

**Stevan Đorđević
Duško Dimitrijević**

PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Prof. dr Stevan Đorđević
Dr Duško Dimitrijević

PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Prof. dr Stevan Đorđević

Dr Duško Dimitrijević

PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA

Beograd, 2011.

Prof. dr Stevan Đorđević
Dr Duško Dimitrijević

PRAVO MEĐUNARODNIH UGOVORA

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd,
Makedonska 25

Za izdavača

Dr Duško Dimitrijević

Recenzenti

Prof. dr Blagoje Babić,
Prof. dr Vid Vukasović

Kompjuterska obrada

Sanja Pavlović,
Snežana Vojković

Dizajn korice

Snežana Vojković

Štampa

„Želnid“, Beograd

Tiraž: 300 primeraka

ISBN 978-86-7067-155-3

Knjiga je objavljena u okviru projekta „Srbija i savremeni svet: putevi i perspektive učvršćivanja spoljnopolitičkog, bezbednosnog i spoljnoekonomskog položaja Srbije u savremenim procesima u međunarodnoj zajednici“, finansiran od Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, za period 2006–2010. godina.

SADRŽAJ

I ISTORIJSKI RAZVOJ MEĐUNARODNOG PRAVA UGOVORA

1. Uvod	13
2. Stari vek	14
3. Srednji vek	21
4. Novi vek	26

II UGOVOR KAO IZVOR MEĐUNARODNOG PRAVA

1. Pojam, definicija i osnovne karakteristike međunarodnih ugovora	35
i) Bečka konvencija o pravu ugovora između država iz 1969. godine	38
ii) Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine	51
2. Vrste međunarodnih ugovora	63
3. Naziv ugovora	73
4. Mesto međunarodnih ugovora u sistemu izvora međunarodnog prava	79

III NASTANAK MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Uvodne napomene	89
2. Pregovori	91
3. Sposobnost zaključivanja međunarodnih ugovora (ugovorne stane)	94
i) Države	95
ii) Međunarodne organizacije	101
iii) Ostali međunarodnopravni subjekti	107
4. Punomoćje i ovlašćenje za zaključenje ugovora	109
5. Sastavni delovi ugovora	116

6. Jezik ugovora	119
7. Redakcija, usvajanje i autentifikacija teksta ugovora	121

IV NAČINI IZRAŽAVANJA PRISTANKA NA OBAVEZIVANJE UGOVOROM

1. Ugovori između država	129
i) Potpis	130
ii) Razmena instrumenata koji sačinjavaju ugovor	133
iii) Ratifikacija, prihvatanje ili odobravanje i pristupanje	137
a) Ratifikacija	137
b) Prihvatanje ili odobravanje	146
c) Pristupanje	148
2. Zaključivanje ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija	152
3. Zaključivanje ugovora u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija	156
4. Zajedničke odredbe o načinu izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom	161

V REZERVE UZ MEĐUNARODNE UGOVORE

1. Uvodne napomene	165
2. Razlikovanje rezervi od sličnih ustanova	166
3. Sastavljanje rezervi i njihovo dejstvo u doktrini i praksi	167
4. Rezerve prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora	173
i) Pravni režim rezervi	174
ii) Interpretativne izjave	180
iii) Vodič za rezerve	183

VI REGISTROVANJE, OBJAVLJIVANJE I DEPONOVANJE UGOVORA

1. Registrovanje i objavljivanje ugovora	187
i) Pakt Društva naroda iz 1919. godine	188
ii) Povelja Ujedinjenih nacija iz 1945. godine	189

iii) Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine	195
2. Deponovanje ugovora	196
i) Depozitari ugovora	197
ii) Saopštenja i ispravke	200

VII STUPANJE NA SNAGU I PRIMENA UGOVORA

1. Stupanje ugovora na snagu	201
2. Vremensko važenje ugovora	207
3. Teritorijalno važenje ugovora	212
4. Uzastopni (suksecivni) ugovori koji se odnose na isti predmet	216

VIII DEJSTVO MEĐUNARODNOG UGOVORA

1. Dejstvo ugovora u odnosu na strane ugovornice	225
2. Dejstvo ugovora u odnosu na treće države ili treće međunarodne organizacije	227
3. Ugovori koji predviđaju prava za treće države ili treće međunarodne organizacije	230
4. Ugovori koji predviđaju obaveze za treće države ili treće međunarodne organizacije	235
5. Klauzula najpovlašćenije nacije	242

IX POŠTOVANJE I OBAVEZNA SNAGA MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Uvodne napomene	247
2. Uslovi za punovažnost ugovora	248
i) Dozvoljenost predmeta ugovora	248
ii) <i>Jus cogens</i>	252
iii) Saglasnost volja (sloboda pristanka na obvezivanje)	257
iv) <i>Pacta sunt servanda</i>	259
3. Garancije i sredstva za izvršenje ugovora	270
i) Hipoteka	271
ii) Okupacija teritorije	271
iii) Posebna garancija trećih država	272

iv) Međunarodne garancije i prinuda u okviru međunarodnih organizacija	273
4. Unutrašnje pravo i poštovanje ugovora	276
i) Opšte napomene	276
ii) Važeće pravo	280
X IZMENE I DOPUNE MEĐUNARODNIH UGOVORA	
1. Uvodne napomene	285
2. Opšti pristup i pravila	285
3. Izmena i dopuna višestranih ugovora (amandiranje)	291
4. Izmene i dopune višestranih ugovora između pojedinih strana ugovornica (modifikacije)	294
5. Posebni ugovorni postupci	297
i) Revizija višestranih ugovora koji imaju opšti značaj	298
ii) Revizija ugovornih odredbi konstitutivnih akata međunarodnih organizacija	300
XI NIŠTAVOST MEĐUNARODNIH UGOVORA	
1. Opšta pitanja o ništavosti ugovora	303
2. Bečke konvencije o pravu ugovora	305
3. Osnovi relativne ništavosti i Bečke konvencije o pravu ugovora	308
i) Propisi unutrašnjeg prava države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora	308
ii) Posebna ograničenja ovlašćenja za izražavanje pristanka države ili međunarodne organizacije za zaključenje ugovora	312
iii) Zabluda	314
iv) Prevara	317
v) Podmićivanje	319
4. Osnovi apsolutne ništavosti i Bečke konvencije o pravu ugovora	322

i) Prinuda nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije	322
ii) Prinuda nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom ili upotrebom sile	326
iii) Ništavost ugovora suprotnih prinudnim normama (<i>jus cogens</i>)	333
XII PRESTANAK MEĐUNARODNIH UGOVORA I OBUSTAVA PRIMENE	
1. Uvodna razmatranja	339
2. Obustava (suspenzija) primene ugovora	343
i) Obustava na osnovu odredaba ugovora ili saglasnošću strana ugovornica	344
ii) Obustava primene višestranog ugovora sporazumom samo između nekih strana ugovornica	344
3. Prestanak ugovora	346
4. Uzroci za prestanak ugovora prema opštem međunarodnom pravu	347
i) Prestanak ugovora ili obustava njegove primene usled naknadnog zaključenja novog ugovora	347
ii) Prestanak ugovora ili obustava njegove primene kao posledica njegovog kršenja	351
iii) Naknadna nemogućnost izvršenja ugovora	358
iv) Otkaz ili povlačenje iz ugovora u slučaju kada ugovor ne sadrži odredbe o prestanku, otkazivanju ili povlačenju	362
v) Bitna promena okolnosti i prestanak ugovora	369
vi) Prestanak ugovora usled nastanka nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (<i>jus cogens</i>)	389
vii) Odricanje	389
5. Uzroci prestanka ili povlačenja iz ugovora na osnovu ugovornih odredaba ili saglasnošću strana ugovornica	390
i) Istek roka	391
ii) Nastupanje rezolutivnog uslova	393
iii) Jednostrani otkaz	394
6. Ostali načini prestanka ugovora	397

i) Izvršenje ugovora	398
ii) Nestanak strane ugovornice	399
iii) Prekid diplomatskih i konzularnih odnosa	401
iv) Zastarelost	403
v) Uticaj rata na važnost ugovora	404
7. Postupak i posledice u slučaju ništavosti i prestanka međunarodnog ugovora, povlačenja strane ugovornice ili obustave njegove primene	411
i) Postupak u slučaju ništavosti i prestanka međunarodnog ugovora, povlačenja strane ugovornice ili obustave njegove primene	412
ii) Posledice ništavosti, prestanka ili obustave primene ugovora	426
iii) Posebni slučajevi	430

XIII TUMAČENJE MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Uvodne napomene	433
2. Cilj tumačenja ugovora	434
3. Subjekti tumačenja međunarodnih ugovora	436
i) Tumačenje na unutrašnjem planu	436
ii) Tumačenje na međunarodnom planu	437
a) Tumačenje strana ugovornica	438
b) Međunarodno sudsko tumačenje	442
c) Tumačenje međunarodnih organizacija i drugih međunarodnih tela	445
d) Doktrinarno tumačenje	449
4. Pravila tumačenja	449
i) Načelo savesnosti (<i>bona fide</i>)	451
ii) Načelo korisnog dejstva	452
iii) Načelo po kome nema mesta tumačenju onoga što nema potrebe da se tumači	453
iv) Restriktivno i ekstenzivno tumačenje	453
v) Pribegavanje analogiji	454
vi) Uzimanje u obzir namere strana ugovornica	454

5. Pristupi i metodi tumačenja	455
i) Subjektivni i objektivni pristup	456
ii) Metodi tumačenja	457
a) Tekstualni metod (jezički, egzegetički metod)	458
b) Metod logičkog tumačenja	461
c) Ciljni (teleološki) metod	462
d) Istorijski metod	464
e) Sistematski metod	466
6. Tumačenje prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora	467
i) Opšte pravilo tumačenja	467
ii) Dopunska sredstva tumačenja	473
iii) Tumačenje verodostojnosti teksta ugovora	475

XIV SUKCESIJA DRŽAVA U ODNOSU NA MEĐUNARODNE UGOVORE

1. Uvodne napomene	479
2. Doktrina o sukcesiji međunarodnih ugovora	480
3. Rad Komisije za međunarodno pravo na kodifikaciji pravila o sukcesiji država u odnosu na ugovore	487
4. Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine	491
i) Opšte odredbe	491
ii) Posebne odredbe	497
a) Sukcesija koja se odnosi na deo teritorije	497
b) Sukcesija koja se odnosi na države koje su stekle nezavisnost	498
c) Države koje su stekle nezavisnost, obrazovane od dve ili više teritorija	502
d) Ujedinjenje država	503
e) Sukcesija država u slučaju otcepljenja delova jedne države	505
5. Noviji slučajevi iz prakse sukcesije međunarodnih ugovora	508
i) Ujedinjenje Nemačke 1990. godine	508

ii) Raspad Sovjetskog Saveza 1990. godine	511
iii) Nezavisnost baltičkih država 1991. godine	514
iv) Separativna disolucija SFR Jugoslavije od 1991. do 1992. godine	515
v) Razjedinjenje Čehoslovačke 1993. godine	535
REZIME	539
SUMMARY	555
PRILOZI	
1. Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine	571
2. Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine	603
3. Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine	637
BIBLIOGRAFIJA	659

ISTORIJSKI RAZVOJ MEĐUNARODNOG PRAVA UGOVORA

1. Uvod

Uopšte posmatrajući, u međunarodnoj pravnoj doktrini ne postoji jedinstvo u pogledu vremena nastanka međunarodnog prava. S obzirom da je međunarodno pravo rezultat razvoja međunarodnih odnosa, a da su međunarodni odnosi uslovljeni kompleksnim sistemom interakcija između raznih društvenih faktora, jedni pisci nastanak međunarodnog prava vezuju za period pre stvaranja prvih država, dok drugi međunarodno pravo dovode u vezu sa periodom koji je sledio nakon toga. Ispitujući teorijske i praktične vidove međunarodnog prava, prva grupa pisaca nastanak međunarodnog prava proširuje na period u kome međunarodno pravo nije predstavljalo potpuno izgrađen sistem pravnih pravila, dok druga grupa pisaca ograničava njegov nastanak na period postojanja celovitog pravnog sistema čime svesno odbacuju jedan vrlo dug i važan period ljudske civilizacije.¹ Da bi se otklonile navedene krajnosti, potrebno je, da se međunarodno pravo kao manje-više izgrađen sistem pravnih pravila, posmatra kroz razvoj pojedinih pravnih ustanova. Na pomenuti način, bilo bi moguće sagledati evoluciju međunarodnog prava, a otuda i njegovu pravnu prirodu, odnosno formalne aspekte njegovog stvaranja i sprovođenja u praksi. Drugim rečima, sistemski produbljena analiza razvoja ugovora kao ustanove međunarodnog prava, zahteva ispitivanje uticaja svih činioca koji svojom snagom i istorijskim nasleđem učestvuju u procesu formiranja međunarodnog prava. Navedenu misao valja shvatiti iz perspektive koja obezbeđuje racionalno tumačenje razvoja međunarodnih odnosa. U suštini, razvoj međunarodnih odnosa koji je doveo do stvaranja prava međunarodnih ugovora, odražava odnos između faktora koji opredeljuju stvaranje i primenu međunarodnog prava. S obzirom da su ti faktori vezani za koegzistenciju prvih država, jasno je, da tamo gde postoje organizovane društvene zajednice, mora postojati i pravo koje uređuje njihove međusobne ugovorne odnose (*Ubi societas, ibi jus*).

1 Antonio Casese, *International Law*, University Press, Oxford, 2001, pp. 19, etc.

2. Stari vek

U celokupnoj međunarodnopravnoj istoriji nema ničeg težeg nego objasniti postojanje određenih pravnih instituta i pravila koja su postojala u državama Starog veka. Većina državnih obeležja koja su činila civilizaciju Starog veka, postojala su hiljadama godina unazad pre nove ere. Danas, istorijski spomenici starih istočnih naroda – Egipćana, Asiraca, Vavilonaca, Heta, Kineza, Indusa, Jevreja i drugih, ukazuju na veoma razgranatu mrežu međunarodnih odnosa. Većina od tih odnosa upravo je počivala na ugovorima čije se dejstvo proširivalo van granica državne teritorije. Ugovorno usklađivanje uzajamnih odnosa zajednica koje su nastajale i živele u dolinama Nila, Tigra, Eufrata, Inda, Ganga, Jangcekjanga, Hoangoa i drugih velikih reka, bilo je uslovljeno dijalektikom promena koje je karakterisao stalni antagonizam između pojedinačnih državnih interesa i potreba za zajedničkom saradnjom. Iako nije bilo jedinstvenog sistema pravila, sasvim je izvesno da su određena pravila o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora postojala u drevenim istočnim civilizacijama. Stoga ne bi trebalo da čudi da su mnoga savremena pravila potekla iz međudržavne prakse Starog veka i da su se se protokom vremena i jačanja svesti o obaveznosti, pretočila u običajna pravila opšteg međunarodnog prava (na primer, pravila o poštovanju preuzetih ugovornih obaveza, o garancijama za izvršenje ugovora, itd.). Prema činjenicama koje su poznate u pravnoj istoriji, prvi ugovor o kome je sačuvan spomen jeste neka vrsta arbitražnog sporazuma između sumerskih gradova-država Lagoša i Ume na osnovu kojeg je Mesalim, kralj Kiša, u četvrtom milenijumu pre nove ere, utvrdio granicu između gradskih područja. Iz diplomatske prepiske egipatskih faraona Amenofisa III i Amenofisa IV iz 14. veka pre nove ere, pronađene 1887. godine u Tel-al-Amarni, prestonici faraona, proizilazi da je Egipat uspostavio ugovorne odnose sa Vavilonom u 15.veku pre nove ere.² Sve do skora, za nastariji sačuvani ugovorni akt, smatrao se ugovor zaključen između egipatskog faraona Ramzesa II i hetitskog cara Hatušila III iz 1278. godine pre nove ere.³ Novim otkrićima istorijskih artefakata kraj mesta *Tell Mardikh* na severu

2 Milan Bartoš *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, Kultura, Beograd 1958, str. 58; V.P. Potemkin, *Istorija diplomatije*, knjiga prva, Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd, 1945, str. 14-15.

3 Arthur Nussbaum, *A Concise History of Law of Nations*, Macmillan, New York, 1962, pp. 1-2.

današnje Sirije (nekadašnjeg područja Mesopotamije), pronađen je ugovor o miru između Eble i Abarsala, za koji se smatra se da je nastao između 2350. i 2250. godine pre nove ere.⁴ Zanimljivo je primetiti da najstariji ugovori nisu regulisali samo jedno, već niz pravnih pitanja iz raznih oblasti međusobnih odnosa. Primera radi, ugovor između Ramzesa II i Hatušila III, koji je u osnovi ugovor o miru, sadrži odredbe o prijateljstvu, vojnom savezu, međusobnoj pomoći u slučaju unutrašnjih nemira i odredbe o ekstradiciji političkih izbeglica. Drugi ugovori sadržali su odredbe o neutralnosti, slanju stranih emisara, razgraničenju, rešavanju spornih pitanja, o trgovini i o drugim značajnim državnim pitanjima. Veština pisanja ugovora nadošla je sa prvim pismom koje je otkriveno u Egiptu, oko četiri hiljade godina pre nove ere, a nešto kasnije u Mesopotamiji i u drugim drevnim civilizacijama. Pridajući veliki značaj ugovorima, stari istočni narodi ispisivali su ugovore na zlatnim, srebrnim ili bronzanim pločama, s ciljem pravnog obavezivanja ne samo prema saugovaračima, već i prema božanstvima koja su bila garanti izvršavanja ugovornih obaveza. Zaključenju ugovora prethodilo je polaganje zakletve tzv. invokacije, kojom su se ugovarači obraćali bogovima u cilju izvršenja ugovornih obaveza. Sporazum između država postajao bi time pogodba između njihovih božanstava čime je ugovor prelazio u domen božanskog prava. Kroz povezanost sa vlašću bogovi su postajali povezani s moralom, tako da je stranu ugovornicu koja pogazi ugovor, sustizala božja kazna koja se često manifestovala u vođenju pravednog rata. U staroj Persiji, ugovori su poštovani pošto je takva obaveza shvaćena kao pitanje unutrašnjeg i svetog prava.⁵ Slično je bilo i u Vavilonu, dok je za staru Indiju bila karakakteristična veoma živa i vešta diplomatska misija upravljana prema drevnim zakonima Manu.⁶ Umešnost otklanjanja rata i utvrđivanja mira kroz osveštavanje ugovora i sklopljenih saveza u Indiji je obezbeđivana uzimanjem talaca. U staroj Kini poštovanje ugovora bilo je uzdignuto na rang osnovnih moralnih principa. U skladu

4 Malcolm N. Shaw, *International Law*, University Press, Cambridge, 1997, p. 13, par. 48; Boris Krivokapić, „O poreklu međunarodnog prava”, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo*, Beograd, 2004-2005, str. 93-94.

5 David J. Bederman, *International Law in Antiquity*, University Press, Cambridge, 2002, pp. 4, etc. Slična praksa razvijena je i kod starih Jevreja. Videti: Michel de Taube, „L’inviolabilité des traités”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1930-II, vol. 32, pp. 302, 308-309, 322,

6 S. V. Viswanatha, *International Law in Ancient India*, Longmans, Green & Co., Bombay, 1925, pp. 214.

sa konfučijanskom etikom, ponašanje u skladu sa moralnim principima vodi idealnoj harmoniji u društvu. Kako su moralni principi pretežali nad religioznim i pravnim principima, savesno ispunjavanje ugovornih obaveza predstavljalo je osnovu celokupnog poretka.⁷ Lojalnost prema izvršavanju međunarodnih ugovora imala je značajno mesto i u ugovornoj praksi klasične Grčke u kojoj je državna suverenost bila sastavni deo individualnih i zajedničkih sloboda unutar grčkih gradova-država (polisa). Geografsko jedinstvo matičnog grčkog područja, nužne ekonomske i političke veze, zajednički jezik, etničko poreklo, religija i srodnost običaja snažno su uticali na razvoj međusobnih ugovornih odnosa. Ugovorna praksa grčkih gradova-država, kao i kod drugih drevnih naroda, uglavnom je bila ispoljena kroz zaključivanje ugovora o miru, ugovora o savezu i ugovora o arbitražnom rešavanju međudržavnih sporova. Međutim, nisu bili isključene ni druge vrste ugovora poput trgovinskih ugovora, ugovora o pružanju azila, ekstradiciji krivaca, regulisanju položaja stranaca, represalijama, ratnom pravu, i dr.⁸

Ugovorima o miru obično su prethodili ratni sukobi, a ratnim sukobima prethodili su savezi između gradova-država. U doba klasične Grčke formiran je ugovorni savez između grčkih državnica u vidu Peloponeske i Delske lige čiji je glavni cilj bio odbrana i oslobađanje od persijske dominacije. Peloponeska liga okupljala je državnice iz jonskog regiona pod hegemonijom Sparte, dok je Delska liga bila pod supremacijom Atine. Iako su ugovori o savezu smanjili mogućnost da države članice krenu u rat jedna protiv druge, ugovori nisu sprečili međusobne sukobe između Atine i Sparte. Nakon sukoba koji je trajao od 457-447, dve države zaključile su ugovor o tridesetogodišnjem miru 445. godine pre nove ere. Kako je ugovor o miru bio prekinut, sukobi su se nastavili u periodu od 431-404. godine pre nove ere. Međutim, Sparta i Atina izuzele su se iz rata tzv. Nikijinim mirom zaključenim 421. godine pre nove ere, tako da su ostavile druge savezničke države da ratuju između sebe. U Peloponeskom ratu, Atina je bila poražena, a Spartanci su pobedili zahvaljujući podršci Persije. Da bi stekli podršku, oni su morali predati jonske Grke persijskom kralju. Od tog vremena, persijski

7 Gerritt W. Gong, *The Standards of Civilisation in International Society*, Oxford, 1984, pp. 14, etc; Keishiro Iriye, "Principles of International Law in the Light of Confucian Doctrine" *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1967, vol. 120, pp. 1, etc.

8 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga I, Kultura, Beograd 1954, str. 46-48.

kralj je sve više intervenisao u grčkim poslovima, jačajući Spartu protiv Atine, a onda Atinu protiv Sparte. Međutim, do 387. godine pre nove ere, Atina se u potpunosti vratila i dovela je rat do jonske obale. Da bi zaštitio persijske interese, kralj Antalkid sazvaio je konferenciju u Sardisu 387. godine pre nove ere, gde je zaključen tzv. Kraljev mir kojim je garantovana autonomija svih gradova-država, a istovremeno je sankcionisana svaka od država koja ne bi prihvatila uslove mira. Paralelno sa ostvarenjem nametnutog Antalkidovog mira, kod grčkog naroda razvijao se osećaj panhelenizma koji je doživeo kulminaciju za vreme vladavine Filipa Makedonskog. Zaključenjem tzv. Filokratovog mira između makedonskog cara, Atine i saveznika, 346. godine pre nove ere, napravljen je bitan pomak ka oslobađanju od persijske prevlasti.⁹

Ugovori o savezu u klasičnoj Grčkoj očigledno su bili posledica društvenih potreba, ekonomske uzajamnosti i geografskog položaja gradova-država. Udruživanje u saveze bilo je očitovano u praksi kroz tzv. *amfiktionije* s pretežno religiozno-kulturnim karakterom i tzv. *simahije* s vojno-političkim obeležjima. Amfiktionije su se sastojale obično od izvesnog broja gradova-država. Najslavnija amfiktionija bila je u Delfima, pored Apolonovog hrama. Delfska amfiktionija bila je međuplemenski savez koji je prvobitno bio smešten pored svetilišta Antelske Demetre u Termopilskom klancu (otuda i potiče njen raniji naziv: „Antelska amfiktionija“). Ova amfiktionija igrala je veliku ulogu u podsticanju razvoja mnogih kolonijalnih naseobina i razvoju panhelenske ideje. Pored Delfske amfiktionije u istorijografiji se pominju još i Kalaurijska amfiktionija, Beotska amfiktionija, Panjonske amfiktionije i savezi u Maloj Aziji, i dr. Svima njima zajedničko je, da su težile uspostavljanju nekog oblika miroljubive koegzistencije između gradova-država. Suštinski međutim, amfiktionije su bile sredstvo za ostvarivanje političkih interesa hegemonističkih država (na primer, Sparte, Persije, i dr.). Vojno-politički savezi bili su odbrambenog (*simahije*) i osvajачkog karaktera (*epimahije*). Među poznatijim simahijama izdvajale su se Spartanska (Lakedemonska) i Atinska simahija. Odnosi između vojno-političkih saveza često su bili zaoštreni. Nije nepoznato da su Spartanci nakon surovog poraza u bici kod Hisije, odlučili da osnuju Peloponesku ligu (6. vek pre nove ere), koja je imala

9 Aleksandar Veliki je, zahvaljujući pomenutom savezu, osvojio persijsku imperiju i time dramatično proširio grčke horizonte. To je zapravo bio i kraj grčkih polisa, budući da je posle smrti Aleksandra Makedonskog došlo do podele njegovog carstva na Lagide u Makedoniji, Seleukice u Maloj Aziji i Ptolomeje u Egiptu.

zadatak da širi uticaj Sparte u helenskom svetu. S druge strane, nije ni nepoznato da je Atina van vojnog saveza sklopila odbrambeni savez s Kerkirom, što je bio direktan povod izbijanja Peloponeskih ratova (431-404. godine pre nove ere). Pored ugovora o savezima, u klasičnoj Grčkoj zaključivani su i arbitražini sporazumi. U nekim slučajevima u arbitriranju su učestvovalе amfiktionije, dok su u drugim slučajevima strane birale neku od ostrvskih država, vladare, pa čak i ličnosti sa posebnom harizmom (na primer, olimpijski pobednik Pital bio je arbitar prilikom određivanja granice između Elide i Arkadije). Vremenom su mirovni ugovori počeli da uključuju odredbe kojim su se strane obavezivale da će pribеći arbitraži pre nego što pribегnu vojnom rešenju. Takav je bio ugovor o tridesedogodišnjem miru između Atine i Sparte iz 445. godine, kojim je okončan Prvi peloponeski rat. Razne vrste međunarodnih ugovora zaključivane su i povodom drugih važnih pitanja. Uzimajući da su stranci u početku bili veoma omrznuti u staroj Grčkoj i da je štaviše, postojao izgrađen specijalni institut kojim se dozvoljavalo njihovo proganjanje i proterivanje (tzv. *ksenelazija*), zbog razvoja međunarodnih veza, opštenja među državama-gradovima, a naročito zbog razvoja pomorske trgovine, došlo je vremenom do ublažavanja zakonskih propisa, što je dovelo do stvaranja novog instituta tzv. *proksenije* koja se sastojala u pružanju gostoprimstva strancima pod uslovom uzajamnosti.¹⁰ S proširivanjem ekonomskih odnosa, proksenija je dobila stalan karakter. Tome su doprineli mnogobrojni ugovori sklopljeni u tom cilju poput *izotelija* kojima su se stranci izjednačavali sa domaćim stanovništvom u pogledu plaćanja poreza, zatim *izopoliteja* kojima je strancima omogućavano da zaključuju brak i da poseduju nepokretnu imovinu i na kraju, tzv. *simpoliteja* kojima su stranci izjednačavani sa sopstvenim građanima.¹¹ Najzad, u razvitku prakse međunarodnih ugovora, razvili su se i tzv. *simboli* to jest, ugovori o pravnim nomamam primenjivani u raznim sudskim postupcima koji su izbili između građana različitih gradova povodom njihovih trgovačkih, kreditnih i drugih odnosa.

U klasičnoj Grčkoj poštovane su stroge formalnosti prilikom zaključivanja ugovora. Uglavnom su ugovori zaključivani razmenom nota ili pisama. Po sadržaju ugovori su imali uvod, dispozitiv, deo o

10 Branimir Janković, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1981, str. 27.

11 Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Budislav Vukas, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, knjiga I, str. 38.

jemstvima, izjave svedoka, sankcije u obliku ugovorne kazne i utvrđeni rok trajanja. Nasuprot starim istočnim narodima koji su svoje ugovore smatrali „večnim“, grčki polisi zaključivali su ugovore na određeni rok (obično na 30, 50, a izuzetno i na 100 godina). Ograničavanjem trajanja ugovora, države-gradovi činili su izvesnim njihovo izvršenje. Po pravilu ugovori nisu potpisivani, a sastavljeni su na svitcima od pergamenta ili kože, kao i na kamenim stenama koje su čuvane na trgovima ili u hramovima (na primer, Delfskom ili Olimpijskom hramu). Razbijanjem kamene stene proizvodio bi se prestanak ugovora.

Rimska država dala je veliki doprinos daljem razvoju međunarodne ugovorne prakse. Od 8. veka pre nove ere kada je nastala, pa u periodu od trinaest vekova u kome se razvijala rimska država, postojala je stalna težnja za uvećanjem teritorije.¹² Veličanstvena ideja da se sve zemlje u bazenu Sredozemnog mora dovedu u jednu političku i kulturnu celinu i da se podvrgnu jedinstvenom pravnom poretku (*pax Romana*), imala je za posledicu stalno vođenje osvajачkih ratova. Ratovanjima i ugovaranjima, Rimljani su uvećavali deo teritorije koja se u periodu carstva protezala od Španije i Galije na zapadu, do Palestine i Mesopotamije na istoku i od Engleske i Frizije na severu, do Egipta i Maroka na jugu. Teritorijalnom ekspanzijom umnožavale su se i međusobne veze i odnosi Rimljana sa drugim narodima.¹³ Samo uvećanje države nije se međutim smatralo za širenje teritorije, već kao pribavljanje kolonijalnih oblasti (*propugnacula Imperii*), potčinjenih vlasti rimskog naroda (*Imperium Populi Romani*).¹⁴ Preko republike, principata, a potom i dominata, Rim je iza sebe ostavio materijalne simbole državnosti. Simboli su ispoljavani na Apeninskom poluostrvu (*ager publicus*) i u osvojenim područjima (*solum provinciale*), koja su sa Rimom bila povezana širokom mrežom puteva. Protekom vremena državni fond muncipija i provincija pretvoren je u privatnu svojinu (*proprietas ili dominium*).¹⁵ Pravno su time razgraničena dva vrlo važna pojma:

12 Lassa Oppenheim, *International Law*, David McKay Co., London, 1948, vol. I, p. 73.

13 Rudolf Jhering, *L'Esprit du droit Romain dans les diverses phases de son développement*, A. Marescq, Aîné, Paris, 1886, vol. II, p. 283.

14 Evgenije V. Spektorski, *Država i njen život*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1933, str 53. Karakalina reforma (3. vek nove ere), nije se sastojala u tome što su provincije postale rimskom teritorijom, nego u tome što su provincijali postali rimski građani. Videti: Alfons Rivijer, *Osnovi međunarodnog prava*, Srpska kraljevska štamparija, Beograd, 1897, str. 150.

15 Dragomir Stojčević, *Rimsko privatno pravo*, Savremena administracija Beograd, 1979, str. 129-131.

dominium, kao pravo svojine i *imperium*, kao pravo zapovedanja.¹⁶ Pravo svojine ostalo je svojstveno pojedincima, dok je pravo zapovedanja pripalo državi.¹⁷

U međunarodnim odnosima Rim je primenjivao religijsko pravo (*jus fetiale*), sadržano u sakralnim formulama (*pium*), čije je sastavljanje povereno naročitom sveštenečkom redu na čijem je čelu bio *pater patratus*. Fecijalno pravo bilo je primenjivano kod ugovaranja trgovinskih i diplomatskih odnosa, kod objavljivanja ratova i uspostavljanja odbrambenih saveza. Zaključivanju ugovora po pravilu su prethodili diplomatski pregovori senatskih izaslanika (*legata*), čija je ličnost bila neprikosnovena. Međunarodne ugovore potvrđivao je Senat. U prvo vreme, Rim je zaključivao ugovore o prijateljstvu (*foedus amicitiae*). Tim ugovorima određivali su se načini zaštite podanika kada se oni kojim slučajem nađu na području druge ugovorne strane (*recuperatio*). Druga vrsta ugovora odnosila se na ugovore o savezu (*foedus aequae*), kakvi su na primer bili savezi između Rima i latinske i heničke konfederacije. *Foedus* se razlikovao od tzv. *sponsio* koji je predstavljao ugovor samovlasno zaključen od rimskog magistrata. U osnovi, *sponsio* je predstavljao obećanje da će se zaključiti ugovor, budući da je u svakom slučaju morao biti naknadno odobren od Senata i rimskog naroda (ustanova se pominje u literaturi kod neodobravanja ugovora zaključenog od konzula Postumiusa nakon gubitka bitke sa Samičanima). U praksi se dešavalo da rimski Senat da kakvom strancu ili čitavom gradu gostoprimstvo i zaštitu (*jus hospitii publici*). Jedan takva privilegija beše *hospitium publicum* između Rima i galskog naroda *Haedui*. Nakon okončanja rata, Rim je uglavnom zaključivao ugovore o miru kojima se neprijateljskom narodu nametao savez (*foedus non aequae*), odnosno kojima se neprijateljskom vladaru nametao zavisani položaj od Rima (*civitates foederatae, reges socii*), i to, predajom (*deditio*) ili potčinjavanjem oružanom silom.¹⁸

16 Theodor Mommsen, *Abris des Römischen Staatsrechts*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1907, p. 272.

17 U osnovi pomenute diferencijacije nalazilo se Aristotelovo učenje o personalnom i teritorijalnom vršenju vlasti. Teritorija i stanovništvo po Aristotelovom shvatanju, predstavljaju materijalnu, dok vlast predstavlja stvaralačku formu stvari (*causa formalis*). Videti: Aristotel, *Politika*, Kultura, Beograd, 1960; Evgenije Spektorski, *Država i njen život, op.cit.*, str. 53.

18 Pierre Willems, *Rimsko javno pravo ili rimske političke ustanove od postanka Rima do Justiniana*, Srpska državna štamparija, Beograd, 1898, str. 384.

Na užem državnom području rimske države primenjivano je *jus civile*, kao pravo koje isključivo važilo za Rimljane. *Jus civile* je bilo opterećeno mnogim sakralnim elementima, zbog čega nije bilo primenjivo u odnosima sa inostranstvom. Uz kreativnu legislativnu pomoć *praetora peregrinusa*, nastaje tako novi sistem pravni pravila tzv. *jus gentium*, koji je umesto nesaglasnih mesnih običaja uveo univerzalna pravila svojstvena prirodnim pravima (*jus naturalis*). Vremenom je *jus gentium* zajedno sa *jus civile* postao zajednički okvir za regulisanje odnosa između svih stanovnika rimske države (građana Rima i stranaca tzv. *peregrina*). Iako je Rim gradio moć i slavu na temeljima privatne svojine i na opštim pravnim načelima važećim za sve ljude bez obzira na rasu, jezik i zemlju porekla, rimski *imperium* nije se mogao održati zbog mnogobrojnih unutrašnjih protivrečnosti. Rimska izvršna vlast i jedinstvena kulturna misija obuhvatala je skup različitih gradova, provincija i regija. Uvećanje državne teritorije nije značilo i jedinstvo u domenu uprave. Netrepeljivost između centra i periferije postepeno je rasla što je za krajnju posledicu imalo raspad države na Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo (395. godine pre nove ere), a potom i kulturnu dekadenciju i smrt.

3. Srednji vek

Zapadna rimska imperija propala je krajem 5. veka. Robovlasnički poredak srušili su revolucionarni pokreti robova i kolona, hrišćanska vera i mnogobrojna varvarska osvajanja.¹⁹ Na mesto starog poretka došao je novi, koji je u istoriji poznat kao feudalizam. Pretvaranjem robova u kolone i ukрупnjavanjem zemljišnih poseda u latifundije, teritorija je postala jedna vrsta javnog zemljišta. Koloni nisu „stvari koje govore“ i na kojima vlasnik ima pravo života i smrti (*ius vitae ac necis*), a teritorija u svoj svojoj sveukupnosti postaje element državne organizacije. S tim otpočinje Srednji vek u kome je država razasuta na jednoj široj ravni (*Flachenstaten*), na zemljišnom posedu na kome je svojina podeljena na svojinu vladara (*dominium eminens*), svojinu feudalaca (*dominium directum*), i svojinu kmetova (*dominium utile*). Feudalni politički sistem produkovao je teritorijalnu rascepanost,

19 Strani narodi istisnuli su iz svetske istorije Rimljane, tek pošto su se oni sami predali. Nasilnom smrću jedan narod može umreti onda kada je u sebi prirodno mrtav. Videti: G. F. W. Hegel, *Povijest filosofije*, Kultura, Zagreb, 1951.

socijalnu potčinjenost i versku jerarhiju.²⁰ Srednjovekovno društvo sa svim svojim staležima (*status ecclesiasticus, politicus, oeconomicus*), počivalo je na ugovornoj teoriji i konceptu prirodnih prava.²¹ Pomenuti ideološki okvir doveo je do privatnopravnog shvatanja o državi kao vladaočevoj baštini ili *patrimoniumu*.²² Tom shvatanju doprineli su mnogobrojni ratovi koje su vodili feudalci protiv vladara ili među sobom, ali i ekonomske i demografske promene koje su se dogodile na području carstva franačkog kralja Karla Velikog čija je misija bila da obnovi jedinstvo nekadašnje rimske imperije (*Renovatio Imperii Romani*). S obzirom da tu misiju nije mogao ispuniti, na području karolinškog carstva nastala je Francuska, Nemačka, Španija, Italija, Engleska, kao i normanske države Normandija i Sicilija u kojima se primenjivalo nasledno pravo vladara. Patrimonijalno pravo u međunarodnoj praksi imalo je za posledicu različite forme ugovornog raspolaganja (*superioritas territorialis est une partie integrante de la propriété*).²³ Teritorija se prenosila ugovorom o poklonu, bračnim ugovorima, ugovorima o trampu ili prodaji zemljišta.²⁴ Vladari su često za života udavali kćeri uz davanje određenih oblasti u miraz. Poznata je glasovita sentenca, vezivana za proširenje austrijskih teritorija sve do 18. veka

-
- 20 Vojvode i grofovi smatrani su kraljevskim vazalima, a kralj je bio njihov senior. Senior se smatrao sopstvenikom zemlje. Vazal je dobijao od seniora feud, koji se nasleđivao. Duhovna lica ulazila su u sastav feudalne jerarhije. Potčinjenost je bila sredstvo za učvršćivanje vlasti nad seljacima. Videti: E. A. Kosminski, *Istorija Srednjeg veka*, „Prosveta”, Beograd, 1946, str. 20. Srednjovekovna država sa jasnom teritorijalnom organizacijom građena je veoma sporo. Od koncepta personalnih saveza sizerena i vazala do koncepta kraljevske zemlje (*régalien foncier*), odnosno koncepta vrhovne i jedinstvene svojine vladara (*dominium eminens*), prošlo je niz vekova. Videti: Walter Schoenborn, “La nature juridique du territoire”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1929, vol. 30, p. 107.
- 21 Ugovorna teorija vuče poreklo iz Starog zaveta, a ideje se mogu naći kod Grotiusa, Hobsa, Loka i Rusoa i drugih velikih pravnih pisaca i filozofa. Koncept prirodnih prava polazi od primata prava nad državom. U delu Svetog Augustina, *De civitate dei*, država je potčinjena božjoj pravdi i prirodnom pravu kao nečem objektivnom i nedodirljivom.
- 22 Georg Jellinek, *Allgemeine Statslehre*, O. Häring, Berlin, 1914, p. 130.
- 23 George Jellinek, *L'état moderne et son droit*, M. Giard et È. Brière, Paris, 1911, vol. I, p. 316; Slobodan Jovanović, *Država*, Geca Kon, Beograd, 1922, knjiga I, str. 169; Lassa Oppenheim, *International Law*, op. cit., p. 497. Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1990, str. 138. Patrimonijalna teorija je doprinela izgrađivanju pravila međunarodnog prava o sticanju područja, kondominijuma i službenostima.
- 24 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, Kultura, Beograd, knjiga II, 1956, str. 37.

putem sklapanja brakova: *Tu felix Austria nube!* Istorijskih primera ima zaista mnogo. Možda je vredno pomena da je Vilijam Osvajač ističući svoje nasledno pravo na englesku krunu 1066. godine, pokorio Englesku.²⁵ Za vreme Džona bez Zemlje, u 12 veku, Engleska je izgubila Normandiju i Anžu zbog neuspešnih ratova koje je vodila protiv Francuske. Znatan deo Francuske prešao je na englesku stranu davanjem miraza Kraljice Eleonore. U pravnom smislu, za sticanje teritorije zahtevali su se uslovi koji su postojali i u rimskom pravu: pravni osnov (*iustus titulus*) i dopušten način sticanja (*modus acquirendi*). Pomenuti pravni okvir direktno je uticao na zaključenje široke lepeze ugovornih aranžmana na unutrašnjem i spoljnom planu.²⁶ Kako je vođenje rata bilo legitimno sredstvo za ostvarivanje državnih interesa, ugovori o savezima bili su česti. U spoljnoj politici primenjivan je princip „zavadi pa vladaj“ (*di vide et impera*), koji je imao za posledicu čestu promenu ugovornih strana (na primer, poznato je da je vizantijski car Justinijan protiv Bugara podigao Hune, protiv Huna Avare, da se Vandalima suprotstavio uz pomoć Istočnih Gota, a da je Istočne Gote pobedio u savezništvu sa Francima). Izbijanjem neprijateljstava dolazilo je do prestanka važenja svih ugovora zaključenih između zaraćenih strana (*difiditio*). U uslovima gotovo neprekidnog ratovanja „svih protiv svih“ (*bellum omnium contra omnes*), pribegavalo se dopunskim sredstvima obezbeđenja radi učvršćivanja lojalnog odnosa prema preuzetim međunarodnim obavezama. Posebnu ulogu u tom smislu imala je katolička crkva koja je u srednjovekovnim odnosima imala izuzetan duhovni uticaj i političku moć. U istoriji je dobro poznato da je Pipin Mali želeći da učvrsti duhovnu i svetovnu vlast u Italiji i na čitavom Zapadu, predao Papi osvojenu zemlju Langobarda u zalog za čuveni „Konstantinov dar“, povelju sa zlatnim pečatom koja je kasnije često služila kao dokaz prevashodstva katoličke crkve na zapadnom delu zemljine hemisfere. Političko-teritorijalna karta sveta od tada se

25 Ivanka Kovačević-Đuković, *Istorija Engleske*, Naučna knjiga, Beograd, 1982, str. 55. Za vreme Vilijamove vladavine, izvršen je popis svih zemalja, koji će kasnije biti unesen u zemljišnu knjigu – Doomsday book.

26 Još u 18. veku vođene su ogorčene bitke u Evropi za špansko i austrijsko nasleđe. Stanislav Liščinski, izgubivši poljsku krunu bio je kompenziran Lorenskim vojvodstvom. Vojvoda Lorenskog vojvodstva dobio je za uzvrat ruku Carice Marije Terezije. Austrija je zbog savezništva Francuske u ratu protiv Prusije ustupila Francuskoj Veneciju 1866. godine. Videti: Duško Dimitrijević, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 14.

često menjala davanjem zemlje na poklon. Pape su tzv. papskim donacijama, potvrđivale vlast pojedinih vladara nad određenim oblastima. Bilo da se radilo o neotkrivenim ili otkrivenim, naseljenim ili nenaseljenim teritorijama, svetovni oci su sopstvenu vlast uzdizali do te mere, da su se smatrali namesnicima božjim na zemlji (*caput orbis terrarum*). U istoriji međunarodnih odnosa poznat je slučaj Pape Aleksandra VI Bordžije koji je svetu darovao bulu *Inter Caetera* 1493. godine. Iako je *Inter Caetera* menjana u Tordesillasu 1494. godine, u Madridu 1750. godine i San Indelfonsu 1777. godine, provobitno povučena linija razgraničenja između španskih i portugalskih osvajanja ostala je nepromenjena.²⁷ Ne i manje značajan jeste i ugovor „Svetih hodočasnika” (*peres pelerinis*), potpisan na brodu *Mayflower* 1620. godine, kojim je uspostavljena kolonijalna uprava nad Severnom Virdžinijom.²⁸ Ugovori sklapani pod pokroviteljstvom crkve i u svečanoj formi potvrđivali su legitimitet državne vlasti. Poštovanje ugovora međutim, nije proizlazilo isključivo iz strogog formalizma, već i iz nasleđene rimske pravne tradicije. Otuda očigledno da potiče i ona recepirana misao Tome Akvinskog u delu *Summa theologiae*, da ugovori moraju izvršavati i u odnosima s neprijateljima, a da bi bez dobre vere opstanak u zajednici dostojnoj čoveka bio apsolutno neostvariv.

Srednji vek razvio je i druge oblike ugovorne prakse. Zahtevi međunarodne trgovine doveli su do stvaranja veoma važne ustanove međunarodnog prava – konzularne službe. Konzuli su se prvo pojavili u nehrišćanskim zemljama u kojima su strani trgovci tzv. kapitulacijama dobijali privilegovan položaj. Začeci diplomatske službe nastali su u papskoj državi u kojoj su bili smešteni tzv. aproksimariji. Pored njih, postojali su papski poslanici – legati koji su imali značajne funkcije u razvijanju međunarodnih ugovornih odnosa. Legati su postojali i u drugim državama poput Vizantije gde su sklapali ugovore u ime vladara. Srednjovekovni ugovori zaključivani preko poslanika, bili su po pravilu ratifikovani od samih vladara (takav je na primer bio, ugovor o savezništvu između srpskog kralja Milutina i Karla od Valoa iz 1308. godine).²⁹ Ugovori su se sklapali u formalnom i neformalnom, odnosno pisanom i usmenom obliku.

27 Luj Le Fir, *Međunarodno javno pravo*, Geca Kon, Beograd, 1934, str. 451.

28 Mileta Novaković, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Jugoslovensko udruženje za međunarodno pravo, Beograd, 1936, str. 231. Ugovori zaključeni sa urođenicima bili su prikriveni oblik kolonijalizma.

29 Ugovor o savezu i prijateljstvu između Karla od Valoa i poslanika spskog kralja Milutina (Uroša) potpisan je 27. marta 1308. godine, u Abatiji kod Avelina.

Difuzni feudalni sistem vremenom je počeo da se menja u centralizovani državni aparat. Javno pravo počelo je da dominira nad privatnim pravom. Država je uspela da se oslobodi ideje o ugovornom odnosu sa društvom, a kraljeva volja postala je „zakon za društvo” (*Si veut le Roi, si veut la loi*). Otuda valjda i potiče ona čuvena rečenica Luja XIV iz druge polovine 17. veka — „država, to sam ja” (*l’Etat, c’est moi*). Navedeno shvatanje ovaploćeni je izraz tzv. patrijarhalne teorije koja ima izvore u starim teološkim učenjima prema kojima vladar predstavlja oca porodice (*pater familias*), ali i otelovljenje božanskog principa koji se prenosi na zemaljsku vladavinu.³⁰ Prema rodonačelniku međunarodnog prava *Hugu Grotiusu*, od vremena kraljeve „posebne ličnosti” (*proprium*) do vremena kraljeve „zajedničke ličnosti” (*commune*), država se uzdigla u visine nepoznate Srednjem veku. Sve više država nalikuje pravnom subjektu, a sve manje pravnom objektu međunarodnih odnosa. U svom čuvenom delu *De jure bell et pacis*, *Grotius* objašnjava da ugovor leži u osnovi međunarodnog prava. Države kao pravni subjekti dogovaraju međusobno norme kojim regulišu odnose ne samo u vreme mira, nego i u doba rata. U skladu sa organskim shvatanjem o državi, međunarodni odnosi između država nadživljavaju pojedince i njihove vladare (*le Roi est mort, vive le Roi*).³¹ Apsolutna država dovodi do istorijske prekretnice. Pravo svojine na zemljištu više se ne vezuje isključivo za pojedince, već i za države, što je u međunarodnom pravnom smislu bio izuzetan pomak u odnosu na raniji patrimonijalni koncept.³² Budući da je apsolutna država bila iznad prava, ugovori koje je ona zaključivala bili su poštovani u meri u kojoj je bilo moguće opravdati njihov opstanak „državnim interesom”.³³ Služenje državnom interesu proglašeno je načelom unutrašnje i spoljne politike. U praksi u kojoj su pravila međudržavnog

Srpski se kralj tim ugovorom obavezuje da „neće primiti niti dopustiti da se primaju nikakvi protivnici, izdajice, zločinci ili drugi kakvi neprijatelji, a ako se slučajno nađu na teritoriji srpskog kralja, da se uhvate i zadrže, da se obavesti druga strana i da se drugoj strani predadu”. Uroš je ratifikovao ovaj ugovor 25. jula 1308. godine. Videti: Ernst Nis, *Poreklo međunarodnog prava*, prevod i dopuna Milenko R. Vesnić, Beograd 1895, str. 504-505.

- 30 Slobodan Jovanović, *Država*, Knjižnica Gece Kona, Beograd, 1936, knjiga I, str. 155. Organska teorija 19. veka je samo reakcija prirodno-pravnog shvatanja društva.
- 31 Evgenije Spektorski, *Država i njen život*, *op. cit.*, str. 46.
- 32 Thomas Hobbes, *Livijatan ili materija, oblik ili vlast države crkvene i građanske*, Kultura Beograd, 1961. Hobbes je izraziti pristalica ugovorne teorije o državi.
- 33 Charles Benoist, “L’ influence des idées da Machiavel”, *Recueil des cours de l’Académie de droit international de la Haye*, 1925, vol. 9, pp. 158, etc.

opštenja shvatana kao „spoljašnje državno pravo“, ugovori su bili provizorni pravni akti čija je sudbina zavisila od trenutne političke situacije i odnosa snaga. Međunarodni ugovori sklapani radi učvršćivanja trgovinske hegemonije ili radi ojačavanja vojnih saveza, kroz ekstenzivnu interpretaciju principa – *conventio omnis intelegitur rebus sic stantibus*, nisu išli u prilog poštovanja principa o njihovoj neprikosnovenosti. Zbog takvog voluntarističkog ponašanja, u međunarodnim odnosima nije bilo nekog značajnijeg napretka. Objektivna potreba da se suvereniteti međusobno usklade, vremenom je dovela do uspostavljanja novog sistema međunarodnih odnosa zasnovanog na ravnoteži snaga. Mirovni ugovori zaključeni u Minsteru 1648. godine (tzv. Vestfalski mir nakon tridesetogodišnjeg verskog rata u Evropi), Utrehtu 1713. godine (nakon rata za tzv. špansko nasleđe) i Beču 1815. godine (nakon Napoleonovih pohoda), praktično su predstavljali potvrdu ovog stava, a potom i refleksiju premoći državne, nad crkvenom vlašću (*cujus regio, illius religio*).³⁴ „Mračni period“ Srednjeg veka, koji se manifestovao u borbi „dva mača“, duhovne i svetovne vlasti (*sacerdotium et imperium*), okončan je pobedom svetovne vlasti i pojavom većeg broja nacionalnih država koje su položile temelje klasičnom pravu međunarodnih ugovora.

4. Novi vek

Razvoj međunarodnog prava u Novom veku, dugo je pripreman uspesima velikih geografskih otkrića Novog sveta, Amerike i pomorskog puta za Indiju, potom prvih kolonijalnih osvajanja i buržoaskih revolucija. Prelomni događaj u tom periodu, bila je svakako Francuska buržoaska revolucija od 1789-1794. godine, od koje počinje period pobeđe i širenja kapitalizma u svetu. Široko isprepletane, ali ne i dovoljno produbljene socijalne veze, karakteristične za feudalni period

34 Glavne odredbe Vestfalskih ugovora zaključenih 24. oktobra 1648. godine, nakon paralelno vođenih pregovora u Minsteru i Osnabriku uređuju odnose između katoličke i protestantske crkve prema stanju na dan 1. januar 1624. godine, što je značilo da se ovim ugovorima potvrđuje otepljenje protestantske crkve i proklamuje načelo *cujus regio, illius religio*. Navedenim ugovorima, 355 država u sastavu Nemačke carevine bile su proglašene nezavisnim. Pored njih, nezavisnost su stekle i Švajcarska, Holandija, dok je Francuska dobila Alzas, Švedska najveći deo Pomeranske oblasti i neke nemačke gradove. Videti: Đuro Popović, *Klasici međunarodno-pravne doktrine*, Izdavačka knjižnica Rajković, Beograd, 1933, str. 20.

razvoja međunarodnih odnosa, revolucijom su trajno srušene i prekinute. Usled snaženja unutrašnje i spoljašnje državne vlasti, došlo je do uspostavljanja novog oblika vlasti u čijoj su osnovi bile utkane ideje političkog liberalizma i narodnog suvereniteta. S formalno proklamovanom nezavisnošću, jednakošću i ravnopravnošću naroda u poznatim političkim aktima poput Deklaracije o nezavisnosti iz 1776. godine ili Deklaracije o pravima čoveka i građanina iz 1789. godine, odnosno Deklaracije o međunarodnom pravu opata Grégoira iz 1791. godine, legalna pozicija naroda u 18. veku bila je promenjena, a konceptu državnog suvereniteta pridodat je jedan novi metafizički, činilac. Suverenitet naime, postaje svojstvo jedinstvene narodne vlasti koja obuhvata samostalnost odlučivanja, suprematiju u odnosu na bilo koju drugu vlast na teritoriji i neograničenost u pogledu donošenja i primene prava.³⁵ Pozitivna strana takvog pristupa ogledala se u višestrukum umnožavanju međunarodnih odnosa koji su vremenom prerasli u pravno regulisan sistem pravnih pravila koja su bila diktirana potrebama socijalnog razvoja. To je naravno doprinelo i razvoju prava ugovora, koje je pratilo zahuktalu kapitalističku privredu i ogromne ekonomske apetite buržoazije unutar i van državnih granica. Na osnovu viševjekovne prakse i razvijene svesti o obaveznosti, neka osnovna načela dobiće značajno mesto na samom početku Novog veka (na primer, načelo savesnosti, načelo poštovanja međunarodnih ugovora, načelo formalnosti ugovora, i dr.). Međutim, zbog cikličnog razvoja kapitalističkih odnosa, ugovorni poredak bio je krajnje relativizovan. Na političkom planu takvo stanje dovelo je da raniji voluntarizam, zasnovan na konceptu apsolutnog suvereniteta vladara, bude zamenjen voluntarizmom zasnovanim na apsolutnom suverenitetu nacija.³⁶ U doba imperijalizma, to je značilo zahtev za novom podelom sveta i potvrdom prava na kolonizaciju i vođenjem agresivnog rata. Lojalno ispunjavanje ugovornih obaveza, koje je do tada bilo u korelaciji s

35 Od Huga Grotiusa i Baruha de Spinoze u Holandiji, Tomasa Hobsa i Džona Loka u Engleskoj, te Žan Žak Rusoa i Šarla Monteskeja u Francuskoj, postulat „društvenog ugovora” postaje sve više ideološka podloga države. Monteskeje je proglasio nedeljivost vlasti za „varvarsku odliku koja dolikuje despotiji a ne civilizaciji”. Njegova teza o podeli državne vlasti (*separation des pouvoirs*) na nezavisnu zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast bila je uzdrmana 1789. godine, kada je proglašena suverenost jedinstvene narodne vlasti. Kasnije je u teoriji iznađeno rešenje kroz formulu da je „vlast nedeljiva, ali da su funkcije podeljene”.

36 Đorđe Tasić, *Savremeni politički sistemi i shvatanja o državi*, Biblioteka Kolarčevog narodnog univerziteta, Beograd, 1936, str. 52.

održanjem načela političke ravnoteže, više nije bilo moguće. U situacijama kada je ravnoteža između država bila poremećana, dolazilo je do kršenja ugovora, a sa druge strane, u situacijama u kojima bi ugovori bili prekršeni, dolazilo bi do neravnoteže. U oba slučaja, situacija se rešavala sazivanjem međunarodnih kongresa ili konferencija na kojima se diplomatskim sredstvima uspostavljala nova ravnoteža, a načelo poštovanja ugovora služilo je kao pravni garant novog odnosa snaga.³⁷

Nakon Vestfalskog mira, započela je u evropskoj istoriji era konferencija i kongresa, a sa njima i period moderne diplomatije koja razvija metod višestranog ugovaranja koje će kasnije biti glavno sredstvo prilikom osnivanja međunarodnih organizacija. Konačni rezultati Bečkog kongresa od 1814-1815. godine, Pariskog kongresa iz 1856. godine i Berlinskog kongresa iz 1878. godine, ozvaničeni su u nekim važnim međunarodnopravnim instrumentima kojima su regulisana značajna međunarodnopravna pitanja (na primer, nakon Bečkog kongresa donet je pravilnik o rangu diplomatskih predstavnika, priznato je načelo slobodne plovidbe na međunarodnim rekama i zabranjena je trgovina robljem, nakon Pariskog kongresa izvršena je kodifikacija pravila o pomorskom ratu, a nakon Berlinskog kongresa utvrđena su pravila o priznanju država, o neutralnosti, o slobodi veroispovesti, o trgovini, ali i pravilo o prestanku kapitulacija, i dr.). Na Londonskoj konferenciji iz 1871. godine, koja je sazvana povodom otkazivanja neutralizacije Crnog mora od strane Rusije (ugovorene na Pariskom kongresu 1856. godine), naglašeno je pravilo da se međunarodni ugovori ne mogu jednostrano ukidati.³⁸ Prvi obrisi ugovorne „legislacije“ pravila o ratnom i humanitarnom pravu naziru se u Ženevskoj konvenciji o zaštiti ranjenika iz 1864. godine, Petrogradskoj deklaraciji iz 1868. godine o zabrani upotrebe eksplozivnih metaka i Briselskoj deklaraciji iz 1874. godine o pravilima i običajima rata. Najznačajniji iskorak u pravcu sistematizacije i kodifikacije pravila učinile su Haške konferencije mira iz 1899. i 1907. godine. Glavni razlog sazivanja ovih konferencija počivao je u dvostrukoj želji da se učini kraj preteranim naoružavanjima, koja su krajem 19. veka dostigla ogromne razmere i da se s druge strane,

37 Zoran Radivojević, *Poštovanje međunarodnih ugovora*, Stručna knjiga, Beograd, 1989, str. 39.

38 Juraj Andrassy, *op.cit.*, 1990, str. 36.

organizuje rešavanje međunarodnih sporova mirnim putem. Prvu konferenciju mira u Hagu sazvaio je ruski car Nikola II 1899. godine. U radu konferencije učešće je uzelo 26 država. Konferencija je usvojila tri značajne konvencije (o rešavanju međunarodnih sporova mirnim putem, o zakonima i običajima suvozemnog rata i o primeni načela Ženevske konvencije iz 1864. godine o pomorskom ratu), i tri deklaracije (o odricanju od upotrebe projektila i eksploziva, o zabrani upotrebe projektila sa zagušljivim i otrovnim gasovima i o zabrani upotrebe tzv. dum-dum metaka). Najveći uspeh Haške konferencije bilo je uspostavljanje Stalnog arbitražnog suda čije su odluke bile obavezujuće za strane u sporu. Druga Haška konferencija sazvana je od predsednika Sjedinjenih Američkih Država Ruzvelta i ruskog cara Nikole II 1907. godine. U radu konferencije učestvovalo je 44 zemlje. Rezultati rada Druge Haške konferencije mira prikazani su u trinaest konvencija (o mirnom rešavanju međunarodnih sporova, o ograničenju upotrebe sile kod naplate duga, o započinjanju neprijateljstava, o zakonima i običajima suvozemnog rata, o pravima i dužnostima neutralnih država i lica u suvozemnom ratu, o režimu neprijateljskih trgovačkih brodova u početku neprijateljstva, o preobraćanju trgovačkih brodova u ratne, o postavljanju automatskih podmorskih mina, o bombardovanju u pomorskom ratu, o primeni načela Ženevske konvencije na pomorske ratove, o upotrebi prava zaplene u pomorskom ratu, o stvaranju međunarodnog suda o zapleni u pomorskom ratu i o pravima i dužnostima neutralnih sila u slučaju pomorskog rata). Mada Haške konferencije nisu uspele da ograniče naoružanje niti da nametnu obavezu regulisanja međunarodnih sporova putem arbitraže, a konačno, niti da spreče Prvi svetski rat, ipak se njihov značaj za ugovornu kodifikaciju materije ratnog i humanitarnog prava ne može prenebreći. Haške konferencije su predstavljale krupan korak napred ka univerzalnoj kodifikaciji prava ugovora. One su prevazišle isključivo regionalni karakter prethodnih kongresa, pošto su na njima učestvovala evropske, latinoameričke i neke azijske zemlje.³⁹

Značajan doprinos sistematizaciji pravila prava ugovora dale su i konvencije o osnivanju prvih međunarodnih organizacija. Najpre su to bile konvencije o osnivanju rečnih komisija (na primer, za Elbu iz 1821. godine, za Rajnu iz 1831. godine, za Duro iz 1835. godine, za Po iz

39 Vojin Dimitrijević, Obrad Račić, Vladimir Đerić, Tatjana Papić, Vesna Petrović, Saša Obradović, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str. 103.

1849. godine, za Prut iz 1866. godine, Evropske Dunavske komisije iz 1856. godine, i dr.), a potom i administrativnih unija (na primer, Međunarodne telegrafske unije iz 1865. godine, Opšte poštanske unije iz 1874. godine, Unije u oblasti standardizacije mera i tegova iz 1875. godine, Unije za zaštitu industrijske svojine iz 1883. godine, Unije za zaštitu autorskih prava iz 1886. godine, Unije iz oblasti zdravstva iz 1902. godine, Unije iz oblasti poljoprivrede iz 1905. godine, i dr.).⁴⁰

Nakon Prvog svetskog rata u kome su Savezničke sile izvojevale pobedu nad Centralnim silama došlo je do zaključenja pet mirovnih ugovora (Versajskog sa Nemačkom od 28. juna 1919. godine, Sen-Žermenskog sa Austrijom od 10. septembra 1919. godine, Nejskog sa Bugarskom od 27. septembra 1919. godine, Trijanonskog sa Mađarskom od 4. juna 1920. godine i Sevrskog sa Turskom od 10. avgusta 1920. godine koji je zbog neprihvatanja zamenjen Lozanskim od 24. jula 1923. godine), koji su u periodu do Drugog svetskog rata predstavljali osnovu pozitivnog međunarodnog javnog prava. U njima se, za razliku od prethodnih vremena, očitovala zrelost ideje o neophodnosti mirenja državnog suvereniteta sa idejom međunarodne zajednice (*diversum in diversis nationibus*). Unutar međunarodnog pravnog poretka u kome se u prošlosti svaki suverenitet sukobljavao sa drugim državnim suverenitetom koncept međunarodnih ugovora trebalo je prilagoditi novoj međunarodnopravnoj stvarnosti. Ideja o očuvanju mira kroz jačanje solidarnosti i međusobne saradnje u tzv. sistemu versajskih mirovnih ugovora, bila je izprepletana sa nekim ranijim idejama o *Civitas maximas*, gde je različite političke ciljeve pojedinih sila valjalo uklopiti u maglovito sagledavanje opštih interesa i stvarnih potreba vremena koje je nadolazilo.⁴¹ U periodu nakon ratnih dešavanja, postojala je očigledna nužnost stvaranje jedne univerzalne organizacije koja će brinuti o svetskom miru. Tako je, kroz versajski sistem ta ideja i realizovana kroz Društvo naroda čiji je osnovni konstitucionalni akt postao integralni deo svih navedenih mirovnih

40 Obrad Račić, Vojin Dimitrijević, *Međunarodne organizacije*, Savremena administracija, Beograd, 1988, str. 7-9.

41 Ideja o organizaciji međunarodne zajednice vrlo je stara. Prve ideje potiču iz antičke Grčke, a u Srednjem veku takvu ideju zastupali su branioci papstva. U 14. veku ideju o stvaranju jedne savezne hrišćanske države izneo je Pjer Diboia. Čuveni Dante predložio je uspostavljanje svetske federacije pod vladom jednog monarha. Češki kralj Pođebrad, u 15. veku, izneo je predlog o stvaranju evropskog saveza država koji bi bio u stanju da se odupre turskoj najezdi. Ministar Henriha IV Sili, napisao je čuveni projekat o organizaciji Evrope.

ugovora. Još je tokom Pariske mirovne konferencije od 25. januara 1919. godine odlučeno da je, „od najveće važnosti (...), da se osnuje Društvo naroda kao organ međunarodne saradnje koji bi garantovao izvršenje zaključenih međunarodnih obaveza i koji bi omogućio da se izbegne rat“. Pakt Društva naroda usvojen je 28. aprila 1919. godine. U preambuli Pakta naglašava se neophodnost ostvarivanja pravde i savesnog poštovanja svih ugovornih obaveza u uzajamnim odnosima organizovanih naroda. Na osnovu člana 14. Pakta Društva naroda došlo je do osnivanja Stalnog suda međunarodne pravde 1920. godine. Njegova jurisprudencija bila je dragocen izvor tumačenja pravila o pravu ugovora između dva svetska rata. U članu 10. Pakta Društva naroda propisano je da su države dužne da poštuju i održavaju teritorijalni integritet i političku nezavisnost članica protiv spoljne agresije. Time nije u potpunosti onemogućena upotreba sile u međunarodnim odnosima, ali je postignut značajan napredak u relativizovanju pojma suvereniteta budući da su države udružujući se u Društvo naroda, žrtvovalе svoje posebne interese koji su se odnosili na pravo vođenja rata (*ius ad bellum*). U praksi koja je sledila, navedena pravila i načela bila su razrađena najpre u Ženevskom protokolu iz 1924. godine, u kome je data definicija agresora (koja je kasnije napuštena), a zatim i u Lokaranskim sporazumima iz 1925. godine u kojima je rat odbačen kao sredstvo za rešavanje sukoba, a granice proglašene nepromenljivim bez državnog pristanka. U Brijan-Kelogovom paktu iz 1928. godine, rat je stavljen van zakona (u odnosu na sile potpisnice). Na regionalnom nivou, značajno je delovanje Panameričke unije na čijoj je konferenciji održanoj 1928. godine u Havani, doneta poznata Konvencija o pravu ugovora.⁴²

Iz navedenih primera vidi se da su države u periodu između dva svetska rata postale sve više zavisne od pravila opšteg međunarodnog

Verovatno prvi pisac koji je zamišljenoj međunarodnoj organizaciji država postavio kao bitan i osnovni cilj, održanje mira, bio je Emerik Kruse. U delu iz 1623. godine: *Le nouveau Cynee, ou Discours d'Etats represantant les occasion et mozens d'etablir une paix generale et la liberte de commerce de tout le monde*, Kruse se zalaže za stvaranje zajednice država radi očuvanja mira kao opšteg dobra. Sličnu ideju kasnije su izneli Kristijan Volf, Sen Pjer, Džeremi Bentam, Viliam Pen, Džon Belers i Emanuel Kant, i drugi. Videti: P.B. Potter, "Development de l'organisation internationale (1815-1914)", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1938, vol. 64, pp. 71–155.

42 Tokom 1899. godine, delovale su panameričke konferencije koje su prethodile osnivanju Organizacije američkih država. Smatra se da je ideja stalnog održavanja međunarodnih konferencija zajedno sa tzv. Bolivarovim programom

prava. Međutim, i pored vidnog napretka, istorija međunarodnih odnosa između dva rata pruža mnoštvo žalosnih primera nepoštovanja ugovornih obaveza. Tako, Društvo naroda nije ispunilo svoju osnovnu ulogu prilikom napada Japana na Mandžuriju 1932. godine, prilikom napada Italije na Etiopiju 1933. godine, niti prilikom intervencije Italije i Nemačke u španskom građanskom ratu. Istupanje Japana iz Društva naroda zbog osude njegovog ponašanje prema Kini, zatim Nemačke zbog neprihvatanja njene politike naoružavanja 1933. godine, potom i Italije 1937. godine, te isključenje Sovjetskog Saveza iz organizacije zbog agresije na Finsku, dovelo je konačno do prestanka rada Društva naroda 1940. godine. Strogo uzevši, međunarodna praksa sklapanja i izvršavanja međunarodnih ugovora između dva svetska rata bila je uslovljena faktičkom sposobnošću ostvarivanja državnih funkcija na unutrašnjem i spoljnom planu. Zbog ponovnog oživaljavanja stare iluzije o opravdanosti korišćenja sile radi ostvarivanja državnih interesa i zbog otvorenog negiranja pravne sadržine načela o jednakosti i ravnopravnosti država, mogućnost ostvarivanja međunarodnih običajnih pravila i principa bila je dosta ograničena. Nakon preživljene katastrofe Drugog svetskog rata i osnivanja Ujedinjenih nacija, ponovo će oživeti interesovanje međunarodne zajednice za kodifikacijom međunarodnog prava ugovora. Taj period biće predmet dalje studije o pravu međunarodnih ugovora.

Na kraju izlaganja o istorijskom razvoju međunarodnog prava ugovora neophodno je osvrnuti se i na neke činjenice i okolnosti koje se odnose na doktrinarne kodifikacije u ovoj oblasti. Među prvima koji je sproveo kodifikaciju pravila međunarodnog prava u praksi, bio je *Hugo Grotius*. U čuvenom delu *De jure belli ac pacis*, iz 1625. godine, *Grotius* je između ostalog izneo i niz sistemazovanih pravila o poštovanju međunarodnih ugovornih obaveza u vreme rata i mira. Ideja doktrinarne sistematizacije i „legislacije“ pravila kasnije je prihvaćena i od drugih međunarodnih pravnika poput *Emmericha de Vatel*a koji je 1758. godine, sastavio i objavio kapitalno delo *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliqués a la conduite et aux affaires des nations et*

od 7. tačkaka poslužila u koncipiranju čuvenog programa od 14 tačkaka predsednika Sjedinjenih Američkih Država Vilsona koji je bio baza za uspostavljanje Društva naroda. Komisiji koja je radila na projektu Pakta pomagala su mnoga nacionalna udruženja. Iako su bile inicijator projekta Društva naroda, Sjedinjene Američke Države nisu postale njegova članica budući da je u njima prevladala tzv. politika izolacionizma.

des souverains. Jeremy Bentham, poznati pravni filozof, 1786. godine, objavio je znameniti „Plan za univerzalni i večiti mir” u okviru *Principles of International Law*. Sličnu praksu sledio je i Georg Friedrich von Martens sa delom *Primae lineae iuris gentium Europearum practici* iz 1785. godine i dokumentarno vrednom zbirkom međunarodnih ugovora *Recueil Général de Traités* koja je izlazila u kontinuitetu od 1790. do 1820. godine, a čije je objavljivanje nastavljeno i nakon njegove smrti kao *Nouveau Recueil Général de Traités*. Od kasnijih dela doktrinarne kodifikacije valja pomenuti još i delo Alfonza Domina Petruševčkog – *Précis d’un code de droit international* iz 1861. godine, delo Johanna Kaspara Bluntschlija – *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten als Rechtsbuch dargestellt* iz 1868. godine, i delo Jeromea Internoscia – *New Code of International Law* iz 1869. godine sastavljeno na tri jezika i čak u 5657 paragrafa. Konačno, veoma značajna jeste i doktrinarna kodifikacija Pasquale Fiorea iz 1890. godine – *Il diritto internazionale codificato e la sua sanzione giuridica*, u kojoj Fiore po prvi put u zvanično objavljuje da kodeks pravila o pravu ugovora *a priori*, ne isključuju ugovore čije ugovornice nisu države. U svetlosti tumačenja *rationae temporis*, ta mogućnost bila je ograničena isključivo na „udruženja koja su posedovala međunarodnopravni subjektivitet”.⁴³

Doktrinarne kodifikacije pojedinih pisaca bile su usko povezane sa radom pravnih fakulteta i naučnih društava. Među tim kodifikacijama, svakako je najpoznatiji nacrt prava ugovora izrađen od Harvardskog pravnog fakulteta 1935. godine. Harvardskim nacrtom prava ugovora potvrđuje se da: „Ugovor predstavlja formalni instrument sporazuma, kojima dve ili više država uspostavljaju ili teže da uspostave međusobni odnos po međunarodnom pravu”.⁴⁴ Nacrt sadrži 36 članova sa vrlo

43 Pravilno uočava prof. Zoran Radivojević, da je Fiore imao u vidu sporazume međunarodnog udruženja za Kongo i Carinsku uniju nemačkih država. Videti: Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, Studentski kulturni centar, Niš, 1996, str. 344. Etatiistička koncepcija ugovora nije napuštena ni u doktrini između dva svetska rata, mada se u Društvu naroda i međunarodnim komisijama priznavao izvesni subjektivitet sporazumima koje su ove organizacije sklapale. Prema oceni većine teoretičara, ugovori međunarodnih organizacija nisu bili pravi međunarodni ugovori. Videti: Rafael Waldemar Erich, “La naissance et la reconnaissance des Etats”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1926, vol. 13, p. 430.

44 Prema stavu redaktora Harvardskog nacrtu: „Sporazumi između tvorevina koje nisu države, a posebno sporazumi između takvih entiteta i država, ne mogu se smatrati pravim ugovorima. Oni imaju posebne karakteristike po kojima se

razrađenim komentarima zbog čega je i imao veliki uticaj na doktrinu međunarodnog u prava između dva svetska rata, ali i kasnije, nakon završetka Drugog svetskog rata, kada je korišćen u radu Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija. Među najpoznatijim društvima koja se bave doktrinarnom kodifikacijom međunarodnog prava spadaju Institut za međunarodno pravo (*Institut de droit international*) i Međunarodno udruženje za međunarodno pravo (*International Law Association*), osnovana 1873. godine. U Institutu učestvuje ograničen broj stručnjaka iz svih krajeva sveta koji na redovnim zasedanjima na osnovu obrazloženih referata daju predloge za dalji razvoj međunarodnog prava formulisanjem pravila međunarodnog običajnog prava i međunarodnog prava ugovora. Međunarodno udruženje za međunarodno pravo okuplja internacionaliste iz mnogih država udružene u nacionalne sekcije Međunarodnog udruženja za međunarodno pravo.⁴⁵ Kodifikacije sprovedene pod okriljem pomenutih društava tretiraju se kao dela „najpozvanijih stručnjaka međunarodnog javnog prava koja služe kao pomoćna sredstva za utvrđivanje pravnih pravila“. Iz kodifikacija se mogu saznati koja pravila međunarodnog prava postoje, kakvo značenje imaju i koji im je domen primene. S druge strane, rezolucije i izveštaji Instituta za međunarodno pravo i Međunarodnog udruženja za međunarodno pravo često su u praksi bili povod za državnu intervenciju na planu zvanične kodifikacije.⁴⁶

razlikuju od normalnog tipa ugovora pa je neizvesno da li se na njih mogu primeniti neka pravila ovog nacrtu“. Videti: “Draft Convention on the Law of Treaties”, Research in International Law under the Auspices of the Faculty of the Harvard Law School, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Part III, Supplement, pp. 629, 686. Tek krajem tridesetih godina 20. veka, u doktrini dolazi do prvih nagoveštaja drugačijeg odnosa prema ugovorima međunarodnih organizacija (pre svega, u odnosu na ugovore Društva naroda). Međutim, i u prvim godinama nakon Drugog Svetskog rata, bilo je dosta pisaca koji su ugovorima međunarodnih organizacija odricali karakter međunarodnih ugovora.

- 45 Valja pomenuti da je 1928. godine, u Beogradu osnovano Jugoslovensko udruženje za međunarodno pravo, kao sekcija Međunarodnog udruženja za međunarodno pravo. Između dva svetska rata, uz pomoć Karnegijeve zadužbine, Udruženje je objavljivalo Godišnjak na francuskom jeziku. Nakon Drugog svetskog rata Udruženje je nastavilo rad objavljivanjem Jugoslovenske revije za međunarodno pravo.
- 46 Institut za međunarodno pravo doneo je veoma značajne rezolucije u vezi kodifikacije prava ugovora. Primera radi, 1892. godine, Institut je doneo rezoluciju u vezi objavljivanja ugovora, 1948. godine u vezi revizije, 1956. godine u vezi tumačenja, a 1973. godine u vezi primene pravila o pravu ugovora međunarodnih organizacija.

II

UGOVOR KAO IZVOR MEĐUNARODNOG PRAVA

1. Pojam, definicija i osnovne karakteristike međunarodnih ugovora

Prema savremenom shvatanju, smatra se da je ugovor svaki sporazum zaključen između subjekata međunarodnog prava, s ciljem da se postigne određeno pravno dejstvo. Ugovorima se određuju prava i obaveze ugovornica i utvrđuju se pravila ponašanja koja su strane dužne da poštuju bez obzira na predmet, oblik i naziv ugovornih akata. Iako su međunarodni ugovori regulisani pre svega međunarodnim pravom, pravila o njihovom zaključivanju i izvršavanju obuhvaćena su i normama unutrašnjeg prava. U doktrini međunarodnog prava pojmovno određenje „ugovora“ obuhvata sporazume zaključene između dva ili više subjekata međunarodnog prava (država, međunarodnih organizacija i drugih međunarodnopravnih subjekata), s namerom da proizvedu određene pravne posledice regulisane međunarodnim pravom. Svi međunarodni ugovori otud predstavljaju rezultat saglasnosti volja subjekata međunarodnog prava.¹ Tako shvaćeni

1 *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, edition Jules Basdevant Paris, 1960, p. 607; Charles Rousseau, "La théorie générale des traités internationaux", *Cours de Droit International Public*, Paris, 1958; Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, Stevens and Sons, London, 1961, p. 4; Paul Reuter, *Introduction au droit des traités*, Armand Colin, Paris, 1972, pp. 236; Richard R. Baxter, "Treaties and Custom", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1970-I, pp. 25, etc; Benedetto Conforti, "Le role de l'accord dans le système des Nations Unies", *Ibid.*, 1974-III, vol. 142, pp. 203-288; P.K. Menon, "The Law of Treaties", *Revue de Droit International de Sciences Diplomatiques et Politiques*, 1978, pp. 133-155; Per Sevastik, *The Binding Force of Treaties under International Law*, Iustus förlag, Uppsala, 1997, pp. 22, etc; Rudolf Bernhardt, "Treaties", in: *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt, Amsterdam, 2000, vol. IV, pp. 926-930. Za jugoslovensku doktrinu videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, *op. cit.*, str. 88; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1984, str. 308; Branimir Janković, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 14-15; Smilja Avramov, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1980, str. 36. Od novijih dela videti: Milenko Kreća, *Međunarodni javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 401-405; Branimir Janković, Zoran Radivojević, *Međunarodno javno pravo*, Niš, 2009, str. 355-359; Vojin Dimitrijević, Obrad Račić, Vladimir Đerić, Tatjana Papić, Vesna Petrović, Saša Obradović, *Osnovi međunarod-*

međunarodni ugovori najviše odgovaraju tzv. kontraktima (*fr. contrat, eng. contract*), privatnopravnim ugovorima prisutnim u unutrašnjem pravu. Kao instrumenti kojima se uspostavljaju, upravljaju, menjaju, obnavljaju, pa i ukidaju odnosi subjekata međunarodnog prava, međunarodni ugovori imaju izuzetno važno mesto u sistemu izvora međunarodnog prava to jest, u izgradnji međunarodnopravnog poretka. Međunarodni ugovori jedni su od najvažnijih pravnih oblika za uređenje međusobnih odnosa učesnika savremenih međunarodnih odnosa. S jedne strane međunarodni ugovori predstavljaju najneposredniju manifestaciju autonomije volje članova međunarodne zajednice, a sa druge strane, međunarodnim ugovorima vrši se ograničavanje sopstvenih nadležnosti i ovlašćenja s obzirom da se ugovornim aktima uspostavljaju uzajamna prava i obaveze. Budući da se međunarodnim ugovorima uspostavlja i ostvaruje međunarodna saradnja, ugovori su i značajan činilac u organizovanju međunarodne zajednice.² Postojanje ugovora kao racionalnog izvora međunarodnog prava, potvrđeno je u svim vremenskim periodima. Nakon uvodnog dela studije, ne moramo posebno isticati da je ugovor star koliko i organizovana ljudska civilizacija. Istina, ugovor je u prošlosti formalno izražavan na drugačiji način i u različitim oblicima, ali se ipak u celini uzevši, mnogo ne razlikuje od savremenih načina preuzimanja međunarodnih obaveza. U međunarodnom pravu nije sporno da međunarodni ugovori predstavljaju najefikasniji instrument za stvaranje i razvijanje međunarodnih odnosa. Ugovorni akti, otuda su najpodesniji pravni oblici posredstvom kojih subjekti međunarodnog prava ugovaraju mnogobrojne i različite pravne poslove. Često se u praksi insisitira da strane ugovornice moraju biti ravnopravne u ugovaranju prava i obaveza. Međutim, pomenuti zahtev nije uvek moguće ostvariti, jer se strane ugovornice u nekim situacijama stavljaju u podređen položaj u odnosu na druge strane ugovornice.

Ne bi trebalo izgubiti iz vida da se ugovorima stvaraju pravila koja se dodaju opštem međunarodnom pravu. U određenim slučajevima

nog javnog prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005, str. 30-32; Vladimir Đuro Degan, *Međunarodno pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 2006, str. 119; Vesna Crnić-Grotić, *Pravo međunarodnih ugovora*, Pravni fakultet, Rijeka, 2002, str. 7-13.

2 Charles Rousseau, *Droit international public*, Sirey, Paris, 1970, tome I, pp. 62-63; O. Borisov, *Съвременни проблеми на теорията и практиката на междunarodния договор*, София, 1999, p. 7; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 2001, str. 455.

moguće je da ugovorom budu stvorena pravila koja predstavljaju odstupanje od opšteg međunarodnog prava. Reč je najčešće o posebnim ugovorima koji ustanovljavaju pravni režim za jednu ili sve strane ugovornice suprotan opštem pravu. Takođe, moguće je da u nekim situacijama dođe do stvaranja pravnih pravila koja će služiti zameni opšteg međunarodnog prava na snazi.³ Bez obzira na značaj kodifikovanog međunarodnog prava ugovora, to pravo ne može da zameni opšte međunarodno pravo u svim oblastima, s obzirom da ne postoje ugovori kojima bi bile vezane sve države i ostali subjekti međunarodnog prava koji su u određenom času postojali ili sada postoje. Međutim, svaka kodifikacija, pa i kodifikacija prava ugovora, predstavlja napredak u izgradnji međunarodnopravnog poretka. Do sada je bilo više pokušaja da se dâ jedna opšta definicija ugovora. Svi pokušaji bili su izraz određenih doktrinarnih pristupa. Videli smo napred da je u čuvenom Harvardskom nacrtu o pravu ugovora iz 1935. godine, iznet sledeći predlog: „Ugovor je formalni instrument kojim dve ili više država zasnivaju ili teže da zasniju međusobni odnos po međunarodnom pravu“. Predlog definicije međunarodnih ugovora prihvatio je tzv. nominalistički ili formalistički pristup. Prema tzv. konsualističkom pristupu, ugovor predstavlja saglasnost volja bez obzira na formu i broj instrumenata u kojima se ta volja stvara i izražava.⁴ U doktrini se pominje da forma ugovora može biti različita (jedan instrument, razmena nota, i sl.). Ugovor može da proizađe iz jednostrane deklaracije, volje jedne strane prihvaćene od strane druge ili iz kolektivne izjave koju bi trebalo da podrži jednostrano

3 Emile Giraud, "Le droit international et politique", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1963-III, vol. 110, p. 575.

4 Prema nekadašnjoj sovjetskoj doktrini, ugovor predstavlja način stvaranja normi, odnosno materijalizaciju saglasnosti nezavisnih državnih volja. Iako se u definiciji ugovora ne pominju izričito ugovori međunarodnih organizacija, ne znači da ih u sovjetskoj doktrini nisu prihvatili. Oспорavanja pravne prirode međunarodnih organizacija kao subjekata međunarodnog prava međutim, nisu prestala ni na diplomatskoj konferenciji u Beču 1986. godine, sazvanoj radi kodifikacije prava ugovora međunarodnih organizacija. Videti: *Meždunarodnoe pravo*, redakcija: L. A. Modžorjan, N. T. Blatova, Moskva, 1979, p. 203; F. I. Koževnikov, *Učebnoe posobie po meždunarodnomu publicnomu pravu*, Očerki, Moskva, 1947, p. 170; G. Tunkin, *Droit international public: Problèmes théoriques*, Paris, 1965, pp. 133-134 (prevod s ruskog: *Voprosy teorii meždunarodnoga prava*, Moskva, 1962). Noviji udžbenici međunarodnog prava ruskih autora ne sadrže bitne izmene u pogledu podela, karaktera i sadržine dvostranih i višestranih ugovora i drugih oznaka vezanih za pravo međunarodnih ugovora. Videti: *Meždunarodnoe pravo, avtorskiü kolektiv* – redakcija: Ю. М. Колосов – V. I. Kuznecov, Moskva, 1995, str. 20.

prihvatanje.⁵ Konačno, prema eklektičkom pristupu u međunarodnom pravu, saglasnost volja nije dovoljna *per se*, već se iz praktičnih razloga zahteva i pismena forma ugovora.⁶

i) Bečka konvencija o pravu ugovora između država iz 1969. godine

Promene u političkoj, ekonomskoj i socijalnoj strukturi međunarodne zajednice nakon Drugog svetskog rata, zahtevale su i promene u kodifikaciji međunarodnopravnih pravila. Kodifikacija se uopšte uzevši do tog vremena svodila na jednostavnu izmenu forme postojećeg međunarodnog prava i legislaciju novih obavezujućih međunarodnopravnih akata. Donošenjem Povelje Ujedinjenih nacija u kojoj su definisana osnovna načela i ciljevi unapređenja međunarodne saradnje, kodifikacija je, pored progresivnog razvoja, postala deo širih zadataka međunarodne zajednice. Sistematizacija i promena običajnih pravila u pisana konvencionalna pravila obuhvatila je i sistematsku izradu novih, tzv. razvojnih pravila, iz kojih je proizašlo savremeno međunarodno pravo. Posle diskusije vođene tokom prvog zasedanja Generalne skupštine u okviru Komiteta za progresivni razvoj i kodifikaciju međunarodnog prava, Generalna skupština donela je odluku da se za sprovođenje postavljenih zadataka u smislu kodifikacije i progresivnog razvoja osnuje Komisija za međunarodno pravo.⁷ Već na prvom zasedanju Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija, 1949. godine, u program rada bila je uključena materija prava međunarodnih ugovora. Na pripremama nacrtu pravila o pravu ugovora u svojstvu specijalnih izvestioca radila su četiri ugledna međunarodna pravnik iz Velike Britanije – *James L. Brierly, Hersch Lauterpacht, Gerald Fitzmaurice* i *Humphrey Waldock*. Zbog čestih promena u sastavu Komisije, bilo je potrebno skoro dve decenije da bi se sprovela kodifikacija prava ugovora.⁸ Tome je doprinelo i postojanje nerešenih

5 Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, *Droit international public*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 6e édition, 1999, pp. 117–118.

6 Božidar Jovanović, „Tri teze u vezi s pojmom međunarodnog ugovora”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1995, br. 1, str. 73–79.

7 Milan Šahović, *Opšta pitanja kodifikacije međunarodnog prava*, disertacija, Savez Udruženja pravnik Jugoslavije, Beograd, 1958, str. 42.

8 Prva tri izvestioca podnela su tokom jedanaest godina deset predloga nacrtu pravila o pravu ugovora i to, profesor Brierly tri predloga, Herch Lauterpacht dva i Gerald Fitzmaurice pet. Za mandata specijalnog izvestioca Waldocka, podneto je šest

problema u pogledu oblika i domašaja kodifikacije i različita shvatanja pojedinih članova Komisije o suštinskim pitanjima prava međunarodnih ugovora.

Prvo razmimoilaženje proizilašlo je iz rasprave da li izradu nacrtu pravila treba izvesti u obliku konvencije koja bi na pravno obavezujući način pokrila sva pitanja iz oblasti prava međunarodnih ugovora ili bi rad na kodifikaciji trebalo svesti na teorijski okvir koji bi sistematizovao dotadašnju praksu u obliku opšteg kodeksa običajnih pravila (*Code de caractère générale*), bez daljeg postupka potpisivanja i ratifikacije. Nužnost i hitnost kodifikacije nalagali su Komisiji da vodi računa o proisteklim dubokim promenama u strukturi međunarodne zajednice proizašlim iz procesa dekolonizacije. Nove nezavisne države izražavale su duboko nepoverenje u pogledu postojećih pravnih pravila, a naročito nepisanih u čijem stvaranju nisu učestvovala. Iz tih razloga, poznati posleratni internacionalista i član Komisije za međunarodno pravo – *Robert Ago*, predložio je postizanje saglasnosti između starih i novih država u pogledu kodifikacije prava međunarodnih ugovora.⁹ Do ovog predloga Komisija je došla nakon vrlo opširnih i dugotrajnih diskusija. Dok su se prva dva specijalna izvestioca *Brierly* i *Lauterpacht* zalagala da tekst nacrtu dobije oblik konvencije, treći izvestilac *Gerald Fitzmaurice* zauzimao se da se kodifikacija izloži u formi kodeksa.¹⁰ Iako je ovo shvatanje u početku prihvatilo više članova Komisije, tokom vremena se pokazalo da takav oblik instrumenta za kodifikaciju nije pravno zadovoljavajući. Smatralo se da kodeksom u krajnjoj liniji, nije moguće postići pozitivno dejstvo koje bi trebalo da se očekuje od kodifikacije pravila o pravu međunarodnih ugovora. Promene u shvatanjima članova Komisije jasno su se ispoljila na trinaestom zasedanju Komisije 1961.

izveštaja na bazi kojih je izrađen nacrt pravila o pravu ugovora koji je poslužio kao osnov za međunarodnu konvenciju. Videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1962, vol. II, pp. 31, 176; *Ibid.*, 1963, vol. II, pp. 37. etc., 167; *Ibid.*, 1964, vol. II, pp. 1, etc, 182; *Ibid.*, 1965, vol. II, pp. 1, etc; *Ibid.*, 1966, vol. II, pp. 1, etc., 55.

9 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1961, p. 226; Robert Ago, "Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1971, vol. III, 134, pp. 303–311; "La codification du droit international et les problèmes de sa réalisation", *Recueil d'études de droit international en hommage à Paul Guggenheim*, Genève, 1968, pp. 94-95.

10 *Yearbook of International Law Commission*, 1956, vol. I, pp. 233-244.

godine, kada je ovo pitanje ponovo pokrenuto posle vrlo žustre intervencije *Roberta Agoa*. Tom prilikom istaknuto je da je kodifikacija u obliku konvencije mnogo povoljnija i da uživa veći ugled čak i u slučaju da je ratifikuje, odnosno na drugi način konačno prihvati i relativno manji broj država.¹¹ Napuštanje ideje o kodeksu bilo je predstavljeno u izveštaju Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija od 1962. godine. Komisija je potvrdila prednost konvencije kao kodifikacionog instrumenta, bez obzira u kojoj bi meri deklarativna pravila (*Code déclaratif*), mogla biti formulisana.¹²

Postupak sistematizacije i legislacije prava međunarodnih ugovora otuda je trebalo podržati, što se i desilo nakon imenovanja specijalnog izvestioca *Humphreya Waldocka* koji je dobio zadatak da izradi nacrt pravila koja su u kasnijoj fazi poslužila kao osnov za usvajanje Konvencije o pravu međunarodnih ugovora. Komisija za međunarodno pravo time se konačno opredelila za jedinstven instrument za kodifikaciju ugovorne materije.¹³ Na početku rada u Komisiji za međunarodno pravo, specijalni izvestilac *Waldock* podneo je na raspravu tri izveštaja na bazi kojih je 1964. godine načinjen predlog Komisije upućen državama i VI pravnom komitetu na izjašnjavanje. Četvrti izveštaj specijalnog izvestioca iz 1965. godine, implementirao je komentare država, tako da je Generalna skupština Ujedinjenih nacija pozvala Komisiju da po ubrzanom postupku okonča rad na izradi nacrtu pravila o pravu međunarodnih ugovora. Na osamnaestoj sednici Komisije za međunarodno pravo održanoj 14. maja do 19. jula 1966. godine, na kojoj su podneta još dva dodatna izveštaja *Humphreya Waldocka*, Komisija je usvojila nacrt Konvencije o pravu ugovora. Nacrt sadrži 75 članova i prateće komentare, na engleskom, francuskom i španskom jeziku.¹⁴ Posle redakcije teksta, nacrt Konvencije o pravu ugovora prosleđen je Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija sa preporukom da sazove diplomatsku konferenciju radi zaključenja Konvencije o pravu ugovora. Generalna skupština sazvala je konferenciju na osnovu rezolucije 2166 (XXI) od 5. decembra 1966. godine i rezolucije 2287 (XXII) od 6. decembra 1967. godine. Na

11 UN Doc. A/CN.4/Sr 621.

12 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1962, vol. II, p. 175, par. 17.

13 *Documents officiels de l'Assemblée générale*, XVI Session, Supplément № 9, (A/4843).

14 *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, pp. 187-274.

sesijama u *Neue Hofburgu* u Beču, u periodu od 26. aprila do 24. maja 1968. godine i od 9. aprila do 2. maja 1969. godine, raspravljano je o nacrtu Konvencije. Konačan tekst Konvencije o pravu ugovora usvojen je 22. maja 1969. godine, a Konvencija je otvorena za potpis zainteresovanim stranama od narednog dana. Konvenciju je prihvatilo 79 država, 1 država je bila protiv (Francuska), a 19 država bilo je uzdržano. Uz Konvenciju o pravu ugovora usvojen je i Finalni akt i određeni broj deklaracija i rezolucija koje su mu pridodate. Jednoglasnom odlukom, Finalni akt je pohranjen u arhivu Saveznog ministarstva spoljnih poslova Austrije.¹⁵ Konvencija je stupila na snagu 27. januara 1980. godine, nakon deponovanju 35 ratifikacionog instrumenata.¹⁶

U toku diplomatske konferencije izbile su na površinu znatne protivrečnosti između razvijenih i zemalja u razvoju, posebno u pogledu pitanja ko ima pravo da bude pozvan na konferenciju, odnosno da pristupi kasnije usvojenoj konvenciji. Problem je potekao zbog političkog razmimoilaženja s obzirom na značaj Konvencije za regulisanje ugovornih odnosa u međunarodnoj zajednici.¹⁷ Većina delegacija bila je mišljenja da Konvencija o pravu ugovora predstavlja ne samo kodifikaciju ugovornog prava, nego i progresivan razvoj, što je i podvučeno u uvodu Konvencije iz 1969. godine, koji su inače pojedini učesnici na Konferenciji nazvali i „ugovor o ugovorima“ (*le traité des traités*). U vezi sa ocenom rada konferencije, *Robert Ago* izneo je mišljenje da je, „ugovor jedino sredstvo za stvaranje pisanog prava kojim raspolaže međunarodni pravni

15 “Vienna Convention on the Law of Treaties”, UN Doc. A/CONF.39/11 and Add. 1-2, *International Legal Materials*, vol. 8, 1969, pp. 679-735. SFRJ Jugoslavije potpisala je i ratifikovala Bečku konvenciju o pravu ugovora. Potpis je stavljen 23. maja, a ratifikacija je izvršena 27. avgusta 1970. godine. Videti: *Službeni list SFRJ, dodatak Međunarodni ugovori*, br. 30/1972. Notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine, SR Jugoslavija nasledila je članstvo SFRJ u Konvenciji. Videti: “Multilateral Treaties Deposited with the Secretary General”, Status as at 31 December 2001, vol. II, Part I, Ch. 23, p. 280.

16 Na prvoj sesiji bilo je prisutno 103 predstavnika država, a na drugoj 110. Ukupan broj učesnika na sesijama 1968. i 1969. godine bio je 115 predstavnika država, od kojih su 98 uzeli učešća na obe sesije.

17 *Yearbook of International Law Commission*, 1949, p. 58; Hersch Lauterpacht, “Codification and Development of International Law”, *American Journal of International Law*, 1955, vol. 49, pp. 17. etc.; Robert Ago, “Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, op. cit., p. 134; S. E. Nahlik, “La Conférence de Vienne sur le droit des traités. Une vue d’ensemble”, *Annuaire Français de Droit International*, 1969, vol. 15, pp. 25-32.

poredak“.¹⁸ Njegovu tezu dokazuje i međunarodna praksa pre i posle stupanja na snagu Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine. Međutim, teško je sa preciznošću odrediti kojoj grupi pravila pripadaju pojedine odredbe iz Konvencije. U komentarima Komisije za međunarodno pravo pored običajnih, potvrđuje se i prisustvo sasvim novih pravila. Na to je uticala nova socijalna stvarnost koja je uzrokovala modifikaciju postojećeg međunarodnog prava. Ako se pođe od činjenice da je većina slučajeva pred Stalnim sudom međunarodne pravde između dva svetska rata bila vezana za tumačenja pojedinih ugovora, i da je ista situacija ostala i nakon Drugog svetskog rata u praksi pred Međunarodnim sudom pravde, onda ne čudi zašto je na nacrt Konvencije stavljeno preko četiri stotine amandmana.¹⁹ Pomenuto suočeljavanje omogućilo je nastanak „razvojnih pravila“ što je doprinelo konačnom usvajanju Konvencija o pravu ugovora. Primer definisanja pojma „ugovora“ je, čini se, u tom pogledu izuzetan uspeh. Upravo je na pojmovnoj determinaciji „ugovora“ testiran i domašaj Konvencije kao kodifikacionog instrumenta s obzirom na postojanje mnogobrojnih vrsta ugovora koje je trebalo obuhvatiti zajedničkom definicijom. Tako se u članu 2. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, za svrhe ove Konvencije, određuje da: „izraz ‘ugovor’ označava međunarodni sporazum zaključen u pismenom obliku između država i koji je regulisan međunarodnim pravom, bilo da je uobičen u jednom jedinstvenom instrumentu, ili u dva ili više međusobno povezana instrumenta, bez obzira na njegov poseban naziv“. Formulacijom ugovora na taj način, uključuju se elementi koji srećno dopunjuju postojeće običajno pravo. Definicija je ograničena samo za svrhe Konvencije, to jest, služi onima koji je tumače i ne utiče na upotrebu ovog izraza niti na smisao koji im može biti dat u unutrašnjem pravu jedne države (stav 2, član 2. Konvencije). Ugovor izražava istovremeno sadržinu sporazuma, odnosno pravila utvrđenog ovim

18 Isti zaključak sledi i u vezi Konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. Videti: Robert Ago, *ibid.*, p. 309; Zoran Mandžuka, „Ugovori u uprošćenj formi“, Beograd, 1980, str. 45; Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, *Droit international public, op. cit.*, p. 119.

19 To se možda najjasnije očitivalo povodom američkog amandmana o proširenom domašaju Konvencije. Ne potcenjujući značaj ugovora međunarodnih organizacija, usvojen je stav većinskog broja delegacija koji je obrazložila delegacija Švedske zbog čega su Sjedinjene Američke Države povukle amandman. Videti: “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités, Première session”, Vienne, 26 mars–24 mai 1968, *Documents officiels*, pp. 6, 13–46, 64; *Ibid.*, Deuxième session”, Vienne, 9 avril–22 mai 1969, pp. 3–4, 167–168, 239–244, 370–372.

sporazumom između strana ugovornica, a potom i sam sporazum i instrument koji uobličava ovaj sporazum.²⁰ Izraz „ugovor“ upotrebljen je u generičkom značenju i obuhvata sve pisane forme međunarodnih sporazuma.²¹ Navedeno definisanje pojma „ugovor“ ne isključuje postojanje i drugih međunarodnih ugovora koje države zaključuju sa međunarodnim organizacijama ili sa pobunjenicima (*insurgés*), niti isključuje ugovore koje međunarodne organizacije i drugi subjekti međunarodnog prava međusobno zaključuju. Takođe, pomenutim definisanjem ne želi se isključiti ni mogućnost postojanja ugovora koji nisu zaključeni u pismenom obliku. Konvencija iz 1969. godine, ne utiče na pravnu snagu tih sporazuma. Štaviše, prema članu 3. Konvencije, ne isključuje se primena pravila izloženih u Konvenciji na osnovu kojih bi ovi ugovori bili podvrgnuti primeni drugih pravila nezavisno od ove Konvencije. Drugim rečima, iako se nepisanim ili usmenim sporazumima ne odriče pravna snaga u najmanju ruku se njihovo zaključivanje ne preporučuje.²² Pravna važnost usmenih sporazuma ne poriče se ni u međunarodnoj jurisprudenciji. Tako je, primera radi, u presudi Međunarodnog suda pravde povodom spora između Kambodže i Tajlanda u slučaju hrama *Preah Vihear* istaknuto da: „Međunarodno pravo prvenstveno uvažava nameru strana i ne propisuje neke posebne oblike. Otuda su strane slobodne da se opredele za formu koju žele, pod uslovom da iz nje jasno proizlazi njihova namera“.²³ Isti stav zauzeo je Međunarodni sud pravde i u sporovima povodom nuklearnih proba koje je Francuska izvršila u vodama Tihog okeana. Sud je bez prevelike rasprave konstatovao: „Trebalo imati u vidu da, u pogledu forme, međunarodno pravo ne postavlja bilo kakve posebne ili stroge zahteve. Da li je izjava volja data u usmenom ili pismenom obliku nije od bitnog značaja pošto takva izjava, zavisno od datih okolnosti, može da stvori

20 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 120.

21 U komentaru Komisije za međunarodno pravo iz 1966, povodom upotrebljenih izraza, kaže se da je izraz *traité* upotrebljen od početka do kraja nacrtu kao generički pojam koji se primenjuje za sve oblike pomenutog međunarodnog sporazuma između država. Videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 204.

22 Po svojim praktičnim posledicama, kritika ove vrste približava se spornoj reguli rimskog prava: *Idem est non esse aut non probari* – pravo koje ne može da se dokaže i nije pravo. Videti: Zoran Četković, *Međunarodni ugovori u uprošćenoj formi*, magistarski rad, Pravni fakultet u Beogradu, 1982, str. 153–154.

23 “Case concerning the Temple of Preah Vihear”, Preliminary Objections, *International Court of Justice Reports*, 1961, p. 31.

obaveze u međunarodnom pravu. A međunarodno pravo ne traži da izjava bude u pismenoj formi. Prema tome, forma nije od odlučujućeg značaja²⁴. Veoma zanimljiva rasprava o pomenutom pitanju pokrenuta je još u toku rada Komisije za međunarodno pravo. Prvobitni predlog profesora *Brierly*a povodom definicije ugovora glasio je: „Ugovor je sporazum u pismenom obliku, između dve ili više država ili međunarodnih organizacija koji uspostavlja odnose zasnovane na međunarodnom pravu između stranaka“. Interesantno je, da se prethodno u komentaru povodom navedene definicije u vezi izraza „pismeni oblik“, naginjalo stanovištu da sporazumi koji nisu sačinjeni u pismenom obliku nisu uvek pravno obavezujuće snage. U prilog tome navodila se praksa Stalnog suda međunarodne pravde. Naime, već u ovom periodu izražavala se sklonost ka pismenom obliku ugovaranja (na primer, kod registracije ugovora po Paktu Društva naroda). Pod pismenim oblikom podrazumevao se štampani tekst pisan mašinom, kao i tekst zabeležen drugim uobičajenim sredstvom zapisivanja.²⁵ Specijalni izvestilac *Fitzmaurice* pak, u izveštajima od 1956. do 1960, izlažući materiju u oblasti kodeksa, međunarodni sporazum definiše „ugovor“ kao, „sporazum u pismenoj formi regulisan međunarodnim pravom i zaključen između dve ili više država ili drugih subjekata međunarodnog prava, koji poseduju sposobnost zaključivanja međunarodnih ugovora. Takav sporazum mora biti otelovljen u jednom ili više međusobno povezanih instrumenata koji zajedno čine jedinstvenu celinu“.²⁶ Specijalni izvestilac očigledno je nastojao da proširi odredbe kodeksa na sve pismene sporazume, bez obzira na instrumente u kojima bi bili materijalizovani, ostavljajući po strani usmene sporazume s obzirom na njihovu neodređenost i teškoće pri klasifikaciji. Smatralo se tako, da su usmeni sporazumi daleko od pojma koji treba da budu formulisan u kodeksu. Pomenuto stanovište proizilazi iz razloga sigurnosti i značaja predmeta međunarodnih ugovora. Nije nepoznato da je profesor *Milan Bartoš*, kao član Komisije za međunarodno pravo učestvovao u izradi pravila o pravu ugovora. Povodom rasprave o formama međunarodnih

24 “Case concerning the Temple of Preah Vihear”, Judgment-Merits, *International Court of Justice Reports*, 1974, pp. 267–268. Usmeni sporazumi nisu nepoznati ni u praksi međunarodnih organizacija.

25 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 204–207; *Yearbook of International Law Commission*, 1950, Vol. II.

26 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1958, vol. II, pp. 17, 20; 1953, vol. II, pp. 101–106; *Yearbook of International Law Commission*, 1956, Vol. II; 1959, vol. I.

ugovora, profesor Bartoš je izneo sledeće stanovište: „Slažem se da usmeni sporazum iako ne predstavlja formalni ugovor, može postojati *ad probandum*. Utvrđivanje valjanosti sporazuma, koji nisu zaključeni u pismenoj formi, trebalo bi ostaviti sudskim i arbitražnim odlukama“. ²⁷ Poznati engleski internacionalaista *McNair*, usmenim sporazumima pripisuje „nedemokratski“ karakter. ²⁸ Usmeni sporazumi bi mogli biti dozvoljeni, ali samo na kratak rok, da se trenutno izvrše i pod uslovom da ne postoje prepreke u unutrašnjem pravnom poretku. ²⁹ Postojanje manjeg broja usmenih sporazuma doveo je do prećutnog odlaganja njihove kodifikacije. Isto važi i za regulisanje ugovora država sa drugim celinama (na primer, ugovori između država i narodno-oslobodilačkih pokreta). Posebne ugovore čine ugovori koji se odnose na položaj katoličke crkve i vernika na teritoriji jedne države, a koje zaključuje Sveta stolica sa pojedinim državama. Ti ugovori koji se zovu konkordatima nose sa sobom mnoštvo materijalnopравnih nedostataka (na primer u pogledu predmeta ugovora koji obuhvata organizaciju vršenja verskih obreda, odnosa vernika i vlade, i dr.). Sa formalnog gledišta u doktrini i praksi postoji saglasnost da konkordati imaju svojstvo međunarodnih ugovora. U literaturi se vrlo argumentovano brani stav da je ovde reč o subjektivitetu katoličke crkve kao međunarodne organizacije. ³⁰ S obzirom da se konkordatom reguliše materija iz unutrašnje nadležnosti država, njihova sadržina po mnogo čemu ima interni karakter. U svakom slučaju,

27 *Ibidem*.

28 Prema *McNairu*, bez obzira da li u pitanju firer, Duče ili Kaudiljo ili prosto predsednik države, predsednik vlade ili ministar inostranih poslova svi mogu da ugovore sporazum kojim obavezuju milione ljudskih bića izgovorenim rečima bez intervencije bilo kog drugog političkog organa. Videti: Arnold Duncan *McNair*, *The Law of Treaties*, *op.cit.*, p. 8.

29 U našoj literaturi navodi se usmeni sporazum sovjetskog premijera Kosigina i kineskog premijera Ču En Laja od 11. septembra 1960. godine, sklopljenog u službenim prostorijama na aerodromu u Pekingu. Sporazum je po svojoj prirodi predstavljao *pactum de contrahendo*, tj. sporazum da će stranke što pre pristupiti pregovorima radi rešenja pograničnih pitanja. Pregovori su zaista i počeli 19. novembra iste godine, ali je odmah izbio spor oko sadržine tog usmenog ugovora. Kina je tvrdila da se Aleksej Kosigin saglasio sa predlogom Ču En Laja da se sovjetske oružane trupe povuku sa „spornih teritorija“, a SSSR je sa druge strane izneo, da Kosigin nije prihvatio koncepciju „spornih teritorija“, pa samim tim ni takav predlog. Zbog toga su pregovori prekinuti. Videti: R. Bajalski, D. Rančić, „SSSR-Kina od spora do pregovora“, *Mala biblioteka, Politika*, br. 24, novembar 1979, str. 20–21).

30 Milan Marković, „Položaj Vatikana odnosno Pape i katoličke crkve u međunarodnom pravu“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2, str. 256.

konkordati su ugovori *sui generis*. Pored navedenih primera, u doktrini se navode i ugovori zaključeni znakovima (na primer, prilikom obustava vatre u ratu), radio-depešama, radio-porukama, isticanjem zastave i dr. U međunarodnoj trgovinskoj praksi sve je više prisutno elektronsko zaključenje ugovora. Izuzetno je moguće i prećutno postizanje sporazuma kroz konkludentne radnje.

Međunarodno pravo ne propisuje oblik ugovora, ali ni opšte obavezan postupak za preuzimanje međunarodnih obaveza. Izraz „regulisan međunarodnim pravom“ upotrebljen je da bi se razlikovali međunarodni sporazumi regulisani međunarodnim pravom od onih koji to nisu. Interesantno je, da Komisija za međunarodno pravo, i pored predloga pojedinih njenih članova, nije dodala u pojmovnu determinaciju „ugovora“ element „namere da se stvore obaveze u međunarodnom pravu“. Komisija je time navodno izbegla nepreciznosti, jer je „namera regulisana međunarodnim pravom“. Predlog Komisije za međunarodno pravo u ovom delu prihvaćen je i kao konačan tekst na konferenciji iz 1969. godine.³¹ Otuda, formulaciju „regulisan međunarodnim pravom“, trebalo bi interpretirati *lato sensu*. U odnosu na zaključenje ugovora, ta faza ugovaranja ne pripada isključivo materiji međunarodnog prava. Nije nepoznato u komparativnom pravu da su mnoge države donele posebne zakone o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora usklađene sa sopstvenim konstitucionalnim okvirima.³² Konačno regulisanja međunarodnih ugovora međutim, mora biti limitirano normama međunarodnog prava. U tom pogledu, stranama ugovornicama, odnosno državama, nije ostavljen konačan izbor.³³

31 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, 1969, p. 371; Po definiciji Američkog instituta za pravo iz 1965: „(...) Međunarodni sporazum označava sporazum između država ili međunarodnih organizacija putem koga se izražava namera da se stvore, izmene ili potvrde odnosi po međunarodnom pravu (...)“ Videti: M. Whiteman, *Digest of International Law*, 1970, p. 1; Milenko Kreća, Milan Paunović, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Dosije, Beograd, 2002, str. 412.

32 Svojevremeno je jugoslovenski Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora polazeći od Bečke konvencije o ugovornom pravu regulisao samo ugovore u pismenom obliku. Članom 2, stav 1. Zakona bilo je propisano da: „Međunarodnim ugovorom smatra se ugovor koji Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija zaključi u pismenom obliku sa jednom ili više država ili sa jednom ili više međunarodnih organizacija, koji je regulisan međunarodnim pravom“. Videti: Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora, *Službeni list SFRJ*, 1978, br. 55.

33 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, 1969, p. 371.

Tako, polazeći od slova Bečke konvencije iz 1969. godine, ugovori o koncesijama između država i privatnih kompanija, bez obzira na njihov značaj i brojnost, nisu međunarodni ugovori u smislu pomenute konvencije. Njih zaključuju privatne ličnosti, a one se ne mogu smatrati subjektima međunarodnog prava. Isti je slučaj ugovora država sa nevladinim organizacijama (privatnim asocijacijama). Posebnu grupu ugovora predstavljaju ugovori koje zaključuju države u svojstvu subjekata privatnog prava. Takođe se i u ovakvim slučajevima postavlja pitanje, da li su ispunjeni uslovi Bečke konvencije iz 1969. godine.³⁴ Verovatno je najmanje pristalica u međunarodnoj doktrini koji bi prihvatili da pojedinci mogu zaključivati međunarodne ugovore sa državama, a koji bi se „ravнали po međunarodnom javnom pravu“.³⁵ Sporazumi država sa pravnim licima unutrašnjeg prava, sa pojedincima, privatnim organizacijama, bankama, korporacijama i slično, nisu ugovori u smislu međunarodnog ugovornog prava. Isti je slučaj ugovora zaključenih sa inostranim kompanijama. U sporu između dva svetska rata, u vezi sa srpskim dugovima francuskim porterima, Stalni sud međunarodne pravde zauzeo je stav da svaki ugovor koji nije zaključen između država kao subjekata međunarodnog prava nalazi oslonac u unutrašnjem zakonodavstvu zainteresovanih država.³⁶ Na osnovu iznetog stava, primećujemo da se u pomenutom periodu međunarodne organizacije nisu tretirale kao subjekti međunarodnog prava. Međunarodni sud pravde je, u slučaju anglo-iranske naftne kompanije, odbio kvalifikaciju međunarodnog ugovora jednom sporazumu između Irana i petrolejske kompanije sa

34 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 322. Na osnovu dosadašnje prakse, ne bi se mogle smatrati ugovorima međunarodnog prava i sledeće vrste međunarodnih sporazuma: a) ženidbeni sporazumi prinčeva kraljevskih porodica, zaključeni ne u ime organa i predstavnika država, već u privatno ime; b) sporazum između država i stranih lica ili između stranih lica, kao i sporazumi između država i profesionalnih kompanija ili između profesionalnih kompanija među sobom. Ovde spadaju i oni ugovori koje su kolonijalisti zaključili sa pojedinim plemenima i domorodačkim stanovništvom. Videti: N. Q. Dinh, P. Dailier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 118.

35 Milan Marković, „Ugovornopravna i poslovna sposobnost država kao subjekata međunarodnog prava“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1972, br. 1–3, str. 395–396. Autor navodi: „Prema tome, mi načelno ne možemo otkloniti mogućnost da i pojedinci mogu biti subjekti ne samo međunarodnog prava uopšte (odnosno izvesnih njegovih delova, oblasti) već i međunarodnog ugovornog prava, iako je to svojstvo zasad više potencijalnog no pozitivnog karaktera“.

36 „Serbian Loan Case“, *Permanent Court of International Justice*, 1929, Series A, N° 20, p. 42.

obrazloženjem da je reč o privatnom ugovoru između vlade i privatne korporacije, a ne o sporazumu čije su obe ugovornice subjekti međunarodnog prava.³⁷ Institut za međunarodno pravo u svojim zaključcima iz 1979. godine, ukazao je da: „Ugovor države i strane pravne ličnosti potčinjen je pravnim pravilima izabranim od strana ili, u nedostatku takvog izbora, pravnim pravilima sa kojima je ugovor najuže povezan“. Institut u zaključcima dalje napominje da, „strane mogu poimenice izabrati kao merodavno pravo (...), međunarodno pravo“. U vezi sa pomenutom grupom ugovora u doktrini, ali i u sudskoj praksi, pojavljuju se pojmovi: „internacionalizacija ugovora“, „internacionalni ugovor“, „međunarodno pravo ugovora“, međunarodna osnova“ i „međunarodna ugovorna priroda“. Ovakvi ugovori ukorenjeni su i u međunarodnom pravu, ali takođe i u unutrašnjim pravnim disciplinama privatnog i privrednog prava.³⁸

Na osnovu iznetog jasno je da se Komisija za međunarodno opredelila da se u okviru Konvencije najpre obuhvate pisani ugovori i ugovori između država, ali ne i ugovori međunarodnih organizacija³⁹ Iako se na samom početku rada Komisije smatralo da je potrebno jedinstveno regulisanje prava međunarodnih ugovora između država, kao i između država i međunarodnih organizacija, odnosno između međunarodnih organizacija (kao i drugih međunarodnih subjekata), vremenom se odstupilo od ovog stanovišta i kodifikacija se usmerila više na rad na izradi nacрта pravila o ugovornom pravu između država.⁴⁰ Komisija pri tome nije osporavala posebnost pojedinih međunarodnih sporazuma, niti ugovorni kapacitet međunarodnih organizacija, već je pošla od procene da bi uključivanje tih pravila u konvenciju odložilo završetak posla na kodifikaciji. Na osnovu

37 “Anglo Iranian Oil Company Case”, *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 12.

38 Za navedene grupe ugovora kod nas uglavnom nema rasprava o njihovoj međunarodnopravnoj javnoj strani, mada je situacija mnogo bolja sa radovima iz oblasti međunarodnog privrednog prava i međunarodnog privatnog prava. To su tzv. granični slučajevi koji zahtevaju interdisciplinarno istraživanje. Videti: *Annuaire Français de Droit International*, 1979, p. 1232; Prosper Weil, “Droit international et contrats d’Etat”, *Mélanges offerts a Paul Reuter, Le droit international: unité et diversité*, Paris, 1981, pp. 549–582.

39 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1956, vol. II, p. 109; 1959, vol. II, p. 91, 93; 1961, vol. I, pp. 104, 263; vol. II, p. 133; *Yearbook of International Law Commission*, 1961, Vol. II, p. 128.

40 *Yearbook of International Law Commission*, 1962, vol. II, p. 31.

obrazloženog predloga i komentara uz nacrt pravila o pravu međunarodnih ugovora, kao i rasprava vođenih na konferenciji u Beču u periodu od 1968. do 1969. godine, u Konvenciji o pravu ugovora *inter alia*, je precizirano:

a) Odredbe Konvencije ne odnose se na dejstvo otvaranja neprijateljstava na ugovore. Reč je o dejstvu neprijateljstva usled kojeg prestaje ugovor ili dolazi do njegove suspenzije. Ovo iz razloga što bi bilo nužno izučavanje dejstva odredbe Povelje Ujedinjenih nacija u vezi sa legitimnom pretnjom ili upotrebom sile. Takav pristup izašao bi iz okvira prava ugovora.⁴¹

b) Konvencija ne sadrži odredbe koje se tiču sukcesija država u oblasti ugovora, imajući u vidu da je to bolje činiti u okviru materije o sukcesiji država i vlada. Ovo utoliko više, ako je reč o dejstvu nestanka međunarodne ličnosti. Sva ta pitanja najuže su povezana sa izučavanjem prava i obaveza koja proizilaze iz ugovora.⁴²

c) Konvencija ne sadrži odredbe koje se odnose na međunarodnu odgovornost država koja proizlazi iz neizvršavanja obaveza stvorenih ugovorom. Reč je o opštim načelima o obeštećenju zbog povrede ugovora, kao i o razlozima zbog kojih se može opravdati neizvršenje. Sve su to opšti problemi međunarodne odgovornosti država.⁴³

d) Odredbe o „klauzuli najpovlašćenije nacije“ takođe su ostale van Konvencije, s obzirom da je to predmet posebnog istraživanja, bez obzira što izvesne odredbe posredno dotiču i ovaj problem.⁴⁴

e) Konvencija ne sadrži odredbe koje se tiču primene ugovora kojima se stvaraju obaveze na teret pojedinaca ili prava u njihovu korist. I pored pojedinačnih predloga iznetih u toku rada Komisije da ova grupa odredbi nađe mesto u Konvenciji, većinom je odlučeno da te odredbe ne bude u nacrtu iz 1966. godine, a potom ni u Konvenciji iz 1969.⁴⁵

Van nacrta Konvencije iz 1969. godine, ostao je i odnos ugovornog i običajnog prava, mada se ova pitanja regulišu u pojedinim odredbama Konvencije. Komisija za međunarodno pravo bila je mišljenja da je odnos između ugovornog i običajnog prava nezavisna studija, ali je u uvodu

41 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1963, vol. II, p. 197, par. 14.

42 *Ibid.*

43 *Ibid.*, 1964, vol. II, pp. 183, 184, par. 18.

44 *Ibid.*, 1964, vol. II, p. 184, par. 21.

45 *Ibid.*, 1963, vol. II, par. 22.

Konvencije uključila uobičajenu odredbu koju nailazimo i u kodifikaciji drugih međunarodnopravnih pitanja (kod materije diplomatskog prava, konzularnog prava i dr.). Time se potvrđuje da će pravila međunarodnog običajnog prava i dalje regulisati pitanja koja nisu regulisana odredbama Konvencije iz 1969. godine.⁴⁶

Na kraju, opšta je ocena da je Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine uokvirila pravni sistem u oblasti koja je najvažniji izvor međunarodnog prava. Donet je instrument ustavne važnosti za pravni sistem međunarodne zajednice. I pored toga što su pojedina pitanja izostavljena, ipak je većina pitanja dobila zadovoljavajuća rešenja. Poseban uspeh predstavlja činjenica da su pravo međunarodnih ugovora prihvatile nove države koje nisu učestvovalе u njegovom stvaranju. Pomenutim pristupom nezavisne države nisu bile pasivni posmatrači, već aktivni učesnici u procesu razvoja međunarodnog prava.⁴⁷ O mnogim pitanjima nove države izrazile su identične stavove sa stavovima razvijenih zemalja, a u konačnom tekstu Konvencije u punoj meri je došao do izražaja jedinstven pristup u kodifikaciji i progresivnom razvoju ugovorne materije.⁴⁸ U doktrini je izraženo stanovište da je stvoren sistem ugovornog prava koji potiče od opšteg međunarodnog prava. S pravom se otud očekivalo da nova pravila postanu deo međunarodnog običajnog prava.⁴⁹ U mišljenju Međunarodnog suda pravde od 21. juna 1971. godine, povodom produženog prisustva Južne Afrike u Namibiji (Jugozapadnoj Africi), to stanovište je i potvrđeno. Naime, Sud je bio uverenja da se, „po mnogo čemu pravila iz Bečke konvencije o pravu

46 Mark Villiger, *Customary International Law and Treaties*, Kluwer, Hague, 1985, pp. 93, etc.

47 Robert Ago, "Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, op. cit., pp. 311–336. Prema autoru, poseban doprinos donošenjem Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, učinjen je u vezi sa negativnim uticajem nedostatka volje (saglasnosti) na važnost ugovora; potom sa razlozima za ništavost i prestanak važnosti ugovora, posebno upotrebe prinude i pravila *jus cogens*. Videti: S. E. Nahlik, "La Conférence de Vienne sur le droit des traités: Une vue d'ensemble", op. cit., pp. 26, 32–33.

48 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1956, vol. II, pp. 255, 256, par. 25; 1961, vol. II, p. 94, par. 32; Shabtai Rosenne, *The Law of Treaties: A Guide to the Legislative History of the Vienna Convention on the Law of Treaties*, Oceana Publications, Leyden, 1970, pp. 443.

49 Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, Armand Collin, Paris, 1970, p. 89; Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, University Press, Manchester, 1984, pp. 10. etc.

ugovora koja se odnose na prestanak prekršenog ugovora mogu smatrati kodifikacijom običajnog prava koje je postojalo u toj oblasti“. Nije potrebno spominjati koliki autoritet ima pomenuto savetodavno mišljenje budući da je došlo više godina pre stupanja na snagu Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine.⁵⁰

*ii) Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine*⁵¹

U periodu do Prvog svetskog rata bilo je samo sporadičnih pomena o kodifikaciji ugovora međunarodnih organizacija. Smatralo se da isključivo države imaju kapacitet da zaključuju ugovore (*ius contrahendi*). Nakon okončanja ratnih dejstava sa stvaranjem Društva naroda kao prve univerzalne međunarodne organizacije, objektivna potreba za usklađivanjem međusobnih interesa dovela je do zaokreta u razmišljanju o značaju i ulozi ugovora međunarodnih organizacija.⁵² Iako su države ostale slobodne da uređuju svoje odnose i da budu vezane sopstvenom voljom, nije se poricalo da i drugi subjekti, različiti od država, poseduju sposobnost da sklapaju ugovore. Strogo uzevši, ovakav pristup u praksi nije imao neke ozbiljnije posledice, jer su države i dalje ostale glavni subjekti međunarodnih ugovornih odnosa.⁵³ Nove okolnosti nakon završetka Drugog svetskog rata, dovele su do šireg organizovanja međunarodne zajednice u okviru mnogobrojnih međunarodnih organizacija.⁵⁴ Najvažnija je svakako bila organizacija

50 “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolutinon 276”, *International Court of Justice Reports*, 1971, p. 47; Međunarodni sud pravde pozvao se na Konvenciju iz 1969. godine i u odluci povodom spora Mađarske i Slovačke „Projekt Gabčíkovo-Nađimaroš”. Videti: “Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project”, *International Court of Justice Reports*, 1997, par. 46.

51 “Vienna Convention on the Law of the Treaties between State and International Organisation or between International Organisations”, *Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations*, vol. II, United Nations Publication, Sales No. E.94.V; UN doc. A/CONF.129/15.

52 U Harvardskom nacrtu Konvencije o ugovornom pravu iz 1935. godine, iako se ne regulišu ugovori međunarodnih organizacije, ne poriče se njihovo postojanje. Videti: *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, pp. 657, etc.

53 Rafael Waldemar Erich, “La naissance et la reconnaissance des Etats”, *op.cit.*, p. 430.

54 Jan Klabbbers, “The Changing Image of International Organizations”, in: Jean-Marc Coicaud and Veijo Heiskanen (eds.), *The Legitimacy of International*

Ujedinjenih nacija pod čijim okriljem je radila Komisija za međunarodno pravo.⁵⁵ Kodifikacija pravila o ugovorima međunarodnih organizacija bila je za Komisiju od prioritetne važnosti. Već u početnim nacrtima o pravu ugovora, Komisija za međunarodno pravo isticala je postojanje raznovrsne i bogate praksa u ovoj oblasti. U izveštajima koji su sledili, u nacrtima članova koji su usvajani, u mnogobrojnim diskusijama koje su vođene, pokrenuta su značajna pitanja u vezi sa ugovorima međunarodnih organizacija. Prateći rad Komisije za međunarodno pravo, zaključuje se da je Komisija vodila računa o međunarodnoj stvarnosti i postojanju razlika između država i međunarodnih organizacija. Valja primetiti da je Komisija u više navrata konstatovala činjenicu da se međunarodne organizacije razlikuju prema statusu, strukturi, nadležnostima i ovlašćenjima, zbog čega je istakla potrebu da se sva pravila o pravu ugovora obuhvate jedinstvenim kodifikacionim instrumentom. Nije se isključivala ni mogućnost da se u specijalnom poglavlju kodifikacionog instrumenta predvidi *mutatis mutandis*, primena opštih pravila ugovornog prava i posebnih pravila za međunarodne organizacije. Međutim, pomenuti pristup vremenom je modifikovan u pravcu prioritetnog formulisanja opštih pravila o ugovorima između država. Objašnjenje za ovaj zaokret nalazi se u stavu Komisije po kome su problemi koji se postavljaju povodom učešća međunarodnih organizacija u ugovornim odnosima mnogo širi nego što to zaista i izgleda. Valja se podsetiti da je za uspeh rada Komisije bilo od značaja postojanje dugotrajne prakse iz koje su nastala običajna pravila o pravu ugovora, kojih u odnosu na međunarodne organizacije nije bilo u dovoljnoj meri i zbog čega je kroz komentare provejavalo mišljenje da nije dostignut potreban stepen zrelosti za kodifikaciju materije. Osnovu za rad na sistematizaciji pravila o pravu ugovora izneli su specijalni izvestioci Komisije za međunarodno pravo. Prvoimenovani, profesor *James Brierly*, smatrao je da međunarodne organizacije imaju izuzetnu važnost, budući da se njima ustanovljavaju „međunarodnopravni odnosi

Organizations, United Nations University Press, New York, 2001, p. 226. U državnoj praksi nakon Drugog svetskog rata priznat je ugovorni kapacitet međunarodnih organizacija (na primer, u Ustavu Holandije iz 1952. godine, u Ustavima Francuske iz 1946. i 1958. godine, u sovjetskom Ustavu iz 1978. godine i u Ustavu SFR Jugoslavije iz 1974. godine).

55 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 1–3, 342–345; *Kodifikacija prava ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija*, Studentski kulturni centar, Niš, 1998, str. 6–49.

između strana ugovornica“. Zbog bojazni da bi Komisija mogla da se upusti u delikatne teorijske rasprave o pojmu međunarodnih organizacija, *Brierly* je odustao od svog prvobitnog predloga da se u jedinstven nacrt pravila o pravu ugovora unesu i pravila za ugovore međunarodnih organizacija.⁵⁶ Nasuprot stanovištu prvog izvestioca, za drugog izvestioca *Herscha Lauterpachta* nije bilo dileme da ugovore međunarodnih organizacija valja obuhvatiti jedinstvenim kodifikacionim instrumentom o pravu ugovora. Njegova namera bila je da se nacrtom kodeksa obuhvate postojaća pravila i da se formulišu nova koja bi se odnosila na ugovore između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija. Kako je u međuvremenu izabran za sudiju Međunarodnog suda pravde, pomenuta ideja nije sprovedena u delo.⁵⁷ Imenovanjem trećeg specijalnog izvestioca *Geralda Fitzmaurice*, pitanje ugovora međunarodnih organizacija ponovo je bilo aktuelizovano. Najpre je *Fitzmaurice* izneo predlog da se u nacrt kodeksa unese odredba o shodnoj primeni opštih pravila ugovornog prava na ugovore međunarodnih organizacija.⁵⁸ Potom, pošto je Komisija odložila studiju o tom pitanju 22. aprila 1959. godine, *Fitzmaurice* je odustao od svog predloga.⁵⁹ Ubrzo zatim, kao i njegov prethodnik, *Fitzmaurice* je bio imenovan za sudiju Međunarodnog suda pravde. Četvrti po redu izvestioc *Humphrey Waldock*, izradio je nacrt pravila u kome je obuhvatio ugovore država i „drugih subjekata međunarodnog prava“. U izveštaju je izrazio mišljenje da međunarodne organizacije imaju određeni ugovorni kapacitet prihvaćen u međunarodnoj praksi o čemu svedoči ogroman broj ugovora međunarodnih organizacija registrovanih u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija.⁶⁰ Kako u diskusijama vođenim pred Komisijom *Waldockov* predlog nije prošao, on je 1965. godine predložio revidirani tekst nacrta pravila ugovornog prava iz kojeg su izbačeni delovi koji su se odnosili na ugovore međunarodnih organizacija.⁶¹ Poteškoće u formulisanju odredbi pravila o pravu ugovora koje nisu bile samo nomotehničke, već i političke prirode, navele su Komisiju da 1966. godine, donese odluku da se iz nacrta izostave pravila koja se odnose

56 *Yearbook of the International of Law Commission*, 1950, vol. II, pp. 223, etc; *Ibid.*, 1951, vol. II, pp. 67, etc; *Ibid.*, 1952, vol. II, pp. 50, etc; *Ibid.*, 1953, vol. II, 91, etc.

57 *Ibid.*, 1953, vol. II, pp. 91, 96, 140–141, 171.

58 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1956, vol. II, p. 106–107.

59 *Ibid.*, 1959, vol. I, para. 14–18.

60 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1962, vol. II, pp. 35, 37.

61 *Ibid.*, 1965, vol. II, pp. 3. etc.

na ugovore međunarodnih organizacija.⁶² Pomenuta odluka uticala je i na rešenja konačno prihvaćena u Konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine.⁶³ Pitanje kodifikacije ugovora međunarodnih organizacije time nije skinuto s dnevnog reda Komisije za međunarodno pravo, već je privremeno odloženo. Na plenumu konferencije sazvane povodom usvajanja Konvencije o pravu ugovora tokom 1968. i 1969. godine u Beču, preporučeno je Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija da poveri Komisiji za međunarodno pravo proučavanje materije iz oblasti ugovora zaključenih između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija.⁶⁴ Prihvativši pomenutu preporuku, Generalna skupština donela je rezoluciju 2501 (XXIV) 12. novembra 1969. godine, kojom je dodelila novi mandat Komisiji za nastavak rada na kodifikaciji materije iz oblasti ugovora međunarodnih organizacija. Odmah potom, Komisija za međunarodno pravo uvrstila je materiju prava ugovora međunarodnih organizacija u svoj dnevni red. Istovremeno je obrazovala i potkomisiju sastavljenu od trinaest članova na čijem je čelu bio poznati pravnik *Paul Reuter*.⁶⁵ Nastavljajući se na razmišljanja prethodnika, kao i na postavke i rešenja prihvaćena u Konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine, potkomisija je podnela dva izveštaja u kojima su izloženi osnovni pravci daljeg rada na kodifikaciji materije. Prema iznetim predlozima, nacrtom pravila o pravu ugovora međunarodnih organizacija valjalo je obuhvatiti sve međuvladine organizacije univerzalnog i regionalnog karaktera. Tokom 1971. godine, Komisija za međunarodno, imenovala je *Reutera* za specijalnog izvestioca.⁶⁶ Do 1982. godine, specijalni izvestilac podneo je Komisiji jedanaest izveštaja. U izveštajima se uočavaju sve poteškoće na kodifikaciji prava ugovora međunarodnih organizacija koje proizilaze iz raznovrsne strukture organizacija, različitosti predmeta ugovora,

62 *Ibid.*, 1966, vol. II, 203, etc.

63 Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traits*, op. cit., pp. 197–201. U Konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine, u odredbama članova 3, 5. i 20. koje se tiču ostalih subjekata međunarodnog prava izuzev država, pominju se međunarodne organizacije u postupku zaključenja međunarodnih ugovora.

64 Na 32. zasedanju, plenum konferencije usvojio je poznatu rezoluciju uz član 1. Konvencije o pravu ugovora. Videti: “Conférence des Nations Unies sur le Droit Traités”, Document Officiels, A/CONF. 39/11/Add.2, p. 307.

65 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1970, vol. II, 1 e partie, p. 331.

66 Paul Reuter, *Le droit des traités et les accords internationaux conclus par les organisations internationales*, Miscellanea, I, W. J. Ganshof van der Merse, 1972, pp. 195–215.

složenosti u određivanju opšteg pravila o ugovornoj sposobnosti međunarodnih organizacija i uzajamnih nadležnosti međunarodnih organizacija i država članica, različitim odnosima prema ugovorima međunarodnih organizacija i mnogim drugim važnim pitanjima.⁶⁷ Na osnovu izveštaja specijalnog izvestioca, Komisija je bila odlučna da pristupi donošenju posebne konvencije o pravu ugovora međunarodnih organizacija koja bi bila komplementarna Bečkoj konvenciji iz 1969. godine. Nakon rasprava, pismenih primedbi i komentara država i glavnih međunarodnih organizacija, diskusija vođenih u VI komitetu, kao i preporuka Generalne skupštine, Komisija je izradila nacrt odredbi o pravu ugovora međunarodnih organizacija.⁶⁸ Nacrt je poslužio kao baza za usvajanje Konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija na konferenciji održanoj u Beču, od 18. februara do 21. marta 1986. godine.⁶⁹ Usvajanjem Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, pravila tradicionalno prisutana u međunarodnoj praksi bila su potvrđena, a „razvojna pravila“ uvršćena su u sastav pisanih,

67 Zoran Radivojević, *Kodifikacija prava ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija*, op. cit., str. 78–84.

68 Konačan nacrt pravila o ugovorima međunarodnih organizacija specijalnog izvestioca sadržao je osamdeset članova. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, 9–80.

69 Tekst Konvencije usvojen je sa 67 glasova. Protiv je glasala jedna članica (Francuska), a 23 su bile uzdržane. Završni akt potpisalo je 79 država. Na konferenciji je učešće uzela i Namibija preko Saveta Ujedinjenih nacija za Namibiju, Palestinski oslobodilački pokret, kao i predstavnici devetnaest međunarodnih organizacija. Konvencija je bila otvorena za potpis sve do 31. decembra 1986. godine u Saveznom ministarstvu inostranih poslova Republike Austrije, a potom do 30. juna 1987. godine u sedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku. Konvenciju je potpisalo jedanaest država, među kojima je i SFR Jugoslavija. Predstavnici SFRJ na Konferenciji 1986. godine u Beču bili su Borut Bohte, šef delegacije i Tomislav Mitrović. Videti: Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, broj 1, str. 18–45. Konvencija zbog nedovoljnog broja ratifikacija još nije stupila na pravnu snagu. SFR Jugoslavije potpisala je Bečku konvenciju 21. marta 1986. godine, a SR Jugoslavija je notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine, nasledila potpis stavljen na ovaj multilateralni ugovor. Videti: „Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, Status as at 31 December 2001“, vol. II, Part I, Ch. 23, p. 294. ST/LEG/SER.E/20. Konvencija nije stupila na snagu do 31. 03. 2011. Do tog dana bilo je 41 strana ugovornica Konvencije. Videti: Doc. A/CONF./129/15; Status as at 31. 03. 2011.

koordiniranih i sistematizovanih pravila *de lege ferenda*.⁷⁰ S obzirom da je Konvencija iz 1986. godine, rađena po ugledu na Konvenciju iz 1969. godine, rešenja sadržana u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacije ili između međunarodnih organizacija, odgovaraju *mutatis mutandis*, rešenjima kodifikovanim u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora. Konvencija iz 1986. godine precizno je utvrdila granice do kojih se može proširivati važnost opštih normi prava međunarodnih ugovora, kao i slučajeve kada je moguće primeniti specijalna pravila.⁷¹ U tom pogledu, trebalo bi se osvrnuti na osnovna pitanja koja su bila pred Komisijom za međunarodno pravo u periodu između 1971. i 1982. godine.

Počev od 1971. godine, kada se Komisija opredelila za rad na kodifikaciji pravila o pravu ugovora međunarodnih organizacija, postavilo se pitanje da li treba sačiniti kodifikaciju materije u jedinstvenom instrumentu. S obzirom da međunarodne organizacije nisu isto što i države, teškoće su bile prisutne i pored toga što se težilo da se njihov položaj izjednači s njima. Zato se prišlo donošenju potpuno nove konvencije koja će samostalno u odnosu na prethodnu iz 1969. godine, urediti pravo ugovora međunarodnih organizacija.⁷² Time se definitivno odustalo od koncepta da se pravila sadržana u Konvenciji iz 1969. godine dopune sličnim odredbama koje bi obuhvatile problematiku ugovora međunarodnih organizacija. Treba imati u vidu da su do 1982. godine, donete dve konvencije koje su se ticale prava ugovora. Prvo je usvojena Konvencija o pravu ugovora 1969. godine, a potom je doneta Konvencija o sukcesiji država u oblasti ugovora iz 1978. godine. Otuda je sasvim logično da treća

70 Stevan Đorđević, „Kodifikacija prava međunarodnih ugovora“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 2, 2006, str. 60–79.

71 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 433–436. Specifičnosti su se izražavale u vezi sa sposobnošću zaključivanja ugovora (član 6. Konvencije iz 1986), kvalifikacijom lica koje predstavljaju međunarodnu organizaciju (član 7), upotrebljenom terminologijom (umesto ratifikacije, koristi se izraz „akt formalne potvrde“ u članu 11) i dr. Važno je uočiti da su neki delovi nacрта Komisije za međunarodno pravo prebačeni u završne odredbe Konvencije iz 1986 (na primer, član 74, stav 3. koji se odnosi na ugovore u vezi sa uspostavljanjem prava i obaveza država članica jedne međunarodne organizacije u odnosu na ugovor u kome je ta organizacija članica).

72 Slična situacija bila je i prilikom donošenja posebnih Konvencije o diplomatskim odnosima (1961), Konvencije o konzularnim odnosima (1963) i Konvencije o specijalnim misijama (1969).

konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, bude produžetak dotadašnjeg rada Komisije za međunarodno pravo imajući u vidu da je nešto pre doneta i Konvencija o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera iz 1975. godine.⁷³

Drugo pitanje ticalo se pristupa usvojenog kod pojmovne determinacija ugovora međunarodnih organizacija. Objašnjenja su se svodila na istovetane zaključke kao i u slučaju određivanja pojma „ugovor” sadržanog u Konvenciji iz 1969. godine, s tim da je u dobroj meri determinacija bila prilagođena obeležjima međunarodnih organizacija. Tako, bez obzira što je najveći broj ugovora međunarodnih organizacija označen nazivom „sporazum” (*acord, agreement*), Bečka konvencija iz 1986. godine i za te sporazume usvaja opšti naziv „ugovor”. U tom smislu govorio je i prvi izveštaj specijalnog izvestioca *Herscha Lauterpachta*, u vezi sa raspravom šta čini neki ugovor međunarodnim. Izvestilac je istakao da je to, pre svega, kvalitet ugovora, s obzirom da su po njegovom mišljenju, svi ugovori između subjekata međunarodnog prava (pod kojima je podrazumevao države i međunarodne organizacije), u krajnjoj liniji regulisani međunarodnim pravom.⁷⁴ Specijalni izvestilac *Gerald Fitzmaurice*, s druge strane, s pravom je tvrdio da ima sporazuma koje zaključuju međunarodne organizacije, a koji nisu regulisani međunarodnim pravom (kupoprodaja, finasijske transakcije koje spadaju u oblast regulisanja unutrašnjeg prava jedne strane ugovornice i dr.).⁷⁵ Konačno, prema usvojenoj odredbi iz člana 2, stav 1, tačka a. i

73 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, pp. 12–14. Komisija za međunarodno pravo ostavila je Generalnoj skupštini odnosno punomoćnicima država da reše koje će međunarodne organizacije biti pozvane na konferenciju za zaključivanje Konvencije o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera. Takođe, njima je ostavljeno da rasprave da li će međunarodne organizacije biti ravnopravne sa državama u pogledu pristupanja konvenciji ili će se pribeći i drugim mehanizmima koje poznaje međunarodna praksa (na primer, utvrđivanju drugačijeg statusa organizacija u odnosu na države u Konvenciji o pravilima i imunitetima specijalizovanih agencija iz 1947. godine ili u nekim drugim instrumentima u vezi sa regulisanjem upotrebe kosmičkog prostora, u kojima se pruža mogućnost da međunarodne organizacije budu ograničene pravilima pomenutih konvencija, a da ne postanu ugovornice konvencija).

74 *Yearbook of International Law Commission*, 1953, vol. II, p. 100.

75 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1956, vol. II, 120; *Ibid.*, 1966, vol. II, 205, 206. Komisija za međunarodno pravo zaključila je da zavisno od

b. Konvencije (upotrebljeni izrazi), izraz „ugovor“ označava međunarodni sporazum koji je regulisan međunarodnim pravom i u pismenom obliku, između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, bilo da je taj sporazum sadržan u jednom instrumentu ili u dva ili više instrumenata međusobno povezanih, i bez obzira na njegov poseban naziv. Navedena definicija potvrđuje primenu terminologije upotrebljene u Bečkoj konvenciji iz 1969. godine po kojoj naziv, oblik i postupak zaključenja ugovora ne utiče na njihovu pravnu kvalifikaciju.⁷⁶ Kao i Konvencija iz 1969. godine, Konvencija iz 1986. godine ne utiče na pravovaljanost ugovora koji nisu u pismenom obliku, kao ni na ugovore koji se zaključuju sa drugim subjektima međunarodnog prava koji nisu države ili međunarodne organizacije. U zavisnosti od strana ugovornica, određuje se i merodavno pravo po kome će ugovori biti regulisani. Usvojeno rešenje omogućava stranama ugovornicama da svoje ugovorne odnose regulišu primenom pravnih pravila sadržanih u unutrašnjem poretku država, primenom određenih pravila međunarodnih organizacija ili primenom opšteg međunarodnog prava. Kako proizlazi iz komentara Komisija za međunarodno pravo, rešenja će se nalaziti u granicama sposobnosti svake države i međunarodne organizacije kao strana ugovornice, što suštinski zavisi od njihove volje. Pomenuta vrsta sporazuma može biti regulisana „sistemom različitim od opšteg međunarodnog prava, bilo da se radi o pravu same organizacije, određenom nacionalnom pravu ili pak, opštim pravnim načelima“.⁷⁷

slučaja, ne bi trebalo uključivati u definiciju elemenat „namere“, s obzirom da je ista pokrivena izrazom „regulisan međunarodnim pravom“.

76 Postoje primeri iz prakse gde je postignu usmeni sporazum najviših administrativnih službenika međunarodne organizacije sa nadležnim državnim organima (na primer, takav usmeni sporazum postigao je generalni sekretar Ujedinjenih nacija sa premijerom kineske vlade Ču En Lajem, o oslobađanju zarobljenika, pripadnika oružanih snaga koje su tokom korejskog sukoba zarobila kineske snage.

77 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, pp. 18–19; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 373–374. Prema prof. Radivojeviću, Komisija za međunarodno pravo imala je u vidu pre svega, „da se sporazumom stvaraju prava i obaveze i uspostavljaju odnosi koji ulaze u sferu regulisanja međunarodnog prava“. Navodeći komentar Komisije za međunarodno pravo i postojeća doktrinarna mišljenja, on dodaje da postoje ugovori međunarodnih organizacija koji ne spadaju ni u oblast unutrašnjeg prava države niti se ravnaju po unutrašnjim pravilima organizacije, već po opštem međunarodnom pravu. S druge

Od nastanka Ujedinjenih nacija predmet regulisanja međunarodnih ugovora međunarodnih organizacije širo se i usložnjavao (primera radi, zaključivani su ugovori o sedištu međunarodne organizacije, o glavnim ciljevima osnivanja organizacije, o starateljstvu, o zajmovima i tehničkoj pomoći, o regulisanju odnosa sa državama nečlanicama, o sukcesiji, o vojnim pitanjima, o delatnosti specijalizovanih agencija, o realizaciji odluka drugih međunarodnih organizacija, i dr.). Legislativna moć međunarodnih organizacija bila je u korelaciji postojanjem pravnog subjektiviteta. Mišljenja o pravnoj sposobnosti međunarodnih organizacija da zaključuju ugovore bila su različito formulisana u okviru rada Komisije za međunarodno pravo. Tek u nacrtu pravila iz 1982. godine, prihvaćeno je stanovište o njihovoj ugovornoj sposobnosti. Na konferenciji u Beču 1986. godine, formulacija je uneta u član 6. Konvencije, tako da je pravna sposobnost međunarodne organizacije vezana za pravila konkretne organizacije. Za pojedine članove Komisije pomenuta odredba mogla je da dovede do situacija da običajno pravilo koje određuje ugovornu sposobnost međunarodnih organizacija ustukne pred izričitim restriktivnim odredbama njihovih konstitutivnih akata. S obzirom da se usvojenim rešenjem pružala mogućnost daljeg progresivnog razvoja međunarodnog prava u raznim drugim oblastima u kojima međunarodne organizacije učestvuju, na konferenciji se odustalo od izraza „odgovarajuća pravila“ (*les règles pertinents*), kako je to utvrđeno u članu 2. pod tačkom j. (upotrebljeni izrazi), već se prihvatio izraz „pravila organizacije“, bez bilo kakvih drugih dodataka.⁷⁸ Pod izrazom „pravila organizacije“, kojeg inače, nema u Konvenciji iz 1969. godine, podrazumevaju se posebni konstitutivni akti organizacije i rezolucije usvojene u skladu sa tim aktima, kao i dobro utvrđena praksa organizacija.⁷⁹ Nije prihvaćen izraz „unutrašnje pravo organizacije“, iako je i to bilo moguće, imajući u vidu da značenje izraza „unutrašnje pravo organizacije“ ima i unutrašnji i međunarodnopravni vid. Budući da je reč o pravilima, kao primerima, ne isključuju se i drugi izvori koji mogu biti „pravila organizacije“. Takođe, dobro utvrđena praksa znači da se ne podrazumevaju sva

strane, iz komentara Komisije sledi da je moguće da strane ugovornice predvide primenu unutrašnjeg prava države ili organizacije, ukoliko je reč o takvim slučajevima za koje u međunarodnom pravu ne postoje odgovarajuća pravila.

78 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, pp. 24-25.

79 Identično rešenje uneto je u član 1, stav 1, tačka 34. Konvencije o predstavljanju država iz 1975. godine.

pravila, nego pravila koja su ustaljena praksom. Poslednjih godina, većina organizacija ima praksu koja čini nerazdvojni deo pravila organizacije. Pomenuta praksa nije istovetna, s obzirom da svaka organizacija ima sopstvenu praksu. Uzimajući u obzir zatečeno stanje, bilo bi neophodno odbaciti protivrečnu i nekonzistentnu praksu koja ne daje osnova za formulisanje pravila, na čemu se inače i insisitiralo u toku rada Komisije za međunarodno pravo.⁸⁰

Na ovom mestu valjalo bi pomeniti i da je doktrina međunarodnog prava podržala navedenu praksu navodeći različite kriterijume prilikom ocene pravne prirode ugovora međunarodnih organizacija.⁸¹ Tako je, u nekim prilikama, doktrina potvrdila međunarodnopravni subjektivitet međunarodnih organizacija, a u drugim prilikama isključivo njihov ugovorni kapacitet. Pri tome se polazilo od predmeta i cilja ugovora, namere ugovornih strana i drugih značajnih ugovornih elemenata. Najčešće su se mišljenja svodila na dva osnovna kriterijuma: 1) subjektivitet strana ugovornica i, 2) predmet ugovora.⁸² Generalno uzevši, pravni osnov za zaključenje međunarodnih ugovora objašnjavao se postojanjem svojstva međunarodne pravne ličnosti. Subjektivitet je u najvećem broju slučajeva bio izražen u konstitutivnom aktu međunarodne organizacije, a dobrim delom i u običajnom pravilu koje je davalo ovlašćenje međunarodnoj organizaciji da zaključuje ugovore.⁸³ S obzirom da međunarodne organizacije nemaju suverenost (u smislu

80 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1972, vol. II, pp. 203, 204.

81 U okviru Instituta za međunarodno pravo, urađena je studija na temu ugovora međunarodnih organizacija. Videti: R. J. Dupuy, "L'application des règles aux accords conclus par les organisations internationales", *Annuaire de l'Institut de droit International*, Roma, 1973. Sličan pokušaj bio je i u okviru Centra za studije i istraživanje Haške akademije za međunarodno pravo, 1969. godine.

82 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, SKC Niš, 1996, *op. cit.*, str. 65–85, 181, 360. Navodeći stavove izložene u doktrini, prof. Radivojević dodaje i druge kriterijume poput načina rešavanja sporova, forme i registracije ugovora, merodavnog prava, postojanja ugovornih obaveza, i dr.

83 Aleksandar Đorđević, „Razvitak međunarodnog subjektiviteta međunarodnih organizacija i stav doktrine međunarodnog prava“, *Međunarodni problemi*, br. 4, 1962, str. 78; Sposobnost zaključivanja ugovora nije jedinstveno uređena u statutima međunarodnih organizacija. Neke međunarodne organizacije nemaju statutarnih ovlašćenja za zaključivanje ugovora. Kod drugih u statutima ima samo uopštenih ovlašćenja, a kod izvesnog broja organizacija u konstitutivnim aktima se preciziraju vrste ugovora koje je organizacija ovlašćena da zaključuje. Videti: Obrad Račić, Vojin Dimitrijević, *Međunarodne organizacije*, Beograd, 1980, str. 55–80.

kojom raspolažu države iz koje bi crple pravo na zaključivanje međunarodnih ugovora), subjektivit se sadrži u ovlašćenjima propisanim u konstitutivnom aktu ili u pretpostavljenim ovlašćenjima za zaključivanje ugovora, onako kako ga je potvrdio i Međunarodni sud pravde u odluci iz 1949. godine, definišući implicitne (prećutne) nadležnosti.⁸⁴ Sličan pristup sledi i Bečka konvencija iz 1986. godine. U uvodu Konvencije naglašeno je da organizacije imaju sposobnost za zaključivanje međunarodnih ugovora koja im je neophodna za obavljanje njihovih funkcija i ostvarivanje ciljeva organizacije. Opravdano je odavde postaviti pitanje, da li je u svim slučajevima logično opredeljenje da se za ugovore međunarodnih organizacija prihvate ista rešenja kao i za ugovore između država? U celini uzevši, nema razloga za drugačiji položaj međunarodnih organizacija kao ugovornih strana u odnosu na položaj država, mada ima i specifičnosti s obzirom na strukturu međunarodnih organizacija i postupke koji se vode unutar njih u vezi sa zaključenjem međunarodnih ugovora. Posmatrano iz tog ugla, Bečka konvencija iz 1986. godine preko serije istih i sličnih pravila prisutnih u Konvenciji o ugovornom pravu iz 1969. godine, reguliše na jedinstven formalan način zaključivanje ugovora između država i međunarodnih organizacija.⁸⁵

U pogledu domašaja odredbi Konvencije *rationae temporis*, Konvencija iz 1986. godine nema retroaktivno dejstvo to jest, odredbe Konvencije primenjuju se isključivo na ugovore međunarodnih organizacija koji su zaključeni nakon njenog stupanja na snagu u odnosu na strane ugovornice. Prema tome, rešenje je identično rešenju sadržanom u Konvenciji iz 1969. godine. Valja pomenuti i da se Konvencija iz 1986. godine *rationae materie*, primenjuje na ugovore koji čine konstitutivni akte međunarodnih organizacija zaključene od jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija, kao i na ugovore koje usvoji jedna međunarodna organizacija, pod rezervom važećih pravila organizacije. Ovim se potvrđuje mogućnost postojanja ugovora drugih subjekata međunarodnog prava, drugačijih od država i

84 "Reparation for injuries suffered in the service of the UN", *International Court of Justice Reports*, 1949, p. 174. Pitanje priznanja ugovorne sposobnosti međunarodne organizacije od država nečlanica postavilo se povodom rešavanja pitanja naknade štete pretrpljene u službi Ujedinjenih nacija. Međunarodni sud pravde prihvatio je stanovište da Ujedinjene nacije poseduju subjektivitet u pogledu postavljanja zahteva prema državama nečlanicama.

85 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 438.

međunarodnih organizacija. Pomenuta grupa međunarodnih ugovora obuhvata ugovore i tzv. entiteta ili jedinki koje još nisu konstituisane kao države ili međunarodne organizacije (*in statu nascendi*). U Konvenciji se umesto izraza „entitet“ koristi termin „subjekt međunarodnog prava“, s obzirom da je ustanovljeno da prvi termin ima isuviše široko značenje koje može dovesti do određenih poteškoća u praksi.⁸⁶ S obzirom na ustanovljena ograničenja, Konvencija ne spominje nigde posebno ugovore između drugih subjekata međunarodnog prava koje ovi mogu sklapati međusobno. Slično je i u pogledu ugovora međunarodnih organizacija čije bi članice bile isključivo međunarodne organizacije. Pored navedenih ograničenja, odredbe Konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine reprodukuju limite iz Konvencije o pravu ugovora između država iz 1969. godine (član 73), koji se odnose na slučajeve sukcesije država, odgovornost država ili izbijanje neprijateljstava. Sve tri pomenute oblasti izdvojene su od primene odredbi ove Konvencije (član 74). Isto tako, reprodukovana su i posebna ograničenja u vezi sa prekidom diplomatskih i konzularnih odnosa, kao i za slučaj agresije (odredbe iz člana 74. i 75. Konvencije iz 1969. godine u odredbe iz člana 75. i 76. Konvencije iz 1986. godine). Istovetno je potvrđen i odnos ugovornog i običajnog prava. Takođe, u Konvenciji iz 1986. godine, uneta je nova odredba u član 73. koje nije bilo u nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine, a koja se odnosi na važnost ugovora zaključenih po Bečkoj konvenciji iz 1969. godine u odnosu na primenu odredbi iz Konvencije iz 1986. godine. Pomenuti član uključen je naknadno, u toku same Bečke konferencije 1986. godine, a glasi: „Što se tiče država članica Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, njihovi odnosi u okviru ugovora zaključenih između dve ili više država i jedne ili više organizacija, regulisaće se pomenutom Konvencijom“. Reč je o zatečenom pravnom režimu država članica Bečke konvencije iz 1969. godine.

Bečka konvencija iz 1986. godine i posle više od dvadeset godina od donošenja nije stupila na snagu. Situacija upućuje na zaključak da se države teško odlučuju da ratifikuju Konvenciju s obzirom na

86 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, 22–24. U zavisnosti od međunarodne organizacije i njenih pravila, zavisi režim zaključivanja međunarodnih ugovora. Danas imamo situaciju da sa razvojem tehnologije postoji povećana mogućnost zaključivanja usmenih sporazuma. Stanje se očituje primer radi, nakon svake konferencije kada se overavaju zapisnici.

specifičnost materije koju pokriva i vrlo različitu međunarodnu pravnu praksu.⁸⁷ To ukazuje da se može očekivati da će proći još dosta vremena dok se ne prihvate pravila iz oblasti prava ugovora međunarodnih organizacija.⁸⁸ Presudan uticaj u tom pogledu, imaće države koje su istovremeno i članice međunarodnih organizacija.⁸⁹ S obzirom na negativno izražene stavove u praksi, radovima iz ove oblasti poslednjih godina poklanjalo se vrlo malo pažnje. Iako je praksa u zaključivanju ugovora subjekata međunarodnog prava koji nisu ni države sve raznovrsnija (primera radi, ugovori međunarodnih vladinih organizacija, pojedinih teritorijalnih celina, entiteta, pobunjeničkih pokreta, Svete stolice, Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, međunarodnih kompanija, društava i asocijacija, itd.), ne postoje sigurne indicije da će u perspektivi doći do prihvatanja kodifikovanog prava ugovora međunarodnih organizacija.

2. Vrste međunarodnih ugovora

U teoriji postoji veliki broj klasifikacija ugovora. Brojnost proizilazi iz različitih kriterijuma koji se uzimaju za merodavne prilikom klasifikacije. Otuda valjda potiče i izreka da, „ima onoliko podela

87 Na 31. mart 2011. godine, stanje je sledeće. Konvenciju je potpisalo 39 strana, od tog broja 29 država i 10 međunarodnih organizacija. Do sada je 29 država ratifikovalo, odnosno pristupilo ili nasledilo članstvo Konvenciji, a 12 međunarodnih organizacija pristupilo je, odnosno formalno je potvrdilo Konvenciju. Ukupan broj potpisnika je 39, a strana ugovornica 41. Videti: Doc. A/CONF. 129/15. Za stupanje Konvencije na snagu potrebno je 35 ratifikacija država. Međunarodne organizacije, koje su strane ugovornice, ne ubrajaju se u broj za stupanje Konvencije na snagu. Videti: Član 86. Konvencije iz 1986. godine.

88 Primećujemo da među stranama ugovornicama Konvencije iz 1986. godine, nema SAD, Kine, Francuske, Rusije, Kanade, Indije, Japana, Brazila, Egipta, Nigerije, Južne Afrike, Indonezije, Poljske, Pakistana, Irana, J. Koreje, Ukrajine i dr., mada su neke od njih potpisnice Konvencije, ali je nisu ratifikovale, odnosno pristupile (Brazil, SAD, Japan, Južna Koreja). Videti: Doc. A/CONF. 129/15.

89 Strane ugovornice Konvencije iz 1986. godine su: Ujedinjene nacije; Međunarodna agencija za atomsku energiju; Pripremna komisija za Organizaciju za Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih proba; Međunarodna organizacija za civilno vazduhoplovstvo; Organizacija UN za industrijski razvoj; Međunarodna organizacija kriminalističke policije; Međunarodna organizacija rada; Međunarodna pomorska organizacija; Organizacija za zabranu hemijskog oružja; Svetski poštanski savez. Potpisnice Konvencije koje nisu formalno potvrdile Konvenciju, odnosno koje joj nisu pristupile: Savet Evrope; Organizacija UN za ishranu i poljoprivredu; Organizacija UN za prosvetu, nauku i kulturu; Svetska meteorološka organizacija; Međunarodna unija za telekomunikaciju. Videti: Doc. A/CONF.129/15.

ugovora, koliko ima i pisaca”.⁹⁰ Prema kriterijumima za razlikovanja ugovori se dele na različite grupe i podgrupe. Sve podele i međusobne razlike, same po sebi su ograničene. Generalno je moguće poći od dva kriterijuma klasifikacije ugovora. Prvi se tiče formalnih obeležja ugovora, a druga se odnosi na njihova materijalna svojstva.⁹¹ Ugovori se tako mogu klasifikovati prema obliku ili formi u kojoj se zaključuju, kao pismeni ugovori i ugovori u uprošćenoj formi, odnosno usmeni ugovori i ugovori zaključeni putem znakova. Ugovori se mogu razlikovati i prema vrsti predmeta regulisanja kao politički, ekonomski, vojni, tehnički, mirovni i odbrambeni ugovori. Prema obuhvatnosti predmeta mogu se razlikovati opšti i specijalni ugovori. Prema subjektima koji zaključuju ugovore, ugovori se dele na međudržavne ugovore, ugovore zaključene između država i međunarodnih organizacija, ugovore zaključene između međunarodnih organizacija i ugovore zaključene između drugih subjekata međunarodnog prava. Prema broju strana ugovornica ugovori se mogu deliti na dvostrane (bilateralne) i višestrane (multilateralne ili plurilaterarne) ugovore. Prema kriterijumu jednakosti ugovornih obaveza razlikuju se ravnopravni i neravnopravni ugovori. U međunarodnopravnoj doktrini često se sreće podela ugovora prema kriterijumu funkcija i cilja ugovora. Iz ove podele potiče razlika između ugovora-zakona (legislativnih ugovora) i ugovora-pogodbi (kontraktuelnih ugovora). Prema načinu izvršenja razlikuju se ugovori koji obuhvataju činjenja i ugovori koji se sastoje u propustu, nečinjenju i trpljenju. U odnosu na kriterijum odnosa koji se uspostavljaju između određenih ugovora pravi se diferencijacija na osnovne i dopunske ugovore. Prema javnosti, ugovori se dele na javne i tajne ugovore. Potom, postoje i mnoge druge klasifikacije ugovora po osnovu kriterijuma registracije (registrovani i neregistrovani ugovori), geografskog i prostornog dejstva (opšti i regionalni ugovori), vremenskog trajanja (ugovori sa rokom i bez roka) i mogućnošću pristupanja ugovoru (otvoreni i zatvoreni ugovori). Lista klasifikacija ugovora navedenim podelama se ne iscrpljuje.⁹²

S obzirom da sa stanovišta izvora međunarodnog prava sve navedene podele nemaju praktičan značaj, prilikom kodifikacije prava ugovora iste

90 Paul Fauchille, *Traité de droit international public*, Rousseau, Paris, 1926, vol. III, p. 397.

91 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 121. etc.

92 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, Službeni list, Beograd, 1986, str. 174–194.

nisu uzete u obzir. Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, pridale su značaj ugovorima između država, između država i međunarodnih organizacija i između međunarodnih organizacija. Samo uzgred, spominju se i ugovori zaključeni između država i međunarodnih organizacija sa drugim subjektima međunarodnog prava, a potpuno se zanemaruju ugovori između drugih subjekata međunarodnog prava koji nisu države i međunarodne organizacije. Što se tiče drugih klasifikacija, Bečke konvencije su odustale da formulišu ugovore u uprošćenom obliku, kao i višestrane ugovore, već se za te vrste ugovora vezuju samo određene radnje u zaključenju i važenju ugovora (stupanje na snagu, prestanak ugovora i dr.). U daljoj analizi zadržaćemo se na tri klasifikacije koje se tradicionalno smatraju najvažnijim. Prva klasifikacija odnosi se na forme ugovora, druga na funkcije ugovora, a treća na broj strana ugovornica koje učestvuju u zaključenju ugovora. U daljem izlaganju, posebna pažnja biće usmerena na neke specifičnosti ugovora međunarodnih organizacija.

a) Prva podela na ugovore zaključene u svečanoj i ugovore zaključene u uprošćenom formi odnosi se na klasifikaciju po kriterijumu postojanja ili nepostojanja posebnog postupaka izražavanja volje strana ugovornica da budu vezane ugovorima. U konkretnom slučaju, reč je o podeli na formalne i neformalne ugovore. Formalni ugovori sačinjavaju se izvršenjem svih faza u zaključivanju ugovora, po strogo utvrđenim pravilima. Kod neformalnih ugovora postupak je skraćen. Njihov neformalni karakter ubrzava regulisanje povremenih međudržavnih zahteva i problema. Zakonodavstva mnogih država sadrže propise o zaključivanju pomenutih ugovora.⁹³ Neformalni ugovori, ugovori u uprošćenom obliku, odgovaraju savremenim međunarodnim tokovima. U njihovom ugovaranju nastupaju ne samo vlade država, kao takve, nego i njihovi administrativni resori. Navedene grupe ugovora nije lako razlikovati s obzirom da u praksi postoje prelazni oblici ugovora u kojima se spajaju i mešaju njihova svojstava i karakteristike. Principijelno se smatra da se ugovori u uprošćenom formi upotrebljavaju za regulisanje predmeta od manjeg značaja kao što su tehnička i

93 U bivšoj jugoslovenskoj praksi bili su poznati tzv. administrativni ugovori. Članom 2. stav 2. Zakona o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, propisuje se: „Protokoli, zapisnici i drugi pisani akti koje, radi izvršavanja međunarodnih ugovora, zaključuju organi ovlašćeni tim ugovorima, a kojima se ne preuzimaju nove obaveze (administrativni ugovori), ne smatraju se, u smislu ovog zakona, međunarodnim ugovorima”. Videti: *Službeni list SFRJ*, 1978, br. 55.

administrativna pitanja. Suštinski, ovi ugovori u odnosu na druge ugovore, razlikuju se u pogledu kraćeg roka stupanja na snagu. Vremenom se broj ugovora u uprošćenoj formi povećavao.⁹⁴ Kako Komisija za međunarodno pravo nije bila u stanju da napravi jasnu razliku između formalnih i neformalnih ugovora, njihova kvalifikacija ispuštena je iz konačnog nacrtu prava ugovora iz 1966. i 1982. godine. Dopune nisu učinjene ni na konferencijama sazvanim u Beču od 1968. do 1969. i 1986. godine.⁹⁵ U doktrini je dosta pisano o dobrim i slabim stranama neformalnih ugovora. Njihovom primenom praktično se dobija se na brzini rešavanja otvorenih pitanja među stranama ugovornicama, a što odgovara savremenim međunarodnim odnosima. Ugovorima se unosi raznolikost u ugovorne odnose između država i ne koči se njihov razvitak. Istovremeno se ukazuje i na moguće zloupotrebe, s obzirom da izvršni organi, pravdajući se razlogom hitnosti, mogu da zaobiđu predstavnička tela u njihovom konačnom usvajanju, to jest, kontrola predstavničkih tela pokadkad izostaje, što nije bez značaja. Zato se javlja opravdana kritika da ugovori u uprošćenoj formi ne moraju uvek biti ugovori „od manjeg značaja”. Otuda su ugovori u uprošćenoj formi dobili potvrdu postojanja u pravilima Bečkih konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine. Ostalo je na unutrašnjim zakonodavstvima država da svojim propisima slabe strane ovih ugovora izbegnu ili svedu na minimum.⁹⁶ Odstupanja

94 Povećanje broja ugovora u uprošćenoj formi može se pratiti kroz povećanje broja registrovanih ugovora kod Sekretarijata Ujedinjenih nacija. Slično je bilo i ranije sa registrovanjem neformalnih ugovora u Društvu naroda nakon završetka Prvog svetskog rata. U nacrtu pravila o pravu ugovora iz 1962. godine, data je definicija po kojoj je ugovor u uprošćenoj formi takav sporazum koji je zaključen razmenom nota, razmenom pisama, sporazuma i zapisnika, memoranduma o saglasnosti, zajedničkih deklaracija ili drugih instrumenata. Za ovu vrstu ugovora kaže se da su od „manjeg značaja”. Videti: *Yearbook of International Law Commission*, 1962, vol. II, p. 164–166, 171–173.

95 U toku prethodnog rada Komisije za međunarodno pravo, upotrebljen je izraz „ugovori u uprošćenoj formi” u obliku definicije u vezi sa nekim fazama u zaključivanju ugovora. Vlade pojedinih zemalja (Austrije, Luksemburga, SAD, Ujedinjenog Kraljevstva), istakle su nedovoljnu određenost čitavog koncepta ugovora u uprošćenoj formi i izrazile su sumnjičivost da se mogu odrediti kriterijumi za ustanovljenje pravnih pravila koja bi se odnosila na formu međunarodnih ugovora. Države su smatrale da upotreba ovog pojma nije odgovarajuća za potrebe kodifikacije. Videti: *Yearbook of International Law Commission*, 1965, vol. II, pp.12–14.

96 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str.259; Zoran Četković, *Ugovori u uprošćenoj formi*, magistrski rad, *op.cit.*, str. 166. Razmena

od tradicionalnog načina zaključivanja međunarodnih ugovora, nije dokaz odstustava njihovog međunarodnopravnog karaktera.

b) Druga klasifikacija ugovora po osnovu kriterijuma funkcija koje ugovori vrše deli ugovore na ugovore-zakone i ugovore-pogodbe. Ugovori-zakoni (legislativni, normativni ugovori), označavaju protivno ugovoru-pogodbi, sporazum između subjekata međunarodnog prava, najčešće kolektivnog i višestranog karaktera. Značaj ugovora-zakona potvrđen je u međunarodnoj praksi u drugoj polovini 19. i početkom 20. veka. Njima se određuju apstraktna pravna pravila kojih se strane ugovornice imaju pridržavati za duži vremenski period. U pogledu sadržine i karaktera pravila sadržanih u legislativnim ugovorima, u doktrini se pominje da ovi ugovori mogu sadržati imperativne i dispozitivne norme.⁹⁷ Materija koja se uređuje ugovorima-zakonima ima šire značenje, jer se primenjuje na sve slučajeve iste vrste koji se u praksi pojave. Drugim rečima, ugovori-zakoni odnose se na buduće jednoobrazne slučajeve. Kako je njihov cilj stvaranje pravila, otuda je težnja za uređenjem međunarodnih odnosa trajnijeg karaktera. U odsustvu međunarodne zakonodavne vlasti i pred nužnoću da se nađe postupak za obrazovanje međunarodnih pravnih pravila savršenijih od međunarodnih običaja, države i drugi subjekti međunarodnog prava koriste pomenuti mehanizam. Smatra se da se njima postiže najveći stepen istovetnosti volja strana ugovornica kao i motiva i ciljeva koje one teže da ostvare. U legislativnim ugovorima pokadkad je sadržana obaveza država da će se poštovati načela i pravila prema svim državama a ne samo između država ugovornica. U tom smislu, ugovori se približavaju i izjednačavaju sa zakonima u unutrašnjem pravu. Budući da se donose na osnivačkim skupovima međunarodnih organizacija, često se izjednačavaju i sa

nota kao ugovor u uprošćenoj formi, upoređuje se sa ugovorima u privatnopravnim odnosima (prva nota tretira se kao ponuda, a odgovor na notu označava prihvatanje ponude i zaključenje ugovora).

97 U doktrini međunarodnog prava podela na ugovore-zakone i ugovore-pogodbe dovela je do formulisanja teorije o zajedničkoj volji (*Gemeinwillen*) koja je kao sinteza konvergentnih volja poslužila Tripelu za izgradnju poznate teorije *Vereinbarung*. Videti: Heinrich Tripel, *Völkerrecht und Landesrecht*, C.L. Hirschfeld, Leipzig, 1899. Navedenu teoriju recipirali su u posleratnoj praksi mnogobrojni pisci. Videti: R. Genet, *Traité de diplomatie et de droit diplomatique*, Paris, 1932, vol. III, pp. 363, etc; Maurice Bourquin, "Règles générales du droit de la paix", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1931-I, vol. 35, pp. 556, etc; George Scelle, *Cours de Droit International Public*, Domat-Monchrestin, Paris, 1948, p. 600; *Dictionnaire de la terminologie du Droit International, op.cit.*, p. 611; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 18.

opštim izvorima međunarodnog prava. Očigledan primer predstavlja Povelja Ujedinjenih nacija koja pored opštih načela, sadrži i opšta obavezujuća pravila (*jus cogens*). Podela na ugovore-zakone i ugovore-pogodbe akutelizovana je nakon Drugog svetskog rata u slučajevima kada su neka od pravila o okončanju i obustavi od primene ugovora usled kršenja prestala da se primenjuju u slučaju povrede ljudskih prava.⁹⁸ Pored navedenog, u doktrini međunarodnog ugovornog prava navodi se i u slučajevima vezanim za tzv. konstitutivne ugovore međunarodnih organizacija koji obuhvataju elemente mešovitog karaktera. Interesantno je pomenuti da konstitutivni ugovori međunarodnih organizacija sadrže često vrlo ograničavajuća ovlašćenja, odnosno nameću državama članicama tih međunarodnih organizacija vrlo striktno obaveze (bez mogućnosti stavljanja rezervi, određivanja roka trajanja ugovora ili bez mogućnosti povlačenja iz ugovora, i dr.). Nasuprot ugovorima-zakonima, ugovori-pogodbe označavaju sporazume između subjekata međunarodnog prava kojima se uređuju njihovi posebni interesi. U teoriji se upoređuju i sa privatnopravnim ugovorima u unutrašnjem pravnom poretku. Ugovori-pogodbe najčešće obuhvataju dve strane ugovornice.⁹⁹ Cilj ugovora jeste uređenje konkretnog međunarodnopravnog odnosa. Predmet ugovora zavisi od volje zainteresovanih strana.¹⁰⁰ Njihovo dejstvo vezano je za nastupanje određenih pravnih činjenica, a ne za utvrđivanje pravnih pravila. U ugovornom odnosu očekuje se da svaka ugovorna strana izvrši određene ugovorene prestacije. Prestacijama se izvršava konkretan cilj i predmet ugovora tako da su ugovori mahom ograničenog vremenskog trajanja. Sankcije za neizvršavanje ugovornih prestacija ne predviđaju se izričito, već se primenjuju po opštim pravilima međunarodnog prava. Iako ugovori-pogodbe imaju najčešće prelazni i neposredni značaj, to ne znači da ne predstavljaju izvore prava. Načelno, svi ugovori kao izvori međunarodnog prava imaju istu pravnu snagu. Ne postoji suštinska razlika sa stanovišta pravne obaveznosti jednih i drugih ugovora, s obzirom da svaki ugovor predstavlja zakon za sve strane ugovornice.

98 Član 60. stav 5. Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine.

99 *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, *op.cit.*, p. 611.

100 Maurice Bourquin, "Règles générales du droit de la paix", *op.cit.*, p. 55. Autor navodi neke tih ugovora: ugovori o povlačenju granica, o ustupanju jednog dela teritorije, o sprovođenju plebiscita, trgovinski ugovori, kapitulacija jednog grada ili područja, ugovori o prenosu funkcija jedne međunarodne organizacije na drugu, i dr.

Razlike između ugovora-zakona i ugovora-pogodbi otuda su više metodološke, negoli suštinske prirode. Iako odsečne granice među njima nema, ne može se sporiti da se ugovori-zakoni donose na velikim konferencijama opšteg karaktera i da stvaraju posebno objektivno pravo. U tom smislu doprinos ugovora-zakona u legislativnoj funkciji međunarodnog prava mnogo je veći od doprinosa ugovora-pogodbi. Ponekad, ni ova razlika nije apsolutna. Moguće je, da jedan ugovor-pogodba vremenom dobije karakter ugovora-zakona, odnosno da pravila u njemu sadržana dobiju snagu opšteg međunarodnog prava (na primer, slučaj sa Vašingtonskim pravilima iz 1872. godine i budućim pravilima pomorskog ratnog prava koja su iz njih proistekla).¹⁰¹

c) Kao što je napred rečeno, prema broju strana ugovornica ugovori se mogu deliti na dvostrane (bilateralne) i višestranne (multilateralne ili plurilaterarne) ugovore. U velikom broju slučajeva za očekivati je, da su dvostrani ugovori istovremeno i ugovori-pogodbe, a da su višestranu ugovori, ugovori-zakoni. Međutim, taj se zaključak ne može generalno prihvatiti. Zato se u doktrini predleže da se višestranu ugovori zamene izrazom „višestranne konvencije”, kako bi se učinila terminološka razlika u odnosu na dvostrane ugovore. Kod višestranih ugovora, kao jedna

101 Charles de Visscher, “Cour général de principes de droit international public”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1954, vol. 86, p. 477; Charles Rousseau, *Droit international public*, Sirey, Paris 1970, vol. I, p.68. U doktrini se s pravom ističe da je ovde mala metodološka prednost i da ima malo teorijskih razloga za čvrstu podelu, s obzirom da se svim ugovorima stvara pravo. Reč je samo o istorijskom i sociološkom značaju ove razlike, s obzirom da ne postoji poseban pravni režim za svaku od ovih kategorija ugovora. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 121-122; Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 54; Stevan Đorđević, Milenko Kreča, Rodoljub Etinski, Ivan Čukalović, Momčilo Ristić, *Građa Međunarodnog javnog prava*, treća knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1989, str. 1109. Vašingtonskim pravilima iz 1872. godine, rešen je spor u slučaju „Alabama”. Kasnije su ta pravila preuzeta u Konvenciji o dužnostima neutralnih država u pomorskom ratu iz 1907. godine. Isti slučaj je i sa Londonskim sporazumom glavnih savezničkih sila iz 1945. godine, o gonjenju i kažnjavanju ratnih zločinaca sa pridodatim Statutom Međunarodnog vojnog suda. Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1946. godine, načela iz pomenutih međunarodnih akata potvrđena su kao načela međunarodnog prava. Mirovni ugovori često sadrže odredbe koje imaju opšti značaj. Tako, u mirovnim ugovorima posle Prvog svetskog rata, uključen je Pakt Društva naroda, prve univerzalne međunarodne organizacije preteče Ujedinjenih nacija. Ne treba izgubiti iz vida da se i u određenim trgovinskim ugovorima nalaze klauzule koje imaju snagu opštih standarda (na primer, klauzule najpovlašćenije nacije), ali istovremeno i mnoge tehničke odredbe koje se odmah izvršavaju i važe isključivo za određeni vremenski period.

strana ugovornica, može se javiti više država na primer, kod mirovnih ugovora). Višestranim ugovorima se, po pravilu, rešavaju odnosi u opštem interesu zbog čega oni predstavljaju oblik uređenja za sveopštu saradnju na međunarodnom planu. Međutim, ne isključuje se mogućnost zaključivanja ovih ugovora i u slučaju sukoba interesa (na primer, u cilju osnivanja pojedinih pravosudnih tela ili međunarodnih organizacija). U načelu, višestranu ugovori rezultat su razvoja međunarodnih odnosa. Ugovori su otvoreni su za pristup svim državama. Njihova priprema za zaključenje razlikuje se od pripreme kod dvostranih ugovora. Pomenutu fazu postupka izvršavaju pojedini organi međunarodne zajednice ili ovlašćena tela i to, bez prethodnih pregovora kao što je to slučaj kod dvostranih ugovora. Na državama, kao posebnim subjektima međunarodnog prava je, da ih konačno prihvate. Njihovo usvajanje pokadkad je različito i u zavisnosti od međunarodne organizacije koja ih priprema (na primer, konvencije i drugi akti Međunarodne organizacije rada imaju posebne karakteristike kod zaključivanja). Polazeći od značaja višestranih ugovora za međunarodnu zajednicu, sloboda ugovaranja strana ugovornica dosta je minorizovana. U praksi postoje dvostrani ugovori koji se vremenom, zbog pristupanja novih ugovornica, pretvaraju u višestranu ugovore. U okviru rada Komisije za međunarodno pravo, 1962. godine, predložena je definicija višestranih ugovora koja nije sadržana ni u nacrtu niti u konačnom tekstu Bečke konvencije iz 1969. godine. Tako, „izraz ‘opšti višestranu ugovor’ odnosi se na višestranu ugovor koji se tiče opštih pravila međunarodnog prava i odnosi se na pitanja od opšteg interesa za skup država”.¹⁰² Iz pomenute formulacije neki internacionalisti povlače razliku između višestranih i kolektivnih ugovora.¹⁰³ Naziv „kolektivni ugovor” namenjen je ugovorima kojima se

102 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol.II, p. 266. Ova definicija nalazi se u nacrtu Komisije za 1962. (član 8).

103 *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, op.cit., p. 610; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, op. cit., str. 120. Postoje internacionalisti poput Guggenheima koji smatraju da je praksa dugo oklevala da prihvati kolektivni ugovor kao takav to jest, „jedinstvo pravnog akta ustanovljenog množinom ugovornica”. Umesto jedinstvenog pravnog akta koji bi vezivao više strana ugovornica, zaključivala se serija međusobnih dvostranih ugovora između strana ugovornica. Taj postupak počinje sa Završnim aktom Bečkog kongresa iz 1815. godine. Evolucija u tom smeru završena je Pariskim ugovorom iz 1856. Videti: Paul Guggenheim, “Contribution à l’histoire des sources du droit des gens”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1958, vol. 94, pp. 70, etc.

osnivaju pojedina međunarodna tela ili organizacije. U doktrini se ističe da prilikom zaključenja kolektivnih ugovora kod saugovarača postoji mišljenje da ugovori predstavljaju ugovore-zakone. Bez obrira što su to po pravilu ugovori otvoreni za pristupanje, ugovori sadrže principe i pravila koja su pravno obavezujuća za sve države uključujući i države koje im nisu pristupile.¹⁰⁴ Navedena razlika između višestranih i kolektivnih ugovora, teško je održiva, mada teorijski nije sasvim neopravdana uzimajući u obzir značaj opštih peremptornih normi koje mogu biti sadržane u pojedinim ugovornim instrumentima.¹⁰⁵ Zajedničko višestranim i kolektivnim ugovorima je, da imaju više strana ugovornica. Razlikovanje je moguće u pogledu sadržine ugovora, ali suštinski, i jedni i drugi predstavljaju izraz opštih interesa.

d) Klasifikacije ugovora međunarodnih organizacija približno su istovetne kao i podele međudržavnih ugovora o kojima je napred bilo reći. Podele su praćene kombinovanim elementima. S obzirom na karakter međunarodnih organizacija kao subjekata međunarodnog prava sa ograničenom ugovornom sposobnošću, to se odražava i na sadržaj ugovora koje organizacije zaključuju. Pojedini teoretičari u prvi plan ističu podelu ugovora međunarodnih organizacija na institucionalne i operacionalne u zavisnosti od toga da li se njima ustanovljavaju pravni okviri za vršenje funkcija međunarodne organizacije ili se samo regulišu njihove aktivnosti u konkretnim oblastima.¹⁰⁶ Posebnosti su podvučene kod ugovora međunarodnih organizacija koji nastaju neformalnim putem pomoću donošenja paralelnih rezolucija, odnosno razmenom raznorodnih nota. Reč je o posebnim formama koje međunarodne organizacije koriste prilikom regulisanja različitih pitanja iz oblasti međusobnih odnosa. Tehnika zaključenja ugovora pomoću donošenja paralelnih rezolucija sastoji se u tome, što nadležni organi dve organizacije posle neformalnih konsultacija i dogovora donese zasebno

104 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 173; Alfred Verdross, *Völkerrecht*, Springer, Wien, 1950, pp. 112, etc.

105 Valja ovde primetiti da Statut Međunarodnog suda pravde u članu 38. propisuje da pravno obavezuju samo „međunarodne konvencije, bilo opšte bilo posebne, koji postavljaju pravila izričito priznata od država u sporu”.

106 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op. cit.*, str. 260-341. Prof. Radivojević načinio je podelu ugovora na osnovne grupe i to: a) prema svojstvu strana ugovornica i predmetu regulisanja; b) prema formi i načinu zaključenja i, c) prema broju strana ugovornica. Istovremeno, u okviru svake grupe, on nabraja više podgrupa navodeći mnoge primere ugovora koji ih karakterišu.

rezolucije istovetne sadržine koje sačivavaju međunarodni ugovor. Pravac rasprava o pravnoj prirodi pomenutog zaključivanja ugovora zavisi od okolnosti, da li će se ove rezolucije tretirati za jedinstveni pravni akt ili ne.¹⁰⁷ Kod razmene raznorodnih nota reč je o instrumentima koji nastaju nezavisno jedan od drugog. Ugovor se u ovim slučajevima sklapa postepeno i spontano, bez prethodnih priprema, posredstvom čitave serije naizmeničnih akata koji se javljaju u različitim oblicima (na primer, u formi rezolucija, protokola, diplomatskih nota, pisma, itd.). U doktrini se pomenuti akti nazivaju „razmenom korespodencije”; „različitim instrumentima”; „heterogenim sporazumima” i dr. Teško je kod navedene vrste ugovora utvrditi ugovorni karakter u skladu sa definicijom pojma „ugovor”.¹⁰⁸ Na osnovu dosadašnjih iskustava međunarodne organizacije manje učestvuju u zaključivanju višestranih međunarodnih ugovora. Bečka konvencija iz 1986. godine, nastoji da se učešće međunarodnih organizacija u višestranim ugovorima poveća. U toku donošenja Bečke konvencije, pomenuto nastojanje bilo je posebno izraženo u odnosu na neke multilateralne konvencije.¹⁰⁹ Kod višestranih ugovora, učešće

- 107 *Ibid.*, str. 312-320. Prema prof. Radivojeviću, pomenute primere valja razmatrati od slučaja do slučaja, zavisno od toga da li paralelne rezolucije udovoljavaju zahtevima postojanja međunarodnog ugovora, odnosno da li one čine *in corpore*, međunarodni ugovor. Istovremeno iznosi doktrinu o paralelnim rezolucijama, navodeći niz takvih primera. Takođe, prof. Radivojević ukazuje na činjenicu da su sporazumi nastali u praksi država na osnovu dva istovrsna pravna akta usvojena paralelno u okviru unutrašnjih organa država ugovornica (SAD-Teksas, Velika Britanija-Švajcarska).
- 108 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op. cit.*, str. 312-320. Delovi predloženog i prihvaćenog akta rasuti su po svim tim instrumentima, pa se do jedinstvenog teksta može doći samo njihovim povezivanjem u jedinstvenu celinu. Odluke sporazuma razlikuju se od klasične razmene pisama i nota, što se vidi iz načina kako se dolazi do ugovora. Ovu vrstu sporazuma imamo ne samo između međunarodnih organizacija, već i između međunarodnih organizacija i država. U studij prof. Radivojevića, navode se primeri pomenutih sporazuma između Ujedinjenih nacija i specijalizovanih agencija, potom između istovetnih međunarodnih organizacija pre i posle Drugog svetskog rata, između specijalizovanih agencija međusobno, i tako dalje.
- 109 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1972, vol. II, p. 210; *Ibid.*, 1982, vol. II Deuxième partie, p. 16; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op. cit.*, str. 324-327, 341. Prema prof. Radivojeviću, tvrđenje da su bilateralni ugovori pravilo, a višestranost izuzetak, zadržava punu vrednost u odnosu na međunarodne organizacije. Sadašnja normativna rešenja ako je reč o ugovorima međunarodnih organizacija, zagovaraju bilateralizam (na primer, sporazumi o odnosima između Ujedinjenih nacija i specijalizovanih agencija s obzirom da član 63. Povelje traži da se sporazumi ove vrste zaključue posebno sa svakom specijalizovanom agencijom).

međunarodnih organizacije u krajnjoj liniji ograničeno je odlukama država članica.¹¹⁰ Otud je u doktrini nastala nespretna kvalifikacija tzv. multilaterarnih višestranih ugovora, gde se umesto zaključivanja posebnih istovetnih ugovora sa jednom državom zaključuje višestrani ugovor u kome je sa jedne strane više država, a s druge strane, jedna država. Navedeni ugovori ranije su kvalifikovani kao „kolektivni” ugovori.¹¹¹

3. Naziv ugovora

U doktrini međunarodnog prava generalno je usvojeno mišljenje da ne bi trebalo praviti razlike između ugovora na osnovu razlika u nazivu. Upotreba naziva „ugovor”, u velikoj meri je proizvoljna i ne služi uvek za određivanje bitne suštine i pravnih dejstava ugovora. Na naziv ugovora utiče državna praksa, odnosno potreba strana ugovornica da putem konkretnog naziva izraze cilj koji žele postići u njihovim međusobnim odnosima. Strane su potpuno slobodne u izboru naziva instrumenta na osnovu kojeg zaključuju međunarodni ugovor. Izbor naziva često će zavisiti od razvoja odnosa između država, od uobičajene prakse, a u određenim slučajevima i od ličnog shvatanja ugovorača. Često se dešava da se u okviru istog instrumenta ugovor različito navodi i označava. Ne postoji jedinstven i sistematski pristup u određivanju kriterijuma za naziv ugovora, mada se prilikom njihovog određivanja vodi računa o sadržini i postupku zaključivanja. Do Prvog svetskog rata, u doktrini je pridavan veći značaj nazivima međunarodnih ugovora. Znatno uticaj u tom pogledu imalo je razmišljanje jednog od začetnika međunarodnog prava, *Huga Grotiusa*, koji je u nazivu ugovora pronalazio i njihovu sadržinu, odnosno njihov

110 Objašnjenje za pomenuti stav je, da države članice međunarodnih organizacija još uvek nastoje da zadrže dominantnu poziciju u vezi sa ostvarenjem ciljeva organizacije i izvršenja njenih funkcija. Države su uzdržane, jer ne žele da međunarodnim organizacijama priznaju pravo na pristupanje onim višestranim ugovorima, kojima one ne žele da se obavežu.

111 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 327-331. Pisac navodi primere mirovnih ugovora posle Prvog i Drugog svetskog rata. Danas ih ima u praksi Ujedinjenih nacija u vezi sa tehničkom pomoći. U doktrini postoji rasprava o pravnoj prirodi ovih ugovora. Po formi su višestrani, a po sadržini dvostrani ugovori. U praksi su mogući slučajevi da sa obe strane učestvuje više država ugovornica (npr. ugovori Evropske ekonomske zajednice povodom pridruživanja država nečlanica).

primarni interes za državu.¹¹² Međutim, u savremenim međunarodnim okolnostima, na osnovu naziva ugovora nije moguće sa sigurnošću donositi zaključak o njihovom sadržaju (na primer, o njihovom stupanju na snagu, o potrebi ratifikacije, rezervama, poništaju, reviziji, i dr.). Svi nazivi za ugovore predstavljaju sinonime, a u generičkom značenju „ugovori” označavaju međunarodne akte kojima se postizu sporazumi između subjekata međunarodnog prava. Upoređivanjem raznovrsne državne prakse dolazi se do zaključka da nije moguće utvrditi jedinstvenu klasifikaciju naziva ugovora. Iako su sadržinske razlike prisutne (na primer, kod registracije ugovora prema odredbi iz člana 18. Pakta Društva naroda, a potom i prema odredbi iz člana 102. Povelje Ujedinjenih nacija), ugovore kao pravne akte valja izjednačiti u pogledu materijalne vrednosti. Nemogućnost uspostavljanja jedinstvene klasifikacije našla je potvrdu i u međunarodnoj praksi. U Savetodavnom mišljenju Stalnog suda međunarodne pravde iz 1931. godine, u vezi sa nacrtom austrijsko-nemačke carinske unije, navodi se da: „U pogledu obaveznog karaktera međunarodnih aranžmana poznato je da isti mogu imati formu ugovora, konvencija, deklaracija, sporazuma, protokola i razmena nota”.¹¹³ Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, formulišu ugovor kao sporazum „bez obzira na naziv”. Drugim rečima, Konvencije potvrđuju postojanje mnoštva naziva ugovora jednake vrednosti. Međunarodni ugovori mogu uzeti različite oblike i predstavljati se pod različitim nazivima. Nazivi „ugovor”, „sporazum” i „konvencija”, najčešće označavaju izvorne nazive koji su zamenljivi jedni s drugima. Pomenute razlike očitavaju se i u upotrebljenim nazivima međunarodnih ugovora u unutrašnjem pravu. U tom smislu najčešće se ističu sledeća zapažanja:

Ugovor kao naziv, upotrebljava se za označavanje međunarodno-pravnih akata ugovornog karaktera, bez obzira na formu i metod

112 Primera radi, navodimo da je rusko-francuski savez iz 1891. godine, prethodnice Velike antante u Prvom svetskom ratu, sklopljen razmenom nota. Taj sporazum sadržinski je činio osnovu sila saveznica u Prvom svetskom ratu.

113 "Customs Regime between Germany and Austria", *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 41, p. 47. Ovaj princip potvrđen je i u radu Međunarodnog suda pravde u sporu o Jugozapadnoj Africi. Terminologija nije odlučujući element u pogledu karaktera jednog sporazuma ili međunarodne konvencije. Videti: *Cour internationale de justice, Recueil* 1962, pp. 331–332. Takođe, u članu 1. Pravilnika o registraciji ugovora usvojenih od strane Generalne skupštine utvrđuje se da svaki ugovor ili međunarodni sporazum ma kakav bio njegov oblik ili opisni naziv biće registrovan što je pre moguće.

njihovog donošenja. Ujedno, naziv se upotrebljava u izvornom, generičkom obliku, ali i za označavanje svih kategorija pisanih međunarodnih sporazuma. Otuda je i prihvaćeno da ugovori predstavljaju najsvečanije i najvažnije sporazume kojima se uređuju prevashodno politička pitanja, ali ne uvek, budući da naziv označava pravne akte u opštem značenju.¹¹⁴ Iz naziva „ugovor” potiče i naziv za oblast međunarodnog prava – „međunarodno pravo ugovora” ili „međunarodno ugovorno pravo”, koje za predmet ima čitav sistem međunarodnopravnih odnosa ugovornog karaktera.

Sporazum je sinonim nazivu „ugovor”, ali vrlo često, sa različitom sadržinom. Sporazumima se redovno zaključuju ugovori u formi razmene nota ili pisama koji su sadržani u dva ili više ugovornih instrumenata. Često ih upotrebljavaju vlade država u svrhu vođenja spoljne politike.

Konvencija predstavljaju naziv za ugovore zaključene pod okriljem međunarodnih organizacija (na primer, pod okriljem Ujedinjenih nacija doneta je Konvencija o diplomatskim odnosima, zatim Konvencija o konzularnim odnosima, Konvencija o statusu izbeglica, i dr.). Naziv upućuje na višestrane sporazume zaključene u cilju kodifikacije različitih oblasti međunarodnog prava. Međutim, konvencijama se nazivaju i formalni ugovori namenjeni regulisanju raznovrsnih socijalnih, ekonomskih, političkih, pravnih i kulturnih pitanja.

Povelja je naziv rezervisan za svečane ugovore konstitutivne prirode. Najčešće se upotrebljavaju kod osnivanja međunarodnih organizacija. Eklatantan primer predstavlja Povelja Ujedinjenih nacija. Njome se propisuju ciljevi, nadležnosti i funkcije organizacije, ali prava i obaveze članova organizacije. Upotreba naziva „povelja” bila je prisutna u unutrašnjem pravu država mnogo pre nego u međunarodnim odnosima i to, kod utvrđivanja osnovnih prava i sloboda čoveka.

Pakt označava naziv za ugovor zaključen u svečanoj formi. U ranijem periodu paktovi su praćeni polaganjem zakletvi. Njima su se po pravilu, uređivala važna politička i vojna pitanja. Kako se paktovima osnivaju i međunarodne organizacije (na primer, Pakt Društva naroda, Pakt Arapske lige, i dr.), u praksi ih često poistovećuju sa ustavima organizacija.

Ustav ima značenje slično povelji. To su ugovori svečanog oblika i konstitutivne prirode (na primer, Ustav Međunarodne organizacije

114 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 85.

rada). Ustavima se osnivaju međunarodne organizacije, reguliše se njihovo ustrojstvo i delovanje.

Statut kao naziv upotrebljava se za višestране ugovore konstitucionalnog karaktera. Njima se osnivaju pojedine međunarodne organizacije, organi i tela (na primer, Statut Svetske zdravstvene organizacije ili Statut Međunarodnog suda pravde kao sastavni deo Povelje Ujedinjenih nacija).

Akt označava ugovor kojim se donose određena pravna pravila ili kojim se uređuju važna međunarodna pitanja. U principu, akti se donose na međunarodnim konferencijama i kongresima u formi višestranih ugovora. Često se javljaju pod nazivom „generalnog akta”, „završnog akta”, „dodatnog akta”, „međunarodnog akta”, i sl. (na primer, Završni akt Bečkog kongresa iz 1815. godine, Generalni akt o mirnom rešavanju sporova iz 1928. godine, Završni akt strana ugovornica Generalnog sporazuma o tarifama i trgovini iz 1951. godine, i dr.).

Protokol kao naziv ugovora sadrži potvrdu o postojanju ugovora, sam tekst ugovora i pravila njegovog tumačenja. Protokoli mogu biti samostalni pravni akti (na primer, protokoli o trgovinskoj razmeri između država i dr.). U novije vreme protokolima se označavaju i dodatni ugovorni akti koji čine sastavni deo osnovnog ugovora. Uobičajeno je donošenje protokola na osnovni tekst multilateralnih konvencija usvojenih pod okriljem Ujedinjenih nacija (tzv. fakultativni protokoli). Najčešće se protokolima produžava, nadopunjuje, tumači i menja postojeći ugovor. Ponekad, protokol predstavlja dokaz postojanja jednostranih međunarodnopravnih akata (na primer, priznanja, odricanja i dr.).

Aranžman označava diplomatski instrument kojim se utvrđuju modaliteti primene jednog ranijeg ugovora ili kojim se ustanovljavaju privremeni režimi. U međunarodnoj praksi, izraz je sinonim za naziv „sporazum” u najširem smislu te reči.

Kompromis kao naziv ugovora pokriva sporazume o arbitraži i mirnom rešavanju sporova. Njime se države obavezuju da će pribeci arbitraži u cilju rešavanja konkretnog spora. Kompromis može da sadrži materijalna i procesna pravila.

Memorandum o saglasnosti predstavlja neformalni pismeni akt o usmeno postignutoj saglasnosti zainteresovanih strana (*memorandum of understanding*). Njime se proglašavaju neka načela ili se propisuju pravila ponašanja u diplomatskoj ili poslovnoj praksi. Budući da se

donose na neformalan način i uz visok stepen poverenja, njihova primena, uglavnom u anglosaksonskom svetu, odvija se paralelno sa ugovornom praksom *stricto sensu*. Memorandumima se pribegava kada je potrebno brzo i efikasno rešiti određena politička, vojna ili trgovinska pitanja (na primer, Memorandum o saglasnosti između Italije, Ujedinjenog Kraljevstva, SAD i Jugoslavije o slobodnoj teritoriji Trsta iz 1954. godine).

Konkordat je naziv za ugovore koje zaključuje Sveta Stolica (Vatikan) sa pojedinim zemljama, a u svrhu regulisanja status katoličke crkve i obavljanja verske službe.

Odobreni zapisnik (procès-verbal), označava ugovor mešovitih državnih komisija u vezi sa rešavanjem graničnih pitanja ili radi regulisanja otvorenih pitanja u vezi sa izvršenjem ranije zaključenih ugovora. Neretko se ovi instrumenti koriste za izmene ili preciziranja ranije primljenih obaveza. U doktrini postoji spor da li su zapisnici sa međunarodnih konferencija i skupova, oblici ugovaranja. Smatra se uglavnom da je reč o ugovornom instrumentu, budući da podleže odobrenju.

Kartel je ugovor koji se zaključuje između vojnih komandanata oružanih jedinica za vreme trajanja neprijateljstava (na primer, kod razmene ratnih zarobljenika i bolesnika, kod brodskih kartela, kod prekida vatre i dr.). Karteli se zaključuju u uprošćenom obliku.

Modus vivendi označava ugovore privremenog karaktera. To su i neslužbena sporazumevanja do kojih dolazi usled potrebe hitnog regulisanja nekog konkretnog problema. Instrumenti mogu da pruže kao osnov za konačno rešenje ili za zaključenje drugog oblika ugovora.

Deklaracija je naziv za akte kojima se ističe zajednički stav strana ugovornica, često ustanovljenjem pravnih načela ili objavom ponašanja za vreme oružanih sukoba (na primer, Petrogradska deklaracija o ratnom pravu iz 1868. godine, potom Deklaracija Ujedinjenih nacija iz 1942. godine, Sveopšta deklaracija o pravima čoveka iz 1948. godine, i dr.). Kako je naziv neodređen, potrebno je u praksi razgraničiti njegov domašaj. Ukoliko je to jednostrani pravni akt, onda deklaracija obavezuje državu koja je objavi (primera radi, egipatska vlada objavila je deklaraciju o Sueckom kanalu 1957. godine). Deklaracija može biti povučena, što je u korelaciji sa njennim karakterom. U zavisnosti od broja strana koje je objavljuju, postoje jednostrane, dvostrane i višestране deklaracije. Moguće su istovremeno dve jednostrane

deklaracije koje čine obavezujući dvostrani pravni posao. Zajedničkim deklaracijama može se potvrditi međunarodni ugovor u kome se izlažu politička stanovišta strana ugovornica. Izuzetno, ovim nazivom označava se stav jedne grupe država prema osnovnom ugovoru. Ima pisaca koji smatraju da se deklaracijama države samo moralno obavezuju. Nasuprot tome, postoje deklaracije u kojima su sadržana prava i obaveze strana ugovornica.

Ugovori zaključeni razmenom pisama ili nota predstavljaju ugovore u uprošćenoj formi (*accords en forme simplifiée*). Budući da se zaključuju na neformalan način kroz razmenu dva ili više jednostranih instrumenata, ovi akti dobili su potvrdu i u Bečkim konvencijama o pravu ugovora iz 1969. i 1986 godine. Sličnih ugovora ima i u praksi međunarodnih organizacija.

Pactum de negotiando, označava sporazum kojim strane preuzimaju obavezu da će pristupiti pregovorima u dobroj veri u svrhu zaključenja ugovora.¹¹⁵

Pactum de contrahendo, označava sporazum kojim strane preuzimaju čvrstu obavezu da će zaključiti ugovor. Navedenom aktu po pravilu prethodi *pactum de negotiando* ili ga u izvesnim situacijama i u zavisnosti od slučaja, zamenjuje.¹¹⁶

Postoje i drugi nazivi kojima se ponekad u praksi ne označavaju ugovori *stricto sensu*, već pojedine radnje u procesu ugovaranja (na primer, *aid memoire*, upotrebljava se kao dokument kojim se potvrđuje tok diplomatskih pregovora; punktacije označavaju pismeno datu saglasnost strana na delove ugovora; kapitulacije znače formalni čin okončanja neprijateljstava u oružanim sukobima – mogu se ugovarati pored toga što mogu biti date i u jednostranim izjavama, i dr.).¹¹⁷ Neki

115 “Railway Traffic between Lituania and Poland”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1931, Series A/B, N° 42, p. 116.

116 Lassa Oppenheim, *International Law*, London, 1955, vol. I, pp. 890, etc; Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, *op. cit.*, pp. 27-30; Ulrich Beyerlin, “Pactum de contrahendo, Pactum de negotiando”, in: *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt, Amsterdam, vol. III, pp. 854-858.

117 Momir Milojević, „Nazivi međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 5, str. 873–898. Pisac vrlo podrobno ispituje praksu država i na mnogim primerima pokazuje da nema doslednosti u upotrebi naziva, čak u pogledu iste materije, a još manje u stvaranju određene kategorije pravnih akata. Navodi i neke nazive koji su sinonimi već navedenim (na primer, amandman, avenant, program, pravilnik, plan rada, pogodba, nagodba, podsetnik, ugodba, i dr.).

od ranijih naziva međunarodnih ugovora nemaju isto značenje u kontekstu aktuelnih međunarodnih odnosa tako da se ne mogu smatrati ugovorima *stricto sensu*. Primera radi, „džentlmenski sporazumi” su takvi sporazumi koji su lišeni obaveznog pravnog dejstva i koje anglosaksonska doktrina tumači kao moralne akte. Ugovaraju se isključivo u složenim situacijama. Iako zaključenjem „džentlmenskih sporazuma”, države ne žele da se formalno obavežu, postoje obostrani interesi za sporazumevanje.¹¹⁸

Iz napred izložene prakse proizilazi da je terminologija koja se upotrebljava za nazive ugovornih akata izrazito neujednačena. Iako ne postoje nikakva egzaktna pravila koja bi uređivala ovu oblast, mnogi od naziva ugovora između država poklapaju se sa ugovorima međunarodnih organizacija. Najveći broj ugovora međunarodnih organizacija naziva se sporazumima, mada je Bečka konvencija iz 1986. godine, i za ovu vrstu ugovora upotrebila generički izraz „ugovor”. Polazeći od činjenice da se u praksi navode ugovori sa istim nazivima, ali sa drugačijim značenjima, ne čudi što su se međunarodne organizacije odlučile da upotrebljavaju izraz „sporazum” ne bi li izbegle sve formalnosti koje prate uobičajeno zaključivanje ugovora.¹¹⁹

4. Mesto međunarodnih ugovora u sistemu izvora međunarodnog prava

Međunarodni ugovori predstavljaju bez sumnje najvažnije izvore međunarodnog prava. S obzirom da se ugovorima u većini slučajeva na formalan i pisani način regulišu prava i obaveze strana ugovornica, ugovori u međunarodnom saobraćaju smanjuju pravnu nesigurnost i pospešuju različite oblike međunarodne saradnje. Pomenuta činjenica potvrđena je i u diplomatskoj praksi i međunarodnoj jurisprudenciji, a u doktrini je prihvaćena kao polazna osnova u izučavanju mesta ugovora

118 I.P.Влещенко, *Precedenty v mezhdunarodnom prave*, Moskva, 1977, p. 157. Za autora, „džentlmenski sporazumi” predstavljaju usmene sporazume između opunomoćenih predstavnika koji po pravilu imaju formu zapisnika sa sednica i razgovora predstavnika međunarodnih organa; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 51. Pisci ne svrstavaju ovu vrstu sporazuma u tehničko pravni pojam ugovora, bez obzira što uveravanja koja se daju od pregovorača ili prećutna angažovanja država, mogu biti od značaja.

119 Takav je slučaj sa *modus vivendi* (obično privremeni sporazum između država dok se ne nađe konkretno rešenje). Kod međunarodnih organizacija može da bude samostalni sporazum (*modus vivendi* između Društva naroda i Švajcarske o uređenju pravnog položaja osoblja Društva naroda iz 1921. godine).

u sistemu izvora međunarodnog prava. Nije nepoznato da u međunarodnoj praksi postoje različiti oblici formalnih izvora, uključujući i međunarodne ugovore koje je moguće razvrstati i kvalifikovati u oblike partikularnog i opšteg međunarodnog prava, već u zavisnosti od njihovog materijalnog sadržaja. Ne bi trebalo zaboraviti da ugovori kao izvori međunarodnog prava doprinose stvaranju, promeni i prestanku pravnih pravila.¹²⁰ Sama klasifikacija izvora otud zavisi od njihovog domašaja u međunarodnom pravnom poretku. Primera radi, u XII Haškoj konvenciji iz 1907. godine, o obrazovanju Međunarodnog suda za zaplenu, koja uzgred budi rečeno nikada nije stupila na snagu, u članu 7. nabrajaju se konvencije, odnosno ugovori, opšta priznata pravila međunarodnog prava, opšta načela i pravičnost kao izvori međunarodnog prava. Članom 1. Haške konvencije iz 1930. godine, donetom povodom regulisanja sukoba zakona o državljanstvu, bilo je utvrđeno da unutrašnja zakonodavstva država u pomenutoj oblasti moraju da budu usklađena sa međunarodnim konvencijama, međunarodnim običajima i opšte priznatim pravnim načelima. Pored navedenih primera iz prakse, u kojima se vrši pozivanje na pojedine formalne izvore međunarodnog prava, u doktrini se pominje da izvore nije moguće lako determinisati budući da se mogu dovesti u vezu sa pitanjem osnova obaveznog važenja normi međunarodnog prava, odnosno sa njihovim uticajem na njegov progresivni razvoj. Kada se spominju formalni izvori njima se pre svega asocira na oblik ili poreklo nekog pojedinačnog pravnog pravila koje može biti sadržano u ugovornim pravilima, u običajnom pravu, u opštim načelima prava ili u jednostranim i višestranim aktima država. U tom smislu, formalni izvori predstavljaj tzv. dokumentarne izvore kojim se dokazuje postojanje tih pravila.¹²¹

Generalno uzevši, postoji saglasnost da član 38. Statuta Međunarodnog suda pravde sadrži taksativno spisak formalnih izvora međunarodnog prava, a s obzirom na autoritet Suda i važnost formalnih pravnih izvora, navodi se i da:

„1. Sud, čija je dužnost da svoje odluke po sporovima koji su izneti pred njega donosi saglasno međunarodnom pravu, primenjuje:

a) međunarodne konvencije, bilo opšte bilo posebne, koje postavljaju pravila izričito priznata od država u sporu;

120 Georg Schwarzenberger, *International Law, International Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Stevens & Sons, London, 1957, p. 26.

121 Herbert Briggs, *The Law of Nations*, New York, 1952, pp. 44, etc.

b) međunarodni običaj, kao dokaz opšte prakse koja je prihvaćena kao pravo;

c) opšta pravna načela koja priznaju prosvete narodi;

d) u granicama odredbe člana 59. sudske odluke i učenje naj-pozvanijih stručnjaka međunarodnog javnog prava različitih naroda, kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila.

2. Ova odredba ne ograničava pravo Suda da jedan spor rešava *ex aequo et bono*, ako parnične stranke na to pristanu”.

Član 59. Statuta koji se pominje u stavu 1. pod d), glasi: „Odluka Suda ima obavezni karakter samo prema parničnim strankama i u odnosu na taj posebni sporni slučaj”.

Pomenuta odredba iz člana 38. Statuta Međunarodnog suda pravde koja postoji devedeset godina (uzimajući da je preuzeta iz člana 38. Statuta Stalnog suda međunarodne pravde iz 1920. godine), izvršila je neosporno uticaj na doktrinu i praksu u smislu obrazovanja i zauzimanja stavova o oblicima formalnih izvora međunarodnog prava. U ugovorima o arbitražnim sporovima, države su često ovlašćivale arbitre da se drže izvora pobrojanih u članu 38. Statuta. To se čini i u Generalnom aktu o mirnom rešavanju sporova iz 1928. godine, odnosno u njegovim izmenama iz 1949. godine. U članu 28. konkretizuje se da: „Ako kompromis ne sadrži pravila, ili ako nema kompromisa, arbitražni sud će primeniti materijalnopravna pravila pobrojana u članu 38. Statuta Međunarodnog suda pravde. Ukoliko ne postoje takva pravila, koja bi se mogla primenjivati na spor, sud će presuditi *ex aequo et bono*”. Pozivanje na član 38. Statuta Međunarodnog suda pravde može se kvalifikovati kao opšta orijentacija koja se čini izričito ili prećutno. Zanimljivo je primetiti da član 38. Statuta ne pominje izraz „izvori”, mada je jasno da je ovde reč o formalnim izvorima prava. To potvrđuje rečenica u prvom stavu ovog člana: „(...) čija je dužnost da svoje odluke po sporovima koji su izneti pred njega donosi saglasno međunarodnom pravu (...)”. Na izneti način želeo se potvrditi osnov na kome počiva rad Suda, te njegova vezanost međunarodnopravnim pravilima u donošenju odluka. Odredba člana 38. Statuta, koja je *ad infinitum* bila *lex specialis*, a po opštem prihvatanju i *lex generalis*, potvrđuje dužnost Međunarodnog suda pravde da sudi i presuđuje na osnovu formalnih izvora međunarodnog prava u koje *inter alia*, spadaju i međunarodni ugovori.

U doktrini međutim, postoje ozbiljne zamerke i rezerve na pomenuto formulisanje formalnih izvora međunarodnog prava. Tradicionalno je usvojena podela izvora na ugovore i običaje. Samo u izuzetnim slučajevima, pominju se i druge klasifikacije.¹²² Odnos ugovornog i običajnog prava ima važno mesto u vezi sa korišćenjem izvora prava od strane sudskih organa, ali i uopšte. Do sredine 19. veka, običaji su bili najčešće osnov za uređenje pravnih odnosa između država. Običajna pravila najviše su se zadržala u najrazvijenijim granama međunarodnog prava – diplomatskom, pomorskom i ratnom pravu. Prilikom izrade Statuta Stalnog suda međunarodne pravde činjeni su predlozi u Komisiji pravnika da se zauzme određeni stav o hijerarhiji izvora međunarodnog prava. Do toga nažalost nije došlo. U uvodu Povelje Ujedinjenih nacija propisuje se poštovanje ugovora i drugih izvora međunarodnog prava. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, nije odrekla važnost običajnim pravilima međunarodnog prava koja su do tada postojala. Unoseći u uvodni deo Konvencije pomenutu konstataciju, potvrđeno je da u oblastima u kojima nisu doneta pravila i nisu uređeni odnosi, ostaju na snazi dosadašnja pravila običajnog prava. Sličan slučaj je i sa Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima iz 1963. godine. U uvodu Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, potvrđuje se da će, „pravila međunarodnog običajnog prava i dalje regulisati pitanja koja nisu uređena odredbama ove Konvencije”, a u članu 38. koji se odnosi se na oblast važenja ugovora za treće države još se dodaje i da, „niti jedna odredba iz članova 34. do 37. ne protivi se da neko pravilo izraženo u ugovoru postane obavezno za treće države kao običajno pravilo međunarodnog prava priznato kao takvo”. Istovetne odredbe unete su i u Konvenciju o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. Navedena dvojnost ugovornih i običajnih pravila odgovara izvršenoj kodifikaciji unutrašnjeg prava u pojedinim državama, posebno u 19. veku. Verovatno da otuda proizilazi da su običaji ostali da važe i dalje za države koje nisu pristupile konvencijama u njihovim međunarodnim odnosima. U doktrini se različito pristupa objašnjenju odnosa ugovornog i običajnog prava. Moguće je zastupati stav da običaj čini najčešće opšte

122 Neki teoretičari prave sledeću klasifikaciju: a) prvi i najviši stupanj su načela koja neposredno proizilaze iz volje međunarodne zajednice; b) ta načela određuju postanak propisa ugovornog i običajnog prava; c) na trećem mestu nalaze se norme čiji postanak određuju ugovori, napr. norme koje stvaraju međunarodne organizacije. Videti: Juraj Andrašić, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 15.

pravno pravilo dok ugovor označava, dobrim delom, pojedinačno ili partikularno pravno pravilo. Iz toga proizilazi prvenstvo ugovornih odredbi nad običajnim pravilima, s obzirom na primenu načela po kome posebne odredbe derogiraju opšte odredbe – *lex specialis derogat legi generali*. U doktrini postoji sklonost da se pravna snaga ugovora, kao formalnih izvora međunarodnog prava, izjednači sa običajima. Usvajanjem pomenutog pristupa znatno se ograničavaju eksplikacije o stvaranju međunarodnopravnih pravila. U slučaju nespojivih pravila, sukob se rešava po principu *lex posterior derogat legi priori*, koji prvenstveno služi za regulisanje kolizije između konkurentskih pravila. Kad je u pitanju poseban ili partikularni ugovor, odnosno običaj, prednost se daje ugovoru, a na osnovu kojeg je moguće sa većom sigurnošću odrediti smisao i domašaj pravila.¹²³ Nažalost, u realnosti se pre postavlja pitanje prvenstva i hijerarhije u njihovoj primeni, nego li pitanje vrednosti izvora prava, ako je uopšte i moguće izdvojiti jedno od drugog. Statut Međunarodnog suda pravde, po nekim shvatanjima, hijerarhijski je dao prednost ugovorima u odnosu na običajna pravna pravila, samim tim, što je u nabranjanju izvora, stavio ugovore ispred običaja. Proizilazi da je Sud u obavezi da prethodno razmatra i ceni odredbe međunarodnog ugovora, a da tek potom, u slučaju sumnje o značenju ugovora ili u slučaju njegovih pravnih nedostataka, ispituje i ceni pravila običajnog prava. Ima naravno i drugačijih mišljenja u međunarodnoj teoriji i praksi. Tako se, u nekim slučajevima smatra, da davanje prednosti ugovorima nije pravilan pristup s obzirom da je suprotan opštem načelu tumačenja prava po kome kasnija norma ukida raniju normu, bez obzira da li je reč o običajima ili ugovorima. I sama preciznost normi, za pojedine pisce, kao tehnička prednost ugovora nad običajima, ne omogućava hijerarhijski viši rang.¹²⁴ Između dva formalna izvora međunarodnog prava postoji uzajamni uticaji. Nema razvoja jednog izvora bez razvoja drugog. Između ugovora i

123 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 114–115; Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, *op. cit.*, p. 343.

124 Hans Kelsen, *Principles of International Law*, Rinehart & Company, Inc., New York, 1952, p. 303; Gaetano Morelli, “Cours Général de Droit International Public”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1956, vol. 89, p. 459; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op. cit.*, str. 114; Branimir Janković, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str 15. U ranijoj sovjetskoj doktrini, u hijerarhijskom pogledu, daje se prednost ugovorima u odnosu na običaje i zastupa se gledište da ova dva formalna izvora nemaju istu pravnu snagu. Teorijski se izlažu oštroj kritici gledišta da su običaji na višoj lestvici od ugovora. Osnovno pravno običajno

običaja postoji uzajamno ukrštanje i preplitanje. Jedan izvor može zameniti drugi. Najčešće ugovor menja običaj ili ga ukida. U praksi je teško naći obrnuti slučaj, ali ih praksa nije isključivala kao mogućnost. Običajna pravna pravila po pravilu se transformišu u ugovorna, a ugovorna pravila se pretvaraju u običajna samo u izuzetnim situacijama. Normama dvostranog međunarodnog ugovora teško je suprotstaviti novi međunarodni običaj. Problem se postavlja kada obe norme (ugovorna i običajna), deluju iz različitih izvora na istu oblast dejstva. U tom slučaju norme opšteg međunarodnog prava ne mogu da ukinu norme partikularnog međunarodnog prava.¹²⁵ Principijelno posmatrajući, važni kodifikacioni instrumenti sadrže odgovor na pitanje odnosa ugovornih i običajnih pravila. Ugovori se javljaju kao nezamenljivi izvor tamo gde međunarodni odnosi zahtevaju određene ciljeve, jasnoću i preciznost u preuzimanju prava i obaveza. U tom smislu, ne isključuje se formiranje običaja i u tim oblastima, kao što se ne isključuje mogućnost njihovog stvaranja u oblastima koje nisu od odlučujućeg značaja za državne interese, a u kojima takođe može doći do zaključivanja ugovora. Valja uočiti da nije bilo slučajno i bez razloga, zašto se međunarodna praksa formulisana kroz član 38. Statuta Međunarodnog suda pravde opredelila baš za takav redosled izvora međunarodnog prava. Nabrajajući izvore prava kao „međunarodne konvencije, bilo opšte bilo posebne”, član 38. Statuta stavlja u isti nivo dva različita izvora prava. Napred je bilo reći da i sama Komisija za međunarodno pravo prilikom kodifikacije materije o pravu ugovora nije otišla dalje, mada je bilo pokušaja da se dâ definicija višestranih ugovora. U praksi, opšti ugovori, mahom legislativni, imaju daleko veći značaj u odnosu na posebne kontraktuelne ugovore. Ugovori-zakoni služe kao institucionalni okvir za zaključenje ugovora-pogodbi. Da li je Međunarodni sud pravde obavezan da se pridržava redosleda datog u članu 38. Statuta Suda? Samo po sebi razume se da ne postoji ista vrednost između glavnih i pomoćnih izvora (sudske prakse i doktrine) međunarodnog prava. Dok glavni izvori sadrže međunarodnopravna pravila, dotle pomoćni izvori služe kao posredno sredstvo za određivanje

pravilo *pacta sunt servanda*, uzima se i kao ugovorna norma, te se to pravilo ne posmatra isključivo kao zahtev običajnog prava. Videti: F. Koževnikov, *Učebnoe posobie po meždunarodnomu publičnomu pravu*, Moskva 1947, pp. 32, etc; G. Tunkin, *Droit international public, problèmes théoriques*, Paris 1965, pp. 76, etc; *Kurs meždunarodnoga prava*, I, Moskva 1967, p. 179.

125 Alfred Verdross, *Völkerrecht*, *op.cit.*, pp. 129, etc; Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, *op.cit.*, pp. 343, etc.

i razumevanje pravila sadržanih u ugovorima, običajima i opštim pravnim načelima. Dalja rasprava oko hijerarhije izvora povezana je sa odgovorom na pitanje, da li se pravni izvori moraju primenjivati po redosledu po kojem su navedeni, da li se mogu primenjivati istovremeno ili pak, obrnutim redom u odnosu kako je navedeno u članu 38. Statuta Suda. Otud i mišljenje u doktrini da ima mnogo teškoća u hijerarhijskom klasifikovanju formalnih izvora međunarodnog prava, ali i da tu nema hijerarhijske premoći koja bi se mogla postaviti na opšti način. Međutim, pisci koji uvažavaju enumerativno nabranje načinjeno u članu 38. Statuta Suda, ističu da ovaj red nije proizvoljan to jest, da su ugovori najočitiije sredstvo pomoću kojega države izražavaju svoj stav. Logično je odavde da se običaji i opšta načela stavljaju iza ugovora.¹²⁶ Najveći broj slučajeva, Međunarodni sud pravde, a i raniji, Stalni sud međunarodne pravde, rešavao je na osnovu ugovornih pravila imajući u vidu prirodu i sadržinu, jasnoću i preciznost važećih normi. Inače, to je i bila materijalna prednost ugovora u odnosu na ostale izvore međunarodnog prava. Sud nije prišao razmatranju odnosa između formalnih izvora međunarodnog prava dajući prvenstvo isključivo jednom ili drugom izvoru. Još manje se upuštao u zaključke o njihovoj ekvivalentnosti. Osnov za sudsku odluku, uglavnom se bazirao na primeni međunarodnopravnih pravila i njihovom prvenstvu u odnosu na unutrašnje pravo. Takođe, u sudskoj praksi potvrđuje se stav pisaca da opšta pravna načela treba uzimati kao supsidijarne, dopunske izvore prava u odnosu na ugovore i običaje. Istine radi, mora se priznati da takvo stanovište ne nalazi oslonac u formulaciji datoju u članu 38. Statuta Međunarodnog suda pravde. Pomoćni izvori, sudske odluke i doktrina, razlikuju se od glavnih pravnih izvora po tome, što ne sadrže neposredno važeća pravna pravila, već služe kao posredna sredstva za saznavanje i određivanje pravnih pravila to jest, sudska praksa i doktrina predstavljaju dokazna sredstva.¹²⁷ Dok ugovori, običaji i opšta pravna načela imaju samo-

126 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 116; Gaetano Morelli, "Cours général de droit international public", *op. cit.*, pp. 459, 470; Paul Reuter, "Principes de droit international public", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1961, vol. 103, pp. 484, etc; L.C. Green, „Priroda međunarodnog prava”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2, str. 270; Paul Guggenheim, *Traité de Droit international public*, vol. I, Genève, 1970, pp. 112, 113.

127 Hersch Lauterpacht, "Decisions of Municipal Courts as a Source of International Law", *British Yearbook of International Law*, 1929, pp. 81, etc.

stalan karakter kao glavni izvori međunarodnog prava, pomenuto svojstvo nemaju sudska praksa i doktrina. U anglosaksonskim zemljama, sudskim odlukama daje se mnogo širi značaj. Koristiti praksu tamo, znači koristiti presedane (*stare decisis, et non quieta movere*). Nesumnjiva je orijentacija sudskih i arbitražnih organa da primenjuju ugovorna i običajna pravna pravila, a potom i opšta pravna načela. Da bi se pravilno razumela hijerarhija formalnih izvora međunarodnog prava, potrebno je uočiti važnost pojedinih pravila. U tom pogledu sva pravila dele se na imperativna pravila ili apsolutno obavezna pravila *jus cogens*, i dispozitivna pravila međunarodnog prava. Pojam *jus cogens*, uveden je u praksu donošenjem Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine. Bez obzira na oblik ugovora, svi ugovori morali bi biti u saglasnosti sa normom *jus cogensa*, odnosno ugovori joj ne bi mogli protivrečiti. U suprotnom, svako pravilo koje bi bilo u sukobu sa imperativnim pravilom opšteg međunarodnog prava bilo bi pravno ništavo.¹²⁸ Sa druge strane, ugovornice mogu odstupiti od dispozitivnog pravila međunarodnog prava zaključenjem ugovora ili uspostavljanjem posebnog pravnog odnosa. Ima pisaca u svetu i kod nas, koji odriču karakter izvora prava svim međunarodnim ugovorima. Po njima, kao izvor prava treba uzeti isključivo opšte ugovore u kojima je većina država utvrdila zajedničko pravilo, kao i dvostrane ugovore ukoliko se njihova sadržina ponavlja i postaje standard međunarodnog ponašanja. Dvostrani ugovori koji pomenuto svojstvo nemaju, ne mogu pretendovati da budu tretirani kao izvori prava.¹²⁹ S obzirom da su u svakom od ugovora sadržana izvesna pravila, takav stav ne bi bio pravno korektan. Uslov je samo da je ugovor na snazi, a ako je ugovor na snazi on će se i primenjivati na strane ugovornice s obzirom na karakter normi koje sadrži. Ograničenost broja strana ugovornica ne može da utiče na kvalifikaciju ugovora kao formalnog izvora međunarodnog prava. Na ovom mestu valja pomenuti i nekoliko mana međunarodnih ugovora. Međunarodni ugovori su statične prirode, ne podležu nekad nužnim promenama koje su sastavni deo međunarodnog života. Nove i ekonomski slabije države često su

128 Milan Marković, „Međunarodnopravna pravila prinudne prirode”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1968, br. 3-4, str. 321, etc; Stevan Đorđević, „Klasifikacija i hijerarhijski odnos izvora međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1995, br. 4, str. 327-337; „Ugovori kao izvor međunarodnog prava”, *Međunarodni problemi*, 2001, br. 1-2, str. 118-136.

129 Mileta Novaković, *Osnovi međunarodnoga javnoga prava*, knjiga prva, *op.cit.*, str. 4.

primorane da prihvate vrlo čvrste obaveze u ugovorima (na primer u koncesijama), koje im kasnije uskraćuju političku i ekonomsku nezavisnost. To su tzv. neravnopravni ugovori. No, i pored uočenih nedostataka, međunarodni ugovori predstavljaju najvažnije izvore na hijerarhijskoj lestvici formalnih izvora međunarodnog prava.

III

NASTANAK MEĐUNARODNOG UGOVORA

1. Uvodne napomene

Kao i u međunarodnoj praksi, tako i u doktrini međunarodnog prava ukazuje se s razlogom na postojanje različitih načina nastajanja ugovora. Razlikovanje načina proizilazi iz raznolikog utvrđivanja pojma „zaključenje” ugovora. Zanimljivo je, da se u anglosaksonskoj teoriji, izražava suženija procedura nastanka ugovora. Nastanak ugovora ovde je u vezi je sa okončanjem pregovora i izradom konačnog teksta ugovora, što *per se*, ne mora uvek podrazumevati i pristanak ugovornih strana. Pomenuto stanovište bilo je od uticaja i na rad Komisije za međunarodno pravo prilikom kodifikacije prava međunarodnih ugovora.¹ Suprotno stanovište ima teorija država kontinentalnog pravnog sistema i to, pre svih, francuska međunarodnopravna doktrina u kojoj pojam „zaključenje” ugovora obuhvata sve radnje kojima se ugovor stvara. U poznatom francuskom rečniku pojmova i izraza pod zaključenjem ugovora podrazumeva se, „ukupnost radnji kojima se sporazum stvara i pravno oblikuje”.² Za izgradnju ili promenu postojećih konceptualnih gledišta presudan značaj ima razvoj međunarodne prakse. Savremena međunarodna praksa poznaje raznovrsne načine nastanka međunarodnih ugovora. Postupak zaključivanja ugovora ima osnov u autonomiji volje strana ugovornica. Osnov je u načelu regulisan odredbama Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine. Po svom karakteru, odredbe Bečkih konvencija predstavljaju *jus dispositivum*. S obzirom da praksa stalno varira stvarajući nove oblike nastanka ugovora, teško je vršiti opštu klasifikaciju. Ipak, moguće je s konceptualne strane, izdvojiti nekoliko načina nastanka ugovora koji su se tokom vremena izdvojili iz međunarodne prakse. Prvi način nastanka ugovora odnosi se na već ustaljen način koji se odlikuje komplikovanom i složenom procedurom koja obuhvata sve faze postupka – od pregovaranja i potpisivanja, do ratifikacije, registracije i objavljivanja.

1 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1956, vol. II, pp. 49–50; Doc. A/CN. 4/49, pp. 5–9; Doc. A/CN. 4/101.

2 *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, Paris, 1960, p. 141.

Navedeni način nastanka ugovora dugo vremena bio je preovladavajući u praksi, dok u promenjenim okolnostima nakon Drugog svetskog rata nije došlo do njegove izmene, tako da je moguće razlikovati klasičan oblik nastanka ugovora od savremenog načina nastanka ugovora. Sklapanje ugovora u uprošćenoj formi, putem razmene pisama, nota ili drugih državnih instrumenata slične sadržine, kao manje složen i manje zahtevan oblik od klasičnog oblika nastanka ugovora, postao je deo svakodnevne međunarodne prakse. U tom pravcu delovale su i pojedine međunarodne organizacije razvijajući posebne načine zaključivanja ugovora u kojima nisu sadržane sve faze klasičnog postupka, već je postupak sužen na pregovaranje, potpisivanje i eventualno ratifikaciju. Pod okriljem Ujedinjenih nacija uneta je jedna nova faza u nastanku ugovora, koja se naziva „prihvatanjem“ (*acceptance*).³

Međunarodni ugovori koje zaključuju države, međunarodne organizacije i drugi subjekti međunarodnog prava, ne moraju uvek da prođu sve faze nastanka ugovora. Međunarodno pravo ne propisuje oblik obvezivanja, već su strane ugovornice slobodne da ga izaberu. Postoji načelo nezavisnosti stranaka na izbor određenog oblika pravnog posla, što je potvrđeno i u sudskoj praksi. Principijelno, sa stanovišta pravila kako nastaju, međunarodni ugovori pojavljuju se i kao mešoviti akti koji su po načinu izrade unutrašnjeg karaktera, a po funkcionalnoj opredeljenosti akti međunarodnog prava. Unutrašnje pravo po pravilu utvrđuje nadležne organe za zaključivanje međunarodnih ugovora. Kod ugovora-zakona, ugovorna sposobnost (*treaty-making power*), zavisi i od međunarodnog prava. Konstitutivna pravila kako država, tako i međunarodnih organizacija, u ovom pogledu su od odlučujućeg značaja za nastanak ugovora.

Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, dale su istaknuto mesto formalnim uslovima za nastanak međunarodnih ugovora, ne isključujući i ostale načine koji su mogući u praksi. Pojedine faze u nastanku međunarodnih ugovora izraz su potreba da se obezbedi neposredna kontrola predstavničkih tela nad radom izvršnih organa. Tako, postupak koji svodi međunarodno obavezivanje država na javnu delatnost, omogućava istovremeno osporavanje takvog obvezivanja i stupanja ugovora na snagu. Konačno, nije sporno da bi postupak zaključenja međunarodnog ugovora trebalo da obuhvati faze kao što su, stupanje na snagu, registrovanje i objavljivanje ugovora, a da se

3 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 198.

procedura završi radnjom ratifikacije, odnosno drugim načinom izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Ovo tim pre, što samo tehničko zaključivanje međunarodnih ugovora, bez ovih dodatnih faza, označava formalne radnje bez nekog suštinskog značenja. U materijalnopravnom smislu, tim postupcima ne dolazi do zaključenja ugovora. Druge radnje, kao što su stupanje ugovora na snagu, registrovanje i objavljivanje, predstavljaju aktivnosti koje izlaze iz okvira zaključivanja ugovora uzetog *stricto sensu*. Izuzetno, faza stupanja ugovora na snagu obuhvaćena je postupkom za zaključenje ugovora.

Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine, ne daje značenje pojma „zaključenje” ugovora. U odredbi člana 2. Konvencije (upotrebjeni izrazi) izostaje odgovor na pomenuto pitanje. Odgovor nije dat ni u nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, mada se može izvući posredan zaključak da Bečka konvencija ne ograničava pojam „zaključenje” na pregovore i na izražavanje konačnog pristanka na obavezivanje, već ga koristi u generičkom smislu radi označavanja sveukupnosti radnji i postupaka u procesu nastanka ugovora. Time se potvrđuje ekstenzivno tumačenje pojma „zaključenje“ ugovora. Najzad, nastanak ugovora pretpostavlja saglasnost volja strana ugovornica, što ne mora nužno da bude izraz paralelnog i istovremenog prihvatanja (primera radi, kada se daje jednostrana izjava volje ili kolektivna izjava više strana ugovornica koja se prihvata jednostranom izjavom drugih strana ugovornica). Sve što je povodom ovog pitanja navedeno, važi *mutatis mutandis* i za Konvenciju o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine.⁴

2. Pregovori

Savremene međunarodne odnose odlikuju stalne interakcije između različitih aktera u svrhu regulisanja otvorenih pitanja i ostvarivanja ličnih i zajedničkih interesa. Pregovaranje kao faza u postupku zaključivanja ugovora zahteva od država, međunarodnih organizacija i drugih subjekata međunarodnog prava, neposredno opštenje, kontakte i saobraćaj. Širina i značaj pregovaranja zavisice od odnosa koji su predmet ugovornog regulisanja (od političkih, ekonomskih, trgovinskih,

⁴ Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op. cit., str. 227-230.

finansijskih, do kulturnih, prosvetnih, ekoloških, zdravstvenih, itd.). Konkretna klasifikacija subjekata koji učestvuju u pregovorima nije jasno precizirana, ali se smatra da u međunarodnim pregovorima učestvuju subjekti koji poseduju pravnu sposobnost i priznat i prihvaćen ugovorni kapacitet. Pre svega, ovaj kriterijum odnosi se na države i međunarodne organizacije. Pregovori se po pravilu vode preko nadležnih organa, a u saglasnosti sa unutrašnjim propisima. O početku pregovora, odnosno o konačnom obvezivanju odluku donosi organ koji je po konstitutivnom aktu nosilac prava ugovaranja. Pregovore u ime država mogu voditi neposredno šefovi država, predsednici vlada ili ministri inostranih poslova i druga službeno ovlašćena lica (prilikom međusobne posete, zajedničkog prisustva na nekoj međunarodnoj konferenciji ili skupu, putem pisama ili na drugi način). Takođe, pregovori se mogu voditi preko diplomatskih predstavnika ili preko specijalne diplomatske misije, odnosno stručnjaka i drugih posebno ovlašćenih lica (tzv. *ad hoc* diplomata). Savremena diplomatska praksa u nekim slučajevima zahteva angažovanje najviših predstavnika država (na primer, kod zaključenja sporazuma o razoružanju, kod pregovaranja o preuzimanju vojnih mera u okviru ili van okvira Ujedinjenih nacija, kod preuzimanja obaveza u okviru vojnih saveza i dr.). Pregovori su prvi i osnovni metod u pripremi najvažnijih međunarodnih pravnih akata *inter alia*, i međunarodnih ugovora. Inicijativu za pregovore može da potakne od bilo kojeg saugovarača. Međunarodne organizacije postupaju različito, već u zavisnosti od vrste i sadržine ugovora. Pregovore u ime organizacije najčešće vode generalni sekretari, odnosno generalni direktori ili drugi šefovi najviših operativnih tela (na primer, šefovi sekretarijata, izvršni organi, ovlašćeni funkcioneri organizacije, i dr.). Pomenuta lica ovlašćenja za vođenje pregovora crpe iz konstitutivnih akata, pravilnika i drugih internih akata organizacije. Pokadkad se pregovori u ime organizacije vode i bez prethodnog izričitog ovlašćenja, na sopstvenu inicijativu i na osnovu položaja ili funkcija koju lica obavljaju u organizaciji. U pogledu tehnike pregovaranja ili načina pregovaranja, međunarodno pravo ne sadrži neka opšta pravila. Pregovori se mogu sastojati od tzv. sondaže terena koja podrazumeva pripremne radnje za postizanje sporazuma, potom od konsultacija koje podrazumevaju razmenu stavova o predmetu ugovaranja, od tzv. punktacija koje obuhvataju preliminarne dogovore oko polaznih osnova na kojima će se pregovori odvijati, i konačno, od vođenja konkretnih pregovora koji će preko predloga, protivpredloga, konsultacija i razmena mišljenja dovesti do zaključenja određenog ugovora. Kada se pregovori vode neposredno, uobičajeno je da se o

njihovom toku sastavljaju zapisnici ili beleške sa sastanka. U praksi nije nepoznato da se pregovori mogu voditi i posredno, pismenim putem, upućivanjem zvaničnih nota i pisama, ali i korišćenjem telegrafskih i elektronskih sredstva komunikacije.⁵ Diplomatski pregovori često dobijaju širi značenje na međunarodnim kongresima, konferencijama ili drugim međunarodnim skupovima sazvanim radi usvajanja konvencija od opšteg međunarodnog značaja. Pomenuti skupovi mogu biti otvoreni i zatvoreni, univerzalni i regionalni. Uobičajeno postoji inicijator sazivanja takvog skupa, jedna država ili više njih ili međunarodna organizacija, odnosno neki njen organ. Izuzetno, ako je plenarni organ međunarodne organizacije nosilac ugovorne sposobnosti, onda plenarni organ za konkretne slučajeve, prenosi pravo na druge glavne i pomoćne organe užeg sastava.⁶

U nekim slučajevima, na višestranim konferencijama, pregovori se vode na posebno dogovoren i sistematizovan način po komisijama ili grupama. Postizanje ugovora u takvim slučajevima uslovljeno je opštim kompromisom strana u pregovorima (*package deal, compromis global*). Trajanje višestranih pregovora zavisno je od predmeta pregovaranja i okolnosti vezanih za vođenje pregovaračkog procesa. Rezultati pregovora mogu biti materijalizovani u različitim instrumentima (na primer, u protokolima, zapisnicima, saopštenjima i drugim instrumentima).

Na kraju valja pomenuti da način vođenja pregovora nije regulisan Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine. Zbog ove činjenice, strane ugovornice su zadržale veliku slobodu u izboru načina i tehnika pregovaranja. Prema odredbama iz člana 2. obe pomenute Konvencije, izrazi „država pregovarač” i „međunarodna organizacija pregovarač”,

5 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 28. Jugoslovenskim Zakonom o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, bilo je propisano ko odlučuje o vođenju pregovora i zaključivanju ugovora, o pokretanju postupka, o inicijativi, sadržini predloga za pokretanje postupka, predlogu osnove za vođenje pregovora, izveštaju o završenim pregovorima i drugim pitanjima. Savezno izvršno veće saradivalo je sa nadležnim organima u republikama, odnosno autonomnim pokrajinama i drugim zainteresovanim organima i organizacijama ako je reč o pokretanju postupka za pregovaranje ili zaključenje međunarodnog ugovora. Videti: *Službeni list SFRJ*, broj 55/1978.

6 Takav je slučaj predviđen članom 63. Povelje Ujedinjenih nacija kada Ekonomski i socijalni savet ima da zaključi neki međunarodni ugovor Generalna skupština obrazovala je poseban Savetodavni komitet za miroljubivo korišćenje atomske energije i zadužila ga da pripremi sporazum sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju. Uobičajeno je da postoji prethodni poslovnik svake međunarodne organizacije za pomenute slučajeve.

označavaju državu, odnosno međunarodnu organizaciju koja učestvuje „u izradi i usvajanju teksta ugovora”. U skladu sa tekstom Bečkih konvencija, izrazi ponekad imaju različito značenje u odnosu na izraze „ugovornica” ili „ugovorne strane”. Posebne novine u međunarodnom pregovaranju učinjene su u okviru univezalnih međunarodnih organizacija, počev od Društva naroda do Ujedinjenih nacija. Pod njihovim okriljem razrađen je sistem pripreme međunarodnih konvencija od opšteg značaja. Po pravilu, veliki stručni timovi pripremaju nacрте pravila konvencija, a zatim se ti nacрти dalje predaju državama na usvajanje. U tom smislu posebno se ističe uloga Komisije za međunarodno pravo kao pomoćnog tela Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Zadatak Komisije jeste delatnost usmerena na kodifikaciju i progresivni razvoj osnovnih oblasti međunarodnog prava. U članu 15. Statuta Komisije za međunarodno pravo iz 1947. godine, izraz „progresivni razvoj” znači, „pripremanje nacрте konvencije o predmetima koji još nisu uređeni međunarodnim pravom ili u pogledu kojih pravo još nije dovoljno razvijeno u praksi država”. Prema istom članu, „kodifikacija međunarodnog prava” znači, „preciznije formulisanje i sistematizaciju pravila međunarodnog prava u oblastima u kojima već postoji praksa država, presedani i naučna mišljenja”.

U proces kodifikacije i progresivnog razvoja međunarodnog prava uključene su države članice Ujedinjenih nacija, razne međunarodne organizacije i tela kojima se nacрти raznih konvencija i ugovora šalju na prethodno mišljenje. U pripremnim radnjama na kodifikaciji i progresivnom razvoju međunarodnopravne materije aktivno sudeluje i VI komitet Generalne skupštine zadužen za pravna pitanja. Nacрте ugovornih akata usvaja Generalna skupština. Po usvajanju nacрте teksta, stranama ugovornicama ostavlja se ugovor na potpis, odnosno pristupanje. Mogućnost pristupanja ponekad se proširuje i na nečlanice organizacije.

3. Sposobnost zaključivanja međunarodnih ugovora (ugovorne strane)

U međunarodnim odnosima međunarodne ugovore zaključuju različiti subjekti međunarodnog prava. Pitanje njihovog ugovornog kapaciteta, odnosno sposobnosti za zaključivanje ugovora vezuje se po pravilu za postojanje međunarodnopravnog subjektiviteta. Međunarodnopravni subjektivitet pak, poseduju subjekti koji su nosioci

prava, obaveza i odgovornosti u međunarodnim odnosima, odnosno subjekti koji imaju pravnu sposobnost koja im omogućava da stvaraju, primenjuju i štite međunarodni poredak. Na današnjem stepenu razvoja, države, međunarodne organizacije, ali i mnogi drugi subjekti koji ne pripadaju ovim kategorijama, poseduju međunarodnopravni subjektivitet iz kojeg proizilazi i njihova ugovorna sposobnost.⁷

i) Države

Prema članu 6. Bečke konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine: „Svaka država sposobna je da zaključuje ugovore”. Termin „svaka”, ima isti smisao, kao što ima i u Povelji Ujedinjenih nacija, u Statutu Međunarodnog suda pravde iz 1945. godine, ali i u drugim značajnim međunarodnopravnim instrumentima. Punu ugovornu sposobnost za zaključivanje međunarodnih ugovora (*ius contrahendi*), otuda imaju sve države, kao izvorni subjekti međunarodnog prava.⁸ Prema tradicionalnom shvatanju, ugovorna sposobnost proizilazi iz svojstava državnog suvereniteta.⁹ Pošto su jedino države imale status subjekta međunarodnog prava i ugovori su bili zaključivani jedino između država. Pojavom drugih subjekata međunarodnog prava, pre svega međunarodnih organizacija, ugovorna sposobnost više se nije vezivala samo za svojstva državne vlasti, već i za međunarodnopravni subjektivitet koji je odražavao svojstva pravne ličnosti.¹⁰ U praksi se pokazalo da ugovorna

7 Pa ipak, ta činjenica nije u potpunosti tačna, jer postoje i teritorijalni entiteti koji, iako ne poseduju međunarodni pravni subjektivitet, u određenoj meri uživaju ugovorni kapacitet različit od ugovorne sposobnosti država i međunarodnih organizacija. Proizilazi da je ugovorna sposobnost znatno uži koncept u odnosu na međunarodnopravni subjektivitet. Videti: Oliver Lissitzyn, „Territorial Entities other than States in the Law of Treaties”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1968, vol. 128, pp. 9, etc. U radovima posle donošenja Konvencije iz 1969. godine, isticano je da se i prihvatanjem izraza „sve države” u uvodu Konvencije iz 1969. godine, problem „izvesnih političkih entiteta” ne rešava. Videti: Robert Ago, „Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1971-III, vol. 134, pp. 314, etc; Paul Reuter, *La Convention de Vienne sur le droit des traités*, op.cit., p. 12.

8 Smilja Avramov, „Ugovorni kapacitet i Ustav SFRJ iz 1974”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1983, br. 1-3, str. 76.

9 Oppenheims *International Law*, Longman, London, 1992, pp. 1217, etc.

10 Milenko Kreća, „Ugovorna sposobnost države i njeno vršenje po međunarodnom pravu”, *Obeležja*, 1983, br. 5-6, str. 35-36. Prof. Kreća naglašava da ugovorna sposobnost čini nerazdvojno (inherentno) obeležje subjektiviteta države i pokazatelj njene međunarodne ličnosti. Na drugom mestu profesor navodi da je

sposobnost, kao kriterijum, daje neposrednije i šire mogućnosti za rešavanje pitanja, ko sve može biti ugovorna strana, za razliku od pojma suverenosti u tradicionalnom smislu.¹¹ Tim pre, jer suverenost kao „omnibus“ pojam daje prostor za mnoga teorijska zaključivanja, ali ne i za odgovore koji su primereni međunarodnoj praksi. S obzirom na raznovrsne oblike država u različitim istorijskim epohama, suverenost je bila limitirana raznim oblicima ograničenja koja su imala značajne posledice na međunarodnom pravnom planu. Primera radi, još u doba feudalizma postojao odnos zavisnosti vazalne države prema državi sizerenu. Vazalni status nametao je vazalnoj državi isti međunarodno-pravni položaj koji je imao i njen sizeren (na primer, rat u kome učestvuje sizeren, *ipso facto* bi se proširio i na vazalnu državu). S aspekta vršenja suvereniteta ograničenja nametnuta vazalnim odnosom predstavljala su izuzetna pravna rešenja ustanovljena kao prelazni oblik, pre sticanja državne samostalnosti.¹² Razvojem međunarodnih odnosa došlo je i do drugih oblika ograničenja međunarodnog subjektiviteta, *a fortiori*, i ugovornog kapaciteta država. Tako su se, na osnovu međunarodnih ugovora, države stavljala pod protektorat drugih država, čime je dolazilo do prenosa nadležnosti i do uspostavljanja administrativnih ograničenja na teritoriji. Ugovorna sposobnost države pod protektoratom bila je ograničena ugovorom o protektoratu. Sadržinski, ugovori o protektoratu obuhvatali su dužnost protektora da štiti bezbednost i teritorijalni integritet države koja se nalazila pod protektoratom, a s druge strane, zaštićena država zaštitu svojih interesa na odbrambenom, spoljno-političkom i drugom planu, tražila je i ostvarivala posredstvom države zaštitnice. U nekim slučajevima zaštićena država zadržavala je određene kompetencije u spoljnoj politici, dok je u drugim slučajevima iste ustupala državi zaštitnici.¹³ Pomenutim „polusuverenim“ državnim

ugovorna sposobnost konstitutivni element i kriterijum subjektiviteta. Videti: Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 2007, str. 404.

- 11 “Wimldon Case”, *Permanent Court of International Justice, Publications*, Serie A, № 1, p. 25; “Greco-Bulgarian Communities (Advisory Opinion)”, *Ibid.*, Serie B, № 10, p. 21.
- 12 Hatišerifi koje je doneo turski sultan 1829. i 1830. godine, predstavljali su osnov za uspostavljanje vazalnog odnosa Srbije prema Turskoj. Oni će ujedno biti baza za dalji razvoj srpske samostalnosti sve do pružanja međunarodne garancije vazalnog položaja Srbije iz 1856. godine i priznanja nezavisnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine.
- 13 Gerhard Hoffmann, “Protectorates”, in: *Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Institutue for Comparative and International Law, Elsevier Science B.V., Amsterdam, 1997, vol. III, pp. 1153-1156.

obicima priznavala se ugovorna sposobnost, budući da nisu *ipso facto*, izgubili svojstava pravne ličnosti, odnosno ugovorne sposobnosti.¹⁴ Pored navedenih, postoje u praksi i drugi slučajevi ograničavanja ugovornog kapaciteta država. Na primer, države mogu da uživaju status stalne neutralnosti na osnovu međunarodnog ugovora, koji ih oslobađa od obaveze da učestvuju u nekom budućem sukobu ili vojnom savezu. Međunarodnopravni status stalno neutralnih država otuda utiče i na njihovu ugovornu sposobnost.¹⁵

U odnosu na složene države, pravo sklapanja ugovora uređuje se na različite načine. Kod konfederacija i personalnih unija, ugovore zaključuju države članice i to svaka ponaosob. Kod realnih unija, ugovori se zaključuju od strane unije kao celine, samo u izuzetnim prilikama pravo na zaključenje moglo se dati i članicama. U federalnim državama postoji načelno pravilo da međunarodne ugovore zaključuju organi savezne države kao predstavnici njene jedinstvene međunarodnopravne ličnosti, a ne pojedine države članice federacije.¹⁶ Pretpostavlja se naime, da federalne jedinice nisu subjekti međunarodnog prava, te konstitutivne odredbe o ugovornoj sposobnosti neke od njih, ne može biti relevantna za druge subjekte međunarodnog prava. U praksi je međutim, bilo i izuzetaka, tako da su države članice mogle imati ugovornu sposobnost, jer je ustavom savezne države tako nešto bilo i predviđeno. Ugovori koje bi federalne jedinice saveznih država zaključile pod propisanim uslovima, smatrali su su za međunarodne ugovore. Međunarodna odgovornost za nepoštovanje ugovorom preuzetih

14 Međunarodni sud pravde u sporu koji se ticao državljana SAD u Maroku, istakao je da nije sporno da je „Maroko čak i pod protektoratom zadržao svojstvo pravne ličnosti kao jedna država u međunarodnom pravu”. Videti: *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 185.

15 Dobar primer je Državni ugovor o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije od 1965., kojim se Austrija obavezuje na trajnu neutralnost. Četiri velike sile (SAD, SSSR, Velika Britanija i Francuska), jednostranim izjavama dale sumeđunarodnopravni status pomenutom ugovoru. Slična praksa postoji i sa neutralnošću Švajcarske, Belgije, Švedske i drugih država.

16 Prema Zakonu o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, međunarodne ugovore zaključuju organi federacije (član 1). Sporazumi do kojih je dolazilo u međunarodnoj delatnosti bivših jugoslovenskih republika i pokrajina, nisu bili ugovori u smislu međunarodnog javnog prava. Postoji mišljenje u doktrini da bi odgovarajuće ovlašćenje federalnih jedinica pre valjalo kvalifikovati kao neku vrstu poslovne sposobnosti, a ne kao ugovornu sposobnost u smislu međunarodnog prava. Videti: Smilja Avramov, „Položaj federativnih država u međunarodnoj zajednici”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 1-4, str. 8.

obaveza padala je u tom slučaju na federalnu jedinicu.¹⁷ Međunarodni subjektivitet federalnih jedinica u pomenutim situacijama više se nije mogao objašnjavati izvornim, podeljenim ili konkurentnim suverenitetom federalne države. U principu, federalne jedinice, pored učešća svojih predstavnika u radu organa i tela savezne države, učestvuju neposredno i u zaključivanju međunarodnih ugovora, u svoje ime i za svoj račun. U tom pogledu, postoji vrlo raznolika praksa u međunarodnoj zajednici. S jedne strane postoji praksa gde se federalne jedinice ne pojavljuju ni u kom svojstvu u propisanim fazama zaključivanja međunarodnih ugovora. O tome ustavi pojedinih saveznih država jednostavno ćute (primera radi, takav je slučaj Brazila, Venecuele, Meksike, Malezije, Burme, Indije, Indonezije, Austrije, i dr.). U neki državama izričito je predviđeno da federalne jedinice nemaju pravo da zaključuju međunarodne ugovore. Takav slučaj je sa Ustavom Sjedinjenih Američkih Država iz 1787. godine, sa izmenama, koji u članu 1. odsek X, stav 1, izričito propisuje da države članice ne mogu stupiti ni u kakav ugovor, savez ili konfederaciju. U stavu 3. člana 1, predviđa se da država članica ne može bez odobrenja Kongresa ulaziti u bilo kakve sporazume ili pogodbe sa stranim silama. U Ustavu Ruske Federacije iz 1993. godine, u članu 71. propisuje se isključiva nadležnost federacije za zaključenje međunarodnih ugovora u oblastima koje spadaju u nadležnost federalnih jedinica. Nasuprot tome, postoji i suprotna praksa gde se federalne jedinice, izričito i bez ograničenja ovlašćuju da sa stranim državama zaključuju međunarodne ugovore (na primer, takav slučaj bio je u praksi bivšeg Sovjetskog Saveza). Negde na sredini ovih suprotstavljenih i vrlo udaljenih rešenja nalazi se praksa koje predviđa široku lepezu učešća federalnih jedinica u zaključivanju međunarodnih ugovora. Najblaži oblik neposrednog učešća federalnih jedinica bio je predviđen u Ustavu Čehoslovačke iz 1968. godine. Donekle bliska rešenja postoje u Ustavu Australije iz 1920. godine i u Ustavnom zakonu Kanade iz 1982. godine. Zanimljiva rešenja predviđao je Ustav Švajcarske iz 1874. godine, kojim su federalne jedinice – *kantoni*, ovlašćeni da zaključuju ugovore u oblasti ekonomskih, susedskih i unutrašnjih poslova koji spadaju u njihovu nadležnost. Osnovni zakon Savezne Republike Nemačke u članu 32. stav 3. utvrđuje mogućnost da federalne jedinice – *länderi*, uz saglasnost Savezne vlade zaključuju ugovore sa drugim državama u oblastima za koje su

17 Stevan Đorđević, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985, str. 27–41.

zakonom ovlašćeni. Zbog duboke podeljenosti koju je ovaj odredba izazvala u teoriji i praksi bilo je potrebno da se situacija razreši na dogovoran način, što je i učinjeno zaključenjem tzv. Lindau sporazuma iz 1957. godine, kojim je regulisano pitanje nadležnosti federacije i federalnih jedinica za zaključenje međunarodnih ugovora i njihove transformacije u unutrašnji pravni poredak.¹⁸

S obzirom na raznolika konstitucionalna rešenja u pogledu mogućnosti federalnih jedinica da zaključuju međunarodne ugovore, neki članovi Komisije za međunarodno pravo odbijali su predlog da se reguliše pojam „ugovorna sposobnost“. Pri tome su se pozivali na argument da regulisanje nije učinjeno ni u Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, u vezi sa sposobnošću uspostavljanja diplomatskih odnosa. Pokretanje pitanja ugovornog kapaciteta po njima, moglo bi dovesti do problema kvalifikacije, ko se smatra „subjektom“ međunarodnog prava. Sa druge strane, za druge članove Komisije, regulisanje je bilo neminovno kako bi se u Konvenciji našlo nekoliko opštih odredbi o sposobnosti za zaključivanje međunarodnih ugovora. U tom smislu napravljena je razlika između tri grupe subjekata: a) država i drugih subjekata međunarodnog prava; b) država članica savezne države; i c) međunarodnih organizacija. Posle dugih rasprava odustalo se od kategorizacije „drugih subjekata međunarodnog prava“, a problem ugovora međunarodnih organizacija ostavljen je za narednu kodifikaciju. Nacrt Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, tako je obuhvatio isključivo odredbe o sposobnosti država i federalnih jedinica saveznih država za zaključenje ugovora.¹⁹

Na konferenciji sazvanoj povodom donošenja Konvencije o pravu ugovora 1968-1969. godine, odbijen je *a priori*, predlog Komisije da se federalnim jedinicama prizna ugovorna sposobnost.²⁰ Pomenutim pristupom, očigledno se nije htelo ulaziti u problem zaključenja ugovora između federalnih jedinica koji je ostao u domenu unutrašnjeg prava

18 Walter Rudolf, *Völkerrecht und deutsches Recht*, Tübingen, 1967, p. 187.

19 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 208, 209. Ovde nije reč o ugovorima zajednica ili regiona, to jest administrativnih i lokalnih vlasti ili javnih organizama raznih zemalja, koji, inače i nemaju status federalnih jedinica.

20 Smatralo se naime, da bi u suprotnom bilo moguće da treće države intervenišu u unutrašnje odnose federacije tumačenjem saveznog ustava, što bi moglo dovesti do situacija da se unutrašnjim pravom utvrđuju merila za postojanje međunarodnopravnog subjektiviteta. Videti: A/CONF.39/SR.8.

federacije, niti u pitanja mogućnosti članice federacije da zaključuju ugovore sa trećim državama. Uz navedeno, nije rešeno ni pitanje, da li članice zaključuju međunarodne ugovore u svojstvu organa federacije ili u sopstveno ime. Postojeće konstitucionalne odredbe sadržane u ustavima federacija, kao i međunarodna doktrina i praksa bili su putokazi za rešavanje ovih pitanja.²¹ Iako je prvobitna namera Komisije bila da se regulišu ugovori između država i federalnih jedinica, pod uslovom da je ova sposobnost federalnih jedinica prihvaćena saveznim ustavom, pomenuto pitanje ostalo je van okvira Bečke konvencije.²² U vezi sa tim pitanjem, u Komisiji za međunarodno pravo postojala su različita mišljenja. U nacrtu Komisije za međunarodno pravo, usvojeno je rešenje da: „Države članice savezne unije (zajednice) mogu imati sposobnost zaključivanja ugovora ako je takva sposobnost prihvaćena (dopuštena) saveznim ustavom, i u granicama koje su njime naznačene (postavljene)”. U predmetnom rešenju nisu obuhvaćeni sporazumi koje federalne jedinice savezne države zaključuju međusobno. Priloženim komentarom uz nacrt Komisije iz 1966. godine, bliže se objašnjava da savezni ustav daje odgovor, da li članice savezne države zaključuju ugovor kao organi federacije ili na osnovu sopstvenog prava. Bilo je logično otuda, da ne postoji pravilo u međunarodnom pravu koje isključuje mogućnost zaključivanja međunarodnih ugovora od strane federalnih jedinica.²³ Pomenute odredbe u nacrtu Komisije iz 1966. godine, zbog različitih stavova saveznih država na diplomatskoj konferenciji u Beču 1968-1969. godine, nisu ušle u konačan tekst Konvencije.²⁴ No, i pored velikih neslaganja, doktrina očigledno nije

21 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, *op.cit.*, pp. 208-209.

22 U početnoj fazi rada Komisije, izneto je mišljenje da ugovori koje zaključuju federalne jedinice, predstavljaju „ugovore u saglasnosti sa međunarodnim pravom”. Videti: *Yearbook of International Law Commission*, 1953, vol. II. Tako široka mogućnost kasnije je, sa promenom specijalnog izvestioca, bila ograničena. Već 1962. godine, izneto je da: „U saveznoj državi sposobnost država članica da zaključuju ugovore zavisi od saveznog ustava”. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1962, vol. II, pp. 41, 45.

23 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 208, etc.

24 Savezne države, zabrinute zbog unutrašnjih problema, povele su jednu angažovanu borbu protiv uključivanja odredbi kojim bi federalne jedinice dobile ovlašćenje da zaključuju međunarodne ugovore, bez obzira što je u nacrtu Komisije takva odredba već postojala. Države su bile posebno osetljive da se za federalne jedinice rezervišu izraz „države članice savezne unije”, pa je umesto ovog upotrebljen izraz „članice savezne unije”. Pitanje je ostalo otvoreno, ali se nije dovelo u sumnju da federalne jedinice mogu zaključivati međunarodne ugovore.

negirala mogućnost predloženih rešenja. Štaviše, pojedini pisci zastupali su stanovište da članice federacije, kao i međunarodne organizacije, mogu steći međunarodnopravni subjektivitet ukoliko su snabdevene ovlašćenjima za delovanje u međunarodnim odnosima.²⁵

Na kraju valja istaći da države mogu ući u ugovorne odnose javnopravnog (*de jure imperii*) i privatnopravnog karaktera (*de jure gestionis*). U drugom navedenom slučaju, država nastupa kao privatnopravna ličnost (fiskus), pa se na ugovore ne primenjuju odredbe međunarodnog prava, već se odnos reguliše unutrašnjim pravom država ugovornica. Takođe, ugovori država sa pojedincima, kompanijama, korporacijama, koncernima, privatnim organizacijama, koncesionarima i drugim privatnim licima ne tretiraju se kao međunarodni ugovori. Nije međutim isključeno da u nekim situacijama države između sebe zaključe opšti okvirni sporazum na osnovu kojeg bi se uspostavila poslovna aktivnost korporacija, kompanija, koncesionara, pojedinaca i privatnih lica. Navedeni sporazumi, iako po pravnoj prirodi privatnopravni ugovori (kontrakti), navedenim načinom mogu steći i međunarodnopravni karakter.

ii) Međunarodne organizacije

Nakon Drugog svetskog rata, došlo je do šireg organizovanja međunarodne zajednice u okviru mnogobrojnih međunarodnih

Videti: "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", 1968, pp. 64-75; 161-163; (11, 12. i 28. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 6-17; (7. i 8. plenarna sednica). Diskusija na samoj konferenciji u Beču 1968-1969. pokazala je veliku raznolikost u gledištima, a posebno su to činili učesnici koji su bili predstavnici saveznih država (Austrije, SR Nemačke, Indije, SSSR, Švajcarske, SAD, Jugoslavije, Kanade i dr.). Zbog različitih pristupa, usvojen je predlog za brisanje stava o federalnim jedinicama. Delegacija Jugoslavije bila je za ostanak odredbe. Videti: Robert Ago, "Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, *op. cit.*, p. 312. Iz sadržine teksta pisca može se zaključiti, da strahovanje saveznih država nije bilo osnovano; Milan Marković, "Ugovorno pravna i poslovna sposobnost država kao subjekata međunarodnog prava", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1972, br. 1-3, str. 399-404; Stevan Đorđević, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, *op. cit.*, str. 195-199.

25 Paul Guggenheim, *Traité de droit international public*, Gerorg edition, Geneva, 1953, pp. 305, etc. Pomenutom zaključku prethodilo je mišljenje čuvenog juriste Hansa Kelzena, koji je naglasio da federalne jedinice istupaju u međunarodnim odnosima kao posredni organi federacije. Videti: Hans Kelsen, *Principles of International Law*, *op. cit.*, pp. 260, etc.

organizacija.²⁶ Najvažnija je svakako bila univerzalna organizacija Ujedinjenih nacija, a potom i mnoge druge međunarodne vladine organizacije na koje su države prenosile svojstva suvereniteta, odnosno pojedine državne nadležnosti. Zaključivanjem mnogobrojnih međunarodnih ugovora pod okriljem Ujedinjenih nacija, države su postepeno počele preuzimati i čitav niz obaveza, čiji je efekat bio *erga omnes* karaktera. Sve pomenuto imalo je za posledicu da se suverenost preobrazi u vlast koja je po pravilu, trebalo da stvori uslove za potpunije vršenje državnih funkcija u skladu sa opštim međunarodnim pravom.²⁷ Konačno, i međunarodne organizacije kao posebni forumi za pregovore morali su dobiti odgovarajuću sposobnost da zaključuju međunarodne ugovore. Razilaženja su naravno postojala u vezi izvora i granica ugovorne sposobnosti međunarodnih organizacija. Ovim raspravama naravno prethodile su rasprave o pojmovnoj determinaciji „međunarodnih organizacija“.

Pojam „međunarodne organizacije“ danas generalno označava subjekte međunarodnog prava. Pojam je opšteprihvaćen u doktrini i praksi. U doktrini ima mišljenja da bi naziv „međudržavne organizacije“ više odgovarao međunarodnoj stvarnosti, s obzirom da međunarodne vladine organizacije osnivaju države. Pomenuti predlog nije naišao na odobravanje zato što uveliko podseća na naziv „međudržavno pravo“ koje je bilo dominirajuće u međunarodnim odnosima sve do završetka Prvog svetskog rata. Prema odredbama iz člana 2. obe Bečke konvencije iz 1969. i iz 1986. godine (*upotrebljeni izrazi*), termin „međunarodna organizacija“ označava međunarodnu vladinu organizaciju. Međunarodnopravni akti doneti posle Drugog svetskog rata, izražavaju jasan stav u tom pogledu. Međunarodne vladine organizacije razlikuju se od drugih organizacija, prema članstvu, nadležnostima i zadacima. Nije sporno da o tome postoje mnogobrojni relevantni izvori.²⁸ U izvorima se

26 Jan Klabbers, „The Changing Image of International Organizations”, *op.cit.*, p. 226.

27 Marek Stanislaw Korowicz, „Some Present Aspects of Sovereignty in International Law”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1961-I, vol. 102, pp. 34–62.

28 Stalni sud međunarodne pravde u savetodavnom mišljenju iz 1927. godine navodi da: „Evropska komisija nije država, već međunarodna institucija sa posebnim ciljevima“. Videti: „Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Serie B, № 14, p. 64. U doktrinarnom smislu, širok pregled i niz definicija međunarodnih organizacija dao je specijalni izvestilac Komisije za međunarodno pravo *Ab-El-Erian*, u toku rada na izradi Konvencije o predstavljanju država u

naziv, „međunarodne vladine organizacije“, često javlja u vidu „javnih organizacija“, „međuvladinih organizacija“, „međudržavnih organizacije“ i sl. Po pravilu, međunarodne vladine organizacije okupljaju u članstvu isključivo države. Postoje određeni presedani kada se u članstvu međunarodnih vladinih organizacije nađu i neki entiteti (jedinke, celine), koji nemaju svojstva državnosti. U nekim situacijama, moguće je da međunarodne organizacije na neposredan način učestvuju u radu drugih međunarodnih organizacija.²⁹ U samo izuzetnim prilikama prihvata se i ograničena ugovorna sposobnost nevladinih organizacija.³⁰ Mnogobrojni su ugovori koje međunarodne vladine organizacije zaključuju sa državama i drugim međunarodnim organizacijama. Ukoliko bi međunarodna organizacija zaključila ugovore sa privatnim licima, korporacijama ili teritorijalnim celinama koje nemaju međunarodnopravni subjektivitet, smatralo bi se da ti ugovori nisu ugovori međunarodnog prava. Međutim, ugovor o zajmu koji bi bio praćen garancijama države zajmoprimca (na primer, zajam Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke i njenih afilijacija, Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj, Afričke banke za razvoj, Inter-Američke banke za razvoj, Evropske investicione banke, Pariskog

njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1963, vol. II, p. 173; Obrad Račić, Vojin Dimitrijević, *Međunarodne organizacije*, op.cit., str. 16-35; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op. cit., str. 8-26.

- 29 *Yearbook of the International Law Commission*, 1950, vol. II, p. 224; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op. cit., str. 17-18. Zajedničko svim definicijama međunarodnih organizacije je, da imaju međudržavni karakter i ugovorni osnov nastanka. Prof. Radivojević navodi Konvenciju o Svetskoj meteorološkoj organizaciji koja dopušta prijem u članstvo teritorije ili grupe teritorija koje nisu samostalne u vođenju spoljne politike, ako imaju sopstvenu meteorološku službu (član 3. Konvencije). Prema članu 8. Ustava Svetske zdravstvene organizacije, nesamoupravne i teritorije pod starateljstvom mogu postati pridružene članice organizacije. Slična rešenja postoje i u statutima Organizacije Ujedinjenih nacija za poljoprivredu i ishranu, Organizacije Ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu i Međunarodne pomorske konsultativne organizacije. U pogledu članstva međunarodnih organizacija u drugim organizacija, navodi se učešće Evropske ekonomske zajednice u Opštem sporazumu o trgovini i carinama (GATT).
- 30 Primera radi, navodimo Međunarodni komitet Crvenog krsta, koji je osnovan u Ženevi 1863. godine, a čija je delatnost posebno izražena prilikom zaštite žrtava oružanih sukoba. Poseban je značaj imaju i međunarodne nevladine organizacije sa savetodavnim funkcijama pri Ekonomskom i socijalnom savetu UN ili pri nekim specijalizovanim ustanovama UN. Videti: Obrad Račić, Vojin Dimitrijević, *Međunarodne organizacije*, op.cit., str. 21.

i Londonskog kluba poverilaca), bilo bi moguće podvesti pod režim međunarodnog prava, budući da kreditor zadržava pravo da intrveniše po osnovu garancija, čime zajam gubi privatnopravni karakter i suštinski se pretvara u državni javni dug prema inostranstvu. Navedeni primeri proširenja ugovorne sposobnosti međunarodnih organizacija koincidirani su razvojem međunarodnih ekonomskih odnosa.

Međunarodnopravni subjektivitet međunarodnih organizacija i njihova ugovorna sposobnost stoje u međusobnoj zavisnosti, sa različitim konceptualnim mišljenjima šta iz čega proizlazi, odnosno šta je uzrok, a šta je posledica jednog pojma u odnosu na drugi. U doktrini postoje različita gledišta sa bezbrojnim nijansama o osnovu ugovorne sposobnosti međunarodnih organizacija. Prema prvom shvatanju, osnov ugovorne sposobnosti predstavlja ustavni akt, odnosno akt o osnivanju međunarodnih organizacija, kao i potonji unutrašnji propisi. Prema drugom shvatanju pak, osnov ugovorne sposobnosti međunarodnih organizacija predstavljaju pravila opšteg običajnog prava iz kojih, na osnovu opšte priznate i prihvaćene prakse, proizlazi njihov kapacitet za sklapanje ugovora. Prema trećem shvatanju, sposobnost međunarodnih organizacija se pretpostavlja na osnovu njihovog međunarodnopravnog subjektiviteta (tzv. teorija o pretpostavljenoj ili inherentnoj sposobnosti). Ugovorna sposobnost međunarodnih organizacija tako je ostala ograničena na područje delatnosti i izvršenja njenih funkcija. Pomenuto stanovište potvrđeno je i u savetodavnom mišljenju Međunarodnog suda pravde u slučaju pretrpljene štete u službi Ujedinjenih nacija iz 1949. godine, u kome je izneto da: „Saglasno međunarodnom pravu, Organizacija poseduje ona ovlašćenja koja su neophodna sa stanovišta ispunjenja njenih obaveza, mada nisu izričito predviđena u Povelji.“³¹ Tumačenjem navedenog mišljenja proizilazi da je ugovorna sposobnost međunarodnih organizacija izvedenog karaktera, jer zavisi od država koje su je obrazovale. Sva navedena shvatanja u doktrini podupiru se odgovarajućom argumentacijom čiji se izvor nalazi u opštem međunarodnom pravu.³²

31 “Reparation for Injuries suffered in the Service of the UN”, *International Court of Justice Reports*, 1949, p. 182.

32 Paul Reuter, *Le droit des traités et les accords internationaux conclus par des organisations internationales*, *op.cit.*, pp. 195-215; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 467, 468; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op. cit.*, str. 65-66, 72-85. Pisac, uporedo sa svestranom analizom prakse međunarodnih

Na diplomatskoj konferenciji iz 1986. godine, povodom navedenog pitanja usvojen je predlog iz nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine, po kome: „Sposobnost međunarodne organizacije da zaključuje ugovore reguliše se pravilima te organizacije”. Navedena formulacija uneta je kasnije i u član 6. Konvencije iz 1986. godine.³³ Opšti pogled na broj međunarodnih ugovora koje zaključuju međunarodne organizacije pokazuje njihovu zavisnost od država.³⁴ Međunarodne organizacije nemaju izvornu sposobnost za zaključivanje ugovora. Uz to, izvesno je i da je ugovorna sposobnost organizacija ograničena i nejednoobrazna. Veliki broj međunarodnih organizacija ne sklapaju međunarodne ugovore, već ovo pravo koristi manji broj organizacija. To su najčešće međunarodne organizacije iz sistema Ujedinjenih nacija, a delimično, takav je slučaj i sa regionalnim organizacijama.³⁵ Konstitutivni

organizacija, međunarodnopravni subjektivitet međunarodnih organizacija razmatra na osnovu: a) prava zaključenja međunarodnih ugovora kao posledice međunarodnopravnog subjektiviteta; b) prava zaključenja ugovora kao dokaza pravnog subjektiviteta; i c) prava zaključenja ugovora nezavisno od postojanja međunarodnopravnog subjektiviteta međunarodne organizacije.

- 33 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 24-25. U toku rada Komisije za međunarodno pravo, jugoslovenski predstavnik i član Komisije Milan Šahović založio se za izjednačenje statusa država i međunarodnih organizacija u zaključenju ugovora. Videti: *Rapport de la Commission du droit international*, 1431 séance, p. 85; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, Beč, 26. marta 1986, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, br. 1, str. 25-26. Prikazujući tok konferencije od 1986, uočava se, da se osnovna linija razgraničenja učesnika na konferenciji kretala u vezi sa nedoumicom, da li ovaj član o ugovornoj sposobnosti međunarodnih organizacija zadržati ili to pitanje ostaviti da ga rešava opšte međunarodno pravo. Tri amandmana (Austrije, Meksika i Namibije) povučena su i došlo je do rešenja, koje je, po mišljenju pisaca, izražavalo „kooperativni karakter” učesnika konferencije. Takođe se zapaža da je poziv za potpisivanje ove Konvencije upućen „svim državama”, odnosno za pristupanje svakoj državi, za razliku od formulacije koja je upotrebljena u završnim odredbama Konvencije iz 1969. godine. Takođe, vredno je zapaziti da mesto, predloga „unutrašnje pravo organizacije” ili „sopstvena pravila organizacije”, upotrebljen je izraz „pravila organizacije”. Istovremeno, ispred izraza „pravila organizacije” izbrisana je reč „odgovarajuća” (*pertinents*).
- 34 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 189. Tako je odgovarajućom odredbom Aneksa IX, uz Konvenciju o pravu mora iz 1982. godine, predviđeno da međunarodna organizacija može da potpiše pomenutu Konvenciju ukoliko su većina država članica njene potpisnice. Angažovanja međunarodne organizacije svojstvena su problemima te organizacije, pa se međunarodna organizacija ograničila unapred na delatnosti u kojoj su joj nadležnosti prenete od strane država članica Konvencije o pravu mora.
- 35 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op. cit.*, str. 129. Prema podacima objavljenim u *Yearbook*

akt o osnivanju međunarodnih organizacija, u većini slučajeva neposredan je osnov za njihovu nadležnost. U konstitutivnom aktu pravo ugovaranja izražava se opštim ili posebnim odredbama, odnosno odlukama organizacije. Pokadkad pravo ugovaranja proizilazi iz prećutnih (implicitnih) ovlašćenja međunarodne organizacije. Generalno uzevši, postoji mnoštvo različitih pristupa i rešenja, što i međunarodna praksa potvrđuje. Da bi se dobila jedinstvena slika o ugovornoj sposobnosti međunarodnih organizacija, trebalo bi analizirati svaki konstitutivni akt, potom svaki pojedinačni akt i funkcije koje su organizacijama poverene, kao i praksu koja iza toga sledi. U odsustvu izričite konstitutivne odredbe o zaključivanju međunarodnih ugovora, može se uzeti da je organ sastavljen od predstavnika svih članica međunarodne organizacije ovlašćen da vodi pregovore, odnosno da zaključuje međunarodne ugovore, osim ako je ovlašćenje izričito preneto na drugi organ. Iz pomenutih razloga je, i u toku rada Komisije za međunarodno pravo, prihvaćeno mišljenje da je, „neprikladno dati za njih opšta rešenja, čak i kao dopunu za ćutanje konstitutivnog akta”. Komisija za međunarodno pravo izbegla je da raspravlja druga pitanja, osim u vezi sa pitanjima punomoćja za zaključivanje ugovora (član 7) i ništavosti ugovora (član 46), koja su najuže vezana sa pravom ugovora međunarodnih organizacija. Razlog za pomenuto ponašanje bile su teškoće koje su proizilašle iz raznorodne strukture međunarodnih organizacija. Komisija se zbog navedenih teškoća, najvećim delom oslonila na odredbe iz ranije donete Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine. Takav stav potvrđen je i na konferencijama održanim 1968-1969. godine i 1986. godine.³⁶ Kao što smo već pomenuli, član 6. Konvencije iz 1986. godine, kojim se reguliše pravo na zaključenje ugovora međunarodnih organizacija, ne daje odgovor na pitanje položaja međunarodnih organizacija u međunarodnom pravu. Konvencijom se

of International Organizations, od 200 međunarodnih organizacija, za više od 150 nema podataka i dokaza da su sklapale međunarodne ugovore. Samo jedan manji deo vrši registraciju u Ujedinjenim nacijama. Petnaest međunarodnih organizacija zaključilo je 1.421 ugovor, prema ovim podacima, ili 95 procenata. Od tih 15 međunarodnih organizacija, njih 12 dela u okviru Ujedinjenih nacija, a ostale su regionalne organizacije.

36 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1973, vol. II, p. 82; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op. cit., str. 204-209. Po mišljenju pisca, izostavljanje ovih dopunskih pravila u slučajevima kada konstitutivni akt međunarodne organizacije ćuti o tome, „nije najsrećnije rešenje u inače dobro izbalansiranom tekstu Bečke konvencije o pravu ugovora međunarodnih organizacija”. Za taj stav poziva se na „pozitivan učinak” koji bi on imao.

uzima u obzir da se osnov za zaključenje međunarodnih ugovora međunarodnih organizacija nalazi u opštem međunarodnom pravu, ali se sposobnost međunarodnih organizacija za zaključenje ugovora uslovljava pravilima organizacije. Zato je pomenuto rešenje u doktrini međunarodnog ugovornog prava dobilo kvalifikaciju kompromisa. Kompromis je značio saglasnost svih učesnika konferencije iz 1986. godine, nezavisno od raznih teoretskih predloga koji postoje.³⁷ S obzirom na izrazitu raznorodnost međunarodnih organizacija, upućene kritike na formulaciju člana 6, otuda nisu prihvatljive.³⁸

iii) Ostali međunarodnopravni subjekti

U doktrini i praksi beleži se ograničena sposobnost izvesnih narodno-oslobodilačkih pokreta ili ustanika u oružanom sukobu da zaključuju međunarodne ugovore. Ta ograničena sposobnost proizilazi iz njihovog statusa koji je vremenski i prostorno ograničen i zavisn od međunarodnog priznanja.³⁹ Ugovori narodno-oslobodilačkih pokreta

37 Nasuprot ovom kompromisnom rešenju, prof. Radivojević smatra „iz navedenih primera (praksu koju je pisac izložio – primedba autora), da nije teško zaključiti da se u ugovornoj praksi otišlo mnogo dalje od pisanog teksta i izričitih statutarnih ovlašćenja međunarodnih organizacija i njihovih organa”. Profesor se zalaže za iznalaženje „merila na osnovu kojih će se, *ad casum*, ocenjivati ustavnost onih ugovora za čije zaključenje međunarodna organizacija nije neposredno ovlašćena”. Videti: Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op. cit.*, str. 177. Čini se, da je ovaj zahtev teorijski opravdan, ali teško sprovedljiv.

38 *Annuaire de la Commission du Droit International*, vol. II. Deuxième partie, p. 24; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op. cit.*, str. 126, 127, 438. Prof. Radivojević smatra da, iako postoji prećutno ovlašćenje dato međunarodnim organizacijama za zaključenje ugovora (u pomenutom Savetodavnom mišljenju Međunarodnog suda pravde iz 1949), ipak član 6. nije mnogo učinio da ugovornu sposobnost međunarodnih organizacija više veže za pravila opšteg međunarodnog prava. Bečka konvencija iz 1986. godine, regulisala je, „na jedinstven način tehniku ugovora koje zaključuju države ili međunarodne organizacije, osnovni subjekti savremenog međunarodnog prava”.

39 Za vreme „hladnog rata“ nastajali su problemi u primeni odredaba ugovora prema kojima su „sve države“ ili „svaka država“ imale pravo da postanu strane ugovornice. U to vreme postojali su neki entiti oko kojih su se vodile rasprave da li su države, na primer, Demokratska Republika Nemačka, Severna Koreja i Severni Vijetnam. Da bi se izbegli nesporazumi oko toga koje svojstvo entiteti moraju da poseduju da bi mogli da postanu strana ugovora, u ugovore je uključena takozvana „Bečka formula“. Po njoj je sporni entitet imao prava da postane strana ugovora ako je bio član barem jednog od određenog broja međunarodnih organizacija. Pomenuto rešenje anticipirano je delom u konstitutivnim aktima nekih međunarodnih

imaju funkcionalni karakter (na primer, u slučaju ugovora Palestinskog i Alžirskog oslobodilačkog pokreta, pokreta za Namibiju, Polisario, i dr.).⁴⁰ U međunarodnom pravu sposobnost sklapanja ugovora priznaje se i Svetoj stolici, odnosno papi kao nosiocu javnopravnih ovlašćenja. Interesantno je da je papa zaključivao međunarodne ugovore i u periodu od 1870. do 1929. godine, odnosno u vremenu kada je papska država izgubila svetovna obeležja i kada njen međunarodnopravni status nije bio regulisan (sve do Lateranskog ugovora iz 1929. godine kojim je Sveta stolica dobila suverenitet nad Vatikanom). U aktuelnom značenju, ugovorna sposobnost Svete stolice proizlazi iz svojstva pravne ličnosti koju Sveta stolica poseduje. Uz ugovore koje sklapa poput svake druge države, Sveta stolica zaključuje i dvostrane i višestrane ugovore. Poseban oblik dvostranih ugovora naziva se konkordatima koji regulišu materiju koja ulazi više oblast unutrašnje nadležnosti države.⁴¹ Konkordatima se uređuju pitanja statusa katoličke crkve u državi ugovornici, potom odnosi crkvene hijerarhije i državnih organa, pitanja crkvene discipline, organizacije klera, uslovi služenja vojne obaveze sveštenika, granica biskupija, organizacije veronauke u školama,

organizacija poput Međunarodne agencije za atomsku energiju iz 1956. godine (Član 81). Videti: Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, University Press, Cambridge, 2003, p. 92. Usvajanjem Konvencije o međunarodno zaštićenim licima 1973. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija izdala je saopštenje da generalni sekretar u vršenju funkcije depozitara ugovora koji sadrže klauzulu „sve države“, primenjuje praksu Generalne skupštine i, kad god je to preporučljivo, tražiti mišljenje Skupštine pre prijema potpisa ili instrumenata ratifikacije ili pristupanja ugovoru. U većini slučajeva, navedena formulacije neće dovesti do problema, osim ako se radi o spornom statusu nekog entiteta (poput tzv. *de facto* entiteta sa elementima državnosti nastalih, primera radi, internacionalizacijom teritorije). Videti: Rudger Wolfrum, „Internationalization“, in: *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt ed., Vol. II, Amsterdam, 1995, pp. 1395-1398.

- 40 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, op. cit., p. 190. Pisci navode tri grupe ugovora: 1. ugovori u vezi sa nezavisnošću (ugovor između Francuske i Alžirskog fronta nacionalnog oslobođenja od 1962., u Evijanu i dr.); 2. ugovori u vezi sa vođenjem oružane borbe (ugovori Palestinskog oslobodilačkog pokreta sa susednim zemljama; jednostrane izjave o pristupanju Protokolu I od 1977., uz Ženevske konvencije o žrtvama rata iz 1949. godine i dr.); i 3. učešće narodno-oslobodilačkih pokreta u ugovorima specijalizovanih agencija, istina, vrlo retko (slučaj Oslobođilačkog pokreta Namibije, posredstvom Saveta Ujedinjenih nacija; učešće u Konvenciji o pravu mora od 1982, član 305).
- 41 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga I, op. cit., str. 7; Milan Marković, „Položaj Vatikana odnosno Pape i katoličke crkve u međunarodnom pravu“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2, str. 256; Stevan Đorđević, „Kodifikacija prava međunarodnih ugovora“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2006, br. 2, str. 72-75.

imovine, i mnoga druga pitanja. Sveta stolica je strana ugovornica nekih značajnih višestranih ugovora i konvencija poput Bečkih konvencija o diplomatskim i konzularnim odnosima iz 1961. i 1963. godine, Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine.⁴²

4. Punomoćje i ovlašćenje za zaključenje ugovora

„Punomoćje“ kao pojam, od najranijih dana vezuje se za ovlašćenja za zastupanje nadležnih državnih organa u postupku zaključivanja međunarodnih ugovora. U tom smislu, punomoćje predstavlja pisani akt ili ispravu koju izdaje šef države, ministar inostranih poslova ili drugi nadležni državni organ. S obzirom na razvoj prava ugovora, pored država, u izdavanju punomoćja mogu učestvovati još i međunarodne organizacije i drugi subjekti međunarodnog prava. Pravna sigurnost zahteva da se pri zaključenju ugovora nesumnjivo utvrdi da li je punomoćje dato u ime dotičnih subjekata i da li se punomoćje odnosi na ovlašćenje za zastupanje u pojedinim ili u svim fazama postupka zaključenja međunarodnih ugovora. Otuda, punomoćje predstavlja i formalnu legitimaciju o obimu i karakteru ovlašćenja lica koja predstavljaju određene subjekte pri zaključenju međunarodnog ugovora. Komisiji za međunarodno pravo, svojevremeno je istakla da punomoćje obuhvata „suštinsko obezbeđenje predstavnika zainteresovanih strana prilikom uzajamnih kvalifikacija ovlašćenja za predstavljanje u vezi sa preduzimanjem akata koji se odnose na ugovor“. Prema članu 2. Bečke konvencije iz 1969. godine (*značenje upotrebljenih izraza*), izraz „punomoćje“ označava dokument koji izdaje nadležna vlast jedne države, a kojim se imenuje jedno ili više lica da predstavljaju državu u pregovorima, usvajanju ili autentifikaciji teksta ugovora, u izražavanju saglasnosti države da bude obavezana ugovorom ili u izvršenju ma kojeg drugog akta koji se tiče ugovora. Kada je reč o „ma kojem drugom aktu“ koji se tiče ugovora, misli se na radnje prestanka i otkazivanje ugovora. Kao predstavnik države, u smislu navedene odredbe, najpre se smatra lice koje pokaže odgovarajuće punomoćje. Potom, ako iz prakse zainteresovanih država ili iz drugih okolnosti proističe da su države imale nameru da određeno lice smatraju za svog predstavnika, predstavnik ne mora ispuniti

42 Vladimir Đuro Degan, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2006, str. 312.

zahtev u pogledu podnošenja punomoćja. U članu 7. Bečke konvencije iz 1969. godine, kodifikovano je postojeće običajno pravo u vezi kruga lica kojima, s obzirom na njihove funkcije, nije potrebno punomoćje. Navedena odredba važi za šefove država, šefove vlada ili ministre inostranih poslova za sve postupke koji se odnose na zaključenje ugovora.⁴³ Takođe, prema pomenutoj odredbi Bečke konvencije, punomoćje nije neophodno ni šefu diplomatske misije u pogledu usvajanja teksta ugovora između njegove države i države prijema. Isto ovlašćenje važi i za akreditovane predstavnike država na međunarodnoj konferenciji ili u nekoj međunarodnoj organizaciji, ili u nekom njenom organu u odnosu na usvajanje teksta ugovora na toj konferenciji, u toj međunarodnoj organizaciji ili u tom organu. Iz poslednjeg navedenog proizilazi da je punomoćje uže po obimu ovlašćenja i da važi isključivo za usvajanje teksta ugovora, a ne i za potpuno obavezivanje. Iako Bečka konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, propisuje da su funkcije jedne diplomatske misije *inter alia*, da pregovara sa vladom države prijema, ipak, šefovi diplomatskih misija bez izdatog punomoćja, imaju samo mogućnost da usvajaju tekst ugovora sa državom prijema i ništa više od toga. *A fortiori*, šefovi diplomatskih misije ne mogu da izražavaju pristanak da njihove države budu vezane međunarodnim ugovorom. Za treću kategoriju lica koja istupaju bez punomoćja (predstavnici država akreditovani na međunarodnoj konferenciji ili u nekoj međunarodnoj organizaciji, ili u nekom njenom organu), važi identično pravilo kao i za prethodnu kategoriju (šefove diplomatskih misija). Njihova uloga da istupaju bez punomoćja završava se po

43 U međunarodnoj praksi nije nepoznato da izjave ministra inostranih poslova mogu imati pravne efekte u međunarodnim odnosima. Pomenuto stajalište prihvaćeno je u odluci Stalnog suda međunarodne pravde u slučaju pravnog statusa Istočnog Grenlanda povodom kojeg je norveški ministar inostranih poslova Ihlen, dao izjavu danskom poslaniku, da norveška vlada neće praviti teškoće oko danske suverenosti nad Grenlandom. Stalni međunarodni sud pravde nije ulazio u rešavanje pitanja da li se u konkretnom slučaju radilo o usmenom sporazumu dve vlade ili o priznanju pravnih posledica jednostrane izjave. Videti: "Eastern Greenland Case", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1933, Series A/B, № 53, p. 71; U slučaju koji se ticao primene Konvencije o genocidu, Međunarodni sud pravde podsetio je da saglasno međunarodnom pravu, nema sumnje da se za svakog šefa države pretpostavlja da može da postupa u ime države u njenim međunarodnim odnosima. Videti: "Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia)", *International Court of Justice Reports*, 1996, p. 622.

pravilu, redakcijom, usvajanjem i autentifikacijom teksta ugovora, bez prava na izražavanje pristanka na obavezivanje ugovorom.

U toku izrade Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, izneta su dva predloga za naziv državnog akta koji bi bio važeći za državne predstavnike u pregovorima prilikom zaključenja ugovora: punomoćje i ovlašćenje (*fr. pleins pouvoirs, pouvoirs; eng. full powers, powers*). Budući da nisu postojale suštinske razlike, usvojen je prvi naziv – punomoćje. Novina, koju je predložila Komisija za međunarodno pravo u početku, nije prihvaćena. U redakciji odredbe o punomoćjima mnoge vlade iznele su sopstvene predloge. U pripremama je bila namera da se punomoćje razradi u više pojedinosti (na primer, u pogledu korišćenja pisama, telegrama kao privremenog dokaza davanja punomoćja, i dr.). Postupak ulaženja u pojedinosti kasnije je napušten. Zadržan je opšti naziv „punomoćje”. Bečka konvencija iz 1969. godine, ne pokriva sve slučajeve zaključenih ugovora. Tako, po običajnom pravu, vojni komandanti u ime svojih jedinica mogu bez posebnog punomoćja zaključivati vojne konvencije koje stupaju na snagu odmah, bez postupka ratifikacije. Cilj kodifikacije običajnih pravila o punomoćju otuda je bio formulisanje uslova pod kojima jedno lice može predstavljati državu u procesu zaključivanja ugovora. Budući da države daju osnovne garancije povodom zaključenja ugovora i da odlučuju kada je potrebno podnošenje punomoćja, države su ujedno ovlašćene da naknadno verifikuju sve radnje lica koja u momentu zaključenja ugovora nisu imala adekvatno izdato punomoćje (član 8. Bečke konvencije iz 1969). Pomenuto ovlašćenje država poistovećuje se sa njihovom „opštom nadležnošću“. Međutim, sudeći prema dosadašnjoj praksi, malo je verovatno da bi bilo moguće sprovesti odredbu o „opštoj nadležnosti“ u slučaju ugovora zaključenih prema tradicionalnoj proceduri.⁴⁴ Sa druge strane, moguće je proširiti važenje ugovora ako se država poziva na odredbe već zaključenog ugovora ili, ako iz okolnosti slučaja proizilazi da je predstavniku države prethodno dato punomoćje

44 U materijalima Komisije za međunarodno pravo navode se dve konvencije koje je potpisao ministar inostranih poslova Sjedinjenih Američkih Država u Rumuniji 1908. godine, jednu sa ovlašćenjem, a drugu bez ovlašćenja. U Društva naroda, Persija je pokušala da odbije važnost jednog ugovora iz 1847. godine, s obzirom da je njen predstavnik prekoračio punomoćje prihvatajući jednu objašnjavajuću notu pri izmeni instrumenata ratifikacije. Videti: *Annuaire de la Commission du droit international*, 1966, vol. II, pp. 209-211). Sve ovo važi i za ugovore međunarodnih organizacija. Videti: *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 25-28.

(tzv. prećutno punomoćje).⁴⁵ U doktrini se s pravom ističe da se u savremenim uslovima veliki broj ugovora zaključuje u uprošćenoj formi, te da podnošenje punomoćja ne postoji kao obaveza. U teorijskim raspravama navodi se i da će od unutrašnjih propisa zavisiti obavezivanje država. Inače, nadležni organi za zaključivanje međunarodnih ugovora određuju se unutrašnjim propisima svake države. Svi pomenuti teorijski stavovi, kao i predlozi Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, prihvaćeni su na konferenciji o pravu ugovora održanoj 1968-1969. godine.⁴⁶

Kod ugovora međunarodnih organizacija, najčešće se aktima o njihovom osnivanju ili na osnovu drugih unutrašnjih propisa utvrđuju nadležnosti organa ovlašćenih za preuzimanje ugovornih obaveza. Kod zaključivanja međunarodnih ugovora međunarodnih organizacije, poput zaključivanja međunarodnih ugovora država, postoji potreba za izdavanjem odgovarajućeg punomoćja. Sledstveno Bečkoj konvenciji iz 1986. godine, predviđeni su isti uslovi za predstavljanje kao i u Konvenciji iz 1969. godine. Od predstavnika međunarodne organizacije principijelno se zahteva da podnese odgovarajuće punomoćje. U određenim situacijama postoji mogućnost da predstavnik nema obavezu da podnese punomoćje, ali iz okolnosti slučaja proizilazi da zainteresovane države i međunarodne organizacije nameravaju da ih to lice zastupa u skladu sa pravilima dotične organizacije. Pomenute situacije podrazumevaju ispitivanje namere država i međunarodnih organizacija da se određeno lice smatra predstavnikom organizacije kod usvajanja i autentifikacije teksta ugovora ili kod izražavanja saglasnosti organizacije da bude vezana ugovorom u skladu sa njenim unutrašnjim pravilima. U navedenom smislu, pravi se razlika između punomoćja namenjenog pregovaranju i punomoćja namenjenog drugim fazama postupka zaključivanja ugovora.⁴⁷ Akt, izvršen od lica koje se ne može

45 *Annuaire de la Commission du droit international*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 25-28.

46 "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 76-87, 201-204; (13, 14. i 34. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 17-20, 169; (8. i 29. plenarna sednica). U članu 7. Konvencije iz 1969. godine, ne pominje se punomoćje za fazu pregovora, već samo za usvajanje, autentifikaciju i izražavanje pristanka na obavezivanje, iz bojazni da bi rešenje moglo biti na štetu slobodog vršenja diplomatske funkcije.

47 U početku rada Komisije za međunarodno pravo, odbačen je predlog specijalnog izvestioca *Reutera* da se izostavi zahtev za davanjem punomoćja za ugovore međunarodnih organizacija. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1973, vol. II, p. 31.

smatrati ovlaštenim predstavnikom međunarodne organizacije bez pravnog je dejstva, osim ukoliko je naknadno potvrđen (član 8. Konvencije od 1986).

U odnosu na uslove koji važe za predstavnike država u zaključivanju ugovora država sa međunarodnim organizacijama, važe identični uslovi. Sledstveno članu 7. Bečke konvencije iz 1986. godine, osim šefova država i vlada, ministara spoljnih poslova, državu bez punomoćja mogu zastupati i akreditovani predstavnici država na međunarodnoj konferenciji u odnosu na usvajanje teksta ugovora između država i međunarodnih organizacija, akreditovani predstavnici država u međunarodnoj organizaciji ili nekom njenom organu u odnosu na usvajanje teksta ugovora u toj organizaciji ili organu, i šefovi stalnih misija u međunarodnoj organizaciji u odnosu na usvajanje teksta ugovora između države koja akredituje i međunarodne organizacije.

Za države i međunarodne organizacije koristi se jedinstven naziv „punomoćje”. U nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine, izraz „punomoćje” (*pleins pouvoirs*) rezervisan je za isprave izdate od predstavnika države, a izraz „ovlašćenje” (*pouvoirs*) za isprave predstavnika međunarodnih organizacija. Komisija za međunarodno pravo nije poricala da je terminologija u praksi promenljiva. Primer Konvencije o predstavljanju država iz 1975. godine, pruža dokaz za pomenut tvrdnju (član. 22. i 44). Komisiji je smatrala da nije u potpunosti odgovarajuće da se izraz „punomoćje” koristi za međunarodne organizacije imajući u vidu da njihova sposobnost da se međunarodno obavezuju, nikada nije bez ograničenja. Razlikovanje nije prihvaćeno na konferenciji u Beču 1986. godine. Zadržan je uobičajeni naziv „punomoćje”, mada u našem jeziku, i danas, ovaj se dokument prevodi kao „ovlašćenje” kada su u pitanju međunarodne organizacije. Iako formalno posmatrajući nema bitne razlike u shvatanju smisla pomenutih izraza, sadržinski one ipak postoje.⁴⁸ Ponekad je moguće da se izdavanje punomoćja predstavnika međunarodne organizacije za

48 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 17–19; Punomoćje država za zastupanje u organizaciji razlikuje se od ovlašćenja koja predstavljaju isprave (credentials) koje se izdaju radi zastupanja država na kakvoj konferenciji koje se održavaju pod pokroviteljstvom međunarodne organizacije radi usvajanja multilateralnog ugovora. Ovlašćenje daje mogućnost samo na usvajanje teksta ugovora i potpisivanje završnog akta konferencije. Videti: Robbie Sabel, *Procedure at International Conferences*, Cambridge, 1997, pp. 43–51; *Treaty's Handbook*, Internet: <http://untreaty.un.org/English/treaty-handbook>.

zaključenje ugovora izvodi od slučaja do slučaja, zavisno od strukture međunarodne organizacije i hijerarhijskog odnosa njenih organa. S obzirom da je uglavnom reč o suštinskim pitanjima, izdavanje punomoćja je u nadležnosti najviših organa organizacije. Pomenuto pravo, ako je reč o administrativnim pitanjima, najviši organi mogu preneti na generalnog sekretara organizacije. U okviru Ujedinjenih nacija, primera radi, Poveljom se predviđa da je Savet bezbednosti nadležan da zaključuje sporazume koji se odnose na formiranje oružanih snaga. U tom pogledu, praksa je različita. Neki sporazumi o snagama za održavanje mira ugovarani su u ime Generalne skupštine, drugi u ime Saveta bezbednosti, a treći pak, neposredno od generalnog sekretara organizacije. Ekonomski i socijalni savet Ujedinjenih nacija zaključuje u ime organizacije sve ugovore sa specijalizovanim agencijama. Starateljski savet Ujedinjenih nacija na osnovu propisanih ovlašćenja, zaključivao je sporazume sa državama starateljicama (članovi 43, 63. i 87. Povelje). Valja istaći da postoje određene razlike kada je reč o punomoćjima lica kojima je povereno da pregovaraju u ime međunarodne organizacije. Razlike se najčešće manifestuju u drugačijem položaju predstavnika međunarodnih organizacija, potom u obimu ovlašćenja koja su obuhvaćena punomoćjem, u broju strana ugovornica koje oponomoćeno lice zastupa, i dr. Na osnovu napred navedenog, nije neophodno naglasti koliko je bitno da svaka organizacija poseduje sopstvenu strukturu i sopstvena pravila po kojima određuje lica koja će istupati sa, ili bez ovlašćenja, u postupku zaključivanja međunarodnih ugovora. Slično kao u slučaju rasprava vođenih povodom kodifikacije prava ugovora, o ovom pitanju bilo je određenih rasprava i prilikom kodifikacije pravila o ugovorima međunarodnih organizacija. Usvojena stanovišta uglavnom odgovaraju rešenjima sadržanim u Bečkoj konvenciji iz 1969. godine. Jedan deo rešenja pušten je praksi međunarodnih organizacija.⁴⁹

49 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II. U diskusiji je preovladao stav da najviši administrativni službenici, za razliku od šefova država i vlada, ne poseduju *ius representationis omnimoda*, pošto svaka međunarodna organizacija ima osobenu strukturu i na različite načine uređuje svoj položaj. U drugim slučajevima, u hijerarhijskoj strukturi organizacija postoji „najviši funkcioner organizacije” u smislu stava 3. člana 85. Konvencije o predstavljanju država iz 1975. godine. Pomenuto lice prema funkciji koju obavlja smatra se zajedno sa svojim neposrednim pomoćnicima kao legitimni predstavnik organizacije. U raspravama vođenim povodom ovog pitanja, iznete su ideje da se u međunarodnim organizacijama odrede lica nadležna za sve akte zaključenja ugovora međunarodnih organizacija (na primer, bilo je predloga da se ovo pravo pruži šefovima sekretarijata ili šefovima drugih organa).

Iz prakse međunarodnih organizacije proizilaze određeni kriterijumi za konceptualno razlikovanje punomoćja. Najpre, punomoćje može biti opšte, ako se njime ovlašćuje određeno lice da preuzme bilo koju obavezu u pogledu zaključenja međunarodnog ugovora. Sa druge strane, punomoćje može biti i pojedinačno ako se njime ovlašćuje lice da preduzme konkretne radnje u postupku zaključenja ugovora, što u praksi i jeste najčešći slučaj.⁵⁰ Prema sadržini, punomoćja mogu, ali ne moraju biti limitirana naglašavanjem da će strana ugovornica izvršiti ugovorenu obavezu pod rezervom ratifikacije ili sličnim naknadnim odobrenjem nadležnih organa. Uobičajeno je da se punomoćje traži recipročno. U slučajevima kada punomoćja sadrže ovlašćenje za potpisivanje ugovora, onda se prethodno punomoćja razmenjuju i ta činjenica se obično konstatuje u uvodu ili u završnim odredbama ugovora. Kod međuresorskih pregovora koji idu van redovne diplomatske procedure, pretpostavlja se da nije potrebno posebno punomoćje za pojedine faze postupka ugovaranja (na primer, kod pregovora, pripremanja teksta ugovora, i dr.). Na međunarodnim konferencijama uobičajeno je da se formiraju komiteti nadležni za verifikaciju punomoćja koji o tome podnose odgovarajuće izveštaje. Praksa izdavanja i razmene punomoćja pokazuje premise ustaljene prakse i postojanja običajnog pravnog pravila.⁵¹ Pregovarati sa licima koja nisu snadbevena urednim punomoćjima predstavlja pravni rizik. Mogućnost pregovaranja bez punomoćja uz okolnosti koje upućuju da lice može biti smatrano predstavnikom države, kako to predviđaju Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, predstavlja takođe rizik i neizvesnost, ali s obzirom na dosadašnju praksu, rizik je sveden na najmanju moguću meru. U cilju izbegavanja rizika, unutrašnje pravo nekih država propisuje dopunske uslove za zaključenje međunarodnih ugovora (na primer, odobrenje zakonodavnih tela, i sl.). Međunarodna praksa poznaje i slučajeve gde se od opunomoćenog lica traži da izvršava posebna uputstva i da vrši određene radnje van punomoćja. Moguća su i drugačija ograničenja punomoćja kojim se limitira domašaj

50 U literaturi se navode i neke specijalne klasifikacije punomoćja. Tako, po britanskoj praksi, specijalno punomoćje izdaje kraljica, a punomoćje se potvrđuje velikim pečatom, dok vladino punomoćje izdaje ministar inostranih poslova. Videti: Arnold Duncan McNair, *Law of Treaties, op.cit.*, p. 122.

51 Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, *op.cit.*, pp. 80, 81. Profesor Rousseau izlaže evoluciju funkcije punomoćja. U početku, punomoćje je garant za izvršenje ugovora i pravni činilac njegove važnosti, odnosno konkretan izraz pregovarača u smislu sposobnosti da predstavlja valjano stranu ugovornicu.

odredaba budućeg ugovora. Generalno posmatrajući ograničenja mogu biti javna i tajna. Ova druga, javna ograničenja, ponekad u praksi izražavaju instrument pritiska.⁵²

5. Sastavni delovi ugovora

Ne postoji opšte pravilo o sadržaju teksta međunarodnog ugovora. Pomenutim problemom ne bave se ni Bečke konvencije u pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine. U međunarodnoj praksi primenjuju se manje ili više, slični delovi sadržani u pisanim međunarodnim ugovorima, i to: a) naslov, uvod (preambula), dispozitivni deo, završne i prelazne odredbe, potpis i pečat. U nekim, doduše ređim slučajevima koji se vezuju za stariju ugovornu praksu, postoje i tzv. invokacije ili pozivanja na neke univerzalne vrednosti (najčešće, u formi prizivanja božanstava). Invokacije i danas postoje, samo u drugom obliku i imaju značenje savesnog izvršavanja ugovora.

a) Naslov označava vrstu i predmet ugovora. Principijelno, naslov služi za identifikaciju ugovora u međunarodnoj pravnoj praksi. Zvanični naslov predstavlja naziv ugovora koji se navodi u njegovom originalnom tekstu. U ugovorima koji se sklapaju u uprošćenoj formi (razmena pisama, nota i dr.), moguće je izostavljanje naslova ili navođenje nezvaničnog naziva ugovora. U određenim slučajevima, naslovu se pridodaje datum i mesto zaključenja ugovora radi izbegavanja mogućih konfuzija zbog postojanja različitih ugovora istog naslova zaključenih između istih strana ugovornica. Međunarodno pravo ne sadrži pravila o naslovu ugovora, što može ponekad da izazove i određena suprotstavljanja o pravnoj prirodi ugovora.

b) Uvodni deo ugovora (preambula) nalazi se tik iza naslova i ispred dispozitivnog dela ugovora. Po pravilu uvodni deo sadrži sledeće elemente: 1) nazive strana ugovornica i ciljeve i motive sklapanja ugovora; 2) imena punomoćnika koji su učestvovali u pregovorima i, 3) potvrdu da su punomoćja ispravna. Uvod se često razlikuje u dvostranim i višestranim ugovorima, a takođe postoje razlike u okviru iste grupe, s obzirom na mnoge posebnosti ugovora. Da bi se podvukla

52 Po Zakonu o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. (član 11, stav 3), punomoćje za vođenje pregovora i potpisivanje međunarodnog ugovora izdavao je starešina saveznog organa uprave nadležnog za inostrane poslove. Videti: *Službeni list SFRJ*, broj 55/1978.

jednakost država, u višestranim ugovorima strane ugovornice navode se alfabetskim redom. Navedeni pristup dopunjava se pravilom *alternat*, kojim svaka država stoji na vrhu liste strana ugovornica u primerku ugovora koji je njoj namenjen. Primetimo da Povelja Ujedinjenih nacija počinje u uvodu izrazom: „Mi, narodi Ujedinjenih nacija”, koji svakako ima političko značenje, što opet ne znači *per se*, da su „narodi” strane ugovornice Ujedinjenih nacije, već su to države.

U doktrini i praksi često se postavlja pitanje pravne obaveznosti uvodnog dela međunarodnog ugovora. Iznose se različiti stavovi – od potpunog poricanja bilo kakve obavezne snage – do tvrdnje da nema razlike u pravnoj obaveznosti između uvodnog i preostalog dela ugovora.⁵³ Prema nešto umerenijem shvatanju, uvodni deo ugovora ima pravno dejstvo, ali nešto slabije od dispozitivnog dela.⁵⁴ Povodom pravnog domašaja uvoda, u međunarodnoj jurisprudenciji zauzeti su različiti stavovi. Tako se najpre naglašava potreba vođenja računa o izloženim ciljevima, a potom se iznose i stanovišta da uvod čini moralnu i političku osnovu pravnih odredaba koje mu slede.⁵⁵ Pravna obaveznost uvodnog dela zavisiće pre svega od njegove sadržine. Razlikovanje vrednosti posebnih delova ugovora, otuda se čini bezrazložnim, jer ugovor kao pravni instrument čini jedinstvenu pravnu celinu. U novijoj praksi, u višestranu ugovore unose se i objašnjenja upotrebljenih pojmova i izraza u tekstu ugovora, kao i njihov pravni domašaj i priroda. Pomenuta objašnjenja pojmova i izraza imaju značaj isključivo za konkretan međunarodni ugovor. Obično se objašnjenja sadrže u veoma uskoj formulaciji, „u svrhe ove konvencije”. Poseban pravni značaj imaju objašnjenja za popunu pravnih praznina ili objašnjenja kojima se daje pravac tumačenja dispozitivnog dela ugovora.⁵⁶

c) Dispozitivni deo predstavlja najvažniji deo ugovora koji izražava sadržinu ugovora koja je izvor prava i obaveza za ugovorne strane.

53 Hans Kelsen, *The Law of United Nations*, Frederick A. Praeger, New York, 1951, pp. 9, etc.

54 Charles Rousseau, *Droit international public*, Recueil Sirey, Paris, 1953, p. 186.

55 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op. cit.*, p. 131; *Cour internationale de justice*, Recueil, 1952, pp. 196-197; *Ibid.*, 1962, pp. 330-331; *Ibid.*, 1966, p. 5.

56 Primera radi, u međunarodnoj praksi često se vrši pozivanje na tzv. De Martensovu klauzulu sadržanu u uvodu IV Haške konvencije o vođenju suvozemnog rata iz 1907. godine, potom na poštovanje pravila međunarodnog prava ili posebno upućivanje na obaveznost odredaba za međunarodne sudove, i slično.

Putem dispozitivnog dela izražava se predmet konkretnog ugovora. Sadržina je vrlo različita i zavisi od od ugovora do ugovora. Od jasnoće dispozitivnog dela ugovora često zavisi i njegovo sprovođenje u praksi. Zato se ovaj deo često i naziva operativnim delom ugovora. Nejasne ugovorne odredbe mogu biti razlog za veoma teške i dugotrajne sporove oko njegovog tumačenja. Dispozitivni deo može se sastojati od jedne ili više odredaba. Često ih ima na stotine u multilateralnim ili višestranim ugovorima. One se mogu grupisati u pojedine delove (odeljke, glave i sl.).⁵⁷ Neretko uz ugovor sledi i više aneksa kojima se posebno regulišu pojedina pitanja iz osnovnog ugovora.⁵⁸ Ponekad su aneksi tajni i nedostupni javnosti.⁵⁹

57 Ugovor o miru između Srbije, Turske i Bugarske iz 1886. godine, sadrži samo jedan član, koji glasi: „Jedini član. Mir je vaspostavljen između Kraljevine Srbije i Kneževine Bugarske danom potpisa ovog ugovora”. Slede potpisi tri ministra inostranih poslova. Valja pomenuti da je Bugarska bila vazalna država u to vreme u odnosu na Tursku zbog čega je turski ministar stavio potpis na predmetni ugovor. Videti: Stevan Đorđević, Vojin Dimitrijević, Radoslav Stojanović, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1965, str. 187. Mnogi ugovori sadrže više stotina članova sa mnogobrojnim aneksima. Versajski mirovni ugovor iz 1919. godine, ima tako 440 članova. Rimski ugovor iz 1957. godine, o Evropskoj ekonomskoj zajednici (uključujući i kasniji Amsterdamski sporazum) ima 314, a Konvencija o pravu mora iz 1982. godine ima 330 članova.

58 Aneksi i protokoli su odvojeni od ugovora. Danas, pojedini ugovori u okviru međunarodnih organizacija sadrže takve anekse koji predstavljaju ogromne stručne dodatke. Formalnopravno, aneksi su nerazdvojni deo ugovora i imaju istu obaveznost snagu kao i ostale odredbe osnovnog ugovora, izuzev ako je drugačije ugovoreno (na primer, slučaj Fakultativnog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966). Pokatkad se protokolima preciziraju i dopunjuju mnogobrojne odredbe iz osnovnog ugovora (na primer, dva protokola iz 1977. godine, dodata su uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine; Dejtonski sporazum o miru u Bosni i Hercegovini iz 1995. godine, sadrži 12 aneksa, više pisama koja se odnose na jednostrana angažovanja i završnu deklaraciju). Van ugovornog teksta, Konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine, sadrži: Završni akt Konferencije Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu; Deklaraciju o zabrani vojne, političke i ekonomske prinude pri zaključivanju ugovora; Deklaraciju o sveopštem učešću u Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu; Rezoluciju u vezi sa članom 1. Bečke konvencije o ugovornom pravu; Rezoluciju u vezi sa Deklaracijom o zabrani vojne, političke i ekonomske prinude pri zaključivanju ugovora; Rezoluciju u vezi sa članom 66. Bečke konvencije o ugovornom pravu i njenim Prilogom; Rezoluciju o zahvalnosti Komisiji za međunarodno pravo i Rezoluciju o zahvalnosti Vladi i narodu Republike Austrije.

59 Primera radi, uz Sporazum između Vlade SFRJ i Vlade Savezne Republike Nemačke o odobravanju pomoći u kapitalu (*Kapitalhilfe*) od 10. decembra 1974. godine, pridodat je i *Aid memoar* (tzv. Brionska formula Tito–Brant) u vezi sa obeštećenjem žrtava rata. Formalnopravno to je ugovor o kreditu, ali ovim dodatkom uz Sporazum rešavaju se i druga otvorena pitanja, kao što je pitanje

d) Završne ili prelazne odredbe čini skup najraznovrsnijih formulacija i klauzula koje su na kraju teksta ugovora. Po pravilu, ovim odredbama se rešavaju pitanja koja po svojoj sadržini ne ulaze u dispozitivni deo, ali su neobično važna za primenu i postojanje ugovora – odredbe o stupanju na snagu, o stavljanju rezervi, o prestanku dejstva ugovora, o reviziji, o odnosu prema drugim ugovorima, o pristupanju, primeni i tumačenju ugovora, odredbe o rešavanju sporova, o registraciji i objavljivanju, o konstataciji na kojim jezicima je ugovor sačinjen i koji su jezici verodostojni, kao i odredbe o broju primeraka, deponovanju originalnih primeraka i o depozitaru ugovora. Pored iznetih odredbi, u završnom delu ugovora uobičajeno je naznačenje mesta i vremena zaključenja ugovora uz umetanje klauzule da se ugovor sačinjava *bona fide*.

e) Potpis i pečat nalaze se ispod svakog teksta ugovora. Ugovor može potpisati lice ovlašćeno za potpisivanje ugovora. *In concreto*, to će zavistiti od vrste ugovora i punomoćja, odnosno ovlašćenja koje opunomoćeno lice ima po funkciji koju obavlja. Izuzetno, uz potpis i pečat može se navesti i neka posebna završna odredba. Uz potpis je moguće staviti izvesne rezerve, uslove i eksplikacije. U aktuelnoj praksi, uobičajeno je da prilikom stavljanja potpisa na ugovore, ugovorne strane iznesu i svoj stav po pojedinim pitanjima iz ugovora uglavljivanjem tzv. interpretativnih klauzula.

6. Jezik ugovora

Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, ne sadrže odredbe o upotrebi jezika. Strane ugovornice imaju otuda potpunu slobodu prilikom izbora jezika na kojem će sastaviti međunarodni ugovor. Nepostojanje opštih pravila o upotrebi jezika u prošlosti, barem što se tiče evropskog područja, doveli su do primene latinskog jezika, a potom i francuskog kao „diplomatskih jezika“ koji su imali prednost nad ostalim jezicima. S obzirom da su se vremenom menjali pravni i diplomatski standardi, izbor jezika bio je u direktnoj korelaciji sa uticajima tradicije, prestiža, političkog oportunizma i pravnog pragmatizma.⁶⁰ Između dva

obeštećenja žrtava nacističkih progona. Videti: Stevan Đorđević, „Drugi svetski rat i ratna šteta Jugoslavije“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1994, broj 6, str. 606-615); *Službeni list SFRJ*, broj 66/1974.

60 Latinski jezik služio je jednako u unutrašnjoj službenoj upotrebi i u međunarodnom opštenju. Kasnije je francuski jezik dobio prednost, posebno u

svetska rata u upotrebi se našlo više jednako važnih jezika. Razvojem međunarodnih odnosa došlo je do situacije da se sve više se insistiralo na ravnopravnoj upotrebi jezika strana ugovorica. Tako su se dvostrani ugovori redovno sklapali na jezicima obeju strana ugovornica. Strane ugovornice ponekad su pravile ugovor birajući jezik treće strane, koja nije strana ugovornica, u cilju postizanja verodostojnosti teksta ugovora. Time se izbegavala mogućnost izbivanja spora oko različitog tumačenja ugovora.⁶¹ Za višestrane ugovore tekst se po pravilu sastavljao na više jezika, a kao autentični tekst ugovora uzimao se samo tekst na jednom od jezika široke rasprostranjenosti. Taj princip i danas preovladava u praksi. U Povelji Ujedinjenih nacija za službene jezike priznati su i prihvaćeni kineski, francuski, ruski, engleski i španski jezik. Tekst Povelje sačinjen je u pet jednako verodostojnih verzija, ali su samo engleski i francuski jezik proglašeni za službene jezike. Tako je ostalo i u organima i telima Ujedinjenih nacija, ali je kasnije dodat, na zahtev zemalja Latinske Amerike i španski kao treći jezik u službenoj upotrebi, a nešto potom i ruski jezik (na primer, u Savetu bezbednosti počev od 1969. godine). Slično se desilo i u drugim međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama na kojima su donesene multilateralne konvencije. Pored pomenutih jezika, u praksi međunarodnih organizacija ušao je i arapski jezik. Iako savremeni razvoj međunarodnih odnosa ne daje nijednom jeziku odlučujuću prevagu, a naročito ne dira u načelnu ravnopravnost i slobodu ugovornih strana da prilikom zaključenja dvostranih ugovora izaberu jezik na kome će ugovor biti sačinjen, široko rasprostranjena upotreba engleskog jezika u poslovnoj i diplomatskoj

18. veku i često se nazivao diplomatskim jezikom. U literaturi se navodi da je Završni akt Bečkog kongresa iz 1815. godine, redigovan na francuskom jeziku. Tim povodom izričito je ukazano da ta činjenica ne stvara presedan za budućnost. Krajem 19. i početkom 20. veka često je u svetskoj praksi zaključenja ugovora upotrebljavan engleski jezik. Španski jezik bio je u upotrebi u većini zemalja Latinske Amerike. Paralelizam i jednakost za francuski i engleski jezik sprovedeni su u Društvu naroda i Stalnom sudu međunarodne pravde između dva svetska rata. Nemački jezik je pred sam Drugi svetski rat bio dosta u upotrebi, posebno u evropskim zemljama.

61. Ovakvih primera imali smo u ranijoj jugoslovenskoj ugovornoj praksi. Jugoslovensko-kineski trgovinski i platni sporazum od 1956., sastavljen je na srpsko-hrvatskom i kineskom jeziku i obe verzije su verodostojne. Posebnom razmenom pisama određeno je da će u slučaju razlike u tumačenju tih verzija biti verodostojan engleski jezik – prevod tih sporazuma, koji je istovremeno potpisan. Mnogi ugovori Jugoslavije sa frankofonskim zemljama sastavljeni su na francuskom jeziku, a takav slučaj je bio i sa ugovorima koje je naša zemlja zaključivala sa Rumunijom, Grčkom, Albanijom, Turskom i dr.

praksi danas je vidno preovlađujuća. Za višestranu ugovore u prednosti su tzv. svetski jezici, koji se upotrebljavaju u više zemalja. Utvrđivanje verodostojnosti ugovora na dva ili više jezika, ima za posledicu ozbiljne nesporazume i sporove. Po doktrinarnim mišljenjima, višejezičnost ugovora dovodi u pitanje izvršenje funkcije ugovora i smatra se nepoželjnom. Utvrđivanje razlika u terminologiji i stilu, kao i u bogatstvu jezika, prilikom redakcije teksta ugovora veoma je važna da bi se izbegli kasniji nesporazumi u tumačenju ugovora. *Ad finem*, upotreba jezika u međunarodnim ugovorima podrazumeva otklanjanje svih činioca koji mogu dovesti do nesporazuma. Otuda, i pored činjenice što je međunarodna praksa raznovrsna, iz nje se ne mogu izvući opšta pravila o upotrebi jezika prilikom sastavljanja teksta međunarodnih ugovora. Budući da je prestiž odlučujući faktor kod selekcije jezika na kome će se ugovor sastavljati, zbog pravne sigurnosti bilo bi racionalno ostaviti stranama ugovornicama njegov konačan izbor.⁶²

7. Redakcija, usvajanje i autentifikacija teksta ugovora

U normalnim okolnostima pregovori se završavaju redakcijom (izracom, sastavljanjem, stilizacijom) teksta ugovora. Redakciji teksta ugovora pristupa se kada se tokom pregovora postigne saglasnost o opštim načelima na kojima ugovor treba da se zasniva, to jest, o onome što se želi ugovorom postići. Stilizacija teksta ugovora tokom pregovora, može se menjati uporedo sa napretkom pregovora, odnosno do kraja pregovora. U stvari, tek usvajanjem teksta ugovora, prethodni rad dobija određeni pravni značaj. Redakcija teksta ugovora otuda je samo krajnji rezultat pregovora. Za redakciju kao fazu u procesu nastanka ugovora, nema ni jedne reči u okviru odeljka „upotrebljeni izrazi”, u Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine, o pravu ugovora. Redakcija teksta ugovora ne kvalifikuje se ni u okviru objašnjenja datih

62 U ranijoj jugoslovenskoj praksi to jest, po ranijim jugoslovenskim propisima, ukoliko se tekst međunarodnog ugovora utvrđuje na jezicima strana ugovornica, ravnopravno su se upotrebljavali jezici naroda Jugoslavije (član 13. Zakona o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978). Pri tome, vodilo se računa i o sadržini ugovora i zainteresovanosti republika i pokrajina za materiju ugovora, jeziku šefa delegacije i dr. Najveći broj ugovora sačinjen je na srpsko-hrvatskom, odnosno hrvatsko-srpskom jeziku; u znatno manjoj meri (njih desetak) na slovenačkom, a takođe nekoliko na makedonskom jeziku. Inače, svi ugovori prevodili su se i objavljivali na svim jezicima naroda Jugoslavije za unutrašnje potrebe, a takođe i na mađarskom i albanskom jeziku.

u Konvencijama za usvajanje i autentifikaciju teksta ugovora, koje su istini za volju, podvedene kao posebne faze u nastanku ugovora, sa sasvim određenim ograničenjima i pravnim dejstvima.

Usvajanje (adopcija) teksta ugovora vrši se pristankom svih strana ugovornica, koje su učestvovala u njegovoj izradi to jest, utvrđivanjem oblika i sadržine razmatranog ugovora. Adopcija postoji kao pravilo za dvostrane ugovore, a važi, u načelu, i za višestrane ugovore. Cilj adopcije jeste usaglašavanje ugovornih strana o temama koje su bile predmet pregovora. Znači, adopcijom država još ne prihvata da bude vezana odredbama ugovora, a sam ugovor ne obavezuje strane ugovornice. Obavezivanje tekstom ugovora iznova sledi putem potpisa, ratifikacije, prihvatanja, pristupanja i dr.⁶³ Usvojeni tekst je samo privremena redakcija postignute saglasnosti u datom momentu pregovaranja, odnosno privremeni formalni akt kojim se načelno ustanovljavaju oblik i sadržina budućeg ugovora. Usvajanjem se može otići i dalje od utvrđenih načela, pa je moguće stići i do konkretnijeg utvrđivanja oblika i sadržine ugovora. Na međunarodnim skupovima i konferencijama primenjuju se pravila ustanovljena *ad hoc*, za usvajanje predloženog ugovorenog teksta. Ranija praksa uključivala je postizanje jednoglasnog sporazuma svih država koje su učestvovala u njegovom sastavljanju. To je bilo opšte pravilo. S obzirom da se jednoglasnost teško postizala u slučajevima gde je u pregovorima učestvovao veći broj strana, u praksi se iskristalisalo pravilo o kvalifikovanom većinskom glasanju prilikom usvajanja teksta ugovora. Najčešće se pomenuto pravilo primenjivalo prilikom usvajanja multilateralnih konvencija na velikim međunarodnim konferencijama. Budući da usvajanje teksta multilateralnih konvencija ima veći značaj, Bečka konvencija iz 1969. godine, kao izuzetak od opšteg pravila da se usvajanje teksta ugovora vrši pristankom svih država koje su učestvovala u njegovoj izradi, predviđa da se usvajanje teksta ugovora na međunarodnoj konferenciji vrši dvotrećinskom većinom država prisutnih i koje su glasale, ukoliko ove države ne odluče istom većinom da primene neko drugo pravilo (član 9).⁶⁴ Slična odredba nalazi se i u Bečkoj konvenciji iz 1986. godine, koja

63 Za usmene ugovore ili za izuzetne konkludentne radnje (posebno za vreme oružanih sukoba) postupak je navedenom radnjom samim tim završen.

64 U toku pripreme odredbe iz člana 9. Konvencije, bilo je predloga pojedinih članova Komisije za međunarodno pravo, da se odluke o proceduri glasanja donose prostom većinom. Sa druge strane većina članova Komisije bila je za usvajanje predloga o dvotrećinskoj većini. Na kraju se ostalo pri stavu da konferencija o pravu ugovora odluči u poslednjoj instanci, da li se odstupa od pravila

se odnosi na ugovore između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija (član 9). Sledstveno navedenim odredbama iz Bečkih konvencija o pravu ugovora proizilazi da je jednoglasno usvajanje teksta ugovora koji je bio predmet pregovora između država nerealno prilikom usvajanja teksta ugovora na međunarodnim konferencijama, gde će zavisno od slučaja, međunarodne organizacije učestvovati ravnopravno sa državama u usvajanju teksta ugovora, kao i u drugim fazama ugovornog postupka.⁶⁵ Dispozitivno pravilo iz pomenutih Konvencija omogućava stranama slobodan izbor kriterijuma o usvajanju teksta ugovora najčešće unošenjem odredbe u akt o sazivanju međunarodne konferencije ili primenom već postojećeg pravila o načinu usvajanja teksta ugovora sadržanog u statutarnim ili drugim unutrašnjim aktima međunarodne organizacije. Zaključak važi i za ugovore kojima se stvaraju međunarodne organizacije i ugovore usvojene pod njihovim okriljem (član 5. obe Bečke konvencije). Za ove druge, novija praksa ukazuje da se uloga međunarodnih organizacija svodi na donošenje odluke o usvajanju teksta ugovora i eventualno, odluke o autentifikaciji, ali konačno obavezivanje, odnosno stupanje ugovora na snagu zavisi od samih strana potpisnica ugovora (na primer, kod usvajanja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Konvencije o političkim pravima žena, i dr.).⁶⁶ Na kraju valja zaključiti da iako Bečke konvencije

dvotrećinskog glasanja u usvajanju teksta ugovora ili se ostaje pri predlogu Komisije za međunarodno pravo datom u nacrtu iz 1966. godine. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 211, 212); "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 87-91, 201, 518; (15, 34. i 80. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 227-235, 268-269, 331; (84, 85, 91. i 99. sednica Plenarne komisije). Na konferenciji održanoj 1968-1969. godine, povedena je živa rasprava povodom razlike između višestranih ugovora opšteg značaja i višestranih ugovora ograničenog značaja. Pokušaj da se višestrani ugovori podele na više kategorija nije uspeo, pa se odustalo od predloženih amandmana. Umesto predloga Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, da se usvajanje teksta ugovora vrši na međunarodnim konferencijama dvotrećinskom većinom strana „koje su učestvovala na konferenciji”, usvojena je formulacija, „prisutnih i koje su glasale”. Vodilo se očigledno računa o posledicama usvajanja teksta ugovora, te o transparentnosti glasanja na međunarodnim konferencijama.

65 Oppenheim's *International Law*, *op.cit.*, vol. I, p. 1223.

66 Iz ranije jugoslovenske prakse i odredbe člana 15. Zakona o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, proizilazi da je po okončanom pregovorima, delegacija SFRJ podnosila Saveznom izvršnom veću izveštaj i usaglašen (parafiran) tekst tog ugovora (ako međunarodni ugovor nije potpisan). Ako bi Savezno izvršno veće ocenilo da je usaglašeni tekst međunarodnog ugovora u skladu sa utvrđenom osnovom, odredilo bi lice koje će ga potpisati. Ukoliko u

o ugovornom pravu iz 1969. i 1986. godine ne sadrže konkretizaciju pojma usvajanja teksta ugovora, na osnovu njihovih pravila ugovorna sposobnost međunarodnih organizacija vidljivo je proširena i usklađena sa potrebama savremene međunarodne zajednice.⁶⁷

Autentifikacijom (overavanjem), tekst ugovora se utvrđuje kao verodostojan i konačan. Od momenta autentifikacije, tekst se više ne može menjati. Izuzetno, izmene bi bile moguće ukoliko bi se utvrdile posebnom odredbom u ugovoru (umetanjem tzv. klauzule *non varietur*). Autentifikacija (verodostojnost) teksta potrebna je da bi se strane koje su učestvovalе u pregovorima, pre nego što se odluče da li će postati strane ugovornice, konačno upoznaju sa sadržinom ugovora. Overa ugovora otuda služi kao svedočanstvo da je tekst ugovora tačan i verodostojan. Autentifikacija se preduzima kao privremeni formalni akt kojim se konačno ustanovljavaju oblik i sadržina budućeg ugovora. Dok se usvajanje teksta ugovora vrši na jednom jeziku, autentifikacija se utvrđuje na više jezika ili na jezicima strana ugovornica. Usvajanje i autentifikacija teksta ugovora kao dve opisane radnje u dvostranim ugovorima, spajaju se načelno u jednu radnju, dok u višestranim ugovorima to nije slučaj. Bečka konvencija iz 1969. godine, propisuje da se tekst ugovora kao verodostojan i konačan utvrđuje prema postupku predviđenom u samom tom tekstu ili prema pravilima ugovorenim od strana učesnica u izradi ugovora (stav 1, član 10). Strane ugovornice mogu po svom izboru odrediti način autentifikacije za svaki ugovor ponaosob.⁶⁸ Konvencija iz 1969. godine reguliše da se u nedostatku navedenog postupka autentifikacija

toku pregovora tekst međunarodnog ugovora ne bi bio usaglašen zbog toga što nisu prihvaćeni stavovi delegacije SFRJ, delegacija bi u svom izveštaju navodila razloge zbog kojih ugovor nije usaglašen i davala bi mišljenja i predloge za dalje vođenje pregovora.

67 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 28, 29; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, op. cit., str. 22, 37; Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, op. cit., p. 33.

68 Tehnika utvrđivanja verodostojnosti zaključenog ugovora ima svoju istoriju. Izmene su najpre vezane sa potpisom dvostranih ugovora, a tek potom za višestranе ugovore. U ovom drugom slučaju, potpisuje se organalni primerak, a depozitar izdaje svakoj ugovornoj strani po jednu kopiju. Novina u vezi sa potpisivanjem ugovora nastala je posle Prvog svetskog rata u okviru Međunarodne organizacije rada i u Društvu naroda, gde su akti prihvaćeni od strane tih organizacija verodostojno potvrđivani potpisom od pojedinih predstavnika tih organizacija. Pregovorači se nisu u tim slučajevima ni potpisivali.

vrši potpisom, potpisom *ad referendum* ili parafiranjem od predstavnika država – strana ugovornica teksta ugovora ili završnog akta konferencije u koji je unet tekst ugovora (stav 2, člana 10). Za utvrđivanje redosleda potpisnica – strana ugovornica, pribegava se nekada i praksi *alternata*, to jest, svaka strana ugovornica zadržava pravo na osnovu načela ravnopravnosti da se imenuje kao prva u primerku ugovora koji potpisuje.⁶⁹ Potpisivanje teksta ugovora ili drugi načini autentifikacije nisu sami po sebi dovoljni da bi učesnici u izradi ugovora bili njime i vezani. Takav potpis nema dejstvo i ne stvara pravnu obavezu za pregovarače. Potpis *ad referendum* predstavlja potpis kojim se zahteva naknadno odobrenje od strane nadležnog organa strane ugovornice. Parafiranje se sastoji u tome što lice koje predstavlja stranu ugovornicu stavlja na kraju teksta ugovora inicijale imena i prezimena ili parafira svaku stranu ugovora. Parafiranje se čini u slučajevima kada predstavnici strana ugovornica nisu ovlašćeni na potpisivanje. Isto tako, moguće je i da su pregovarači ovlašćeni u punomoćjima, ali da postoji izvesna sumnja u pogledu preuzimanja određenih obaveza u konačnom tekstu ugovora.⁷⁰ Prema dosadašnjem običajnom pravu, razlika između potpisa *ad referendum* i parafiranja sastoji se u tome što se posle naknadnog odobrenja, parafirani ugovor potpisuje i taj potpis važi od novog datuma. U slučaju potpisa *ad referendum*, posle naknadnog odobrenja, ugovor se ponovo ne potpisuje već važi od datuma ranijeg potpisa. Razlika između potpisa *ad referendum* i parafiranja, bez obzira na uzroke zbog kojih se ova dva oblika potpisa koriste, zavisi od obima mandata potpisnika. Inače, i u prvom i u drugom slučaju zahteva se naknadno odobrenje usled prekoračenja ovlašćenja ili iz drugih razloga koji nalažu predstavnicima strana ugovornica da traže naknadno odobrenje nadležnih organa. Skoro istovetna rešenja o postupku autentifikacije predviđena su u Konvencijama iz 1969. i 1986. godine. U pogledu autentifikacije ugovora međunarodnih organizacija, ugovora kojima se stvaraju međunarodne organizacije ili ugovora koji se donose pod njihovim okriljem, važe, pre

69 “Conférence des Nations Unies”, 1968 pp. 91, 373, 374; (15. i 59. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969 p. 25; (9. plenarna sednica). Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op. cit.*, str. 472.

70 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, p. 133. Pisci navode da paraf i potpis *ad referendum* odgovaraju brizi da se izbegne svaka prenatrženost, a u tom smislu navode i tri slučaja kada im se posebno pribegava: 1) U slučaju usvajanje sporazuma u uprošćenoj formi; 2) U slučaju kada se ugovorima pridaje poseban značaj i, 3) U slučaju kada pregovarač nije ovlašćen da potpiše ugovor.

svega odgovarajuća pravila tih organizacija. Valja istaći ipak, da za međunarodne organizacije ne postoji jedinstvena praksa. Bitna novina za autentifikaciju (ali i za usvajanje) teksta ugovora međunarodnih organizacija jeste, izražena funkcija organa koji su ovlašćeni konstitutivnim aktom ili koji su na osnovu okolnosti slučaja ovlašćeni prećutno. Autentifikacija teksta ugovora (kao i njegovo usvojenje), nije rezultat podudarnih individualnih odluka većine država pregovarača, već ima oblik odluke nadležnog organa međunarodne organizacije.⁷¹ Kada su strane ugovornice međunarodne organizacije, zauzeto je stanovište da, slično odredbama kada su strane ugovornice države, ugovor mora biti usvojen od svih međunarodnih organizacija, osim ako se međunarodne organizacije nisu prethodno drugačije dogovorile (stav 2. član 10. Konvencije iz 1986). U praksi se autentifikacija ugovora međunarodnih organizacija često izražava u formi rezolucije donete od kolegijalnog ili inokosnog organa. U mnogim slučajevima (na primer, kod autentifikacije i usvajanja konvencija Međunarodne organizacije rada, UNESCO-a, i dr.), ima elemenata „legislacije“ na međunarodnom planu.⁷² U okviru razmatranja domašaja autentifikacije, valjalo bi razlikovati potpisani ugovor kao dokaz verodostojnosti teksta ugovora, od potpisa kao načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. U prvom pomenutom slučaju, tek predstoji konačno izjašnjavanje strana u izradi ugovora da li će biti, ili neće biti strane ugovornice (član 2. stav 1. tačka e. Konvencije iz 1969. i Konvencije iz 1986. godine). S obzirom da su pravila o autentifikaciji teksta ugovora prvi put sročena u međunarodnom kodifikovanom tekstu, još nema širih rasprava o dometu ugovora autentifikovanog potpisom, potpisom *ad referendum* ili parafiranjem. U dosadašnjoj ugovornoj praksi autentifikovani ugovor potpisom predstavlja samo nacrt ugovora, a potpis je samo faza u njegovom nastanku, kome sledi ratifikacija ili neki drugi način izražavanja konačnog obavezivanja. Ako ugovorom nije drukčije predviđeno, autentifikovanom ugovoru

71 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 212; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 29, 149.

72 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op. cit., str. 37-43, 237-242. Prof. Radivojević vrlo detaljno, idući od jedne organizacije do druge, i sa puno podataka, daje obaveštenja kako se vrši usvajanje i autentifikacija ugovora raznih međunarodnih organizacija. On navodi primere iz prakse na osnovu člana 238. Rimskog statuta da potpis nije potvrda autentifikacije, već može da ima i širi značaj, s obzirom na strukturu međunarodne organizacije. Iz ovoga primera pisac izvlači zaključak da nekada nije jednostavno utvrditi koja je funkcija konkretnog potpisa.

potpisom ne može se odreći bilo kakav učinak, bez obzira što u ovom slučaju potpis nema samostalno dejstvo, već je više poziv da se razmotre obaveze. Ovo tim pre, jer je potpis u najmanju ruku prethodni izraz volje pregovarača i očekuje se od strana ugovornica da se u budućem delanju do konačnog obavezivanja uzdrže od ponašanja koje bi dovelo do nepoverenja stranaka. Potpis, potpis *ad referendum* i parafiranje, kao oblici autentifikacije teksta ugovora, u smislu Bečkih konvencija o ugovornom pravu ostaju otuda, pravnički rečeno, isključivo nacrti ugovora. Takvi potpisi nemaju samostalno pravno dejstvo, osim ukoliko je ugovorom predviđeno drugačije. Potpisi, i pored toga što su nacrti ugovora, animiraju strane da se ponašaju moralno i u skladu sa načelom dobre volje (*bona fide*).⁷³ Upravo zbog navedenih razloga, strane ugovornice (države i međunarodne organizacije), prihvataju obavezu da u određenim okolnostima koje prethode stupanju ugovora na snagu, ne osujete predmet i cilj ugovora (član 18. Bečkih konvencija). Konačno, države, odnosno međunarodne organizacije, nakon usvajanja i autentifikacije teksta ugovora, iako nisu strane ugovornice konkretnog ugovora, imaju određena prava i obaveze što nije slučaj sa drugim državama i međunarodnim organizacijama koje nisu izvršile njegovo usvajanje i autentifikaciju. Navedeni zaključak potvrđen je i u međunarodnoj jurisprudenciji.⁷⁴

73 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 199-211. Profesor Bartoš iznosi čitavu lepezu različitih primera i shvatanja o ovako potpisanim ugovorima, bilo parafiranjem, bilo potpisom *ad referendum*, bilo potpisom posle obavljenih pregovora, sa različitim pravnim posledicama. Zavisno od okolnosti slučaja, strane ugovornice birale su pristupe koji su im odgovarali u datim momentima. Ukazujući na konkretne primere, svi ovi pristupi i primeri bili su usko vezani sa činjenicom, da li ugovor stupa na snagu potpisom to jest, da li ugovor posle potpisa podleže ratifikaciji.

74 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, pp. 134, 135.

IV

NAČINI IZRAŽAVANJA PRISTANKA NA OBAVEZIVANJE UGOVOROM

Usvajanje i autentifikacija teksta ugovora samo su prethodne faze u konačnom izražavanju pristanka na obavezivanje ugovorom.

1. Ugovori između država

Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine, nabroja sledeće načine izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom: potpis, razmena instrumenata koji sačinjavaju ugovor, ratifikacija, prihvatanje, odobravanje ili pristupanje, ili bilo koji drugi ugovoreni način (član 11. Konvencije). U nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, pomenuta odredba nije uneta, već je to učinjeno na samoj konferenciji održanoj u Beču, 1968-1969. godine.¹ Usvojenim pravilom, Konvencija o pravu ugovora prati načelo dispozicije stranaka, a otuda i načela suvereniteta i jednakosti država. Polazeći od pomenutog pristupa, države su ostale slobodne da izraze saglasnost na obavezivanje na način predviđen u samom ugovoru.² Pri tome, Bečka konvencija nije utvrdila hijerarhijski odnos između raznih načina izražavanja volje na obavezivanje ugovorom.³ Strane ugovornice slobodne su da ugovore i druge načine obavezivanja osim onih pobrojanih u Konvenciji. Ne postoji opšte pravilo o načinim obavezivanja ugovorom, niti se u međunarodnom pravu daje prednost nekome od njih. U klasičnom međunarodnom pravu ugovora, kroz duži period davana je prednost nekim načinima izražavanja pristanka na obavezivanje, kao što je, primera radi, ratifikacija ugovora.⁴ Danas

1 "Conference des Nations Unies sur le droit des traites", *Documents officiels*, Première session, Vienne, 26 mars – 24 mai 1968, pp. 91, 92, 105, 374; Deuxième session, Vienne, 9 avril – 22 mai 1966, pp. 25, 26, 27.

2 Rodoljub Etinski, *Međunarodno javno pravo*, Novi Sad, 2004, str. 43.

3 Alexandru Bolintineanu, "Expression of Consent to be bound by a Treaty in the Light of the 1969 Vienna Convention", *American Journal of International Law*, 1974, vol. 68, pp. 672, etc.

4 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, III knjiga, op.cit.*, str. 239-245.

svi načini imaju podjednaku vrednost i mogu se istovremeno primenjivati. Odsustvo forme i postupka zaključivanja ugovora ne znači da ne postoji pravilo merodavno za slučaj neizvesnosti oko izbora ili primene načina izražavanja pristanka na obavezivanje međunarodnim ugovorom. U pravnim sistemima mnogih zemalja bliže se regulišu navedena pitanja i propisuje se postupak zaključenja međunarodnih ugovora. Novija međunarodnopravna praksa, uvela je niz dopuna i izmena u tradicionalni način zaključenja ugovora. Preovlađujuća je tendencija u uprošćavanju postupka. Zaključivanje međunarodnih ugovora u savremenim uslovima obuhvata veliku autonomiju u pregovorima i slobodu prilikom izbora forme u kojoj će ugovor biti zaključen. Namera strana ugovornica u tome je uglavnom od odlučujućeg značaja. Bečka konvencija iz 1969. godine, ne daje bliže odrednice za ostvarenje ove fakultativne mogućnosti, ali formalno reguliše izražavanje pristanka na obavezivanje ugovorom u odredbama članova 12, 13, 14. i 15.⁵

i) Potpis

Istorijski značaj potpisa u konačnom obavezivanju međunarodnim ugovorom bio je podložan različitim varijacijama i promenama. U vreme apsolutizma ustanova potpisivanja ugovora smatrana je kao konačan i pravno obavezan način obavezivanja. Potpis vladara, odnosno suverena, kao predstavnika države u međunarodnim odnosima nije bio podložan preispitivanju. Sličan slučaj bio je i sa potpisima koje su u njegovo ime stavljali punomoćnici. Sa uvođenjem predstavničkih sistema vlasti, a posebno sa pojavom demokratskih ustava u pojedinim zemljama krajem 19. i početkom 20. veka, praksa se drastično promenila. Ustanova ratifikacije međunarodnih ugovora dobila je bitan značaj i postala je nužan činilac u postupku zaključivanja ugovora. Potpis je označavao samo fazu u izradi teksta ugovora, izuzev ako je u samom ugovoru izričito naznačeno da ugovor stupa na snagu momentom potpisa. U skladu sa novom tendencijama u razvoju međunarodnog prava koje idu ka uprošćavanju postupka zaključivanja međunarodnih ugovora, u doktrini su se pojavila mišljenja po kojima, u odsustvu izričite odredbe u ugovorima, potpis ugovora predstavlja prihvatljiv i redovan način konačnog pristanka na

5 Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, op.cit., p. 16.

obavezivanje.⁶ Potpis ugovora izjednačava se otuda sa svim ostalim načinima konačnog obavezivanja. Pomenute tendencije dobile su puni zamah u formulacijama sadržanim u Konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine. Kodifikacijom i progresivnim razvojem međunarodnog prava, potpisu je dat veći značaj od onoga koji je imao u običajnom pravu. I pored izuzetaka kojih je bilo u međunarodnoj praksi (na primer, kod zaključenja tajnih ugovora, ugovora koji su izričito predviđali da stupaju na snagu momentom potpisa, vojnih konvencija, i dr.), preovladalo je stanovište da svi ugovori moraju da budu podvrgnuti postupku odobravanja ili ratifikacije osim, ako ustavnim aktom države nije predviđeno nešto drugo (na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama postoje tzv. izvršni ugovori (*executive agreements*) koji stupaju na snagu stavljanjem potpisa). U okviru rada Komisije za međunarodno pravo izražena su mnoga stanovišta počev od potrebe da svi ugovori podležu ratifikaciji ukoliko drugačije nije predviđeno ugovorom, do stanovišta kojim u odsustvu izričito ili prećutno izražene namere strana ugovornica, potpis ugovora predstavlja normalan način konačnog obavezivanja. Polazeći od loših iskustava i zloupotreba u ranijoj praksi, predstavnici prvog stanovišta zauzimali su se za uspostavljanje kontrole predstavničkih tela nad radom izvršnih organa. Predstavnici drugog stanovišta vodili su više računa o potrebama međunarodnog prometa i karakteru aktuelnih međunarodnih odnosa, koji zahtevaju brze odgovore i obavezivanja.⁷

Prema odredbi člana 12. stav 1. Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, postoje tri slučaja kada se izražavanje pristanka države da bude obavezana ugovorom čini potpisom predstavnika te države, i to: 1) Kada ugovor izričito predviđa stupanje na snagu potpisivanjem; 2) Kada se na drugi način ustanovi da su se države koje su učestvovala u pregovorima sporazumele da će potpisivanje imati takvo dejstvo ili, 3) Kad namera države o davanju takvog dejstva potpisivanju proizilazi iz punomoćja njenog predstavnika ili je bila izražena u pregovorima. Potpisivanje predstavnika države, u prvom slučaju, odlučujući je i osnovni činilac za konačnu saglasnost strana ugovornica. Pomenuti zaključak važi kod dvostranih i višestranih ugovora. Po pravilu, potpisivanje se vrši nakon završenih pregovora i od svih ugovornica.

6 Malcolm N. Shaw, *International Law, op.cit.*, p. 639; Hans Blix, "The Requirement of Ratification", *British Yearbook of International Law*, 1953, pp. 352, etc.

7 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II. pp. 213-214.

Datum potpisivanja ne mora se uvek poklapati sa okoćanjem pregovora. Moguće je i tzv. odvojeno potpisivanje. U tom slučaju ugovor se potpisuje na tačno određeni datum. U izuzetnim slučajevima, taj rok uopšte se ne ograničava (to su tzv. ugovori stalno otvoreni za potpisivanje). Skupština Društva naroda je, u toku 1930. godine, preporučila državama rok za odvojeno potpisivanje od 6 meseci. Strane ugovornice bile su slobodne da pomenuti rok utvrđuju kako nađu za shodno. Predviđena mogućnost data je državama koje su učestvovala u pregovorima to jest, državama koje su mogle da potpišu ugovor odmah posle završenih pregovora, ali to nisu učinile već su stavljanje potpisa na tekst ugovora odložile za neki naredni datum (*la signature différée*). Odvojeno potpisivanje najčešće je kod višestranih ugovora, a nešto ređe kod dvostranih. U praksi se izuzetno dopušta potpisivanje i državama koje nisu učestvovala u pregovorima. Te države mogu se unapred odrediti, kao što se može omogućiti potpisivanje ugovora i svim ostalim državama. Na pomenuti način vrši se proširenje članstva u višestranim ugovorima. Slaba strana ovog načina izražavanja pristanka jeste, što se njime produžava postupak zaključenja ugovora i unosi neizvesnost u pogledu broja strana ugovornica. Takođe, stvaraju se i problemi oko stavljanja rezervi i njihovog prihvatanja od strana ugovornica, s obzirom na datum njihovog davanja. Pozitivna strana navedenog načina potpisivanja sastoji se u tome, što dopušta pregovaračima da još jednom konsultuju svoje vlade o konačnom pristanku na obavezivanje. Države na izneti način zadržavaju rezervu da se predomisle (*repentir*) ili promene mišljenje o obavezama koje bi trebalo preuzeti ugovorom.

Ugovori se često označavaju datumom potpisivanja. Ako uz navođenje naslova ugovora stoji datum bez posebnog naglašavanja o njegovom značenju, podrazumeva se da je to datum potpisivanja. U pomenutom slučaju, koriste se elementi dokazivanja da se pokažu namere strana ugovornica u toku pregovora. Iako ugovor „čuti” o načinu izražavanja pristanka na obavezivanje iz namera strana ugovornica izvućće se posrednim putem zaključak da su se strane saglasile da potpis ima navedeno dejstvo. Naravno, dokazivanje obuhvata posebno ispitivanje namera strana ugovornica, s obzirom da postoji više načina pristanka na obavezivanje ugovorom. Ujedno, dokazivanje služi i kao sredstvo da bi se izbegli svi nepotrebni sporovi i nesuglasice oko konačnog utvrđivanja datuma stupanja ugovora na snagu. Pored iznetih primera, u praksi je moguće da države učesnice posebnim sporazumom

utvrde da će ugovor stupiti na snagu momentom potpisivanja. Takođe, može se i kasnijim tumačenjem doći do navedenog zaključka. Pored navedenih slučajeva moguć je i slučaj koji proizilazi iz sadržaja punomoćja, ako je u tom smislu izražena namera pregovorača. Nije neuobičajeno i ne mora za sve strane ugovornice da proizađe isto rešenje. Moguće je, da za određene strane ugovornice, izražavanje pristanka bude manifestovano stavljanjem potpisa, a da za druge važe drugi načini izražavanja pristanka (na primer, ratifikacijom).⁸ Bečka konvencija iz 1969. godine, pod određenim uslovima, daje i parafu i potpisivanju *ad referendum* isti značaj kao i samom potpisu (stav 2, član 12. Konvencije). Za paraf je ta mogućnost dozvoljena samo u situacijama kada je jasno da su se države učesnice u pregovorima na tako nešto saglasile. Sa druge strane, za potpis *ad referendum*, potrebna je naknadna potvrda strana ugovornica. U međunarodnoj praksi retki su slučajevi kada se paraf izjednačava sa potpisivanjem. Neke države su smatrale da bi bilo potrebno posebno regulisati slučajeve kada se potpis daje prema unutrašnjim pravilima od najviših predstavnika izvršne vlasti (*en borine et due forme*). U konačnom tekstu Konvencije iz 1969. godine, ne čini se razlika koji je predstavnik države parafirao ugovor, već se pretpostavlja da su se države u pregovorima o tome saglasile. Kod potpisivanja *ad referendum*, naknadno se potvrđuje potpis, a ne, kao što je slučaj sa ratifikacijom, celokupan ugovor. *A fortiori*, potpis važi od datuma kada je prvi put učinjen, a ugovor se ponovo ne potpisuje kao u slučaju parafiranja.⁹ Nije na odmet naglasti da potpis, potpis *ad referendum* i parafiranje u ovom slučaju pristanka na obavezivanje, ima drugačiju ulogu nego kod autentifikacije teksta ugovora, što je, čini se, novina u odnosu na ranije običajno pravo.

ii) Razmena instrumenata koji sačinjavaju ugovor

Razmena instrumenata koji sačinjavaju ugovor kao način pristanka na obavezivanje ugovorom, novijeg je datuma. Neka ukazivanja na

8 Paul V. McDade, "The Interim Obligation between Signature and Ratification", *Netherlands Yearbook of International Law*, 1985, pp. 263, etc.

9 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II. p. 214. U toku rada Komisije za međunarodno pravo, bilo je predloga da se zainteresovanoj državi pruži mogućnost da ukoliko da naknadno odobrenje za potpis odredi i kasniji datum kao konačan pristanak na obavezivanje. Predlog nije prihvaćen, već je stranama koje su učestvovala u pregovorima ostavljena mogućnost da zauzmu stav o tome, ukoliko takvih zahteva zaista i bude.

sličnosti koje postoje sa ugovorima u dalekoj prošlosti nemaju realnog osnova.¹⁰ U praksi izražavanje pristanka odvija se kroz razmenu nota, pisama, obaveštenja ili drugih sličnih instrumenata, i to najčešće preko ministarstava spoljnih poslova, odnosno vlada zainteresovanih zemalja. Čine se i pokušaji da ovi ugovori dobiju određen naziv (na primer, sporazumi zaključeni razmenom nota i pisama, administrativni, izvršni ugovori i sl.). U doktrini se ugovori svrstavaju pod jednim zajedničkim nazivom kao ugovori u uprošćenom obliku, odnosno ugovori u neformalnom obliku. U celini posmatrano, za razliku od klasičnog načina nastanka ugovora, ovde je pojednostavljen postupak zaključivanja.¹¹ Razmena instrumenata, kao dvostrani pravni posao, dobija karakter međunarodnog ugovora. Suština pomenutog načina pristanka na obavezivanje sastoji se u tome, što jedna strana ugovornica šalje drugoj notu ili sličan akt u kome predlaže rešenje nekog pitanja ili iznosi određen stav prema nekom problemu u formi ugovora. Druga strana, kojoj je takav predlog upućen, odgovara da je saglasna sa predloženim rešenjem i da ga u isto vreme prima kao svoju međunarodnopravnu obavezu. Otuda proizilazi da se razmenom nota (*in corpore*) zaključuje ugovor. Pragmatični razlozi nekada zahtevaju da se u ovom postupku pojavljuje više pravnih instrumenata (nota, pisama, izjava, listina, isprava, i sl.) sa različitim uzajamnim predlozima.¹² Putem njihove razmene mogu se zaključivati samostalni ili dodatni ugovori

10 Reč je o pojedinim slučajevima koji se beleže od vremena prvih pisanih međunarodnih ugovora (na primer, razmene glinenih ploča još u Mesopotamiji i Egiptu). Međutim, upoređivanje nije odgovarajuće pre svega zbog vremenskog perioda i sredstava sa kojima se raspolagalo pri zaključenju ugovora, odnosno zbog izrazito svečanog karaktera koji je pratio ovakvo zaključivanje ugovora.

11 Charles Rousseau, *Droit international public, tome I, op.cit.*, pp. 70–73.

12 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 258, 259. Interesantna je tehnika nastanka ovih ugovora. Država koja je primila notu može da odgovori da je saglasna sa prvobitnom sadržinom ponavljajući od reči do reči prvobitni predlog. Time se otklanja mogućnost nesporazuma oko tačne sadržine postignute saglasnosti. Moguće je da se prvobitna nota prepriča i navede broj i datum od kada je, a može se samo naznačiti da je primljena nota tog datuma bez navođenja sadržine. Ukoliko država kojoj je upućena nota ima primedbe na sadržinu predloga, ona daje u tom delu svoje predloge, a prva država treba ponovo da se izjasni da li taj uzvratni predlog prihvata. Tako je moguće da ugovor bude sačinjen od dva, tri ili više instrumenata strana ugovornica, sve dotle dok se ne postigne potpuna saglasnost o celini ugovora. Pomenuti način čini ovakve ugovore nepraktičnim, s obzirom da treba da se prati kroz više instrumenata šta je prihvaćeno, a šta nije. Ponekad se note izlažu u prvom licu onoga koji ih šalje.

kojima se dopunjuju, menjaju i produžavaju postojeći ugovori. Isticanje njihove niže vrednosti u odnosu na druge ugovore samo je delimično prihvatljivo, s obzirom da u istoriji međunarodnih odnosa postoje primeri zaključivanja vrlo važnih ugovora putem razmena nota. Kada je reč o predmetu ugovora, nema bitnih razlika u odnosu na ostale ugovore i predmet može biti vrlo različit. Uobičajeno je, da su razmene instrumenata u nadležnosti izvršnih organa koji bi trebalo da putem ovih instrumenata donose mere izvršenja, tumačenja ranijih ugovora, da vrše usvajanja pripremnih i privremenih mera, i sl. Međutim, u praksi, to nije uvek slučaj.¹³ Sve se više pojavljuje različitih modela ugovora koji nastaju razmenom instrumenata.¹⁴ Razmena instrumenata može se izvršiti istog dana, a u određenim slučajevima i po proteku dužeg perioda. Ukoliko ima više instrumenata razmenjenih u različitim vremenskim periodima, kao datum nastanka ugovora, uzima se onaj datum kada je prosleđen poslednji instrument.

Zahvaljujući pojednostavljenom postupku, navedeni način konačnog obavezivanja dobija sve više na značaju u međunarodnoj praksi. Međutim, i pored te činjenice, ostaje otvoreno pitanje, da li u svim slučajevima predstavnički organi država vrše pravo kontrole rada izvršnih organa?¹⁵ Danas se ugovori u uprošćenoj formi zaključuju iz praktičnih razloga.¹⁶ Bečka konvencija iz 1969. godine, vodeći računa

13 Na primer, razmenom nota između Rusije i Francuske krajem 19. veka, postignut je u stvari sporazum o Velikoj antanti u Prvom svetskom ratu. Navodimo i druge primere: Minhenski sporazum iz 1938. godine; vojni sporazumi; jačanje političkih saveza; ponovo uspostavljanje mira ili diplomatskih odnosa; regulisanje zajma i najma, i dr.

14 Postoje različiti modaliteti u vezi sa dokumentima diplomatske prepiske iz kojih se putem razmene nota dolazi do međunarodnog obavezivanja (na primer, verbalne note bez potpisa; razmene nota i pisama; konstatacija „viđeno i odobreno”; okružnice-cirkularne; note koje se šalju svim državama; *aid memoar*, i sl. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 50, 258.

15 U literaturi nailazimo na gledišta po kojima se „razmena nota” obeležava „kao prelazni akt između međunarodnog dokumenta potpisanog od strana ugovornica i obične prepiske putem nota”. Videti: V. P. Potemkin, *Istorija diplomatije*, Državni izdavački zavod, Beograd, 1951, knjiga treća, str. 681-682. U nekim slučajevima razmena nota tretira se i kao „diplomatska prepiska” koja sadrži samo neke ugovorne obaveze. Videti: Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo*, Novi Sad, 1939, knjiga I, str. 132.

16 U anglosaksonskim državama razlikuju se po nazivu dve grupe ugovora: prva, „treatis” koje ratifikuju zakonodavni organi i druga grupa, „agreements”, koji su u nadležnosti izvršnih organa. U navedenu drugu grupu spadaju još i ugovori u uprošćenoj formi.

o stvarnosti, daje i ovom načinu obavezivanja pravni značaj i karakter konačnog pristanka na obavezivanje, i to: 1) Kada instrumenti predviđaju da će njihova razmena imati takvo dejstvo ili, 2) Kada je na drugi način utvrđeno da su se države složile da će razmena instrumenata imati takvo dejstvo (član 13. Konvencije). U komentaru Komisije za međunarodno pravo uz član 2. (*upotrebljeni izrazi*), iz 1966. godine, a na osnovu prvobitno iznetih predloga, postajao je izraz „ugovori u uprošćenoj formi” za ugovore putem razmene instrumenata. Pomenuti naziv u konačnom tekstu Bečke konvencije bio je izostavljen.¹⁷ Zbog činjenice da u realizaciji ugovora u uprošćenoj formi učestvuju izvršni organi ili vlade država, često se u odredbama instrumenata unosi klauzula o njihovom urgentnom stupanju na snagu. Sa druge strane, moguće je prihvatiti i drugačije rešenje. Primera radi, kada je datum razmene instrumenata različit, strane mogu uzeti kao datum zaključenja ugovora, datum poslednjeg instrumenta. Da li će ili neće ugovor stupiti „odmah” na snagu, zavisice naravno od volja strana ugovornica. Ova vrsta ugovora prosto preplavljuje celokupan inventar zaključenih međunarodnih ugovora. To se najbolje vidi u zbirci registrovanih ugovora u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija. Iznose se slobodne procene da je takvih obavezivanja, do jedne četvrtine od ukupno zaključenih ugovora.

Generalno uzevši, ugovori u uprošćenoj formi imaju obeležja koja ih razlikuju od ugovora zaključenih u klasičnom obliku. Postupak konačnog obavezivanja u jednom stepenu (*a un seul degre*), umnogome je kraći od tradicionalnog. Zaključivanje ugovora u klasičnom obliku važi i dalje za formalne ugovore. Postupak obuhvata dvostепенost (*a double degre*). Ugovore u pojednostavljenom obliku odlikuje elastičnost i praktičnost u zaključivanju, posebno ugovore koji nastaju razmenom instrumenata. Prema odredbama Bečke konvencije iz 1969. godine, njihova pravna vrednost jednaka je sa strogo formalnim ugovorima uzetim *stricto sensu*.¹⁸ Ugovori u uprošćenoj formi razlikuju se od ugovora zaključenih prema redovnoj proceduri po tome, što kod njih ne postoji formalna intervencija nadležnih predstavničkih organa to jest, ne postoji naknadna ratifikacija, odnosno odobrenje teksta

17 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 204-206.

18 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 136, 137, 142, 143. Po piscima, razlike između pomenute dve grupe ugovora čine njihovu *summa divisio* u materiji prava ugovora.

ugovora. Naknadna odobrenja vrše se po pravilu samo onda, kada je to izričito stipulisano od strana ugovornica.¹⁹

iii) Ratifikacija, prihvatanje ili odobravanje i pristupanje

Ratifikacija, prihvatanje ili odobravanje i pristupanje, predstavljaju načine izražavanja pristanka na obavezivanje međunarodnim ugovorom. Po pravnoj prirodi sve tri pravne radnje vremenski su odvojene i sadržinski su različite od potpisivanja, autentifikacije, ali i od drugih načina konačnog pristajanja na obavezivanje ugovorom. Navedeni načini izražavanja pristanka mogu se kvalifikovati i kao sinonimi sa izvesnim posebnostima, ali sa istim dejstvom u pogledu stupanja ugovora na snagu.²⁰

a) Ratifikacija

Izraz „ratifikacija” latinskog je porekla (*ratificatio*) i znači potvrđivanje, odobravanje, priznavanje i davanje saglasnosti. Neke elemente ratifikacije nalazimo još u najstarijim pravnim sistemima. Tokom istorijskog razvitka, ratifikacija je dobila novu sadržinu i značenje. U periodu apsolutizma vladalac je odobravao rad punomoćnika i tek je svojim ličnim pristankom utvrđivao da li su punomoćnici pravilno koristili povereno punomoćje. Ukoliko je punomoćnik delovao u okviru ovlašćenja, ratifikacija je imala retroaktivno dejstvo to jest, ugovor je važio od momenta potpisivanja. Za verovati je, da su koreni ustanove ratifikacije preuzeti analogijom iz privatnopravne ustanove mandata koja danas nema neposredno značenje u međunarodnim pravnim

19 Jugoslovenski Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, nije predvideo mogućnost nastanka ugovora ovim putem. U Zakonu se regulišu tzv. administrativni ugovori kojima se ne preuzimaju nove obaveze, već se zaključuju u cilju izvršenja postojećih ugovora. Pomenuta grupa ugovora (protokoli, akti i sl.), ne smatraju se međunarodnim ugovorima to jest, na njih se ne primenjuju odredbe Zakona. Jugoslavija je zaključivala ugovore razmenom instrumenata pod uslovom ratifikacije ili nekog drugog načina prihvatanja. Videti: *Službeni list SFRJ*, broj 55/1978.

20 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 137. Pisci dodaju i način pristanka-*accession* (pristupanje, pristanak), koji se upotrebljava u francuskoj terminologiji, ali ga Bečka konvencija iz 1969. godine, posebno ne izdvaja i ne označava. Pristanak je najbliži prihvatanju (*acceptation*) i pristupanju (*adhésion*). Sva četiri navedena načina pristanka na obavezivanje ugovorom su „jednostavno različite reči koje pokrivaju istu međunarodnu pravnu stvarnost”.

odnosima. Postepenim razvojem parlamentarizma, došlo je do promene u značenju ratifikacije. Na određeni način, ratifikacijom se davala ocena o tome, da li se pravilno ili nepravilno preuzeta međunarodna obaveza pretvara u konačnu i pravno obavezujuću. Ustavom određeni najviši organi državne vlasti počinju da preispituju rad izvršnih i stručnih organa pre konačnog obavezivanja, a potpis ugovora ostaje samo jedna od faza u zaključivanju ugovora.²¹ U postupku ratifikacije diskreciono se ocenjuje da li su poštovana ovlašćenja punomoćnika i po sopstvenom uverenju pak, potvrđuje ili odbacuje ranije potpisani ugovor. Organi nadležni za ratifikaciju po pravilu nisu vezani rokom do kada treba da se izjasne o ratifikaciji, osim kada je to ugovorom izričito predviđeno. Posledica propuštanja oročenog datuma za ratifikaciju počinje da se izjednačava sa gašenjem prethodne faze ugovaranja. U tom smislu, ratifikacija se i danas praktikuje, jer je izraz načela podele vlasti između predstavničkih i izvršnih organa. Razume se da predstavnički organi nisu vezani odlukama izvršnih organa. Ratifikacija postaje način da se država preko nadležnih predstavničkih tela i drugih organa (skupštine, šefa države, i dr.), zaštiti od neprihvatljivih međunarodnih obaveza. Otuda, osim elemenata kontrole i nadzora, ratifikacija omogućava državama da pripreme unutrašnje zakonodavstvo za implementaciju međunarodnih ugovornih obaveza.

Problemi u vezi sa ustanovom ratifikacije međunarodnih ugovora posebno se postavljaju u onim slučajevima kada ne postoji jasan stav u samom ugovoru, da li je ratifikacija obavezan čin ili ne. Prema sadašnjem stanju u međunarodnoj praksi, ratifikacija je i dalje čest način konačnog pristanka na obavezivanje ugovorom, uz rezervu ispoljenu prezumpcijom po kojoj svi ugovori podležu ratifikaciji, osim ako ugovorom drugačije nije predviđeno.²² U pomenutim slučajevima, moralo bi se zaključivati na osnovu međunarodnih pravnih pravila. U doktrini su iskristalisana dva stanovišta. Prema prvom, postoji opšte

21 "Ambatielos Case (Jurisdiction), Judgment, *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 28. Prema stanovištu Suda, ratifikacija ugovora predstavlja neophodan uslov za stupanje ugovora na snagu.

22 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 228-229, 239, 244-245. U ranijoj jugoslovenskoj doktrini dugo je zastupano većinsko mišljenje da je ratifikacija najsigurniji oblik konačnog obavezivanja. U tom smislu bili su izraženi i stavovi jugoslovenske vlade oko usvajanja Bečke konvencije iz 1969. godine, a posebno i angažovanje prof. Bartoša u toku rada Komisije za međunarodno pravo. Prilikom podnošenja komentara naročito se isticao razlog pravne sigurnosti kao argument u prilog ratifikaciji.

načelo obavezne ratifikacije ugovora ako se izričito drugačije ne predvidi. Prema drugom stanovištu pak, ratifikacija u načelu nije obavezna, a da bi ugovor bio podvrgnut ratifikaciji, nužno je da takav zaključak proizilazi iz njegovog teksta. Po navedenom gledištu, koje je novijeg datuma, ratifikacija se očigledno ne pretpostavlja već je potrebno da bude stipulisana samim ugovornim instrumentom.²³ Međutim, i po prvom i po drugom stanovištu predviđaju se izuzeci o kojima takođe ne postoji jedinstvo niti saglasnost u teorijskom razmatranju problema. Zato su se izvesni pisci s pravom pitali, da li je reč o prelaznom „pomračenju” ili jednom trajnijem fenomenu s obzirom na degradaciju ustanove ratifikacije u savremenom međunarodnom ugovomom pravu.²⁴

Međunarodna praksa vezuje ratifikaciju za izdavanja akta o ratifikaciji nadležnog državnog organa, koji je načešće šef države, čime se suštinski i ne ulazi u pitanje njene obaveznosti.²⁵ Bečka konvencija iz 1969. godine, ne izdiže i ne izdvaja ratifikaciju od ostalih načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. U privremenom nacrtu prava ugovora Komisije za međunarodno pravo iz 1962. godine, načelno je predviđeno da ugovori podležu ratifikaciji, s tim da postoje izuzeci od opšteg pravila, posebno kod ugovora u uprošćenoj formi. Primedbe vlada takođe su bile raznorodne, često suprotne jedne drugima. Iz pomenutih razloga, u konačnom nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, ratifikacija je samo jedan od načina pristanka strana ugovornica na obavezivanje ugovorom.²⁶ U članu 2. Konvencije iz 1969. godine (*upotrebljeni izrazi za svrhe ove Konvencije*), izraz „ratifikacija”, označava prema prilikama, međunarodni akt tako nazvan, kojim država daje na međunarodnom planu svoj pristanak na obavezivanje jednim ugovorom.

Prema članu 14. Bečke konvencije ugovor podleže ratifikaciji 1) ako ugovor izričito predviđa da se pristanak izrazi ratifikacijom; 2) ako se na drugi način utvrdi da su se države učesnice u pregovorima

23 Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, *op.cit.*, pp. 133-134. Prema shvatanju Mc Naira, ugovor podleže ratifikaciji ako nije implicitno stipulisano da ratifikacija nije potrebna.

24 Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, *op.cit.*, p. 93; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 214-218.

25 Suzanne Bastid, *Les traités dans la vie internationale*, *Conclusion et effets*, Economica, Paris, 1985, pp. 42, etc.

26 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 215.

sporazumele da se zahteva ratifikacija; 3) ako je predstavnik države potpisao ugovor pod rezervom ratifikacije ili, 4) ako namera države da potpiše ugovor uz rezervu ratifikacije proizilazi iz punomoćja njenog predstavnika ili je bila izražena u pregovorima. Prva dva slučaja odnose se na sve države ugovornice. U prvom slučaju ugovorom je izričito predviđena ratifikacija. U drugom slučaju, države učesnice u pregovorima mogu uzgred da zaključe ugovor o obavezi ratifikacije. Treći i četvrti slučaj mogu se odnositi na jednu ili samo na neke od strana ugovornica. Znači, umesto da se ratifikacija pretpostavlja (tzv. pozitivna pretpostavka), problem se postavlja na izričit jasan i određen način. Pitanje se svodi na tumačenje namera strana ugovornica saglasno najnovijoj ugovornoj praksi. Prema mišljenju Komisije za međunarodno pravo, koje se nalazi i u komentaru uz nacrt podnetog Generalnoj skupštini 1966. godine, ovako sročena pravila obezbeđuju svakoj državi, pravnu zaštitu koju država može legitimno da očekuje, vodeći računa o svojim ustavnim zahtevima.²⁷ Pravni režim ratifikacije prožet je i nadređen jednim važnim pravnim načelom koje utvrđuje da je nadležni organ za ratifikaciju određen unutrašnjim pravom zainteresovane države. Načelo važi kako za dvostrane, tako i za višestrane ugovore. Državama je ostavljena puna sloboda da svojim ustavnim propisima i ustavnim praksom (ili na osnovu drugog osnovnog akta) odredi način ratifikacije međunarodnih ugovora (na primer, određivanje nadležnih organa, pravila postupka, posebna pravila za ratifikaciju nekih ugovora, i dr.). Pri tome, razlikuje se više rešenja, zavisno od ustavnih sistema država (na primer, isključiva nadležnost predstavničkih organa, isključiva nadležnost izvršnih organa, kombinovani sistemi s obzirom na vrstu ugovora, nadležnost šefova država, i dr.). Od izvršnih organa to može biti šef države ili vlade. Ponekad ratifikaciju vrše predstavnički i izvršni organi (recimo šef države uz prethodno odobrenje predstavničkih organa). U praksi je najčešći slučaj kada ratifikaciju vrše predstavnički i izvršni organi. Ratifikacija mora da potekne od nadležnog organa države da bi mogla da proizvede pravovaljane posledice. Naravno da je preduslov za valjanu ratifikaciju poštovanje ustava države koja vrši ratifikaciju. To su pretpostavke od kojih se polazi kada se govori o problemu ustavnosti ugovora i valjanosti ratifikacije. Ugovorna praksa potvrđuje navedena pravila, a u većini slučajeva u praksi, u ugovorima se nalaze klauzule

27 *Ibid.*, p. 216.

kojima se ugovor podvrgava postupku ratifikacije, „shodno ustavnim propisima i pravilima” ili „shodno odnosnim ustavnim metodama” ili „u formi koju propisuju zakoni države ugovornice”. Međutim, državna praksa po pomenutom pitanju nije jedinstvena, zbog čega je u doktrini u više navrata raspravljano o pitanju tzv. protivustavne ratifikacije. Jedna grupa mišljenja polazi od premise, da bi u cilju međunarodne bezbednosti, trebalo odbaciti mogućnost poništenja tako preuzete obaveze, jer druga strana nije dužna da poznađe ustavni sistem druge zemlje, a da je država dužna da poštuje isključivo svoj pravni sistem. Po drugom gledištu koje se suprotstavlja iznetom, smatra se da nije logično da jedan ugovor ne važi u unutrašnjem sistemu zbog nepoštovanja ustavnih propisa o nadležnosti organa za zaključenje ugovora, a da taj isti ugovor važi na međunarodnom planu. Iz navedenog se zaključuje da protivustavna ratifikacija ne može biti punovažna. Treće mišljenje počiva na kompromisu prva dva. Mišljenje polazi od stava da ugovor ne može biti punovažan za državu ako je zaključen protivno njenim ustavnim i zakonskim propisima, što ne znači da država nije obavezna da nadoknadi eventualnu štetu državam koje mogu da imaju zbog poništenja ugovora nastalog zbog nepoštovanja unutrašnjih propisa države. Na izneti način očigledno se žele limitirati negativne konsekvence protivustavne ratifikacije na međunarodnom planu.²⁸ Bečka konvencija iz 1969. godine, zauzima srednje rešenje u vezi sa ništavošću ugovora usled povrede odredbi unutrašnjeg prava.²⁹ Najznačajnija osobina ratifikacije jeste njen diskrecioni karakter. Diskrecioni karakter obezbeđuje ratifikaciji mesto među najznačajnijim ustanovama međunarodnog ugovornog prava. Primenom ratifikacije, državam se omogućuje da još jednom razmotre potpisani ugovor i da dobro prouče sve njegove odredbe, vodeći računa o sopstvenim interesima. Diskrecioni karakter ratifikacije ispoljava se u više vidova: kroz pravo države da odbije ratifikaciju; kroz odsustvo obaveze da se ugovor ratifikuje u određenom roku, osim ako je rok za ratifikaciju određen i kroz pravo na uslovnu ratifikaciju. Potpisani ugovor ne stvara pravnu obavezu da se ugovor mora ratifikovati. Potpisnice su slobodne da ratifikuju ugovor kada to žele. Države mogu

28 Vladimir Ibler, „Protivustavna ratifikacija“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2, str. 271-286; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 229-234.

29 O ovoj temi biće reči u delu o ništavosti ugovora.

da izvrše uslovnu ratifikaciju to jest, da stupanje na snagu ratifikacije uslove nastupanjem ili ispunjenjem određenih uslova.³⁰

Pojam „ratifikacija” upotrebljava se u različitom značenju u unutrašnjem i međunarodnom pravu. Postoji kolokvijalno mešanje (kolizija) značenja i sadržine ove ustanove, koja se neprekidno održava, u unutrašnjim zakonodavstvima država, još više u publicistici, a neretko i radovima stručnjaka za međunarodno pravo.³¹ Zbog toga je potrebno istaći nekoliko napomena. Prvo, ratifikacija predstavlja unutrašnji pravni akt. Drugo, donošenje akta o ratifikaciji u nadležnosti je državnih organa. I treće, ratifikacijom se prihvata međunarodni ugovor kao pravno obavezujući akt. U većini pravnih sistema, postoji zakonom propisani postupak kako se dobija prethodna saglasnost ili odobrenje nadležnog organa, kao i kako se na osnovu tih saglasnosti ili odobrenja donose konačne i obavezujuće odluke prema inostranstvu. Akt o ratifikaciji u unutrašnjem pravu većine država predstavlja *inter alia*, akt kojim se međunarodni ugovor unosi u pravni sistem odgovarajuće države. Na osnovu iznetog nije sporno da ustavi mnogih zemalja upotrebljavaju izraze o pristanku na obavezivanje, kroz postupak ratifikacije. Uslove za ratifikaciju u smislu unutrašnjeg prava ne određuju pravila međunarodnog, već pravila unutrašnjeg prava. Otud postoji i distinkcija između ova dva akta proceduralnog karaktera koji imaju pravne posledice na dva različita nivoa – unutrašnjem i međunarodnom. Iz pomenutih razloga u stavu 2. člana 2. Bečke konvencije iz 1969. godine (*upotrebljeni izrazi za svrhe Konvencije*), izričito se propisuje da izrazi upotrebljeni u Konvenciji „ne utiču na njihovu upotrebu niti na smisao koji im može biti dat u unutrašnjem pravu jedne države”. Ratifikacija kao međunarodnopravni akt, izražava se pristankom jedne države prema drugoj državi da bude obavezana međunarodnim ugovorom. Najčešće se to čini kroz razmenu ratifikacionih instrumenata kod dvostranih ugovora ili deponovanjem ili notifikacijom ratifikacionih instrumenata kod višestranih sporazuma.³² Ugovorom se unapred utvrđuje instrument

30 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str 218-222.

31 O tim različitim značenjima, koja se ipak svode na pomenuta dva pojma ratifikacije u unutrašnjem pravu i o pojmu ratifikacije u međunarodnom pravu, videti bliže: A. Mc Nair, *The Law of Treaties, op.cit.*, pp. 129-130.

32 Rodolju Etinski, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 46; Branimir Janković, Zoran Radivojević, *Međunarodno javno pravo*, Sven, Niš, 2005, str. 343. Autori navode da u klasičnom postupku nastajanja ugovora u kojem potpisivanje ima uži značaj, potpisani ugovor ne postaje definitivan dok se ne izvrši međunarodnopravna ratifikacija.

pomoću koga države postaju strane ugovornice. Uobičajeno je da se ratifikacionim postupkom unutrašnja odluka prenosi na međunarodni plan, a da država postaje međunarodno obavezna. Konačna odluka nadležnog organa o obavezivanju prema inostranstvu odavde nije sama po sebi dovoljna da u međunarodnim odnosima proizvede pravne posledice. Potrebno je i da na određeni način, strane ugovornice saopšte donete odluke. Suštinski, na taj način, ispoljava se i sadržina ratifikacije kao međunarodnopravnog akta. Bečka konvencija iz 1969. godine, upravo ima u vidu ovo drugo, međunarodnopravno značenje ustanove ratifikacije.³³

Članom 16. Bečke konvencije u vezi sa razmenom i deponovanjem instrumenata ratifikacije određuje se da kada ugovor drugačije ne predviđa, pristanak države da bude obavezana ugovorom ustanovljava se u momentu: a) razmene instrumenata između država ugovornica; b) deponovanja instrumenata kod depozitara ili, c) notifikacije instrumenata državama ugovornicama ili depozitaru, ako je tako ugovoreno. Razmena instrumenata ratifikacije (ili deponovanje i notifikacija), razlikuje se od postupka ratifikacije u unutrašnjem pravu. Budući da su izrazi upotrebljeni za svrhe Konvencije iz 1969. godine, navedene radnje podležu regulisanju od strane međunarodnog prava. Upotreba pomenutih izraza u različitim državnim sistemima nije identična, kao što ne postoji ni identitet između unutrašnjepavnog i međunarodnopravnog značenja. U savremenoj praksi postoji tendencija mešanja međunarodnih i unutrašnjih pravila o ratifikaciji. Za ratifikaciju međunarodnih ugovora odlučujuća su pravila koja se primenjuju u pozitivnom pravu međunarodnih ugovora.³⁴ U tom smislu potrebno je uočiti značenje pravila o razmeni ratifikacionih instrumenata (ili deponovanju i notifikaciji). Razmena predstavlja formalni akt koji preduzimaju nadležni organi države. Često sadrži ceo tekst ugovora sa svim prilogima ili samo naslov i datum ugovora sa prvim i poslednjim članom, i uz to, potvrdu da je ugovor prihvaćen od strana ugovornica. U vezi sa razmenom ratifikacionih instrumenata postavlja se pitanje, od kojeg momenta je data saglasnost i od kada saglasnost važi u odnosu na drugu stranu ugovornicu? Uobičajeno je da se kao momenat davanja saglasnosti i obavezivanja vezuje za

33 Vojin Dimitrijević, Obrad Račić, Vladimir Đerić, Tatjana Papić, Vesna Petrović, Saša, Obradović, *Osnovi međunarodnog javnog prava, op.cit.*, str. 34. Autori *inter alia*, navode i da ratifikacija ima unutrašnjepolitičko i spoljnopolitičko značenje.

34 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 206.

momenat kada je izvršena razmena ratifikacionih instrumenata. U slučaju deponovanja instrumenata, pitanje je, da li je deponovanje čin koji ustanovljava pravnu vezu između države koja deponuje instrument i drugih država ugovornica, ili pak, da li se pravna veza stvara tek u momentu kada su i druge strane ugovornice obavestene od depozitara o deponovanju instrumenta? U konačnom tekstu Konvencije iz 1969. godine, usvojena je opšta odredba o deponovanju kod depozitara, koja ostavlja mogućnost državama da drugačije odluče, već u zavisnosti od konkretnog ugovora. Uz teškoće koje prate rešavanje pomenutog problema, s obzirom na raznolikost praksu, Komisija za međunarodno pravo procenila je da ne bi bilo oportuno predložiti drugačije rešenje.³⁵ Osim razmene ratifikacionih instrumenata i deponovanja instrumenata moguće je da strane ugovore i obavezu njihove notifikacije državama ugovornicama ili depozitaru. Momenat notifikacije značiće trenutak izražavanja pristanka države da bude vezana ugovorom.

U vezi sa ratifikacijom, neophodno je osvrnuti se i na unutrašnju pravnu proceduru. Za potrebe ove studije pomenućemo rešenja koja su postojala u ustavnoj praksi bivše Jugoslavije, državne zajednice Srbija i Crna Gora i aktuelno rešenje u Ustavu Republike Srbije.

U Ustavu FNR Jugoslavije iz 1946. godine, ratifikaciju međunarodnih ugovora vršio je Prezidujum Narodne skupštine, a izuzetno neke važnije međunarodne ugovore ratifikovala je Narodna skupština, iako ta mogućnost nije Ustavom izričito predviđena. Prema Ustavnom zakonu iz 1953. godine, ratifikaciju međunarodnih ugovora vršili su Savezna skupština (zakonom) i Savezno izvršno veće (uredbom).³⁶ Prema Ustavu SFR Jugoslavije iz 1963. godine, federacija je preko saveznih organa zaključivala, ratifikovala i obezbeđivala

35 *Ibid.*, pp. 218, 219. U komentaru Komisije za međunarodno pravo uz član 13, sada 16, iz 1976. godine (razmena ili deponovanje instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja), vršeno je pozivanje na slične odredbe i rešenja u Bečkim konvencijama o diplomatskim i konzularnim odnosima iz 1961. odnosno 1963. godine, gde je predviđen istek roka posle deponovanja instrumenata za stupanje ugovora na snagu. Takođe je vršeno pozivanje na stav Međunarodnog suda pravde u slučaju prava prolaza preko indijske teritorije (prethodni prigovori), s obzirom na sličnost deponovanja izjave u konkretnom slučaju o prihvatanju fakultativne klauzule o nadležnosti Suda na osnovu stava 2, člana 36. Statuta. Videti: *Cour international de justice, Recueil* 1956, p. 180.

36 Božidar Jovanović, „Ratifikacija međunarodnih ugovora od strane Narodne skupštine FNRJ“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1950, br. 1, str. 94, etc.

izvršavanje međunarodnih ugovora. Ratifikacija je bila poverena saveznoj Skupštini, odnosno njenim domovima i Saveznom izvršnom veću (vladi). Skupština SFR Jugoslavije je ratifikovala međunarodne ugovore koji zahtevaju donošenje novih ili menjanje važećih zakona. Savezno izvršno veće ratifikovalo je međunarodne ugovore čije ratifikovanje ne spada u nadležnost Skupštine SFR Jugoslavije. U okviru Skupštine, postojeće Savezno veće ratifikovalo je međunarodne ugovore koji zahtevaju donošenje novih ili menjanje važećih zakona koje ono donosi. Savezno veće i Veće republika i pokrajina ravnopravno su ratifikovali međunarodne ugovore koji zahtevaju donošenje novih ili izmenu važećih republičkih ili pokrajinskih zakona. Smatralo se da je zakon o ratifikaciji međunarodnog ugovora donet, ako je usvojen u istovetnom tekstu u oba veća, ukoliko u konkretnom slučaju ratifikacija ugovora spada u ravnopravnu nadležnost oba veća. Skupština je ratifikovala ugovore u obliku zakona, a Savezno izvršno veće u obliku uredbe. Po svoj prilici ugovori ratifikovani u jednom ili drugom obliku imali su istu pravnu snagu, bez obzira na hijerarhijski odnos između zakona i drugih podzakonskih akata (uredbe, odluke i dr.). Pomenuto mišljenje nije bilo opšte prihvaćeno.³⁷ Za Savezno izvršno veće nije predviđeno koju vrstu ugovora ratifikuje, već se negativnom formulacijom određivalo da su to ugovori koji ne spadaju u nadležnost Skupštine SFR Jugoslavije. U praksi su se i posebnim odlukama Saveznog izvršnog veća ratifikovali ugovori za koje nije bila potrebna ratifikacija u drugim zemljama. Na taj način, ostvarivala se opšta kontrola rada nižih izvršnih organa. Prema jugoslovenskom sistemu izdavanje i potpisivanje instrumenata o ratifikaciji međunarodnih ugovora spadali su u nadležnost Predsednika Republike, kao organa spoljnog zastupanja SFR Jugoslavije, odnosno kasnije Predsedništva SFRJ, odnosno Predsednika Predsedništva i Predsednika Saveznog izvršnog veća. Isprave o ratifikaciji ugovora izdavale su se u vidu zakona odnosno uredbe. Pod tim aktom podrazumevalo se pismeno u kome šef države odnosno predsednik

37 U praksi Ustavnog suda SFRJ, mišljenjem većine sudija poriče se međunarodnim ugovorima karakter „posebnih zakona”. Njihovo mesto u jugoslovenskom pravnom sistemu i odnos prema zakonima, drugim propisima i samoupravnim aktima, ceni se prema vrsti odnosa koje uređuju, prema saglasnosti sa ustavom i „prema aktu o ratifikaciji, donesenom od strane nadležnog organa”. Po većini, „nisu prihvatljiva shvatanja da međunarodni ugovori imaju primat u pravnom sistemu SFRJ”. Videti: Odluka Ustavnog suda Jugoslavije broj SU 50/11-81, od 3. juna 1981.

Saveznog izvršnog veća konstatuje da je jedan međunarodni ugovor prihvaćen od strane države i da se obavezuje da taj ugovor poštuje. U jugoslovenskoj praksi u ispravi o ratifikaciji unosio se i ceo tekst međunarodnog ugovora. To se činilo da bi se otklonili eventualni nesporazumi u pogledu sadržine teksta ugovora. Sve navedeno važno je i za deponovanje odnosno notifikaciju ugovora, posebno višestranih. Pomenimo da je prema Ustavu Savezne Republike Jugoslavije iz 1992. godine, Savezna skupština potvrđivala ugovore iz nadležnosti Savezne Republike Jugoslavije (član 78. stav 4), a isprave o potvrđenim međunarodnim ugovorima izdavao je Predsednik Republike (član 96. stav 3). Prema Ustavnoj povelji državne zajednice Srbija i Crna Gora iz 2003. godine, Skupština Srbije i Crne Gore donosila je zakone o ratifikovanju međunarodnih ugovora i sporazuma Srbije i Crne Gore (član 19). Praksa u zaključivanju međunarodnih ugovora i sporazuma oslanjala se na dotadašnju jugoslovensku praksu, Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, i međunarodno običajno pravo.³⁸ Ustav Republike Srbije iz 2006. godine, ratifikaciju međunarodnih ugovora označava izrazom „potvrđivanje”. Ratifikacija se reguliše posebnim zakonom koji se donosi većinom od ukupnog broja poslanika. U članu 99. stav 1. tačka 4, propisuje se da Narodna skupština „potvrđuje međunarodne ugovore kad je zakonom predviđena obaveza njihovog potvrđivanja”. Tumačenjem navedene ustavne odredbe dolazi se do zaključka da ne postoji obaveza parlamentarne ratifikacije svih međunarodnih ugovora, *a fortiori*, ostavlja se sloboda zakonodavcu da zakonom utvrdi koji se međunarodni ugovori podvrgavaju postupku parlamentarnog i vanparlamentarnog potvrđivanja.³⁹

b) Prihvatanje ili odobravanje

Bečka konvencija iz 1969. godine, predviđa da se pristanak države da bude konačno obavezana ugovorom izražava prihvatanjem ili odobravanjem, pod uslovima sličnim onima koji se primenjuju za ratifikaciju (stav 2, člana 14. Konvencije). „Prihvatanje” ili „odobravanje” predstavljaju relativno nove izraze o načinima obavezivanja ugovorom i to najčešće kod višestranih sporazuma. Postupci su pojednostavljeni i

38 Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 1/1992; Službeni list Srbije i Crne Gore, br. 1/2003.

39 Vladimir Đurić, *Ustav i međunarodni ugovori*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2007, str. 276-277.

elastični i slede uglavnom nakon potpisivanja ugovora. U određenim slučajevima prihvatanja ili odobravanja javljaju se i kao samostalni načini obavezivanja.⁴⁰ Iz dosadašnje prakse moguće je zaključiti da pomenuti izrazi objedinjuju i označava dva nova postupka: jedan, sličan ratifikaciji, i drugi, sličan pristupanju. U suštini, na međunarodnom planu došlo je pre do uvođenja nove terminologije nego što je došlo do uvođenja novih metoda. Prihvatanje kao način obavezivanja otuda se pojavljuje u dve forme. Prva forma predstavljena je aktom kojim se ustanovljava pristanak država da budu vezane ugovorom posle prethodnog postupka (potpisa), ili bez ikakvog prethodnog postupka. S pravom se smatra da prihvatanje čini uprošćenu formu „ratifikacije” imajući u vidu rešenja prihvaćena u ustavnoj praksi država. Cilj prihvatanja ili odobravanja jeste da države primene uprošćeniju formu „ratifikacije”, koja im omogućava da dodatno ispituju ugovor u slučajevima kada nije nužno da se ugovor podvrgne postupku ratifikacije. U izvesnim slučajevima, imajući u vidu različitost ustavnih odredbi država u materiji obavezivanja međunarodnim ugovorom, sam ugovor predviđa bilo ratifikaciju bilo prihvatanje da bi pružio više mogućnosti državama da postanu strane ugovornice. Pomenuti slučaj odnosi se i na izraz „odobravanje” koje je novijeg datuma u međunarodnopravnoj terminologiji načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Pristanak na obavezivanje „odobravanjem” sreće se u dva oblika. Prvi oblik manifestuje se češće u formi stipulacije „potpis pod rezervom odobrenja”. Drugi oblik pak, polazi od proste formulacije kojom se konstatuje da je ugovor otvoren odobravanju za druge strane ugovornice bez potpisa. U osnovi, ideja uvođenja postupka odobravanja u praksi zaključivanja međunarodnih ugovora preneti je iz ustavne prakse pojedinih zemalja.⁴¹ Kod odobravanja ugovora, nadležni organi države izveštavaju drugu stranu ugovornicu, odnosno depozitara višestranog sporazuma da je zainteresovana država prihvatila ugovor. Tehnika prihvatanja ili odobravanja otuda je istovetna.⁴² Konačno, i

40 Tako, u Međunarodnoj organizaciji rada najpre se glasa o predloženim aktima, a potom se nepotpisane konvencije šalju državama na prihvatanje. Inače, prihvatanje je konačan način pristanka na obavezivanje, naročito posle Drugog svetskog rata (čikaške konvencije i sporazumi od 1944; konvencije Organizacije UN za poljoprivredu i ishranu; i dr.).

41 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 216.

42 Isti zaključak važi i za potvrđivanje (*confirmation*), koju Bečka konvencija iz 1969. godine, ni ne pominje.

prihvatanje i odobravanje samo su različite kvalifikacije izraza o načinima pristanka na obavezivanje međunarodnim ugovorom.⁴³

c) Pristupanje

Pristupanje (akcesija, adhezija), kao način izražavanja konačnog pristanka na obavezivanje ugovorom nije nepoznat u dosadašnjoj međunarodnoj praksi, mada je njegova tehnika dosta razuđena i raznorodna. Sa pojavom višestranih ugovora univerzalnog karaktera, postupak pristupanja umnogome je preciziran i određen. Za pristupanje drugih država ugovoru tražilo se zaključenje sporazuma između zainteresovane države i izvornih strana ugovornica, odnosno izričito ili prećutno prihvatanje izvornih članica nakon prosleđivanja njene notifikacije o pristupanju. Izvan pomenutih uslova, postavilo se pitanje, kakav stav zauzeti ako ugovor ćuti o mogućnostima pristupanja. Budući da je u međuvremenu pristupanje priznato kao postupak konačnog obavezivanja ugovorom uporedo sa ratifikacijom, i kao neka vrsta zamene za ratifikaciju, njegovo dejstvo isključivalo je primenu postupka ratifikacije ugovora. Istovremeno, pristanak pristupanjem oslobodio se otežavajućih formalnosti koje su po pravilu pratile postupak ratifikacije u unutrašnjem pravnom sistemu. Pristupanjem je država izražavala pristanak na obavezivanje nekom ugovoru iako nije učestvovala u njegovom stvaranju.⁴⁴ U novije doba, pristupanje ima prvenstveni značaj s jedne strane za države koje su učestvovala u sastavljanju teksta ugovora, ali ga nisu potpisale, a sa druge strane, za države koje nisu učestvovala u ovom postupku. Po pravilu, zainteresovanim stranama ostavlja se rok za izvorno potpisivanje, a posle toga, dopušta se samo pristupanje. Pristupa se ugovoru koji je već stupio na snagu, što se najčešće praktikuje kod tzv. otvorenih višestranih i kolektivnih ugovora. Pomenuti način obavezivanja povećava broj strana ugovornica, naročito ako je reč o novim državama ugovornicama koje nisu ni postojale u vreme zaključenja ugovora (na primer, višestranu ugovori zaključeni između dva svetska rata, u vreme Društva naroda i posle Drugog svetskog rata, pod okriljem Ujedinjenih nacija). Postoje i situacije kada

43 Postojeći Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine (*Službeni list SFRJ*, broj 55/1978), ne pominje posebno ove novije načine obavezivanja ugovorom.

44 *Oppenheim's International Law*, *op.cit.*, pp. 1236, etc.

određene države u momentu zaključenja ugovora nisu spremne da potpišu ugovor iz opravdanih razloga, a posle izvesnog vremena ovi razlozi mogu da otpadnu zbog promene situacije i okolnosti. Zbog toga postupak konačnog obavezivanja putem pristupanja ugovoru ima određene prednosti, jer omogućava državama, da još jednom, mirno i u pojedinostima preispitaju pogodnosti i obaveze koje slede iz ugovora. Izvorne strane ugovornice i strane koje su postale ugovornice pristupanjem, potpuno su ravnopravne što se tiče njihovog statusa u odnosu na prava i obaveze iz ugovora. Isto pravilo važi i u pogledu drugih posledica koje slede iz njega (na primer, iz stupanja na snagu ugovora, i dr.). Prema Bečkoj konvenciji iz 1969. godine, pristupanje je moguće: 1) ako ugovor predviđa da država svoj pristanak može izraziti putem pristupanja; 2) ako je na drugi način ustanovljeno da su se države učesnice u pregovorima sporazumele da se pristanak može izraziti putem pristupanja ili, 3) ako su se sve strane ugovornice naknadno sporazumele da država može svoj pristanak na obavezivanje izraziti putem pristupanja (član 15. Konvencije). Iz navedenog proizilazi da države nisu slobodne da pristupe bilo kojem ugovoru koji izaberu.⁴⁵

U toku priprema kodifikacije o pravu ugovora u okviru Komisije za međunarodno pravo bila su izlagana različita mišljenja povodom zauzimanja stava, da li je pravno moguće pristupiti jednom ugovoru koji još nije stupio na snagu. U komentaru iz 1966. godine, ukazivalo se da u ugovorima koji sadrže odredbe o pristupanju, pravo pristupanja je razdvojeno od stupanja na snagu, bilo izričito kada se daje mogućnost da se pristupi ugovoru pre datuma određenog za stupanje na snagu ugovora bilo prećutno, kada se potčinjava stupanje na snagu ugovora deponovanju instrumenata među kojima mogu biti i instrumenti pristupanja. Praksa je kočila pokušaj da se makar i dopunskim pravilom propiše da ugovori nisu otvoreni za pristupanje, sve do momenta njihovog stupanja na snagu. U tom smislu, u Komisiji za međunarodno pravo jasno je izraženo da u mnogim slučajevima ugovori ne bi nikad ni stupili na snagu, ako se ne bi omogućio ovaj način izražavanja pristanka na obavezivanje. Izneseni argumetni konačno su opredelili Komisiju za međunarodno pravo da predloži pomenuti pristup po kome je pristupanje nezavisno do stupanja

45 Vladimir Đurić, *Ustav i međunarodni ugovori, op.cit.*, str. 175.

ugovora na snagu. Navedeni stav prihvaćen je i na diplomatskoj konferenciji o pravu ugovora u Beču, 1968–1969. godine.⁴⁶

Povodom drugog pravnog pitanja – pristupanja pod rezervom ratifikacije, pred Komisijom je napomenuto da su rasprave vođene još u Društvu naroda, 1927. godine. Slučajeva pristupanja pod rezervom ratifikacije, bilo je i u praksi Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar u svojstvu depozitara višestranih ugovora, na osnovu podrobno istražene prakse svetske organizacije, zauzeo je stanovištu da se pristupanje pod rezervom ratifikacije može smatrati „samo kao obaveštenje o nameri vlade da postane ugovornica”. Akt pristupanja pod rezervom ratifikacije može se smatrati i kao jasno odstupanje od redovne prakse. Iz pomenutih razloga, Komisija za međunarodno pravo nije cenila nužnim da predvidi izričito izuzetne slučajeve, odnosno smatrala je da ova praksa nije uobičajena. Komisijin stav podržan je na konferenciji o pravu ugovora 1968–1969. godine.⁴⁷

Mnogi ugovori po svojoj prirodi zahtevaju unošenje klauzule o pristupanju. To su ugovori čija je sadržina od univerzalnog značaja i koji zahtevaju opštu primenu da bi dobili puni smisao i opravdanje (na primer opšte multilateralne konvencije koje predstavljaju kodifikaciju i postepeni razvoj međunarodnog prava). Pomenuta mogućnost stvara se prethodnom saglasnošću skoro svih država ugovornica. Rasprava o ovom pitanju posebno je vođena povodom donošenja rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1903/XVIII, a u vezi sa proširenim učesćem u višestranim ugovorima zaključenim pod okriljem Društva naroda.⁴⁸ Otvorenim je ostalo pitanje, da li je moguće pristupanje ugovorima i van navedenih slučajeva iz Bečke konvencije o ugovornom pravu?. Po opštem međunarodnom pravu, ne može se obavezati neka strana ugovornica da bude vezana ugovorom sa drugom stranom ugovornicom, bez svoje saglasnosti. To je garancija za države

46 *Yearbook of the International Law Commission*, 1951, vol. II, p. 73; *Ibid.*, 1953, vol. II, p. 120; *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1956, vol. II, pp. 128, 129; *Ibid.*, 1966, vol. II, pp. 216, 217.

47 *Précis de la pratique du Secrétaire général, depositaire d'accords multilatéraux (ST/Leg/7)*, par. 48; *Annuaire de la Commission de droit international*, 1966, vol. II, p. 217; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 176. Pisci navode da je praksa adhezije (pristupanja) pod rezervom ratifikacije nepravilna ili čak i pogrešna (*incorecte*), kako sa stanovišta unutrašnjeg, tako i sa stanovišta međunarodnog prava. Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 478.

48 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1963, vol. II, p. 227.

da neće biti vezane ugovorom sa državom s kojom ne želi da zasnuje ugovorni odnos. Navedena interpretacija proizlazi i iz napred navedenih slučajeva kada je moguće izražavanje pristanka na obavezivanje ugovornim putem pristupanja. Međutim, kada se zaključuju opšti višestrani sporazumi u univerzalnom interesu, normalno bi bilo da pomenuta vrsta ugovora bude otvorena za sve države, što je u međunarodnim odnosima inače i bio najčešći slučaj. U mnogobrojnim raspravama u okviru Komisije za međunarodno pravo, a potom i pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih nacija, kao i na diplomatskim konferencijama o pravu ugovora u Beču 1968–1969. i 1986. godine, pomenuti pristup bio je posebno naglašen. U doktrini i u praksi s druge strane, došlo je do izvesnih razmimoilaženja. Prema jednom pravcu u razmišljanjima, opšti višestrani ugovori trebalo bi da se smatraju otvorenim „za sve države”, uprkos ugovornoj odredbi koja bi određivala kategorije država koje mogu da postanu strane ugovornice. Drugačiji odnos prema opštim multilateralnim ugovorima polazio je od pretpostavke da bi bilo opravdano, a umnogome i poželjno, da ova vrsta ugovora bude otvorena svim državama, uz jedan dopunski uslov koji se odnosi na nepostojanja ugovorne odredbe suprotne sadržine. Između pomenutih stanovišta, bilo je i onih koja su išla ka pomirenju suprotstavljenih mišljenja. Težeći kompromisnoj formuli, predloženo je da opšti višestrani ugovori načelno budu otvoreni za pristupanje svim državama, uz istovremeno izražavanje rezerve u pogledu određivanja kategorija država koje mogu koristiti pristupanje kao način pristanka na obavezivanje (pre svega, članice Ujedinjenih nacija, članice specijalizovanih agencija, članice Statuta Međunarodnog suda pravde i svaka druga država koju Generalna skupština pozove da postane članica ugovora). Pravne posledice usvajanja iznetog predloga bila je sadržana u priznanju prava „svim državama” da *ad infinitum*, postanu strane opšteg višestranog ugovora. Međutim, bilo je i drugih iznijansiranih, često i suprotstavljenih predloga pojedinih država. Neke su predlagale automatsku otvorenost svim državama za pristupanje, sa uporednim određivanjem kategorija koje ne mogu da koriste pravo pristupanja. Druge su predlagale da ne bi trebalo prihvatiti pretpostavku o opštem učešću, čak ni kao dopunsko pravilo o suprotnoj odredbi, ukoliko se sam ugovor o tome ne izjašnjava (u slučaju tzv. ćutanja ugovora). Posle više rasprava u Komisiji za međunarodno pravo, a usled nesaglasnosti da se nađe jedinstveno rešenje, odustalo se od redigovanja jedne opšte odredbe. Komisija za međunarodno pravo time se zadovoljila rešenjem koje je sadržano u

njenom konačnom nacrtu iz 1966. godine, u vezi izražavanja pristanka na obavezivanje putem potpisa, ratifikacije, prihvatanja, odobravanja i pristupanja, što je u osnovi potvrđeno i na diplomatskoj konferenciji u Beču 1968–1969. godine.⁴⁹ U doktrini je potom ukazano na elemente koji ograničavaju efikasnost pristupanja kao modela izražavanja pristanka na obavezivanje međunarodnim ugovorom. Pre svega, istako se nedostatak materijalnih elemenata neophodnih za primenu odredbe o pristupanju (sve ili određene države, geografski ili politički razlozi to jest, ograničena lista, i dr.), a potom i nedostatak formalnih elemenata s obzirom da se traži saglasnost države koja želi da pristupi ugovoru.⁵⁰ Nedovoljno i neprecizno izraženi stav naišao je i na kritički odnos jednog dela doktrine koji je istakao da mogućnost pristupanja višestranim ugovorima koji sadrže norme *jus cogens*, „ne sme biti predmet nagodbe između ugovornica”.⁵¹ Svaka država svojim unutrašnjim propisima određuje koji će organ odlučivati o pristupanju. Obično je to onaj organ koji je nadležan za ratifikaciju ugovora. Danas je uobičajena praksa da se pristupanje izvrši putem jednostranog pravnog akta o pristupanju koji se deponuje kod depozitara ugovora.

2. Zaključivanje ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija

Posebnu grupu ugovora čine ugovori koje međunarodne organizacije zaključuju sa državom ili državama, ili sa drugim međunarodnim organizacijama. U tim ugovorima izražava se poseban međunarodno-pravni subjektivitet međunarodnih organizacija, nezavisan od subjektiviteta njenih članica. Bečka konvencija o ugovorima država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, regulisala je zaključivanje pomenute grupe ugovora. U njoj se

49 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 218; “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, 1968, pp. 104, 391, 392 (18 i 61 sednica); *Ibid.*, Deuxième session, 1969, pp. 28, 29, 368, 369, 370 (10 i 105 sednica); Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *op.cit.*, str. 22.

50 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 176.

51 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 480. „Ako sveopšti multilateralni ugovor može konstituisati objektivno pravno pravilo, kao što je norma *jus cogensa*, onda je neprihvatljiv takav odgovor tretirati kao stvar samih izvornih ugovornica”.

navode sledeći načini konačnog pristanka na obavezivanje ugovorom. To su: potpis, razmena instrumenata koji sačinjavaju ugovor, akt formalne potvrde, prihvatanje, odobravanje, pristupanje ili drugi način koji je ugovoren (stav 2, člana 11). Ne daje se prednost nijednom od načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Primećujemo odmah da je reč o istovetnom pristupu prihvaćenom i u odredbama Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine. Međunarodne organizacije polaze od svojih konstitutivnih akata, hijerarhijskog odnosa organa i vrste sporazuma, kada se opredeljuju o obliku u kome se daje pristanak na obavezivanje.⁵² U daljem delu iznose se neke od posebnosti kojima se obeležava Bečka konvencija o pravu ugovora međunarodnih organizacija iz 1986. godine, u odnosu na Konvenciju iz 1969. godine.

a) Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine, izričito reguliše da će se primenjivati na svaki ugovor koji predviđa akt o uspostavljanju jedne međunarodne organizacije i na svaki ugovor usvojen pod okriljem neke međunarodne organizacije, pod rezervom bilo kog odgovarajućeg pravila te organizacije. Reč je o ugovorima kojima se stvaraju međunarodne organizacije i o ugovorima usvojenim u okviru međunarodne organizacije (član 5). Činjenica da se Konvencija iz 1969. godine, ne primenjuje na ugovore između država i međunarodnih organizacija ili na ugovore između međunarodnih organizacija, ne utiče na pravnu valjanost tih ugovora niti na primenu pravila iz Konvencije ukoliko su ona na njih primenjiva kao običajna pravila međunarodnog prava (član 3).

b) Bečka konvencija iz 1986. godine, iako sadrži *mutatis mutandis*, jednaka rešenja iz Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, unosi i određene novine u sistem međunarodnog prava ugovora koje proizlaze iz prirode međunarodnih organizacija kao subjekata međunarodnog prava. Konvencijom su potvrđena neka pravila i principi skrojeni i formulisani u radu međunarodnih organizacija, a naročito prilikom zaključivanja ugovora u krilu Ujedinjenih nacija i njenih specijalizovanih agencija.

c) Konvencija iz 1986. godine, primenjuje se na svaki ugovor između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija koji predstavlja konstitutivni akt međunarodne organizacije i na svaki ugovor koji usvoji jedna međunarodna organizacija pod rezervom

52 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 242.

važeceg pravila organizacije (član 5. Konvencije). Reč je o konstitutivnim ugovorima međunarodnih organizacija i ugovorima koji se usvajaju u okviru međunarodne organizacije. Sposobnost međunarodne organizacije da zaključuje ugovore reguliše se pravilima organizacije. Konvencija iz 1986. godine, predviđa primenu samo na ugovore zaključene nakon njenog stupanja na snagu u odnosu na države ili međunarodne organizacije. Time se potvrđuje primena načela neretroaktivnosti, odnosno isključuje se njeno povratno dejstvo na ranije zaključene ugovore. Primena navedenog principa ne utiče na primenu običajnih pravila izloženih u Konvenciji, koja važe nezavisno od Konvencije. Članom 73. Bečke konvencije iz 1986. godine, dalje se navodi da, „što se tiče država članica Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, njihovi odnosi u okviru ugovora zaključenih između dve ili više država i jedne ili više organizacija, regulisaće se, pomenutom Konvencijom”. Ovom odredbom opisan je odnos prema Konvenciji o pravu ugovora iz 1969. Ideja je bila da sve dok nova Konvencija iz 1986. godine, ne stupi na snagu (a ona ni do danas nije stupila na snagu), između država koje su ratifikovale Bečku konvenciju o pravu ugovora iz 1969. godine, važi upravo odredbe te Konvencije.

d) Načini izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom međunarodnih organizacija istovetni su kao kod ugovora između država u Konvenciji iz 1969. Tako, za ugovore država sa međunarodnim organizacijama, načini se ponavljaju identičnom terminologijom. Pa ipak, postoje i određene specifičnosti koje se vezuju isključivo za ugovore međunarodnih organizacija, i to: umesto izraza „ratifikacija” upotrebljava se izraz „akt formalne potvrde” (fr. *acte de confirmation formelle*; eng. *act of formal confirmation*). Oba navedena izraza imaju isto značenje. Izrazi su u stvari sinonimi. Kod međunarodnih organizacija nema jednobraznog postupanja u vezi sa konačnim načinom pristanka na obavezivanje. Upotreba izraza i pojmova u raspravama pred Komisijom za međunarodno pravo, dovela je do mišljenja da je potrebno pronaći generički pojam pod kojim se mogu obuhvatiti svi odgovarajući pandani – uporedni nazivi za ratifikaciju, bez obzira na posebne nazive. Suzdržljiv i obziran izraz „akt formalne potvrde” usmeno je opisana radnja koja do sada nije označena u međunarodnoj praksi opšte prihvaćenim pojmom.⁵³ Izmjena naziva učinjena je s obzirom da ovaj

53 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 19, 31; Videti: Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 246–247.

novi „akt formalne potvrde” bolje odgovara pravnoj prirodi međunarodnih organizacija kao subjekata međunarodnog prava. Kao kod država, i kod međunarodnih organizacija ima više faza u zaključivanju međunarodnih ugovora. Iako je ova poslednja faza označena drugačije, to nije *per se*, dovelo i do promene njene suštine. Pored velikih diskusija da se ne čini razlika u nazivu, predlog Komisije za međunarodno pravo dat u nacrt pravila kako iz 1966. tako i iz 1982. godine, usvojen je na konferencijama u Beču 1968–1969. i 1986. godine. Izraz „akt formalne potvrde” ima svečani karakter i odgovara prirodi međunarodnih organizacija. „Akt formalne potvrde” od nadležnog organa organizacije vrši se prema pravilima sadržanim u njenom osnovnom konstitutivnom aktu.⁵⁴ Iz sveukupne diskusije proizašli su određeni zaključci poput onog da postoji gotovo potpuno odsustvo izraza „ratifikacija” u ugovornoj praksi međunarodnih organizacija, potom, da međunarodne organizacije kod najvažnijih formalnih ugovora koriste načine koji su u pravno-tehničkom smislu odgovarajući ekvivalent ratifikaciji, do konačnog stava da postoji terminološka nedoslednost prilikom označavanja tih načina. Činjenica je da u strukturi međunarodnih organizacija nema istovetnih organa, kao što je to slučaj kod država koji bi bili predodređeni za ratifikaciju ugovora. Zbog toga se izraz „ratifikacija” uglavnom ne upotrebljava kao način pristanka na obavezivanje ugovorom međunarodnih organizacija.⁵⁵

e) U završnom delu ugovora, ako to nije učinjeno u konstitutivnom aktu, izričito se regulišu načini preuzimanja međunarodnih obaveza. Praksa je različita. U konstitutivnim aktima međunarodnih organizacija, koriste se različiti nazivi: „odobranje” (*approbation*), „potpisivanje” (*souscription*), ili „akt po zaključenju ugovora” (*acte portant conclusion de l'accord*). Izraz „odobranje” rezervisan je za slučajeve kad odluku o konačnom obavezivanju donosi kolegijalni organ. Inokosni organi obično pristanak na obavezivanje daju u formi potpisa. Broj ugovora međunarodnih organizacija koji stupaju na snagu potpisivanjem u stalnom je porastu. Pomenuti način obavezivanja ima već dugu tradiciju, i može se reći da je postao sve upotrebljiviji, kao redovan način obavezivanja. Kao i kod obavezivanja

54 Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 145, 146.

55 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 243-244. Pisac navodi primere ugovora, koje su međunarodne organizacije ratifikovale, i to, kako on konstatuje, više „po inerciji”.

država potpisivanjem ugovora, tako i kod međunarodnih organizacija važe istovetne odredbe. U slučaju kada je vođenje pregovora zbog posebnih okolnosti povereno nižim funkcionerima međunarodne organizacije, šef sekretarijata „odobrava” sporazum. Često se pod izrazom „odobrenje” u različitim situacijama, radi o primerima, koji se formalnopravno mogu podvesti pod značenje „akta formalne potvrde”. Neki sporazumi međunarodnih organizacija sa državama predviđaju isključivo ratifikaciju za države, dok je za međunarodne organizacije dovoljan i potpis. U obrnuto slučaju, kada sporazum odobrava nadležni organ međunarodne organizacije, države ugovornice zadovoljavaju se potpisivanjem ugovora.⁵⁶

f) Konvencija iz 1986. godine, ne primenjuje se na ugovore koje međunarodne organizacije zaključuju sa subjektima međunarodnog prava drugačijim od država i međunarodnih organizacija ili na ugovore drugih subjekata između sebe. To se pre svega odnosi na ugovore koje zaključuju predstavnici narodnooslobodilačkih pokreta i drugi subjekti međunarodnog prava, o čemu je napred bilo reči povodom Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969 godine. Izučavanje ugovora „drugih subjekata međunarodnog prava”, otud je ostalo van domašaja obe Konvencije. To ne znači, da se u zaključivanju ugovora kao običajna pravna pravila, ne mogu primenjivati odredbe Konvencija, naravno, vodeći računa o njihovim posebnostima.

3. Zaključivanje ugovora u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija

Međunarodni ugovori zaključeni pod pod okriljem međunarodnih organizacija ne predstavljaju neku novu pojavu, već relativno ustaljenu praksu međunarodnih organizacija koja datira još s početka 19. veka, kada je došlo do organizovanja međunarodne zajednice u okviru novih institucionalnih oblika koji su zahtevali zaključivanje višestranih ugovora (na primer, zaključivanje ugovora–zakona, ugovora–pogodbi, kolektivnih i opštih multilateralnih ugovora i konvencija). Zajedničke karakteristike koje prate zaključivanje višestranih ugovora, ogledaju se pre svega, u formalnom propisivanju postupka izrade teksta ugovora, u pribegavanju posebnim radnjama u postupku da bi se povećao broj

56 Zoran Radivojević, Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom pravu, *op.cit.*, str. 246, 247.

strana ugovornica s obzirom na njihove funkcije i posebno, u ustanovljavanju novog organa međunarodnih organizacija tzv. depozitara ugovora čije su specifične funkcije sadržane u dužnostima administriranja međunarodnim ugovorima (na primer, u evidentiranju ugovora, u vođenju računa kada je ugovor stupio na snagu, kada je izvršen, odnosno kada je prestalo njegovo važenje).⁵⁷

a) Opšte je usvojeno shvatanje da ugovori koji se zaključuju u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija poprimaju tokom vremena sve više karakteristike „legislativnih akata”, ne samo po svojoj sadržini, već i po načinu nastanka. Za razliku od nekada zaključivanih višestranih ugovora koji su potekli na inicijativu država (na primer, Haške konvencije iz 1899. i 1907. godine, Povelje Ujedinjenih nacija, i dr.), kod međunarodnih ugovora zaključenih pod okriljem međunarodnih organizacija inicijatori za zaključenje ugovora jesu same međunarodne organizacije. Principijelno, prvi pomenuti sporazumi imaju opšti karakter, i to uglavnom politički, dok su drugi ugovori, najvećim delom okrenuti normativnom regulisanju raznih oblasti međunarodnih odnosa. Neka jasna linija razgraničenja između njih i ne postoji. Univerzalna međunarodna organizacija Ujedinjenih nacija, njene specijalizovane agencije i ustanove, te neke druge međunarodne vladine organizacije, često su inicijatori sazivanja međunarodnih konferencija na kojima se pod njihovim okriljem usvajaju ugovori između država članica, međunarodnih organizacija i drugih subjekata, što je inače mogućnost propisana njihovim konstitutivnim aktima. Ovlašćenja utvrđena u konstitutivnim aktima obično su u praksi razrađena i dopunjena posebnim pravilnicima koje donosi sama međunarodna organizacija. I pored činjenice da je međunarodnih ugovora zaključenih u okviru međunarodnih organizacije svakim danom sve više, do danas nisu jasno iskristalisana i tipizirana opšta proceduralna pravila o njihovom zaključivanju, mada je vremenom izgrađena sasvim „nova pravna tehnika”.⁵⁸ Nastanak međunarodnih ugovora međunarodnih organizacije otuda je u zavisnosti od vrste međunarodne organizacije koja propisuje proceduralna pravila, ali i od predmeta koji se ugovorima želi regulisati. Sa uključivanjem međunarodnih organizacija u tradicionalni postupak nastanka ugovora između država, sve je više ugovora koji prestaju da

57 Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 164.

58 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 28–46.

budu isključivo u državnoj nadležnosti. Postupak zaključenja dobija institucionalni oblik, pa se pomalo gube izrazito individualističke karakteristike i ranije uveliko prisutna sloboda ugovaranja. Premise legislativnog procesa otud postaju ustaljene i u praksi međunarodnih organizacija. Unapred propisana pravila međunarodnih organizacija omogućavaju sazivanja konferencija na kojima se usvajaju neke od najznačajnijih međunarodnih konvencija. Konvencije kao opšti multilateralni ugovori imaju niz specifičnosti. Prvo, strane ugovornice koje učestvuju u zaključivanju ugovora, ne učestvuju neposredno u koncipiranju i pripremanju njegovog teksta. To čine posebne radne grupe, specijalizovanih stručnjaka iz određenih oblasti, potom ovlašćeni predstavnici država, razni pomoćni organi i tela međunarodne organizacije. Usaglašavanje teksta međunarodnog ugovora obuhvata saradnju sa državama i drugim subjektima međunarodnog prava. Pripremljene nacрте međunarodnog ugovora potom odobrava, potvrđuje ili prihvata nadležni organ međunarodne organizacije. Inicijativu u izradi nacрте mogu da imaju i međunarodne organizacije koje nisu izričito ovlašćene sopstvenim konstitutivnim aktima. Primera radi, u vreme Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć (*Sovet Ekonomičeskoj Vzaipomošči*), čiji statut nije pominjao izričito podsticanje država na zaključivanje međunarodnih ugovora, smatralo se da Savet ima ovu mogućnost na osnovu „prećutnih ili implicitnih ovlašćenja” koja proizilaze iz ciljeva i funkcija organizacije.⁵⁹ Sloboda ugovaranja pomenutim pristupom mogla je biti sačuvana, a predstavnicima država omogućeno je učešće u postupku nastanka ugovora. Uz navedeno, zaključeni ugovori automatski nisu obavezivali ugovorne strane, već se nekim od napred navedenih načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom, stranama ostavljala mogućnost da naknadno prihvate ili odbiju ugovorne obaveze. Konvencije koje se zaključuju u okviru međunarodnih organizacija otuda bi morale biti u saglasnosti sa utvrđenim načelima i ciljevima organizacije. U međunarodnoj praksi nije retkost da se pribegava tumačenju o „implicitnim ovlašćenjima” organizacije, pogotovu kada nema jasno i izričito propisanih nadležnosti koje bi omogućavale delovanje organizacije u pravcu ostvarivanja svih njenih ciljeva. Ti ugovori u osnovi predstavljaju ugovore država ugovornica, a ne međunarodne organizacije *per se*. Ponekad u praksi dolazi do situacija koje prouzrokuju određene nejasnoće. Tako se

59 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 29-30.

postavlja pitanje, da li ugovore zaključuju međunarodne organizacije ili države pod okriljem i uz pomoć međunarodne organizacije (*sponsorship of treaty making*).⁶⁰

Uloga međunarodnih organizacija u pomenutim slučajevima nije nevažna. Kroz izradu ugovora, međunarodna organizacija utiče na izgradnju, sadržinu i usmeravanje pravnog poretka koji se stvara zaključenim međunarodnim ugovorom. Proizilazi zaključak da ne postoji neki međunarodni organ koji bi poput zakonodavnog tela u unutrašnjem pravu, nametao državama ugovorne odnose. Izuzetno, za pripremanje nacrtu mnogih konvencija legislativnog karaktera postoji stručno telo, odnosno Komisija za međunarodno pravo obrazovana kao stalni pomoćni organ Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Valjalo bi odatle napraviti razliku između međunarodnih ugovora zaključenih pod okriljem neke međunarodne organizacije koje podležu svim uobičajenim pravilima zaključenja ugovora između država i međunarodnih ugovora za čije je donošenje potreban akt dotične međunarodne organizacije. U praksi se ponekad javlja i kolizija između pomenutih pravnih akata (na primer, u okviru EEZ, sada Evropske unije). Samo u izuzetnim slučajevima međunarodne organizacije samostalno određuju pravila koje će važiti u odnosima između država članica i međunarodnih organizacija (na primer, u vezi tehničkih pitanja u Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, i dr.).

b) Postoje i druge specifičnosti i razlike koje se odnose na ugovore koji se zaključuju u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija. Razlike potiču od posebnosti pojedinih međunarodnih organizacije koje propisuju izostanak uobičajenih faza u zaključivanju ugovora (primeri ugovora u okviru Ujedinjenih nacija), odnosno što propisuju sasvim specifična pravila postupka zaključivanja ugovora (primeri ugovora Međunarodne organizacije rada, i dr.).⁶¹ U okviru Ujedinjenih nacija

60 *Ibid.*, str. 48-64. Na osnovu vrlo detaljne analize prakse mandata Društva naroda, ugovora zaključenih u okviru sistema starateljstva Ujedinjenih nacija, ugovora o privilegijama i imunitetima službenika Ujedinjenih nacija i specijalizovanih agencija, a u vezi sa Konvencijom o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama od univerzalnog značaja iz 1985. godine, prof. Radivojević ukazuje na mogućnost da međunarodne organizacije ugovorima preuzimaju obaveze kao i države, što ne znači da im se *ipso iure*, priznaje i status strane ugovornice.

61 U okviru Ujedinjenih nacija, odredbe Povelje regulišu navedene delatnosti: 1. kodifikaciju i progresivni razvoj međunarodnog prava (član 13); 2. ugovore Ekonomskog i socijalnog saveta iz nadležnosti sa specijalizovanim agencijama uz odobrenje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (član 63); 3. predloge

tekstovi ugovora pripremaju se u posebnim organima i telima da bi se zatim konačno prihvatili ili odobravalili od Generalne skupštine. Zaključujemo da ne postoji prva faza zaključivanja međunarodnih ugovora to jest, ne postoji faza pregovaranja u tradicionalnom smislu reči. U ostalim fazama nastanka međunarodnih ugovora postupak se može potpuno poklapati sa uobičajenim načinima izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom i to: potpisivanjem i ratifikacijom, odnosno bilo kojim drugim načinom obavezivanja kao što je prihvatanje, odobravanje ili pristupanje. Pod okriljem Međunarodne organizacije rada, kao tripartitne organizacije, tekstove konvencija i drugih ugovornih akata usvaja Generalna konferencija čiju polovinu čine predstavnici vlada, a drugu polovinu predstavnici radnika i poslodavaca. U konačnom glasanju potrebno je da dve trećine prisutnih delegata glasa za usvajanje konvencije, što znači, potrebni su afirmativni glasovi predstavnika vlada, radnika i poslodavaca. Pri tome, vlade država članice Međunarodne organizacije rada, nezavisno od toga da li su njeni predstavnici afirmativno glasali za tekst konvencije koji je usvojen, dužne su da u roku od godinu, do godinu i po dana od završetka zasedanja, podnesu nadležnim organima Organizacije izjavu da li prihvataju ili odbijaju konvenciju. *Ad finem*, čak i u slučajevima kada ugovor nije prihvaćen od nadležnih organa, države članice Međunarodne organizacije rada dužne su da u određenim periodima podnose izveštaj o zakonodavnoj praksi u pogledu pitanja koja su obuhvaćena konvencijom.⁶² Konvencije Međunarodne organizacije rada ne mogu biti predmet tumačenja ili revizije na osnovu međusobnih sporazuma država članica, s obzirom da su države vezane postupkom utvrđenim Statutom Organizacije koji povodom pokretanja ovih pitanja zahteva intervenciju Generalne konferencije Organizacije.⁶³ U doktrini međunarodnog prava izraženo je mišljenje da se u zaključenju međunarodnih ugovora u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija, beleže izvesne prednosti u odnosu na klasičan način zaključivanja ugovora (na primer, prednost se daje

sporazuma Saveta bezbednosti sa državama članicama Ujedinjenih nacija u održavanju mira i bezbednosti (član 43); 4. ranije ugovorne delatnosti organa Ujedinjenih nacija o teritorijama pod starateljstvom (član 75); 5. nadležnosti organa Ujedinjenih nacija u vezi sa zaključenjem i primenom Konvencije o privilegijama i imunitetima službenika Ujedinjenih nacija iz 1946. godine, odnosno službenika specijalizovanih agencija iz 1947. godine (član 105).

62 Slični primeri postoje u pogledu Svetske zdravstvene organizacije, Organizacije za ishranu i poljoprivredu, Evropskog saveta, i dr.

63 Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 173.

boljem poznavanju problematike s obzirom da se međunarodna organizacija bavi kontinuirano određenim problemima, potom se ističe da su međunarodne organizacije pogodan okvir za razmenu gledišta, da postoji mogućnost prethodnih dogovora, i sl.). Bez obzira na pomenute specifičnosti međunarodnih organizacija, ugovori koji se zaključuju pod njihovim okriljem ne razlikuju se od međunarodnih ugovora između država, niti se pak, samim tim što ih zaključuju međunarodne organizacije, menja njihova pravna priroda.⁶⁴

4. Zajedničke odredbe o načinu izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom

Postoje dve odredbe u Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine, koje imaju opšti karakter i koje se odnose na načine izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Prvom odredbom reguliše se mogućnost pristanka na obavezivanje delom ugovora, odnosno izborom između različitih odredbi, pod određenim uslovima kada je to dozvoljeno (član 17. obe Bečke konvencije). Drugom odredbom propisuje se da postoji obaveza za strane ugovornice da ne unište ili ne osujete predmet i cilj ugovora pre njegovog stupanja na snagu, odnosno da se uzdrže od tih akata (član 18. obe Bečke konvencije).⁶⁵ U prvom slučaju, izvesni ugovori predviđaju izričito u

64 Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978., predviđa da će se odredbe ovog zakona, koje se tiču ratifikacije kao osnovnog načina pristanka na obavezivanje, shodno primenjivati i na „pristupanje SFRJ zaključenim višestranim međunarodnim ugovorima” na diplomatskim konferencijama i mešovitim međuvladinim telima (član 21. Zakona).

65 Član 17. Konvencije o pravu ugovora iz 1969., glasi: „1) Bez uštrba po odredbe članova 19. do 23. (odredbe koje se odnose na stavljanje rezervi – prim. aut.), pristanak države da bude obavezna jednim delom ugovora proizvodi dejstvo samo ako ugovor to dozvoljava ili ako druge države ugovornice na to pristanu. 2) Pristanak države da bude obavezna ugovorom koji dopušta da se bira između različitih odredaba proizvodi dejstvo samo ako su odredbe na koje se pristanak odnosi jasno određene”, a član 18. iste Konvencije glasi: „Država se mora uzdržati od akata koji bi uništili predmet i cilj ugovora: a) kada je potpisala ugovor ili razmenila instrumente koji sačinjavaju ugovor pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja, sve dotle dok nije jasno ispoljila nameru da ne postane strana ugovornica tog ugovora ili, b) kad je izrazila svoj pristanak da bude obavezna ugovorom u periodu koji prethodi stupanju na snagu ugovora i pod uslovom da to stupanje na snagu nije neopravdano odloženo”. Istovetne odredbe i rešenja imamo i u Konvenciji o ugovorima između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, s tim što se u ovoj Konvenciji pominju kao strane ugovornice i međunarodne organizacije.

korist država učesnica mogućnost da se obavežu za jedan deo ili više delova ugovora, ili da se ne obavežu za izvesne delove ugovora. U navedenim slučajevima, moguća je i delimična ratifikacija, prihvatanje, odobrenje ili pristupanje. Ali u odsustvu ove odredbe, opšte priznato pravilo je, da bi svi oblici pristanka na obavezivanje trebalo da se primenjuju na ugovor u njegovoj celovitosti. Imajući u vidu odredbe o dozvoljenosti stavljanja rezervi, pomenuta mogućnost ostvariva je samo, ako su za to saglasne strane ugovornice. Biranje određenih odredaba u okviru ugovora moguće je, mada su ugovori sa takvom sadržinom i mogućnostima dosta retki (na primer, slučaj sa pravilima o mirnom rešavanju sporova ili pak, neke konvencije zaključene pod okriljem Međunarodne organizacije rada). Odredbe sa takvim sadržajem u pomenutim međunarodnopravnim aktima moraju biti jasno određene.⁶⁶ Za drugi slučaj, u međunarodnoj jurisprudenciji opšte je prihvaćeno da država koja je potpisala ugovor pod rezervom ratifikacije, ima obavezu da se uzdržava od akata koji vode uništenju ili osujećenju predmeta ugovora to jest, država ima obavezu da se ponaša *bona fide*.⁶⁷ Komisija za međunarodno pravo smatrala je da navedena obaveza počinje od momenta kada država prihvati da uđe u pregovore za zaključenje ugovora. U tom smislu formulisan je i nacrt Komisije iz 1966. godine. Budući da je bilo izvesno da je potrebno da prođe određeno vreme pre nego što obaveza efektivno stupi na snagu, zaključeno je da se obaveza države proteže i u slučaju da je država ratifikovala, prihvatila ili odobrila ugovor ili mu je pristupila. Odredbe pomenute vrste imaju posebnu važnost i neosporno se odlikuju strogošću s obzirom da je njihovo nepoštovanje loš znak za uspeh zaključenog ugovora. Uzimajući da je ponekad vrlo dug period od momenta izražavanja pristanka na obavezivanje do stupanja na snagu višestranog ugovora, nužno je odrediti granicu za koje vreme ova obaveza za državu postoji. Stoga je predviđeno da granica bude u

66 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 219, 220; "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", Première session, 1968, pp. 105, 392 (18. i 61. sednica); *Ibid.*, Deuxième session, 1969, pp. 30, 31. (10. sednica). Isti zaključak važi i za ugovore međunarodnih organizacija.

67 U odluci Stalnog suda međunarodne pravde koja se odnosila na izvesne interese u poljskoj Donjoj Šleziji, priznato je da, ako sledi ratifikacija ugovora, zloupotreba prava učinjena od država potpisnica za vreme perioda koji prethodi ratifikaciji može se izjednačiti sa povredom obaveza koje proizilaze iz ugovora. Videti: "German Interests in Polish Upper Silesia Cases", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1926, Serie A, 7, p. 30.

periodu koji prethodi stupanju na snagu ugovora, a pod uslovom da „to stupanje na snagu nije neopravdano odloženo”, naknadnim razlozima. Povodom sporenja oko vremena koje bi trebalo da prethodi stupanju ugovora na snagu, na konferenciji u Beču 1968-1969. godine, specijalni izvestioc *Humphrey Waldock*, istakao je da vreme zavisi u svakom slučaju od datih okolnosti. Kako je predložena odredba izazvala šire rasprave, predlog Komisije za međunarodno pravo bio je donekle izmenjen. Ukinuta je široka formulacija izneta u nacrtu iz 1966. godine, oko obaveze država da se uzdrže od pomenutih nedozvoljenih akata u vreme i u toku pregovora. Pored uzdržavanja država od akata uništenja „predmeta ugovora” smatralo se da bi trebalo formulisati i uzdržavanje od uništenja „cilja ugovora”, kako bi se izbegle sve poteškoće vezane za tumačenje ugovora.⁶⁸

68 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 220; “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, 1968, pp. 106–110; 111–116, 392 (19, 20 i 61 sednica); *Ibid.*, Deuxième session, 1969, p. 31 (10 sednica). Isti zaključak važi i za ugovore međunarodnih organizacija prema odredbama Konvencije iz 1986.

REZERVE UZ MEĐUNARODNE UGOVORE

1. Uvodne napomene

Rezerve (fr. *reserve*, eng. *reservations*), predstavljaju jednostrane izjave volje učinjene u momentu potpisivanja, ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja ugovoru. Rezervama se strane ugovornice na formalan način ograđuju od dejstva određenih ugovornih odredaba. U međusobnim odnosima strana koja izjavljuje rezervu može da ne prihvati određenu obavezu koja proizilaze iz ugovora ili može da dâ određenoj ugovornoj obavezi poseban, ograničavajući smisao. U krajnjem slučaju, rezervama strane ugovornice mogu da isključe ili ograniče važenje odredaba ugovora. Razvoj ustanove rezervi uz međunarodne ugovore datira još od kraja 18. veka. Rezerve su najpre izjavljivane od država, a u novijoj međunarodnoj praksi rezerve izjavljuju i međunarodne organizacije kao strane ugovornice međunarodnih ugovora. Osnovni razlog za pojavu rezervi u pravu međunarodnih ugovora jeste nastojanje da se ugovorima obuhvati što je moguće veći broj subjekata koji zbog različitosti u političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturno-istorijskim uslovima nisu u mogućnosti da na jedinstven način primene međunarodne ugovorne obaveze. Otuda, nastanak rezervi najuže je vezan za međunarodnu saradnju i usvajanje višestranih ugovora na međunarodnim konferencijama.¹

1 *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, op.cit., pp. 535-537; Božidar Jovanović, „Pitanje rezervi uz multilateralne ugovore pred UN“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1951, br. 3, str. 415, 454; „Rezerve“, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu (neobjavljena), 1955, str. 22; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, op.cit., str. 208; Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, op.cit., p. 119; J. M Ruda, „Reservations to Treaties“, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1975, vol. 146, pp. 95-128; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, op.cit., str. 331; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, op.cit, str. 480; Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Zagreb, 1987, str. 287; Zoran Mandžuka, *Rezerve uz multilateralne ugovore*, Beograd, 1985, str. 279; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, op.cit., p. 177; Boris Krivokapić, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd, 1998, str. 423, 424; Vida Čok, „O rezervama nespojivim sa predmetom i ciljevima međunarodnog ugovora“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1987, br. 1-2, str. 168-183.

2. Razlikovanje rezervi od sličnih ustanova

U međunarodnoj praksi postoje ustanove koje valja razlikovati od rezervi imajući u vidu da se te ustanove izražavaju putem jednostranih formalnih akata. Od rezervi se tako razlikuju tzv. interpretativne izjave kojima strane ugovornice pridaju nekim od odredbi ugovora svoje posebno tumačenje, ili kojima se izlažu politički stavovi prema ugovoru koji mogu bacati određenu svetlost na tumačenje ugovora u celini.² U skorijoj praksi Komisije za međunarodno pravo, interpretativne deklaracije predstavljaju jednostrane izjave kojima država ili međunarodna organizacija namerava za sebe odrediti ili pojasniti značenje ili domašaj nekog ugovora ili ugovorne odredbe.³ Proizilazi da je glavna razlika između interpretativnih izjava i rezervi u odnosu na pravno dejstvo koje se namerava postići tom izjavom. Dok rezerva nastoji isključiti ili izmeniti pravno dejstvo ugovorne odredbe u odnosu na državu koja stavlja rezervu, interpretativna deklaracija ne proizvodi to dejstvo. Ovoj interpretaciji ide u prilog i međunarodna praksa, koja je u više navrata potvrdila navedeni kriterijum.⁴ Pored pomenutog razlikovanja, postoji još i razlika između rezervi s jedne strane i uslovnog prihvatanja ugovora, sa druge strane. Uslovno prihvatanje ugovora javlja se kada jedna ugovorna strana uslovljava uspostavljanje ugovornog režima u celini, ispunjavanjem određenih uslova.⁵ Uslovnim prihvatanjem ugovora dovodi se u pitanje uspostavljanje ugovornog statusa u celini, što nije slučaj kod rezervi, s obzirom da se rezervama ne pogađa ceo ugovor, nego samo njegov deo ili pojedine odredbe.⁶ Sličan slučaj je i sa protestom. Protestom se na jednostran način osporava pravovaljanost dela ili celine ugovora. Rezerve s druge strane, nemaju cilj da osporavaju pravovaljanost ugovora već se njihovo dejstvo predmetno ograničava na pojedine delove ugovora.

2 Vladimir Đuro Degan, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 143.

3 *Internationa Law Commission Report*, 51st Session, 2000, p. 224.

4 Vesna Crnić-Grotić, *Pravo međunarodnih ugovora*, Pravni fakultet, Rijeka, 2002, str. 48. Autorka navodi primer Evropske komisije za ljudska prava koja je zaključila da je odlučujući faktor za prepoznavanje rezerve, „isključenje ili mijenjanje pravnog učinka jedne ili više odredaba nekog ugovora u njihovoj primjeni prema državi koja stavlja rezervu”.

5 Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, p. 426.

6 Jugoslavija je uz Čikašku konvenciju o međunarodnom civilnom vazduhoplovstvu od 1944. godine, stavila rezervu kojom u odnosu na sebe isključuje primenu člana 5. pomenute Konvencije koji dopušta prelet stranih vazduhoplova bez prethodnog odobrenja države čija se teritorija preleće.

Odnosi strane koja je izjavila rezervu i ostalih strana ugovornice ostaju uslovljeni njenim tekstom. Ustanovu rezervi trebalo bi razlikovati i od amandmana. Usvojenim amandmanom koji je predložila jedna strana ugovornica menjaju se odnosi između svih ugovornica. To nije slučaj sa rezervama. Rezerve imaju dejstvo samo prema ugovornicama koje su se saglasile sa njima. Rezervama se otud ne mogu menjati neposredno odnosi između trećih strana ugovornica.

Ima pisaca koji razmatraju ovo razlikovanje i u odnosu na tzv. kolonijalne klauzule, a u konkretnom slučaju u smislu teritorijalnog proširenja, odnosno ograničenja primene ugovora. Problem se takođe razmatra i upoređivanjem sa tzv. ekstenzivnim rezervama, kojima se omogućava šire korišćenje prava i obaveza nego što tekst ugovora predviđa. Čini se, da, „ekstenzivne rezerve” nisu u skladu sa pojmom rezervi, kako ih shvata i prihvata pozitivno međunarodno pravo. Međutim, u doktrini ima i suprotnih mišljenja.⁷ Druge izjave koje države mogu staviti, a ne podvođe se ni pod jedan od navedenih slučajeva odnose se na izjavu o nepriznavanju strane ugovornice višestranog ugovora (na primer, tu praksu sledile su arapske države u odnosu na Izrael), potom opciona izjava u pogledu mogućnosti izbora između više ponuđenih obaveza iz međunarodnog ugovora koja je sastavljena po sistemu *a la carte* (na primer, Evropska Povelja o manjinskim i regionalnim jezicima iz 1992. godine), i tzv. fakultativne izjave kojim se na jednostranoj osnovi prihvataju neke ugovorom uglavljene obaveze (na primer, nadležnost Međunarodnog suda pravde u vezi tumačenja ili primene ugovora).

3. Stavljanje rezervi i njihovo dejstvo u doktrini i praksi

Rezerve uz međunarodne ugovore daju se u različitim situacijama, sa manje-više određenim namerama i ciljevima. Pravne konsekvence rezervi kao jednostranih izjava volje strana ugovornica otuda mogu biti različite. U međunarodnoj praksi ne manjka ni podnošenja prigovora na rezerve. Štaviše, kao što je međunarodna praksa omogućila stranama da slobodno odlučuju da li da stave rezerve na pojedine odredbe ugovora, tako je sa druge strane, drugim stranama

7 Božidar Jovanović, „Kolonijalna klauzula u posleratnim ugovorima“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1952, br. 1, str. 89; „Rezerve“, doktorska disertacija, *op.cit.*, str. 66-71; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 119.

ugovornicama ostavljena mogućnost da ulože prigovore na rezerve ili da na njih daju svoju saglasnost.⁸

a) Rezerve imaju pozitivne i negativne strane. Njihova pozitivna strana je u tome, što omogućavaju pristupanje višestranom ugovoru i onih strana (država, odnosno međunarodnih organizacija), koje bi zbog nekih manje bitnih odredbi kojima se ne dovodi u pitanje predmet i cilj ugovora, bile onemogućene da pristupe takvom višestranom ugovoru. Drugim rečima, rezervama se isključuje ili ograničava primena pojedinih odredaba ugovora, a za uzvrat, u konkretnom slučaju, postaje se članica ugovornica u celini. Generalno posmatrajući, racionalnije je vezati ugovorom neku državu ili međunarodnu organizaciju, negoli im onemogućiti sticanje statusa članice ugovora. Pomenuto opredeljenje u konkretnom slučaju, zavisiće od karaktera rezervi. Na velikim međunarodnim konferencijama na kojima se donose i zaključuju međunarodni višestrani ugovori, rezerve služe kao sredstvo usaglašavanja različitih interesa strana ugovornica. Navedenim pristupom preovladalo je praktično rešenje kojim se dozvoljava prihvatanje ugovornih obaveza u ograničenom obimu. U tom smeru kretala se i praksa Društva naroda, da bi pod okriljem Ujedinjenih nacija postala uobičajena u ugovornim odnosima subjekata međunarodnog prava. Negativna strana rezervi sastoji se u tome, što se stavljanjem rezervi često sprečava postizanje ugovornih ciljeva. Upotreba rezervi može dovesti do prihvatanja samo onih prava i obaveza iz ugovora koje odgovaraju strani ugovornici koja stavlja rezervu, što dovodi u pitanje pravni položaj drugih strana ugovornica. S jedne strane neke ugovornice rezervama mogu ostvariti svoje manje značajne interese, a sa druge strane, iste te ugovornice ne žele da žrtvuju ništa od svojih interesa u korist opšteg dobra ustanovljenog međunarodnim ugovorom. Stavljanjem rezervi, pojedine države mogu postići bolji položaj u odnosu na ostale strane ugovornice čime se ostale strane dovode u neravnopravan položaj. Pomenuti način obavezivanja time razbija jedinstvo ugovora s obzirom da se rezervama unosi izvesni nesklad u jednoobrazan način regulisanja obaveza određenih strana ugovornica.

8 Jugoslovenski Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, ne govori o rezervama, mada ih je jugoslovenska država pre i posle Drugog svetskog rata praktikovala, saglasno običajnim pravilima međunarodnog prava. Ni do danas, naša država nema zakonskih akata o ovom problemu prava ugovora.

Konačno, time se postiže i izmena i rasturanje pravnog režima ugovora.⁹

U međunarodnoj jurisprudenciji potvrđene su načelno, pozitivne strane stavljanja rezervi ali i njihova ograničavajuća dejstva i karakteristike. Tako je, u savetodavnom mišljenju iz 1951. godine, Međunarodni sud pravde povodom rasprave o Konvenciji Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9. decembra 1948. godine, ukazao, da većinsko načelo, ukoliko pospešuje donošenje višestranih konvencija, čini nužnim korišćenje rezervi.¹⁰ U slučaju Kontinentalnog platoa Severnog mora, Međunarodni sud pravde upućuje da se prilikom stavljanja rezervi imaju poštovati prava i obaveze opšteg međunarodnog prava i da ovo pravilo važi za sve članice međunarodne zajednice. Isključivo pravo strane ugovornice, vršeno jednostrano, trebalo bi da bude ograničeno u korist međunarodne zajednice, a ne da se vrši samo sa stanovišta sopstvene prednosti.¹¹ Međutim, praksa i pored pomenutih negativnosti, potvrđuje potrebu stavljanja rezervi ako je reč o višestranim ugovorima. S obzirom na postojanje različitih političkih, istorijskih, ekonomskih, vojnih, kulturnih i drugih uslova u pojedinim zemljama, kao i na postojanje različitih društveno-političkih sistema, čine se odstupanja u ugovornom režimu. Za uzvrat, pravni režim konkretnog ugovora dobija širu primenu. Tim pre, ako je reč o višestranim sporazumima koji sadrže opšta pravila međunarodnog prava iz različitih oblasti, a postoji potreba njihove najšire primene u svetu. Na uštrb integriteta i jedinstva ugovora, pomoću rezervi je ostvaren veći stepen elastičnosti, ali bez štete po osnovni predmet i cilj ugovora. U literaturi se pominju i rezerve na dvostrane ugovore. Međutim, rezerve na dvostrane ugovore mogu se zanemariti s obzirom na pravnu prirodu dvostranih ugovora. Najčešće se ove rezerve upoređuju sa pravilima o ponudi i prihvatanju ponude u unutrašnjem pravu. U doktrini je izraženo negativno mišljenje o

9 Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo, Teorija međunarodnih ugovora*, Novi Sad, 1939, knjiga I, str. 159; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 300–302, 305, 310–311. Prof. Bartoš na kraju svojih izlaganja o rezervama konstatuje da njihove pozitivne i negativne strane zavise od širenja broja ugovornih strana s jedne strane ili odbacivanja glavnih obaveza, s druge strane. Proizilazi da sa, „praktične strane, rezerve su komplikacija pravnog života”; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 121; Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 481.

10 *Cour international de justice, Recueil*, 1951, p. 22.

11 *Ibid.*, 1969, pp. 38, 39.

rezervama uz dvostrane ugovore. Ali ima autora koji brane njihovo postojanje, a i razni vidovi takvih rezervi uz dvostrane ugovore pojavljuju se i u međudržavnoj praksi.¹²

b) Prema klasičnoj pravnoj teoriji i tzv. sistemu jednoglasnosti, za stavljanje rezervi zahtevala se saglasnost svih strana ugovornica. Već više decenija unazad, međunarodna praksa pošla je sasvim drugim, liberalnijim pravcem. U doktrini su izlagani mnogobrojni razlozi u prilog jednog ili drugog rešenja.¹³ Međutim, rasprave i razmimoilaženja do kojih je došlo u teorijskim eksplikacijama problema, dobile su posebnu važnost povodom stavljanja rezervi na pomenutu Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, zbog čega je potrebno dati nekoliko dopunskih objašnjenja. Rezerve država uglavnom su date na član 9. Konvencije, koji ustanovljava obaveznu nadležnost Međunarodnog suda pravde u vezi sa mirnim rešavanjem sporova u pogledu tumačenja, primene i izvršenja ovog pravnog instrumenta. Međunarodni sud pravde je, posle protivrečnih rasprava povodom stupanja na snagu ove Konvencije, na zahtev Generalne skupštine (rezolucija 478/V od 16. novembra 1950. godine) trebalo da pruži odgovor na sledeća pitanja:

„I. Može li se država koja je dala rezervu smatrati ugovornom stranom i kada ostaje pri rezervi iako je na tu rezervu dat prigovor od strane jedne ili više ugovornih strana, ali ne i svih?

II. Ukoliko je odgovor na pitanje pod I. potvrđan, kakvo je dejstvo rezerve u odnosu između države koja je dala rezervu i: a)strane koja je prigovorila na rezervu; b)onih strana koje su je prihvatile?

12 Charles Rousseau *Droit international public, op.cit.*, pp. 122–124; Vladimir Đuro Degan, „Rezerve i interpretativne izjave na dvostrane međunarodne ugovore”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1973, br. 1-3, str. 238-253.

13 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 306-307. U praksi Društva naroda posle Prvog svetskog rata, primenjivan je sistem jednoglasnosti. Dovoljno je bilo da se samo jedna strana ugovornica suprotstavi rezervi, pa da se država koja je stavila rezervu ne smatra stranom ugovornicom. Izvesno vreme nakon Drugog svetskog rata, i generalni sekretar Ujedinjenih nacija primenjivao je sličnu praksu u svojstvu depozitara višestranih sporazuma. Nasuprot ovom pravnom režimu, izrazito rigidnom, uporedo se izgrađivao tzv. sistem Panameričke unije u praksi Organizacije američkih država. Pomenuti sistemu takođe je zahtevao saglasnost zainteresovanih država na stavljenu rezervu, ali se dejstvo rezerve razlikovalo. Posledica neprihvatanja rezervi bila je, da ugovor ne bude na snazi između države koja je stavila rezervu i onih država koje tu rezervu ne prihvate, ali je na snazi prema državama koji je prihvate u obimu koji se rezervama traži.

III. Kakvo bi bilo pravno dejstvo u vezi sa odgovorom na pitanje pod I., ako je prigovor na rezervu dat: a) od strane potpisnice koja još nije izvršila ratifikaciju; b) od strane države pozvane da je potpiše ili pristupi, ali koja to još nije učinila?”

Prema mišljenju Međunarodnog suda pravde od 28. maja 1951. godine, o rezervama uz Konvenciju o genocidu i o mogućnostima stavljanja rezervi na pojedine njene odredbe, „(...) država, koja je stavila i zadržala rezervu na koju je jedna ili više strana ugovornica stavilo prigovor, a druge ugovornice nisu stavile prigovor, može se smatrati ugovornicom, ako je rezerva saglasna s predmetom i ciljem Konvencije. U protivnom, država ne može postati strana ugovornica”. U savetodavnom mišljenju Sud dalje nalazi da, budući da Konvencija o genocidu iz 1948. godine, ne sadrži odredbe koje se odnose na rezerve, ne bi trebalo izvlačiti zaključak da su rezerve zabranjene. Treba voditi računa o karakteru Konvencije, njenom predmetu i njenim odredbama. Kategoričan odgovor, po mišljenju Suda, ne može se dati na apstraktno pitanje koje mu je postavljeno. Što se tiče dejstva rezervi u međunarodnim odnosima država, Sud je izneo gledište da nijedna država ne može da bude vezana rezervom neke druge strane ugovornice, ako država na rezervu ne da svoju saglasnost. Svaka država je slobodna da odluči, ukoliko se nje tiče, da li je država koja je stavila rezervu strana ugovornica ili ne, vodeći računa o saglasnosti rezerve sa predmetom i ciljem Konvencije. Da bi se izbegli nespোরазumi, preporučeno je da se u samom ugovoru predvidi postupak i režim korišćenja rezervi. Predmet i cilj Konvencije tako ograničavaju slobodu stavljanja rezervi i slobodu ulaganja prigovora na njih. Svako drugačije shvatanje vodilo bi ili prihvatanju rezervi protivnih ciljevima koje su Generalna skupština i ugovorne strane imale na umu ili priznanju prava stranama ugovornicama da isključe i onu državu koja je stavila, čak i situ rezervu, savršeno saglasno sa ovim ciljevima. Sud nije bio u stanju da deli mišljenje da svaka država koja ima pravo da postane strana Konvencije o genocidu može to i učiniti uz stavljanje bilo kakve rezerve, a na osnovu sopstvene suverenosti. Očigledno je bilo da bi ovako proširena primena ideje državne suverenosti mogla da dovede do potpunog prenebregavanja predmeta i cilja Konvencije.¹⁴ Međunarodni sud pravde je stoga, generalno zaključujući, napustio sistem

14 *Cour internationale de justice, Recueil*, 1951, pp. 24, 29; *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 221. Na treće gore naznačeno proceduralno pitanje, Sud je u oba slučaja odgovorio negativno. Videti: Božidar Jovanović,

jednoglasnosti, a imajući u vidu obrazloženje pomenutog savetodavnog mišljenja, prihvatio Pan-američki sistem, unoseći određena pojašnjenja. Sud je odbio da osudi *a priori* uključenje rezervi od države potpisnice ili onih koji su pristupili višestranj konvenciji koja ne sadrži bilo kakvu odredbu o mogućnosti stavljanja rezervi. Vodio se računa o fleksibilnosti u zaključivanju višestranjih konvencija, načinu usvajanja Konvencije o genocidu i o želji Generalne skupštine da u njoj učestvuje što više država. Reagovanje na ovo savetodavno mišljenje Suda bilo je različito, pokadkad kritično.¹⁵ Pomenutom rezolucijom Generalne skupštine, od Komisije za međunarodno pravo takođe je zatraženo da prouči problem rezervi sa stanovišta kodifikacije i progresivnog razvoja međunarodnog prava. Razapeta između želje da se postigne univerzalni karakter svih višestranjih sporazuma, prikupljanjem što većeg broja ugovornica, s jedne strane, i s druge, želje da se sačuva celina i jedinstvenost ugovora to jest, da se stavljanjem rezervi ne dovede u pitanje predmet i cilj ugovora, Komisija za međunarodno pravo predložila je da se u svaku konvenciju, prilikom njenog donošenja, unese posebno klauzula o rezervama koja bi bila odlika sadržine svakog ugovora posebice. U pogledu ugovora čiji tekst ništa ne govori o rezervama, Komisija za međunarodno pravo, bez mnogo objašnjenja, ali i dobrih razloga, izjasnila se za sistem jednoglasnosti kojim rezerve važe samo ako se slože sve strane ugovornice u konkretnom slučaju.¹⁶ S obzirom na znatne razlike u posledicama koje iz njih proizilaze, rezolucijom 598 (VI) od 12. januara 1952. godine, Generalna skupština je preporučila svojim organima i državama da prilikom donošenja višestranjih ugovora unesu u svaku od njih posebnu klauzulu o rezervama. U pogledu Konvencije o genocidu, Generalna skupština je preporučila svim državama da se rukovode savetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde iz 1951. godine. Inače, ostalo je na svakoj

„Pitanje rezervi uz multilateralne konvencije pred Ujedinjenim nacijama“, *op.cit.*, str. 450 i dalje; Stevan Đorđević, Milenko Kreća, Rodoljub Etinski, Ivan Čukalović, Milenko Ristić, *Građa međunarodnog javnog prava*, Prva knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988, str. 71-72.

- 15 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 308-310; Charles Rousseau *Droit international public, op.cit.*, p. 126. Vodeći računa da se na zadovoljavajući način proceni „pomirljivost“ (*compatibilite*) između mogućnosti stavljanja rezervi i činjenice da rezerve nisu spojive sa predmetom i ciljem ugovora, zaključuje se da se s pravom može žaliti ovaj labavi pristup (*ce laxisme*); Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 332.
- 16 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 222.

državi da u budućim slučajevima, samostalno izvlači zaključak o pravnim posledicama i dometima izjave o rezervama.¹⁷

U pogledu dejstva rezervi danas postoji opšte pravilo reciprociteta. Pravilo se primenjuje na način da se na rezervu koju je izjavila jedna ugovornica mogu pozivati i druge strane ugovornice po sistemu da rezerva dejstvuje tako, da se između strane koja je stavila rezervu i strane koja ju je prihvatila, odredbe ugovora menjaju prema sadržaju rezerve, ali u oba pravca. Isti zaključak važi i za odnos između strane ugovornice koja je stavila rezervu i strane koja je prigovorila na rezervu, ali je ipak prihvatila da ugovor važi između nje i strane koja je stavila rezervu. Između strana ugovornica koje nisu stavile rezerve ugovor važi u celini.¹⁸ U načelu, rezerve kao jednostrani pravni akti mogu biti povučene u svakom trenutku od strana koje su ih istakle. U tom pravcu se odvijala i praksa država do donošenja Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, koja je navedeni sistem generalno prihvatila

4. Rezerve prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora

Konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine i Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986, posvetile su rezervama čitav korpus odredaba kojim se *inter alia*, regulišu sledeća pitanja: 1. Stavljanje rezervi; 2. Prihvatanje rezervi; 3. Prigovori na rezerve; 4. Pravno dejstvo rezervi; 5. Povlačenje rezerve i prigovora na rezerve; 6. Postupak u vezi sa rezervama. Navedena lista pitanja iz režima rezervi na međunarodne ugovore koja je uređena Konvencijama time nije i definitivna, već Konvencije uređuju i druga značajna pitanja.¹⁹

17 Istovremeno je zamoljen generalni sekretar Ujedinjenih nacija da u pogledu budućih konvencija, deluje u svojstvu depozitara, ne prelazeći preko legalnog dejstva tih dokumenata koji se odnose na rezerve ili prigovore, dostavljajući ih svim zainteresovanim državama.

18 Božidar Jovanović, „Princip reciprociteta kod rezervi uz međunarodne ugovore“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1954, br. 2, str. 79-82. Autor navodi osam vrsta reciprociteta uz rezerve; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 303. Profesor Bartoš naglašava da u doktrini postoji prećenjivanje praktične vrednosti pravila reciprociteta. U većem broju slučajeva ostaje nemoguće primeniti reciprocitet; Charles Rousseau *Droit international public, op.cit.*, p. 124.

19 „Konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine“, *Službeni list SFRJ, Dodatak, Međunarodni ugovori*, br. 30/1972; *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*,

i) Pravni režim rezervi

Prema odredbi iz člana 2. stav. 1. tačka d. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine (*upotrebjeni izrazi*), pod terminom „rezerva”, označava se jednostrana izjava, bez obzira kako je sastavljena ili nazvana, koju daje država prilikom potpisivanja, ratifikovanja, prihvatanja ili odobravanja ugovora ili prilikom pristupanja tom ugovoru, kojom želi da isključi ili izmeni pravno dejstvo nekih odredaba ugovora u pogledu njihove primene na tu državu. Isto značenje imaju rezerve i u odnosu na ugovore međunarodnih organizacija, s tim što umesto da ugovor ratifikuje, međunarodna organizacija „daje akt formalne potvrde” (član 2. Konvencije iz 1986. godine). Pregledom opširnih rasprava vođenih u okviru Komisije za međunarodno pravo, došlo se do zaključka da, „nijedno pojedinačno pravilo o rezervama ne može biti zadovoljavajuće u svim slučajevima zbog velikih različitosti u karakteristikama ugovora”.²⁰ Bečke konvencije otuda u članovima 19, dozvoljavaju stavljanje rezervi u trenutku potpisivanja, ratifikovanja, prihvatanja, odobravanja ugovora ili pristupanja ugovoru, osim: a) ako je rezerva zabranjena ugovorom; b) ako je ugovorom predviđeno stavljanje samo određenih rezerve, među kojima se ne nalazi rezerva u pitanju ili, c) u drugim slučajevima, osim navedenih u tačkama a. i b., ako je rezerva nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora.

Na osnovu navedenog rešenja, Bečke konvencije potvrdile su opšte pravilo o rezervama kojim se prihvatanje rezervi uslovljava saglasnošću strana ugovornica osim u navedenim slučajevima kada se smatra da je stavljanje rezervi zabranjeno. Time su Konvencije usvojile tzv. fleksibilni sistem, kojim se napušta ranije priznato načelo celovitosti ugovora i princip jednoglasnog prihvatanja rezervi. Strana koja stavlja rezervu postaje strana ugovornica prema stranama koje su rezervu prihvatile. Dopušteno je stavljanje rezervi u svakoj fazi pristanka na obavezivanje

1969, broj 3 (nezvanični prevod); „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, broj 1 (nezvanični prevod). Videti: Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *op.cit.*, str. 18–45.

20 *Yearbook of the International Law Commission*, 1951, vol. II, p. 4; *Ibid.*, 1965, vol. I, p. 150; *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1962, vol. I, p. 185; Momir Milojević, „Problemi rezervi i Bečka konvencija o ugovornom pravu“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1974, br. 1-3, str. 123.

ugovorom. Najpogodniji moment za stavljanje rezervi jeste prilikom potpisivanja ugovora koji podleže kasnijoj ratifikaciji ili odobrenju, budući da se ugovornim stranama omogućava da svestrano razmotre sadržaj rezerve pre konačnog preuzimanja ugovornih obaveza. Mogućnost stavljanja rezervi, može biti stipulisana u samom ugovoru. Ne isključuje se stavljanje rezervi i u dodatnim aktima uz ugovor tzv. protokolima. Ukoliko se rezerva stavlja prilikom potpisa, pod uslovom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja, rezerva mora biti još jednom formalno potvrđena od strane koja stavlja rezervu u trenutku kada izražava svoj pristanak da bude obavezana ugovorom. U pomenutom slučaju smatra se da je rezerva stavljena na dan kada je potvrđena (član 23. stav 1. tačka 2. Bečke konvencije o pravu ugovora). Akt kojim se izražava pristanak da se bude vezano ugovorom, a koji sadrži rezervu, stupa u dejstvo čim je bar jedna od ostalih ugovornica prihvatila rezervu. Prema Bečkoj konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine, smatra se da je jedna država prihvatila rezervu ako nije učinila prigovor na rezervu do isteka sledećih dvanaest meseci od dana kada je o tome primila obaveštenje ili do dana kada je izrazila svoj pristanak da bude obavezana, ako je ovaj kasnijeg datuma. Navedeno pravila važe ako ugovorom nije drukčije stipulisano (tač. c, stav 4, člana 20. i stav 5, član 20). Rezerve mogu biti u svakom trenutku povučene, a da za njihovo povlačenje nije potreban pristanak države koja je rezervu prihvatila, ako ugovor ne predviđa drugačije rešenje. I prigovor na rezervu može biti povučen u svako doba (tačke 1. i 2. člana 22). Povlačenje rezerve ima dejstvo tek od momenta kada zainteresovane države budu o tome obavestene. Povlačenje prigovora na rezervu ima dejstvo tek kada država koja je stavila rezervu dobije obaveštenje o ovom povlačenju. Pomenuta pravila važe u svim slučajevima, osim ako ugovor ne određuje drugačije (član 22. stav 3). Pravni režim povlačenja rezerve i prigovora na rezervu daleko je liberalnije postavljen nego pravni režim izjavljivanja rezervi. Za rezerve važi pravilo o sastavljanju u pismenoj formi (za izričito prihvatanje rezerve i prigovora na rezervu, kao i za povlačenje rezervi i prigovora na rezerve). U određenim slučajevima saglasnost na rezervu, povlačenje rezerve ili prigovora na rezervu, može biti ispoljeno i na prećutan način (na primer, pristankom na ograničenja data u rezervi). Bečka konvencija o ugovornom pravu ne uređuje posebno pitanje izmene rezervi. Ova mogućnost izvodi se iz prakse država i ima značenje stavljanja nove rezerve.²¹

21 *Treaty's Handbook*, Internet: [http://untreaty.un.org/English/treaty handbook](http://untreaty.un.org/English/treaty%20handbook), p. 9.

Sledeći u načelu praksu država, a u duhu napred navedenog savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde iz 1951. godine, povodom rezervi na Konvenciju o genocidu iz 1948. godine, Bečka konvencija precizira tri posebne situacije koje se razlikuju od uobičajenog režima rezervi, i to:

1. Za rezerve koje su ugovorom izričito dozvoljene ne zahteva se naknadno prihvatanje od drugih država ugovornica, pod uslovom da ugovor ne predviđa drugačije. Smatra se da ako je određena rezerva predviđena kao moguća od svih strana ugovornica, nije potrebno na rezervu davati naknadni pristanak.

2. U izuzetnim slučajevima predviđa se da rezerva bude prihvaćena od svih država. To su slučajevi kada postoji ograničeni broj strana ugovornica koje su u pregovorima učestvovala ili se radi o posebnom predmetu i cilju ugovora, tako da je primena celokupnog ugovora između svih strana ugovornica bitan uslov pristanka na obavezivanje svake od njih. Znači, priroda ugovora zahteva da se sve države slože sa rezervom koju bi eventualno stavila neka od strana ugovornica. U savremenim uslovima, zahtev za jednoglasnošću nije više održiv. Pojedinačno, to važi samo za ugovore čiji je broj strana ograničen. U drugim slučajevima, odustalo se od jednog datog „kolektivnog” pristanka jednim procentom razumnim za strane ugovornice (npr. dve trećine).²²

3. Najzad, kada ugovor predstavlja konstitutivni akt međunarodne organizacije, za rezerve se zahteva da budu prihvaćene od njenog nadležnog organa. Pomenuto rešenje moguće je, ako ugovorom nije predviđeno nešto drugo. Budući da su rezerve akti kojim se dovodi u pitanje jedinstvenost i celokupnost međunarodne organizacije, jasno je zbog čega se zahteva da o njihovom stavljanju odlučujujuću ulogu imaju članice međunarodne organizacije posredstvom nadležnih organa organizacije.

Sa proširenim učešćem novih država u višestranim ugovorima, menjao se i rigidan stav o potrebi davanja saglasnosti na rezerve uz međunarodni ugovor. Posle vrlo obimnih rasprava u Komisiji za međunarodno pravo, na konferenciji u Beču 1968–1969. godine, odbijen je širi pristup, a prihvaćen je restriktivan, uži pristup povodom davanja saglasnosti na rezerve. Suštinski je prihvaćeno da poslednju

22 U slučaju kada se nekim ugovorom stvara organ koji kontroliše ugovorne obaveze (najčešći slučaj u ugovorima o zaštiti ljudskih prava), on može da bude ovlašćen da ceni vrednost eventualnih rezervi.

reč povodom davanja saglasnosti na rezerve imaju države.²³ Na prvom zasedanju konferencije 1968. godine, pojedine države (SSSR, Sirija, Čehoslovačka), podnele su odvojene amandmane u kojima su predložile da se usvoji pravilo da ugovor stupa na snagu i između države koja izjavi rezervu i države koja na rezervu stavi prigovor (osim u delu ugovora na koji se rezerva odnosi). Izuzetak bi bio jedino ako bi država koja je prigovorila dala izjavu izuzetak suprotnu rezervi. Predlog iznet u amandmanima bio je odbačen. Međutim, kasnije na drugoj sesiji konferencije u Beču 1969. godine, SSSR je podneo opet isti amandman koji je bio prihvaćen i uključen u konačan tekst Bečke konvencije iz 1969. godine. Smatralo se da je pomenuti predlog logičan nastavak progresivnog razvoja međunarodnog prava u ovoj oblasti i nastavak jednog daleko liberalnijeg sistema pravila o rezervama. Navedeni pristup daleko više pogoduje razuđenoj međunarodnoj zajednici i ideološkom konceptu njenih članica i više od toga, smatralo se da je „ovo jedan od najvećih doprinosa Konvencije”. Preformulisan je predlog Komisije za međunarodno pravo na sledeći način. Prigovor koji je učinjen na rezervu od strane druge države ugovornice ne sprečava (u Nacrtu Komisije za međunarodno pravo stajalo je „sprečava”), stupanje na snagu ugovora između države koja je dala prigovor i države koja je stavila rezervu, ako država koja je učinila prigovor nije izrazila suprotnu nameru (tač. b, stav 4, člana 20). Proizilazi da između države koja je izjavila rezervu i države koja je stavila prigovor na tu rezervu, a nije se uzprotivila stupanju na snagu ugovora, ovaj ugovor važi sa izuzetkom onih njegovih odredbi na koje je rezerva izjavljena.²⁴ Na osnovu iznetih zapažanja valja još napomenuti da je praksa izjavljivanja rezervi pre i posle donošenja Bečke konvencije iz 1969. godine, bila izrazito raznovrsna. Tako, postoje slučajevi uglavljivanja izričitih odredbi u ugovorima kojima se zabranjuje stavljanje bilo kakvih rezervi. Nije ni mali broj ugovora u kojima se zabranjuje stavljanje rezervi samo u odnosu na neke odredbe ugovora, odnosno ugovara u kojima se predviđa mogućnost izjavljivanja rezervi, ali samo u odnosu na tačno precizirane odredbe. Praksa beleži i slučajeve ugovora kojima se dopuštaju ili isključuju izvesne kategorije

23 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 220-229; “Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, *International Court of Justice Reports*, 1951, pp. 15, 29.

24 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, Vienne, 1968, pp. 147, 462; *Ibid.*, Deuxième session, 1969, pp. 32-37; 235, 236.

rezervi. Veliki broj međunarodnih ugovora uopšte se ne izjašnjava o mogućnostima izjavljivanja rezervi.²⁵

U Bečkoj konvenciji iz 1986. godine, prihvaćeno je stanovište da i međunarodne organizacije imaju isti položaj i ista prava kao i države u pogledu izjavljivanja rezervi. Podudarnost rešenja prihvaćenih u Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine, nije naišla na opšte prihvatanje. Rešenjima preuzetim *mutatis mutandis* u docnijoj Konvenciji upućene su mnoge zamerke. Mada je bilo jasno da rezerve na odredbe ugovora međunarodnih organizacije ulaze u oblast njihove nadležnosti, saglasno njihovim konstitutivnim aktima i unutrašnjim pravilima, mišljenja su bila veoma podeljena tako da je bilo teško doći do određenog kompromisa, a i ako je bilo pokušaja u tom pravcu, kasniji zaključci nisu bili prihvaćeni jedinstveno. U doktrini su svi pomenuti pokušaji analizirani, prikazani i objašnjeni, posebno nakon savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde iz 1951. godine, i nekih značajnih arbitražnih odluka koje su se ticale pitanja rezervi uz međunarodne ugovore. Bilo je neslaganja pojedinih članova Komisije za međunarodno pravo i predstavnika država u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija koji su zahtevali striktniji ili potpuno suprotno, liberalniji sistem rezervi. Generalno uzevši, osnovno pitanje koje se postavljalo odnosilo se na proširenje slobode izjavljivanja rezervi na ugovore međunarodnih organizacija.²⁶ U početku se prednost davala državama u odnosu na međunarodne organizacije. Na kraju, u okviru Komisije za međunarodno pravo, postignut je konsenzus da se režim rezervi za međunarodne organizacije što je više moguće prilagodi režimu rezervi koji važi za ugovore između država. U konačnoj redakciji Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, a potom i u Bečkim konvencijama sadržina pomenute dve grupe rezervi bila je izjednačena sa malim nomotehničkim ispravkama.

Praksa izjavljivanja rezervi međunarodnih organizacija nije toliko bogata koliko je bogata praksa država. Međutim, zbog specifičnosti materije, pitanja stavljanja rezervi na ugovore međunarodnih organizacija bilo je razmatrano u okviru nadležnih organa svetske organizacije povodom primene Konvencije o privilegijama i imunitetima

25 Međunarodni sud pravde u slučaju kontinentalnog platoa u Egejskog moru, izjasnio se u prilog striktno primeni rezervi shodno odredbama ugovora Videti: "Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey)", *International Court of Justice Reports*, 1978, p. 23.

26 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 33.

Ujedinjenih nacija iz 1946. godine i Konvencije o privilegijama i imunitetima specijalizovanih agencija iz 1947. godine. Mada je vrednost navedena dva slučaja manje uverljiva s obzirom da međunarodne organizacije u pomenutim konvencijama nisu ugovornice, već su članice tih konvencija samo države, činjenica je, da su ovi problemi nastali u praksi međunarodnih organizacija. Otuda je interesantno pravno mišljenje generalnog sekretara Ujedinjenih nacija izneto u obliku *aid memoire-a*, u vezi sa pravnom sposobnošću specijalizovanih agencija u odnosu na rezerve izjavljene od država na Konvenciju o privilegijama i imunitetima specijalizovanih agencija iz 1947.²⁷ U konkretnom slučaju nakon stavljanja rezervi, pojedine specijalizovane agencije učinile su prigovore na rezerve, što je dovelo do situacije da neke od država povuku rezerve. Tim povodom generalni sekretar izneo je mišljenje da je praksa ustanovila pravilo po kojem se zahteva da rezerva nespojiva s ciljem i predmetom Konvencije, ne može stupiti na snagu bez pristanka druge strane (u konkretnom slučaju, bez pristanka specijalizovane agencije na koju se privilegije i imuniteti odnose).²⁸ Bez obzira što specijalizovane agencije u vreme iznošenja mišljenja generalnog sekretara nisu imale svojstvo strane ugovornice Konvencije, postojala je vidna veza između svake od specijalizovanih agencija i država članica Konvencije iz 1947. godine. Zato se u pomenutom pravnom mišljenju naglašava da odredbe i izvršenje Konvencije iz 1947. godine, predstavljaju za svaku specijalizovanu agenciju isti pravni interes kao i za države članice Konvencije. Pitanje, da li svaka specijalizovana agencija može ili ne može biti kvalifikovana strana Konvencije, otuda je ostavljeno po strani.²⁹ Slično pitanje malo kasnije postavljeno je i u vezi rezervi na Konvenciju o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija iz 1946. godine. Pomenuti presedan značajan je, jer Konvencija iz 1946. godine, ne sadrži bilo kakve odredbe o rezervama i o prigovorima, a države strane ugovornice, i pored te činjenice, izjavljivale su mnogobrojne rezerve na tu Konvenciju. Zbog toga je generalni sekretar reagovao na način da je

27 *Annuaire juridique*, Nations Unies, 1964, p. 276, etc.

28 *Ibidem*, p. 277, par. 6.

29 *Annuaire juridique*, Nations Unies, 1964, *op.cit.*, p. 277, par. 5. Sličan slučaj se malo kasnije postavio i sa pitanjem rezervi na Konvenciju o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija iz 1946. Generalni sekretar reagovao je na rezerve nekih država, ukazujući da su one suprotne Povelji Ujedinjenih nacija. Pomenuti presedan utoliko je značajan, što Konvencija iz 1946. godine, ne sadrži bilo kakvu odredbu o rezervama i o prigovorima, a države kao strane ugovornice ipak su uložile mnogobrojne rezerve.

rezerve proglasio suprotnim Povelji Ujedinjenih nacija. Pomenuti primeri sa Konvencijama o privilegijama i imunitetima pokazuju da rezerve i prigovori na rezerve međunarodnih organizacija nisu ostale nepoznate činjenice do današnjih dana.³⁰ Pored iznetih pitanja u vezi pravnog režima rezervi prema Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine, ostaje nedovoljno razjašnjeno da li pomenuti instrumenti regulišu mogućnost stavljanja rezervi na dvostrane ugovore. Smatra se da je Komisija za međunarodno pravo svojevremeno ograničila rad na kodifikaciji na regulisanje rezervi uz višestranne sporazume, čime je zauzela mudar stav s obzirom na protivrečna mišljenja koja su postojala u doktrini o stavljanju rezervi na dvostrane ugovore.³¹ Usvojenim pristupom, Komisija se nije opredelila za bilo kakvo rešenje, već za rešenje kojim je izbegla direktno izjašnjavanje o ovom problemu, što se sledstveno odrazilo i na odredbe Konvencije iz 1969. godine.

ii) Interpretativne izjave

U doktrini se često pominju tzv. interpretativne izjave (fr. *déclaration interprétative*, eng. *declaration of understanding*), koje neki pisci uzimaju

30 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 34. Posebno interesantan bio je slučaj sa Evropskom ekonomskom zajednicom koja je bila članica više multilateralnih konvencija. Neke od konvencija zabranjivale su stavljanje rezervi. Druge su takvu mogućnost dozvoljavale uz određena ograničenja. Neke konvencije nisu se uopšte izjašnjavale o mogućnosti stavljanja rezervi. U slučaju Carinske konvencije o međunarodnom transportu roba sa oznakom *le couvert de camets* (Konvencija TIR) iz 1975. godine, bilo je predviđeno da carinske i ekonomske unije mogu da postanu ugovornice te Konvencije. Konvencija sadrži mogućnost stavljanja rezervi samo na jednu odredbu koja se odnosi na obavezno rešavanje sporova. Bugarska i Nemačka Demokratska Republika (Istočna Nemačka), svaka za sebe, izjavile su da ne prihvataju odredbu da carinske i ekonomske unije mogu da postanu članice Konvencije. Države članice Evropske ekonomske zajednice, kao i sama Zajednica, zajednički su formulisale prigovor kojim nisu prihvatile izjave Bugarske odnosno Nemačke Demokratske Republike.

31 *Yearbook of International Law Commission*, vol. II, p. 32; *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, *op.cit.*, p. 35. Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, *op.cit.*, p. 71; Autor zauzima stanovište da je rezerva na dvostrani ugovor u stvari nova ponuda za zaključenje ugovora. Izmenom naslova odeljka 2, glave II nacrta Konvencije o pravu ugovora, otvorena je mogućnost stavljanja rezervi na dvostrane ugovore.

Za pravno dejstvo rezerve na dvostrane ugovore bio bi potreban pristanak druge strane, odnosno odsustvo njenog prigovora. Povlačenje rezerve takođe bi zahtevalo pristanak druge strane. Videti: Vladimir Đuro Degan, *Sources of International Law*, Hague, 1997, pp. 483, etc.

za posebne vrste rezervi. Međutim, pitanje je, da li interpretativne izjave mogu predstavljati rezerve pod pretpostavkom da se interpretativnom izjavom ne sužava značaj obaveze strane ugovornice koja je dala takvu izjavu? Uz to, pitanje je i da li interpretativne izjave predstavljaju svojevrsno tumačenje neke odredbe ili nekih odredbi ugovora kojim se ne utiče na dejstvo ugovora? Iako je načelno jasna razlika između rezervi i interpretativnih izjava, u konkretnim slučajevima ponekad je ovu razliku teško razaznati. Pogotovo je to slučaj, kod interpretativnih izjava kojima je cilj da suštinski izmene smisao određene ugovorne odredbe. Pomenuto razlikovanje ima itekako praktičan značaj, jer strane ugovornice ugovora koji zabranjuje stavljanje rezervi, dajući saglasnost ili prihvatajući prećutno tumačenje neke odredbe ili odredbi datom interpretativnom izjavom mogu dati saglasnost na ograničeno dejstvo ugovora, čime se pod interpretativnom izjavom suštinski krije rezerva. Ako se pođe od generalnog značenja interpretativnih izjava koje razlikujemo od rezervi, onda interpretativne izjave postoje u slučajevima kada jedna strana ugovornica želi da precizira značaj jedne ili više odredaba ugovora ili da im da sopstveno tumačenje, bez dejstva na prava i obaveze koje proizlaze iz usvojenog ugovornog teksta.³²

Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, ne govore baš ništa o interpretativnim izjavama. Međutim, iako Konvencijama ova ustanova nije obuhvaćena, ne znači da o njoj nije bilo reči u toku rada Komisije za međunarodno pravo i na konferenciji u Beču od 1968-1969. godine. Otuda, i „pravno značenje interpretativne izjave zavisi od posebnih okolnosti u kojima je izjava data”.³³ Komisija za međunarodno pravo potvrdila je da izraz „interpretativna izjava“ označava izjavu država, strana ugovornica, kojima se iznosi sopstveno tumačenje pojedinih ugovornih odredaba. Između interpretativnih izjava (deklaracija), i

32 Charles Rousseau *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 119, etc. Prema profesoru Rousseau, može se sumnjati da jedna interpretativna izjava čini tehničku rezervu, pod pretpostavkom da ona nema za predmet ograničenje domašaja obaveza preuzetih od države u pitanju; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 292.

33 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1962, vol. II, p. 179; *Ibid.*, 1966, vol. II, p. 206; *Yearbook of International Law Commission*, 1965, vol. II, p. 49. Specijalni izvestilac Humphrey Waldock bio je mišljenja da to pitanje treba uneti u odeljak o tumačenju ugovora, a ne u materiju o rezervama. Tako je u ranijem komentaru Komisije za međunarodno pravo uz nacrt pravila o pravu ugovora iz 1962. godine, problem interpretativnih izjava izložen u kontekstu tumačenja posebnih odredaba ugovora.

rezervi postoje bitne razlike. Prema Komisijinom shvatanju, interpretativne izjave mogu se ograničiti na preciziranje stanovišta država ugovornica ili pak, na promenu ili isključenje primene konkretnih odredbi ugovora. I pored predloga i rasprava na konferenciji 1968-1969. godine, da se definicija o rezervama proširi i na interpretativne izjave (amandman Mađarske) odustalo se od ovog predloga na intervenciju delegacije Velike Britanije.³⁴ Posle donošenja Bečke konvencije iz 1969. godine, bilo je dosta značajnih teorijskih rasprava o domašaju interpretativnih izjava. Najčešće se njihovo značenje ogledalo u obavezama unutrašnjih organa zaduženih za primenu ugovornih odredaba u domaćem pravnom poretku, bez zadiranja u prava i obaveze drugih ugovornih strana. Praksa je zbog tog pristupa ostala dosta neujednačena.³⁵ Kako se interpretativne izjave daju u prvom redu uz višestranne međunarodne ugovore, različita tumačenja njihovog značenja i domašaja i dalje intrigiraju međunarodnopravnu doktrinu.³⁶

34 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, Vienne, 1968, pp. 26, 34; *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 1969, p. 192.

35 Od svih rezervi i interpretativnih izjava, izdvojićemo nekoliko koje su posebno zabeležene i objašnjene u doktrini. To je slučaj rezervi koje je FNRJ dala uz Ženevske konvencije iz 1949. godine o zaštiti žrtava rata (prigovori dati na neke od njih od Velike Britanije, Novog Zelanda i Australije). Od interpretativnih izjava pomenućemo izjave koje je SFRJ dala uz Konvenciju o pravu mora iz 1982. godine, kao i na Dopunski protokol uz Ženevske konvencije iz 1949. godine, o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) i o zaštiti žrtava nemeđunarodnih sukoba (Protokol II). U vezi Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine, reč je o rezervama uz sve četiri konvencije o zameni sile zaštitnice (sa neutralnom državom, međunarodnom organizacijom humanitarnog karaktera i dr.). Odredba je istovetna kod svih konvencija, a i rezerva je takođe istovetna, samo je reč da se zamenjuje subjekt zaštite žrtava oružanih sukoba. Videti: Gavro Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986, str. 233-235; Kosta Obradović, Obrad Račić, *Međunarodno pravo od tradicionalnog ka novom – problem primene prava oružanih sukoba u svetlosti rezervi država na Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata i njihovih dopunskih protokola*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1987, str. 5, etc; Božidar Jovanović, *Rezerve*, doktorska disertacija, *op.cit.*, str. 322, 327-328; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1956, II knjiga, str. 654; Vuk Žugić, *Rezerve na međunarodne ugovore posle Drugog svetskog rata*, magistraski rad, Pravni fakultet u Beogradu, 1988, str. 81-168. Pisac daje potpuno i pregledno stanje rezervi i interpretativnih izjava naše države na zaključene ugovore posle Drugog svetskog rata, kao i prigovora od drugih strana ugovornica.

36 Charles Rousseau *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 119, 120; Donald M. McRae, “The Legal Effects of Interpretative Declarations”, *The British Yearbook of International Law*, 1978, vol. XLIX, p. 172; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit*

iii) Vodič za rezerve

U slučaju kada tekst ugovora „ćuti“ u vezi sa mogućnošću stavljanja rezervi, otvaraju se dva problema. Prvi problem odnosi se na utvrđivanje slobode da se rezerve formulišu, a drugi problem polazi od pretpostavke da sloboda formulisanja rezervi ne postoji, zbog čega postoji potreba utvrđivanja vrednosti rezervi. Do sada u praksi, ako je reć o ovom drugom problemu, ocenu vrednosti rezervi činila je svaka država za sebe, a u izuzetnim situacijama organ određen u višestranim konvencijama o ljudskim pravima. Rešenja koja su usvojena u Bećkoj konvenciji iz 1969. godine, ne omogućavaju da se reše sve poteškoće koje se javljaju u praksi. To je i razumljivo, s obzirom na brojne rezerve koje subjekti međunarodnog prava izjavljuju na pojedine odredbe višestranih ugovora s različitim dejstvom i u različitim periodima. Rezolucijom 48/31 od 9. decembra 1993. godine, i rezolucijom 49/51 od 9. decembra 1994. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija prihvatila je odluku Komisije za međunarodno pravo da u svoj dnevni red unese pitanje, pod naslovom: „Pravo i praksa država u odnosu na rezerve na međunarodne ugovore“.³⁷ Komisija za međunarodno pravo imenovala je za specijalnog izvestioca francuskog profesora *Alain Pelleta*, koji se opredelio za „Vodić u praksi stavljanja rezervi“. U nacrtima specijalnog izvestioca Komisije za međunarodno pravo, pored opisa pojedinih procesnih radnji, obrađene su *inter alia*, i rezerve na dvostrane ugovore, potom definicija interpretativnih izjava, tzv. alternative rezervama i interpretativnim izjavama, rezerve date u kasnijem periodu nakon pristanka na konaćno obavezivanje, povlaćenja rezervi i pravne posledice, i dr. U toku rada Komisije za međunarodno pravo usvojeno je preko 50 nacrtu privremenih smernica sa određenim komentarima.

international public, op.cit., pp. 177; Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo, Teorija međunarodnih ugovora, op.cit.*, str. 160; Vladimir Đuro Degan, „Rezerve i interpretativne izjave na dvostrane međunarodne ugovore, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, op.cit.*, str. 240-248; Momir Milojević, „Problemi rezervi i Bećka konvencija o ugovornom pravu“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, op.cit.*, str. 162; Nina Vajić, „Interpretativne izjave uz mnogostrane međunarodne ugovore“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1987, br. 1-2, str. 152-167; Vuk Źugić, *Rezerve na međunarodne ugovore posle Drugog svetskog rata, op.cit.*, 62-71, 137-168.

37 “Report on the Work of International Law Commission Fifty-fifth session”, 5 May to 6 June and 7 July to 8 August 2003, pp. 129-228. Do sada je specijalni izvestilac podneo više nacrtu izveštaja, sa prethodno pripremljenom bibliografijom o rezervama, o kojima je vođena rasprava u okviru Komisije za međunarodno pravo. Internet: <http://www.un.org/law/ilc/reports/>.

Determinaciji pojma „interpretativna izjava“ posevećeni su posebni predlozi. Pod interpretativnom izjavom podrazumeva se jednostrana izjava, bez obzira kako je ona sročena ili kakav je njen naziv, učinjena od države ili međunarodne organizacije, kojom država ili međunarodna organizacija namerava da precizira ili osvetli smisao i domašaj koji izjavilac daje ugovoru ili pojedinim njegovim odredbama. Pored interpretativne izjave, posebno zanimljiva jeste jednostrana izjava o nepriznavanju ili odricanju od priznanja. Nepriznavanjem jedna strana ugovornica naznačuje da svojim učešćem u ugovoru, ne podrazumeva priznanje nepriznatog entiteta. Izjava o nepriznavanju ne ulazi u polje primene „Vodiča u praksi stavljanja rezervi“, čak iako ima za cilj da isključi primenu ugovora između države koja daje izjavu i nepriznatog entiteta. Uz navedene jednostrane izjave, od značaja su i rezerve koje se daju uz dvostrane ugovore. Navedene rezerve tretiraju se kao izjave kojom strane ugovornice podređuju izražavanje svog konačnog pristanka da budu vezane dvostranim ugovorom, bez obzira kako je rezerva sastavljena ili kakav je njen naziv. Rezerve uz dvostrane ugovore mogu biti izjavljene nakon parafa ili potpisa, ali pre stupanja na snagu dvostranog ugovora u cilju izmene ugovornih odredaba. Jezičkim i pravnim tumačenjem pomenute odredbe moguće je zaključiti da „Vodič u praksi stavljanja rezervi“ pomenutim „rezervama“ ne dodeljuje neki poseban značaj. Dalja razrada pitanja u vezi sa rezervama, obuhvata jasno preciziranje odsustva posledica na međunarodnom planu, usled kršenja odredaba unutrašnjeg prava ili pravila međunarodnih organizacija u vezi sa nadležnošću i postupkom stavljanja rezervi. U tom pravcu predviđene su tri tipske odredbe koje se odnose na: (a) mogućnost prenošenja dejstva povlačenja rezervi; (b) skraćivanje roka dejstva povlačenja, i (c) slobodu da se odredi dejstvo povlačenja rezervi. Uz navedene odredbe, u „Vodiču u praksi stavljanja rezervi“ posebno se daju smernice u vezi rezervi uz međunarodne ugovore međunarodnih organizacija. U tom smislu, Komisija za međunarodno pravo, obuhvatila je sve što je već rečeno u vezi rezervi uz međunarodne ugovore.³⁸

Na kraju, valja istaći i da rad na „Vodiču u praksi stavljanja rezervi“ nije u potpunosti okončan. Pitanja obrađena u pomenutom dokumentu

38 Pomenućemo takođe još nekoliko interesantnih smernica. Tako, navode se tzv. uslovne interpretativne izjave, zatim smernice o metodu razlikovanja rezervi i interpretativnih izjava, smernice koje se tiču postupka to jest, oblika i saopštenja rezervi, smernice o naknadno stavljenim rezervama, nakon izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom i smernice o posledicama povlačenja rezervi i interpretativnih izjava na međunarodnom planu.

Komisije za međunarodno pravo, samo su privremena rešenja i smernice u odnosu na rezerve. Može se očekivati da će u perspektivi, nakon primedbi i komentara država i međunarodnih organizacija, te konačnog stava Komisije za međunarodno pravo, navedeni dokument biti prihvaćen u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija i da će kao takav biti preporučen državama i međunarodnim organizacijama kao „Vodič u praksi stavljanja rezervi“. Svakako da se ne očekuje njegova ratifikacija ili drugi oblik pristanka na obavezivanje od država i međunarodnih organizacija, s obzirom da je „Vodič u praksi stavljanja rezervi“ samo instrument koji daje smernice o primeni već postojećih pravila i principa Bečkih konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine i Konvencije o sukcesiji država u oblasti ugovora iz 1978. godine.

VI

REGISTROVANJE, OBJAVLJIVANJE I DEPONOVANJE UGOVORA

Sa Paktom Društva naroda posle Prvog svetskog rata i Poveljom Ujedinjenih nacija nakon Drugog svetskog rata, uređeni su postupci registrovanja, objavljivanja i deponovanja međunarodnih ugovora kojima se na nov način dopunjava međunarodni pravni poredak u oblasti zaključivanja međunarodnih ugovora.¹

1. Registrovanje i objavljivanje ugovora

Ustanova registrovanja ugovora usko je vezana sa namerom da se institucionalizuje „javna”, ili „otvorena” diplomatija i pristupi ukidanju tzv. tajne diplomatije s ciljem da se umanju šteta koju međunarodnom pravnom poretku nanose i proizvode tajni ugovori i sporazumi između država. Značajan podsticaj u pogledu javnosti međunarodnih ugovora imao je Dekret o miru vođe sovjetske Oktobarske revolucije, Vladimira Iljiča Lenjina iz 1917. godine, kojim je promulgovano načelo objavljivanja svih tajnih međunarodnih ugovora koje je zaključila carska Rusija uoči i za vreme Prvog svetskog rata. Potom je, 8. januara 1918. godine, u poslanici upućenoj Kongresu Sjedinjenih Američkih Država, predsednik *Wilson* izneo program za očuvanje svetskog mira, čija su osnovna načela koncipirana u 14 tačaka, među kojima važno mesto zauzima javnost diplomatije i međunarodnih ugovora koji se „moraju objaviti ostalom svetu u potpunosti“ (tačka 5). Pomenuti dokumenti imali su vrlo značajne konsekvence, jer su ukazali široj međunarodnoj zajednici na opasnosti koje po svetski mir predstavljaju aktivnosti tajne diplomatije i nekontrolisane spoljnopolitičke delatnosti.²

1 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op. cit.*, str. 276-299; Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, *op.cit.*, pp. 126-132; U doktrini se kao jedan od najranijih primera registracije ugovora navodi primer Utrehtskog ugovora iz 1714. godine, zaključenog između Španije i Holandije. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 483.

2 Harlold Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris*, H. Frowde, and Hodder & Stoughton, London, 1920-1924, vol. I, pp. 433, etc.

i) Pakt Društva naroda iz 1919. godine

Gore pomenuti stavovi našli su odraz u krajnje neelastičnoj formulaciji člana 18. Pakta Društva naroda o obaveznoj registraciji međunarodnih ugovora, ne vodeći računa o spremnosti država da to zaista i čine. Član 18. Pakta Društva naroda glasio je: „Svaki međunarodni ugovor ili angažman (*engagement*) koje ubuduće zaključi jedna članica Društva naroda mora odmah biti registrovan kod Sekretarijata i Sekretarijat će ga objaviti što je moguće pre. Nijedan od ovih ugovora ili međunarodnih angažmana neće biti punovažan pre nego što bude registrovan.”³ Na konferenciji mira u Parizu, smatralo se da pomenuta odredba predstavlja revolucionarnu novinu u pogledu javnosti ugovora. Formulacijom o obaveznoj registraciji ugovora omogućena je kontrola javnog mnjenja u odnosu na diplomatske pregovore i isključena je praksa zaključivanja tajnih ugovora. Iako se odredbom ne obuhvataju ugovori međunarodnih organizacija, obaveza registracije proširena je na ugovore koje države članice sklapaju sa državama nečlanicama Društva naroda. Obavezno registrovanje ugovora postalo je tako, nerazdvojni deo ugovornog sistema sa opšteobaveznom snagom (*erga omnes*). Tumačenja člana 18. Pakta Društva naroda dovela su do izvesnih teškoća s obzirom na sankcije koje su predviđene za ugovore koji nisu registrovani u skladu sa propisanom procedurom. Budući da je odredba bila prihvatljiva za ugovore zaključene u okviru Društva naroda, a u izvesnoj meri i za dvostrane ugovore zaključene između pojedinih država, postavilo se pitanje, da li su neregistrovani ugovori pravno važeći?⁴ Prema jednom mišljenju smatralo se da je neregistrovan ugovor nepostojeći, što *per se*, nije bilo na liniji shvatanja da se kod registrovanja ugovora radi o pravovaljanim pravnim instrumentima. Nelogično je bilo i stanovište da neregistrovani ugovori nemaju pravnu snagu, odnosno da imaju obaveznu snagu, ali ne i izvršnu snagu koju dobijaju nakon

3 U prevodu člana 18. na srpski jezik između dva svetska rata umesto izraza „angažman” koji mi koristimo u prevodu, korišćen je izraz „obaveza” od engleskog izraza *engagement* koji može značiti u praksi i jednostrano preuzimanje obaveze (primedba autora). Videti: Mileta Novaković, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, knjiga II, *op.cit.*, str. 87. Isti prevod zadržan je i kod prof. Bartoša. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, Beograd, 1986, str. 272.

4 Navodi se podatak da je od 1919. do 1941. godine registrovano 4.834 ugovora, što je, ipak, mnogo manje od stvarno zaključenih ugovora u ovom periodu. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public*, tome I, *op.cit.*, p. 129.

registracije. Poznati italijanski internacionalista *Dionisio Anzilloti* dao je šire tumačenje odredbe iz člana 18. Pakta Društva naroda u smislu da je neregistrovan ugovor pravno obavezan između strana ugovornica, ali da se u slučaju spora strane ne mogu na njega pozivati pred organima Društva naroda. Pomenuto doktrinarno tumačenje kasnije je prihvaćeno u diplomatskoj praksi i jurisprudenciji Stalnog suda međunarodne pravde koji je neregistrovane ugovore smatrao za punovažne.⁵ U nekim slučajevima dešavalo se i da određeni sporazumi Društva naroda ne budu registrovani.⁶ Bilo je pokušaja da se registruju i pojedine jednostrane izjave i deklaracije pred Društvom naroda.⁷ Nemogućnost utvrđivanja jasnih granica pravnih posledica pravila o registrovanju međunarodnih ugovora, dovela je do neujednačene prakse, koja nije u potpunosti otklonila sve negativne efekte tajne diplomatije.

ii) Povelja Ujedinjenih nacija iz 1945. godine

Polazeći od negativnog iskustva Društva naroda u vezi sa formulacijom o obaveznoj registraciji međunarodnih ugovora, Povelja Ujedinjenih nacija donosi sasvim novu odredbu o registraciji koja je više usklađena sa potrebama međunarodne zajednice i zahtevima država i međunarodnih organizacija za upoznavanjem sa sadržinom postojećih ugovora. Tako član 102. Povelje Ujedinjenih nacija predviđa: „Svaki ugovor i svaki međunarodni sporazum koji zaključi neki član Ujedinjenih nacija posle stupanja na snagu ove Povelje biće, što je

5 “Polish Postal Service in Danzig”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1931, Ser. B, N° 11; “The Mavrommatis Palestine Concessions (Jurisdiction)”, *Ibid.*, 1924, Ser. A, N° 2, p. 33; Videti: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravosuđe*, Zagreb, 1948, str. 186, 188, 205.

6 Primera radi, dva *modus vivendija*, sklopljena između Švajcarske i Društva naroda (1921. i 1926. godine). Isto važi i za međunarodne pravne akte Društva naroda o izgradnji i korišćenju radioelektrične stanice u Ženevi za potrebe Društva naroda. Sličan slučaj bio je i sa razmenjenim pismima između Stalnog suda međunarodne pravde i holandske vlade i sa ugovorima o manjinama i pravnom položaju Jugozapadne Afrike. Videti: *Court internationale de justice, Recueil*, 1962, pp. 319, 332.

7 U literaturi se navodi zahtev cara Haile Selasija da se registruju njegove izjave u Društvu naroda 1936. godine. Zahtev je odbijen iz razloga što izjave nisu proistekle iz jednog ugovora. Sličan je negativan slučaj u vezi sa odlukom o registrovanju ugovora *inter se* (ugovori između Engleske i Irske). Videti: Ch. Rousseau, *Droit international public, op. cit.*, p. 128.

moguće pre, registrovan u Sekretarijatu i objavljen od njegove strane.”⁸ Nepoštovanje predmetne odredbe, prema Povelji povlači da se, „nijedna strana u takvom ugovoru ili međunarodnom sporazumu neće moći pozivati na neregistrovane ugovore i sporazume ni pred jednim organom Ujedinjenih nacija“ (stav 2. člana 102).⁹ Prema iznetoj formulaciji, jasno je da su se tvorci Povelje opredelili za stanovište kojim neregistrovani ugovori ili sporazumi važe isključivo između strana ugovornica, bez mogućnosti ostvarivanja zaštite pred nadležnim organima Ujedinjenih nacija.¹⁰ Registrovanje ugovora nakon izbivanja spora između ugovornih strana otud po pravilu nema dejstvo. Praktična posledica navedenog pristupa je, što se strane ugovornice mogu obratiti nekom organu izvan Ujedinjenih nacija radi dobijanja pravne zaštite (na primer, Stalnom arbitražnom sudu ili drugim arbitražnim sudovima).¹¹ U međunarodnoj

-
- 8 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 162, 163. Pisci primećuju razliku u odnosu na upotrebljenu formulaciju u Paktu Društva naroda. Prvo, ovde je reč o registraciji „u Sekretarijatu“, a ne „od njega“. Dalje, u Povelji je reč o registraciji „što je moguće pre“, a ranije „odmah“.
- 9 U jugoslovenskoj praksi, svi zaključeni ugovori nisu registrovani kod Sekretarijata Ujedinjenih nacija. Kao kriterijum se nije uzimala vrsta ugovora, već se polazilo od značaja konkretnog ugovora za opšte interese zemlje. Ratifikovani međunarodni ugovori evidentirali su se i čuvali u saveznom organu uprave nadležnom za inostrane poslove. Izuzetno, ratifikovani međunarodni ugovori kojima se uređivala vojno-ekonomska i vojno-tehnička saradnja evidentirali su se i čuvali u saveznom organu uprave nadležnom za narodnu odbranu. Pomenuti ugovori se nisu objavljivali, što je takođe slučaj i sa ugovorima za koje je unapred utvrđeno da se neće objavljivati (tajni i dr.). Protokoli, zapisnici i drugi pismeni akti u cilju izvršavanja ugovora (tzv. administrativni ugovori) dostavljali su se Saveznom izvršnom veću radi upoznavanja, a evidentirali su se kod saveznog organa uprave za inostrane poslove.
- 10 U prvoj polovini novembra 1951. godine, vlada FNRJ uložila je žalbu zbog neprijateljske aktivnosti vlada SSSR, Bugarske, Rumunije, Mađarske, Albanije kao i vlada Poljske i Čeho-slovačke u Ujedinjenim nacijama. Budući da se zaštita u pogledu poštovanja ugovornih obaveza nije mogla tražiti za neregistrovane ugovore u Ujedinjenim nacijama, jugoslovenska delegacija uputila je pismo predsedniku Generalne skupštine 9. novembra 1951. godine, na osnovu koje je iniciran postupak registracije 75 sporazuma u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija. Registracija je okončana 27. novembra 1951. Videti: *Nations Unies des Traités*, 1951, vol. 111, 112, 113, 114, 115, 116; Stevan Đorđević, „Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine i međunarodno pravo“, Institut za savremenu istoriju, 1998 (neobjavljeni članak); Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, *op. cit.*, str. 286, 297; *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1954, br. 1, str. 151–154; *Ibid.*, 1954, br. 2, str. 156–160; *Ibid.*, 1995, br. 1, str. 158–160; *Ibid.*, 1995, br. 2, str. 316–320.
- 11 Zaključak proizilazi iz fakultativne nadležnosti sudova. Problem oko pravne zaštite na osnovu neregistrovanih međunarodnih ugovora može se otud dalje postaviti

jurisprudenciji postoje konkretni primeri da su se strane u sporu obratile sudskim instancama van sistema Ujedinjenih nacija pozivajući se na neregistrovane ugovore.¹² Iz dosadašnje prakse Međunarodnog suda pravde proizilazi da nije bilo primene sankcija iz člana 102. Povelje Ujedinjenih nacija povodom pozivanja na neregistrovane ugovore.¹³ U slučaju „Krfski kanal”, Međunarodni sud pravde odbio je da razmatra pitanje pravnih posledica neregistrovanih ugovora.¹⁴ S druge strane, u slučaju „Diplomatski azil”, ali i slučaju „Krfski kanal” Međunarodni sud pravde zasnovao je nadležnost na posebnim sporazumima parničnih strana koji do okončanja postupka nisu bili registrovani u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija. Postoje na osnovu iznetih primera i određena odstupanja od opšteg pravila da se strane u sporu ne mogu pozivati na neregistrovane ugovore i sporazume.¹⁵ Razvojem ugovorne prakse došlo je do pomaka u proceduri registracije ugovora međunarodnih organizacija. S obzirom na dosadašnja iskustava, moglo bi se zaključiti da je registracija ugovora međunarodnih organizacija postala uobičajena pojava, što nije bio slučaj sa praksom u Društvu naroda. Na osnovu podataka Sekretarijata Ujedinjenih nacija, navodi se da je bar trećina registrovanih ugovora međunarodnih organizacija, zaključena u okviru svetske organizacije.¹⁶ Uporedo sa registovanjem ugovora u okviru Ujedinjenih nacija, od 1945. godine naovamo, i druge međunarodne organizacije izgradile su sopstvene sisteme registrovanja ugovora čija je primena ostala ograničena na ugovore o realizaciji sopstvenih nadležnosti.¹⁷ Prema propisanom pravilu, registraciju ugovora u

ukoliko strane u sporu nakon donošenja odluke arbitraže zatraže njeno izvršenje od nadležnih organa Ujedinjenih nacija.

- 12 U literaturi se navodi slučaj spora pred Arbitražnim sudom o razgraničenju pomorske granice između Gvineje Bisao i Senegala. Videti: N. Q. Dinh, R. Daillier. A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 164.
- 13 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, Beograd 1958, *op. cit.*, str. 285, 287. Sankcije za neregistrovane ugovore pogađaju prema prof. Bartošu i države nečlanice svetske organizacije. Za primenu ove sankcije u odnosu na međunarodne organizacije videti: Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 399, 400.
- 14 “Corfu Channell Case”, *International Court of Justice Reports*, Judgement, 1949, pp. 4, 15. U: “Case concerning Terriotrial Dispute between Lybia and Chad”, Sud je obrazlažući oduku konstatovao da nedostatak registracije nema posledice po važnost samog ugovora. Videti: *Ibid.*, 1994, pp. 20, 422).
- 15 “Asylum Case”, *Ibid.*, 1950, p. 226.
- 16 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 395-396.
- 17 N. Q. Dinh, R. Daillier. A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 162.

Ujedinjenim nacijama, potrebno je učini „što je moguće pre”. Registrovanje ugovora od jedne strane ugovornice oslobađa druge strane ugovornice. Ne postoji obaveza da registraciju ugovora izvrši svaka strana ugovornica ponaosob. Otuda proizilazi zaključak da se na ugovor može pozvati i strana ugovornica koja nije izvršila registraciju ugovora. Obično se strane ugovornice same sporazumevaju koja će od njih izvršiti registrovanje. Kod višestranih ugovora to je obično depozitar ugovora. Mnoga pitanja u vezi sa registrovanjem i objavljivanjem ugovora regulisana su naknadno, Pravilnikom iz 1946. godine, koji je konkretizovao član 102. Povelje Ujedinjenih nacija.¹⁸ Pravilnikom se predviđa registracija ugovora ili sporazuma, ali i „svake docnije činjenice koja donosi izmene u pogledu ugovornica ugovora ili sporazuma ili menja njegove odredbe, domašaj ili primenu”. Registraciju *ex officio* sprovode Ujedinjenjene nacije u slučaju kada su strana ugovornice ili kada je druge ugovornice ovlaste da izvrši registraciju ugovora ili sporazuma. Pravilnik predviđa i registrovanje od specijalizovanih agencija i to, u tri slučaja: 1) kada se statutom specijalizovane agencije predviđa takva mogućnost; 2) kada je ugovor registrovan kod specijalizovane agencije i, 3) kada je specijalizovana agencija ovlašćena tekstom ugovora koji se registruje.¹⁹ Veliki broj ugovora koje su države članice svetske organizacije zaključile sa međunarodnim organizacijama registrovan je u skladu sa odredbama člana 102. Povelje. U tom kontekstu poseban značaj imaju sporazumi o sedištu međunarodnih organizacija sa državama – domaćinima.²⁰ Ugovor se može podneti Sekretarijatu Ujedinjenih nacija na registraciju pošto stupi na snagu između dve ili više strana ugovornica. Pravilnikom je precizirano da se registruje „svaki ugovor ili međunarodni sporazum, ma kakvog je oblika ili naziva”. Pomenuta formulacije sadrži povoljno rešenje s obzirom da su se u dosadašnjoj praksi javljali različiti ugovori, pod različitim nazivima i oblicima zbog čega je bilo teško ustanoviti pravne standarde. Pravilnikom je regulisano i pitanje, ko sve ima pravo da registruje

18 Pravilnik je usvojen na osnovu rezolucije Generalne skupštine 97 (I) od 14. novembra 1946. Pomenuta rezolucije je kasnije izmenjena rezolucijom 364 (IV) od 1. decembra 1949. i 472 (V) od 19. decembra 1950.

19 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op. cit.*, str. 485. Prema autorima, „stvar se komplikuje ukoliko je depozitar sama organizacija Ujedinjenih nacija, a da pri tom nije strana ugovornica. U odsustvu izričite ugovorne odredbe, Ujedinjene nacije ne bi mogle pribeći registraciji ugovora *ex officio*”.

20 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 400-404.

međunarodni ugovor kod Sekretarijata Ujedinjenih nacija. Propisanim rešenjem predviđeno je da registraciju može „vršiti bilo koja ugovornica”. Ne postoji, dakle, zabrana da to učini i neka nečlanica svetske organizacije, ako je u pitanju ugovor sa nekom članicom Ujedinjenih nacija. Tumačenjem *stricto sensu*, člana 102. Povelje sa pridodatim Pravilnikom, ne postoji mogućnost registracije ugovora između nečlanica kod Sekretarijata Ujedinjenih nacija. Pravilnik je time ostao u okviru ograničenja koja proizlaze iz odredbe člana 102. Povelje, tako da: „1) ugovorna strana mora biti jedna od članica Ujedinjenih nacija; 2) ugovor mora biti sklopljen posle stupanja na snagu Povelje to jest, nakon 24. oktobra 1945. godine, i 3) ugovor mora biti na snazi pre čina registracije”. Na ugovor koji je registrovala jedna ugovornica, Ujedinjene nacije ili neka specijalizovana agencija, mogu se pozivati i sve ostale ugovornice.

Uloga Sekretarijata Ujedinjenih nacija u postupku registracije strogo je tehničke prirode. Sekretarijat se ne upušta u ocenu prirode ugovora, statusa ugovornica, valjanosti ugovora, i dr. Unošenje ugovora ili sporazuma u registar ne može da se shvati kao naknadno osnaženje (konvalidacija) međunarodnog ugovora, ako to svojstvo nema, kao što se ni ugovornici ne može dati status koji inače nema. Takođe, organi Ujedinjenih nacija nisu sprečeni da primenjuju ugovor koji nije registrovan, iako se strane ugovornice na isti ugovor mogu pozivati. Pored iznetog važno je zapaziti da se u registar međunarodnih ugovora unose i ugovori koji nisu obuhvaćeni navedenim pravilima o registrovanju i objavljivanju, čije je zaključenje prethodilo stupanju na snagu Povelje Ujedinjenih nacija, a koji nisu uneti u zbirku ugovora Društva naroda (primera radi, ugovori zaključeni u periodu Drugog svetskog rata).²¹ Članom 10. Pravilnika o primeni člana 102. Povelje, predviđeno je dobrovoljno registrovanje ugovora država koje nisu članice Ujedinjenih nacija. Registracija se označava kao postupak „klasifikovanja i upisa u registar (spisak, listu)”.

Najšire mogućnosti za registraciju ugovora pruža tzv. fakultativna registracija. Prema članu 10(a) Pravilnika, Ujedinjene nacije i specijalizovane agencije ovlašćene su da podnesu Sekretarijatu sve svoje

21 Napominjemo, da su zahvaljujući ovim zbirkama Ujedinjenih nacija, u domaćoj doktrini i praksi korišćeni ugovori izbegličke kraljevske vlade Jugoslavije za vreme Drugog svetskog rata, koji inače nisu bili dostupni na drugi način Videti: Stevan Đorđević, *O kontinuitetu država s posebnim osvrtom na međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*, Beograd, 1967, str. 148-151.

ugovore koji ne podležu obaveznoj registraciji *ex officio*, a radi klasiranja i uvođenja u spisak. To mogu biti ugovori između Ujedinjenih nacija i država nečlanica, ugovori između Ujedinjenih nacija i specijalizovanih agencija, ugovori između specijalizovanih agencija i drugih međuvladinih organizacija. *Inter alia*, i države nečlanice imaju pravo da svoje ugovore podnesu Sekretarijatu radi klasifikovanja ili upisa u registar. Isto pravo države nečlanice imaju i u pogledu ugovora sklopljenih sa bilo kojom supranacionalnom, transnacionalnom (univerzalnom) ili regionalnom organizacijom izvan sistema Ujedinjenih nacija. Međutim, i pored ove mogućnosti, ni jedan ugovor između međunarodnih organizacija u kome bar sa jedne strane nije učestvovala svetska organizacija ili neka druga međunarodna agencija nije uveden u registar niti je objavljen u zbirci ugovora Ujedinjenih nacija.²² Klasiranje i upisivanje u spisak ugovora ne podleže obaveznoj registraciji shodno članu 102. Povelje. Pored tehničkih razlika, registracija u širem smislu obuhvata i navedeni vid tzv. užeg oblika voljne registracije. Ugovora je svakim danom sve više, uključujući i ugovore koji nemaju neki veći značaj, kao što su tzv. izvršni ugovori doneti na osnovu opštih, ranije zaključenih ugovora. Iz ovih razloga u okviru Ujedinjenih nacija, naročito iz finansijskih razloga postavljalo se pitanje, da li je oportuno objavljivati sve ugovore (izvršne, anekse tehničke prirode, priloge za ugovore i dr.). Generalna skupština je sa nekoliko rezolucija donetih sedamdesetih godina prošlog stoleća, najavila potrebu objavljivanja samo naslova ugovora sa izvesnim napomenama koje se odnose na zaključenje ugovora, strane ugovornice, stupanje na snagu ugovora, i dr.²³ S obzirom na razliku između registrovanja i objavljivanja ugovora u Ujedinjenim nacijama, počev od 1974. godine, uveden je poseban informacioni sistem u cilju da se ova razlika smanji, i da se postignu izvesne koristi od blagovremenog obaveštavanja o registrovanim ugovorima.²⁴

22 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 400, 401.

23 Sekretarijat je posle registrovanja po pravilu objavljivao ugovore u posebnoj zbirci ugovora (objavljeno je više desetina hiljada ugovora u skoro dve hiljade svesaka i to na jezicima na kojima su zaključeni i u prevodu na engleski i francuski, ukoliko nisu zaključeni na tim jezicima). Nažalost, do sada je objavljen samo manji broj zaključenih ugovora (računa se otprilike jedna trećina, najviše), zato što države ne registruju sve ugovore, posebno tajne i druge ugovore najčešće iz finansijskih razloga.

24 N. Q. Dinh, R. Daillier. A. Pellet, *Droit international public*, op.cit., p. 163. Želelo se postići memorisanje podataka koji se odnose na ugovore, automatsko dobijanje

iii) Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine

Član 80. Bečke konvencije iz 1969. godine i član 81. Bečke konvencije iz 1986. godine, potvrđuju rešenja propisana članom 102. Povelje Ujedinjenih nacija. Istina, pomenute odredbe Bečkih konvencija iako međusobno identične, unose i izvesne novine u odnosu na odredbu iz Povelje, tako da se istim precizira: „1. Posle stupanja na snagu ugovori se dostavljaju Sekretarijatu Ujedinjenih nacija u cilju registrovanja ili založenja i upisivanja u listu, već prema slučaju, kao i radi objavljivanja. 2. Imenovanje depozitara predstavlja za njega ovlašćenje da vrši radnje navedene u prethodnom stavu.” Prilikom interpretacije navedenih odredaba ustanovilo se da postoje izvesna razlikovanja. Dok se obaveza po članu 102. Povelje vezuje u načelu za članice Ujedinjenih nacija, Bečke konvencije postavljaju problem na „univerzalan način” tako što predviđaju registraciju i objavljivanje ugovora svih strana ugovornica. Odredbe iz Konvencija predstavljaju otuda potvrdu rešenja propisanih Pravilnikom Generalne skupštine kojim se ugovori nečlanica Ujedinjenih nacija klasifikuju i uvode u spisak (listu) ugovora. Pored navedenog, postoji još jedna razlika. Ranije su se, prema Paktu Društva naroda (član 18), a i danas prema Povelji Ujedinjenih nacija (član 102), ugovori registrovali prema opštim odredbama nezavisno od toga da li su stupili na snagu. Prema rešenju usvojenom u Bečkim konvencijama, uslov za registraciju jeste, da su ugovori stupili na snagu. Pored toga, Bečke konvencije vezuju samo članice ugovornice. Odavde je bilo logično postaviti pitanje, da li se odredbe člana 102. Povelje primenjuju i na članice Bečkih konvencija, a koje nisu članice Ujedinjenih nacija?²⁵ Registracija ugovora u Sekretarijatu imala je za cilj generalizaciju obaveze radi ustanovljavanja centralnog sistema registracije. Registracija i objavljivanje međunarodnih ugovora tako je dobila veliki značaj. U komentaru Komisije za međunarodno pravo uz navedeni član

dokumenata, najbolje korišćenje po izvesnim kriterijumima ili ključevima (osnovama) istraživanja. Generalna skupština je, 1977. godine, odlučila da odloži objavljivanje izvesnih sporazuma (rez. 32/144). Mera se pokazala nedovoljnom. Novom rezolucijom 33/141A iz 1978, preporučeno je da se sporazumi o pomoći i saradnji ograničenog domašaja kao i ugovori o organizaciji konferencija i konvencije u vezi sa njima, ne moraju objavljivati *in extenso*.

25 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966. vol. II, p. 298; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 77; N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, pp. 163-164. Pisci nalaze da je rešenje nedorečeno, tj. da se problem može teško postaviti, s obzirom na postignutu univerzalnost današnjih Ujedinjenih nacija.

nacrta Konvencije iz 1966. godine, usvojenim rešenjem nije se isključivala mogućnost da druge međunarodne organizacije raspoložu sistemom registracije za ugovore za koje su zainteresovane.²⁶ Ukoliko bi se radilo o registraciji ugovora međunarodnih organizacija, prema komentaru Komisije iz 1982. godine, obaveza međunarodnih organizacija da registruju ugovore predstavljala bi po pravnom karakteru uslovnu obavezu čije izvršenje u potpunosti zavisi od pravila koja su na snazi u Ujedinjenim nacijama.²⁷ O pomenutoj obavezi međunarodnih organizacija vođena je diskusija u Komisiji za međunarodno pravo, prilikom rasprave o registraciji ugovora zaključenih između država.²⁸ Na Bečkoj konferenciji 1968–1969. godine, došlo je do proširenja odredbe o registrovanju i objavljivanju ugovora, odnosno do izvesnih izmena redakcijskog karaktera u odnosu na nacrt Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine (primera radi, umesto zbirnog izraza „zaključeni ugovori” jasnije je propisano da se ugovori dostavljaju Sekretarijatu na registraciju posle njihovog stupanja na snagu; umesto pozivanja na Pravilnik Ujedinjenih nacija iz 1946. godine, navodi se i zavodjenje i upisivanje u registar, na kraju se daje i ovlašćenje depozitaru da vrši pomenute radnje). Navedene odredbe preuzete su i u Konvenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija.²⁹

2. Deponovanje ugovora

Ustanova depozitara ugovora uvedena je u međunarodnu praksu s početka 19. veka. Zbog racionalnosti i ekonomičnosti postupka, strane ugovornice počele su da određuju depozitara ugovora, kome su

26 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 298.

27 *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 77.

28 *Yearbook of the International Law Commission*, 1953, vol. II, p. 31; *Ibid.*, 1954, vol. II, p. 123; *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1956, vol. II, p. 104. Prof. Radivojević, u vezi sa pitanjem uticaja registracije na pravnu prirodu registrovanih ugovora, zaključuje: „Registracija nije *presumptio juris et de jure* nego samo *prima facie* međunarodnog karaktera sporazuma ili, bolje rečeno takvog stava ugovornica prema pravnoj prirodi sklopljenog ugovora”. Videti: Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 377.

29 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, Vienne, 26 mars–2 mai 1968, pp. 511–513, 531 (79. i 82 sednica); *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9 avril–22 mai 1969, p. 141 (24 sednica).

deponovale ugovore radi daljeg objavljivanja i saopštavanja. Kao što su prilikom nastanka višestranih ugovora države pronašle razlog da ne zaključuju mnoštvo dvostranih ugovora, tako su i u slučaju depozitara države tražile razlog da izbegnu mnogobrojna deponovanja ratifikacionih instrumenata drugim stranama ugovornicama. Uvođenjem ustanove depozitara u stvarnosti je izbegnuto da svaka država vrši za sebe postupak obaveštavanja.

i) Depozitari ugovora

Svi načini izražavanja pristanka na obavezivanje vrše se u načelu pismenim putem kroz dostavljanje isprava drugoj ugovornoj strani ili, ako je reč o višestranom sporazumu, ostalim stranama ugovornicama. Kod dvostranih ugovora uobičajena je razmena isprava o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju i dr. Kod višestranih sporazuma određuje se jedno mesto u kojem se polažu osnovne isprave (na primer, kod vlade određene države, u ministarstvu spoljnih poslova, i dr.). Funkciju depozitara može preuzeti jedna ili više država.³⁰ Ako je reč o ugovorima zaključenim u okviru međunarodne organizacije ili na nekoj diplomatskoj konferenciji pod okriljem međunarodne organizacije, depozitar je obično administrativni ili izvršni organ te organizacije (primera radi, u Ujedinjenim nacijama funkciju depozitara vrši generalni sekretar). U ostalim slučajevima depozitar je obično vlada države domaćina u kojoj se održava konferencija na kojoj se zaključuje međunarodni ugovor. No, pomenuti princip u pogledu određivanja depozitara nema opšti karakter.³¹ Prema pravilu, depozitar se određuje samim ugovorom, ili u prethodnim pregovorima ili na neki drugi način, kako se sporazumeju strane učesnice. Funkcija depozitara ima s jedne strane, reprezentativni karakter, a s druge strane, depozitar ima određene administrativne, operativne obaveze, s obzirom da primena višestranih sporazuma podrazumeva brojne postupke i radnje procesnog karaktera. Delanje depozitara mora biti objektivno i

30 Primer za navedeni slučaj predstavlja Brijan-Kelogov pakt ministara inostranih poslova Francuske i SAD iz 1928. godine.

31 Konvencijom o diplomatskim i konzularnim odnosima iz 1961. godine, odnosno iz 1963. godine, određena je vlada Austrije, kao domaćin, a kao depozitar generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Sličan je slučaj i sa drugim kodifikovanim tekstovima iz međunarodnog prava, uključujući i obe Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine.

nepriistrasno, što je ponekad otežano kada je depozitar istovremeno i strana ugovornica. Iako su na prvi pogled funkcije depozitara tehničke prirode, u izvesnim slučajevima funkcije mogu poprimiti i određeno političko obeležje i značaj, što je u krajnjem slučaju uslovljeno njegovim političkim opredeljenjem. Pomenuti slučaj postoji kada se deponuju instrumenti koje su podnele određene teritorijalne celine, a koje još nisu priznate za države. Njihovo uključivanje u proces zaključivanja međunarodnih ugovora u praksi bi moglo biti pogrešno tumačeno kao priznanje državnosti i međunarodnopravnog subjektiviteta. To bi moglo da proizvede ozbiljne političke probleme. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, kao depozitar mnogih višestranih konvencija konstatovao je da izričita politička pitanja izlaze izvan njegove nadležnosti kao depozitara ugovora. Iz pomenutih razloga u ugovorima se sva sporna pitanja precizno uočavaju da bi se izbegli neželjeni sporovi.³² Bečke konvencije načelno potvrđuju napred izložena zapažanja o radu depozitara. Dužnosti depozitara imaju međunarodno obeležje i depozitar je dužan da deluje nepriistrasno u vršenju svojih dužnosti (stav 2. člana 76. i 77. Bečkih konvencija). U ranijoj praksi, a i u toku rada Komisije za međunarodno pravo u vezi sa donošenjem konvencija, postavilo se pitanje da li depozitar ima ovlašćenja da van svojih funkcija verifikuje regularnost akata izvršenih od strana ugovornica. Zauzeto je srednje, neutralno rešenje po kojem „u slučaju neslaganja između države i depozitara po pitanju ispunjavanja njegovih obaveza, depozitar ima mogućnost da „skrene pažnju“ državama potpisnicama i državama ugovornicama, ili, ako je potrebno, nadležnom organu međunarodne organizacije u pitanju” i da traži formalnu regularnost. Polazeći da depozitar ima pravo da konstatuje izvesne nepravilnosti, njegova ovlašćenja da donosi meritornu odluku time je ostala uskraćena (stav 2, člana 77. Bečke konvencije iz 1969). Isto važi i za ugovore međunarodnih organizacija (stav 2, člana 78. Bečke konvencije iz 1986).

32 Takav je slučaj bio s određivanjem više depozitara u Moskovskom sporazumu o zabrani vršenja nuklearnih eksperimenata iz 1963. godine. Ugovor je bio otvoren za naizmenični potpis ili pristupanje „svim državama”. Svakoj državi ostavljeno je, da saglasno svojim političkim uverenjima odredi depozitara ili da ga bira zavisno od toga da li je priznat od strana depozitara tj. vlada SSSR, Velike Britanije i SAD. Ovaj sistem je primenjen i u mnogim drugim slučajevima. U doktrini se ističe da je ta praksa napuštena sa prestankom hladnog rata devedesetih godina prošlog veka. Videti: N. Q. Dinh, R. Daillier. A. Pellet, *Droit international public*, op.cit., pp. 183, 184; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, op.cit., str. 487.

U navedenom rešenju manje je naglašena uloga depozitara, nego što je bio slučaj u praksi Društva naroda. U doktrini se navode primeri vršenja funkcije koji su prekoračili ispitivanje formalne regularnosti. Ujedinjene nacije očigledno su pošle drugim putem kojim se smanjuju ovlašćenja i uloga depozitara. Depozitar je otuda postao samo posrednik između strana ugovornica. Navedeno shvatanje oslanja se na pomenuti stav generalnog sekretara u vezi sa njegovim svojstvom depozitara višestranih konvencija. Depozitar ne postaje organ zajednice država i potpisnika jednog višestranog sporazuma, nego depozitar „ima međunarodni karakter”, a funkciju vrši „nepristrasno”.³³

Bečka konvencija iz 1969. godine, sadrži i neka detaljnija pravila u vezi sa funkcijama depozitara. Budući da su pravila dispozitivne prirode, moguće je da strane ugovornice predvide i drugačija rešenja od pravila sadržanih u Konvencijama koja se *inter alia* odnose na: obezbeđenje čuvanja izvornog teksta ugovora i svih punomoćja; pripremanje overenih prepisa izvornog teksta i svih ostalih tekstova ugovora na drugim jezicima koji mogu biti zahtevani, kao i njihovo dalje dostavljanje stranama ugovornicama i stranama koje imaju pravo da to postanu; primanje svih potpisa ugovora; primanje i čuvanje svih pismena, saopštenja i dostava koja se odnose na ugovor; ispitivanje da li su potpis, pismeno, dostava ili saopštenje koja se odnose na ugovor u valjanom i propisanom obliku; obaveštavanje strana ugovornica i strana koje imaju pravo da to postanu o radnjama, i saopštenjima i dostavljanjima koji se odnose na ugovor; obaveštavanje država koje poseduju svojstvo da postanu strane ugovornice o datumu kada je bio primljen ili deponovan dovoljan broj potpisa ili pismena o ratifikaciji, prihvatanju, odobravanju ili pristupanju, potreban za stupanje ugovora na snagu; registovanje ugovora kod Sekretarijata Ujedinjenih nacija i konačno, na obavljanje dužnosti posebno označenih u drugim odredbama ove Konvencije (stav 1, člana 77). Iz formulacije pomenutih odredbi, zaključuje se da u funkciju depozitara mogu doći i neke druge dužnosti koje sama ustanova deponovanja ugovora nameće depozitaru.³⁴ Istovetne odredbe predviđene su i u Konvenciji od 1986. godine, s tim što su u njoj predviđene i

33 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 184; Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op. cit.*, str. 487.

34 U jugoslovenskom zakonu iz 1978. godine o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora, nije bilo posebnih propisa o njihovom deponovanju, već su se neposredno primenjivala opšta pravila međunarodnog ugovornog prava. Sa ovom praksom nastavilo se i u vremenu nakon raspada SFRJ.

međunarodne organizacije kao strane ugovornice ili kao depozitari ugovora (stav 1, člana 78).

ii) Saopštenja i ispravke

Odredbe Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, bliže propisuju obaveze država i međunarodnih organizacija u vezi sa obaveštenjima i saopštenjima o zaključenim međunarodnim ugovorima, posebno u vezi sa obavezama depozitara u tim radnjama. Navedene obaveze imaju kako je rečeno dispozitivni karakter, tako da ih strane mogu izbeći međusobnim sporazumima. Obaveštenja o zaključenom međunarodnom ugovoru predaju se neposredno stranama ugovornicama, ukoliko nema depozitara, sa tačnim određenjem kada je obaveštenje i saopštenje primljeno (članovi 78. i 79. Bečkih konvencija). Takođe, propisane su i konkretne obaveze strana ugovornica, odnosno depozitara u vezi sa ispravkama u tekstovima ili u overenim prepisima ugovora koje se odnose na: vršenje i parafiranje ispravke u tekstu ugovora; sačinjavanje zapisnika u tekstu ugovora; obaveštavanje strana ugovornica o učinjenim radnjama; određivanje roka za prigovor na prethodne ispravke i njegovo dejstvo; registrovanje ispravke u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija, i dr. (članovi 79. i 80. Bečkih konvencija). Prilikom preduzimanja radnji koje se odnose na ispravke primarna je saglasnost strana ugovornica. Ispravljeni tekst zamenjuje tekst *ab initio* koji je pogrešan, ukoliko države potpisnice i države ugovornice (odnosno međunarodne organizacije) drugačije o tome ne odluče (stav 4, člana 79. Bečke konvencije iz 1969. i stav 4, člana 80. Bečke konvencije iz 1986). Pomenuta saopštenja i ispravke označavaju niz administrativnih radnji koje su se morale predvideti s obzirom na mogućnost potkradanja greški, posebno ako je autentičan tekst ugovora sačinjen na više jezika. Precizno određivanje radnji i rokova za određena saopštenja i ispravke umnogome olakšavaju rad depozitara i unose red i sigurnost u njihovo obavljanje. Njihova nedovoljna određenost mogla bi da proizvede određene pravne posledice za druge strane ugovornice.³⁵

35 O deponovanju ugovora, saopštenjima i ispravkama bliže videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 292–298; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 73–77; “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, Vienne, 26 mars–2 mai 1968, pp. 497–504; 507–511; 528–531; 531–532 (77, 78, 82 i 83 sednice); *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9 avril–22 mai 1969, pp. 139–141 (24 sednica).

STUPANJE NA SNAGU I PRIMENA UGOVORA

1. Stupanje ugovora na snagu

Pojedinačni pristanak strana ugovornica da budu vezane ugovorom, nije kraj postupka zaključenja ugovora. Saglasnost volja mora biti očitovana stupanjem ugovora na snagu. Tek od momenta kada ugovorni akt postane perfektan u smislu pravne obaveznosti, ugovor postaje deo pozitivnog prava. U zavisnosti od vrste ugovora, pomenutim činom omogućava se da odredbe ugovora postanu važeće pravo između strana ugovornica (kao deo partikularnog prava) ili deo opšteg međunarodnog pravnog poretka (sa dejstvom *erga omnes* karaktera). Međunarodna praksa nije jedinstvena po pitanju načina stupanja ugovora na snagu. Principijelno se polazi da države, odnosno druge strane ugovornice, određuju uslove za stupanje ugovora na snagu. Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine, pomenuti princip izražava na sledeći način: „Ugovor stupa na snagu na način i vreme utvrđeno njegovim odredbama ili sporazumima između država koje su učestvovala u pregovorima” (stav 1, člana 24). Istovetna odredba sadržana je i u stavu 1. člana 24, Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. Shodno pomenutom, proizilazi da je dispozicija strana ugovornica suštinsko merilo kod stupanja ugovora na snagu. Stupanje ugovora na snagu tiče se vremenskog važenja prava koje *ipso facto*, obuhvata dva značajna pitanja, i to: a) Od kada ugovor stupa na snagu i, b) Do kog momenta ugovor važi, odnosno od kog momenta prestaje njegovo važenje? Drugo pitanje predmet je izlaganja o prestanku ugovora. Ovde se ukazuje na razliku koja nije uvek uočljiva, a koja se ponekad pojavljuje između stupanja ugovora na snagu i stvarne primene ugovora. Situacija podrazumeva da strane ugovornice mogu predvideti rok između ostvarenja svih uslova da ugovor stupi na snagu i datuma od kada se ugovor primenjuje. U velikom broju ugovora sadržane su precizne odredbe o stupanju ugovora na snagu.

Strane koje su učestvovala u pregovorima mogu utvrditi da će datum stupanja na snagu ugovora biti vezan za datum potpisivanja,

razmene ili deponovanja instrumenata o ratifikaciji. Može se takođe odrediti i rok iza pobrojanih radnji (na primer, dvanaest meseci od deponovanja unapred utvrđenog broja instrumenata o ratifikaciji ili pristupanju). U slučajevima kada je potpis međunarodnog ugovora i konačan način izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom, odnosno kada strane ugovornice takvo dejstvo potpisivanju daju, dan stupanja na snagu ugovora jeste dan stavljanja potpisa na ugovor. Navedeni slučajevi nisu retki u međunarodnoj praksi i to najčešće, kod dvostranih ugovora između država. Datum stupanja na snagu uobičajeno se naglašava unošenjem u tekst ugovora klauzule „odmah”. To se uglavnom čini primenom sledeće formulacije „Ovaj ugovor stupa na snagu danom potpisivanja” ili „odmah po potpisivanju”. Klauzula o stupanju ugovora na snagu stavljanjem potpisa nije obavezna. U nekim situacijama može se konstatovati i posebnim instrumentom u zapisniku. Pomnuta praksa zastupljena je pre svega kod tzv. ugovora u uprošćenju. U ostalim slučajevima, kod dvostranih ugovora, stupanje na snagu ugovora stipuliše se tek nakon razmene ratifikacionih instrumenata, odnosno prihvatanja ili odobravanja, kada se u posebnom zapisniku konstatuje izvršenje neke od navedenih pravnih radnji. Ponekad se ugovornicama ostavlja izvesno vreme da bi se pripremile za stupanje ugovora na snagu.

Teži slučaj predstavlja situacija kada strane ugovornice nisu unapred uredile pitanje stupanja ugovora na snagu, odnosno kod tzv. „ćutanja” ugovora. Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, sadrže dopunsko pravilo u vezi slučajeva nepotpune odredbe strana ugovornica o stupanju ugovora na snagu. Prema usvojenom rešenju, u nedostatku takvih odredaba ili takvih sporazuma to jest, kad postoji tzv. „ćutanje”, ugovor stupa na snagu čim se ustanovi da postoji pristanak na obavezivanje ugovorom svih država, odnosno međunarodnih organizacija koje su u pregovorima učestvovala (stav 2, člana 24. Bečkih konvencija). Navedeno pravilo predstavlja jedan od retkih primera koji ide u prilog načela jednoglasnosti. Kod višestranih ugovora, stupanje ugovora na snagu po pravilu prethodi davanju pristanka strana koje učestvuju u zaključenju ugovora. Pravilo važi i u slučajevima kada se zahteva ratifikacija ugovora, odnosno razmena ratifikacionih instrumenata.¹ U praksi se određuje broj ugovornica čiji

1 Navodimo primera radi, Brijan-Kelogov pakt iz 1928. godine, Ugovor o Antarktiku iz 1959. godine, specijalni sporazumi o Evropskim zajednicama (Briselski iz 1948., i Rimski iz 1957. godine) i Varšavski ugovor iz 1955. godine.

je konačan pristanak dovoljan za stupanje ugovora na snagu.² Ponekad se traži da među državama budu izričito određene države čiji se pristanak na obavezivanje smatra posebno važnim ili potrebnim za delovanje ugovora. Kriterijum „određenih država” neophodnih za stupanje ugovora na snagu, najčešće je povezan sa nekim posebnim materijalnim uslovima (na primer, sa uslovom posedovanja nekonvencionalnog oružja za masovno uništavanje, sa uslovom posedovanja nuklearnih centrala, sa posedovanjem kapitala i roba, i dr.). Kriterijum određenja može biti kumulativno utvrđen tako da se za stupanje ugovora na snagu uz saglasnost unapred propisanog broja država zahteva i njihovo posebno svojstvo. Među najpoznatijim primerima jeste verovatno Povelja Ujedinjenih nacija, koja je stupila na snagu pošto su ratifikacione instrumente deponovali stalni članovi Saveta bezbednosti – Kina, Francuska, Sovjetski Savez, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, kao i većina ostalih država potpisnica. Kriterijum kojim se određuje posebno svojstvo država, strana ugovornica, po pravilu će zavisiti od predmeta i cilja ugovora.

U međunarodnoj praksi postoje i primeri da ugovor stupa na snagu kada ga prihvate sve strane koje učestvuju u postupku zaključenja. Pomenuta opcija važi uglavnom za dvostrane i za neke kategorije višestranih ugovora kojima se predviđa osnivanje određenih organa ili zajedničkih tela (na primer, prilikom osnivanja Evropskog suda za ljudska prava na osnovu XI protokola uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1998. godine, predviđena je primena jedinstvene procedure). Da bi se barem delimično postigli ciljevi, strane u ugovoru dodaju odredbu da svaka država može izjaviti da se odriče korišćenja odredbe o stupanju ugovora na snagu jednoglasnošću strana, tako da ugovor stupa na snagu davanjem pristanka na obavezivanje svake ugovornice ponaosob.³ U praksi se pominje sijaset različitih rešenja u vezi sa potrebnim brojem ratifikacija odnosno drugih oblika konačnog pristanka na obavezivanje kojim ugovor stupa na snagu. Kriterijum brojnosti otud se razlikuje od slučaja do slučaja, već u zavisnosti od predmeta i cilja ugovora.⁴ Za Bečku konvenciju o pravu

2 Konvencija Ujedinjenih nacija o pravu mora iz 1982. godine, stupila je na snagu godinu dana nakon deponovanja šezdesetog instrumenta o ratifikaciji – 16. decembra 1994. godine.

3 Na primer, Ugovor o denuklearizaciji Latinske Amerike iz 1967. godine.

4 Navedimo da je kod Ženevskih konvencija o humanitarnom pravu predviđen uslov stupanja na snagu bio postojanje dve ratifikacije. Kod Konvencije o zabrani

ugovora iz 1969. godine, predviđeno je rešenje po kojem Konvencija stupa na snagu tridesetog dana posle deponovanja tridesetpetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanja (stav 1, člana 84). Za svaku državu koja ratifikuje Konvenciju ili joj pristupi posle tridesetpetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana pošto ova država deponuje svoj instrument o ratifikaciji ili pristupanju (stav 2, člana 84). Istovetne odredbe unete su i u drugu Bečku konvenciju iz 1986. godine (član 85). Ponekad propisani rokovi za prvobitno stupanje na snagu određenog međunarodnog ugovora i za naknadne ratifikacije ili pristupanja nisu istovetni (na primer, Konvencija o pravu mora iz 1982. godine, predviđa prvobitni rok od dvanaest meseci, a drugi rok od trideset dana).⁵ Kada je interes za neki višestrani sporazum manji ili kada su u pitanju izrazito suprostavljeni interesi pojedinih grupa država ili većeg broja država, može se dogoditi da se mora čekati mnogo godina da se sakupi dovoljan broj ratifikacija ili drugih načina pristanka na obavezivanje da bi ugovor stupio na snagu.⁶ Razni činioci poput vrste ugovora, predmeta ugovora, zainteresovanosti država i drugih strana učesnica u zaključivanju ugovora, kao i postojanje ili nepostojanje odgovarajućih pravila, mogu imati uticaj na stupanje ugovora na snagu.⁷ Kod ugovora međunarodnih organizacija, zavisno od

hemijskog oružja od 1993. godine, predviđen broj je bio mnogo veći (65 ratifikacija). U nekim slučajevima poznatim u praksi, da bi se ubrzalo stupanje nekog važnog ugovora na snagu, broj različitih oblika kojima se izražava konačan pristanak na obavezivanje, smanjuje se na 10 do 25, zavisno od sadržine ugovora. Valja pomenuti i da formalne potvrde ili pristupanje međunarodnih organizacija određenim ugovorima, samo izuzetno predstavljaju uslov za stupanje ugovora na snagu (na primer, u praksi Evropske unije i drugih organizacija).

- 5 U Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine, predviđeno je da će Statut stupiti na snagu prvog dana meseca posle šezdesetog dana od datuma deponovanja šezdesetog instrumenta ratifikacije, prihvatanja odobrenja ili pristupanja. Posle prvobitnog stupanja na snagu predviđa se šezdeset dana za stupanje na snagu Statuta od naknadnih izražavanja pristanka na obavezivanje za nove strane ugovornice (član 126). Istovremeno u Statutu su sadržane prelazne odredbe koje dozvoljavaju državi da ne bude vezana izvesnim odredbama prvih sedam godina posle stupanja na snagu Statuta (član 124). Odstupanja je bilo još više u Rimskom ugovoru o Evropskoj zajednici iz 1957. godine, u kome se predviđala progresivna primena u pogledu i vremena i sadržaja preuzetih mera koje je trebalo primenjivati.
- 6 "Case Concerning the Territorial Dispute (Lybia v. Chad)", Judgement, 1994, *International Court of Justice Reports*, 1994, p. 20.
- 7 A. N. Talalaev, *Pravo međunarodnih dogovorov*, Moskva, 1985, pp. 30, etc.

unutrašnjeg akta međunarodne organizacije postoji više rešenja kada ugovori stupaju na snagu (na primer, jedna međunarodna organizacija obaveštava drugu, odnosno njen sekretarijat, da je konkretan međunarodni ugovor konačno potvrđen ili odobren). U slučaju kada se ustanovi da je pristanak države da bude obavezana ugovorom dat posle stupanja na snagu ugovora, za tu državu ugovor stupa na snagu toga dana, osim ako ugovorom nije drugačije predviđeno (stav 3, člana 24. Bečke konvencije iz 1969). *In concreto*, odredba važi za ugovore koji su otvoreni za pristupanje nakon njihovog stupanja na snagu. Predmetna odredba *mutatis mutandis*, uneta je i u Bečku konvenciju o pravu ugovora međunarodnih organizacija iz 1986. godine (stav 3, člana 24). Stoga je pomenuta odredba veoma važna, jer datum stupanja na snagu nije jednak za sve strane, niti strane jednovremeno postaju pravno vezne ugovorom. Proizilazi logičan zaključak da ugovor ne stupa na snagu istovremeno za sve strane, odnosno njegovo stupanje na snagu može biti vezano za ispunjenje određenih uslova koji se realizuju u različitim vremenskim razmacima (vremenska primena ugovora).⁸ No, bez obzira kada su dati pristanci na obavezivanje ugovorom, za sve strane ugovorenice važi pravilo o primeni prvobitnog teksta ugovora. Pomenuto pravilo podložno je modifikacijama i odstupanjima s obzirom na pravnu obaveznost amandiranog teksta ugovora za buduće strane ugovornice.

Odredbom iz članova 24. stav 4. Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, predviđa se izuzetak u odnosu na primenu pravila o različitom datumu stupanja ugovora na snagu. Naime, odredbama ugovora kojima se propisuje autentifikacija teksta ugovora, izražavanje pristanka država ili međunarodnih organizacija da se ugovorom obavežu, način ili datum njegovog stupanja na snagu, rezerve, funkcije depozitara, kao i ostala pitanja koja se postavljaju pre stupanja ugovora na snagu, primenjuju se od momenta usvajanja teksta ugovora. S obzirom da se u predmetnom slučaju radi o završnim odredbama međunarodnih ugovora, navedeno pravilo iz Bečkih konvencija proširuje se i na tzv. privremeno primenjivanje ugovora ili delova ugovora, pre njegovog definitivnog stupanja na snagu. Nije otud nepoznato u ugovornoj praksi da se

8 Primera radi, Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, svaka država ugovornica postaje odgovorna za akte koji obuhvataju period nakon njenog stupanja na snagu.

ugovor primenjuje pre nego što budu obavljene sve formalnosti oko konačnog obavezivanja. Pomenuta situacija nastaje najčešće iz potrebe hitne međunarodne saradnje, ali i iz razloga što postupak ratifikacije u nekim zemljama traje dugo, tako da se faza stupanja ugovora na snagu može protegnuti preko predviđenog roka u kojem bi se ugovor u pojedinim delovima mogao ili morao primenjivati. Međutim, razlozi celishodnosti, često i pravno-tehničke prirode, mogu biti od presudnog značaja kod privremene primene ugovora. Primera pomenutih ugovora ima dosta u praksi Ujedinjenih nacija pod čijim okriljem rade pripreme komisije i specijalizovane agencije čiji je zadatak da utru i ubrzaju rad na zaključenju multilateralnih konvencija. Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, dopuštaju da se ugovor u celini ili u delu privremeno primenjuje u očekivanju njegovog stupanja na snagu, i to: a) ako je u samom ugovoru tako predviđeno ili, b) ako su se države odnosno međunarodne organizacije koje su učestvovalе u pregovorima na neki drugi način (na primer, sačinjavanjem posebnog protokola ili razmenom nota u okviru ili van ugovora), tako sporazumele (stav 1, člana 25). Konačno, privremena primena ugovora u odnosu na jednu državu ili jednu međunarodnu organizaciju prestaje, ako država ili međunarodna organizacija obavesti druge države i međunarodne organizacije između kojih se ugovor privremeno primenjuje o svojoj nameri da ne želi da bude strana ugovornica tog ugovora.⁹ Pomenuto pravilo važi, samo ako se u ugovoru o tome drugačije ne predviđa ili ukoliko se države i međunarodne organizacije koje su učestvovalе u pregovorima, nisu na drugi način sporazumele (stav 2. član 25. Bečkih konvencija).

Privremeno primenjivanje ugovora ne bi trebalo mešati sa slučajevima stupanja ugovora na snagu u različitim vremenskim razmacima. To su dve potpuno odvojene situacije. Isto važi i za zaključivanje ugovora u uprošćenoj formi. Hitno privremeno

9 Sporazumom o primeni dela XI Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, zaključenim 1994. godine, predviđeno je da i države koje nisu bile strane Konvencije imaju pravo na privremenu primenu Sporazuma i Konvencije do 16. novembra 1998. godine. Pomenuti problem pomenut je samo zato, što je Sporazum neposredno uticao na stupanje na snagu Konvencije o pravu mora UN. Videti: Zoran Radivojević, „Dno mora i okeana kao zajedničko dobro čovečanstva – pravna iluzija ili stvarnost“, *Pravni život*, 1997, br. 12, str. 572–576; N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, pp. 158, 159.

primenjivanje ugovora, samim činom „privremenosti“, ne daje i ne menja karakter ugovora, da bi ugovor postao ugovor o uprošćenoj formi. Budući da privremena primena ugovora proističe iz razloga celishodnosti koja se obrazlaže potrebom hitne primene, sve ostale faze za konačno izražavanje pristanka na obavezivanje ostaju i dalje u važnosti. Problem negativnih posledica koje mogu proizaći iz privremene primene ugovora, ako kasnije ne bi došlo do konačnog zaključenja ugovora i njegovog stupanja na snagu ne mogu se isključiti. Ovo tim pre, jer pravna dejstva međunarodnih ugovora proširuju se i na unutrašnjem pravnom planu. Primena ugovora otud se izražava preko vremenskog i teritorijalnog važenja pravnih normi (*rationae temporis et rationae loci*). Stupanje ugovora na snagu u tom kontekstu otvara više dodatnih pitanja, i to: 1) Neretroaktivnosti ugovora; 2) Teritorijalnog domašaj ugovora i, 3) Primene uzastopnih (sukcesivnih) ugovora koji se odnose na isti predmet. U bliskoj vezi sa postavljenim pitanjima jeste i problem tzv. intertemporalnog (međuvremenskog) prava o kome će biti više reči u narednom delu studije.¹⁰

2. Vremensko važenje ugovora

Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, potvrđuju opšte načelo međunarodnog ugovornog prava po kome, ugovori nemaju povratno dejstvo. Odredbe ugovora ne obavezuju stranu ugovornicu (državu, međunarodnu organizaciju), u pogledu neke činjenice ili radnje koja je prethodila stupanju na snagu ugovora u odnosu na tu stranu ugovornicu ili situacije koja je do tog datuma prestala da postoji (član 28). Načelo neretroaktivnosti jedno je od opštih pravnih načela koje važi za sve međunarodnopravne akte. Kod neretroaktivnosti reč je o usaglašavanju dva cilja, pokadkad suštinski suprotna. S jedne strane primenom načela ostvaruje se pravna sigurnost strana kojima su pravila namenjena, a sa druge strane, postoji potreba da se neopravdano ne zakasni sa primenom novih pravila međunarodnog

10 Raniji jugoslovenski Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine, iz sklopa pomenutih pitanja, predviđao je da, „delegacija SFRJ može prihvatiti klauzulu u međunarodnom ugovoru da će se taj ugovor privremeno primenjivati pre njegovog stupanja na snagu, samo po posebnom odobrenju Saveznog izvršnog veća“ (član 13. Zakona). Videti: „Službeni list SFRJ“, br. 55/1978.

prava. Međunarodni ugovori principijelno se cene u svetlu važećih pravila u vreme zaključenja ugovora, a njihovo sprovođenje može se odnositi samo na kasnije činjenice po njihovom stupanju na snagu (tzv. pravilo neposrednog dejstva).¹¹ Bečke konvencije o ugovornom pravu potvrđuju primenu na ugovore koje države i međunarodne organizacije zaključe posle njihovog stupanja na snagu u odnosu na te države i međunarodne organizacije (član 4). Iako je na prvi pogled načelu neretroaktivnosti pridat apsolutni karakter, načelo ipak trpi određena odstupanja kroz uslovnu formulaciju, „ukoliko iz ugovora ne proističe drugačija namera ili je to na drugi način ustanovljeno” (član 28. Bečkih konvencija). Iz navedenog proizilazi da bi strane ugovornice imale mogućnosti da se dogovore da ugovor važi od određenog vremena unapred to jest, retroaktivno. Pomenute odredbe koje se u ugovor unose izričitom formulacijom, nisu nepoznate u praksi. Odredbe su normalna posledica dispozitivnog karaktera pravila usvojenog u Bečkim konvencijama koje omogućava stranama ugovornicama da slobodno određuju stupanje na snagu ugovora. Moguće je međutim, da retroaktivno dejstvo ugovora proizilazi prećutno iz same prirode ugovora kada ugovor po svojoj sadržini obuhvata i situacije koje su se desile pre njegovog stupanja na snagu. Obično je reč o spornim situacijama zaostalim iz perioda pre zaključenja ugovora. Po pravilu, izuzeci od pravila važili bi samo za određeni ugovor. Gore izloženi stavovi dobili su većinsku podršku u jurisprudenciji Stalnog suda međunarodne pravde i Međunarodnog suda pravde. Ilustracije radi, pomenućemo poznati slučaj *Mavromatis*, koji se ticao primene Protokola XII uz Lozanski ugovor o miru zaključenog nakon Prvog svetskog rata, u kojem je prihvaćeno da retroaktivna primena pravila može da proizađe iz predmeta ugovora i uz prećutnu saglasnost.¹² U drugom slučaju *Ambitelos*, Međunarodni sud pravde tumačeći odredbu člana 29. ugovora zaključenog između Grčke i Velike Britanije 1926. godine, utvrdio je da nema mesta za suprotstavljanje povratnom dejstvu ugovora, ukoliko postoji izričita ugovorna odredba ili poseban razlog koji upućuje na njegovu retroaktivnu primenu. Kako pomenute odredbe u konkretnom slučaju

11 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, op. cit., p. 219.

12 “The Mavrommatis Palestine Concessions (Jurisdiction)”, *International Court of Justice Reports*, 1924, Ser. A, N° 2, p. 33; Anka Gođevac, *Principi i pravila međunarodnog prava koja se izlučuju iz jurisprudencije Stalnog suda međunarodne pravde u Hagu*, Knjižnica Gece Kona, Beograd, 1932, str. 75-76.

nije bilo, Sud je odbio mogućnost retroaktivne primene ugovora.¹³ Navedeni izuzeci nisu precizno određeni, što unosi dodatne teškoće u praksi. Izuzeci se mogu odnositi na proceduralna i suštinska pitanja. Primera radi, ova mogućnost navodi se u ugovorima kojima se obrazuju organi nadležni za utvrđivanje štete pričinjene od stranih državljana, zatim u sporazumima kojima se ustanovljavaju snage za održavanja mira, i dr.¹⁴ U odluci Međunarodnog suda pravde iz 1996. godine, povodom tužbe Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije u vezi primene Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, Sud je odbio jugoslovensko stanovište da bi prihvatanje nadležnosti Suda značilo retroaktivnu primenu člana IX Konvencije. U obrazloženju odluke navedeno je da proceduralni domašaj pravila o neretroaktivnosti ima ograničeno dejstvo s obzirom da je u odsustvu izričite rezerve, međunarodni sudski organ nadležan da se izjašnjava o sporu nastalom pre stupanja na snagu ugovora kojim se ustanovljava njegova nadležnost, jer primenljivost osnovnih pravila, koja bi Sud trebalo da primeni, nije ograničen *ratione temporis*.¹⁵

U uskoj vezi sa predmetnim pitanjima jesu i međunarodnopravna pitanja koja imaju opšte efekte u pogledu pravila o neretroaktivnoj primeni međunarodnih ugovora.¹⁶ O tim pitanjima, kao izuzecima, biće reči u nastavku analize.

a) Države i međunarodne organizacije dužne su da se uzdrže od akata koji bi uništili predmet i cilj ugovora pre njegovog stupanja na snagu. Navedena obaveza proizilazi iz Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, a za pomenute subjekte koji su potpisali ugovor ili koji su razmenili instrumente koji sačinjavaju ugovor pod rezervom ratifikacije, akte formalne potvrde, prihvatanja ili odobravanja i to, sve dok nisu jasno ispoljili nameru da postanu strane ugovornice tog ugovora. Isto pravilo važi i kad su pomenuti subjekti izrazili pristanak da budu obavezani ugovorom u periodu koji prethodi stupanju ugovora na snagu i to stupanje na snagu nije neopravdano odloženo (član 18. Bečkih konvencija). Obaveze inače proizilaze iz načela *bona*

13 "Ambatielos Case", *International Court of Justice Reports*, 1952, pp. 28-40.

14 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, pp. 219, 220.

15 *Ibid*; "Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons", *International Court of Justice Reports*, 1996, p. 617.

16 Smilja Avramov, Milenk Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 490-492.

fide, koje se očekuje u ponašanju subjekata međunarodnog prava u njihovim ugovornim odnosima, a ne neposredno iz izuzetka od načela neretroaktivnosti ugovora.

b) U dvostranim i višestranim ugovorima o rešavanju sporova pred arbitražnim sudovima i Međunarodnim sudom pravde (ranije Stalnim sudom međunarodne pravde), odnosno u ugovornim odredbama o sudskoj jurisdikciji, sadržana je često rezerva strana ugovornica da se iz nadležnosti sudova *ratione temporis*, isključe činjenice koje su nastale pre nego što je ugovor stupio na snagu. Odredbe pomenute vrste vrlo su česte u međunarodnoj praksi, iako ima i suprotnih primera. Iz međunarodne jurisprudencije proizilazi da u nedostatku izričitih odredaba o nenadležnosti sudova u ovakvim slučajevima, sudovi su se proglašavali nadležnim bez obzira da li su ove pravne situacije i činjenice nastale pre ili posle stupanja ugovora na snagu. U svakom konkretnom slučaju, priroda ugovora, više nego same njegove odredbe, ukazivale su na potrebu povratnog dejstva.¹⁷

c) U slučaju procesnopравnih odredbi, posebno ako je reč o završnim i prelaznim odredbama, kriterijum za neretroaktivnost blaži je, negoli u slučajevima vremenskog domašaja materijalnopравnih odredbi. I pored neznatnih razlika, Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, predviđaju da se odredbe ugovora primenjuju od momenta usvajanja njegovog teksta ako se istim regulišu pitanja autentifikacije, ustanovljenja pristanka države, odnosno međunarodne organizacije da se obaveže ugovorom, način ili datum stupanja na snagu, rezerve, funkcije depozitara, kao i druga pitanja koja se nužno postavljaju pre stupanja ugovora na snagu (stav 4, člana 24). Drugi deo vremenskog važenja ugovora najuže je povezan sa pitanjem ništavosti ugovora, privremenim obustavljenjem važenja ugovora i svim oblicima prestanka ugovora. Do utvrđivanja navedenih pravnih činjenica, važi pretpostavka o važenju ugovora, jer je to osnovni zahtev koji nalaže pravna sigurnost. Pored navedenog, ukazuje se i na razliku vremenskog važenja ugovora kod dvostranih u odnosu na višestране ugovore. Kod dvostranih ugovora važnost se poklapa sa utvrđivanjem

17 U izuzetnim slučajevima, Evropski sud za ljudska prava dopuštao je retroaktivnu primenu Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i to, kada bi ustanovio tzv. produženo stanje, odnosno situaciju u kojoj postoji povreda Konvencije i nakon što je Konvencija postala pravno obavezujuća za strane ugovornice. Videti: "De Becker", ECHR, N° 214/56, (Judgement), 9 June 1958.

osnova ništavosti prestanka dejstva ugovora kao pravnog akta. Sa druge strane, kod višestranih ugovora, s obzirom na njihovu pravnu prirodu (višestrani sporazumi), vremensko važenje je drugačije. Nema prestanka važenja ugovora kao pravnog akta, već je to važenje ograničeno samo na jednu stranu ugovornicu. Višestrani ugovor i dalje nastavlja da važi između ostalih strana ugovornica. Pomenuta pitanja se podrobno izlažu o materiji o prestanku ugovora.

d) U vezi sa vremenskim važenjem ugovora najuže je povezano sledeće pitanje: Da li se važenje ugovora izražava u oceni pravovaljanosti s obzirom na trenutak zaključenja ugovora, odnosno da li se primena tog ugovora ima ceniti u skladu sa pozitivnim pravilima međunarodnog prava u vreme njegovog izvršavanja? Pomenuto pitanje polazi od različitih stanovišta koja su *sedes materiae*, koncepta o tzv. intertemporalnom (međuvremenskom) pravu. Pitanje nije dobilo odgovarajuće mesto u Bečkim konvencijama, niti se pak, pominje u komentarima Komisije za međunarodno pravo uz predložene nacрте Konvencija iz 1966. i 1982. godine. Posledice primene tzv. intertemporalnog prava ogledaju se u prestanku važenja određenih pravila sadržanih u ranijem međunarodnom ugovoru ukoliko su u međuvremenu nastala nova pravila međunarodnog prava. Navedeno dejstvo pogađa samo izmenjena pravila, ali ne i sam ugovor koji je nastao u vreme kada su ta pravila bila važeća. U tome je razlika između pojma intertemporalnog prava i retroaktivnog važenja ugovora. Kod prvog je, čini se, razlikovanje važenja nekih pravila u međunarodnom ugovoru u odnosu na trenutak kada je ugovor nastao, ali i kasnije, u vreme kada su pravila izmenjena drugim opštim pravilima. Nasuprot tome, kod retroaktivnog važenja ugovora reč je o protezanju važenja ugovora na događaje vremenski nastale pre momenta zaključenja ugovora.¹⁸ U tom smislu, u komentarima iz 1966. godine, Komisija za međunarodno pravo pojasnila je izuzetak od neretroaktivne primene ugovora na akte, činjenice ili situacije koje su se desile ili pojavile pre stupanja na snagu ugovora, a koje su ponovile ili produžile trajanje nakon njegovog stupanja na snagu.¹⁹ Bečke konvencije ne sadrže bliža pravila o intertemporalnom pravu, mada se isto može razmatrati, barem delimično, u vezi sa odredbom

18 Smilja Avramov, Milenk Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 490-492.

19 "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, pp. 211, etc.

sadržanom u članu 53, koja se odnosi na ništavost ugovora usled sukoba sa novonastalom opštom normom prinudnog (imperativnog) karaktera (*jus cogens*).²⁰ U tom kontekstu, ugovor koji je zaključen pre nastanka opšte norme imperativnog karaktera, oslobađa ugovorne strane obaveze da nastave za izvršavanjem ugovora, a istovremeno, nova norma ne može da bude na štetu stečenih ugovornih prava i obaveza, niti pravni situacija koje su nastale izvršavanjem ugovora u periodu pre njegovog stupanja na snagu.²¹

3. Teritorijalno važenje ugovora

Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, sadrže samo jednu, opštu odredbu o teritorijanom domašaju ugovora. U odredbi člana 29. predviđa se da: „Ako iz ugovora ne proizlazi drugačija namera, ili na drugi način nije utvrđena, ugovor obavezuje svaku stranu ugovornicu u pogledu cele njene teritorije”. Namera stranaka otuda predstavlja odlučujući činilac kod utvrđivanja teritorijalne primene ugovora. Navedena pretpostavka o primeni ugovora na celokupnoj teritoriji, potvrđena je u praksi država, međunarodnoj jurisprudenciji i doktrini međunarodnog prava. U toku rada Komisije za međunarodno pravo, izneseni su predlozi da se pomenuta odredba dopuni formulacijom, „i teritorijama na kojima strane ugovornice obezbeđuju međunarodne odnose”. Od pomenutog predloga Komisija je odustala, jer je formulacija po svoj prilici, upućivala na izvesne sličnosti sa ranijom praksom ugovaranja tzv. kolonijalnih klauzula.²² Kolonijalne klauzule su inače primenjivane na nesamoupravna područja, na način da bi se dejstvo ugovora koje zaključuje metropola na njih proširilo ili ograničilo.²³ Pojam „celokupna teritorija” (fr. *l'ensemble de territoire*; eng. *entire territory*), dosta je široko postavljen, tako da u praksi izaziva određene nedoumice. Pojam valja shvatiti u skladu sa opštim pravilima običajnog

20 Članom 53. Bečke konvencije u pravu ugovora, propisano je da, „Za svrhe ove konvencije imperativna norma opšteg međunarodnog prava je norma koju je prihvatila i priznala celokupna međunarodna zajednica država kao normu od koje nikakvo odstupanje nije dopušteno i koja se ne može izmeniti novom normom opšteg međunarodnog prava istog karaktera“.

21 Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 432.

22 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1962, vol. II, pp. 134-135, 140; *Ibid.*, 1966, vol. II, p. 232.

23 Božidar Jovanović, „Kolonijalna klauzula u posleratnim ugovorima“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1952, br. 1, str. 88, etc.

prava i pravilima prava ugovora prihvaćenim u praksi. Njima se obuhvata kopnena, pomorska i vazдушna oblast državne teritorije. Imajući u vidu da bi se pomenuta odredba Bečkih konvencija mogla tumačila restriktivno i isključivo u odnosu na teritorije strana ugovornica, u toku rada Komisije iznet je predlog o ekstrateritorijalnom važenju ugovora. Ekstrateritorijala primena ugovora obuhvata njegovo važenje u diplomatskim, konzularnim i drugim predstavništvima, vazduhoplovima, brodovima i drugim postrojenjima u okviru oblasti pod tuđim suverenitetom. U kasnijim verzijama nacrtu Komisije odustalo se od pomenutog predloga, s obzirom na nesporazume o dometu ekstrateritorijaliteta u praksi. Komisija je stoga zaključila da nije moguće da se sva složena pitanja u vezi teritorijalnog važenja ugovora regulišu konvencijama o pravu ugovora.²⁴ Pojam „celokupna teritorija” otuda je imao striktno značenje prostora nad kojim država vrši teritorijalni suverenitet, odnosno jurisdikciju.²⁵ Osim navedenog pitanja ekstrateritorijalnosti, pred Komisijom za međunarodno pravo bili su izneti i drugi predlozi, kao što je predlog u vezi teritorijalne primene ugovora u složenim državama (*composite States*) sastavljenim od različitih entiteta konstitutivnog i autonomnog karaktera. Komisija je odustala od navedenog predloga smatrajući da odredba bilo kako redigovana, ne može u potpunosti zadovoljiti sve legitimne zahteve strana ugovornica.²⁶ Konačno, bez obzira na prihvaćeno pravilo da ugovor u odsustvu drugačije izražene namere strana ugovornica važi na celoj teritoriji, domašaj teritorijalnog važenja ugovora može biti limitiran na određenim prostorima poput kontinentalnog platoa, isključive ekonomske zone, i dr. Izuzeci od pravila nemaju apsolutni karakter, a izričita ograničenja čine se u samom ugovoru ili u naknadno zaključenim aktima. Prećutna ograničenja proizlaze iz samog karaktera ugovora (na primer, kod pograničnog prometa, primene ugovora na prekomorske teritorije, i dr.). Praktično gledano problem teritorijalnog domašaja ugovora zavisi od predmeta i sadržaja ugovora. Kod izvesnog broja ugovora ovo pitanje se ne postavlja, s obzirom da se države obavezuju kao jedinstven subjekt međunarodnog prava (na primer, kod ugovora o mirnom rešavanju sporova, kod ugovora o ekstradiciji ili o

24 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1962, vol. II, p. 233.

25 U praksi postoje slučajevi proširenja teritorijalnog važenja ugovora (na primer, slučajevi carinskih unija poznati u ugovornim odnosima Francuske i Monaka, Švajcarske i Lihtenštajna, i dr.).

26 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 232-233.

izvršenju sudskih odluka, kod ugovora o pomorskoj i vojnoj saradnji, o ustanovljavanju međunarodnih organizacija, i dr.). Postoje i tzv. lokalni ugovori, koji se odnose na pojedine delove teritorije (na primer, ugovori o međunarodnim službenostima, o pograničnom prometu, o graničnim pitanjima, i dr.). Najzad, postoje i ugovori kod kojih se problem teritorijalnog domašaja postavlja na osnovu izričito ili prećuno izražene volje ugovornih strana ili na bazi predmeta ugovora (na primer, kod teritorijalnih klauzula o isključenju određene teritorije iz primene ugovora, kod rezervi i interpretativnih izjava o teritorijalnom domašaju ugovora, kod regionalnih ugovora ograničenog teritorijalnog važenja, i dr.).²⁷ U međunarodnom pravu, sadržaj ugovora ne pruža uvek pouzdan oslonac da se sazna tačna namera strana ugovornica ili pak, uobičajena praksa. U doktrini je dobro uočeno da Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, nisu regulisale situacije koje nastaju u slučaju teritorijalnih promena, koje *ipso facto* dovode do izmena državnih granica. Komisija za međunarodno pravo, izostavila je pomenuti problem s obzirom da je utvrđeno da odredbe Konvencija ne prejudiciraju pitanja koja bi se mogla postaviti u vezi sa sukcesijom država (član 73. Konvencije iz 1969. godine i član 74. Konvencije iz 1986. godine). Otuda se čini prihvatljivim tumačenje da bi se u slučaju teritorijalnih promena koje vode sukcesiji država, imala primeniti pravila merodavna za sukcesiju u odnosu na međunarodne ugovore. *A fortiori*, na gore postavljeno pitanje, odgovor bi dala pravila sadržana u Konvenciji o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine, odnosno relevantna običajna pravila.

Najizrazitiji primeri za teritorijalni domašaj ugovora pomenute vrste, ogleda se u primeni već ranije pomenutih kolonijalnih klauzula. Kolonijalne klauzule bile su aktuelne u vreme postojanja kolonijalnih i nesamoupravnih teritorija. Države metropole koristile su ovo pravo da prostorno ograniče ili prošire primenu ugovora na zavisnu teritoriju.²⁸ Zavisne teritorije bile su na taj način često lišene izvesnih prednosti primene međunarodnih standarda, pre svega u domenu

27 Postoje tako višestrani ugovori zaključeni u svrhu rešavanja nekih opštih međunarodnopravnih pitanja vezanih za određenu teritoriju ili region (na primer, Ugovor o Antarktiku iz 1959. godine). Nasuprot njima, postoje u praksi primeri kada su teritorija ili izvesne teritorije isključene iz primene nekog višestrnog ugovora (na primer, kod Evropske konvencija o ekstradiciji u odnosu na Hong Kong pre njegovog prisjedinjenja Kini).

28 Božidar Jovanović, „Kolonijalna klauzula u posleratnim ugovorima“, *op.cit.*, str. 88-102.

ljudskih prava. Države metropole mogle su da odrede da li će se neki ugovor primenjivati na celokupnoj teritoriji na kojoj su imale suverenitet ili će se poseban status ustanoviti samo za zavisnu teritoriju (na primer, za teritorije pod starateljstvom). Na kolonijalne klauzule gledalo se sa izvesnim podozrenjem budući da su počivale na odnosu neravnopravnosti između metropole i zavisnih teritorijalnih oblasti. Nakon sticanja nezavisnosti novih emancipovanih država kroz proces dekolonizacije, klauzula je izgubila praktičan značaj. U savremenim međunarodnim ugovornim odnosima, valja se osvrnuti na slična ograničenja koja se vezuju za Evrpsku uniju. U Rimskom ugovoru Evropske ekonomske zajednice iz 1957. godine, sadržane su pojedine odredbe kojima se određuje da se izvesna komunitarna pravila neće primenjivati na određene prekomorske departmane, odnosno da će se na departmane primenjivati poseban režim ustanovljen za pridružene zemlje i prekomorske teritorije. Iako nema izričitih odredbi o tome, ugovor se može primenjivati samo na teritorije država metopola (sporazum iz Šengena iz 1985. godine).²⁹ Drugačije je dejstvo ugovora u pogledu primene federalnih klauzula. Unošenjem federalne klauzule u ugovor, savezna država ne garantuje da će se ugovor primenjivati u svim njenim administrativno-teritorijalnim celinama. Drugim rečima, koristeći federalnu klauzulu, savezna država se može osloboditi odgovornosti za primenu ugovora koji je zaključila za čitavo svoje područje.³⁰ Na taj način, primena ugovora teritorijalno se ograničava. Teritorijalno ograničenje proizilazi iz sistema podele vlasti i distribucije suverenih ovlašćenja koja su imanentna saveznoj državi i njenim federalnim jedinicama. Za određena pitanja zakonodavno su nadležne isključivo federalne jedinice, pa je otud logično da od federalnih jedinica zavisi i primena ugovora na njihovom području, odnosno sprovođenje i izvršavanje međunarodnih ugovora koje je zaključila savezna država. Izvršavanje međunarodnih ugovora za saveznu državu predstavlja pre svega

29 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, p. 221. Pomenuti problemi posebno su došli do izražaja prilikom donošenja Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, u vezi sa korišćenjem bogatstava i resursa morskih zona neautonomnih teritorija, imajući u vidu da ovi resursi u prvom redu treba da služe narodima tih teritorija u cilju njihovog razvitka.

30 *Ibid.*, p. 220. S jedne strane istorijske okolnosti nastanka federacije koje utiče na stav federalnih jedinica u pogledu međunarodnog predstavljanja, i s druge strane, uzdržanost drugih ugovornica u odnosu na njeno korišćenje od pojedinih država, dovodi do iščezavanja federalnih klauzula u praksi.

moralnu obavezu. Sa jedne strane, savezni organi dužni su da upoznaju organe federalnih jedinica sa sadržajem ugovora i da nastoje da se ugovor izvršava, ali bez preuzimanja obaveze *stricto sensu*.³¹ S druge strane, sve strane ugovornice trebalo bi da budu unapred upoznate sa teritorijalnim domašajem ugovora i postavljenim ograničenjima.³² Poput kolonijalnih klauzula, i federalne klauzula bile su predmet kritika u okviru Ujedinjenih nacija, posebno kada je bilo reči o ugovorima koji su se ticali poštovanja standarda o zaštiti ljudskih prava. Bečke konvencije o pravu ugovora ne spominju u svojim odredbama federalnu klauzulu. Otsustvo regulacije, ne znači da pravila o njihovom ugovaranju ne postoje u međunarodnoj i unutrašnjoj praksi država.³³

4. Uzastopni (sukcesivni) ugovori koji se odnose na isti predmet

Savremene međunarodne odnose karakteriše postojanje velikog broja međunarodnih ugovora koji regulišu istu materiju i koji okupljaju često iste ili delimično iste strane ugovornice. Otuda potiče i problem sukoba ili „konkurentnosti“ uzastopnih ugovora, koji je najčešće izražen kod višestranih legislativnih ugovora koji imaju isti predmet regulisanja, ali kod kojih se strane ugovornice razlikuju. Problem uzastopnih ugovora postavlja se i kod dvostranih ugovora, ali ga je tada mnogo lakše rešavati s obzirom na sasvim ograničen broj strana ugovornica i primenu pravila *lex posterior derogat lege priori*. Kod legislativnih ugovora, s obzirom na kasniji pristanak na obavezivanje mnogih strana ugovornica i vremenski naizmeničnog važenja, nastaje veliki broj pojedinačnih rešenja između pojedinih strana ugovornica. Istovremeno, legislativnim ugovorima teži se postizanju univerzalnosti ugovornih odnosa s jedne strane i stvaranju

31 Na primer, to je slučaj sa Konvencijom o statusu izbeglica iz 1951 godine, gde postoji obaveza davanja pozitivnog mišljenja savezne vlasti prilikom upoznavanja federalnih jedinica sa njenim sadržajem.

32 Stevan Đorđević, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985, str. 33.

33 U pravnom sistemu jugoslovenske države posle Drugog svetskog rata nije se koristio sistem federalne klauzule. Problem je bio absorbovan obavezom davanja saglasnosti nadležnih republičkih i pokrajinskih organa za ratifikaciju međunarodnih ugovora koje je zaključila federacija, ukoliko je reč o materiji i obavezama iz oblasti zakonodavstva republika i pokrajina.

posebnih ugovornih režima koji se odnose na isti predmet regulisanja između strana ugovornica, s druge strane. Uzastopni ugovori mogu biti slični ali i protivrečna, mogu biti proglašeni saglasnim i nesaglasnim sa ranijim ugovorima. Kriterijum procene saglasnosti ili nesaglasnosti uzastopnih ugovora zavisice *in concreto*, od predmeta regulisanja i identičnosti strana ugovornica. Istovremeno sa sukcesivnim ugovorima stvara se više pravnih režima, s obzirom da se između pojedinih strana ugovornica primenjuju samo ugovorna pravila koja su obavezna za strane ugovornice u pitanju. Ponekad se navedena pravila odnose na ranije, a ponekad na kasnije zaključene ugovore, već zavisno koje su strane obuhvaćene ugovorima. U praksi je moguća primena i starih i novih pravila iz pojedinih ugovora što će zavisiti od prvenstva koje im se pripisuje. Iznete konstatacije ukazuju na deo problema koji se odnosi na pravna pravila o rešavanju sukoba ugovora o istom predmetu. Pravna pravila o sukcesivnim ugovorima predstavljaju *per se*, napredak u međunarodnom pravu. Izostanak pravila i primena isključivo pravnotehničkih rešenja dovela bi do većeg broja pojedinačnih ugovora, koji bi u perspektivi imali za posledicu usložnjavanje i degradaciju međunarodnih ugovornih odnosa. U praksi, sukob ugovora sa istim predmetom može se izraziti u različitim vidovima. Prvo, sukob može izbiti između dva pojedinačna ugovorna pravila ili između dva opšta ugovorna pravila. Takođe, sukob može izbiti i između jednog opšteg i jednog pojedinačnog ugovornog pravila.

U unutrašnjem pravnom poretku pitanja sukoba ugovora, lakše se rešava nego u međunarodnom pravu. Kada je realno moguće, rešenja prisutna u unutrašnjem pravu preuzimaju se i u međunarodnom pravu.³⁴ Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, usvojile su nekoliko preciznih odredaba. Naime, Bečke konvencije u najvećoj meri uspele su da regulišu najopštije i najbrojnije situacije u praksi i da uvedu hijerahijski red u pogledu vremenskog važenja ugovora i njegovih pravnih pravila. Dužim uopštavanjima istovremeno je izbegnut rizik suviše detaljnog regulisanja svih mogućih situacija koje su podložne stalnim promenama, čime nije zaustavljen normalni

34 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 121-127; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 152, etc. U doktrini se ukazuje na podudarnosti i sličnosti koje se ne mogu uvek pretpostaviti, te se i rešenja ne mogu automatski prenositi iz unutrašnjeg prava u međunarodno pravo.

tok unapređenja regulisanja međunarodnih ugovornih odnosa. U Konvencijama je načinjen jedan opšti izuzetak principijelne prirode, time što je preuzeto ograničenje iz člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija po kojem, „u slučaju sukoba između obaveza članica Ujedinjenih nacija na osnovu Povelje i njihovih obaveza na osnovu bilo kojeg drugog međunarodnog sporazuma, prevagu će imati njihove obaveze iz ove Povelje”. Pomenuta hijerarhija u pogledu pravnog važenja ugovora zadržana je i izričito istaknuta od Komisije za međunarodno pravo u nacrtima pravila o pravu ugovora iz 1966. i 1982 godine, a takođe je potvrđena i na konferencijama iz 1968-1969. i 1986. godine. Prava i obaveze strana ugovornica otud ne mogu biti na uštrb člana 103. Povelje (stav 1, člana 30. Bečke konvencije iz 1969. i stav 6, člana 30. Bečke konvencije iz 1986). Bečke konvencije nisu išle dalje u razradi posledica primene pomenutog člana Povelje.

U vreme donošenja osnovnog konstitutivnog akta Ujedinjenih nacija 1945. godine, s obzirom na ograničen broj njenih članica, postavilo se pitanje ugovora zaključenih od država koje nisu bile članice svetske organizacije. Iako pitanje danas nema toliki značaj, zbog univerzalnog karaktera Ujedinjenih nacija, pitanje je aktuelno u pogledu utvrđivanja statusa ugovora nečlanica Ujedinjenih nacija, koje su međuvremenu postale njene članice. Pozivanje na član 103. Povelje postoji i u praksi Međunarodnog suda pravde u slučaju koji se ticao tumačenja Montrealske konvencije o suzbijanju nezakontih akata štetnih po bezbednost civilnog vazduhoplovstva od 23. septembra 1971. godine, povodom poznatog vazdušnog incidenta u Lockerbiju.³⁵ Potvrđivanjem nadređenosti Povelje nad svim drugim ugovorima, prihvata se da član 103. Povelje čini jedinstveni izuzetak od pravila donetih u vezi sa uzastopnim (sukcesivnim) ugovorima. Drugi izuzetak, i pre ovog po svojoj važnosti, jesu pravila *jus cogens*, tzv. prinudna (imperativna) pravila, koja ulaze u predmet izlaganja materije o dozvoljenosti predmeta i o ništavosti ugovora. Bez sumnje, obe Konvencije o pravu ugovora ovim podređivanjem obaveza iz bilo

35 “Provisional Measures Order in the Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie”, *International Court of Justice Reports*, 1992, p.126; Obrad Račić, „Međunarodni sud i ovlašćenja Saveta bezbednosti: Od savetodavnog mišljenja o Namibiji do slučaja Lokerbi“, *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 1997, br. 1-3, str. 39-64; Stevan Đorđević, “The Control of the Legality of the Acts of the United Nations Security Council”, *Facta Universitatis, Series: “Law and Politics”*, 2000, vol. 1, n° 4, pp. 371-387.

kojih ugovora, daju doprinos u ustanovljenju hijerarhije normi u međunarodnom pravnom poretku.³⁶

Slično formulisane odredbe bile su prisutne i u Paktu Društva naroda posle Prvog svetskog rata (član 20). Po pomenutom članu, sve strane ugovornice Pakta priznaju da se donošenjem Pakta potvrđuje da su sve obaveze i savezi *inter se*, nespojivi ukoliko su suprotni ciljevima Pakta, zbog čega se strane svečano i obavezuju da u budućnosti neće ugovarati slične obaveze. Takođe, svaki član Društva naroda obavezuje se, da će, ukoliko je pre ulaska u Društvo naroda preuzeo ugovorne obaveze suprotne Paktu, preduzeti neposredne mere da se oslobodi ovih obaveza.³⁷ Na prvi pogled uočavaju se izvesne razlike u odredbi člana 20. Pakta Društva naroda i važećeg člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija. Odredba Povelje u odnosu odredbu predviđenu Paktom Društva naroda manje je isključiva, jer se njome *ipso iure*, ne poništavaju svi ugovori koji bi bili u suprotnosti sa članom 103, a kako je to na manje-više otvoren način propisano članom 20. Pakta Društva naroda. Valjalo bi takođe uočiti i da se član 103. Povelje odnosi na sve ugovore i članica, ali i nečlanica Ujedinjenih nacija, što svakako nije bio slučaj sa pomenutom odredbom Pakta Društva naroda. Daljom interpretacijom ide se i dalje, pa se dovode u pitanje ugovori zaključeni u korist i na štetu trećih strana. Zbog toga, u Povelji se daje konstitutivni karakter u pogledu mogućnosti obavezivanja svih država. Ujedinjene nacije predstavljaju u formalnom i materijalnom smislu, međunarodnu zajednicu u celini. Univerzalni karakter Ujedinjenih nacija potvrđen je i u međunarodnoj jurisprudenciji.³⁸

Bečke konvencije usvajaju niz pravila koja regulišu konkretne sukobe uzastopno zaključenih ugovora. Najpre se reguliše slučaj

36 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, p. 272; Milenko Kreća, "Quelques observations sur le problème hiérarchie des règles de droit international positif", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1980, br. 1, str. 71-85; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op. cit.*, str. 497. Konstatuje se da Povelja ima karakter ugovora višeg tipa to jest, Povelja je, po autorima osnov opšteg međunarodnog prava u sadašnjem trenutku, a u celini posmatrano član 103. Povelje ustanovljava elemente hijerarhije u normativnoj strukturi međunarodnog prava.

37 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 234. Između dva svetska rata bilo je dosta ugovora koji su predviđali su da se stranama ugovornicama neće nametati obaveze koje su nespojive sa onim koje proizlaze iz Pakta Društva naroda.

38 "Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations", *International Court of Justice Reports*, 1949, p. 185.

kada su iste strane ugovornice uzastopnih ugovora koji se odnose na isti predmet. Kad se u ugovoru posebno označava da je podređen jednom ranijem ili kasnijem ugovoru, ili da ga ne bi trebalo smatrati nesaglasnim s tim ugovorom, odredbe drugog ugovora imaju prednost (stav 2, člana 30). U ugovornoj praksi država ima puno primera ove vrste.³⁹ Drugi slučaj odnosi se na situaciju kada su sve strane ugovornice ranijeg ugovora isto tako i strane ugovornice kasnijeg ugovora, a raniji ugovor nije prestao ili njegova primena nije obustavljena (usled zaključenja naknadnog ugovora), raniji ugovor će se primenjivati, samo ako su njegove odredbe u skladu sa odredbama potonjeg ugovora (stav 3, člana 30. Bečkih konvencija). U predmetnom slučaju važi opšta prezumpcija da kasniji ugovor ima prevagu nad ranijim (prema opštem pravilu – *lex posterior derogat lege priori*). U slučaju kada ugovor sadrži izričite odredbe o protivrečnosti odredaba ugovora, rešenje je relativno lako postići. Mnogo je teže ako postoji „ćutanje” ugovora. Tada postoji pretpostavka o jednakoj važnosti predmeta ugovora. Izuzetak je samo u slučaju, ako su dva ugovora u posebnom odnosu jedan prema drugom, kada jedan ima poseban karakter u odnosu na drugi, čime je omogućena primena opšteg pravila – *lex specialis derogat lege generalis*. Pomenuto rešenje moguće je primeniti ukoliko u ugovoru nije izričito predviđeno neko drugo pravilo.⁴⁰ Posebna rešenja o sukobu uzastopnih ugovora odnose se na ugovore čije strane ugovornice nisu sve strane ugovornice potonjeg ugovora. Situacija je ovde složena, s obzirom da uži krug strana ugovornica nije ovlašćen da menja volju šireg kruga strana ugovornica. Tako, u odnosima između ugovornica koje su strane ugovornice oba ugovora, primenjuju se odredbe ranijeg ugovora u meri u kojoj su u skladu sa odredbama kasnijeg ugovora. U odnosima između strana ugovornica oba ugovora i strane ugovornice samo jednog ugovora, ugovor u kome

39 Članom 21. Pakta Društva naroda predviđa se izričito da, „međunarodno angažmani, kao što su ugovori o arbitraži, i regionalni savezi, kao i Monroeova doktrina, kojima se obezbeđuju održavanje mira, neće se smatrati nespojivim sa bilo kojom od odredbi sadašnjeg Pakta”; Član 311. Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, ovlašćuje države ugovornice da zaključe poništavajuće (*derogatoires*) sporazume pod rezervom da budu spojivi sa ostvarenjem predmeta i cilja, sa primenom osnovnih načela i sa pravima drugih država ugovornica. Drugaćiji je slučaj kada se u samom ugovoru naznačuje njegova nadređenost. Videti: N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op. cit.*, p. 266.

40 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op. cit.*, pp. 152–153.

su obe strane ugovornice reguliše njihova uzajamna prava i obaveze (stav 4, člana 30. Bečkih konvencija). Konačno, ugovornicu koja je strana samo jednog ugovora, drugi ugovor ne obavezuje prema opšte prihvaćenom pravilu – *res inter alios acta*, odnosno – *pacta tertius nec nocet, nec prosunt*.⁴¹

S obzirom da se ustanovljenje pristanka na obavezivanje i stupanje ugovora na snagu, vremenski ne poklapaju, značajno pitanje koje se postavlja kod uzastopnih (sukcesivnih) ugovora jeste kriterijum na osnovu kojeg se određuje koji je ugovor „raniji”, odnosno koji je ugovor „kasniji”. Na osnovu pomenute kvalifikacije moguće je izvući i određene zaključke u vezi pravnih posledica. Problem se usložnjava uzimajući u obzir dužinu perioda nakon čijeg isteka za pojedine strane ugovornice ugovor stupa na snagu. Pomenuti slučaj postoji kod ugovora kod kojih su zastupljene sve faze u zaključivanju. Pokadkad se ovaj period proteže na više decenija od momenta izražavanja konačnog pristanka na obavezivanje u odnosu na prethodne faze. U teoriji i praksi međunarodnog prava usvajanje teksta ugovora predstavlja momenat od kojeg počinju da se računaju izvesni postupci u zaključivanju ugovora i od kojeg strane ugovornice izražavaju nameru za stvaranjem novih ugovornih pravila (što je potvrđeno u stavu 4, člana 24. Bečkih konvencija). Rešenje je usvojeno da bi se izbegli gore navedeni problemi u vezi sa sukobom sukcesivnih ugovora, a koji mogu nastati *inter alia*, i zbog velikih razlika u pogledu utvrđivanja datuma stupanja ugovora na snagu za pojedine strane ugovornice. Uzastopni (sukcesivni) ugovori sa istim predmetom regulisanja i različitim stranama ugovornicama mogu da dovedu do mnoštva protivrečnih situacija koje ugrožavaju stabilnost ugovornih odnosa. Primena uzastopnih ugovora zato zahteva podrobnija tumačenja o domašaju ugovornih odredbi. Osnovno pitanje domašaja ugovornih odredbi vezano je za ocenu njihove nesaglasnosti i protivrečnosti, kao i za tumačenje prvenstva u primeni. Bečke konvencije utvrđuju izvesna rešenja za određen broj

41 Pomenuta pravila vezana su za materiju ugovora i primenjuju se bez štete na ma koje pitanje odgovornosti koje može nastati za jednu državu ili međunarodnu organizaciju, to jest, stranu ugovornicu u vezi sa zaključenjem ili primenom ugovora čije odredbe nisu saglasne sa njihovim obavezama na osnovu drugog ugovora ili po osnovu sporazuma čiji je predmet izmena višestranog ugovora u odnosima između izvesnih strana ugovornica odnosno okončanje ugovora ili obustava njegove primene koja je nastala kao posledica kršenja ugovora (stav 5, članova 30, 41. i 60. Bečkih konvencija).

mogućih situacija. Povodom navedenog pitanja, u međunarodnoj doktrini i praksi, zauzimana su dosta kontradiktorna stanovišta. Pravne posledice nesaglasnosti i protivrečnosti ugovornih odredaba uzastopnih ugovora manifestovane su kroz ništavost kasnijeg ugovora, kroz izmene ugovornih odredaba, kroz davanje izjava o saglasnosti ugovora ili kroz usvajanje pomirljivih stavova o pravu prvenstva u primeni ugovora.⁴²

U vezi sa pravom prvenstva u primeni ugovora, Komisija za međunarodno pravo svojevremeno je napravila razliku između „međuzavisnih“ i „jedinstvenih“ obaveza koje po prirodi utiču na sposobnost strana ugovornice da kasnije jednostrano zaključuju ugovore. Pomenute vrste odredbi ugovora podrobno su razmotrene u trećem izveštaju specijalnog izvestioca *Geralda Fitzmauricea*.⁴³ U doktrinarnom obrazlaganju uzastopnih ugovora, sukob se pokušao rešiti kroz subjektivni i objektivni pristup. Prvi, subjektivni pristup, predstavlja u krajnjoj liniji shvatanje da ugovori predstavljaju izraz volje ugovornih strana koji se mora poštovati. Otuda se pomenutim pristupom ne osporava pravna valjanost uzastopnih ugovora, već se sukob između uzastopnih ugovora prepušta pregovorima strana ugovornica. Drugi, objektivni pristup, polazi od apstraktnih pravila i pretpostavki na osnovu kojih valja regulisati problem prioriteta u primeni sukcesivnih ugovora. Ovaj pristup dobio bi na zanačaju kada bi kasniji ugovor sadržao opšte imperativne norme (*jus cogens*). Za rešavanje protivrečnosti između ugovora u pomenutim slučajevima primenjivalo bi se jedno od opštih pravila – *lex superior derogat legi inferiori* ili *lex posterior derogat legi priori* ili *lex specialis derogat legi generali*. Objektivni pristup prihvaćen je kasnije i u Bečkim konvencijama o ugovornom pravu.⁴⁴

42 Charles Rousseau, *Droit international public, op. cit.*, pp. 152-158; *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, No 63. Izdvojena mišljenja sudija u vezi sa važenjem Sen-Žermenskog ugovora iz 1919. godine, u odnosu na Berlinski generalni akt iz 1875. godine; nadležnost Evropske komisije između Galca i Brajile (1927).

43 *Annuaire de la Commission de droit international*, 1958, vol. II, art. 19; *Ibid.*, 1966, vol. II, p. 236. Pod „međuzavisne“ Fitzmaurice je ubrajao odredbe ugovora o razoružanju, ugovora o korišćenju izvesnih oružja, a pod „integralnim“ odredbe Konvencije o genocidu, odredbe u različitim konvencijama o ljudskim pravima i međunarodnom humanitarnom pravu.

44 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op. cit.*, p. 261.

Iako je uobičajeno da se pri regulisanju sukoba pravila između uzastopnih ugovora koriste opšta pravna načela unutrašnjeg i međunarodnog prava, ipak nije moguće formulisati jedinstveno rešenje koje bi dalo odgovor za sve slučajeve koji se pojavljuju u međunarodnoj praksi.⁴⁵ Zbog toga su strane sukcesivnih ugovora često pribegavale davanju tzv. prethodnih izjava o saglasnosti, kojima su se obavezivale da neće sklapati kasnije ugovore na štetu ranije zaključenih. U rešavanju pitanja prava prvenstva sukcesivnih ugovora, strane su ponekad pribegavale i volontarističkim metodima koji su imali odlučujuću ulogu u rešavanju problema (na primer, primenom metoda *l'act contraire*, po kojem se kasniji ugovor automatski proglašava ništavim zato što je u sukobu sa odredbama ranije zaključenog ugovora).⁴⁶

45 *Ibid.*, pp. 265-268.

46 "The Oscar Chinn Case", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1934, Series A/B, N° 63. O neretroaktivnosti važenja ugovora, teritorijalnom domašaju i pitanju protivrečnosti u uzastopnim (sukcesivnim) ugovorima, nije bilo posebnih odredbi u jugoslovenskom Zakonu o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora iz 1978. godine. Problemi koji su nastajali u pravnoj praksi rešavani su na osnovu pravila običajnog prava i uz primenu principa i pravila unutrašnjeg prava.

VIII

DEJSTVO MEĐUNARODNOG UGOVORA

1. Dejstvo ugovora u odnosu na strane ugovornice

Prema opštem pravilu prisutnom u pravu ugovora, svaki ugovor na snazi obvezuje strane ugovornice, odnosno članice ugovora koje ga moraju savesno izvršavati (*pacta sunt servanda*). Pored toga, ugovori u načelu imaju relativno dejstvo to jest, ugovori važe samo između strana ugovornica (*res inter alios acta*). Za treće države ili međunarodne organizacije, kao i druge subjekte međunarodnog prava, ugovori ne stvaraju prava niti nameću obaveze – *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*. Drugim rečima, stečena prava i obaveze država po osnovu ugovora ne mogu se menjati bez njihovog pristanka. U osnovi, pomenuto pravilo ima dva vida koja su potvrđena obimnom i dugotrajnom međunarodnom praksom čiji su koreni u rimskom privatnom pravu.¹ S jedne strane, pravilo da ugovori ne mogu da štete niti da koriste trećim stranama predstavlja izraz nezavisnosti, a sa druge strane pravilo je usko povezano sa suverenim pravom države da slobodno uređuje sopstvene odnose, odnosno da bude vezana sopstvenom voljom.² Delovanje pravila *pacta tertiis* potvrđeno je i u međunarodnoj jurisprudenciji. Primera radi, u slučaju spora oko ostrva Palmas, 1928. godine, poznati sudija *Max Huber*, potvrdio je da ugovori koje je zaključila Španija sa trećim državama, a čiji su sukesor Sjedinjene Američke Države, ne vezuju Holandiju.³ Pravilo da ugovori ne mogu da nametnu obaveze niti mogu da utiču na prava država koje nisu strane ugovornice potvrđeno je i pred Stalnim međunarodnim sudom pravde između dva svetska rata, a potom i pred Međunarodnim sudom pravde, nakon završetka Drugog svetskog rata.⁴ U Statutu Međunarodnog suda

1 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 314–28; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 164–93.

2 Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, University Press, Oxford, 2003, p. 598; Duško Dimitrijević, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država, op.cit.*, str. 31-32.

3 “Island of Palmas Case”, *American Journal of International Law*, 1928, vol. 32, p. 867, etc.

4 “The S.S. Wimbledon”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A, No 1, p. 30; “Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex”, *Ibid.*,

pravde propisuje se isto pravilo u članu 38. stav 1. tačka a), na način da se određuje da Sud u rešavanju sporova mora primeniti ugovore „koji utvrđuju pravila izričito priznata od država u sporu“. U navedenom smislu, Komisija za međunarodno pravo imala je jasnu situaciju, jer je predlog nacрта iz 1966. godine sadržao napred pomenuto pravilo o relativnom delovanju ugovora. Isto pravilo našlo je potvrdu u Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine (članovi 34-37). Bečkim konvencijama pravi se jasna razlika između „trećih država“ i „trećih međunarodnih organizacija“ u odnosu na strane ugovornice određenog međunarodnog ugovora. Prema tački g), stava 1, člana 2. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, navodi se: „Izraz ‘država ugovornica’ označava državu koja se saglasila da bude vezana ugovorom bez obzira da li je ugovor stupio na snagu“. Pod tačkom h) iste odredbe, dalje se propisuje: „Izraz ‘treća država’ označava državu koja nije ugovorna strana tog ugovora“. Istovetno značenje daje se i u Konvenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, a odnosi se na međunarodne organizacije (tačka g) i tačka h), člana 2). Dihtomiju između država kao ugovornih strana i trećih država, ponekad je teško utvrditi (na primer, između države koje „potvrđuje“ zaključenje i države koja „garantuje“ izvršenje ugovora). Teškoće su još veće, ako je reč o ugovornoj praksi međunarodnih organizacija gde se pravi distinkcija između statusa međunarodne organizacije, kao subjekta međunarodnog prava i država članica. Osnovano je otud postaviti i pitanje, da li su međunarodne organizacije zaista „neko treći“?⁵ U okviru Komisije za međunarodno pravo postojala je opšta saglasnost u slučaju nametanja obaveza trećoj strani. Međutim, takve saglasnosti nije bilo u slučaju davanja prava trećoj državi nezavisno od toga, da li država pristaje na ta prava ili ne.⁶ Za strane ugovornice međunarodni ugovor je zakon. Obe Bečke konvencije propisuju da, „svaki ugovor na snazi obavezuje strane ugovornice i one ga moraju savesno izvršavati“. Podrazumeva se i da ugovorne strane imaju obavezu da ugovor izvršavaju u dobroj veri (član 26). Međunarodni ugovor principijelno uzevši, vezuje ugovorne

1932, Series A/B, No 46, p. 141; “Upper Silesia Case”, *Ibid.*, Series A, No 7, 1926, p. 28; “Oder River Case”, *Ibid.*, 1929, Series A, No 23, p. 21; “Asylum Case”, *International Court of Justice Reports*, 1950, p. 276, Anglo-Iranian Oil Co. Case”, *Ibid.*, 1952, p. 93; “North Sea Continental Shelf”, *Ibid.*, 1969, pp. 3, etc.

5 Nguyen Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 239.

6 *Annuaire de la Commission du Droit International*, vol. II, pp. 248-9.

strane – države ili međunarodne organizacije, a ne neposredno i njihove državljane ili članice međunarodne organizacije. Isto tako, za izvršenje međunarodnih obaveza odgovorne su isključivo ugovorne strane, a ne njihovi pripadnici ili članovi. Pomenuto pravilo ima opšte značenje, mada u nekim slučajevima u praksi, kod neizvršavanja ugovora, često trpe na posredan način i državljani države ugovornice, odnosno države članice međunarodne organizacije. Pored navedenog, postoji i pravilo da jednom zaključen ugovor vezuje ugovorne strane, bez obzira na unutrašnje zakonodavne i ustavne promene koje u međuvremenu mogu nastupiti. Pravilo ima za posledicu da se jedna strana ugovornica ne može pozivati na odredbe svoga unutrašnjeg prava da bi opravdala neizvršenje ugovora (član 27. Bečkih konvencija). Promene vlada takođe ne utiču na važenje ugovora i na dužnost njegovog izvršavanja. Pojedinih specifičnosti i izuzetaka može biti u praksi, već u zavisnosti od prirode ugovora i strana ugovornica kao subjekta međunarodnog prava (na primer, kod tzv. političkih ugovora).⁷

2. Dejstvo ugovora u odnosu na treće države ili treće međunarodne organizacije

Ugovori vezuju samo strane ugovornice. To je polazna osnova u Bečkoj konvenciji iz 1969. godine, na koju se naslanja odredba iz člana 34, po kojoj: „Ugovor ne stvara za treću državu ni prava ni obaveze bez njenog pristanka”. Skoro istovetna odredba inkorporirana je i u član 34. Bečke konvencije iz 1986. godine: „Ugovor ne stvara ni obaveze ni prava za treću državu ili treću organizaciju bez pristanka te države ili te organizacije“. U komentaru uz nacрте pravila Komisije za međunarodno pravo iz 1966. i 1982. godine, pravilo se pominje kao, „bastion nezavisnosti i jednakosti država”. Ujedno, kodifikovano pravilo je i posledica prisutnog „konsenzualizma”, u međunarodnih odnosima.⁸ U međunarodnom pravu opravdanje za navedeno pravilo ne nalazi se samo u koncepciji privatnog prava (načela *res inter alios acta*, kao opšte postavke prava ugovora), već proizilazi iz prava ugovora i principa suverenosti, jednakosti i nezavisnosti država i drugih subjekata međunarodnog prava koji se pojavljuju kao strane ugovornice. Drugim

7 Stevan Đorđević, *O kontinuitetu država sa posebnim osvrtom na međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*, Naučna knjiga, Beograd, 1967.

8 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 247; *Ibid*, 1982, vol. II, deuxième partie, p. 43.

rečima, pravilo proizilazi iz kontraktualnog karaktera ugovora. Nakon dugotrajne međunarodne prakse potvrđeno je da postoji neprekidna i veoma dosledna primena pravila *res inter alios acta*, bilo da su u pitanju dvostrani ili višestrani ugovori. Međutim, i ovde ima izuzetaka, a izuzeci se u doktrini različito interpretiraju.⁹ U širem smislu, dejstvo ugovora na treće države ili međunarodne organizacije može se razmatrati kao pitanje prostornog važenja ugovora. Nije sporno da dejstvo ugovora na države i međunarodne organizacije ima posrednog uticaja i na treće strane, jer se ugovorima stipulišu prava i obaveze u njihovu korist ili na njihovu štetu. Primenom pomenutog pravila strane ugovornice ograničene su da deluju u granicama sopstvenog suvereniteta, ne vređajući prava trećih strana niti ustanovljavajući nove obaveze na njihovu štetu ili prava u njihovu korist. Navedeni stavovi potvrđeni su i u međunarodnoj jurisprudenciji.¹⁰ U sporu Švajcarske i Francuske iz 1932. godine, u vezi „Slobodnih zona Gornje Savoje i okruga Geks”, Stalni sud međunarodne pravde istakao je da se član 435. Versajskog ugovora, na koji se pozivala Francuska, ne može odnositi na Švajcarsku budući da ona nije bila članica Versajskog ugovora.¹¹

9 Francuski internacionalisti za navedene izuzetke nalaze osnov u relativnom dejstvu ugovora. Po voluntarističkoj koncepciji, izuzeci se svode na kolateralne (dodatne) sporazume. Za drugu, objektivističku doktrinu, ugovori u korist drugih je samostalni institut. Ove protivrečnosti nemaju neki značaj. Sporazum je glavni izuzetak. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 241.

10 U slučaju nemačkih interesa u poljskoj Gornjoj Šleziji, Stalni sud međunarodne pravde u odluci donetoj 1926. godine, istakao je: „Ugovor stvara pravo samo između država ugovornica.

U slučaju sumnje nikako pravo ne može biti izvedeno u korist trećih država.” Videti: „Upper Silesia Case” (Germany v. Poland), *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1926, Ser. A, N° 7, p. 29. Međunarodni sud pravde je u odluci u slučaju „Vazdušni incident” iz 1955. godine, izrekao da, „po Statutu, ne postoji pravo da se sudi državama koje nisu potpisnice Statuta”. Videti: „Aerial Incident Case” (Israel v. Bulgaria), *International Court of Justice Reports*, 1959, p. 138.

11 „Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1932, Séries A/B, No 46, pp. 141, 147; *Ibid.*, Sér. A, No 22, p. 117. Da bi proizvelo dejstvo, postavlja se pitanje, da li je nužan pristanak korisnika da to korišćenje važi od njegovog prihvatanja ili od datuma zaključenja ugovora? Da li korisnik ima pravo da održi ugovor ukoliko nije ugovorna strana, ako nije saglasan sa njegovim ukidanjem? Broj i značaj ovih pitanja pokazuju da se predmeta ustanova ne može preneti čisto i jednostavno kao unutrašnje pravilo u međunarodni poredak. U doktrini se najviše navodi slučaj „Slobodne zone”, za prikazivanje svih vidova ovog pitanja. Pri tome se citira

U međunarodnim odnosima dolazi i do situacija da ugovor vezuje treće države ili međunarodne organizacije iz nekih posebnih razloga. Slučajevi se odnose pre svega, na korišćenje ugovornih prava i obaveza sa pravnim dejstvom *erga omnes*. Među poznatijim primerima svakako su ugovori koji se odnose na održavanje mira i bezbednosti u svetu, zaključeni nakon Drugog svetskog rata pod okriljem Ujedinjenih nacija. Sličnih primera bilo je međutim i pre, u periodu između dva svetska rata u okviru Društva naroda. U jurisprudenciji Stalnog suda međunarodne pravde, 8. decembra 1927. godine, potvrđena je jedna takva obaveza u vezi korišćenja voda iz nadležnosti Evropske komisije o Dunavu. U praksi se pominju i poznati izveštaji pravnih stručnjaka povodom pitanja demilitarizacije Alandskih ostrva iz 1907. i 1920. godine. U izveštajima se konstatuje da su sile ugovornice počev od 1815. godine, želele da stvore „evropsko javno pravo”, kroz sistem zaključivanja mirovnih ugovora koji predstavljaju jedno istinito i objektivno pravo, obavezno i van kruga strana ugovornica. Pokušaj stvaranja „evropskog javnog prava” koje bi zaštitilo interese šireg kruga država, nije podrazumevao obično političko obavezivanje pojedinačnog i subjektivnog karaktera.¹² Otuda proizilazi da pod određenim uslovima ugovor može obvezivati treće države i treće međunarodne organizacije iako nisu strane ugovornice. Doktrina se inače odavno razišla povodom načina prihvatanja međunarodnih ugovora. Podrazumeva se da treće države i međunarodne organizacije mogu naknadno dati svoj pristanak na obavezivanje ugovorima drugih strana ugovornica-formalno, pristupanjem ugovoru, zaključenjem novog sporazuma sa stranama ugovornicama i na neki drugi dozvoljeni način. U svakom pojedinačnom slučaju međutim, postavlja se pitanje, kakvo je dejstvo ugovora na treće države ili međunarodne organizacije kada one nisu formalno postale strane ugovora? Prava i obaveze za račun trećeg ili trećih mogu se formulisati i u dodatnom aktu na osnovu prethodnog ugovora ili putem jednostranog akta neke od strana ugovornica. Teorija daje diferentne odgovore u vezi sa dejstvom pomenutih akata. Odgovori se tako kreću od kategoričnih odbijanja, do tvrdnji da postoje izuzeci od opšteg pravila.

ekspoze čuvenog internacionaliste *J. Basdevanta*, inače predstavnika francuske vlade. Sud je prihvatio stipulaciju za drugog i potčinio je njenu vrednost saglasnošću treće države. Pretpostavio je da ona ne može da iščezne bez saglasnosti korisnika.

12 Charles de Visscher, *Les effectivités du Droit international public*, Pédone, Paris, 1967, p. 80.

U okviru doktrinarnih gledišta treba izdvojiti mišljenja pisaca koji problemu pristupaju na poseban način kada se ispituje dejstvo tzv. ugovora-zakona. S obzirom da je pojam „trećih” nastao u civilističkim okvirima, a da sada nosi novo značenje u međunarodnim ugovornim odnosima, ističe se da nije moguće izvršiti automatsko transponovanje značenja iz privatnog u javno pravo. Stoga se preporučuje da bi najracionalniji pristup bio bi onaj, koji bi uvažavao posebnosti pojedinih situacija u vezi sa relativnim dejstvom ugovora i izuzetaka koje ovo pravilo trpi u korist ili na štetu trećih.¹³ Izloženi problem dobija posebno na značaju stvaranjem međunarodnih organizacija i zaključivanjem mnogobrojnih višestranih ugovora koji sadrže i multipliciraju odredbe u korist ili na štetu trećih. Pored toga što višestrani ugovori međunarodnih organizacija mogu da nametnu prava i obaveze trećim stranama, posredno mogu da nametnu prava i obaveze i državama članicama. To su sve različiti vidovi istog problema. Posebnosti koje nastaju u pogledu ugovora međunarodnih organizacija proizilaze iz načina pristanka i prihvatanja prava i obaveza iz ugovora od strane trećih koji nisu strane ugovornice. U praksi se prihvata da u slučaju odsustva izričitog pristanka, važi pretpostavka davanja prećutne saglasnosti.¹⁴

3. Ugovori koji predviđaju prava za treće države ili treće međunarodne organizacije

Kodifikujući ustaljena ponašanja u dosadašnjoj ugovornoj praksi, Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, unele su izvesne jasnoće u pogledu dejstva ugovora na treće države ili treće međunarodne organizacije. Konvencijama su regulisane situacije koje nastaju kada se

13 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 323–25; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 190–92.

14 N.Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 242. Stvaranje i razvoj Evropske zajednice predstavlja primer regulisanja prava i obaveza za države članice te organizacije (konkretno, član 228. Rimskog sporazuma sa kasnijim izmenama, sa čime su se unapred saglasile države članice EZ). Najteže je, a i najčešće, kada konstitutivni akt međunarodne organizacije ne sadrži nikakvu posebnu odredbu. Istovremeno u Konvenciji o pravu korišćenja međunarodnih vodenih puteva osim za plovidbu, iz 1997. godine, postoji odredba da regionalne ekonomske organizacije za integraciju mogu postati ugovornice ove konvencije, nezavisno od članova u Konvenciji i njihovih članica. U slučaju, kada su ugovornice regionalne organizacije i države članice, one su ovlašćene da vrše sporazumno i zajednički prava koja nudi ova Konvencija (stav 2, člana 35).

ugovorima predviđaju prava za treće države ili treće međunarodne organizacije. Stipulisanje prava u korist trećih (*stipulation pour autrui*), otvara problem koji je više protivrečan od slučaja kada je nužan pristanak države na obaveze, s obzirom da se pristanak država može posmatrati kao pravno neobavezujući, jer ugovor sam po sebi stvara pravo. Otuda, ne samo u slučaju nametanja obaveza, već i slučaju korišćenja prava – odredbe u korist trećih država ili međunarodnih organizacija ne deluju automatski, ukoliko konkretne države ili međunarodne organizacije nisu strane ugovora. Država odnosno međunarodna organizacija ne može da se poziva na ugovor u kome ona nije ugovornica. Ima više arbitražnih odluka u kojima neugovornicama nisu potvrđena prava na koja su pretendovala.¹⁵ Strane ugovornice mogu da ugovore izvesne koristi i prednosti za treće države, međunarodne organizacije, za grupu država ili grupu međunarodnih organizacija, ili za sve države ili sve međunarodne organizacije (*erga omnes*). Ugovornice mogu da predvide da prava nastaju za „trećeg” na osnovu ugovora, ako nameravaju da ih putem ugovornih odredbi njima i dodele. Takvo ugovaranje često je sadržano u višestranim ugovorima koji imaju opšti karakter.¹⁶ Treći subjekti, koji nisu učestvovali u ugovoru, mogu, ali ne moraju da prihvate pomenute odredbe. Pretpostavlja se da pristanak postoji sve dok nema okolnosti koje navode na suprotan zaključak, odnosno, kada ugovor o tome drukčije ne predviđa (stav 1, člana 36. Bečke konvencije iz 1969. godine, i stav 1, i 2. člana 36. Bečke konvencije iz 1986. godine).¹⁷ Pri izvlačenju koristi iz ugovora, treći moraju poštovati uslove predviđene u ugovoru ili uslove ustanovljene shodno njegovim odredbama (stav 2, člana 36. Bečke

15 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 246, 247; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 239–241.

16 Ugovornih odredbi u korist trećih ima dosta (na primer, odredbe mirovnih ugovora posle Prvog i Drugog svetskog rata u kojima se od pobeđenih država zahtevaju izvesne reklamacije u korist jedne države ili grupe država, potom u pogledu prava nečlanica UN da se obrate Savetu bezbednosti u vezi mirnog rešavanja sporova, u pogledu sistema mandata i starateljstva posle Prvog i Drugog svetskog rata, u pogledu prava i obaveze nečlanica Statuta Međunarodnog suda pravde, i dr.).

17 U predmetnom slučaju radi se o tzv. pretpostavljenoj saglasnosti. U doktrini, ovakav pristup ocenjuje se kao „prosta pravna pretpostavka” koja ima za cilj da pruži „platonsko zadovoljenje” pristalicama teze kolateralnog sporazuma, potpuno je prazneći sadržine. Teškoće bi mogle da proizađu iz činjenice da su treće države korisnice stipulacije manje zaštićene od rizika opozivanja ranije stečenih prednosti. Primera ovakvih koristi trećima iznose se i u ugovorima međunarodnih organizacija. Videti: Eduardo Jiménez de Arechaga, “Cours Général de Droit International”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1978, I, vol. 159, pp. 50–58; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 246.

konvencije iz 1969. godine i stav 3, člana 36. Bečke konvencije iz 1986. godine). Primera radi, države na osnovu suvereniteta mogu da propisuju uslove u pogledu slobodne plovidbe međunarodnim rekama. Moguće je takođe da države donesu i dodatne instrumente za vršenje prava iz ugovora, kojim se daju izvesna prava trećim državama, a treće države su dužne da usklade svoje ponašanje. Način davanja pristanaka za međunarodne organizacije reguliše se njihovim unutrašnjim pravilima. Isto važi i za poništenje ili izmenu ovih odredbi. Najjasnija situacija je, kada „treći” izrazi svoje protivljenje da koristi prava iz ugovora u kojima nije strana ugovornica. Namera ugovornih strana bitna je za uspostavljanje prava trećih. Pomenute slučajeve trebalo bi razlikovati od situacija kada za treće države ili treće međunarodne organizacije nastaju olakšavajuće ili otežavajuće posledice iz primene ugovora između strana ugovornica. Tim pre, što predviđeni pravni režim iz Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, rađa određene posledice za strane ugovornice i za treće države ili treće međunarodne organizacije, koje se ogledaju u obavezi poštovanja uslova stipuliranih ugovorom od strane trećih, potom i u obavezi poštovanja posebnog režima opozivanja prava i obaveza, kao i u pogledu drugih posledica. Ne mora se posebno napominjati, da ova rešenja vode poreklo iz privatnog prava.

U međunarodnim odnosima ostaje otvoreno pitanje primenjivosti ugovornih stipulacija u korist trećih. U doktrini su izložena različita gledišta, a razmimoilaženja su posebno prisutna oko pitanja, da li je za korišćenje ovih prava potrebna saglasnost trećih i da li se prava mogu opozvati bez saglasnosti trećih, odnosno od kada ove odredbe mogu imati praktičnog dejstva? Jednom rečju, da li je institut „ugovaranja u korist trećih” opštepriznat u međunarodnom pravu? Navedena pitanja istovremeno su dovela do jednog novog: Da li je pri stipulisanju prava u korist trećih nužan i njihov pristanak?¹⁸ Sva četiri specijalna izveštioća u Komisiji za međunarodno pravo izrazila su stanovište po kome, ništa

18 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 314–28; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 182–93. U doktrini se iznose i slučajevi ugovaranja u ime zavisnih država ili u ime ratnih saveznika. Ti se slučajevi mogu svesti na poseban odnos koji neku stranu ugovornicu ovlašćuje da sklapa ugovore za treće, što po mišljenjima u doktrini, striktno ne ulazi u razmatranje o relativnom dejstvu ugovora – ugovora u korist trećih. Takođe, po nekim piscima, pomenuta ugovaranja u korist trećih može se podvesti pod opšte načelo civilizovanih naroda saglasno članu 38. Statuta Međunarodnog suda pravde, inače preuzetog iz unutrašnjeg prava. Videti: Budimir Vukas, *Relativno djelovanje međunarodnih ugovora*, Školska knjiga, Zagreb, 1975, str. 79–92.

ne sprečava da dve ili više država putem ugovora stipulišu pravo u korist jedne države, ukoliko se države u tome slože.¹⁹ Drugi problemi nastaju sa razlikovanjem između ugovora kojim strane ugovornice imaju nameru da podare prednost trećoj državi i ugovora kojim ugovornice imaju nameru da pruže stvarno pravo trećoj državi. U drugom slučaju, treća država ima mogućnost da se pozove direktno na odredbu na osnovu koje joj se pravo dodeljuje. Stoga, pravo treće države nije podređeno izričitom pristanku od drugih ugovornica, odnosno nema potrebe za bilo kakvim dodatnim sporazumima između drugih strana ugovornica i treće države. Pomenuto stanovište potvrđeno je i u međunarodnoj praksi.²⁰ Možda je najvidljivija u tom smislu praksa Stalnog suda međunarodne pravde koji je u pomenutom sporu Švajcarske i Francuske iz 1932. godine, u vezi „Slobodnih zona Gornje Savoje i okruga Geks”, potvrdio mogućnost ugovora u korist trećih uz uslov da se, „mora utvrditi da li su države ugovornice nameravale stvoriti za treću državu stvarno pravo koje je potonja prihvatila kao takvo“.²¹ I u međunarodnoj jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde u slučaju Jugozapadne Afrike iz 1966. godine, Sud je konstatovao da su ugovorne odredbe o „otvorenim vratima“ (*open door*), iz ugovora o mandatnim područjima, u stvari ugovorene u korist trećih.²²

Dosadašnje razlike u shvatanju pravne prirode ugovora u korist trećih u doktrini su uglavnom proizilazile iz različitih konceptualnih pristupa. Jedan pristup polazio je od prezumpcije da odredba ugovora u korist trećih predstavlja ponudu za stvaranja prava trećeg, dok je drugi pristup polazio od stava da odredba ugovora u korist trećih rađa momentalno pravo za drugu stranu bez nekog naročitog akta prihvatanja (pristup prisutan u nacrtu Konvencije o pravu ugovora izrađen u okviru istraživanja Harvardskog univerziteta 1935. godine).²³ Trajanje prava u korist trećih u drugom pomenutom slučaju vremenski je ograničeno opozivom ili izmenom prava koje je moguće sa, ili bez saglasnosti i pristanka povlašćene države, već u zavisnosti od prirode odredbe ugovora iz koje pravo u korist trećeg proizilazi. U principu, pravo se trećoj državi

19 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1960, vol. II, pp. 76, 96, etc. Upporediti posebno peti izveštaj specijalnog izvestioca Geralda Fitzmauricea.

20 *Ibid.*, 1966, vol. II, p. 249; *Ibid.*, 1982, vol. II, deuxième partie, pp. 43–46.

21 “Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1932, Série A/B, No 46, pp. 147, etc.

22 “South West Africa Case”, *International Court of Justice Reports*, 1996, p. 20.

23 “Harvard Draft”, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, pp. 924, etc.

ne može nametnuti i ona ga se može odreći. S obzirom da su u ugovorima koji predviđaju prava za treće strane odredbe uglavnom formulisane na opšti način, to *per se*, ne prejudicira pomenute doktrinarne stavove.

Na kraju valja zaključiti da se pristanak treće strane može pretpostaviti dok se ne dokaže suprotno. Strana koja ostvaruje pravo po osnovu ugovora u korist trećih dužna je, kao što je ranije pomenuto, pridržavati se uslova predviđenih u ugovoru ili u njegovim odredbama. Neki međunarodni ugovori mogu sadržati takve odredbe kojima se vršenje prava uslovljava ispunjavanjem uslova. Primera radi, navodimo član 35. stav 2. Povelje Ujedinjenih nacija koji propisuje da država koja nije član Ujedinjenih nacija može da skrene pažnju Savetu bezbednosti ili Generalnoj skupštini na svaki spor u kome je ona jedna od stranaka, ako u vezi sa tim sporom prihvati unapred obavezu mirnog rešavanja spora predviđenu na način iz Povelje. Tumačenjem navedene odredbe proizilazi da postoji dvostrano angažovanje trećih strana u pravima i obavezama. Zbog današnje univerzalnosti svetske organizacije, pomenuta formulacija ima manji domašaj.²⁴ Odredbi *erga omnes* karaktera, ima najviše u ugovorima iz oblasti međunarodnog saobraćaja (na primer, prilikom definisanja statusa međunarodnih reka, moreuza i kanala kod kojih se odredbe formulišu i izražavaju slobodom prolaza za brodove, „svih nacija, bez razlike na zastavu”).²⁵ U odnosu na predložene i prihvaćene odredbe u nacrtima Komisije za

24 Primera radi navodimo još i pravila o izmenama i dopunama Povelje po osnovu članova 108. i 109. u odnosu na nečlanice UN, potom pravila o dekolonizaciji i stvaranju tzv. objektivnih situacija, neutralnosti Švajcarske iz 1815. godine, demilitarizaciji Alandskih ostrva, ugovor o Antartiku iz 1959. godine kojim su se strane obavezale na demilitarizaciju tog kontinenta, Ugovor o regulisanju aktivnosti država na Mesecu i drugim nebeskim telima iz 1979. godine, Konvenciju o pravu mora iz 1982. godine, i dr. Iz ugovora proizlaze mnoga prava za treće države, ali i obaveze. Često se odredbama nameće status trećim državama od strane velikih sila ili status zavisi prevashodno od njih samih.

25 U praksi postoje i izuzeci od pomenutog pristupa *erga omnes* (na primer, članom 3. Barselonskog statuta iz 1921. godine, o režimu plovnih puteva od međunarodnog značaja, predviđa se sloboda plovidbe za brodove zastava ugovornica). S druge strane, u Deklaraciji egipatske vlade od 1957. godine, o garantovanju prava o slobodi plovidbe u Sueckom kanalu, stipulisano je pravo u korist svih članica međunarodne zajednice. U članu 280. Versajskog mirovnog ugovora bilo je predviđeno da će Kilski kanal biti otvoren za slobodnu plovidbu trgovačkih i ratnih brodova svih naroda. U nekim slučajevima moguće je da prava budu usmerena samo na jednu zemlju (na primer, član 109. pomenutog Versajskog ugovora stipulisao je pravo u korist Danske; mirovni ugovori posle Drugog svetskog rata sadrže odredbe u korist samo jedne grupe zemalja, i dr.).

međunarodno pravo iz 1966. i 1982. godine, na konferenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, nije usvojen predloženi član 36b nacrtu Komisije za međunarodno pravo. Odredba pomenutog člana predviđala je ovlašćenje za međunarodnu organizaciju da putem međunarodnog ugovora preuzima prava i obaveze za svoje države članice, bez njihovog učešća u izradi konkretnog ugovora. Pa i pored toga, u članu 74. Konvencije iz 1986. godine, dodat je treći stav u odnosu na predloženi nacrt, kojim se predviđa da, „odredbe ove Konvencije neće prejudicirati nijedno pitanje koje bi moglo da se postavi povodom obaveza i prava koja proističu za države članice jedne međunarodne organizacije iz jednog ugovora čija je članica ta međunarodna organizacija”. Na navedeni način, preformulisan je član 36b, a elementi toga člana usvojeni su kao treći stav člana 74. Bečke konvencije iz 1986. godine. Svojevremeno se postavilo i pitanje, da li je eventualno potrebna prethodna ili naknadna saglasnost države da bude vezana nekim ugovorom koji je za nju zaključila međunarodna organizacija, a čiji je ona član? S obzirom da je postavljeno pitanje predstavljalo novinu u međunarodnom ugovornom pravu, vođene su i vrlo opsežne diskusije kako u toku izrade nacrtu Konvencije, tako i na plenarnim sednicama.²⁶

4. Ugovori koji predviđaju obaveze za treće države ili treće međunarodne organizacije

U savremenoj međunarodnoj praksi jednodušno prevladava stav da ugovori ne rađaju obaveze za neugovornice (*alteri stipulare nemo potest*).²⁷ Naslanjajući se principijelno na pomenuti stav, Komisija za međunarodno pravo u nacrtu pravila o pravu ugovora definisala je da

26 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, deuxième partie pp. 44–8; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 38–39.

27 Povodom arbitraže u slučaju ostrva Palmas, između Holandije i Sjedinjenih Američkih Država, sudija Max Huber konstatovao je: „Izgleda sasvim očigledno da ugovori koje je Španija zaključila sa trećim silama koje priznaju njen suverenitet nad Filipinima, ne bi mogao vezivati Holandiju”. Sjedinjene Američke Države kao sukcesor Španije nad Filipinima, nameravale su da važnost ugovora koje je Španija zaključila u vezi sa ostrvom Palmas, protegnu i na Holandiju. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 245.

se obaveza za stranu koja nije strana ugovornica može stvoriti samo uz njen izričiti pristanak.²⁸

a) Polazeći od predloga Komisije za međunarodno pravo, Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, formulisale su dodatne uslove kada obaveze mogu nastati za treće države ili treće međunarodne organizacije, i to: 1) ako strane ugovornice nameravaju da se pomenutom odredbom stvore obaveze za treću državu i treću međunarodnu organizaciju, i 2) ako treća država i treća međunarodna organizacija izričito pismenim putem prihvati obavezu. Prihvatanje od strane treće organizacije takve odredbe regulisano je pravilima organizacije (član 35. Bečkih konvencija). Sledstveno navedenoj odredbi Bečkih konvencija proizilazi da je za nastanak obaveze za treće države ili međunarodne organizacije potrebno postojanje namere ugovornih strana i postojanje pisanog sporazuma. U komentaru nacрта Komisije za međunarodno pravo uz pomenuti član ističe se da odredba ranijeg ugovora predstavlja osnov obaveze za treću stranu koja nije strana tog ugovora.²⁹ Na osnovu drugog postavljenog uslova iz člana 35. Bečkih konvencija, proizilazi da osnov obaveze za treću državu odnosno međunarodnu organizaciju proizilazi iz dodatnog ugovora ili kolateralnog sporazuma, koji nastaje izričitim pismenim pristankom treće države, odnosno treće međunarodne organizacije i ostalih strana ugovornica koje su obavezu za treću stranu predvidele u osnovnom ugovoru. U duhu pomenutog ograničenja Stalni sud međunarodne pravde odlučujući u sporu Francuske i Švajcarske oko slobodnih zona Gornje Savoje i Gexa, konstatovao je da Švajcarska nije vezana Versajskim ugovorom o miru, jer nije dokazan izričiti pristanak na obavezivanje odredbom člana 435. Versajskog ugovora koji se neposredno primenjivao na slobodne zone.³⁰

28 *Ibid*, 1966, vol. II, p. 247.

29 *Ibid.*, p. 247.

30 Slobodne zone ustanovljene su raznim sporazumima tokom 1815. godine u korist Švajcarske. Budući da Švajcarska nije bila potpisnik svih tih sporazuma, Francuska joj je osporavala stečena prava na zonama. U kontekstu promenjenih okolnosti nakon Prvog svetskog rata, sa Versajskim mirovnim ugovorom iz 1920. godine, utvrđena je obaveza za obe strane da izmene status slobodnih zona. Švajcarska je smatrala da joj stečena prava na zonama ne mogu biti osporena. Međunarodni sud je povodom spora konstatovao sledeće: „U svakom slučaju, član 435. Ugovora iz Versaja ne obavezuje Švajcarsku koja nije strana ugovornica, osim u obimu u kojem ga je Švajcarska samostalno prihvatila; taj obim određen je notom Saveznog Saveta od 5. maja 1919. godine, i dat je u izvodu amandmana I ovog člana; pomenutim aktom Švajcarska je prihvatila član 435. Versajskog ugovora, ali sa određenim primedbama i rezervama koje su navedene u

U savetodavnom mišljenju o nadležnosti Evropske dunavske komisije, Stani sud međunarodne pravde nije dao za pravo proširenoj primeni odluka Londonske konferencije iz 1883. godine, na Rumuniju, budući Rumunija nije bila punopravna učesnica konferencije.³¹

U doktrini se navode primeri kada ugovori između strana ugovornica stvaraju objektivne situacije u korist ili na štetu trećih. Objektivne situacije nameću obaveze trećim subjektima međunarodnog prava koji nisu strane ugovornice. Uspostavljanje teritorijalnog i političkog statusa pojedinih teritorija sa uspostavljanjem obaveza iz odredaba konvencija i sporazuma rečnog, pomorskog, vazdušnog, železničkog saobraćaja, predstavlja očigledan primer. U vezi dejstva tzv. ugovora-zakona postavlja se pitanje, da li ugovori-zakoni mogu da budu svrstani istovremeno u grupu ugovora u korist i na štetu trećih? Usled pojačane međuzavisnosti koja se sve više prisutna unutar međunarodne zajednice, tzv. ugovori zakoni zauzimaju središno mesto između obe grupe ugovora i ne mogu se svrstati isključivo u kategoriju ugovora u korist, odnosno kategoriju ugovora na štetu trećih. Bečke konvencije o pravu ugovora, ne prave isključivu podelu između dve kategorije ugovora, već utvrđuju ugovore kojima se predviđaju prava, odnosno ugovore kojima se predviđaju obaveze za treće države ili treće međunarodne organizacije. Izostavljaju se reči „u korist”, ili „na štetu”, iako su ovi izrazi duboko ukorenjeni u dosadašnjoj međunarodnopravnoj doktrini. Istovremeno, u predmetnoj studiji upotrebljavaju se oba izložena pristupa. U celini posmatrajući, na gore postavljena pitanja daju se različiti odgovori – od poricanja svakog važenja odredaba međunarodnih ugovora za „treće”, do prihvatanja da legislativni ugovori predstavljau prave međunarodne zakone koji obavezuju sve ugovornice i druge subjekte međunarodnog prava koji nisu strane ugovornice. Tendencije o obavezivanju trećih ugovorima-zakonima, vezane su za razvoj međunarodnog pravnog poretka. Ugovorima-zakonima teži se prevazilaženju situacija u kojima ugovori važe isključivo za strane ugovornice. Valja naglasiti da u tom smislu, ne postoji načelo pozitivnog međunarodnog prava, niti je ono jasno utvrđeno u Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine. Primera ugovora na štetu, kao i u korist trećih ima i u okviru Evropske unije. Takođe, u

pomenutoj noti“. Videti: “Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1932, Series A/B, No 46, p. 141.

31 “Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila”. *Ibid.*, 1927, Series B, No 14.

ugovorima između država o međunarodnim službenostima, o cesiji i retrocesiji izvesnih područja, stipulišu se odnosi koji trajno objektiviziraju i rađaju posledice za treće države. Komisija za međunarodno pravo izbegla je regulisanje ugovora o tzv. objektivnim režimima (*régimes objectifs*), kojima se utvrđuju prava i obaveze *erga omnes* karaktera.³² Pored zauzimanja nekih članova Komisije da pomenuti problemi nađu mesto u kodifikaciji prava ugovora, s obzirom da ugovori kojima se stvaraju objektivni režimi postoje u međunarodnom pravu (na primer, kod neutralizacije, demilitarizacije i internacionalizacije teritorija, kod slobodne plovidbe na vodenim putevima, i dr.), prevagnuo je stav da se pitanje ostavi po strani. Smatralo se naime, da slučajevi ulaze u red postojećih pravila u vezi sa dejstvom ugovora u korist i na štetu trećih, ili pak, da se neki od stvorenih „objektivnih režima” mogu uzeti i kao običajno pravilo koje bi obvezivalo treće države ili treće međunarodne organizacije.³³ U vezi sa pomenutim slučajevima posebno je izložena primedba određenih vlada povodom obaveza koje su nametnute državi agresoru. Komisija za međunarodno pravo taj slučaj je razmatrala van okvira domašaja dejstva ugovora na treće države. Shodno članu 75. Bečke konvencije iz 1969. godine, odredbe ove Konvencija ne utiče na obaveze koje mogu da nastanu povodom nekog ugovora za državu napadača kao posledica mera koje se preduzimaju na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija u pogledu agresije koju je počinila ta država. Istovetna odredba postoji i u članu 76. Bečke konvencije od 1986. godine, koja se odnosi na ugovore međunarodne organizacije ili međunarodnih organizacija sa jednom ili više država.

b) Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, predviđaju različite posledice u pogledu mogućnosti opozivanja ili izmene ugovora u korist ili na štetu trećih. Kada su u ugovorima predviđena prava za treće subjekte, a nastala su uz obostranu nameru strana ugovornica i uz pristanak treće države ili treće međunarodne organizacije, ta prava se ne mogu opozvati ili menjati od strana ugovornica, ako je ustanovljeno da je bila namera da se to ne može činiti, bez pristanka treće države ili treće međunarodne organizacije (stav 2, člana 37. Bečkih konvencija). Blaža mogućnost zahteva saglasnost treće države ili treće međunarodne organizacije.³⁴

32 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1960, vol. II, pp. 64–102; *Ibid.*, 1964, vol. II, pp. 24–33.

33 *Ibid.*, 1966, vol. II, pp. 251–252.

34 Postoji nesaglasnost u doktrini, ali i u praksi u pogledu pomenutih situacija, već zavisno od sadržine obaveza odnosno prava koja se predviđaju ugovorom. Pitanje

Drugačije je rešenje, ako je reč o ugovorima sa obavezama za treće države ili treće međunarodne organizacije. Obaveze mogu biti opozvane ili izmenjene samo uz pristanak strana ugovornica ugovora to jest, trećih država i trećih međunarodnih organizacija, osim ako nije ustanovljeno da su se ugovorne strane o tome drugačije sporazumele (stav 1, člana 37. Bečkih konvencija). Pomenuto pravilo zahteva zajednički pristanak strana ugovornica, uključujući i pristanak trećih država ili trećih međunarodnih organizacija. U toku rada Komisije za međunarodno pravo, navedeni slučajevi bili su pokriveni jedinstvenim pravilom, na način da ni prava ni obaveze ne mogu biti opozvane ili izmenjene bez saglasnosti treće države. Izuzetak se pravi kada takva mogućnost proizlazi iz samog ugovora. Na usvojeno rešenje izneta je primedba da se daje prenaplašen značaj poštovanju prava trećih država. U konačnoj formulaciji pokriveni su i ugovori međunarodnih organizacija. Inače, zahtev za opozivanje ili izmenu ne mora doći obostrano.³⁵ Pristup je potvrđen i na konferencijama u Beču od 1968–1969. i 1986. godine. Odredbe nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. i 1982. godine, tako su usvojene sa neznatnom redakcijom teksta.³⁶

c) Na kraju, s pitanjem relativnog dejstva ugovora, blisko je i pitanje važenja pravila nastalog stvaranjem međunarodnog običaja.³⁷ U izvesnim slučajevima, za treće države ili treće međunarodne organizacije, prava i obaveze mogu proizaći iz običajnog pravila, a ne iz ugovora drugih strana ugovornica. U članu 38. Bečkih konvencija o ugovornom pravu predviđeno

mogućnosti opoziva, izmene, odnosno poništenja odredbi ugovora u korist trećih država ili trećih međunarodnih organizacija moguće je ukoliko države ili međunarodne organizacije nisu počele koristiti prava iz tih ugovora, niti su pokazale nameru da ih koriste. Rasprave i protivrečna mišljenja svode se na zaključak da strane ugovornice ne mogu menjati odredbe ugovora po svojoj slobodnoj volji, bez obzira što su to ugovori u korist trećih država i trećih međunarodnih organizacija. Nađeno je rešenje koje u načelu zadovoljava, dva naizgled, protivrečna prava.

35 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 247, 250.

36 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, Vienne, 26 mars-24 mai 1968, pp. 206–13, 472–83 (35. i 74. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, Deuxième session Vienne, 9 avril-22 mai 1969, pp. 63–7, 168 (14. i 28. Plenarna sednica). Više amandmana i predloga (Venecuela, Tanzanija, Mongolija, Filipini, Japan i dr.), ticali su se spajanja odredbi u jedan jedinstven član, na poboljšanje teksta dodavanjem ili brisanjem izvesnih reči, uključujući i odredbe o pravima i obavezama trećih. U toku rada neki amandmani su povučeni. Odredbe Konvencije iz 1986. godine stilizovane su imajući u vidu posebnosti ugovora zaključenih od strane međunarodnih organizacija.

37 Vladimir Đuro Degan, *Sources of International Law*, *op.cit.*, pp. 263, etc.

je, da nijedna odredba koja se odnosi na opšte pravilo u pogledu trećih država ili trećih međunarodnih organizacija (član 34), na prava i obaveze za treće države ili treće međunarodne organizacije (članovi 35. i 36), opozivanje, izmenu prava ili obaveza trećih država ili međunarodnih organizacija (član 37), ne sprečava da pravilo izraženo u ugovoru postane obavezno za treću državu ili treću međunarodnu organizaciju, kao običajno pravilo međunarodnog prava koje se kao takvo priznaje. Delovanje ugovora na treće strane bez njihovog pristanka, otuda je moguće na osnovu impersonalnih pravila kojima se obavezuju ne samo strane ugovornice, već i treće države i treće međunarodne organizacije. Obavezivanje na osnovu običajnog pravila pretpostavlja da je običaj priznat kao pravilo međunarodnog prava to jest, da su ispunjeni uslovi nužni za nastanak običaja: dugotrajna, kontinuirana i jednoobrazna praksa praćena dovoljnim stepenom pravne svesti o obaveznosti usvojenog pravila (*opinio juris sive necessitatis*). Svojevremeno je pomenutu mogućnost potvrdio i Međunarodni sud pravde povodom nemačko-danskog spora (kasnije nemačko-holandskog spora) u Severnom moru.³⁸

U Komisiji za međunarodno pravo povodom navedenog pitanja, bilo je dosta polemika, a izneti su i odgovarajući amandmani kojima se negirala potreba unošenja jedne ovakve odredbe u konačan tekst Konvencije.³⁹ Sa druge strane, bilo je i mišljenja da pomenutu odredbu valja dodatno proširiti i opštim pravnim načelima, što je u krajnjem razmatranju nacrt odbijeno.⁴⁰ Primena običajnih pravila sadržanih u pojedinim međunarodnim ugovorima, van kruga strana ugovornica, nije retka u praksi (na primer, kod rečnog i pomorskog saobraćaja, kod uspostavljanja neutralnosti, demilitarizacije, i dr.). Međunarodni vojni

38 Sud je istakao da kod stvaranja običaja, praksa država mora biti jednoobrazna, široko prihvaćena i manifestovana na način kojim se dokazuje opšte priznanje. Videti: "North Sea Continental Shelf", *International Court of Justice Reports*, 1969, p. 44.

39 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 51.

40 "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", 1968, pp. 213–18, 483 (35, 36 i 74 sednica Plenarne komisije); "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", 1969, pp. 67-76 (14. i 15. Plenarna sednica). Amandman (Finska, Venecuela) o ukinuću odredbe o međunarodnom običajnom pravnom pravilu u Konvenciji odbačen je velikom većinom, a protivrečni predlozi i amandmani (Meksiko, Mongolija, Nepal) o proširenju i na „opšta pravna načela” odnosno „opšta načela međunarodnog prava”, i pored odluke donete 1968. godine, nisu prihvaćeni. Jedino je prihvaćen amandman u odnosu na nacrt Komisije za međunarodno pravo, o običajnom pravilu međunarodnog prava „prizatom kao takvom” (predlog Sirije).

tribunal u Nirnbergu izrekao je da Haške konvencije o zakonima i običajima vođenja rata na kopnu iz 1899. i 1907 godine, sadrže opšte obavezna pravila običajnog prava. U jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde, takođe je potvrđeno navedeno stanovište kod ugovornog regulisanja tzv. objektivnih situacija, gde ugovori imaju dejstvo *erga omnes*.⁴¹ U slučaju koji se ticao vojnih i paravojnih aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje, Međunarodni sud pravde potvrdio je da načela iz Povelje Ujedinjenih nacija imaju karakter pravila opšteg međunarodnog prava. Prigovarajući na nadležnost Suda, Sjedinjene Američke Države su uz fakultativnu izjavu priložile i rezervu u pogledu iznošenja sporova o tumačenju i primeni višestranih ugovora. Sud je bio mišljenja da rezerva ne sprečava primenu ostalih izvora međunarodnog prava iz člana 38. Statuta, bez obzira da li se izvori suštinski poklapaju sa sadržajem određenog višestranog ugovora u pogledu kojeg je izjavljena rezerva. Analizirajući običajni karakter pravila o zabrani upotrebe sile iz člana 2. stav 4. Povelje, Međunarodni sud pravde potvrdio je da *opinio juris* u pogledu tog pravila proizilazi najpre iz Deklaracije o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija iz 1970. godine, a potom i iz Deklaracije o principima definisanja agresije iz 1974. godine.⁴²

Na kraju, nije sporno da za treće države i treće međunarodne organizacije koje nisu strane ugovornice višestranih ugovora, obavezna snaga ima izvor u običaju, a ne u ugovoru. Uostalom, i sama kodifikacija pojedinih oblasti međunarodnog prava predstavlja kodifikaciju postojećih običajnih pravila, pa je razumljivo da subjekti međunarodnog prava mogu biti obavezani nekim ugovorom na osnovu toga što ugovor sadrži običajna pravila, a ne zato što su oni strane ugovornice tog ugovora. Pomenuti zaključak proizilazi iz tzv. posredne primene ugovora na treće države i treće međunarodne organizacije koje se nalaze van kruga strana ugovornica osnovnog ugovora. Na kraju, valja uočiti da se u doktrini međunarodnog prava pomenuti ugovori često označavaju ugovorima koji stvaraju tzv. objektivne režime, što *per se*, predstavlja potvrdu opšteg međunarodnog prava.⁴³

41 "Barcelona Tranchion Case", *International Court of Justice Reports*, 1970, p. 33.

42 "Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua", *International Court of Justice Report*, 1984, pp. 424, etc. Sud je potvrdio značaj pomenutih Deklaracija, kao akata kojima se pruža autentično tumačenje Povelje Ujedinjenih nacija.

43 N. Q. Dinh, P. Daillier. A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 256–259.

5. Klausula najpovlašćenije nacije

Ugovori koji sadrže klauzulu o najpovlašćenijoj naciji ili klauzulu najvećeg povlašćenja u doktrini se razmatraju u okviru ugovora u korist trećih. Komisija za međunarodno pravo pomenuto pitanje razmatrala je izdvojeno. Dosada nije bilo pokušaja da se materija sadržajno uključi u oblast međunarodnog prava ugovora. U svom izvornom obliku, klauzula najpovlašćenije nacije pojavljuje se dosta rano. Klausula predstavlja ugovornu odredbu na osnovu koje se strane obavezuju da će jedna drugoj priznati sva prava, preimućstva, privilegije i olakšice koje su dale ili će ubuduće dati bilo kojoj trećoj državi. Klausula deluje automatski, bez posebnog priznanja ili izričitog usvajanja. Njome se, na poseban način dodeljuju prava trećim državama.⁴⁴ Navedena praksa potvrđena je i u međunarodnoj jurisprudenciji.⁴⁵ U konkretnom slučaju, radi se o postupku automatskog delovanja unapred predviđenog ugovornog režima u korist nekog drugog subjekta koji nije strana ugovornica. U odnosu na države na koje se primenjuje klauzula najpovlašćenije nacije klauzula obuhvata i državljane. Strane ugovornice konvencije odnosno sporazuma, objavljuju u načelu, na osnovu nekog drugog ugovora, uzajamna ili jednostrana obećanja. Prava se mogu dati sa, ili bez reciprociteta, sa, ili bez određenih uslova ili ograničenja. Klausula može biti pozitivna ili negativna. Država ili drugi subjekti međunarodnog prava korisnici su klauzule najpovlašćenije nacije, iako u novom ugovoru nisu saugovorači, već to pravo prihvataju iz prethodnog ugovora. Povlastice koje pruža klauzula najpovlašćenije nacije ne predstavljaju čist slučaj odstupanja od pravila *res inter alios acta*, s obzirom da postoji prethodni ugovor.⁴⁶ Klausula

44 Miodrag Sukijasović, Aleksandar Jelić, *Povlastice u međunarodnim ekonomskim ugovorima*, Beograd, 1963. Ima pisaca koji smatraju da se klauzula najpovlašćenije nacije odnosi samo na povlastice koje su postojale u momentu zaključenja ugovora, a ne i na povlastice koje su date naknadno. U prilog ovog stava ukazuju okolnosti da bi trgovački režim između ugovornih strana, u slučaju prihvatanja druge varijante bio podložan stalnim automatskim promenama posredstvom ugovora sa trećim zemljama, što bi imalo negativnih posledica. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 189, 200.

45 Praktična primena klauzule bila je predmet spora Velike Britanije i Irana povodom Anglo-Iranske petrolejske kompanije pred Međunarodnim sudom pravde, a u vezi sa prethodno zaključenim ugovorom između Irana i Danske. Videti: "Anglo-Iranian Oil Co. Case", *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 109; "Case concerning Rihgts of Nationals of the USA in Morocco", *Ibid.*, 1952, pp. 176, 191.

46 Primera radi, ako države A i B zakluče ugovor o klauzuli najpovlašćenije nacije, pravni režim koji je ugovoren ili će biti ugovoren između jedne ili druge od ovih

najpovlašćenije nacije ranije je pretežno unošena u dvostrane ugovore. Sada se to čini sve češće i u višestranim sporazumima u kojima je područje njene primene mnogo šire u odnosu na izvorni, „tradicionalni pokretački osnov”. Pravilnije bi bilo u praksi koristiti termin o „klauzuli najpovlašćenije države”, negoli o „klauzuli najpovlašćenije nacije”, koja proizilazi iz tradicionalno prihvaćene pravne kvalifikacije.⁴⁷

Kao formalna tehnika kontraktualnog prava klauzula najpovlašćenije nacije preuzeta je iz privatnog prava. U međunarodnom privatnom i privrednom pravu klauzula se javlja u carinskom zakonodavstvu i drugim srodnim oblastima (posebno u trgovinskim ugovorima, kod regulisanja pravnog položaja stranaca, kod propisa o pristupanju pravosuđu, kod zaštite književne, literalne, umetničke i naučne svojine, kod propisa o nastanjanju i dr.).⁴⁸ Klauzulom se povlašćuje jedna zemlja u odnosu na druge radi formalnog izjednačenja i sprečavanja eventualne privredne diskriminacije.⁴⁹ Klauzula najpovlašćenije nacije vezana je za načelo jednakosti država. Mehanizmom klauzule postiže se neka vrsta ujednačavanja trgovinskih uslova na određenom tržištu. Postoje različita ograničenja i izuzeci koji sužavaju dejstvo klauzule najpovlašćenije nacije (na primer, međugranični promet, carinske unije, ograničenja u odnosu na određene regionalne organizacije, ograničenja u pogledu određene materije i proizvoda, ograničenja zbog unutrašnjeg ili međunarodnog javnog poretka, i dr.). Klauzula može da se odnosi na materiju i pitanja

država sa državom C, automatski će se proširiti na jednu ili drugu stranu (državu A ili B) ovog prvobitnog ugovora. Znači, ovde treći nije država C, već jedna od prvobitnih dveju strana ugovornica, kao uživalac ove klauzule. Postoje dva ugovora, prvi između države A i B, a drugi između jedne od strane iz prvobitnog ugovora (A ili B) sa državom C. Prvobitni ugovor se ostvaruje zahvaljujući zaključenju ovog drugog.

- 47 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 501. Uobičajeno se u našoj literaturi navodi odgovarajuća odredba Opšteg sporazuma o carinama i tarifama (GATT). Unošenje klauzule u ovaj, kao i u slične višestране ugovore predstavlja značajan činilac u unapređenju savremenih metoda multilateralne trgovine.
- 48 Za potpunije i vrlo dokumentovano izlaganje o mnogobrojnim odredbama iz ove oblasti, ako je reč o ranijoj praksi, videti: Miodrag Sukijasović, Aleksandar Jelić, *Povlastice u međunarodnim ekonomskim ugovorima, op.cit.*, str. 37–201.
- 49 Klauzulu najpovlašćenije nacije ne bi trebalo poistovećivati sa načelom nediskriminacije, s obzirom da klauzula najpovlašćenije nacije ima ograničeno područje primene. Praktikuje se u državama različitih trgovinskih sistema. Dejstvo klauzule ne može se protegnuti na povlastice koje države daju svojim preduzećima, korporacijama ili kompanijama, ili pak, koje se u državama sa federativnim sistemom primenjuju u odnosima federalnih jedinica.

koja su predmet ugovora, a ne može biti protegnuta proizvoljno i na druga srodna područja. Po pravilu odredba koja sadrži klauzulu najpovlašćenije nacije predstavlja garanciju da će trgovina država ugovornica biti tretirana istovetno, kao i trgovina trećih zemalja koje na nacionalnom tržištu imaju status najpovlašćenije nacije.⁵⁰

Kao najznačajniji instrument međunarodne ekonomske saradnje, klauzula najpovlašćenije nacije bila je predmet razmatranja u okviru Komisije za međunarodno pravo. Iako je klauzula imala funkciju da pospeši jednakost država i nediskriminaciju u međunarodnim ekonomskim odnosima, povlašćeniji položaj razvijenijih zemalja, u odnosu na tzv. zemlje razvoju, opterećivao je mogućnost postizanja zadovoljavajućih rešenja. S obzirom da je ova materija vezana za razvoj međunarodnog trgovinskog prava, izdvojena je kao posebna oblast namenjena kodifikaciji opšteg međunarodnog prava. Predlog za kodifikaciju došao je od strane zemalja Istočne Evrope, nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju. U konačnoj raspravi usvojen je „nacrt pravila o klauzulama najpovlašćenije nacije“.⁵¹ Specijalni izvestilac bio je sovjetski internacionalista Ušakov. Interesantno je, da su vlade Luksemburga, Holandije, Evropske zajednice i Čehoslovačke dale primedbe da klauzula postoji i u ugovorima sklopljenim od strane izvesnih međunarodnih tela, pored država. Predlog je bio da se njeno korišćenje proširi i na međunarodne organizacije, na koje su države prenele izvesna ovlašćenja. Otuda bi i Evropska zajednica dobila sposobnost zaključivanja ugovora u oblastima koje su tradicionalno u nadležnosti država, kao što istu sposobnost imaju i vrhovni organi Ujedinjenih nacija i njenih specijalizovanih agencija (na primer, u oblasti kontrole nuklearne energije). Pomenuti predlog bi se primenio

50 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 188-189; Stevan Đorđević, „Međunarodni ugovori i spoljnotrgovinske klauzule“, *Međunarodni problemi*, 1986, broj 4, str. 340-348; S. Obradović, *Najveće povlašćenje u trgovačkim ugovorima*, Beograd, 1933. Države ugovornice su slobodne da odrede domašaj ove klauzule na način koji odaberu i, s kojim se obe strane saglase. Osnovne karakteristike ove klauzule su: dispozitivnost, nediskriminacija i bezuslovnost. Bivša Jugoslavija je u brojnim dvostranim i višestranim ugovorima ugovorila klauzulu najpovlašćenije nacije. Još i danas važi sporazum između Kraljevine Srbije i Sjedinjenih Američkih Država sklopljen 1881. godine, kojim se predviđa ova klauzula (mada ima i drugačijih mišljenja).

51 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1978, vol. I, vol. II, première partie, deuxième partie. Na osnovu rezolucije Generalne skupštine br. 2272-XII iz 1967. godine, Komisija za međunarodno pravo dobila je preporuku za kodifikaciju predmetne materije.

i na carinske i na druge unije. Zbog mnogobrojnih razlika vezi sa nacrtom, strane su potvrdile ranije rešenje da isključivo države predstavljaju nosioce klauzule najpovlašćenije nacije. Time su iz njenog domašaja isključeni svi drugi subjekti poput međunarodnih organizacija, unija, carinskih saveza, i dr. Prihvaćenim rešenjem nije se poricala mogućnost da navedeni problemi i dalje ostanu na dnevnom redu Komisije za međunarodno pravo, ali i drugih međunarodnih tela koja se profesionalno bave kodifikacijom međunarodnog prava. Nacrt pravila nije dobio konačan oblik, a pokazalo se i da je nacrt više pokušaj progresivnog razvoja međunarodnog prava, negoli kodifikacija postojećeg običajnog prava. Mnogi trgovinski ugovori i konvencije koje dotiču pitanja izložena u nacrtu bile su u međuvremenu zaključene, što je bio dokaz da su izvesne dopune i te kako nužne i neophodne. No, bez obzira na ovaj zaključak, pomenuti nacrt predstavlja koristan inventar u razmatranju pravnog regulisanja, pre svega međunarodnih trgovinskih, ali i drugih međunarodnih odnosa. Zahtev za izuzetkom dejstva klauzule najpovlašćenije nacije u korist zemalja u razvoju, u odnosu na pogranični promet dobio je opštu podršku u Komisiji za međunarodno pravo i u drugim telima u kojima su se razmatrali ovi problemi.⁵² Sudbina izrađenog nacrta Komisije za međunarodno pravo bila je dugo neizvesna, s obzirom na protivrečni karakter usvojenih rešenja i različito reagovanje država. Najzad, odlukom br. 46/416 od 9. decembra 1991. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija opredelila se da nacrt Komisije dostavi svim državama članicama zainteresovanih organizacija, kako bi se informisale o njegovoj sadržini.

52 D. Ilić, *Klauzula najvećeg povlašćenja u međunarodnim ugovorima Jugoslavije posle Drugog svetskog rata*, magistrarski rad, Pravni fakultet u Beogradu, 1989, str. 30-77.

POŠTOVANJE I OBAVEZNA SNAGA MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Uvodne napomene

Međunarodni ugovor uspostavlja pravila koja ugovorne strane moraju poštovati u dobroj veri (*bona fides*). U Povelji Ujedinjenih nacija potvrđuje se rešenost svetske organizacije da obezbedi uslove za „poštovanje obaveza koje proizilaze iz ugovora i drugih izvora međunarodnog prava”.¹ Pomenuto načelo priznato je u međunarodnoj jurisprudenciji i u savremenoj doktrini međunarodnog prava.² U međunarodnom, kao i u unutrašnjim porecima država, ne postoji apsolutna sloboda ugovaranja. Apsolutna sloboda ugovaranja bila bi poricanje pravnog poretka, jer bi ugrozila slobodu ostalih članica međunarodne zajednice, odnosno subjekata međunarodnog prava. Problem primene međunarodnih ugovora, danas je mnogo složeniji u odnosu na njihovu primenu u prošlosti kada su ugovori zaključivani između država. Razvoj međunarodnih odnosa pomerio je granice važenja međunarodnih ugovora u cilju zaštite interesa međunarodne zajednice. Umnožavanjem društvenih odnosa i priznavanjem ugovornog kapaciteta drugim subjektima međunarodnog prava, pored država, međunarodno pravo je izgradilo čitav niz pravila koja se odnose na poštovanje i primenu ugovora.

1 U uvodu Pakta Društva naroda od 1919. godine, vrši se pozivanje na brižljivo poštovanje svih obaveza u ugovorima o uzajamnim odnosima organizovanih naroda. Načelo je sadržano i u Deklaraciji o prijateljskim odnosima i saradnji između država iz 1970. godine. Svojevremeno je pomenuti međunarodni akt okvalifikovan kao „kodifikacija načela koegzistencije“.

2 Pravilo je potvrđeno u starijoj međunarodnoj jurisprudenciji gde se u nekim sudskim odlukama podvlačio značaj ugovornih obaveza kao obaveza koje proizilaze iz ugovora koji vezuju narode na isti način kao što privatni ugovori vezuju pojedince. U odluci Stalnog arbitražnog suda iz 1910. godine, povodom slučaja ribolova na severnoj obali Atlantika, Sud se pozvao na načelo međunarodnog prava po kome ugovorne obaveze moraju biti savesno izvršene. Međunarodni sud pravde u slučaju prava američkih državljana u Maroku, insistirao je da izvršavanje ugovornih obaveza mora biti bazirano na razumnosti i savesnosti (*de bonne foi*). Videti: “Case Concerning Rights of Nationals of the USA in Morocco”, *International Court of Justice Reports*, 1952, pp. 176, etc. Posrednog pozivanja na načelo savesnog izvršavanja ugovornih obaveza bilo je i u drugim odlukama. Videti: “Fisheries Jurisdiction Case” (United Kingdom v. Iceland), *Ibid.*, 1973, p. 18.

2. Uslovi za punovažnost ugovora

Generalno uzevši, za punovažnost svakog ugovora potrebno je ispunjenje određenih uslova koji *inter alia*, obuhvataju: a) izražavanje volje pravno sposobnog subjekta; b) dozvoljenost predmeta ugovora; c) saglasnost volja strana ugovornica i, d) zaključenje ugovora u propisanoj formi. Navedeni uslovi važeći su uopšte, za sve pravne poslove, a kod zaključenja međunarodnih ugovora neki od uslova dobijaju posebne odlike. Na ovakav zaključak upućuju odredbe Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. S obzirom na predmet ovog dela studije, zadržaćemo se na analizi dozvoljenosti predmeta ugovora i saglasnosti volja strana ugovornica, odnosno slobodnom pristanku na obavezivanje.

i) Dozvoljenost predmeta ugovora

Predmet ugovora predstavlja jedan od elemenata međunarodnog ugovora. Sadržaj predmeta ugovora teško je odrediti, budući da predmet ugovora mogu biti sva pitanja od interesa za ugovorne strane. Međutim, polazeći od zajedničkih karakteristika, predmet ugovora može činiti skup prava i obaveza strana ugovornica ili jednostrana pravna obaveza jedne strane ugovornice. Međunarodni ugovori mogu da sadrže istovetne ili raznorodne obostrane obaveze, odnosno jednostrane dobročine ili nametnute obaveze, već u zavisnosti od vrste ugovora. Obaveze koje strane preuzimaju međunarodnim ugovorima mogu da se sastoje u izvesnom činjenju ili nečinjenju, odnosno slično ugovorima u unutrašnjem pravu, obaveze u međunarodnim ugovorima imaju za svrhu da zasnuju međunarodni odnos, da potvrde jedan postojeći odnos, da ga objasne, preciziraju, izmene ili ukinu.³ Odavde ne bi trebalo izvesti zaključak da su strane ugovornice potpuno slobodne i suverene u pogledu predmeta ugovaranja. Savremeno međunarodno pravo pokazuje tendenciju zabrane ugovaranja predmeta koji su suprotni imperativnim normama međunarodnog prava. Iz navedenog ne bi trebalo izvesti zaključak *a contrario*, da svi ugovori koji nisu suprotni imperativnim normama imaju dozvoljen predmet prema međunarodnom pravu. Postoje naime, neravnopravni ugovori sa amoralnom sadržajem (*contra bonos*

3 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, Beograd, 1986, *op.cit.*, str. 120.

mores), koji se postavljaju na isti nivo ugovora sa protivpravnom sadržajem. U međunarodnom pravu njihovo značenje proširuje se i na ugovore koji protivreče ranijim ugovorima.⁴ Da li će ovi ugovori biti dozvoljeni ili ne, zavisice u svakom konkretnom slučaju od njihove saglasnosti sa peremptornim normamam međunarodnog prava koji predmet neravnopravnih ugovora čine zabranjenim. Principijelno, međunarodno pravo ne bi trebalo mešati sa moralom, iako u određenim slučajevima dolazi do preklapanja pravnih i etičkih načela i normi.⁵ U nekim slučajevima čak, dolazi i do postavljanja zahteva da predmet ugovora mora biti saglasan sa pravičnošću. Čini se, da bi postavljanje kriterijuma pravičnosti moglo poslužiti za krajnje voluntaristička tumačenja, što samo po sebi nije dobro s obzirom na zahtev koji proizilazi iz principa pravne sigurnosti ugovornih odnosa. Dozvoljenost predmeta ugovora otuda bi valjalo ceniti isključivo u okviru važećih pravila međunarodnog pravnog poretka.⁶ S obzirom na dispozitivni karakter pravila u pravu ugovora, strane ugovornice nisu onemogućene da u svojim odnosima posebnim ugovorima regulišu materiju na potpuno drugačiji način, proširujući ili sužavajući međusobne obaveze.⁷

4 Vladimir Đuro Degan, *Međunarodno pravo mora i izvori međunarodnog prava*, Informator, Zagreb, 1989, str. 40.

5 U doktrini nedostaje dublje teorijsko obrazloženje o nemoralnosti ugovora. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 200; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 513, 514; Hersch Lauterpacht, Lassa Oppenheim, *International Law*, 1955, vol. I, pp. 807, etc. Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 142-153. U literaturi se obično kao primeri za nemoralne ugovore navode ugovori kojima se uvodi ropstvo, ugovori kojima se podanici države obavezuju da prihvate određenu religiju i ugovori o obavezi vođenja nepravednog rata. Prema mišljenju Rousseaua, više se radi o čistim pretpostavkama. Teško je navesti neku arbitražnu ili sudsku odluku koja je proglasila ugovor ništavim sa stanovišta nedozvoljenog ili nemoralnog karaktera ugovornih odredbi koje su u pitanju. Istovremeno, procena o „moralnosti” ugovornih odredbi može da dovede do olakog unošenja prirodnog prava u međunarodno pravo.

6 Primera radi, Atlantska Povelja odnosno Deklaracija Ujedinjenih nacija o zabrani da se sa neprijateljem zaključi separatno primirje ili mir. Breton-Vudski sporazumi iz 1944. godine, sadrže opomenu neutralnim državama o nepriznavanju prenosa imovine sa okupirane teritorije bez obzira da li je on izvršen putem ugovora sa marionetskim vladama (vladama pod okupacijom). Ugovor o miru sa Italijom iz 1947. godine, predviđa „da se svi sporazumi i aranžmani između Italije i vlasti koje je ona obrazovala u Albaniji od 7. aprila 1939. godine, do 3. septembra 1943. godine, imaju smatrati poništenim i nepostojećima”.

7 Gabriele Salvioi, “Les réglès de la Paix”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1933, vol. 46, pp. 26, etc.

U doktrini postoji mišljenje da zahtev za dozvoljenošću predmeta ugovora predstavlja efemerno pitanje. Sadržaj određenog međunarodnog ugovora ne odlučuje konačno o njegovoj punovažnosti. Pored predmeta i drugi poslovni odnosi imaju ulogu između država i međunarodnih organizacija (na primer, poslovni odnosi u vezi prodaje i zakupa nekretnina, o kupovini robe, o zajmovima, o finansijskim i administrativnim pitanjima, i dr.). Svi pomenuti odnosi mogu biti odeveni u ruho međunarodnog ugovora. Pitanja koja su po pravnoj prirodi predmet ugovaranja u unutrašnjem pravu, mogu takođe biti predmet međunarodnopravnog regulisanja. Pomenuti pristup potvrđen je i u komentarima uz nacrt pravila o predmetu ugovora Komisije za međunarodno iz 1966. i 1982. godine.⁸ Kao što je napred pomenuto, predmet ugovora u međunarodnom pravu čini jedna ili više obaveza ugovornica ili jednostrana obaveza za samo jednu stranu ugovornicu. Ugovori koji sadrže obaveze za samo jednu stranu ugovornicu proizlaze iz različitih situacija (na primer, ugovori o miru često sadrže jednostrane obaveze koje preuzima država koja je pobeđena). Ponekad jednostrane obaveze proističu kao rezultat pritiska jačih i velikih država prema onim slabijim i manjim. Međunarodni ugovori ove vrste, po pravilu, dovode do nejednakih obaveza ali ne moraju nužno biti i neravnopravni, jer je često jednostrana obaveza prihvaćena kao posledica nekog ranijeg uzroka (na primer, nagrada za ranije primljenu uslugu, posledica ranijeg nanetog zla, i dr.).⁹ Međunarodni ugovori, po pravilu, sadrže obostrane obaveze ugovornica. Obaveznost može biti izražena na taj način što sve strane ugovornice preuzimaju istovetne obaveze, ali to mogu biti i raznorodne obaveze. Kod ovog drugog slučaja, može se postaviti pitanje, da li su raznorodne preuzete obaveze odgovarajuće po težini to jest, da li se radi o ravnopravnom ili neravnopravnom ugovoru. Isto pitanje može se ponekad postaviti i kod ugovora koji sadrže potpuno istovetne obaveze svih strana ugovornica. Budući da obaveze koje države preuzimaju međunarodnim ugovorima mogu imati za cilj zasnivanje međunarodnopravnog odnosa, potvrđivanje postojećeg odnosa, objašnjavanje, preciziranje ili njegovo ukidanje, postavlja se pitanje, da li sva navedena obeležja prate i ugovore međunarodnih organizacija? S obzirom da se ugovori među-narodnih organizacija najčešće zaključuju u vezi privilegija i imuniteta, sedišta

8 *Yearbook of the International of Law Commission*, 1951, vol. II, p. 19; *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1969, vol. II, pp. 205, 206; 1982, vol. II, deuxième partie, pp. 18, 19.

9 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 108–110.

međunarodnih organizacija, tehničke pomoći i saradnje između međunarodnih organizacija, smatra se da i pored određenih posebnosti koje su svojstvene međunarodnim organizacijama i za ugovore međunarodnih organizacija važe jedinstvena pravila o predmetu ugovora. Sporazumi međunarodnih organizacija, prema tome, zadovoljavaju u najopštijim crtama definiciju predmeta ugovora, jer međunarodne organizacije polazeći od svojih potreba, interesa i nadležnosti, regulišu različita pitanja povodom kojih stiču prava i preuzimaju obaveze.¹⁰

Pored gore iznetih zapažanja, važno je pomenuti da predmet međunarodnih ugovora mora biti i fizički moguć. U međunarodnom pravu fizički moguć je i onaj predmet čije izvršenje nije moguće u času njegovog zaključenja, ali koje može biti moguće u nekom kasnijem trenutku.¹¹

Strane ugovornice mogu dobrovoljno ograničiti slobodu ugovaranja putem unošenja u ugovor posebnih odredbi, čiji je cilj da spreče izmene nekog ugovora *inter se*, ili da spreče ugovorne strane da zaključe ugovor sa trećim državama.¹² Poseban način ograničavanja slobode ugovaranja nameću odgovarajuće odredbe iz člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija o prednosti obaveza iz Povelje Ujedinjenih nacija u odnosu na bilo koji drugi međunarodni sporazum. Pomenuti član ustanovljava hijerarhijski odnos između obaveza sadržanih u Povelji i obaveza po drugim međunarodnim sporazumima. Odredba istovremeno služi za ocenu zakonitosti ugovora.¹³ To pitanje poznato je u doktrini međunarodnog

10 Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom pravu*, op.cit., str. 384-393. Međutim, povodom ugovora zaključenih u vezi sa izvršenjem prethodno preuzetih obaveza prema konstitutivnom aktu, doktrina je ostala podeljena.

11 Ugovor koji fizički nije moguć ne bi proizvodio pravne obaveze i ne bi davao pravo na naknadu štete zbog neizvršenja od strane one države koja ga fizički ne može izvršiti (na primer, u slučaju ustupanja teritorije na koju jedna država ima samo starateljsku upravu). U doktrini se navode i druga stanovišta i primeri. Tako, postoje i međunarodni ugovori za tzv. hipotetičke situacije čija je realizacija uslovljena nastupanjem odložnog uslova.

12 Deklaracija Ujedinjenih nacija iz 1942. godine, predviđala je za ugovorne strane zabranu zaključivanja separatih, odvojenih primirja sa Osovinskim silama. Povreda tih odredaba povlačila je međunarodnu odgovornost, ali osnov te odgovornosti bila je povreda jednog određenog ugovora kao takvog, a ne, kako se može zaključiti, ograničenje slobode ugovaranja.

13 Sličnu odredbu nalazimo u članu 20. Pakta društva naroda. O odnosu hijerarhije pravnih pravila i koncepta zakonitosti videti: Milenko Kreča, "Quelques observations sur le problème de la hiérarchie des règles de droit dans le droit international positif", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1980, br. 1, str. 71-85.

prava kao predmet ugovora prema ustavnosti međunarodnih organizacija. Iako odredba služi za određivanje važnosti uzastopnih (sukcesivnih) ugovora, ona istovremeno ima širi značaj i domašaj, jer utvrđuje nedozvoljenost ugovaranja o predmetu koji protivreči odredbama osnovnog konstitutivnog akta Ujedinjenih nacija. Nespojivost odredbi drugih ugovora u odnosu na ustavni akt Ujedinjenih nacija, daje prevlast opštim pravilima sadržanim u Povelji. Član 103. Povelje, nije samo okvir predmeta međunarodnih ugovora, već je u izvesnom smislu i granica ugovorne sposobnosti i slobode ugovaranja članica Ujedinjenih nacija, *a fortiori*, i država koje nisu članice svetske organizacije. Napomenimo da Povelja sadrži i odredbi koje ne pripadaju kategoriji prinudnih (imperativnih) normi.¹⁴ Bečke konvencije o pravu ugovora takođe zadržavaju kao značajan činilac predmet i cilj ugovora.¹⁵

ii) *Jus cogens*

Međunarodnopravni poredak omeđen je prinudnim (imperativnim) normama (*jus cogens*). Pojam *jus cogens* bio je razmatran u okviru akademskih diskusija između dva svetska rata, a posebno je dobio na značaju u raspravama Komisije za međunarodno pravo u vezi donošenja Konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine. Naziv se inače vezuje za veoma stare koncepcije o pravu nužde, potom za primese koncepata o osnovnim pravima i dužnostima država, o opštim pravnim načelima međunarodnog prava i pravilu *pacta sunt servanda*, kao nadpozitivnoj, objektivnoj normi međunarodnog prava. Pod pojmom *jus cogens* podrazumevaju se prinudne norme opšteg međunarodnog prava prihvaćene i priznate od strane celokupne međunarodne zajednice (član 53. Bečkih konvencija). Osnov imperativnih normi počiva u zajedničkim, sveopštim interesima međunarodne zajednice i

14 U pogledu praktične primene člana 103. Povelje nema posebnih odredbi. Ocena o nesaglasnosti jednog međunarodnog ugovora sa Poveljom nije data neposredno u nadležnost Međunarodnom sudu pravde niti bilo kojem drugom organu Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar takođe nije dobio posebna ovlašćenja da o tome odlučuje prilikom registrovanja novih međunarodnih ugovora. U tom smislu, interesantan je slučaj potezanja Egipta da ugovor sa Velikom Britanijom iz 1936. godine, u vezi plovidbe Sueckim kanalom, nije saglasan sa Poveljom Ujedinjenih nacija.

15 Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, op.cit., p. 19. Mnoge odredbe Bečkih konvencija o ugovornom pravu dovode u kontekst predmet i cilj ugovora (članovi 18, 20, 41, 44, 60).

svih njenih članica. Izražavajući suštinske interese međunarodne zajednice kao celine, norme *jus cogens* prihvaćene su, jer služe zaštiti javnih interesa međunarodne zajednice država i drugih subjekata međunarodnog prava, odnosno za „zaštitu i očuvanje moralnih standarda”.¹⁶ Ovaj sistem normi obezbeđuju uporedno postojanje subjekata međunarodnog prava. Pravila *jus cogens* otuda predstavljaju izraz jednog istorijskog perioda.¹⁷ Tokom šezdesetih godina 20. veka, ali i nešto kasnije, u doktrini je napisano dosta naučnih studija o *jus cogensu*.¹⁸ U tom smislu, učinjena su dva bitna opredeljenja. Jedno, u pravcu da se o pitanju *jus cogensa* raspravlja u oblasti ugovornog prava, i drugo, mnogo šire i obuhvatnije, da se norme *jus cogensa* predstave kao temelj celokupnog međunarodnog pravnog poretka.¹⁹ Prema svom poreklu, prinudne (imperativne) norme mogu biti običajnog i ugovornog karaktera, sledeći put uobičajene tradicionalne tehnike nastajanja pravnih pravila. Budući da nije uspostavljena hijerarhija pravila *jus cogensa* sadržanih u običajima ili ugovorima, kao što je to slučaj sa

16 Arnold Duncan McNair, *Law of Treaties, op.cit.*, p. 215.

17 Za prof. Milana Bartoša, smisao normi *jus cogensa* počiva s jedne strane u dihotomiji državne suverenosti u odnosu na međunarodnopravni poredak i sa druge strane, u pokušaju da se vladavina prava nalazi nad slobodom volje države. Videti: Milan Bartoš, „Rad Komisije za međunarodno pravo“, *Međunarodni problemi*, 1963, br. 3, str. 135, etc.

18 Antonio Gómez Robledo, “Le jus cogens international: sa genèse, sa nature, ses fonctions”, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1981, vol. 172, pp. 9-217. Giorgio Gaja, “Jus Cogens beyond the Vienna Convention”, *Ibid.*, pp. 286-295.

19 Još u početnim radovima, pre nego što je došlo do kodifikacije ovog pitanja u okviru Ujedinjenih nacija, prof. Milan Marković zastupao je navedeni pristup tako da se, „dejstvo takvih prinudnih pravila rasprostire *rationae materiae*, na sadržinu bilo kog međunarodnog akta, jednostranog stranog ili drugojačijeg, ugovornog ili običajnog, državnog ili sudskog, ili koga drugoga organa ili tela, u suprotnosti sa tim pravilima”. Videti: Milan Marković „Međunarodnopravna pravila prinudne prirode“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1966, br. 3-4, str. 321, 322; Milenko Kreća, „Povelja Organizacije Ujedinjenih nacija i *jus cogens*“, *Obeležja*, 1987, br. 1, str. 107, 108, 113. Prof. Kreća konstatuje da okolnost da je *jus cogens* definisan na pozitivnopravnom planu Konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine, dovela je prećutno da se relevantnost koncepta *jus cogensa* iscrpljuje u okviru ugovornog prava. Profesor ističe apsolutni karakter normi *jus cogensa*. Iz ovog razloga norme *jus cogensa* su relevantne u odnosu na sve akte i radnje u međunarodnim odnosima. Pomenuti stav potkrepljuje se navodima drugih autora. U zaključku se ističe da bi fundamentalni etički principi dobili kogentni karakter, moraju biti pretvoreni u pravna pravila priznata od strane međunarodne zajednice. Na taj način moralne zapovesti o zabrani ropstva i genocida postale su kogentna pravila međunarodnog prava.

postojećom hijerarhijom formalnih izvora međunarodnog prava, u doktrini i praksi smatra se da ova pravila, nezavisno od izvora, imaju jednaku pravnu vrednost. Međunarodni ugovori koji sadrže prinudne (imperativne) norme, nastaju po pravilu u krilu međunarodnih organizacija. Prinudne (imperativne) norme odraz su opštih interesa (*erga omnes*). U postupku njihovog nastajanja, promena i okončanja, dejstvuju sve strane ugovornice u ime međunarodne zajednice. Bilo bi veoma pogrešno odavde izvlačiti zaključak da su prinudne norme odraz nekog idealnog, usklađujućeg i bezkonfliktnog stanja u današnjim međunarodnim odnosima. Upravo se može tvrditi obrnuto, jer u okviru postojeće međunarodne zajednice, prinudne norme *jus cogensa* predstavljaju granice unutar kojih razni politički i pravni sistemi mogu da saraduju i da nalaze zajednička polazna stanovišta. U oblasti ugovornog prava, norme *jus cogensa* određuju predmet ugovora i postavljaju granice autonomije volja strana ugovornica. *Jus cogens* pretpostavlja odnose između državnog i međunarodnopravnog poretka, što se dalje proširuje i na poretke ostalih subjekata međunarodnog prava. Na pomenuti način međunarodnopravni poredak meša se u ugovornu delatnost subjekata međunarodnog prava, posebno onda, kada dolazi u sukob sa opštim interesima međunarodne zajednice.²⁰ U doktrini ne postoji saglasnost o pravnoj prirodi i sadržaju normi *jus cogensa*, a u radu Komisije za međunarodno pravo i na konferencijama o pravu ugovora od 1968–1969. godine, izbegnuto je pitanje njihovog normativnog formulsanjanja. Ogromne poteškoće u normativnom utvrđivanju elemenata *jus cogensa*, prenele su se i u međunarodnu jurisprudenciju, gde i pored svakodnevnog kršenja kogentnih pravila, skoro da nema značajnijih presedana iz kojih bi se sa lakoćom mogle utvrditi bitne odlike opštih obavezenih normi. Okvir poštovanja viših interesa međunarodne zajednice tako je ostao rastegljiv da je teško utvrditi na osnovu kojih materijalnih kriterijuma ili na osnovu koje prakse je nastupila povreda pravila *jus cogensa*. Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, ne sadrže listu prinudnih (imperativnih) pravila. Iako je, Komisija za međunarodno pravo u komentaru nacрта pravila za

20 Milan Marković „Međunarodnopravna pravila prinudne prirode“, *op.cit.*, str. 321–334; Milenko Kreća, *Jus cogens u međunarodnom javnom pravu*, doktorska disertacija, Beograd, 1990, str. 85–119. Profesor Kreća nalazi da apsolutnu obaveznost (peremptornost), ne trpi njihovo ukidanje ili poništavanje. Norme *jus cogensa* čine bezuslovnu zapovest. Od normi se ne može odstupiti u odnosima *inter se*, na osnovu saglasnosti strana ugovornica. Konačno, na *jus cogens* ne mogu da utiču konkurentni režimi.

konferenciju iz 1968. i 1969. godine, navela primere ugovora zaključenih u cilju nezakonite upotrebe sile protivne načelima Povelje, potom primere ugovora zaključenih u cilju izvršavanja akata koji se po međunarodnom pravu smatraju kriminalnim i ugovora zaključenih radi preduzimanja mera u čijem izvršenju učestvuju sve države (kao što su mere protiv piraterije, genocida i trgovine robljem), ponašanja nisu automatski podvedena pod pravila *jus cogens*.²¹ Primećuje se međutim, da se u pripremama za kodifikaciju zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, naznačeni zločini (agresija, masovno zagađenje atmosfere, ugrožavanje životne sredine, i dr.) kvalifikuju kao kogentna pravila.²² U doktrini se navode i drugi primeri normi *jus cogensa*, kao što su osnovna načela iz Povelje Ujedinjenih nacija, načelo miroljubive koegzistencije, suverene jednakosti, zabrane upotrebe sile i pretnje silom, načelo neintervencije, mirno rešavanje sporova, načelo ravnopravnosti i samoopredeljenja, načela o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, načela iz običajnog prava kao što su sloboda otvorenog mora, zabrana ropstva, apartheida, i dr. U savremenom međunarodnom pravu primetna je tendencija da se broj kogentnih pravila umnožava, i to bez nekih posebnih dokaza o njihovoj pravnoj obaveznosti. U odredbi člana 53. Bečkih konvencija o ugovornom pravu, zadržan je pojam *jus cogens*, i pored protivrečnih mišljenja.²³ Odredba člana 53. glasi: „Ništavan je svaki ugovor koji je u trenutku svoga zaključenja u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava. Za svrhe ove Konvencije imperativna norma opšteg međunarodnog prava je norma koju je prihvatila i priznala celokupna međunarodna zajednica država kao normu od koje nikakvo odstupanje nije dopušteno i koja se ne može izmeniti novom normom opšteg međunarodnog prava istog karaktera“. Član 64. Bečkih konvencija dalje propisuje: „Ako nastane nova imperativna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u sukobu sa ovom normom postaje ništav i prestaje da važi“. Na

21 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 270.

22 “Draft Code of Offences against the Peace and Security of mankind”, *Report of the International Law Commission on the Work of its thirty-sixth session*, 7 May–27 July 1984, G. A. Official records, Supp. No 10/A/39/10, pp. 25–29.

23 Francuska delegacija na konferenciji 1968–1969. godine, bila je protiv ove odredbe. To je bio i stav člana Komisije za međunarodno pravo iz Francuske u toku njenog prethodnog rada, ali i drugih francuskih pisaca. Odredba je usvojena sa: 87 za; 8 protiv; 12 uzdržanih. Ne može se reći, da je ista usvojena sa odlučujućom većinom, s obzirom na broj onih koji su bili protiv, odnosno koji su bili uzdržani.

osnovu interpretacije poslednje odredbe proizilazi da nova imperativna pravila međunarodnog prava imaju retroaktivno dejstvo na postojeće ugovore. Ta retroaktivnost proteže se *mutatis mutandis* i na partikularna običajna pravila, na jednostrane akte država i međunarodnih organizacija, te generalno, na sva stečena subjektivna prava.²⁴

U doktrini međunarodnog prava iznet je veliki broj kritičkih primedbi na ovaj pojam. Najpre je ukazano na njegovu nejasnoću, jer nije određena u potpunosti njegova sadržina, što je navodni pokazatelj da usvojena formulacija nije zadovoljavajuća. Reći da je jedna međunarodna norma prinudna zato što nije podložna izmeni i ukidanju, nije ozbiljan odgovor, jer se na pitanje odgovara pitanjem. Otuda je potrebno istražiti zašto nije moguće izmeniti i ukinuti takvu odredbu. Debata povodom navedenog pitanja čini se nerešivom, osim ako se razmatranje ne svodi na prirodno pravo ili na političko ili ideološko razmatranje koje bi zasigurno dovelo do pogrešnih zaključaka i tzv. pseudo-pravnih pravila.²⁵ Iako su se zemlje Trećeg sveta pokazale najenergičnijim u borbi koja se vodila za priznavanje načela *jus cogensa*, njihovo nastojanje nije pružalo garanciju da će te zemlje i prihvatiti primenu imperativnih pravila. U teoriji se neprekidno ukazivalo da pravila vuku za sobom i određenu neodređenost (*l'ambiguité*).²⁶ Rasprave o pravnoj prirodi i sadržini normi *jus cogensa*, u vezi sa njihovim potvrđivanjem u Bečkoj konvenciji iz 1969. godine, još uvek nisu okončane.²⁷

24 Vladimir Đuro Degan, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 9.

25 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 150–151. Ovu neblagonaklonost prema pojmu *jus cogens*, pisac izvodi iz razlike prirode unutrašnjeg i međunarodnog pravnog poretka, s obzirom da u ovom drugom nema one potčinjenosti (subordinacije) kao što je to slučaj u ovom prvom; u pravnoj prirodi ugovora u hijerarhiji normi u međunarodnom i unutrašnjem pravu u odnosu na neuniverzalizam i neautomatizam sankcija u međunarodnoj zajednici, što se pokazalo u praksi Društva naroda i Ujedinjenih nacija. Kao dokaz za navedenu tvrdnju služe osrednji rezultati postignuti u ovim dvema univerzalnim organizacijama posle Prvog, odnosno Drugog svetskog rata.

26 Guy de Lacharrière, *La politique juridique extérieure*, Economica, Paris, 1983, p. 25.

27 Rober Ago, "Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1971, vol 134-III, pp. 320-324. Pisac navodi bogatu literaturu o ovom protivrečnom pitanju, uključujući i mišljenje da se možda radi o pravilima *de lege ferenda*. Istovremeno navodi kvalifikacije upotrebljene u doktrini i na samoj konferenciji 1968–1969. godine, da je u predmetnom slučaju reč o nerazumljivom, nepreciznom i problematičnom pojmu.

iii) Saglasnost volja (sloboda pristanka na obavezivanje)

Saglasnost volja između strana ugovornica predstavlja *sedes materiae*, pojma „međunarodnog ugovora“. Reč je o različitim oblicima slobodnog pristanka na obavezivanje ugovorom. Polazeći od stanovišta zastupljenih u doktrini, saglasnost volja razmatra se utvrđivanjem slučajeva kod kojih postoji manjivost volje, zbog kojih ugovor nije punovažan. U pomenutom smislu, pravi se komparacija rešenja primenjenih u unutrašnjem i međunarodnom pravu. Prema jednoj grupi shvatanja, uslove za punovažnost ugovora u odnosu na saglasnost volja, valja tražiti u unutrašnjem pravu iz kojeg se *per analogiam*, pravna pravila prenose u međunarodno pravo.²⁸ Pomenuto stanovište izloženo je kritici prema kojoj se, ugovori u unutrašnjem i međunarodnom pravu ne mogu izjednačavati, s obzirom da se odnosi između subjekata u međunarodnom pravu razlikuju od odnosa koji postoje između subjekata u unutrašnjem pravu. Prema pravnoj prirodi, ugovori u međunarodnom pravu razlikuju se od ugovora-kontrakata u unutrašnjem pravu, pa se ta obeležja moraju uzeti u obzir prilikom donošenja konačnih ocena. Analogija koja se primenjuje kao sredstvo za transponovanje pravila iz jednog poretka u drugi, nije uvek primenjiva, tako da se, primera radi, prinuda drugačije tretira u međunarodnom, negoli u unutrašnjem pravu. S pravom se još ističe i da potpuna analogija sa unutrašnjim pravom nije moguća *inter alia*, i zbog potrebe postizanja veće sigurnosti međunarodnopravnih akata i jačanja uzajamnog poverenja koje je neophodno za normalno odvijanja međunarodnih odnosa. Budući da materija prava ugovora nije u dovoljnoj meri razrađena u praksi i da ne postoji jedinstven organ nadležan za primenu tih pravila, upotreba unutrašnjih pravila u međunarodnom pravnom poretku trpi izvesna ograničenja.²⁹ Prema drugoj grupi shvatanja, pravila unutrašnjeg prava o nedostacima saglasnosti volja ne mogu se analogijom prenositi i primenjivati u celini u međunarodnom pravu. Zbog posebnih okolnosti koje postoje u međunarodnom pravu, unutrašnja pravna pravila moguće je primeniti samo u izuzetnim situacijama, u ograničenom obimu ili u izmenjenoj formi.³⁰ Pomenuto shvatnje preovladava u savremenoj teoriji

28 Hersch Lauterpacht, *Private Law Sources and Analogies of International Law*, Longmans, London, 1927, pp. 166, etc.

29 Jules Basdevant, "Règles générales du droit de la paix", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1936-IV, vol. 58, pp. 645, etc.

30 Charles Rousseau, *Principes généraux du droit international*, Paris, 1944, pp. 345, etc.

međunarodnog prava s tim da se u objašnjenjima o neprimenljivosti pravila unutrašnjeg prava u međunarodnom pravnom poretku pojavljuju izvesne razlike.³¹ Međunarodna jurisprudencija potvrđuje primenu izvesnih pravila na osnovu kojih se države pozivaju na nedostatak saglasnosti volja strana ugovornica (na primer, kod pokretanja pitanja relativne i apsolutne ništavosti međunarodnih ugovora).³² Pojavom međunarodnih vladinih organizacija, došlo je do preobražaja u načinima izražavanja pristanka na obavezivanje međunarodnim ugovorima. Uvedeni su sasvim novi pojmovi poput „konsenzusa“ koji označava tehniku „usaglašavanja“ volja ugovornih strana kojom se postiže jednak tretman između strana ugovornica. Konsezusom se usvajaju najvažniji međunarodnopravni akati u okviru ili pod okriljem međunarodnih organizacija bez sprovođenja procedure glasanja, već na osnovu postizanja opšte saglasnosti. Pri tome, ne sprovode se uobičajene faze postupaka u zaključivanju ugovora (pregovori, autentifikacija teksta, potpisivanje, i dr.), već se vrši postepeno usaglašavanje između grupe država ili samo sa nekom od država. U usaglašavanju teksta ugovora važnu ulogu imaju nadležni organi ili tela međunarodne organizacije. Nakon konstruktivnih rasprava organi ili tela pripremaju konačan tekst ugovora. Pristanak na obavezivanje postiže se putem neformalnih kontakata između strana ugovornica. Konačno usvojeni ugovori postaju

31 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, Beograd 1958, *op.cit.*, str. 82–84. Teorijska razmatranja često su povezana sa realističkim razmišljanjima koja polaze od pretpostavke da je osnov vrednosti nekog ugovora „socijalna nužnost ili objektivno pravo“, što *per se*, predstavlja artifičijelnu konstrukciju zasnovanu na analogiji između unutrašnjeg i međunarodnog pravnog poretka. Važnost ugovora nametnutog prinudom zavisi prema realističkoj tezi, pre svega, od saglasnosti sa objektivnim pravom. Bez obzira da li je reč o ugovorima koji se zaključuju u mirnodopsko vreme ili ugovorima koji se zaključuju nakon okončanja ratnih sukoba, prinuda se nameće kao nužnost, budući da ne postoji jedan jedinstveni organ međunarodne zajednice koji bi posredstvom ugovora ostvarivao pojedine socijalne zahteve. Videti: Georges Scelle, *Cours de droit international public, op.cit.*, pp. 640, etc. Savremena međunarodno pravo odbacuje pomenutu realističku tezu, jer odbija mogućnost primene prinude kao sredstva za postizanje određenih ciljeva u međunarodnim odnosima. Svi ugovori koji bi bili zaključeni uz primenu prinude bili bi *ab initio*, lišeni pravne osnove.

32 Stalni sud međunarodne pravde zauzeo je stanovište po kojem, „ugovor koji je rezultat prinude nije samim tim i ništav“. Videti: “Case of the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex (First Phase)”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1929, Series A, No 22, pp. 13, etc; U slučaju *Wimbledon*, Stalni sud međunarodne pravde primenio je odredbe Ugovora o miru iz 1815. i iz 1919. godine. Videti: “The S.S. Wimbledon”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A, No 1, pp. 30, etc.

pravno obavezujući akti međunarodne organizacije. Karakter i domašaj ugovornog akta zavisiće od broja i kvaliteta strana ugovornica koje su postigle konsenzus, ovlašćenja organa ili tela međunarodne organizacije i predmeta ugovora. Najčešći je slučaj da tako usvojeni akti imaju širi značaj, budući da se njima pokrivaju najvažnije oblasti međunarodnog prava. Opšta saglasnost prilikom usvajanja međutim, nije garancija da će njihova primena biti jedinstvena i u praksi.³³ Kako se pomenuti način zaključivanja ugovora razlikuje od uobičajnih načina zaključivanja međunarodnih ugovora, tehnika „usaglašavanja” nije dobila širu razradu u Bečkim konvencijama o ugovornom pravu.

iv) Pacta sunt servanda

U odsustvu centralizovanog sistema primene međunarodnog prava, svaka država ili međunarodna organizacija samostalno bira puteve, načine i metode njegove realizacije na unutrašnjem pravnom planu. Nezavisno da li pravila međunarodnog prava imaju običajno, ugovorno ili drugo poreklo, sve međunarodne obaveze uopšte uzev, moraju se savesno izvršavati. Načelo *pacta sunt servanda* (ugovori se moraju poštovati) i načelo *bona fide* (preuzete obaveze moraju se savesno izvršavati), inkorporirana su u sastav pravila o savesnom izvršavanju međunarodnih obaveza. Ovo fundamentalno pravilo sadržano je u odredbama člana 26. Bečkih konvencija o pravu ugovora, tako da: „Svaki ugovor na snazi obavezuje strane ugovornice i one ga moraju savesno izvršavati”. Kao deo opšteg međunarodnog prava, načelo poštovanja međunarodnih ugovora pokriva „sve ugovore na snazi”, kako ugovore koji se privremeno primenjuju, tako i ugovore koji su konačno stupili na snagu. Isti princip važi i za ranije punovažne ugovore i ugovore koji su naknadno stupili na snagu. Pomenutom formulacijom iz Bečkih konvencija, svaki ugovor koji je na snazi, može se posebno ceniti u svetlu važenja načela *pacta sunt servanda*. Načelo *pacta sunt servanda* imalo je evolutivni put od religijskog, potom moralnog do pravnog načela čiji je značenje dobilo univerzalni karakter sa konstituisanjem pozitivnog prava ugovora. Pozitivnopravni aspekt načela poštovanja ugovora manifestuje se kroz pravnu svest o obaveznosti usvojenog pravila (*opinio juris sive necessitatis*), koje je nastalo kontinuiranom i dugotrajnom praksom savesnog izvršavanja preuzetih obaveza. Pozitivni izraz ideje o savesnom

33 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 53.

izvršavanju međunarodnih ugovora vezuje se za period nakon okončanja Drugog svetskog rata.³⁴ Usvajanjem Povelje Ujedinjenih nacija, naglašeno je, „da će sve članice, savesno ispunjavati obaveze koje su preuzete u saglasnosti sa Poveljom“ (član 2, stav 2). Navedenom odredbom, načelo savesnog izvršavanja obaveza nije ograničeno u primeni isključivo na članice svetske organizacije, već je prošireno i na sve druge subjekte koji zasnivaju odnose i saraduju se drugim članovima međunarodne zajednice. Područje primene načela savesnog izvršavanja međunarodnih obaveza proisteklih iz međunarodnih ugovora potvrđeno je i u Deklaraciji načela međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država iz 1970. godine, koja je upravo i doneta u cilju razrade principa sadržanih u Povelji Ujedinjenih nacija. Stupanjem na snagu Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, načelo *pacta sunt servanda* dobilo je konvencionalni oblik, mada je njegov običajni karakter ostao isti.³⁵ U nešto ranijoj arbitražnoj praksi nalazi se i potvrda pomenutog pravila.³⁶ Takođe, u praksi Stalnog suda međunarodne pravde pravilo *pacta sunt servanda* potvrđeno je u savetodavnom mišljenju povodom određivanja delegata za konferenciju Međunarodne organizacije rada. Stalni sud međunarodne pravde našao je da, „ugovorna obaveza nije samo moralna dužnost, već predstavlja i pravnu obavezu za strane ugovora“.³⁷ I u jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde u slučaju teritorijalnog spora između Libije i Čada iz 1994. godine, konstatuje se da, bez obzira na bilo kakvu neodređenost u redakciji ugovora, strane ugovornice su dužne da poštuju odredbe ugovora i da ga izvršavaju u dobroj veri.³⁸ Izuzetna snaga načela *pacta sunt servanda* potvrđena je i u slučaju projekta Gabčikovo-

34 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, op.cit., p. 216.

35 Charles de Visscher, „Cours général de droit international public“, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1970, vol. 136, pp. 64, etc. Autor potvrđuje običajni karakter pravila *pacta sunt servanda*, smatrajući da će pravilo i nakon stupanja na snagu Bečke konvencije obavezivati strane ugovora koji se ne podvode pod njene odredbe.

36 Načelo savesnog izvršavanja ugovornih obaveza pomenuto je u arbitražnoj odluci od 7. septembra 1910. godine, povodom spora o ribolovu u Severnom Atlantiku. Videti: *United Nations, Reports of the International Arbitral Awards*, vol. XI, p. 188.

37 „Designation of Worker's Delegate at ILO Conference“, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1922, Series B, N° 1, p. 19. Načelo je konfirmirano i u više presuda Stalnog suda međunarodne pravde. Videti: „Factory at Chorzów Case“, *Ibid.*, 1927, Series A, N° 7, p. 30. „Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex“, *Ibid.*, Series A/B, No 46, p. 167.

38 „Case concerning Territorial Dispute“, *International Court of justice reports*, 1994, pp. 19–28.

Nađimaroš (sistema baraža na Dunavu), u kome je Međunarodni sud pravde ocenio da nezakonite uzajamne mere strana ugovornica ne demonstriraju nestanak ugovora, niti pak opravdavaju njegovo okončanje.³⁹

Najpozvaniji autori iz oblasti međunarodnog prava posvećivali su načelu *pacta sunt servanda*, dužnu pažnju, nastojeći da mu daju sistemsko mesto i pravni značaj. Sva gledišta nose pečat vremena u kome su nastajala i najuže su povezana za sam osnov međunarodnog prava. Protivrečnosti koja proizilaze iz objašnjenja osnova međunarodnog prava, otuda se odražavaju i na konceptualne pristupe o načelu *pacta sunt servanda*.⁴⁰ No, bez obzira na uticaj koje pojedine koncepcije imaju u praksi, kao i na anahrono značenje načela koje je poteklo iz priorodnopravnih shvatanja međunarodnog prava, načelo *pacta sunt servanda* u savremenim uslovima ima značenje kogentne norme.⁴¹ Nije sporno da su u doktrini činjeni pokušaji da se obaveznoj snazi načela *pacta sunt servanda*, pruži i teorijska osnova. U tom smislu postoje dva stanovišta koja se u tome posebno izdvajaju. Prema jednom stanovištu, obavezna snaga ugovora zasniva se na volji ugovornih strana. Prema drugom pak, obaveznost ugovora počiva na običajnom pravnom pravilu koje već postoji. U okviru prvog stanovišta izdvaja se mišljenje da osnov obaveznosti međunarodnih ugovora proizilazi iz samoograničenja volje, što *in fine*, dovodi da strane ugovornice nisu podređene nikakvom spoljnom autoritetu. Pomenuto mišljenje, slično je shvatanju po kome se objašnjava osnov obaveznosti međunarodnog prava. Za obaveznu snagu ugovora traži se međutim, postojanje saglasnosti volja strana strana ugovornica (a da se pri tome ne isključuju

39 "Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project", *Ibid.*, 1997, p. 114.

40 Zoran Radivojević, *Poštovanje međunarodnih ugovora*, Stručna knjiga, Beograd, 1989, str. 53–72. Prof. Radivojević opsežno izlaže doktrinarne pristupe koji obuhvataju različite prirodnopravne i pozitivističke teorije o načelu poštovanja ugovora kao osnovi međunarodnog prava.

41 *Dictionnaire de la terminologie du droit internationale*, *op.cit.*, p. 435. U doktrini povejavaju različiti pristupi u objašnjenju ovog pravila tako da se pravilo opisuje kao jednostavan zahtev (postulat), potom kao osnovna hipotetička norma, kao običajna norma, i dr. Prema nešto drugačijem mišljenju *pacta sunt servanda*, nije običajna norma, već objašnjenje načela pravde. Budući da je pravda neodvojiva od pravnih institucija, pravilo je osnovni pojam socijalnog morala, tako da „cirkuliše kao krv u telu”. Videti: A. Favre, *Les principes généraux, fonds commun de droit des gens, En hommage Paul Guggenheim*, Faculté de droit de l'Université de Genève, 1968, p. 378; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 513-514.

uticaji presiza, političkog poretka, celishodnosti, oportuniteta i sličnih činilaca). U pogledu teškoća koje prate dokazivanje obaveznog karaktera ugovora, u doktrini se nude različita objašnjenja – od razloga moralnog reda i objektivnog prava – do razloga međunarodnog života i međuzavisnosti. Interpretacijom *in extenso*, moguće je u pomenutu grupu objašnjenja uključiti i tumačenja iz sudske prakse po kojima se obavezni karakter ugovora svodi na „sposobnost ugovaranja međunarodnih aranžmana koji predstavljaju atribut državne vlasti“. Konačno, ovim objašnjenjima priključuju se i razmišljanja o tzv. kolektivnoj volji država (*Vereinbarung*), koja predstavlja prostu fikciju s obzirom na stalne preobražaje državnih volja i njihovu prirodnu nekonzistentnost.⁴² Prema drugoj grupi stanovišta koja obaveznu snagu ugovora crpi iz običajnog pravila, načelo *pacta sunt servanda* poistovećuje sa normom unutrašnjeg prava, a potom i sa zajedničkim pravilom važećim za unutrašnji i međunarodni poredak. Sasvim izuzetno, načelo može imati i karakter pozitivne pravne norme, ali i odlike etičkog i sociološkog načela. Izneta stanovišta pretežu u doktrini međunarodnog prava uz određene različitosti koje su svojstvene svakom pojedinom filozofskom pristupu.⁴³

Ideja poštovanja međunarodnih ugovora, provlači se kroz čitavu istoriju međunarodnih odnosa od najstarijih vremena, do danas. Nasuprot nekadašnjoj svemoći država da u međunarodnim odnosima svojevoljno menjaju ugovorne odnose, poslednjih vekova razvijala se, i jačala praksa, koja je počivala na poštovanju ugovornih obaveze. Na istorijski preobražaj uticali su novostvoreni materijalni uslovi, uzajamna međuzavisnost i ravnoteža u međunarodnim odnosima. Nove ideje bile su posebno potaknute prirodnopravnim učenjima koja su negirala teoriju o apsolutnom suverenitetu država i vladara. Poslednjih stoleća načelo postaje temelj celokupnog međunarodnopravnog poretka. Bez poštovanja ugovora, funkcija međunarodnog prava kao instrumenta za očuvanje međunarodnog mira i razvoja, bila bi ozbiljno ugrožena.⁴⁴ Poštovanje načela otud se postavlja kao preduslov za opstanak međunarodnopravnog poretka uopšte. Priznajući ovo načelo za imperativno pravilo, istovremeno se priznaje i sam osnov

42 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 134-137.

43 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 134-137.

44 Zoran Radivojević, „Domašaj načela *pacta sunt servanda* u međunarodnom javnom pravu“, *Obeležja*, 1987, br. 1, str. 117.

međunarodnog prava i njegovo postojanje. Današnja međuzavisnost subjekata međunarodnih prava ponovo potvrđuju potrebu poštovanja pravila *pacta sunt servanda*, kao minimalnog standarda pravne sigurnosti u međunarodnim ugovornim odnosima. Bečke konvencije o pravu ugovora stoga nedvosmisleno prihvataju navedeno pravilo u odredbi člana 26. Važno je uočiti da ugovor kao pravni akt ima funkciju stvaranja pravnih pravila, a istovremeno i dužnost u pogledu poštovanja ugovornih obaveza. Pravilo o poštovanju ugovornih obaveza iskazuje se kao vrhovna, poslednja norma na kojoj počiva celokupni međunarodnopravni poredak.⁴⁵ Bilo bi pogrešno poricati situacije u kojima je poštovanje pomenutog pravila u međunarodnim odnosima, praktično dovelo do poštovanja prava jačega koji je nametao obaveze slabijim stranama ugovornicama. To su činjenice pred kojima se ne mogu zatvarati oči.⁴⁶ Ipak za države, posebno one slabije, poštovanje pravila *pacta sunt servanda* predstavljalo je minimum sigurnosti sa kojom se vremenom, moralo računati. Iz pomenutih razloga, istovremeno su usavršavana i razvijana druga pravna sredstva kojima je trebalo predviđati mogućnosti revizije i oslobađanja od međunarodnih obaveza koje su dovodile u neravnopravan položaj strane ugovornice. Na kraju, postavilo se i pitanje, da li obaveze poštovanja međunarodnih ugovora i njihovog savesnog izvršavanja mogu biti dovedene u pitanje? Svakako da pomenute obaveze važe samo za one ugovore koji su dozvoljeni sa stanovišta važećeg međunarodnog prava. Dozvoljenost predmeta međunarodnog ugovora nije stalna kategorija i istorijski posmatrajući, predmet ugovora varira u korelaciji sa razvojem međunarodnih pravnih pravila. Stoga ocena predmeta ugovora s aspekta njegove dopuštenosti, ne važi apsolutno za sve istorijske periode, nego se ceni u zavisnosti od međunarodnopravnog poretka u kome je ugovor nastao i kome inklinira. Otuda poštovanje pravila u nekim situacijama nije moguće u odnosu na ugovore čija sadržina protivreći prinudnim (imperativnim) normama *jus cogens*. Svakako da ovakvi ugovori ne mogu uživati zaštitu pravila *pacta sunt servanda* bez

45 Milan Marković, „Načelo savesnog ispunjavanja međunarodnih obaveza u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, Kodifikacija i principi miroljubive koegzistencije“, Zbornik radova u redakciji Milana Šahovića, 1969, str. 1111 i dalje. Pisac studiozno izlaže teorije o prirodi međunarodnog prava i njegovoj obaveznosti koje temelj tome pravu i obaveznosti vezuju za ovo načelo ili za vrhovnu normu *pacta sunt servanda*.

46 Zoran Radivojević, „Domašaj načela *pacta sunt servanda* u međunarodnom javnom pravu“, *op.cit.*, str. 119.

obzira na činjenicu što su zaključeni pre stupanja na snagu Bečke konvencije iz 1969. godine.⁴⁷ Nije nepoznato da ugovorna obaveza može da ima uslovni karakter. Primera radi, primena klauzule *si omnes* – klauzule opšteg učešća sadržane u Haškim konvencijama o ratnom pravu iz 1907. godine, na zaraćene strane, uslovljena je njihovim učešćem u Konvencijama.⁴⁸ Slične klauzule nema u kasnijim konvencijama koja sadrže pravila ratnog prava iz 1929. i 1949. godine, odnosno u dva dodatna protokola uz Ženevske konvencije u vezi sa žrtvama oružanih sukoba međunarodnog i nemeđunarodnog karaktera iz 1977. godine. No, i pored toga, pomenuti međunarodnopravni akti mogu se primenjivati i u slučajevima kada jedna od sila u oružanom sukobu nije strana ugovornica.

U toku višegodišnjeg rada Komisije za međunarodno pravo, Komisija je došla do zaključka da načelo *pacta sunt servanda* predstavlja temelj na kome počiva celokupni sistem prava ugovora. Pre navedenog prosuđivanja, Komisija se opredelila za međunarodne ugovore na koje se primenjuje predmetno pravilo vodeći računa o stabilnosti ugovornih odnosa i nužnosti njihovih promena.⁴⁹ U konačnom zaključku Komisije

47 U doktrini se često ističu prigovori koji dovode u pitanje striktno poštovanje pravila (na primer, u pogledu delovanja *vis major* – viša sile, represalija, samoodbrane, stanja nužde, i dr.). O navedenim pitanjima bliže se izlaže kod prestanka međunarodnih ugovora.

48 Klauzula *si omnes* ili klauzula „opšteg učešća“ vezana je za klasično doba međunarodnog ratnog prava. Uprkos tome što je IV Haška konvencija iz 1907. godine sadržala odredbu da se njeni propisi primenjuju isključivo na zaraćene strane koje su ujedno i strane ugovora, odlukom Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu utvrđeno je da su propisi 1939. godine, bili prihvaćeni i priznati od svih civilizovanih naroda i da su smatrani za kodifikovane zakone i običaje ratovanja. Otuda, pravila sadržana u Konvenciji obavezuju i države koje je nisu ratifikovale. Videti: *Nimberška presuda*, Beograd, 1948, str. 122.

49 Komisiji su na raspolaganju bili kazuistički metod određivanja domašaja načela *pacta sunt servanda* i drugi, sažetiji metod u pogledu formulacije načela. Posle iscrpnih analiza, izabran je drugi metod Prvi specijalni izvestilac Komisije za međunarodno pravo po pitanju kodifikacije prava ugovora, *Gerald Fitzmaurice*, u četvrtom izveštaju navodi uslove pod kojim se ugovor podvodi pod pravilo *pacta sunt servanda*. *Inter alia*, to su: „Ugovor mora udovoljiti uslovima formalne pravosnažnosti u pogledu načina zaključenja i stupanja na snagu zatim ugovor mora posedovati suštinski valjanost (slobodan pristanak strana i dopušten predmet), i ugovor mora biti na snazi“. Videti: *Annuaire de la Commission de droit international*, 1959, vol. II, p. 43; Doc. A/CN. A/120). Specijalni izvestilac *Humphrey Waldock* izneo je drugačiji pristup koji odstupa od ovog nabranja predlažući da: „Svaki ugovor na snazi obavezuje strane ugovornice“. Videti: *Ibid.*, 1964, vol. II, pp. 3, etc.

zadržan je izraz „ugovor na snazi”, i pored mišljenja pojedinih članova da se tumačenjem može oslabiti pravilo *pacta sunt servanda*. U komentaru uz nacrt pravila iz 1966. godine, pojašnjeno je, da je reč o ugovorima na snazi na koje se primenjuje pravilo *pacta sunt servanda*.⁵⁰ U toku debate na konferenciji u Beču 1968–1969. godine, pokušaj izvesnog broja država, da se izraz „svaki ugovor na snazi” zameni sa „svaki punovažan ugovor” izazvao je burne polemike o višeznačnosti ovih izraza. Inače, niko od diskutanata nije protivrečio pravilu o poštovanju ugovora. Učesnici konferencije su posredstvom delegata dali objašnjenja da je ovu zamenu potrebno učiniti u odnosu na ugovore koji ispunjavaju suštinske uslove za punovažnost. Međutim, bilo je i predloga da se redakcija ove odredbe zadrži jednostavno na izrazu „svaki ugovor” bez posebne kvalifikacije („na snazi”, „punovažan”), imajući u vidu da se podrazumeva da samo ugovor koji ispunjava sve formalne i suštinske uslove može da obavezuje strane ugovornice. Iako se moglo naći opravdanje za pomenute zahteve, jer su postojali ugovori nastali nametanjem međunarodnih obaveza, ipak su pomenuta pitanja ostala da se reše odgovarajućim odredbama u drugim oblastima (u vezi sa ništavošću ugovora, prestankom, i dr.). U cilju da se ne oslabi već osveštalo pravilo međunarodnog prava, Komisija je zadržala formulaciju iz 1966. godine, koja je uneta i u tekst Bečke konvencije iz 1969. godine.⁵¹ Budući da se želela postići stabilnost u međunarodnim

50 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 230; Zoran Radivojević, „Domašaj načela *pacta sunt servanda* u međunarodnom javnom pravu“, *op.cit.*, str. 126. Ovaj izraz odnosi se na regulisanje stupanja ugovora na snagu i na oblast ništavosti i okončanja ugovora.

51 Bolivija, Ekvador, Španija, Tanzanija, Čehoslovačka izneli su zajednički amandman. Predlog je potpomognut posebnim amandmanom koji je predložila Kuba, ali i predstavnici drugih država. Sledbenici druge koncepcije zalagali su se da ne dođe do izmena i dopuna. Na konferenciji od 1968–1969. godine, nije usvojen amandman Luksemburga da se u tekst Konvencije unese nova odredba, a da strane ugovornice treba da preuzmu sve nužne mere po unutrašnjem pravu u cilju obezbeđenja pune primene ugovora, polazeći od člana 5. Rimskog ugovora o osnivanju Evropske ekonomske zajednice. Predlog je povučen, imajući u vidu, iz toka rasprave i obrazloženja, da je sadržina ovog amandmana već uključena u postojeće odredbe Konvencije. Bilo je i suprotstavljanja ovoj novoj odredbi, iz razloga da je neprihvatljiva u praksi, s obzirom da ustavne odredbe imaju prevagu nad odredbama međunarodnih ugovora. Uz to, ustavne i zakonodavne odredbe država različite su u vezi sa primenom i izvršenjem međunarodnih ugovora (El Salvador; SAD; Ujedinjeno Kraljevstvo; i dr.). Amandman Jugoslavije da se unese nova odredba po kojoj bi svaki ugovor koji se primenjuje u celini ili delimično, privremeno obavezivao strane ugovornice na osnovu pravila o poštovanju ugovora i savesnom izvršavanju obaveza, takođe nije usvojen, s obrazloženjem da se to podrazumeva. Videti: „Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”,

odnosima, ista formulacija preneti je i u Bečku konvenciju o pravu ugovora međunarodnih organizacija iz 1986. godine.⁵² Najzad, u uvodu obe Bečke konvencije ističe se, da su načela slobodnog pristanka i savesnosti, kao i *pacta sunt servanda* „univerzalno priznata”. Iz pomenute formulacije nedvosmisleno proizilazi da je načelo poštovanja međunarodnih ugovora u uskoj vezi sa načelom savesnog ispunjavanja preuzetih obaveza. U doktrini se pokadkad poistovećuju pravila *pacta sunt servanda* i *bona fide*. Ipak između pomenutih pravila ne postoji potpuni znak jednakosti, s obzirom da pojam savesnosti ima širi značaj i odnosi se na savesno ispunjavanje obaveza koje proizilaze iz opšteg međunarodnog prava, a ne samo iz poštovanja međunarodnih ugovora. Poistovećivanje pojmova proizilazi iz činjenice, što „savesnost” (*bona fide*), predstavlja korelativan pojam pojmu „poštovanja međunarodnih ugovora” (*pacta sunt servanda*). Međutim, savesnost ispunjavanja obaveza proširuje se i na obaveze iz drugih izvora međunarodnog prava, što ukazuje da se ova dva pojma mogu posmatrati odvojeno. U tom smislu, savesnost predstavlja *modus*, ili standard ponašanja prema pojedinim pravilima i ustanovama ili u određenim pravnim situacijama i u raznim oblastima međunarodnog prava, a ne samo pri izvršavanju međunarodnih ugovora. Strane ugovornice dužne su da savesno izvršavaju i ispunjavaju međunarodne obaveze koje proizilaze iz međunarodnih ugovora i drugih izvora međunarodnog prava u skladu sa ciljevima i načelima Povelje Ujedinjenih nacija.⁵³ Načelo *bona fide* predstavlja standard ponašanja koji ima pored pravnog, i etički sadržaj. Načelo ima obavezni karakter i dobija posebnu važnost u pravu ugovora. Savesno ispunjavanje obaveza istovremeno znači da se države, odnosno

Première session, Vienne, 26 mars – 24 mai 1968, pp. 163–172, 474 (28, 29. i 72. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9 avril – 22 mai 1969, pp. 47–56 (12, 13. i 28. Plenarna sednica); S. E. Nahlik, “La conférence de Vienne sur le droit des traités, Une vue eusemble”, *Annuaire franais de Droit international*, 1969, vol. 15, pp. 32, etc. Nahlik podvlači, da se Konvencijom potvrdilo staro načelo *pacta sunt servanda*. koje je bez ikakve sumnje, jedno od najvažnijih, ako ne i najvažnije u celokupnom pravu ugovora. Takođe, ima mesta da se zaključiti da je Konferencija uzela u obzir brigu izraženu od autora pomenutog zajedničkog amandmana, kao i tumačenje koje oni podrazumevaju da se daje izrazu u pitanju; Zoran Radivojević, „Domašaj načela *pacta sunt servanda* u međunarodnom javnom pravu“, *op.cit.*, str. 126.

52 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1982, vol II, Deuxième partie, pp. 38, etc.

53 Milan Marković, „Načelo savesnog ispunjavanja međunarodnih obaveza u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, Kodifikacija i principi miroljubive koegzistencije“, *op.cit.*, str. 1119, etc.

međunarodne organizacije, kao strane ugovornice, moraju uzdržati od akata koji bi štetili predmetu i cilju ugovora (stav 1, člana 18. Bečkih konvencija). Međutim, u međunarodnoj praksi ima primera kada način izvršenja preuzetih obaveza i ponašanje jedne strane ugovornice lišava ugovor njegovog cilja i predmeta. Ilustrativan primer predstavlja odluka Međunarodnog suda pravde iz 1986. godine, u sporu Nikaragve protiv Sjedinjenih Američkih Država povodom vojnih i paravojnih aktivnosti preduzetih na nikaragvanskoj teritoriji. Neposredni napadi Sjedinjenih Američkih Država na petrolejske i lučke instalacije u Nikaragvi, miniranje luka ili brutalni trgovački embargo, ocenjeni su kao protivni duhu i cilju Ugovora o prijateljstvu, trgovini i plovidbi zaključenom između dve zemlje 1956. godine.⁵⁴

U doktrini postoje mišljenja da je koncept *bona fide* dosta širok i neodređen, jer se ne vidi u čemu se sastoji nesavesno ponašanje. Smatra se da je nesavesno ponašanje, ponašanje suprotno savesnom izvršavanju ugovora. Savesno izvršavanje ugovora predstavlja univerzalnu potrebu u međunarodnim odnosima.⁵⁵ U tom smislu savesnost predstavlja opšti standard ponašanja primenjiv na celokupne međunarodne pravne odnose uključujući i ugovorne odnose koji su njihov nerazdvojni deo. Kao integralni element pravila *pacta sunt servanda*, savesnost se proteže na fazu izvršavanja ugovora u kojoj se na racionalan i nediskriminatorski način nastoji naći smisao i duh ugovornih odredbi.⁵⁶ Načelo je našlo potvrdu i u radu Komisije za međunarodno pravo kada je u komentaru konstatovano da: „Postoji mnogo autoriteta u međunarodnoj sudskoj praksi koji su za predlog da je načelo savesnosti izvršavanja preuzetih obaveza, pravno načelo koje čini sastavni deo pravila *pacta sunt servanda*“.⁵⁷ I u međunarodnoj jurisprudenciji, daju se ponekad bliže naznake koje objašnjavaju, šta se sve podrazumeva pod savesnim ispunjavanjem obaveza. Primera radi, u praksi Međunarodnog suda pravde, u slučaju povodom spora između Australije i Francuske oko nuklearnih proba, Sud je

54 “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *International Court of Justice Report*, 1986, p. 138. Povodom tužbe Nikaragve, Sjedinjene Američke povukle su fakultativnu izjavu o obaveznoj nadležnosti Međunarodnog suda pravde (član 36. Statuta Međunarodnog suda pravde).

55 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit International public, op.cit.*, p. 217.

56 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 229, etc.

57 “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 211.

istakao: „Jedno od osnovnih načela koja regulišu nastanak i izvršavanje pravnih obaveza, bez obzira na njihov izvor, jeste načelo *bona fide*. Vera i poverenje neophodni su u međunarodnoj saradnji, naročito u vreme kada ova saradnje u mnogim područjima postaje sve bitnija“.⁵⁸ U slučaju razgraničenja između Kameruna i Nigerije, Međunarodni sud pravde naglasio je da načelo savesnosti predstavlja dobro utemeljeno načelo koje se nalazi u stavu 2. člana 2. Povelje Ujedinjenih nacija i u članu 26. Bečke konvencije o prvu ugovora iz 1969. godine.⁵⁹ Konačno, primena načela *bona fide* obuhvaćena je odgovarajućom odredbom o tumačenju ugovora (stav 1, člana 31. Bečkih konvencija). U međunarodnoj praksi postoje razni pokušaji dopunskih interpretacija načela *bona fide*. Obično se dopunskim interpretacijama odbija osnaženje ugovora dodavanjem odredbi koje ne odgovaraju njegovom tekstu, ili se pak, odbija primena ugovora *stricto sensu*, tako što bi doslovna primena ugovornih stipulacija štetila duhu i cilju ugovora. U međunarodnoj jurisprudenciji između dva svetska rata, potvrđeno je da savesnost određuje okvire izvršavanja ugovornih obaveza.⁶⁰

U pomenutom kontekstu važenja načela *bona fide*, tokom konferencije u Beču 1968–1969. godine, pokrenuto je pitanje nadređenosti međunarodnih ugovora u odnosu na nacionalno zakonodavstvo. Komisija je smatrala da se strane ugovornice ne mogu pozivati na odredbe svog unutrašnjeg prava kao opravdanje za neizvršenje ugovora. Na konferenciji je bilo i drugačijih mišljenja, pa je u tekst Bečke konvencije iz 1969. godine u odredbi člana 27. uneto da se: „Jedna strana ugovornica ne može pozivati na odredbe svoga unutrašnjeg prava da bi opravdala neizvršenje ugovora. Ovo pravilo bez uticaja je na član 46.“ Predmetna formulacija *mutatis mutandis*, prenet

58 “Nuclear Test Case”, *International Court of Justice Reports*, 1974, p. 268. U slučaju razgraničenja između Kameruna i Nigerije, Međunarodni sud pravde konstatovao je da načelo dobre vere nije samo po sebi izvor obaveze.

59 “Case Concerning the Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria”, *Ibid.*, 1998, para 38. U slučaju graničnih i prekograničnih oružanih akcija, Međunarodni sud pravde konstatovao je da načelo dobre vere nije samo po sebi izvor obaveze. Videti: “Case Concerning Border and Transborder Armed Actions” (Nicaragua v. Honduras), *Ibid.*, 1988, p. 105.

60 “Question concerning the Acquisition of Polish Nationality”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series B, N° 7, p. 20; “Treatment of Polish nationals and other persons of Polish origin of speech in the Danzing Territory”, (Advisory Opinion), *Ibid.*, 1932, Series A/B, N° 44, p. 28; “Minority Schools in Albania” (Advisory Opinion), *Ibid.*, 1935, Series A/B, N° 64, pp. 19, etc.

je i u Bečku konvenciju iz 1986. godine, s tim da je, uvažavajući specifičnosti međunarodnih organizacija, u stavu 2. člana 27. Konvencije naglasila da se: „Međunarodna organizacija članica ugovora ne može pozivati na pravila organizacije da bi opravdala neizvršavanje ugovora“. Utvrđene obaveze iz člana 27. Bečkih konvencija obavezuju ugovorne strane da preduzmu sve kako bi usaglasile i harmonizovale odredbe svog unutrašnjeg prava i unutrašnja pravila sa odredbama važećih ugovora.⁶¹ Pri tome, pravilo o poštovanju ugovora ne dira u član 46. koji se odnosi na propise unutrašnjeg prava i unutrašnja pravila organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora.⁶²

Uzimajući u obzir napred iznetu analizu načela *pacta sunt servanda*,: proizilazi da ono ima dva osnovna elementa: imperativni karakter (kogentnost) i savesnost (*bona fide*). Prerastanje načela u imperativnu normu opšteg međunarodnog prava posledica je kvalitativnih promena u savremenim međunarodnim odnosima. U materiji opšte obaveznih pravila, načelo *pacta sunt servanda* ima dvostruka obeležja. S jedne strane načelo kao imperativno pravilo prožima sve ostale norme iz sastava *corpus juris cogentisa*, a sa druge strane, samo pravilo *pacta sunt servanda* prožeto je drugim imperativnim normama međunarodnog prava koja određuju pravne okvire predmeta ugovora. Savesnost kao sastavni element pravila *pacta sunt servanda* neposredno se ispoljava kao „sredstvo protiv trijumfa slova ugovora nad njegovim ciljem“ i posredno, kao „modus ponašanja“ prilikom izvršavanja ugovornih prava i obaveza na unutrašnjem pravnom planu.⁶³

61 Pomenuto pravilo od značaja je u državama članicama Evropske unije. Države su u obavezi da usaglase svoje nacionalno zakonodavstvo sa odredbama važećih međunarodnih ugovora Unije. Ugovori o osnivanju Evropskih Zajednica, kao i većina drugi akata EU nadređeni su nacionalnim propisima. Izuzeci od pravila nadređenosti prava Evropske unije predviđeni su samo u slučaju pozivanja na razloge javnog poretka, javne bezbednosti i zaštite zdravlja.

62 *In concreto*, pomenuti član Bečkih konvencija koji se odnosi na odeljak II Konvencija (*ništavost ugovora*), propisuje da, „činjenica da je pristanak države ili međunarodne organizacije na obavezivanje ugovorom bio izražen povredom nekog propisa njenog unutrašnjeg prava ili pravila organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora ne može se isticati od strane te države ili međunarodne organizacije kao razlog za ništavost njenog pristanka, ukoliko ova povreda nije bila očevidna i ne odnosi se na pravilo njenog unutrašnjeg prava od osnovnog značaja. Povreda je očevidna ako je objektivno očigledna za svaku državu ili međunarodnu organizaciju koja se u tom pogledu ponaša shodno uobičajenoj praksi i savesnosti“.

63 Zoran Radivojević, *Poštovanje međunarodnih ugovora*, *op.cit.*, str. 135.

3. Garancije i sredstva za izvršavanje ugovora

Prema opštem međunarodnom pravu, neizvršenje ugovora koje nije pravno opravdano, povlači međunarodnopravnu odgovornost. Strane ugovornice često zato pribegavaju davanju sredstva kojim obezbeđuju izvršenje ugovora, ali i svojih posebnih interese. Neke vrste garancija i sredstava obezbeđenja imaju danas samo istorijski značaj (na primer, zakletva, davanje talaca, zaloga, i dr.).⁶⁴ Budući da u međunarodno-pravnom poretku ne postoji centralizovani sistem primene sankcija, kao što je to slučaj u unutrašnjem pravnom poretku, strane ugovornice upotrebljavaju različita sredstava obezbeđenja za izvršavanje ugovora čiji je osnov u samom ugovoru ili pak, u običajnom pravu. Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, ne razmatraju posebno pitanja sredstava obezbeđenja u okviru prava ugovora. Smatralo se naime, da njihovo regulisanje potpada pod druge oblasti međunarodnog prava pre svega, pod oblast odgovornosti država i drugih subjekata međunarodnog prava. Otuda i pitanje njihove analize, može biti samo u okviru testiranja pravila prava ugovora.

64 Prve garancije kojima se obezbeđivalo uredno izvršavanje ugovora bile su zakletve. U istorijskim artefaktima zabeleženo je davanje zakletve prilikom sklapanja ugovora između egipatskog faraona Ramzesa II i hetskog cara Hatušila III, 1278. godine pre nove ere. U antičkoj Grčkoj i u starom Rimu polaganje zakletvi bilo je praćeno prinošenjem žrtvi i pozivanjem bogova da kazne onoga ko bi prekršio ugovor. U Srednjem veku, pod uticajem crkve, zakletve su predstavljale opšte pravilo. Zakletva je ostala poznata i na prelazu u Novi vek u ugovorima koje su zaključivale kolonijalne sile sa domorodačkim poglavcima. Danas je zakletva izobičajena. U novije vreme daje se izjava na svečan način da će se ugovor poštovati. Davanje talaca posebno je poznat kao način obezbeđenja izvršenja ugovora u praksi Otomanske imperije, a i u drugim zemljama (poznati primeri davanja talaca iz istorije srpske srednjovekovne države). I ta praksa danas je izobičajena. Što se tiče zaloge kao sredstva obezbeđenja, zaloga se primenjivala još u srednjovekovnoj praksi kada se pod zalogu davao određeni deo državne teritorije na ime obezbeđenja isplate kakvog finansijskog zajma. Tako je, savojski vojvoda dao Vodske područje pod zalogu Švajcarskoj 1530. godine, da bi garantovao slobodu Ženevi. Šest godina nakon toga, kantoni Bern i Frajburg razdelili su Vodske područje između sebe. Đenovska Republika ustupila je Korziku Francuskoj 1768. godine. Švedska je ustupila vršenje uprave nad Štetinom i Pomoranim Pruskoj 1713. godine, dok je Švedska 1803. godine, ustupila Meklenburškom Vojvodstvu pristanište Wismar na stogodišnju upravu. Po osnovu zajma primljenog za vreme Drugog svetskog rata, Velika Britanija dala je 1940. godine, Sjedinjenim Američkim Državama u zalogu kolonijalna područja Nju Faudlenda, Bermuda, Jamajke, Svete Lucije, Trinidada i Britanske Gvajane na rok od 19 godina. Zaloga pokretnih stvari (ranije krunske dragocenosti – adidari), takođe je stvar prošlosti. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, ugovorno pravo*, 1986, *op.cit.*, str. 373–374; Duško Dimitrijević, *Međunarodno-pravno regulisanje teritorije država*, *op.cit.*, str. 95–96; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 193–197.

i) Hipoteka

Hipoteka predstavlja oblik obezbeđenja finansijskog potraživanja kojom ugovornica zalaže svoje finansijske izvore ili buduće prihode. U praksi se mogu zalagati prihodi kako bi se osigurala otplata javnih dugova (na primer, iz prihoda od carina, monopola, taksi, poreza, i dr.). Pokadkad hipoteke služe radi otplate međunarodnih zajmova i kredita. U prošlosti su hipotekarne prihode neposredno prikupljali predstavnici stranih država. Time su vršili neposrednu kontrolu novčanih tokova u slabijim državama. Često su hipoteke služile i kao sredstva za vršenje političkog pritiska nad vladama zaduženih zemalja i mešanja u njihove unutrašnje poslove. Sadržina kontrole može biti vrlo različita – od prostog nadgledanja i ankete, do obavezne saradnje i učešća u finansijskoj administraciji.⁶⁵ Ustanova hipoteke, slična je tzv. pravu zadržavanja (*ius retentionis*), preuzetog iz unutrašnjeg prava kome pojedine države pribegavaju da bi naterale drugu ugovornu stranu da izvrši ugovorene prestacije.⁶⁶

ii) Okupacija teritorije

U prošlosti je bio čest slučaj da se za izvršenje ugovornih obaveza jedna država obaveže prema drugoj na ustupanje prava administriranja teritorijom sve dok ugovor ne bude izvršen. Okupacija teritorije može biti individualna (od jedne države) ili kolektivna (od više država). Po pravilu, davanje obezbeđenja može ili ne mora biti praćeno i faktičkim zaposedanjem teritorije. Najčešći slučajevi okupacije teritorija dešavali su se u vezi sa izvršenjem obaveza iz mirovnih ugovora u vezi plaćanja ratnih reparacija.⁶⁷ Okupacije teritorija preduzete u mirnodopsko dobra

65 Vođenje kontrole vrše države, zainteresovani pojedinci, privatna lica, međunarodna tela i ustanove, i dr. Kraljevina Srbija krajem 19. i početkom 20. veka, morala je na konto zaduženja u inostranstvu, založiti svoje prihode od monopola, železnica, taksi i carine. Videti: Dragana Gnjatović, *Stari državni dugovi, Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije (1862-1941)*, Ekonomski institut, Beograd, 1991.

66 Ilustrativan primer predstavlja zadržavanje jugoslovenskog zlata u zapadnim zemljama, koje je bilo prebačeno za vreme Drugog svetskog rata, dok Jugoslavija nije izvršila svoje finansijske obaveze u vezi sa nacionalizovanom imovinom.

67 Član 428. Versajskog mirovnog ugovora, predviđao je da će teritorije koje leže zapadno od Rajne biti stavljene pod okupacijom Savezničkih i Udruženih sila za vreme od 15 godina, na ime jemstva da će Nemačka izvršiti ovaj ugovor. Istovremeno su svi nemački ekonomski izvori stavljeni pod kontrolu saveznika u cilju naplate ratnih reparacija.

radi obezbeđenja urednog izvršenja ugovora, valja razlikovati od ratnih okupacija. Ponekad, pod izgovorom da bi trebalo uvesti red u pobeđenoj državi, sile pobeđnice ostaju određeno vreme na teritoriji pobeđene države.⁶⁸ Poseban vid garacija predstavlja saveznička okupacija teritorije Nemačke posle Drugog svetskog rata.⁶⁹ Danas je ovaj način obezbeđenja izvršenja ugovora zabranjen, izuzev, ako je, u izmenjenom obliku i u posebnim okolnostima, preduzet od Ujedinjenih nacija.

iii) Posebna garancija trećih država

Često se izvršenje neke ugovorne obaveze osigurava pristupom trećih država kao garanta-jemaca. Jemstvo može biti pojedinačno ili kolektivno, odnosno pridružujuće. Garancije se uspostavljaju od slučaja do slučaja i pojavljuju se u različitim oblicima. Jemci mogu biti aktivni i pasivni. Aktivni jemci zadržavaju pravo da primoraju državu koja bi povredila ugovor na uspostavljanje ugovorenog stanja.⁷⁰ Pasivni jemci sa druge

68 Jedan od takvih primera jeste pomenuta okupacija Rajnske oblasti posle Prvog svetskog rata. Zbog provođenja „politike topovnjača“ koja se očitovala u periodu od 1870. godine, do Prvog svetskog rata, a koja se svodila na intervencije radi zaštite privatnih investicija i kapitala u drugim državama, na predlog međunarodnog pravnika Carlosa Calvoa i ministra spoljnih poslova Argentine, Luis Marie Dragoa, formulisana je doktrina o neintervenciji. Na Haškoj mirovnoj konferenciji načelo neintervencije prihvaćeno je u Drugoj konvenciji koja je po svom predlagачu, delegatu Poreteru iz Sjedinjenih Američkih Država, dobila naziv Porterova doktrina Videti: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1990, str. 86.

69 Okupacija je izvršena na osnovu Akta o безусловnoj kapitulaciji svih nemačkih oružanih snaga od 8. maja 1945., i odluke Potsdamske konferencije od 1945. godine. Velike sile okupirale su nemačku teritoriju kako ne bi došlo do ponovne agresije i kako bi se obezbedilo izvršenje obaveza koje bi preuzela Nemačku u odnosu na sve savezničke sile. Tako je nastala Demokratska Republika Nemačka (DR Nemačka), povezana sa SSSR-om, i Savezna Republika Nemačka (SR Nemačka), povezana sa zapadnim silama. Berlin je postao *corpus separatum*, izdvojen na četiri sektora, gde je SSSR upravljao istočnim sektorom, a SAD, Velika Britanija i Francuska zapadnim sektorom. Status Nemačke umnogome je podsećao na starateljstvo u unutrašnjem pravu. Videti: Frederick Alexander Mann, “Germany’s Present Legal State Revisited”, *International and Comparative Law Quarterly*, 1967, p. 760; Duško Dimitrijević, *Međunarodno pravo sukcesije država – sukcesija državne imovine s posebnim osvrtnom na sukcesiju SFR Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, str. 140.

70 Takvih slučajeva bilo je i ranije: garantovanje stalne neutralnosti Belgije ugovorom pet sila ugovornica iz 1899. godine, odnosno ranije zaključenim ugovorom iz 1831. godine; garantovanje belgijske neutralnosti od Engleske i Francuske u Prvom svetskom ratu – objavljivanje rata Nemačkoj što je prekršila belgijsku

strane, daju garancije poveriocima za blagovremeno izvršenje obaveza neke od strana ugovornica. U najširem smislu reči, garancijom treće države, obezbeđuje se održanje situacije ili režima ili, u slučaju izvršenja ugovornih odredaba, ispunjenje međunarodnih obaveza. Iako u većini slučajeva garancija ima ugovorno poreklo, u nekim posebnim situacijama garancija trećih država može da proizađe i iz jednostranog akta unutrašnjeg prava (primera radi, Italijanskim zakonom o garancijama iz 1871. godine, uređen je status Svete Stolice).⁷¹ Predmet garantije može biti različit (na primer, održanje političke nezavisnosti, politički ili teritorijalni *status quo*, stalna neutralnost, bezbednost određenog regiona, garantovanje stečenih prava, i dr.). Neispunjavanje obaveza jednog od garanata ne čini da iščezavaju obaveze drugih. Država u čiju korist je ugovoreno jemstvo ima pravo da zatraži ugovorom predviđeni način obezbeđenja.⁷² Noviji oblik jemstva postoji u ugovoru između Sjedinjenih Američkih Država i Irana iz 1981. godine. Garancija koja je data, bila je namenjena regulisanju spora nastalog nakon uzimanja taoca iz američke ambasade u Teheranu. Oslobođanje taoca bilo je podređeno transferu iranskih dobara zadržanih u Sjedinjenim Američkim Državama. Iran je takođe preuzeo i obavezu da garantuje izvršenje odluka Tribunala u američko-iranskom sporu, obrazovanom takođe ovim sporazumom.

*iv) Međunarodne garancije i prinuda
u okviru međunarodnih organizacija*

U novije vreme nastaju novi oblici kontrole nad izvršavanjem međunarodnih ugovora koji su rezultat stvaranja međunarodnih organizacija i drugih međunarodnih tela. Međunarodne organizacije

neutralnost; ugovori o manjinama posle Prvog svetskog rata zaključeni pod garancijom Društva naroda; garantovanje integriteta Poljske od Engleske i Francuske u Drugom svetskom ratu; kolektivno jemstvo predviđeno je u mirovnom ugovoru sa Italijom posle Drugog svetskog rata u korist teritorijalne celokupnosti i nezavisnosti Slobodne teritorije Trsta sa Savetom bezbednosti kao garantom; ugovor iz 1959. godine između Grčke, Turske i Velike Britanije kojim se jemči nezavisnost, teritorijalna celokupnost Kipra, itd.

- 71 Vladimir Đuro Degan, *Sources of International Law, op.cit.*, pp. 293, etc. Navedenim Garancijskim zakonom, pape su izgubile svetovnu vlast, a priznata im je nepovredivost ličnosti i u tom pogledu, bili su izjednačeni sa kraljem Italije.
- 72 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 195; Garancija može biti recipročna (uzajamna garancija), ali i jednostrana. Ova druga je mnogo pristunija u praksi. Povlači obično dve posledice: konstataciju povrede činjeničnog stanja i pravo na angažovanje obećane pomoći. Jemci po pravilu nemaju pravo neposredne intervencije, osim ako je tako ugovoreno.

pojavljaju se u ulozi garanta i u njihovom krugu stvaraju se kontrolni mehanizmi s ciljem provere i kontrole nad izvršavanjem obaveza preuzetih višestranim ugovorima. Kontrolna tela mogu mogu funkcionisati u okviru međunarodnih organizacija, na opštem ili regionalnom planu. Povelja Ujedinjenih nacija sadrži čitav sistem prinudnih mera u slučaju ugrožavanja mira, narušavanje mira i agresije (Glava VII). Takođe, Povelja predviđa i mogućnost isključenja iz članstva onog člana svetske organizacije, koji uporno narušava načela sadržana u Povelji (član 6). Postoje i druge predviđene mere prema članicama koje ne vrše svoje obaveze (na primer, suspenzija članskih prava prema članu 5. Povelje). Moralne sankcije u zahtevima i javnim osudama putem rezolucija i deklaracija, „predstavljaju danas deo tehnike sveukupne međunarodne kontrole, jer se ostvaruju kroz institucionalni mehanizam međunarodnih tela”, što bez obzira na njihovu neobaveznost, ima određenu težinu u međunarodnim odnosima. Povelja Ujedinjenih nacija s jedne strane preuzima određene garancije u vezi sa teritorijalnim integritetom ili političkom nezavisnošću članica svetske organizacija, a sa druge strane, nameće obavezu ponašanja državama nečlanicama potrebnu za održanje mira i bezbednosti (stav 4. i 5, člana 2). Pored svečanih izjava o ispunjenju preuzetih međunarodnih obaveza, nema odredbi u Povelji koje bi obezbedile pomenuto poštovanje, osim napred navedenih koje se izvlače posrednim putem iz Glava VI i VII. Spomenute odredbe imaju karakter preventivnih mera za neizvršavanje obaveza koje proizilaze iz članstva, ali i kondemnatornih s obzirom na kolektivni pritisak koji se vrši na sve države. Prava međunarodne organizacije proizilaze iz pravnog akta i pravnog tumačenja, a funkcija utvrđivanja povreda nije poverena nezavisnom sudskom organu, uključujući Međunarodni sud pravde, već glavnim političkim organima Ujedinjenih nacija – Savetu bezbednosti i Generalnoj skupštini.⁷³ Pored garancija i mera prinude Ujedinjenih nacija, određeni kontrolni mehanizmi i mere u vezi sa izvršenjem obaveza postoje i u drugim međunarodnim organizacijama. Tako, kod Međunarodne organizacije rada kolektivno jemstvo za ispunjenje obaveza iz konvencija i preporuka praćeno je posebnim mehanizmom nadzora protiv članova organizacije koji krše ustav i međunarodnopravne akte. Mere koje se preduzimaju imaju ekonomski karakter. Postupak kontrole nad izvršavanjem konvencija i drugih

73 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 514-515.

akata sastoji se u reklamacijama ili žalbama koje mogu da upute profesionalne organizacije, radničke ili poslodavačke kao i države i pojedinci.⁷⁴ Druge međunarodne organizacije imaju sličnu metodologiju i tehniku kontrolnih mehanizama kao što ima Međunarodna organizacija rada. Kakav će kontrolni mehanizam biti primenjen zavisice od sadržine obaveza preuzetih međunarodnim ugovorom (na primer, Paktovi o pravima čoveka iz 1966. godine, predviđaju postupak povremenog izveštavanja Ujedinjenih nacija o merama preuzetim od država na unutrašnjem planu). Isti zaključak važi i za ostale pravne akte koji se odnose na zaštitu ljudskih prava. Sličan je slučaj i sa mnogim specijalizovanim agencijama Ujedinjenih nacije koje se za korišćenje prava i poštovanje obaveza iz oblasti svojih nadležnosti koriste nizom tela (na primer, nacionalnim organizacijama, nevladinim telima, obrazovanjem parlamentarnih tela, i dr.). Međunarodne ekonomske organizacije takođe imaju razvijene postupke kontrole izvršavanja konstitutivnih akata, uključujući mere retorizije u slučaju povrede preuzetih obaveza. U praksi je moguće stvaranje i drugih međunarodnih tela u cilju kontrole sprovođenja izvesnih međunarodnih obaveza.⁷⁵ Tako, nešto izrazitiji mehanizam kontrole izvršenja međunarodnih obaveza predviđen je ugovorima zaključenim u okviru regionalnih organizacija (na primer, u okviru Evropske unije, Saveta Evrope, posebno u pogledu poštovanja Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama). Kontrola se prvenstveno postiže posredstvom Evropskog suda za ljudska prava, a postupak se pokreće bilo individualno, bilo kolektivno. Evropska jurisprudencija u tom smislu nastoji da se energično osigura i zaštititi nadnacionalnost komunitarnih organizacija u pojedinim oblastima.

74 Beležimo samo neke od tih zahteva: obrazovanje anketnih komisija ili drugih tela koje imaju pravo na izveštaj o spornim pitanjima, na rekomendaciju (preporuku), apele i dr. Takođe beležimo i obavezu država članica izvesnih konvencija da šalju izveštaj kako se ostvaruju obaveze iz usvojenih međunarodnopravnih akata u okviru Međunarodne organizacije rada, uključujući i mogućnost da se isto zahteva i u slučaju kada država nije potpisnik određene konvencije. Teškoće su posebno prisutne kada države odbiju da prihvate i preuzmu obaveze iz međunarodnih konvencija.

75 Primera radi, moguće je formiranje tela za utvrđivanje međunarodnog vodenog puta, potom formiranje administrativnih biroa, i dr. Moguće je stvaranje međunarodnih tela i u okviru dvostranih ugovora (na primer, stvaranje organa u vezi sa grčko-turskim i grčko-bugarskim zajednicama posle Prvog svetskog rata koji su se brinuli o sprovođenju ugovora). Konvencijom o pravu mora iz 1982. godine, predviđeno je stvaranje Međunarodne vlasti koja će kontrolisati i usmeravati korišćenje bogatstva podmorja van nacionalne jurisdikcije država.

4. Unutrašnje pravo i poštovanje ugovora

i) Opšte napomene

Prema preovladavajućem mišljenju prisutnom u doktrini, međunarodni ugovor nije sam po sebi, izvor unutrašnjeg prava. Međunarodni ugovor u unutrašnjem pravu predstavlja sporazum kojim se stvaraju prava i obaveze između države i druge strane ugovornice (jedne ili više država ili međunarodnih organizacija, kao i drugih subjekata međunarodnog prava), za koji postoji volja ugovornih strana da bude pravno obavezujući i koji je uređen međunarodnim pravom.⁷⁶ U pojedinim državama, različiti pravni akti i ustavna praksa čine suštinsko razlikovanje između zaključenja i primene ugovora kao dva različita i odvojena pravna postupka koji se ne stiču u istim organima. Ustaljeno pravilo u unutrašnjoj praksi je, da se međunarodni ugovori najpre uvedu u unutrašnji pravni poredak, a tek potom da se primenjuju. Sa stanovišta unutrašnjeg prava, organi koji učestvuju u izvršenju ugovora mnogo su brojniji u odnosu na organe koji ga zaključuju. Strane ugovornice dužne su da na svojoj teritoriji obezbede realizaciju ugovora. U tom pogledu, nadležni državni organi donose izvršne mere, a sudski organi primenjuju ugovor u postupku rešavanja spora. Pomenute funkcije nisu prisutne na međunarodnopravnom planu. Međunarodno pravo ne propisuje niti sadrži pravila o primeni ugovora na unutrašnjem planu država ili drugih subjekata međunarodnog prava. Iako međunarodni ugovor *per se*, nije izvor unutrašnjeg prava, moguće je ugovoriti i suprotno to jest, ugovorom se mogu ustanoviti prava i obaveze za pojedince, državljane strana ugovornica. U navedenom slučaju presudna je volja strana ugovornica. Valja pomenuti da neke kategorije međunarodnih ugovora imaju neposredno dejstvo na unutrašnjem pravnom planu. Pravila koja se ovim ugovorima nameću, imaju efektivno dejstvo, kao i sve druge norme unutrašnjeg prava. *In concreto*, radi se o višestranim ugovorima o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, o ugovorima o zaštiti životne sredine i drugim ugovorima i konvencijama koja imaju dejstvo *erga omnes*. Sveopšti međunarodni ugovori personifikuju „međuzavisnost unutrašnjeg i međunarodnog prava”. Međunarodna jurisprudencija na najslikovitiji način potvrđuje pomenuti odnos. Primera radi, u savetodavnom mišljenju Stalnog suda međunarodne

76 Vladimir Đurić, *Ustav i međunarodni ugovori*, op.cit., str. 68.

pravde iznetom povodom pitanja nadležnosti sudova u Dancigu iz 1928. godine, ističe se da međunarodni ugovori mogu na neposredan način predvideti prava i obaveze za pojedince, za čiju primenu mogu biti nadležni nacionalni sudovi.⁷⁷

Zavisno od ustavnopravnih rešenja, u različitim državama primenjuju se različita sredstva za izvršenje ugovora. Države su u tom smislu slobodne da izaberu različite načine preuzimanja ugovornih obaveza (na primer, primenom ugovora na unutrašnjem planu donošenjem dodatnog akta, automatskom primenom ugovora, primenom ugovora uz prethodno objavljivanje, i dr.). Problemi su jednostavniji kod unitarnih država, s obzirom da odluku donosi najviši izvršni organ, koji preuzima međunarodne obaveze i koji se stara i o njihovom sprovođenju. Kod složenih država, s obzirom na njihova ustavno ustrojstvo i državno uređenje, situacija je mnogo kompleksnija.⁷⁸ U državnoj praksi postoje različita ustavna rešenja koja se zasnivaju na jednom od sledećih sistema: a) sistemu isključive nadležnosti savezne države u preuzimanju i izvršavanju međunarodnih ugovora (tzv. sistem centralizacije ovlašćenja saveznih organa) i b) sistemu podeljenih nadležnosti između savezne države i federalnih jedinica gde se podrazumeva davanje saglasnosti federalnim jedinicama na preuzimanje ugovornih obaveza (tzv. sistem indirektnih, impliciranih i rezidualnih ovlašćenja). Prvi sistem izričito ne dozvoljava federalnim jedinicama zaključenje međunarodnih ugovora sa stranim subjektima (na primer, rešenje prisutno u ustavnom sistemu Sjedinjenih Američkih Država izričito zabranjuje federalnim jedinicama zaključenje međunarodnih ugovora) Specifičnosti koje postoje u drugom sistemu zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora proizilaze iz različitih oblika međunarodnog predstavljanja saveznih država i njihovog

77 "Jurisdiction of the Courts of Danzig", *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series B, N° 15, p. 18.

78 U teoriji međunarodnog prava ne postoji saglasnost u odnosu na pravni položaj federalnih jedinica. Doktrinarna shvatanja kreću se od priznanja ugovornog kapaciteta federalnih jedinica, do njegove negacije. Videti: Hans Kelsen, *Principles of International Law*, 1966, *op.cit.*, pp. 260, etc; Arnold Duncan McNair, "Constitutional Limitations upon the Treaty-Making Power", in: *Selected Papers and Bibliography*, Leiden, Sijthoff, 1974, pp. 81, etc; *Oppenheim's International Law*, 1992, part I, p. 249; Milenko Kreća, "Ugovorni kapacitet federalnih jedinica", *Marksistička misao*, 1986, br. 1, str. 135-150; "Constitutional Regulation of Treaty-making by Federal Units in Federal States", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1992, br. 1, str. 15; Smilja Avramov, "Položaj federativnih država u međunarodnoj zajednici", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 1-4, str. 6, etc.

odnosa prema zakonodavnim i izvršnim organima (na primer, u bivšoj SR Nemačkoj, federalne jedinice mogle su zaključivati međunarodne ugovore u okviru svoje zakonodavne nadležnosti koja se bazirala na prezumpciji nadležnosti koje nisu izričito određene Osnovnim zakonom kao nadležnosti savezne države, kao konkurentne nadležnosti ili pak, nadležnosti u oblastima u kojima federacija donosi okvirne zakone).⁷⁹ Pored navedenih slučajeva, posebno je pitanje u vezi sporazuma koje federalne jedinice zaključuju sa saveznom državom ili sa drugim federalnim jedinicama, a čije zaključenje je moguće na osnovu izričite ustavne odredbe federalnog ustava ili na osnovu uobičajene prakse (na primer, oblici tzv. kooperativnog federalizma prisutni su Sjedinjenim Američkim Država gde svaka država članica ima pravo da zaključi sporazum ili pogodbu sa drugom državom članicom uz odobrenje Kongresa, *a contrario*, bez odobrenja Kongresa postoji zabrana zaključivanja pogodbi ili sporazuma sa drugim državama).⁸⁰

Slično kao u slučaju unitarnih država i u složenim državama potrebno je donošenje dodatnog akta radi izvršavanja ugovornih obaveza. Oblik i priroda izvršnog akta razlikuje se od države do države, od sistema do sistema. Bez obzira na različitosti koje prate ustavno ustrojstvo i državno uređenje složenih država, po pravilu, savezne države kao celine snose međunarodnopravnu odgovornost za sprovođenje i poštovanje zaključenih međunarodnih ugovora. U vezi sa važenjem međunarodnog ugovora, pitanje je, koji pravni postupci služe za sankcionisanje dejstva ugovora u odnosu na strane ugovornice? *In concreto*, problem dejstva međunarodnih ugovora na unutrašnjem pravnom planu u funkciji je ustavnog poretka svake države koja je strana ugovornica. Otuda i primena i izvršenje ugovora kao međunarodna obaveza savezne države, pada na njene nadležne organe koji je personifikuju u međunarodnim odnosima. Sličan je slučaj i sa drugim subjektima međunarodnog prava. Nastupanjem pravnog *vacuuma* u postupku izvršenja ugovora, državama je ostavljena velika sloboda delovanja. Tako, sudovi država ugovornica imaju mogućnost da tumače i primenjuju međunarodni ugovor, a u nekim prilikama, sudovi čak imaju i mogućnost da odlučuju o davanju

79 Stevan Đorđević, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985, str. 21–39; 97–105; *Traité internationale et droit interne dans le système yougoslave*, Publications de l'Institut suisse de droit comparé, Zurich, 1986, pp. 107–127; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 134–137; 488, 489.

80 Vladimir Đurić, *Ustav i međunarodni ugovori, op.cit.*, str. 133–134.

prednosti međunarodnom ugovoru nad unutrašnjim pravom, kada se ostvaruje neposredno dejstvo ugovora na rad državnih organa.⁸¹ Međutim, međunarodni ugovor time ne može da se preobrazi u unutrašnji akt. Ugovor i dalje zadržava svoj međunarodni karakter. U toku sprovođenja ugovora od strane državnih organa, pokadkad se ukazuje potreba za njegovom imenom i dopunom. Da bi se pitanje izmena i dopuna ugovora uopšte postavilo, mora postojati saglasnost volja strana ugovornica. Volja stranaka uvek je odlučujući faktor i za njegovu primenu u unutrašnjem pravu. Takav slučaj međutim, nije sa izmenama zakona, iz čega proizlazi i glavna razlika između međunarodnih ugovora koji imaju snagu zakona i zakona *stricto sensu*. Konceptualna rešenja za pomenuti problem, bila su tradicionalno opterećena dualističko-monističkim teorijom u čijoj je osnovi antimonijiški suprotstavljen princip suvereniteta države prema principu međunarodne zajednice, koji *in pari materia*, ne nude prave odgovore na pomenuta pitanja, pa je uputnije rešenja tražiti u koordinaciji dva sistema u kojima ne postoji sukob prava, ali gde može doći do kolizije u pogledu ispunjavanja međunarodnih ugovora. Otuda se o pomenutim pitanjima raspravlja i u oblasti odgovornosti država i drugih subjekata međunarodnog prava za povrede međunarodnih obaveza. Ako je reč o odnosu ugovora i zakona i drugih podzakonskih akata, u doktrini i praksi zauzimaju se različiti stavovi.

U doktrini se uglavnom daje prednost međunarodnim ugovorima nad unutrašnjim propisima. Pojedini ustavi potvrđuju ovakav pristup u odnosu na tačno određene međunarodne ugovore. U drugim slučajevima pak, ugovori dele sudbinu akta kojim su uvedeni u unutrašnji pravni poredak u redovnoj zakonskoj proceduri. Ponegde se čak polazi od stanovišta da ne bi valjalo donositi posebne akte za uvođenje međunarodnih ugovora u unutrašnji pravni poredak, jer je unutrašnje zakonodavstvo u saglasnosti sa preuzetim ugovornim obavezama.⁸² U međunarodnoj sudskoj praksi međutim, potvrđena je obaveza država da donose propise o izvršavanju preuzetih međunarodnih obaveza. Stalni sud međunarodne pravde svojevremeno je potvrdio da načelo po kojem, međunarodni ugovor sam po sebi nije izvor unutrašnjeg prava, predstavlja opšte načelo međunarodnog prava.

81 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 231, 232.

82 Stevan Đorđević, „Odnos unutrašnjeg i međunarodnog prava“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1997, br. 4-6, str. 354-395; „Saradnja sa Međunarodnim haškim krivičnim tribunalom u svetlu odnosa unutrašnjeg i međunarodnog prava“, *Pravni život*, 2001, br. 9, str. 341-345.

Štaviše, država koja ima zaključene punovažne ugovore, dužna je da doprinese da se kroz njeno zakonodavstvo učine sve nužne izmene kako bi se obezbedilo izvršenje preuzetih obaveza.⁸³

ii) Važeće pravo

Bečka konvencija iz 1969. godine, reguliše na opšti način pitanje odnosa unutrašnjeg i međunarodnog prava u odnosu na poštovanje ugovora. Član 27. Konvencije tako propisuje: „Jedna strana ugovornica ne može se pozivati na odredbe unutrašnjeg prava da bi opravdala neizvršenje ugovora”. Izrazom „odredbe unutrašnjeg prava” zamenjen je izraz „odredbe ustava i zakonodavstva”, svojevremeno datog u amandmanu Pakistana u okviru rada plenarne komisije na kodifikaciji prava ugovora. Na pomenuti način izbegnuto je pominjanje ustavnih odredbi u nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine. Međutim, ograda je učinjena u pogledu mogućnosti pokretanja postupka za utvrđivanje ništavost ugovora zbog povreda unutrašnjih propisa o nadležnosti za zaključenje ugovora. Konkretno ograničenje uneto je u član 46. Bečkih konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, koji propisuje da, „činjenica da je pristanak države ili međunarodne organizacije na obavezivanje ugovorom bio izražen povredom nekog propisa njenog unutrašnjeg prava ili pravila organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora ne može se isticati od strane te države ili međunarodne organizacije kao razlog za ništavost njenog pristanka, ukoliko ova povreda nije bila očevidna i ne odnosi se na pravilo njenog unutrašnjeg prava od osnovnog značaja. Povreda je očevidna ako je objektivno očigledna za svaku državu ili međunarodnu organizaciju koja se u tom pogledu ponaša shodno uobičajenoj praksi i savesnosti“.⁸⁴ Iz navedene odredbe proizilazi da međunarodni ugovori

83 “Exchange of Greek and Turkish Populations”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series B, N° 10, p. 20; “Interpretation of Treaty of Laussane”, *Ibid.*, Series B, N° 12, p. 20.

84 “Conference des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, 1968, pp. 464–465 (72 sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, Deuxième session, 1969, pp. 57–58 (13. Plenarna sednica). Videti: Robert Ago, “Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction”, 1971, *op.cit.*, pp. 324, 325. U predavanju na Haškoj akademiji za međunarodno pravo 1971. godine, Ago je izneo stav da tendencije da se suzi domašaj načela *pacta sunt servanda* prema poštovanju jednakosti država i slobodnom pristanku, nisu uspjeli, i načelo je kasnije, dodavanjem formulacije o nemogućnosti pozivanja na odredbe

mogu da dođu u sukob sa unutrašnjim pravom strana ugovornica. Član 27. Bečkih konvencija o pravu ugovora, daje prvenstvo međunarodnom pravu nad unutrašnjim pravom.⁸⁵ U odluci Međunarodnog suda pravde iz 1989. godine, izražen je stav da ono što čini povredu međunarodnog ugovora, može biti zakonito u unutrašnjem pravu, a ono što je nezakonito u unutrašnjem pravu ne mora povlačiti povredu ugovorne odredbe.⁸⁶ U nacrtu Konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, Komisija za međunarodno pravo upravo se zadržala na nekim posebnostima ugovora međunarodnih organizacija u vezi sa

unutrašnjeg prava (amandman Pakistana), bilo usvojeno u skladu sa predlogom Komisije za međunarodno pravo.

- 85 Uvodni deo Ustava SFR Jugoslavije iz 1974. godine, propisivao je da Jugoslavija „ispunjava svoje međunarodne obaveze i da se zalaže za poštovanje opšteprihvaćenih normi međunarodnog prava” (Osnovna načela, odeljak VII). Prema Ustavu Savezne Republike Jugoslavije iz 1992. godine, međunarodni ugovori imaju prvenstvo u odnosu na zakone, druge propise i opšte akte, s obzirom da moraju biti u saglasnosti sa potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima (član 124). Prema Ustavnoj povelji državne zajednice Srbija i Crna Gora iz 2003 godine: „Odredbe međunarodnih ugovora o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama koje važe na teritoriji Srbije i Crne Gore neposredno se primenjuju (član 10). I dalje: „Ratifikovani međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava imaju primat nad pravom Srbije i Crne Gore i pravom država članica (član 16). U Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine, propisuje se: „Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom” (stav 2, član 16). Ovakve ustavne izričite odredbe o nadređenosti Ustava nad međunarodnim ugovorima, mada se to podrazumevalo, nije bilo u našim ustavima posle Drugog svetskog rata. Takođe je predviđena neposredna primena ljudskih i manjinskih prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima. (član 18). Najzad, prema članu 167, Ustavni sud odlučuje o saglasnosti zakona i drugih opštih akata s opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima (prvenstvo međunarodnog prava to jest, međunarodnih ugovora nad unutrašnjim zakonodavstvom), kao i o saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom (prvenstvo Ustava nad međunarodnim ugovorima). Videti: „Službeni list SR Jugoslavije“, br. 1/1992; „Službeni list Srbije i Crne Gore“, br. 1/2003 i 6/2003; „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 98/2006.
- 86 N. Q. Dinh, P. Dailler, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 274. Pisci su povodom predmetnog spora konstatovali da međunarodni sudija i unutrašnji sudija, uključeni u različite društvene sredine, mogu različito reagovati. Međunarodni sudija kao organ međunarodnog prava, potvrđuje njegovu nadređenost u svim okolnostima. I dalje, međunarodni spor je, po opštem pravilu, spor odgovornosti, a ne poništenja. Bez da se radikalno suprostavi ovom rešenju, stav unutrašnjeg sudije je istovremeno više oklevajući i oprezniji. Videti: “Eletronica Sicula”, (Judgement), *Cour internationale de justice, Recueil*, 1989, pp. 51, 74.

ovom odredbom. Naime, u raspravama se ukazivalo na razlike između unutrašnjeg prava država i unutrašnjih pravila međunarodnih organizacija kojima su one potčinjene. Pri tome se isticalo da su pravila međunarodnih organizacija istovremeno i pravila međunarodnog prava. Ukazivano je i na pravnu prirodu međunarodnih organizacija (primera radi, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija može da menja svoje rezolucije u zavisnosti od poštovanja ljudskih prava u nekoj državi ugovornici). U Komisiji se isticalo da su međunarodne organizacije dužne da ne menjaju svoje preuzete međunarodne obaveze kao i sve druge strane ugovornice. *A contrario*, međunarodne organizacije dužne su da menjaju svoje ugovorne odredbe u funkciji izvršenja postavljenih zadataka. Komisiji za međunarodno pravo konstatovala je da su to vrlo složena pitanja, imajući u vidu potrebu da se pomire krajnje isključivi stavovi. Nadalje, sva pokrenuta pitanja u vezi sa unutrašnjim pravilima međunarodnih organizacija i poštovanjem ugovora u uskoj su vezi sa važenjem ugovora koji nije u dovoljnoj meri istražen niti o ovom pitanju postoji ustaljena praksa. Po pravilu, međunarodne organizacije su u celini vezane za teritorije svojih članica (član 29. Bečke konvencije iz 1986). S tim u vezi postavilo se pitanje sukcesije uzastopnih ugovora. U raspravi su izneta posebna zapažanja u vezi dometa člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija uzimajući u obzir da u slučaju sukoba između obaveza iz ugovora i obaveza iz Povelje postoji izvesna nadređenost i hijerarhija u korist Povelje (član 30. stav 6. Bečke konvencije iz 1986). U vezi sa tumačenjem ugovora međunarodnih organizacija data su posebna objašnjenja. Mnogi ugovori međunarodnih organizacija zahtevaju donošenje unutrašnjih mera za njihovo izvršenje. Obaveza je često prisutna u konstitutivnom aktu međunarodnih organizacija (na primer, u članu 19. Ustava Međunarodne organizacije rada). Smatra se da je ta obaveza deklarativnog karaktera i da obavezuje članice organizacije čak i u slučaju „ćutanja” ugovora.⁸⁷ Sa druge strane, određeni međunarodni ugovori ne zahtevaju dodatne

87 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 231, 274–278. U treću se iznosi suptilna analiza, potkrepljena državnim praksom kao i sudskim precedentima međunarodnog, komunitarnog i unutrašnjeg prava država evropskih zajednica. Praksa je raznovrsna i izražava prednost međunarodnih ugovornih normi. Iako nije jedinstvena moguće je navesti neke njene vidove. U prvu grupu ulazi praksa međunarodnih sudova o odnosima: ugovornih normi i ustavnih normi; ugovornih normi i zakonodavnih i naredbodavnih normi; ugovornih normi i unutrašnjih sudskih odluka. U drugoj grupi, nalaze se slučajevi iz komunitarnog sudstva o odnosima: komunitarnih normi i unutrašnjih normi

unutrašnje mere izvršenja jer sadrže tzv. odredbe o samoizvršenju (*self-executing*). Takva pravila naročito su prisutna u anglo-američkoj praksi.⁸⁸

(uključujući odnose između komunitarnih normi ustavnih pravila i odnose između komunitarnih normi i zakonodavnih i naredbodavnih normi) i o odnosu ugovornih normi i komunitarnih normi (odnosi između međunarodnih sporazuma i konstitutivnih ugovora Zajednica, uključujući ovde ugovore između država članica kao i konvencije sa trećim zemljama), kao i odnose između međunarodnih normi i izvedenog komunitarnog prava. Najzad, u treću grupu ulaze primeri iz francuske unutrašnje prakse (odnosi između ugovornih normi i ustavnih normi; ugovornih normi i zakonodavnih normi; ugovornih normi i administrativnih normi). Videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 39, etc.

88 *Ibid.*, pp. 232–237. Pisci ističu prava pojedinaca da se koriste ovim normama, bez obzira što nisu uključene u unutrašnje zakonodavstvo. O praksi zapadnih zemalja postoje i određene kritike u pojedinim slučajevima (na primer, u doktrini se pominje sporost da se obezbedi puna međunarodna efikasnost ugovora, paradoksalna restriktivnost država, protivrečnost u primerima između doktrinarnog monizma i dualizma s jedne, i prakse koja bi trebalo to da potvrdi, sa druge strane, i dr.).

IZMENE I DOPUNE MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Uvodne napomene

Stabilnost međunarodnog prava postiže se kroz evolutivne promene i prostepeni razvoj pravila o pravu ugovora. Budući da nema večitih ugovora i zauvek stečenih prava, za svaki ugovor korisno je, da sadrži odredbe o reviziji kojima se ugovorni odnosi dovode u sklad sa realnim okolnostima. Pod pojmom „revizija ugovora“, u međunarodnom pravu podrazumeva se radnja strana ugovornica kojom se menja i dopunjava postojeći ugovor. U širem smislu, revizija podrazumeva ispitivanje ugovora, sporazuma, pravila i situacija u cilju njihove promene koje su procenjene kao nužne ili korisne. Često se u doktrini navodi sledeća misao: „Isto kao u oblasti prirode, tako i u oblasti prava, ako postoji jedan izvestan i siguran činilac sa kojim bi trebalo računati, to su promene“. *In specie*, izmene i dopune ugovora otud se svode na pitanje prilagođavanja međunarodnog prava sadržanog u ugovorima, odgo-varajućoj stvarnosti u međunarodnim odnosima.¹

2. Opšti pristup i pravila

Principijelno posmatrajući, svi ugovori moraju biti savremeni, moraju odgovarati međunarodnim uslovima, a takođe moraju biti odraz postojećih međunarodnih odnosa i nužnosti za njihovim daljim razvojem. Postoje mnogobrojni politički, ekonomski, kulturni, istorijski i drugi razlozi koji ukazuju na neophodnost revizije ugovora i na unapređenje međunarodnog regulisanja ugovornih odnosa. Kako ugovori načelno uravnotežuju međusobne odnose između strana u određenom vremenskom okviru, kod promene tih odnosa, smatra se da ne bi valjalo ugovor „zamrznuti“, već bi ga trebalo prilagoditi novim uslovima. Stoga

1 *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, Paris, *op.cit.*, p. 546; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 232; Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, *op.cit.*, str. 280; Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 516; Boris Krivokapić, *Leksikon međunarodnog prava*, *op.cit.*, str. 422–423.

su sve eventualne potrebe za promenama činilac sa kojim valja računati još prilikom zaključenja međunarodnog ugovora. Ne postoje nepromenljivi akti u unutrašnjem, a ni u međunarodnom poretku. Zbog promenljivosti pravnih akata nužno je unapred predvideti sistem normi, koji bi obezbeđivao mehanizam izmene i dopune ugovora. U protivnom, zahtev za potpunom saglasnošću drugih strana ugovornica mogao bi da se pretvori u veto, jer uvek ima ugovornica kojima ne odgovara promena postojećeg stanja. Pomenuta mogućnost naročito se izražava kod ugovora tehničkog karaktera, ali i u drugim oblastima bez neke velike razlike. Poznato je, da je odredba člana 19. Pakta Društva naroda propisivala, da Skupština Društva naroda s vreme na vreme može pozvati članice organizacije da pristupe novom ispitivanju ugovora koji su postali neprimenljivi, kao i situacija čije bi održanje moglo da ugrozi mir u svetu. Navedena odredba nije imala mnogo uspeha u okviru Društva naroda (na primer, u slučaju Bolivije iz 1921. i Kine iz 1929. godine). Slične odredbe nema u Povelji Ujedinjenih nacija, zbog čega su izneta mišljenja da je to učinjeno zato, da pobeđene zemlje ne bi potegle ovo sredstvo za izmenu ugovora iz perioda Drugog svetskog rata. Iako odredba iz Pakta Društva naroda nije preuzeta, u Povelji su date druge mogućnosti kojima je moguće ispitati dalju održivost ugovora (na primer, kroz proces progresivnog razvoja međunarodnog prava, potom kroz proučavanje mera nužnih za mirno rešavanje određenih situacija koje ugrožavaju mir i bezbednost, i dr.).² Postojanje uzajamne veze između revizije s jedne strane i bitno promenjenih okolnosti (tzv. klauzule *rebus sic stantibus*), sa druge strane, manifestuje se kroz prestanak ugovora, odnosno njegovo obustavljanje od primene. Navedene situacije predmet su posebnog dela studije.³ Mada su pravila o reviziji ugovora relativno novijeg datuma, već sredinom 19. veka, pravila su uveliko korišćena u međunarodnim odnosima. Navešćemo par primera. U odredbama Londonskog ugovora iz 1871. godine, bila je propisana mogućnost revizije ranijeg Pariskog ugovora iz 1856. godine, kojim je garantovana neutralnost Crnog mora. Berlinski akt iz 1885. godine i Briselski akti iz 1890. godine, izmenjeni

2 Miloche Radoikovitch, *La révision des traités et le Pacte de la Société des Nations*, Pedone, Paris, 1930, pp. 353; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 291. Osnovna ideja redaktora Pakta Društva naroda bila je, da će održavanje trajnog mira zavisiti od mogućnosti ostvarenja mirnih izmena (*peacefil change*) uspostavljenih političkih situacija, ako situacije postanu nespojive sa novom stvarnošću međunarodnog života.

3 Stevan Đorđević, „Bitna promena okolnosti i Bečke konvencije o pravu ugovora od 1969. i 1986”, *Pravni život*, 2003, br. 12, str. 323-343.

su odredbama pojedinih strana ugovornica u Sen-Žermenskom ugovoru iz 1919. godine (i pored činjenice da je za reviziju Berlinskog akta bila izričito predviđena saglasnost svih strana ugovornica).⁴

Revizije ugovora u unutrašnjem i u međunarodnom pravu međusobno se razlikuju, jer slede proceduru nastanka ugovora. U međunarodnoj zajednici, međunarodni ugovori imaju ulogu zakona u unutrašnjem pravu. Apstraktnost pravnih pravila koju neki međunarodni ugovori sadrže, najpodesniji je oblik kroz koji članice međunarodne zajednice uspostavljaju međusobne odnose. Pored opštih i posebnih impersonalnih normi, međunarodni ugovori mogu sadržati i konkretna prava i obaveze koje se najčešće stipulišu u dvostranim ugovorima koji podsećaju na ugovore u unutrašnjem pravnom poretku. Izmene i dopune pravnih pravila u unutrašnjem poretku, vrše se po pravilu zakonodavnim putem. Reviziju vrše strane privatnopravnog posla, a sporove rešavaju sudski organi. S obzirom na drugačiji karakter međunarodnopravnog poretka, izmene i dopune ugovornih odredbi imaju svoje posebnosti. Povećan broj međunarodnih organizacija i prošireni broj ugovornica multilateralnih konvencija uticali su na mogućnost revizije ugovora. Razlozi za revizijom kretali su se tako od zahteva za amandiranjem ugovora u slučajevima kada je to bila potreba same međunarodne organizacije, najčešće kod izmena i dopuna njenog konstitutivnog akta ili ugovora zaključenog pod njenim okriljem za čije je izvršenje bio nadležan organ organizacije (na primer, takav je slučaj sa konvencijama Međunarodne organizacije rada). Sa druge strane, širenjem višestranih konvencija na treće strane, konvencije su unapred stipulisale mogućnost budućih izmena i dopuna. Zbog umnožavanja višestranih ugovora i njihovih strana, u međunarodnoj praksi došlo je do zaključivanja naknadnih sporazuma između svih strana ugovornica kojima su se menjale odredbe prethodno zaključenog ugovora. U drugim slučajevima dolazilo je do izmena i dopuna ugovora samo između pojedinih strana ugovornica višestranog ugovora, s tim što je postojeći višestrani ugovor ostajao i dalje na snazi između ostalih strana

4 Charles de Visscher, *Les effectivités du droit international public*, Paris, 1967, pp. 85, 86, Navodeći drugi primer, de Visscher smatra da su velike sile želele da izvrše reviziju višestranog ugovora bez konsultacija drugih ugovornica. Predsedan se izražava kroz pravilo svojstveno „evropskom javnom pravu“. Praksa i doktrina nisu oklevale da potvrde odstupanje od jedinstvene saglasnosti, ukoliko bi se revizija pokazala poželjnom. Nedelovanje koje bi iz toga proizlazilo protivilo bi se napretku međunarodnih odnosa. Praksa je kasnije primenjena u višestranim ugovorima, naročito u slučaju ugovora Evropske zajednice za ugalj i čelik.

ugovornica (tzv. uzastopni ili sukcesivni ugovori). Tako se ranije primenjivano pravilo o jednoglasnosti svih strana ugovornica povuklo pred drugim pravilom koje više ne insistira na jedinstvu ugovornih strana, već na napretku u međunarodnim ugovornim odnosima. Jedno pravilo zamenjuje se drugim u svrhu stvaranja „jednog konvencionalnog sistema” u kome će važiti ugovor sa više ugovornih odnosa.⁵ Interesi strana ugovornica uticali su na reviziju ugovora unoseći više gipkosti u „ugovornoj legislativi” novog vremena.⁶ Tako je, primera radi, Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenika i bolesnika u ratu na kopnu iz 1864. godine, izmenjena Konvencijom iz 1906. godine, koja je izričito predviđala da će posle njene ratifikacije biti zamenjena Konvencija iz 1864. godine, u odnosima između strana ugovornica, a da Konvencija iz 1864. godine, ostaje i dalje na snazi između njenih strana ugovornica koje nisu ratifikovale novu Konvenciju. Slična odredba nalazi se i u Haškoj konvenciji o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, kojom se vrši revizija prethodno donete Konvencije iz 1889. godine.⁷ U međunarodnoj diplomatskoj praksi, međunarodnoj jurisprudenciji, kao i u doktrini, potvrđen je princip međunarodnog prava da ugovor može biti izmenjen i dopunjen sporazumom strana ugovornica. Navedeni princip kodifikovan je u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine, a takođe i u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, kako u odnosu na dvostrane, tako i u odnosu na višestrane ugovore. Istovremeno, princip čini integralni deo pravila o slobodi zaključivanja ili ukidanja ugovora.⁸ Njegovim usvajanjem institucionalizovano je već postojeće običajno pravilo prisutno u međunarodnoj praksi. Ako ugovorom nije drugačije određeno, na

5 Paul Reuter, *Introduction au droit des traités*, Presse universitaire de France, Paris, 1985, pp. 165, etc.

6 Charles de Visscher, *Les effectivités du droit international public*, *op.cit.*, p. 86.

7 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 252, 253; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 231-240.

8 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 292. U prošlosti je samo izuzetno zahtevana jednoglasnost za izmene i dopune ugovora. Danas je taj sistem napušten. U doktrini se primećuje distinkcija između ove ustanove, gde nije potreban pristanak svih strana ugovornica i postupka za prestanak ugovora koji zahteva saglasnost svih strana ugovornica. To je pravno i opravdano, budući da prestanak ugovora povlači prestanak prava i obaveza svih strana ugovornica, dok u slučaju revizije prava i obaveze strana ugovornica opstaju između strana koje je ne odobravaju. Videti: Hans Blix, “The Rule of Unanimity in the Revision of Treaties”, *International Comparative Law Quarterly*, 1956, p.447-465, 581, etc.

sporazume kojima se vrši izmena i dopuna ranijih ugovora, primenjuju se opšta pravila izložena u II delu Bečkih konvencija o pravu ugovora (zaključenje i stupanje na snagu ugovora). Pristanak međunarodne organizacije na napred navedene sporazume utvrđuje se odgovarajućim pravilima te organizacije (član 39. Bečkih konvencija). To važi za sve vrste ugovora i polazno je stanovište u razmatranju problema revizije ugovora. Iz pomenutih razloga, u mnogim međunarodnim ugovorima strane ugovornice unapred predviđaju postupak revizije ugovora, stipulišući tzv. revizione klauzule. Revizionim klauzulama pokušava se rešiti problem između tradicionalnih shvatanja da je za izmenu ugovora potrebna apsolutna saglasnost svih strana ugovornica (jednoglasnost) i novih shvatanja koja su uzrokovana potrebom postizanja drugačijih rešenja koja proizilaze iz mnoštva ugovora i velikog broja ugovornica. U novije vreme, u dokumentima Ujedinjenih nacija opisani su mnogobrojni postupci revizije ugovora, a posebno se navodi Protokol Ujedinjenih nacija kojim su izmenjene konvencije donete pod njenim okriljem. U jednom od dokumenata svetske organizacije prikazuju se mnoge odredbe izmena ugovora koje imaju različitu formu revizionih klauzula. Revizione klauzule nemaju jedinstvenu sadržinu već se po obimu i sadržaju razlikuju jedne od drugih (na primer, u pogledu uslova pod kojima se mogu dati i pod kojima mogu biti usvojene; u pogledu postupka amandiranja i priznanja dejstva; predviđanja većine koja je potrebna za njihovo usvajanje, i dr.).⁹ Zbog različitosti navedenih odredbi, Bečke konvencije nisu pristupile podrobnom regulisanju mnogobrojnih revizionih klauzula, posebno u višestranim ugovorima, već su se zadovoljile usvajanjem opštih pravila koja se odnose na postupak izmena i dopuna (amandiranja) ugovora. Inače, Bečke konvencije sadrže dve grupe pravila za postupak izmena i dopuna ugovora, i to: a) za izmenu i dopunu višestranih ugovora putem amandmana i, b) za sporazume čiji je predmet izmena višestranih ugovora u odnosima između izvesnih strana ugovornica. I u jednom i u drugom slučaju, reč je o višestranim ugovorima bilo koje vrste, manjeg ili većeg dejstva i značaja. U prvom slučaju, za izmenu i dopunu višestranih ugovora putem amandmana postoji više posebnih postupaka. U drugom slučaju, za sporazume čiji je predmet izmena višestranih ugovora u odnosima između izvesnih strana ugovornica problem se vraća na naizmenične, uzastopne (sukcesivne) ugovore.

9 *Recueil des clauses finales*, ST/LEG/6), pp. 135-137.

O upotrebi različite terminologije u ovoj materij valja istaći sledeće. Izvesni, ugovori u primeni koriste izraz „amandman” (fr. *amendement*, eng. *amendment*), kada je reč o izmeni izvesnih odredaba ugovora preuzetih pojedinačno, a izraz „revizija” (fr. *rèvision*, eng. *revision*), kada se radi o izmeni ugovora u celini. Međutim, navedena razlika nije uvek prisutna i u međunarodnoj praksi. Bečke konvencije ne čine razliku između pojma „izmena” i pojma „revizija”, kao što je to slučaj u Povelji Ujedinjenih nacija (član 108. i 109). Tako, polazeći od člana 108. Povelje, izmene i dopune Povelje stupaju na snagu kada ih usvoje dve trećine članica Saveta bezbednosti i kada, saglasno ustavom propisanim postupcima, dve trećine članica u Generalnoj skupštini, uključujući i stalne članice Saveta bezbednosti ratifikuju prihvaćene amandmane. Istu proceduru propisuje i član 109. stav 2. Povelje u kontekstu sazivanja Opšte konferencije članica Ujedinjenih nacija o reviziji Povelje (član 109. stav 1). U prvom slučaju, očigledno se radi o delimičnim izmenama i dopunama koje bi trebalo da dovedu do amandiranja Povelje, dok se u drugom slučaju radi o suštinskim promenama kojima dolazi do revizije osnovnog pravnog akta svetske organizacije.¹⁰ Budući da je praksa bila nedosledna i neujednačena, Komisija za međunarodno pravo, a potom i učesnice bečke konferencije, nisu prihvatile pomenutu distinkciju.¹¹ Komisija za međunarodno pravo dala je prednost izrazu „amandman” obuhvatajući pod ovim pojmom obe gore navedene situacije (*lato sensu*). Međutim, i pored činjenice što Bečke konvencije nisu napravile razliku između amandmana i revizije, u nekim ugovorima i dalje se uglavljuje „revizija” kao svakodnevni, tradicionalno

10 Duško Dimitrijević, *Reforma Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 221.

11 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 290-292. Komisija za međunarodno pravo odlučno je odbacila izraz „revizija” ugovora, zbog političke konotacije koju je taj izraz imao u vreme pred izbijanje Drugog svetskog rata kada je Nemačka na jednostranoj osnovi „revidirala” mirovne ugovore zaključene nakon Prvog svetskog rata (u vezi sa primenom člana 19. Pakta Društva naroda). Upotreba izraza „modifikacija”, prema autorima odnosi se isključivo na višestrane ugovore (član 41. Bečkih konvencija). S obzirom da je dosada termin *modification* bio generički pojam koji je pokrивao istovremeno i pojedinačne dopune i opštu reviziju, njegovo novo značenje izazvalo je mnogobrojne nesuglasice. Modifikacija za autore predstavlja jednu od društvenih funkcija prilagođavanja ugovora izmenjenim međunarodnim okolnostima. Bez obzira na Bečke konvencije, izrazi: „modifikacija”, „amandman” i „revizija” imaju jednako značenje, što je potvrđeno i u nekim od ugovora Evropskih zajednica. Videti sličan stav kod: Vladimir Đuro Degan, *Sources of International Law, op.cit.*, p. 439.

primenjiv pravni izraz sa dodatnim značenjem opšte izmene svih ugovornih odredbi, za razliku od mogućih pojedinačnih izmena (amandmana).¹² U tekstu Bečkih konvencija, izraz „amandman” ima smisao izmene ugovora između svih strana ugovornica. Izraz je upotrebljen u generičkom smislu i njime se obuhvataju sve izmene, bez obzira na domašaj i nezavisno od vrsta promena. Pored toga, izraz „amandman“ predstavlja opštiji oblik „izmene” u odnosu na „modifikaciju” (*modification*), koja se koristi za sporazume o izmeni određenih odredaba ugovora između pojedinih strana ugovornica. S obzirom na uočene razlike i nijanse koje se odnose na pravnu terminologiju u vezi izmena međunarodnih ugovora, valja dodati da su izmene moguće još i pod dejstvom stvaranja novih običajnih pravila koja menjaju ugovorne odredbe. U tesnoj vezi sa izmenama i dopunama ugovora jesu i neke radnje koje se preduzimaju u postupku zaključivanja i izvršavanja ugovora (na primer, stavljanje rezervi na ugovore, dejstvo tumačenja ugovornih odredbi, i dr.). Konačno, naglasak koji se daje izmenama i dopunama odnosi se pre svega na višestrane ugovore, što je sasvim pojmljivo s obzirom na intencije Bečkih konvencija o pravu ugovora. Pravila o izmenama i dopunama ugovora svode se isključivo na volju strana ugovornica. Generalno uzevši, zaključenje kasnijeg ugovora kojim se želi izmeniti i dopuniti raniji zaključen dvostrani ugovor, ne stvara posebne teškoće, kao što teškoće ne postoje ni kod određivanja njegovog dejstva.

3. Izmena i dopuna višestranih ugovora (amandiranje)

Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, dispozitivnom formulacijom pravila, predviđaju izmenu i dopunu višestranih ugovora. Pri tome, pada u oči da je van pomenutog pravila ostalo regulisanje izmena i dopuna dvostranih ugovora. Komisija za međunarodno pravo svojevremeno je zauzela stanovište da za tako nešto nema potrebe, s obzirom da kod dvostranih ugovora postoje samo dve strane ugovornice kod kojih bi pregovorima između strana došlo do promena koje jedna strana grantuje drugoj strani ugovora. Bečke konvencije, razlikuju kao što je rečeno, dva pristupa: 1) izmene i dopune ugovora putem amandmana i, 2) izmene ugovora putem modifikacije. Svaka država ili svaka međunarodna organizacija koja ima pravo da postane članica

12 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Ibid.*

ugovora ima isto tako pravo da postane članica ugovora koji je izmenjen (stav 3, člana 40). Opšte je pravilo da se za izmenu i dopunu višestranih ugovora ne zahteva pristanak svih strana ugovornica, ukoliko sam ugovor ne predviđa drugačije rešenje. To je tzv. rezidualno (postojeće) pravilo. Prava svih ugovornica ograničena su na dva formalna činioca: a) svaki predlog za izmenu i dopunu višestranog ugovora u odnosima između svih strana ugovornica mora biti saopšten svim stranama ugovornicama (državama ili međunarodnim organizacijama) preko depozitara ili na drugi odgovarajući način i, b) svaka strana ugovornica ima pravo da uzme učešće u pregovorima i zaključenju bilo kojeg sporazuma koji ima za predmet njegovu izmenu i dopunu (stav 2, člana 40. Bečkih konvencija).¹³ Izmene i dopune ugovora putem amandmana podrazumeva postupak u kome bi trebalo da učestvuju sve strane ugovornice. U amandiranju ugovora obično postoji više faza. Prva faza jeste inicijalna u kojoj se postupak pokreće na predlog bilo koje strane ugovornice. Prihvaćena inicijativa za izmenu ugovora putem amandmana potom prolazi fazu usvajanja na nivou diplomatske konferencije ili na nivou nekog organa koji je ustanovljen u samom ugovoru. Konačno, izmene i dopune moraju stupiti na snagu u skladu sa ugovorom ili u skladu sa amandmanom. Rešenja u vezi stupanja amandmana na snagu u praksi variraju, tako da premoć imaju rešenja koja zahtevaju saglasnost većine strana ugovornica, dok se jednoglasnost posmatra uglavnom kao izuzetak od pravila.¹⁴ Nove izmene i dopune vezuju samo strane ugovornice koje su na to pristale. U odnosima strana ugovornica oba ugovora i strana ugovornica samo jednog od ovih ugovora, ugovor u kome su obe strane ugovornice

13 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 254. U doktrini i praksi, navođeni su primeri o tome da ne postoji opšte obavezno pravilo za višestranu ugovore prema kome svaka strana ugovornica u jednom višestranom ugovoru ima pravo da uzme učešće u pregovorima, kao i da ne postoji obaveza da se sve izvorne strane ugovornice pozovu da uzmu učešće u njima. I pored drugačije državne prakse, Komisija za međunarodno pravo zaključila je da nema mesta da praksa država time umanju zauzeti stav i da ne bi valjalo menjati predloženo stanovište. U protivnom, ako bi i došlo da su izvesne države izmenile ugovor bez učešća svih strana ugovornica, onda države koje su bile po strani imaju pravo da se pozovu na svoja prava, kao strane ugovornice (za suprotan stav naveden je slučaj država agresora).

14 Primera radi, članom 20. stav 4. Kyoto Protokola uz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama iz 1997. godine, predviđeno je da će izmene stupiti na snagu za strane koje su je prihvatile 90 dan od dana kada je depozitar primio instrument o prihvatanju od barem tri četvrtine strana ugovornica Protokola.

reguliše njihova uzajamna prava i obaveze. Navedeno pravilo bilo je nužno, s obzirom da je u nekim međunarodnim ugovorima bilo suprotnih rešenja.¹⁵ Ustvari, amandiranjem višestranog ugovora, valjalo bi na propisan način (*en bonne et due forme*), doći do izmena i dopuna koje bi predstavljale saglasnost volja svih strana ugovornica prethodno zaključenog ugovora.¹⁶ Komisija za međunarodno pravo u tom smislu, napravila je kategorizaciju na amandiranje *stricto sensu* između svih strana ugovornica i amandiranje *inter se*, između pojedinih strana ugovornica. Ovakvo stanovište zauzeto je uprkos činjenici što do stupanja na snagu izmena i dopuna ugovora, za sve ili samo za pojedine strane ugovornice, prolaze često dugi periodi. Sporazum koji bi se odnosio na amandmane, može imati bilo koju formu što će u krajnjem zavisiti od izbora strana ugovornica. Inače, izmene i dopune ugovora vrše se uobičajeno, zaključenjem drugog ugovora u pismenom obliku. Komisija za međunarodno pravo cenila je da nema mesta primeni tzv. teorije ništavosti (*l'acte contraire*), prema kojoj bi sporazum sa izmenama morao biti u istom obliku kao i osnovni, prvobitni ugovor. *A contrario*, kasniji sporazum bio bi pravno ništav.¹⁷ Ovde se nameće sledeće pitanje: Šta se dešava sa pravima i obavezama strana ugovornica, koje su to postale pošto je izvršena izmena i dopuna ugovora, pristupanjem

15 Ženevska konvencija o putnom saobraćaju iz 1949. godine, u članu 31. predviđa da svaki amandman usvojen od dvotrećinske većine na Konferenciji važi za sve izuzev onih koji izjave da ovaj amandman ne usvajaju. U toku rada Komisije za međunarodno pravo navedeni su i drugi primeri kojim je otežavan položaj strana ugovornica koje nisu bile za amandiranje Konvencija. Videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 255). U praksi postoje, doduše ređe, slučajevi da kod izmene statutarnih akata organizacije ili kod izmene višestranih ugovora koji uređuju neke objektivne režime, bude ugovoreno da izmene važe za sve njihove strane ugovornice. Videti: Budislav Vukas, *Relativno djelovanje međunarodnih ugovora, op.cit.*, str. 66.

16 U literaturi se navode primeri da se u nekim višestranim međunarodnim ugovorima daje mogućnost pokretanja revizije ugovora na predlog određenog broja članova organizacije. Čutanje od strane ostalih članova, odnosno odsustvo prigovora smatra se saglasnošću (na primer, odredba iz člana 16. Londonskog ugovora o zagađenju mora iz 1954. godine, potom član 313. Konvencije o pravu mora od 1982. godine, i dr.).

17 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 253; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie. p. 49; "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", Première session, Vienne, 26 mars–24 mai 1968, Documents officiels, p. 232. Komisija za međunarodno pravo priznala je opštom odredbom da ugovor može biti izmenjen usmenim sporazumom, što nije protivno postojećem pravilu iz člana 3. Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, za ugovore koji nisu zaključeni u pismenom obliku.

ili nekim drugim načinom pristanka na obavezivanje? Da li važi u tom slučaju pretpostavka da je država ili međunarodna organizacija postala strana ugovornica samo prvog, izvornog neizmenjenog ugovora ili je postala strana ugovornica i drugog, izmenjenog ugovora, odnosno oba ugovora, i izvornog i izmenjenog? Bečke konvencije o ugovornom pravu oslanjajući se na slučajeve iz međunarodne prakse, zauzele su sledeće stanovište. Ukoliko država ili međunarodna organizacija nije izrazila drugačiju nameru smatra se da postaje: a) strana ugovornica izmenjenog ugovora i, b) strana ugovornica neizmenjenog ugovora u odnosu prema bilo kojoj drugoj strani ugovornici koja nije vezana sporazumom o izmeni (stav 5, člana 40. Bečkih konvencija). Pitanja koja mogu proizaći iz primene navedenih odredbi, mogu biti vrlo složena. Sekretarijat Ujedinjenih nacija svojevremeno je obavestio Komisiju za međunarodno pravo da nije redak slučaj da jedna država ratifikuje ugovor ili na drugi način izrazi pristanak na obavezivanje ugovorom bez da dâ bilo kakvu naznaku o nameri amandiranja ugovora. Ukoliko se ovakav slučaj i desi u praksi, važi pretpostavka da generalni sekretar Ujedinjenih nacija, u svojstvu depozitara višestranih ugovora, akt o izražavanju pristanka na obavezivanje ugovorom (akt o ratifikaciji, prihvatanju ili odobravanju, pristupanju, sukcesiji, i dr.), primenjuje na ugovor sa svim njegovim amandmanima.¹⁸ Izloženi sistem izmena i dopuna poznat je kao „amandmanski sistem”. Sistem je upravljn prema svim stranama ugovornicama, a izmene i dopune mogu da važe samo za strane ugovornice koje ih usvoje. U praksi se dešava da nije moguće dobiti pristanak svih strana ugovornica za izmene i dopune ranijeg ugovora, zbog čega je kasniji ugovor *res inter alia acta* za ugovornice koje ga nisu usvojile.

4. Izmene i dopune višestranih ugovora između pojedinih strana ugovornica (modifikacije)

Bečke konvencije o ugovornom pravu uslovljavaju mogućnost modifikacije višestranih ugovora između nekih strana ugovornica ukoliko je takva izmena: a) predviđena ugovorom ili, b) ako izmena nije zabranjena ugovorom (stav 1, člana 41). U literaturi se navodi da dopuštenost za ovakvu vrstu izmene može da bude i prećutna. Ukoliko se ove izmene čine suprotno odredbama ugovora u pitanju, reč je o

18 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 255.

njihovom kršenju. Reč je o sporazumima gde dve ili više strana ugovornica imaju nameru da izmene odredbe višestranog ugovora u odnosima *inter se*, tako da izmenjeni ugovor važi isključivo u njihovim međusobnim odnosima.¹⁹ Kada izmena nije zabranjena ugovorom, onda se izmena može vršiti pod uslovom: a) da se njome ne nanosi šteta u uživanju prava ili izvršavanju obaveza koje pripadaju drugim stranama ugovornicama i, b) da se ne odnosi na odredbu od koje se ne može odstupiti, a da ne dođe do nesaglasnosti sa efektivnim ostvarenjem predmeta i cilja ugovora u celini. Oba uslova postavljena su kumulativno i moraju se istovremeno ispuniti (tačka b, stav 1, člana 41. Bečkih konvencija).²⁰ Pod uslovom da se osnovnim ugovorom drugačije ne predviđa, strane ugovornice koje žele međusobno da izmene ugovor, obavestiće druge strane ugovornice o svojoj nameri da zaključe sporazum o izmenama (stav 2, člana 41. Bečkih konvencija). Strane ugovornice dakle, moraju da nastupaju savesno (*bona fides*), a obaveza obaveštavanja nastaje od trenutku kada je namera konačno uobličena u odgovarajućem predlogu za izmenu ugovora. Pomenute izmene vrlo su složene i protivrečne budući da pokreću pitanje važenja uzastopnih (sukcesivnih) ugovora. Situacija je slična kao i kod sporazuma o izmeni (amandmanima) u slučaju da ga ne prihvate sve strane ugovornice kada važi pravilo iz člana 30. stav 4. Bečkih konvencija kojim se reguliše da: „Kada strane ugovornice ranijeg ugovora nisu sve strane ugovornice potonjeg ugovora: a) u odnosima između ugovornica oba ugovora primenjivaće se raniji ugovor samo ako su njegove odredbe u skladu sa odredbama potonjeg ugovora; b) u odnosima između ugovornica oba ugovora i ugovornice samo jednog od ovih ugovora, ugovor u kome su obe ugovornice reguliše njihova uzajamna prava i obaveze“. Najčešće se navedenim modifikacijama želi izbeći mehanizam veta ili slična ograničenja kada se redovnim putem ne može izmeniti ugovor i tako postići izmena važeća za sve ugovornice. Ponekad posebni uslovi zahtevaju izmenu samo za neke strane ugovornice, a da se time ne ide na štetu drugih. Izmene mogu imati naročitu važnost s obzirom da se njima može zadirati u prava i obaveze

19 Izmenu ugovora (modifikaciju) između izvesnih strana ugovornica, valjalo bi pojmovno razlikovati od dodatnih akata koji se naknadno pridodaju višestranim ugovorima.

20 Konferencija u Beču nije imala primedbe na ovakvo stanovište Komisije za međunarodno pravo. Videti: “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 235, etc.

ostalnih ugovornica, što *per se*, povlači međunarodnu odgovornost strana ugovornica koje su im pribegle.²¹ Proizilazi stoga da bi se moralo ostati u okviru odnosa onih ugovornica koje menjaju ugovor *inter se*, ali ne na štetu prava i obaveza ostalih ugovornica. Ima ugovora kod kojih ovakve izmene nisu moguće, s obzirom da dovode u pitanje sam predmet i cilj ugovora (na primer, ugovori o razoružanju, neutralizaciji ili slični ugovori koji sadrže zabrane nekih vrsta oružja i ratnih sredstava). Izloženi „sistem modifikacije“, važi samo između izvesnih strana ugovornica, dok za ostale ugovornice i dalje važe prvobitni ugovor.²² Uzimajući u obzir izlaganja o izmenama i dopunama ugovora, neki predlozi Komisije za međunarodno pravo koji nisu dobili potvrdu na Konferenciji o pravu ugovora u Beču 1968-1969. godine, zaslužuju posebnu pažnju. Reč je o predlogu člana 38. nacarta Komisije, koji se odnosio na slučajeve gde strane ugovornice, zajedničkim sporazumom, primenjuju ugovor na način koji nije predviđen njegovim odredbama. Pomenuti član 38, nosio je naziv: „Modifikacija ugovora naknadnom praksom“, i upućivao je da ugovor može biti izmenjen kasnijim sporazumnim aktima strana ugovornica. U komentaru Komisije iz 1966. godine, slučaj se razdvaja u odnosu na slučaj pokriven odredbom iz člana 27. nacarta, u kojem se takođe strane ugovornice upućuju na naknadnu praksu u tumačenju ugovora.²³ Pomenuta odredba bila je privremeno usvojena 1964. godine, sa još dve dodatne odredbe koje su 1966. godine, u konačnom tekstu nacarta Komisije izostavljene. Jedna od dodatnih odredaba odnosila se na kasniji ugovor između strana ugovornica o istom predmetu, onda kada odredbe dva ugovora nisu spojive, a druga se odnosila na pojavu običajnog pravila koje pokriva

21 Ukoliko strane zaključe sporazum suprotno članu 41. Bečkih konvencija, ostale strane imaju pravo da postave pitanje njihove odgovornosti zbog kršenja međunarodnog prava. Pitanje odgovornosti međutim, ne utiče na pravnu valjanost sporazuma. Pravna valjanost će zavisti samo ako je reč o odstupanju od norme *jus cogens* karaktera. Pomenuto rešenje prisutno je i u komentaru 50. nacarta Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine. Videti: “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 231, etc.

22 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 256.

23 *Ibid.*, 1966, vol. II, p. 257. U cilju potvrde navedene prakse, pominje se arbitražna odluka doneta u Ženevi 1963. godine, od sudija arbitara – inače poznatih internacionalista – u sporu između Francuske i Sjedinjenih Američkih Država povodom tumačenja dvostranog sporazuma o vazduhoplovnoj službi. U arbitražnoj odluci insisitira se da naknadna praksa ima uticaj ne samo na tumačenje ugovora, već i da u izvesnom smislu modifikuje postojeći ugovor.

predmet ugovora. Od dodatnih odredaba ubrzo se odustalo s obzirom da je predmet iz prve odredbe bio pokriven pravilima o uzastopnim ugovorima. Suštinski se nije htelo ulaziti u složena pitanja odnosa običajnih i ugovornih pravila.²⁴ Predloženi član 38. nacrtu Komisije o uticaju naknadne prakse na modifikaciju ugovora, posle opširne diskusije bio je odbačen znatnom većinom.²⁵ Na Bečkoj konferenciji 1969. godine, specijalni izvestilac Komisije za međunarodno pravo *Humphrey Waldock*, u završnom izlaganju istakao je *inter alia*, da, „bez ovog člana, sadašnja praksa ostaje neobjašnjena”. U prilog usvajanja odredbe, izložen je predlog izmene odredbe člana 38. nacrtu Komisije, tako, da se umesto termina, naknadna praksa „sleđena od ugovornica” umetne izraz „sleđena od svih ugovornica” u cilju da se demonstrira da modifikacija ugovora zahteva prećutni sporazum svih zainteresovanih ugovornica.²⁶ Izneti problem nije međutim rešen. Bečke konvencije nisu uzele ni druge pojedinačne mogućnosti za izmene ugovora u praksi.²⁷ Komisija za međunarodno pravo stoga se ograničila na izmene i dopune u iznetim odredbama, mada se u teoriji i praksi, u najširem smislu reći, izmena ugovora vezuje za nastanak prinudnih (imperativnih) normi *jus cogens*, što izlazi iz okvira sadržaja ovog dela studije.

5. Posebni ugovorni postupci

Mnoštvo međunarodnih ugovora, različitog oblika i sadržaja, pružaju mogućnost za unošenje raznovrsnih klauzula o izmeni ugovora. Strane ugovornice slobodne su da iskoriste sve mogućnosti da putem tzv.

24 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 256.

25 Glasajući za odbacivanje predloga, predstavnici država pozivali su se na više razloga (na primer, da je to pitanje dobilo već rešenje preko odredbe o tumačenju ugovora; da predlogu nije mesto u ovoj konvenciji; da se ovom odredbom unose mnoge poteškoće za ustavno pravo država i da se predlogom dovodi u pitanje načelo *pacta sunt servanda*, i dr.). Konačno, postala je bojazan da se preko konfuzne odredbe ne dođe do kršenja ugovornih odredbi. Ovi razlozi bili su pobijani suprotnim tvrdnjama (na primer, da je odredba već postala pravilo međunarodnog prava; da je nužna s obzirom da se već u praksi sprovodi; da se njenom primenom daje prednost stvarnosti nad formalizmom i da omogućava da pravo evoluiru, i dr.). Mnogi predstavnici predložili su da se usvoji francuski amandman kojim se želela precizirati primena odredbe. Videti: “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Première session, Vienne, 26 mars–24 mai 1968, Documents officiels, pp. 225-233.

26 *Ibid.*, pp. 232, 233. I ova intervencija nije urodila plodom. Za odbacivanje ovog člana glasalo je 53, protiv 15, a 26 je bilo uzdržanih.

27 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 293-295.

revizione klauzule predvide poseban postupak izmene i dopune ugovora. Pri tome se vodi računa da domašaj revizionih klauzula ne bi dovodio u pitanje stabilnost ugovora (na primer, primenom klauzule tek po isteku određenog roka, potom isključenjem mogućnosti revizije ako je reč o pojedinim odredbama ugovora, otežavanjem usvajanja ili stupanja na snagu revizionih klauzula, i sl.). Pored navedenih, u praksi ima i suprotnih revizionih klauzula čije se usvajanje olakšava i pospešuje (na primer, zakazivanjem konferencija za reviziju, ispitivanjem ugovora za reviziju s vremena na vreme, olakšavanjem uslova za njihovo usvajanje ili stupanje na snagu, i dr.).²⁸ Između revizionih klauzula postoje očigledne razlike. Razlike proizilaze iz stanovišta koja imaju odgovarajući značaj za njihovo unošenje u ugovor. Prvo se polazi od proteka roka koji se unapred ugovara da bi se moglo pristupiti reviziji ugovora. Drugo stanovište polazi od promena materijalnog i opšteg stanja, koje se unosi u ugovor kao razlog za njegovu reviziju. U doktrini se analiziraju posebni postupci između kojih postoji velika raznovrsnost, tako da je postupke teško uopštiti i klasifikovati. No, bez obzira na ovu otežavajuću okolnost, na osnovu dosadašnje prakse doktrina ukazuje na dve opšte grupe mogućih revizija ugovora, i to:

i) Revizija višestranih ugovora koji imaju opšti značaj

Ugovori koji postavljaju opšta pravila međunarodnog prava imaju poseban značaj u praksi međunarodnih organizacija. Za reviziju višestranih ugovora *erga omnes* karaktera, ne traži se jedinstvena saglasnost svih strana ugovornica. U praksi postoje dva metoda koja su posebno izražena, a koja obuhvataju metod zaključivanja i metod usvajanja nove konvencije koja će uporedo postojati sa ranije donetom konvencijom. U prvom slučaju revizija ugovora vrši se većinskim putem. Ispravnost ovog postupka može biti osporena s obzirom da rađa mnoge teškoće. Navedenom metodu mogu se priključiti i oni postupci u savremenoj epohi koji se sastoje u amandiranju izvornog ugovora novim

28 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 293-295. Posebno favorizovanje izražava se u slučajevima kada sporazum za reviziju ima manje formalnosti (na primer, zaključuje se ugovor u uprošćenoj formi, usmeni sporazum, manje svečani ugovori, i sl.). U praksi, ima i primera da se revizija vrši van predviđenih revizionih klauzula, što ne nailazi na odobravanje svih strana ugovornica.

različitim instrumentima. Reč je o istovremenom postojanju dva ili više režima ugovornih odnosa u slučajevima kada sve države ugovornice ne postaju strane više uzastopnih ugovora, o čemu je napred već bilo reči. U predmetom slučaju s jedne strane postoji kompromis svih strana ugovornica u pogledu jedinstva ugovora, a sa druge strane, nastaje serija pravnih režima za različite strane ugovornice. Kod drugog metoda reviziju ugovora predlaže bilo jedna strana ugovornica, neodređen broj strana ugovornica ili većinski deo (polovina, trećina, četvrtina), uključivši nekada i neki međunarodni organ. U ovom drugom slučaju izvorni (prvobitni) ugovor prestaje da postoji. Postupak revizije može se ugovoriti svakog momenta ili posle izvesnog perioda, počev od stupanja ugovora na snagu. To se može desiti i nakon dve, tri, pet ili više godina ili u pojedinim vremenskim intervalima od datuma stupanja na snagu ranijeg ugovora. Odluke se donose na diplomatskim konferencijama na kojima mogu da prisustvuju, pored strana ugovornica i treće države, odnosno međunarodne organizacije. Odluke za reviziju danas se donose kvalifikovanom većinom (na primer, uobičajeno je dvotrećinsko odlučivanje, u ređim slučajevima prostom većinom, a izuzetak je uslov jednoglasnosti). Odredbe višestranih ugovora o načinima i postupcima revizije imaju svrhu da olakšaju ovaj postupak, ako to većina želi i ako se tako otklanja izvesna samovolja prisutna kod pojedinih strana ugovornica, odnosno ako se time sprečava otpor manjina da se ugovor ne menja. Međutim, mora se istaći da se istovremeno štiti i manjina na način što se za reviziju traži većina strana ugovornica ili u slučaju da se manjina nadglasa, ostavlja se mogućnost da dosadašnje strane ugovornice, ukoliko to žele, prestanu da budu strane ugovornice izmenjenog ugovora. U nekim višestranim ugovorima samo se predviđaju uslovi pod kojima predlog za reviziju može biti podnet, a ne ulazi se u regulisanje pojedinosti postupka revizije (na primer, ne ulazi se u mogućnost pismenog saopštavanja jedne od strane ugovornica). Pokadkad se predviđa odgovarajući postupak za reviziju ali se istovremeno ne predviđaju i drugi uslovi (na primer, ne predviđa se ko sve može da predloži izmenu, pod kojim uslovima se predlog za izmenu prihvata, kada izmena stupa na snagu, i dr.). Primera radi, navešćemo nekoliko primera iz ove oblasti od opšteg značaja koji samo potvrđuju postojeće raznolikosti. Tako, Pariski ugovor iz 1954, godine, između SR Nemačke, s jedne i Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Francuske s druge strane, predviđa reviziju ugovora ukoliko dođe do ujedinjenja Nemačke. Brojni ugovori sadrže revizione klauzule ne ulazeći uopšte u uslove pod kojim može biti učinjen predlog za reviziju.

Na primer, član 16. Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida predviđa da zahtev za reviziju može biti podnet u bilo koje vreme, od bilo koje ugovornice posredstvom pismenog saopštenja upućenog generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Konvencija uopšte ne ulazi u pitanje postupka izmene već samo određuje da će Generalna skupština, ukoliko nađe za shodno, odlučiti o merama preduzetim u odnosu na podneti zahtev.

ii) Revizija ugovornih odredbi konstitutivnih akata međunarodnih organizacija

U predmetnom slučaju, reč je o reviziji konstitutivnih akata međunarodnih organizacija (tzv. ustavima međunarodnih organizacija). Revizija se vrši kvalifikovanom većinom koja može biti različita od slučaja do slučaja (na primer, za predlog revizije ugovora može se tražiti numerička većina članova međunarodne organizacije ili kvalifikovana većina država kao strana ugovornica, potom, za odluku se traži saglasnost određene numeričke većine strana ugovornica ili proporcionalni broj najvažnijih strana ugovornica, i dr.). Pomenutih odredbi bilo je u Paktu Društva naroda, danas u Povelji Ujedinjenih nacija, u ustavnim aktima njenih specijalizovanih agencija, ali i u konstitucionalnim aktima drugih međunarodnih organizacija. Reč je o tzv. političkoj reviziji, odnosno o reviziji političkih organa određene međunarodne organizacije. Prema Paktu Društva naroda, bio je propisan postupak za usvajanje amandmana od svih članova Saveta i većine predstavnika članica u Skupštini Društva naroda (član 7. Pakta, sa kasnijim izmenama).²⁹ Kod revizije Pakta Društva naroda, bolje rečeno nekoj vrsti izmene putem tumačenja, postojala su i druga sredstava za posrednu izmenu Pakta (na primer, dodatnim instrumentima uz Pakt, tumačenjem njegovih odredbi, sprovođenjem posebnih anketa i obrazovanjem specijalnih komisija, i sl.). Prema Povelji Ujedinjenih nacija predviđeno je da izmene i dopune stupaju na snagu za sve članove

29 Posledica neprihvatanja amandmana iz Pakta Društva naroda, bila je prestanak članstva. U kasnijim izmenama Pakta Društva naroda predviđen je postupak za reviziju koji je zahtevao saglasnost tri četvrtine članica Društva naroda u koji broj je trebalo da budu uključeni i svi članovi Saveta Društva naroda. Takođe, bili su predviđeni i uslovi da bi amandmani stupili na snagu zavisno od broja članova Društva naroda koji su amandmane ratifikovali. Nekoliko amandmana stupilo je na snagu u skladu sa postupkom predviđenim Paktom, ali veći broj nije dobio potreban broj ratifikacija, te su amandmani ostali bez dejstva.

Ujedinjenih nacija kada budu izglasane od strane dve trećine članova Generalne skupštine i kada budu ratifikovane saglasno ustavnim postupcima od strane dve trećine članova Ujedinjenih nacija uključujući tu i sve stalne članove Saveta bezbednosti (član 108. Povelje).³⁰ Postupak opšte revizije predviđen je članom 109. Povelje UN uz predlog dve trećine članova Generalne skupštine Ujedinjenih nacija i glasovima bilo koje devetorice članova Saveta bezbednosti. Izmene stupaju na snagu ukoliko su ratifikovane od strane dve trećine članova Ujedinjenih nacija, uključujući tu i sve stalne članove Saveta bezbednosti. Povelja u članu 109. predvidela je desetogodišnji period za sazivanje prve Konferencije Ujedinjenih nacija u cilju revizije (1945-1955), uz uslov da se o tome odluči u Generalnoj skupštini većinom glasova i glasovima bilo kojih tadašnjih sedmoro članova Saveta bezbednosti. Do ostvarenja ovog predloga nije došlo (kao što nije došlo do sazivanja konferencije i u drugim slučajevima poput Sporazuma o mesecu i drugim nebeskim telima iz 1979. godine).³¹ U okviru Ujedinjenih nacija vode se višedecenijske rasprave u vezi sa proširenjem broja stalnih članova Saveta bezbednosti, sa istim ili manjim nadležnostima u odnosu na nadležnosti propisane Poveljom. Nikakvih konkretnih odluka do sada nema. Ta nesaglasnost trenutno je izražena u sadašnjoj raspravi o reformi Ujedinjenih nacija u vezi sa povećanjem broja stalnih članova Saveta bezbednosti. I drugi ustavni akti međunarodnih organizacija predviđaju posebne postupke za reviziju njihovih odredaba zavisno od prirode organizacije i njene delatnosti. Postupak za izmenu i dopunu tehničkih pravila međunarodnih organizacija s druge strane, mnogo je uprošćeniji. Na kraju, pored formalne revizije, vršene na osnovu unapred određenog postupka, u praksi postoji i primenju se tzv. funkcionalna revizija, odnosno revizija *de facto*. Funkcionalna revizija je rezultat konkretne prakse ili tumačenja određene odredbe ustavnog akta međunarodnih organizacija. Pomenuta praksa postojala je u Društvu naroda, a danas postoji u Ujedinjenim nacijama i drugim među-

30 Do sada su izvršene izmene Povelje u pogledu broja članova Saveta bezbednosti, sa 11 kako je to bilo predviđeno Poveljom na 15 (stalni članovi: SAD, SSSR, Velika Britanija, Kina i Francuska su ostali, a povećan je broj nestalnih članova sa 6 na 10). Takođe je izmenjen broj članova Ekonomskog i socijalnog saveta od prvobitnih 18, na 27, a potom na 54 člana (članovi 23. i 61. Povelje Ujedinjenih nacija).

31 Bečke konvencije nisu anticipirale razliku koju je ustanovila Povelja u članu 108. i 109. između pojma „izmene” samo nekih delova ugovora i pojma „revizije” celokupnog ugovora. Trebalo bi ipak naglasiti da veliki broj država u praksi sledi pravac utvrđen u Povelji Ujedinjenih nacija.

narodnim organizacijama.³² Nasuprot funkcionalne revizije, postoje i slučajevi da određene odredbe Povelje ostaju na snazi formalnopravno, mada su odredbe istorijski prevaziđene (na primer, odredbe o Međunarodnom sistemu starateljstva i Starateljskom savetu – Glave XII i XIII Povelje, potom odredbe o neprijateljskim državama – član 107. Povelje, i dr.).

32 Primera radi, uzdržavanje od glasanja stalnog člana Saveta bezbednosti ne uzima se kao glasanje protiv donošenja odluke, kako to zahteva stav 3, člana 27. Povelje. Poslednja pomenuta modifikacija potvrđena je savetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde iz 1971. godine, u slučaju Namibije, kada je Sud potvrdio: „Postupak prihvaćen od Saveta bezbednosti i od članica Ujedinjenih nacija čini dokaz opšte prakse Organizacije”. Videti: “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolutinon 276”, *International Court of Justice Reports*, 1971, p. 22. Izvesne odredbe rezolucije UN (377/V) „Ujedinjeni mir”, između Generalne skupštine i Saveta bezbednosti utvrđuju odnos koji je nesaglasan sa odredbama Povelje u vezi sa kolektivnom bezbednošću. Pomenutom rezolucijom Generalnoj skupštini data su ovlašćenja koja spadaju u isključivu nadležnost Saveta bezbednosti. Rezolucija je osporavana u vreme donošenja, ali i danas. Isti je slučaj sa praksom svetske organizacije u vezi dekolonizacije propisane Poveljom.

NIŠTAVOST MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Opšta pitanja o ništavosti ugovora

Pojam ništavosti ugovora vezuje se za prestanak dejstva ugovora usled otkrivanja nedostataka koji su postojali u momentu zaključenja ugovora.¹ Institut ništavosti ugovora preuzet je iz unutrašnjeg prava, ali je vremenom dobio određene specifičnosti koje su svojstvene međunarodnom pravnom poretku. Tako, u doktrini preovladava mišljenje da nedostaci zbog kojih se ugovor oglašava ništavim ne mogu delovati na istovetan način u međunarodnom, kao u unutrašnjem pravu. Razlozi su dobro poznati, a tiču se razlike koja postoji između unutrašnjeg i međunarodnog poretka, gde ovaj drugi poredak zahteva nešto viši stepen sigurnosti i pouzdanosti pravnih akata. Otuda, u svakom posebnom slučaju ništavost zavisi od zahteva koje međunarodno pravo postavlja za valjanost odnosnog pravnog odnosa, stanja ili posla.² Pretpostavlja se da postoji pravno valjan odnos, stanje ili posao sve dok se ne dokaže postojanje nedostataka koji takav odnos, stanje ili posao čine ništavim. Iz razloga pravne sigurnosti, međunarodno pravo ustanovljava prezumpciju da je ugovor pravovaljan sve dok se ne utvrdi suprotno, odnosno dok se ne ustanove činjenica prinudnog ili dispozitivnog karaktera čijim dejstvom sloboda ugovaranja postaje apsolutno ograničena ili važenje ugovora biva relativno ograničeno dispozicijom strana ugovornica. Problemi ništavosti ugovora ima istu ili sličnu težinu u posledicama kao i pristanak na obavezivanje ugovorom. U međunarodnom pravu postoji više osnova za poništaj ugovora. Diferencijacija se pravi između relativnih i apsolutnih osnova ništavosti ugovora. Kriterijum za razlikovanje osnova ništavosti počiva na uvažavanju interesa koji se povređuju zaključenjem ugovora. Kod osnova relativne ništavosti vređaju se interesi strana ugovornica i samo strane ugovornice mogu da utiču na dalju važnost ugovora. Države, odnosno međunarodne organizacije kao strane ugovornice, mogu otuda

1 Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, op.cit., str. 453.

2 Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, op.cit., str. 197; Boris Krivokapić, *Leksikon međunarodnog prava*, op.cit., str. 294–295.

da izričito ili prećutno odustanu od ugovora pozivanjem na razloge ništavosti, čime otklanjaju nedostatke, odnosno mane pristanka na obavezivanje. Sa druge strane, kod apsolutne ništavosti, vređaju se interesi međunarodne zajednice kao celine. Povrede obuhvataju osnovna načela međunarodnog javnog poretka (na primer, povrede ličnog dobra – vređanja fizičkog ili moralnog autoriteta predstavnika države ili međunarodne organizacije, potom i povrede opšteg dobra – vređanja interesa država ili međunarodnih organizacija). Osnovi apsolutne ništavosti znače suštinske povrede koje ne zavise isključivo od strana ugovornica, jer su i ugovornice limitirane u pogledu mogućnosti osnaženja takvog ugovora. Kod osnova apsolutne ništavosti ugovora, pravne posledice nastupaju *ipso facto*, a ugovor se lišava pravnih dejstava *ab initio*. Kod relativne ništavosti ugovora, mogućnost ništavosti se pretpostavlja, a ako, i kada dođe do ništavosti, pravne posledice su identične kao i kod apsolutne ništavosti.³

Posledice ništavosti ugovora imaju različita dejstva na ugovor. Razlika se pravi između dvostranih i višestranih ugovora. Kod dvostranih ugovora ništavost povlači ništavost ugovora kao pravnog akta. Kod višestranih ugovora međutim, dolazi do prestanka ugovora u pogledu na ugovornicu, odnosno one strane ugovornice na koje se osnov ništavosti odnosi. U slučaju kršenja normi *jus cogens*, dvostrani i višestrani ugovori prestaju da obavezuju strane ugovornice, a ugovor kao pravni akt prestaje da postoji. Načelno, osnov ništavosti (a to važi i za prestanak, povlačenje i obustavljanje ugovora), ne mora da pogađa ugovor kao celinu, već samo izvesne delove ugovora. *In concreto*, zavisno od namere strana ugovornica, ukoliko se razlog u pitanju odnosi na njih, pod određenim uslovima, i zavisno od celishodnosti, može doći do deljivosti ugovora u odnosu na osnove ništavosti. Do danas je deljivost odredaba ugovora u pogledu ništavosti bila ograničenog karaktera. Deljivost ugovora u doktrini međunarodnog prava, generalno se vezuje za nevažnost ugovora, odnosno za slučajeve kada je potrebno utvrditi dejstvo rata na ugovore. U pomenutim slučajevima, ističe se da je moguće pojedine odredbe ugovora ukinuti, poništiti ili obustaviti, a da se time ne poremeti

3 Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 521. Autori napominju da u slučaju ništavosti, „sporovi koji tom prilikom eventualno nastaju nisu sporovi oko pravnih dejstava osnova apsolutne ništavosti, već sporovi o faktičkom postojanju osnova apsolutne ništavosti. Relativna ništavost je latentna ništavost, pa je zbog toga preduzimanje određenih radnji materijalna pretpostavka za poništenje ugovora”.

ravnoteža u pravima i obavezama ugovornih strana. Komisija za međunarodno pravo svojevremeno je zaključila da bi pod određenim uslovima bilo nužno uključiti navedenu mogućnost. Pri tome je potrebno potražiti rešenje kojim će se poštovati prvobitna osnova ugovora i istovremeno omogućiti deljivost odredbi ugovora kada su u pitanju odredbe sekundarnog karaktera koje ne dovode u pitanje osnovu pristanka na obavezivanje ugovorom.⁴ Pozivanje na ništavost ugovora nije apsolutno pravo. Reč je o načelu po kome strana ugovornica ne može i ne bi trebalo da izvuče prednost iz sopstvene nedoslednosti ili nemarnosti. Štaviše, pomenuto ponašanje nalažu principi savesnosti (*bona fide*) i pravičnosti (*allegans contraria non audiendus est*). Nemogućnost pozivanja na razloge ništavosti ugovora (ili na pobude za njegov prestanak, povlačenje ili obustavljanje od njegove primene), može da usledi pod određenim uslovima i u vezi sa ponašanjem strana ugovornica, pri čemu se isključuju slučajevi vezani za primenu normi *jus cogens*. Na navedeni način, sprečavaju se zloupotrebe u primeni opšteg pravila u pravu ugovora – *pacta sunt servanda*. Prihvatljivost i umesnost pomenutog stanovišta danas su opšte prihvaćeni i izričito priznati od međunarodnih sudskih i arbitražnih organa. Na kraju, moguće je zaključiti da je navedenim načinom izbegnuta primena pravnih pravila i principa iz unutrašnjeg prava (na primer, principa *estoppel*, i sl.).⁵

2. Bečke konvencije o pravu ugovora

Pravila Konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, o ništavosti međunarodnih ugovora, uglavnom predstavljaju kodifikaciju međunarodnog običajnog prava. Manjim delom, odredbe Konvencija sadrže nova pravila koja su dovela do progresivnog razvoja međunarodnog prava. Postepena evolucija pravila bila je naročito ispoljena u slučaju ništavosti ugovora zbog povrede opšte obaveznih

4 *Annuaire de la Commission du droit international*, 1966, vol. II, p. 259. Za primere iz međunarodne jurisprudencije videti: "The S.S. Wimbledon", *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A, No 1, p. 24; "Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex", *Ibid.*, Series A/B, No 46, p. 140; "Certain Norwegian Loans Case", *International Court of Justice Reports*, 1957, pp. 55-59; "Interhandel Case", *Ibid.*, 1959, pp. 57, 77, 78, 116-117.

5 *Annuaire de la Commission du droit international*, *op.cit.*, p. 260. Za primere iz međunarodne jurisprudencije videti: "Case concerning the Temple of Preah Vihear", *International Court of Justice Reports, (Judgment)*, 1962, pp. 23-32. "Award of the King of Spain Case", *Ibid.*, 1960, pp. 213-214.

normi *jus cogens*. Na diplomatskoj konferenciji o pravu ugovora između država održanoj 1968. i 1969. godini, i konferenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija održanoj 1986. godine, bila su izražena nastojanja za usvajanjem odredbi kojim bi se sankcionisale ponašanja koja za posledicu povlače ništavost ugovora.⁶ Bečke konvencije samo su anticipirale pomenuta nastojanja zadržavajući ranije utvrđenu teorijsku distinkciju između relativnih i apsolutnih osnova ništavosti.⁷ Bečke konvencije utvrdile su elemente radnji kojima se vređaju ugovori, a koji dovode do njihove ništavosti. Pravna kvalifikacija osnova relativne ništavosti ugovora otuda počiva na jednom od sledećih razloga: 1) povredi propisa unutrašnjeg prava države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora; 2) posebnom ograničenju ovlašćenja za izražavanje pristanka države ili međunarodne organizacije; 3) zabludi; 4) prevari i, 5) podmićivanju predstavnika države ili međunarodne organizacije (članovi 46-50. Bečkih konvencija). Za kvalifikaciju osnova apsolutne ništavosti ugovora propisuju se sledeći razlozi: 1) prinuda izvršena nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije; 2) prinuda izvršena nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom silom ili upotrebom sile i, 3) sukob sa prinudnom normom opšteg međunarodnog prava – *jus cogens* (članovi 51-53. Bečkih konvencija). Punovažnost ugovora ili pristanka države ili međunarodne organizacije na obavezivanje ugovorom može se osporiti primenom jedne, odnosno druge Bečke konvencije u celini (stav 1, člana 42). Konačno, održavanje ugovora na snazi može se dovesti u pitanje isključivo iz razloga izričito predviđenih u Bečkim konvencijama.⁸ Bečke konvencije o pravu ugovora predviđaju

6 U tom pogledu, posebno mesto zauzele su nove emancipovane države nastale nakon procesa dekolonizacije koje su dale vidan doprinos u utvrđivanju osnova ništavosti ugovora. Videti: "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", Première session, Vienne, 26. mars–24. mai 1968, pp. 258-363, 504-507, 513-515 (sednice Plenarne komisije: 43-57, 78 i 80); *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9. avril–22. mai 1969, pp. 89–115, 134, 179, 210 (Plenarne sednice: 18-20, 23, 31, 34). Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, Beč, 20. mart 1986, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, br. 1, str. 18–45.

7 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 207. Pisci iznose raniju tradicionalnu praksu, prenetu iz unutrašnjeg prava, koja je poricala podelu na razloge relativne i apsolutne ništavosti ugovora, polazeći od određenih pojedinačnih stavova u pogledu odnosa privatnih i javnih interesa.

8 Kod prestanka ugovora (njegovog otkazivanja ili povlačenja jedne strane ugovornice), kao osnov može da posluže, pored odredaba Bečkih konvencija i

mogućnost deljivosti ugovornih odredbi u vezi sa njihovom ništavošću, pod sledećim uslovima: 1) kad je u pogledu izvršenja ove odredbe moguće odvojiti od ostalog dela ugovora; 2) kad proizilazi iz ugovora ili je na drugi način ustanovljeno da prihvatanje odredaba u pitanju nije za drugu stranu ugovornicu ili druge strane ugovornice u tom ugovoru predstavljalo bitnu osnovu za pristanak na obavezivanje ugovorom u celini i, 3) kad je nepravilno da se nastavi sa izvršavanjem preostalog dela ugovora (stav 3, člana 44). Prema Bečkim konvencijama, deljivost ugovornih odredbi izričito je zabranjena ako do ništavosti ugovora dođe usled prinude nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije, prinudom nad državom ili međunarodnom organizacijom, pretnjom sile ili upotrebom sile ili usled sukoba ugovora sa normom *jus cogens* (stav 5, člana 44). Država ili međunarodna organizacija ne može se pozivati na razlog ništavosti ugovora, ako je, pošto je bila upoznata sa činjenicama: 1) izričito prihvatila da je ugovor punovažan ili da ostaje na snazi ili da se i dalje primenjuje, već prema tome kakav je slučaj ili, 2) ako se mora smatrati, na osnovu njenog ponašanja, da se prećutno saglasila, već prema tome kakav je slučaj, sa pravovaljanošću ugovora ili sa njegovim održavanjem na snazi ili daljom primenom (član 45. Bečkih konvencija).⁹ Pravo na pozivanje na razloge ništavosti ugovora ne gubi se jedino u slučaju postojanja osnova apsolutne ništavosti ugovora ili u slučajevima prestanka ugovora nastankom nove opšte obavezne norme (*jus cogens*). Kada je ništavost ugovora rezultat primene Bečkih konvencija ili ugovornih odredaba, ništavost nema nikakvog uticaja na dužnost države ili međunarodne organizacije da ispunjava svaku obavezu spomenutu u ugovoru kojoj ta država ili ta organizacija podleže u skladu sa međunarodnim pravom nezavisno od pomenutog ugovora. (član 43. Bečkih konvencija). U tom smislu, strane ugovornice vezane su međunarodnim obavezama nezavisno od ugovora, pa se države ili međunarodne organizacije ne mogu osloboditi obaveza koje proizilaze iz drugih međunarodnopravnih izvora (na

odredbe konkretnog ugovora. Isto pravilo važi i za obustavu primene ugovora (stav 2, člana 42. Bečkih konvencija).

9 U doktrini se pomenute situacije kvalifikuju osnaženjem (konvalidacijom) manljivog ugovora. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, 522; U osnovi, radi se o primeni starog načela prisutnog još u Rimskom pravu po kome ćutanje znači odobravanje (*qui tacet consentire videtur*). Načelo podrazumevanog pristanka (*acquiescence*), uneto u Bečke konvencije podrazumeva da će strane ugovornice nakon što su saznale za razloge ništavosti, izričito ili prećutno potvrditi svoju nameru da nastave sa primenom ugovora. Videti: Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties, op.cit.*, pp. 168, etc.

primer, običaja, opštih pravnih načela, i dr.).¹⁰ Bečke konvencije pomenutim rešenjem potvrdile su međuzaviznost koja postoji između različitih izvora međunarodnog prava.¹¹

3. Osnovi relativne ništavosti i Bečke konvencije o pravu ugovora

Pravovaljanost ugovora u uporednom pravu određuje se uglavnom prema istim merilima. Ugovor u načelu mora biti zaključen od pravno sposobnih strana ugovornica, potom mora imati dozvoljen predmet i ne sme biti proizvod neke od mana volje.¹² Prema mišljenju specijalnog izvestioca Komisije za međunarodno pravo *Humphreya Waldocka* (posle i stručnog savetnika konferencije o pravu ugovora u Beču), pravo pozivanja na razloge relativne ništavosti pripada isključivo ugovornicama na koje se razlozi odnose. Budući da pravo pozivanja na osnove relativne ništavosti nije pravo *erga omnes*, strane ugovornice imaju slobodu izbora da li će se u svojim ugovornim odnosima pozivati na neku povredu koja predstavlja neki od osnova relativne ništavosti.¹³ Zavisno od konkretnog osnova ništavosti, nastupiće i odgovarajuće pravne posledice. U slučaju nastupanja neke povrede koja se može podvesti pod neki od osnova relativne ništavosti, po pravilu, strane ugovornice pozivaju se na osnov ništavosti, a potom u predviđenom postupku pristupaju i utvrđivanju razloga za poništaj ugovora. Razlike između osnova relativne ništavosti *in extenso*, počivaju na okolnostima koje se odnose na zaključivanje ugovora.

i) Propisi unutrašnjeg prava države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora

Strane ugovornice ne mogu se pozivati na razlog ništavosti koji bi predstavljala činjenica da je njihov pristanak na obavezivanje ugovorom izražen povredom nekog propisa unutrašnjeg prava, izuzev

10 Isto važi i za prestanak ili otkazivanje ugovora, povlačenje jedne strane iz ugovora ili obustavu primene ugovora. Ovakvo formulisane odredbe nije bilo u prvobitnom nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966.

11 Paul Reuter, *Introduction au Droit des traités*, *op.cit.*, p. 117.

12 Navedena merila predstavljaju opšta pravna načela poznata još u Rimskom pravu. Videti: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, 1976, *op.cit.*, str. 309.

13 Christos L Rozakis, "The Invalidity of Treaties", *Archiv des Volkerrechts*, 1974, vol. 16, pp. 150, etc.

ako je ova povreda bila očevidna i ako se odnosila na pravila unutrašnjeg prava države ili međunarodne organizacije od osnovnog značaja (član 46. Bečkih konvencija). U teoriji i praksi postoje različita mišljenja o pomenutom osnovu relativne ništavosti ugovora. U cilju približavanja suprotstavljenih stavova, usvojeno je kompromisno „empirijsko” približavanje koje vodi računa o formalnom izražavanju pristanka strana ugovornica na obavezivanje, kao i o odredbama prisutnim u konstitutivnim aktima. Može se zaključiti da je odredba iz Bečkih konvencija uobičajeno pravilo kojim se reguliše ratifikacija ili bilo koji drugi oblik davanja pristanka na obavezivanje ugovorom, saglasno odgovarajućim odredbama ustavnih akata.¹⁴ Otuda je ovo pitanje blisko odnosu koji postoji između unutrašnjeg i međunarodnog prava.¹⁵ Međunarodnopravna doktrina povlači razliku između materijalne i formalne protivustavnosti ugovora država i međunarodnih organizacija, sa različitim posledicama tih razlikovanja.¹⁶ U praksi postoje različita ograničenja ustavnog poretka strana ugovornica o sposobnosti za zaključenje ugovora. Određeni ustavi država ne dozvoljavaju zaključenje ugovora ili izvesnih kategorija ugovora, bez prethodnog pristanka zakonodavnih organa. Drugi ustavi, propisuju da ugovori stiču snagu zakona na teritoriji države ugovornice samo ako su „odobreni” ili potvrđeni na jedan ili drugi način od strane zakonodavnog organa. Neki ustavi pak, koji su podložni promenama isključivo putem specijalno propisanog

14 U doktrini je izneto mišljenje, da nije opravdano izjednačavati rešenja pristupna u Bečkim konvencijama o pravu ugovora, s obzirom na odgovarajuća pravila međunarodnih organizacija o nadležnosti organa za zaključenje međunarodnih ugovora. Videti: *Annuaire de la Commission du droit international*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 53, 54; Zoran Radivojević, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 221–226; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, op.cit., p. 192.

15 Teorijski se u vezi odnosa unutrašnjeg i međunarodnog prava povlače i druga suštinska pitanja poput suverenosti države, autonomnosti i pravnog subjektiviteta međunarodnih organizacija, ali i drugih pitanja koja se s jedne strane nadovezuju za međunarodno ugovorno pravo, a sa druge ga u izvesnoj meri i nadilaze. Videti: Stevan Đorđević, „Odnos unutrašnjeg i međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1997, br. 4-6, str. 354–397.

16 Milenko Kreća, „O formalnoj protivustavnosti međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 1-4, str. 440–454; Zoran Radivojević, „Protivustavnost ugovora međunarodnih organizacija”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1985, br. 3, str. 510–536. Pitanje je vezano za tzv. protivustavne i protivzakonite ratifikacije. Videti: Vladimir Ibler, „Protivustavna ratifikacija”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2, str. 271–286.

postupka, posredno ograničavaju izvršnu sposobnost za zaključivanje ugovora. Otuda se logično postavlja pitanje, u kojoj meri pomenuta ograničenja ustavnog poretka strana ugovornica utiču na valjanost pristanka za zaključivanje ugovora datih od njihovih ovlašćenih predstavnika? Povodom navedenog pitanja, u doktrini međunarodnog prava izneta su različita mišljenja. Jedno mišljenje polazilo je od stanovišta da međunarodno pravo ostavlja unutrašnjem pravu svake države (i međunarodnoj organizaciji), pravo da odredi organe i postupak kroz koji će izraziti volju za obavezivanjem međunarodnim ugovorom. Sledstveno navedenom, odredbe unutrašnjeg prava kojima se ograničava sposobnost organa da zaključuju ugovore trebalo bi da bude deo međunarodnog prava. Takav stav, bio je preovladavajući u početnom radu Komisije za međunarodno pravo 1951. godine. Pomenuto gledište kasnije je prihvaćeno s rezervom koja se ticala ustavnih ograničenja. Naime, smatralo se da ustavna ograničenja moraju da budu „očevidna”, kako se ne bi kompromitovala stabilnost ugovora. Drugo mišljenje vodilo je računa isključivo, o spoljnim posledicama izražene volje ovlašćenog organa strana ugovornica. Mišljenje je polazilo od uskog tumačenja dejstva ustavnih ograničenja, s obzirom da ograničenja nisu prihvaćena od drugih strana ugovornica. Povodom navedenog pitanja, u međunarodnoj jurisprudenciji i državnoj praksi zauzeta su različita rešenja.¹⁷ Nacrt Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, koji je sadržao pravilo o ništavosti ugovora zbog propisa unutrašnjeg prava države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora, privukao je veliku pažnju na Konferenciji u Beču 1968-1969. godine. Povodom predloga, učesnice su podnele više amandmana u cilju njegovog pojašnjenja. U toku rada Konferencije, sa puno suptilnosti dotaknuta su mnoga pitanja u vezi sa kodifikacijom predmetnog pravila (na primer, u vezi značaja ustavnih odredaba, odnosa unutrašnjeg i međunarodnog prava, pravila *pacta sunt servanda*, teškoća u vezi sa unutrašnjim propisima drugih država, teškoća koje će nastati u vezi sa primenom predmetne odredbe, i dr.). Veći broj predstavnika država svoje pozitivno opredeljenje vezalo je za predviđene odredbe o mirnom rešavanju sporova koji nastanu iz

17 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 261-263; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 52-54. O dva suprotstavljena teorijska shvatanja sa praktičnim posledicama – „internacionalističko” i „ustavno”, videti: Smilja Avramov. Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 523).

primene Konvencije.¹⁸ Pravilo uneto u Bečku konvenciju iz 1986. godine, *mutatis mutandis* sadrži istovetno rešenje, sa izuzetno malim redakcijskim prilagođavanjem teksta koje je vodilo računa o povredi propisa unutrašnjeg prava države, odnosno međunarodne organizacije koje se tiču nadležnosti za zaključenje međunarodnih ugovora.¹⁹ Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, očigledno zauzimaju srednje rešenje u odnosu na stanovšta izneta u doktrini. U njima se najpre izlaže opšte pravilo, a potom izuzetak od opšteg pravila. Opšte je pravilo da nepoštovanje unutrašnjih propisa države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključivanje ugovora ne dira u valjanost pristanka na obavezivanje međunarodnim ugovorom koje bi bilo dato od lica kojeg međunarodno pravo smatra za ovlašćeno lice za izražavanje pristanka na obavezivanje.²⁰ Izuzetak od opšteg pravila predstavlja očigledna povreda unutrašnjih propisa države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora koja se odnosi na pravila od suštinskog značaja (član 46. Bečkih konvencija).²¹ Prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora, povreda je očigledna ako je objektivno jasna za svaku državu ili svaku međunarodnu organizaciju koja u tom pogledu postupa prema uobičajenoj praksi država, odnosno međunarodnih organizacija i u dobroj veri (*bona fide*). U konkretnom slučaju nije nužno da druga

18 “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 258–267, 504–505 (43. i 78. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 89–94 (18. Plenarna sednica).

19 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 52–54; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 22 (napomena 9). Dodajemo ovde, da je skoro istovetno regulisanje primenjeno i za ostale osnove relativne i apsolutne ništavosti ugovora u kojima su međunarodne organizacije strane ugovornice.

20 Primera radi, poznato je da je Stalni sud međunarodne pravde u slučaju oko Istočnog Grenlanda iz 1933. godine, utvrdio da, iako je Norveška isticala da je izjava njenog ministra inostranih poslova ništavna s obzirom na njenu protivustavnost, takvo obrazloženje nije prihvatljivo. Stoga je Sud potvrdio da je Norveška vezana izjavom njenog ministra inostranih poslova. Videti: “Eastern Greenland Case” *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 53, p. 71.

21 U članu 27. Bečkih konvencije, koji se odnosi na unutrašnje pravo ili pravila međunarodne organizacije u odnosu na poštovanje ugovora, propisuje se da su pravila izražena u njemu bez uticaja na član 46. Konvencija koji se tiče relativne ništavosti ugovora usled povreda unutrašnjih propisa države ili pravila međunarodne organizacije. Član 27. glasi: „Jedna strana ugovornica ne može se pozivati na odredbe svog unutrašnjeg prava (odnosno pravila organizacije) da bi opravdala neizvršenje ugovora. Ovo pravilo je bez uticaja na član 46”.

strana ugovornica bude stvarno svesna prekršaja unutrašnjeg prava države ili međunarodne organizacije. Pretpostavlja se da je ugovorna strana znala za prekršaj samo onda, ako je povreda bila jasna i očevidna za svaku državu ili međunarodnu organizaciju koja postupa savesno prema uobičajnoj praksi.²² Komisija za međunarodno pravo nije se bliže upuštala u određivanje, kada ima „očigledne” povrede, smatrajući da će odgovor zavisiti od posebnih okolnosti slučaja.²³ Predmet očigledne povrede može biti isključivo unutrašnja norma države ili međunarodne organizacije kojom se reguliše nadležnost za zaključenje međunarodnih ugovora. Norma *per se*, mora ispunjavati suštinski uslov, odnosno mora biti norma od osnovnog značaja. Po pravilu, reč je o ustavnim propisima države ili međunarodne organizacije uzetih *in extenso*. Praktično, navedenim rešenjem iz Bečkih konvencija, pored ustava države ili osnovnog akta međunarodne organizacije, pravno relevantni mogu biti i drugi državni propisi ili unutrašnji akti međunarodne organizacije kojim se regulišu nadležnosti za zaključenje međunarodnih ugovora (na primer, zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora, pravilnici međunarodnih organizacija, i slično). Bečke konvencije utvrđuju međunarodnopravne posledice nepoštovanja unutrašnjih propisa države ili međunarodne organizacije, što je opet bez uticaja na sankcije koje unutrašnje pravo države ili međunarodne organizacije utvrđuje u odnosu na organe koji postupaju suprotno propisanim ovlašćenjima (*ultra vires*).

ii) Posebna ograničenja ovlašćenja za izražavanje pristanka države ili međunarodne organizacije za zaključenje ugovora

Ovlašćenje predstavnika države ili međunarodne organizacije da izrazi pristanak na obavezivanje u skladu sa unutrašnjim pravilima i uputstvima može biti podvrgnuto raznovrsnim ograničenjima. Poštovanje pomenutih ograničenja stvar je unutrašnjeg prava svake države ili međunarodne organizacije, odnosno političke i upravne discipline predstavnika koji prilikom zaključenja ugovora nastupaju u ime države

22 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 524. Autori s pravom uočavaju teškoće koje će nastati u vezi sa definicijom očigledne povrede (pre svega na nejasnost unutrašnje prakse, teškoće u dokazivanju kada ima očigledne povrede i organa koji će to presuditi).

23 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 264.

ili međunarodne organizacije, kao njihov organ. Sasvim izuzetno, prekoračenje ograničenja može biti od interesa kod pozivanja na razloge relativne ništavosti ugovora. Ovlašćenje predstavnika da izrazi pristanak države ili međunarodne organizacije na obavezivanje određenim ugovorom trebalo bi da bude predmet posebnog ograničenja i da predstavnik nije vodio računa o tome. Međutim, posebno ograničenje moguće je samo kad ograničenje nije saopšteno drugim državama ili međunarodnim organizacijama koje su učestvovala u pregovorima i to, pre nego što je ovaj pristanak izražen.²⁴ Proizilazi otud da se na pomenuta ograničenja mogu pozivati strane ugovornice, ukoliko su saopštena drugoj strani ugovornici pre nego što je pristanak na obavezivanje dat. U predmetnom slučaju reč je o pristanku na obavezivanje koje je konačno to jest, koje nastupa u slučaju kada predstavnik države ili međunarodne organizacije konačno obaveže državu ili međunarodnu organizaciju (na primer, u slučaju davanja pristanka na obavezivanje ugovorom potpisom). Ako su sledile i druge faze u zaključivanju ugovora (na primer, ratifikacija, prihvatanje, odobravanje i dr.), onda se aktom o konačnom obavezivanju osnažuje i raniji akt neovlašćenog predstavnika.²⁵ Prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora, pitanje posebnih ograničenja ovlašćenja za izražavanje pristanka države ili međunarodne organizacije regulisano je na sledeći način: ako je ovlašćenje predstavnika da izrazi pristanak države, odnosno međunarodne organizacije na obavezivanje određenim ugovorom sačinjavalo predmet posebnog ograničenja, činjenica da ovaj predstavnik nije vodio računa o njemu ne može se isticati kao razlog za ništavost pristanka koji je on izrazio, ukoliko ograničenje nije bilo saopšteno drugim državama ili međunarodnim organizacijama koje su u pregovorima učestvovala, pre nego što je izražen ovaj pristanak (član 47).²⁶

24 U doktrini se iznose razni primeri ograničenja kao što su, obaveza da se dobije nadoknada do određenog iznosa na osnovu ugovora o službenostima ili sl.

25 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 524-525. U navedenom slučaju ukazuje se na prekršaj ograničenja da se izrazi pristanak države na obavezivanje ugovorom kao na samostalnu „pravnu činjenicu” (na primer, ako ugovor stupa na snagu potpisom).

26 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 264, 265; 1982, vol. II, Deuxième partie p. 54; “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 267-270, 505 (44. i 78. sednica Plenarne komisije). *Ibid.*, 1969, p. 94. 18. (Plenarna sednica), Istinica je srodnost ove odredbe sa prethodnim članom 46, koji se odnosi na propise unutrašnjeg prava države ili pravila međunarodne organizacije

iii) Zabluda

Zabluda *stricto sensu*, predstavlja pogrešnu predstavu o nekoj činjenici ili situaciji relevantnoj za zaključenje međunarodnog ugovora. U širem smislu, zabluda označava nepoznavanje činjenica i situacija ili njihovu netačnu predstavu. Većina međunarodnopravnih pisaca priznaje da zabluda kao oblik manljivosti volja strana ugovornica, može da utiče na pravnu valjanost ugovora. Otuda proizilazi i shvatanje da je zabluda razlog za ništavost međunarodnog ugovora. U praksi se u najvećem broju pojavljuju tzv. geografske zablude to jest, zablude o mapama i obeležavanju pojedinih geografskih područja. Problem izazvan zabludom, rešava se po pravilu, zaključenjem novog ugovora. U drugim slučajevima, pak, smatra se da je zabluda pre svega povezana sa pitanjem primene ugovora, nego što je u vezi sa njegovom pravnom valjanošću. Navedena pitanja najčešće se rešavaju arbitražom. Zabluda kao razlog ništavosti ugovora potvrđena je u diplomatskoj i sudskoj praksi. U diplomatskoj praksi podvlači se da zabluda ne može biti izvinjavajuća, i da se države ne mogu pozivati na „diplomatsko neiskustvo” (*l'inexpérience diplomatique*).²⁷ U međunarodnoj doktrini, uglavnom se uzima da zabluda u pogledu prava ne utiče na valjanost ugovora. Pisci su većinom saglasni da bi zabluda o pravu trebalo da bude odbačena, jer kao i u slučaju pojedinaca u unutrašnjem pravu, države ili međunarodne organizacije ne mogu se pozivati na neznanje prava za svoje sopstvene akte (opšte načelo iz unutrašnjeg prava – *ignorantia legis nocet, ignorantia juris non excusat*). Kada je reč o zabludama o činjenicama, u doktrini postoji razlikovanje na zablude o bitnim i zablude o nebitnim činjenicama. Sledeći praksu iz unutrašnjeg prava mišljenja se potpuno razilaze: od mišljenja koje poriče postojanje razlika između bitnih i nebitnih činjenica i uzimanja u obzir svake zablude kao razloga za ništavost ugovora, do mišljenja koji tu podelu potvrđuju i uzimaju u obzir zabludu kao odlučujući činilac prilikom preuzimanja obaveza.²⁸ Bitna zabluda nastupa onda, kada je sačuvala suštinski osnov i odlučno delovala u pravcu davanja pristanka na

o nadležnosti za zaključenja ugovora, ali je ipak na kraju usvojen u osnovi predlog onako kako je predložila Komisija za međunarodno pravo 1966. godine.

27 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 194.

28 “Draft Convention on the Law of Treaties”, Research in International Law under the Auspices of the Faculty of the Harvard Law School, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Part III, Supplement, pp. 1126, 1132–1133.

obavezivanje ugovorom. Do pristanka na obavezivanje ugovorom ne bi ni došlo, da se predstavnik države ili međunarodne organizacije koji je pristanak dao nije nalazio u zabludi. Dakle, u svakom konkretnom slučaju, trebalo bi da postoji uzročna veza između zablude i pristanka na obavezivanje (na primer, kod pogrešne zemljopisne karte i zablude oko određivanja granica). Pozivanje na zabludu moguće je i onda, kada je predstavnik dao pristanak na obavezivanje ugovorom u ime države ili međunarodne organizacije, a nije poznao činjenično stanje. Nepoznavanje činjeničnog stanja u tom slučaju, ne može se pripisati njegovoj neobazrivosti ili nepažnji. Posmatrajući primenu ugovora u međunarodnoj praksi, slučajevi pozivanja na zabludu nisu česti. Ipak, pojava zablude kod sklapanja međunarodnih ugovora nije u potpunosti uklonjena i pored činjenice da je kriterijum potrebne pažnje prilikom zaključenja ugovora u međunarodnom pravu strožiji, u odnosu na unutrašnje pravo.²⁹

Međunarodna jurisprudencija potvrđuje kao običajno pravilo da se država ne može pozivati na zabludu u koju je došla svojim ponašanjem ili koju je mogla izbeći. U odluci Stalnog suda međunarodne pravde u slučaju spora između Danske i Norveške povodom pitanja pravnog statusa Istočnog Grenlanda iz 1933. godine, konstatovano je da nema osnova za pozivanje na zabludu u vezi sa izjavom norveškog ministra inostranih poslova Ihlena. U izdvojenom mišljenju sudije *Anzillotta*, pored ostalog, rečeno je i da „svaka zabluda treba biti izvinjavajuća”.³⁰ U sporu između Kambodže i Tajlanda povodom hrama Préah Vihear, Međunarodni sud pravde potvrdio je pravilo da nije moguće pozivanje na zabludu, ako je država koja iznosi prigovor doprinela svojim ponašanjem zabludi ili je zabludu mogla izbeći, ili ako su okolnosti bile takve da su ukazivale na moguću zabludu.³¹ U oba slučaja nije prihvaćeno pozivanje na zabludu. Sudskim odlukama došlo je do utvrđivanja uslova i situacija kada zabluda ne utiče na valjanost datog pristanka na obavezivanje ugovorom. Takođe, odlukama se daje odgovor na pitanje, u kojim

29 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 99–103. U međunarodnom pravu stroži su uslovi negoli u privatnom pravu, jer se pretpostavlja da su pitanja koja su predmet ugovora, dobro proučena od lica koja su učestvovala u postupku zaključenja ugovora. Ceo državni aparat mora se s obazrivošću angažovati na upoznavanju sa svim stranama postavljenog pitanja.

30 “Eastern Greenland Case” *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 53, pp. 71, 91-92.

31 “Case Concerning the Temple of Preah Vihear”, *International Court of Justice Reports* 1961, p. 30; 1962, pp. 26-57.

uslovima zabluda može imati dejstvo u vezi sa pravnom valjanošću ugovora. U međunarodnim odnosima zabluda retko nastupa zbog osposobljenosti lica koja učestvuju u zaključenju ugovora i zbog produženog trajanja postupka. Međutim, kao što ni sloboda volje nije u potpunosti oslobođena od prinude, ni zablude nisu u potpunosti isključene iz međunarodne prakse (na primer, kod pogrešne interpretacije geografske karte, zablude oko državljanstva pojedinih lica, netačnosti prevoda, ispravki izvršenih u toku pregovora, i dr.). U dosadašnjoj sudskoj praksi bilo je više primera odbijanja pozivanja na zabludu u vezi sa ništavošću ugovora, nego što je bilo primera kojim se ovom davalo za pravo. Zabluda je moguća i u svakoj izjavi prilikom usaglašavanja nekog teksta, a ne samo povodom izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom (na primer, postoje slučajevi iz prakse Ujedinjenih nacija, kada su se pojedine delegacije pozivale da su glasale za neodgovarajući „pogrešan” tekst rezolucije, i dr.). Obe Bečke konvencije o pravu ugovora, potvrđuju i slede običajno pravo i dosadašnju praksu u odnosu na zabludu kao osnov i razlog relativne ništavosti međunarodnih ugovora. Prema Konvencijama, strana ugovornica se može pozivati na zabludu u ugovoru radi poništenja pristanka na obavezivanje ugovorom, ako se zabluda odnosi na činjenicu ili situaciju za koju je ta strana ugovornica pretpostavljala da postoji u momentu kada je ugovor bio zaključen i koja je sačinjavala suštinski osnov pristanka ove države ili međunarodne organizacije na obavezivanje ugovorom (stav 1, člana 48). Bečke konvencije utvrđuju i da se pozivanje na zabludu neće primenjivati ako je država ili međunarodna organizacija svojim ponašanjem doprinela ovoj zabludi ili ako su okolnosti bile takve da je ona (država ili međunarodna organizacija) morala biti upozorena na mogućnost zablude (stav 2, člana 48).³² Zabluda pak, koja se tiče isključivo sastavljanja teksta jednog ugovora, ne utiče na njegovu pravovaljanost (stav 3, člana 48).³³ Bečke

32 Iz jugoslovenske istorije interesantan je slučaj razlike u tekstovima Rapalskog ugovora iz 1920. godine, i čiji član VII na italijanskom jeziku počinje sledećim rečima „Vlada Kraljevine SHS izjavljuje da priznaje u korist italijanskih državljana italijanskih interesa u Dalmaciji sledeće (...)”. U srpsko-hrvatskom tekstu nema reči „i italijanskih interesa”. Prema izjavama članova jugoslovenske delegacije, te reči su dodate u italijanski tekst u poslednjem trenutku, i to bez pitanja i konsultacije članova jugoslovenske delegacije. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 103.

33 Prema odredbi iz člana 79. i člana 80. Bečkih konvencija, navode se postupci o ispravkama teksta ili ispravkama u overenim prepisima ugovora. Ovdje nije reč o razlozima za ništavost ugovora, već samo o mogućnosti da se pribegne ispravci nekog teksta ugovora.

konvencije uzimaju u obzir ne samo zabludu o suštinskim činjenicama koje su dovele do prestanka neobavezivanja ugovorom, već se tu uključuju i zablude o situacijama, što je svakako širi pojam od zablude o činjenicama. Zablude o situacijama sadrže oba elementa zablude: zabludu o činjenicama, ali i zabludu u kojoj su se stekle pogrešne predstave o pravu, odnosno situacijama koje su iz njega proizašle. Složena i iznijansirana pitanja o zabludama traže odgovor od slučaj do slučaja.³⁴ Na kraju, u praksi se mogu razlikovati i zablude u vezi poznavanja pojedinosti koje mogu da utiču na kvalifikaciju činjenica na bitne i nebitne i zabluda u vezi kvalifikacije formalnih i neformalnih ugovora. U toku rada Komisije za međunarodno pravo izneto je da izvesni pravni sistemi razlikuju zajedničku zabludu svih strana ugovornica od zablude jedne strane ugovornice. Pomenutu razliku Komisija nije unela u nacrt pravila ugovora iz 1966. godine, niti se razlika nalazi u tekstu Bečkih konvencija o pravu ugovora.³⁵ Najzad, ako je ništavost ugovora ustanovljena usled pozivanja na zabludu, onda saglasno Bečkim konvencijama dejstvo ugovora se oglašava ništavim *ab initio* (član 69).³⁶

iv) Prevara

Pod prevarom (obmanom), podrazumeva se, u najširem smislu reči, svaka podvala, laž, lukavstvo, zlonamerno predstavljanje koje ima za cilj da kod druge strane pregovarača stvori lažnu predstavu na osnovu koje prevarena strana pristaje na obavezivanje međunarodnim ugovorom. Navedena definicija uobičajena je u unutrašnjem pravu. U doktrini međunarodnog prava smatra se da prevara utiče na pravnu valjanost zaključenog ugovora. Prevara može da se odnosi na bitnu činjenicu i tada deluju na valjanost čitavog ugovora, dok u slučajevima kada se odnosi na sporedne činjenice, onda deluje na valjanost određene odredbe ugovora. Prevara se može pojaviti kod zaključenja dvostranih i višestranih ugovora. U drugom slučaju mogućnost za prevaru daleko je manja. U međunarodnoj praksi sasvim su retki slučajevi pozivanja na prevaru kao

34 N. Q.Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 194, 195; Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 525-526.

35 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 265, 266.

36 *Ibid.*, pp. 265-266; 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 55; "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 270-276, 506 (44. i 78. sednica Plenarne komisije). S obzirom na strukturu pojedinih međunarodnih organizacija, uslovi za nastanak zablude kao osnove relativne ništavosti ugovora koje one zaključuju, dosta su proređene.

osnov ništavosti ugovora.³⁷ Otuda se neretko ističe da su primeri prevare prilikom zaključenja ugovora praktično nepostojeći, odnosno prevare predstavljaju izuzetke. Izuzetak čine istorijski presedani u vezi sa zaključenjem ugovora između kolonijalnih sila i vođa domorodačkih plemena prilikom teritorijalnih osvajanja delova Afrike. Tim ugovorima, sagovornici su se osmišljenim manevarskim radnjama navodili na zaključenje neravnopravnih ugovora.³⁸ Bečke konvencije o pravu ugovora određuju prevaru na sledeći način: „Ako je država ili međunarodna organizacija navedena na zaključenje ugovora prevarnim ponašanjem druge države ili međunarodne organizacije koja je učestvovala u pregovorima, država ili međunarodna organizacija može se pozvati na prevaru radi poništenja njenog pristanka na obavezivanje ugovorom“ (član 49). Konvencije ne daju nikakvo bliže određivanje elemenata utvrđenog pravila, već ostavljaju praksi da se analogijom oslanja na privatnopravna rešenja. Tako se izrazom „prevarne radnje“ (fr. *conduite frauduleuse*, eng. *fraudulent conduct*), želelo označiti ponašanje kojima se druga strana ugovornica navodi na pristanak, što druga strana, svakako ne bi učinila da nije bilo prevarnih radnji.³⁹ Kod prevare je važno uočiti postojanje zle namere (*mala fide*), odnosno određenog ponašanja kroz čije se različite oblike materijalizuje zla namera. Uzročna veza između prevarnog ponašanja i zablude u tom smislu, nužan je element ništavosti. Iako nije sporno da postoji tesna veza između zablude i prevare, jer je prevara na neki način izazvana zabludom, razlika među njima ipak postoji. Tako, kada se prevara dogodi, prevara pogađa suštinu sporazuma za razliku od pogrešne predstave ili nenamerne zablude. Razlika između dva pojma proizilazi iz protivpravnosti ponašanja strane koja preduzima prevarne radnje u cilju dovođenja u zabludu druge strane.⁴⁰ Po pravilu, prevara mora da utiče odlučujuće na drugu stranu prilikom zaključenja

37 Poznat je tako slučaj Minhenskog sporazuma iz 1938. godine, za koji se smatralo da je zaključen prevarom radi ostvarenja teritorijalnog proširenja nemačkog Rajha na područje Čehoslovačke.

38 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 104; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 195.

39 U engleskom tekstu upotrebljen je izraz *fraud*, a u francuskom *dol* koji su suštinski najbliži sadržaju pomenute odredbe. U francuskoj literaturi nalazi se i latinski izraz *lesio* kao osnov ništavosti ugovora, koji navodno nije nikada imao primenu u praksi, mada je upotrebljavan u vezi sa odgovornošću država za pričinjenu štetu. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 147.

40 Prema mišljenju Komisije za međunarodno pravo, prevara znači svaku lažnu izjavu, lažan prikaz ili drugi prevarni postupak kojim se država navodi na sklapanje

ugovora to jest, prevara ne utiče samo na iskrivljavanje slike o postojećem činjeničnom stanju, već značajno utiče i na sam pristanak na obavezivanje ugovorom. Bečke konvencije o pravu ugovora ne čine razliku na bitne i nebitne činjenice, ali usvajaju opšte pravilo o deljivosti ugovora. Strane ugovornice imaju slobodu izbora da se pozovu na prevaru i da traže poništenje celog ili samo određenog dela ugovora, čime se u načelu ostavlja oštećenoj strani da proceni dejstvo prevare.⁴¹ Negativno dejstvo prevare prevazilazi sankcije ništavosti, jer prevara utiče na samu osnovu poverenja između strana u ugovornim odnosima.⁴²

v) Podmićivanje

Podmićivanje (korupcija) imovinskom ili svakom drugom korišću predstavlja akt sračunat da se izvrši odlučujući ili suštinski uticaj na predstavnika države ili međunarodne organizacije da zaključi ugovor. U praksi, podmićivanje može biti posredno i neposredno. Neposredno podmićivanje čini se prema predstavniku strane ugovornice ili prema drugim licima koji su srodnici ili u bliskoj vezi sa samim predstavnikom. Komisija za međunarodno pravo prilikom pripremanja predloga pravila o pravu ugovora smatrala je verovatnijim podmićivanje kao relativni uzrok ništavosti ugovora u odnosu na mogućnost nastupanja prinude nad pregovaračima.⁴³ Iako predlog pravila nije primljen sa velikim oduševljenjem s obzirom na ograničeni broj slučajeva iz prakse, unošenje

ugovora. Videti: "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 244, etc. Analiza svakog pojedinačnog ugovora može da ukaže da li se radi o zabludi ili prevari. Država, odnosno svaka strana ugovornica ima obavezu da preduzme mere opreza, dok se u načelu pretpostavlja da između strana ugovornica važi načelo *bona fide*.

- 41 Paul Reuter, *Introduction au Droit des traités, op.cit.*, p. 145. S jedne strane oštećena strana ugovornica ima pravo zadržati na snazi ceo ili deo ugovora koji se osporava zbog prevare. S druge strane, odgovorna strana koje je počinila prevaru, na osnovu člana 69. stav 3. Bečkih konvencija nemaju pravo da se pozivaju na poništenje posledica akata izvršenih pre poništenja ugovora.
- 42 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 266; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 55; "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 276-289 (45. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, p. 95 (18. Plenarna sednica). Rasprava o prevari kao osnovu ništavosti ugovora vođena je u Komisiji 1968. godine, zajedno sa raspravom o podmićivanju, koje mu je najbliže po sličnosti.
- 43 Prema komentaru Komisije, da bi se ugovor poništio, potrebno je utvrditi da je pregovarač bio podmićen i da je u radnji podmićivanja učestvovala i druga strana u pregovorima. Videti: "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 65.

odredbe u Konvencije o pravu ugovora predstavljalo je značajan progresivni napredak međunarodnog prava u ovoj oblasti.⁴⁴ Institut korupcije preuzet je iz unutrašnjeg prava. Njime se sankcionišu nedozvoljeni i nemoralni postupci u postupku zaključivanja međunarodnih ugovora. Na izvestan način, strane koje učestvuju u pregovorima pomenutim razlogom relativne ništavosti obezbeđuju se od nedozvoljenog ponašanja svojih predstavnika, ali i drugih strana ugovornica. Korupcija je po pravilu praćena mešanjem političkih i pravnih elemenata. U Bečkim konvencijama o pravu ugovora predviđa se da, ako je pristanak države ili međunarodne organizacije bio postignut putem podmićivanja njihovog predstavnika neposrednom ili posrednom radnjom druge države ili međunarodne organizacije koja je učestvovala u pregovorima, država ili međunarodna organizacija u pitanju, može se pozvati na podmićivanje radi poništenja pristanka na obavezivanje ugovorom (član 50). Smisao formulacije „posrednom ili neposrednom radnjom” odnosi se na mogućnost da se podmićivanje pripiše drugoj strani ugovornici u toku pregovaranja. Time je stvoren potpuno novi nedostatak pristanka na obavezivanje ugovorom to jest, podmićivanje predstavnika države, odnosno međunarodne organizacije. Izrazito upečatljiv izraz „podmićivanje” (korupcija), upotrebljen je hotimično i s ciljem da označi odlučujući uticaj na volju predstavnika strana ugovornica. Običan gest kurtoazije ili male i uobičajene pažnje koje se ispoljavaju prema predstavnicima saugovorača u jednom međunarodnom ugovoru nisu razlog za ocenu da je u pitanju podmićivanje (na primer, davanje odlikovanja posle uspešnih misija, davanje određeni prigodnih poklona, diploma, i sl.). Mnoge države propisuju kakvi pokloni mogu da se primaju od drugih država i ostalih subjekata međunarodnog prava. U doktrini i u međunarodnoj praksi ne navode se konkretni primer ili barem, o njima se javno ne raspravlja iz moralnih razloga. Otuda, nije svaki poklon dovoljan *per se*, da bi bio smatran za podmićivanje. Za podmićivanje je potrebno utvrditi nameru da se izvrši znatan uticaj na pregovarača kako bi zaključio međunarodni ugovor. Taj subjektivni, psihološki element dela dosta je teško dokazati. Pogotovo je to slučaj kada je reč o suptilnijim oblicima navođenja predstavnika države ili međunarodne organizacije na pristanak na obavezivanje ugovorom.⁴⁵

44 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 267; Vladimir Ibler, „Neke primedbe uz član 50. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1973, br. 2, str. 131–137.

45 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 527.

Prilikom formulisanja odredbe o podmićivanju kao osnovu relativne ništavosti ugovora, Bečke konvencije imale su u vidu nedostatke slučajeva iz prakse (kod podmićivanja diplomatskih predstavnika ili drugih javnih ličnosti i predstavnika država). Kako nisu imale pravni oslonac u običajnom pravilu, Bečke konvencije nisu se mogle izjasniti ni povodom pitanja da li se kod korupcije radi isključivo o pribavljanju protivpravne imovinske ili svake druge koristi. Takođe, Konvencije nisu odgovorile na pitanje da li je podmićivanje moguće i posrednim putem u odnosu na lica bliska predstavniku strane ugovornice.⁴⁶ Valja istaći da je, već prilikom rasprave o pomenutom pitanju, u doktrini isticano da postoji sumnja u pravnu zasnovanost i celishodnost ovog kodifikacionog postupka. Nije isključeno da propisana odredba iz Bečkih konvencija ne bude potvrđena u praksi, ali ne zato što podmićivanje u praksi zaista ne postoji, već iz drugih, nepravanih i prozaičnih razloga.⁴⁷ U doktrini se svojevremeno isticalo kako nije izvesno i nije nužno da se podmićivanje kvalifikuje kao „samostalan” osnov za ništavost ugovora.⁴⁸ Odavde je očigledno da je Komisija za međunarodno pravo bila motivisana opštim nastojanjem Ujedinjenih nacija da suzbije pojavu korupcije u svim njenim vidovima.⁴⁹ Prema Bečkim konvencijama podmićivanje je bliže prevari nego prinudi izvršenoj nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije, imajući u vidu da postoji mogućnost deljivosti ugovora u vezi sa ništavošću pojedinih njegovih odredbi.⁵⁰

46 Podmićivanje ne mora učiniti predstavnik strane ugovornice, već je dovoljno da je podmićivanje izvršilo lice pod kontrolom ili u ime strane ugovornice. Videti: Paul Reuter, *Introduction au Droit des traités, op.cit.*, p. 147.

47 Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava, op.cit.*, 137.

48 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 195. Prema piscima, podmićivanje je usko vezano sa prevarom, jer je to samo „manevar” da se saugovarač navede u pregovorima i postigne rezultat zaključenja ugovora.

49 *Ibid.*, p. 196.

50 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 267; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 55, 56. “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 276–289 (45. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 95, etc. (8. Plenarna sednica). U raspravama je isticano da se podmićivanje može pojaviti u aktivnom i pasivnom stanju. Veoma je teško da su kolektivni organi međunarodnih organizacija mogući objekti podmićivanja, jer se podmićivanje može vršiti preko određenih lica – funkcionera u međunarodnim organizacijama. Zajednički amandman da se ukine ovaj osnov ništavosti ugovora, odbačen je 1968. godine. Na Plenarnoj sednici 1969. godine, nije se više insistiralo na brisanju pomenutog osnova.

3. Osnovi apsolutne ništavosti i Bečke konvencije o pravu ugovora

Za razliku od relativne ništavosti ugovora koja nastupa tek ukoliko se stranke na nju pozovu, apsolutna ništavost ugovora nastupa odmah i deluje *ex tunc*. Prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora načelo jedinstva ugovora važi za sledeće osnove apsolutne ništavosti: prinudu izvršenu nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije; prinudu izvršenu nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom silom ili upotrebom sile (tzv. prinuda nad državom kao kolektivitetom) i ugovor suprotan prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*).

i) Prinuda nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije

U tradicionalnom međunarodnom pravu smatrao se ništavim, nepostojećim, ili bar podložnim poništenju ugovor, pri čijem je donošenju primenjivana prinuda nad predstavnikom države. U savremenoj praksi upotreba prinude nad predstavnikom države, međunarodne organizacije ili drugog subjekta međunarodnog prava najčešći je slučaj ništavosti ugovora. Zajedničko za pomenuti slučaj jeste, da u radnji koja je proizašla iz prinude nema saglasnosti volja strana ugovornica (*consensus ad idem*) U klasičnoj doktrini napravljena je razlika između tzv. *vis absolute* i *vis compulsive*. Razlikovanje je *per analogiam*, preneto iz unutrašnjeg u međunarodno pravo. Smatralo se da prvi oblik prinude (*vis absoluta*), obuhvata upotrebu sile prema licu koje daje pristanak na obavezivanje. Za drugi oblik prinude (*vis compulsiva*), smatralo se da ne utiče na valjanost ugovora, odnosno pravnog posla. Budući da je navedeno razlikovanje vezano za istorijski period u kome je rat bio dozvoljeno sredstvo nacionalne politike, podela je ograničena *per se*, jer ima isključivo doktrinarni karakter s obzirom na međunarodnopravnu zabranu pretnje silom i upotrebe sile u međunarodnim odnosima.

Prinuda prema licu koje predstavlja državu ili međunarodnu organizaciju može se posmatrati s različitih aspekata. Prvi je, neposredno nanošenje fizičkog zla i bola licu ili organu koji predstavlja državu ili međunarodnu organizaciju s ciljem da se navede ili primora da izjavi volju kojom prihvata zaključenje ugovora ili delovanje u određenom pravcu. Lice nad kojim se vrši prinuda nema mogućnost izbora. Onaj koji vrši prinudu ima apsolutnu nadmoć i vlast u odnosu na onog nad kojim se vrši prinuda. Takva se prinuda u doktrini kvalifikuje kao prinuda *stricto*

sensu. Kako radnje prinude nisu precizno utvrđene, prinuda se manifestuje u različitim oblicima, već u zavisnosti od slučaja. Objekat prinude može biti svaki pregovarač, uključujući i šefa države.⁵¹ Drugi aspekt prinude jeste stavljanje u izgled nekog zla u slučaju neprihvatanja ili delimičnog prihvatanja uslova i zahteva onog koji upotrebljava prinudu. U prvom redu, pretnje su upućene neposredno pregovoraču. U doktrini se navodi sličnost ovog rešenja sa rešenjem koje postoji u unutrašnjem pravu, a pri tome se dodaju i uslovi pod kojima pretnje mogu biti upućene i licima bliskim pregovoraču. Navedeni oblik prinude predstavlja prinudu *lato sensu*. Za ovaj oblik ništavosti ugovora bitno je utvrditi i vreme upotrebe prinude. Tako, prinuda se najčešće preduzima prilikom pregovaranja i stavljanja potpisa. Takođe je moguće prinudu primeniti i kasnije, primera radi, prilikom ratifikacije ili prilikom nekog drugog načina izražavanja pristanka na konačno obavezivanje. Ako je prinuda izvršena nad licem koje je potpisalo ugovor, a docnije taj ugovor bude ratifikovan uz saznanje o prethodno izvršenoj prinudi, smatraće se da prinude nije bilo. Navedeno stanovište polazi od pretpostavke da je prinuda izvršena prilikom potpisa kojim se država ili međunarodna organizacija nije obavezala, zbog čega se u daljoj fazi ovaj razlog može otkloniti tako što strana ugovornica neće ratifikovati odnosno prihvatiti takav ugovor. Najčešći primer prinude prema pregovoraču koji se u međunarodnopravnoj doktrini navodi odnosi se na primenu prinude nad čehoslovačkim predsednikom Hahom pred Drugi svetski rat, s ciljem ustupanja delova Čehoslovačke pod nemački protektorat. U osnovi, navedeni primer odnosi se na upotrebu prinude nad predstavnikom države i nad državom kao kolektivitetom, odnosno češkim narodom.⁵²

51 U doktrini se navodi da prinuda može biti uperena i prema parlamentu (poznati primeri iz istorije Rusije i Poljske krajem 18. veka). Prinuda može postojati i za vreme trajanja zarobljeništva ili zatočeništva kao što je često navođen primer pristanka korejskog cara i njegovih ministara na ugovor iz 1905. godine, kojim je uspostavljen japanski protektorat nad Korejom. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 97; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 148.

52 Pregovori su se vodili tako, da su vremenom prešli u fizičko nasilje (na primer, produženjem razgovora uprkos fizičkoj iscrpljenosti i bolesti pregovorača; traženjem odgovora odmah i na mestu, a da pregovorač nije mogao da se posavetuje sa vladom u Pragu, i dr. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, Kultura, Beograd, 1954, knjiga prva, str. 316–317; *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 98. U doktrini se navodi jedan davni slučaj iz 1576. godine, kad je francuski kralj Fransoa I kao zarobljenik u Madridu potpisao ugovor o ustupanju Burgonja Španiji. Posle izbavljenja iz zarobljeništva nije hteo da izvrši ugovor pozivajući se na prinudu vršenu nad njegovom ličnošću. Takođe,

Bečke konvencije o pravu ugovora propisuju da je izražavanje pristanka države ili međunarodne organizacije na obavezivanje ugovorom koje je postignuto prinudom izvršenom nad njenim predstavnikom putem činjenja ili pretnji, lišeno svakog pravnog dejstva (član 51). Prema usvojenom rešenju prinuda bi trebalo da je izvršena nad ličnošću predstavnika, a ne prema njegovoj funkciji predstavnika države ili međunarodne organizacije. Pod prinudom se podrazumeva svaki oblik materijalne prinude ili pretnje. Bečke konvencije ne daju bliže objašnjenja o tome kakva bi trebalo da bude pretnja. Služeći se analogijom moguće je predvideti rešenja koja odavno postoje u unutrašnjem pravu. U doktrini se objašnjava da pretnja mora biti toliko ozbiljna da izaziva opravdan strah kod pregovorača. Svakako da bi trebalo da činjenja i nečinjenja koja se stavljaju u izgled u slučaju neprihvatanja ugovora budu nedozvoljena sa stanovišta međunarodnog prava. Pretnje mogu biti različito upravljene na ličnost pregovorača (na primer, pretnjom može da se utiče na karijeru predstavnika otkrivanjem pojedinosti koje se odnose na njegov privatni život; posrednim putem, stavljanjem u izgled nekih neprijatnosti članovima porodice ili licima bliskim pregovoraču može da se utiče na samog pregovorača, i dr.). U celini uzevši, za razliku od osnova za relativnu ništavost ugovora, gde nikakav opšti interes nije doveden u pitanje, kod prinude nije takav slučaj. Sankcionisanjem prinude teži se zaštititi druga strana, a istovremeno se želi obeshrabriti strana koja primenjuje prinudu. Još u toku pripremnih radova, Komisija za međunarodno pravo, suprotno stavu četvrtog specijalnog izvestioca *Humphreya Waldocka*, zauzela je odlučno stav da prinuda izvršena prema predstavniku države proizvodi apsolutnu ništavost ugovora. Time je napravljen krupan iskorak ka ugovornoj koncepciji prisutnoj u unutrašnjem pravu.⁵³ Na konferenciji povodom kodifikacije prava ugovora održanoj u Beču od 1968-1969. godine, pomenuti stav bio je

pisci se pozivaju na odluku Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu nepriznavanjem Minhenskog sporazuma. – Takav je slučaj i sa vlašću Japana nad Korejom od 1905. godine, do proglašenja nezavisnosti Koreje nakon Drugog svetskog rata. Iz novije istorije navodi se primer pritiska Sovjetskog Saveza na Čehoslovačku 1968. godine. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 196). Ovde dodajemo da je Minhenski sporazum iz 1938. godine, poništen posle Drugog svetskog rata. Takođe, u novijoj praksi zabeležena je prinuda nad predstavnicima SR Jugoslavije marta 1999. godine, u Rambujeu kada su ovi odbili da potpišu sva ponuđena „ugovorna dokumenta”.

53 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 267-268; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 56. Nema razlike u regulisanju prinude nad predstavnikom međunarodne organizacije u odnosu na prinudu nad

potvrđen, mada je bilo više amandmana kojima se htelo ublažiti prihvaćeno stanovište. Prinuda izvršena nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije otuda je *via facti*, učinila ugovor pravno ništavim. Rasprava o ovom pitanju izazvala je živu raspravu između više poznatih internacionalista. Glavno pitanje koje se postavilo odnosilo se na mogućnost održavanja ugovora na snazi i pored prinude nad predstavnikom države, ako bi prema proceni oštećene države, ugovor mogao opstati s obzirom da joj obezbeđuje izvesne pogodnosti i koristi u odnosu na štetu koja bi mogla nastupiti usled proglašavanja ugovora ništavim *ab initio*. Navedena pretpostavka kojom bi se takav ugovor mogao konvalidirati nije prihvaćena. Na kraju rasprave Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, iz nacрта je izbačen izraz „lično”, s obzirom da se pretnje mogu vršiti i prema članovima porodice predstavnika države koji zaključuje ugovor.⁵⁴ U izvesnim slučajevima nije moguće lako razlikovati prinudu izvršenu nad predstavnikom države (šefom države, ministrom inostranih poslova, i dr.), kao sredstvu prinude nad samom državom, od prinude nad njime lično. Ovo tim pre, jer je prinuda praćena obostranim pretnjama i prema ličnosti i prema državi (tzv. faktičke pretnje prema državi i političke pretnje i psihološki pritisci prema pojedincu). Pomenuti oblici prinude, mada u određenim situacijama objedinjeni, ipak su različiti s pravnog aspekta, zbog čega su u Bečkim konvencijama o pravu ugovora regulisani zasebno.⁵⁵ S obzirom

predstavnikom države, mada predstavnik države, uopšte uzevši, ima šira ovlašćenja, te su i posledice prinude nad njim obuhvatnije. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 208.

54 “Conférence des Nations Unies”, 1968 pp. 289–292, 506 (47, 48. i 78. sednica Plenarne komisije); *Ibid*, 1969 p. 96 (18. Plenarna sednica). Amandmane su podnele: Sjedinjene Američke Države, Australija i Francuska. Pokrenuta su i druga pitanja za preciziranje na primer, ko može da se pozove na ništavost ovakvog ugovora; da li to pravo ima samo oštećena država, ona koja je odgovorna za prinudu, ili pak i neka treća država; može li se odrediti rok za korišćenje mogućnosti pokretanja postupka za ništavost, i dr. *Inter alia*, ukazivalo se i na različite posledice u pogledu prinude nad predstavnikom države kad su u pitanju dvostrani ili višestrani ugovori, u pogledu njihove dalje važnosti. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 56; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 22 (napomena 9); “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 245, etc.

55 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 529. U oba slučaju prinuda se vrši nad pojedincem. „Razlika između prinude nad predstavnikom države i prinude nad državom kao kolektivitetom leži u činjenici

na izričit stav o apsolutnoj ništavosti ugovora zaključenih pod prinudom nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije, postavlja se pitanje, da li su navedena tumačenja i gledišta saglasna sa odredbama Bečkih konvencija i međunarodnom pravnom praksom? Posebno pitanje u tom smislu predstavlja jedna vrsta prinude nad pregovoračima kojima se nameće zaključenje ugovora o miru od strane pobjedničkih država. O tim i sličnim pitanjima biće reči u narednom delu studije.

ii) Prinuda nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom ili upotrebom sile

Problem prinude nad državom, odnosno međunarodnom organizacijom pokreće mnoga kompleksna pitanja koja zahtevaju konkretna rešenja. U tradicionalnom međunarodnom pravu, postojale su različite ocene dejstva prinude nad državom kao kolektivitetom. Prema jednom stanovištu, poricano je dejstvo ugovora zaključenih pod prinudom posebno ako se radilo o ugovorima o miru. Pomenuto stanovište bilo je pojačano teorijom prema kojoj kogentna pravila ograničavaju prinudu nad državom. Sa druge strane, postojalo je i stanovište koje se dosta skeptično odnosilo na pozivanje na prinudu nad državom. U nedostatku opštevažećih pravila o zabrani upotrebe sile, u međunarodnim odnosima najčešće su preuzimana pravila iz unutrašnjeg prava. Uz sve nedostatke teorijskih pristupa o prinudi nad državom, valja uočiti da su teorije bile odraz vremena kada su nastajale. Rat je bio legitimno sredstvo u međunarodnim odnosima. U praksi se nisu dovodili u sumnju ugovori zaključeni pod prinudom. Postojanje prinude moralne i materijalne prirode, prinude jake države nad malom i slabijom državom, bilo je sasvim normalan oblik međunarodnog opštenja. Prinuda se opravdavala činjenicom da ne postoji naddržavna organizacija koja bi vodila računa o zajedničkim interesima međunarodne potreban nivo koji bi omogućavao ukidanje sile u međunarodnim odnosima, odnosno njenu izuzetnu primenu prema unapred propisanom postupku. Pomenuta teza imala je slabu stranu, jer je poslužila kao opravdanje za koncepte koji se dobrim delom oslanjaju na činjenice koje *strictu sensu*, ne spadaju u oblast prava, već se zasnivaju na idealističkim premisama i voluntarističkim razlozima (na primer, teorije o pravednim i nepravednim ratovima, o među-

da je u slučaju prinude nad pojedincem objekat prinude neko lično dobro (fizički ili moralni autoritet predstavnika države kao individue), dok se u slučaju prinude nad državom kao kolektivitetom, kao objekat pojavljuje neko državno dobro”.

narodnom moralu, o pravdi i pravičnosti, teorija nužnosti, i dr).⁵⁶ Shvatanja u doktrini, bila su potvrđena i u državnoj praksi i međunarodnoj jurisprudenciji. Tako su u doktrini različito tumačene posledice osvajanja teritorija i mirovnih ugovora. Ratna osvajanja uključujući i oružane napade, smatrana su za proste činjenice.⁵⁷ Tradicionalno međunarodno pravo prihvatilo je vrednost mirovnih ugovora zaključenih pod prinudom. Između dva svetska rata, Stalni sud međunarodne pravde priznao je dejstvo ugovora o miru iz 1815. i 1919. godine.⁵⁸ S obzirom da je, prema klasičnom shvatanju, državama bilo dozvoljeno da koriste silu, tako da ugovor zaključen pod prinudom prema državi nije smatran ništavim, bez obzira da li je prinuda upotrebljena u momentu potpisivanja ili ratifikacije, nije ni bilo moguće ostvariti neki veći napredak u izgradnji pravila međunarodnog prava ugovora.⁵⁹ Tek nakon okončanja Prvog svetskog rata, čine se prvi koraci u smislu pravnog ograničavanja upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Napredak je učinjen donošenjem Pakta Društva naroda, a potom i Brijan-Kelogovim paktom iz 1928. godine, o zabrani pribegavanja ratu. S obzirom da vođenje rata više nije bilo apsolutno pravo države, ubrzo se postavilo pitanje o pravnoj dopuštenosti zaključenja ugovora pod prinudom. Izgradnja pravnih pravila i načela o nedopuštenosti primene sile na strane ugovornice od tog momenta znatno je napredovala. U skupštini Društva naroda 1932. godine, izglasana je rezolucija kojom se preporučuje državama članicama Društva naroda da ne priznaju svaku situaciju, ugovor ili sporazum, proizašao iz akata koji su suprotni Paktu Društva naroda, odnosno pomenutom Paktu iz 1928. godine (tzv. Stimsonova doktrina). U međunarodnom pravu odbija se apsolutno značenje prinude, što ima i određene reperkusije na ništavost međunarodnih ugovora. Gledišta se brane i potkrepljuju različitom argumentacijom koja suštinski ima ograničavajuće dejstvo u pogledu prinude. Poveljom Ujedinjenih nacija iz 1945. godine, na najradikalniji

56 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 84-99.

57 Charles de Visscher, *Les effectivités du droit international public, op.cit.*, pp. 91-94. Autor navodi da postoje dva različita tipa ugovora o miru. Jedan, kojim se ugovori priznaju na osnovu efektiviteta, a koji služe kao most za održavanje međunarodnog javnog poretka i drugi, čije je značenje usvojeno u Komisiji za međunarodno pravo, a kojim se prinuda kvalifikuje kao norma *jus cogens*.

58 "The S.S. Wimbledon", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1923, Series A, No 1, p. 30; "Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex", *Ibid.*, 1932, Series A/B, No 46, p. 141.

59 James L. Brierly, *The Law of Nations*, University Press, Oxford, 1955, p. 244.

način ograničava se pravo na upotrebu sile. Nastavljajući ideje iz Pakta Društva naroda, Povelja Ujedinjenih nacija u članu 2. stav 4. zabranjuje pribegavanje pretnji i upotrebi sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti ma koje države. Povelja *inter alia*, propisuje i, uzdržavanje od pretnje silom ili od upotrebe sile koje su u suprotnosti s ciljevima Ujedinjenih nacija.⁶⁰ Pomenuto pravilo ima naročiti značaj kod zaključivanja međunarodnih ugovora (član 103 Povelje).

Budući da se prinuda može manifestovati u različitim vidovima prilikom zaključenja ugovora (kao oružana, politička, ekonomska, psihološka, i dr.), postoje velike teškoće da se odredi granična linija izvan koje je ugovor pravno ništav. Primena prinude da bi se zaključio ugovor pokreće pitanja njene pravne kvalifikacije. Običan pritisak ne može se poistovetiti sa prinudom, kao što se ne može prinuda izjednačiti sa prostom nejednakošću između strana ugovornica.⁶¹ Savremeno međunarodno pravo ne priznaje rezultate postignute zaključenjem ugovora pod prinudom. Svi ugovori zaključeni pod prinudom smatraju se ništavim i lišenim pravnog dejstva *ex tunc*, od početka. Bečke konvencije o pravu ugovora propisuju da je ništav svaki ugovor čije je zaključenje bilo postignuto pretnjom silom ili upotrebom sile uz povredu načela međunarodnog prava uvršćenih u Povelju Ujedinjenih nacija (član 52). Bečke konvencije nisu obuhvatile prinudu u pomenutim raznovrsnim vidovima zbog različitih stavova iznetih prilikom njihovog donošenja. Ograničenje je učinjeno za fizičku silu to jest, oružanu silu i pretnju silom. Pomenuti pristup ima restriktivno značenje u odnosu na tumačenje pojma „prinude“. U saglasnosti sa novim tendencijama u međunarodnim odnosima, pojam „prinude“ iz osnova je izmenjen i upodobljen zahtevima međunarodne zajednice. Komisija za međunarodno pravo, kao i konferencije o pravu ugovora iz 1968–1969. i 1986. godine, zadržale su kao pravno nedozvoljen osnov isključivo prinudu izvršenu oružanim sredstvima. Zastupnici restriktivnog

60 U statutima i odlukama vojnih sudova iz Nirnberga i Tokija nakon Drugog svetskog rata, potvrđeno je pravilo o kriminalnom karakteru vođenja agresivnog rata. U Nirnberškoj presudi iz 1946. godine, potvrđena je nezakonitost agresivnog rata vođenog od strane Hitlerove Nemačke, s pozivanjem na Brijan-Kelov pakt iz 1928. U francuskoj diplomatskoj praksi bilo je takođe odbacivanja ugovora zaključenih pod prinudom kao „ništavnih i bez ikakvog dejstva“. Videti: N.Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 197.

61 *Ibid.*, pp. 198-199. Države često pribegavaju u tim slučajevima pozivanju na zloupotrebu prava; pozivanju na izmenu bitnih okolnosti, tj. *rebus sic stantibus*; nespojivost sa prinudnom normom *jus cogens*, i dr.

značenja pojma „prinude“ polaze od političke i socijalne realnosti savremenih međunarodnih odnosa. Prema njihovom shvatanju, šire značenje prinude moglo bi da dovede u pitanje mnoge međunarodne ugovore, koji su zaključeni pod prinudom. U toku rada na izradi Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, vođene su velike debate o oblicima i vrstama prinude. Neke zemlje bile su za usvajanje šireg pojma „prinude“. Druge pak, samo za pojam koji se ograničavao na pretnju silom i upotrebu sile. Bilo je i drugačijih predloga koji su polazili od drugačijih kriterijuma za definisanje ovog osnova ništavosti ugovora (na primer, gušenjem ekonomije zemlje ugovorima koji su zaključeni pod ekonomskim pritiskom). Komisija za međunarodno pravo na kraju je došla do zaključka da je dosadašnji razvitak prava ugovora potvrdio da ništavost ugovora postignutog protivpravnom pretnjom ili upotrebom sile predstavlja *lex lata*.⁶² Predlog Komisije bio je zasnovan na užem tumačenju prinude čiji su okvir predstavljala načela Povelje Ujedinjenih nacija.

U radu konferencije o pravu ugovora 1968–1969. godine, rasprava o prinudi izvršenoj nad državom kao kolektivitetom, bila je dugotrajna i raznovrsna, sa nekoliko pojedinačnih i zajedničkih amandmana koje su podnele države tzv. Trećeg sveta. U zajedničkom amandmanu devetnaest država Latinske Amerike, Afrike i Azije, uključujući i delegaciju Jugoslavije, bio je postavljen zahtev da se pojam prinude ne ograničava samo na vojnu, već da se proširi na političku i ekonomsku prinudu.⁶³ Zbog drugačijih stanovišta, pre svega zapadnih sila, predlog amandmana bio je povučen. Smatralo se naime, da bi usvajanje amandmana moglo dovesti do pravne nesigurnosti u svetu. Drugi zajednički amandman potekao je od četrnaest država, a odnosio se na određivanje vremenskog dejstva načela o zabrani upotrebe prinude nad državom kao kolektivitetom.⁶⁴ Amandman je konačno prihvaćen tako što je umesto predloga formulacije iz 1966. godine: „Ništav je svaki ugovor čije je zaključenje postignuto pretnjom silom ili upotrebom sile uz povredu načela Povelje Ujedinjenih nacija“, usvojena formulacija: „Ništav je svaki ugovor čije je zaključenje postignuto pretnjom silom ili upotrebom sile uz povredu načela međunarodnog prava uvršćenih u

62 “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 246, etc.

63 A/CONF. 39/C.1/L.67/Rev.1/Corr.1

64 A/CONF. 39/C.1/L.289 et Add.1.

Povelju Ujedinjenih nacija.⁶⁵ Kompromisno rešenje između oprečnih tendencija rešeno je donošenjem Deklaracije o zabrani vojne, političke i ekonomske prinude pri zaključenju ugovora. Pored činjenice da Deklaracija nije imala obavezni karakter i da je činila sastavni deo Završnog akta konferencije o pravu ugovora iz 1969. godine, njeno donošenje značilo je iskorak u oceni uticaja prinude na zaključenje međunarodnih ugovora. Značaj predmetnog akta imao je određeni moralni i politički uticaj na države i organe Ujedinjenih nacija. Učesnici konferencije na kraju su se složili da osude sve oblike pretnje i upotrebe sile bilo vojnim, političkim ili ekonomskim sredstvima prilikom zaključivanja ugovora.⁶⁶ Istovetan tekst odredbe usvojen je i u odnosu

65 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 268, 269; "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 292–318, 357–359; 506, 507 (48, 49, 50, 51, 57. i 78. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 96–99, 134, 179–180, 210 (18, 19, 23. i 31. Plenarna sednica). U debati su izneta mnoga protivrečna tumačenja stava 4, člana 2. Povelje Ujedinjenih nacija koji se odnosi na uzdržavanje od pretnje silom ili od upotrebe sile, kao i na druge dobre i loše strane predloženih amandmana. Predlog Brazila da se ekonomska prinuda uključi u Povelju izričito je odbijen. Neodređenost i nejasnost pojma ekonomske prinude, opasnost koje ekonomska prinuda može imati za pravilo *pacta sunt servanda* i vezivanje ovog pitanja za postupak sudskog rešavanja, arbitraže i mirenja doveo je do zaključka da konferencija nije ovlašćena da donosi nova načela međunarodnog prava. Nasuprot tome, isticane su mnoge odredbe Povelje o rešavanju ekonomskih pitanja kao uslovu za održavanje mira i stabilnosti u svetu. Ukazivano je na mnoge promene koje su se desile posle donošenja Povelje, te na potrebu progresivnog razvoja međunarodnog prava. Na konferenciji se nije poricala nužnost zaštite ekonomski slabijih zemalja od različitih vidova prinude. Konačno, odredba o ništavosti ugovora usled prinude nad državom usvojena je sa 98 afirmativnih i pet uzdržanih glasova.

66 *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 3, str. 451–453; "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 357–359 (57. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 98–99, 106–108, 179–180 (18, 20. i 31. Plenarna sednica). Prvobitni tekst Deklaracije odobren je na predlog Holandije, u Plenarnoj komisiji 1968. godine. Deklaracija je nakon dopuna od delegacije Avganistana usvojena jednoglasno 1969. godine. U prvobitnom tekstu Deklaracije u naslovu nije spominjana „vojna” prinuda, pored ekonomske i političke, što je posle redakcije ispravljeno. Predstavnik Avganistana (Tabibi, koautor zajedničkog amandmana 19 zemalja), sa žaljenjem je konstatovao da države Azije, Afrike i Latinske Amerike nisu zadovoljne usvojenom odredbom iz člana 52. Konvencije. Zabrana ekonomske i političke prinude predstavlja danas sastavni deo opšteg načela međunarodnog prava o zabrani pretnje silom i upotrebi sile, potvrđenog u mnogim međunarodnopravnim dokumentima i na mnogim međunarodnim skupovima šefova država i vlada. Prema Tabibiju, ekonomska i politička prinuda bila je prihvatljiva za većinu država. Navedenu odredbu u budućnosti trebalo bi tumačiti u što širem smislu, imajući u vidu precizne zapisnike o vođenoj diskusiji i izraženim mišljenjima na konferenciji 1968–1969. godine.

na ugovore međunarodnih organizacija u Bečkoj konvenciji iz 1986. godine. U raspravi pred Komisijom za međunarodno pravo postavilo se najpre pitanje o opravdanosti ekstenziviranja pomenute odredbe na ugovore međunarodnih organizacija. Rasprava se proširila i na pitanja subjekata i objekata prinude to jest, na utvrđivanje kategorija izvršioca koji mogu primeniti prinudu nad međunarodnim organizacijama i na utvrđivanje međunarodnih organizacija koje bi se mogle naći pod udarom prinude prilikom davanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Pretpostavka od koje se pošlo ograničavala je broj međunarodnih organizacija koje bi bile sposobne da vrše prinudu.⁶⁷ Nažalost, razni oblici prinude pri zaključivanju ugovora predstavljaju danas realnost, posebno između razvijenih i slabo razvijenih zemalja gde ove potonje zaključenjem tzv. neravnopravnih ugovora (fr. *les traités inégaux*, eng. *unequal treaties*), gube attribute nezavisnosti.⁶⁸ Sa druge strane, u doktrini se traže opravdanja za zaključenje pomenutih ugovora pozivanjem na razloge pravne sigurnosti.⁶⁹ Budući da osnov apsolutne ništavosti ugovora zbog prinude izvršene nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom silom ili upotrebom sile predstavlja pravilo *de lege ferenda*, bilo je za očekivati da pravilo preraste u pravilo o zabrani svih oblika prinude i sile u međunarodnim odnosima, kao nespojivim sa osnovnim načelom o jednakosti država. U pomenutoj raspravi postavljena su i dodatna, veoma važna pitanja u vezi sa pretnjom ili upotrebom sile, i to: pitanje koje se odnosi na važnost

67 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 56, 57. U raspravi su navedeni mogući primeri prinude prema predstavnicima međunarodnih organizacija u sedištu ili van sedišta međunarodne organizacije i u slučaju građanskog rata ili drugih neprijateljskih aktivnosti. Nastupanjem tih okolnosti, međunarodna organizacija može biti navedena da napusti neka od svojih prava (na primer, privilegije i imunitete), da bi izbegla negativne posledice. Za deo članova Komisije za međunarodno pravo, navedeni primeri predstavljali su više teorijske rasprave nego realne mogućnosti. Videti: Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, *op.cit.*, str. 22 (napomena br. 9).

68 Milan Marković, „Les traités inégaux en droit international”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1970, br. 2-3, str. 264, 283. Autor vrlo detaljno izlaže doktrinu neravnopravnih ugovorima. Takođe izlaže i široku raspravu vođenu u okviru Komisije za međunarodno pravo u kojoj su izneta dva stanovišta o ništavosti neravnopravnih ugovora – prvo, iz razloga nesaglasnosti njihovog predmeta sa normama *jus cogensa*, i drugo, zbog odsustva slobodnog pristanka u procesu zaključenja ugovora.

69 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 199.

ugovora o miru i pitanje u pogledu vremenskog važenja osnova ništavosti ugovora, odnosno utvrđivanja kategorija ugovora na koje se primenjuje navedeno pravilo. Tumačenjem Povelje Ujedinjenih nacija i tumačenjem pravnog sadržaja mirovnih ugovora, zaključeno je da se mirovni ugovori u većini slučajeva zaključuju pod prinudom koju sprovode pobedničke nad pobeđenim državama. Bilo je jasno otuda, da su lišeni pravne važnosti svi ugovori o miru koji bi usledili kao rezultat prinude države agresora nad državom žrtvom agresije. Međutim, prinuda koju bi država preduzela prilikom legitimne odbrane od agresije, ne bi uticala na važnost sklopljenog mirovnog ugovora. I pored utvrđenih pravila, ostaje otvorenim pitanje granica do kojih bi predmet iznuđenih ugovora mogao da ide.⁷⁰ Isti slučaj je i sa ugovorima koje Ujedinjene nacije zaključuju sa državom protiv koje su preduzete prinudne mere na osnovu Glave VII Povelje (akcije u slučaju pretnje miru, povrede mira i akata agresije). U vezi sa drugim pitanjem koje se odnosi na vremensko važenje odredaba o ništavosti ugovora, Bečke konvencije o pravu ugovora utvrđuju opšte pravilo o neretroaktivnosti njihovih odredaba (član 4). S obzirom da se zabrana upotrebe prinude i sile javlja kao međunarodno običajno pravo i pre donošenja Povelje Ujedinjenih nacija, može se s pravom tvrditi da navedena pravila o ništavosti važe i za ugovore koji su zaključeni pre donošenja Bečkih konvencija, odnosno pre stupanja na snagu Povelje Ujedinjenih nacija. Na konferenciji o pravu ugovora održanoj od 1968-1969. godine, izražena je nesaglasnost u pogledu ugovora na koje bi se primenjivale predložene odredbe. U doktrini postoji mišljenje da odredba o zabrani pretnje silom i upotrebe sile važi samo za ugovore sklopljene posle donošenja Povelje Ujedinjenih nacija, što je izričito rečeno i na samoj konferenciji o pravu ugovora. Međutim, u tekstu Bečkih konvencija izraz „uz povredu načela uvršćenih u Povelju Ujedinjenih nacija”, može se tumačiti *in extenso*, tako da načela važe uporedo i izvan Konvencija s obzirom da načela predstavljaju opšta pravila međunarodnog prava (*lex lata*).⁷¹ Ako bi se

70 O pomenutom problemu postoje različite odredbe u mirovnim ugovorima. Mogle bi se smatrati dozvoljenim, primera radi, odredbe o prestanku ratnog stanja, o naknadi štete prouzrokovane agresijom, o kažnjavanju ratnih zločinaca, i dr. U mirovnim ugovorima postoje i odredbe koje su van osnovnog cilja mirovnog ugovora (na primer, koncesije, zaštita stečenih prava ili interesa, uspostavljanje skrivenog protektorata, i sl.). Jasno je da bi u svakom konkretnom slučaju bilo teško razlikovati i deliti pomenute odredbe na dopuštene i nedopuštene.

71 Međunarodni sud pravde zaključio je da osnovna načela Povelje Ujedinjenih nacija predstavljaju deo opšteg međunarodnog prava koje vezuje države članice i države

usvojio pomenuti stav da su načela u osnovi opšta obavezna pravila (*jus cogens*), otud bi se s pravom moglo tvrditi i da se dejstvo načela reflektuje na pravnu valjanost ugovora zaključenih pre donošenja Povelje Ujedinjenih nacija (primenom tzv. intertemporalnog prava).⁷² Osnov za pomenuto mišljenje nalazi se stanovištu da su svi ugovori podložni ništavosti na osnovu opšteg međunarodnog prava i nezavisno od odredbi Bečkih konvencija. U pogledu pravnih posledica koje izaziva predmetni osnov ništavosti – ugovor zaključen pod pretnjom ili upotrebom sile smatra se ništavim *ab initio*. Posledice kršenja odredbe iz člana 52. Bečkih konvencija otuda su veoma stroge, jer od početka (*ex tunc*) i u celosti pogađaju ugovor. Kako oštećena strana ugovornica ne bi mogla konvalidirati takav ugovor, ostaje joj jedina mogućnost da eventualno zaključi novi ugovor istog sadržaja i predmeta.⁷³

iii) Ništavost ugovora suprotnih prinudnim normama (jus cogens)

Prema Bečkim konvencijama iz 1969. i 1986. godine, ništav je svaki ugovor koji je u vreme zaključenja u suprotnosti s nekom prinudnom (imperativnom, peremptornom) normom opšteg međunarodnog prava. Za svrhe Bečkih konvencija, prinudna norma opšteg međunarodnog prava jeste norma, prihvaćena i priznata od strane celokupne međunarodne zajednice država, kao norma od koje nije dozvoljeno nikakvo odstupanje i koja se može izmeniti samo novom normom opšteg međunarodnog prava istog karaktera (član 53). Analiza ništavosti ugovora suprotnih pomenutoj odredbi Bečkih konvencija o pravu ugovora, upućuje na zaključak da se o *jus cogensu* može raspravljati uvek kada se sagledava dozvoljenost predmeta kao uslova za zaključenje ugovora.⁷⁴ Važnost normi *jus cogens* ogleda se u doprinosu razvoju

koje nisu članice svetske organizacije. Videti: "Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua", (Merits), *International Court of Justice Report*, 1986, pp. 14, etc.

72 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 530.

73 Navedenim načinom omogućava se zainteresovanoj državi da donese novi ugovor u poziciji potpune pravne jednakosti sa drugom državom. Ako, je dakle, raniji ugovor održan na snazi, zaključenjem novog ugovora ne priznaje se valjanost ugovora zaključenog suprotno načelima Ujedinjenih nacija. Videti: Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités, op.cit.*, p. 150.

74 Vezu između podobnosti predmeta i njegove valjanosti moguće je pronaći u radovima mnogih međunarodnih pravnika klasičnog doba od Huga Grotiusa, Emmericha de Vattela, Williama Edwarda Halla, Pasqualea Fiorea, i dr. Kod nekih pisaca poput Louisa Cavaréa, valjanost ugovora vezuje se za zakonitost cilja

međunarodnog prava, gde su se izričito potvrdile kao pravila čija se primena ne može otkloniti protivnim sporazumom strana ugovornica (na primer, kod zabrane upotrebe sile). Otuda se, primena prinudnih normi opšteg međunarodnog prava, razlikuje od primene dispozitivnih normi (*jus dispositivum*), koje omogućavaju stranama ugovornicama odstupanja od utvrđenih pravila. Bečke konvencije predviđaju dejstvo *pro futuro*, tako da, „ako nastane nova prinudna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u sukobu sa ovom normom postaje ništavan i prestaje da važi“ (član 64). Imajući u vidu da se nova pravila *jus cogensa* utvrđuju uglavnom u višestranim ugovorima, navedena mogućnost posebno se ističe. Inače, norme *jus cogensa* nisu nepromenljive, već naprotiv, norme evoluiraju sa razvojem međunarodnih odnosa. Pokušaji „omekšavanja“ dejstva pomenutih normi na konferenciji od 1968–1969. godine, nisu prihvaćeni. Propisivanjem dejstva normi *jus cogensa*, želela se sankcionisati odbrana međunarodnog javnog poretka. Iako su svi učesnici konferencije prihvatili njihovo postojanje, kritika pojedinih delegacija bila je usmerena prema nepreciznosti u vezi sa sadržinom, načinom obrazovanja i dejstvom normi *jus cogensa*. Prema tim mišljenjima, neodređenost normi može proizvesti nestabilnost u ugovornim odnosima između država.⁷⁵ Ideja o normama koje vezuju države nezavisno od njihove volje relativno je stara. U doktrini se navodi da ideja ima poreklo u konceptu o nužnom pravu (*jus necessitatum*), od kojeg države nisu

ugovora. Valjanost ugovora neretko se u međunarodnoj doktrini povezuje i sa njegovim sadržajem. Za Johanna Caspara Bluntschlia, ništavost ugovora proizilazi ako su ugovori zaključeni izvan opštih pravila humanosti i imperativnih međunarodnih pravila. Videti: Vesna Crnić-Grotić, *Pravo međunarodnih ugovora*, *op.cit.*, str. 225–228; Milenko Kreća, „O legalnosti predmeta ugovora u međunarodnom pravu“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1980, br. 1-2, str. 93–105, Stevan Đorđević, „Poštovanje i obavezna snaga međunarodnih ugovora“, *Pravni život*, 2007, br. 13, str. 871–904.

- 75 “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 319–357; 359–363; 513–515 (52–57, 80. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 99–106; 108–114 (19. i 20. Plenarna komisija); *Annuaire de la Commission du droit international*, 1966, vol. II, Deuxième partie, p. 58. Podneto je više zajedničkih i pojedinačnih amandmana, suštinskog i redakcijskog karaktera. Posle žive rasprave, predložena odredba (od mnogih učesnika proglašena kao progresivni razvoj međunarodnog prava; „najbitnija odredba Konvencije“, i dr.), dopunjena je u odnosu na nacrt iz 1966. godine, i izglasana na konferenciji 1969. godine, sa 87 za, 8 protiv i 12 uzdržanih glasova. Osnovno uslovljavanje vezivano je za donošenje odgovarajućih odredbi o postupku za rešavanje sporova koji nastaju iz primene pravila u praksi. Odbačeni su predlozi koji kvalifikaciju *jus cogensa* vezuju za „nacionalne i regionalne sisteme“, za ideju da se izradi inventar ovih pravila i doda Konvenciji, i dr.

mogle odstupiti u međusobnim odnosima, potom u konceptu o prirodnom pravu iz kojeg proizilazi ideja o osnovnim pravima država i opštim načelima prinudnog karaktera, kao što je poštovanje međunarodnih ugovora (*pacta sunt servanda*), kao nadpozitivnoj, objektivnoj normi.⁷⁶ Na konferenciji u Beču od 1968–1969. godine, istaknuto je da su pravila *jus cogensa* usađena u savest čovečanstva i da se njima štiti međunarodni javni poredak poput javnog poretka unutrašnjem pravu. Ali, istovremeno, njih je lakše objasniti primerima negoli definisati (kako je navodio poznati engleski pisac Mc Nair).⁷⁷ Sa formalnog stanovišta, bitno obeležje normi *jus cogensa* jeste njihova prinudna to jest, apsolutna obavezna snaga. Norme sadrže bezuslovne zapovesti od kojih se ne može odstupiti na osnovu saglasnosti strana ugovornica. S obzirom na navedeni karakter, „nijedan konkurentni režim, bilo da je ustanovljen jednostranim ili dvostranim aktom, ne može steći pravnu snagu, već ostaje u sferi prostih fakata”.⁷⁸ Pod izrazom „celokupna međunarodna zajednica država” potrebno je razumeti većinu država u međunarodnoj zajednici. S jedne strane pojedinačno izolovana država ne može da odbije primenu kogentnog pravila, a sa druge strane, pravilo nema to svojstvo ako je prihvaćeno od malog broja država. Nije neophodno da prinudno pravilo bude prihvaćeno od svih država. Ako državu koja odbija takvo pravilo podrži mali broj država, prihvatanje i priznanje kogentnog karaktera pravila od međunarodne zajednice kao celine, ne bi se dovelo u pitanje.⁷⁹

Odredbe *jus cogensa* mogu biti običajnog, ali i ugovornog karaktera. Kao što je pomenuto, prinudne norme najčešće su sadržane u višestranim

76 Profesor Charles Rousseau smatra da je, „ugovor ništav ukoliko je njegov predmet u suprotnosti s pozitivnim pravilom međunarodnog prava koje vezuje sve strane ugovornice”. U navedenim slučajevima postavlja se pitanje suprotnosti pravnih pravila. Ako je određeno pravilo ugovornog porekla, „procenjivanje etičnosti međunarodnih ugovora olako može da dovede do novog uvođenja prirodnog prava u međunarodno pravo”, smatra professor Rousseau. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 143.

77 Hugo Grotius, “De iure belli ac Pacis”, in: *Classics of International Law*, ed. by Scott Clarendon Press, Oxford, 1925, I, pp. 38–40; Lui Le Fur, “La théorie du droit naturel depuis le XVIII siècle et la doctrine moderne”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1927, vol. 18, pp. 349–350; Dionisio Anzilotti, *Cours de Droit International*, 1929, vol. I, pp. 43–44 “Conférence des Nations Unies”, 1968, p. 343 (55. sednica Plenarne komisije).

78 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 531.

79 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1986, vol. II, Deuxième partie, p. 58; “Conférence des Nations Unies”, 1968 (80. sednica Plenarne komisije), pp. 513–515.

međunarodnim ugovorima, kao aktima koji predstavljaju opšte pravne izvore upodobljene uslovima koji postoje u savremenoj međunarodnoj zajednici. Iako su običajna pravna pravila izvor pretežnog broja postojećih kogentnih normi, sa stanovišta potreba savremene međunarodne zajednice, sveopšti višestrani ugovor pogodniji je izvor. Ima mišljenja u doktrini koja odriču mogućnost da se postojeće prinudne norme mogu zameniti putem običaja zato što praksa, kao konstitutivni činilac nastanka običaja, ne može da protivreći normi *jus cogens*, s obzirom da je svaki akt suprotan toj normi, izuzev sveopšteg višestranog ugovora, lišen pravne snage *ab initio*.⁸⁰ Navedeni zaključak međutim, ne može da ima apsolutni karakter, imajući u vidu raznovrsan karakter izvora nastalih putem običaja. Norme *jus cogens* nisu jednom zauvek date. Zavisno od socijalno-ekonomskih uslova, može se očekivati dodavanje novih kogentnih normi, ali se ne isključuje i menjanje postojećih. S obzirom su kogentne norme po svom karakteru bazične ili osnovne norme i da imaju opšti karakter, ne može se očekivati da budu radikalno menjane. Iako su pravila sadržana u njima restriktivna, ne može se u potpunosti isključiti mogućnost dodavanja novih normi. Bečke konvencije imaju u vidu navedene činjenice.

Elemente *jus cogensa* kao pozitivne pravne kategorije nalazimo u ustavnim aktima univerzalnih i političkih organizacija (na primer, u članu 20. Pakta Društva naroda i članu 103. Povelje Ujedinjenih nacija u kojima se izlaže hijerarhijski odnos između obaveza sadržanih u tim konstitutivnim aktima u odnosu na obaveze koje proizilaze po drugim međunarodnim sporazumima). Bečke konvencije o pravu ugovora nisu preuzele pravila o prinudi kao osnovu običajnog prava, već su ta pravila dalje razvila. Iako se ove odredbe formalno odnose isključivo na sklapanje ugovora, odredbe se mogu smatrati kao izraz važećeg prava i za ostale pravne poslove. Izvesna odbojnost nekih država (na primer, Francuske), prema odredbama o *jus cogensa* u postupku donošenja Bečkih konvencija, proistekla je iz bojazni da bi se predmetnom odredbom nekim državama pružila prilika da se jednostrano oslobode svojih ugovornih obaveza, pozivajući se na ništavost ugovora iz razloga nesaglasnosti ugovornih obaveza sa načelom *jus cogensa*, koje po njima, predstavlja potpuno neodređen pojam.⁸¹ U komentaru nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, konstatuje se da je osnovni problem taj, što se za formulaciju pravila postavljaju poteškoće, jer se

80 Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 532.

81 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 202–205.

ne raspolaže nikakvim jednostavnim kriterijumom koji bi omogućio priznavanje opšteg pravila kao pravila *jus cogensa*. Budući da većina opštih pravila međunarodnog prava nema navedeni karakter, države mogu da ih se oslobode putem ugovora.⁸² Komisija za međunarodno pravo ocenila je, da bi bilo najbolje da se u opštim izrazima determiniše stav da je ugovor ništav, ukoliko je nespojiv sa pravilom *jus cogens*. *A fortiori*, očekuje se da državna praksa i jurisprudencija međunarodnih sudova bliže odredi sadržinu kogentnih normi. Pred Komisijom je bilo i predloga da se, primera radi, pomenu neka pravila *jus cogens*, odnosno da se ista izostave kako ne bi negativno uticala na neka druga pravila (na primer, na pravila o zaštiti ljudskih prava). Konačno, Komisija za međunarodno pravo izjasnila se protiv uključenja svakog primera iz razloga što bi njihovo uključnje moglo izazvati nesporazume oko drugih nepomenutih primera i što bi svakako dovelo do šire rasprave koja bi prevazišla okvir ovih članova. Stanovišta su kasnije prihvaćena i na konferencijama za kodifikaciju prava ugovora od 1968–1969. i 1986. godine.⁸³ Dejstvo odredbe o *jus cogensu* ceni se *ab initio*, to jest u momentu zaključenja ugovora. Norme *jus cogens* nameću se za ugovore međunarodnih organizacija i za ugovore država. Pomenuti pristup potpuno je razumljiv, imajući u vidu da se na ugovore kojima se stvaraju međunarodne organizacije i ugovore usvojene pod okriljem jedne međunarodne organizacije, primenjuju pravila Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine (član 5). Ustanovljavajući međunarodnu organizaciju, države se ne mogu osloboditi prinudnih normi. Isto pravilo važi i za već postojeću međunarodnu organizaciju, bez obzira što je njen subjektivitet, u nekim vidovima, različit od subjektiviteta država članica koje je sačinjavaju.⁸⁴

82 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 270, 271.

83 Do danas ne postoje konkretni primeri da se neki međunarodni sudski i arbitražni organ izjasnio neposredno o domašaju normi *jus cogens*-a u vezi sa ništavošću ugovora, mada je pozivanje na njih već prisutno u međunarodnoj sudskoj praksi. Primera radi, navođena su ova pravila *jus cogens*-a: zabrana ropstva; piraterija; genocid; i dalje, načela i pravila iz čl. 1, 2. i 103. Povelje UN; ljudska prava i zaštita žrtava oružanih sukoba. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 204, 205.

84 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 58; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 22 (napomena br. 9).

PRESTANAK MEĐUNARODNIH UGOVORA I OBUSTAVA PRIMENE

1. Uvodna razmatranja

U međunarodnoj praksi pravilo je, da ugovori važe i obavezuju sve strane ugovornice dok ne budu izmenjeni ili ukinuti u skladu sa međunarodnim pravom. U tom smislu važi oboriva pretpostavka da je trajanje ugovora normalno stanje uzrokovano razlozima održavanja pravne sigurnosti između subjekata međunarodnog prava u njihovom međunarodnom saobraćaju.¹ Međunarodno pravo poznaje niz načela i pravila o prestanku međunarodnih ugovora, odnosno o prestanku njihovog pravnog dejstva. Analiza osnova prestanka, odnosno povlačenja iz ugovora, u uskoj je vezi sa poštovanjem običajnih pravila međunarodnog prava o poštovanju i obaveznoj snazi međunarodnih ugovora. Pomenuta dva instituta, iako u izraženoj funkcionalnoj zavisnosti, „integralni su delovi sistema prava ugovora”, ali sa različitim domašajem u odnosu na saglasnost strana ugovornica i u odnosu na važnost opštih pravila međunarodnog prava.² Prestanak ugovora dovodi do prestanka važenja ugovora za stranu ugovornicu. Obustave ugovora, sa druge strane, povlače sadržajne promene ugovora, dok ugovor i dalje ostaje da važi. „Povlačenje” kao pojam, upotrebljava se u međunarodnoj praksi najčešće radi označavanja jednostranog otkazivanja neke univerzalne konvencije ili međunarodnog sporazuma (na primer, konstitutivnog ugovora međunarodne organizacije). Kod dvostranih sporazuma pak, povlačenje na osnovu jednostranog otkazivanja proizvodi prestanak ugovora. Više nego u drugim oblastima prava ugovora, oblast prestanka i obustave primene međunarodnih ugovora izražava se odsustvom preteranog formalizma. Za prestanak ili obustavu ugovora dovoljno bi bilo utvrditi postojanje razloga predviđenih u samom ugovoru, odnosno postojanje razloga koji nastupaju delovanjem pravila opšteg međunarodnog prava.³ Zadržavajući se na prvom mogućem

1 Stevan Đorđević, „Poštovanje i obavezna snaga međunarodnih ugovora”, *Pravni život*, 2007, br. 13, str. 871-904.

2 Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, Beograd, 1988, str. 7-10.

3 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, *op.cit.*, str. 344.

slučaju, međunarodno pravo ne ulazi podrobno u pomenuta pitanja niti se izričito izjašnjava o njihovom dometu, kao što to čini kod zaključivanja ugovora.⁴ Prestanak, obustava ili povlačenje iz ugovora, vezuje se otud za okolnosti i činjenice koje nastaju posle zaključenja ugovora, za razliku od ništavosti ugovora koja je prisutna prilikom njegovog nastanka.⁵ Bečke konvencije o pravu ugovora postavljaju opšta pravila o prestanku ugovora, njegovom otkazivanju ili povlačenju jedne strane ugovornice. Tako, prestanak, otkazivanje ili povlačenje iz ugovora može doći samo na osnovu primene ugovornih odredaba ili u skladu sa odredbama Konvencije. Jednaki pristup odnosi se i na obustavu primene ugovora (član 42. stav 2). Ukoliko se ugovorom drugačije ne predviđa, ili se strane ugovornice nisu drugačije o tome sporazumele, činjenica da je ugovor okončan na osnovu njegovih odredaba ili u skladu sa ovom Konvencijom oslobađa strane ugovornice bilo kakve obaveze da nastave s izvršavanjem ugovora i ne dira u bilo koje pravo, obavezu ili pravno stanje strana ugovornica, koje je stvoreno izvršavanjem ugovora pre nego što je okončan (član 70. stav 1, tačke a. i b.).⁶ Pomenuta pravna stanja po prestanku međunarodnog ugovora ne mogu se pobijati.⁷

Nacrti Komisije za međunarodno pravo iz 1966. i 1982. godine, poslužili su kao osnova za donošenje Bečkih konvencija, pošto su prethodno prošli mišljenja i komentare država i međunarodnih organizacija. Izmene i dopune u odnosu na podneti nacrt iz 1966. godine, vršene su delimično i neznatno (u odnosu na članove 56, 60, 61, 62, 63. i 73. Konvencije iz 1969). Konačna rešenja sadržana u Konvenciji iz 1986. godine, preuzeta su iz Konvencije iz 1969. godine,

4 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 289. Bečka konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine, na vrlo diskretan način utvrđuje formalnosti vezane za prestanak ugovora. Konvencija se uzdržava od svake aluzije u vezi sa principom *acte contraire*. Prema teoriji *acte contraire*, postupak za nestanak nekog akta mora biti istovetan sa onim kako je nastao. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 535.

5 Pri tome, prihvaćeno rešenje ko može da se poziva na ništavost ugovora nije jedinstveno. Kod relativne ništavosti ugovora, to zavisi samo od strane ugovornice (države, međunarodne organizacije), čija je saglasnost povređena, dok kod apsolutne ništavosti, tim pravom raspolazu sve strane ugovornice (države, međunarodne organizacije).

6 Povodom arbitraže između Novog Zelanda i Francuske u slučaju *Rainbow Warrior*, potvrđena je odgovornost Francuske na osnovu ugovora čije je dejstvo prestalo. Videti: "Rainbow Warrior Case", *International Law Reports*, 1990, vol. 82, p. 499.

7 Vladimir Đuro Degan, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 183.

bez posebnih rasprava ali sa redakcijskim izmenama koje su pratile ugovore međunarodnih organizacija.⁸ Različiti osnovi prestanka, odnosno obustave ugovora, dobili su pravne formulacije u Bečkim konvencijama o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine. Pretpostavljalo se, da će se usvojenim Konvencijama doprineti daljem razvoju međunarodnog prava, a da će njihove odredbe steći opštu važnost, odnosno da će se primenjivati i važiti ne samo na strane ugovornice, već i na druge subjekte međunarodnog prava. Načini prestanka, obustave i povlačenja iz ugovora međusobno su različiti i zavise od prirode dejstava vezanih za svaki ugovor. U doktrini se sa pravom ističe da izraz „prestanak” ili njemu sličan izraz po dejstvu, nema konkretno značenje. Svaki upotrebljeni izraz otud ne mora da ima i izdvojen sadržaj, kao što su primera radi izrazi, „prestanak”, „otkaz” i „povlačenje”, koji se koriste radi označavanja načina na koji ugovor prestaje da važi za stranu ugovornicu i koji istovremeno predstavljaju i pravni osnov valjanosti takvog načina prestanka. Pomenuta nepreciznost najčešće se uočava kod višestranih ugovora (na primer, prestanak dejstva ugovora prema jednoj strani ugovornici ne znači i prestanak ugovora kao pravnog akta). Raznovrsne upotrebe izraza prisutne su i u obe Bečke konvencije gde se inače definiše i tumači smisao navedenih izraza. Posebne teškoće u praksi proizilaze iz postojanja dvostranih i višestranih ugovora to jest, njihovog različitog dejstva. Kod dvostranih ugovora, „prestanak ugovora” podrazumeva pravilo po kojem, usled pravnih činjenica utvrđenih propisima međunarodnog prava ili samim ugovorom, ugovor prestaje da postoji kao pravni akt. Kod višestranih ugovora pak, situacija je znatno drugačija, utoliko što nastanak takve pravne činjenice ne mora nužno da dovede do prestanka dejstva ugovora u odnosu na ugovornicu ili ugovornice koje se pozivaju na razlog prestanka, otkazivanje ili povlačenje iz ugovora. Samim tim, nastupanje nekog od pomenutih

8 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 271–285; 291–292; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 58–67; 70–73; “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Documents officiels, Première session, Vienne, 26 mars–24 mai 1968, pp. 363–373; 377–391; 393–423; 491–497; 518–523; 527–528, 533 (58–66, 76, 81. i 82. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9 avril – 22 mai 1969, pp. 239, 331–332 (86. i 99. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, pp. 115–134, 136, 178 (20, 21, 22, 23. i 30. Plenarna sednica). Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 8 (napomene br. 9 i 31).

razloga ne dovodi *ipso facto*, u pitanje, ni njihovo dalje važenje kao što je to slučaj kod dvostranih ugovora. Razlozi prestanka ugovora predviđeni su samim ugovorom ili proizilaze iz opšteg međunarodnog prava. Ugovorom se mogu odrediti posebne formalnosti za njegovo menjanje ili prestanak, a mogu se i isključiti neki načini prestanka ili menjanja. Međutim, strane ugovornice ne mogu ugovorom izmeniti pravila o prestanku ugovora koja sadrže norme *jus cogens*. Razlikovanje razloga prestanka ugovora pravi se prema kriterijumu, da li razlozi deluju *per se*, prema ugovornim odredbama ili razlozi deluju po određenom osnovu kojim se može tražiti raskid ugovornih odnosa. Navedeno razlikovanje sadržano je u članu 42. stav 2. Bečkih konvencija kojim se propisuje: „Do okončanja ugovora, njegovog otkazivanja ili povlačenja jedne strane ugovornice može doći samo na osnovu primene ugovornih odredaba ili ove Konvencije. Isto pravilo važi i za obustavu primene ugovora“. Principijelno posmatrajući, pomenuta odredba ima za cilj da isključi arbitrarno umnožavanje razloga prestanka, povlačenja ili obustave ugovora uz istovremeno posredno obezbeđenje poštovanja postupka predviđenog na osnovu odredaba Bečkih konvencija. Prestanak ugovora otuda podrazumeva da je ugovor prestao važiti, odnosno da je njegovo dejstvo okončano. Obaveze, prava, pravne situacije svih vrsta koje iz toga proizlaze, proizvod su pravila sadržanih u ugovoru. Njihovo postojanje završava se momentom kada počnu da deluju razlozi za prestanak ugovora.⁹ Obustava i prestanak ugovora, tiču se, figurativno rečeno, „života“ i „smrti“ međunarodnog ugovora. Pored toga, prestanak i obustava ugovora vezani su i za pitanje međunarodnopravne odgovornosti subjekata međunarodnog prava. Problem odgovornosti države za radnje jedne ili više država, odnosno drugog subjekta međunarodnog prava, posebno je pitanje kojim se ne bave Bečke konvencije o pravu ugovora. Navedena povezanost vrlo je jasno izražena u odluci Međunarodnog suda pravde povodom mađarsko-slovačkog spora u slučaju projekta Gabčikovo-Nađimaroš u kojoj je Sud potvrdio da pravila međunarodnog prava određuju da li je jedna konvencija na snazi ili nije, odnosno da li je ili nije konvencija obustavljena ili otkazana u skladu sa odredbama Bečke konvencije iz 1969. godine.

9 Francesco Capotorti, „L’extinction et la suspension des traités“, *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, 1971-III, vol. 134, pp. 446, 453; Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo*, *op.cit.*, str. 198: „Dejstvo u načelu prestaje sa ugovorom i ugovor sa svojim dejstvom (osim izuzetka)“.

U pomenutoj odluci ukazuje se i na odnos odredaba Bečke konvencije prema pravilima o odgovornosti država.¹⁰ Imajući u vidu da je obustava primene ugovora vrlo bliska, odnosno slična prestanku ugovora, najpre će se izložiti pravila u vezi obustave ugovora, a potom pravila koja se odnose na prestanak ugovora. Sličnost se ogleda u tome, što kod obustave ugovora, odredbe ugovora koje ugovor sadrži prestaju privremeno da proizvode dejstvo, ali ugovor opstaje. Zaključujemo da će se ugovor vratiti u pravni život čim prestane obustava. Često iste činjenice, što se tiče volja strana ugovornica ili okolnosti koje se odnose na spoljni karakter, mogu da dovedu do obustave ili prestanka ugovora. Isti slučaj je, i sa otkazivanjem ugovora. Pravni režim revizije (modifikacije) ugovora odnosi se kao i kod obustave ugovora, na predmet ugovora, a ne i na postojanje ugovora kao takvog. Kod revizije ugovora norme ugovora zamenjuju se novim normama, što nije slučaj sa obustavom ili prestankom ugovora. Dalja studija kreće se u okvirima analize privremene obustave dejstva ugovora (suspenzije) i njegovog prestanka.

2. Obustava (suspenzija) primene ugovora

Uporedo sa postojanjem principa i pravila kojima se reguliše prestanak međunarodnih ugovora, postoje principi i pravila o njihovoj obustavi. Obustava predstavlja privremenu suspenziju u primeni međunarodnog ugovora. U Bečkim konvencijama o pravu ugovora pravi se delikatna razlika između obustave ugovora koja se odnosi na privremenu situaciju u pogledu izvršenja ugovora i prestanka ugovora, koja podrazumeva gašenje dejstva ugovora u celini. Obustava predstavlja privremeno stanje, dok je prestanak ugovora konačan. Kod obustave ugovora strane ugovornice nisu oslobođene obaveze njegovog poštovanja shodno pravilu *pacta sunt servanda*. Iako nije česta pojava u međunarodnoj praksi, obustava ugovora je moguća u sledećim slučajevima:

10 "Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project", *International Court of Justice Reports*, 1997, par. 47; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 289, etc.

*i) Obustava na osnovu odredaba ugovora
ili saglasnošću strana ugovornica*

U toku izvršenja ugovora može doći iz određenih okolnosti koje opravdavaju njegovu obustavu prema pojedinim ugovornicama ili prema svim stranama ugovornicama, već u zavisnosti da li su sve ili samo neke od ugovornica prouzrokovale te okolnosti, odnosno, da li su sve ili samo neke od ugovornica pogođene okolnostima koje onemogućavaju dalje izvršenje ugovora. Pomenuta mogućnost može da bude predviđena u samom ugovoru ili može da proizađe iz saglasnosti volja strana ugovornica. Obustava može obuhvatiti suspenziju izvršenja celog ili samo određenih delova ugovora, što će zavisiti od svakog konkretnog slučaja. Trajanje suspenzije može biti uglavljeno u ugovoru ili u naknadnom sporazumu strana ugovornica. Ako nema odredbe u ugovoru ili naknadnog sporazuma strana ugovornica kojim se utvrđuje period trajanja suspenzije, u tom slučaju obustava može da poprimi i konačni oblik prestanka ugovora (pod uslovom da je reč o saglasnosti svih strana ugovornica).¹¹ Bečke konvencije o pravu ugovora posvetile su nekoliko odredaba obustavi primene ugovora. Tako je, odredbom člana 57. predviđeno da: „Primena ugovora u pogledu svih strana ugovornica ili jedne određene strane ugovornice može biti obustavljena: a) saobrazno ugovornim odredbama ili, b) u svako doba saglasnošću svih strana ugovornica nakon savetovanja s drugim stranama ugovornicama“.

*ii) Obustava primene višestranog ugovora sporazumom
samo između nekih strana ugovornica*

Bečke konvencije o pravu ugovora predviđaju mogućnost da dve ili više strana ugovornica jednog višestranog ugovora mogu zaključiti sporazum koji bi za predmet imao privremenu obustavu primene ugovornih odredaba u odnosima *inter se*, odnosno u njihovim međusobnim odnosima (član 58). Privremena obustava preduzima se iz razloga, što znatan broj višestranih ugovora deluje prvenstveno između pojedinih strana ugovornica. Navedeno stanje u najvećoj meri predstavlja suštinu višestranih ugovora. U radu Komisije za međunarodno pravo došlo je do izražaja stanovište da za obustavu primene ugovora nije

11 Prema pojedinim shvatanjima zastupljenim u doktrini, ukoliko nastane *vis major*, obustava dolazi neposredno na osnovu primene objektivnog pravnog poretka. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 536.

potrebna saglasnost svih strana ugovornica, kao u slučaju prestanka ugovora. Tim pre, jer obustava proizilazi iz karaktera višestranih ugovora koji se primenjuje pre svega *inter se*, to jest, između strana ugovornica.¹² Pomenuta mogućnost pruža se prema Bečkim konvencijama, ako ugovor između strana izričito dopušta suspenziju ili ukoliko suspenzija primene ugovora nije ugovorom zabranjena (član 58. stav 1. tačke a. i b). Obustava ugovora još je moguća, ukoliko nije na štetu uživanja prava i izvršavanja obaveza ostalih strana ugovornica koje imaju prema ugovoru, odnosno ako nije inkompatibilna sa predmetom i ciljem ugovora (član 58. stav 1. pod i) i ii)). Ako ugovor ne predviđa nešto drugo, dotične strane ugovornice moraju ostalim stranama ugovornicama saopštiti nameru da zaključe sporazum, kao i odredbe ugovora čiju primenu nameravaju da obustave (član 58. stav 2). Nacrt pravila o pravu ugovora Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, nije sadržao poslednju navedenu obavezu notifikacije namere strana ugovornica. Odredba je uključena u tekst pravila o pravu ugovora, tek na konferenciji u Beču 1968–1969. godine, a u cilju zaštite drugih strana ugovornica. Konačno, Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, popunile su navedenu prazninu (*lacuna juris*).¹³ Bečke konvencije predviđaju još dodatno tri mogućnosti obustave ugovora, i to: (1) suspenzijom njegove primene koja nastaje usled zaključenja naknadnog ugovora o istom predmetu (član 59); (2) suspenzijom njegove primene kao posledice njegovog kršenja (član 60) i, (3) povlačenjem strana ugovornica iz ugovora usled naknadno nastale

12 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 274, 276. Kod nekih višestranih konvencija, posebno kod ustavnih akata međunarodnih organizacija, pomenuta obustava primene ugovora vrši se na osnovu ustavnih odredaba ili na osnovu odluka organizacije. Konkretno je to slučaj sa suspendovanjem članstva u Sporazumu o Međunarodnoj banci za obnovu i razvoj (na primer, u pogledu članova koji ne ispunjavaju svoje obaveze, zatim u slučaju suspenzije na određen rok, suspenzije sa mogućnošću obnavljanja članstva i suspenzije nakon odluke nadležnog organa koji je i doneo odluku o privremenoj obustavi).

13 Prilikom usvajanja navedene odredbe, bilo je izraženo mišljenje da obaveza notifikacije namere proizilazi iz načela *bona fide*. Očigledno je međutim, da su Konvencije ograničile domašaj obaveze o notifikaciji u cilju usaglašavanja sa odgovarajućim članom 41. koji se odnosi na izmene ugovora *inter se*. U cilju pojašnjenja, jugoslovenska delegacija je, sa još pet delegacija, podnela amandman povodom ovog člana, a koji je docnije bio i prihvaćen. Videti: A/CONF. 39/C.1/L. 321 et Add.1. U doktrini se navodi da ne postoji obaveza notifikacije kao poseban uslov za punovažnost sporazuma o obustavi višestranog sporazuma između pojedinih strana ugovornica. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 536.

nemogućnosti njegovog izvršenja (član 61). Navedene mogućnosti važe uporedo, pod istovetnim uslovima koji važe za prestanak ugovora zbog čega će biti predmetom daljeg dela studije. Uslovi za obustavu ugovora manje su teški u odnosu na razloge prestanka ugovora, ali svakako i u jednom i u drugom slučaju, razlozi najčešće nastaju kao uzrok povrede ugovora. U oba slučaja u stvari dolazi do neposrednog ukidanja dejstva ugovora s tim što kod obustave primena ugovora ima vremenski ograničeno trajanje. To svakako nije slučaj kod prestanka ugovora. Najzad, valja istaći da Bečke konvencije ne ističu posebno slučajeve ugovora koji ne mogu biti obustavljeni. Stoga se u doktrini naglašava da mogućnost obustave primene ugovora prestaje ukoliko ugovorne obaveze nisu prilagodljive i prikladne da budu odložene na određeno vreme.¹⁴

3. Prestanak ugovora

Uzroci koji utiču na prestanak i obustavu primene ugovora dele se generalno u dve grupe. Prva grupa odnosi se na uzroke koji nastupaju po opštem međunarodnom pravu, dok se druga grupa uzroka odnosi na ugovorne odredbe (na primer, *ad hoc* klauzule, naknadne ugovore, i dr.), uopšte, na saglasnost strana ugovornica.¹⁵ Uzroke prestanka i obustave ugovora moguće je podeliti na početne i naknadne uzroke, uzroke koji nastaju voljom strana ugovornica i uzroke koji nastaju usled nepredviđenih okolnosti.¹⁶ Uzroke ili razloge prestanka ili obustave ugovora moguće je podeliti još i na neposredne i posredne. Neposredni uzroci deluju *ipso iure*, to jest, ugovor se gasi čim nastupi dotični uzrok. Kod posrednih uzroka, ugovor se gasi na zahtev strana ugovornica. S obzirom na mnogobrojnost različitih kvalifikacija uzroka za prestanak i suspenziju ugovora, može se zaključiti da kvalifikacije više služe radi teorijske eksplikacije problema, nego što imaju realnu težinu u međunarodnoj praksi.¹⁷

14 Francesco Capatorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, pp. 467, 469.

15 Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, *op.cit.*, p. 181.

16 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 300, etc.

17 Dionisio Anzilotti, *Cours de Droit International*, *op.cit.*, p. 439; Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo*, *op.cit.*, str. 198; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 205, etc. Prof. Rousseau u treću međunarodnog prava čini podelu na četiri grupe razloga prestanka međunarodnih ugovora, i to: 1) poništajem zajedničkom voljom strana ugovornica (*abrogation*) 2) odricanjem i otkazom učinjenim izjavom volje jedne od strana ugovornica (*dénontiation*); 3)

4. Uzroci za prestanak ugovora prema opštem međunarodnom pravu

i) Prestanak ugovora ili obustava njegove primene usled naknadnog zaključenja novog ugovora

Naknadni sporazum između istih ugovornih strana o istom predmetu, može izmeniti ili ukinuti postojeći ugovor, odnosno postojeći ugovor može nadomestiti novim ugovorom. Iako je uzrok za prestanak ili obustavu ugovora u navedenom slučaju suštinski u volji strana ugovornica, uzrok se predstavlja kao rezultat delovanja pravila opšteg međunarodnog prava.¹⁸ U doktrini povodom ovog slučaja postoje oštre podele. Tako postoje mišljenja koja polaze od hijerarhije ugovora prema nazivu. Prema pomenutim mišljenjima, ugovor zaključen na klasični način, ne može biti ukinut ugovorom sklopljenim razmenom nota. Sa druge strane, postoje i mišljenja kojima se ne prihvata hijerarhija ugovora iz razloga što svi ugovori u načelu i bez obzira na naziv, imaju jednaku pravnu snagu. Shvatanje zasnovano na teoriji o derogacionom ili suprotnom aktu (*acte contraire*), traži istovetnost oblika između tzv. abrogacionog sporazuma i konkretnog ugovora koji se tim sporazumom okončava. Navedeno shvatanje nije prihvaćeno, jer se u konkretnom slučaju ističe da je od suštinskog značaja volja strana ugovornica da okončaju ugovor, a ne oblik u kojoj će se ta volja izraziti.¹⁹ U najširem smislu, teorija *acte contraire* poziva se na stanovište po kojem jedno valjano pravilo međunarodnog prava može biti zamenjeno isključivo normom više ili jednake pravne snage.²⁰ U međunarodnom pravu opšte

ne očekivanim nastupom izvesnih okolnosti (nastupanjem ratnih okolnosti ili primenom pravila o izmenjenim okolnostima – *rebus sic stantibus*) i, 4) revizijom. U literaturi se navode i druge podele. Pri tome su podele često nedosledne, s obzirom da se istovetni elementi osnova prestanka ugovora nalaze u različitim grupama. Videti: Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 11–13.

18 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, *op.cit.*, str. 344–345.

19 Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, *op.cit.*, p. 475; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 206, etc.; Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, p. 492; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, *Ugovorno pravo*, *op.cit.*, str. 403; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 539–540; *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 247.

20 Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 9.

je prihvaćeno pravilo da je saglasnost volja strana ugovornica potrebna za nastanak ugovora (*mutuus consensus*), ali i za njegov prestanak (*mutuus dissensus*). Kako ugovor nastaje saglasnošću strana ugovornica, tako može i prestati. Odricati pravo stranama ugovornicama da po osnovu sporazuma okončaju ugovor, jednako je, po dejstvu, odricanju prava na sklapanje ugovora.²¹ Kasniji ugovor otud može ukinuti raniji ugovor izričito ili prećutno. Izričitim putem prestanak ugovora moguć je, ako se u kasniji ugovor unese tzv. abrogaciona klauzula. Ukidanje važenja ranijih ugovora ili ugovornih odredaba, koje su nespojive sa odredbama docnijih ugovora postiže se primenom opšteg načela – *lex posterior derogat legi priori*. Pri tome, važno je uočiti da ne dolazi do ništavosti, već do prestanka ili obustave primene ranijeg ugovora. Nešto specifičniji slučaj jeste sa višestranim ugovorima univerzalnog karaktera koje propisuju tzv. anulacijske klauzule. Primera radi, član 20. Pakta Društva naroda određivao je da, „ukoliko je članica pre ulaska u Društvo naroda preuzela obaveze nespojive sa obavezama iz Pakta, članica mora preduzeti sve mere da se tih obaveza odmah oslobodi“. Prema navedenoj odredbi iz Pakta Društva naroda za sve ranije i kasnije ugovore važi opšte načelo o superironosti pravnih pravila – *lex superior derogat legi inferiori*, to jest, pravilo prema kojem su ništavi svi raniji, ali i kasniji ugovori država članica nespojivi sa Paktom. Drugačije rešenje prisutno je u članu 103. Povelje Ujedinjenih nacija kojim se predviđa da, „u slučaju sukoba između obaveza članova Ujedinjenih nacija po ovoj Povelji i njihovih obaveza po nekom drugom međunarodnom sporazumu, prevagu će imati njihove obaveze prema Povelji“. Bitna razlika između Pakta Društva naroda i Povelje Ujedinjenih nacija jeste u tome, što Povelja ne pretpostavlja ništavost kao posledicu nesaglasnosti sa njenim odredbama, već daje prednost obavezama prema Povelji. Obaveze prema Povelji uključuju *in extenso*, i obaveze koje proizilaze iz kolektivnih odluka organa Ujedinjenih nacija prihvaćenih radi sprovođenja obaveza iz Povelje.²² S tim u vezi, sudbina ugovora zaključenih u suprotnosti sa obavezama iz Povelje uređuje se prema opštem načelu – *lex specialis derogat legi generali*, gde obaveze regulisane članom 103. Povelje, predstavljaju *lex specialis*. Komisija za međunarodno pravo upravo je prihvatila navedeni pristup, te je u nacrtu pravila iz 1966. godine, predvidela da će se prava i obaveze strana

21 Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, op.cit., str. 471.

22 Charles Rousseau, *Droit international public*, op.cit., p. 161.

ugovornica uzastopnih ugovora o istom predmetu utvrđivati uz rezervu odredbe iz člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija. Ista odredba kasnije je uneta u član 30. stav 1. Bečke konvencije iz 1969. godine, odnosno u član 30. stav 6. Bečke konvencije iz 1986. godine.

Generalno uzevši, za prestanak ugovora potrebna je saglasnost svih strana ugovornica. Samo u izuzetnim slučajevima do prestanka ugovora može doći saglasnošću samo nekih strana ugovornica i to, pod uslovom, da takvu mogućnost predviđa tekst ranijeg ugovora.²³ Prestanak ranijeg ugovora ne mora se izričito pominjati u naknadnom sporazumu. Posledica se može i podrazumevati, ako sadržaj i svrha naknadnog sporazuma pokazuje nameru strana ugovornica da ukinu raniji ugovor. Ipak, u naknadnom ugovoru uobičajno se pominje da se među stranama ugovornicama ukida stari ugovor koji uređuje isti odnos.²⁴ Moguće je, i da se cilj kasnijeg ugovora iscrpljuje u ukidanju ranijeg, mada je češći slučaj da se naknadnim ugovorom regulišu odnosi koji su bili predmet ranijeg ugovora. Samo izuzetno naknadnim ugovorom ustanovljava se obaveza strana ugovornica da otkazu raniji ugovor. Ponekad, odredbe o ukidanju ranijih ugovora postoje u naknadnim ugovorima koji po predmetu regulisanja nisu istovetni sa ranijim ugovorima. Obično je to slučaj sa ugovorima o miru, koji sadrže odredbe o prestanku važenja ranijih ugovora. Budući da se njima uspostavlja novi pravni poredak bez dobrovoljne saglasnosti svih strana ugovornica, postoje mišljenja da se mirovnim ugovorima u stvari poništavaju raniji posebni ugovori. Za poništaj ugovora u tom pogledu, u doktrini se upotrebljavaju često različiti i neodređeni izrazi.²⁵ U bogatoj međunarodnoj praksi, u velikom broju slučajeva dolazi do zaključenja naknadnih ugovora od istih strana ugovornica *in pari materia*. Posledice tako zaključenih ugovora proizvode različite posledice

23 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 402. Prof. Bartoš smatra da u predmetnom slučaju postoji delegirano pravo za uži krug ugovornica, a da su delegaciju dale sve ugovornice sklapajući prvobitni ugovor. Iz toga se izvlači dalje zaključak o saglasnosti svih strana ugovornica.

24 Međunarodne konvencije donete na drugoj Haškoj konferenciji mira 1907. godine, zamenile su konvencije donete na prvoj Haškoj konferenciji iz 1899. godine, o istom predmetu. Članom 80. Čikaške konvencije o međunarodnom civilnom vazduhoplovstvu iz 1944. godine, predviđena je obaveza svake ugovornice da otkáže Parisku konvenciju koja se odnosi na regulisanje vazdušne plovidbe iz 1914. godine, ili Havansku konvenciju o trgovačkoj avijaciji iz 1928. godine.

25 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 206 i dalje; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 344–347.

u odnosu na ranije zaključene ugovore. Strane ugovornice ponekad odredbama kasnijeg ugovora ukidaju raniji ugovor, ne zamenjujući ga novim ugovorom. Međutim, češći slučaj je, da se donošenjem naknadnog ugovora ukida raniji ugovor. Takođe, moguće je da se donošenjem naknadnog sporazuma o istoj materiji samo menja i dopunjuje raniji ugovor.²⁶ Strane ugovornice slobodne su raskinuti ugovor i pre roka koji je predviđen za trajanje ugovora.

Formalni i materijalni uslovi za prestanak (i obustavu) ugovora zaključenjem naknadnog sporazuma svode se na: 1) istovetnost strana ugovornica i predmeta ugovornog regulisanja; 2) postojanje izričitog ili prećutnog pristanka na zaključenje naknadnog sporazuma koji proizilazi iz ugovornih odredaba ili iz namere strana ugovornica i, 3) nespojivosti odredaba kasnijeg i ranijeg ugovora, i nemogućnosti da se oba ugovora istovremeno primenjuju. Komisija za međunarodno pravo smatrala je da u pomenutom slučaju postoji naznaka prestanka ugovora prećutnim putem.²⁷ U određivanju pomenutih uslova, Komisija se poslužila izdvojenim mišljenjem sudije *Dionisia Anzilottia* u vezi spora između elektro-kompanije Sofije i Bugarske pred Stalnim sudom međunarodne pravde između dva svetska rata, u kome je sudija insistirao da, „iako nema izričitog ukidanja, opšte je prihvaćeno mišljenje, da pored izričitog postoji i prećutno ukidanje ugovora, koje dovodi do situacije da su nove odredbe nespojive sa prethodnim odredbama, ili da je novim odredbama regulisana ista materija koja je regulisana prethodnim odredbama ugovora“.²⁸ Bečke konvencije o pravu ugovora u članu 59. stav 1. propisuju: „Smatraće se da je ugovor prestao da važi kada sve strane ugovornice tog ugovora zaključe naknadni ugovor koji se odnosi na isti predmet i: a) ako iz kasnijeg ugovora proizilazi ili je na drugi način ustanovljeno prema nameri strana ugovornica da pitanje treba da bude regulisano tim ugovorom ili, b) ako su odredbe kasnijeg ugovora nespojive sa odredbama ranijeg ugovora do te mere da je nemoguće istovremeno primeniti oba ugovora“. U osnovi, ako nema izričite odredbe o prestanku ranijeg ugovora, postojanje namere strana da dovedu do prestanka ugovora utvrđuje se tumačenjem ugovora. Ukoliko se utvrdi odsustvo takve namere, ugovori

26 Stevan Đorđević, „Izmena i dopuna (revizija) međunarodnih ugovora“, *Pravni život*, 2005, br. 12, str. 345–361.

27 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 275.

28 “Electricity Company of Sofia Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 77, p. 92.

će ostati na snazi. Na ugovore bi se onda primenjivala pravila o uzastopnim ugovorima (član 30).²⁹ Budući da ne postoji opšte pravilo prema kojem bi kasniji ugovor, zaključen na određeno vreme ukidao raniji ugovor zaključen na duže ili neodređeno vreme, potrebno je poći od namere strana ugovornica u vezi sa određivanjem sudbine ranijeg ugovora. Iako je u većini slučajeva verovatno da su strane ugovornice nameravale ukinuti ugovor, moguće su i situacije „da je raniji ugovor samo obustavljen ako iz kasnijeg ugovora proizlazi ili ako je na drugi način ustanovljeno da je takva namera strana ugovornica” (stav 2, člana 59). Konačno, Bečke konvencije izražavaju da raniji ugovor prestaje da važi ili se njegova primena obustavlja u smislu prećutne saglasnosti usled zaključenja drugog naknadnog sporazuma.³⁰

*ii) Prestanak ugovora ili obustava njegove primene
kao posledica njegovog kršenja*

Poštovanje međunarodnih ugovora predstavlja kodifikovano pravilo opšteg međunarodnog prava. Nepoštovanje ugovora, povreda ugovornih odredaba, odnosno neispunjavanje ugovornih obaveza predstavlja u određenim situacijama razlog za prestanak ugovora ili za obustavu njegove primene. Svako „ponašanje strane ugovornice koje je u suprotnosti sa odredbama ugovora”, a koje se može sastojati u činjenju ili propuštanju, otuda se može kvalifikovati kao kršenje ugovora.³¹ U skladu sa pravilima opšteg međunarodnog prava, u slučaju kršenja ugovora povređena strana ugovornica imala bi jedno od sledećih prava: 1) pravo da tražiti ispunjenje ugovorne obaveze, služeći se pri tome i

29 Konkretno bi se radilo o primeni uzastopnih (sukcesivnih) ugovora koji se odnose na isti predmet, a koji ne povlače identične posledice kao i član 59. Bečkih konvencije koji se odnosi na prestanak ugovora. Ako se utvrdi da ne postoji prećutna namera da se raniji ugovor ukine ili privremeno obustavi, onda se primenjuju pravila iz člana 30. Bečkih konvencija, koja utvrđuju prvenstvo između nespojivih obaveza sadržanih u dva ugovora, na snazi. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 276.

30 Francesco Capatorti, *“L’extinction et la suspension des traités”*, *op.cit.*, pp. 501–513.

31 Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 69–70. Kršenje ugovora ispoljava se neposredno, u preduzimanju akata koji su nespojivi sa ugovornim obavezama, i posredno, nepreduzimanjem akata, bilo na unutrašnjem, bilo na međunarodnom planu na koje se država obavezala ugovorom. Videti: B. Đorđević, „Kršenje međunarodnih ugovora i pravne posledice po Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu”, magistarski rad, Beograd, 1981.

sredstvima samopomoći u dopuštenim granicama; 2) pravo na raskid ugovora ili obustavu od njegove primene, te pravo na naknadu štete. Ostvarivanje prava uslovljeno je nepostojanjem okolnosti koje isključuju protivpravnost, kao što su *vis major*, krajnja nužda ili pristanak oštećene strane.³² Pored navedenog, u praksi je prihvaćen princip da kršenje ugovora nije samo po sebi dovoljno za ostvarivanje prava, već da je za prestanak ili obustavu primene nekog ugovora potrebno da se radi o „bitnim“ povredama ugovora (fr. *violation substantielle*, eng. *material breach*).³³ Drugim rečima, ne može se zahtevati prestanak ili obustava primene ugovora zbog manjih, neznatnih ili nebitnih povreda. Povreda dela ugovora, takođe ne dovodi *ipso facto* do prestanka ili obustave dejstva ugovora, već konstituiše odgovarajući pravni osnov za pokretanje postupka utvrđenog Bečkim konvencijama o pravu ugovora.

U vezi sa kršenjem ugovora, u doktrini se izražavaju različita stanovišta. S jedne strane postoje konceptualni pristupi kojima se u slučaju bitnih povreda ugovora priznaje pravo na jednostrani i automatski prestanak ugovora ili pravo na ispunjenje ugovornih odredaba, dok se s druge strane, određenim teorijskim konstrukcijama nastoji opravdati pravo na podnošenje zahteva nadležnoj instanci radi utvrđivanja bitnih povreda koje dovode do prestanka ili obustave ugovora.³⁴ Pravilo o pravu na jednostrani prestanak ugovora kao odgovor na kršenje ugovora preneto je iz Rimskog privatnog prava u međunarodno pravo gde predstavlja jedno od opštih pravnih načela (*inadimplenti non est adimplendum*).³⁵ Pravo na jednostrani prestanak (otkaz) ugovora pripada oštećenoj strani za koju se pretpostavlja da je

32 Shabtai Rosenne, *Breach of Treaty*, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Grotius Publications, Cambridge, 1985, pp. 142.

33 Komisija za međunarodno pravo smatrala je da izraz „bitna“ (*material*) više odgovara ovoj vrsti kršenja ugovora u odnosu na izraz „osnovna“ (*fundamental*), koji može da se odnosi na kršenje pojedinih odredaba ugovora koje se smatraju glavnim u odnosu na ostvarivanje cilja ugovora. Prema usvojenom stanovištu, bitne povrede obuhvataju i druge odredbe ugovora koje su bile od odlučujućeg značaja za ulazak ugovornica u ugovorni odnos, bez obzira što odredbe mogu imati samo pomoćni ulogu i značaj. Videti: “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, pp. 254, etc.

34 James. W. Garner, Valentine Jobst, “The Unilateral Denunciation of Treaties by One Party because of Alleged Non-Performance by Another Party or Parties”, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, pp. 569, etc.

35 “The Diversion of Water from the Meuse”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1937, Series A/B, N° 70, pp. 49-50. Sudija Anzilloti, izneo

savesna u pogledu ispunjavanja ugovora.³⁶ Navedenom pristupu prigovara se da u pravilo objektivne prirode, unosi izvesni subjektivni element koji ograničava mogućnost automatskog sprovođenja jednostranog prestanka ugovora u praksi. Činjenice koje čine povredu „bitnom“ tako ne moraju imati isti smisao za sve ugovorne strane, niti moraju imati isti značaj u različitim vremenskim periodima i situacijama. Iz navedenog komentara proizilazi da samo kršenje ne dovodi uvek automatski do prestanka ili obustave izvršavanja ugovora. Oštećenoj strani ostavlja se mogućnost da zahteva prestanak ili obustavu ugovora pred nadležnom instancom ukoliko smatra da na to ima pravo. U tom smislu, na oštećenoj strani je teret dokazivanja (*onus probandi*).³⁷ Pravo na prestanak ugovora nije vremenski neograničeno i mora se iskoristiti u „razumnom roku“.³⁸ Kritika drugog navedenog pristupa proizilazi iz konstatacije o prisutnim slabostima organizovanja međunarodne zajednice koje se odlikuju neobaveznim karakterom međunarodnog pravosuđa čiji je zadatak da navedeno pitanje reši.³⁹ Posebna pitanja u vezi kršenja ugovora, u doktrini se pokreću zbog podele između legislativnih i kontraktuelnih ugovora. Budući da u nekim ugovorima ima elemenata i jedne i druge vrste, smatra se da ne bi bilo moguće iz tog razlikovanja izvoditi pravo na jednostrani i

je mišljenje kojim se potvrđuje da navedeno načelo ima značaj izvora međunarodnog prava navedenog u članu 38. Statuta Stalnog suda međunarodne pravde.

- 36 Sinha Bhikshu Patil, *Unilateral Denunciation of Treaty because of prior Violations of Obligations by Other Party*, Hague, 1966, pp. 35, etc. Autor navodi da pravo na jednostrani otkaz ugovora predstavlja običajno pravno pravilo.
- 37 Međunarodni sud pravde potvrdio je da samo bitno kršenje ugovora predstavlja osnov prestanka ugovora. Videti: "Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project", *International Court of Justice Reports*, 1997, para. 106.
- 38 Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, op.cit., p. 553.
- 39 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 276–278; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, op.cit., str. 409–410; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, op.cit., str. 540–541; *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 70–90. Prof. Kreća podrobno iznosi pregled teorijskih pristupa, diplomatske i sudske prakse u vezi sa kršenjem međunarodnih ugovora kao osnovom za prestanak, odnosno obustavu ugovora. Problem se razmatra u sklopu predmeta kršenja i njihovog intenziteta (alternativno ili kumulativno); različitih posledica s obzirom na podelu ugovora (dvostrani i višestrani); značaja funkcije kontraktualnih i legislativnih ugovora, i dr. Primećuje se, da su mnoga od akademskih stanovišta odavno prevaziđena u praksi. Rešenja za neka od pitanja nađena su u sklopu kodifikacije prava ugovora u okviru Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine.

automatski prestanak ugovora usled njegovog kršenja. Da bi otklonile određene nedoslednosti, legislativni ugovori obično formulišu postupke u vezi kršenja ugovora ili unose odredbe o sudskom i arbitražnom rešavanju spora (na primer, kod konstitutivnih akata međunarodnih organizacija).

Iako ne daju odgovore na sva pitanja koja se postavljaju u praksi, Bečke konvencije razlikuju situacije između dvostranih i višestranih ugovora. Prema stavu 1, člana 60. Bečkih konvencija: „Bitna povreda dvostranog ugovora koju učini jedna strana ugovornica ovlašćuje drugu stranu ugovornicu, da se pozove na povredu kao na razlog za prestanak ugovora ili za obustavu njegove primene u celini ili delimično”. Bitna povreda ugovora prema stavu 3, člana 60. Konvencija (za dvostrane i za višestrane ugovore), sastoji se u: 1) odbacivanju ugovora koji nisu odobreni ovim konvencijama ili, 2) povredi jedne odredbe bitne za ostvarenje predmeta i cilja ugovora. U Komisiji za međunarodno pravo postojala je saglasnost da kršenje ugovora ne dovodi *ipso facto* do njegovog prestanka. Istovremeno, kršenje ugovora ne daje automatski pravo strani ugovornici da se pozove na kršenje i da odluči da je konkretni ugovor u pitanju prestao da je obavezuje. Sa druge strane, pod određenim uslovima, priznaje se pravo svakoj strani ugovornici da se pozove na kršenje ugovora kao na razlog za prestanak ugovora ili na njegovu obustavu. Opšte je pravno načelo, da jedna strana ugovornica nije dužna da vrši obaveze koje joj nameće ugovor ukoliko druga strana ugovornica odbije da izvrši svoje ugovorne obaveze.⁴⁰ Pravo se otud suštinski sadrži u ovlašćenju oštećene strane da se poziva na povredu ugovorne obaveze kao na osnov za prestanak ili obustavu njegove primene. Mogućnost sužavanja prava oštećene strane izražava se u posebnim situacijama, osim ako po prirodi stvari pravo zaštite ne obuhvata i interese ostalih strana ugovornica ili međunarodne zajednice u celini, već u zavisnosti od same kategorije međunarodnih ugovora i pravila koja su u njima sadržana. Generalno posmatrajući, posledice kršenja ugovora svode se na dvostranu dimenziju to jest, na *inter se* odnos između prekršioca i strane ugovornice koja je posebno pogođena kršenjem ugovora. U slučaju individualnog suprostavljanja, izbor je dosta sužen, tako da se oštećena strana može pozivati na bitnu

40 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 277.

povredu kao na razlog za potpunu ili delimičnu obustavu ugovora prema strani prekršiocu.⁴¹

Međunarodna praksa sadrži raznovrsna rešenja koja ne dozvoljavaju da se odredi prava širina prava na prestanak ugovora ili na njegovu obustavu, niti da se definišu uslovi pod kojima pravo može biti korišćeno. S jedne strane praksa se kreće od jednostranih odricanja ugovora koja uzimaju u obzir različite razloge, bez ozbiljnijeg ispitivanja pravnih načela u pitanju, a sa druge strane, praksa ne isključuje osporavanja prava na jednostrano opozivanje ugovora i poricanja činjenica na koje se pozivaju oštećene strane ugovornice. Međutim, ma kako bila suprotstavljena praksa, u pitanju su bila više neslaganje sa jednostranim i proizvoljnim postupanjem strana ugovornica, nego što je bilo poricanja prava na prestanak i obustavu ugovora u slučajevima kada su teške povrede bile utvrđene. U unutrašnjoj praksi, sudovi su priznavali načelo prema kome kršenje ugovora daje nevinoj strani pravo da ga opozove.⁴² Međunarodna praksa pak, sadrži samo izuzetno kvalifikacije „bitnih” kršenja odredaba ugovora koje bi dale za pravo drugoj strani da se oslobodi obaveza iz ugovora.⁴³ U slučaju da druga strana poriče karakter povrede, između strana ugovornica nastaje spor koji se ima rešiti mirnim putem u skladu sa opštim pravilima međunarodnog prava. Postupak za korišćenje predmetnog prava, predviđen je u odredbama o postupku koji se primenjuje u slučaju ništavosti ugovora, njegovog prestanka, povlačenja jedne strane ugovornice ili obustave primene ugovora (član 65. Bečkih konvencija). Postupak uključuje i primenu člana 33. Povelje Ujedinjenih nacija o mirnom rešavanju sporova. Kao što je pomenuto, pravo koje se daje oštećenoj strani ugovornici mora se izvršiti u nekom razumnom roku od vremena povrede koji osim u hitnim slučajevima, ne može biti kraći od tri meseca računajući od prijema saopštenja oštećene strane o predlogu mera koje će preduzeti povodom kršenja ugovora. Ako ugovor predviđa neki postupak za mirno rešavanje spora, trebalo bi najpre pokušati upotrebu tog sredstva. Dok postupak traje, oštećena strana ima pravo da obustavi primenu ugovora. Oštećena strana gubi pravo da postupi prema gornjim pravilima, ako posle saznanja o povredi

41 *Ibid.*, p. 278.

42 *Ibid.*

43 “The Diversion of Water from the Meuse”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1937, Series A/B, N° 70.

pristane da ugovor ostavi na snazi ili ako se iz njenog ponašanja može zaključiti da je na to pristala.⁴⁴

U zavisnosti da li se radi o dvostranim ili višestranim ugovorima, Bečke konvencije o pravu ugovora propisuju i različite pravne posledice. Tako, kod bitne povrede višestranog ugovora od jedne strane ugovornice, ne dira se u valjanost ugovora između ostalih strana ugovornica, ali ugovornice mogu jednoglasnim sporazumom zaključiti prestanak važenja ugovora ili obustavu njegove primene samo prema strani prekršiocu ili uopšte, između svih strana ugovornica. Zajedničko reagovanje strana ugovornica može pogoditi ugovor u celini ili samo neke njegove delove. Ako je povredom ugovora neka strana ugovornica posebno oštećena, ta strana može samostalno reagovati na način što će istaći razlog za obustavu primene ugovora prema strani prekršiocu, u celini ili delimično. Navedeno individualno reagovanje sužava izbor samo u odnosu na stranu ugovornicu koja je povredila odredbe ugovora (član 60, stav 2. tačke a. i b). Bitna povreda višestranog ugovora koju učini jedna strana ugovornica ovlašćuje svaku drugu stranu ugovornicu osim strane prekršioca, da se pozove na povredu kao na razlog za obustavljanje primene ugovora u celosti ili delimično ako je ovaj ugovor takve prirode da bitna povreda njegovih odredaba od jedne strane ugovornice korenito menja položaj svake strane ugovornice u pogledu daljeg izvršavanja obaveza na osnovu ugovora (član 60, stav 2. tačka c). *In fine*, razume se da strana prekršilac nema pravo da traži prestanak ugovora ili obustavu primene ugovora ukoliko je dovela do kršenja ugovora.⁴⁵ Ne može se dopustiti stranama ugovornicama da se pozivaju na sopstveno kršenje međunarodnog ugovora kako bi ishodovala njegovo neizvršavanje.⁴⁶ *A fortiori*, ugovornica koja nije kršila ugovor može drugu stranu ugovornicu pozovati na međunarodnu

44 Francesco Capatorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, p. 554.

45 Stalni sud međunarodne pravde potvrdio je pravilo prema kojem se jedna strana ugovornica ne može pozivati na kršenje ugovora od druge strane ugovornice, ako je sama doprinela neizvršenju ugovornih obaveza. Videti: "Case Concerning the Factory of Chorzow", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series B, N° 15, pp. 27, etc.

46 Pomenuti odnos može da ima značajne reperkusije kod nekih višestranih ugovora (na primer, kod ugovora o razoružanju), gde povrede jedne od strane ugovornice teži da potkopa celokupan režim uspostavljen između svih strana ugovornica. Strana ugovornica ne može u pomenutim slučajevima obustaviti izvršenje obaveze prema strani prekršiocu, a da ne oslabi svoje obaveze prema svakoj drugoj strani ugovornici. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 278).

odgovornost zbog neizvršavanja ugovornih obaveza.⁴⁷ Prema stavu 4. člana 60. Bečkih konvencija, predviđeno je da odredbe u vezi bitnih povreda dvostranih i višestranih ugovora ne diraju u bilo koju odredbu ugovora koja se primenjuje u slučaju kršenja. Navedena formulacija rezervisana je više kao pravo strana ugovornica koje proizlazi iz svih odredaba ugovora koje se primenjuju u slučaju kršenja. Razume se, odredba ne može biti na štetu oštećene strane da podnese odštetni zahtev zbog kršenja ugovora.⁴⁸ Najzad, stavom 5. člana 60. Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, isključuje se primena odredbe o bitnim povredama ugovora iz člana 60. stav 1. do 3. u odnosu na zaštitu ljudske ličnosti sadržane u ugovorima humanitarne prirode, naročito ako je reč o odredbama kojima se isključuje svaki oblik represalija u pogledu lica zaštićenih pomenutim ugovorima.⁴⁹ Ograničenje primene prava na prestanak ili obustavu ugovora proizilazi iz zaštite interesa ostalih strana ugovornica ili interesa međunarodne zajednice u celini (*erga omnes*). Pomenutom odredbom ističe se pojačana uloga međunarodnog prava u humanizaciji savremenih međunarodnih odnosa.⁵⁰ Iako su predvidele opšte principe i pravila u vezi prestanka ili obustave ugovora, Bečke konvencije nisu uspele da pruže rešenja za sve posebne slučajeve u praksi, što je donekle i

47 Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, p. 549. U vezi sa opštim pravnim načelom *inadimplenti non est adimplendum*, autor postavlja tri pitanja: prvo pitanje odnosi se na karakteristike kršenja ugovora da bi načelo postalo primenljivo; drugo se odnosi na mogućnost suspenzije ili opozivanja ugovora i treće pitanje odnosi se na kriterijume po kojima bi se određivale posledice po ceo ugovor ili na njegove pojedine odredbe.

48 “*LaGrand Case*”, *International Court of Justice Reports*, 2001, pp. 466, etc. Međunarodni sud pravde u sporu između Nemačke i Sjedinjenih Američkih Država oko primene Bečke konvencije o konzularnim odnosima, konstatovao je da su Sjedinjene Države prekršile odredbu iz člana 36. Konvencije, jer nisu blagovremeno obavestile braću LaGrand o njihovim pravima na konzularnu zaštitu.

49 U predmetnom slučaju, misli se na Ženevske konvencije o zaštiti žrtava oružanih sukoba iz 1949. godine, njihovim Protokolima iz 1977. godine, ali i na druge ugovore koji se odnose na humanitarno pravo. Videti: Egon Schwelb, “*The Law of Treaties and Human Rights*” *Archiv des Volkerrechts*, 1974, pp. 1-27.

50 Švajcarski amandman povodom navedenog pitanja, bio je opšte prihvaćen i primljen sa simpatijama na konferenciji u Beču 1968-1969. godine. Videti: A/CONF. 39/L.31. Član 60. Konvencije o pravu ugovora prihvaćen je sa 88 glasova za, protiv niko i 7 uzdržanih. Videti: “*Conférence des Nations Unies*”, 1968, pp. 382-391; 520-521 (60, 61. i 81. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 118-123, 178 (21. i 30. Plenarna sednica); *Ibid.*, Deuxième partie, pp. 60-61; Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, p. 554; N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 308-309.

opravdano uzimajući u obzir nameru da se izbegnu sve smetnje koje bi bile na putu daljem razvoju međunarodnog prava.⁵¹

iii) Naknadna nemogućnost izvršenja ugovora

U doktrini međunarodnog prava navodi se više oblika naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora.⁵² Tako, među razlozima navodi se nestanak predmeta ugovora, zatim, bitna promena okolnosti, prekid diplomatskih i konzularnih odnosa i nastanak nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*). Iako postoje međusobne sličnosti, svi navedeni razlozi predstavljaju zasebne osnove za prestanak ili obustavu ugovora. Mnogi pisci fizičku nemogućnost izvršenje ugovora poistovećuju sa nestankom predmeta ugovora (*ad impossibilia nemo tenetur* ili *impossibilia nulla obligatio est*). Većina primera kojima se fizička nemoćnost opisuje više su akademske pretpostavke (na primer, ugovor koji za predmet ima izgradnju tunela čije se prokopavanje kasnije pokaže za neizvodljivo, potom sporazum o ustanovljavanju međunarodne službenosti na ostrvu koje kasnije potone, ugovor o ribolovu na reci koja kasnije presuši, i dr.). Pored fizičke nemogućnosti u doktrini se navode još i moralni, sociološki, pravni i drugi razlozi koji mogu uticati na normalno izvršenje ugovora. U starijim pravnim izvorima, kao primer pravne nemogućnosti izvršenja ugovora opisuje se slučaj gde dve članice trojnog odbrambenog saveza

51 „Po mnogo čemu se pravila Bečke konvencije o pravu ugovora koja se tiču prestanka i obustave izvršenja ugovora mogu smatrati kodifikacijom običajnog prava koje je postojalo u toj oblasti“. Videti: “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolutinon 276”, *International Court of Justice Reports*, 1971, p. 47. Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 90–105. Prof. Kreća analizira pravni domašaj i razliku između bitnih, nebitnih i suštinskih povreda ugovora; opravdanih i neopravdanih odbacivanja ugovora; zakonitih i nezakonitih kršenja ugovora; kršenja ugovora izazvanih ponašanjem drugih strana ugovornica kod višestranih ugovora; restriktivnom i širem pristupu u vezi prava na pozivanje zbog kršenja ugovora. Za pojedine, pak, akademske rasprave odgovori se daju shodno pravilima koja se odnose na *pacta sunt servanda*, ništavost ugovora, opšte obavezno pravilo *jus cogens*, dejstvo ugovora u odnosu na trećeg, načelo *rebus sic stantibus*, deljivost ugovora, reviziju, i dr. Konačno, s obzirom na tendencije razvoja međunarodnog prava nakon Drugog svetskog rata, prof. Kreća preuzima opšte izražen stav međunarodnopravne doktrine o uravnoteženom odnosu interesa oštećene strane i stabilnosti ugovora (primene pravila *pacta sunt servanda*).

52 Pasquale Fiore, *Le droit international codifié*, Paris, 1911, pp. 844, etc.

između sebe zarate, a treća članica ima dužnost da pomaže i jednoj i drugoj.⁵³ Bečke konvencije o pravu ugovora, određuju da se, „strana ugovornica može pozvati na nemogućnost izvršenja ugovora kao na razlog za njegovo okončanje ili za povlačenje iz njega, ako ova nemogućnost proizlazi iz trajnog nestanka ili uništenja predmeta neophodnog za izvršenje ovog ugovora“ (član 61, stav 1). Konvencije su usvojile restriktivni koncept fizičke nemogućnosti izvršenja ugovora. U komentaru Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, opisani su konkretni slučajevi: „nestanka ostrva, isušivanja reka, uništenja brane ili hidroelektričnih postrojenja neophodnih za izvršenje ugovora“.⁵⁴ Navedenim pristupom Komisija nije isključila mogućnost drugih slučajeva u međunarodnoj praksi.⁵⁵ Bečke konvencije regulišu da, ako je nemogućnost privremena, na nju se može pozvati strana ugovornica samo kao na povod za obustavu primene ugovora (nastavak stava 1, člana 61). Privremena nemogućnost ne dovodi do prestanka, već do obustave ugovora dok se ne omogući njegova dalja primena. Obustava ugovora otuda je odgovarajuća posledica privremene nemogućnosti izvršenja ugovora. Fizička nemogućnost izvršenja ugovora neretko se vezuje za slučajeve više sile (*vis major*). Saglasno pravilima iz unutrašnjeg prava, da bi došlo do fizičke nemogućnosti izvršenja ugovora potrebno je da se steknu sledeći uslovi: 1) da nastupi konačan nestanak ili uništenje predmeta ugovora; 2) da je do nestanka ili uništenja predmeta došlo usled više sile; 3) da postoji uzročna veza

53 Paul Fauchille, *Traite de droit international public, op.cit.*, vol. I, part 3, p. 849; Lassa Oppenheim, Hersch Lauterpacht, *International Law*, London, 1955, vol. I, p. 945. U doktrini se navodi da pravna nemogućnost predstavlja slučaj kada jedna država obećava nešto što bi istovremeno predstavljalo kršenje jednog ranijeg zaključenog ugovora sa nekom trećom državom. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 401–402; Milenko Kreća, „O naknadnoj nemogućnosti izvršenja ugovora u međunarodnom pravu“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1981, br. 3–4, str. 285; *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 278–279.

54 “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, pp. 255, etc.

55 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 542; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 59–61. Prof. Kreća ukazuje na značajne razlike u tumačenju ustanove *vis major* u međunarodnom i uporednom pravu. Posebnu pažnju poklanja analizi slučajeva izazvanih zemljotresima, poplavama, ratovima i revolucijama, slučajevima objektivne i subjektivne nemogućnosti izvršenja u međunarodnoj sudskoj praksi, pitanjima istovetnosti između *vis major* i naknadne nemogućnosti izvršenja, i dr.

između više sile i nemogućnosti izvršenja i 4) da je nestali ili uništeni predmet neophodan za izvršenje ugovora. Viša sila pojmovno se određuje kao, „nesavladiva prepreka u pogledu izvršenja obaveza ili usaglašavanja ponašanja sa pravilom međunarodnog prava, a koja proizilazi iz spoljnih okolnosti”. Posledice više sile manifestuju se kroz isključenje dejstva ugovora. Kod preciziranja da li isključenje dejstva ugovora usled više sile u međunarodnom pravu ima trajni ili privremeni karakter, Komisija za međunarodno pravo, a potom i konferencija u Beču 1968-1969. godine, došle su do zaključka da je reč o privremenoj nemogućnosti koja dovodi do obustave primene ugovora.⁵⁶

Sa druge strane, ako je fizička nemogućnost trajna, dolazi do prestanka ugovora. Trajna fizička nemogućnost prema Bečkim konvencijama podrazumeva „trajni nestanak ili uništenje predmeta neophodnog za izvršenje” ugovora. Prema tumačenju doktrine, kao trajna fizička nemogućnost izvršenja ugovora, uzima se nemogućnost koja ima stvarni i objektivni karakter.⁵⁷ Polazeći od krajnje iznijansirano stava u pogledu trajne i privremene nemogućnosti izvršenja ugovora koja će se ogledati eventualno u odluci o prestanku ili u odluci o obustavi primene ugovora, sa svim posledicama koje iz ove dve vrste nemogućnosti izvršenja ugovora proističu, Bečke konvencije podvlače značaj pravila po kojem naknadna nemogućnost izvršenja ugovora ne deluje automatski, već se strane ugovornice u svakom konkretnom slučaju moraju pozivati na ovaj razlog kao na osnov prestanka ili suspenzije primene ugovora. Pre svega, iz razloga, što druga strana može tvrditi da efektivno nema nestanka ili uništenja predmeta o kome je reč. Na pomenuti način, Bečke konvencije izbegle su arbitrarne zahteve strana ugovornica koje se na osnov mogu pozivati kao na izgovor za odbacivanje ugovora.⁵⁸ Na konferenciji u Beču 1968-1969. godine, nacrt pravila bio je proširen, pa je u stavu 2, člana 61. određeno da se na nemogućnost izvršenja ne može pozivati strana ugovornica kao na razlog za okončanje ugovora, povlačenje iz njega ili za obustavu njegove primene, ako je ova nemogućnost posledica kršenja od

56 “Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 256.

57 Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, p. 529.

58 *Ibid.*, pp. 529–531. Pisac izlaže mišljenje da uži pojam nemogućnosti izvršenja ugovora u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora nije opravdan. Neautomatsko dejstvo prestanka ugovora u ovom slučaju smatra nelogičnim, imajući u vidu karakter nemogućnosti izvršenja. Videti: Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 66–67.

strane ugovornice koja se na nju poziva, bilo obaveze iz ugovora, bilo svake druge međunarodne obaveze prema ma kojoj strani ugovornici tog ugovora. U predmetnom slučaju usvojeno je pravilo prema kojem se iz sopstvenog protivpravnog ponašanja ne mogu izvlačiti koristi. Valja pomenuti da navedene odredbe nije bilo u nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, koju je Komisija dostavila konferenciji o pravu ugovora održanoj u Beču, od 1968–1969. godine.⁵⁹ Konačno, valjalo bi i uočiti da postoji dosta sličnosti između naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora i bitno izmenjenih okolnosti (*rebus sic stantibus*), o kojima će biti dosta reči u daljem delu studije. Za predmetni deo bilo bi bitno istaći da Bečke konvencije o pravu ugovora u članu 62. stav 1. propisuju sledeću odredbu: „Bitna promena okolnosti koja je nastala u odnosu na one koje su postojale u vreme zaključenja ugovora, a koju strane ugovornice nisu predvidele, ne može biti isticana kao povod za okončanje ugovora ili za povlačenje, ukoliko: a) postojanje ovih okolnosti ne sačinjava suštinsku osnovu saglasnosti strana ugovornica na obavezivanje ugovorom i, b) ako ova promena nema za dejstvo korenito preinačenje obima obaveza koje još preostaju da se izvrše po ugovoru“. Iako se slučajevi naknadne nemogućnosti izvršenja i bitne promene okolnosti međusobno prepliću, očigledno je da postoje i određene pravne različitosti. Bitno promenjene okolnosti odnose se na „naknadne nemogućnosti izvršenja“ koje ne čini izvršenje ugovora nemogućim, već samo otežanim. Otuda potiče i glavna razlika u odnosu na naknadnu nemogućnost izvršenja koja *stricto sensu*, ima objektivni karakter za razliku od bitne promene okolnosti koja ima subjektivni karakter i odnosi se na okolnosti koje nisu bile predviđene, a koje su postojale u momentu zaključenja ugovora i koje su bile od odlučujućeg značaja za zaključenje ugovora. Uz navedeno, mogućnost pozivanja na bitno promenjene okolnosti može se vršiti samo izuzetno. Ukoliko bi se navedena dva osnova prestanka ili obustave ugovora spojila, to bi dovelo do nesporazuma u praksi.⁶⁰ Tako, sa nemogućnošću izvršenja usled naknadno nastale

59 “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 393–397; 521 (62. i 81. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, p. 124 (22. Plenarna sednica). Novi stav uključen je u tekst Konvencije iz 1969. godine, na konferenciji u Beču (kasnije je unet i u Konvenciju iz 1986. godine), a na osnovu amandmana Holandije. Videti: A/CONF.39/C. 1/L. 331. Član 61. u novoj redakciji usvojen je jednoglasno (99 glasova je bilo za, protiv niko).

60 Upravo je takav slučaj bio predmet spora između Mađarske i Slovačke povodom projekta Gabičkovo-Nađimaroš. Mađarska se pozvala na odredbu iz člana 61. Bečke konvencije i na nemogućnost izvršenja zbog nestanka predmeta i bitne

situacije, izjednačava se slučaj kada bi izvršenje ugovora izvrglo opasnosti sam opstanak države ili državu dovelo u vrlo težak položaj. Bečke konvencije u stavu 2. člana 62. predviđaju takav jedan izuzetak od pravila kada propisuju da, „bitna promena okolnosti ne može se isticati kao razlog za okončanje ugovora ili za povlačenje: a) ako se radi o ugovoru kojim se uspostavlja granica ili, b) ako je bitna promena rezultat kršenja, od strane ugovornice koja se na nju poziva bilo obaveze po ugovoru, bilo svake druge međunarodne obaveze prema ma kojoj strani ugovornici tog ugovora“. Neki od slučajeva naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora graniče se sa pomenutim izuzecima od primene klauzule *rebus sic stantibus*. Prema sadržini, slučajevi potpunog nestanka međunarodnog subjektiviteta jedne od strana ugovornica često se navodi kao primer naknadno nastale nemogućnosti izvršenja ugovora. S obzirom na kompleksnost pitanja, pomenuti slučaj ostavljen je van dejstva Bečkih konvencija o pravu ugovora (član 73. Bečke konvencije iz 1969. godine, odnosno član 74. Bečke konvencije iz 1986. godine, koji se odnose na slučajeve sukcesije države, odgovornosti države i izbijanje neprijateljstva).

iv) Otkaz ili povlačenje iz ugovora u slučaju kada ugovor ne sadrži odredbe o prestanku, otkazivanju ili povlačenju

Ugovori koji ne sadrže odredbu o otkazivanju ili trajanju, u načelu se mogu otkazati jednostrano, bez saglasnosti ostalih ugovornica. Otkaz predstavlja izjavu volje kojom jedna strana ugovornica izražava nameru da više ne bude vezana ugovorom. Ugovor može da sadrži odredbe o otkazivanju, a može i da čuti o ovoj mogućnosti, u kom slučaju se i postavlja pitanje njegove pravne valjanosti. Isti je slučaj i sa povlačenjem iz ugovora. Pomenuti ugovori nisu retki u međunarodnoj praksi (primera radi, tzv. Ženevske konvencije o pravu mora iz 1958. godine, Konvencija o teritorijalnom moru i spoljnjem morskom pojasu, Konvencija o otvorenom moru, Konvencija o epikontinentalnom pojasu i Konvencija o ribolovu i očuvanju živih bogatstava otvorenog mora, zatim Bečka konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine i Bečka konvencija

promene okolnosti koje su uticale na izvršenje ugovora iz 1977. godine. Sud je našao da je Mađarska sama pridonela nemogućnosti izvršenja ugovora, a da je bitna promena okolnosti, morala biti nepredviđena, odnosno okolnosti u vezi političkih uslova u vreme zaključenja ugovora nisu bile usko vezane za predmet i cilj ugovora da bi činile osnov pristanka na obavezivanje. Videti: "Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project", *International Court of Justice Reports*, 1997, para. 102-103.

o konzularnim odnosima iz 1963. godine, i dr.). Povodom navednog pravnog osnova prestanka ugovora, u doktrini se vodi oštra polemika oko mogućnosti prestanka ugovora jedinstvenim sporazumom svih strana ugovornica, ili pak, jednostranim otkazom ili povlačenjem jedne ili više strana ugovornica? Bez obzira da li se otkazivanje ili povlačenje iz ovog ugovora vrši izričito ili prećutno, uz ostavljanje ili neostavljanje razumnog roka, principijelno se smatra da otkaz ili povlačenje zavisi od izražene volje strana ugovornica i od prirode ugovora. Pomenuta mogućnost, isključena je u slučaju ugovora o miru ili ugovora o povlačenju granica.⁶¹ U doktrini postoji mišljenje da odsustvo odredbi o otkazu predstavlja dovoljan dokaz da pravo na otkazivanje ili povlačenje iz ugovora ne postoji. Pristalice navedenog shvatanja smatraju da nastupanjem navedene situacije, do otkaza može doći isključivo na osnovu saglasnosti svih strana ugovornica. Zaključak se izvlači iz međunarodne prakse, gde se u nekim ugovorima izričito naglašava da jednostrani otkaz važi samo uz pristanak ostalih strana ugovornica.⁶² Međutim, pomenuti princip ne bi se mogao primeniti na sve ugovore. Stoga se na drugoj strani predlaže rešenje da odsustvo odredbe o mogućnosti otkaza ili povlačenja ne bi trebalo tumačiti kao njihovu zabranu, imajući u vidu da navedena prava već postoje kao običajna pravila. Pod određenim uslovima, pravo na otkazivanje ili povlačenje moglo bi biti prećutno sadržano u izvesnim vrstama ugovora. Pravo na otkaz ili povlačenje moguće je u slučajevima kada dolazi do promenjenih okolnosti na štetu strana ugovornica.⁶³ Na osnovu navedenog stanovišta

61 "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, pp. 250-251. Prema komentaru nacrtu pravila Komisije za međunarodno pravo proizilazi da, „namera strana je prvenstveno faktičko pitanje koje se utvrđuje na osnovu prirode ugovora i svih okolnosti slučaja“.

62 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1957, vol. II, p. 24 (Drugi izveštaj Geralda Fitzmauricea). Kao primer navodi se Londonski protokol od 1871. godine, donet povodom jednostranog otkaza Pariskog ugovora o neutralizaciji Crnog mora od strane Rusije. Član 10. Havanske konvencije o ugovorima iz 1928. godine, takođe predstavlja interesantan primer, s obzirom da je pomenuta konvencija doneta u okviru kodifikacionog rada.

63 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 539. Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 354; Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 539; Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 43-55. Za autore, koji dopuštaju jednostrani otkaz, otkaz se kvalifikuju kao izuzetak, ili pak, kao pravilo. Kada se uzme da je otkaz izuzetak, onda se može koristiti samo pod određenim uslovima koji zavise od namere strana ugovornica, prirode ugovora, naknadnog ponašanja, i dr.

logično je postaviti pitanje, da li ćutanje ugovora povodom otkaza ili povlačenja strana ugovornica iz ugovora može značiti isključenje ovih prava? Prilikom donošenja četiri Ženevske konvencija o pravu mora, vođene su diskusije upravo po ovom pitanju. Protivnici unošenja odredbe o otkazivanju pozivali su se na činjenicu da se njihovim unošenjem stvara novo pravo, dok su nasuprot njima, pristalice smatrale poželjnim unošenje ovakvih odredbi u višestrane ugovore. S obzirom da nikakva odredba o otkazivanju ili povlačenju nije uneta u Bečke konvencije o diplomatskim i o konzularnim odnosima, u doktrini je izneto mišljenje da se u ovim slučajevima ne dozvoljava jednostrani otkaz bez saglasnosti ostalih strana ugovornica. Izostavljanje odredbe o otkazivanju, odnosno povlačenju, prošlo je otuda bez ikakve diskusije prilikom usvajanja Bečkih konvencija. Polazeći od pravne prirode tzv. legislativnih ugovora, navedeni pristup protivreći stavu zauzetom povodom donošenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine i četiri Ženevske konvencija o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine, u kojima je izričito predviđeno pravo na otkazivanje konvencija.⁶⁴

Osim navedenih podela, u doktrini postoje i druga mišljenja po ovom pitanju. Tako, po jednom pristupu, otkazivanje ugovora pokriva izuzetne slučajeve koji se mogu sadržati primera radi, u sukobu ugovornih odredaba sa razvojnim pravilima opšteg humanitarnog prava, u koliziji ugovora sa ustavom i unutrašnjim pravom strana ugovornica, u posledicama nepredviđenih izmena političkih, diplomatskih, ekonomskih, pravnih i društvenih okolnosti koje su postojale prilikom zaključenja međunarodnih ugovora (gde se često pomenuti razlozi dodiruju sa bitno izmenjenim okolnostima – *rebus sic stantibus*).⁶⁵ Prema nešto drugačijem pristupu, u eksplikaciji problema polazi se od stanja nužde. Naslanjajući se na prirodnopravnu teoriju, nemačka doktrina između dva svetska rata branila je tezu po kojoj se može otkazati bilo koji međunarodni ugovor, ako taj ugovor više ne odgovara interesima države i naroda.⁶⁶

64 “Conférence des Nations Unies sur le droit de la mer”, Documents officiels, vol. II, pp. 21-22, 65, 67, 68. Predstavници država izrazili su mišljenje da je pravo otkazivanja u potpunosti nespojivo sa karakterom konvencija, budući da je reč o kodifikaciji prava iz ove oblasti. Suprotno mišljenje polazi da je bilo poželjno predvideti izričito pravo na otkazivanje, vodeći računa o eventualno izmenjenim okolnostima. Glasovi su bili podeljeni: 25 protiv, 6 za i 35 uzdržanih. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 273.

65 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 405-406.

66 Teorija stanja nužde nema apsolutnu podršku s obzirom da ne ide ka eksplikaciji pitanja dopuštenosti jednostranog otkaza ugovora, već ka justifikaciji ponašanja

Novija praksa negativno se odnosi prema pomenutoj mogućnosti, posebno ako je reč o nekim važnim višestranim konvencijama. Smatra se naime, da pravo na otkaz i povlačenje iz opštih konvencija, postoji kao običajno pravo.⁶⁷ Otuda, generalno uzevši, može se konstatovati da u međunarodnoj praksi jednostrani otkaz ugovora, odnosno povlačenje iz ugovora, dovodi često do ozbiljnih međunarodnih nesporazuma odnosno sporova.⁶⁸ Ugovori koji su po prirodi privremenog karaktera mogli bi se jednostrano otkazati. *A contrario*, ugovori trajnog karaktera ne bi se mogli jednostrano otkazati. Trajni i privremeni karakter ugovora nema isto značenje kao i podela ugovora na određeno i neodređeno vreme trajanja. Ugovor koji je zaključen na određeno vreme, u kome nije predviđeno pravo na otkazivanje pre isteka određenog vremena, ne može biti predmet jednostranog otkaza pre nego što istekne predviđeni ugovoreni rok. Isti slučaj je i sa ugovorima zaključenim radi izvršenja određenog posla, čije je vreme trajanja ograničeno izvršenjem posla. U oba slučaja, strana ugovornica kojoj je saopšten otkaz, ovlašćena je da taj otkaz ne primi i da smatra da je ugovor i dalje na snazi.⁶⁹ Poseban slučaj predstavljaju tzv. ugovori za „večna vremena”. Iako navedena kategorija ugovora može prestati na jedan od načina koje predviđa opšte međunarodno pravom, smatra se da ugovori za „večna vremena”, ne mogu biti jednostrano otkazani. Izuzetak se pravi ako iz samih odredbi ugovora proizilazi neko drugačije rešenje. Pomenutim ugovorima prigovara se i da u praksi stvaraju bezizlazne situacije. Međutim, činjenica je, da ugovore za „večna

jedne strane ugovornice što u određenim okolnostima nije primenila ugovor. To sužava pravno dejstvo ugovora u određenim slučajevima.

- 67 U savetodavnom mišljenju o legalnosti upotrebe nuklearnog oružja, Međunarodni sud pravde zaključio je da odredbe o jednostranom otkazu konvencija o humanitarnom pravu nisu nikada korišćene, što potvrđuje da su postale deo opšteg međunarodnog prava. Videti: “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, *International Court of Justice Reports*, 1996, pp. 226, etc.
- 68 Sovjetski Savez svojevremeno je bio protiv odredbe o otkazu u vezi sa zaključenjem Ugovora o nuklearnim probama iz 1963. godine, jer se smatralo da svaka država može otkazati ugovor polazeći od nacionalnog suvereniteta, bez obzira što je ugovor zaključen na neodređeno vreme. Na kraju je ipak odredba o otkazu uključena u ugovor.
- 69 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo, op.cit.*, str. 403–404. U doktrini je izloženo gledište da se jednostrani otkaz ne može učiniti na rokove reklamacije i na ugovore sa osobitim svojstvima čije bi jednostrano raskidanje moglo da izazove nepopravljivu štetu za drugu stranu ugovornicu. Pomenuti otkazi moraju biti ne samo blagovremeno saopšteni, nego i vezani za razumni rok izvršenja ranije preuzetih obaveza. U načelu, otkaz po ovom gledištu, ne sme da nanese prekomernu štetu.

vremena”, oblikuje namera strana ugovornica prilikom zaključenja ugovora, te da se saglasnost za njihov eventualni otkaz može dati izričito ili prećutno.⁷⁰ Sledstveno navedenom, nesuprostavljanje ostalih strana ugovornica, smatra se davanjem prećutne saglasnosti na jednostrani otkaz, odnosno povlačenje iz ugovora.⁷¹

U nacrtu pravila o pravu ugovora, Komisija za međunarodno pravo predložila je negativno rešenje povodom predmetnog pitanja. Odbijajući načelno mogućnost jednostranog otkaza ili povlačenja iz ugovora koje ne bi bilo predviđeno ugovorom, Komisija je predvidela izuzetak u slučaju kada iz ugovora proizilazi drugačija namera strana ugovornica. Uporedo sa iznetim stanovištem, isticana su i mišljenja da se mora voditi računa o stabilnosti ugovora, odnosno o poštovanju pravila *pacta sunt servanda*. Pitanje dopuštenosti otkaza ili povlačenja iz ugovora kada ugovor o tome čuti, prema Komisiji bi trebalo rešiti prihvatanjem prezumpcije da ugovor sadrži takvo pravo posle isteka razumnog roka za otkaz, odnosno povlačenje. Drugo gledište ide šire od pomenute mogućnosti i uzima u obzir sve okolnosti slučaja.⁷² Predmetna rasprava nastavljena je i na samoj konferenciji sazvanoj radi kodifikacije prava ugovora od 1968–1969. godine. Na konferenciji je podneto više amandmana u cilju poboljšanja teksta nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine. Posebno je ukazano na značaj prirode ugovora, okolnosti u kojima je ugovor zaključen i nedostacima

70 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, *op.cit.*, str. 354. Iz istorije su poznati slučajevi zaključivanja ugovora o večnom prijateljstvu sa susednim zemljama pred Drugi svetski rat (na primer, sa Mađarskom i Bugarskom), koji su zbog nepoštovanja prestali da važe napadom tih zemalja na Jugoslaviju 1941. godine.

71 Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, pp. 479–480. Prema autoru postoje izvesna ograničenja u vezi sa mogućnošću otkaza i povlačenja iz ugovora, i to: 1) da ograničenja važe posle izvesnog perioda vremena od stupanja ugovora na snagu ili pak, posle određenih perioda vremena; 2) da postoji nametanje obaveze upozorenja onim stranama ugovornicama koje otkazuju ugovor ili se iz njega povlače; 3) da potčinjavanje vršenja prava na otkazivanje ili povlačenje iz ugovora zavisi od stava zainteresovane države ili određene situacije; 4) da postoji propisivanje prethodnog postupka za vršenje prava na otkaz ili povlačenje iz ugovora. Odluka o otkazu odnosno povlačenju treba da ima objektivni osnov.

72 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 274. Priroda nekih ugovora, kao što su mirovni ugovori ili ugovori o granicama, takvi su da isključuju mogućnost namere strana ugovornica da dopuste jednostrani otkaz ili povlačenje iz ugovora. U tom smislu, dobro je poznata rasprava na Konferenciji u San Francisku 1945. godine, povodom mogućnosti otkazivanja Povelje Ujedinjenih nacija, nastupanjem „izuzetnih okolnosti”.

odredbi o prestanku, otkazu i povlačenju iz ugovora.⁷³ U tom pogledu, Bečke konvencije prihvatile su srednje rešenje. Konvencije su najpre usvojile opšte pravilo po kojem, ugovor koji ne sadrži odredbe o prestanku i ne predviđa da se može otkazati ili da se iz njega može povući, ne može biti predmet otkazivanja ili povlačenja. Od navedenog pravila postoje dva izuzetka: 1) ako je ustanovljeno da je namera strana ugovornica bila da dozvoli mogućnost otkazivanja ili povlačenja ili, 2) ako bi pravo na otkazivanje ili povlačenje moglo biti izvedeno iz prirode ugovora (stav 1, člana 56).⁷⁴

73 “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 365–373, 519–520 (58. 59. i 81. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 116, 117 20. i 21. (Plenarna sednica). Posebno izdvajamo zajednički amandman Španije, Venecuele i Kolumbije sa obrazloženjem da je neprihvatljivo da su države, manje moćne, dužne da vrše na neodređeno vreme obaveze proizašle iz ugovora koji su im nepravedno nametnuti i amandman Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije kojim se želela postići ravnoteža između obaveznog karaktera ugovora i nužnosti da prestane ugovor u izvesnim okolnostima. Videti: A/CONF.39/C.1/307 et Add.1 et 2; A/CONF.39/C.1./L.311. Drugi amandmani (Kuba, Peru, Grčka), bili su postavljeni u istom pravcu sa užim i širim dejstvom. Posebno je zapažena oštra kritika delegata Kube protiv stalnih i nepromenljivih ugovora (na primer, ugovora o zakupu, najmu, i sl.). Prilikom glasanja prihvaćen je amandman Velike Britanije. Istovetna odredba prihvaćena je i u Konvenciji iz 1986. godine, koja se odnosi na ugovore međunarodnih organizacija. Predlog Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine, usvojen je bez amandmana i rasprave. Mogućnost ostvarivanja i povlačenja iz ugovora u kojima nema odredbe o tome, može se postaviti u slučaju izmene sedišta međunarodnih organizacija, kod razmene informacija i dokumenata, i dr. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 59; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 31.

74 Pomenutog drugog izuzetka nije bilo u nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine. Videti: *Annuaire de la Commission du droit international*, 1966, vol. II, pp. 273–274. Za proširenje mogućnosti otkazivanja odnosno povlačenja ugovora zalagala se, pored podnosioca amandmana, većina delegata na Konvenciji. Isticao se poseban značaj „prirode ugovora”, a u vezi s tim, i opravdanost unošenja ovakve odredbe u tekst Konvencije, posebno zbog ugovora neograničenog trajanja. Predstavnici Finske, Italije, Sjedinjenih Američkih Država, Turske, Čilea i drugih zemalja, nisu bili za drugi izuzetak. Ove države izrazile su mišljenje da ne bi trebalo proširivati postojeći nacrt Komisije za međunarodno pravo, uz objašnjenja materijalne i procesne prirode. Nadjačalo je mišljenje da se ovim ne dovodi u pitanje pravilo *pacta sunt servanda*. U celini, član 56. usvojen je sa 95 glasova za, protiv niko i 6 uzdržanih. Identične odredbe *mutus mutandis*, unete su i u Konvenciju iz 1986. godine. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 58–59. Komisija se pozvala na savetodavno mišljenje povodom tumačenja sporazuma od 25. marta 1951. godine, između Međunarodne zdravstvene organizacije i Egipta o izmeštanju sedišta. Sud je zauzeo stanovište da se otkaz mora prethodno notifikirati u razumnom roku. U periodu između davanja notifikacije

U praksi generalnog sekretara Ujedinjenih nacija koji istupa kao depozitar višestranih međunarodnih ugovora, zauzeto je stanovište da u slučaju ugovora koji ne sadrži odredbu o jednostranom otkazu ili povlačenju, moraju se primeniti odredbe Bečke konvencije. Prezumpciju u vezi izuzetaka u tom slučaju dokazuje strana ugovornica koja se na izuzetke poziva.⁷⁵ Na kraju, valja pomenuti da se namera strana ugovornica ispituje u svakom konkretnom slučaju. Iz priloženog proizilazi, da su Bečke konvencije zauzele tvrdi stav u pogledu jednostranog otkaza.⁷⁶ Usvojena rešenja međutim, mogu se oceniti kao pozitivan doprinos progresivnom razvoju međunarodnog prava. Rešenjima se pruža mogućnost povlačenja iz ugovora koji su najčešće zaključeni na neodređeno vreme. Bečke konvencije time mire dva, često suprotstavljena zahteva: zahtev za sigurnošću ugovornih odnosa i zahtev za održanjem vremenskog integriteta ugovora.⁷⁷ Van pomenutih izuzetaka, otkaz ugovora, sam po sebi predstavlja relativno jednostavan postupak, čija primena može dovesti do međunarodnopravne odgovornosti.⁷⁸ Kako odredbe Bečkih konvencija ne obavezuju subjekte međunarodnog prava (države, međunarodne organizacije, i dr.), koji nisu vezani njima, u cilju zaštite interesa ostalih strana ugovornica, ustanovljena je obaveza da svaka strana ugovornica mora saopštiti bar 12 meseci unapred svoju nameru da ugovor otkaze ili da se iz njega povuče (stav 2, člana 56). Uobičajni otkazni rok za prestanak ugovora iznosi 6 meseci. Kod ugovora čije je trajanje neodređeno, otkazni rok iznosi često 12 meseci i više. U Bečkim konvencijama pomenuti rok

i sprovođenja obaveze, strane ugovornice moraju se ponašati *bona fide*. Videti: "Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt", *International Court of Justice Reports*, 1980, p. 96, para. 49.

75 *Treaty's Handbook*, para 4.5. Internet: <http://untreaty.un.org/English/treaty-handbook>.

76 Francesco Capatorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, p. 484; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 56. Izlaže se mišljenje da će član 56. Bečke konvencije iz 1969. godine, imati pozitivan učinak, jer će podsticati strane ugovornice da u slučaju da ne žele primenu ovog pravila, unapred definišu odgovarajuću odredbu u ugovoru, i time izbegnu eventualne nesporazume u primeni ugovora.

77 Istovremno je odbijen amandman Irana da se na kraju drugog izuzetka, dodaju reči: „(...) ili svih okolnosti slučaja (...)”, izbegavajući proširenja ovog izuzetka u tumačenju i primeni predmetne odredbe Konvencije, "Conférence des Nations Unies", 1969, p. 117 (21. Plenarna sednica); A/CONF.39/L.35.

78 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 274; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 213.

iznosi najmanje 12 meseci da bi se zaštitili interesi ostalih strana ugovornica. Konačno, nije potrebno naglašavati da navedena odredba o otkazivanju ugovora vezuje isključivo strane ugovornice Bečkih konvencija.

v) *Bitna promena okolnosti i prestanak ugovora*

U doktrini međunarodnog prava odavno se postavlja pitanje, da li poštovanje pravila *pacta sunt servanda*, obuhvata slučajeve kada dolazi do bitne promene okolnosti koje su postojale u vreme zaključenja ugovora? Drugim rečima, da li suštinski izmenjene okolnosti daju za pravo jednoj ugovornici da traži izmenu ugovornog odnosa? U konkretnom slučaju, reč je o poznatom fenomenu koji se vezuje za važenje srednjevekovne maksime – *conventio omnis intelligitur rebus sic stantibus*. Pomenuti latinski izraz upotrebljava se u više značenja. U širem smislu, *rebus sic stantibus*, izražava promenjene okolnosti u odnosu na okolnosti koje su postojale u momentu zaključenja ugovora, koje *ipso facto* povlače nevažnost ili kaducitet ugovora. U užem smislu, *rebus sic stantibus*, označava klauzulu ili ugovornu odredbu koja propisuje nevažnost ugovora ili izvesnih njegovih odredbi usled dejstva promenjenih okolnosti nastalih posle zaključenja ugovora. U doktrini međunarodnog prava koncept *rebus sic stantibus* podrazumeva prećutan uslov čijim se ostvarenjem menja stanje stvari zbog kojih je ugovor zaključen, i konačno, gubi razlog njegovog daljeg postojanja (*raison d'être*). U najširem smislu koncept *rebus sic stantibus*, stvara veštu formulu koja je istovremeno nephodna i opasna.⁷⁹

Klauzula *rebus sic stantibus* predstavlja nezaobilazni predmet rasprave kako u međunarodnom, tako i u unutrašnjem, posebno privatnom pravu. Poreklo klauzule *rebus sic stantibus* prema nekim internacionalistima potiče iz Rimskog prava iz kojeg je *per analogiam*, prenetu u međunarodni pravni poredak. Postoje međutim i drugačija mišljenja prema kojim je poreklo klauzule novijeg datuma.⁸⁰ Privatno-

79 *Dictionnaire de la terminologie du Droit international, op.cit.*, p. 503; Charles Dupuis, "Les relations internationales", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1924, vol. 1, p. 342.

80 Miloshe Radoïkovitch, *La révision des traités et le Pacte de la société des Nations*, Paris, 1930, pp. 89-98. Pisac opisuje ranija stanovišta o klauzuli *rebus sic stantibus* (pominju se Gentilis, Grotius, Bynkershoek, Puffendorf, Vattel, Klüber, i dr.); Smilja Avramov, „Pravilo *rebus sic stantibus* u savremenom međunarodnom

pravni pisci daju u tom smislu preciznija obaveštenja.⁸¹ Jasnije formulacije u doktrini potiču iz 19. veka, kada je klauzula opisana kao „osnovni vid istinite dramatične borbe koja se vodi između ljudske volje i vremena”.⁸²

U nauci međunarodnog prava korišćeni su različiti pristupi u objašnjenjima zasnovanosti, pravne prirode i sadržaja klauzule *rebus sic stantibus*. Iako se dobrim delom značenja mešaju, najčešće prisutna objašnjenja odnose se na prećutan uslov ugovora, na tumačenje volje strana ugovornica, objektivno pravilo opšteg međunarodnog prava, kao i na izraz samoodržanja i državnih interesa. Posebno značenje daje se u kontekstu prestanka ugovora usled naknadne nemogućnosti izvršenja. Sva navedena značenja prisutna su u teoriji.⁸³

Prema nešto starijem shvatanju, klauzula *rebus sic stantibus* prećutno je sadržana u ugovorima na neodredjeno vreme. Strane ugovornice zaključujući ugovor, imale su u vidu mogućnost da se oslobode ugovornih obaveza ukoliko se bitno promene okolnosti koje su postojale u vreme njegovog zaključenja. U konkretnom slučaju radi se prvenstveno o trajnim ugovorima (*perpétuels*). Primena klauzule *rebus sic stantibus*, u svakom od navedenih ugovora, imala je u prošlosti za posledicu njihovo okončanje. U okviru ove grupe mišljenja postoje i razlike. Tako, za

pravu”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1964, br. 4, str. 386. Da bi se potkrepio stav da se poreklo klauzule *rebus sic stantibus* vezuje za Gentilisa to jest, za kasniji period, a ne za antičko i Rimsko pravo, u doktrini se navodi prvi javni dokument (R. Zouche) u oblasti međunarodnih odnosa u kome se promena okolnosti uzima kao pravni osnov okončanja ugovora (čuvana izjava engleske kraljice Elizabete I u vezi sa važnošću ugovora iz 1585. godine, zaključenog sa Udruženom provincijom Holandije).

- 81 Vrleta Krulj, *Promenjene okolnosti i ugovorna odgovornost (nemogućnost ispunjenja, viša sila, klauzula rebus sic stantibus)*, Institut za uporedno pravo, Beograd 1967, str. 15. Autor zaključuje da u rimskom društvu nisu postojali ni objektivni ni subjektivni uslovi za prihvatanje teorije o uticaju promenjenih okolnosti na punovažnost ugovora; Slobodan Perović, *Obligaciono pravo*, Beograd, 1981, str. 424-425. Prema profesoru Peroviću, teorija o promenjenim okolnostima nije delo Rimskog prava. Iako Rimsko pravo nije bilo postojbina pomenute teorije, to se ne može reći za rimsku filozofiju i etiku. Poreklo teorije *rebus sic stantibus* vezuje se za kanonsko pravo i doba postglosatora gde je utilizirano shvatanje da su stranke dužne da izvrše svoje obaveze samo ako su stvari ostale u istom stanju u kome su bile u vreme zaključenja ugovora. Koncept dolazi do posebnog izražaja počev od 12. veka.
- 82 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 225.
- 83 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, *op.cit.*, str. 411-412; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 224-226; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 127-140.

pojedine pisce primena klauzule proizilazi iz prava na samoodbranu to jest, delovanje klauzule *rebus sic stantibus* proizilazi iz interesa države koja se na klauzulu poziva (na primer, sovjetska država je smatrala da nije dužna da poštuje sve ranije preuzete obaveze iz tajnih ugovora carske Rusije).⁸⁴ Pomenutom shvatanju prigovara se, jer se smatra da se njime ugovornice žele jednostrano osloboditi preuzetih međunarodnih obaveza, što je protivno opštem običajnom pravilu *pacta sunt servanda*, temelju međunarodnog prava ugovora. Budući da je reč o jednoj fikciji koja se teško može dokazivati, dovodi se realno u opasnost obavezna snaga ugovora.⁸⁵ Pod vidom tumačenja klauzule ugrožava se stabilnost postojećih međunarodnih odnosa. Izjednačavanje klauzule *rebus sic stantibus* sa prečutnim uslovom, otuda vodi jednostranom odricanju od ugovora, u korist strane ugovornice koja se poziva na izmenu okolnosti.

Prema drugoj grupi shvatanja, zasnovanoj više na praktičnim iskustvima, poriče se značaj klauzule *rebus sic stantibus* u međunarodnom pravu.⁸⁶ Navedeni pristup ošto je kritikovan u doktrini

84 Eugene A. Korovin, "The Soviet Treaties and International Law", *American Journal of International Law*, 1928, vol. 22, p. 762. Prema Korovinu, klauzula ima posebnu namenu kod zamene pravnih poredaka. Budući da nema identičnosti socijalne zajednice i državnog poretka i ustrojstva, opravdano je da se ne poštuju ugovorne obaveze u takvim okolnostima. Zahtev za poštovanjem načela *pacta sunt servanda*, potpuno je neopravdan. Kasniji sovjetski pisci napustili su pomenuti isključivi stav.

85 Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 128-129. Reč je o konstrukciji udaljenoj od stvarnosti. Profesor Kreća zaključuje, „teorijski gledano, koncept *rebus sic stantibus* kao prečutni uslov sasvim je blizak rezultivnom uslovu kao osnovu prestanka ugovora”. Međutim, uobičajeno je da se rezultivni uslov za prestanak ugovora unapred predvidi.

86 Heinrich Triepel, *Droit international et Droit interne*, Pedone, Paris-Oxford, 1920, p. 246; Prema Kelsenu, klauzula dovodi do kršenja međunarodnog prava i ne predstavlja dokaz postojanja pozitivnog pravnog pravila. Videti: Hans Kelsen, *Principles of International Law*, op.cit., pp. 359-360. Prema Cavarèu, klauzula *rebus sic stantibus* ne ispunjava uslove opšteg običajnog pravila, jer nedostaje materijalni element to jest, jednoobrazno, istovetno ponavljanje u postupcima više država, a takođe i drugi uslov, psihički element, odnosno oba uslova za nastajanje običajnog pravnog pravila. Videti: Louis Cavaré, *Le Droit international public positif*, Pedone, Paris, 1951, tome II, p. 141; Za razliku od pojedinih internacionalista, koji su načelu *pacta sunt servanda*, pa i samom međunarodnom pravu davali ograničavajući značaj u periodu između dva svetska rata, pisci nakon Drugog svetskog rata, preuzimaju i ponavljaju limitirani domašaj klauzule *rebus sic stantibus*, bez *a priori* odricanja. U jugoslovenskoj literaturi, postojala su veoma kritična razmatranja klauzule *rebus sic stantibus*. Videti: Miloshe Radoikovič *La révision des traités et le Pacte de la société des Nations*, op.cit., pp. 91; Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo*, op.cit., str. 208; etc; Smilja Avramov, „Pravilo *rebus sic stantibus* u savremenom međunarodnom pravu”, op.cit., str. 378.

budući da su se države, kao najvažniji subjekti međunarodnog prava, često pozivale na primenu ove klauzule, tako da se preko toga, nije moglo olako preći. Bilo je prosto nezamislivo da jedna strana ugovornica arbitrarno odlučuje o sudbini ugovora. Na Londonskoj konferenciji iz 1871. godine, povodom jednostranog otkaza odredaba Pariskog ugovora iz 1856. godine, o neutralizaciji i demilitarizaciji ruske obale na Crnom moru, utvrđena je zabrana jednostranog ukidanja ili menjanja ugovornih odredaba, bez pristanka ostalih sila ugovornica „putem prijateljskog sporazuma”.⁸⁷ U praksi država, pravilo *rebus sic stantibus* otuda je često isticano samostalno ili zajedno sa drugim razlozima za okončanje ili reviziju ugovora.⁸⁸ Prećutkivanje postojanja klauzule više nije bilo moguće.⁸⁹

Treća grupa shvatanja izlaže se na različite načine i uvek sa različitim ograničenjima. Primera radi, u ovu grupu shvatanja spada teorija nepredvidljivosti (*la théorie de l'imprévision*), slična konceptu prisutnom u unutrašnjem pravu.⁹⁰ Teorijom se dopušta primena klauzule *rebus*

87 Saopštenje ministra inostranih poslova Gorčakova od 31. oktobra 1870. godine. Potpisnice Pariskog ugovora iz 1856. godine, bile su: Velika Britanija, Rusija, Francuska, Italija, Nemačka i Turska. Inače, na konferenciji nije poricana sama klauzula, nego njena primena. Međutim, istovremeno je postignut sporazum kojim se izmenio ugovor iz 1856., u smislu zahteva carske Rusije. Isto načelo potvrđeno je i u rezoluciji Društva naroda 1935. godine, donetoj povodom odricanja nekih odredaba Versajskog ugovora od strane nemačkog Rajha.

88 U slučaju spora između Francuske i Engleske povodom protektorata Francuske nad Marokom (Dekret o državaljanstvu), Francuska je insistirala na prestanku ranije zaključenih ugovora zbog promenjenih okolnosti. Engleska je iznela suprotna gledišta. Sud nije ulazio u meritorno raspravljanje po svim zahtevima Francuske u vezi sa primenom klauzule *rebus sic stantibus*. Videti: “Nationality Decrees issued in Tunis and Morrocco”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series B, N° 4, pp. 187, etc.

89 Pokušaji kodifikacije i priznavanja klauzule *rebus sic stantibus*, istina u ograničenom i izmenjenom obliku sadržana je u članu 15. Havanske konvencije o pravu ugovora iz 1928. godine. Navedenom odredbom predviđena je obavezna arbitraža da bi došlo do prestanka ugovora. Mnogo jasnije ovo pitanje uređeno je članom 28. Harvardskog nacrtu pravila ugovornog prava. Videti: “Harvard Draft”, *American Journal of International Law*, 1935 vol. 28, Supplement N°4, p. 1096.

90 Miloshe Radoïkovitch, *La révision des traités et le Pacte de la société des Nations*, *op.cit.*, pp. 76-83. Postoji izvesni paralelizam dejstva teorije nepredvidljivosti u kontraktuelnoj oblasti, kako u građanskom, administrativnom i javnom pravu, tako i u francuskoj sudskoj praksi. Teorija po mnogim internacionalistima predstavlja pravičnu ideju, koja označava proširenje pojma *force majeure* (na primer, kod Haurioua, Barthélemya, Colina, Capitanta). Međutim, postoje i drugačija stanovišta (na primer, kod Bruzina). Neka shvatanja ne isključuju primenu klauzule na osnovu analogije sa privatnim pravom, saglasno doktrini osujećenja (*doctrine of frustration*), zastupljenoj u engleskom pravu, ali samo kod ugovora pogodbi, ne i kod legislativnih ugovora.

sic stantibus, u slučaju kada se može pretpostaviti da strane ugovornice ne bi zaključile ugovor usled promene bitnih okolnosti koje su se dogodile nakon zaključenja međunarodnih ugovora. Pomenuti pristup ne podrazumeva jednostrano oslobađanje od ugovornih obaveza, već dopušta prestanak ili izmenu ugovora na osnovu naknadnog sporazuma strana ugovornica ili na osnovu odluke nadležnog međunarodnog organa. Klauzula *rebus sic stantibus* ima dejstvo isključivo u slučaju revizije ugovora i prilagođavanja novim okolnostima. Šteta koja bi nastala za stranu ugovornicu koja se poziva na klauzulu, morala bi biti bitna. Dalje izvršenje ugovora značilo bi ugrožavanje njenih životnih interesa. Klauzula se može primeniti pod uslovom da do promenjenih okolnosti nije došlo aktivnošću, odnosno voljom ugovorne strane koja pokreće primenu klauzule. Primeri koje pruža međunarodna praksa nisu sasvim uverljivi. Retki su slučajevi koji su rešeni do kraja. Štavište, ide se u krajnosti, od potpunog odricanja ranijih ugovornih obaveza, do odbijanja zainteresovanim stranama ugovornicama da ugovorni status prilagode novonastalim okolnostima. Konačno, sve teorije vode reviziji ugovora putem neposrednog sporazuma strana ugovornica ili putem autoriteta koji sledi određeni postupak.⁹¹

Predmetna tema bila je od posebnog značaja u vreme delovanja Društva naroda.⁹² Pojačani interes za izučavanje kaluzule *rebus sic*

91 Za prikaz diplomatske i sudske prakse sa mnogobrojnim primerima primene klauzule *rebus sic stantibus*, videti: Charles Rousseau, *Droit international public*, op.cit., pp. 226-230. Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 127-140, 144-146, 154-155. Prof. Kreća izlaže dosadašnja shvatanja o pravnoj prirodi klauzule *rebus sic stantibus* (na primer, klauzula kao prećutan uslov ugovora, klauzula kao objektivno pravilo opšteg međunarodnog prava i klauzula kao izraz osnovnih, fundamentalnih prava države ili državnih interesa i potreba). Ovde valja još pomenuti samo neke od njegovih teoretskih zaključaka u vezi sa pravnom prirodom *rebus sic stantibus* (na primer, fetišiziranje volje ugovornica, kogentni karakter pravila o promenjenim okolnostima *sui generis*, objektivna nemogućnost izvršenja i subjektivna nesposobnost izvršenja, neodgovarajuće vezivanje pravila *rebus sic stantibus* za osnovna prava država, uspostavljanje harmonije između prava i činjenica, pravilo *rebus sic stantibus* kao samostalna ustanova sa sopstvenim sadržajem, i dr.). Kvalifikacija pravila kao kongentne norme nema čvrsto uporište u praksi. Na pomenuti zaključak upućuje i kodifikacija pravila u Bečkim konvencijama o pravu ugovora.

92 Miloshe Radoïkovitch, *La révision des traités et le Pacte de la société des Nations*, op.cit., pp. 171,175,179; B. Pouritch, *De la clause rebus sic stantibus en Droit international public*, thèse, Paris 1918; Mileta Novaković, *Osnovi Međunarodnoga javnoga prava*, op.cit., knjiga druga, str. 103; Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo*, op.cit., str. 208-210. U disertaciji prof. Radojkovića, izlaže se da, kao što je društveni cilj (*bien social*) osnov pravila *pacta sunt servanda*, isto se može reći i za klauzulu *rebus sic stantibus*. Ugovor je valjan, ako je saglasan

stantibus, izražen je nakon Drugog svetskog rata, u vreme priprema kodifikacije prava ugovora.⁹³ Generalni pregled međunarodne diplomatske, ugovorne i sudske prakse ukazuje da je primena klauzule *rebus sic stantibus* ostala sporno.⁹⁴ U doktrini se s pravom ukazuje da bi njena

društvenom cilju i njegovo dejstvo opstaje ukoliko ovaj društveni cilj postoji (tzv. opšta međunarodna solidarnost kao pravni osnov). Ideja solidarnosti zahteva hijerarhiju interesa. Prof. Novaković usvaja gledište poznatog sudije Dionisia Anzilotta koji polazi od tumačenja volja strana prilikom zaključenja ugovora. Tako, ako se stvori novo stanje izvan granice njihove volje, nesumnjivo je da ugovor više ne odgovara volji strana ugovornica i ne ispunjava cilj koji su strane imale pred sobom u momentu zaključenja ugovora. Prof. Popović smatra da klauzula *rebus sic stantibus* predstavlja uzuetak od pravila *pacta sunt servanda*.

93 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 411-413; „Uticaj promene okolnosti na važenje međunarodnih ugovora”, *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, januar 1964, str. 40-55. Prof. Bartoš u pomenutim delima daje širok prikaz stavova iznetih u doktrini u vezi klauzule *rebus sic stantibus* i dotadašnjeg rada na kodifikaciji pravila po ovom pitanju. Drugo navedeno delo je utoliko važnije, što je u to vreme završavan rad Komisije za međunarodno pravo, čiji je član bio i prof. Bartoš. Aktivno zauzimanje za uvođenje ovog pravila u međunarodni pravni poredak, obrazlaže se nizom pravnih i političkih razloga (na primer, dinamičkim posmatranjem svega što čini objektivni pravni poredak uključujući tu i međunarodne ugovore). Prema prof. Bartošu, isticanje potrebe prenošenja ove klauzule u međunarodno pravo predstavljalo je smelost i jeretičku misao prema kristalisanom shvatanju o svetinji međunarodnih ugovora u čijoj se pozadini nazirala ideja o zaštiti stečenih prava. Otuda, prema njegovom shvatanju, klauzuli *rebus sic stantibus* valja dati šire značenje u progresivnom razvitku međunarodnog prava i ukidanju tzv. neravnopravnih ugovora i drugih stečenih prava u ranije zaključenim ugovorima (tzv. ugovori koji ne odgovaraju „opštim političkim i istorijskim zbivanjima dva sveta”). Proširenim pristupom pravilu *rebus sic stantibus* daje se značenje poluge pomoću koje se osigurava sprovođenje novih načela, novih ideja i novih situacija na svetskoj pozornici. Istovetni pristup proizilazi iz okvira rada Komisije za međunarodno pravo povodom definisanja pravila o klauzuli *rebus sic stantibus*. Videti: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Zagreb 1984, str. 349. Objašnjavajući sadržinu klauzule *rebus sic stantibus*, prof. Andrassy poziva se na primenu načela nepredviljivosti (*imprévisibilité*) iz francuskog upravnog prava, odnosno frustracije ili osujećenja (*frustration*), iz engleskog prava. Videti: Smilja Avramov, „Pravilo *rebus sic stantibus* u savremenom međunarodnom pravu”, *op.cit.*, str. 387, 389, 390, 397. Prof. Avramov navodi da se klauzula *rebus sic stantibus* razvila u „objektivno pravno pravilo”. Prema njenom mišljenju, rešenje za nevedeno pitanje trebalo bi tražiti u pronalaženju ravnoteže između volje ugovornih strana i njihovih uzajamnih prava i obaveza u promenjenim okolnostima. Na kraju, veoma je mala verovatnoća da *rebus sic stantibus* ulazi u kategoriju opštih pravnih načela koje priznaju prosvete narodi *in foro domestico*.

94 Za primere u vezi sa postupkom prema članu 19. Pakta Društva naroda videti: Miloshe Radoïkovitch, *La révision des traités et le Pacte de la société des Nations, op.cit.*, pp. 299-329 (nestanak belgijske neutralnosti; jednostrano odricanje od ugovora koji se odnose na samostalnost Mongolije; odricanje ugovora koji se odnose na celokupnost Norveške iz 1907. godine; spor između Čilea s jedne, i Perua i

prekomerna upotreba mogla potkopati temelje međunarodnog prava. Danas je manje-više opšte prihvaćeno gledište da ni jedna strana ugovornica nema prava da na osnovu klauzule *rebus sic stantibus* jednostrano raskine ugovor, već eventualno da izvrši reviziju ugovora formalnim putem. Strane ugovornice mogu da razmotre nastalu situaciju i da svoje ugovorne obaveze prilagode novim okolnostima. Zbog neujednačene prakse, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je do donošenja Bečkih konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine, o upotrebi navedene klauzule postojalo pozitivno pravilo međunarodnog prava. Prema preovladavajućem uverenju, primena klauzule trebalo bi da ima izuzetan karakter, s obzirom da postoje drugi redovni načini okončanja ili revizije ugovora. Uz navedeno, u teoriji i praksi prihvata se da je upotreba klauzule *rebus sic stantibus* moguća isključivo kod trajnih ugovora bez obzira na vrstu ugovora (bilo da su u pitanju ugovori-zakoni ili ugovori-pogodbe). Izuzetak se pravi kod posebne grupe ugovora zaključenih na određeni vremenski rok. Iako ima više primera za uspostavljanje navedenog pravila u međunarodnom običajnom pravu, Stalni sud međunarodne pravde u slučaju slobodnih zona u Gonjoj Savoiji i Geksu, zauzeo je odričan stav u pogledu mnogih pitanja u vezi sa primenom klauzule *rebus sic stantibus*, posebno u pogledu zahteva Francuske da se utvrdi prestanak nekih odredbi ugovora usled njene primene.⁹⁵ Neujednačenost međunarodne prakse nije smetala unutrašnjoj sudskoj praksi da se u ne malom broju slučajeva pozove na prisustvo pravila *rebus*

Bolivije s druge strane; Kina i tzv. neravnopravni ugovori); Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 147-152 (sovjetske izjave o primeni klauzule *rebus sic stantibus* u odnosu na ugovore carske Rusije iz 1922. i 1924. godine; spor oko važenja režima kapitulacija u Turskoj iz 1914. godine; pitanja prestanka konzularne jurisdikcije u Persiji od 1927-1928. godine; savetodavno mišljenje Stalnog suda međunarodne pravde u sporu koji se ticao Dekreta o državljanstvu izdatih u Tunisu i Maroku 1922. godine, i dr.)

- 95 Švajcarska se suprotstavila Francuskoj sa tri argumenta, i to: a) promena okolnosti na koje se vrši pozivanje nije takve prirode da je uslov pristanka druge strane ugovornice; b) teorija *rebus sic stantibus* ne dovodi u pitanje teritorijalna prava i, c) Francuska je zakasnila pozivajući se na izmenjene okolnosti koje su nastupile sa novim švajcarskim ustavom iz 1815. godine. Konačno, Sud je dao za pravo Švajcarskoj u vezi sa tvrdnjom pod a) i c), ali se nije izjasnio o primeni klauzule *rebus sic stantibus* u vezi sa ugovorima kojima se stvaraju teritorijalna prava. Videti. "Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1932, Séries A/B, No 46, pp.46, etc; *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 281. U vezi s ocenom pomenute sudske odluke de Visscher je konstatovao da je reč o „primeni nedodirljivosti strukturalnih državnih efektiiva”. Videti: Charles de Visscher, *Effectivités de droit international public*, op.cit., p. 88.

sic stantibus u međunarodnom pravu.⁹⁶ Interesantno je pomenuti da je članom 19. Pakta Društva naroda, predviđeno da se naizmenično ispituje primena i dejstvo međunarodnih ugovora. Skupština Društva naroda, s vremena na vreme mogla je da pozove članove organizacije da pristupe ponovnom ispitivanju onih ugovora koji su neprihvatljivi za neku od strana ugovornica, kao i međunarodnih situacija koje mogu da dovedu u opasnost mir i bezbednost u svetu. Pomenuta odredba Pakta Društva naroda bila je dosta neefikasna u praksi. Tako je učinjen pokušaj revizije nekoliko međunarodnih ugovora, ali bez nekih posebnih rezultata (na primer, u slučaju Bolivije i Perua koje su zahtevale reviziju ugovora sa Čileom, potom u slučaju zahteva Kine za reviziju ugovora zaključenog sa Belgijom 1865. godine, i dr.).⁹⁷

Povelja Ujedinjenih nacija ne sadrži sličnu odredbu o reviziji ugovora. Izostavljanje odredbe bilo je u interesu sila pobednica u Drugom svetskom ratu. U doktrini su povodom navedenog pitanja izneta i drugačija mišljenja. Tako je, prema članu 14. Povelje predviđeno da Generalna skupština preporučuje mere za mirno rešavanje svake situacije, nezavisno od njenog porekla za koju nalazi da može da šteti opštem blagostanju ili prijateljskim odnosima među nacijama, uključujući situacije nastale povredom odredaba Povelje koje postavljaju ciljeve i načela Ujedinjenih nacija, što *inter alia*, pruža mogućnost pokretanja revizije pojedinih ugovora. U toku debate koja je vođena u Ujedinjenim nacijama, postojanje

96 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 280; Slobodan Perović, *Obligaciono pravo*, *op.cit.*, str. 422-426. Prof. Perović konstatuje da je unutrašnje pravo i do sada bilo na stanovištu po kojem se vodilo računa o promenjenim okolnostima i njihovom uticaju na izvršavanje ugovora. Razlog zašto teorija nije dobila posebno mesto u velikim unutrašnjim kodifikacijama više zemalja počiva u individualističkom shvatanju prava, svemoći i suverenosti autonomije volje, prema kojoj je ugovor zakon za stranke. Međutim, sa ograničenjem autonomije volje u 20 veku, dolazi i do drugačijeg shvatanja o uticaju promenjenih okolnosti na izvršenje ugovora. Izlaganjem odredbi iz unutrašnjeg zakonodavstva i nabranjem niza slučajeva pisac podrobno upozna je čitaoca sa domašnjem klauzule *rebus sic stantibus*.

97 U odgovoru belgijske vlade navedeno je da član 19. Pakta Društva naroda i načelo *rebus sic stantibus* ne podržavaju jednostrano odricanje međunarodnih ugovora. S obzirom da nije moglo doći do odricanja od ugovora bez pristanka Belgije, slučaj je konačno rešen zaključenjem novog ugovora. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 280, 281. U toku debata vođenih u okviru Društva naroda i prilikom davanja političkih ocena klauzule, dolazilo je do protivrečnih stavova – od toga da je klauzula „trojanski konj međunarodne organizacije” i nazadovanja međunarodnog prava – do ocene da je to pogodan način da se reše mnoga sporna pitanja. Videti: Smilja Avramov, „Pravilo *rebus sic stantibus* u savremenom međunarodnom pravu”, *op.cit.*, str. 385-386.

pravila *rebus sic stantibus* nije se dovodilo u pitanje s tim da je zauzeto mišljenje da ga valja usko interpretirati u praksi. Najviši zvaničnici Ujedinjenih nacija isticali su izuzetan karakter, ali i ograničen domašaj pravila *rebus sic stantibus*.⁹⁸ S jedne strane predstavnici određenih država članica svetske organizacije izrazili su ozbiljnu sumnju u pogledu tvrdnje da je klauzula *rebus sic stantibus* prihvaćena kao opšte načelo međunarodnog prava, dok su s druge strane, drugi predstavnici istakli opasnost njene proizvoljne primene na pojedine ugovore bez prethodnog stipulisanja jasnih i preciznih kriterijuma.⁹⁹

Bečke konvencije o pravu ugovora prihvataju klauzulu *rebus sic stantibus* u smislu teorije nepredvidljivosti i istovremeno ograničavaju njenu primenu postavljanjem strogih i restriktivnih uslova. Budući da dijalektičkim sa dejstvom materijalnih i formalnih uslova dolazi do promene međunarodnih okolnosti, relativno je lako demonstrirati da usled izmene tih okolnosti ugovor nije više primenjljiv u praksi. Komisija za međunarodno pravo, upravo je imala u vidu navedenu mogućnost, pa je u nacrtu pravila o pravu ugovora iz 1966. godine, u komentarima navela: „Kao što mnogi unutrašnji pravni poretki priznaju da ugovori mogu postati neprimenjivi zbog nastanka bitno promenjenih okolnosti, tako i međunarodni ugovori mogu postati neprimenjivi zbog istog razloga“. Mogućnost nastanka bitno promenjenih okolnosti prihvaćena je i na konferencijama sazvanim radi kodifikacije materije o pravu ugovora održanim od 1968-1969. i 1986. godine. Iako se klauzula *rebus sic stantibus* ne pominje izričito u Bečkim konvencijama, njeno dejstvo našlo je mesto u savremenom međunarodnom pravu, kroz odredbu o bitnoj

98 Prihvatajući u potpunosti postojanje navedenog načela, generalni sekretar Ujedinjenih nacija u studiji iz 1950. godine, o ugovorima o manjinama zaključenim između dva sveska rata, izneo je navedenu konstataciju. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 280.

99 Na Konferenciji u San Francisku 1945. godine, pružen je otpor unošenju posebne odredbe o reviziji ugovora, slične članu 19. Pakta Društva naroda. Odbijanje je objašnjavano osporavanjem rezultata postignutih tokom Drugog svetskog rata. *In concreto*, razlog se nalazio u bojazni da bi bivše neprijateljske zemlje pokušale da se oslobode međunarodnih obaveza koje su preuzele. Pored navedenog, dati su i neki predlozi u vezi nadležnosti Međunarodnog suda pravde u slučajevima kada među stranama nije došlo do saglasnosti u vezi primene klauzule *rebus sic stantibus* (brazilski predlog). Važno je uočiti da je do danas ostala na snazi odredba o neprijateljskim državama (član 107. Povelje), iako su se odnosi u međunarodnoj zajednici fundamentalno promenili od Drugog svetskog rata. Egipatska vlada pokrenula je spor sa Velikom Britanijom 1947. godine, pred Ujedinjenim nacijama, a u vezi pitanja važnosti ugovora iz 1936. godine, što je u političkoj raspravi koja je vođena okarakterisano kao primena klauzule *rebus sic stantibus*.

promeni okolnosti sa kojom se izražava ravnoteža između obavezne snage ugovora i nužnosti njegovog prestanka usled nemogućnosti izvršenja. S obzirom da je reč o situaciji u kojoj ugovor postaje neprimenjiv iz razloga okolnosti koje su svojevremeno uticale na davanje pristanka strana za njegovo zaključenje, Komisija za međunarodno pravo smatrala je da ovaj slučaj valja razlikovati od naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora kao uzroka za njegov prestanak. Ako se ne bi se uvažavala pomenuta mogućnost pozivanja na bitnu promenu okolnosti, strane ugovornice mogle bi pribeći i vanpravnim sredstvima. Prema mišljenju Komisije, veliki broj savremenih ugovora zaključen je na kraći rok ili na period nakon čijeg se isteka ugovor obnavlja. Pri tome, ne isključuje se pravo odricanja od ugovora nakon protoka propisanog roka, a na osnovu davanja saopštenja (notifikacije) koja je eksplicitno ili implicitno predviđena ugovorom. U pomenutim slučajevima moguće je da do prestanka ugovora dođe *via facti*, ili da se pak, drugoj strani ugovornici pruži mogućnost da pritiskom traži i izdejstvuje reviziju ugovora. Kako je u praksi postojao evidentan broj ugovora u kojima stranama ugovornicama nije pružena mogućnost jednostranog oslobađanja od obaveza koje su bile zastarele ili su bile otežavajuće, u Bečkim konvencijama prihvaćen je koncept *rebus sic stantibus*, sa dosta ograničavajućim dejstvom. Smatralo se naime, da teorija *rebus sic stantibus* može biti korisna radi vršenja pritiska na druge privilegovane strane ugovornice u cilju postizanja kompromisa. Pozivanje na pomenutu teoriju, bilo je stoga često izloženo ozbiljnim zamerkama, iako je na kraju, donošenjem Bečkih konvencija, njeno prisustvo u međunarodnom pravu prihvaćeno kao objektivno pravilo kojim je, na osnovu pravičnosti i pravde, bilo moguće izdejstvovati prestanak ugovora. S obzirom na savremene tendencije koje idu ka izmirenju načela deljivosti ugovora zbog bitno izmenjenih okolnosti i pravila *pacta sunt servanda*, Komisija za međunarodno pravo nije isključila mogućnost njihove primene i u odnosu na pojedine odredbe ugovora (član 44. Bečkih konvencija). Međutim, zbog mogućnosti subjektivnih interpretacija, u cilju naglašavanja objektivnog karaktera pravila bitno promenjenih okolnosti, Komisija je zauzela stanovište da bi bilo bolje ne upotrebljavati termin *rebus sic stantibus* u okviru odredbi i naslova delova Konvencije.¹⁰⁰ Time su ujedno izbegnute posledice koje proizilaze iz doktrinarnog pristupa.¹⁰¹

100 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 281-282; "Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries", *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 258, para. 7.

101 *Ibid.*

Prema članu 62. stav 1. Bečkih konvencija bitna promena okolnosti koja je nastala u odnosu na okolnosti koje su postojale u momentu zaključenja ugovora, a koje strane ugovornice nisu predvidele ne može biti isticana kao osnov za prestanak ili za povlačenje iz ugovora, ukoliko: a) postojanje ovih okolnosti ne sačinjava bitnu osnovu saglasnosti strana ugovornica na obavezivanje ugovorom i, b) ako ova izmena nema za dejstvo korenito preinačenje obima obaveza koje još preostaju da se izvrše po osnovu ugovora.¹⁰² Iz navedene odredbe proizilazi da se izmenjene okolnosti odnose na okolnosti koje su postojale u momentu zaključenja ugovora. Takođe, za izmenu okolnosti bitno je da nisu bile predviđene, odnosno da se nisu ni mogle predvideti od strana ugovornica. Klauzuli *rebus sic stantibus* otuda je dat veoma ograničen domašaj, budući da se njena primena iscrpljuje dejstvom promenjenih okolnosti. Pojmovno određenje „bitno promenjenih okolnosti” ima negativnu konotaciju, jer se primenjuje samo ako se ispune određeni uslovi.¹⁰³ Kao što je napred navedeno, u doktrini i praksi klauzula *rebus sic stantibus* ima šire značenje i primenjuje se i na slučajeve naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora. Iako između naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora i teorije *rebus sic stantibus* postoje sličnosti, postoje i određene razlike koje ih determinišu kao različite osnove prestanka i suspeznije ugovora prema Bečkim konencijama o pravu ugovora.

Primena pravila o bitno promenjenim okolnostima postavlja uslov kojim okolnosti moraju da budu takvog karaktera da izvršenje ugovornih obaveza učine težima, odnosno da njihovo ispunjenje postane suštinski različito u odnosu na obaveze koje su strane ugovornice imale u vidu prilikom zaključenja ugovora. Klauzula *rebus sic stantibus* ne deluje automatski i ne primenjuje se na ugovore koji predviđaju mogućnost revizije ili otkaza, kao i na ugovore čije su ugovorne prestacije već izvršene. Primena klauzule vezuje se isključivo

102 U nacrtu iz 1966. godine, Komisija je zauzela stanovište da je izraz „bitna promena okolnosti” dovoljan da isključi moguću zloupotrebu u cilju okončanja ugovora, pozivanjem na političke promene. Među članovima Komisije bilo je različitih mišljenja u pogledu vrste političkih promena i njihovog dejstva (na primer, navođen je slučaj postojanja ugovora o savezu koji usled radikalnih izmena politike vlade jedne zemlje može učiniti neprihvatljivim dalju primenu ugovora).

103 Zauzimanje specijalnog izvestioca Humphreya Waldocka za pozitivno određenje klauzule *rebus sic stantibus* bilo je odbačeno. Davanje izrazitijeg značaja dejstvu klauzule *rebus sic stantibus* (na primer, od Kanade i Finske), ostalo bez podrške ostalih delegacija na konferenciji od 1968–1969. godine.

za ugovore kod kojih je izvršenje obaveza u toku ili kod kojih se obaveze izvršavaju sukcesivno. Pravilo o bitno promenjenim okolnostima važi *ex nunc* to jest, od momenta pokretanja pitanja njegove primene. Bečke konvencije pošle su od pretpostavke po kojoj u slučaju nestanka osnova ugovora, menja se i odnos između formalno preuzetih obaveza i pravila o obaveznosti ugovora (*pacta sunt servanda*).¹⁰⁴ Komisija za međunarodno pravo, a potom konferencija o kodifikaciji pravila o pravu ugovora između država od 1968–1969. godine, upućivale su na nužnost i usvojeno identičnih rešenja i za međunarodne organizacije, što je prihvaćeno donošenjem druge Bečke konvencije iz 1986. godine. Budući da je status međunarodnih organizacija različit u odnosu na države, promene okolnosti u okviru organizacija nisu spoljnog, već unutrašnjeg karaktera, što se posredno odražava i na države članice organizacije.¹⁰⁵

Samovoljno menjanje okolnosti koje bi negativno uticale na dalje ispunjavanje ugovora predstavljalo bi protivprani akt koji ne bi mogao predstavljati pravovaljan osnov za reviziju ili prestanak ugovora. Druga, savesna strana ugovornica, koja nije izazvala bitnu promenu okolnosti, ne može se automatski pozivati na delovanje klauzule *rebus sic stantibus*. Savesnoj strani ugovornici stoje na raspolaganju druga sredstva ukoliko želi da ugovor prestane ili da se izmene njegove odredbe. Tako, strana ugovornica ne može se pozivati na bitne promene okolnosti kao na razlog za okončanje ugovora ili za povlačenje iz njega: a) ako se radi o ugovoru kojim se uspostavlja granica ili, b) ako bitna promena okolnosti proizilazi iz kršenja od strane ugovornice koja se na njega poziva, bilo obaveze po ugovoru bilo svake druge međunarodne obaveze prema ma kojoj strani ugovornici tog ugovora (član 62. stav 2. Bečke konvencije iz 1969. godine i član 62. stav 2. i stav 3. Bečke konvencije iz 1986. godine).

Prvo navedeno rešenje odnosi se na ograničenje primene bitno promenjenih okolnosti na ugovor o granicama između država (međunarodnim granicama). Želeći da izbegne da evolucijom pravila *rebus sic stantibus*, granice postanu uzrok opasnih trvenja između država, Komisija za međunarodno pravo uvažila je da se navedenom odredbom postiže da granice dobiju funkciju „stabilizatora” međunarodnih

104 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 519.

105 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 62.

odnosa.¹⁰⁶ Tim pristupom ne odbacuje se princip samoopredeljenja naroda u slučajevima kada su ispunjeni svi uslovi za njegovu zakonitu primenu. Eventualno isključenje principa samoopredeljenja iz primene pravila *rebus sic stantibus* bilo bi nesaglasno sa odredbama Povelje Ujedinjenih nacija.¹⁰⁷ Pomenuti deo kaluzule *rebus sic stantibus* o uspostavljanju granica izrađen je prema tradicionalnom konceptu prema kome isključivo države raspolažu teritorijom i sva teritorijalna razgraničenja odnose se na razgraničenja između država. S obzirom da u međunarodnim odnosima pored država postoje i međunarodne organizacije, postavlja se pitanje sposobnosti međunarodnih organizacija da budu strane ugovornice ugovora kojima se utvrđuju granice. Nije sporno da međunarodne organizacije nemaju sopstvenu teritoriju niti granice. No, bez obzira što ne mogu da uspostave granice za sopstveni račun, međunarodne organizacije na osnovu međudržavnog ugovora mogu da trasiraju sudbinu jedne teritorije u pogledu granica (na primer, u ugovoru o miru sa Italijom iz 1947. godine). Neretko se u ugovorima o granicama kao ugovorne strane pojavljuju i međunarodne organizacije koje preuzimaju izvesne obaveze ili garancije u ime međunarodne zajednice (primera radi, Ujedinjene nacije mogu da preuzmu funkciju nad izvesnim graničnim regionima koji predstavljaju potencijalno žarište sukoba opasnog po mir i bezbednost u svetu na osnovu mera predviđenih Glavom VII Povelje). Odredbu u ugovoru kojim se uspostavlja međunarodna granica trebalo bi razumeti prvenstveno kao odredbu o razgraničenju na kopnu. U praksi, smisao pomenute odredbe bio je proširen tako da je u skladu sa interpretacijama prisutnim u pripremnim radovima Komisije za međunarodno pravo, odredba obuhvatila i ugovore o cesiji i uopšte, ugovore kojima se konstituiše ili menja državna teritorija.¹⁰⁸ Pojmovno određenje „granica” između država otud prevazilazi

106 Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str 31. Podrobno analizirajući tekst Konvencije iz 1986. godine, u odnosu na Konvenciju 1969. godine, pisci uočavaju da su se na konferenciji iz 1986. godine, manje ili više, sukobile dve tendencije: prva, da tekst bude što sličniji tekstu Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i druga, da se u novoj Konvenciji iskažu posebnosti koje se tiču ugovora međunarodnih organizacija.

107 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol.II, p. 283. Istočnoevropske države isticale su da dekolonizacija predstavlja radikalnu promenu u međunarodnim odnosima koja ne predstavlja običnu političku promenu, već supstancijalnu društvenu promenu koja povlači primenu klauzule *rebus sic stantibus*.

108 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 62. Ima mnogo razloga što je učinjen izuzetak u vezi sa ugovorima koji se tiču

utvrđivanje granica na kopenom području. Utvrđivanje granica obuhvata *inter alia*, i razgraničenje u vazduhu, na graničnim vodama, razgraničenja na moru, i dr. Problem utvrđivanja granica povlači primenu pravila definisanog odredbom iz člana 62. Bečkih konvencija kojeg valja posmatrati kroz ograničenje primene klauzule o bitno promenjenim okolnostima kao osnovu za prestanak ugovora. Tumačenje navedene odredbe *stricto sensu*, znači nemogućnost primene na neke slučajeve koji realno mogu nastati u praksi (na primer, pravilo se ne bi moglo proširiti i kod svih slučajeva razgraničenja morskih pojaseva).¹⁰⁹

Drugo navedeno rešenje koje se odnosi na slučajeve kada bitna promena okolnosti proizilazi iz kršenja od strane jedne ugovornice koja se na njega poziva, proizilazi iz šireg konteksta primene pravnih načela prema kojima, jedna strana u pravnom odnosu ne može očekivati da se druga strana ponaša drugačije nego što se ona sama ponaša (*non concedit venire contra factum proprium*), odnosno strane u pravnom odnosu ne mogu da izvuku prednosti iz sopstvenih pravnih nedoslednosti (*allegans contraria non audiendus est*).¹¹⁰ Drugim rečima, primena navedenih načela predupređuje mogućnost da se strane

uspostavljanja granica. Ne bi se moglo prihvatiti mišljenje da je stav Komisije povodom ovog pitanja bio suvišan. Videti: Smilja Avramov, „Pravilo *rebus sic stantibus* u savremenom međunarodnom pravu”, *op.cit.*, str. 394. Uostalom, predlog Komisije za međunarodno pravo prihvaćen je na konferenciji od 1968-1969. godine. Videti: Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 165. Prema prof. Kreči, uključivanje odredbe o ugovorima o granicama kao izuzetka od primene člana 62. Bečke konvencije, označava, u krajnjem obrtu, trijumf političkog nad pravnim rezonom.

109 Donošenjem Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, pojavljuju se i dodatna pitanja s obzirom da su njenim odredbama regulisane različite linije razgraničenja između različitih delova morskog prostora. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 62-63.

110 U konkretnom slučaju moguća je primena opšteg načela *estoppel*, kojim se oponira poziciji jedne strane koja u postupku zauzima jednu poziciju koja je suprotstavljenja onome što je ranije izričito ili prećutno priznala ili prihvatila. Videti: *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, *op.cit.*, p. 263; Princip je proizašao iz angloameričke jurisprudencije, gde ima snagu peremptornog prigovora ili dokaznog sredstva u sudskom postupku. Iz međunarodne jurisprudencije ne može se sa sigurnošću utvrditi da li je princip prihvaćen kao pravilo opšteg međunarodnog prava. Videti: “Cambodia v. Thailand (Temple of Preah Vihear Case)”, *International Court of Justice Reports*, 1962, p. 696; U kontekstu načela – *non concedit venire contra factum proprium*, strana ugovornica koja kršenjem ugovora prouzrokuje bitno promenjene okolnosti, ne može se pozivati na iste, budući da ne može izvlačiti koristi iz sopstvene nedoslednosti u pogledu obaveza prihvaćenih ugovorom ili po drugom pravom osnovu prema ostalim stanama ugovornicama.

ugovornice mogu okoristiti svojim protivpravnim radnjama. Načela su očigledno primenjiva na bilo koju odredbu iz Bečkih konvencija.¹¹¹ Kada je bitna promena okolnosti proizašla iz kršenja od strane međunarodnih organizacija, problem se može postaviti u odnosu na državu članice (na primer, kod finansijskog angažovanja međunarodne organizacije iz koje od momenta zaključenja do momenta izvršenja ugovora budu isključeni članovi koji su najvažniji prema izdvajanju), ili u odnosu na organe međunarodne organizacija (na primer, ako organ odbije nužne kredite za izvršenje finansijskih angažovanja međunarodne organizacije). Regulisanje navedenog problema zavisice od načina utvrđivanja odgovornosti međunarodne organizacije i odgovornosti njenih članica što *per se*, izlazi iz okvira regulisanja Bečke konvencije iz 1986. godine.¹¹² Konačno, obe Bečke konvencije o pravu ugovora sadrže istovetnu odredbu kojom se u skladu sa prethodnim uslovima strane ugovornice mogu pozivati samo na obustavljanje primene ugovora (član 62. stav 3. Bečke konvencije iz 1969. godine, odnosno član 62. stav 4. Bečke konvencije iz 1986. godine).¹¹³

Kada se steknu uslovi za primenu pravila o bitnoj promeni okolnosti, dalje se postavlja pitanje njegove realizacije u praksi. Tokom izrade nacrtu Bečkih konvencija, predstavnici država ukazivali su na opasnosti odredaba po stabilnost ugovora, ukoliko njihova primena ne bi bila potčinjena nezavisnim sudskim instancama. Jedan broj članova Komisije za međunarodno pravo podvukao je značaj garancija koje pruža pomenuti postupak. Kao i u drugim slučajevima prestanka ugovora, Komisija je smanjila mogući rizik jasnim definisanjem uslova pod kojima se mogu izvršiti propisane odredbe. Bečke konvencije sadrže pravila koja se odnose na postupke sudskog rešavanja, arbitraže

111 "Case Concerning the Factory of Chorzow", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series B, N° 15, pp. 31, etc; *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 283; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 165-166. Prof. Kreća zaključuje da je pomenuti uslov u suštini nepotreban i da se, *a contrario*, država može pozvati na pravilo *rebus sic stantibus*, ako je do promene okolnosti došlo njenim dopuštenim legalnim aktima (do tog zaključka došao je navođenjem izlaganja prof. Milana Bartoša u Komisiji za međunarodno pravo).

112 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 62.

113 Konačan nacrt Komisije za međunarodno pravo nije sadržao mogućnost obustavljanja ugovora. Rešenje dodato na predlog država učesnica konferencije u Beču doprinelo je dodatnoj neizvesnosti. Videti: Francesco Capotorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, p. 545.

i mirenja kod prestanka ugovora, povlačenja iz ugovora ili obustave njegove primene (član 65). Postupci su po prirodi fakultativni, te ako ne bi došlo do saglasnosti između strana ugovornica, strane bi imale mogućnost da u skladu sa članom 33. Povelje Ujedinjenih nacija, na preporuku Saveta bezbednosti, iskoriste neki od predviđenih načina mirnog rešavanja sporova po sopstvenim izboru (na primer, istražne komisije, posredovanja, izmirenja, arbitraže, sudsko rešavanje, pribegavanje regionalnim ustanovama ili sporazumima, i dr.). Usvojeno rešenje u Bečkim konvencijama otud više odgovara principu pravne sigurnosti u međunarodnim odnosima. Dosadašnja praksa u pogledu primene klauzule *rebus sic stantibus* međutim, ne ukazuju na pozitivne rezultate. Primera radi, u sporu oko ribolova između Velike Britanije i Islanda, Međunarodni sud pravde odbio je tvrdnju Islanda da promena u tehnici ribolova predstavlja bitnu promenu okolnosti u smislu prestanka važenja kompromisne klauzule o nadležnosti Suda, utvrđene kroz razmenu nota Engleske i Islanda 1961. godine.¹¹⁴ Povodom spora oko projekta Gabčikovo-Nadjimaroš između Mađarske i Slovačke, Međunarodni sud pravde potvrdio je da politički uslovi iz prethodnog perioda nisu bili tako usko vezani za predmet i cilj ugovora da predstavljaju bitnu osnovu saglasnosti strana, niti njihova promena može biti od tolike važnosti da radikalno utiče na promene u pogledu domašaja obaveza koje se još moraju izvršiti. Ista konstatacija važila je i u pogledu promene ekonomskog sistema i prava zaštite životne sredine koji su bili na snazi u trenutku zaključenja ugovora 1977. godine. Bitna promena okolnosti otud je morala biti nepredviđena. Postojanje okolnosti u vreme zaključenja ugovora moralo je predstavljati suštinski osnov pristanka strana da budu vezane ugovorom. Negativni i kondicionalni tekst odredbe iz člana 62. Bečke konvencije o pravu ugovora ukazuje da stabilnost ugovornih odnosa

114 "The Fishers Jurisdiction Case", *International Court of Justice Reports*, 1973, pp. 63, etc; *Cour internationale de justice, Annuaire*, 1972-1973, pp. 117-122. Istovetan slučaj postojao je i u slučaju spora Savezne Republike Nemačke sa Islandom. Videti: *Ibid.*, pp. 123-126. Spor je nastao zbog proširenja isključive nadležnosti Islanda u oblasti ribolova u zoni od 50 milja. Videti: Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 156-157, 161. Analizirajući pojedine delove odluke Suda, prof. Kreča ukazuje da promene u pravu takođe mogu biti relevantne za aktiviranje pravila *rebus sic stantibus*. Pri tome on razdvaja objektivne uslove od motiva koji opredeljuju strane ugovornice prilikom davanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Posebnu pažnju posvećuje analizi karaktera povreda vitalnih interesa države, i dr.

zahteva da se pozivanje na bitnu promenu okolnosti primenjuje samo u izuzetnim slučajevima.¹¹⁵

Bečke konvencije o pravu ugovora predvidele su primenu klauzule *rebus sic stantibus* u okviru odeljka koji se odnosi na prestanak i povlačenje iz ugovora, odnosno na obustavljanje njegove primene. Kako je primena klauzule podčinjena dispozitivnom pravilu, rešenje je kritikovano u doktrini. Smatralo se naime, da Konvencijama nije postignut stvaralački napredak s obzirom na protivrečnosti u vezi njene primene u praksi.¹¹⁶ Međutim, istovremeno je odato priznanje rešenju prihvaćenom u Bečkim konvencijama koje odbija mogućnost jednostranog odricanja od ugovora i mogućnost automatske primene pravila *rebus sic stantibus*. Rešenje koje je izraženo u članu 62. Bečkih konvencija, ustvari predstavlja najopštiji izraz zajedničke pravne svesti prisutne u međunarodnoj doktrini i praksi u ovom momentu.¹¹⁷ Iako su Bečke konvencije prihvatile suštinski pravilo o bitno promenjenim okolnostima (ne nazivajući ga izvornim nazivom *rebus sic stantibus*), pravilo je uokvireno sa mnogo opreza i smotrenosti. U doktrini se ističe da je njegovo usvajanje bilo mudar potez Komisije za međunarodno pravo, jer je njegovim prihvatanjem omogućen jedan „bezbednosni ventil” u međunarodnom pravu ugovora.¹¹⁸ Naravno, navedenim

115 “Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project”, *International Court of Justice Reports*, 1997, Judgment 25 September 1997, para. 103; *Cour internationale de justice, Annuaire*, 1997-1998, N°52, pp. 227-230. U konkretnom slučaju spor se ticao nemogućnosti izvršenja ugovora iz 1977. godine, o izgradnji hidrocentrale i izvođenju drugih hidrotehničkih radova na teritoriji bivše Čehoslovačke to jest, Slovačke kao njene sukcesorke. Mađarska se pozvala na bitnu promenu okolnosti koje su obuhvatile korenite političke promene, promene ekonomske održivosti projekta, promene u shvatanju ekoloških potreba, i dr.

116 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 229; Vladimir Ibler, *Rječnik Međunarodnog javnog prava*, *op.cit.*, str. 124-125. Prof. Ibler konstatuje da je u Bečkoj konvenciji izostalo regulisanje šta je, „(...) bitna osnova pristanka stranaka da budu vezane ugovorom (...), bitna promjena okolnosti (...)”.

117 “Conférence des Nations Unies sur le droit des traités”, Documents officiels, Première session, Vienne, 26 mars-24 mai 1968, pp. 397-416, 521-522; *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9 avril-22 mai 1969, pp. 124-130.

118 O značaju donošenja Bečkih konvencija videti: Robert Ago, “Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction”, *op.cit.*, pp. 320-321; Francesco Capotorti, “L’extinction et la suspension des traités”, *op.cit.*, pp. 540-548; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 43-44; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 155-166.

shvatanjem ne može se u potpunosti opravdati vidljiva nedorečenost odredbi u vezi izvršenja klauzule *rebus sic stantibus*, što će, za verovati je, ostati i dalje problem koji će opterećivati međunarodnu jurisprudenciju (na primer, u pogledu pravne kvalifikacije promenjenih okolnosti, uspostavljanja granica i teritorijalnih režima, sprovođenja postupka za primenu klauzule, i dr.).¹¹⁹

vi) Prestanak ugovora usled nastanaka nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (jus cogens)

Bečke konvencije o pravu ugovora predviđaju poseban slučaj nemogućnosti izvršenja međunarodnih ugovora. Tako se u članu 64. Bečkih konvencija propisuje da, „ako nastane nova prinudna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je suprotan ovoj normi postaje ništavan i prestaje“. U predmetnom slučaju, reč je o ugovorima koji već postoje, ali koji se protive novoj imperativnoj normi, zbog čega prestaje njihovo dejstvo *ex nunc*, od momenta njihovog nastanka.¹²⁰ Ugovor koji je u vreme zaključenja bio valjan, prestaje da važi usled sukoba sa novonastalom normom *jus cogens* suprotnog sadržaja.¹²¹ Navedeni zaključak logična je posledica ništavosti ugovora koji su suprotni normi *jus cogens*, prihvaćenoj i priznatoj od čitave međunarodne zajednice država kao normi od koje nije dopušteno nikakvo odstupanje, odnosno kao normi koja se može izmeniti isključivo novom normom opšteg međunarodnog prava istog karaktera

119 Stevan Đorđević, „Bitna promena okolnosti i Bečke konvencije o pravu ugovora od 1969. i 1986“, *Pravni život*, 2003, br. 12, str. 323–343.

120 *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. I, p. 89.

121 U doktrini se navode slučajevi nesaglasnosti ugovora sa novom pravnom situacijom kao načinom prestanka ugovora (na primer, kada jedna nesamoupravna teritorija ili polusuverena država postane nezavisna, prestaju da važe ugovori koji regulišu pravo ranije sile zaštitnice, i dr.). U vezi sa pomenutim, posledice nesaglasnosti ugovornih obaveza mogu se posmatrati u kontekstu obaveza koje proizilaze iz članstva u Ujedinjenim nacijama na osnovu člana 103. Povelje: „U slučaju sukoba između obaveza članova Ujedinjenih nacija po ovoj Povelji i njihovih obaveza po nekom drugom međunarodnom sporazumu, prevagu će imati njihove obaveze po ovoj Povelji“. Znači, ugovori mogu prestati da važe i zbog toga što su nesaglasni s opštim pravilima međunarodnog prava koja ne dopuštaju protivno rešenje. U tom smislu, Egipat se pozivao na član 103. Povelje u odnosu ugovor zaključen sa Velikom Britanijom 1936. godine. Na sličan način može da prestane da važi raniji ugovor kojim je bilo dopušteno pravo država na vođenje rata.

(član 53). Nova prinudna norma opšteg međunarodnog prava prevaže nad svakim drugim pravilom, čime oduzima legitimni karakter svakom aktu ili situaciji koja bi bila nespojiva s njim.¹²² Pomenuta odredba o prestanku ugovora usled nastanka nove prinudne norme izraz je evolutivnog i dinamičkog karaktera *jus cogens* koji je u uskoj vezi sa odredbom o ništavosti ugovora.¹²³ Za razliku od ništavosti kod koje se dejstvo postojeće prinudne norme pruža *ex tunc* i *ab initio*, to jest, od momenta kada je ugovor zaključen, kod nastanka nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (*jus cogens superveniens*), „svaki postojeći ugovor koji je suprotan opštoj normi postaje ništavan i prestaje“ od momenta njenog nastanka (*ex nunc*).¹²⁴ Drugim rečima, nastankom nove kogentne norme, zabranjuje se buduće postojanje i izvršavanje ugovora. Pravne posledice ništavosti prema odredbi iz člana 64. Bečkih konvencija, otuda su različite u odnosu na posledice koje nastupaju prema članu 53. S obzirom da nastanak nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava ne povlači retroaktivnu primenu u odnosu na postojeći ugovor, u izvesnoj meri bilo bi moguće razmatrati ugovorne odredbe i kroz dejstvo tzv. intertemporalnog prava.¹²⁵

U doktrini se povodom navedenog slučaja iznosi mišljenje da je ovde reč o pravnoj nemogućnosti izvršenja ugovora.¹²⁶ Da bi nastupio prestanak ugovora prema normi *jus cogens*, prema kodifikovanim pravilima trebalo bi da se ispune sledeći uslovi: 1) da postoji ugovor koji u trenutku zaključenja ispunjava uslove predviđene opštim međunarodnim pravom; 2) da je prinudna norma opšteg međunarodnog prava nastala posle zaključenja ugovora i, 3) da postoji potpuna ili

122 Kao primer, mogu se navesti raniji ugovori kojima je regulisana trgovina robljem, čije je izvršenje postalo nespojivo sa opštim međunarodnim pravom. Videti: Stevan Đorđević, „Ništavost međunarodnih ugovora“, *Branik*, 2008, br. 1-2, 75-115.

123 Francesco Capatorti, „*L’extinction et la suspension des traités*“, *op.cit.*, pp. 458-459, 520, 524-525; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 107.

124 „Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries“, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II, p. 261.

125 Tako, hipotetički bi bilo moguće ispitati prestanak ugovora kojim su se strane obavezale da napadnu treću stranu, ako je ugovor zaključen „trajno“, na neodređeni rok, a u međuvremenu je stupilo na snagu novo peremptorno pravilo o zabrani upotrebe sile u odnosima između država. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 542; Stevan Đorđević, „Dejstvo međunarodnih ugovora“, *Međunarodni problemi*, 2007, br. 1, str. 49-70.

126 Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 119-121.

delimična nesaglasnost ugovora sa novom prinudnom normom opšteg međunarodnog prava. Prestanak ugovora na osnovu sukoba sa novonastalom prinudnom normom mora biti takve prirode da nastupa automatski, samom primenom pravila opšteg međunarodnog prava nezavisno od volje strana ugovornica. Strana ugovornica konkretnog ugovora nema mogućnost izbora u pogledu utvrđivanja pravnih posledica kao kod ostalih osnova prestanka ugovora, budući da posledice nastupaju dejstvom norme prinudnog karaktera. Za razliku od ništavosti ugovora propisanoj članom 53, u predmetnom slučaju obuhvaćenim članom 64, polazi se od pretpostavke deljivosti ugovora u skladu sa odredbom iz člana 44. Bečkih konvencija. Tako, ako su izvesne odredbe nespojive sa novom prinudnom normom *jus cogens*, a moguće ih je odvojiti od ostatka ugovora, onda će ugovor u tom delu ostati da važi.¹²⁷

Prema članu 71. stav 2. Bečkih konvencija, „u slučaju kad jedan ugovor postane ništav i prestane na osnovu člana 64, okončanje ugovora: a) oslobađa strane ugovornice obaveze da nastave sa izvršavanjem ugovora; b) ne dira ni u kakvo pravo, obavezu ili pravno stanje strana ugovornica koje je nastalo izvršavanjem ugovora pre njegovog okončanja. Međutim, ta prava, obaveze ili stanja mogu i dalje opstati samo u onoj meri u kojoj njihovo očuvanje nije samo po sebi u suprotnosti sa novom prinudnom normom opšteg međunarodnog prava. Najzad, u vezi sa predmetnim osnovom prestanka ugovora, postavlja se i pitanje, da li neki ugovor može prestati da važi usled dejstva novog običajnog pravila koje nema prinudni karakter? Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, ne pominju mogućnost prestanka nastankom novog običajnog pravila koje ne predstavlja normu *jus cogens*, već određuju da ugovor može prestati isključivo na osnovu ugovornih odredaba ili na osnovu razloga propisanih Bečkim konvencijama (stav 2, člana 42). Međutim, u poslednjoj rečenici uvoda Bečkih konvencija potvrđuje se dalja važnost pravila međunarodnog običajnog prava za pitanja koja nisu uređena njihovim odredbama.

127 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 543; “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 420–423, 532 (66. i 83. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, Deuxième session, 1969, pp. 130–133 (22. Plenarna sednica). Delegacija Francuske je u tom pogledu izrazila veću rezervu nego što je to učinila u odnosu na član 53. Konvencije iz 1969. godine. Odredba je usvojena sa 84 glasa za, protiv 8, i 16 uzdržanih. Jugoslavija je glasala potvrdno. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 64–65.

Iz navedene formulacije, pojedini internacionalisti izvlače afirmativne odgovore i konstatacije o mogućnostima okončanja ugovora dejstvom novog običajnog pravila međunarodnog prava.¹²⁸

vii) Odricanje

Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, ne regulišu odricanje kao poseban način za okončanje dejstva ugovora, što ne znači da navedena mogućnost nije potvrđena u međunarodnoj praksi. S obzirom da se u uvodu Bečkih konvencija konstatuje da pravila običajnog prava i dalje vrede za pitanja koja nisu regulisana pravilima Konvencija, odnosno da važe i dalje za države koje nisu strane ugovornice Bečkih konvencija od 1969. i 1986. godine, odricanje se ne bi moglo u potpunosti isključiti kao način prestanka ugovora. *Per definitionem*, odricanje bi se moglo okarakterisati kao napuštanje prava, mogućnosti, zahteva ili reklamacija. Kao jednostrani ili višestrani pravni akt, odricanje ne mora uvek da povlači prestanak ugovora, jer može da obuhvati deriliciju samo pojedinih njegovih odredaba.¹²⁹ U načelu, odricanje od prava iz ugovora, ne oslobađa ugovornu stranu obaveze izvršenja ugovorenih obaveza bez pristanka svih strana ugovornica. Opšte međunarodno pravo ne propisuje neki poseban oblik za odricanje od vlastitog ugovornog prava. Prema pravilu prisutnom u međunarodnoj praksi, odricanje se daje izričito (na primer, u noti upućenoj zainteresovanoj državi, usmenom izjavom opunomoćenih predstavnika države ili međunarodne organizacije, i dr.), ili prećutno (na primer, kada jedna strana ugovornica o čijim se pravima radi ima obavezu da izjavi protest, pa to ne učini).¹³⁰

128 U doktrini međunarodnog prava, izlažu se mišljenja da i običajno pravo može ukinuti ili izmeniti ugovorna pravila. Prema profesoru Andrassyu, trebalo bi uzeti da običajno pravilo važi uprkos izričitim odredbama Bečkih konvencija kojima se isključuje prestanak ugovora, osim na osnovu ugovornih odredaba i odredaba samih Bečkih konvencija. Videti: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, *op.cit.*, str. 148.

129 U praksi se navode slučajevi odricanje od pojedinih odredaba mirovnih ugovora, odricanja kapitulacija, i sl. U literaturi se navodi primer nemačko-sovjetskog Brest-litovskog ugovora iz 1918. godine, odricanja od protektorata, od reparacija, od ekonomskih klauzula, i dr. Unutrašnja sudska praksa beleži prećutno navedeno rešenje. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 206-207).

130 Konkludentni čin odricanja može se izvesti i iz nevršenja prava. Videti: Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, *op.cit.*, str. 352. Neki pisci razlikuju „abdikativno”

Prema redovnom toku stvari, retki su ugovori u kojima nisu sadržana odredbe o uzajamnim pravima i obavezama. Jednostrano odricanje moguće je samo ako bi ugovor bio formulisan u korist jedne strane ugovornice. U nekim međunarodnim ugovorima međutim, postoje stipulacije o renoncijaciji u korist jedne strane (na primer, prema odredbi člana 42. Trijanonskog ugovora o miru iz 1919. godine, Mađarska se odrekla u korist Države SHS svih prava na teritoriji nekadašnje Austro-Ugarske monarhije koja se nalaze izvan njenih granica). U međunarodnoj jurisprudenciji, afirmisano je pravilo da se odricanje ne pretpostavlja. Ako se odricanje sadržano u ugovoru dovodi u sumnju, potrebno ga je tumačiti u najužem smislu i na način koji bi bio povoljan za stranu koja ga je dala. *A fortiori*, odricanje ne može proizaći iz ćutanja ili pasivnosti u uslovima kada se očekuje neko konkretno postupanje ili reakcija ugovorne strane. U sporu između Gvatemale i Lihtenštajna povodom slučaja *Nottebohm*, Međunarodni sud pravde istako je da ponuda Gvatemale da spor reši putem pregovora, arbitraže ili sudskim putem, ne znači priznanje prava Lihtenštajnu da *Nottebohma* štiti kao svog državljanina. Navedeno priznanje moglo bi imati za posledicu odricanje od državnih mera sekvestracije imovine neprijateljskog državljanina.¹³¹ U slučajevima kada je odricanje izvršeno izričito i bez uslovljavanja, onda se više ne može naknadno opozvati (na primer, bivša Jugoslavija je Ugovorom o miru s Bugarskom iz 1947. godine, dobila pravo na reparaciju, da bi se nakon toga istog odrekla).

5. Uzroci prestanka ili povlačenja iz ugovora na osnovu ugovornih odredaba ili saglasnošću strana ugovornica

Bečke konvencije o pravu ugovora predviđaju da do prestanka ili povlačenja jedne strane iz ugovora može doći: 1) shodno ugovornim odredbama ili, 2) u svako doba saglasnošću svih strana ugovornica posle savetovanja sa drugim državama ugovornicama i ostalim međunarodnim organizacijama ugovornicama (član 54). Većina savremenih ugovora

odricanje kod kojeg dolazi do trajnog napuštanja prava, od „translativnog” odricanja ili *in favorem*, kod kojeg dolazi do prenosa vlastitih prava na drugoga. Videti: Stevan Đorđević, „Jednostrani pravni akti u međunarodnom pravu“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1996, br. 4-6, str. 35–52; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 215-216.

131 “*Nottebohm Case*”, *International Court of Justice Reports*, 1955, pp. 19, etc.

sadrže odredbe koje utvrđuju njihovo trajanje ili datum kada ugovori prestaju da važe ili pak, uslove koji ako se ispune, proizvode prestanak ugovora ili pravo strane ugovornice da ugovor otkáže ili da prestane biti strana tog ugovora. U svim pomenutim situacijama, prestanak ugovora određen je njegovim odredbama, te zavisno od njegove interpretacije, zavisice i njegova konkretna realizacija. Uobičajeno je da se pitanja prestanka ili povlačenja iz ugovora reguliše završnim odredbama.¹³² U toku rada Komisije za međunarodno pravo zauzeto je mišljenje da su sve odredbe ugovora u odnosu na prestanak dopuštene, pod uslovom da postoji očigledna saglasnost strana ugovornica po tom pitanju. Za prestanak ugovora često se traži da bude izražen u istom obliku kao i prvobitni ugovor ili barem, da bude „iste težine“ (*de même poids*). Komisija za međunarodno pravo procenila je da navedeni konceptualni pristup o prestanku ugovora odgovara ustavnoj praksi nekih država, odnosno unutrašnjoj praksi međunarodnih organizacija, ali da pristup ne može biti opšte pravilo međunarodnog prava. Prema mišljenju Komisije, ne može se usvojiti teorija suprotnog akta (*acte contraire*), prema kojoj bi sporazum sa izmenama morao biti u istom obliku kao i osnovni ugovor, o čemu je napred već bilo reči. Na ugovornim stranama je da izaberu oblik ili formu na osnovu koje će izraziti prestanak ugovora. U svakom konkretnom slučaju prestanak ugovora zavisice i od unutrašnjih pravnih pravila država i međunarodnih organizacija. S aspekta međunarodnog prava, ugovor prestaje ne na osnovu njegovih sopstvenih odredaba, već na osnovu sporazuma svih strana ugovornica.¹³³ Zajedničkom voljom strana ugovornica očituje se na najjednostavniji način njegov prestanak. U predmetnom slučaju važi načelo jednoglasnosti.¹³⁴ Kao samostalni osnovi prestanka ili povlačenja iz ugovora na osnovu saglasnosti strana ugovornica navode se: istek roka, rezolutivni uslov i jednostrani otkaz.

i) Istek roka

Danas većina ugovora sadrži odredbe o trajanju ugovora. Pozitivna strana navedene prakse jeste u tome, što se njome unosi veća jasnoća u

132 *Recueil des clauses finales*, ST/LEG/6, pp. 57–77.

133 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 271, 272. U komentaru Komisije za međunarodno pravo uz nacrt pravila iz 1966. napominje se da se odustalo od regulisanja uslova prestanka ugovora, u posebnim slučajevima (na primer, posle određenog razmaka vremena od usvajanja teksta ugovora, s obzirom da ovaj problem neće proizvesti teškoće u praksi).

134 Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, pp. 473, etc.

vezi sa vremenskim trajanjem ugovora.¹³⁵ Mnogi međunarodni ugovori zaključuju se na određeno vreme. Kad predviđeno vreme prođe, po pravilu, ugovor prestaje da važi. U međunarodnoj praksi postoje slučajevi da se ugovori sklapaju s određenim rokom važenja, pa ukoliko se jedna od strana ugovornica nakon isteka roka ne posluži otkazom, ugovori se automatski obnavljaju. U konkretnom slučaju ugovorom je moguće stipulisati da se u slučaju nekorišćenja jednostranog otkaza, ugovor produžava na isti rok važenja. U doktrini se kritikuje prestanak ugovora istekom roka, jer se smatra da se time arbitrarno određuju granice u pravnim odnosima koji su evidentno podložni promenama. Otuda se pledira više za jednostrani otkaz pod tačno preciziranim uslovima (*inter alia*, i protekom određenog roka). Istek roka vrlo je različit i može da bude izražen kroz ograničenje roka trajanja (na primer, na kalendarsku godinu, izuzetno na 99 godina, a češće s kraćim rokom trajanja na 20, 10, 5 godina ili kraće, ili sa vrlo kratkim rokom od nekoliko časova kod vojnih sporazuma koji se odnose na prekid borbenih dejstava), ili kroz konkretno određivanje roka trajanja sa automatskim produženjem na određeni ili neodređeni period.¹³⁶ Kod nekih međunarodnih ugovora istek roka na koji je ugovor zaključen dovodi *ipso facto* do prestanka ugovora. Nastupanjem pomenutih slučajeva, od strana ugovornica ne zahteva se da posebno saopštavaju jedna drugoj da više nisu vezane ugovorom. Pored navedenih primera, kod pojedinih ugovora situacija je sasvim drugačija i zavisi od uslova produženja ugovora.¹³⁷ Sa druge strane, pored ugovora kod kojih je utvrđen rok trajanja, postoje ugovori u kojima taj rok nije izričito naznačen. Ugovori na neodređeno vreme dosta su retki u praksi (na primer, tzv. legislativni ugovori, administrativni ugovori, i

135 Ugovori sa utvrđenim rokom trajanja unapred upozoravaju ugovornice na prestanak ugovornog odnosa, kako bi im se ostavilo vreme pripreme za novu situaciju. Iz istih razloga često se i kod ugovora koji dopuštaju jednostrani otkaz ostavlja određeni razmak između momenta podnošenja otkaza i prestanka ugovora.

136 Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, predviđa da posle isteka roka od deset godina, dolazi do automatskog produžavanja Konvencije za naredni period od pet godina za ugovornice koje je nisu otkazale. Samo u izuzetnim situacijama, ugovor može biti zaključen na ograničen rok trajanja, ali neodređeno (npr. ugovori o primirju dok se ne zaključi ugovor o miru; ugovori o vremenskom stacioniranju trupa, i dr.).

137 Uslovi produženja ugovora mogu biti različiti. Primera radi, važenje ugovora može zavisiti od ugovorom kvalifikovanog broja strana ugovornica, potom od poštovanja roka u kojem je neophodno dati izjavu za produženje važnosti ugovora, itd.

dr.). U određenim slučajevima, ugovori koji predviđaju automatsko produženje važenja, u osnovi predstavljaju ugovore sa neodređenim rokom trajanja.¹³⁸ U prošlosti nije bilo nepoznato poistovećivanje ugovora zaključenih za „većita vremena“ „stalnih“ ili „trajnih“ ugovora (*perpétuels*).

ii) Nastupanje rezolutivnog uslova

Ugovori zaključeni pod odložnim uslovom prestaju nastupanjem neizvesnog događaja ili činjenice.¹³⁹ Ispunjenjem pomenutog uslova ugovor prestaje *ipso facto*. Prestanak dejstva ugovora i ovde nastupa automatski kao kod isteka roka ugovora, a strane ugovornice imaju mogućnost da deklarativno konstatuju ovu činjenicu. Međutim, nije nužno da se nastupanje odložnog uslova posebno ili izričito naglasi u nekom kasnijem ugovoru koji bi zamenio predmet ranijeg ugovora. Generalno uzevši, od nastupanja neizvesnog događaja ili činjenice zavisi da li će doći do ostvarivanja uslova. Ako se navedena situacija desi, odložni uslov se potvrđuje, *a contrario*, dolazi do njegove negacije to jest, do ostvarenja raskidnog uslova. Kod višestranih ugovora često se rezolutivni uslov propisuje na način da se prestanak ugovora vezuje za postojanje određenog broja strana ugovornica. U slučaju da propisani broj strana ugovornica padne ispod utvrđenog limita, (na primer, zbog otkaza ili iz drugih opravdanih razloga), ugovor prestaje da važi. Slične odredbe uglavljaju se i kod stupanja na snagu višestranih ugovora (na primer, ako se ugovorom stipuliše da stupa na snagu tek pošto se deponuje tačno određen broj instrumenata o ratifikaciji ili pristupanju). Propisivanje odložnog uslova kroz utvrđivanje određenog broja strana ugovornica, zavisice od svakog konkretnog slučaja. U međunarodnom pravu u tom pogledu ne postoje opšta pravila, a u većini ugovora broj strana ugovornica svodi se na tri, pet ili znatno viši broj, kao što je slučaj kod sveopštih konvencija gde ova činjenica predstavlja uslov za važnost

138 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 537.

139 Na primer, takav je slučaj sa zaključenjem privremenih i stalnih trgovinskih ugovora. Ako jedan privremeni trgovinski ugovor sklopljen pod uslovom da važi dok se ne sklopi stalni trgovinski ugovor, onda će, ako se takav stalni trgovinski ugovor sklopi, prestati dejstvo ranijeg privremenog ugovora, i to automatski. Nije nužno da se to izričito naglašava u docnijem ugovoru niti da docniji ugovor svojom sadržinom zameni raniji ugovor. Nastajanjem događaja koji je predviđen ukida se raniji ugovor. Prestanak ugovora nastupa sa ispunjenjem tog događaja. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, ugovorno pravo*, Beograd, 1986, *op.cit.*, str. 379.

ugovora.¹⁴⁰ U doktrini se navode slučajevi rezolutivnih uslova objektivnog i subjektivnog karaktera.¹⁴¹ Bečke konvencije o pravu ugovora dopuštaju mogućnost prestanka ugovora ukoliko bi broj ugovornica pao ispod određenog broja (tzv. poseban oblik raskidnog uslova). Istovremeno, Konvencije izričito određuju da, „ako ugovorom nije drugačije predviđeno, višestrani ugovor ne prestaje samo zato što je broj strana ugovornica spao ispod broja neophodnog za njegovo stupanje na snagu“ (član 55). Navedenim rešenjem jasno se izražava stanovište prema kojem strane ugovornice imaju pravo da ugovore određeni broj ugovornica nužan za stupanje ugovora na snagu, kao što imaju i pravo da predvide isto ili drugačije rešenje za njegov prestanak. Bečke konvencije time pojašnjavaju slučajeve kada u višestranim ugovorima nije uneta izričita odredba o prestanku ugovora, i to posebno, ako je broj ugovornica spao ispod broja koji je neophodan za njihovo stupanje na snagu.¹⁴²

iii) Jednostrani otkaz

Pored napred navedenih osnova okončanja ugovora, međunarodni ugovori mogu da prestanu i na osnovu jednostranog otkaza. Posebnom odredbom materijalne ili formalne prirode moguće je predvideti pravo otkaza i urediti način njegove primene u praksi.¹⁴³ Stipulisanjem odredbe

140 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 272; Nations Unies, *Recueil des Traités*, vol. 193, p. 135. Konvencija o genocidu iz 1948. godine, u članu 18. predviđa da će Konvencija izgubiti važnost ako broj strana ugovornica spadne ispod šesnaest; Konvencija o političkim pravima žena iz 1953. godine, predviđa da njena važnost prestaje od dana kada otkazom broj strana ugovornica spadne ispod šest.

141 Rezolutivni uslov objektivnog karaktera vezuje se za određeni događaj (na primer, ugovornom odredbom predviđa se da ugovor o isporuci žita važi do prve žetve). Rezolutivni uslov subjektivnog karaktera vezuje se sa druge strane, za konstataciju nastupanja događaja koji dovodi do prestanka ugovora (na primer, uslovi o prestanku ugovora o uzajamnim garancijama u Lokaranskim sporazumima posle Prvog svetskog rata). Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 537-538.

142 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 273; Francesco Capatorti, „*L’extinction et la suspension des traités*“, *op.cit.*, pp. 475-478.

143 Francesco Capatorti, „*L’extinction et la suspension des traités*“, *op.cit.*, pp. 478, etc. Obično se otkazivanje ugovora čini neposredno drugoj strani ugovornici i to diplomatskim putem. Ako su odredbe ugovorene u korist treće države, onda otkaz treba saopštiti i trećoj državi. Ponekad se stipuliše prethodno obaveštavanje o nameri otkazivanja ugovora ili se određuje da će otkaz stupiti

o otkazu, strane ugovornice unapred pristaju na otkaz čime se naknadno ne mora tražiti njihova ponovna saglasnost. Otkaz ugovora može proizvesti momentalno ili odložno pravno dejstvo to jest, otkaz može proizvesti pravne posledice odmah ili nakon protoka određenog vremenskog perioda. U međunarodnoj praksi uobičajeno je da otkaz proizvodi dejstvo tek po proteku propisanog roka nakon stupanja ugovora na snagu.¹⁴⁴ Tako, otkaz ugovora može biti stipulisan na način da se ne vrši u svako doba, po proteku izvesnog vremena (na primer, nakon prvih pet ili prvih deset godina), odnosno da se vrši periodično ili u tačno određenim vremenskim periodima (na primer, svake druge godine).¹⁴⁵ Da bi se obezbedila stabilnost ugovora i sigurnost pravnih odnosa, odredbe o otkazu tumače se krajnje restriktivno. Ugovor koji je zaključen na određeno vreme, a u kome nije stipulisano pravo otkazivanja pre isteka tog vremena, ne može biti predmet otkaza. Isti je slučaj i sa ugovorima koji se vezuju za izvršenje nekog posla čije je trajanje vremenski limitirano. Pravo otkaza otud se može usloviti nastupanjem neke činjenice ili uslova. Samo izuzetno postoje ugovori u kojima je predviđen jednostrani otkaz bez ikakvih uslova. Pomenuti ugovori predstavljaju izuzetak koji nema neki značaj u praksi. Ako otkaz nije podnet u saglasnosti sa propisanim uslovima, ostale strane ugovornice imaju pravo da smatraju da je ugovor važeći sve dok se ti uslovi ne ispune. Unutrašnjim propisima država i međunarodnih organizacija reguliše se nadležnost organa koji vrši otkazivanje međunarodnih ugovora. Obično su isti organi nadležni za međunarodno obavezivanje i otkazivanje međunarodnog ugovora. Tekstom međunarodnog ugovora ne reguliše se pomenuto pitanje. Poseban problem u vezi otkazivanja ugovora predstavlja njegovo objavljivanje unutar države, da bi državni organi i pojedinci bili pravovremeno

na snagu tek po isteku određenog vremena posle datog otkaza, što praktično ima skoro isto dejstvo. Videti: Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 44–46.

- 144 Tako je Ankarski sporazum iz 1953. godine, utvrdio mogućnost otkaza tek nakon isteka prvih 5 godina i to, s otkaznim rokom od godinu dana. U praksi neki ugovori ne određuju period trajanja ili predviđaju pravo otkaza ili povlačenja iz ugovora sa ili bez prethodnog obaveštenja. Pokadkad ugovor, koji određuje za svoje trajanje jedan određeni period predviđa pravo otkaza ili povlačenja u toku trajanja ovog perioda.
- 145 Primera radi, istupanje iz neke međunarodne organizacije može se vršiti samo krajem kalendarske godine ili krajem određenog razdoblja od više godina. Takođe, u međunarodnim ugovorima predviđa se i trajanje otkaznog roka do jedne godine, a izuzetno više godina.

obavešteni o prestanku međunarodne obaveze. Otkaz se daje na ceo ugovor, uključujući i anekse. Samo izuzetno otkaz može imati dejstvo na pojedine delove ugovora u kom slučaju je potrebno, da takva mogućnost bude izričito predviđena ugovorom ili da bude potvrđena pristankom svih strana ugovornica.¹⁴⁶ Neki ugovori izričito predviđaju da strane ugovornice ne mogu otkazati ugovor pre nego što ispune sve svoje ugovorne obaveze. *In concreto*, reč je o ugovorima kod kojih bi jednostrani otkaz mogao izazvati nepopravljivu i prekomernu štetu za druge strane ugovornice. Dejstvo otkaza može biti različito i zavisno pre svega od činjenice da li se radi o dvostranim ili višestranim ugovorima. Kod dvostranih ugovora otkaz jedne strane ugovornice ima za posledicu prestanak dejstva celog ugovora. Drugim rečima, kod dvostranih ugovora otkaz predstavlja samostalni način prestanka ugovora.

Kod višestranih ugovora sa druge strane, ugovor prestaje da dejstvuje samo u odnosu na onu stranu koja je dala otkaz. Samo izuzetno, predviđa se mogućnost prestanka ugovora usled jednostranog otkaza (na primer, usled smanjenja broja ugovornica ili kod posebnih vrsta ugovora kao što su ugovori o uzajamnoj pomoći, nemešanju, razoružanju, i dr.). Otkaz kod višestranih ugovora po pravilu se saopštava depozitaru ugovora, a depozitar ima obavezu da o otkazu obavesti ostale strane ugovornice (na primer, kod registrovanih višestranih konvencija uobičajeno je saopštavanje otkaza generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija). Otkaz je u predmetnom slučaju samo povlačenje jedne strane iz ugovora. Kod višestranih ugovora legislativnog karaktera, odredba o otkazu uglavnom se ne unosi u tekst ugovora. Samo izuzetno, otkaz jedne strane ugovornice ima za dejstvo prestanak višestranog sporazuma (na primer, Bečkim konvencijama o pravu ugovora, otkaz kod višestranih konvencija izjednačava se sa dejstvom povlačenja iz ugovora). U periodu između podnošenja otkaza i njegovog stupanja na snagu, ugovor i dalje važi u celini, bez ikakvih izmena u pogledu pravne obaveznosti. Na kraju, hipotetički se može postaviti pitanje razlikovanja otkaza ugovora u vreme rata i u vreme mira. Iako međunarodna doktrina i praksa ne čine u tom pogledu nikakve razlike, valjalo bi naglasiti da izvesni ugovori iz oblasti međunarodnog humanitarnog i ratnog prava izričito određuju da otkaz neće stupiti na snagu sve dok traje oružani sukob (na primer,

146 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, ugovorno pravo, op.cit.*, str. 386. Prof. Bartoš navodi da u slučaju delimičnog otkaza ugovora, otkazom se u stvari formuliše rezerva uz ugovor.

Konvencija o ratnim zarobljenicima iz 1929. godine i Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine).

Poseban slučaj prestanka ugovora koji se nadovezuje na otkaz, a koji isto tako može biti predviđen ugovornim odredbama predstavlja „zaključak trećeg“. Mogućnosti navedenog postupanja, kako se ističe u doktrini, mnogo su šire u praksi međunarodnih organizacija ili drugih međunarodnih tela. Evolucija međunarodnih odnosa doprinela je pojavi pomenutog načina okončanja ugovora. Prvi nagoveštaji došli su nakon Prvog svetskog rata kada je Lokaranskim sporazumom iz 1925. godine, predviđena mogućnost prestanka ugovora zaključkom Društva naroda. U međunarodnoj praksi smatra se da zaključak trećeg sledi, kada se ispuni neki od pomenutih osnova za prestanak ugovora (primera radi, rezolutivni uslov, klauzula *rebus sic stantibus*, neizvršenje ugovora od strane ugovornica, i dr.).¹⁴⁷ U doktrini se pominje da zaključak trećeg ne predstavlja samostalan način prestanka ugovora, iako poseduje titulus propisan u odredbama međunarodnog ugovora.

6. Ostali načini prestanka ugovora

Bečke konvencije o pravu ugovora, predviđaju ograničen broj osnova za prestanak ugovora, odnosno za obustavu ili povlačenje iz ugovora. Budući da su konvencionalne odredbe dispozitivne prirode, državama i međunarodnim organizacijama ostavljena je mogućnost sporazumnog utvrđivanja i drugih osnova za prestanak ugovora. Navedeni zaključak proizilazi iz odredbe člana 54. Bečkih konvencija kojom se propisuje da, „do okončanja ugovora ili povlačenja jedne strane ugovornice može doći: a) shodno ugovornim odredbama ili, b) u svako doba saglasnošću svih strana ugovornica nakon savetovanja sa drugim državama ugovornicama i ostalim organizacijama ugovornicama“. Pored napred analiziranih osnova za prestanak ugovora koji uključuju *inter alia*, okončanja ugovora po osnovu opšteg međunarodnog prava, potom po osnovu odredaba ugovora ili po osnovu saglasnosti strana ugovornica, u doktrini međunarodnog prava i međunarodnoj praksi, pominju se i drugi samostalni osnovi prestanka ugovora. Između ostalih osnova, među najznačajnijim su: a) izvršenje ugovora; b) nestanak strane ugovornice (sukcesija država i međunarodnih organizacija); c) prekid

147 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 354.

diplomatskih i konzularnih odnosa; d) zastarelost i, e) uticaj rata na dalju važnost međunarodnih ugovora.¹⁴⁸

i) Izvršenje ugovora

Međunarodni ugovori prestaju postizanjem cilja ugovora (*causa finalis*). U međunarodnoj praksi pomenuto pravilo uobičajno je za kontraktuelne ugovore tzv. ugovore-pogodbe. Ako bi jedini motiv za zaključenje ugovora bilo izvršenje određene radnje ili postizanje nekog cilja, onda bi ugovor prestao momentom ispunjavanja ovih obaveza koje su strane ugovornice same sebi postavile. Strane ugovornice ponekad u tekst ugovora unose i odredbu da zaključeni ugovor prestaje izvršenjem ugovornih prestacija (na primer, da ugovor važi do potpunog izvršenja predmeta, odnosno cilja ugovora; da ugovor važi dok se ne postigne saglasnost da su njegovi ciljevi izvršeni, i dr.). U pojedinim slučajevima, ugovor može prestati i kada postane bespredmetan to jest, kada je cilj ugovora postignut na drugi način.¹⁴⁹ Praksa u tom smislu, beleži neke ilustrativne primere poput isplata reparacija ili regulisanja duga na osnovu obaveza iz mirovnih ugovora, zatim izvršenja zajedničkog poslovnog poduhvata u vezi izgradnje državnih infrastrukturnih objekata, postizanja izmirenja i pre realizacije zaključenog arbitražnog sporazuma, i dr. Neki od pomenutih ugovora mogu ustanoviti trajna stanja (na primer, ugovori o razgraničenju, ugovori o cesiji, ugovori o službenostima na pojedinim teritorijalnim područjima, i dr.). Kod određivanja osnova prestanka ugovora bitan je predmet i cilj ugovora. Ako ugovor stipuliše određeni broj obaveza vremenski ograničenih, onda njihovim ispunjenjem ugovor prestaje. U navedenom slučaju ugovor se mora izvršiti u propisanom roku. Nakon izvršenja ugovornih prestacija, prestanak ugovora može se konstatovati formalnim putem. S aspekta važenja ugovora *rationae temporis*, takav ugovor imao bi samo istorijsko značenje. Ukoliko ugovorom nisu

148 Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 12. Prema prof. Kreći, pravna činjenica koja se kvalifikuje kao osnov prestanka ugovora, morala bi zadovoljiti dva posebna uslova: a) autonomnost (čime odriče sukcesiji država svojstvo samostalnog osnova) i, b) zakonitost (gde se rat automatski isključuje s obzirom na postojeću zabranu u savremenom međunarodnom pravu). Iako je navedeni pristup teorijski i formalno ispravan, pristup ne utiče na povlačenje distinkcije koju nameće međunarodna praksa, a koju doktrina u većini slučajeva samo prati.

149 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo, ugovorno pravo*, op.cit., str. 380.

utvrđeni rokovi za izvršenje obaveza, u međunarodnoj praksi uobičajeno je pravilo da se ugovori izvršavaju jednovremeno i u razumnim rokovima. U doktrini se napominje da izvršenje nije jedinstven pravni osnov za prestanak međunarodnih ugovora. Ugovori koji ustanovljavaju opšta pravila ponašanja, po pravilu ne prestaju sa izvršenjem. Isti zaključak važi i za ugovore koji nameću zabranu određenog ponašanja i za ugovore kojima se stipulišu konkretne obaveze čije izvršenje obuhvata naizmjenične (sukcesivne) radnje ili propuštanja u neodređenom periodu (na primer, ugovori o sanitarnoj kontroli, ugovori o očuvanju životne sredine, i dr.). Međutim, u međunarodnopravnoj doktrini bila su prisutna i suprotna mišljenja o pravnom domašaju izvršenja ugovora. Tako su isticane razlike između prestanka ugovora i prestanka obaveza utvrđenih ugovorom. Suština navedenog razlikovanja svodi se na činjenicu da izvršenjem ugovornih obaveza, ugovor ne prestaje postojati kao pravni akt, s tim što više ne proizvodi pravna dejstva.¹⁵⁰

Iz napred navedenog proizilazi da je izvršenje međunarodnih ugovora obaveza za sve strane ugovornice i da ta obaveza zahteva od strana ugovornica lojalno ispunjavanje svih ugovornih prestacija u skladu sa odredbama ugovora ili prema običajnim pravilima prisutnim u međunarodnoj praksi. Iako pravila o izvršenju ugovora nisu kodifikovana odredbama Bečkih konvencije o pravu ugovora, to ne znači da izvršenje ugovora ne postoji kao samostalni i pravno dozvoljen osnov prestanka ugovora koji se svestrano primenjuje u međunarodnoj praksi.¹⁵¹

ii) Nestanak strane ugovornice

U doktrini međunarodnog prava neretko se među osnovima prestanka ugovora navodi nestanak jedne od strana ugovornica. U međunarodnoj praksi uobičajeno je da nestanak strane ugovornice (države ili međunarodne organizacije), povlači sukcesiju koja predstavlja zasebnu ustanovu međunarodnog prava. Iako je tačno da sukcesija ima uticaj na dalju važnost ugovora, bilo bi potrebno povući jasnu razliku da li njenim nastupanjem dolazi do potpunog ili parcijalnog prestanka međunarodnopravnog subjektiviteta država ili

150 Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 168-169. U praksi su izuzetni primeri da obaveza iz ugovora traje izvesno vreme i nakon prestanka ugovora.

151 Francesco Capatorti, *“L’extinction et la suspension des traités”*, *op.cit.*, pp. 525-527.

međunarodnih organizacija. Ne bi se moglo sa sigurnošću tvrditi da je sukcesija sama po sebi samostalan osnov prestanka ugovora. Ovo tim pre, jer kod potpunog nestanka strane ugovornice dolazi do prekida međunarodnopravnog kontinuiteta, a time i do prestanka međunarodnih ugovora *ipso facto*.¹⁵² Sukcesija otud može da predstavlja samo pravnu posledicu akata koji su doveli do nestanka strane ugovornice. Kod država pomenuti akti identifikuju se kroz različite tipove teritorijalnih promena koje dovode do parcijalnog ili potpunog nestanka države prethodnice (na primer, prenosom dela teritorije, nastankom nove nezavisne države, ujedinjenjem ili otcepljenjem dela ili delova teritorije države kroz secesiju ili kroz proces državnog raspada – disolucije). Ispitivanje pravnih posledica nestanka strane ugovornice ostavljeno je međunarodnopravnom preispitivanju koje uključuje primenu posebnog sistema pravila i principa o prelazu ili prestanku ugovornih prava i obaveza. U odnosu na države, pomenuta pravila i principi kodifikovani su u Konvenciji o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine. S obzirom da su kodifikovana pravila o sukcesiji dispozitivnog karaktera, njihovo dejstvo moguće je izbeći na osnovu posebnog sporazuma strana ugovornica i strana koje su sukcesijom nasledile prava i obaveze iz međunarodnog ugovora.¹⁵³ Nešto drugačija rešenja postoje za međunarodne organizacije. Bečkom konvencijom o sukcesiji država u odnosu na ugovore, propisuje se, da se primena njenih pravila ne odnosi na ugovore kojima se konstituišu međunarodne organizacije i ugovore koji se usvajaju pod njihovim okriljem (član 4). Regulisanje pitanja pravnih posledica prestanka međunarodnih organizacija otud će, pre svega, podrazumevati primenu pravila predviđenih ugovorima

152 Ako je neka država ili međunarodna organizacija prestala da postoji kao subjekt međunarodnog prava, ne znači da su i svi njihovi ugovorni odnosi prestali da važe. Ugovornim i običajnim pravnim pravilima regulisana je budućnost ugovornih i drugih obaveza subjekata međunarodnog prava. Ako su u pitanju dvostrani ugovori, nestankom jedne strane ugovornice, prestaju da važe njeni međunarodni ugovori. U slučaju višestranih ugovora ne važi isto pravilo, jer ugovor opstaje u odnosu na sve ostale strane ugovornice. Videti: Francesco Capatorti, *“L’extinction et la suspension des traités”*, *op.cit.*, p. 535.

153 Sukcesija kao zasebni pravi institut ima sopstveno normativno značenje. Stoga ne bi trebalo sukcesiju uvrstiti u osnove prestanka ugovora. Prestanak ugovora usled sukcesije sekundarna je posledica jedne autonomne ustanove, a ne poseban osnov prestanka. Znači, nije reč o uticaju sukcesije na važnost ugovora, koja nesporno postoji, već o „pravnoj kvalifikaciji” u vezi sa ovim uticajem. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 543-544.

ili unutrašnjim pravilima organizacije. Prestanak ili nasleđivanje ugovornih prava i obaveza, već u zavisnosti od situacije, može biti uslovljen i primenom običajnih pravila i opštih pravnih načela prihvaćenih u međunarodnoj praksi. Ako bi kojim slučajem međunarodni ugovor izgubio pravnu snagu u odnosu na neku državu ili međunarodnu organizaciju usled njihove promene, ugovorna prava i obaveze mogu opstati na osnovu kongentnih normi međunarodnog prava.¹⁵⁴ Krajnja svrha navedenog rešenja prati opšte pravilo međunarodnog prava proizašlog iz običajnog prava kojim se ne prejudiciraju pitanja koja bi se mogla postaviti u vezi sa ugovorima zbog nastupanja sukcesije (član 73. Bečke konvencije iz 1969. godine i član 74. stav 1. Bečke konvencije iz 1986 godine). Navedenim pristupom izbegnuta su sva eventualna pitanja u vezi osnova za prestanak ugovora nestankom strane ugovornice, čime je na opšti način ukazano da materija sukcesije međunarodnih ugovora prevazilazi okvire materije prava ugovora uzete *stricto sensu*.¹⁵⁵

iii) Prekid diplomatskih i konzularnih odnosa

Bečke konvencije o pravu ugovora propisuju da prekid diplomatskih i konzularnih odnosa između strana ugovornica ne utiče na njihove pravne odnose uspostavljene međunarodnim ugovorom. Izuzetak se pravi samo u slučajevima, kada je postojanje diplomatskih ili konzularnih odnosa neophodno za primenu ugovora (član 63).¹⁵⁶ Sledstveno navedenom pravilu, prekid diplomatskih i konzularnih odnosa *per se*, nije dovoljan uslov koji bi doveo do prekida ugovornih odnosa.¹⁵⁷ Otuda, mnogi internacionalisti izostavljaju prekid

154 Pomenuto pravilo potvrđeno je izričito u članu 5. Konvenciji o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine.

155 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 291, 292; *Ibid.*, vol. II, Deuxième partie, pp. 71–73. Isto dejstvo predviđa se i u pogledu međunarodne odgovornosti ili izbijanja neprijateljstva između država (član 73. Bečke konvencije iz 1969. i stav 1. člana 74. Bečke konvencije iz 1986. godine). Videti: “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 491–493, 527–528 (67. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, p. 136 (23. Plenarna sednica).

156 U nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, navedeni prekid svodi se samo na diplomatske odnose. Stanovište proizilazi iz šireg tumačenja odredbe člana 2, stav 3. Bečke konvencije o konzularnim odnosima iz 1963 godine. Videti: *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 283–284.

157 *Ibid.*, 1957, vol. II, p. 48; *Ibid.*, 1959, vol. II, p. 55 (Drugi i četvrti izveštaj o pravu ugovora specijalnog izvestioca Geralda Fitzmauricea).

diplomatskih i konzularnih odnosa kao osnov prestanka ugovora ili obustave njegove primene. Kada je postojanje diplomatskih ili konzularnih odnosa neophodno za primenu ugovora (na primer, kod ugovora o ekstradiciji, s obzirom da se zahtevi za izručenje izvršilaca krivičnih dela mogu podnositi i preko diplomatskih predstavništva), onda generalno uzevši, dolazi do privremenog obustavljanja izvršenja ugovora koje se naknadno može nastaviti ponovnim uspostavljanjem istih tih odnosa. Bečke konvencije navedenim rešenjem zauzele su srednji pravac razmišljanja koji ne isključuje prestanak ugovora usled prekida diplomatskih i konzularnih odnosa, ali uz postavljanje određenog uslova (da je postojanje diplomatskih i konzularnih odnosa nužno za primenu ugovora). Iz navedenog proizilazi da kodifikovana rešenja vode računa o stvarnosti i ne dovode u pitanje načelo *pacta sunt servanda* koje bi moglo biti podriveno ako se ne bi ograničavala mogućnost prestanka ugovora usled prekida diplomatskih ili konzularnih odnosa.¹⁵⁸ Iako pomenuti izuzetak u nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, nije podržan od pojedinih predstavnika (u amandmanu Mađarske i zajedničkim amandmanima Italije i Švajcarke), isti je ušao u konačnu verziju na samoj konferenciji održanoj od 1968-1969. godine.¹⁵⁹ Međutim, valjalo bi dodati i da je teško zamislivo da je postojanje diplomatskih i konzularnih odnosa jedina mogućnost za opštenje među državama, kako se primećuje u doktrini. Stranama ugovornicama uvek ostaju na raspolaganju neposredni kontakti i posredovanja trećih strana u održavanju njihovog pravnog saobraćaja.

158 Bečke konvencije predviđaju da prekid diplomatskih i konzularnih odnosa ili odsustvo takvih odnosa između dve ili više država, ne sprečava zaključenje ugovora između dve ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija. Zaključenje ugovora samo po sebi nema dejstvo u pogledu diplomatskih i konzularnih odnosa (član 74. i član 75. Bečkih konvencija). Pomenuta odredba, koje nije bilo u nacrtu iz 1966. godine, usvojena je na osnovu amandmana delegacije Čilea. Odredbom se otklanjaju mnoge sumnje u vezi sa mogućnošću pristupanja višestranim ugovorima država koje nemaju uspostavljene diplomatske odnose sa ranijim članicama tog ugovora. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 544.

159 "Conférence des Nations Unies", 1968, pp. 416-720, 522-523 (65. i 81. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, 1969, pp. 130, 136 (22. i 23. Plenarna sednica); *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1988, vol. II, Deuxième partie, p. 64. Trebalo bi podvući razliku u vezi sa primenom naknadno nastale nemogućnosti izvršenja ugovora kao posebnog osnova za prestanak ugovora. Kod prekida diplomatskih i konzularnih odnosa reč je o „sredstvima”, a ne o nestanku i uništenju „predmeta” neophodnog za izvršenje ugovora.

iv) Zastarelost

Neprimenjivanje ugovora kroz dug vremenski period stvara stanje u kojem se može tvrditi da je ugovor sam po sebi prestao važiti (*desuetudo*). Pomenuto stanje može nastati ako sve strane ugovornice zanemare izvršenje ugovora ili ako na tome predano rade. Logično bi bilo otud postaviti pitanje, da li u međunarodnom pravu ima mesta ustanovi zastarelosti to jest, da li do prestanka ugovora može doći na osnovu zastarelosti? U međunarodnoj praksi slučajevi zastarelosti izuzetno su retki.¹⁶⁰ Opšte međunarodno pravo ne propisuje rokove zastarelosti ugovora, a sudovi procenjuju nastupanje zastarelosti zavisno od okolnosti svakog slučaja uzimajući u obzir prirodu ugovornih prava i obaveza. Pri tome se tumači i ponašanje drugih strana u pravnom odnosu (na primer, njihovo uzdržavanje od protesta ili odobravanje nevršenja ugovora u skladu sa opštim načelom da ćutanje ne mora da znači i odobravanje – *qui tacet consentire videtur*) U toku rada na pripremi nacрта pravila o pravu ugovora, Komisija za međunarodno pravo imala je ambiciozni plan da obuhvati sve osnove ništavosti, prestanka ili obustave primene ugovora. Iako je takav pristup bio motivisan željom da se očuva stabilnost ugovornih odnosa, u samoj Komisiji, a posle i na konferenciji o kodifikaciji prava ugovora vođene su žučne debate.¹⁶¹ Tako je u toku rada Komisije postavljeno pitanje, da li neprimenjivost (*caducité*) ili zastarelost (*désuétude*) mogu biti efektivni osnovi za prestanak ugovora? Posle rasprave Komisija je došlo do zaključka da su pomenuti vidovi prestanka potpuno pokriveni članom 54. Bečkih konvencija koji se odnosi na prestanak ugovora ili povlačenje iz ugovora na osnovu ugovornih odredaba ili saglasnošću strana ugovornica. Pored činjenice da se zastarelost *in extenso*, može podvesti i kao nemogućnost izvršenja ugovora ili kao odricanje od ugovora, ipak se u doktrini uzima da zastarelost predstavlja poseban i autonoman osnov prestanka ugovora.¹⁶²

160 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 217-218; Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 307, 308, 353; Francesco Capatorti, "*L'extinction et la suspension des traités*", *op.cit.*, p. 519. Kao primer iz prakse, navodi se arbitraža između Velike Britanije i Portugala iz 1861. godine, u kojoj je zastarelost priznata kao poseban osnov prestanka ugovora.

161 Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties, op.cit.*, pp. 163, etc. Autor je bio mišljenja da Komisija nije uspela pokriti sve razloge za prestanak ugovora uključujući i zastarelost, odnosno neprimenjivanje ugovora (*desuetudo*).

162 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, p. 258; Francesco Capatorti, "*L'extinction et la suspension des traités*", *op.cit.*, p. 519. U ranijoj

v) Uticaj rata na važnost ugovora

Uticaj rata na važnost međunarodnih ugovora postavlja se u doktrini i praksi kao osnov prestanka ugovora zaključenih pre svega, između država. U ranijem istorijskom periodu, rat je imao za posledicu ukidanje svih ugovora zaključenih između država koje su bile u oružanom sukobu. Većina ugovora o prijateljstvu i savezima, pa i drugi „nepolitički ugovori“ postajali bi bespredmetni izbijanjem ratnih dejstava između strana ugovornica.¹⁶³ Izuzetak su predstavljali slučajevi gde je bilo nužno primeniti određena rešenja koja su odstupala od opšteg načela – *inter belum et pacem nihil medium est*.¹⁶⁴ Tako je, samo u izuzetnim situacijama bilo moguće zaključivati ugovore i to, sa sadržinom koja je odgovarala prirodi ratnih zbivanja (na primer, ugovori o razmeni ratnih zarobljenika, i sl.). Shvatanja o dejstvu rata na prestanak i trajanje međunarodnih ugovora vremenom su evoluirala s obzirom na razvoj međunarodnih odnosa i promene koje su se odnosile shvatanja o suštini vođenja rata. U međunarodnoj praksi provejavala su različita rešenja. Prema jednom pristupu, rat je nespojiv sa međunarodnim ugovorima, a prema drugom, prestanak ugovora sa zaraćenom stranom nije dozvoljen, jer ne bi bilo u redu *a priori* tvrditi, da rat kao takav, može automatski dovesti do prestanka ugovora. Naravno, ne može se u potpunosti poricati da rat u stvarnosti ne utiče na važnost međunarodnih ugovora. Izbijanjem rata, dolazi generalno do određenih

doktrini navodilo se da „međunarodnom pravu nije zadatak da napuštena i ugašena prava oživljuje“. Takođe i, „neupotrebom jednog prava ugovor ne može da (se) ugasi, već je za ovo potreban formalni akt odustajanja države korisnice, jer je ova solucija u skladu sa opštim načelima međunarodnog prava koja se u pogledu preskripcije mnogo razlikuje od internog prava“. Videti: Đura Popović, *Međunarodno ugovorno pravo, Teorija međunarodnih ugovora, op.cit.*, str. 206.

163 Miloš Radojković, *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947, str. 52. Prema prof. Radojkoviću, još u staroj Grčkoj rođena je ustanova *diffidatio* na osnovu koje se smatralo za uobičajeno da svaka zaraćena strana svečano oglasi da se svi postojeći ugovori sa drugom zaraćenom stranom smatraju ukinutim. Navedeno pravilo dugi period vremena bilo je ukorenjeno u međunarodnoj praksi, a naslanjalo se na shvatanje o nepodudarnosti rata i ma kakvog odnosa između zaraćenih država. U kasnijem periodu, u toku diplomatskih kontakata vođenih između Velike Britanije i Pruske 1863. godine, povodom izbijanja austrijsko-pruskog rata protiv Danske, Bizmark je naglasio da izbijanjem rata prestaju da važe svi ugovori između Austrije i Pruske s jedne strane i Danske, s druge strane.

164 Johann Caspar Bluntschli, *Droit international codifié*, Paris, 1881, act. 461. Bluntschli ističe da se u doktrini valjanost ugovora ne vezuje za održanje mira i da ugovori ne prestaju izbijanjem rata.

posledica i na planu važenja ugovornih odnosa.¹⁶⁵ Široki spektar ugovornih odnosa u savremenoj međunarodnoj zajednici, pokazuje tendenciju oživljavanja ugovora ili bolje rečeno, kontinuiteta ugovornih prava i obaveza, što svakako više odgovara današnjim potrebama. Istovremeno, pojavom mnogobrojnih višestranih ugovora opšteg karaktera (*erga omnes*), i prevazilaženjem individualizma u međunarodnim odnosima, doprinosi se ustanovljavanju mehanizama koji pomažu stranama ugovornicama da prevaziđu sve negativne efekte ratnog stanja.¹⁶⁶ Rat se predstavlja kao nenormalan i vanpravni način ukidanja ugovora, koji je nepredvidiv s aspekta pozitivnog međunarodnog prava, a čijim nastupanjem neki ugovori prestaju, a da s druge strane, neki ugovori nastavljaju da važe.¹⁶⁷ Međunarodnopravna praksa pokušala je da pruži izvesna objašnjenja i da odredi osnovna polazišta za važenje ugovora u slučaju nastupanja ratnog stanja između strana ugovornica. Kao osnov razlikovanja uzima se predmet i cilj ugovora to jest, sadržaj ugovornih odredaba i namera strana ugovornica i to, prema sledećim kriterijumima:

1. Ugovori kojima se uređuju međusobni odnosi u vreme rata (na primer, ugovori koji sadrže pravila ratovanja, pravila o rekviziciji, o neutralnosti, o zaštiti žrtava rata, i sl.), bez sumnje ostaju na snazi, jer se njihovo dejstvo vezuje za nastupanje ratnog stanja. Kod pomenute

165 Charles De Visscher, *Les effectivités du droit international public, op.cit.*, p. 96. Prema De Visscheru, neefektivnost ugovora može biti u funkciji različitih činilaca – karaktera oružanih sukoba, humanitarnih odredbi koje uvažavaju interese trećih država, i dr. Takođe, savremeni rat kao univerzalni sukob može da dovede u pitanje pravne odnose između zaraćenih strana. Postojeći mirovni ugovori nakon poslednjih svetskih ratova, ovu posledicu sankcionišu.

166 *Ibid.*, p. 97. De Visscher navodi slučaj Rimskog ugovora iz 1957. godine, kojim se predviđa preduzimanje privremenih rešenja u vezi funkcionisanja zajedničkog tržišta, a u vezi sa članom 224. Ugovora, koji se odnosi na ratno stanje ili međunarodne krize. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 546. S obzirom na značaj legislativnih ugovora sa stanovišta opštih interesa međunarodne zajednice, suspenzija se pretpostavlja, mada se ponekad u ugovor mogu uneti i posebne odredbe o pravu ugovornice da obustvi primenu ugovora u slučaju izbijanja rata (na primer, Vašingtonska pravila o pomorskom ratu iz 1922. godine predviđaju jedno takvo rešenje). U doktrini se iznose posebni slučajevi višestranih sporazuma o osnivanju međunarodnih unija (na primer, Svetskog poštanskog saveza, i sl.), gde se primena ugovornih pravila takođe obustavlja u toku trajanja oružanih sukoba, dok pravni odnosi uspostavljeni ugovorom ostaju na snazi. U poslednjem pomenutom slučaju, pravni odnosi imaju retroaktivno dejstvo po okončanju rata.

167 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 219.

grupe ugovora, kao pouzdan oslonac mogu poslužiti predmet i cilj ugovora. *In concreto*, to su ugovori koji iz mirovanja prelaze u aktivno stanje. Ugovori počinju da se primenjuju tek nastupanjem ratnog stanja, iako su i pre toga bili na snazi. Ugovori koji stvaraju objektivne situacije (kao što su primera radi, ugovori o cesiji dela teritorije, ugovori o određivanju granica, ugovori o međunarodnim službenostima, i dr.), takođe ostaju na snazi.¹⁶⁸

2. Ugovori koji se po prirodi protive ratu, prestaju da važe *ipso facto*. Pomenuti ugovori gase se zbog inkopatibilnosti predmeta i cilja i planiranih ratnih ciljeva. Primera radi, u ovu grupu ugovora spadaju ugovori o večnom prijateljstvu, ugovori o vojnom savezu, ugovori o nenapadanju, i dr. Međunarodni ugovori prestaju automatski sa izbijanjem rata.¹⁶⁹ Zbog zabrane trgovine sa neprijateljem, mogu se nametnuti i dodatni zahtevi kojima prestaju da važe svi ekonomski ugovori i trgovinski sporazumi. U svakom konkretnom slučaju, dominantan uticaj imaće volja strana ugovornica, tako da nije moguće bilo kakvo generalizovanje.

3. Ostali ugovori koji ostaju na snazi, ali se njihova primena obustavlja za vreme trajanja ratnog stanja. Pomenuti kriterijum odnosi se pre svega na višestrane legislativne ugovore. S obzirom na posebne interese međunarodne zajednice u vezi legislativnih ugovora, njihova važnost biće automatski produžena nastupanjem mirnodopskog perioda. Tako bi, primera radi, ugovori o mirnom rešavanju sporova mogli da ostanu na snazi i da se primenjuju nakon prekida ratnog stanja, s obzirom da mirno rešavanje sporova predstavlja obavezu kongentnog karaktera. Za dvostrane ugovore međutim, praksa može biti nešto drugačija, s obzirom da postoje suprotstavljeni stavovi pobedničkih i pobeđenih država.¹⁷⁰ Konačno, na ugovorne odnose

168 Dobar primer predstavljaju Haške konvencije iz 1899. i 1907. godine, potom Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine, sa dodatnim protokolima iz 1977. godine, itd. U nekim situacijama, istina retko, moguće je dogovoriti da će ugovori ostati na snazi i za vreme ratnog stanja između zaraćenih strana ugovornica.

169 Primera radi, navodimo već pomenute ugovore između Jugoslavije i susednih zemalja (Mađarske i Bugarske), o večnom prijateljstvu, koji su prestali da važe tokom Drugog svetskog rata, preciznije momentom napada navedenih država na Jugoslaviju.

170 Charles De Visscher, *Les effectivités du droit international public*, *op.cit.*, p. 95. Polazne osnove za rešenje navedenog pitanja nalaze se u doktrini ili u praksi. U drugom slučaju, polazi se od tumačenja člana 2. stav 4. Povelje Ujedinjenih nacija, kojim se predviđaju obaveze država članica da se uzdržavaju od

između zaraćenih i neutralnih država, rat ne bi trebalo da ima bilo kakvo dejstvo.¹⁷¹

U doktrini se takođe čini razlikovanje zavisno od toga da li je u pitanju ugovor-zakon (legislativni ugovor) ili ugovor-pogodba (kontraktuelni ugovor). Za prve ugovore, predviđa se da nastavljaju s važenjem posle prestanka rata, a za druge ugovore, utvrđuje se prestanak ili obustava, odnosno ponovno aktiviranje nakon završetka rata. Međutim, praksa u pomenutom slučaju nije jedinstvena. Tako se ističe da sudbina ugovora ne može zavisiti od podele ugovora na legislativne i kontraktuelne. Podela po prirodi stvari nije uvek primenljiva, jer u ugovorima često postoji isprepletanost i izmešanost odredaba i jedne i druge vrste ugovora, što dovodi do različitih rešenja u praksi.¹⁷² U doktrini se ističe da prinudne mere osim rata, ostaju bez uticaja na ugovore (na primer, represalije, mirne blokade, ekonomske sankcije, prekid diplomatskih odnosa, i sl.). Novija teorijska razmatranja o

pribegavanja sili. Autor navodi da ponekad rešenja idu ka suspenziji, a ponekad ka ukidanju ugovora. Otuda proizilaze i različita rešenja u jurisprudenciji. Dok je Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država prihvatio kao polazište da rat ne ukida ugovor automatski, s druge strane, Kasacioni sud Francuske, sledeći gledišta izvršne vlasti, bio je sklon da prihvati da su ugovori ukinuti (*abroges*). Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 220-221; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 545. Linija podele nije oštra, jer je, istorijski gledano, međunarodnopravni pristup bio obeležen pragmatičnošću i uticajem elementata političkog oportuniteta.

- 171 Charles De Visscher, *Les effectivités du droit international public, op.cit.*, p. 95. Prema mišljenju De Visschera, ako je reč o ugovorima o neutralnosti, belgijska neutralnost predviđena ugovorom iz 1839. godine, nije mogla opstati, posle Prvog svetskog rata, s obzirom da je u osnovi srušena ranija politička evropska organizacija. Institut za međunarodno pravo prihvatio je 1911. godine, pravilnik u kome se postavlja načelo da izbijanje i vođenje rata ne deluju na opstanak ugovora između zaraćenih država. Prema autoru, u slučaju rata prestaju važiti i ugovori čije je tumačenje ili primena bila neposredan povod ratu. Ako isti ugovor sadrži odredbe različite prirode, čitav ugovor prestaje važiti samo onda ako se njegove odredbe ne daju deliti. Ugovori koji su prestali važiti početkom rata, ne oživljavaju, osim ako ih strane ugovornice sporazumno ne uspostave (na primer, mirovnim ugovorima, ili sl.). Mirovnim ugovorima prestaju važiti ugovori koji su mu protivrečni. Princip proizlazi iz opšteg pravila o prestanku naknadno zaključenih ugovora o istom predmetu.
- 172 Za legislativne ugovore pretpostavlja se privremena obustava nastupanjem ratnog stanja. Pravni odnosi uspostavljeni putem legislativnih ugovora kojima se osnivaju međunarodni savezi različitog karaktera (na primer, Međunarodna telekomunikaciona unija, Svetski poštanski savez, i dr.), ostaju da važe i po pravilu, odnosi imaju retroaktivno dejstvo po okončanju rata. Tako je, Pakt Društva naroda, zaključen posle Prvog svetskog rata, opstao i pored izbijanja Drugog svetskog rata, s tim što je pravno prestao da važi 1947. godine. Postoje

uticaju rata na važnost ugovora, delimično su izgubila značaj zbog oportunističke prakse kojom se nakon završetka rata, u mirovnim ugovorima ili na drugi način, određuje sudbina međusobnih predratnih ugovora. Mirovni ugovori zaključeni nakon Prvog i nakon Drugog svetskog rata, opširno su, i sa dosta izuzetaka, regulisali navedena pitanja. Tako je svakoj pobedničkoj državi ostavljena mogućnost da u roku od šest meseci saopšti pobeđenoj državi, koje predratne ugovore želi da održi na snazi, odnosno koje ugovore posle privremene obustave za vreme rata, ne želi da ostavi na snazi. Za neke višestranne ugovore bilo je izričito predviđeno da ostaju da važe nakon okončanja rata. Na osnovu mirovnih ugovora, pobedničke države bile su dužne da saopšte listu važećih ugovora i da ih što je moguće pre, registruju u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija. Valja pomenuti i da su mirovni ugovori sadržali opštu klauzulu o nevažnosti odredaba onih predratnih ugovora, koji su bili inkompatibilni s njihovim odredbama. Pomenuti pristup očigledno je odgovarao zatečenom stanju u međunarodnim odnosima i potrebama sila pobednica nakon okončanja rata. S izbijanjem rata, ukidanje ugovora obično dovodi do nepotrebnih pravnih praznina u periodu neposredno nakon uspostavljanja mirnodopskog stanja. Istina, pobeđenim stranama ugovornicama često su određena rešenja bila diktirana od pobedničke strane, tako da im je ostajalo sasvim malo manevarskog prostora da izaberu koje predratne ugovore valja održati na snazi, a za koje treba potvrditi prestanak važenja.¹⁷³ Negativno dejstvo rata na ugovore nije identično u svim

u praksi i primeri legislativnih ugovora kojima se predviđaju posebne odredbe u slučaju izbijanja rata (na primer, Vašingtonski ugovor iz 1922. godine, Londonski ugovor iz 1936. godine, u vezi sa ograničenjem pomorskog naoružanja, i dr.).

- 173 Jugoslavija je početkom 1948. godine, saopštila Italiji i Mađarskoj da želi da održi na snazi nekoliko predratnih ugovora. Razmenom pisama bila je regulisana dalja važnost jednog ugovora zaključenog s Japanom iz 1923. godine, koji se odnosio na trgovinsku saradnju. S Bugarskom, ova mogućnost nije korišćena, pa je ostalo stranama ugovornicama da kasnije same utvrđuju koje će predratne ugovore uzeti za važeće. Budući da s Nemačkom nije bio zaključen mirovni ugovor, svi aranžmani pre Drugog svetskog rata prestali su da važe. U odnosu s Austrijom, Jugoslavija je zaključenjem dvostranih ugovora rešila pitanja dalje važnosti predratnih ugovora. Sa Rumunijom i Finskom, Jugoslavija nije bila u ratnom stanju, te se pitanje važnosti predratnih ugovora nije ni postavljalo kao poseban problem. To svakako važi i za ugovore s neutralnim državama. Višestranne ugovore u načelu, i dalje su ostali da važe nakon okončanja Drugog svetskog rata, uključujući i ugovore sa pobeđenim državama. Videti: Stevan Đorđević, *O kontinuitetu država s posebnim osvrtom na međunarodno-pravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*, Beograd, 1967, str. 135–146;

slučajevima. Tako, postoje i određena pravila koja se daju izlučiti iz međunarodne prakse. Najpre, u praksi postoji pravilo o privremenoj obustavi važenja višestranih ugovora u slučaju izbijanja ratnog stanja. Kod dvostranih ugovora pak, praksa nije potpuno jasna i nema dovoljno dokaza o postojanju običajnog pravila. Praksa u ovom slučaju uglavnom prati pravilo o prestanku ugovora. Ako se uzmu u obzir uslovi koji su postojali u vreme zaključenja ugovora i uslovi u vreme izbijanja neprijateljstava između zaraćenih strana, pomenuto rešenje ima svoj *raison d'être*.¹⁷⁴ Automatski nastavak dvostranih ugovora između zaraćenih strana posle prekida neprijateljstva teško da bi bio moguć budući da postoje suprotstavljena mišljenja o napadaču i žrtvi, odnosno o pobedniku i pobeđenom. Nije sporno otud da izložena pravila u vezi s uticajem rata, odnosno oružanog sukoba na ugovore ima poreklo u običajnom pravu. Povelja Ujedinjenih nacija ne reguliše posledice oružanih sukoba. Regulisanje posledica ostavljeno je zaraćenim stranama. Problem se znatno usložnjava činjenicom da u slučaju upotrebe oružane sile, Savet bezbednosti ima nadležnost da sprovodi mere shodno odredbama iz Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija. Sledstveno se može postaviti i pitanje, da li su izložena običajna pravila dovoljna da daju rešenja za sve otvorene probleme? Dosadašnja praksa opravdava rešenja koja se nešto manje ispoljavaju u prestanku ugovora, a nešto više u suspenziji i ponovnom oživljavanju zaključenih ugovora nakon okončana oružanih sukoba.¹⁷⁵ Čini se, da će od karaktera oružanih sukoba zavisiti i konkretna rešenja, tako da nije celishodno zaključiti da oružani sukobi između država neće ostaviti

„Dejstvo rata (1941–1945) na ugovore Jugoslavije sa zaraćenim državama”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 3/1978, str. 314–324).

- 174 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 218–224. U doktrini se iznosi mišljenje da je u predmetnom slučaju više reč o ništavosti ugovora nego o prestanku s obzirom da ovaj prestanak nije izraz volja strana ugovornica (*in concreto*, misli se na mirovne ugovore zaključene posle Prvog i Drugog svetskog rata, i dr.). Pomenuto razgraničenje između ništavosti i prestanka ugovora zahteva objašnjenje, jer je moguća isprepletanost i mešanje različitih osnova. Tako, Ugovor o miru s Italijom posle Drugog svetskog rata, predviđa: „(...)svi sporazumi i aranžmani između Italije i vlasti koje je ona obrazovala u Albaniji od 7. aprila 1939. godine, do 3. septembra 1943. godine, imaju se smatrati poništenima i nepostojećima”. Videti: Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension des traités*”, *op.cit.*, pp. 556–557. Pisac navodi da nestabilnost stvorena ratom i neizvesnost u vezi njegovih rezultata za koje se može predvideti da će proizvesti novo pravno stanje između zaraćenih država, opravdavaju s političkog i istorijskog stanovišta, pravilo o prestanku ugovora.
- 175 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 546.

duboke tragove u odnosu na važnost ranije zaključenih ugovora. Bečke konvencije o pravu ugovora ne regulišu zatečene ugovorne odnose između država ili između država i međunarodnih organizacije u slučaju izbivanja neprijateljstava. Konvencije predviđaju da njihove odredbe ne prejudiciraju nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u veza sa ugovorom zbog otpočinjanja neprijateljstava između država (član 73. Bečke konvencije iz 1969. godine i član 74. Bečke konvencije iz 1986. godine). Proizilazi da su kodifikovana pravila prava ugovora sadržana u Bečkim konvencijama, isključivo namenjena za mirnodopski period.¹⁷⁶ Pravila običajnog prava ili dosadašnji ugovorni presedani otuda i dalje ostaju na snazi kada je reč o uticaju rata, odnosno oružanog sukoba na prestanak ugovora.

Bečke konvencije ne izdvajaju rat, odnosno oružani sukob kao poseban osnov prestanka ugovora. Sledeći novu terminologiju prava oružanih sukoba (*jus in bello*), Bečke konvencije ne upotrebljavaju izraz „rat” već samo termin „izbijanje neprijateljstava”. U doktrini postoji mišljenje da Bečke konvencije izričito ne spominju rat zato što sa ratom dolazi do prestanka ugovora i po drugim propisanim osnovama *inter alia*, po osnovu sporazuma o prestanku ugovora, po osnovu bitno promenjenih okolnosti, po osnovu nemogućnosti izvršenja, po osnovu ispoljene namere i ponašanja da se ugovor okonča, i dr.¹⁷⁷ Isto tako, Bečke konvencije predviđaju da su njihove odredbe bez štetnog dejstva po obaveze koje mogu nastati povodom nekog ugovora za državu agresora, kao posledica mera preduzetih shodno Povelji Ujedinjenih nacija povodom agresije koju je ova država počinila (član 75. Bečke konvencije iz 1969. godine i član 76. Bečke konvencije iz 1986. godine). *A fortiori*, Bečke konvencije nisu išle dalje u propisivanju posledica, jer bi time morale zadirati u odredbe Povelje Ujedinjenih nacija koje se odnose na pretnju i upotrebu sile, kao i na ispitivanje legitimnosti pribegavanja ratu, odnosno oružanom sukobu, što *per se*, prevazilazi domašaj prava ugovora i zalazi u materiju međunarodnopravne odgovornosti.¹⁷⁸

176 Da kodifikovano pravo važi isključivo u doba mira, nije svojstveno samo Bečkim konvencijama o pravu ugovora, već postoji i u slučaju Ženevskih konvencija o pravu mora iz 1958. godine (Konvencija o teritorijalnom moru i spoljnjem morskom pojasu; Konvencija o otvorenom moru; Konvencija o epikontinentalnom pojasu i Konvencija o ribolovu i očuvanju živih bogatstava otvorenog mora).

177 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo, op.cit.*, str. 350-352.

178 “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 493-497, 528 (76. i 82. sednica Plenarne komisije); *Annuaire de la Commission du droit international*, 1982, vol. II, Deuxième partie, p. 75; Francesco Capatorti, “*L’extinction et la suspension*

7. Postupak i posledice u slučaju ništavosti i prestanka međunarodnog ugovora, povlačenja strane ugovornice ili obustave njegove primene

Konvencija o pravu ugovora između država iz 1969. godine, i Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, utvrđuju postupak u slučaju ništavosti i prestanka ugovora, povlačenja jedne strane ugovornice iz ugovora i obustave njegove primene. Bečke konvencije istovremeno regulišu i posledice koje proizilaze iz navedenih postupaka. Regulisanjem postupaka i posledica Odeljcima IV i V Dela V Bečkih konvencija, utvrđuje se njihov konkretan domašaj, a ujedno se izbegava opasnost koju po stabilnost ugovora može imati arbitrarno pozivanje pojedinih strana ugovornica. Postupci su razrađeni do mere koja odgovara potrebama mirnog rešavanja sporova koji proizilaze iz materije prava ugovora. U tom smislu, poseban značaj regulisanja postupaka jeste, što se njima predupređuju sporne situacije koje mogu proizaći zbog pozivanja strana ugovornica na kršenje odredaba ugovora ili zbog pozivanja na bitno promenjene okolnosti (*rebus sic stantibus*). U doktrini se ističe da je upravo osnovni problem kodifikacije prava ugovora bilo regulisanje navedenih postupaka i načina rešavanja sporova. Rasprave koje su pratile ovu problematiku, bile su manifestovane suprotstavljenim pozicijama oko uloge i mesta međunarodnog pravosuđa u rešavanju eventualnih sporova. Pomenuti problem bio je prisutan i ranije, prilikom donošenja velikih kodifikacionih akata uz koje se po pravilu donosio i poseban fakultativni protokol o obaveznom rešavanju sporova (na primer, kod Konvencija o pravu mora iz 1958. godine, kod Konvencije o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, kod Konvencije o konzularnim odnosima iz 1963. godine, kao i kod Konvencije o specijalnim misijama usvojene u okviru Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1969. godine). U praksi je primetno da je mnogo manji broj strana ugovornica potpisivao fakultativne protokole u odnosu na broj strana koje su potpisivale konvencije. Ilustrativana primer za navedenu praksu

des traités”, *op.cit.*, pp. 554-555. Pisac konstatuje da danas kao i juče, postoji mogućnost razlikovanja između kvalifikacije rata kao zakonitog akta od razlikovanja dejstava koje stanje rata može da proizvede. Takođe, ukazuje na „pravila rata” doneta posle Drugog svetskog rata, koja se moraju primenjivati nezavisno od toga da li je rat zakonit. Prema Capatortiu, rat kao činjenica i objektivni događaj utiče na važnost ugovora.

predstavlja Konvencija o ribolovu i očuvanju bioloških bogatstava otvorenog mora iz 1958. godine, koju je na kraju, prihvatio veoma mali broj država.¹⁷⁹

*i) Postupak u slučaju ništavosti i prestanka
međunarodnog ugovora, povlačenja strane ugovornice
ili obustave njegove primene*

U međunarodnopravnoj doktrini postavljaju se načelno tri proceduralna problema u vezi postupka za slučaj ništavosti i prestanka međunarodnog ugovora, odnosno povlačenja jedne strane ugovornice ili obustave njegove primene. Prvi problem odnosi se na pitanje, u kom obliku i na koji način strana ugovornica mora da izrazi nameru i da se pozove na osnov kako bi postigla željeni cilj? Drugi problem odnosi se na pitanje dodatnih uslova čijim bi se ispunjavanjem formalno mogao rešiti prvi problem. Konačno, treći problem odnosi se na konkretna sredstva koja su nužna za rešavanje eventualnih sporova. Pravila na koja se naslanja postupak za slučaj ništavosti i prestanka međunarodnog ugovora, odnosno povlačenja jedne strane ugovornice ili obustave njegove primene imaju uporište u opštem pravnom načelu unutrašnjeg prava po kojem, niko ne može sebi da sudi, odnosno da pribavi pravo da jednostrano poništi ugovor bez prethodne saglasnosti strana ugovornica ili bez ostvarenja drugog propisanog osnova.¹⁸⁰

179 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 285-291; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 65-70; "Conférence des Nations Unies sur le droit des traités", Première session, Vienne, 26 mars-24 mai 1968, pp. 437-451, 454-462, 466-480, 483-490, 515-518, 524, 525, 527, 533-536 (68-75. i 80-83. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, Deuxième session, Vienne, 9 avril-22 mai, pp. 271-333, 373-375, (92-99. i 105. sednica Plenarne komisije), *Ibid.*, pp. 134-138, 141-175, 200-207, 211-223 (23-30. i 34-36. Plenarna sednica); "Documents officiels, Comptes rendus analytiques des séances plénières et des séances de la Commission plénière"; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *op.cit.*, str. 22, 39-42; Paul Reuter, *La Convention de Vienne sur le droit des traités*, *op.cit.*, pp. 14, 24-25; S. E. Nahlik, "La conférence de Vienne sur le droit des traités, Une vue d'ensemble", *op.cit.*, pp. 42-44, 47; Francesco Capatorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, pp. 559-581; Milenko Kreča, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 171-199.

180 Francesco Capatorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, pp. 562-564. Bečka konvencija iz 1969. godine, ima neadekvatna rešenja po autoru, jer se u njoj uspostavlja jednoobrazan postupak za sve slučajeve ništavosti,

Pomenuta tri proceduralna problema i pravila koja ih prate, otuda čine sastavni deo materijalnih pravila koji prate svaku kodifikaciju, uključujući i kodifikaciju materije o pravu ugovora. U toku rada Komisije za međunarodno pravo, ali i na konferenciji o pravu ugovora iz 1968-1969. godine, izloženi su mnogi argumenti u vezi sa iznalazanjem najboljih procesno-pravnih i materijalno-pravnih rešenja. Kodifikacijom pravila iz predmetne oblasti, težio se izbeći jednostran pristup i moguće zloupotrebe koje bi dovele u pitanje stabilnost međunarodnih ugovora i sigurnost međunarodnih odnosa.¹⁸¹

1) Strana ugovornica koja se na osnovu odredaba Bečkih konvencija poziva na nedostatak saglasnosti za obavezivanje ugovorom ili na razloge za osporavanje punovažnosti ugovora, njegov prestanak, povlačenja iz ugovora ili obustavu njegove primene, mora svoj zahtev neposredno saopštiti drugim stranama ugovornicama. U saopštenju se navode mere koje se predviđaju u pogledu ugovora, kao i razlozi za njihovo donošenje (stav 1, člana 65).¹⁸² Iz navedene odredbe proizilazi da isključivo strana ugovornica koja se poziva na bilo koji razlog ništavosti da bude vezana ugovorom ili na razloge kojima osporava važnost ugovora, može pokrenuti postupak za utvrđivanje ništavosti. Druge strane ugovornice mogu da prihvate ili

prestanka i obustave izvršenja ugovora. Nije se očigledno vodilo dovoljno računa o posebnostima i različitom funkcionisanju raznih osnova prestanka i obustave ugovora. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 209-214. Autori u prilog navedenog stava navode primer Sporazuma iz 1973. godine, o poništenju Minhenskog sporazuma iz 1938. godine, koje su zaključile bivša Čehoslovačka i Nemačka. Nasuprot tome, u doktrini međunarodnog prava navodi se mišljenje da, polazeći od načela suvereniteta, svaka država ceni razloge ništavosti svojih ugovora. U jurisprudenciji Međunarodnog suda pravde videti odvojeno mišljenje sudije Winiarskog u slučaju: "Certain Expenses of the U.N. (Art. 17, para 2 of the Charter)", *International Court of Justice Reports*, 1962, p. 138.

181 U raspravama su posebno isticane primedbe u vezi ustavnog karaktera Konvencije iz 1969. (*ugovor o ugovorima*), potom u vezi utvrđivanja valjanosti i nevažnosti normi, usklađenosti razvoja materijalnih i proceduralnih pravila, prihvatanja obaveznog međunarodnog sudstva, i dr.

182 Bečke konvencije predviđaju da bez štetnih dejstava po njihove odredbe koje se odnose na gubitak prava pozivanja na razlog ništavosti ugovora ili na pobude za njegov prestanak, povlačenje iz njega ili obustavljanje njegove primene (član 45, a povodom članova 46-50. i članova 60. i 62), činjenica da država ili međunarodna organizacija nije uputila propisano saopštenje u stavu 1. ovog člana, ne sprečava da ovo saopštenje učini u odgovoru drugoj strani ugovornici koja zahteva izvršenje ugovora ili koja se poziva na njegovo kršenje (stav 5. odnosno 6, člana 65. Bečkih konvencija).

da prigovore na dato saopštenje. Saopštenje ili prigovor međunarodne organizacije reguliše se odgovarajućim pravilima te organizacije (stav 4, člana 65. Bečke konvencije iz 1986. godine). Čutanje strana ugovornica tretira se kao saglašavanje sa datom notifikacijom za ništavost, prestanak, povlačenje iz ugovora ili obustavu primene ugovora. Ako posle isteka određenog roka koji ne može biti kraći od tri meseca, osim u izuzetno hitnim slučajevima računajući od prijema saopštenja, nijedna strana ugovornica ne stavi prigovor, strana ugovornica koja je sačinila saopštenje preduzima mere koje je predložila (stav 2, člana 65). U situaciji kada nikakav prigovor nije formulisan u predviđenom roku, strana ugovornica koja je dala saopštenje može proglasiti ništavost ugovora u pitanju. Dok moratorijum od tri meseca ne istekne, sporni ugovor po pravilu ostaje na snazi. S obzirom na različito tumačenje činjenica od strana ugovornica, samo izuzetno ne dolazi do izjavljivanja prigovora. Ukoliko druga strana izjavi prigovor, nastaje spor. U tom slučaju Bečke konvencije upućuju strane ugovornice da pokušaju tražiti rešenja mirnim sredstvima predviđenim u članu 33. Povelje Ujedinjenih nacija (*inter alia*, pregovorima, anketama, posredovanjem, izmirenjem, arbitražom, sudskim rešavanjem spora, pribegavanjem regionalnim sporazumima ili ustanovama, i dr.). Pomenutim pristupom ne zadire se u prava i obaveze strana ugovornica koje proizlaze iz ma koje odredbe ugovora koji je na snazi između njih, a koja se tiče rešavanja sporova (stavovi 3. i 4, člana 65). Čak i ako strana nije dala saopštenje drugoj ugovornoj strani, ona takvu notifikaciju može učiniti kao odgovor drugoj strani koja traži izvršenje ugovora ili se poziva na njegovo kršenje. Pritom, moraju biti ispunjeni uslovi iz člana 45. Bečkih konvencija po kojem strana ugovornica ne sme biti prekludirana u isticanju prigovora ništavosti (stav 5, člana 65). Saopštenje, kao i isprave o ništavosti moraju se dati u pisanom obliku i sa potpisom ovlašćenog lica, odnosno predstavnika države ili međunarodne organizacije. Drugim rečima, svaki akt kojim se proglašava ništavost ugovora, njegov prestanak, povlačenje ili obustava primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili stavova 2. ili 3. člana 65. Bečkih konvencija mora biti u obliku pismena koje se dostavlja drugim stranama ugovornicama (član 67). Iz navedenog se da zaključiti da je odredbama Bečkih konvencija predviđen dobrovoljan postupak, zasnovan na saopštenju, obrazloženju, moratorijumu i eventualnom pribegavanju sredstvima mirnog rešavanja sporova propisanih članom 33. Povelje Ujedinjenih nacija.

U toku rada Komisije za međunarodno pravo na nacrtu pravila o pravu ugovora, za odredbu iz člana 65. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine (po nacrtu, člana 62), konstatovano je, da je „najviši imenitelj koji je mogao biti nađen između vlada i u okviru same Komisije”. Na pomenutu konstataciju pozivale su se mnoge delegacije na konferenciji od 1968-1969. godine. Smatralo se naime, da je pronađena optimalna formulacija budući da nisu postojali uslovi za suštinske izmene Povelje Ujedinjenih nacija, niti postojeće međunarodne prakse. Prihvaćeno rešenje, više je odgovaralo međunarodnoj stvarnosti. Odredbom nije dovedena u pitanje nužnost mera koje garantuju stabilnost i sigurnost međunarodnih ugovora. Budući da se usvojenom formulacijom ne precizira regulisanje sporova, ostavljena je široka mogućnost stranama za pribegavanje nekom od mirnih načina rešavanje sporova. Propisujući postupak proglašavanja ništavosti ugovora, njegovog prestanka, povlačenja iz ugovora ili obustave njegove primene, izbegava se rizik arbitrarnosti koji može nastati u slučaju pravnog *vacuuma*.¹⁸³ Nasuprot pomenutom stanovištu, na konferenciji od 1968-1969. godine, izneta su i drugačija mišljenja koja su pledirala na dopuni ili konkretizaciji odredbe. Tako je predložen i novi član 62 bis. U obrazloženju je istaknuto postojanje jedinstva odredbe iz člana 65. (ranijeg člana 62) i novog predloženog člana 62 bis. Išlo se čak dotle da se uslovljavalo usvajanje ovog člana i time dovodio u pitanje uspeh celokupnog rada konferencije. Razlog za navedeno postupanje istican je činjenicom da je dozrelo vreme da se u praksi sprovede odredba člana 33. Povelje Ujedinjenih nacija. Nakon usvajanja člana 65, mnoge delegacije vraćale su se na njegov domašaj, s jedne strane podržavajući njegovu odredbu, a sa druge strane, vezujući njegov domet za odredbu iz člana 66. I na drugoj konferenciji o pravu ugovora međunarodnih organizacija, prilikom usvajanja Konvencije iz 1986. godine, pomenuti član 65. usvojen je bez problema, ali su se ponovile skoro identične rasprave.¹⁸⁴

183 Paul Reuter, *La Convention de Vienne sur le droit des traités, op.cit.*, p. 24. Prema Reuteru, Komisija za međunarodno pravo je još 1966. godine, vrlo mudro formulisala pomenuti član, što se kasnije i potvrdilo kao opravdano rešenje. Formula predstavlja „postupak notifikacije i potvrđivanja pravnih zahteva”. Njome se stvara obaveza da se objasne i motivišu prethodni jednostrani akti, i važan prethodni postupak kontrolisan od „trećeg autoriteta“.

184 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 285-287; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 65-67; “Conférence des Nations Unies”, 1968, pp. 449, 479, 480; *Ibid.*, 1969, pp. 142-146, 163, 164, 280, 297, 299,

2) Postupak sudskog rešavanja, arbitraže i mirenja uređen je članom 66. Bečkih konvencija. Nažalost, pomenuta odredba ne pokriva celokupnu materiju rešavanja sporova koja se tiče tumačenja i primene Bečkih konvencija, već samo sporova u vezi sa ništavošću, prestankom i obustavom primene ugovora (Deo V). Rasprave o ovom članu, pored rasprave o formulaciji o „svakoj državi” (*Tout Etat*), koja se vezuje za mogućnost pristupanja višestranim konvencijama, bile su najveći kamen spoticanja u toku rada konferencije o pravu ugovora u Beču od 1968-1969. godine.¹⁸⁵ Odredba člana 66, kao i aneks uz Bečku konvenciju o pravu ugovora iz 1969. godine, izrađeni su u toku same konferencije. Kako je više delegacija cenilo da je odredba člana 65. nezadovoljavajuća u pogledu obezbeđenja primene Dela V Bečke konvencije, diskusije nakon osam sednica Plenarne komisije produbile su neizvesnosti u pogledu njihovog usvajanja. Švajcarski amandman o obaveznom rešavanju sporova koji se tiču tumačenja i primene Konvencije, kao i više amandmana drugih delagacija predstavljenih u cilju uvođenja obaveznog postupka primenjivog u slučaju kada strane ugovornice nisu uspele da se sporazumeju ili kada su njihova izabrana sredstva ostala bez učinka, bili su odbačeni.¹⁸⁶ Takođe, u toku diskusije

300, 309, 323; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *op.cit.*, str. 22. Član 65. usvojen je sa 102 glasa za, protiv niko, uzdržana 2 glasa. Jugoslovenska delegacija (A. Jelić, D. Todorić), podržala je pomenutu odredbu bez uslovljavanja, dajući istovremeno i nove predloge u vezi sa novim predloženim članom 62 bis. Pritom se rukovodila razmišljanjem da bi bilo dobro se odredba prihvati u što većom broju dejstvom tzv. načela univerzalizma, za čiji se okvir uzima član 33. Povelje i princip savesnosti. Videti: “Conférence des Nations Unies”, 1968, str. 473 (73. sednica Plenarne komisije).

185 Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, *op.cit.*, pp. 226, etc.

186 A/CONF.39/C.1/L. 338, 339, 342, 343, 345-347, 352, 353, 355, 258. Amandman delegacije Švajcarske o obaveznoj nadležnosti Međunarodnog suda pravde nije imao nikakve konkretne šanse da prođe (glasanje je bilo sledeće: 48 za, protiv 37 i uzdržanih 20). Videti: A/CONF.39/C.1/L. 347, Add.1 et 2. Ni na ponovljenom glasanju, izmenjeni švajcarski amandman nije dobio potrebnu većinu (41 za, protiv 36 i uzdržanih 27). Videti: “Conférence des Nations Unies”, 1969, p. 365 (104. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, p. 174 (29. Plenarna sednica). Takođe ni američki amandman kojim se predlagao izbor posebnog tipa pravnih stručnjaka koji bi predstavljali pravne sisteme sveta i stvaranje podkomisija sa posebnom ulogom u predlaganju rešavanja sporova, uključujući i predlog obraćanja Međunarodnom sudu pravde za savetodavno mišljenje nije usvojen. Prema tom predlogu, pod uslovom saglasnosti strana ugovornica, Komisija za mirenje bi mogla da traži od Suda da obrazuje veće u skladu sa odredbom člana 2. Statuta Međunarodnog suda pravde koje bi se bavilo

istaknuto je više predloga od uvođenja obaveznog sudskog i arbitražnog rešavanja sporova, depolitizacije u rešavanju sporova, učešća reprezentativnih tela koja bi izražavala ideje različitih pravnih sistema, do univerzalizma u odnosu na obavezno sudsko i arbitražno rešavanje sporova, višestepenosti u mirnom rešavanju sporova, uspostavljanja uzajamne veze između procesnih i materijalnih odredbi, isticanja mnogih srednjih rešenja, donošenja fakultativnog protokola, i dr. S jedne strane postojala je očigledna bojazan od prevelikog detaljisanje svih prava koja mogu da vode neprimeni i gašenju ugovora, a sa druge strane, zbog novih inovacija u međunarodnom ugovornom pravu (na primer, normi *jus cogens*, razloga i motiva ništavosti i prestanka ugovora, i dr.), mnoge delegacije istakle su potrebu izbegavanja zloupotreba sa bilo čije strane. U tom smislu, britanski predstavnik *Francis Vallat* koji je bio naizraziti zastupnik ideje sjedinjavanju odredbi o postupku i obaveznom rešavanju sporova (članova 65. i 66), izrazio je sumnju da je svet spreman da usvoji potrebnu proceduru.¹⁸⁷ Amandmanima Švajcarske, Sjedinjenih Američkih Država, Tajlanda, Japana i drugih zemalja, navodno se htela obezbediti „objektivna” i konačna odluka. Amandmanom tzv. 19 združenih zemalja, sa aneksom I uz Konvenciju (za tzv. član 62. bis), bio je predviđen postupak obaveznog mirenja Komisije za izmirenje. U slučaju da Komisija ne uspe sa mirenjem, predviđala se obavezna arbitraža. Mada je navedeni predlog prošao sa prostom većinom na Plenarnoj komisiji, ipak, nije prešao prag od dve trećine na Plenarnoj sednici konferencije iz 1969. godine.¹⁸⁸ Pozitivno glasanje na sednici Plenarne komisije, smatralo se

pitanjima koje čini predmet spora Videti: A/CONF.39/C.1/L. 355. Amandman Tajlanda koji se ticao fakultativnog prihvatanja obaveznog sistema rešavanja sporova bio je povučen. Videti: A/CONF.39/C.1/L.387.

187 “Conférence des Nations Unies”, 1969, pp. 299-301 (95. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, p. 145 (25. Plenarna sednica). Prema Vallatu, pravo zahteva pravdu. Napredak u međunarodnom pravu koji potvrđuje Konvencija zahteva i paralelne institucije u oblasti postupka. Vallat se zalaže da pravnici budu odlučujući, a ne vlade. Oba člana su nužna u sklopu Konvencije u svojoj celini. Američki delegat se saglasio sa ovim izlaganjem.

188 “Conférence des Nations Unies”, 1969, pp. 146-166, 329, 330; A/CONF.39/C.1/L.352, Rev. 3 avec Add.1 et 2. 19 združenih zemalja predstavljale su: Austrija, Bolivija, Kolumbija, Kostarika, Obala Slonovače, Dahomej, Danska, Finska, Gabon, Liban, Madagaskar, Malta, Mauricijus, Uganda, Holandija, Peru, Centralnoafrička Republika, Švedska i Tunis. Učinjeni su veliki naponi da se pridobiju glasovi za ovaj amandman sa aneksom I uz Konvenciju. Predlog je dobio znatan broj pristalica i mnogo vremena je utrošeno na rasprave. Na 99. sednici Plenarne komisije, za je glasalo 54, protiv 34 i 14 je bilo uzdržanih.

„Pirovom pobedom“.¹⁸⁹ Nasuprot pomenutim gledištima, veliki broj delegacija isticao je da član 65. pruža sasvim zadovoljavajuća rešenja u pogledu obezbeđenja primene predviđenih pravila. Nakon glasanja o članu 65. (ranije 64 bis), predloženog od 19 združenih zemalja, nastavljena je rasprava u kojoj je isticana potreba za pronalaženjem kompromisnog rešenja. U raspravi je učestvovalo preko sto delegata koji su zahtevali da se preispitaju sva ranija gledišta.¹⁹⁰ Konačno, suprostavljanje se završilo kompromisnim predlogom to jest, donošenjem novog člana 66, aneksa o izmirenju uz član 66. i Deklaracije o sveopštem učešću u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora na osnovu amandmana deset zemalja. Predlogom pomenute Deklaracije učinjen je delimičan iskorak ka sveopštem učešću država u donošenju višestranih ugovora.¹⁹¹ Uz uzajamne ustupke svih strana

Jugoslavija se uzdržala od glasanja. Nešto kasnije, na 27. Plenarnoj sednici, glasalo je 62 za, protiv 37, a 10 je bilo uzdržanih. Jugoslavija je glasala protiv. Jugoslovenski delegati nisu podržali u celosti novopredloženi član 62. bis, ali su istakli da ima nekih ideja koje valja uvažiti. Podvukli su da su protiv nametanja procedure i za korišćenje svih mogućnosti za kompromis. Zalagali su se za srednje rešenje. Videti: „Conférence des Nations Unies“, 1969, pp. 499 (95. sednica Plenarne komisije); *Ibid.*, pp. 152, 153, 164 (26 i 28. Plenarna sednica). Inače, na ranijim sednicama Plenarne komisije, novi amandmani Švajcarske i Japana, sa međurešenjima, takođe nisu prihvaćeni. Videti: A/CONF.39/C.1/L.377, A/CONF.39/C.1/L.339.

- 189 Opisujući postignuto stanje, delegat Libana se slikovito izrazio rečima: „Seme je posejano i završiče se davanjem plodova“. Videti: „Conférence des Nations Unies“, 1969, pp. 157, 164 (28. Plenarna sednica).
- 190 *Ibid.*, 1969, pp. 170-175 (29. Plenarna sednica). Švajcarska je predložila amandman u kome je dala predlog novog člana 76, po kome će se svi sporovi u vezi sa tumačenjem i primenom Konvencije iz 1969. godine, predati u nadležnost Međunarodnog suda pravde, s tim da se može koristiti prikladno i izmirenje (koncilijacija) i arbitraža, odnosno kombinovani predlog. I ovaj amandman nije usvojen potrebnom dvotrećinskom većinom (41 za, 36 protiv i 27 uzdržanih). Delegat SSSR-a je izjavio da je ovaj predlog manje prihvatljiv od amandmana 19 zemalja. Videti: A/CONF.39/L.33.
- 191 „Conférence des Nations Unies“, 1969, pp. 200-207; A/CONF.39/L.47 et Rev. 1. U uvodu Deklaracije o sveopštem učešću kaže se: „U uverenju da mnogostrani ugovori koji se tiču kodifikacije i postepenog razvoja međunarodnog prava ili čiji su predmet i svrha od značaja za celokupnu međunarodnu zajednicu, treba da budu otvoreni sveopštem učešću (...)“, pa se onda poziva Generalna skupština da razmotri pitanje upućivanja poziva kako bi se obezbedilo najšire moguće učešće u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine. Otuda se uzimaju u obzir dve činjenice u vezi sa opštim učešćem i to: 1) ugovori koji doprinose kodifikaciji i progresivnom razvoju međunarodnog prava i, 2) ugovori od značaja za celokupnu međunarodnu zajednicu. Videti: *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 3, str. 352; Paul Reuter, *La convention de Vienne*

izbegnut je neuspeh konferencije. Kompromisnim predlogom bila je obuhvaćena obavezna nadležnost Međunarodnog suda pravde za odredbe *jus cogens* karaktera, a istovremeno je prihvaćena i obaveza izmirenja, ali bez obavezne arbitraže. Međutim, i dalje su ostale podele koje će se odraziti i u toku glasanja za tekst Konvencije o pravu ugovora.¹⁹² Usvajanje teksta omogućilo je donošenje rezolucije u vezi sa članom 66. Bečke konvencije, koja se odnosi na troškove Komisije za izmirenje u okviru Ujedinjenih nacija.¹⁹³

Sve pomenute rasprave prenele su se kasnije i na rad konferencije iz 1986. godine, prilikom donošenja Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija. U nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine,

sur le droit des traités, op.cit., p. 10. Pisac zamera što se prešlo prećutno preko pojma „međunarodna zajednica” kao i povodom donošenja odredbe *jus cogens* (član 53. Bečke konvencije od 1969).

192 “Conférence des Nations Unies”, 1969, pp. 200-207; 211-216. Posle dugih pregovora, u okviru raznih grupa, jedan dan pre zaključenja Konferencije amandman 10 zemalja (Obala Slonovače, Gana, Kenija, Kuvajt, Liban, Maroko, Nigerija, Tanzanija, Sudan i Tunis), usvojen je dovoljnom većinom. Glasalo se u paketu za celinu amandmana: 61 za, protiv 20 i uzdržanih 26. Tako je doneta konkretna i konačna odredba. T. O. Elias je zahtevao kompromis da se izade iz neizlazne situacije. On je podvukao da su svi zadovoljni i nezadovoljni u isto vreme. Amandman se ne može deliti, jer predlog čini organsku celinu. Podvukao je da delegati imaju podeljena mišljenja. Zatim je naglasio da u interesu izmirenja i opšte saglasnosti, grupni amandman jeste skroman doprinos i korak prema aboliciji neravnopravnih i nepravičnih ugovora s jedne, i stabilnosti ugovora i načela *pacta sunt servanda*, s druge strane. Jedna grupa zemalja bila je zadovoljna, ali je ostala i dalje sa mnogim rezervama. Ipak su glasali za predloženi grupni amandman. Druga grupa zemalja nije bila zadovoljna kompromisom (socijalističke zemlje, i dr.), pa su se uzdržale od glasanja. Na pomenuti način, nije doveden u pitanje uspeh Konferencije. Jugoslavija je glasala za grupni amandman. Usvajanje grupnog amandmana doprinelo je konačnom usvajanju Konvencije (za je bilo 79, protiv 1 i 19 uzdržanih). Francuska je jedina zemlja koja je glasala protiv. Jugoslavija je glasala afirmativno. Videti: “Conférence des Nations Unies”, 1969, pp. 216-223.

193 Pitanje je pokrenula delegacija Indije. Predstavnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija izrazio se afirmativno o troškovima Komisija za izmirenje pri UN. Videti: “Conférence des Nations Unies”, 1969, pp. 147-149 (25. Plenarna sednica); Ibid., pp. 159, 160 (26. Plenarna sednica). Na 34. Plenarnoj sednici 1969. glasalo se potvrdno o rezoluciji u vezi sa članom 66. Bečke konvencije o pravu ugovora. U tekstu rezolucije daje se na znanje Generalnoj skupštini da odobri odredbe stava 7. amandmana uz Konvenciju iz 1969. godine, koji se odnosi na troškove Komisija za izmirenje koju bi trebalo obrazovati na osnovu člana 66. Konvencije o pravu ugovora. Videti: *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 3, str. 353.

delimično je prihvaćen pristup iz člana 66. Konvencije iz 1969. godine (ali bez angažovanja i nadležnosti Međunarodnog suda pravde). U toku rada konferencije posebno je izraženo protivljenje da se putem arbitraže regulišu pitanja vezana za primenu članova 53. i 54. Bečke konvencije iz 1986. (*jus cogens*). Prema iznetim gledištima, svaki spor vezan za odredbe *jus cogens* potrebno je izneti pred Generalnu skupštinu Ujedinjenih nacija ili pred Savet bezbednosti, imajući u vidu karakter imperativnih normi. Sudovi i arbitražni organi dužni su da rešavaju sporove povodom primene ugovora, a ne da stvaraju pravo. Član 66. Konvencije iz 1986. godine, znatno je izmenjen i dopunjen u odnosu na nacrt Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine, prihvatanjem amandmana 9 zemalja. Manje-više, prihvaćena su rešenja o pravu ugovora iz 1969. godine, sa određenim razlikama u formulisanju s obzirom da su strane ugovornice po Konvenciji iz 1969. godine, države, a po Konvenciji iz 1986. godine, i države i međunarodne organizacije. Težilo se naime, da se u svim slučajevima ne prikazuje suštinska nejednakost između država i međunarodnih organizacija prisutna u članu 66. Bečkih konvencija. To se posebno odnosi na nadležnost Međunarodnog suda pravde prilikom donošenja savetodavnih mišljenja, s obzirom da međunarodne organizacije ne mogu da budu članice Statuta Međunarodnog suda pravde.¹⁹⁴

Nakon iznetog opisa hronologije događaja u vezi sa usvajanjem odredbe iz člana 66. Bečkih konvencija, potrebno je analizirati i njen sadržaj. Odredba propisuje da, ako u roku od 12 meseci po uloženom prigovoru strane ne postignu rešenje na osnovu sredstava koje predviđa Povelja Ujedinjenih nacija (stav 3, člana 65), ostaje mogućnost da se postupi prema postupku sadržanom u aneksima, kao sastavnom delu Bečkih konvencija, upućujući u tom cilju zahtev generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija (stav 1, tačka b, člana 66). Aneks uz Konvenciju iz 1969. godine, sadrži odredbe o izmirenju, a aneks uz Konvenciju iz 1986.

194 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 67-67; Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija“, *op.cit.*, str. 39-42. U toku rada na nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1982. godine, i pored donošenja Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, ostala su različita mišljenja i u okviru Komisije za međunarodno pravo. Pristupi su menjani i u toku čitanja odredbe kao i u toku diskusija na samoj konferenciji u Beču 1986. godine. Na kraju, ostali su predlozi za arbitražu (ako je reč o članovima 53. i 64), dok je u ostalim slučajevima bilo predviđena nadležnost Komisije za izmirenje. Konvencija iz 1986. godine, usvojena je glasanjem: 67 glasova za, protiv 1 (Francuska) i 23 uzdržana glasa.

godine, sadrži odredbe o arbitraži i izmirenju.¹⁹⁵ Jedino ako je u pitanju primena ili tumačenje odredaba Bečkih konvencija koje se odnose na ništavost ili prestanak ugovora u vezi sa normom ugovora suprotnoj prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava – *jus cogens* (članovi 53. i 64), svaka strana u sporu ima pravo da se jednostrano obrati Međunarodnom sudu pravde, ukoliko se strane ugovornice ne bi sporazumele da spor podvrgnu arbitraži (stav 1, tačka a, člana 66. Bečke konvencije iz 1969. godine i stav 2, tačka a, člana 66. Bečke konvencije iz 1986. godine). Obavezna nadležnost Suda ograničena je na pravila *jus cogens*, s obzirom na apsolutni i prinudni karakter ovih normi. Ukoliko je strana ugovornica međunarodna organizacija, Bečkom konvencijom iz 1986. godine, predviđen je poseban postupak za traženje savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde. Mišljenja se traže posredstvom država preko Saveta bezbednosti ili Generalne skupštine Ujedinjenih nacija ili ovlašćenih međunarodnih organizacija (član 96. Povelje). Savetodavno mišljenje dobijeno u predviđenim postupcima ima odlučujuće značenje u sporu između strana (stav 2, tačke b, c, d. i e, člana 66. Bečke konvencije iz 1986). Ukoliko pak ne dođe do traženog savetodavnog mišljenja, svaka strana u sporu može pismenim saopštenjem drugoj strani ili ostalim stranama, izneti spor na arbitražu, posebno u postupku određenom u aneksu (stav 2. tačka f, člana 66). Na osnovu iznetog proizilazi da savetodavno mišljenje u predmetnom slučaju

195 Prilog (aneks) o izmirenju uz Konvenciju iz 1969. godine, sadrži detaljne odredbe o sastavljanju opšte liste koncilijatora – kvalifikovanih pravnika, kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, potom i odredbe o načinu imenovanja izmiritelja, vremenu za koje su imenovani izmiritelji, broju kandidata koje imenuju države za konkretan spor, nadležnosti Komisije za izmirenje, i dr. Poziv se upućuje svakoj državi članici Ujedinjenih nacija ili strani ugovornici Konvencije. Komisija za izmirenje utvrđuje sama postupak rada, saslušava strane ugovornice, ispituje zahteve i primedbe i daje predloge stranama u cilju prijateljskog rešavanja spora. Komisija za izmirenje može skrenuti pažnju stranama u sporu na svaku meru podobnu da olakša prijateljsko rešenje. Videti: *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 3, str. 450. Aneks o postupku arbitraže i izmirenja uz Konvenciju iz 1986. godine, takođe sadrži odredbe o obrazovanju arbitražnog suda ili Komisije za izmirenje. Listu arbitara i koncilijatora sastavlja i čuva generalni sekretar Ujedinjenih nacija, a arbitre i izmiritelje predlažu i imenuju države odnosno međunarodne organizacije. Postupak samostalno utvrđuju pomenuta tela. Ako je organizacija Ujedinjenih nacija u sporu, predsednik Međunarodnog suda pravde u izvesnim fazama imenovanja arbitražnog veća i Komisije za izmirenje predviđene u aneksu, vrši dužnost koja je poverena generalnom sekretaru svetske organizacije. Imenovanje arbitara ili izmiritelja od strane međunarodne organizacije regulisano je odgovarajućim pravilima te organizacije. Videti Videti: *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, br. 1, str. 149-150.

ima obavezujući pravni karakter u odnosu od redovno savetodavno mišljenja koje nema obavezujuću snagu i gde mišljenje može predstavljati samo prvi korak u pravcu rešavanja spora. U konkretnom slučaju, samo ako se ne udovolji zahtevu za savetodavnim mišljenjem, shodno tačkama b, c. ili d, stava 2, člana 66. Bečke konvencije iz 1986. godine, nezadovoljna strana se može obratiti arbitraži koja je obavezna za sve članice Konvencije. Valja naglastiti da Bečka konvencija iz 1986. godine, prema pomenutom amandmanu o postupku arbitraže i izmirenja, propisuje da su odluke arbitraže konačne u predmetnom slučaju, za razliku od odluka Komisije za mirenje (tačka 8. amandmana uz Konvenciju iz 1986. godine). Postupak mirnog rešavanje sporova koji propisuju obe Bečke konvencije o pravu ugovora u navedenim priložima, važi isključivo za strane ugovornice i sprovodi se uz nadzor generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Kao što je napred primećeno, istovetno rešenje primenjeno je i za član 65. Bečkih konvencija koji se odnosi na postupak. Međutim, iz stilizacije članova 51, 52. i 53. Bečkih konvencija, zadržan je opšti i nepersonalni izraz u smislu pokretanja postupka apsolutne ništavosti ugovora, što daje mogućnost tumačenja da to mogu da čine i druge, a ne samo strane ugovornice. U članovima 65. i 66. sa druge strane, daje se pravo pokretanja postupka isključivo stranama ugovornicama. Izveštaj koji podnosi Komisija za izmirenje prema amandmanu uz Konvenciju iz 1969. godine, predstavlja iznošenje preporuka stranama ugovornicama u cilju prijateljskog rešavanja spora koji ih suštinski ne obavezuje. U odnosu na prvobitnu verziju, kada je Komisija za izmirenje bila ograničena na utvrđivanje činjenica i predloga za prijateljsko rešavanje spora, njena uloga je dosta uvećana, jer je Komisija postala ovlašćena da saslušava stranke, da ispituje navode i prigovore i da sačinjava predloge strankama. Valja ipak imati u vidu da su izveštaji Komisije daleko od snage i autoriteta sudske odluke. Istovetnu nadležnost ima i Komisija za izmirenje uz Konvenciju iz 1986. godine, koja se tiče ugovora međunarodnih organizacijama (tačke 10-14. aneksa o arbitraži i izmirenju). Na kraju, moguće je konstatovati da institucionalizovani sistem stvaranja komisija za izmirenje u okviru Ujedinjenih nacija predstavlja ipak skroman napredak.¹⁹⁶

Povodom donošenja Bečkih konvencija o pravu ugovora, o navedenim rešenjima izražene su dve grupe suprotstavljenih mišljenja. Prema prvoj

196 Praksa formiranja komisija za izmirenje sa istim nadležnostima anticipirana je u članu 85. Bečke konvencije o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama sveopšteg karaktera iz 1975. godine. Videti: *Službeni list SFRJ*, 1977, br. 3.

grupi mišljenja, realno stanje u međunarodnoj zajednici zahteva širu upotrebu međunarodnog pravosuđa uz predviđeni automatizam koji obuhvata stvaranje institucionalizovanog arbitražnog sudskog postupka kome će biti podvrgnuti svi sporovi iz ove oblasti. Druga mišljenja polazila su sa nešto drugačijih pozicija, prema kojima je trebalo odbaciti automatizam, odnosno prema kojima je trebalo utvrditi postupak u svakom konkretnom slučaju. Budući da su države i dalje subjekti koji drže do sopstvenog suvereniteta, države teže da odlučuju bez posebnog i unapred utvrđenog postupka. Međunarodno pravosuđe tako se relativizira usled uticaja elemenata političkog opurtuniteta, nedovoljne preciznosti i određenosti pravila međunarodnog prava. Kao izvinjavajuća okolnost za ovakvo ponašanje često se isticalo da ni Ženevske konvencije o pravu mora iz 1958. godine, niti pak, Bečka konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, odnosno Bečka konvencija o konzularnim odnosima iz 1963. godine, ne predviđa obaveznu nadležnost Međunarodnog suda pravde za rešavanje sporova između strana ugovornica. Ne osporavajući vrednost pribegavanja Međunarodnom sudu pravde, polazilo se od aktuelne prakse vodeći računa da države nisu uvek spremne da se podvrgnu obaveznoj nadležnosti Međunarodnog suda pravde. Bečke konvencije o pravu ugovora ne obezbeđuju obavezno rešavanje spora sudskim putem, osim izuzetka kada je reč o primeni odredaba koje se odnose na pravila *jus cogens*. Istina, predviđeno pravilo važi samo za strane ugovornice, tako da se države i međunarodne organizacije ne mogu jednostrano osloboditi obaveza iz međunarodnih ugovora bez sprovođenja postupka. Pomenuto rešenje predstavlja nužan kompromis između dva suprotstavljena mišljenja.¹⁹⁷ Konačno, smatra se da se više od postignutog i nije moglo postići u aktuelnim ugovornim odnosima između država i međunarodnih organizacija. S pravom se konstatuje zato, da je politika nadvladala pravo, odnosno da problem nije u celosti rešen.¹⁹⁸ Pored iznetih mišljenja, ima i nešto drugačijih koja su

197 Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, op.cit., pp. 14, 25. Pisac smatra da je ovaj kompromis „malo srećan”, s obzirom da je ostao konačno neprihvatljiv za glavne strane. Robert Ago, *Droits des traités à la lumière de la Convention de Vienne*, op.cit., p. 326. U delu se ističe da je u slučaju sporova oko najvažnijih novina u Konvenciji (slučaja *jus cogensa*), obezbeđen sudski postupak, pa i više od toga, jer je reafirmisan autoritet Međunarodnog suda pravde.

198 S. E. Nahlik, “La Conférence de Vienne sur le droit des traités, Une vue d’ensemble”, op.cit., pp. 42-44, 49-50. Autor primećuje da se sporovi koji proizlaze iz primene ugovora ne razlikuju u osnovi od svih drugih sporova. Nije se moglo očekivati da se samo za ovu vrstu sporova predviđa obavezna nadležnost međunarodnog sudstva, kada to već nije učinjeno u drugim

dosta rezervisana u pogledu formulisanja predmetnog postupka.¹⁹⁹ Generalno uzevši, odredbe iz člana 66. koje inače uobičajeno ulaze u završne odredbe kodifikacionih akata, uključene su u korpus pravila Bečkih konvencija o pravu ugovora. Otuda je proizašao zaključak da se postupak ne odnosi na sve sporove koji proizlaze iz tumačenja i primene Bečkih konvencija, već samo na sporove koji se odnose na Deo V Bečkih konvencija (na ništavost i prestanak međunarodnih ugovora, odnosno na njihovu obustavu). Pri tome, samo je jedna vrsta sporova koja se odnosi na primenu pravila *jus cogens*, podređena nadležnosti Međunarodnog suda pravde. Za ostale odredbe iz Dela V predviđeni su drugi načini mirnog rešavanja sporova. Na kraju, ne bi valjalo zanemariti da pored određenih slabosti regulisanja postupka za slučaj ništavosti, prestanka ili obustave ugovora, Bečke konvencije donose izvesna poboljšanja istina, ne tako značajna u odnosu na pozitivnopravna rešenja (na primer, postupak rešavanja sporova, obavezna nadležnost Međunarodnog suda pravde, obavezan postupak komisije za izmirenje).²⁰⁰ Međutim, i tako mali napredci, ne bi se mogli tako lako zanemarivati.²⁰¹

oblastima međunarodnog prava. Suprotno bi bilo, po njemu, velika prekretnica. Takođe, pisac posebno ističe nepristrasnost T. O. Eliasa, u vođenju sednica Plenarne komisije i predvođenju grupe deset zemalja iz Trećeg sveta.

- 199 Paul Reuter, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, *op.cit.*, p. 25. Pomenute rezerve posebno se navode kod francuskih pisaca, imajući u vidu negativan stav i same delegacije Francuske na konferencijama od 1968-1969. i 1986. godine, u pogledu odnosa prema pravilima *jus cogens* (primera radi, prigovori u vezi neodređenosti normi, politizacije, i dr.). Međunarodna zajednica ne obezbeđuje primenu člana 66, posebno ako je reč o normama *jus cogens*, imajući u vidu da države koje su u sporu nemaju jedanke pravne pristupe. Stoga se preporučuje da međunarodna pravda napreduje mudro, a ne da beskorisno izbacuje u arenu velike političke sporove. Izražene su i druge rezerve poput međuzavisnosti člana 31 (pravila tumačenja ugovora) i člana 66. u pogledu primene Konvencije iz 1969. godine. Takođe je izražena sumnja u pogledu postizanja izričite saglasnosti o nadležnosti Međunarodnog suda pravde. Proširenje uloge jednog organa Ujedinjenih nacija (komisije za izmirenje), čije su funkcije političkog karaktera isto tako je bilo podložno rezervama. *Inter alia*, i neretroaktivnost (član 4), i primena člana 66. Konvencije iz 1969. godine, bilo je podložno kritici. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 206.
- 200 Robert Ago, *Droits des traités à la lumière de la Convention de Vienne*, *op.cit.*, pp. 325-327; Francesco Capotorti, "L'extinction et la suspension des traités", *op.cit.*, pp. 567, etc. Na tehničkom planu prihvaćeno rešenje sadrži ozbiljne poteškoće, s obzirom da nije uspelo da odstrani nesigurnost u svakom sporu koja nastaje, mada je na političkom planu došlo do tačke do koje se najviše može doći na sadašnjem stupnju razvoja međunarodne zajednice. Videti: Borut Bohte, Tomislav Mitrović, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *op.cit.*, str. 39-40.
- 201 U međunarodnoj jurisprudenciji, ne postoje primeri primene pomenutih odredbi.

3) Pravila o podnošenju saopštenja najčešće se regulišu u odredbama konkretnog ugovora. Principijelno, u slučaju kada postoji depozitar ugovora, saopštenje se upućuje njemu, s obzirom da prijem notifikacija i sličnih akata predstavlja deo depozitarovih funkcija.²⁰² Instrument kojim se proglašava ništavost ugovora, njegov prestanak, povlačenje ili obustava primene ugovora vrši se saopštenjem koje mora biti pismeno (stav 1, člana 67). Ako pismeni akt nije potpisan od šefa države, šefa vlade ili ministra inostranih poslova, predstavnik države koji čini saopštenje može biti pozvan da pokaže punomoćje. Kako su predmetnim rešenjem primenjeni strožiji uslovi, potrebno je dodatno objašnjenje. Komisija za međunarodno pravo u nacrtu iz 1966. godine, isključila je u navedenoj odredbi grupu ovlašćenih predstavnika država bez posebnog punomoćja, „ako iz prakse zainteresovanih država ili iz drugih okolnosti proističe da su države imale nameru da određeno lice smatraju kao predstavnika države” (stav 1. pod b. člana 7. Bečke konvencije iz 1969. godine). Sužavanje se objašnjava time, što se instrument po članu 65. Bečke konvencije iz 1969. godine, odlikuje izvesnom svečanošću. „Praksa” i „druge okolnosti” nisu uzete u obzir u cilju da se izbegne svaka nesigurnost u postupku.²⁰³ Ako pomenuti instrument potiče od međunarodne organizacije, predstavnik te organizacije, koji daje saopštenje, može biti pozvan da pokaže svoje punomoćje (stav 2, člana 67. Bečke konvencije iz 1986. godine). Strana ugovornica može saopštenje ili instrument o proglašenju radnji na osnovu svojih zahteva opozvati u svako doba pre nego što stupe na snagu (član 68. Bečkih

202 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 287-288; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 67-68. Za funkcije depozitara videti: Stevan Đorđević, „Registrowanje, objavljivanje i deponovanje međunarodnih ugovora“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2004, br. 1-2, str. 171-187. Dejstvo saopštenja teče od momenta kada je primljeno. S obzirom da su Bečke konvencije prihvatile da je uloga depozitara tehničke prirode u pogledu prenošenja informacija (član 78), smatra se da je saopštenje primljeno od države ili međunarodne organizacije od momenta kada notifikaciju saopšti depozitar. Drugačije bi bile posledice ukoliko bi se depozitar kvalifikovao kao opšti zastupnik strana ugovornica, s obzirom na datum prijema saopštenja i posebno u odnosu na posledice koje proizilaze iz radnji koje bi nastale u kritičnom intervalu.

203 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 287-288; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 67-68. Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu, op.cit.*, str. 192. Prof. Kreća preuzima zapažanja data u komentaru nacarta Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, o restriktivno formulisanoj odredbi, imajući u vidu član 7. Bečke konvencije iz 1969. godine.

konvencija).²⁰⁴ Cilj odredbe jeste zaštita ugovora, a ne umnožavanje poteškoća i to, pre nego što ugovori stupe u dejstvo. Nažalost, Bečkim konvencijama nije precizirana forma instrumenta kojim se vrši opozivanja saopštenja i pismena predviđenih članovima 65. i 67.

ii) Posledice ništavosti, prestanka ili obustave primene ugovora

Rasprave u vezi sa posledicama ništavosti, prestanka ili obustave primene ugovora nisu bile tako sporne, kao što je to bio slučaj s napred izloženim postupkom. Osim sitnijih tehničkih doterivanja teksta, na konferencijama u Beču prihvaćeni su nacrti Komisije za međunarodno pravo.²⁰⁵

1) Bečke konvencije o pravu ugovora načelno regulišu da ugovor čija je nepunovažnost ustanovljena na osnovu odredaba ovih Konvencija, jeste pravno ništav. Odredbe ništavog ugovora nemaju pravnu snagu (stav 1, člana 69). Usvajajući pomenuto rešenje, uneta je jasnoća u odnosu na rasprave koje su dugo trajale u doktrini i međunarodnoj jurisprudenciji u vezi sa vremenskim dejstvom ništavosti. Na ovom mestu važno bi bilo uočiti razliku između relativne i apsolutne ništavosti ugovora. Ništavost po pravilu deluje *ab initio*. Po prirodi stvari, ništavost ima dva ograničenja. Ograničenja se postavljaju s obzirom da li su u toku trajanja ugovora izvršene neke radnje koje se mogu tretirati kao izvršavanje ugovora. U tom smislu valja uočiti dve situacije: 1) Svaka strana ugovornica može zahtevati od druge strane ugovornice da se u njihovim uzajamnim odnosima uspostavi, ukoliko je moguće, pređašnje stanje koje je postojalo dok pomenute radnje nisu izvršene (*restitutio in integrum*). Povratak u pređašnje stanje znači vraćanje na *status quo*, i to, u celosti. 2) Radnje izvršene savesno pre nego što je ništavost istaknuta ne postaju nezakonite zbog činjenice ništavosti ugovora to jest, ništavost ne zadire u zakonitost radnji izvršenih savesno (*bona fide*), pre nego što je ništavost istaknuta (stav 2, člana 69).²⁰⁶ U slučaju

204 Članovi 67. i 68. Bečkih konvencija usvojeni su bez velikih debata, uz neka manja tehnička doterivanja u odnosu na predložene nacрте Komisije za međunarodno pravo.

205 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 288-291; *Ibid.*, 1982, vol. II, Deuxième partie, pp. 69-70.

206 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp. 213-214. U Ugovoru Čehoslovačke i Nemačke iz 1973. godine, o poništenju Minhenskog sporazuma iz 1938. godine, dve vlade su se uzdržale od preciziranja od kojeg

prevare (član 49), podmičivanja predstavnika države ili međunarodne organizacije (član 50), prinude izvršene nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije (član 51) i prinude izvršene nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom silom ili upotrebom sile (član 52), pomenuta dva ograničenja neće se primenjivati na strane ugovornice kojima se ovi postupci pripisuju (stav 3, člana 69). Ali, u slučajevima kada je saglasnost određene države ili međunarodne organizacije na obavezivanje višestranim ugovorom nevažeća, prethodna pravila primenjuju se u odnosima između pomenute države ili međunarodne organizacije i strana ugovornica tog ugovora (stav 4, člana 69) Pravila se primenjuju u dvostranim i u višestranim ugovorima.²⁰⁷ Pored posledica vezanih za pravila o pravu ugovora, ovde može doći i do odgovornosti strana ugovornica za pričinjenu štetu. Međutim, pitanja odgovornosti izlaze iz okvira ovog izlaganja.²⁰⁸

2) Ugovorom se može odrediti ili se strane ugovornice mogu naknadno sporazumeti o posledicama u slučaju prestanka ugovora. Ako nisu ispunjeni navedeni uslovi, Bečke konvencije o pravu ugovora propisuju da se sa prestankom ugovora strane ugovornice: a) oslobađaju bilo kakve obaveze da nastave sa izvršavanjem ugovora i istovremeno, b) ne dira se u bilo koje njihovo pravo, obavezu ili pravno stanje koje su ostvarile izvršavanjem ugovora pre nego što je ugovor prestao da važi (stav 1, člana 70).²⁰⁹ U ugovornoj praksi ima slučajeva da izvesni ugovori

datuma se ima smatrati da je pomenuti sporazum poništen. Članom 2. Ugovora, predviđeno je koje pravne situacije za fizička i pravna lica u toku proteklog vremena ostaju na snazi. Pisci još ukazuju na marljivu redakciju i formulaciju stava 2, člana 69. Bečke konvencije iz 1969. godine, polazeći od stanovišta da savesno ponašanje opravdava izuzetke od retroaktivnosti, ali ne briše nedopuštenost (*l'illégalité*).

207 “Conférence des Nations Unies”, 1969, pp. 134-135 (23. Plenarna sednica). Član je usvojen sa 95 glasova za, protiv niko, jedan uzdržan. Istovetna odredba opšte je prihvaćena i na konferenciji 1986. godine, u odnosu na ugovore međunarodnih organizacija.

208 U Bečkim konvencijama navedeno je da odredbe ovih Konvencija ne prejudiciraju nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa ugovorom između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija zbog međunarodne odgovornosti države (član 73, odnosno član 74. Bečkih konvencija).

209 “Conférence des Nations Unies”, 1969, p. 135 (23. Plenarna sednica). Kao dodatak načelnom stavu, dodaje se i odredba u slučaju otkaza ili povlačenja iz višestranog ugovora konkretne države ili međunarodne organizacije o tome, da će se napred navedene posledice primeniti u odnosima između njih i svih drugih strana ugovornica počev od dana od kada su otkaz ili povlačenje stupili u dejstvo (stav 2, člana 70. Bečkih konvencija). Odredba je usvojena jednoglasno: 101 glas za, protiv niko. Rasprave o ovom članu vođene su u Plenarnoj komisiji 1968. godine, na njenoj 75, 86. i 99. sednici.

sadrže izričite odredbe koje se odnose na posledice njihovog prestanka ili povlačenja jedne strane ugovornice (na primer, članom 19. Konvencije koja se odnosi na odgovornost korisnika nuklearnih brodova iz 1962. godine, određuje se da će odgovornost *de facto*, trajati još izvesno vreme i nakon prestanka pomenute Konvencije, od trenutka nuklearnog udesa). Izvesni ugovori, kao što je Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama određuju izričito da država koja otkazuje ugovor nije oslobođena obaveza u pogledu akata izvršenih za vreme dok je ugovor bio na snazi.²¹⁰ Malo drugačiji stav zauzet je povodom posledica nastalih usled obustave primene ugovora, mada su pravila slična. U pomenutom slučaju, ponavljajući načelan stav u vezi sa posledicama prestanka ugovora, dodaje se još: a) strane ugovornice između kojih je primena ugovora obustavljena oslobađaju se obaveza da izvršavaju ugovor u njihovim uzajamnim odnosima za vreme obustave i, b) ali se, s druge strane, ne dira u pravne odnose uspostavljene ugovorom između strana ugovornica. Takođe, nameće se obaveza stranama ugovornicama da se uzdrže od svakog čina kojim se teži sprečiti nastavljanje primene ugovora (član 72).²¹¹ Dodajmo i da se sve pomenute radnje u vezi sa postupkom i posledicama oko ništavosti, prestanka ili obustave primene ugovora vezuju za odredbe utvrđene Bečkim konvencijama. Pored iznetih primera, postoji i određeni broj ugovora, istina malobrojan, kao što su primera radi, Ženevske konvencije iz 1949. godine, o zaštiti žrtava rata, kojima se izričito reguliše da otkaz nema nikakvo dejstvo na obaveze strana ugovornica na osnovu opšteg međunarodnog prava. Na kraju, valja konstatovati da većina međunarodnih ugovora ne sadrži nikakvu odredbu u tom smislu.

3) Pravne posledice sukoba ugovora sa postojećom prinudnom normom opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*), posebno su regulisane u Bečkim konvencijama o pravu ugovora. Zbog značaja *erga omnes* karaktera, predviđena rešenja odlikuju se velikom strogošću. U predmetnom slučaju nisu u pitanju samo interesi strana ugovornica, već interesi čitave međunarodne zajednice da se pravni poredak dovede

210 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1966, vol. II, pp. 289-290. Ovde je reč o odredbi koja se odnosi na strane ugovornice, a ne dira se u „stečena prava” pojedinaca.

211 Odredba je usvojena jednoglasno: 102 glasa za, protiv niko. Videti: “Conférence des Nations Unies”, 1969, p. 136 (23. Plenarna sednica.). Povodom predmetnog člana vođene su rasprave na 75. i 82. sednici Plenarne komisije. Identična odredba opšte je prihvaćena i na Bečkoj konferenciji 1986. godine.

u sklad sa normama *jus cogens* (član 53. Bečkih konvencija).²¹² Sankcije ništavosti u navedenom slučaju pogađaju ugovor u celini, pa se načelo deljivosti ugovornih odredbi ne primenjuje. U slučaju ništavosti ugovora koji je suprotan prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava, Bečke konvencije predviđaju da su strane ugovornice dužne: a) da otklone, ukoliko je moguće, posledice svakog čina izvršenog na osnovu neke odredbe koja je suprotna prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava i, b) da svoje uzajamne odnose dovedu u sklad sa prinudnom normom opšteg međunarodnog prava (stav 1, člana 71). Otuda se podrazumeva da ugovori suprotni prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*) povlače ne samo ništavost ugovora, nego i zajedničku delatnost da se usklade međusobni odnosi sa sadržajem prinudnih normi i da se otklone, ukoliko je to moguće, posledice radnji koje su suprotne prinudnoj normi. U daljoj razradi predmetnog slučaja, kada jedan ugovor postane „ništav” i „prestane” da važi iz razloga što je nastala nova prinudna norma opšteg međunarodnog prava – *jus cogens superveniens* (član 64. Bečkih konvencija), posledice ništavosti ugovora manifestuju se u: a) oslobađanju strana ugovornica obaveze da nastave sa izvršavanjem ugovora i, b) ne diranju bilo kojeg prava, obaveze ili pravnog stanja koje je nastalo izvršavanjem ugovora pre njegovog prestanka. U međunarodnoj praksi nije nepoznato da su neki raniji ugovori u vreme zaključenja bili dozvoljeni sa stanovišta tada važećeg običajnog prava, ali da su protekom vremena postali nesaglasni sa novom normom *jus cogens*. Stoga, ne bi trebalo isključiti da stečena prava, obaveze ili pravna stanja mogu i dalje opstati samo u onoj meri u kojoj njihovo očuvanje nije samo po sebi u suprotnosti sa novom prinudnom normom opšteg međunarodnog prava (stav 2, člana 71).²¹³

212 Stevan Đorđević, „Ništavost međunarodnih ugovora“, *Branich*, 2008, br. 1-2, str. 75-115.

213 Primećujemo da su redaktori Bečkih konvencija odredbu o ugovorima suprotnih prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*), svrstali u Odeljak II – Ništavost ugovora (član 53), a odredbu o nastanku nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*), u Odeljak III – Prestanak ugovora i obustava njihove primene (član 64). Videti: Francesco Capotorti, „L’extinction et la suspension des traités”, *op.cit.*, p. 524; Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, *op.cit.*, str. 175-176. Prof. Kreća preuzima stanovište iz međunarodnopravne doktrine da ništavost i prestanak ugovora ne može istovremeno postojati i da se ova dva slučaja ne mogu dovesti u materijalnu vezu. Reč je očigledno o posebnoj vrsti okončanja međunarodnog ugovora koji nastaje nezavisno od volje strana primenom samog pravnog pravila u opštem interesu međunarodne zajednice kao celine.

Proizilazi logičan zaključak da u slučaju nastanka nove norme *jus cogens*, ugovor prestaje za budućnost (*pro futuro*), a ne biva poništen od početka važenja (*ab initio*). Ništavost nije retroaktivna, već je posebnog karaktera. Usvojenim rešenjem ublažava se oštrina retroaktivne primene prava s ciljem da se postojeće stanje uravnoteži i usaglasi sa novostvorenom imperativnom normom *jus cogens*. Ipak, u izvesnoj meri, dovede se u pitanje ranije stipulisana ugovorna prava i obaveze.²¹⁴ U vezi primene člana 64. Bečkih konvencija, načelo deljivosti ugovornih odredaba ima primenu, s obzirom da izričito nije zabranjeno.²¹⁵ Pomenuta odredba formulisana je istovetno u obe Bečke konvencije o pravu ugovora. Na kraju, može se konstatovati da odredba člana 71. Bečkih konvencija koja se odnosi na posledice ništavosti ugovora koji je suprotan imperativnoj normi opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*), ne čini nikakvu razliku između dvostranih i višestranih ugovora.

iii) Posebni slučajevi

Bečke konvencije o pravu ugovora ne navode izričito uslove pod kojima međunarodni ugovori mogu povratiti izgubljenu snagu ili pravnu važnost. Međutim, u međunarodnoj praksi iskristalisali su se različiti slučajevi saglasnosti volja ugovornih strana koji *in pari materia*, predstavljaju načine nastanka međunarodnih ugovora prema Bečkim konvencijama. U pomenutom kontekstu, pomenuti slučajevi više odgovaraju različitim oblicima davanja pristanka na obavezivanje ugovorom, nego što predstavljaju posebne slučajeve nastanka ugovora.

1) Uspostavljanje ugovora (oživljavanje ili revivifikacija), čini se putem sporazuma strana ugovornica na način da ugovor koji je izgubio snagu, ponovo oživljava i postaje onakav kakav je bio pre gubitka pravne snage. Revivifikacija ugovora kome je rok trajanja istekao ili koji je zbog bilo

214 "Conférence des Nations Unies", 1969, p. 135 (23. Plenarna sednica). Odredba je usvojena sa 87 glasova za, protiv 5, 12 uzdržanih. Rasprave o ovom članu vođene su na 75. i 82. sednici Plenarne komisije 1968. godine. Uzdržanih i onih koji su bili protiv, bilo je i na Bečkoj konferenciji iz 1986. godine.

215 Članom 44. stav 5. Bečkih konvencija, nije izričito dozvoljena deljivost ugovora u slučaju ništavosti koja nastupa u vezi sa prinudom izvršenom nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije (član 51), prinudom izvršenom nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom silom ili upotrebom sile (član 52) i kod ugovora suprotnih prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava – *jus cogens* (član 53). *A contrario*, u ostalim slučajevima, i ovde se primenjuju opšti uslovi o deljivosti ugovornih odredaba. Videti: Milenko Kreća, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, op.cit., str. 177.

kojeg razloga prestao da važi, moguća je kada se strane ugovornice dogovore da se ugovor produži za novi period. U pomenutom slučaju obično se vrši uspostavljanje ugovora sa retroaktivnim dejstvom to jest, između strana ugovornica smatra se da ugovor nije ni prestajao da važi (na primer, u slučaju otkaza koji se nakon izvesnog vremena povuče).

2) Produžavanje ugovora (prorogacija), čini se izjavom strana ugovornica u kojoj se navodi da ugovor koji još nije istekao ostaje na snazi i nakon roka koji je predviđen za njegovo važenje. Produžavanje ne bi trebalo mešati sa automatskim produžavanjem koje nastupa kod ugovora koji su zaključeni na određeno vreme sa obavezom otkazivanja i sa odredbom da će ugovor ostati na snazi za novi ugovorni period, ako ne bude blagovremeno otkazan. Kod produžavanja ugovora, prema uobičajenoj praksi, izričitim putem stipuliše se nešto kraći rok u odnosu na prvobitni rok važenja.

3) Obnavljanje ugovora (renewelacija), sastoji se u potpisivanju novog ugovora saglasno prethodno zaključenom ugovoru. Novi ugovor po pravilu zamenjuje stari. Obnavljanje ugovora otuda je slično produžavanju ugovora. Često se valjanost starog ugovora potvrđuje izričitim putem zaključenjem novog ugovora. Renewelacija u praksi često pokreće pitanja važenja starih ugovora. Ponekad su razlozi za njenu primenu isključivo voluntarističke prirode (na primer, manifestuju se u ustupcima koja nova vlada čini nakon revolucije).

4) Ponovo potvrđivanje ugovora (rekonfirmacija), vrši se zaključivanjem novog ugovora. Obično se rekonfirmira neki ugovor u pogledu kojeg postoji sumnja da li je u važnosti. Ponovnim potvrđivanjem vrši se konstatacija da ugovor stvarno važi, tako da se smatra da nije ni prestajao da bude na snazi, odnosno da nije bilo nikakvih razloga za prekid njegove važnosti. U praksi se najčešće rekonfirmacija vrši ugovorom o miru i to, vraćanjem na snagu svih ugovora ili proglašenjem samo određenih ugovora koji ostaju na snazi (na primer, ponovno potvrđivanje ugovora bilo je stipulisano u mirovnim ugovorima iz 1947. godine). Opšta rekonfirmacija predstavlja slučaj potvrđivanja svih ranije zaključenih ugovora (na primer, izjavom jugoslovenske vlade od 1. aprila 1946. godine, u Narodnoj skupštini FNRJ rekonfirmirani su ugovori ranijih jugoslovenskih vlada).²¹⁶

216 Stevan Đorđević, *O kontinuitetu država sa posebnim osvrtom na međunarodno-pravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ, op.cit.*, str. 114-118; Često se u starijoj literaturi pominje primer ponovnog potvrđivanja Carigradske konvencije

5) Ponovno uključivanje ugovora (reintegracija), predstavlja novi ugovor kojim se vraća na snagu izvesni ugovor koji je bio obustavljen. Reintegracija se čini izjavom države u obliku novog ugovora, obično praćenim potrebnim izmenama starog ugovora i prilagođenim novim prilikama. Generalno uzevši, novi ugovor ima formu protokola koji je neophodan za utvrđivanje stanja koje je postojalo po starom ugovoru. U novom ugovoru predviđaju se okolnosti i sredstva pomoći, ali ne i osnovna pravila, budući da se osnovna pravila nalaze u reintegrisanom ugovoru. Ponovno uključivanje ugovora ima različite elemente drugih oblika davanja pristanka na obavezivanje ugovorom, zbog čega ih je teško klasifikovati. Kako reintegracije nemaju posebno svojstvo, često se u doktrini i ne izlažu.²¹⁷

o Sueckom kanalu iz 1888. godine, i njenoj valjanosti i obaveznosti u više formalnih izjava i ugovora.

217 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 422-424.

TUMAČENJE MEĐUNARODNIH UGOVORA

1. Uvodne napomene

U odnosu na međunarodne ugovore, tumačenje obuhvata intelektualnu operaciju ili niz logički povezanih radnji kojima se utvrđuje značenje ugovora kao pravnog akta ili pojedinih njegovih delova, odnosno kojima se precizira pravni smisao ili domašaj njegovih nejasnih, dvosmislenih ili višeznačnih odredbi. U međunarodnoj praksi neretko se dešava da su odredbe ugovora jezički nedovoljno jasno formulisane zbog čega ih je nemoguće primeniti. Otuda se tumačenje ugovora pojavljuje kao pretpostavka za pravilnu primenu ugovora. Pritom, tumačenje ugovora ne mora uvek povlačiti i primenu ugovora. Tumačenje pojedinih pravila sadržanih u međunarodnom ugovoru može biti samo sebi cilj, tako da se tumačenje posmatra odvojeno od primene ugovora. Kada međunarodni ugovor ili njegove odredbe nemaju nejasne, dvosmislene ili višeznačne odredbe, ne može se govoriti o tumačenju *stricto sensu*. Pomenuti zaključak proizilazi iz pravnog pravila proizašlog iz međunarodne prakse – *in claris non fit interpretatio*. Postupak koji bi se mogao uslovno označiti kao tumačenje međunarodnog ugovora u navedenom slučaju, značio bi *in concreto*, podvođenje činjenica ili situacija pod pravila sadržana u ugovoru ili pak, primenu apstraktnog pravila na konkretno činjenično stanje.¹ Iz navedenog proizilazi da se tumačenje može vezati i za utvrđivanje značenja međunarodnog ugovora *in extenso*. Kao što smo pomenuli, iz pojmovnog određenja „tumačenja“, proizilaze dva njegova bitna obeležja, i to: a) tumačenje predstavlja slobodnu intelektualnu radnju koja nije potčinjena strogim pravnim pravilima i, b) tumačenju podležu odredbe ugovora koje nisu jasne to jest, koje su nejasne, dvosmislene i višeznačne. Navedena konstatacija u vezi bitnih obeležja tumačenja predstavlja u doktrini opšte mesto. Utoliko pre ima mesta tvrdnji da je, „tumačenje ugovora više veština, zanat, stvar tehnike, negoli nauka ili

1 *Dictionnaire de la terminologie du droit international, op.cit.*, str. 346–347; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, *op.cit.*, str. 332, etc; Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 241, etc.

pravo *per se*".² Kako se međunarodni ugovori ne zaključuju u legalnom *vacuumu*, već u okviru međunarodnog poretka u kome deluju strane ugovornice, tumačenje ugovora uz pomoć raznih metoda i objektivno datih tehničkih postupaka ima poseban značaj. Međunarodna jurisprudencija pokazuje koliko za tumačenje ugovora može biti bitna pravna, politička, socijalna, ali i psihološka pozadina prilikom zaključenja međunarodnih ugovora.³ Tumačenje „tačnog smisla i domašaja ugovora“, znači utvrđivanje namere strana ugovornica.⁴ Interpretacija ugovorih odredbi ne bi smela ići u pravcu njihovog menjanja. Stalni sud međunarodne pravde povodom tumačenja mirovnih ugovora sa Bugarskom, Mađarskom i Rumunijom upravo je bio mišljenja da je, „Sud pozvan da tumači ugovore, a ne da ih menja“.⁵ Najzad, ugovor će biti osnažen ako ima značenje poduprto tumačenjem.⁶

Prilikom tumačenje međunarodnih ugovora, u međunarodnoj praksi postavilo se više pitanja, i to: 1) koji je cilj tumačenja, 2) ko tumači ugovor i, 3) kako se tumači ugovor, odnosno koji su metodi i pravila tumačenja? U delu studije koja sledi, potrebno je dati istovremeno odgovor na sva tri pitanja. Jurističko-logičko rešavanje problema proizašlih iz tumačenja ugovora ima u prvom redu oslonac u međunarodnoj sudskoj praksi koja pruža pravni materijal najveće vrednosti, a potom i u doktrinarnim gledištima uglednih međunarodnih pravnika.

2. Cilj tumačenja ugovora

Tumačenje ugovora ima za cilj da istraži nameru strana ugovornica i da je na najverniji način realizuje u praksi. Kada je usaglašavanje

2 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 291. Za profesora Rousseaua, tumačenje ugovora predstavlja delo pravne tehnike, a ne mehaničku operaciju. Tumačenje ugovora nije egzaktan proces. Otud, ne bi trebalo izgubiti iz vida da tumačenja izneta u međunarodnoj jurisprudenciji predstavljaju direktive, ali ne i stroge formule. Videti: Vladimir Đuro Degan, *L'interprétation des accords en droit international*, La Haye, 1963, pp. 100-116, 163, etc; Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, *op.cit.*, pp. 184, etc.

3 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 291-292.

4 "German Interests in Polish Upper Silesia Cases" (Interpretation of Judgments Nos. 7 and 8), *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series A, N° 13, pp. 10, etc.

5 "Interpretation of Peace Treaties Cases" (Second Phase), *International Court of Justice Reports*, 1950, p. 229; *Ibid.*, 1952, p. 196.

6 "German Minority Schools in Upper Silesia Case", *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1931, Series A/B, N° 40, p. 19.

interesa strana ugovornica manifestovano kroz sporazum o predmetu ugovora, ugovor će se tumačiti u skladu sa namerama strana ugovornica u momentu zaključenja ugovora. Ponekad namere strana ugovornica ostaju skrivene ili nejasne, a ponekad su čak i suprotstavljene jedna drugoj. Otkrivanje namera strana predstavlja u suštini cilj tumačenja ugovora. Prema pravilu prisutnom u međunarodnoj sudskoj praksi, tumačenje ugovora usko je vezano za njegovu primenu. *Ad finem*, tumačenje ima u vidu primenu ugovora i daje se zato da bi se ugovor mogao primeniti na sve ili određene slučajeve, bez obzira da li su se pojavili u praksi ili ne. S obzirom na zauzeto stanovište, tumačenje se može vršiti i da se ne postavi pitanje primene i izvršenje ugovornih odredaba. Suprotno stanovište polazi od pretpostavke da između tumačenja i primene ugovora postoji „organsko jedinstvo“. Teorijski pak, između tumačenja i primene ugovora, bilo bi moguće povući razliku. Razlika se pravi na planu pravnog karaktera tumačenja i izvršenja ugovora. Međutim, ne mora uvek tumačenje biti vezano za primenu ugovora. U određenim slučajevima, više iz teorijskih negoli iz praktičnih razloga, ove dve operacije međusobno se razdvajaju.

Prirodno određenje jednog pravnog pravila jeste da se primeni na društvene odnose iz kojih je pravilo i nastalo. Cilj tumačenja pravnog pravila otuda počiva u pronalaženju sadržaja koji se može primeniti u datoj situaciji na određeno činjenično stanje. Pomenuti cilj ne znači da bi ugovor trebalo doslovno tumačiti. Da bi se utvrdilo da li je neki ugovor jasan i da li ga treba neposredno primenjivati, potrebno je svaku njegovu odredbu sagledati u kontekstu ugovornog pravnog akta sa svim njegovim dodacima i svim verodostojnim verzijama teksta koji može biti izražen na više jezika. Zbog siromaštva ili bogatstva u jezičkom izražavanju, u praksi dolazi do preobražaja smisla odredaba ugovora. Neprecizne formulacije, dvosmislenost ili višeznačnost pojedinih fraza i izraza upotrebljenih u ugovoru, nove nastale činjenice koje strane ugovornice nisu imale u vidu prilikom sklapanja ugovora – samo su neke od okolnosti koje ukazuju na potrebu tumačenja ugovora. Novonastali odnosi i situacije sastavni su deo ugovornih odnosa subjekata međunarodnog prava. Čak i u državama koje pretenduju da neposredno primenjuju pravila međunarodnog prava, dolazi do izražaja sopstveno tumačenje ugovora. To se ne odražava samo na primenu opštih međunarodnopravnih načela ili pravila, već i na primenu pojedinih ugovornih odredaba. U svim pomenutim slučajevima, tumačenje prethodi primeni ugovora.

3. Subjekti tumačenja međunarodnih ugovora

U doktrini se razlikuje tumačenje na unutrašnjem planu i tumačenje na međunarodnom planu, odnosno tumačenje unutrašnjeg organa država i međunarodnih organizacija i tumačenje međunarodnih organa i tela. Pored navedene podele, postoji još i tzv. doktrinarno tumačenje.

i) Tumačenje na unutrašnjem planu

Tumačenja međunarodnih ugovora na unutrašnjem planu daju nadležni državni organi. S obzirom da međunarodno pravo ne reguliše nadležnost državnih organa u vezi s tumačenjem ugovora na unutrašnjem planu i da je pitanje tumačenja u ovom slučaju stvar unutrašnje nadležnosti države (fr. *domainè reserve*, engl. *domestic jurisdiction*), kao „slobodnog ili ekskluzivnog prava zakonodavne, sudske i upravne vlasti”, tumačenje može služiti više kao dokaz kako pojedine države shvataju sadržinu određenih ugovora, negoli što tumačenje unutrašnjih državnih organa obavezuju državu u odnosu na ostale strane ugovornice.⁷ Tim pre, jer na međunarodnom planu tumačenje unutrašnjih organa jedne države, nema pravno dejstvo na ostale strane ugovornice. Tumačenje na unutrašnjem planu bez obzira da li je samostalno ili ne, predstavlja jednostrani akt državnog organa čiji se cilj sastoji u interpretaciji pojedinih odredaba ugovora ili njihovoj primeni na unutrašnjem i spoljnom planu. U načelu, svaki državni organ koji dolazi u dodir sa primenom međunarodnog prava, može se pojaviti u svojstvu tumača međunarodnog ugovora. U praksi se posebno naglašava uloga državnih organa koji su učestvovali u zaključenju međunarodnog ugovora, što je sasvim razumljivo, jer njihova tumačenja pre mogu biti verodostojna s obzirom na iznalaženje prave namere strana ugovornica. Pri tome se uzimaju u obzir pripreme radnje i ostale okolnosti koje su prethodile zaključenju ugovora. U nekim pravnim sistemima, sudovima nije dato izričito ovlašćenje da tumače međunarodne ugovore, već je tumačenje prepušteno državnim organima nadležnim za održavanje poslova sa inostranstvom. Odnos prema sudovima kao organima nadležnim za tumačenje međunarodnih

7 Marek Stanislaw Korowicz, “Some Present Aspects of Sovereignty in International Law”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1961-I, vol. 102, p. 64; Duško Dimitrijević, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 57.

ugovora nije istovetan ni u pogledu vrste sporova, niti u pogledu materije koja se tumači. Tako je, primera radi, u međunarodnoj praksi uobičajeno da unutrašnji sudovi za pomorski plen budu nadležni da tumače međunarodne ugovore iz oblasti pomorskog prava.⁸ Valjalo bi uočiti da se razlike čine i u odnosu na sporove koji proizilaze iz privatnopravnih odredaba koje se odnose na lična stanja i zaštitu privatnih interesa (na primer, iz državljanstva, statusa stranaca, ekonomske delatnosti pravnih i fizičkih lica na teritoriji trećih država, i dr.), kao i iz odredaba javnopravnog karaktera (na primer, u pogledu teritorijalne i personalne nadležnosti, sprovođenja krivične jurisdikcije, i dr.). U predmetnom slučaju mogu postojati velike teškoće u razlikovanju pravne prirode pojedinih ugovornih odredaba. Međunarodna praksa nije jedinstvena ni u pogledu mogućnosti tumačenja međunarodnih ugovora od strane administrativnih sudova. Tumačenja međunarodnih ugovora u ovom slučaju kvalifikuju se kao jednostrane interpretacije. Otuda, tumačenja administrativnih sudova imaju dosta limitiran značaj. U unutrašnjoj praksi nije retko da se tumačenja pravosudnih organa oslanjaju na stavove ministarstva inostranih poslova. Iako nisu vezani za stavove ministarstva inostranih poslova, sudovi se često na njih pozivaju u svojim odlukama. U nekim slučajevima sudovi se obraćaju i drugim ministarstvima povodom tehničkih pitanja i u zavisnosti od ugovorne materije koja se tumači. Konačno, u međunarodnim ugovornim odnosima, predstavnici država često izlažu sopstvena mišljenja povodom važnosti međunarodnih ugovora. Pomenuta mišljenja budući da su subjektivne prirode, imaju krajnje ograničen domet u međunarodnoj praksi.⁹

ii) Tumačenje na međunarodnom planu

Na međunarodnom planu tumačenja međunarodnih ugovora mogu da daju međunarodni sudovi ili same ugovornice *in corpore*, potom deo strana ugovornica ili drugi međunarodni organi koji nemaju sudski

8 Stevan Đorđević, Stojan Novaković, „Inostrani i jugoslovenski sudovi za pomorski plen”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 2, str. 268–290; Stevan Đorđević, Stojan Novaković, „Praksa jugoslovenskog suda za pomorski plen”, *Ibid.*, 1970, br. 1, str. 121–146.

9 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 253. Stavovi ministarstva inostranih poslova u vezi tumačenja međunarodnih ugovora pokadkad se uzimaju kao „obaveštenja”. Time se postavljaju granice u pogledu spoljnopolitičkog delovanja, a istovremeno se ukazuje i na „skromnost” i servilnost.

karakter. Tumačenja se međusobno razlikuju s obzirom na pravnu obaveznost. Sve oblike tumačenja povezuje njihov međunarodni karakter.

a) Tumačenje strana ugovornica

U međunarodnoj doktrini i praksi preovladava mišljenje da tumačenje međunarodnog ugovora mogu dati isključivo sve strane ugovornice, a ne samo deo njih prema opštem pravilu da onaj, „ko donosi ugovor, taj ga i tumači”. Međutim, navedeno pravilo nije u potpunosti tačno, jer se u praksi dešava da jedna ili manji broj strana ugovornica tumači ugovor u kom slučaju se radi o podeljenom ili jednostranom tumačenju koje nema obaveznu snagu prema onima koji u tumačenju nisu učestvovali.¹⁰ U određenim slučajevima strane ugovornice mogu prihvatiti da neki organ tumači sklopljeni ugovor. Na osnovu pomenutih izuzetaka od opšteg pravila, proizlazi pravilo nešto drugačijeg sadržaja koje utvrđuje da ugovor mogu tumačiti strane koje su ovlašćena da ga menjaju (primera radi, većina ugovornica, neka međunarodna organizacija, i dr.). Razume se, da će u navedenom slučaju tumačenje ugovora biti moguće samo pod uslovima i u granicama u kojima ugovor može da se menja. Tumačenja koja daju same strane ugovornice u doktrini se naziva autentičnim (verodostojnim) tumačenjem i proizilazi iz ovlašćenja ugovornica da zaključuju, menjaju, dopunjavaju, obustavljaju ili ukidaju sopstveni ugovor prema starovremenskoj maksimi – *ejus est interpretari cuius est condere*. Autentično tumačenje ugovora u dugoj istorijskog praksi pokazalo se kao najsigurniji i najprihvatljiviji pristup u pozitivnom pravu. Kao uobičajeni metod interpretacije ugovornih odredbi, autentično tumačenje ima obaveznu snagu i znatnu praktičnu vrednost pošto se njime olakšava primena ugovora. O njegovoj vrednosti izjasnio se svojevremeno i Stalni sud međunarodne pravde u slučaju graničnog spora oko Javoržine, kada je konstatovao da: „Pravo da tumači jedno pravno pravilo pripada samo onome ko ima moć da ga izmeni ili ukine”.¹¹ Autentično tumačenje neposredno je vezano za tekst ugovora.

10 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 250. Jednostrano tumačenje daje se na osnovu diplomatskih izjava i sudskim tumačenjem određenog međunarodnog ugovora.

11 Slučaj oko Javoržine nastao je sa raspadom Austro-Ugarske monarhije nakon Prvog svetskog rata. Stalni međunarodni sud doneo je odluku kojom je konstatovao da su Austrija i Mađarska imale zajedničke institucije osnovane na

Prema mišljenju iznetom u doktrini, tumačenja koja daju same ugovorne strane obavezuje ugovornice u istoj meri u kojoj obavezuje i sam osnovni ugovor. Pravilo važi u slučajevima i kada se autentičnim tumačenjem prevazilazi okvir interpretacije *stricto sensu*, odnosno kada se izvrši revizija prvobitno zaključenog ugovora. Odavde, gipko i elastično pravilo o autentičnom tumačenju ugovora, dozvoljava izmenu sadržaja međunarodnog ugovora i van svake formalne procedure. Slabe strane pomenutog tumačenja nalaze se u činjenici da je teško postići potpunu saglasnost u tumačenju svih strana ugovornica, naročito ako je reč o višestranim ugovorima. Autentično tumačenje može biti dvostrano (ukoliko je u pitanju dvostrani ugovor) i višestranu (u slučaju više strana ugovornica). Autentično tumačenje koje daju samo neke od strana ugovornica nema opštu obaveznú snagu za sve ugovornice. Podeljeno autentično tumačenje obavezno je samo za strane ugovornica koje su ga dale (*inter se*), ali ne i za druge ugovornice istog ugovora. Budući da ima jednostran značaj u recipročnim pravima i obavezama iz ugovora, autentično tumačenje ne ide u prilog jednoobraznog sprovođenja svih ugovornih odnosa iz višestranog ugovora. Prednost pomenutog tumačenja nalazi se u činjenici da se njime iznosi sopstveno shvatanje o značaju ugovornih odredaba drugim stranama, a loša strana je, da se time vrši uticaj na opšte tumačenje ugovora i nameće volja u pogledu izvršavanja ugovorom preuzetih prava i obaveza.¹²

Autentično tumačenje ima razne forme i modalitete. U međunarodnom pravu postoji saglasnost da se davanje autentičnog tumačenja može manifestovati izričito ili prećutno (konkludentnim radnjama). Izričito se tumačenja postiže na osnovu saglasnosti strana ugovornica. U pomenutom slučaju autentično tumačenje može imati formu dodatnih protokola uz ugovor, potom formu posebnog ugovora u uprošćenoj formi kojim se tumači raniji ugovor, formu razmene diplomatskih pisama i

sličnim pravnim sistemima, ali da su manje-više bile zasebne međunarodne jedinice. Otuda je proizilazilo da su između njih postojale granice (*in concreto*, između Mađarske i Galicije). Videti, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Ser. B, n° 8, 1923, pp. 17, 42-43. Videti: Duško Dimitrijević, *Međunarodno pravno regulisanje teritorije država*, *op.cit.*, str. 76.

12 U doktrini se navode neki slučajevi podeljenog tumačenja u praksi Ujedinjenih nacija u kojima je tumačenje imalo šire dejstvo. Tako se navodi tumačenje člana 27. Povelje koje su na konferenciji u San Francisku dale četiri velike sile (Sovjetski Savez, Sjedinjene Američke Države, Francuska i Velika Britanija), a koje je kasnije prihvaćeno i primanjivano u praksi svetske organizacije. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 506-507.

nota, formu deklaracije strana ugovornica u vezi s osnovnim ugovorom, formu jednostrane deklaracije prihvaćene na poseban način od druge strane ugovornice, oblik interpretativnog zapisnika (*procès verbal*), i dr. Najizrazitiji primer navedene tehnike jeste unošenje odredaba o tumačenju izraza i njihovom domašaju u samom osnovnom ugovoru. Pomenuta tehnika potiče iz anglosaksonske prakse stipulisanja tzv. pravnih definicija upotrebljenih reči i izraza, a koje u principu imaju formu interpretativnih odredaba u tekstu ugovora. Na ovaj način izbegavaju se eventualne protivrečnosti i neslaganja u tumačenju značenja odredaba ugovora, a interpretativne odredbe postaju sastavni deo ugovora. Anglosaksonska praksa tzv. pravnih definicija prihvaćena je u opštim kodifikacionim instrumentima donetim posle Drugog svetskog rata (na primer, u Konvencijama o diplomatskim i konzularnim odnosima, u Konvenciji o specijalnim misijama, u Konvenciji o pravu ugovora, u Konvenciji o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, arhive i dugove, i dr.). Pomenute odredbe obuhvataju opštu formulaciju: „Značenje upotrebljenih izraza u svrhu” tumačenja međunarodnog ugovora. Odredbe se stipulišu odmah nakon preambule, u uvodnom delu međunarodnih ugovora. S obzirom da u međunarodnoj praksi postoje vrlo različiti slučajevi tumačenja ugovora, strane ugovornice često pribegavaju zaključenju sporazuma kojim se utvrđuje domašaj ugovora ili pojedinih ugovornih odredaba (tzv. interpretativni sporazumi). U načelu, interpretativni sporazumi dele sudbinu osnovnog ugovora. Kako navedena vrsta sporazuma nema samostalan sadržaj, već je vezana za akt koji se tumači, njihovo je dejstvo retroaktivno.¹³ U međunarodnoj jurisprudenciji postoje poteškoće prilikom tumačenja ugovora kod kojih interpretativni sporazumi nisu objavljeni. Obično se u jednoj odredbi ugovora vrši pozivanje na interpretativne sporazume. Sam domašaj ugovornih odredbi utvrđuje se pak, u rezolucijama i aneksima (na primer, rešenje je prisutno kod Konvencije o pravu mora iz 1982. godine). Interpretativni sporazumi po pravilu imaju obavezni karakter, ako čine celinu sa osnovnim ugovorom. U nekim situacijama sporazumi mogu imati oblik prostog akta sa samostalnom dokaznom

13 Za razliku od interpretativnih sporazuma ustanovljenih u momentu zaključenja ugovora zajedno s aktom koji se tumači, a kojima se traži otklanjanje pretpostavljenog sukoba, interpretativni sporazumi zaključeni posle stupanja ugovora na snagu imaju za cilj da prekrate poteškoće već izraženog efektivnog tumačenja. Navedeni interpretativni sporazumi često ne prate formu osnovnog ugovora, te im se osporava vrednost. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 245.

vrednošću.¹⁴ S druge strane, ugovornice u praksi pribegavaju i davanju izjava koje imaju oblik ugovora u uprošćenom obliku, za razliku od ugovora koji se tumači i koji je zaključen u klasičnoj formi. Samo izuzetno, moguće je da osnovni ugovor predvidi prećutno davanje saglasnosti povodom značenja i domašaja pojedinih ugovornih odredaba. Autentično tumačenje u pomenutim situacijama mora biti potvrđeno kroz praksu i ponašanje svih strana ugovornica to jest, saglašavanje ugovornih strana mora biti suštinski homogeno i ne sme postojati bilo kakvo protivljenje navedenoj praksi, odnosno mora postojati određeni kontinuitet prakse iz koje se može zaključiti smisao koji su strane ugovornice dale određenim ugovornim odredbama.¹⁵ U nekim slučajevima autentično tumačenje biće rezultat usaglašavanja predstavnika strana ugovornica na periodičnim sastancima organizovanim u tu svrhu.¹⁶ Autentično tumačenje široko je prihvaćeno u međunarodnoj praksi, doktrini, ali i u Bečkim konvencijama o pravu ugovora o čijim rešenjima će biti kasnije više reći.

U međunarodnopravnoj doktrini postoje mišljenja da autentična tumačenja ne bi trebalo mešati sa savesnim tumačenjem. Prirodno je, da je autentično tumačenje najbliže savesnom tumačenju to jest, da ide u korist tumačenju *bona fide*, imajući u vidu da same strane ugovornice najbolje znaju smisao preuzetih obaveza u zaključenom ugovoru. Stoga je savesno autentično tumačenje najbliže objektivnom tumačenju. Smatra se da strane ugovornice polazeći od sopstvene nezavisnosti imaju slobodu da tumače međunarodni ugovor i da ga prilagođavaju novim uslovima i izmenjenim okolnostima. Kada u tumačenju učestvuju više strana ugovornica, za takvo tumačenje se rezerviše izraz „kolektivno autentično tumačenje“.¹⁷ U doktrini se pominje i tzv. prećutno tumačenje, koje proilazi iz izvršavanja nekih odredaba ugovora na jednoobrazan i jedinstveni način, mada u ugovoru navedena mogućnosti nije izričito

14 “Ambitielos Case”, *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 44. U predmetnom slučaju, Međunarodni sud pravde pošao je pretpostavke da je pridružena izjava Ugovoru o trgovini i plovidbi iz 1926. godine, između Grčke i Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije, sastavni deo ugovora, a zatim je zaključio da navedena praksa ne mora biti uvek ista.

15 Denys Simon, *L'interprétation judiciaire des traités d'organisations internationales*, Pedone, Paris, 1981, pp. 29, etc.

16 Primer za periodično ispitivanje domašaja ugovora predstavlja stipulacija sadržana u Ugovoru o Antarktiku iz 1959. godine. Slični primeri postoje u ugovorima u oblasti razoružanja.

17 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 253, etc.

predviđena. Izražavanje zajedničkog stava povodom značenja i domašaja ugovornih odredaba, otuda proizlazi iz neformalne prakse. U Rimskom pravu prećutno tumačenje bilo je poznato kao *interpretatio usalis*. Danas se smatra da prećutno tumačenje ima značenje praktičnog ili kvazi-autentičnog tumačenja. Njegova vrednost potvrđena je i u međunarodnoj jurisprudenciji. Tako se konstatuje da prećutno tumačenje ugovora uzima u obzir dotadašnje ponašanje strana ugovornica.¹⁸

b) Međunarodno sudsko tumačenje

U dosadašnjoj međunarodnoj praksi međunarodni sudovi i arbitraže bili su najčešće korišćeni organi koji su donosili meritorne odluke u vezi tumačenja međunarodnih ugovora. Imajući u vidu da se pravosudno tumačenje obavlja van kruga strana ugovornica, smatra se da je reč o neautentičnom tumačenju.¹⁹ Međutim, to ne znači da je pomenuta vrsta tumačenja manje značajna, već naprotiv, tumačenje koje daju međunarodni sudovi i arbitraže značajno je u meri u kojoj je nužno izbeći teškoće koje proizilaze iz autentičnog tumačenja strana ugovornica. Nadležnost za pravosudno tumačenje ugovora u ime strana ugovornica može se stipulisati izričitom odredbom međunarodnog ugovora ili u posebnom sporazumu pre ili nakon izbijanja spora u vezi tumačenja međunarodnog ugovora. U slučaju ćutanja ugovora, nadležnost pravosudnih organa morala bi se prethodno ispitivati kroz utvrđivanje činjenica kojima se dokazuje da između strana postoji nesumnjiva saglasnost u vezi iznošenja spornih pitanja pred međunarodni pravosudni organ. Članom 36. Statuta Međunarodnog suda pravde predviđeno je da se nadležnost Suda prostire na sve sporove koje stranke iznesu pred njega, a, isto tako, i na sve slučajeve posebno predviđene u Povelji Ujedinjenih nacija ili u važećim ugovorima i konvencijama. *A fortiori*, Međunarodni sud pravde može tumačiti ugovora za sve sporove pravnog karaktera. Isto rešenje predviđeno je i u pogledu davanja savetodavnih mišljenja za svako pravno pitanje koje *inter alia*, uključuje i tumačenje ugovora.²⁰ Sličan je slučaj i sa

18 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 338–340; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 246.

19 Pomenuta kvalifikacija može da unese određene nesporazumu u pogledu vrednosti tumačenja, zbog čega je valja izbegavati u praksi. Videti: N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 254–256.

20 “Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations”, *International Court of Justice Reports*, 1947-1948, p. 61.

odredbama članova 286. i 287 Konvencije o pravu mora iz 1982. godine, kojima se predviđa da se svaki spor povodom tumačenja Konvencije, ako nije regulisan drugim mirnim sredstvima može izneti pred Međunarodni sud za pravo mora, Međunarodni sud pravde ili arbitražni sud konstituisan u skladu sa prilogom VII, ili posebnom arbitražnom sudu prema prilogu VIII Konvencije.²¹ Tumačenje međunarodnih ugovora predstavlja otud uobičajenu delatnost međunarodnih pravosudnih organa. To je u stvari nedeljivi deo njihovih nadležnosti i funkcija. Zbog povećanog stepena profesionalnosti i nepristrasnosti, smatra se da je tumačenje međunarodnih sudova više objektivno od drugih vidova tumačenja međunarodnih ugovora. Tumačenje međunarodnih ugovora kao jedna od osnovnih funkcija Međunarodnog suda pravde, obuhvata primenjivanje opštih apstraktnih normi na konkretne situacije i činjenice, utvrđivanjem obaveznog značenja normi. Države strane Statuta Međunarodnog suda pravde mogu u svako doba prihvatiti mogućnost tzv. fakultativne klauzule, kroz izjavu da priznaju obaveznu nadležnost Suda *ipso facto* i bez posebnog sporazuma, prema svakoj drugoj državi koja primi istu obavezu, u svim pravnim sporovima koji se odnose na *inter alia*, i na tumačenje nekog ugovora (stav 2, tačka a, člana 36. Statuta). Tumačenje ugovora od strane Suda dolazi otud kao posledica utvrđene saglasnosti država kojom se ustanovljava njegova nadležnost. Haška konvencija o mirnom rešavanju sporova iz 1899. godine, odnosno iz 1907. godine, upućivala je države na arbitražu kao najprikladnije sredstvo za rešavanje sporova oko tumačenja i primene ugovora. Tumačenje koje bi arbitraža dala u nekom slučaju, bilo bi obavezno za stranke u sporu. Isto pravilo anticipirano je i u odredbi člana 59. Statuta Međunarodnog suda pravde, prema kojem: „Odluka Suda ima obaveznu snagu samo prema strankama u sporu i u odnosu na taj poseban slučaj“. Navedenim pravilom priznaje se da u međunarodnom pravu ne postoji sistem precedentnog prava, pa se svaka odluka međunarodnog pravosudnog organa odnosi isključivo na jedan spor i na stranke koje su u sporu učestvovalе (*sententia facit jus inter partes*). Odluke međunarodnih pravosudnih tela međutim, u određenim situacijama mogu imati i širi značaj od značaja za strane u sporu. In

21 Nadležnost međunarodnog pravosuđa takođe je predviđena i Rimskim ugovorom Evropskih zajednica. U okviru Saveta Evrope, Evropski sud za ljudska prava ima dvostruku nadležnost. Videti: N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 255.

concreto, pomenute odluke mogu se uzeti za pomoćne izvore međunarodnog prava (primera radi, to je moguće na osnovu člana 38. stav 1. tačka d, Statuta Međunarodnog suda pravde).²² Tumačenje međunarodnih ugovora u tim situacija proširuje se „incidentnim putem“.²³ Poseban značaj navedena mogućnost ima kod podeljenog tumačenja višestranih ugovora pred Međunarodnim sudom pravde, kada sporom nisu obuhvaćene sve strane ugovornice. Prema propisanom pravilu iz člana 63. Statuta, Sud će u pomenutim situacijama presuditi ne samo o neposrednim pretenzijama i zahtevima stranaka u sporu, nego će dati i obavezno tumačenje koje odgovara opštim kriterijumima tumačenja ugovora. Da ne bi došlo do prejudiciranja na štetu trećih strana, Sud će preko generalnog sekretara Ujedinjenih nacija pozvati, odnosno obavestiti ostale ugovornice koje nisu stranke u sporu da bi im se na taj način pružila mogućnost da intervenišu u postupku. Presuda koju bi Sud doneo u ovom slučaju, bila bi obavezna i za državu „intervijenta“. Jednom rečju, učešće trećih država sprečava tumačenje koje bi bilo presedan na štetu trećih, te se na taj način ograničava slaba strana tumačenja kojim bi se njegovo dejstvo proteglo i na treće. Navedenim načinom omogućava se svim stranama ugovornicama da doprinesu da sudsko tumačenje bude što objektivnije i pravilnije.²⁴ Međutim, pitanje je, da li države

22 Stevan Đorđević, „Pomoćni izvori međunarodnog prava“, *Sudska praksa*, Beograd, 1995, br. 5, str. 51.

23 Tumačenje „incidentnim putem“ iznosi se u razlozima i motivima, a ne u dispozitivu odluke. Očigledno postoji suprotnost slučaju kada je tumačenje ugovora neposredan povod za uspostavljanje nadležnosti suda. Tumačenje „incidentnim putem“ neće imati dejstvo za budućnost i činiće prost sudski presedan ne vezujući kasnije ni sud ni stranke. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, str. 248. Međunarodni sudovi sreću se s određenim slučajevima tumačenja ugovora u situacijama koje se ne mogu kvalifikovati za sporove. Tako se tumačenje ugovora može postaviti već prilikom donošenja odluke suda o nadležnosti (tumačenja ugovora kojim se zasniva nadležnost). U pomenutom slučaju, sadržina drugog ugovora služi sudu kao osnov za donošenje odluke o sporu. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 344–345.

24 Smatra se da bi u suprotnom slučaju, ako se treće države ne bi odazvale pozivu Suda, tumačenje, odnosno presuda za njih bila neobavezujuća. Međutim, sam autoritet Suda doprinosi da navedeno tumačenje pređe okvire koji su određeni članom 59. Statuta Suda po kojem, presuda vezuje samo strane u sporu. Treće ugovornice u nekom budućem sporu oko istog ugovora neće biti vezane čak i onda, ako se u sporu pojave pred Sudom. Sud nije pravno vezan ranijim tumačenjem, ali vrlo je malo verovatno da bi od njega odustao ili odstupio, osim ako za to nema ozbiljnijih razloga. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 336–338.

ugovornice odvojeno mogu postići bolje rezultate, imajući u vidu da mnoge vanpravne činjenice mogu imati prevashodan značaj. U savremenom međunarodnom pravu postoji tendencija da se u tekst ugovora unese odredba kojom se u slučaju izbijanja spora oko tumačenja ugovora ugovara pravosudna nadležnost (tzv. kompromisne klauzule). Pomenuta tendencija do sada nije dobila karakter norme *erga omnes*. Važno bi bilo uočiti da u međunarodnom pravu ne postoji obavezna nadležnost ni jednog međunarodnog pravosudnog organa. Uloga kompromisnih klauzula u pogledu sporova oko tumačenja ugovora, otuda je afirmativna, budući da se njenim uglavljivanjem u tekst ugovora omogućava izvršavanje ugovora, ali se ujedno utiče i na pozitivan razvoj savremene međunarodne ugovorne prakse.

c) Tumačenje međunarodnih organizacija
i drugih međunarodnih tela

Međunarodne organizacije ponekad dolaze u situaciji da tumače delove svojih ustavnih akata. U doktrini se navedeno tumačenje naziva „međunarodnim organizacionim tumačenjem“ ili „izvršnim tumačenjem“. Nazivi međutim, nisu šire prihvaćeni u doktrini i praksi.²⁵ Pravilo je, da svaki organ međunarodne organizacije tumači delove konstitutivnog akta koji se odnose na njegovu nadležnost. Problem nastaja kada su pojedine odredbe različito tumače od raznih organa iste organizacije ili kada nema izričitih odredaba o tumačenju konstitutivnih akata međunarodnih organizacija. Da bi se izbegle poteškoće u tumačenju, Generalna skupština Ujedinjenih nacija pozvala je sve organe svetske organizacije i specijalizovanih agencija da sve eventualne sporove u vezi tumačenja sopstvenih akata podnesu Međunarodnom sudu pravde (rezolucija 171/II iz 1947. godine). U okviru Generalne skupštine same članice odlučuju o tumačenju pojedinih pitanja. Pritom se usvajaju tzv. interpretativne rezolucije koje se razlikuju od tumačenja koja daju organi svetske organizacije. S obzirom na subjekte tumačenja, smatra se da tumačenje daju strane ugovornice. Ne bi se moglo ozbiljnije protivrečiti nadležnosti organa međunarodnih organizacija da tumače njihove konstitutivne akte. Međutim, moglo bi se s pravom polemisati o obimu tih nadležnosti i o značaju tako datih tumačenja. Izvesni konstitutivni akti međunarodnih organizacija sadrže izričite odredbe prema kojima

25 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 247–248.

postoji obaveza sprovođenja prethodnog postupka u okviru arbitražnih ili sudskih organa, a potom i glavnog postupka u sporovima između država u vezi funkcionisanja međunarodnih organizacija. Posebne kompetencije prenose se na izvršne organe organizacije, savete, plenarne organe ili pak, šefove država članica organizacije. U poslednje pomenutom slučaju, moguće je da prilikom tumačenja ugovora prevlada političko opredeljenje nad pravnom argumentacijom. Takođe, usled odsustva striktno hijerarhije između organa organizacije i nedostatka upućivanja na određeni sudski organ (*renvoi*), mogući su pristrasni stavovi. U Ujedinjenim nacijama postojalo u izvesnim kriznim situacijama razilaženje u pogledu tumačenja pojedinih odredbi Povelje (na primer, u slučaju usvajanja rezolucije poznate pod nazivom „Ujedinjeni za mir“, kojom je rešen sukob nadležnosti između Generalne skupštine i Saveta bezbednosti).²⁶ Razlozi su bili više volontaristički, negoli pravni. Konkretni značaj datih tumačenja varira u zavisnosti od vrste i autoriteta organa koji daje tumačenje, kao i mogućnosti pozivanja na sopstvene odluke. U doktrini se zato postavilo pitanje, da li tumačenja organa međunarodnih organizacija imaju „autentičnu vrednost i koji je rizik da se tim tumačenjima posredno ne revidira osnovni konstitutivni akt organizacije? Polazeći od prezumpcije da je verodostojno ono tumačenje koje dolazi od subjekata koji su ugovor zaključili, smatra se da ne bi trebalo da bude sumnje da organi međunarodnih organizacija imaju pravo da daju autentično tumačenje ugovora. Tumačenja međunarodnih organizacija češća su nego što se stvarno misli. Brojnost tih tumačenja jasno se ne uočava u praksi, budući da strane ugovornice, članice tih organizacija i tela, obično ne stavljaju primedbe na donesena tumačenja. Pa ipak, u nekim situacijama dolazi do razilaženja u tumačenju međunarodnih organizacija i tela u odnosu na tumačenja država ugovornica.²⁷ Problemi oko tumačenja međunarodnih organizacija

26 Povod usvajanja rezolucije bila je agresije Severne na Južnu Koreju. Savet bezbednosti bio je blokiran zbog odbijanja Sovjetskog Saveza da učestvuje u njegovom radu, zbog čega je na inicijativu Sjedinjenih Američkih Država, Generalnoj skupštini preneto funkcionalno ovlašćenje iz nadležnosti Saveta bezbednosti. Rezolucija Generalne skupštine br. 377 (V) od 3. novembra 1950. godine, poznata kao rezolucija „Ujedinjeni za mir“, bila je značajan presedan koji je dopunio postojeći proceduralni sistem kolektivne bezbednosti predviđen Poveljom Ujedinjenih nacija. Videti: Duško Dimitrijević, *Reforma Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija*, op.cit., str. 209.

27 U radu Ujedinjenih nacija bilo je više pomenutih slučajeva (na primer, stvaranje Male skupštine tzv. prelaznog komiteta koji bi trebalo da zameni Generalnu skupštinu Ujedinjenih nacija u pogledu izvesnih nadležnosti, bilo je

dobijaju posebnu važnost u situacijama kada usvojene rezolucije ili drugi akti nemaju obavezan karakter ili zato što se između međunarodnih organizacija primenjuju njihova unutrašnja pravila bez mogućnosti direktne intervencije država članica. U mnogim slučajevima tumačenja se podvode pod tzv. politička tumačenja, pri čemu se upotrebljavaju različite tehnike (na primer, funkcionalna i dinamička tumačenja).²⁸ Politička tumačenja čine se da bi tumačenja u okviru međunarodnih organizacija dobila posebne odlike i značaj. U praksi postoji mišljenje da čak, i kada postoji čitanje osnovnog ugovora međunarodne organizacije, trebalo bi prihvatiti za merodavno tumačenje njenih organa. Na izneti način omogućava se izvršavanje propisanih funkcija i zadataka međunarodnih organizacija.²⁹ Jednakim pravcem kreće se i praksa Ujedinjenih nacija. U odsustvu centralizovanog sistema tumačenja Povelje, međunarodna praksa izjasnila se da Povelju valja da tumače organi koji su pozvani da je primenjuju.³⁰ Pomenuti pristup otvorio je prostor za stvaralačko tumačenje nadležnosti organa svetske organizacije i za primenu koncepta o rezidualnim ovlašćenjima (*implied powers theory*), koja neposredno nisu propisana Poveljom, a koja proizilaze iz širokog ciljnog (teleološkog, funkcionalnog) tumačenja Povelje ili

neprihvatljivo za mnoge države; rezolucija „Ujedinjeni za mir“ iz 1950. godine, u korejskom sukobu i njen pravni značaj; odnos Generalne skupštine i drugih organa svetske organizacije to jest, tumačenje unutrašnjeg pravilnika Generalne skupštine; odsustvo sovjetskog delegata u Savetu bezbednosti 1950. godine i pravna priroda donetih odluka u njegovom odsustvu, i dr.). Takvih protivrečnih tumačenja bilo je i u okviru Društva naroda između dva svetska rata. Među novijim primerima ističe se pitanje zakonitosti obrazovanja Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju iz 1993. godine, u vezi sa nadležnošću Saveta bezbednosti.

- 28 Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, p. 249. U doktrini se navodi primer tumačenja Sporazuma o sedištu Ujedinjenih nacija iz 1947. godine, izazvan odbijanjem američke vlade da izda vizu za ulazak na svoju teritoriju nekim predstavnicima nevladinih organizacija.
- 29 L. Ehrlich, „L' interpretation des traités”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1928, vol. 24, pp. 1-145.
- 30 Hambro Pollux, „The Interpretation of the Charter”, *British Yearbook of International Law*, 1946, vol. 23, p. 54. Pomenuti pristup otvorio je prostor za stvaralačko tumačenje Povelje i za primenu koncepta o rezidualnim ovlašćenjima koja nisu propisana neposredno u Povelji, ali koja proizilaze iz širokog tumačenja odredbi Povelje ili „uobičajene prakse“. Teorija o rezidualnim ili impliciranim ovlašćenjima primenjivana je u praksi Saveta bezbednosti kako bi se stvorila osnova za donošenje odluka koje nisu bile prihvatljive za sve države članice svetske organizacije, ali, koje su odgovarale opštim međunarodnim kretanjima i interesima šire međunarodne zajednice.

„uobičajene prakse“.³¹ Valja međutim zapaziti da tumačenje Povelje nije nikad bilo irelevantno za države pozvane da je sprovede u praksi, a još manje za doktrinu međunarodnog prava čiji je to prvenstven zadatak oduvek i bio. Međutim, ovom trenutku, mora se prihvatiti da se radi o jednom mnogo delikatnijem pravničkom poduhvatu koji ne zahteva samo poznavanje pravila tumačenja, već i poznavanje kontinuiteta delovanja Ujedinjenih nacija i njegovih organa, kao i evoluciju primene Povelje u praksi. Kao živ instrument, Povelja predstavlja okvir svetske organizacije koji se svakodnevno ispunjava praksom njenih organa.³² U tom smislu, Međunarodni sud pravde nije oklevao da tumači Povelju u više savetodavnih mišljenja datih na zahtev Generalne skupštine i Saveta bezbednosti, odnosno specijalizovanih agencija Ujedinjenih nacija (član 96. Povelje).³³ Najzad, tumačenje međunarodnih ugovora može da se poveriti pojedinim međunarodnim telima ili organima na osnovu stipulisanja tzv. kompromisnih klauzula, ukoliko se po predmetnim pitanjima ne bi postigla saglasnost neposrednim diplomatskim pregovorima (na primer, mirovnim ugovorima zaključenim nakon Prvog

-
- 31 Međunarodni sud pravde zauzeo je stav da Ujedinjene nacije imaju ovlašćenja van ovlašćenja izričito navedenih u Povelji, a koja su neophodna radi ostvarivanja njenih funkcija. Videti: “Reparation for injuries suffered in the service of the UN”, *International Court of Justice Reports*, 1949, pp. 174, 182-183.
- 32 Duško Dimitrijević, *Reforma Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, *op.cit.*, str. 35-170. Tumačenje prakse Saveta bezbednosti zahteva izvesno, analizu njegovih funkcionalnih ovlašćenja zahvaljujući kojim su učvršćeni i dograđeni postojeći principi i pravila uokvirena Poveljom, kao pravnom osnovom na kojoj počiva opšte međunarodno pravo (*corpus juris gentium*). Umnogome takav pristup odstupa od pravila ustanovljenog na osnivačkoj konferenciji Ujedinjenih nacija, da tumačenja glavnih organa svetske organizacije moraju biti praćena konsensusom. Videti: N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 255-257.
- 33 “Competence of the General Assembly for the Admission to the U.N”, *International Court of Justice Report*, 1950, pp. 8-9; “Effect of Awards of compensation made by the U.N. Administrative Tribunal”, *Ibid.*, 1954, p. 47; “Certain Expenses of the United Nations (Art. 17, para. 2 of the Charter)”, *Ibid.*, 1962, pp.159-161; “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolutinon 276”, *Ibid.*, 1971, p. 22. U Savetodavnom mišljenju Međunarodnog suda pravde u slučaju „Svetska zdravstvena organizacija” iz 1996. godine, potvrđuje se pravo Skupštine Svetske zdravstvene organizacije da odlučuje o svojoj nadležnosti na osnovu Ustava Organizacije da li će uputiti zahtev za savetodavno mišljenje Sudu. Takođe, potvrđuje se u ovom savetodavnom mišljenju, da je na samom Sudu obaveza da vodi računa da li su ispunjeni uslovi za njegovu nadležnost da dâ traženo mišljenje. Videti: “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons Opinion”, *Ibid.*, p. 83; Videti. N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 256.

svetskog rata bilo je predviđeno formiranje komisije koja će se baviti pitanjem reparacija i nadoknade ratne štete).

d) Doktrinarno tumačenje

Doktrinarno tumačenje ne predstavlja obavezno tumačenje za strane ugovornice zbog čega se često naziva i nezvaničnim tumačenjem. Neki internacionalisti isključuju doktrinarno tumačenje iz klasifikacije tumačenja, upravo uzimajući u obzir njegovu pravnu neobaveznost. Međutim, iako je doktrinarno tumačenje nezvaničnog karaktera, tumačenje nije bez bilo kakvog značaja. Tim pre, jer mišljenja izražena u doktrini najpozvanijih stručnjaka javnog prava raznih naroda, u sporovima pred Međunarodnim sudom pravde oko tumačenja ugovora služe kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila, drugim rečima imaju vrednost pomoćnih izvora međunarodnog prava (član 38. stav 1, tačka d. Statuta Međunarodnog suda pravde). Iz doktrinarnih tumačenja otuda se može saznati koje norme međunarodnog prava postoje, kakvo značenje imaju i koji im je pravni domet u međunarodnoj praksi. Ugovore mogu tumačiti stručnjaci za međunarodno pravo, ugledni profesori međunarodnog prava, pravni savetnici u ministarstvima spoljnih poslova, ali i druga lica koja se profesionalno bave proučavanjem međunarodnog prava.³⁴ *In extenso*, u doktrinarna tumačenja spadaju i tumačenja pojedinih instituta ili udruženja na međunarodnom planu (na primer, *International Law Association, Institute de Droit International, American Institute, Carnegie Endowment for International Peace, Académie de Droit International, i dr.*). Premda se navedene asocijacije uglavnom bave proučavanjem međunarodnog prava, njihov rad se ispoljava i na planu izmene postojećeg prava *de lege ferenda*, i aktivnosti u oblasti tumačenja međunarodnopravnih pravila, čime su često bila povod za preduzimanje akcija država i međunarodnih organizacija na zvaničnoj kodifikaciji, a time i progresivnom razvoju pozitivnopravnih rešenja.

4. Pravila tumačenja

Predlog da se utvrdi sistem pravila o tumačenju ugovora u doktrini i praksi nije jednodušno prihvaćen. Prilikom kodifikacije prava ugovora,

34 Stevan Đorđević, „Pomoćni izvori međunarodnog prava“, *op.cit.*, str. 53.

pravila tumačenja nisu pominjana posebno, s obzirom da nije postojala saglasnost. U doktrini takođe, ne postoji jedinstveno stanovište o pravilima tumačenja. S jedne strane smatra se da je moguće izgraditi sistem pravila tumačenja, a sa druge strane, budući da ne postoji prvenstvo između pravila tumačenja, njihovo utvrđivanje ne bi bilo korisno, štaviše, bilo bi iluzorno. Kako za neke internacionaliste tumačenje ne predstavlja nauku, već veštinu, *a fortiori*, tumačenje ne bi trebalo da bude podvrgnuto izričitim i strogim pravnim pravilima.³⁵ Između navedenih opozitabilnih mišljenja, postoji i nešto umerenije mišljenje prema kome se priznaje nužnost postojanja određenih pravila tumačenja. Naime, smatra se da bi to mogla biti opšta pravna načela i pravila koja su dobila podršku u unutrašnjem i u međunarodnom pravu. Navedena načela i pravila koriste se u prvom redu u praksi međunarodnih sudskih organa. Kako su pravosudni organi nezavisni u primeni međunarodnog prava, oni imaju diskrecionu mogućnost da primene neko od načela ili pravila tumačenja ugovora onako kako dati slučaj zahteva.

U doktrini i jurisprudenciji često dolazi do pozivanja na pravila tumačenja, mada se iz konteksta njihove upotrebe ne može sa sigurnošću utvrditi postojanje nekog izgrađenog sistema prema kojem bi se pravila primenjivala.³⁶ Stoga se opravdanja za njihovu upotrebu traže u nekom od idejnih polazišta koja se zasnivaju na tzv. voluntarističkoj orijentaciji ili na tzv. objektivističkom pristupu. U prvom slučaju ima se u vidu prednost ili prevlast subjektivnog karaktera međunarodnog prava, koji omogućava slobodu akcije u pogledu tumačenja ugovora prema stranama ugovornicama. U drugom slučaju pak, daje se izričito prvenstvo objektivnim vidovima tumačenja ugovora koji se ispoljavaju u nezavisnosti u odnosu prema stranama ugovornicama.³⁷ S obzirom na uočenu fluidnost koja postoji u među-

35 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, p. 291.

36 Upućujemo na *trete* profesora Rousseana, koji je pažljivo i sistematski, izučavajući doktrinu, sudsku i zakonodavnu praksu, sakupio ta pravila i izložio ih kao celinu. Takođe, neka od ovih pravila se pominju i u izveštaju Komisije za međunarodno pravo. Videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 237–246; Stevan Đorđević, „Opšta pravna načela prosvetljenih naroda kao izvor međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3/95, str. 169–171.

37 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *op.cit.*, str. 262. Po piscima, po objektivističkoj koncepciji, ugovor se smatra kao „pravni pokrivač društvene stvarnosti”. Iz ovog razloga u tumačenju ugovora se koriste objektivna sredstva tumačenja. Na taj način ovaj pristup vodi tumača u izvesnu nezavisnost u pogledu strana ugovornica.

narodnoj praksi, zadržaćemo se na analizi samo nekih od najvažnijih pravila tumačenja.

i) Načelo savesnosti (bona fide)

Načelo *bona fide* predstavlja jedno od osnovnih pravila, ne samo u tumačenju ugovora, već i u drugim različitim situacijama stvaranja i sprovođenja međunarodnih pravila i odluka.³⁸ Shvaćena kao standard ponašanja, savesnost se primenjuje i na one odnose, koji su predmet međunarodnih ugovora. Postupanje u dobroj veri (fr. *de bonne foi*, eng. *in good faith*), ima odlučujući značaj u svim fazama razvoja ugovornih odnosa, počevši od njegovog zasnivanja, preko izvršenja, pa sve do prestanka. Tumačenje ugovora u dobroj veri polazi od pretpostavke da su strane ugovornice prilikom zaključenja ugovora poštovale pravila međunarodnog prava. U tom smislu, načelo određuje okvire postupanja strana ugovornica prilikom ispunjavanja obaveza dajući prevagu duhu i cilju ugovora nad izričitim značenjem izraza koji su uneti u ugovorne odredbe. Budući da pravilo zahteva istraživanje namere strana ugovornica, pravilo je istovremeno psihološko i etičko. Namera strana ugovornica diktirana je dvostrukom obavezom: poštovanjem državnog suvereniteta i poštovanjem pravila *pacta sunt servanda*. S obzirom na navedene kriterijume, prvenstvo se daje činjenicama koje najbolje osvetljavaju nameru strana ugovornica.³⁹ Načelo *bona fide* ispoljava se neposredno kao relativno samostalni element pravila *pacta sunt servanda*, dok se u posrednoj funkciji pojavljuje u zajednici sa drugim načelima međunarodnog prava.⁴⁰ Pravilo je dobilo potvrdu i u međunarodnoj praksi.⁴¹ Iz prakse i potiče mišljenje da je tumačenje na

38 Milan Marković, „Savesno ispunjavanje obaveza preuzetih u skladu s Poveljom“, u: *Kodifikacija principa aktivne miroljubive koegzistencije*, Beograd, 1969, str. 368.

39 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *op.cit.*, str. 257. Navodi se praksa Međunarodnog suda pravde u slučaju Konvencije o genocidu iz 1948. godine, gde je Sud istakao da je pravilo sačuvalo vrednost nespornog načela. Videti: „Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide“, *International Court of Justice Reports*, 1951, p. 21.

40 Zoran Radivojević, *Poštovanje međunarodnih ugovora*, *op.cit.*, str. 92.

41 „Case Concerning Rights of Nationals of the USA in Morocco“, *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 212. Međunarodni sud pravde zbog teškoća u postupku dokazivanja *mala fide*, pribegao je istraživanju nespojivosti međunarodnih ugovora i unutrašnjih propisa. Videti: „Case Concerning the Application of the Convention of 1902 governing Guardianship of Infants“, *Ibid.*, 1958, pp. 67, etc.

osnovu dobre vere, „logika u službi prava”. Pomenuti pristup prilikom tumačenja ugovora omogućava jasan oslonac, bez obzira na okolnosti slučaja i želju strana ugovornica da se angažuju u meri u kojoj smatraju da su prihvatile prava i obaveze iz određenog ugovora. U tom smislu, pravilo predstavlja i korektiv, koji onemogućava neracionalna ili apsurdna rešenja.⁴²

ii) Načelo korisnog dejstva

Načelo korisnog dejstva izražava se u doktrini kao „pravilo efektivnosti ugovora” ili kao „pravilo o efektivnom tumačenju” (*ut res magis valeat quam pereat*). U praksi postoji granica u primeni načela korisnog dejstva, pa tumačenje koje jednu odredbu ili akt čini ništavim ili bez dejstva, nije efektivno i ne može se prihvatiti. Bilo kakva izmena, ispravka ili dopuna teksta ugovora pod izgovorom maksimiziranja dejstva ugovora ne bi bila pravno korektna. Budući da bi načelo korisnog dejstva trebalo da doprinese efikasnosti u tumačenju ugovora, pretpostavlja se da su strane ugovornice zaista stipulisale određenu odredbu u ugovoru. Tumačenjem predmetne odredbe valjalo bi izabrati samo onu mogućnost koja bi dovela do efektivne primene ugovora, odnosno koja bi dovela do situacije da ugovor dobije „praktična dejstva”. Predmetno pravilo o efektivnom tumačenju ugovora ne bi trebalo koristiti na način koji bi proizveo protivrečnost u odnosu na druge elemente ugovora. Drugim rečima, tumačenje ne bi trebalo da protivreči slovu i duhu ugovora to jest, njegovom predmetu i cilju. Tumačiti se mora tako, da ugovorne odredbe imaju smisla. Suprotno bi bilo pravilima tumačenju da se tumačenjem pojedinih odredaba ugovora onemogućava njegovo dejstvo. Pomenuto stanovište potvrđeno je i u međunarodnoj jurisprudenciji.⁴³

42 Ian Sinclair, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, *op.cit.*, p. 120.

43 “Case Concerning the Factory of Chorzow”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series B, N° 15, pp. 24, etc.; “Greco-Bulgarian Communities Case”, *Ibid.*, 1930, Series B, No 17, p. 19; “Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex”, *Ibid.*, 1932, Series A/B, No 46, p. 23; “Corfu Channell Case”, *International Court of Justice Reports*, 1949, p. 24; “Interpretation of Peace Treaties Cases” (Second Phase), *Ibid.*, 1950, p. 229; Primena pravila prihvaćena je i u jurisprudenciji Evropskog suda pravde u okviru Evropske unije u kome je teleološko ili funkcionalno tumačenje prihvaćeno kao jedno od osnovnih metoda tumačenja ugovora. Sklonost ka širem tumačenju predmeta i ciljeva ugovora pokazuje i Evropski sud za ljudska prava koji polazi od shvatanja da je Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama „živ instrument”. Videti: Vesna Crnić-Grotić, *Pravo međunarodnih ugovora*, *op.cit.*, str. 145, 147.

iii) Načelo prema kojem nema mesta tumačenju onoga što nema potrebe da se tumači

U međunarodnoj praksi pre usvajanja Bečkih konvencija o pravu ugovora bilo je usvojeno pravno načelo da nije dozvoljeno tumačiti ono što nema potrebu da se tumači (*in claris non fit interpretatio*).⁴⁴ Ako je tekst ugovora sam po sebi dovoljno jasan, otud se smatralo da ne postoji potreba da se pribegava raznim metodama tumačenja da bi se došlo do pravog smisla ugovornih odredaba. *In concreto*, tumačenje nije dozvoljeno, ako je tekst ugovora dovoljno jasan po sebi, tako da nije potrebno rasvetljavati značenja i domašaj pojedinih njegovih odredbi.

iv) Restriktivno i ekstenzivno tumačenje

U savremenom međunarodnom pravu, često se dešava da strane ugovornice stipulišu odredbu u ugovoru kojom upućuju na postupak restriktivnog tumačenja. Pomenutoj vrsti tumačenja ima mesta samo kada postoji sumnja o značenju i dometu pojedinih odredaba izuzetnog karaktera. Tako, otežavajuće odredbe (tzv. odiozne), po pravilu se uvek tumače restriktivno. Olakšavajuće odredbe (tzv. favorabilne), zahtevaju ekstenzivno tumačenje.⁴⁵ Usko tumačenje više je zastupljeno u praksi od ekstenzivnog ili širokog tumačenja. Potvrdu za navedenu tvrdnju daje i međunarodna jurisprudencija u kojoj se uglavnom restriktivno tumače odredbe ugovora o određivanju nadležnosti ili utvrđivanju materijalnih pravnih pravila.⁴⁶ *In specie*, restriktivno tumačenje u korist obavezane strane ne bi smelo da koči progresivni razvoj međunarodnog

44 Emmerich de Vattel, *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, 1758, vol. II, chap. XVII (*The Law of Nations or the Principles of Natural Law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereign*, Carnegie Institution, Washington, 1916).

45 Takve su, primera radi, odredbe ugovora u korist i na štetu trećih. Restriktivno tumačenje najčešće ima supsidijarno dejstvo, isključivo korisno za osvetljavanje nejasnih i dvosmislenih odredaba, posebno u slučajevima kada bi drugačije tumačenje bilo otežavajuće za neku od strana ugovornica.

46 Pravila o nadležnosti uvek se restriktivno tumače (na primer, kod ugovora-kompromisa o rešavanju spora, kod konvencija o potraživanjima, kod ugovora kojima se stvara jedan međunarodni sudski organ, i dr.). Suprotna praksa nešto je ređa i može se zanemariti. Tumačenje materijalnih pravila podleže takođe tumačenju *stricto sensu*, u slučajevima koji dovode do derogacije, odstupanja ili ograničavanja od opštih načela, potom kod odredaba koje se tumače ili analiziraju kao ograničenja suvereniteta države, kod odredaba o jednostranom odricanju od prava žalioca u vršenju prava u oblasti međunarodne odgovornosti, i dr.

prava i da umanjuje domašaj ugovora. Budući da ne postoje čvrsta pravila o postupku korišćenja restriktivnog i ekstenzivnog tumačenja, oba tumačenja koriste se isključivo kao pomoćna pravila u situacijama kada drugih pravila nema.

v) Pribegavanje analogiji

Analogiji se pristupa u slučaju popunjavanja pravnih praznina (*lacuna juris*) ili otklanjanja nejasnosti ugovornih odredaba. Pozivanje na analogiju moguće je uz korišćenje komparativnog metoda tumačenja ugovora, kada se na osnovu sličnosti vrši pozivanje na drugu odredbu istog ugovora (tzv. unutrašnja analogija), odnosno kada se vrši pozivanje na unutrašnju pravnu praksu koja odgovara istovetnim okolnostima koje se odnose na konkretnu odredbu iz ugovora (tzv. spoljna analogija). Pribegavanje analogiji predstavlja često pravilo u međunarodnoj praksi. Međunarodna doktrina neblagonaklono se odnosi prema ovom postupku iz razloga što širokom i neselektivnom upotrebom analogije može doći do nastanka novih normi sa kojima se izlazi iz okvira tumačenja postojećih odredaba ugovora.⁴⁷

vi) Uzimanje u obzir namere strana ugovornica

U međunarodnoj jurisprudenciji sprovodi se postupak tumačenja međunarodnih ugovora od momenta kada se postavlja pitanje njegove dalje primene. Kroz tumačenje ugovora trebalo bi da se pokaže na koji su način strane ugovornice shvatile ugovor, odnosno kakva im je bila namera pri zaključenju ugovora i preuzimanju prava i obaveza. Za pomenuti postupak postoje znatna ograničenja u međunarodnoj praksi. Zbog neujednačenosti u pristupu, nije retkost da se tumačenjem volje

47 Polazeći da tekst ugovora može biti jasan, nejasan ili da ne sadrži odgovarajuće odredbe, analogija može imati potvrđujuću, dopunsku ili stvaralačku ulogu i funkciju. Samo poslednja funkcija došla bi pod udar loših strana analogije. U doktrini se navode slučajevi korišćenja analogije: 1) analogija se koristi da bi se potvrdile okolnosti koje su već izvedene drugim metodima tumačenja; 2) analogija se koristi da bi se pojasnile nejasne ili nepotpune odredbe i, 3) analogija se koristi da bi se ispunile praznine ugovornih odredaba kojima se reguliše materija koji je predmet spora i tumačenja. U poslednjem slučaju, mora se postupiti mudro i tu postoje najviše primedaba i suprotstavljanja u doktrini, posebno ako se pozajmljuju pravila i tehnika koju upotrebljava analogija prisutna u unutrašnjem pravu. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 275–278.

strana ugovornica u postupku obavezivanja, postiže rezultat do kojeg bi se inače došlo i drugim sredstvima tumačenja ugovora.⁴⁸

5. Pristupi i metodi tumačenja

U zavisnosti od značaja koji se pridaje pojedinim elementima tumačenja ugovora, u međunarodnom pravu postoje različiti pristupi i metodi.⁴⁹ Tako, međunarodnopravna doktrina najčešće prihvata subjektivni i objektivni pristup tumačenja.⁵⁰ U prvom slučaju polazi se od subjektivnih činilaca u tumačenju ugovora to jest, od namere strana ugovornica ili njihove zajedničke volje, dok se u drugom slučaju ocenjuju objektivni elementi poput teksta ugovora. Metodi tumačenja rezultat su podele na različite pristupe u tumačenju ugovora. U suštini, metodi tumačenja predstavljaju postupke kojima se istražuje jedan od bitnih elemenata za tumačenje ugovora. Međunarodna praksa često kombinuje ili naizmenično upotrebljava različite metode tumačenja ugovora, već u zavisnosti od predmeta tumačenja. U primeni metoda tumačenja koriste se i pomoćna sredstva koja obuhvataju pravila i posebne postupke pomoću kojih se utvrđuju elementi bitni za tumačenje ugovora (na primer, pomoću pripremljenih radova moguće je utvrditi nameru strana ugovornica).⁵¹

U više slučajeva u međunarodnoj jurisprudenciji, sudovi su se pozivali na opšta načela tumačenja ugovora prisutna u unutrašnjoj

48 U sudskoj praksi pomenuti postupak ima posebnu primenu u slučaju dvosmislenih odredaba, kada se koristi pod uslovom da odgovara zajedničkoj nameri strana ugovornica izraženoj u ugovoru. Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 281, 283.

49 Iako u doktrini postoje različite škole tumačenja ugovora, elementi pristupa i elementi metoda često se mešaju. U ranijoj doktrini prenosila su se rešenja iz Rimskog privatnog prava. Dugo vremena problem tumačenja se zanemarivao kroz isticanje specifičnosti koje važe za međunarodno pravo. Danas se čine pokušaji da se sistematsko ispitivanje problema veže sa tendencijom progresivnog razvoja međunarodnog prava.

50 U doktrini se pominje i nešto suptilnija podela koja pored subjektivne metode, razrađuje još dve metode – tekstualnu (egzegetičku) i teleološku (ciljnu, objektivnu) metodu tumačenja. Videti: Louis Cavaré, *Le droit international public, op.cit.*, vol. II, pp. 91, etc; Gerald Fitzmaurice, *The Law and Procedure of the International Court of Justice*, Grotius, Cambridge, 1986, vol. I, p. 43.

51 Vladimir Đuro Degan, *L'interprétation des accords en droit international, op.cit.*, pp. 70, etc. Prof. Degan deli metode tumačenja prema predmetu tumačenja na subjektivni, tekstualni i funkcionalni metod, gde svaka metoda ima sopstvena sredstva tumačenja.

pravnoj praksi.⁵² Pored sudskog tumačenja značajne su i interpretacije ministarstava inostranih poslova država ugovornica koje su predstavljale neku vrstu smernica u implementaciji ugovornih odredaba. Međutim, sva kvalifikovana pravila tumačenja koja određuju pristup i metode tumačenja imaju više značenje logičkih pravila ili pravila dobrog rezonovanja, negoli što pravno obavezuju strane koje vrše tumačenja. Generalno uzevši, primena velikog broja načela i pravila počiva na diskrecionoj, a ne na pravno obaveznoj osnovi. Tumačenja ugovora u izvesnoj meri pripada umetnosti, a ne egzaktnoj nauci. U pomenutom smislu najdalje je otišao Institut za međunarodno pravo, koji je na zasedanju u Grenadi 1956. godine, usvojio posebnu rezoluciju u kojoj je formulisao neke principe od značaja za tumačenje međunarodnih ugovora.⁵³

i) Subjektivni i objektivni pristup

Sušтина subjektivnog pristupa sastoji se u pronalaženju namere ugovornih strana, odnosno zajedničke volje koja je postojala u momentu zaključenja ugovora. Pristup polazi od pretpostavke da je ugovor samo spoljna manifestacija saglasnosti volja strana ugovornica, a da se na volju ne može uvek sa sigurnošću osloniti. S tim u vezi, ne bi trebalo mešati verovatnu nameru s izraženom namerom.⁵⁴ Cilj subjektivnog pristupa jeste dovođenje u sklad uobičajenog značenja reči upotrebljenih u tekstu ugovora sa stvarnom namerom strana ugovornica. Na putu istraživanja stvarne namere strana ugovornica, subjektima koji tumače ugovor stoje na raspolaganju pripremni radovi (*travaux préparatoires*). Na najveće teškoće subjektivni pristup nailazi kada hoće da za namere

52 Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties, op.cit.*, p. 366. Autor navodi da načela predstavljaju samo smernice u kom pravcu ide namera strana ugovornica, ali da *prima facie*, ista se mora povući pred suprotnim dokazima.

53 *Annuaire de l'Institut de Droit International*, 1956, vol. 46, p. 358. U pomenutoj rezoluciji Instituta ističe se da tekst ugovora predstavlja osnov njegovog tumačenja. Pritom se oslonac traži još u nameri strana ugovornica, u predmetu i cilju ugovora i u pripremnim radovima. Uporediti još: *Ibid.*, 1950, vol. 43/I; *Ibid.*, 1952, vol. 44/II; *Ibid.*, 1956, vol. 46.

54 Istraživanje namere strana ugovornica našlo je primenu u unutrašnjem pravu, naročito kod tzv. ugovora-pogodbi (kontraktuelnih ugovora). Subjektivnim pristupom u tumačenju istražuje se stvarna namera strana ugovornica. Ako bi se „verovatna namera“ poistovetila sa stvarno izraženom namerom, došlo bi do sukoba sa predmetom i ciljem ugovora. Do pomenute situacije ne bi trebalo da dođe kada je tekst ugovora sasvim precizan i jasan.

strana ugovornice veže slučajeve koji ugovorom nisu predviđeni. U pomenutim situacijama, mora se pristupiti pretpostavljenoj nameri strana ugovornica koja nosi u sebi karakter pravne fikcije. S obzirom da se na navedeni način unose voluntaristički elementi u tumačenje ugovora, izražene su ozbiljne kritike na mogućnost primene subjektivnog pristupa.

Tako se izražava kritika da namera strana ugovornica nije isključiv i neophodan činilac u tumačenju ugovora. Kao oslonac za navedenu tvrdnju navodi se da kod ugovora zakona, namera strana ugovornica ne mora uvek biti istovetna s obzirom da ugovori nisu obične pogodbe. Kod višestranih ugovora koji su istovremeno i legislativni ugovori, strane ugovornice razlikuju se po namerama, interesima, motivima i željama, kao i po pravnim, ideološkim i drugim shvatanjima. Uz navedeno, kod višestranih ugovora često dolazi do naknadnog pristupanja tako da se u praksi dešava da strane ugovornice ne znaju za provobitne namere izvornih članica ugovora. Razlika u namerama strana ugovornica ima i kod dvostranih ugovora koji u većini slučajeva predstavljaju ugovore-pogodbe za koje po pravilu, važi subjektivni pristup. Iz svega navedenog proizilazi da subjektivni pristup ne može biti korišćen bez ograničenja. Pristup se međutim, ne može poricati, već ga valja samo oprezno koristiti u praksi. Da bi se istražila namera strana ugovornica trebalo bi koristiti i druga pomoćna sredstva koja služe u tumačenju ugovora. Pre svega, računa se na tekst ugovora koji bi trebalo da posluži kao polazna osnova za objektivni pristup, s obzirom da se njime u većini slučajeva izražava autentična namera strana ugovornica prilikom zaključivanja ugovora. Zadatak objektivnog pristupa skoncentrisan je otuda, na istraživanje elemenata koji su sadržani u samom tekstu ugovora.⁵⁵

ii) Metodi tumačenja

Metodi tumačenja međusobno se razlikuju u zavisnosti od prirode ugovora (na primer, da li su u pitanju ugovori-zakoni ili ugovori-pogodbe, dvostrani ili višestrani ugovori, jednostrani pravni akti,

55 Arnold Duncan McNair, *Law of Treaties*, *op.cit.*, str. 365. McNair konstatuje da je reč o istraživanju dejstva namera ugovornica „izraženoj u rečima koje su stranke upotrebile”; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 292, 298-299. Subjektivni pristup više je prisutan kod tumačenja ugovora-pogodbi, a objektivni pristup kod ugovora-zakona. Kod ugovora-pogodbi, osnovna je namera strana i pripreme radnje, dok kod ugovora-zakona, uzimaju se u obzir tekst ugovora, logička pravila i drugi elementi, već u zavisnosti od slučaja. Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 503.

ugovori u uprošćenoj formi, i dr.). Osnovna razlika koja je prisutna u doktrini, a potvrđena je i u sudskoj praksi, čini se između ugovora-zakona i ugovora-pogodbi. Metodi, ukoliko nisu suprostavljani jedni drugima u odnosu na pomenute dve vrste ugovora, imaju određene specifičnosti. Nešto drugačije shvatanje izražava se u odnosu na podelu ugovora na dvostrane i višestranne. Budući da ne postoji jedinstvena praksa u pogledu navedenih podela ugovora, nije moguće dati ni opšti odgovor u pogledu tumačenja koji bi imao karakter *erga omnes*. Međunarodno pravo ugovora dobrim delom oslanja se na rešenja iz unutrašnjeg prava.⁵⁶ Za potrebe predmetne studije izložićemo nekoliko osnovnih metoda tumačenja koji su najčešće isticali u doktrini i praksi, i to: 1. tekstualni metod (jezički, egzegetički metod); 2. logički metod; 3. ciljni metod (teleološki metod); 4. istorijski metod i, 5. sistematski metod tumačenja.

a) Tekstualni metod (jezički, egzegetički metod)

Tekstualni metod polazi od samog teksta ugovora kao osnove za tumačenje ugovora. Kao najizraženiji oblik objektivnog pristupa u tumačenju ugovora, tekstualni metod primenjuje se u slučajevima kada tekst ugovora i jezički izrazi pružaju mogućnost da se dođe do nespornog tumačenja ugovornih odredbi. U predmetnom slučaju, rezonuje se i pretpostavlja na egzegetički način, čime nema potrebe da se prizivaju i koriste drugi metodi tumačenja. U praksi se smatra da tekst ugovora i reči valja tumačiti u njihovom prirodnom, govornom značenju. Smisao odredaba ugovora valja tražiti u samom tekstu ugovora. Kod primene tekstualnog metoda nije sporno da se utvrđivanje značenja normi izvodi na osnovu nauke o jeziku koja služi kao sredstvo izražavanja uzimajući u obzir pojedine jezičke elemente. Tekst ugovora predstavlja svakako najsigurniji dokaz o predmetu i cilju ugovora. Tumačenje na osnovu ugovornog teksta pruža mnogo manje mogućnosti da se odstupi i skrene sa pravca objektivnog tumačenja međunarodnog ugovora. Osloniti se na druge momente onda kada postoji jasan i nedvosmisleni ugovorni tekst, značilo bi izlaganje opasnosti da se

56 Pre svega, međunarodno pravo polazi od konstitutivnih elemenata ugovora: namere (motiva) i predmeta i cilja ugovora (*ratio legis*). Sudovi se pri tome osvrću na „prirodu”, opštu ekonomiju”, cilj, funkciju, ulogu, predmet, sistem ugovora koji se tumači. Pri tome, čine se i određene razlike u tumačenju ukoliko se za to pruži prilika.

izvedu pogrešni zaključci. Potpun, jasan i precizan ugovorni tekst, najsigurniji je pokazatelj za određivanje sadržaja, karaktera i domašaja postignute saglasnosti volja strana ugovornica. Tekst ugovora prirodno je i najvernija slika namere ugovornica koju su one imale u vidu prilikom zaključenja ugovora. Kao verodostojan izraz volje strana ugovornica, tekstualni metod predstavlja polaznu tačku u rasvetljavanju pravnog značenja ugovornih odredaba. U međunarodnoj jurisprudenciji, smatra se da je pomenuti metod tumačenja najracionalniji, kada se poziva na nesumnjiv i jasno izraženi tekst ugovora.⁵⁷ Povodom prijema novih članica u Ujedinjene nacije, Međunarodni sud pravde konstatovao je da, „nema mesta pribegavanju pripremnim radovima, ako je tekst konvencije sam po sebi jasan”.⁵⁸

Tekstualni metod tumačenja priznat je u doktrini od najstarijih dana. Metod ima opštu orijentaciju, sigurniji je od drugih i priznaje mu se izuzetno mesto u tumačenju ugovora. Pritom, tekstualni metod koristi sva jezička pravila tako da se pod njegovom upotrebom podrazumeva leksičko, gramatičko, interpunkcijsko i tumačenje po pravilima sintakse. Sasvim je prirodno da se tekst ugovora slaže sa predmetom i ciljem ugovora, odnosno s namerom strana ugovornica. Suprotno stanje, moralo bi se dokazivati. Kako svaki deo teksta ugovora i njegova celina imaju neki smisao i svrhu, ne može se navedena činjenica olako prenebregavati, osim ako za to nema posebnog razloga. Ne sme se ugovor tako tumačiti da se nekoj odredbi oduzme njeno dejstvo i željeni učinak. Prilikom upotrebe tekstualnog metoda uzima se u obzir uobičajeno značenje reči to jest, značenje reči koje se obično podrazumeva i primenjuje u praksi, a ne njihovo analitičko i etimološko značenje. Zadatak tumačenja jeste otuda, da ustanovi pravo značenje teksta u kome je inkorporirana namera strana ugovornica.⁵⁹ Tekstualni metod

57 Mišljenje Međunarodnog suda pravde poziva se na stav sudije Julesa Basdevanta, u slučaju Wimbledon iz 1923. godine, pred Stalnim sudom međunarodne pravde. Tekst ugovora postoji nezavisno od volje strana ugovornica čim su se strane složile o njegovom domašaju. To je, kako se ističe u doktrini, načelo „zdravog razuma” to jest, princip primene (*principe d'implication*). Videti: Charles Rousseau, *Droit international public, op.cit.*, pp. 281, etc.

58 “Conditions of Admission of a State to Membership in United Nations”, *International Court of Justice Reports*, 1948, str. 63.

59 Posebna ili tehnička značenja reči uspostavljaju se voljom strana ugovornica. To se postiže prećutno (iz konteksta ugovora) ili izričito (posebno izraženom voljom ugovornica). Problem se pokreće onda, kada se ugovor zaključi na više jezika, a kada je potrebno izvršiti odabir najverodostojnijeg teksta ugovora. Razlike pritom

međutim, ne može biti jedini i isključivi metod tumačenja ugovora. Braniti takvo stanovište, značilo bi ostaviti niz nerešenih slučajeva u praksi. Stoga se i navedeni metod kombinuje sa ostalim metodama tumačenja ugovora. Tim pre, jer tekst ugovora može biti nejasan, neodređen ili dvosmisleno izražen i formulisan. U svim pomenutim slučajevima tekst ugovora ne daje čvrst oslonac za jedno određeno, opšteprihvatljivo tumačenje. Tekstualni metod po prirodi stvari, trebalo bi da bude primaran, ali ne i isključiv u smislu umanjenja nezavisnosti subjekata međunarodnog prava u odnosima koji se smatraju normalnim za izvršenje ugovora. Navedene konstatacije pokazuju da pravne tehnike u tumačenju ugovora ne mogu ići izvan i preko političkih odnosa koji postoje između strana ugovornica.⁶⁰ Iz pomenutog razloga, često se u samom ugovoru daju tumačenja upotrebljenih reči i izraza.⁶¹

Neka posebna pravila potvrđena su u praksi tumačenja ugovora u vezi primene tekstualne metode (na primer, obično značenje reči trebalo bi vezati za značenje koje su te reči imale u vreme sklapanja ugovora ili, traženje običnog, prirodnog značenja još uvek ne znači da se tekst mora bukvalno tumačiti, i dr.). I pored navedenih pravila, ponekad se pribegava tumačenju konteksta celokupnog teksta ugovora, s obzirom da određeni smisao reči nije dovoljan za tumačenje ugovora.⁶²

moгу biti očitovane kroz primera radi, razlike između verodostojnog teksta i prevoda, potom verodostojnog teksta i zvaničnog teksta ili iz neslaganja između teksta ugovora iste vrednosti. U poslednjem slučaju, subjekt koji tumači ugovor tražiće zajednički imenitelj za sve tekstove. Postoje međutim slučajevi da se prednost daje najjasnijem tekstu ili pak, jeziku teksta one strane ugovornice koja je po ugovoru obavezana, odnosno na koju se odnosi sporna odredba. Izuzetno sve verzije imaju jednaku ili istu vrednost. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, 1958, *op.cit.*, str. 358; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 281, etc.

- 60 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, 1958, *op.cit.*, str. 371-372. Tekstualni (jezički, egzogenetički) metod, sigurniji je od drugih metoda, jer se ovlašćenje tumača međunarodnog ugovora zasniva na formulacijama koje su neposredno proizašle od suverenih država koje se obavezuju.
- 61 Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 283, etc. Uključivanje tehničkih izraza i materijalnih pojmova u međunarodnim ugovorima obavezuje arbitra ili međunarodnog sudiju da definišu upotrebljene izraze naročito onda, kada primena ugovora zavisi od smisla datog ovim pojmovima ili izrazima (na primer, „ugovor”, „strana ugovornica”, „punomoćje”, „rezerve”, ali i „šteta”, „spor”, „arbitraža” i dr.). Iz pomenutih razloga, posle Drugog svetskog rata u mnogim kodifikacionim instrumentima, daju se objašnjenja za upotrebljene pojmove i izraze i to, odmah na početku teksta.
- 62 Smisao reči kao rezultat različite procene izraza povod je nesporazuma u tumačenju. Uglavnom se uzima redovan smisao i značenje reči i izraza. U

Međunarodni sud pravde potvrdio je navedeni stav mišljenjem, da se tumačenje ne može zasnivati isključivo na gramatičkom tumačenju, već da se tumačenje mora tražiti i u skladu sa prirodnim i razumnim načinom čitanja teksta.⁶³ U tom smislu tumači se i preambula ugovora koja redovno manifestuje nameru i motive strana ugovornica, kao i ciljeve koji se ugovorom žele ostvariti.⁶⁴ Konačno, ne isključuju se tumačenje i drugih delova teksta ugovora, niti sporazuma o tumačenju ugovora i naknadne prakse, što ukazuje *per se*, da tumačenje isključivo na osnovu tekstualne metode, nije uvek moguće ostvariti u praksi.⁶⁵

b) Metod logičkog tumačenja

Logika je nauka o formalnim uslovima, pravilima i principima ispravnog mišljenja. U međunarodnom pravu ugovora, logika predstavlja veštinu i metodu. Metod logičkog tumačenja ugovora čini organizacionu celinu, a pojedini njegovi delovi su u funkcionalnoj vezi. U Savetodavnom mišljenju Stalnog suda međunarodne pravde u slučaju o uslovima rada u poljoprivredi izražava se da: „Ugovor mora biti posmatran kao celina i

sudskoj praksi vrši se pozivanje na njihov „tekući“, „prirodan“ i „redovan“ i „uobičajen“ smisao, i dr. Međutim odbacuje se smisao reči ukoliko je „nespojiv s duhom, predmetom i kontekstom“ ugovora u pitanju. Takođe se u tumačenju polazi od pravila gramatike. Tako, u praksi se vezica „i“, tumači kao „ili“. Umesto kumulativnog daje mu se alternativni smisao. Reči u redovnom smislu nemaju prednost ukoliko proizilazi različito tumačenje reči koje rezultira iz konteksta (celine) ugovora. Pribegavanje kontekstu podrazumeva: pribegavanje rečenici da se objasni reč koja se tumači; pribegavanje različitim alinejama i stavovima odredbe koja se tumači; pribegavanje delu ugovora u kom figurira odredba koja se tumači; pribegavanje ugovoru u celini; pribegavanje uvodu ugovora; pribegavanje seriji ugovora koji zavise jedni od drugih, i dr. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 362-364; Charles Rousseau, Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 284, etc.

63 “Anglo-Iranian Oil Co., Case”, International Court of Justice Reports, 1952, p. 104.

64 Charles Rousseau, “La theorie générale des traités internationaux”, *Cours de droit international public*, Paris, 1959, pp. 25, etc.

65 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 507. Navodi se primer kada jezičko značenje koje je jasno, ipak nije uvek i potpuno značenje. Tako, „ako, recimo ugovorna odredba predviđa da je ugovornicama zabranjeno ribarenje u pojasu širine 10 milja, računajući od obale, gramatičko tumačenje, mada jasno, nije potpuno, jer ne govori o tome da li ugovornice mogu ribariti izvan tog područja”.

njegovo značenje ne može biti određeno isključivo na osnovu pojedinih izraza (...).⁶⁶

U logici se koriste odgovarajuće aksiomatizacije i formalizacije koje su u međunarodnom pravu sublimisane opštim načelima i pravilima tumačenja ugovora iz unutrašnjeg prava. Primera radi navodimo nekoliko značajnijih: 1) Razlog suprotnosti (*argumentum a contrario*), označava suprotstavljanje u pretpostavkama ili posledicama, odnosno navođenje jedne stvari koja u isto vreme znači isključenje drugih (*expressio unius exclusio alterius est*). Pomenuti postupak nije stalan i opšte prihvaćen u sudskoj praksi; 2) Razlog razumnog tumačenja uvek mora biti ispred besmislenog tumačenja, čak i kad ga sam tekst favorizuje (*argumentum ab absurdo*); 3) Razlog „utoliko pre“ ili jači razlog (*argumentum a fortiori*); 4) Razlog prema kome izuzetke valja usko tumačiti (*exceptiones non sunt extendandae*); 5) Razlog da ugovorne odredbe valja tumačiti u korist onog koji je obavezan, a na na štetu onoga koji je redigovao tekst ugovora (*contra preferentem*). 6) Razlog prema kome, u slučaju sumnje ugovor valja tumačiti na štetu onoga u čiju je korist određena ugovorna odredba (*ut res magis valeat quam pereat*). Ugovor bi trebalo tumačiti kao organsku celinu čiji su delovi u funkcionalnoj vezi. U slučaju dvojakog tumačenja od kojih jedno omogućava da ugovor proizvede odgovarajuće dejstvo, a drugo tumačenje to ne omogućava, usvaja se prvo tumačenje (tzv. efektivno tumačenje ili tumačenje efektivnog dejstva).⁶⁷ Navedena pravila primeljuju se i kod ugovora-pogodbi (kontraktuelnih ugovora) i kod ugovora-zakona (legislativnih ugovora).⁶⁸

c) Ciljni (teleološki) metod

Kod ovog metoda tumačenja ugovora ne polazi se od namere strana ugovornica, već od cilja ugovora, odnosno od svrhe koja je postavljena u

66 “Competence of the International Labour Organization in regard to International Regulation of the Conditions of Labour of Persons Employed in Agriculture”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1922, Series B, N° 2-3, p. 23.

67 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 365, etc; Charles Rousseau, *Droit international public*, *op.cit.*, pp. 270-272, 278-281; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 508.

68 Navedena praksa prisutna je kod ugovora o miru, u kojima su često stipulisane odredbe kontraktualnog i legislativnog karaktera.

ugovoru. Teleološki metod uzima da je tekst ugovora, odnosno da su izrazi upotrebljeni u njemu, od značaja u meri u kojoj služe cilju koji su strane ugovornice imale u vidu prilikom zaključenja ugovora. Ciljnim metodom, kao što mu ime kaže, najbolje se ostvaruju interesi strana ugovornica. Namere strana ugovornica međutim, mogu se protekom vremena i izmeniti. Otuda postoji realna opasnost od krajnjih oblika teleološke metode s obzirom da se praktično može stvoriti novi cilj u izmenjenim okolnostima. Tekst može da ne odgovara cilju ugovora, a da ima uloga ugovora u međunarodnom pravu koje ima objektivni karakter. Primena teleološkog metoda u savremenim uslovima često se objašnjava praksom organa Ujedinjenih nacija (na primer, kod opravdanosti donošenja poznate rezolucije „Ujedinjeni za mir” iz 1950. povodom korejskog sukoba). Primena pomenutog metoda omogućava da se dođe do ispravnog tumačenja i van teksta ugovora.⁶⁹ Zbog eventualnih dalekosežnih posledica, ciljni metod tumači se restriktivno kada se uzima u obzir prvobitni cilj ugovora, koje su strane ugovornice imale prilikom zaključenja ugovora ili ekstenzivno, kada se dozvoljava da se cilj tumači i van teksta ugovora imajući u vidu okolnosti u kojima se ugovor primenjuje. U prilog teleološkog metoda ističe se postojanje legislativnih ugovora zaključenih pod okriljem međunarodnih organizacija, a koji deluju i van volja strana ugovornica (*erga omnes*). Ukazivanje na legislativne ugovore ima smisla s obzirom da ih donosi organizovana međunarodna zajednica. Ovi ugovori imaju šire dejstvo no što je krug strana ugovornica. U eksplikaciji se polazi od uloge koju legislativni ugovori imaju u međunarodnim odnosima, a ne samo od namere strana ugovornica.⁷⁰ Najveći broj legislativnih ugovora postoji u materiji zaštite

69 Božidar Jovanović, „Teleološko tumačenje međunarodnih ugovora“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1957, br. 1, str. 1-15. Pisac u predmetnom radu izlaže sve vidove teleološke metode.

70 Kao primer šireg shvatanja ciljnog metoda navodi se izdvojeno mišljenje sudije Alvareza u Međunarodnom sudu pravde u slučaju Konvencije o genocidu. Sudija je izjavio da legislativni ugovori imaju samostalan život. Opšte konvencije trebalo bi da se tumače negledajući unazad, već samo unapred. Videti: „Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, *International Court of Justice Reports*, 1951, p. 53; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 509. Ekstenzivno tumačenje teleološke metode moguće je, kada se radi o legislativnim ugovorima koji konstituišu objektivni pravni poredak (na primer, rezolucija „Ujedinjeni za mir“ doneta 1950. godine, očit je dokaz da ovakvo tumačenje ne samo da može imati pozitivne političke efekte već je, u nekim slučajevima, i nužno). Treba ga oprezno primenjivati jer prečutno daje tumaču legislativna ovlašćenja. Stoga je najprihvatljivije ako se primenjuje u vidu autentičnog tumačenja svih strana ugovornica ili pretežnog dela ugovornica.

ljudskih prava. U pitanju su humanitarne konvencije koje imaju objektivno značenje čije se dejstvo proširuje na druge strane, van strana ugovornica. Ipak ne bi trebalo izgubiti iz vida da se ne može staviti znak jednakosti između legislativnih ugovora i zakona u unutrašnjem pravu. Strane ugovornice, svaka za sebe, prihvataju ili neprihvataju legislativne ugovore. Nije redak slučaj u praksi da legislativni ugovor nije stupio na snagu iz razloga što ga nisu prihvatile sve ili predviđeni broj strana ugovornica. Primena teleološkog metoda u ekstremnom obliku može biti opasna u praksi. Sudovi bi na taj način postali tela koja stvaraju novo pravo, dobijali bi legislativna ovlašćenja i mimo volje strana ugovornica, što bi bilo suprotno opšte prihvaćenom pravilu prema kojem je sud dužan da tumači ugovore, a ne da ih menja.⁷¹ *A fortiori*, dužnost sudova je da sude, a ne da popunjavaju nedostatke u odredbama nekog ugovora. Teleološki metod uvažava prvobitni cilj ugovora, a ne modifikovani cilj nastao usled društvenih preobražaja. Cilj najčešće proizilazi iz preambule, odnosno uvodnog teksta ugovora ili pak, iz slova i duha celokupnog ugovora. U međunarodnopravnoj doktrini ima zalaganja za usvajanjem onih metoda tumačenja koji najefikasnije obezbeđuje primenu ugovora. Ipak, i u navedenim slučajevima preporučuje se stroga opreznost s obzirom da se ugovor kao saglasnost volja strana ugovornica, ne može izjednačavati s tumačenjem zakona u unutrašnjem pravu. Na kraju, ni doktrina, ali ni praksa, ne preporučuje ekstremno korišćenje ciljnog metoda.⁷²

d) Istorijski metod

Metod tumačenja međunarodnih ugovora koji polazi od istorijskih činjenica u doktrini se naziva istorijskim metodom tumačenja. Istorijske činjenice mogu se odnositi na fakte koji su postojali pre, ili u vreme zaključenja ugovora. Primena navedenog metoda otuda se svodi

71 "Interpretation of Peace Treaties Cases" (Second Phase), *International Court of Justice Reports*, 1950, p. 221.

72 U doktrini se ekstremni teleološki metod poistovećuje sa funkcionalnim ili objektivnim metodom koji polazi od funkcije ugovora s aspekta prava merodavnog u vreme tumačenja. Funkcionalni metod se primenjuje radi popunjavanja pravnih praznina ili radi zadovoljavanja novih potreba koje nisu bile prvobitno zamišljenje od strana ugovornica. Videti: Vladimir Đuro Degan, *L'interprétation des accords en droit international, op.cit.*, pp. 70, etc. Za neke pisce, između funkcionalnog i teleološkog metoda postoji razlika. Videti: Daniel Patrick O'Connell, *International Law*, London, 1970, vol. I, p. 255.

na ispitivanje tzv. pripremnih radnji ili radova oko donošenja ugovor (*travaux préparatoires*), ili opštih okolnosti i uslova koji su postojali prilikom zaključenja ugovora. Pripremnii radovi predstavljaju prethodne nacрте, prepiske pregovorača, zapisnike sa njihovim primedbama u komitetima i komisijama, kao i na zasedanjima, izveštaje komiteta i izvestilaca i javne izjave pregovorača. U praksi postoji principijelno stanovište prema kojem je potrebno koristiti isključivo pripremnii radove u kojima su sve strane ugovornice zajedno sudelovale. Pri korišćenju pripremnii radnji vodi se računa o pravnim tradicijama, o tehnicii zaključivanja ugovora i o iskustvima iz unutrašnje pravne prakse. Navedene činjenice tretiraju se kao pomoćna sredstva u primeni istorijskog metoda.⁷³ Doprinos pripremnii radova može biti od velike pomoći, ako tekst ugovora nije dovoljno jasan. *A contrario*, odbija se vrednost pripremnii radova u tumačenju ugovora, ako je njegov tekst dovoljno jasan i precizan. Međunarodno pravo *de lege lata*, izričito ne zabranjuje korišćenje pripremnii radova u tumačenju međunarodnih ugovora, niti izričito zahteva njihovu primenu. U tumačenju međunarodnih ugovora pripremnii radovi imaju ograničeno dejstvo, budući da se međunarodno pravo samo delimično oslanja na njih. Ugovori zaključeni u određenim okolnostima mogu imati za cilj konfirmaciju, modifikaciju ili abrogaciju određenjog stanje. Stoga i postoji tesna povezanost između ugovornog teksta i stanja koje je postojalo u vreme donošenja ugovornog akta. Prilikom korišćenja istorijskog metoda uzimaju se u obzir okolnosti i uslovi koji su prethodili donošenju ugovora, a potom i nove okolnosti i činjenice koje su nastale pošto je ugovor stupio na snagu. Tumačenje obuhvata situacije koje proizlaze iz ugovora, ali i situacije koje ugovor nije imao u vidu prilikom pravnog obavezivanja. Konačno, istorijsko tumačenje ceni prilike u kojima se ugovor ima primeniti, kao i opšta pravna načela međunarodnog prava priznata od prosvećenih naroda. Na osnovu

73 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, 1958, *op.cit.*, str. 372-374. Ne postoje opšta pravila o korišćenju pripremnii radnji i radova, već se oni prema datom slučaju i okolnostima uzimaju u obzir. U praksi postoji ograničeno korišćenja pripremnii radova. Utoliko pre, preporučuje se i izvesna opreznost s obzirom na mnogobrojne opasnosti koje mogu imati za posledicu pogrešno tumačenje međunarodnog ugovora. U doktrini se često navodi definicija pripremnii materijala. Na primer, McNair, pripremnii radove izražava kao „omnibus” izraz koji se koristi da ukaže na sve dokumente u toku pregovora (memorandume, zapisnike, nacрте ugovora, i sl.). Videti: Arnold Duncan McNair, *The Law of Treaties*, London, *op.cit.*, p. 411.

navedenih kriterijuma, istorijski metod tumačenja međunarodnih ugovora predstavlja dopunski metod, sa dosta ograničenim dejstvom. Metod ne poseduje samostalni karakter, već je pomoćno sredstvo u utvrđivanju značenja reči i izraza u međunarodnim ugovorima. Iako se istorijski metod ređe ističe u doktrini i praksi, metod ima određenu ulogu i značaj jer uzima u obzir istorijske činioce, momente i okolnosti vezane za ugovor koji se tumači.⁷⁴

e) Sistematski metod

U okviru međunarodnog prava, sistematsko tumačenje predstavlja sintetički metod koji obuhvata odlike svih drugih metoda tumačenja. U principu, sistematski metod sastoji se u utvrđivanju smisla pravnih pravila na osnovu veze koja postoji između pravila koje se tumači i ostalih pravnih pravila. Iako sistematski metod nema samostalni karakter, njegova upotreba unosi stabilnost i izvesnost u ugovorne odnose i obezbeđuje jedinstvenost međunarodnopravnog poretka. Prilikom primene sistematskog metoda, ugovorne odredbe se interpretiraju u okviru pravila i principa opšteg međunarodnog prava.⁷⁵ Ugovor se tumači na način koji omogućava prilagođavanje odredaba postojećem međunarodnopravnom stanju, što *per se*, doprinosi konfirmaciji, a ne ukidanju ili poništavanju ugovora. Pri tumačenju naročito se vodi računa o svakom odgovarajućem pravilu koje se tumači između strana ugovornica s obzirom da pravila mogu biti promenljiva u odnosu na vreme zaključenja ugovora ili u odnosu na vreme tumačenja ugovora. Sistematski metod pre svega vodi računa o pravilima međunarodnog prava koja su važila u momentu zaključenja ugovora, ali ne isključuje i pravila koja važe u vreme tumačenja ugovora, posebno uzimajući u obzir činjenicu da se ugovor tumači u celini „u svetlu predmeta i cilja ugovora”. Primena sistematskog metoda ograničena je na dispozitivna pravila međunarodnog prava, a ne i na obavezna, prinudna pravila opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*). Međunarodni sud pravde svojevremeno je izrazio stav da odredbe ugovora moraju biti tumačene na način da se u najvećoj meri mogu prilagoditi pravilima međunarodnog prava, a ne na način kojim se ta

74 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 375-383.

75 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 508.

pravila ukidaju.⁷⁶ Otuda verovatno i potiče stav po kome, „korišćenje samo jedne metode tumačenja može dovesti do negativnih rezultata“.⁷⁷

6. Tumačenje prema Bečkim konvencijama o pravu ugovora

Jedno od pitanja kodifikacije pravila o pravu ugovora, odnosilo se i na pitanje tumačenja međunarodnih ugovora. Vrlo brzo nakon otpočinjanja rada na kodifikaciji ugovorne materije, Komisija za međunarodno pravo utvrdila je, da je veoma teško naći jedinstvena rešenja koja bi obuhvatala sve moguće slučajeve u praksi. Stoga se Komisija odlučila za najrestriktivniji pristup koji ispunjava najosnovnije zahteve u oblasti tumačenja pravnih pravila. Ne ulazeći mnogo u suštinu pitanja koja su ranije pokrenuta u doktrini i praksi, Komisija je istakla značaj savesnog tumačenja (*bona fide*) u skladu sa opštim pravilom o poštovanju međunarodnih ugovora (*pacta sunt servanda*). Vodeći računa o razlici koja se može pojaviti između teksta ugovora i prvobitne namere strana ugovornica, Komisija za međunarodno pravo istakla je da tekst predstavlja autentični izraz zajedničke volje strana ugovornica.⁷⁸ Za prva dva specijalna izvestioca Komisije za međunarodno pravo (*Jamesa Brierlyja* i *Herscha Lauterpachta*), bilo je krajnje sumnjivo postojanje opštih pravila o tumačenju međunarodnih ugovora. Za *Geralda Fitzmauricea*, trećeg specijalnog izvestioca Komisije, nije bilo pomenute sumnje budući da su neka od pravila tumačenja bila sastavni deo međunarodne jurisprudencije.⁷⁹ Najzad, posle ozbiljnih rasprava Komisija je u nacrtu iz 1966. godine, podnela sužen predlog pravila o tumačenju koja su načelno prihvaćena na konferenciji o pravu ugovora u Beču, 1968-1969. godine, a zatim *mutatis mutandis*, preuzeta i na konferenciji o kodifikaciji prava ugovora međunarodnih organizacija 1986. godine.

i) Opšte pravilo tumačenja

Komisija za međunarodno pravo prilikom izrade nacrtu pravila o pravu ugovora potvrdila je tekstualni pristup u tumačenju ugovora uz

76 “Right of Passage over Indian Territory Case” *International Court of Justice Reports*, 1960, pp. 40, etc.

77 Gerald Fitzmaurice, *The Law and Procedure of the International Court of Justice*, *op.cit.*, p. 43.

78 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1952, I, p. 199.

79 *Ibid.*, vol. II, pp. 228-289.

primenu odgovarajućih međunarodnih pravnih pravila. Bečke konvencije u Odeljku 3 – „Tumačenje ugovora“, propisuje opšte pravilo o tumačenju ugovora, čiji se sadržaj u daljem tekstu analizira.

a) Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, definišu polaznu osnovu za tumačenje međunarodnih ugovora na način da se: „Ugovor mora savesno tumačiti u skladu sa uobičajenim značenjem koje treba dati ugovornim izrazima u njihovoj celini i u svetlosti predmeta i cilja ugovora.“ (stav 1, člana 31). „Posebno značenje pridaje se jednom izrazu ako je utvrđeno da je takva bila namera strana ugovornica“ (stav 4, člana 31). Pomenuti stavovi člana 31. Bečkih konvencija sadrže tri različita načela, odnosno pravila. Prvo pravilo odnosi se na načelo savesnog tumačenja (*bona fide*), koje proizlazi neposredno iz pravila o obaveznom poštovanju međunarodnih ugovora (*pacta sunt servanda*). Drugo pravilo odnosi se na nameru strana ugovornica koja proizlazi iz redovnog značenja izraza koje su strane ugovornice upotrebile u tekstu ugovora. Treće pravilo odnosi se na smisao odredbe koju valja tumačiti u sklopu celine ugovora vodeći računa o predmetu i cilju ugovora. Sva načela, odnosno pravila međunarodnog prava potvrđena su više puta u međunarodnoj jurisprudenciji.⁸⁰ Pozivanja na pomenuta pravila vrše se u odnosu na celinu (kontekst) ugovora, vodeći računa o uobičajenom značenju upotrebljenih reči i izraza u tekstu ugovora, kao i o njegovom predmetu i cilju.⁸¹ Nakon donošenja Bečkih konvencija o pravu ugovora

80 “Case concerning the Territorial Dispute” (Lybian Arab Jamahirya v. Chad) , *International Court of Justice Reports*, 1994, p. 21; “Case concerning Oil Platforms”, (Islamic Republic of Iran v. United States of America), *Ibid.*, 1994, p. 812; “Case concerning Kasikili/Sedudu Island” (Botswana v. Namibia), *Ibid.*, 1999, para. 18.

81 U jednom od svojih prvih savetodavnih mišljenja (slučaj nadležnosti Međunarodne organizacije rada u regulisanju uslova rada u poljoprivredi), Stalni sud međunarodne pravde podvukao je da kontekst ugovora ne čini samo jedan član ili deo ugovora gde je izraz upotrebljen, već celina ugovora. Sud je izrazio pravilo da se prilikom gramatičkog tumačenja reči ne sme zaboraviti da se reč ne sme posmatrati izolovanom, već naprotiv, u vezi sa celom konvencijom u kojoj je upotrebljena. Ako ne bi bilo predmetnog pravila, ne bi bilo moguće odrediti važnost i značenje jednog izraza, bez obzira na celokupnu konvenciju u kojoj se izraz nalazi. Videti: “Competence of the International Labour Organization in regard to International Regulation of the Conditions of Labour of Persons Employed in Agriculture”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1922, Series B, N° 2-3, pp. 22, etc. Značenje upotrebljenih reči i izraza pronalazi se u kontekstu ugovora, a dejstvo odredaba daje se u njihovom redovnom i prirodnom smislu. Ako postojeći izrazi, pošto im se pruži prirodno i redovno značenje, imaju smisao u celini ili u kontekstu ugovora, ispitivanje bi trebalo da se zaustavi. Videti: “Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations”, *International Court of Justice Reports*, 1947-1948, p. 1950, pp. 7-9.

iz 1969. i 1986. godine, u doktrini je ocenjeno da su se Konvencije opredelile za tekstualni metod, a ne za „ispitivanje namere strana ugovornica *ab initio*”.⁸² Otuda je opšte prihvaćeno da bi prilikom tumačenja međunarodnih ugovora trebalo usvojiti tekstualni metod kao univerzalni metod tumačenja međunarodnih ugovora.⁸³ Tekstualnim tumačenjem, značenje izraza ne uzima se *in abstracto*, već u okviru konteksta ugovora, u svetlu njegovog predmeta i cilja. Ugovornim izrazima daje se na ovaj način značenje koje izrazi imaju u običnom govoru. Posebna ili tehnička značenja izraza ustanovljavaju se voljom strana ugovornica koja može biti izražena prećutno (kada takvo značenje proizlazi iz sklopa celine), ili izričito (posebnom odredbom kojom se objašnjava značenje pojedinih izraza). Kako je posebno ili tehničko značenje izuzetak od opšteg pravila po kojem bi reči trebalo tumačiti u njihovom uobičajenom značenju, teret dokazivanja posebnog značenja reči jeste na strani ugovornici koja se na posebno značenje poziva.⁸⁴ Iz pomenutog razloga, u Bečkim konvencijama predviđen je i stav 4. člana 31, koji se odnosi na posebno značenje izraza pod uslovom da je utvrđeno, da su strane ugovornice izrazile nameru da mu daju taj poseban smisao.⁸⁵

b) Bečke konvencije u stavu 2. člana 3, bliže određuju primenu opšteg pravila tumačenja međunarodnih ugovora. U cilju tumačenja ugovora, kontekst obuhvata, osim teksta, uvoda (preambule) i uključenih priloga i: a) svaki sporazum u vezi sa ugovorom koji postoji između strana prilikom zaključivanja ugovora i, b) svaki instrument koji sačine jedna ili više strana prilikom zaključenja ugovora, a koji prihvate ostale ugovornice kao instrument koji se odnosi na ugovor. Bečkim konvencijama postavljaju se kriterijumi za utvrđivanje „celine ugovora” (konteksta). Dokument jednostranog karaktera ne bi se mogao

82 Ian Sinclair, “Vienna Conference on the Law of Treaties”, *International and Comparative Law Quarterly*, 1970, pp. 47, etc.

83 Međunarodni sud pravde je u više mahova pribegavao objavljivanju predmeta i cilja ugovora u uvodu (preambuli) tumačenja. Videti: “Case concerning Rights of Nationals of the USA in Morocco”, *International Court of Justice Reports*, 1952, pp. 183-184, 197-198.

84 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 240, 241; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 504, 507.

85 *Annuaire de la Commission de Droit International, op.cit.*, pp. 242, etc. Znači, ako se želi posebno značenje koje nije uobičajeno, teret dokazivanja leži na strani ugovornici koja na tome insistira. Videti: “Eastern Greenland Case”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1933, Series A/B, N° 53, p. 49.

smatrati kao „celina ugovora“ u smislu pomenute odredbe, ukoliko nije priznat od strana ugovornica prilikom zaključenja ugovora. Da li će se određeni dokumenti uzeti u kontekstu ugovora, zavisiće od strana ugovornica, kao i od karaktera dodatnih dokumenta koji bi trebalo da pomognu da se razjasni uobičajeno značenje ugovornih izraza. Bečke konvencije u stavu 2. člana 31, prihvataju ekstenzivni koncept „celine“, tako da se tekstu ugovora pridodaju dodatni sporazumi i instrumenti u vezi s ugovorom koji se tumači uz prethodnu saglasnost svih strana ugovornica.⁸⁶

c) Bečke konvencije o pravu ugovora u stavu 3. člana 31, dalje razrađuju opšte pravilo o tumačenju međunarodnih ugovora tako što: „Zajedno sa celinom ugovora vodiće se računa o: a) svakom naknadnom sporazumu do koga je došlo između strana ugovornica po pitanju tumačenja ugovora ili primene njihovih odredaba; b) celokupnoj praksi do koje je kasnije došlo primenom ugovora koja predstavlja sporazum strana ugovornica u pogledu tumačenja ugovora, i o, c) svakom odgovarajućem pravilu međunarodnog prava koje se primenjuje u odnosima između strana ugovornica“.

Za objašnjenje „naknadnog sporazuma“ uobičajeno se u doktrini navodi slučaj *Ambatielos* u kome je Međunarodni sud pravde izrekao sledeće: „Deklaracija potpisana istog dana između istih strana mora se smatrati delom ugovora bez obzira što to nije izričito u njemu navedeno“. Deklaracija Grčke i Velike Britanije kao strana ugovornica usledila je po interpretativnim odredbama. Proizilazi otud, da je u određenim situacijama moguće postići sporazume u vezi sa tumačenjem ugovora pre ili prilikom zaključenja ugovora. Sporazum o tumačenju jedne odredbe postignut nakon zaključenja ugovora predstavlja autentično tumačenje strana ugovornica. Pomenuti naknadni sporazum uključuje se u ugovor s ciljem njegovog tumačenja.⁸⁷ Za „celokupnu praksu“ do koje je kasnije došlo primenom ugovora, uzima se da predstavlja naknadni objektivni dokaz sporazuma

86 Međunarodni sud pravde koristio je u više puta preambulu, kao i sporazume koji se odnose na glavni ugovor prilikom tumačenja namere strana ugovornica i predmeta i cilja ugovora. Videti: “Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations”, *International Court of Justice Reports*, 1947-1948, p. 1950, p. 8; “Case concerning the Temple of Preah Vihear”, (Judgment), *Ibid.*, 1962, pp. 34, etc.

87 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 241; “Ambatielos Case (Jurisdiction)”, (*Exception preliminaire*), *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 44.

strana ugovornica. Značaj prakse više je puta potvrđen u međunarodnoj jurisprudenciji. Praksa na najslikovitiji način prikazuje kako su strane ugovornice shvatile svoje obaveze.⁸⁸ Stav 3. tačka c, člana 31. Bečkih konvencija vodi račune na samo o kontekstu ugovora već i o, „svakom odgovarajućem pravilu međunarodnog prava koje se primenjuje u odnosima između strana ugovornica”. Budući da su pravna pravila podložna promenama, postavlja se pitanje njihovog važenja *rationae temporis*, to jest, upućuje se na još širi kontekst tumačenja ugovora u pogledu pravno relevantnih pravila. Da li su to pravna pravila koja su važila u momentu zaključenja ugovora ili pak, u momentu tumačenja ugovora? Postojeća dilema, kako se navodi u doktrini, proizlazi iz jedne šire kontraverze koja obuhvata utvrđivanje stvarne namere stranaka. Prema statičkom konceptu, merodavna je namera strana ugovornica u momentu zaključenja ugovora, dok je prema evolucionističkom konceptu relevantna namera strana u momentu tumačenja ugovora. Prilikom opredeljenja za jedno ili drugo rešenje od značaja mogu biti dva momenta, i to: 1) volja strana ugovornica i, 2) pravila međunarodnog prava koja su u osnovi ugovora.⁸⁹ Prema opštem pravnom načelu prisutnom u međunarodnoj praksi, pravne činjenice trebalo bi da budu cenjene u svetlosti prava na snazi u momentu njihovog nastanka. Uzimajući u obzir dejstvo evolutivnih promena u međunarodnoj praksi koje su povezane sa vremenskim činionicima, Bečke konvencije ne daju direktan odgovor na postavljeno pitanje. Ukoliko se strane ugovornice ne izričito ili prećutno ne izjasne o važnosti pravnih pravila, na organu koji tumači ugovor jeste, da odluči koje će pravo primeniti. Kako je istaknuto u izveštaju koji je Komisija za međunarodno pravo podnela Generalnoj skupštini

88 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, *op.cit.*, pp. 241-242. Ukoliko bi postojala bilo kakva sumnja, Sud bi mogao radi uspostavljanja pravog smisla teksta, ispitivati način na koji je ugovor primenjivan. Videti: "Competence of the International Labour Organization in regard to International Regulation of the Conditions of Labour of Persons Employed in Agriculture", *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1922, Series B, N° 2-3, p. 39; Anka Gođevac, *Principi i pravila međunarodnog prava koji se izlučuju iz jurisprudencije Stalnog suda međunarodno pravde u Hagu*, *op.cit.*, str. 16-58. Međunarodni sud pravde polazi od stava da se vrednost naknadnih ugovora i naknadne prakse ne može pretpostavljati, već da se mora dokazati u svakom konkretnom slučaju. Videti: "Corfu Channell Case", *International Court of Justice Reports*, Judgement, 1949, p. 25; Shabtai Rosenne, *The World Court – What It is and how It works*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2003, pp. 218-220.

89 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, *op.cit.*, str. 508.

Ujedinjenih nacija, „korektna primena vremenskog elementa normalno bi bila sugerisana tumačenjem odredaba u dobroj veri”.⁹⁰ Tumačenje ugovora na osnovu pravila međunarodnog prava koja su na snazi u momentu tumačenja jeste mogućnost koju subjekt koji tumači ugovor može koristiti u odnosu na dispozitivna pravila međunarodnog prava. U slučaju obaveznih pravila opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*), odredbe moraju biti tumačene na osnovu važećih kogentnih normi i primenom tzv. intertemporalnog prava.⁹¹ Navedeni zaključak proizlazi iz apsolutno obaveznog karaktera pomenute vrste pravnih pravila.

Na kraju bi valjalo konstatovati da odredbe o tumačenju međunarodnih ugovora u Bečkim konvencijama o pravu ugovora koje su označene pod zajedničkim naslovom „Opšte pravilo tumačenja”, ne ustanovljavaju bilo kakvu hijerarhiju pravila, već označavaju primenu različitih metoda tumačenja u jednom složenom i pravno utvrđenom postupku. Subjektima tumačenja pruža se velika sloboda u izboru pristupa i metoda. Pomenuti red pravila tumačenja koji se propisuje u Bečkim konvencijama nema normativni karakter. Subjekt tumačenja u konkretnom slučaju odlučuje koji postupak i koji metod će upotrebiti.⁹² Svi kvalifikovani elementi tumačenja od uobičajenog značenja izraza, predmeta i cilja ugovora, zatim naknadnih sporazuma u pogledu tumačenja, kao i prakse i relevantnih pravila u odnosima između strana ugovornica, imaće ulogu i mesto u tumačenju ugovora. Logički razlog zbog kojeg se svi navedeni elementi uzimaju u obzir prilikom tumačenja jeste, da se njima ispoljava obavezni karakter teksta ugovora. U konkretnom slučaju postoji svojevrsna kombinacija tekstualnog tumačenja s uporednim korišćenjem ciljnog i

90 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, str. 242.

91 Prema shvatanju Međunarodnog suda pravde, prilikom tumačenja međunarodnih ugovora potrebno je uzeti u obzir pozitivno međunarodno pravo u vreme tumačenja. Videti: “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolution 276”, *International Court of Justice Reports*, 1971, p. 31. Bečke konvencije nisu se odredile prema tzv. intertemporalnom pravu. Videti: Shabtai Rosenne, *Conceptualism as a Guide to a Treaty Interpretation*, Mélanges Robert Ago, Giuffrè, Milan, 1987, vol. I, pp. 417, etc.

92 Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 510-511; Pisci navode da: „ (...) razlika između elemenata koji su izričito predviđeni ugovorom i onih koji prećutno izražavaju nameru ugovornica relevantna je samo u svetlu metoda tumačenja koji su prihvatljivi sa stanovišta utvrđivanja namere ugovornica”. Logički red stvari, koji nije normativni, sugerise da je jezički metod prvi metod kome tumač treba da pribegne.

logičkog metoda. Otuda i nema jasno propisanih normativnih ograničenja u tumačenju međunarodnih ugovora.⁹³

ii) Dopunska sredstva tumačenja

Bečke konvencije u članu 32. propisuju *inter alia*, mogućnost primene dopunskih sredstava tumačenja. Strane se otud mogu pozivati na dopunska sredstva tumačenja, posebno na pripremne radove kao i na okolnosti u kojima je ugovor bio zaključen u cilju da se potvrdi smisao koji proizilazi iz primene člana 31. ili da se odredi smisao kada je tumačenje dato prema tom članu: a) dvosmisleno ili nejasno ili, b) dovodi do rezultata koji je očigledno apsurdan ili nerazuman. Kada je redovno značenje izraza u ugovoru jasno i povezano, nema potrebe za drugim dopunskim sredstvima tumačenja. Navedeno shvatanje potvrđeno je u mnogobrojnim sudskim odlukama uključujući i savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde povodom uslova za prijem u članstvo Ujedinjenih nacija gde je Sud konstatovao da nema mesta odstupanju od prihvaćene prakse Stalnog suda međunarodne pravde prema kojoj ne bi trebalo pribegavati pripremnom radu, ako je tekst ugovora dovoljan *per se*.⁹⁴ Međunarodni sudovi ponekad su pribegavali dopunskim sredstvima tumačenja, posebno uzimajući u obzir pripremne radove (*travaux préparatoires*), s ciljem iznalaženja „redovnog” značenja teksta. Primera radi, u slučaju savetodavnog mišljenja u vezi tumačenja Konvencije koja se odnosi na noćni rad žena iz 1919. godine, Stalni sud međunarodne pravde uzeo je u obzir pripremne radnje radi utvrđivanja značenja izraza upotrebljenih u pomenutoj Konvenciji.⁹⁵ Reč „dopunski”, upotrebljava se u smislu sredstava koja olakšavaju tumačenja u skladu sa opštim pravilom o tumačenju ugovora. Dopunska sredstva tumačenja

93 *Annuaire de la Commission de Droit International, op.cit.*, p. 239-240; Smilja Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo, op.cit.*, str. 510-511.

94 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, pp. 242, etc; “Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations”, *International Court of Justice Reports*, 1947-1948, p. 1950, p. 63. Stalni sud međunarodne pravde 1929. godine, u slučaju srpskih dugova Francuskoj, konstatovao je da, s obzirom da su tekstovi obveznica jasni, odnosno da obligacione isprave nisu dvosmislene, nema mesta pozivanju na pripremne dokumente. Videti: “Serbia Loans Case”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1929, Series A, N°20, p. 30.

95 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 243; “Interpretation of Convention concerning Employment of Women during the Night”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1932, Series A/B, N° 50, p. 380.

predstavljaju ograničen izuzetak od opšteg pravila o tumačenju ugovora, budući da se primenjuju u situacijama kada prethodni rezultat po opštem pravilu o tumačenju ostavlja značenje dvosmislenim, višeznačnim ili nejasnim, a što može dovesti do apsurdnih i nerazumnih ishoda. Pomoću dopunskih sredstava tumačenja uglavnom se regulišu odnosi koji su prisutni prilikom nastanka ugovora. Predmetna sredstva vezana su za primenu drugih sredstava tumačenja.⁹⁶ Pripremni radovi kao dopunska sredstva tumačenja sadrže obično poverljive i često protivrečne podatke. Pomenuti dokumenti upotrebljavaju se ukoliko nije došlo do odgovarajućeg tumačenja drugim sredstvima ili kada je potrebno potvrditi rezultate dobijene drugim sredstvima. Sudska praksa koristi pripremljene radove u izuzetnim prilikama.⁹⁷ Prema nekim doktrinarnim stanovištima, aktuelna sudska praksa uzima više u obzir pripremljene radove.⁹⁸ U Bečkim konvencijama o pravu ugovora, ali ni u nacrtima pravila koje je izradila Komisija za međunarodno pravo (1966. i 1982. godine), nisu bliže definisani pripremljeni radovi (na primer, kod pregovora, kod dvostranih i višestranih ugovora, kod otvorenih i zatvorenih ugovora, kod pristupanja ugovorima, i dr.). Takođe, Bečkim konvencijama ne nabrajaju se taksativno dopunska sredstva tumačenja, već se među njima samo izdvajaju pripremljeni radovi i okolnosti pod kojima je ugovor zaključen. Na pomenuti način, dopunska sredstva trebalo bi da potvrde smisao koji proizlazi iz tumačenja preduzetog na osnovu opšteg pravila tumačenja iz člana 31. Bečkih konvencija, a kojim se ustanovljava veza između konvencionalnih odredaba i kojim se čuva jedinstvo postupka tumačenja ugovora. Na kraju, potrebno je zapaziti i da Bečke konvencije ne pružaju jasno rešenje u vezi dopunskih sredstava tumačenja višestranih ugovora.⁹⁹

96 O pripremljenim radovima i okolnostima u kojima je ugovor zaključen vodilo se računa u presudi Međunarodnog suda pravde u sporu Libije protiv Čada. Videti: "Case concerning the Territorial Dispute", *International Court of Justice Reports*, 1994, p. 21. U sporu povodom pomorskog razgraničenja između Katara i Bahreina, Sud je našao da se pripremljeni radovi moraju koristiti oprezno, budući da ne pomažu interpretaciji ugovora. Videti: "Case concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain", *Ibid.*, 1995, para. 40.

97 "Ambatielos Case (Jurisdiction)", (*Exception preliminaire*), *International Court of Justice Reports*, 1952, p. 45.

98 N. Q. Dinh, P. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, p. 259. Pisci navode odluku u slučaju „Tadić“ Međunarodnog krivičnog tribunala za zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije.

99 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 372-378; N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, pp.

iii) Tumačenje verodostojnosti teksta ugovora

Bečke konvencije o pravu ugovora posvetile su posebnu pažnju regulisanju pitanja tumačenja verodostojnog teksta međunarodnog ugovora. U situacijama, ako je jedan ugovor overen, odnosno proglašen izvornim na dva ili više jezika, smatra se da je verodostojan tekst ugovora na svakom od ovih jezika, ukoliko ugovor ne predviđa ili ukoliko se strane ugovornice nisu sporazumele da u slučaju neslaganja prednost ima određeni tekst (stav 1, člana 33). Kada se iz verodostojnog teksta čini prevod na još jedan jezik, ta se verzija smatra kao verodostojna, ako je to u ugovoru predviđeno ili su se strane ugovornice o tome sporazumele (stav 2, člana 33). Prema kodifikovanom pravilu, pretpostavlja se da izrazi u jednom ugovoru imaju isti smisao u svim verodostojnim tekstovima (stav 3, člana 33). Prema nacrtu Komisije za međunarodno pravo iz 1966. godine, kada se ne može otkloniti različito značenje izraza, predloženo je da se usvoji značenje koje usklađuje tekstove u najvećoj mogućoj meri. Navedenim pristupom potvrđeno je načelo o jedinstvu ugovora, koje pretpostavlja da je ugovor *consensus ad idem*, koji nužno povlači utvrđivanje jedinstvenog smisla ugovornih odredaba. Na konferenciji održanoj 1968-1969. godine, došlo je do preciziranja iznetog predloga Komisije za međunarodno pravo, pa je usvojeno rešenje prema kome se, usled nesaglasnosti verodostojnih tekstova ugovora, daje prednost značenju koje vodi računa o predmetu i cilju ugovora i koje na najbolji način doprinosi usklađivanju tekstova ugovora. Prema odredbi iz stava 4, člana 33. Bečkih konvencija, navedeno rešenje moguće je primeniti, ako određenom tekstu nije data prednost među izvornim tekstovima ugovora. Iz pomenutog proizilazi da je predmetu i cilju ugovora dato istaknuto mesto u tumačenju i „otkrivanju pravog smisla ugovora“.¹⁰⁰ Bečke konvencije tako su prihvatile rešenje koje je dobro primljeno u međunarodnoj jurisprudenciji. U jurisprudenciji

259-260. Navedena konstatacija važi za otvorene višestrane sporazume, gde se pojavljuju nove strane ugovornice koje pristupaju sporazumima. S tim u vezi, postavlja se problem objavljenih i neobjavljenih dokumenata u pripremnim radnjama i radovima za zaključenje višestranih ugovora opšteg značaja.

100 U slučaju nejasnoće može se uzeti u obzir činjenica na kojem je jeziku tekst ugovora najpre sastavljen (tzv. radni jezik redaktora, izvestioca, komisije, odbora, i sl.).

je izražena težnja da se pomire različite verzije autentičnih tekstova međunarodnih ugovora, a ako pak, to ne bi bilo moguće, smatra se da bi trebalo dati prednost najjasnijem ili najizričitijem tekstu ugovora koji odgovara „opštim preokupacijama” strana ugovornica.¹⁰¹ Redakcija ugovora na dva ili više jezika predstavlja čestu pojavu u međunarodnom pravu ugovora. Nakon stvaranja Ujedinjenih nacija višestrani ugovori, ugovori-zakoni, bili su sastavljani uglavnom na pet jezika u službenoj upotrebi (na engleskom, francuskom, ruskom, kineskom i španskom). Takav je slučaj bio i sa Bečkim konvencijama o pravu ugovora. Bilo bi celishodno da kada je ugovor sastavljen na više svetskih jezika, ne postoje razlike u statusu između tekstova na pojedinim jezicima. Međutim, međunarodna praksa je nejedinstvena i to se možda najbolje očituje kod različitih kvalifikacija tekstova ugovora gde se nekima daje prioritet tako što se neki od tekstova proglašavaju verodostojnim, zvaničnim ili zvanično prevedenim, i sl. Kao verodostojni jezici u mirovnim ugovorima nakon Drugog svetskog tretirani su engleski, ruski i francuski jezik.¹⁰² Danas je uobičajeno da većina ugovora formalnog karaktera sadrže izričitu odrebu kojom se u cilju tumačenja ugovora, određuje status jezika. Iako načelno postoji jednakost jezika (koja proizilazi iz pravne jednakosti država), samo su neki tekstovi ugovora verodostojni. Drugačije rešenje može biti predviđeno tekstom ugovora. U praksi postoje slučajevi da se jedan tekst smatra verodostojnim samo između određenih strana ugovornica (na primer, ova situacija bila je predviđena odredbom iz člana 10. Brest-litovskog ugovora iz 1918. godine). Najzad, nije retkost da ugovor zaključen između dve države uzme za verodostojan

101 “The Mavrommatis Palestine Concessions (Jurisdiction)”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1924, Series A, N° 2, p. 29; “Treatment of Polish nationals and other persons of Polish origin of speech in the Danzing Territory”, (Advisory Opinion), *Ibid.*, 1932, Series A/B, N° 44, p. 26; “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *International Court of Justice Report*, 1984, p. 407.

102 Primera radi, navedeno rešenje usvojeno je u članu 90. mirovnog ugovora s Italijom, u članu 42. mirovnog ugovora s Mađarskom, u članu 40. mirovnog ugovora s Rumunijom, u članu 38. mirovnog ugovora s Bugarskom, i dr. Mirovni ugovori zaključeni posle Prvog svetskog rata (Sen-žermenski, Trianonski i Nejski), predstavljaju poseban slučaj. Ugovori su redigovani na francuskom, engleskom i italijanskom jeziku, a prednost u slučaju neslaganja imao je tekst na francuskom jeziku izuzev dela ugovora koji se odnosio na Pakt Društva naroda i Međunarodnu organizaciju rada.

tekst ugovora, tekst koji je sastavljen na jeziku treće države.¹⁰³ Postojanje verodostojnih tekstova na dva ili više jezika, može da oteža ili da olakša tumačenje ugovora, već u zavisnosti od okolnosti slučaja. Redak je slučaj da autentični tekstovi ugovora ne sadrže i neku razliku. No, bez obzira na razlike, trebalo bi uvek imati u vidu da za njihovo tumačenje važe opšta pravila o tumačenju ugovora. Otud se uvek polazi od pretpostavke da različite jezičke verzije teksta ugovora imaju isti smisao.¹⁰⁴ Međutim, ako se uobičajenim metodima ne može doći do zajedničkog smisla svih verodostojnih tekstova, samo u tim situacijam potrebno je izvršiti usklađivanje imajući u vidu da ugovori izraženi na više jezika predstavljaju jedinstvene pravne akte. Jedinstvo ugovora čuva se zahvaljujući spoju različitih načela jednake vrednosti koji ispoljenim razlikama daju isto značenje u različitim verodostojnim tekstovima.¹⁰⁵

Pored uspešne sinteze pravila i načela tumačenja koja je nesporno postignuta u Bečkim konvencijama o pravu ugovora, ipak se može na kraju zaključiti da se nije vodilo dovoljno računa o svim mogućim posebnostima i nijansama tumačenja međunarodnih ugovora. Bečke konvencije dale su izvrsnu skicu opštih tendencija u tumačenju ugovora, ali sam postupak tumačenja međunarodnih ugovora ostao je limitiran osetljivošću suverenih država u korišćenju sredstava i pravila kojima primena jednog metoda tumačenja vodi korišćenju drugog metoda.¹⁰⁶ Pomenuti nedostatak nije međutim toliki, da bi se odričala korisnost pravila i načela tumačenja koja su utvrđena u Bečkim konvencijama. U cilju postizanja ispravnih i pravednih rešenja, a s obzirom da ne postoji apsolutna i opšta vrednost različitih pristupa i metoda u međunarodnoj praksi, bilo bi celishodno koristiti sve metode i pravila tumačenja pojedinačno ili kombinovano, već u zavisnosti od konkretnog slučaja. Budući da

103 Ugovor o prijateljstvu između Japana i Etiopije iz 1957. godine, sačinjen je na japanskom, amharskom (zvaničnom u Etiopiji) i francuskom jeziku, a francuski tekst bio je smatran za verodostojan u slučaju nesaglasnosti u tumačenju. Videti: Nation Unies, *Recueil des Traités*, vol. 325, p. 300. U ugovorima koje je zaključila Jugoslavije sa susednim zemljama nakon Drugog svetskog rata, bilo je takođe više slučajeva u kojima se davala prednost tekstu ugovora na francuskom jeziku.

104 "Case concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area", *International Court of Justice Reports*, 1984, pp. 246, etc.

105 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1966, vol. II, p. 245.

106 N. Q. Dinh, R. Daillier, A. Pellet, *Droit international public, op.cit.*, str. 260.

tumačenje ugovora predstavlja jednu nerazlučivu celinu različitih metoda može se s pravom konstatovati da je to jedno majstorstvo ili veština posebnog kvaliteta.¹⁰⁷

107 Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, 1958, *op.cit.*, str. 384-385. Kombinacija namera strana ugovornica, postizanje cilja, istorijskih elemenata i pre svega teksta ugovora, moraju se shvatiti kao jedna celina, s tim da će onaj koji tumači ugovor u određenom momentu morati da dà prevagu jednom od pristupa i metoda, na način da se time ne prenebregavaju drugi metodi relevantni za tumačenje ugovora. Ovo tim pre, jer se za ispitivanje značenja i domašaja ugovornih odredaba moraju koristiti svi pristupi i metodi, a da se pri tome ne sme izgubiti iz vida da su ugovorne obaveze preuzete suverenom voljom.

SUKCESIJA DRŽAVA U ODNOSU NA MEĐUNARODNE UGOVORE

1. Uvodne napomene

Međunarodni ugovori predstavljaju najefikasnije instrumente u stvaranju i obnavljanju međunarodnih odnosa, a time i izuzetne faktore u izgradnji i očuvanju svetskog pravnog poretka. Zaključenjem međunarodnih ugovora, država postaje strana u ugovoru, a između ugovora i teritorije stvara se posebna pravna veza (*causal nexus*). Promenom suvereniteta na državnoj teritoriji koja može nastati kao posledica parcijalnih izmena (na primer, u slučaju cesije, secesije i emancipacije država), ili pak, totalnih (na primer, u slučaju aneksije – prisjedinenja, unifikacije – ujedinjenja, demembracije – razjedinjenja i disolucije – raspada), pokreće se problem održanja pomenute pravne veze između međunarodnih ugovora i teritorije. Generalno uzevši, teritorijalnim promenama dolazi do sukcesije država koja predstavlja proces supstitucije državih subjekata u pogledu odgovornosti za međunarodnopravne odnose teritorije na koju se sukcesija odnosi. Odsustvo opštih pravila i nespremnost država da odstupe od postojećih partikularnih pravila o sukcesiji, u prošlosti je često dovodilo do izuzetnih poteškoća u analizi nasleđivanja ugovornih prava i obaveza. Kao potpuno nedovršen sistem da bi se njime regulisali svi problemi nastali izmenom državnog teritorijalnog suvereniteta (*legis imperfectae*), pravo sukcesije vremenom je ispoljilo tendenciju „prilagođavanja” običajnih pravila faktičkoj situaciji nakon državne supstitucije. Savremeni primeri disolucije Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i SFR Jugoslavije, kao i ujedinjenja dve Nemačke, upravo prikazuju takvo jedno stanje. Sukcesija međutim, ne prejudicira uvek i pravnu zamenu država u odnosu prava i obaveze. Ispitivanje pravnih posledica procesa transfera ili podele državnih nadležnosti u prostoru obuhvaćenih teritorijalnim promenama, pretpostavlja komparativnu analizu državne prakse i utvrđivanje pravila i principa međunarodnog prava sadržanih u Bečkoj Konvenciji o sukcesiji u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine. No, pre toga, svako ozbiljnije rešenje za tako složenu pojavu kao što je sukcesija država u odnosu na međunarodne ugovore, zahteva analizu doktrinarnih postavki koje *a priori*, uređuju primenu

opštih principa i pravila međunarodnog prava o sukcesiji međunarodnih ugovora.

2. Doktrina o sukcesiji međunarodnih ugovora

Država koja nastupanjem sukcesije stiče teritoriju druge države, obično se u pravnoj literaturi terminološki opisuje, kao država sticateljica ili sukcesor (*fr. l'Etat successeur; eng. successor State*). Država koja ostaje bez teritorije, u teoriji i praksi naziva se državom prethodnicom ili predcesorom (*fr. l'Etat prédécesseur; eng. predecessor State*). Pravna priroda teritorijalnih promena i supstitucija država predmet je mnogobrojnih kontraverzi. U teoriji je često mišljenje, da problemi koji nastaju u vezi sa izmenom teritorijalnog suvereniteta ili političkim rekonstrukcijama, mogu biti rešavani međunarodnopravnim sredstvima. Međutim, osim u slučaju međunarodnih ugovora, međunarodno pravo igra dosta minornu ulogu. Većina teorija o sukcesiji država suočava se sa pitanjima pravno-filozofske sadržine i ustavnopravne kvalifikacije, čime se izostavlja međunarodnopravni aspekt problema. Konceptuelno se teorije dele u dve grupe. Prva grupa teorija koje su uglavnom prisutne u tradicionalnom međunarodnom pravu, polaze od potpunog ili u većoj meri prihvaćenog pravnog kontinuiteta, kroz promenu suvereniteta (teorije kontinuiteta), dok druga nešto novija grupa teorija, negira kontinuitet, ostavljajući *de facto*, da teritorija država bude predmet izmena, čime se neizbežno stvara pravna praznina (teorije diskontinuiteta). Kao emanacije teorija o državi i pravu uopšte, koncepcije zalaze u srž političkog organizovanja društva sa premisama koje više proizilaze iz filozofsko-epistemoloških, negoli iz pragmatičkih stanovišta. Istorijski precedenti tim putem evoluiraju uporedo sa promenom političkih shvatanja.¹

U tradicionalnom međunarodnom pravu, bile su usvojene analogije sa konceptualnim rešenjem iz Rimskog prava, koje je imalo značenje

1 S obzirom da fenomenologija sukcesije država zahteva pronalaženja novih zakonomernosti sukcesionih promena, a da političke transformacije sadrže modifikacije forme, strukture i kompozicije države, postavlja se pitanje, da li država koja je predmet tih izmena, ista ili nova? Svako ozbiljno istraživanje koje počiva na heruističkim postavkama otuda bi moralo da da objašnjenja o državnom identitetu i kontinuitetu, čije je značenje esencijalno za postojanje međunarodnopravne sukcesije država. Videti: Duško Dimitrijević, „Međunarodnopravna doktrina o sukcesiji država“, *Pravni život*, 2002, br. 12, str. 287–302; *Međunarodno pravo sukcesije država: sukcesija državne imovine s posebnim osvrtom na sukcesiju SFR Jugoslavije, op.cit.*, str. 30-41.

univerzalne sukcesije (*successio in universum*).² Prava i obaveze zavisna od subjektiviteta prelazila bi prema univerzalnom konceptu *ipso iure* na sukcesora. Preuzete ugovorne obaveze uglavnom su se poštovale iz potrebe očuvanja pravne sigurnosti, osim ukoliko je zbog prirode pravnog odnosa bila onemogućena njihova realizacija (*impossibillum nulla obligatio*). Međutim, iako se prihvatilo da ugovori predstavljaju „zakon” za ugovorne strane (*pacta sunt servanda*), nastupanjem sukcesije, države se nisu uvek libile da derogiraju navedeno pravilo. Ako je ugovor bio isključivo vezan za ličnost vladara (*intuitu personae*), odnosno, ako je ugovor imao strogo političku prirodu, onda je smrću vladara ili napuštanjem trona, dolazilo do njegovog prestanka.³ Ako bi ugovori proizilazili iz suverene vlasti koja derivira iz ovlašćenja čiji osnov leži u socijalnom ugovoru (*contrat social*), smatralo se da ugovori ne gube pravnu obaveznost u odnosu na sukcesora. Navedeno pravilo o univerzalnoj sukcesiji međunarodnih ugovora uglavnom je važno kod parcijalnog prestanka državnopravnog subjektiviteta u odnosu na državnu teritoriju. Za razliku od koncepta univerzalne sukcesije, kod koje dolazi do pravnog sledovanja u odnosima prethodnika na osnovu fikcije pravnog identiteta, kod teorije organske supstitucije preuzimanje prava i obaveza države prethodnice dolazi kao posledica kontinuiteta koji se manifestuje kroz supstituciju i afirmaciju vlastitog životnog centra i organske strukture, kao da se radi o sopstvenim pravima i obavezama zasnovanim originarno, stvarno i *ab initio*, na osnovu sopstvene suverene volje.⁴ Vremenom su se shvatanja o kontinuitetu

2 Univerzalni pristup znatno je uticao na međunarodno pravo i njegov začetak počev od Huga Grotiusa i Barucha de Spinoze u Holandiji, Thomasa Hobbesa i Johna Locka u Engleskoj, te Jean Jacques Rousseaua u Francuskoj, koji su među prvima utvrdili postulat socijalnog ugovora za podlogu filozofskog poimanja države. Za Grotiusa hereditacija je u tezi o prirodi, te se realistički predstavljala kao, *heredes personam quoad tam publici quam privati continuationem pro eadem conseri cum defuncti persona, certi est juris*. Videti: Hugo Grotius, *De jure belli ac pacis*, Clarendon Press, Oxford, 1925, vol.II, Ch. IX; Cocceji daje mišljenje suprotno Grotiusovom odakle proizilazi da, *negamus in successioibus regnorum successoris personam pro eadem ceseri cum persona defuncti*. Videti: Heinrich Cocceji, *Introductio ad Henrici L.B. de Cocceii, Grotium illustratum*, Lausanne, Sumptibus Marci-Michaelis Bousquet & Sociorum, 1751, Navedeno prema: Max Huber, *Die Staatensuccession, Völkerrechtliche und staatsrechtliche Praxis im 19 Jahrhundert*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1898, p. 191. Videti i: Samuel von Pufendorf, *De jure naturae et gentium Libri Octo*, Clarendon Press, Oxford, 1934, vol. VIII, Ch. XII.

3 Malcolm N. Shaw, *International Law, op.cit.*, p. 685.

4 Emmerich de Vattel, *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliqués a la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, translated by Charles

ugovornih prava i obaveza menjala, pa su nastajala neka druga poput teorije autolimitacije, koja je uzimala državu kao „totalitet i jedno više jedinstveno biće sa subjektivnim duhom koji se uzdiže na stepen objektivnog”. Država je prema pomenutom konceptu imala mogućnost da voljno preuzme ili ne, obaveze (samoobvezivanje), odnosno da prihvati ili ne prihvati određena prava (samoodricanje). Primena teorije autolimitacije u praksi, značila je mogućnost da država sukcesor ugradi u sopstveni pravni poredak odgovarajuća pravila bez izričitog njihovog repliciranja, dajući više značaja kontinuitetu ugovornog odnosa zasnovanog na prećutnoj saglasnosti volja (*tacitus consensus*).⁵ Krajem 19. veka došlo je do pojave novih koncepcija o pravu sukcesije država koje su bile negacije dotadašnjih teorija o kontinuitetu. Pretpostavka na kojoj su novi koncepti počivali, sastojala se u tvrdnji da se suverenitet države prethodnice u odnosu na teritoriju ne prenosi ili ustupa drugom državopravnom subjektu, što je inače bio odraz prijašnjeg dominijalnog poimanja države. Teorijsku prazninu popunio je logizam imperativne pravne teorije o diskontinuitetu državne vlasti kojim dolazi do isključenja (*expulsio*) suvereniteta jedne države i proširenje suvereniteta druge države (*extensio*). Sukcesor više ne vrši teritorijalnu nadležnost na osnovu transfera ili prenosa suvereniteta, već na osnovu stečene mogućnosti vršenja sopstvenog suvereniteta u okviru prostornih limita pravnog poretka. Navedeno shvatanje bilo je vrlo blisko shvatanju o apsolutnom suverenitetu kao najvišoj i neograničenoj vlasti za koju ne postoji opšteobavezna norma o sukcesiji međunarodnih prava i obaveza.⁶

G. Fenwick on english — *The Law of Nations or the Principles of Natural Law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereign*, Carnegie Institution, Washington, 1916, vol. II, p. 191; C. F. Gabba, “Successione di stato a stato”, *Quistioni di diritto civile*, Turin, 1855, p. 386; Otto von Gierke, *Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung*, Weidmann, Berlin, 1877, reprint Hildesheim, 1963, pp. 809, 876–884.

- 5 Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Julius Springer, Berlin, 1928, pp. 367–377. Na Jellineka je očigledno uticalo učenje poznatog politikologa i pravnika Holtzendorffa. Videti: Franz von Holtzendorff, *Handbuch des Völkerrechts*, Habel, Berlin, 1885–1889, vol. II, p. 33. etc. Slično poimanje države nalazimo i kod prof. Jovanovića koji je pravilno uočio da je Jellinek nastojao da dokaže sposobnost države da se moralno obaveže. Videti: Slobodan Jovanović, *O državi, osnov jedne pravne teorije*, Beograd, 1922, str. 58.
- 6 Mnogi teoretičari koji pripadaju imperativnoj pravnoj školi, poimaju sukcesiju obaveza države predcesora, kao voljan akt države sukcesora ili pak, kao odraz imperativne prirode pozitivnog prava. U potrazi za objašnjenjem teoretičari ispituju državnu praksu pre utvrđivanja pravila međunarodnog prava ili

Između dva svetska rata dolazi ponovo do oživljavanja privatno-pravnog koncepta univerzalne sukcesije u međunarodnom pravu. Iako je za neke internacionaliste svaka pomisao na mogućnost automatskog, bezuslovnog nasleđivanja obaveza država, čak i u slučaju postojanja nekih običajnih pravila međunarodnog prava, bila nemoguća, većina je smatrala da bi valjalo na svaki način pribegavati praktičnim i celishodnim rešenjima uz zbegavanje bilo kakvih velikih pomeranja u ugovornim odnosima između država.⁷ U tom smislu, univerzalna sukcesija trebalo je da doprinese prenosu prava i obaveza koje nisu išle ka proizvođenju novog svetskog rata i koje su održavale harmoniju međunarodne zajednice.⁸

demonstriraju korisnost dobrovoljne supstitucije, čime ustoličavaju svojevrstni pravni sinkretizam. Shvatanja teoretičara imaju oslonac u teoriji o državnoj volji po kojoj, proces izmene suvereniteta leži van prava, u ekskluzivnoj moći određivanja granica sopstvene volje i vlasti u određenom prostoru. Transponovana iz nemačke pravne škole u anglo-saksonsko pravo početkom 20. veka, teorija će imati značenje odricanja od opšteg pozitivnog principa sukcesije država u međunarodnom pravu. Videti: Alfred Verdross, "Le fondament du droit international", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1927-I, vol. 16, p. 214 Arrigo Cavaglieri, "Règles generales du droit de la Paix", *Ibid.*, 1929-I, vol. 26, pp. 191, 365, etc; Arthur Berriedale Keith, *Theory of State Succession with Special Reference to English and Colonial Law*, Waterlow and Sons, London, 1907, p. 283; Amoss Shartle Hershey, "The Succession of States", *American Journal of International Law*, 1911, p. 285; Herbert A. Wilkinson, *The American Doctrine of State Succession*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1934; Wilfred Jenks, "State Succession in Respect of Law Making Treaties", *British Yearbook of International Law*, 1952, vol. 29, p. 115.

- 7 Karl Strupp, "Les règles générales du Droit de la Paix", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1934-I, vol. 47, p. 474; Walther Schönborn, *Staatensukzessionen*, Kohlhammer, Stuttgart, 1913, p. 100; L. Larivière, *Des conséquences des transformations territoriales des États sur les traités antérieurs*, Paris, 1892; Gilbert Gidel, *Des effets de l'annexions de territoires sur les dettes de l'Etat démembré ou annexé et sur les concessions*, Larose & Forcel, Paris, 1904, p. 64; Alexandre N. Sack, *Les effets des transformations des Etats sur leurs dettes publiques et autres obligations financières*, Sirey, Paris, 1927, vol. I, p. 104, etc; Louis Le Fur, *Précis de droit international public*, Dalloz, Paris, 1937, pp. 368–369; Hans Kelsen, "Traité a la charge d'Etats tiers", *Mélanges offerts a Ernest Mahaim*, 1935, vol. II, p. 165. etc.
- 8 Sa Oktobarskom revolucijom došlo je prema marksističkom shvatanju, do smene jednog klasno-istorijskog tipa države, drugim progresivnijim. Razlika između političkih i nepolitičkih odnosa, personalnih i impersonalnih prava i obaveza i shvatanje da je teritorija samo predmet svojinskih prava države, slično sredstvima za proizvodnju u kapitalizmu, izričito je odbačena od sovjetskih teoretičara. Odbijanje obaveza ranijih vlada se objašnjavalo time, što iste potkopavaju temelje novog državnog poretka. Dogmatski potkovan teoretičar *Korovin* kao rodonadžnik ovakve teze, zastupao je stav da ugovorne obaveze podležu primeni klauzule *rebus sic stantibus*, sa izuzetkom „dispozitivnih ugovora”. Za teorije tzv. socijalne rezignacije

U skladu sa izmenama tradicionalnih međunarodnih pravnih pravila kojima su upravljale nove socijalne ideje o državi i društvu, nakon Drugog svetskog rata i pod okriljem organizacije Ujedinjenih nacija, nove nezavisne države preuzele su ravnopravnu ulogu u kodifikaciji i progresivnom razvoju međunarodnog prava. Počev od rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 1514 (XV) od 14. decembra 1960. godine, o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima, države Azije i Afrike dobijaju značajno mesto u formulisanju „razvojnih pravila” međunarodnog prava. Kritikujući ranija pravna rešenja, afričke i azijske zemlje ograničile su se na osporavanje obaveznosti onih pravila običajnog međunarodnog prava koja su kao ostaci prošlosti bila izraz pravne i faktičke nejednakosti uspostavljene u periodu kolonijalizma.⁹ U tom kontekstu, a na osnovu slobodno izražene volje oličene u pravu naroda na samoopredeljenje, u međunarodnim odnosima koncipirano je uverenje da novostvorene države i emancipovani narodi imaju pravo da samostalno odlučuju o sopstvenoj političkoj sudbini i daljem važenju međunarodnih ugovora. U doktrini međunarodnog prava bila je priznata činjenica da bi nove nezavisne države trebalo da dobiju značajniju ulogu u formulisanju pravnih koncepcija o sukcesiji međunarodnih ugovora.¹⁰

Težeći da ograniče slobodu delovanja bivših kolonijalnih sila u skladu sa njihovim posebnim interesima koji su odgovarali duhu tradicionalnog međunarodnog prava, nove nezavisne države razradile su teorijski koncept o „čistom stanju” (*clean slate theory*), koju je u

videti: Eugene A. Korovin, *Meždunarodnoe pravo*, Moskva, 1951, pp. 51. etc; M.M. Avakov, *Pravopreenstvo Sovetskogo Gosudarstva*, Moskva, 1961, pp. 22, 134; D.M. O'Connor, "Materials on the Soviet views of State Succession", *American Society of International Law Study Panel on State Succession*, Working Papers n° 2, 1968, pp. 28-35. Iako je u Kini došlo do mnogo dubljih promena u socijalnome supstratumu nego u Rusiji, Kina je prihvatila nasleđene međunarodne obaveze, potvrđujući istovremeno da kao suverena država ima izvorno pravo da određuje, koji će ranije zaključeni međunarodni ugovori ostati na snazi. Videti: Hungdah Chiu, "Communist China's Attitude Towards International Law", *American Journal of International Law*, 1966. vol. 60, p. 245; Notifikacija Vlade NR Kine od 29. septembra 1949. godine, govori u prilog tezi o pravu opcije u odnosu na ugovorne obaveze vlade Kuomintanga. Videti: Lung Fong Chen, *State Succession Relating to Unequal Treaties*, Archon Books, Hamden, 1974.

9 Milan Šahović, „Uticaj novih zemalja na današnje shvatanje međunarodnog prava”, u: *Putevi savremenog razvoja međunarodnog prava*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1969, str. 137-162.

10 Stefan Glaser, "Décolonisation et succession aux traités", *Revue générale du Droit international public*, 1970, n° 4, pp. 906-921.

političkoj javnosti izložio predsednik Tanzanije, *Julius Nyerera*, 30. novembra 1961. godine, u govoru održanom u nacionalnoj Skupštini Tanganjike. Prema iznetoj interpretaciji proizilazi da: „Vlada mora biti uverena da ako međunarodno pravo drugačije ne zahteva, Tanganjika ni u budućnosti neće biti vezana obavezama prethodne države koje nisu spojive sa njenim novim statusom i interesima”.¹¹ Teorija „čistog stanja” počivala na legitimnim pravima država sukcesora utemeljenim na principima državne samostalnosti, jednakosti teritorijalnog integriteta i stalnog suvereniteta nad prirodnim bogatstvima i izvorima. Generalno uzevši, teorija se suprostavila do tada dominirajućoj teoriji univerzalne sukcesije u čijoj su se osnovi nalazila isprepletana načela o zaštiti stečenih prava i neprikosновенosti privatne imovine. U osnovi, koncepcija je zasnovana na klasičnom pravilu o pravu opcije, po kojem države sukcesorke imaju pravo da slobodno odlučuju o pravnoj sudbini ugovora države prethodnice (*opting-in formula*). Pravni oslonac za usvajanje *clean slate* teorije nalazi se u principu neobaveznosti ugovora zaključenih na štetu trećih lica (*pacta tertiis nec nocet, nec prosunt*). Usvajanje teorije „čistog stanja” u međunarodnopravnim odnosima, značilo je krajnje relativiziranje uticaja doktrine o međunarodnopravnom kontinuitetu država.¹² Strogo juridički posmatrajući, ovakav koncept isključuje odgovornost sukcesora za pravne akte države prethodnice, pa time i odgovornost u pogledu obaveza iz ranije zaključenih međunarodnih ugovora.

Drugi koncept polazi od teorije *tabula rasa* kojom se *a priori*, odbija prelaz međunarodnih ugovora države prethodnice na državu sukcesora. U osnovi stanovišta, nalazi se međunarodno pravno načelo *res inter alios acta*, prema kojem, međunarodni ugovori države prethodnice ne važe, odnosno ne predstavljaju validan pravni osnov za zasnivanje prava i obaveza države naslednice.¹³ Budući da je primena načela *res inter alios acta* u prethodnom istorijskom periodu bila vezana za sticanje nezavisnosti bivših zavisnih teritorija, gde raniji suveren nije

11 Yilma Makonen, “State Succession in Africa: Selected problems”, *Recueil des Cours de l’Academie de Droit international de la Haye*, 1986 -V, vol. 200, p. 122.

12 Budislav Vukas, *Relativno djelovanje međunarodnih ugovora, op.cit.*, str. 24.

13 Milan Bartoš, “Les nouveaux Etats et les traités internationaux”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1962, br. 2, str. 185-197; *Međunarodno javno pravo*, Kultura, Beograd, 1954, knjiga prva, str. 324. Herbert Briggs je kritikovao Bartoševu izlaganje teorije *tabula rasa*. Videti: *Yearbook of International Law Commission*, 1963, vol. II, pp. 231. etc.

delao u ime lokalnog stanovništva, već isključivo kao kolonijalna sila ili država administrator, država sukcesor nije nasleđivala stare ugovore, niti je preuzimala bilo kakvu ugovornu obavezu ranijeg suverena. Odbijanje preuzimanja međunarodnih ugovora države prethodnice u praksi je označavalo proširivanje privatnopravnog principa o autonomiji volje ugovornih strana. Jasno je međutim, da je navedena isključivost bila motivisana političkim razlozima. Praktično, teorija *tabula rasa* nije mogla dovesti do apsolutnog negiranja ranije zaključenih ugovora države prethodnice, već prevashodno onih ugovora koji nisu bili u skladu sa interesima država sukcesora i koji su bili diskriminatornog karaktera. *Stricto sensu*, teorija ne isključuje dužnost poštovanja opšteobaveznih imperativnih normi međunarodnog prava sadržanih u višestranim međunarodnim ugovorima za koje je međunarodna zajednica pokazala naročiti interes (*jus cogens*).¹⁴ Uglavnom je reč o ugovorima koji sadrže obaveze prema široj međunarodnoj zajednici, a odnose se na humanitarna pitanja ili pitanja zaštite ljudska prava i osnovnih slobode. Zbog značaja koji imaju u međunarodnim odnosima, pomenuti ugovori predstavljaju dokaz opšteg običajnog prava ili ugovora koji „stvaraju pravo”.¹⁵

Treći koncept polazi od tradicionalne teze o univerzalnoj sukcesiji prema kojoj, sa teritorijalnom promenama, prava i obaveze države prethodnice prelaze na novu državu (tzv. teorija generalne supstitucije). Teza je razumljivija ako se ima u vidu da je sukcesije država *de facto* povezana sa promenama državnog suvereniteta. Ustanovljavanje ili proširivanje teritorijalne nadležnosti novih država implicira proširivanje ili promenu granica važenja već zaključenih međunarodnih ugovora (*fr. variabilité des limites territoriales des traites*; eng. *moving treaty frontiers*).¹⁶ Na pomenuti način opstaju međunarodna prava i obaveze

14 Hanna Bokor-Szegö, *The New States and International Law, Questions of International Law*, Budapest, 1970, pp. 17, 29.

15 Andreas Zimmermann, *State Succession in Respect of Treaties, in State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition: The Pilot Project of the Council of Europe*, Hague, 1999, p. 110.

16 Proširenje principa teritorijalnog važenja ugovora, *exempli causa*, priznato je u Tilzitskom ugovoru iz 1807. godine, po kome je Prusija izgubila trećinu teritorije i Bečkom ugovoru od 1815. godine, kojim je teritorija Saksonije bukvalno prepolovljena. U slučaju iz 1920. godine: “In Re Ungarische krigs produkten akti engesellschaft”, Apelacioni sud kantona Ciriš utvrdio je, da ne može biti od značaja teritorijalno umanjenje Mađarske, jer je Mađarska kao pravni subjekt ostala vezna obavezama iz Haške konvencije o građanskom postupku. Videti: *Annual Digest and Reports of Public International Law Cases*, 1919, Case n° 45.

države prethodnice, a prostorna sfera važenja međunarodnih ugovora proširuje se na državu sukcesora. Pravila koja su potvrđivala neophodnost upodobljavanja ranije teorije univerzalne sukcesije s novom društvenom stvarnošću odnose se pre svega, na tzv. teritorijalne ugovore, kojima se uređuju državne granice i teritorijalni režimi.¹⁷ Domet teorije generalne supstitucije u odnosu na tradicionalni koncept univerzalne sukcesije otuda je mnogo ograničeniji, jer i pored toga što pretpostavlja mogućnost naknadnog otkazivanja pojedinih međunarodnih ugovora države prethodnice, umnogome je u zavisnosti od opstanka međunarodnopravnog kontinuiteta države prethodnice.¹⁸

Poslednji u nizu iznetih teorijskih koncepata predstavlja tzv. teoriju vremenske refleksije. Teorija vremenske refleksije polazi od teorije generalne supstitucije, s tim da sukcesiju država posmatra u vezi s vremenskim važenjem državnih pravnih poredaka. Budući da esencijalno značenje sukcesije država proizilazi iz promene državnog suvereniteta kao izvornog osnova (*a titre originare*), vremensko razgraničenje pravnih poredaka različitih država omogućava prelaz državnih nadležnosti, a potom i prelaz ugovornih prava i obaveza države prethodnice. Značenje teorije vremenske refleksije svodi se na utvrđivanje vremenskog okvira do kojeg država sukcesor ima pravo da prihvati ili ne prihvati određene ugovore države prethodnice.¹⁹

3. Rad Komisije za međunarodno pravo na kodifikaciji pravila o sukcesiji država u odnosu na ugovore

Kodifikacija i progresivni razvoj međunarodnog prava postali su deo širih zadataka međunarodne zajednice nakon završetka Drugog svetskog rata. Sistematizacija i promena običajanih pravila u pisana konvencionalna pravila obuhvatila je sistematsku izradu novih, tzv. razvojnih pravila, iz kojih je proizašlo savremeno međunarodno pravo. Posle diskusije vođene tokom Prvog zasedanja Generalne skupštine u

17 Jerzy Tyranowski, "State Succession: Bundaries and Boundary Treaties", *Polish Yearbook of International Law*, 1979-1980, vol. 10, pp. 115-135.

18 *The Effects of Independance on Treaties*, London, 1965, p. 120; *Interim Reports of the International Law Association*, Conferences held at: Helsinki, 1966, pp. 1-12; Buenos Aires, 1968, pp. 589-632; The Hague, 1970, pp. 3-5; Eric Castren, "Obligations of States Arising from the Dismemberment of another State", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1951, n°13, p. 753.

19 Aleksandar Đorđević, „Sukcesija država i međunarodnopravni položaj novonastalih država“, *Međunarodni problemi*, 1963. br. 3, str. 31.

okviru Komiteta za progresivni razvoj i kodifikaciju međunarodnog prava, Generalna skupština je odlučila da je za sprovođenje postavljenih zadataka u vezi kodifikacije i progresivnog razvoja neophodno osnovati Komisiju za međunarodno pravo.²⁰ Već na prvom zasedanju Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija, 1949. godine, materija sukcesije država i vlada uključena je u program rada Komisije.²¹ Rezolucijom Generalne skupštine 1686 (XVI), od 18. decembra 1961. godine, preporučeno je Komisiji za međunarodno pravo da problematiku sukcesije uzme u prioritetno razmatranje.²² S obzirom na različite aspekte sukcesije država, Komisija je pre pripreme nacrtala konvencije kojom zvanično započinje kodifikacija međunarodnog prava trebalo da raspravi, koja će pravila o sukcesiji država najpre biti kodifikovana? Tim povodom, na zasedanju od 7. maja 1962. godine, Komisija za međunarodno pravo oformila je Potkomitet za pitanja sukcesije čiji je primarni zadatak bio razgraničenje oblasti sukcesije država. Na njegovom čelu nalazio se međunarodni pravnik, *Manfred Lachs* iz Poljske. U radu Potkomiteta poseban akcenat stavljen je na proučavanje sukcesije kolonijalnih područja, koja su tokom dekolonizacije stekla nezavisnost.²³ Na sesijama u Ženevi 1963. godine, Potkomitet je sastavio detaljan pregled daljeg rada. Komisija je ispitala izveštaj Potkomiteta i 18. juna 1963. godine, donela je odluku kojom je data prednost ispitivanju pravila o sukcesiji država u odnosu na sukcesiju vlada. Sveukupno izučavanje pravila o sukcesiji međutim, ostalo je i dalje od značaja za kodifikaciju materije i sveobuhvatno usaglašavanje izveštaja Komisije sa izveštajima iz oblasti ugovornog prava i međunarodnopravne odgovornosti država.²⁴ Tokom 1963. godine, Potkomitet je na sesijama u Ženevi sastavio detaljan analitički pregled daljeg rada Komisije. Prema planu Potkomiteta

20 Milan Šahović, *Opšta pitanja kodifikacije međunarodnog prava*, teza, Savez Udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1958, str. 42.

21 *Documentation officielles de l'Assemblée générale, quatrième session*, Supplement 10, A/925, p. 3.

22 *Annuaire de la Commission du Droit International*, 1962, vol. II, p. 210.

23 U radu desetočlanog Potkomiteta tokom 1963. godine, istaknutu ulogu imao je i jugoslovenski predstavnik, profesor Milan Bartoš. Videti: *Document de la Commission sur la succession d'Etats et de Gouvernements, Commission du Droit International*, préparé par Milan Bartoš, A/CN.4/SC.2/WP.5, 1962; *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1963, vol. II, pp. 231–235.

24 Stevan Đorđević, „Rad na kodifikaciji pravila o sukcesiji država i vlada“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1972, br. 1-3. str. 207–217; Prvoslav Davinić, „Završna faza na izradi pravila o sukcesiji država u pogledu ugovora“, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1975, str. 691–705.

materiju sukcesije trebalo je podeliti na tri oblasti: 1) Sukcesiju u oblasti nasleđivanja ugovora; 2) Sukcesiju u oblasti nasleđivanja prava i obaveza iz izvora drugačijih od ugovora; 3) Sukcesiju u oblasti nasleđivanja članstva u međunarodnim organizacijama.²⁵

Na 29. zasedanju Komisije za međunarodno pravo, 1967. godine, iznet je podudaran stav sa planom Potkomiteta. Za prve dve oblasti sukcesije, Komisija je utvrdila da postoji značajan interes da se pravila o sukcesiji država kodifikuju u sastav pisanih pravila *de lege ferenda*. Zato je odlučila da se za specijalnog izvestioca u oblasti sukcesije država u odnosu na međunarodne ugovore odredi raniji izvestilac za pitanja prava ugovora, *Humphrey Waldock*.²⁶ Za sukcesiju prava i obaveza koje proizilaze iz drugih izvora osim ugovora, određen je profesor *Mohammed Bedjaoui*, iz Alžira. Za treću oblast sukcesije, u vezi sa članstvom u međunarodnim organizacijama, odluka Komisije o imenovanju specijalnog izvestioca nije doneta.²⁷ Prema mišljenju članova Komisije, oblast nasleđivanja članstva u međunarodnim organizacijama pripada međunarodnopravnoj materiji nasleđivanja ugovora i principima kojima se uređuju odnosi između država i međunarodnih organizacija. Ako se članstvo države u međunarodnim organizacijama ograniči isključivo na ugovorni odnos *intuitu personae* karaktera, taj odnos ne mora biti održiv u slučaju sukcesije država.²⁸ Dotadašnja međunarodna praksa

Momirka Marinković, „Konvencija o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore“, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1978, str. 483–490; Milan Šahović, „Sukcesija država u odnosu na međunarodne ugovore“, *Međunarodna politika*, 1978, br. 684, str. 13–15; Kosta Obradović, „Pitanje sukcesije država u svetlosti rada komisije UN za međunarodno pravo“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1979, br. 1–3, str. 112–113.

25 Milan Bartoš, „Rad Potkomiteta Komisije organizacije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo na kodifikaciji pravila o sukcesiji država i vlada“, *Međunarodni problemi*, 1963, br. 1, str. 167–169.

26 Specijalni izvestilac Humphrey Waldock podneo je pet izveštaja od 1968–1972. godine. Videti: *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1968, vol. II, p. 88; *Ibid.*, 1969, vol. II, p. 45; *Ibid.*, 1970, vol. II, p. 27; *Ibid.*, 1971, vol. II, p. 151; *Ibid.*, 1972, vol. II, p. 1. Nakon Waldocka, koji je izabran za sudiju Međunarodnog suda pravde – specijalni izvestilac Francis Vallat izradio je još jedan izveštaj. Videti: *Ibid.*, 1974, vol. II, p. 1.

27 Henry G. Schermers, „Succession of States and International Organizations“, *Netherlands Yearbook of International Law*, 1975, vol. VI, p. 110; „Report of the International Law Commission on the Work of its 26th Session“, 6 May–26 July 1974, *General Assembly Official Records*, 29th Session, Supplement n° 10, A/9610/Rev. 1, para. 25.

28 Konrad Bühler, „State Succession, Identity, Continuity and Membership in the UN“, *Rapport pour le Centre d'études et de recherches de la Haye*, 1999, p. 3.

očigledno nije bila ujednačena, pa je bilo teško pronaći neko pravno valjano utemeljene u pozitivnom međunarodnom pravu, koje bi ukazivalo na postojenje međunarodnog običajnog pravila. Ma koliko se činilo da je pitanje nasleđivanja ugovora usko povezano sa sukcesijom u odnosu na članstvo u međunarodnim organizacijama, jer su multilateralni međunarodni ugovori ujedno i konstitutivni akti o osnivanju međunarodnih organizacija – nije postojalo neko opšte pravilo međunarodnog prava koje bi išlo u prilog takvoj tezi. Sukcesiju članstva u međunarodnim organizacijama valjalo je otud posmatrati kao, izdvojeno pravno pitanje.²⁹

Na osnovu nacрта članova koji su prethodno dati na razmatranje vladama država članica Ujedinjenih nacija, Komisija za međunarodno pravo usvojila je finalni projekt sa 39. članova u oblasti sukcesije međunarodnih ugovora 1974. godine.³⁰ Rezolucijom 3496 (XXX), od 15. decembra 1975. godine, Generalna skupština je odlučila da sazove međunarodnu Konferenciju u cilju utvrđivanja rezultata rada i radi prihvatanja Konvencije i drugih međunarodnih akata. Na diplomatskoj konferenciji Ujedinjenih nacija u Beču, 22. avgusta 1978. godine, usvojen je konačan tekst Konvencije o sukcesiji država u odnosu na ugovore. Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore ostavljena je na potpisivanje državama do 31. avgusta 1979. godine, u sedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku.³¹ Bečka konvencija stupila je na snagu tridesetog dana po deponovanju petnaestog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju to jest, 6. novembra 1996. godine. Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore, stupila je na snagu tek 6. novembra 1996. godine.³² No i pored zakasnelog efektiviteta,

29 Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Budislav Vukas, *Međunarodno pravo*, knjiga prva, *op.cit.*, str. 272.

30 *Annuaire de la Commission de Droit International*, 1974, vol. II, p. 178. (Doc. A/9610); Giandomato Caggiano, "The ILC Draft on Succession of States in Respect of Treaties: a Critical Appraisal", *Italian Yearbook of International Law*, 1975, vol. 1, pp. 69–98.

31 Konferencija UN održana je u Neue Hofburg u Beču u dva navrata. Prvo, od 4. aprila do 6. maja 1977. godine, a potom, i od 31. jula do 23. avgusta 1978. godine. Pored Konvencije usvojen je Finalni akt i određeni broj rezolucija koje su mu pridodate. Jednoglasnom odlukom Konferencije, original Finalnog akta deponovan je u arhivi Ministarstva inostranih poslova Austrije. Videti: *Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur la succession d'Etats en matière de traités*, 1978, vol. III, pp. 151, 191, (Doc. A/CONF. 80/15; A/CONF. 80/31).

32 "Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties", August 23, 1978, UN Doc. A/CONF.80/31, *International Law Materials*, vol. 17, pp. 1488-

Bečka konvencija je u prethodnom periodu bila potvrđena u državnoj praksi i međunarodnoj jurisprudenciji. Njen pozitivan odnos prema međunarodnoj stvarnosti, gde države članice izražavaju spremnost za doslednim poštovanjem višestranih međunarodnih ugovora o kodifikaciji i progresivnom razvoju međunarodnog prava, bio je od izuzetnog značaja i za jačanje mira i univerzalne saradnje među državama.

4. Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine

i) Opšte odredbe

Potvrđujući da su pitanja prava ugovora, s izuzetkom pitanja do kojih može dovesti sukcesija država, regulisana odgovarajućim pravilima međunarodnog prava koja su uneta u Bečku konvenciju o pravu ugovora iz 1969. godine, Bečka konvencije o sukcesiji država u odnosu na ugovore, ukazuje da je njeno dejstvo ograničeno na ugovore zaključene između država (član 1). Konvencija ne prejudicira pitanja u vezi sa važnošću nekog ugovora (član 14), i pri tome, njena primena, ako to proizlazi iz pravila međunarodnog prava, ne može biti na štetu ugovora zaključenih između drugih subjekata međunarodnog prava ili u odnosu na međunarodne sporazume koji nisu sklopljeni u pismenoj formi (član 3). Primena kodifikovanih pravila ne odnosi se na ugovore kojima se konstituišu međunarodne organizacije i ugovore koji se usvajaju pod njihovim okriljem (član 4). U tom pogledu stavlja se rezerva u vezi pravila o sticanju svojstva člana međunarodne organizacije i drugih odgovarajućih pravila, međutim, ne i u pogledu prelaza prava i obaveza sadržanih u ovim ugovorima. Bečka Konvencija generalno pravi razliku između država članica i država ugovornica na osnovu činjenice da li je određeni međunarodni ugovor stupio ili nije stupio na snagu u odnosu na državu prethodnicu (član 2, stav 1, tačke k. i l). Ako bi kojim slučajem međunarodni ugovor izgubio pravnu

1517; *Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur le droit des traités*, Doc. F.70. V/5 p. 309. SFRJ je potpisala Konvenciju 6. februara 1979. godine, a potom je i ratifikovala 28. aprila 1980. Videti: „Službeni list SFRJ”, *dodatak Međunarodni ugovori*, 1980, br. 1. SRJ je notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine nasledila članstvo SFRJ u ovoj Konvenciji. Videti: *Multilateral Treaties Deposited with the Secretary General*, Status as at 31 December 2001, vol. II, Part I, Ch. 23, p. 292.

snagu u odnosu na neku državu usled njene promene, ugovorna prava i obaveze mogu opstati na osnovu kogentnih normi međunarodnog prava (član 5). Krajnja svrha pomenutog rešenja prati opšte pravilo međunarodnog prava proizašlo iz međunarodne prakse i običajnog prava kodifikovanog u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora iz 1969. godine, kojim se ne prejudiciraju pitanja koja bi se mogla postaviti u vezi sa ugovorima zbog nastupanja sukcesije država (član 73. Bečke konvencije o pravu ugovora).

Prema odredbi člana 2. stav 1. tačka b, Bečke Konvencije o sukcesiji država u odnosu na ugovore sukcesija država označava: „Zamenu jedne države drugom u pogledu odgovornosti za međunarodne odnose jedne teritorije”. Pri tome, država sukcesor znači državu koja je zamenila državu prethodnicu prilikom sukcesije država (član 2. stav 1. tačka d).

Bečka Konvencija se primenjuje isključivo na „zakonitu sukcesiju” koja se ostvaruje u skladu sa međunarodnim pravom i principima sadržanim u Povelji Ujedinjenih nacija (član 6). Logično bi bilo da se pravila Bečke konvencije odnose na ispitivanje posledica, a ne na akta koji su doveli do izmene teritorijalnog suvereniteta država. Kako izmene suvereniteta na teritoriji posledično vode ka sukcesiji država, u praksi je bilo slučajeva da su izmene uslovljene političkim razlozima koji ne moraju uvek biti u saglasnosti sa međunarodnim pravom. Zbog toga odredba iz člana 39. i člana 40. Konvencije regulišu dejstvo pravila o sukcesiji u odnosu na međunarodne ugovore, koje nije sprečeno usled otvaranja pitanja međunarodnopravne odgovornosti države, otpočinjanja neprijateljstava ili vojne okupacije.³³ Pošto pomenuta pitanja pretpostavljaju primenu drugih pravila međunarodnog prava, Bečka konvencija ni u takvim slučajevima ne odbija primenu usvojenih standarda. Sve promene teritorijalnog suvereniteta, bez obzira na formalne i sadržinske razlike, ne smeju biti van granica međunarodnog prava. *A fortiori*, primena kodifikovanih pravila Bečke konvencije uslovljenja je usklađenošću teritorijalnih izmena sa pozitivnim međunarodnopravnim normama.³⁴

33 U okviru rada Komisije za međunarodno pravo na kodifikaciji materije sukcesije država u odnosu na međunarodne ugovore, delegacija Australije insistirala je na unošenju pravila o primeni odredaba Konvencije na ilegalne slučajeve sukcesije država, što je bilo odbijeno s pozivanjem na pravila o državnoj odgovornosti. Videti: Doc. A/CONF.80/C.1/L.3.

34 Međunarodno pravo nije uvek sankcionisalo nasilne promene državnih granica. Podjarmljivanje ili debelacija je u prošlosti bilo dozvoljena kod menjanja geopolitičke karte sveta. Običajno pravilo da vojna okupacija i prisilna cesija

U vezi sa pravnim važenjem odredbi Bečke Konvencije, utvrđeno je da se njene odredbe primenjuju na sukcesiju do koje bi došlo nakon njenog stupanja na snagu (čl. 7). Države sukcesori se mogu dogovoriti i o drugačijoj primeni Bečke Konvencije, tako da nije isključena retroaktivna primena (*lex retro agit*). To bi bio slučaj kada država sukcesor izrazi pristanak da bude njome vezana, ali i u svakom trenutku kasnije, uz obavezno prihvatanje drugih država ugovornica ili članica Bečke Konvencije. Bečka konvencija sadrži veoma zanimljivo pravilo o privremenoj retroaktivnosti. Pravilo predviđa da je privremena retroaktivnost moguća na osnovu pismenog pristanka ili potpisivanja teksta Konvencije. Primena pojedinih odredaba Konvencije na sopstvenu sukcesiju je u neku ruku i razumljivo, ako se ima u vidu da države mogu da zaključe da su određena pravila izraz postojeće međunarodne prakse. Navedeno rešenje se svojevremeno obrazlagalo činjenicom da je Bečka konvencija usvojena sa zakašnjenjem, i da bi, s obzirom na mogućnost odugovlačenja sa njenim stupanjem na snagu, interesi novih nezavisnih država mogli u velikoj meri biti ugroženi. Da ne bi došlo do pomenute situacije, napravljen je ustupak u pogledu vremenskog važenja odredaba Konvencije što je *ad infinitum*, doprinelo efikasnijem regulisanju pitanja sukcesije međunarodnih ugovora.

Odredbe iz članova 8, 9. i 10. Bečke konvencije utvrđuju načine prenosa međunarodnih ugovora države prethodnice. U tom smislu, član 8, kao jedan od priznatih i primenjivih načina prenosa, predviđa zaključenje tzv. sporazuma o devoluciji ili prelazu međunarodnih ugovora.

U prethodnoj međunarodnoj praksi, do zaključenja sporazuma o devoluciji između države sukcesora i države prethodnice uglavnom je dolazilo prilikom sticanja nezavisnosti bivših kolonijalnih poseda Britanske imperije.³⁵ Sporazumi o devoluciji međunarodnih ugovora

teritorijalnog područja nemaju pravnog učinka, pozitivnopravno je definisano, tek nakon Drugog svetskog rata, u pravnom sistemu Ujedinjenih nacija. Od tada, svi problemi u vezi sukcesije država izazvani nelegalnim načinima i sredstvima oduzimali su posledicama pravni karakter i smatrali su se provizornim u vremenu tranzitornih kretanja. S aspekta međunarodnog prava, ovakvim aktima nedostajao je pravni titulus koji bi mogao dovesti u pitanje opstanak države. Ilicitnim radnjama faktički se ostvarivao privid sukcesije, a slučajevi teritorijalnih promena podvodili su se pod tzv. nezakonitu sukcesiju država (*unrechte Staatennachfolge*).

35 Daniel Patrick O'Connell, "The British Commonwealth and State Succession after Second World War", *British Yearbook of International Law*, 1949, vol. 26, pp. 454, etc.

države prethodnice (*Devolution agreements*), po pravilu nisu imali automatsko dejstvo u odnosu na druge države članice tih ugovora. Predmetno pravilo proizilazi iz opšteg načela po kome ugovori vezuju države koje su ih i zaključile. Član 8. Bečke konvencije upravo potvrđuje pomenuto pravilo kada propisuje da: „Obaveze ili prava države prethodnice koja proističu iz ugovora na snazi u pogledu neke teritorije na dan sukcesije država ne postaju obaveze ili prava države sukcesora u odnosu na druge države članice tih ugovora samom činjenicom da su države prethodnice i država sukcesor zaključile sporazum kojim se pomenute obaveze ili prava prenose Bez obzira da li bi sporazumi o prelazu međunarodnih ugovora bili zaključeni u slučaju nastupanja sukcesije država, za ugovore koji su na datum sukcesije bili na snazi u odnosu na teritoriju na koju se sukcesije država odnosi, važe isključivo kodifikovana pravila Bečke konvencije. Pravila predstavljaju pravila opšteg međunarodnog prava koja usmeravaju ponašanje država i koja su proistekla iz običajnih pravila ili iz prihvaćene međunarodne prakse.”³⁶

Slično rešenje predviđa i član 9. Bečke konvencije prema kome, obaveze ili prava koja potiču iz međunarodnih ugovora na snazi, ne postaju *ipso jure* prava i obaveze države sukcesora i drugih država članica ugovora na osnovu činjenice da je država sukcesor dala jednostranu izjavu o njihovom prihvatanju. Ako je u međunarodnom ugovoru predviđeno da će u slučaju sukcesije država, država sukcesor imati mogućnost da se smatra članicom ugovora, u najmanju ruku bi bila neophodna njena notifikacija o prihvatanju takvog ugovora (član 10. stav 1). Ako je pak, ugovorom predviđeno da će se sa sukcesijom država, država sukcesor smatrati članicom ugovora, nužno bi bilo davanje izričite pismene saglasnosti države sukcesora (član 10. stav 2). Analiza dva poslednja načina prelaza međunarodnih ugovora iz Bečke konvencije upućuje da država sukcesor koja daje pristanak da bude članica ugovora države prethodnice, to pravo može ostvariti počev od datuma sukcesije, osim ako ugovorom nije drugačije predviđeno. Na navedeni način, sva tri predviđena načina sukcesije međunarodnih ugovora obuhvaćena su dispozitivnim pravilima iz Bečke konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore.

Iako odredbe Bečke konvencije idu u prilog pravila *clean slate*, Konvencija ne dovodi u pitanje sukcesiju ugovora o međunarodno

36 Renata Szafarz, “Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties: a General Analysis”, *Polish Yearbook of International Law*, 1979-1980, vol. 10, pp. 77-113.

priznatim granicama.³⁷ Štaviše, Konvencija osnažuje princip o teritorijalnom *statusu quo*. Tako, prema članu 11. Bečke konvencije, sukcesija država ne zadire u pitanje: a) granice utvrđene ugovorom i, b) obaveza i prava utvrđenih ugovorom koja se odnose na režim granice. Međunarodno pravo kroz proces delimitacije granica stvara jedno „objektivno stanje“, koje proizilazi iz širih interesa međunarodne zajednice za očuvanjem međunarodne bezbednosti. Obaveza nove države da poštuje međunarodne granice države prethodnice ne zasniva se samo na kodifikovanom običajnom pravilu sukcesije međunarodnih ugovora, već i na principu kontinuiteta vršenja državnih nadležnosti.³⁸ Unoseći zaštitnu klauzulu generalnog karaktera u pogledu nepovredivosti teritorijalnog integriteta država, Bečka konvencija preuzima rešenje kodifikovano u Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu iz 1969. godine o pravilu *rebus sic stantibus* sadržanom u članu 62. stav 2. tačka a., prema kome: „Suštinska promena okolnosti se ne može navesti kao razlog za prestanak ugovora ili povlačenja iz njega, ako se radi o ugovoru kojim se određuje granica”.³⁹ Dejstvo ugovora kojim se povlači granica time je vezano za opšta pravila o tumačenju i primeni međunarodnih ugovora gde odstupanja mogu biti pravljena samo na konsenzualnoj bazi. Imperativna priroda pomenute vrste ugovornih obaveza države prethodnice, vodi ka afirmaciji načela ugovornog kontinuiteta.⁴⁰

Ako se za polaznu osnovu prihvate načela suvereniteta i nezavisnosti, izgledalo bi da države nisu ničim vezane da trpe ograničenja na sopstvenoj teritoriji. Međutim, ovakvo shvatanje nije tačno ako se bliže pogleda istorijski razvoj međunarodnog prava. Isključivo korišćenje teritorije od strane države koja egzistira u njoj, nije prihvatljiva koncepcija s obzirom na postojanje međunarodnih ugovora o teritorijalnim režimima. Nedostatak sasvim preciznih međunarodnih pravila o međunarodnim ugovorima koji proizvode „objektivne pravne situacije” u odnosu na teritoriju država, doveo je do prihvatanja stanovišta o ugovornom kontinuitetu. Pošto se pomenuti ugovori odnose na prava i obaveza u vezi korišćenja ili ograničenja prava

37 Daniel Patrick O’Connell, *State Succession in Municipal and International Law*, University Press, Cambridge, 1967, vol. II, p. 273.

38 Albert G. Pereira, *La succession d’ Etats en matière de traité*, Pédone, Paris, 1969, p. 110.

39 Shabtai Rossene, *The Law of Treaties, Guide to Legislative History of the Vienna Convention*, Leyden, 1970, pp. 326-327.

40 *Yearbook of the International Law Commission*, 1968, vol. II, pp. 92-93.

korišćenja neke teritorije u korist strane države, grupe država ili celokupne međunarodne zajednice, ugovorno stipulacije u korist treće strane, deluju isključivo u odnosu na vršenje suvereniteta matične države. Međunarodnopravne kategorizacije ugovora o teritorijalnim režimima mogu biti raznovrsne. Uopšte posmatrajući, ugovori mogu dopuštati ili zabranjivati vršenje suverenih prava na teritoriji. Time deluju permissivno to jest, pozitivno, omogućavajući titularu pravo na neposrednu upotrebu tuđe teritorije (na primer, pravo podizanja postrojenja, pravo ribarenja, pravo uspostave carinarnica, pravo ustanovljavanja slobodnih zona, pravo prolaza oružanih trupa, i dr.), ili restriktivno to jest, negativno, obavezujući na određeno nečinjenje ili odricanje od prava (na primer, ugovori o demilitarizaciji oblasti).⁴¹ Praktično, svi navedeni ugovori ograničavaju vršenje državnih teritorijalnih nadležnosti implicirajući nastanak prava *erga omnes* karaktera. Među ugovorima o teritorijalnim režimima međunarodna doktrina i praksa razlikuju višestrane ugovore o internacionalizovanim teritorijama, zatim dispozitivne, lokalizovane, realne ili radicirane ugovore kojima se ustanovljavaju teritorijalni servituti.⁴²

Prema članu 12. Bečke konvencije, sukcesija država ne utiče na: a) obaveze o korišćenju ili ograničenju korišćenja neke teritorije, koje su utvrđene ugovorom u korist bilo koje teritorije neke strane države, a smatraju se vezanim za dotične teritorije i, b) prava ustanovljena ugovorom u korist neke teritorije, koja se odnose na korišćenje ili ograničenje korišćenja bilo koje teritorije neke strane države, a smatraju se vezanim za dotičnu teritoriju. Pored toga, sukcesija država ne utiče i na: a) obaveze o korišćenju ili ograničenju korišćenja neke teritorije, koje su utvrđene ugovorom u korist grupe država ili svih država, a smatraju se vezanim za dotičnu teritoriju i, b) prava utvrđena ugovorom u korist grupe država ili svih država, koja se odnose na korišćenje ili ograničenja korišćenja neke teritorije, a smatraju se vezanim za dotičnu teritoriju. Zbog strategijskih i političkih razloga Bečka konvencija pravi izvesno odstupanje u pogledu primene pravila na ugovorne obaveze države prethodnice kojim se uspostavljaju strane vojne baze (član 12. stav 3).⁴³

41 A.D. Reid, "Les servitudes international", *Recueil des Cours de l'Academie de Droit International de la Haye*, 1933, vol. 45, pp. 6. etc; Hersch Lauterpacht, *Private Law, Sources and Analogies of International Law*, New, York, 1927, p. 52; Duško Dimitrijević, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, op.cit., str. 92-115.

42 F.A. Vali, *Servitudes of International Law*, London, 1958. pp. 319-322.

43 "United Nations Conference on the Succession of States in Respect of Treaties", *Comments of Governments*, A/CONF.80/5, 1977, pp. 145-173.

Uobičajeno je da ugovori o vojnim bazama kao *stipulatio pro tertio*, predstavljaju ugovorne aranžmane nametnute teritoriji na koju se odnosi sukcesija država. Prelaz takvih tereta može biti u suprotnosti sa načelom suverene jednakosti država koje ne dopušta obvezivanje država mimo slobodno izražene volje. Ujedno, sukcesija međunarodnih ugovora o vojnim bazama može se kositi i sa drugim načelima opšteg međunarodnog prava poput prava naroda da raspoložu sami sobom, potom međunarodno priznatim pravom suvereniteta svakog naroda i država nad prirodnim bogatstvima i resursima (član 13). Na kraju, odredbe Bečke konvencije ne mogu prejudicirati nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa dejstvom sukcesije država u odnosu na ugovor zbog međunarodne odgovornosti države ili otpočinjanja neprijateljstava između država (član 39), odnosno niti jedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa ugovorom zbog vojne okupacije neke teritorije (član 40).

ii) Posebne odredbe

U zavisnosti od tipa teritorijalnih promena, odnosno od činjenice da li se radi o prenosu dela teritorije, nastanku nove nezavisne države, ujedinjenju ili otcepljenju dela ili delova teritorije države kroz secesiju ili kroz proces državnog raspada (disolucije), Bečka konvencija utvrđuje pravila o sukcesiji međunarodnih ugovora.

a) Sukcesija koja se odnosi na deo teritorije

Odredba iz člana 15. Bečke konvencije predviđa sledeće rešenje: „Kada deo teritorije neke države, ili kada celokupna teritorija čije međunarodne odnose zastupa neka država, koja nije sastavni deo teritorije te države, postane deo teritorije neke druge države: a) ugovori države prethodnice prestaju da budu na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država, računajući od dana sukcesije država i, b) ugovori države sukcesora ostaju na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država, računajući od dana sukcesije država, osim ako iz ugovora ne proizlazi da bi primena ugovora na tu teritoriju bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili da bi bitno izmenila uslove izvršenja ugovora, ili ako drukčije ne bude utvrđeno“. Navedeno pravilo Bečke konvencije potvrđuje pravilo o promeni granica važenja već zaključenih međunarodnih ugovora (*moving treaty frontiers*).

Tradicionalno je ovaj oblik sukcesije država bio najviše zastupljen u slučajevima gde je dolazilo do političkih promena kroz parcijalni prenos državne teritorije. U praksi se navode slučajevi cesije teritorije, delimične secesije, aneksije, razmene, i na kraju, pripajanja na osnovu sporazuma o ispravkama granica (na primer, demarkacijom od strane mešoviti komisija, na osnovu arbitražne odluke ili na osnovu odluke Međunarodnog suda pravde, ali i u drugim slučajevima mirnog načina rešavanja teritorijalnih sporova).⁴⁴ Međunarodno pravo danas zabranjuje aneksiju i nasilnu cesiju državne teritorije. Pozitivno utvrđen princip o nepovredivosti teritorijalnog integriteta, ostavlja sve nasilne teritorijalne promene bez pravnog efektiviteta *ab initio*.

b) Sukcesija koja se odnosi na države koje su stekle nezavisnost

Nastupanjem nezavisnosti država, Bečka konvencija iz 1978. godine, u odnosu na ugovore države prethodnice, predviđa opšte pravilo: „Država koja je stekla nezavisnost nije obavezna da održava na snazi neki ugovor niti da postane članica tog ugovora zbog činjenice da je na dan sukcesije država ugovor bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država“. Primera za navedeni oblike sukcesije u savremenoj praksi ima dosta. Tako, 20. vek ne bi bio pravilno shvaćen bez objašnjenja dekolonizacije koja je predstavljala formu legalne secesije ili proste cesije teritorije koja je za posledicu imala

44 Formiranje federativnih zajednica tzv. kompozitnih država, dovodi praktično do izmena u teritorijalnom i institucionalnom sastavu država, pa otuda i do izmena klasično poimanog kontinuiteta – sukcesije vlada. Tako je u vezi tumačenja srpsko-američkog Ugovora o ekstradiciji iz 1901. godine, Apelacioni sud Sjedinjenih Američkih Država pošao od činjenice da je isti na snazi *vis-a-vis* Jugoslavije, konstatujući da je: „Jugoslovenska država stvorena od strane pokreta slovenskih naroda u suveren narod, sa Srbijom kao centralnim nukleusom naroda. Velike izmene vlade koje su planirane i izvedene, nisu potpuno zasnovane na novom suverenitetu, već na kombinaciji starog i novog suvereniteta. Iako je time nastala nova država, činjenica je da je otpočela da funkcioniše u okviru srpskog ustavnog sistema i vlade, zakonodavstva, konzularnih predstavništava i ugovornog sistema“. Apelacioni sud je mišljenja da je time nova država pravni sukcesor Kraljevine Srbije u međunarodnim odnosima. Videti: “Ivancevic v. Artukovic”, 211 F 2d. 565, 1954, p.573; Cert.denied, 348 U.S. 818; Rehearing denied, 348 U.S. 889. Blíže: Daniel Patrick O’Connell, *State Succession in Municipal and International Law, op.cit.*, vol. I, p. 7. Komisija za međunarodno pravo u komentaru nacrtu pravila iz člana 15. Bečke konvencije, analizirala je slučaj proširenja važnosti međunarodnih ugovora koje je Srbija zaključila pre stvaranja Jugoslavije. Videti: “United Nations Conference on the Succession of States in Respect of Treaties”, *Comments of Governments*, A/CONF.80/5, 1977.

nezavisnost bivših kolonija. Emancipacija naroda nekada zavisnih teritorija obuhvatala je faktičku promenu teritorijalnog suvereniteta, izmenu legalnog ustrojstva i promenu vlade. U ranijoj praksi postojali su slučajevi gde je više država prethodnica postojalo u momentu sticanja nezavisnosti (na primer, kod restauracije Poljske), dok kod savremenih slučajeva, neke teritorije nisu posedovale sve attribute državnosti (na primer, Ujedinjeni Arapski Emirati, federacija Nigerije, Malezije, Gane, i dr.). Za sukcesiju koja se odnosi na nove emancipovane države, Bečka konvencija je prihvatila pravilo o „čistom stanju“ (*clean slate*).⁴⁵ Time je omogućila novim nezavisnim državama pravo izbora: 1) da odbiju primenu ugovora države prethodnice ili, 2) da održe na snazi zaključeni ugovor države prethodnice. Za slučaj kada nova nezavisna država hoće da održi ugovor države prethodnice na snazi, Bečka konvencija razlikuje najpre dve situacije koje se odnose na višestranu ugovore – učešće u višestranim ugovorima koji su na snazi – učešće u višestranim ugovorima koji nisu na snazi na dan sukcesije država. U prvom slučaju Konvencija predviđa da država koja je stekla nezavisnost može notifikacijom o sukcesiji uspostaviti svojstvo članice svakog višestranog ugovora koji je na dan sukcesije država bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija države (član 17, stav 1). Izuzetak je moguć, ako iz ugovora proizlazi ili se na drugi način utvrdi da bi primena ugovora na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi bitno izmenila uslove izvršenja ugovora odnosno, ako se na osnovu ugovora ili zbog

45 Po okončanju Drugog svetskog rata, na britanskim teritorijama uspostavljen je različit pravni sistem uprave – od krunskih kolonija, samoupravnih područja, kolonijalnih protektorata, do teritorija pod starateljstvom. Nakon održavanja više diplomatskih konferencija u Londonu i instrumentalizovanja donetih odluka u svetlu engleskog prava ili prava Britanske zajednice (*Commonwealth Law*), zavisnim teritorijama pružena su odgovarajuća obezbeđenja za pokretanje procesa dekolonizacije i abolicije od britanske Krune. Prvu razumnu akciju oslobađanja od Krune izvela je Burma, 1947. godine, a potom su sledile i akcije Indije, Cejlona, Nigerije, Kenije, ali i drugih zemalja iz sastava Britanske zajednice. U postupku dekolonizacije, britanske zavisne teritorije pribegavale usvajanju tzv. konstitutivnih akta (*Constitution Orders in Council*), a potom i akta o nezavisnosti (*Independence Acts*). Sledeći takozvanu „Nijererovu doktrinu“, jedan broj bivših britanskih kolonija sačinio je unilateralne deklaracije koje su sadržale obavezu da se u toku određenog perioda nakon sticanja nezavisnosti nastavi sa primenom svih dvostranih ugovora Velike Britanije, osim ako pre toga, ugovori nisu bili ukinuti ili izmenjeni sporazumom. Drugi pristup usvojila je Zambija 1964. godine. Pristup se sastojao u tome, da se izbegne generalna obaveza potvrđivanja ili odbacivanja daljeg primenjivanja ugovora u određenom vremenskom periodu.

ograničenog broja država koje su učestvovala u pregovorima, kao i zbog predmeta i cilja ugovora, smatra da učešće u ugovoru svake druge države zahteva saglasnost ovih članica (stavovi 2. i 3, člana 17). U drugom slučaju, država koja je stekla nezavisnost može notifikacijom o sukcesiji, uspostaviti svojstvo države ugovornice u višestranom ugovoru koji nije na snazi, odnosno koji stupa na snagu posle dana sukcesije država, ako je na dan sukcesije država, država prethodnica bila država ugovornica u pogledu teritorije na koju se odnosi ta sukcesija država (stavovi 1. i 2, člana 18). I predmetne odredbe trpe izuzetak tako da se, „ne primenjuju ako iz ugovora proistekne ili ako se na drugi način utvrdi da bi primena ugovora na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi bitno izmenila uslove izvršenja ugovora“ (stav 3, člana 18). Takođe, predmetne odredbe primenjuju se pod rezervom i to samo, ako se na osnovu ugovora ili zbog ograničenog broja država koje su učestvovala u pregovorima, kao i zbog predmeta i cilja ugovora, smatra da učešće u ugovoru svake druge države zahteva saglasnost svih članica ili svih država ugovornica; i ako se ugovorom predviđa da je za njegovo stupanje na snagu potrebno da postoji određen broj država ugovornica, država koja je stekla nezavisnost i koja uspostavlja svojstvo države u odnosu na ugovor, uračunava se u broj država ugovornica, osim ako neka druga namera ne proistekne iz ugovora ili bude na drugi način utvrđena (stavovi 4. i 5, člana 18). Nova nezavisna država može da manifestuje svoju volju za prihvatanjem ugovornih obaveza kroz postupak ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja, kao da ga je ona potpisala i može na taj način postati država ugovornica ili članica ugovora. Ograničenja koja u ovom pogledu postavlja Bečka konvencija ne razlikuju se mnogo od prethodnih, a odnose se na spojivost sa predmetom i ciljem ugovora i postizanjem saglasnosti ostalih ugovornica (član 19). U određenim situacijama, država koja je stekla nezavisnost može, ukoliko to ugovor dopušta, dati svoj pristanak da bude vezana jednim delom ugovora ili da izvrši izbor između različitih odredaba, pod uslovima predviđenim u ugovoru za davanje tog pristanka ili vršenje takvog izbora. Ako država koja je stekla nezavisnost ne izrazi svoj pristanak ili ne izvrši navedeni izbor ili ne povuče niti izmeni pristanak države prethodnice ili izbor koji je ona izvršila, smatra se da zadržava: a) pristanak koji je izrazila država prethodnica, u skladu sa ugovorom da bude vezana u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država jednim delom pomenutog ugovora ili, b) izbor koji je država prethodnica, u skladu sa ugovorom, izvršila između različitih

odredaba u cilju primene ugovora na teritoriju na koju se odnosi sukcesija država (član 21).

U odnosu na dvostrane ugovore, Bečka konvencija predviđa pravilo po kome dvostrani ugovor koji je na dan sukcesije država bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država, smatra se da je na snazi između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice: a) ako su se one o tome izričito sporazumele ili, b) ako, na osnovu njihovog ponašanja, treba smatrati da su se one o tome sporazumele. Ugovor za koji se smatra da je na snazi primenjuje se u odnosima između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice počev od dana sukcesije država, osim ako iz njihovog sporazuma ne proističe druga namera ili ako ta namera ne bude drukčije ustanovljena (član 24). U daljoj razradi pravila Bečka konvencija utvrđuje da, „ugovor za koji se na osnovu člana 24. smatra da je na snazi između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice ne može se, samo zbog te činjenice, smatrati da je takođe na snazi u odnosima između države prethodnice i države koja je stekla nezavisnost“ (član 25).

Posebno konvencionalno pravilo propisano je za privremenu primenu ugovora. U tom smislu postoje dve situacije: 1) da je na dan sukcesije država višestrani ugovor bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država i, 2) da na dan sukcesije država višestrani ugovor nije još stupio na snagu, ali se privremeno primenjivao na teritoriji na koju se odnosi sukcesija država. U oba pomenuta slučaju, ako država koja je stekla nezavisnost saopšti svoju nameru da se taj ugovor privremeno primenjuje na njenu teritoriju, ugovor se u tom svojstvu primenjuje između države koja je stekla nezavisnost i svake druge članice koja za to izričito da svoj pristanak ili za koju se, na osnovu njenog ponašanja, može smatrati da je dala svoj pristanak. Međutim, ako je reč o ugovoru koji pripada kategoriji pomenutoj u članu 17. stav 3, potrebna je saglasnost svih članica za privremenu primenu. Odredba se ne primenjuje, ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora (član 27). U pogledu privremene primene dvostranih ugovora, Bečka konvencija predviđa pravilo po kome, dvostrani ugovor koji je na dan sukcesije država bio na snazi ili se privremeno primenjivao u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država, privremeno se

primenjuje između države koja je stekla nezavisnost i druge zainteresovane države pod uslovom: a) da su se o tome izričito sporazumele ili, b) da se na osnovu njihovo ponašanja može smatrati da su se o tome sporazumele (član 28). 1. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno ili ako nije drukčije dogovoreno: 1) privremena primena nekog višestranog ugovora u skladu sa članom 27. može biti okončana: a) prethodnim obaveštenjem koje u razumnom roku dostavi država koja je stekla nezavisnost ili članica ili država ugovornica koja privremeno primenjuje ugovor, i to po isteku tog roka ili, b) u slučaju ugovora koji pripada kategoriji pomenutoj u članu 17. stav 3, prethodnim obaveštenjem koje u tom cilju u razumnom roku dostavi država koja je stekla nezavisnost ili članica ili država ugovornica, zavisno od slučaja, i to po isteku tog roka; 2) privremena primena dvostranog ugovora u skladu sa članom 28. može biti okončana prethodnim obaveštenjem koje u tom cilju i u razumnom roku dostavi država koja je stekla nezavisnost ili druga zainteresovana država, i to po isteku tog roka. Uzima se da privremena primena višestranog ugovora prestaje ako država koja je stekla nezavisnost saopšti svoju nameru da neće postati članica ugovora. Razuman rok za prestanak privremene primene prema Bečkoj konvenciji iznosi dvanaest meseci, računajući od dana kada je prethodno obaveštenje primila druga država ili druge države koje privremeno primenjuju ugovor (član 29).

- c) Države koje su stekle nezavisnost,
obrazovane od dve ili više teritorija

Bečka konvencija predviđa poseban slučaj sticanja nezavisnosti od dve ili više teritorija. U pomenutom slučaju, primenjuju se odredbe iz članova 16. do 29. Konvencije. Kada se država koja je stekla nezavisnost, obrazovana od dve ili više teritorija, smatra članicom ugovora ili kada postane članica ugovora na osnovu čl. 17, 18. ili 24. i ako je na dan sukcesije država ugovor bio na snazi ili ako je bio dat pristanak da se ugovor primenjuje u odnosu na jednu ili više tih teritorija, ali ne na sve, ugovor se primenjuje na celu teritoriju te države, osim ako: a) iz ugovora ne proističe ili ako drukčije nije utvrđeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora; b) u slučaju višestranog ugovora, osim onog predviđenog u članu 17. stav 3. ili u članu 18. stav 4, notifikacija o sukcesiji nije ograničena na

teritoriju u pogledu koje je ugovor bio na snazi na dan sukcesije država ili u odnosu na koju je pristanak da bude vezana ugovorom dat pre tog datuma; c) u slučaju višestranog ugovora iz člana 17. stav 3. ili člana 18. stav 4, država koja je stekla nezavisnost i druge države članice ili, zavisno od slučaja, ostale države ugovornice ne sporazumeju se drukčije ili, (d) u slučaju dvostranog ugovora, država koja je stekla nezavisnost i druga zainteresovana država ne sporazumeju se drukčije. Kada država koja je stekla nezavisnost, obrazovana od dve ili više teritorija, postane članica višestranog ugovora u skladu sa članom 19. i ako je potpisom države ili država prethodnica izražena namera te države ili tih država da se ugovorom obuhvati jedna ili više tih teritorija, ali ne sve, ugovor se primenjuje na celokupnu teritoriju države koja je stekla nezavisnost, osim ako: a) iz ugovora ne proističe ili ako na drugi način nije utvrđeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova promenila uslove izvršenja ugovora; b) u slučaju višestranog ugovora, osim u slučaju predviđenom u članu 19. stav 4. ratifikacija, prihvatanje ili odobravanje ugovora nisu ograničeni na teritoriju ili teritorije za koje se nameravalo da se ugovor primeni ili, c) u slučaju višestranog ugovora predviđenog u članu 19. stav 4, država koja je stekla nezavisnost i druge države članice ili, zavisno od slučaja, ostale države ugovornice ne sporazumeju se drukčije.

d) Ujedinjenje država

Sukcesija država može biti posledica ujedinjenja ili fuzije u novi državnopravni subjekt. Spajanje država u jednu novu državu razlikuje se od formiranja nove nezavisne države od bivših zavisnih teritorija ili od integracije jedne ranije zavisne teritorije postojećoj državi, koja nije država prethodnica. Ujedinjenje podrazumeva različite konstitucionalne oblike država, od unitarnih do federativnih tzv. kompozitnih ili složenih država. Ujedinjenjem u uniju država u kojoj postoji neki oblik federalnih veza, pitanja sukcesije najčešće se uređuju osnovnim konstitutivnim aktima. Bečka konvencija međutim, pravi oštru distinkciju između pravila koja se primenjuju na sukcesiju ugovora koji su bili na snazi i koji nisu bili na snazi na dan sukcesije država. U slučaju kada se dve ili više država ujedine, obrazujući tako državu sukcesora, svaki ugovor koji je na dan sukcesije država bio na snazi u odnosu na bilo koju od tih država ostaje na snazi u odnosu na državu sukcesora, osim ako se:

a) država sukcesor i druga država članica ili druge države članice ne sporazumeju drukčije ili, b) iz ugovora ne proističe ili na drugi način ne bude utvrđeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova menjala uslove izvršenja ugovora. Ugovor koji ostane na snazi primenjuje se samo na deo teritorije države sukcesora u odnosu na koji je taj ugovor bio na snazi na dan sukcesije država, osim ako u slučaju višestranog ugovora koji ne pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor ne notifikuje da se ugovor primenjuje na njenu celokupnu teritoriju, odnosno država sukcesor i ostale države članice ne postignu drukčiji sporazum. Kod dvostranog ugovora, uslov je da se država sukcesor i druga država članica ne sporazumeju drukčije (član 31). U odnosu na višestranu ugovore koji nisu stupili na snagu, država sukcesor na koju se odnosi član 31. može, notifikacijom u tu svrhu, uspostaviti svojstvo države ugovornice, ako je, na dan sukcesije država, bilo koja od država prethodnica bila država ugovornica u tom ugovoru. Takođe, država sukcesor može, notifikacijom u tu svrhu, uspostaviti svojstvo članice nekog višestranog ugovora koji stupa na snagu posle dana sukcesije država, ako je na taj dan bilo koja država prethodnica bila država ugovornica u tom ugovoru. Kao i u prethodnom slučaju, ako ugovor pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor može u odnosu na ugovor uspostaviti svojstvo članice ili države ugovornice samo uz saglasnost svih članica ili svih država ugovornica. Svaki ugovor u kome država sukcesor postane država ugovornica ili članica primenjuje se samo na onaj deo teritorije države sukcesora za koji je dat pristanak da bude vezana ugovorom pre dana sukcesije država, osim ako: a) u slučaju višestranog ugovora koji ne pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor u notifikaciji ne navede da se ugovor primenjuje na celokupnu teritoriju ili, b) u slučaju višestranog ugovora koji pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. tačka 3, država sukcesor i sve članice, ili, zavisno od slučaja, sve države ugovornice ne sporazumeju se drukčije (član 32). Ako je pre dana sukcesije država jedna od država prethodnica potpisala višestrani ugovor pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja, država sukcesor na koju se odnosi član 31. može ratifikovati, prihvatiti ili odobriti ugovor kao da je ona potpisala ugovor i tako postati država ugovornica ili članica ugovora (stav 1, člana 33). Predmetna odredba ne primenjuje se, ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove

izvršenja ugovora, odnosno da ugovor pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, po kojoj država sukcesor može postati država ugovornica ili članica ugovora, samo uz saglasnost svih članica ili svih država ugovornica

e) Sukcesija država u slučaju otcepljenja delova jedne države

Sukcesija država koja nastupa otcepljenjem dela teritorije otvara mnogobrojna pitanja kako s unutrašnjeg, tako i s međunarodnopravnog aspekta. U dugoj istorijskoj praksi secesija je bila često način za sticanje državne nezavisnosti (na primer, secesija Belgije od Holandije 1830. godine, Kube od Španije 1898. godine i Paname od Kolumbije 1903. godine, Finske od Rusije nakon I svetskog rata, odvajanje Poljske i Čehoslovačke od Austrougarske monarhije, Irske od Velike Britanije 1922. godine, Pakistana od Indije 1947. godine i Bangladeša od Pakistana 1972. godine). Sve do skora je u međunarodnom pravu teritorijalni integritet stavljan u prvi plan (na primer, afričke zemlje su se usprotivile secesiji Katange, Bijafre, Južnog Sudana, Eritreje, Batustanskih država). Evolucija međunarodnih odnosa dovela je do situacije da tradicionalni kriterijumi za sticanje državnosti budu upotpunjeni „projektom ljudskih prava”. Na osnovu prava naroda na samoopredeljenje, opravdava se podrška teritorijalnoj secesiji, koja u međunarodnom pravu nije eksplicitno zabranjena. Secesioni akti su uz plebiscitarnu potvrdu i kroz davanje međunarodnog priznanja, postali načini ostvarivanja sukcesije država (na primer, u Africi, kod podele Kameruna, Ruande i Urundija).

Drugi tip sukcesije država koji vodi otcepljenju delova teritorije obuhvaćen je disolucijom ili raspadom država. Poznati su primeri disolucije unije Grenede, Venecuele i Ekvadora 1831. godine (tzv. Velike Kolumbije), potom unije Norveške i Švedske 1905. godine, Austrougarske monarhije 1918. godine, Danske i Islanda 1944. godine, Ujedinjene Arapske Republike 1961. godine, federacije Rodezije i Njase 1963. godine. U novijem periodu praksa je upotpunjena slučajevima raspada Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i SFR Jugoslavije. Secesije, razjedinjenja, raspadi i „rastakanja” država, otvaraju vrlo teške probleme razgraničenja prava i obaveza države prethodnice. Prema pravilima Bečke Konvencije, proizilazi da opstanak subjektiviteta države prethodnice nije bitan za nasleđivanje međunarodnih ugovora, jer se ne pravi razlika između totalne i parcijalne sukcesije, odnosno sukcesije u

slučaju disolucije i sukcesije u slučaju secesije. Opšte pravilo primenjivo kod secesije jeste, da država prethodnica zadržava sva prava i obaveze, dok odvojeni entiteti započinju nov život u okvirima drugih država. Za slučaj raspada, subjektivitet države prethodnice u potpunosti nestaje procesom disolucije, te nijedan deo teritorije bivše države ne može biti preuzet bez srazmernog preuzimanja njenih prava i obaveza.

Bečka Konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore u člana 34. polazi od principa ugovornog kontinuiteta koji sledi opštu odredbu člana 29. Bečke Konvencije o ugovornom pravu iz 1969. godine. Dispozitivno utvrđujući da bez obzira da li država prethodnica i dalje postoji ili ne, svaki ugovor koji je bio na snazi na datum sukcesije država u pogledu celokupne državne teritorije države prethodnice, ostaje i dalje na snazi u odnosu na državu sukcesora.⁴⁶ Trebalo bi naglasiti da je princip ugovornog kontinuiteta bio i ostao dosta diskutabilan, pošto pravilo o automatskoj sukcesiji međunarodnih ugovora u slučaju otcepljenja državne teritorije, nije bio odraz prakse u vreme kodifikacije materije sukcesije.⁴⁷ Sasvim je razumljivo da je isto pravilo iz razloga oportuniteta bilo i prihvaćeno, jer su potrebe procesa dekolonizacije nalagale, pored ostvarivanja prava na samoopredeljenje i zaštitu stečenih prava ekonomski moćnijih država.⁴⁸ Interesi šire međunarodne zajednice, a naročito nesvrstanih zemalja su se s druge strane, kretali u pravcu zaštite državne samostalnosti, jednakosti teritorijalnog integriteta i stalnog suvereniteta nad prirodnim bogatstvima i izvorima dekolonizovanih naroda i teritorija. U krajnjem

46 Giandonato Caggiano, "The ILC Draft on Succession of States in Respect of Treaties: a Critical Appraisal", *op.cit.*, p. 76.

47 Prilikom izrade teksta Bečke konvencije iz 1978. godine, Komisija za međunarodno pravo pošla je od razmatranja različitih istorijskih slučajeva (primera radi, odvajanja Belgije od Holandije 1830. godine, Paname od Kolumbije 1903. godine, Finske od Rusije nakon Prvog svetskog rata, i dr.), da bi na kraju zaključila da nije sazrelo vreme za usvajanje pravila o automatskoj sukcesiji. Videti izveštaj Francisa Vallata: *Yearbook of the International Law Commission*, 1974, Vol. II, Part I, pp. 43-45.

48 Pravna sukcesija država neretko se kolebala povodom pitanja, da li sukcesor ima pravo stavljanja rezervi kod tzv. neravnopravnih ugovora? Ugovori navedene vrste su *a priori*, neprihvatljivi za državu sukcesora s aspekta njenog samoodržanja i nezavisnosti. Smatra se da za neravnopravne ugovore važi opšti princip – *res inter alios acta*. Pravilo je potvrđeno i u članu 35. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, prema kome: „Ugovorna obaveza za treću stranu nastaje, ako se članice sporazumeju i ako treća država tu obavezu izričito prihvati pismenim putem”. Izmena i poništenje dozvoljeno je isključivo uz saglasnost ugovornih strana i treće zainteresovane države (član 37).

slučaju ovo nastojanje rezultiralo je kodifikacijom i progresivnim razvojem odredaba o sukcesiji novih nezavisnih država. *Inter alia*, kodifikacija je trebalo da dovede do ustanovljavanja jednog stabilnijeg i sigurnijeg pravnog poretka. Uz uzajamna popuštanja između suprotstavljenih strana, konačno je došlo do formalnog prihvatanja navedenog principa.⁴⁹

Kao što nepravi razliku između državnog raspada i secesije, Bečka Konvencija ne pravi razliku između prelaza višestranih i dvostranih ugovora. Diferencijacija ipak postoji u odnosu na ugovore na snazi na delu ili delovima teritorije države prethodnice koji su u međuvremenu postali deo države sukcesorke. Naime, prema članu 34. Bečke konvencije, kada se jedan ili više delova teritorije jedne države od nje otcepe da bi obrazovale jednu ili više država, bez obzira da li država prethodnica i dalje postoji ili ne: a) svaki ugovor koji je bio na snazi na dan sukcesije država u pogledu celokupne teritorije države prethodnice ostaje na snazi u odnosu na svaku tako nastalu državu sukcesora; b) svaki ugovor koji je bio na snazi na dan sukcesije država samo u pogledu dela teritorije države prethodnice, koji je postao država sukcesor, ostaje na snazi samo u odnosu na tu državu sukcesora. Izuzetak od pomenutog pravila pravi se u slučaju ako se: a) zainteresovane države drukčije ne sporazumeju ili, b) ako iz ugovora ne proističe ili ako na drugi način nije utvrđeno da bi primena ugovora na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora. U slučaju da nakon otcepljenja dela teritorije država prethodnica opstane, ugovori koji su na datum sukcesije bili na snazi u odnosu na državu prethodnicu, vezuju i dalje ostatak njene teritorije, osim ako: a) o tome nije drukčije dogovoreno; b) nije utvrđeno da se ugovor odnosi jedino na teritoriju koja se ocepila od države prethodnice ili, c) iz ugovora ne proističe ili ako nije na drugi način utvrđeno da bi primena ugovora na državu prethodnicu bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora (član 35). Za ugovore koji nisu na snazi na sam dan sukcesije država ili koji stupaju na snagu nakon ovog dana, predviđeno je nekoliko pravnih varijanti. Tako, nakon otcepljenja jednog ili više delova teritorije, bez obzira na dalje postojanje države prethodnice, država sukcesor može uspostaviti svojstvo države ugovornice ili države članice u višestranom ugovoru na bazi notifikacije (stavovi 1. i 2, člana 36).

49 *Yearbook of the International Law Commission*, 1974, vol. II, part 1, pp. 169, 263.

Navedena rešenja ne primenjuju se, ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova promenila uslove izvršenja ugovora. Ako ugovor pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor može uspostaviti svojstvo članice ili države ugovornice u tom ugovoru samo uz pristanak svih članica ili svih država ugovornica. Kao i u prethodno obrazloženim tipovima sukcesije država, za ugovore za koje se utvrdi da ih je pre sukcesije potpisala država prethodnica pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja i pod uslovom, ako se utvrdi da su ti ugovori primenjivani na teritoriji na koju se sukcesija država odnosi, država sukcesor može dati potrebne saglasnosti za njihovo potvrđivanje, prihvatanje ili odobravanje. (član 37). Izuzeci se prave kod postizanja drugačijeg sporazuma strana, u slučaju ako se utvrdi da bi primena ugovora na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova menjala uslove njegovog izvršenja, a potom da ugovor vezuje isključivo deo teritorije koji se otcepio, odnosno da je za pristupanje određenim kategorijama ugovora potrebna saglasnost svih država članica. Ovaj poslednji slučaj, isključivo je vezan za ugovore koji nisu stupili na snagu na sam datum sukcesije.

5. Noviji slučajevi iz prakse sukcesije međunarodnih ugovora

S obzirom da većina odredaba Bečke konvencije predstavljaju odredbe dispozitivne pravne prirode, državama je ostavljena mogućnost da primene običajna i druga pravna pravila koja nisu izričito utvrđena u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine. U daljem delu studije pozabavićemo se novijom međunarodnom praksom u ovoj oblasti.

i) Ujedinjenje Nemačke 1990. godine

Posle poraza i bezuslovne predaje, 8. maja 1945. godine, Nemačka je okupirana i podeljena na četiri okupacione zone. Udružene sile pobednice u Drugom svetskom ratu nisu posegle za aneksionim zahtevima.⁵⁰ Međutim, blokovska podeljenost sveta dovela je do

50 Marjorie M. Whiteman, *Digest of International Law*, Government Printing Office, Washington, 1963, vol. I, p. 325. etc.

situacije da nemačka teritorija bude podeljena između Velikih sila. Tako je nastala Demokratska Republika Nemačka, povezana sa Sovjetskim Savezom i Savezna Republika Nemačka, povezana sa zapadnim silama. Berlin je postao *corpus separatum*, izdvojen na četiri sektora kojim je upravljao Sovjetski Savez (istočnim sektorom), Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija i Francuska (zapadnim sektorom). Status Nemačke umnogome je podsećao na starateljstvo u unutrašnjem pravu.⁵¹ Prelaz iz stanja vojne okupacije u mirnodopski pravni poredak, tekao je dosta sporo. Konvencijom o međusobnim odnosima Savezne Republike Nemačke i njenih upraviteljica od 1952. godine, zagarantovan je nemački državni suverenitet i priznat je kontinuitet sa nemačkim Rajhom. Pariskim protokolom od 23. oktobra 1954. godine, okončan je režim ratne okupacije u Saveznoj Republici Nemačkoj. Ratno stanje sa Sovjetskim Savezom regulisano je deklaracijom iz 1956. godine. Savezna Republika Nemačka i Demokratska Republika Nemačka su jedna drugu priznale tek 1972. godine. Već 1973. godine, obe države su postale članice Ujedinjenih nacija. Sa političkim promenama 1989. godine i povlačenjem

51 Frederick Alexander Mann, "Germany's Present Legal State Revisited", *International and Comparative Law Quarterly*, 1967, p. 760. Savezna Republika Nemačka insistirala na poziciji da se baš ona ima smatrati sukcesorom predratne Nemačke. Kominike Ministarstva inostranih poslova Francuske, Velike Britanije i SAD iz 1950. godine, uz prestanak vojne uprave u Zapadnoj Nemačkoj, tu poziciju je još više učvrstio izjavom da: „Vlada SR Nemačke ima jedino ovlašćenja da predstavlja Nemačku“. Istodobno je u doktrini počela da se ispoljava teza o prestanku nemačkog *Reicha*, 1945. godine. Teza se opravdala činjenicom da su se države međusobno priznale 1972. godine. Odnosi dve Nemačke međutim, tendenciozno su napredovali i na unutrašnjem, ali i na međunarodnom planu. Status Nemačke bio je ugovorno regulisan, 21. decembra 1972. godine. Videti: Georg Ress, "Die Rechtslage Deutschlands nach dem Grundlagenvertrag vom 21. Dezember 1972", *Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, Bd. 71, Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg/New York, 1978; 56 *Bundesgesetzblatt* 1973, vol. II, p. 423. Kroz praksu sveznog Vrhovnog suda stvorena je međutim, koncepcija o postojanju identiteta Savezne Republike Nemačke i Rajha. Vrhovni sud je, 12. decembra 1952. godine, bez ulaženja u pitanje državne odgovornosti prethodne države utvrdio da: „Savezna Republika Nemačka predstavlja ustavnopravno reformisan Rajh, privremeno ograničen u pogledu teritorijalnog suvereniteta, ali Rajh koji postoji sa ograničenom poslovnom sposobnošću i nakon 1945. godine“. Iz prakse Vrhovnog suda proizilazi da je SR Nemačka preuzela svu imovinu, ali ne i obaveze države prethodnice. Videti: "Recourse against the Reich, Procedure Case", *International Law Review*, 1952, Case n° 12. Apelacioni sud u Bremenu međutim, usvojio je stanovište po kome, državna imovina prelazi na novi pravni entitet. Videti: *International Law Review*, 1952, Case n° 11.

Sovjetskog Saveza iz Istočne Evrope, 1990. godine, došlo je krupnih unutrašnjih političkih promena u obe nemačke države. Spoljašnja prepreka za ujedinjenje bila je otklonjena potpisivanjem Ugovora o konačnom rešavanju pitanja proisteklih iz Drugog svetskog rata, između Nemačke, Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Francuske, 12. septembra 1990. godine.⁵² Ugovorom o ekonomskoj, monetarnoj i socijalnoj uniji od 18. maja 1990. godine, započela je integracija i u ekonomsko-finansijskoj sferi, uvođenjem jedinstvene valute i centralne emisije ustanove (*Bundesbank*). Ugovorom o ujedinjenju od 31. avgusta 1990. godine (*Einigungsvertrag*), predviđena je reunifikacija Nemačke počev od 3. oktobra, pristupanjem administrativnih oblasti, *Ländera*, Demokratske Republike Nemačke (Brandenburg, Meklenburg-Zapadna Pomeranija, Saksonska, Saksonija-Anhalt, Thurungia), Saveznoj Republici Nemačkoj.⁵³ Konstitucionalna osnova za prisjedinjenje Demokratske Republike Nemačke, Saveznoj Republici Nemačkoj propisana je članom 23. i članom 146. Ustava Savezne Republike Nemačke. Pomenute odredbe Ustava dopuštala su ujedinjenje uz garanciju suvereniteta i prava naroda na samoopredeljenje.⁵⁴ Ugovorom o ujedinjenju bilo je predviđeno da će načelno, većina ugovora Savezne Republike Nemačke biti primenjivana na celokupnoj državnoj teritoriji prema principu pomeranja granica (*moving treaty frontiers*). Posebno je predviđeno i da će se povodom ugovora Demokratske Republike Nemačke održati konsultacije sa drugim stranama ugovornicama. Mada druge strane nisu bile vezane Ugovorom o ujedinjenju, većina strana ugovornica ugovora zaključenih sa Demokratskom Republikom Nemačkom prihvatila je navedeno

52 *International Legal Materials*, 1990, n° 30, p. 445. Strane ugovornice su *inter alia*, ugovorom uredile pitanje granice prema Poljskoj (Odra-Nisa), pitanje smanjenja vojnih kontigenata na 370 hiljada vojnika i pitanje nedržanja hemijskog, biološkog i atomskog naoružanja. Sporazumom od 25. septembra 1990. godine, Nemačka je regulisala status Berlina koji je već ranije ugovorom o ujedinjenju proglašen glavnim gradom „nove Nemačke“. Videti: *International Legal Materials*, 1990, n° 29, p. 1108.

53 “50 Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands”, *BullBReg.*, 1990, n° 104, p. 877; Wladyslaw Czapliński, “Quelques aspects juridiques de la réunification de l’Allemagne”, *Annuaire Français de Droit International*, 1990, n° 36, pp. 89–105; Christian Schrike, “L’unification Allemande”, *Annuaire Français de Droit International*, 1990, n° 36, pp. 47–87.

54 “Aspects of the Law of State Succession”, *Report of the 67th Conference of the International Law Association*, Helsinki, 1996, p. 665.

rešenje. Konsultacije obavljene sa preko 135 zemalja rezultirale su ukidanjem većine dvostranih ugovora. O uslovima postignutih sporazuma obaveštene su sve članice Ujedinjenih nacija i depozitari multilateralnih ugovora. S druge strane, posebno su razmatrani međunarodni ugovori u kojima su obe Nemačke bile strane ugovornice, a koji su se odnosili na utvrđivanje granica sa Čehoslovačkom i Poljskom. Nemačka je postala strana ugovornica samo nekoliko višestranih ugovora u kojima je Demokratska Republika Nemačka bila strana ugovornica. U sklapanju navedenih sporazuma očigledno nije primenjivana odredba iz člana 31. stav 2. Konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine, koja se odnosi na dejstvo ujedinjenja država na ugovore koji su na snazi na dan sukcesije država.⁵⁵

ii) Raspad Sovjetskog Saveza 1990. godine

Proces raspada Sovjetskog Saveza započeo je proglašenjem nezavisnosti Estonije, 16. novembra 1988. godine, Litvanije, 26. maja 1989. godine i Letonije, 28. jula 1989. godine. Do kraja 1990. godine, i o ostale sovjetske republike – Rusija, Belorusija, Ukrajina, Uzbekistan, Kazahstan, Gruzija, Azerbejdžan, Moldavija, Kirgizija, Tadžikistan, Jermenija i Turkmenistan proglasile su državnu samostalnost, čime je okončan proces raspada Sovjetskog Saveza. Usvajanjem deklaracije od 27. avgusta 1991. godine, Evropska unija je priznala nezavisnost baltičkih država. Potom je sledilo priznanje od strane Sjedinjenih Američkih Država 4. septembra 1991. godine, ali i većine bivših sovjetskih republika. Na sastanku u Minsku, 8. decembra 1991. godine, predsednici Rusije, Belorusije i Ukrajine usvojili su deklaraciju u kojoj se konstatuje, da je proces istupanja republika iz Sovjetskog Saveza faktički okončan i da je formiranje nove nezavisne države postala realnost. Rusija, Belorusija i Ukrajina istodobno su zaključile Sporazum o osnivanju Zajednice nezavisnih država (*Commonwealth of Independent States*). Sporazumom je okončana važnost federalnog ugovora iz 1922. godine i potvrđen je, *de jure*, prestanak Sovjetskog Saveza.⁵⁶

55 Dieter Papenfuss, "The Fate of the International Treaties of the German Democratic Republic within the Framework of the German Unification", *American Journal of International Law*, 1998, pp. 469, etc; Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, *op.cit.*, p. 311.

56 "Declaration by the Heads of State of the Republic of Belarus, the Russian Soviet Federative Socialist Republic"; "Agreement on the Establishment of the

U osnivačkom aktu Zajednice nezavisnih država strane ugovornice ističu važnost međusobnog priznanja, poštovanja suvereniteta, jednakosti i nemešanja u unutrašnje odnose, odricanja od upotrebe sile, ekonomskih ili drugih vidova pritisaka. Države garantuju jedna drugoj pravo na samoopredeljenje i poštovanje osnovnih pravila i principa međunarodnog prava.⁵⁷ Sporazumom je predviđeno preuzimanje obaveza iz ugovora Sovjetskog Saveza, čime je principijelno prihvaćen princip univerzalne sukcesije (član 12).⁵⁸ Pomenuta odredba ima naročitu težinu u pogledu osiguranja međunarodnog mira i bezbednosti u vezi kojeg je prihvaćena obaveza reduciranja vojne sile i naoružanja (član 6). Sporazum ne afektira prava trećih država i potvrđuje važnost bilateralno zaključenih ugovora između strana ugovornica. Svaka strana ugovornica zadržava pravo da obustavi primenu Sporazuma, o čemu je dužna da pismeno obavesti druge strane ugovornice, godinu dana unapred.⁵⁹ Sporazumom se predviđa mogućnost izmena i dopuna, ali se ne pominje datum stupanja na snagu.⁶⁰ To pitanje je ostalo da se uredi dodatnim Protokolom.

Povodom zaključenja Sporazuma o osnivanju Zajednice nezavisnih država, upućen je istovremeno poziv svim drugim republikama bivšeg Sovjetskog Saveza da pristupe Zajednici. Na sastanku u Alma-Ati, 21. decembra 1991. godine, pitanje pristupanja rešeno je zaključenjem posebnog Protokola.⁶¹ Protokolom se potvrđuje da će Sporazum o

Commonwealth of Independent States”, between the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine, Minsk, 8 December 1991, *International Legal Materials*, 1992, n° 31, pp. 138–142.

57 Duško Dimitrijević, „Nastanak i funkcionisanje međudržavnih foruma za saradnju u Evropi: Jedan pravni pregled“, u: Dragan Đukanović (ur.), *Međudržavni forumi u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, str. 39.

58 “Report of the 57th Conference of the ILA”, Helsinki, *op.cit.*, pp. 666–667.

59 Turkmenistan je izašao iz stalnog članstva ZND, 26. avgusta 2005. godine, ali je ostao kao pridruženi član.

60 Sergei A. Voitovich, “The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model”, *European Journal of International Law*, 1993, p. 404.

61 “Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States signed on December 8, 1991 at the city of Minsk, by the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine”, between the Republic of Azerbaijan, Republic of Armenia, Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, Russian Federation, Republic of Tajikistan, Turkmenistan, Republic of Uzbekistan and Ukraine, Alma-Ata, 21 December 1991, *International Legal Materials*, 1992, n° 31, p. 147.

osnivanju Zajednice nezavisnih država stupiti na snagu u trenutku, kada ga ugovorne strane ratifikuju. Ujedno se u deklaraciji donetoj tim povodom napominje, da je osnivanjem Zajednice, Sovjetski Savez prestao postojati.⁶² Litvanija, Letonija i Estonija odbacile su poziv za pristupanjem Zajednici. Članice Zajednice nezavisnih država podržale su kontinuitet Rusije u Ujedinjenim nacijama, uključujući i stalno članstvo u Savetu bezbednosti i drugim međunarodnim organizacijama. U Ujedinjenim nacijama, Rusija je formalno izjavila da će nastaviti da izvršava sve međunarodne obaveze koje je Sovjetski Savez preuzeo. Pošto je prihvaćena izjava Rusije da ona predstavlja nastavak Sovjetskog Saveza, Rusija je sa određenim državama napravila listu dvostranih ugovora za koje je utvrđeno da će se i dalje primenjivati između njih. Pristup koji je Rusija zauzela u odnosu na sukcesiju međunarodnih ugovora bio je u skladu sa članom 35. Bečke konvencije iz 1978. godine, koji se odnosi na slučaj države koja ostane posle otcepljenja dela njene teritorije.

Proces priznanja bivših sovjetskih republika okončan je prijemom u Ujedinjene nacije, 1992. godine (izuzimajući Belorusiju i Ukrajinu koje su članski status zadržale od osnivanja Ujedinjenih nacija).⁶³ Praksa vezana za sukcesiju ugovora Jermenije, Azerbejdžana, Belorusije, Gruzije, Kazahstana, Kirgizije, Moldavije, Tadžikistana, Turkmenistana, Ukrajine i Uzbekistana bila je značajna, mada ne i konzistentna. Sjedinjene Američke Države zahtevale su da države sukcesorke Sovjetskog Saveza, ispunjavaju njegove ugovorne obaveze. Štaviše, pomenuti zahtev postavljao se kao preduslov za uspostavljanje diplomatskih odnosa.⁶⁴ Iako su odgovori većine novih država bili dvosmisleni, diplomatski odnosi sa njima bili su ubrzo uspostavljeni. Države sukcesorke Sovjetskog Saveza pristupile su razmeni nota sa drugim državama ugovornicama (na primer, sa Sjedinjenim Američkim Državama, Velikom Britanijom, i dr.), kojima su potvrđivale dalju važnost ili prestanak ranije zaključenih dvostranih ugovora. Navedenim načinom, strane ugovornice prihvatile su princip kontinuiteta sadržan

62 "Alma-Ata Declaration", *International Legal Materials*, 1992, n° 31, p. 149.

63 Yehuda Z. Blum, "Russia takes over the Soviet Union's Seat at the United Nations", *European Journal of International Law*, 1992, vol. 3, n° 2, pp. 354-363.

64 Paul R. Williams, "The Treaty Obligations of the Successor States of the Former Soviet Union, Yugoslavia, and Czechoslovakia: Do They continue in Force", *Denver Journal of International Law and Policy*, 1994, pp. 1-37.

u odredbi člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, koji se odnosi na sukcesiju država u slučaju otcepljenja delova jedne države.

U odnosu na sukcesiju višestranih ugovora, praksa bivših sovjetskih republika nije u potpunosti dosledna. Tako, iako je Sovjetski Savez bio strana ugovornica Bečke konvencije, Gruzija, Kazahstan, Moldavija, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan pristupili su joj po dobijanju nezavisnosti. S druge strane, 1994. Ukrajina je nameravala da postane naslednica Konvencije o očuvanju morskog živog sveta na Antarktiku iz 1980. godine, na osnovu sukcesije Sovjetskog Saveza. Kako su u Konvenciji postavljeni određeni uslovi za pristupanje, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države nisu prihvatile validnost instrumenta o sukcesiji.⁶⁵ Pošto je Ukrajina ispunila tražene uslove za pristupanje Konvenciji, navedene države su obavestile depozitara da će taj instrument smatrati instrumentom o pristupanju Ukrajine Konvenciji. Posebno zanimljiv slučaj predstavlja sukcesija ugovornih obaveza Sovjetskog Saveza o kontroli nuklearnog naoružanja po START aranžmanu od 31. jula 1991. godine (*Strategic Arms Reduction Talks*). Pored Rusije, u ovu grupu zemalja ušle su i Belorusija, Ukrajina i Kazahstan. Budući da je Rusija ostala vezana sporazumom na osnovu međunarodnopravnog kontinuiteta sa Sovjetskim Savezom, postavilo se pitanje sukcesije ugovora od strane preostale tri države naslednice. Na insistiranje zapadnih sila, Belorusija, Ukrajina i Kazahstan preuzele su obaveze kontrole nuklearnog naoružanja zaključenjem protokola u Lisabonu, 23. maja 1992. godine.⁶⁶

iii) Nezavisnost baltičkih država 1991. godine

Za Estoniju, Litvaniju i Letoniju, prethodni status unutar sovjetske federacije predstavljao je ankesiju. Nakon priznanja nezavisnosti 1991. godine, baltičke republike istakle su da se ne smatraju sukcesorkama Sovjetskog Saveza, već državama koje su povratile svoj suverenitet. Estonija, Letonija i Litvanija obavestile su potom generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da nisu strane ugovora koji su predmet sukcesije, a u kojima je Sovjetski Savez bio strana ugovornica. No, i pored takve

65 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op.cit., p. 314.

66 Michael Bothe, Christian Schmidt, "Sur quelques questions de succession posées par la dissolution d'URSS et celle de la Yougoslavie", *Revue Générale de Droit International Public*, 1992, vol. 96, n°4, pp. 811, etc.

notifikacije, ugovorna i diplomatska praksa baltičkih država ukazuje na potpuno drugačiji pristup. Tako su, baltičke države prihvatile neke od sovjetskih međunarodnih ugovorni obaveza (na primer, o kontroli naoružanja).⁶⁷ Potom su pristupile mnogim multilateralnim ugovorima Sovjetskog Saveza, a čija je strana na osnovu međunarodnog kontinuiteta nastavila da bude Rusija. Složeniji pristup prihvaćen je kod sukcesije dvostranih ugovora Sovjetskog Saveza koji su datirali iz komunističkog perioda. Insistiranje da pomenuti ugovori nemaju pravnu važnost, značilo je prenebregavanje realnosti koja je trajala više decenija. Sa zadivljujućim pragmatizmom, tri države uspele su da postignu sporazume sa nekim susednim državama kojima se potvrđuje važnost određenih dvostranih ugovora zaključenih u periodu između dva svetska rata, kada su Estonija, Letonija i Litvanija bile nezavisne države. Za ostale dvostrane ugovore, konstatovano je da su izgubili pravnu važnost usled zastarelosti ili pravne irelevantnosti. Multilateralni ugovori koji su bili na snazi u pomenutom periodu, uglavnom su osnaženi i reintegrirani u unutrašnji pravni poredak baltičkih država.⁶⁸

*iv) Separativna disolucija SFR Jugoslavije
od 1991. do 1992. godine*

U poslednjoj deceniji 20. veka, posle niza bezuspešnih političkih pregovora oko redefinisanja odnosa u jugoslovenskoj federaciji, došlo je do separativnog odvajanja federalnih jedinica, a potom i do nasilnog raspada SFR Jugoslavije.⁶⁹ U rešavanju političkih konflikata bila je angažovana i šira međunarodna zajednica. Na samom početku, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, kao vrhovni organ svetske organizacije

67 Rein Müllerson, "Law and Politics in the Recognition of New States", *International Law: Rights and Politics*, London, 1994, pp. 119–145; "The Continuity and Succession of States, by reference to the Former USSR and Yugoslavia", *International and Comparative Law Quarterly*, 1992, vol. 42, pp. 480–487; Rahim Kherad, "La reconnaissance internationale des Etats Baltes", *Revue Generale de Droit International Public*, 1992, n° 96, p. 843

68 United Nations *Multilateral Treaties*, Part II, Ch. 14(a); Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op.cit., p. 315.

69 Jelena Guskova, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, Igam, Beograd, 2003, knjiga I, str. 131–434; knjiga II, str. 390–413; Brana Marković, *Jugoslovenska kriza i svet, hronologija događaja januar 1990 – decembar 1995*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000, str. 5–28.

zadužen za očuvanje mira, pokušao je da spreči širenje sukoba. U tom pogledu, Savet bezbednosti doneo je niz obavezujućih odluka čija je imperativna priroda praktično nalagala svim novim državama nastalim na području bivše Jugoslavije poštovanje osnovnih pravila i principa opšteg međunarodnog prava.⁷⁰ Sukcesioni proces *per se*, nije isključivao mogućnost vodećih međunarodnih organizacija da učestvuju u utvrđivanju i oblikovanju *ad hoc* principa koji bi se ticali prenosa prava i obaveza bivše SFR Jugoslavije. Na jugoslovenskom primeru pokazalo se čak celishodnim formiranje Arbitražne komisije kao konsultativnog tela Konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Uloga Arbitražne komisije sastojala se u davanju mišljenja svim zainteresovanim stranama u jugoslovenskom procesu o sadržini i dometu pozitivnih pravila međunarodnog javnog prava. Suočeci se s različitim aspektima krize koji su pratili „razbijanje bivše Jugoslavije“, Arbitražna komisija je često morala da pribegava rešenjima za koja u ranijoj praksi nisu postojali pravni presedani. Iako suštinski nije težila uvođenju nekih novina, Arbitražna komisija je, postojeća pravila i principe „prilagođavala“ uslovima u kojima se odvijao proces sukcesije SFR Jugoslavije.⁷¹ Često su se njene konstatacije i preporuke u delovima poklapale sa odlukama i zvaničnim stavovima najviših organa međunarodnih organizacija. Uzimajući u obzir da je primena pravila o prelazu međunarodnih prava i obaveza po običajnom međunarodnom pravu u zavisnosti od pravne kvalifikacije tipa sukcesije, mišljenja Arbitražne komisije o sukcesiji

70 “United Nations Security Council Resolutions”, 713, 25 September 1991; 721, 27 November 1991; 724, 15 December 1991; 727, 8 January 1992; 740, 7 February 1992; 743, 21 February 1992; 749, 7 April 1992.

71 Obrad Račić, „Relevantno pravo sukcesije država u oblasti državne imovine, arhiva i dugova“, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000, str. 102. Po prof. Račiću, Arbitražna komisija je nastala pre sticanja nezavisnosti država, bez valjanog kompromisa između strana u sporu po pitanju sastava arbitraže, pravne procedure i prava, što je neuobičajeno u međunarodnoj praksi. Sa njim se donekle slaže i prof. Obradović koji smatra da se tu nije radilo o arbitraži u uobičajenom smislu, već o organu *sui generis* koji je stvoren kao savetodavno telo Konferencije o Jugoslaviji, ali s nekim nadležnostima koje podsećaju na one koje se inače poveravaju arbitražnim telima. Time je ovaj autor bliži realnom stanju, jer od samog početka rada tzv. Badinterove Arbitražne komisije, bez obzira na njen nesrećno usvojeni naziv, ona nije delovala kao arbitraža, već pre svega kao savetodavno telo Mirovne konferencije za bivšu Jugoslaviju. Videti: Konstantin Obradović, „Problemi vezani za sukcesiju SFRJ“, u: Milan Šahović (ur.), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 285.

SFRJ, *a fortiori* su bila oslonac za sukcesiju međunarodnih ugovora.⁷² Najreprezentativnije u tom pogledu je mišljenje Arbitražne komisije broj 1, od 29. novembra 1991. godine, kojim je komisija utvrdila da se SFR Jugoslavija nalazi „u procesu raspada“. Potom je tu i mišljenje broj 8, od 4. jula 1992. godine, gde je Arbitražna komisija zaključila da se proces raspadanja okončao, odnosno, da je „proces došao do kraja, pa da valja konstatovati da SFRJ više ne postoji“. Kako sukcesija SFR Jugoslavije nije usledila na istovetan način kao slučajevi sukcesije Sovjetskog Saveza i Čehoslovačke, već je proces raspada trajao izvesno vreme, Arbitražna komisija je pošla od činjenice da sukcesiju država u jugoslovenskom slučaju valja ceniti u svetlosti okolnosti u kojima su države sukcesorke nastajale.⁷³ Pomenutim pristupom sukcesija SFR Jugoslavije podvedena je pod tip teritorijalnih promena koji se u običajnom međunarodnom pravu označava disolucijom. Sa disolucijom država prethodnica prestaje da postoji i nastaju dve ili više države sukcesorke od delova njene teritorije. Sukcesija za svaku od država sukcesorki znači zamenu države prethodnice u odgovornosti za međunarodne odnose teritorije na koju se sukcesija država odnosi.⁷⁴

72 SR Jugoslavija je prihvatila nadležnost Arbitražne komisije sve do donošenja mišljenja br. 8, 9. i 10, 4. jula 1992. godine. U mišljenju br. 8, vidi se da je SRJ odbila prihvatiti nadležnost Arbitražne komisije već 8. juna 1992. godine. To je potvrđeno u nekoliko navrata i kasnije. Tadašnja Vlada SRJ je nakon 4. jula 1992. godine, zvanično izjavila da je mišljenja Arbitražne komisije ne obavezuju, odnosno da ne predstavljaju pravni osnov za meritornu odluku, te da ih smatra doktrinarnim u smislu čl. 38(d) Statuta Međunarodnog suda pravde. Videti: Milenko Kreća, *Badenterova arbitražna komisija – kritički osvrt*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1993. Kako SR Jugoslavija nije bila dosledna u svom stavu, jer se i dalje upuštala u delovanje Arbitražne komisije, Arbitražna komisija se proglasila nadležnom s obzirom na prirodu funkcija koje su joj dodeljene. Najeksplicitniji primer su mišljenja od broja 11–15. Videti: Kosta Obradović, „Problemi vezani za sukcesiju SFRJ“, *op. cit.*, str. 287.

73 „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 1 do br. 7“, *Međunarodna politika*, 1992, br. 1001, str. 13–19. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 8 do br. 10“, *ibid.*, br. 1005–6, str. 26–28. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 11 do br. 15“, *Revue Générale de Droit International Public*, Paris, 1994, n° 4.

74 Arbitražna komisija je naglasila da je probleme sukcesije potrebno rešavati sporazumno i u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima i principima međunarodnog prava kodifikovanim u većem delu u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine i Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, arhive i dugove iz 1983. godine. Videti: „Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties (1978)“, *United Nations Document A/CONF. 80/31*, *International Legal Materials*, vol. 17, pp. 1488–1517; „Vienna Convention on the Succession of States in Respect of State Property,

Polazeći od zatečenog stanja Arbitražna komisija je utvrdila da sticanje nezavisnosti svake države sukcesorka SFRJ predstavlja pravnu činjenicu na kojoj se zasniva sukcesija SFR Jugoslavije. Za Hrvatsku i Sloveniju nastupanje sukcesije vezano je za 8. oktobar 1991. godine (datum kada je istekao tromesečni rok predviđen Brionskom deklaracijom o suspenziji deklaracija o nezavisnosti, od 7. jula 1991. godine). Za Makedoniju sukcesija je nastupila 17. novembra 1991. godine (datum donošenja i stupanja na snagu novog Ustava), za Bosnu i Hercegovinu dan sukcesije bio 6. mart 1992. godine (datum objavljivanja rezultata referenduma o nezavisnosti od 29. februara i 1. marta 1992. godine), dok je za SR Jugoslaviju dan sukcesije bio vezan za 27. april 1992. godine, kao datum kada je SRJ donela novi Ustav i kada je savezna država reorganizovana na parlamentarnim principima.⁷⁵ S obzirom da se u slučaju raspada država ni jedna država sukcesorka ne može smatrati jedinim naslednikom države prethodnice – što je Arbitražna komisija i konstatovala u mišljenju br. 9, članstvo SFRJ u međunarodnim organizacijama moralo je biti okončano u skladu sa njihovim statutarnim aktima.⁷⁶ *In fine*, u mišljenju br. 10. od 4. jula 1992. godine, Arbitražna komisija je zaključila da SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) predstavlja novu državu, te da njeno priznanje zavisi od kriterijuma opšteg međunarodnog prava i ocene spremnosti prihvatanja preporuka sadržanih u odlukama donetim od strane Evropske zajednice. Uzimajući u obzir da je još 16. decembra 1991. godine, ministarski Savet Evropske zajednice usvojio „Deklaraciju o Jugoslaviji“ i tzv. Smernice o priznanju novih država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu, kojim su modifikovani tradicionalni kriterijumi o priznanju novih država – sve države naslednice bivše SFR Jugoslavije bile su dužne da pre rešavanja statusa u vodećim međunarodnim organizacijama prihvate međunarodne obaveze propisane u Povelji Ujedinjenih nacija, Helsinškom Finalnom

Archives and Debts (1983)”, *United Nations Document A/CONF. 117/14, International Legal Materials*, vol. 22, pp. 306, etc.

- 75 Rodoljub Etinski, „Datumi sukcesije prema mišljenju Badinterove komisije“, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000, str. 76–90.
- 76 Arbitražna komisija je istovremeno preporučila svim državama sukcesorkama bivše SFRJ da rade na postizanju sporazumnih rešenja sukcesije primenom osnovnih principa i pravila međunarodnog prava koja su sadržana u Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na ugovore iz 1978. godine i Bečkoj konvenciji o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, dugove i arhive iz 1983. godine.

aktu iz 1975. godine i Pariskoj Povelji iz 1990. godine, ali i obaveze u pogledu poštovanja demokratskih standarda, ljudskih i manjinskih prava iz nacrtu Konferencije za bezbednost i saradnju u Evropi.⁷⁷ Uz navedene obaveze, bila je naglašena i dužnost prihvatanja ugovornih obaveza u pogledu razoružanja, poštovanja nepovredivosti granica, i obaveza dogovornog rešavanja posledica sukcesije država. Poštovanje postojećeg pozitivnog prava uz prihvatanje napred propisanih obaveza Evropske zajednice, otud je postao prethodni uslov za dobijanje međunarodnog priznanja. Akt priznanja koji, *per definitionem* predstavlja javni, opcioni, i pre svega, politički državni akt — pretvoren je u svojevrsnu analizu usklađenosti ponašanja novonastalih država s imperativnim normamam opšteg međunarodnog prava. Izvedeni zaključak odnosi se pre svega na pravila i principe kojima se izričito zabranjuje upotreba sile i pretnje u odnosima sa drugim državama. S obzirom da je o prihvatanju navedenih obaveza ocenu davala i Arbitražna komisija, priznanje država se u odnosu na tradicionalno prihvaćeni međunarodnopravni koncept o deklarativnom priznanju država pomerilo više ka konstitutivnoj koncepciji, postavši tako, prejudicijelni politički akt međunarodne zajednice kojim se potvrđuje spremnost novih država za uključenjem u šire međunarodne odnose.⁷⁸

Konstatujući da je u pomenutom slučaju zaista i došlo do prihvatanja navedenih uslova u kojima su, *inter alia*, sadržane i preporuke Arbitražne komisije – Evropska zajednica je priznala Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku. Prijem novih država u Ujedinjene nacije bio je preporučen od

77 “Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union”, *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex II (1992), *International Legal Materials*, vol. 31, pp. 1486–87; “Declaration on Yugoslavia”, *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex I (1992); reprinted in *European Journal of International Law*, 1992, vol. 4, p. 73; *Međunarodna politika*, 1991, br. 998/1000, str. 28.

78 Roland Rich, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *European Journal of International Law*, vol. 4, n° 1, 1993, pp. 36–66; I.A. Shearer, *Starke’s International Law*, London, 1994, p. 125; Milan Šahović, “La reconnaissance mutuelle entre les Républiques de l’ex-Yugoslavie”, *Annuaire Français de Droit International*, 1996, pp. 228–233; Milan Šahović, „Raspad SFRJ i stvaranje novih država“, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996, str. 38–43; Oliver Ribbelink, “State Succession and the Recognition of States and Governments”, in: *Pilot Project of the Council of Europe*, Kluwer Law International, The Hague, 1999, p. 44; Alain Pellet: “Legal Opinion on Certain Questions of International Law Raised by the Reference”, in: *Self-determination in International Law Quebec and Lessons Learned*, The Hague, 2000, pp. 112.

Saveta bezbednosti. Generalna skupština je postupak sprovela usvajanjem odgovarajućih rezolucija (rezolucije br. 753, od 18. maja 1992. godine u odnosu na Hrvatsku; rezolucije br. 754, od 18. maja 1992. godine u odnosu na Sloveniju i rezolucije br. 755, od 20. maja 1992. godine, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu). Konačno, nekadašnje jugoslovenske republike primljenje su u članstvo Ujedinjenih nacija – 22. maja 1992. godine, rezolucijama Generalne skupštine br. 46/236, 46/237 i 46/238. „Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija“ odložila je prijem u Ujedinjene nacije sve do 8. aprila 1993. godine, kada je Generalna skupština potvrdila njen prijem rezolucijom br. 47/225. Prolongiranje procesa usledilo je na zahtev Saveta bezbednosti da Grčka i Makedonija moraju da nastave da saraduju sa kopredsedavajućima Nadzornog komiteta Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji po pitanju rešavanja spora oko naziva države. Ovakav stav međunarodne zajednice usledio je kao odgovor povodom tvrdnje da ime „Makedonija“, u relaciji sa istoimenom grčkom provincijom budi aspiracije bivše jugoslovenske republike prema teritoriji susedne države. Pokušaj SR Jugoslavija da nakon ovih događaja očuva međunarodnopravni kontinuitet državnopravnog subjektiviteta sa SFR Jugoslavijom ostao je bez uspeha. Gubitak originalnog statusa u Ujedinjenim nacijama trajno je sankcionisan rezolucijama Saveta bezbednosti br. 757, od 30 maja 1992. godine, 777, od 19. septembra 1992. godine i 821, od 28. aprila 1993. godine.⁷⁹ Potvrđujući da je, „država ranije poznata kao SFR Jugoslavija prestala da postoji“, Savet bezbednosti je odbio zahtev SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) za automatskim nastavkom članstva bivše SFRJ u svetskoj organizaciji.⁸⁰ Postupajući u skladu sa preporukom Saveta bezbednosti, Generalna skupština je odlučila da SR Jugoslavija ne učestvuje dalje u njenom radu. U rezoluciji br. 47/1 od 22. septembra 1992. godine, Generalna skupština se definitivno opredelila da SR Jugoslavija, kao i sve ostale države sukcesorke bivše SFR Jugoslavije podnese molbu za prijem u njeno članstvo.⁸¹ S obzirom

79 „Rezolucije Saveta bezbednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti)“, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1994, str. 21, 36, 62.

80 Pomenuto delovanje Saveta bezbednosti usledilo je verovatno kao posledica učešća SRJ u oružanim sukobima na prostorima bivše Jugoslavije. Videti: James Crawford, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 2006, p. 709.

81 Duško Dimitrijević, „Sukcesija članstva u Ujedinjenim nacijama – slučaj SFR Jugoslavije“, *Međunarodni problemi*, 2007, br. 1, str. 71-100; Benedetto Conforti, *The Law and Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden/Boston, 2005, p. 47.

na donete odluke svetske organizacije o statusu bivše SFR Jugoslavije, a potom i na izložena mišljenja Arbitražne komisije Konferencije Evropske zajednice za Jugoslaviju, više nije bilo sporno da će primena kodifikovanih pravila o sukcesiji međunarodnih ugovora biti proširena na sve države sukcesorke bivše SFR Jugoslavije.⁸² U odnosu na najveći broj višestranih ugovora bivše SFR Jugoslavije, sukcesioni proces se odvijao pred organima Ujedinjenih nacija. Tokom jugoslovenske krize, generalni sekretar je, kao depozitar višestranih ugovora prihvatao SR Jugoslaviju kao ravnopravnu članicu ovih ugovora. U periodičnim pregledima o statusu međunarodnih multilateralnih ugovora konstatuje se da status SR Jugoslavije nije promenjen donošenjem rezolucije Generalne skupštine br. 47/1 od 22. decembra 1992. godine, te da SR

82 U preispitivanju sukcesije međunarodnih ugovora, najznačajnije je poći od tumačenja unutrašnjih pravnih akta države prethodnice. Tako, Zakonom o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora (*Službeni list SFRJ*, 1978, br. 55), bivša SFR Jugoslavija predvidela je šta se smatra pod pojmom međunarodnog ugovora. U članu 2. pomenutog Zakona, navedeno je da se pod međunarodnim ugovorom smatra onaj akt koji SFRJ zaključi u pismenoj formi sa jednom ili više država ili sa jednom ili više međunarodnih organizacija, a koji je regulisan međunarodnim pravom. Ostali pravni akti koje radi izvršavanja međunarodnih ugovora zaključuju organi ovlašćeni tim ugovorima (administrativni ugovori), ne smatraju se u smislu ovog Zakona međunarodnim ugovorima. Pomenuto rešenje bilo je na liniji opštih pravila Bečkih konvencija o pravu ugovora iz 1969. i 1986. godine. Kako je Ustav iz 1974. godine, u odredbi člana 281. tačka 7, predviđao da federacija preko saveznih organa zaključuje, ratifikuje i obezbeđuje izvršenje međunarodnih ugovora, formalno-pravno posmatrajući, za sukcesiju SFRJ, ostali bi relevantni samo ugovori koje je zaključila bivša jugoslovenska federacija. Uzimajući u obzir ustavom zagaranтовано pravo predstavljanja federalnih jedinica i njihovu mogućnost da zaključuju neku vrstu ugovora sa stranim elementom, odnosno da daju saglasnost na zaključenje međunarodnih ugovora od značaja za njihov pravni sistem (član 271, stav 1. i 2. Ustava SFRJ), pretpostavljalo se da bi i u pogledu takvih ugovora, a pod uslovom da su prethodno ratifikovani, odnosno da su implementirani u njihov unutrašnji poredak, mogla biti primenjena prezumpcija o ugovornom kontinuitetu. O isključenju odgovornosti federacije za „međunarodne ugovore” federalnih jedinica i o tzv. federalnoj klauzuli u ugovorima bivše SFRJ videti: Stevan Đorđević, *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985, str. 101-105. O problematici prava federalnih jedinica da zaključuju međunarodne ugovore videti: Konstantin Obradović, „Zaključivanje i izvršavanje međunarodnih ugovora kao predmet regulisanja u unutrašnjem pravnom poretku SFRJ”, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1978, str. 513-522; Vladimir Đuro Degan, „Jugoslovenske republike i pokrajine i međunarodno ugovaranje”, *Naša zakonitost*, 1982, br. 11/12; Stevan Đorđević, „Međunarodni ugovori i unutrašnje pravo SFRJ”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1987, br. 3, str. 434-449.

Jugoslavija ostaje država članica, odnosno strana ugovornica višestranih ugovora.⁸³ Pravni savetnik Ujedinjenih nacija navedenu je činjenicu potvrdio, kada je konstatovao da se rezolucija ne vezuje za pitanja međunarodnopravnog statusa bivše SFR Jugoslavije i statusa u odnosu na višestranu ugovore čiji je depozitar generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Rezolucija br. 47/1 predstavlja preporuku kojom Generalna skupština potvrđuje svoj stav da SR Jugoslavija ne može automatski naslediti članstvo u Ujedinjenim nacijama i da bi trebalo da podnese molbu za prijem u ovu međunarodnu organizaciju. Rezolucija nema reperkusije shodno članu 5. i 6. Povelje Ujedinjenih nacija o suspenziji ili okončanju članskih prava. Pitanje jugoslovenskog članstva u Ujedinjenim nacijama prema mišljenju pravnog savetnika, potrebno je rešiti u skladu sa članom 4. Povelje kojim je učešće u svetskoj organizaciji uslovljeno prethodnom ocenom da nova država prihvata sve obaveze sadržane u Povelji. Tek potom, bilo bi moguće razrešiti problem prouzrokovan pomenutom rezolucijom.⁸⁴ Status u multilateralnim međunarodnim ugovorima ostao je tako, odvojeno pravno pitanje u odnosu na nasleđivanje ili pristupanje međunarodnim organizacijama i njihovim statutarnim aktima. Taj izuzetak od pravila sukcesije međunarodnih ugovora u skladu je sa članom 4. Bečke Konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine. Pomenutu činjenicu važno je naglasiti, imajući u vidu da ustaljena praksa prijema u članstvo Ujedinjenih nacija nije insistirala na prethodnom davanju izjava država sukcesora da će poštovati kontinuitet međunarodnih ugovora države prethodnice.⁸⁵ Međutim, u prethodnim godinama u toku dezintegracionih procesa u Istočnoj Evropi i SFR Jugoslaviji, pojedini organi i tela Ujedinjenih nacija postali su mnogo aktivniji na insistiranju prihvatanja sukcesije određenih višestranih (multilateralnih i plurilateralnih) ugovora. To se pre svega odnosilo na konvencije o kodifikaciji ili progresivnom razvoju međunarodnog prava, međunarodnopravne instrumente poznatije u doktrini pod nazivom ugovori-zakoni, kojim se težilo obezbediti univerzalno važenje pravila

83 Miodrag Mitić, *Međunarodno pravo u jugoslovenskoj krizi*, Beograd, 1996, str. 199-202.

84 "Letter dated 29 September 1992, from the Under-Secretary-General, The Legal Counsel, addressed to the Permanent representatives of Bosnia and Herzegovina and Croatia to the UN".

85 Ovde se naravno izuzimaju obaveze koje su utvrđene članom 4. Povelje, a koje po oceni svetske organizacije, uslovljavaju prijem novih država.

opšteg međunarodnog prava.⁸⁶ Pošto mogu imati efekte u pogledu potvrđivanja, osvetljavanja i stvaranja novih pravila međunarodnog prava, a posebno u odnosu na pravila vezana za zaštitu fundamentalnih prava i sloboda čoveka, jasno je da konvencije opšteg karaktera imaju specijalan značaj čije se važenje proširuje *erga omnes*.⁸⁷

Sukcesijom i prestankom države prethodnice, ne dovodi se u pitanje pravni kontinuitet ovih ugovora, bar iz dva razloga. Prvi je reprezentativnost broja članica, a drugi, njihov univerzalni značaj u pogledu očuvanja stečenih prava pojedinaca ili grupa. Uopšte uzev, međunarodni ugovori o ljudskim pravima omogućavaju direktan pristup međunarodnim mehanizmima, te se ne vidi razlog zbog koga bi korisnici tih prava i sloboda u uslovima dinamičnih teritorijalnih promena bili lišeni ovih mogućnosti. Obaveza poštovanja prava utvrđenih u pomenutim ugovorima predstavlja opšte pravilo kodifikovano Bečkom konvencijom o pravu ugovora iz 1969. godine, tako da suštinsko kršenje ugovora humanitarnog karaktera od neke države članice, ne dovodi do gašenja ili obustavljanja njegove primene (član 60. stav 5).⁸⁸ Sukcesiona praksa tokom devedesetih godina 20. veka, išla je u prilog navedenom shvatanju, pa je potvrđeno pravilo o sukcesiji ugovora o ljudskim pravima na čitavoj teritoriji bivše SFR Jugoslavije.⁸⁹ Primera radi, Komisija Ujedinjenih nacija za prava čoveka

86 "Resolution of the Institute of International Law adopted during the Session of Lisbonne", First Commission Rapport of Sir Ian Sinclair, 1995, pp.1-4. Lisabonska rezolucija se odnosi na sukcesiju opštih i regionalnih konvencija o kodifikaciji međunarodnog prava koje uređuju istu oblast, a čija pravna osnovanost proizilazi iz čl. 30. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, o izvršavanju sukcesivnih ugovora o istom predmetu. Videti: Wilfred Jenks, "State Succession in respect of Law-Making Treaties", *British Yearbook of International Law*, 1952, vol. 29, p. 105. U sudskoj praksi Međunarodnog suda pravde, ova vrsta ugovora je posebno izložena u: "Barcelona Tranction Case", *International Court of Justice Reports*, 1970, pp. 4, 32.

87 "Reservation to the Genocide Convention Case", *International Court of Justice Reports*, 1951, pp. 15, 23.

88 Međunarodni sud pravde u sporu između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije, konstatovao je, da nije od značaja da li su sukcesijom ili nekim drugim načinom obe strane postale članice Konvencije o genocidu iz 1948. godine, već da su zaista to i postale od datuma podnošenja zahteva. Videti: "Preliminary Objections Phase of the Application of the Genocide Convention Case", *International Court of Justice Reports*, para 23; Videti: "Separate Opinion of the Judge Weeramantry", *Ibid.*, pp. 4-11.

89 Vojin Dimitrijević, „Promene na jugoslovenskom prostoru i međunarodna ljudska prava”, u: *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, prir. Milan Šahović, Beograd,

u rezolucijama br. 1993/23, 1994/16 i 1995/18, ohrabrila je države sukcesore da prihvate prava i obaveze proistekle iz ovakvih ugovora, odnosno da ratifikuju ili pristupe onim međunarodnim ugovornim instrumentima o ljudskim pravima u kojima država prethodnica nije bila zastupljena kao strana ugovornica. U obraćanju telima nadležnim za sprovođenje konvencija o ljudskim pravima, Komisija je naglasila njihov specijalan karakter, s pravom se pozivajući na preispitivanje mogućnosti za njihovu kontinuiranu primenu. S druge strane, predsedavajući tela nadležnih za nadzor sprovođenja ovih konvencija, zaključili su da države naslednice automatski preuzimaju obaveze iz međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i da njihovo poštovanje isključivo ne zavisi od izjava država sukcesora da će ih poštovati.⁹⁰ Komitet za ljudska prava ustanovljen na osnovu Pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, u odluci od 7. decembra 1992. godine, zaključuje da su sva lica unutar teritorije države prethodnice, sada pod jurisdikcijom novih država, ovlašćena da koriste prava utvrđena ovim Paktom.⁹¹ Države sukcesorke SFR Jugoslavije bile su otud u obavezi da podnose specijalne izveštaje o stanju i kršenju ljudskih prava zagarantovanih ovim međunarodnim ugovorom.⁹² Kako je generalni sekretar Ujedinjenih nacija kao depozitar međunarodnih ugovora o ljudskim pravima tretirao SR Jugoslaviju za članicu pomenutih ugovora, SR Jugoslavije je shodno članu 40. Pakta o građanskim i političkim pravima imala obavezu da podnosi izveštaje o njegovom sprovođenju Komitetu za ljudska prava. Ovakvo opredeljenje bilo je na liniji navedenog mišljenja pravnog savetnika Ujedinjenih nacija prema kome, generalni sekretar kao depozitar multilateralnih međunarodnih ugovora nema pravo da odbije ili da se ne složi sa zahtevom SR Jugoslavije da nastavi pravni kontinuitet bivše SFRJ, ako već po tom pitanju ne postoji suprotna odluka nadležnog organa Ujedinjenih nacija, organa formiranih na osnovu međunarodnog ugovora, od strane samih država ugovornica ili pak, kompetentnih

1996, str. 319-323; Malcom. N. Shaw, "State Succession Revisited", *Finnish Yearbook of International Law*, 1994, n° 5, p. 34.

90 UN Doc. E/CN.4/1995/80, p. 4.

91 "International Covenant on Civil and Political Rights", *UN Treaty Series*, vol. 999, p. 171. and vol. 1057, p. 407. Pakt je stupio na snagu 26. marta 1976. godine. SFRJ je potpisala i ratifikovala Pakt 8. avgusta 1967. i 2. juna 1971. godine. SRJ je 12. marta 2001. godine, notifikacijom o sukcesiji nasledila ovaj multilateralni ugovor.

92 UN Doc. A/49/40/, para. 48, 49.

predstavnik međunarodne zajednice. Ostale države sukcesorke SFR Jugoslavije, tome su se žučno usprotivile smatrajući da stav pravnog savetnika prejudicira međunarodnopravni kontinuitet SR J ugovorima sa SFR Jugoslavijom, pa otuda, SR Jugoslavija ne može biti smatrana za članicu Pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine, i Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine, čiju je formalno-pravnu sukcesiju unapred odbacila.⁹³

Zbog takvog pristupa prouzrokovanog pravnom konfuzijom oko pitanja međunarodnopravnog kontinuiteta u međunarodnim organizacijama i sukcesije u odnosu na međunarodne ugovore, učešće SR Jugoslavije na skupovima organizovanim po osnovu članstva u međunarodnim humanitarnim konvencijama, bilo je za izvesno vreme zamrznuto.⁹⁴ Odgovor na pomenuto pitanje s aspekta pozitivnog međunarodnog prava bio je sasvim jednostavan. Članstvo u međunarodnim organizacijama je samo posredno vezano za sukcesiju ugovora, a svi problemi se rešavaju na relaciji država – međunarodna organizacija. Isključivo u tom kontekstu, a s obzirom na odredbe konstitutivnog akta određene međunarodne organizacije, može se insistirati na ispunjavanju uslova vezanih za preuzimanje ugovora države prethodnice. Dakle, samo ako je to zaista nužno za prijem u njeno članstvo, i ako je unapred propisano njenom unutrašnjom regulativom.⁹⁵ *A contrario*, članstvo države u međunarodnim organizacijama bi se ograničilo na jedan ugovorni odnos *intuite personae* karaktera, koji nije održiv u slučaju sukcesije država.⁹⁶

93 “International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination”, *UN Treaty Series*, vol. 66, p. 195. Konvencija je potpisana 7. marta 1966. godine, a stupila je na pravnu snagu 4. januara 1969. godine. SFRJ je potpisala i ratifikovala Konvenciju 15. aprila 1966. i 2. oktobra 1967. godine. SRJ je 12. marta 2001. godine, notifikacijom o sukcesiji nasledila ovaj multilateralni ugovor. “Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women”, *Ibid.*, vol. 1249, p. 13. Konvencija je potpisana 18. decembra 1979. godine, a stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine. SFRJ je potpisala i ratifikovala Konvenciju 17. jula 1980. i 26. februara 1982. godine. SRJ je 12. marta 2001. godine, notifikacijom o sukcesiji nasledila ovaj multilateralni ugovor.

94 UN Doc. CCPR/SP/40 and CERD/SP/51 and 52; UN Doc. A/47/485.

95 Francis Wolf, “Les Conventions internationales du travail et la succession d’Etats”, *Annuaire Français de Droit International*, 1961, pp. 742-750.

96 Konrad Bühler, “State Succession, Identity, Continuity and Membership in the UN”, *Rapport pour le Centre d’études et de recherches de la Haye*, 1999, p. 3.

Ranije jugoslovensko rukovodstvo postojeće stanje praktično je iskoristilo u svojoj argumentaciji vezanoj za očuvanje međunarodno-pravnog kontinuiteta u Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim organizacijama. U tom pogledu, razlozi oportuniteta opredeljivali su pravno delovanje, pa je Deklaracijom narodnih predstavnika Srbije i Crne Gore o osnovnim, neposrednim i trajnim ciljevima zajedničke države, donetom istovremeno sa Ustavom SR Jugoslavije, 27. aprila 1992. godine, jednostrano potvrđen međunarodnopravni kontinuitet SR Jugoslavije sa SFR Jugoslavijom u pogledu svih njenih međunarodnih obaveza. Iako je Deklaracija prosleđena Savetu bezbednosti i Generalnoj skupštini, ona nije imala, do političku svrhu, pogotovu ako se uzme u obzir da prema članu 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, nije naglašena različitost u pogledu primene principa ugovornog kontinuiteta za slučajeve disolucije i otcepljenja državne teritorije.

Kako smo ranije napomenuli, odluke u odnosu na SR Jugoslaviju bile su donete od najviših organa Ujedinjenih nacija, pa je dilema oko njenog statusa bila trajno otklonjena. Sa promenama iz septembra 2000. godine i sa podnošenjem molbe za prijem u Ujedinjene nacije 27. oktobra 2000. godine, SR Jugoslavija je otpočela proces ukidanja političkih barijera koje su postojale u odnosima sa ostalim državama sukcesorkama SFR Jugoslavije, te značajnim brojem članica međunarodne zajednice. Odricanjem od zahteva za međunarodnopravnim kontinuitetom sa SFR Jugoslavijom, stvorene su pretpostavke za sukcesiju njenih međunarodnih ugovora. U međunarodnopravnoj praksi, pomenuto stanje očitivalo se usvajanjem pseudo-automatskog pristupa u pogledu sukcesije multilateralnih ugovora.⁹⁷ Tim pre, jer se uobičajena praksa davanja pismenih notifikacija o prihvatanju ili pristupanju višestranim ugovorima, faktički menjala u korist tzv. notifikacija o sukcesiji.⁹⁸ Za SR Jugoslaviju, pravne posledice sukcesije

97 Hanna Bokor Szegő, *Continuation et Succession en Matière de Traités Internationaux*, Geneviève Burdeau et Brigitte Stern, *Dissolution, Continuation et Succession en Europe de l'Est*, Paris, 1994, p. 15.

98 Pravna služba Ujedinjenih nacija, dala je preporuku 8. decembra 2000. godine, da se ugovorni status SR Jugoslavije u odnosu na obaveze pre 27. aprila 1992. godine, reguliše putem izjava o sukcesiji ili pristupanju. U odnosu na obaveze nakon tog datuma, sve do 1. novembra 2000. godine, predlagalo se potvrđivanje. Za samostalno preuzete ugovorne obaveze SR Jugoslavije, nije se postavljalo pitanje daljeg važenja. Za ugovorne obaveze za koje se tražilo prethodno regulisanje članstva u Ujedinjenim nacijama ili specijalizovanim agencijama, data je preporuka da se nakon regulisanja članstva takve obaveze preuzmu potpisivanjem, ratifikacijom ili pristupanjem. Videti: Nebojša Košutić sa saradnicima,

država u odnosu na višestranne ugovore bivše SFR Jugoslavije nastupile su datumom davanja notifikacije o sukcesiji, 8. marta 2001. godine, odnosno 12. marta, kada je ista primljena od generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Vlada SR Jugoslavije notifikacijom je potvrdila spremnost da sukcesijom SFRJ, preuzme multilateralne ugovore čiji je depozitar bio generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Uz notifikaciju su priložena i dva aneksa. U prvom aneksu nalazila se lista međunarodnih ugovora koje je SR Jugoslavija bila spremna da preuzme u dobroj veri i sa svim odredbama, potpisima, rezervama, potvrđama i prigovorima učinjenim od strane države prethodnice i to, retroaktivno počev od 27. aprila 1992. godine, kada je došlo do sukcesije SR Jugoslavije u odnosu na SFR Jugoslaviju, pa do 1. novembra 2000. godine, kada je rezolucijom Generalne skupštine br. A/55/12, SR Jugoslavija primljena u punopravno članstvo Ujedinjenih nacija. U drugom aneksu pridodatom notifikaciji, sadržane su potvrde akata vezanih za izvršavanje međunarodnih ugovora od strane SR Jugoslavije, počev od datuma sukcesije, 27. aprila 1992. godine. Ako se pomenuto rešenje uporedi s pravilima Bečke Konvencije iz 1978. godine, vidi se da je SR Jugoslavija prihvatila međunarodne ugovore SFR Jugoslavija na način koji je u skladu sa pozitivnim međunarodnim pravom. U godišnjim pregledima o statusu država u višestranim međunarodnim ugovorima čiji je depozitar generalni sekretar Ujedinjenih nacija, položaj SFR Jugoslavija, a potom i SR Jugoslavije, prikazan je pod jedinstvenim nazivom: „Jugoslavija”. Navedeni podaci odnose se na period od 27. aprila 1992, do 1. novembra 2000. godine. Nakon pomenutog datuma pravi se razlika, pa su svi akti SFR Jugoslavije vezani za višestranne ugovore, prikazani u fusnotama ove publikacije pod naslovom: „Bivša Jugoslavija”. Kategorizacija preko pet stotina višestanih međunarodnih ugovora, metodološki je izvršena po određenim oblastima.⁹⁹

„Lista međunarodnih ugovora Srbije i Crne Gore 2000-2003“, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo Srbije i Crne Gore*, Beograd, 2004, str. 393.

99 “Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General”, Status as at 31. December 2001, Vol. I, Part I, Ch. I to XI and Vol. II, Part I, Ch. XII to XXIX, and Part II. ST/LEG/SER.E/20. U deklaraciji od 26. aprila 1999. godine, Vlada SR Jugoslavije, priznala je obaveznu nadležnost Međunarodnog suda pravde u skladu sa članom 36. stav 2. Statuta i to, bez posebnog sporazuma u odnosu na bilo koju državu koja prihvata istu obavezu, pod uslovom reciprociteta, i u odnosu na sporove koji proisteknu nakon njenog potpisivanja. Izuzetak je bio moguć u slučaju postizanja sporazuma o drugačijem načinu mirnog rešavanja spora. Deklaracija se ne odnosi na sporove iz isključive nadležnosti SR Jugoslavije i teritorijalne sporove, a važi do davanja suprotne izjave. Ostale države sukcesorke SFRJ nisu

Prvi deo pregleda podeljen je u 29. različitih odeljaka gde se nalaze informacije vezane za Povelju i Statut Međunarodnog suda pravde, potom za ugovore o mirnom rešavanju međunarodnih sporova, privilegije i imunitete, diplomatsko-konzularne odnose, ljudska prava, pitanja izbeglica i apatrida, narkotike, trgovinu ljudima, opscene

prihvatile pomenutu deklaraciju smatrajući da u momentu davanja iste, SR Jugoslavija nije bila članica Ujedinjenih nacija, pa otuda, ni Statuta Međunarodnog suda pravde. U obaveštenju upućenom generalnom sekretaru od 28. maja 1999. godine, vlade pomenutih država istakle su da prikazivanje „Jugoslavije” kao izvorne članice Ujedinjenih nacija ovlašćene na osnovu člana 35. stav 1. Statuta i člana 93. stav 1. Povelje, isključivo može da se odnosi na državu prethodnicu. U prvu grupu višestranih ugovora za koje je SR Jugoslavija dala notifikaciju o sukcesiji 12. marta 2001. godine, spadaju Konvencija o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija od 13. februara 1946. godine i Konvencija o privilegijama i imunitetima specijalizovanih organizacija od 21. novembra 1947. godine. U drugoj grupi nalazi se 17 aneksa pridodatih uz Konvenciju o privilegijama i imunitetima specijalizovanih organizacija Ujedinjenih nacija kojima je SR Jugoslavija podnela molbu za prijem. Notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine, SR Jugoslavija je nasledila Bečku konvenciju o diplomatskim odnosima zajedno sa protokolima o državljanstvu i obaveznoj nadležnosti za rešavanje sporova iz 1961. i 1963. godine. Isti slučaj bio je i u odnosu na Bečku konvenciju o konzularnim odnosima iz 1963. godine, Konvenciju o specijalnim misijama iz 1969. godine, Bečku konvenciju o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera iz 1975. godine i Bečku konvenciju o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, arhive i dugove iz 1983. godine. Zanimljivo je, i da je SR Jugoslavija istovremeno pristupila Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, koju je SFRJ potpisala i ratifikovala 11. decembra 1948. i 29. augusta 1950. godine. Bosna i Hercegovina je 27. decembra 2001. godine, izrazila protivljenje stavu generalnog sekretara da prihvati notifikaciju SR Jugoslavije o pristupanju, smatrajući da je Sporazumom o pitanjima sukcesije SFR Jugoslavije od 29. juna. 2001. godine, SR Jugoslavija efektivno nasledila bivšu Jugoslaviju počev od 27. aprila 1992. godine. Prema stanovištu Bosne i Hercegovine, izvršavanje Konvencije od SR Jugoslavije, u zavisnosti je od saglasnosti svih strana u sporu. SR Jugoslavija je stavila rezervu u pogledu mogućnosti da bude vezana članom IX Konvencije, ako njeno prihvatanje nije praćeno izričitom saglasnošću u svakom pojedinačnom slučaju. Notifikacijom o sukcesiji od 12. marta 2001. godine, SR Jugoslavije je, pored pomenute Konvencije, nasledila i sledeće višestrane ugovore o ljudskim pravima: Konvenciju i Protokol o statusu izbeglica iz 1951. i 1967. godine, Konvenciju o pravnom položaju lica bez državljanstva iz 1954. godine, Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1966. godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, Pakt o građanskim i političkim pravima sa Fakultativnim protokolom iz 1966. godine, Konvenciju o neprimenljivosti zakonskih ograničenja vezanih za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti iz 1968. godine, Međunarodnu konvenciju o ukidanju i kažnjavanju zločina aparthejda iz 1973. godine, Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine, Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja iz 1984. godine, Međunarodnu konvenciju protiv aparthejda u sportu iz 1985. godine i Konvenciju o pravima deteta iz 1989. godine.

publikacije, zdravstvo, međunarodnu trgovinu i razvoj, saobraćaj i komunikacije, plovidbu, ekonomsku statistiku, obrazovanje i kulturu, proglašavanje nestalih lica za umrle, položaj žena, slobodu informisanja, kaznenu politiku, robni promet, održavanje međunarodnih obaveza, pomorsko pravo, trgovinsku arbitražu, pravo ugovora, kosmičko pravo, telekomunikacije, razoružanje, zaštitu čovekove okoline, fiskalna pitanja i druge oblasti. U drugom delu pregleda izloženi su podaci vezani za status država u multilateralnim ugovorima Društva naroda, kao pravnog prethodnika Ujedinjenih nacija koji su sukcesijom ove organizacije preneti na Ujedinjene nacije 1946. godine.

U pogledu sukcesione prakse ostalih država sukcesorki SFR Jugoslavije (Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju), uočljivo je prihvatanje kodifikovanih pravila o sukcesiji višestranih ugovora. Posebnim ustavnim odlukama i deklaracijama povodom nezavisnosti, a potom i novim propisima, navedene države izrazile su jasnu nameru da u skladu sa opšte prihvaćenim normama međunarodnog prava sadržanim u Bečkoj konvenciji iz 1978. godine, razreše pitanja statusa u odnosu na međunarodne ugovore države prethodnice.¹⁰⁰ Proglašenjem nezavisnosti 25. juna 1991. godine, Republika Slovenija je s pozivom na odredbu iz člana 3. Ustavnog zakona za sprovođenje osnovne Ustavne povelje o samostalnosti i nezavisnosti, iskazala nameru da će izvršiti sve međunarodne ugovore koje je zaključila bivša SFR Jugoslavija, a koji se odnose na njenu teritoriju.¹⁰¹ U tu svrhu, utvrđen je rok od tri meseca, u kome je bila sastavljena lista ugovora spremnih za notifikaciju. Pomenuta odluka je, prema slovenačkom stanovištu, utemeljena na običajnom međunarodnom pravu i činjenici da je Slovenija kao jedna od konstitutivnih jedinica bivše Jugoslavije, odobravalala sporazume namenjene ratifikaciji shodno normama jugoslovenskog unutrašnjeg prava. Prijemom u Ujedinjene nacije 22. maja 1992. godine, slovenački Parlament je notificirao međunarodne ugovore za koje je depozitar Vlada Sjedinjenih Američkih Država, a koji se odnose na pristupanje statutarnim aktima međunarodnih organizacija na američkoj teritoriji i nasleđivanju Haških konvencija o međunarodnom privatnom pravu i konvencija iz oblasti

100 Za tekstove Ustavnih odluka, deklaracija i drugih akta o nezavisnosti republika SFRJ videti: Milovan Buzadžić, *Secesija bivših jugoslovenskih republika u svetlosti odluka Ustavnog suda Jugoslavije*, Beograd, 1994, str. 241-265.

101 "Uradni list Republike Slovenije", 1991, br. 1.

intelektualne svojine.¹⁰² Vlada Republike Slovenije je u notifikaciji od 1. jula 1992. godine, upućenoj generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, potvrdila princip kontinuiteta za 55 multilateralnih međunarodnih ugovora koji se odnose na konstitutivne akte specijalizovanih agencija i drugih organizacija univerzalnog i regionalnog karaktera, dok je za ostale ostavljen dodatni rok za pravno preispitivanje.¹⁰³

Hrvatska je odmah po sukcesiji SFR Jugoslavije pristupila popunjavanju pravne praznine u oblasti međunarodnih ugovora na osnovu Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske od 25. juna 1991. godine.¹⁰⁴ U pismenoj izjavi upućenoj 27. jula 1992. godine, a primljenoj od Generalnog sekretara 4. augusta, Hrvatska je preuzela članstvo u konvencijama koje je zaključila bivša SFR Jugoslavija.¹⁰⁵ Notifikacija o sukcesiji bila je praćena listom multilateralnih ugovora čiji je depozitar generani sekretar Ujedinjenih nacija. Počev od datuma sukcesije to jest, od 8. oktobra 1991. godine, pa do donošenja novog Zakona o sklapanju i izvršavanju međunarodnih ugovora, Hrvatska je nasledila više od 300 multilateralnih ugovora na osnovu notifikacija o sukcesiji.¹⁰⁶ U skladu sa spomenutom Ustavnom odlukom, Vlada Republike Hrvatske, odlučila je da svaka nova notifikacija o sukcesiji mora biti doneta na predlog i uz obrazloženje nadležnog ministarstva.¹⁰⁷

Platformom o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslovenske zajednice iz 1991. godine, Skupština Bosne i Hercegovine obavezala se da će poštovati pozitivne norme međunarodnog prava. Vlada Bosne i Hercegovine je, notifikacijom o sukcesiji međunarodnih ugovora dostavljenom generalnom sekretaru 6. marta 1992. godine, prihvatila međunarodnopravnu odgovornost u pogledu sopstvenih

102 Mirjam Skrk, "The Practice of Slovenia in Respect of State Succession to Treaties Constitution International Organisations and Treaties adopted within International Organisations", in ILC Committee Seventieth Report: *Aspects of the Law of State Succession*, London, 2002, p. 630. Videti: "Uradni list Republike Slovenije", 1992, br. 24.

103 "Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General", Status as at 31. December 2001, (Historical information), *op. cit.*, p. 8.

104 "Narodne novine" Republike Hrvatske, br. 31/91.

105 Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, *op. cit.*, p. 7.

106 "Narodne novine" Republike Hrvatske, 1991, br. 53 i 73; *Ibid.*, "Međunarodni ugovori", 1992, br. 1; 1993, br. 12; 1994, br. 2, 4, i br. 8; 1995, br. 3 i 6.

107 Davor Pomykalo, "Međunarodni ugovori Republike Hrvatske", Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova, Zagreb, 1997. str. 12.

međunarodnih odnosa.¹⁰⁸ Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine u oktobru 2000.godine, usvojila je Zakon o postupku zaključivanja i izvršavanja međunarodnih ugovora.¹⁰⁹ Stupanjem na snagu Zakona 8. decembra 2000. godine, u odnosu na sukcesiju međunarodnih ugovora države prethodnice, Bosna i Hercegovina je prihvatila isključivo kodifikovana pravila međunarodnog prava iz Bečke konvencije iz 1978. godine.

Polazeći od Deklaracije o suverenosti i samostalnosti iz 1991. godine, u notifikaciji deponovanoj generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, bivša jugoslovenska Republika Makedonija, preuzela je obavezu poštovanja opšteg međunarodnog prava i multilateralnih ugovora države prethodnice.¹¹⁰ Vlada Republike Makedonije u pismenoj izjavi o sukcesiji, navela je listu ugovora bivše SFR Jugoslavije koje kao država sukcesorka preuzima u odnosu na svoju teritoriju počev od 17. septembra 1991. godine.¹¹¹

Na osnovu iznete prakse država sukcesorki SFR Jugoslavije u pogledu nasleđivanja višestranih ugovora moguće je uočiti neke pravno relevantne činjenice. Prvo, SFR Jugoslavija bila je strana Bečke konvencije iz 1978. godine. Drugo, države sukcesorke su svaka za sebe deponovale instrumente o sukcesiji višestranih međunarodnih ugovora. U tom postupku očigledno su bile vođene članom 9. Bečke konvencije, kojim je predviđeno da, „obaveze ili prava koja proističu iz ugovora na snazi u pogledu neke teritorije na dan sukcesije država ne postaju obaveze ili prava države sukcesora niti drugih država članica tih ugovora samom činjenicom da postoji jednostrana izjava države sukcesora kojom se predviđa i dalje važenje ugovora u odnosu na njenu teritoriju“. S obzirom da se dejstvo sukcesije država na ugovore koji su na dan sukcesije SFR Jugoslavije bili na snazi reguliše članom 34. Bečke konvencije, države sukcesorke koje su deponovale notifikacije o sukcesiji relevantnim depozitarima, smatrale su se članicom ugovora počev od dana deponovanja notifikacije o sukcesiji. Navedeno rešenje predstavlja odstupanje od pravila propisanog članom 23. stav 1. Bečke konvencije, koji predviđa da se, „(...) država koja je stekla nezavisnost i

108 “Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General”, *op.cit.*, p. 7.

109 “Službeni glasnik BiH”, 2000, br. 29.

110 “Službeni vesnik na Repulika Makedonija”, 1991, br. 42.

111 Zanimljivo je da se Grčka usprotivila pristupanju Makedonije međunarodnim ugovorima u kojima je ona imala svojstvo ugovorne strane. Videti: “Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General”, *op.cit.*, p. 9.

koja izvrši notifikaciju o sukcesiji (...), smatra članicom ugovora počev od dana sukcesije država ili počev od dana stupanja na snagu ugovora, ako je taj datum kasnije. S obzirom da je efekat notifikacije o sukcesiji višestranih međunarodnih ugovora SFR Jugoslavije proizašao iz konvencionalne odredbe dispozitivne prirode, može se konstatovati da je rešenje usvojeno u Ujedinjenim nacijama postignuto pre svega iz sigurnosnih razloga i zbog činjenice što datumi sukcesije država sukcesorki SFR Jugoslavije nisu bili do kraja izvesni.¹¹²

U odnosu na nasleđivanje dvostranih međunarodnih ugovora bivše SFR Jugoslavije, posebna pažnja data je analizi njihove pravne sadržine.¹¹³ Principijelno polazeći od pravila o kontinuitetu ugovora, potvrđenog u članu 34. Bečke konvencije o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine, države sukcesorke vodile su računa o pravilima vezanim za primenu, izmenu i prestanak ugovora iz Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. Neki dvostrani ugovori SFR Jugoslavije bili su izričito osnaženi, dok su drugi bili ukinuti samim faktom teritorijalnih izmena i nastupanja sukcesije država. Međutim, najveći broj ugovora je, barem u početku sukcesionog procesa, prećutno primenjivan. Stanje je trajalo sve dok ih države sukcesori bivše SFR Jugoslavije ili druge ugovorne strane u razumnom roku nisu potvrdile, obnovile ili oživile, putem zaključenja novih specijalnih sporazuma.¹¹⁴ Primera radi navodimo da je potpisivanjem zapisnika sa sastanka predstavnika Ministarstava spoljnih poslova i predstavnika Kancelarije za inostrane poslove i poslove Komonvelta Ujedinjene Kraljevine Velike Britanije i Severne Irske, od 3. aprila 1998. godine, SR Jugoslavija usaglasila stanje za 25 ugovora koji su ostali na snazi u odnosima sa Velikom Britanijom.¹¹⁵ Postupak je ponovljen sa Slovačkom 3. oktobra

112 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op.cit., p.315.

113 Korisnu ulogu na ovom planu odigrale su pravne službe nadležnih ministarstava inostranih poslova i zakonodavna tela svih država sukcesora. Analizom međunarodnih ugovora bivše SFR Jugoslavije kojih je bilo negde oko 3500, utvrđena je selekcija ugovora na snazi prema određenim državama ili međunarodnim organizacijama.

114 U tom pogledu je značajno uočiti metodu tzv. rekonfirmacije ugovora koja predstavlja sasvim novi ugovor kojim se potvrđuje neki stari ugovor, čija je važnost bila dovedena u pitanje. Videti: Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo-Ugovorno pravo*, Beograd, 1986, str. 400.

115 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op.cit., p. 317.

1996. godine i sa Demokratskom Narodnom Republikom Korejom 3. decembra 1997. godine. Razmenom nota SR Jugoslavija je potvrdila ugovorno stanje sa Poljskom 11. novembra 1996. godine, sa Kanadom 7. marta 1997. godine, sa Austrijom 25. avgusta 1997. godine, sa Grčkom 10. decembra 1997. godine, sa Indijom 2. februara 1998. godine, sa Švajcarskom 11. i 18. marta 1998. godine, sa Belgijom 28. marta 2002. godine, sa Švedskom 15. maja 2002. godine, sa Nemačkom 20. januara 2003. godine i sa Norveškom 29. maja 2003. godine. Zanimljivo je, da je sa Čileom, ugovorno stanje samo zapisnički konstatovano 10. decembra 2002. godine, dok je sa Japanom i Meksikom ugovorno stanje potvrđeno razmenom pisama od 20. maja 1997. godine, odnosno od 10. decembra 2002. godine. Pravi raritet predstavlja jednostrana izjava o prihvatanju „zatečenog stanja” koju je Islamska Republika Iran prosledila 11. novembra 1997. godine.¹¹⁶ Određeni broj sporazuma po istom pitanju SR Jugoslavija je postigla sa Češkom 6. avgusta 2002. godine, sa Holandijom 20. avgusta 2002. godine, sa Francuskom 17. jula 2003. godine, sa Danskom 18. jula 2003. godine i sa Portugalom 3. novembra 2003. godine.¹¹⁷

Nakon sticanja nezavisnosti, Republika Hrvatska zaključila je tzv. sporazume o generalnoj sukcesiji dvostranih ugovora države prethodnice sa sledećim državama: Australijom, Austrijom, Belgijom, Bugarskom, Češkom, Grčkom, Islandom, Italijom, Japanom, Kinom, Demokratskom Narodnom Republikom Korejom, Mađarskom, Maltom, Marokom, Nigerijom, Holandijom, Nemačkom, Rumunijom, San Marinom, Slovačkom, Švedskom i Turskom. Po hrvatskom stanovištu, zaključenje sporazuma o generalnoj sukcesiji bila je samo privremena mera koja je imala za svrhu popunjavanje pravne praznine u prelaznom periodu do zaključenja novih ugovora o tzv. parcijalnoj sukcesiji. Konačnim zaključivanjem sporazuma, rekonfirmirani su oni ugovori države prethodnice za koje su obe ugovorne strane izrazile zainteresovanost da ostanu na pravnoj snazi.¹¹⁸

116 Za informacije vezane za usaglašavanje ugovornog stanje vezano za dvostrane ugovore SFRJ koje je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) sukcesijom preuzela prema drugim državama, videti internet: www.mfa.gov.yu-Srpski-spopol.Bilateralala.

117 Primera radi, Zakonom o ratifikaciji Sporazuma između Saveta ministara Srbije i Crne Gore i Vlade Republike Francuske o sukcesiji bilateralnih ugovora zaključenih između SFRJ i Francuske, potvrđuje se dalja važnost 24 ugovora. Videti: „Službeni list SCG”, *Međunarodni ugovori*, 2003, br. 6.

118 Davor Pomykalo, „Međunarodni ugovori Republike Hrvatske”, *op.cit.*, str. 12.

Slovenija je praktično imala veoma sličan pristup. U notama razmenjenim sa Nemačkom od 30. marta i 19. aprila 1993. godine, Slovenija je insistirala na principu opcije kod sukcesije bilateralnih ugovora bivše SFR Jugoslavije. Prema slovenačkom stanovištu, svi dvostrani ugovori države prethodnice zaključeni sa Saveznom Republikom Nemačkom, nisu mogli momentalno preći na državu naslednicu faktom sukcesije država, pa zbog toga, Slovenija odbija primenu predloženog pravila o automatskoj sukcesiji na kome je insistirala nemačka strana, a koje odgovara kodifikovanom pravilu iz člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine. Sa Austrijom koja je tradicionalno držala do pravila *clean slate*, razmenom nota od 16. oktobra 1992. godine, Slovenija je uspela da rezerviše rok do godinu dana za preispitivanje i obnavljanje dvostranih ugovora. Skoro na istovetan način, Slovenija je postupila i u odnosima sa drugim državama.¹¹⁹

Bosna i Hercegovina i Makedonija uglavnom su pratile kodifikovano pravilo o automatskoj sukcesiji međunarodnih ugovora. U nekim prelaznim fazama bilo je primenjeno i pravilo o *ipso facto* kontinuitetu (na primer, u ugovornim odnosima Bosne i Hercegovine i Holandije). Sa druge strane postojala su i određena odstupanja od kodifikovanih pravila, pa se problemu sukcesije dvostranih ugovora bivše SFR Jugoslavije pristupalo mnogo pragmatičnije, na osnovu obostranog ispitivanja svrsishodnosti daljeg održavanja ugovora na snazi (na primer, u odnosima sa Velikom Britanijom).¹²⁰

Na osnovu iznetih primera nasleđivanja dvostranih međunarodnih ugovora SFR Jugoslavije, evidentno je da se sukcesija vršila u okviru dispozitivno postavljene odredbe iz člana 34. Bečke konvencije o sukcesiji i to, na način, da su ugovori države prethodnice nasleđivani: a) potvrđivanjem zaključaka sa konsultacija eksperata zainteresovanih zemalja; b) davanjem jednostranih izjava i, c) razmenom nota ili zaključenjem novih sporazuma.¹²¹ Ako se prihvaćena rešenja uporede sa pravilima Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, o davanju pristanka na ugovor (potpisom, razmenom instrumenata koji čine

119 "Report of Seventieth Conference of the International Law Association held at New Delhi", 2002, pp. 604-609.

120 *Ibid.*, p. 609.

121 Report of ILA, Sixty-Seventh Conference held at Helsinki 1996, p. 691.

ugovor, ratifikacijom, prihvatanjem, odobravanjem, pristupanjem ili svakim drugim dogovornim načinom), zaključujemo da su prihvaćena rešenja u slučaju sukcesije SFR Jugoslavije, ostala u granicama opšteg međunarodnog prava.

v) Razjedinjenje Čehoslovačke 1993. godine

Nakon višedecenijske egzistencije, Čehoslovačka je zvanično prestala da postoji kao federativna zajednica 1. januara 1993. godine. U skladu sa dezintegracionim procesima u Evropi, problem ostvarivanja prava naroda na samoopredeljenje bio je lako rešen između Čeha i Slovaka. Jednobojna etnička mapa na unutrašnjem planu omogućila je pojednostavljenu teritorijalnu podelu po principu priznanja administrativnih granica za međunarodne uz dobrovoljni „plišani razvod“ na polju zakonodavnog regulisanja sukcesije država. Pitanje sukcesije definitivno je rešeno parlamentarnim putem to jest, Zakonom o podeli Čehoslovačke od 25. novembra 1992. godine.¹²² U vezi s tim unutrašnjim aktom, činjenica je i da su Češka i Slovačka većinu svojih ugovornih obaveza nastavile da ispunjavaju i nakon disolucije.¹²³ Politika koju su usvojile obe države u vezi sa višestranim ugovorima čija je strana ugovornica bila Čehoslovačka, zasnivala se na primeni pravila o automatskoj sukcesiji iz člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine. Češka i Slovačka kao države sukcesorke, otuda su bile vezane svim ugovorima države prethodnice počev od dana sukcesije država koji se u predmetnom slučaju vezivao za datum raspada Čehoslovačke. Obe države smatrale su se vezanim i u pogledu svih multilateralnih ugovora koji su bili potpisani pre datuma sukcesije, ali koji nisu bili ratifikovani. Poseban problem u vezi nasleđivanja predstavljalo je članstvo u međunarodnim organizacijama. Kako ni jedna od država sukcesorki nije imala nameru da bude pravni sledbenik Čehoslovačke, svaka je morala podneti zahtev da bi pristupila organizacijama u kojima je želela

122 “Czech and Slovak Federal Republic, Constitutional Act n° 542/1992 on the Extinction of the Czech and Slovak Federal Republic”, 25 November 1992. Krećući se u okviru pravila iz člana 11. Bečke konvencije iz 1978. godine, koje predviđa odsustvo dejstva sukcesije država na granice utvrđene ugovorom, države sukcesorke zaključile su ugovor kojim su razmenile 452 hektara teritorije, uključujući i češku varoš Sabot.

123 Vaclav Mikulka, “The Dissolution of Czechoslovakia and Succession in Respect of Treaties”, in: Mojmir Mrak (ed.), *Succession of States*, Kluwer Law International, Hague, 1999, pp. 109–126.

da bude članica. Tamo gde je Čehoslovačka bila članica određenih tela u okviru neke međunarodne organizacije, dve države su se dogovarale koja od njih će tražiti članstvo u tom telu i taj je izbor bio poštovan i odobren od tzv. Istočnoevropske regionalne grupe.

Dvostrane ugovore koje je Čehoslovačka zaključila, dve države naslednice smatrale su važećim, osim ako njihovo važenje ne bi bilo spojivo sa predmetom i ciljem ugovora, odnosno ako bi njihova dalja primena iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora. Izuzetak od automatske sukcesije ugovora u nekim situacijama mogao se pravdati i odredbom iz člana 12. Bečke konvencije iz 1978. godine. Tako je, primera radi, primena određenih ugovora države prethodnice bila ograničena na teritoriju samo jedne od država naslednica. Ilustrativan primer predstavlja ugovor iz 1977. godine, koji se odnosio na Projekat *Gabčikovo-Nagymaros*, o izgradnji brane na Dunavu. Nakon razjedinjenja Čehoslovačke, između Mađarske i Slovačke pokrenulo se pitanje dalje primene pomenutog ugovora. Budući da nije bilo saglasnosti između strana, izbio je spor o kome je rešavao Međunarodni sud pravde. Mađarska je smatrala da se na nju ne odnosi pravilo sadržano u članu 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, jer nije strana ugovornica te Konvencije. Slovačka je s druge strane smatrala, da je ugovor iz 1977. godine, pravno obavezujući na osnovu člana 12. Bečke konvencije iz 1978. godine koji predviđa ograničenja u pogledu sukcesije u odnosu na ugovore kojima se ustanovljavaju teritorijalni režimi. Nakon analize činjeničnog stanja, Međunarodni sud pravde utvrdio je da ugovor ima elemente teritorijalnog režima prema članu 12. Bečke konvencije iz 1978. godine. Kako su se strane ugovornice obavezale priznati prava trećih, time što su prihvatile obaveze o plovidbi iz Konvencije o Dunavu iz 1948. godine, prema nalazu Suda proizilazi da ugovor reflektuje pravilo međunarodnog običajnog prava o teritorijalnim režimima čime sukcesija države prethodnice ne utiče na primenu ugovora od strane Slovačke.¹²⁴

U pogledu dvostranih međunarodnih ugovora, Češka i Slovačka prihvatile su dispozitivno pravilo o sukcesiji iz člana 34. Bečke konvencije iz 1978. godine, čime su ostavile prostora za naknadno potvrđivanje ugovora u slučajevima koji su nešto tako zahtevali. Načelno su svi dvostrani ugovori Čehoslovačke nastavili da se

124 "Gabčikovo-Nagymaros Project Case", *Report of International Court of Justice*, 1997, pp. 116-123.

primenjuju na područjima novih država. Pravilo je važno prećutno, dok strane ne bi postigle sporazum kojim se postojeći ugovor potvrđuje ili rekonfirmira zaključenjem novog specijalnog sporazuma. U toku 1996. godine, Češka i Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije pristupile su razmeni nota potvrđujući da će osamnaest ugovora i memoranduma o razumevanju, od kojih su neki datirali iz dvadesetih godina 20. veka, ostati i dalje na snazi. Razmena je značila, „zajedničku potvrdu stava u vezi sa bilateralnim sporazumima i aranžmanima između dve zemlje“. Pošto se smatralo da razmena nota ne predstavlja novi ugovor, note nisu javno objavljene, a Ujedinjene nacije nisu bile o tome obaveštene. Zabeleška o razmeni nota objavljena je međutim, u Zbirci ugovora Ujedinjenog Kraljevstva (*United Kingdom Treaty Series*). Do kraja 1998. godine, Češka je sklopila slične aranžmane sa nekih sedamdeset država, a Slovačka sa oko trideset. Sporazumni aranžmani koje je Češka sklopila sa Nemačkom i Bosnom i Hercegovinom bili su donekle neuobičajeni, jer su uključivali neke ugovore između Čehoslovačke i Demokratske Republike Nemačke, odnosno ugovore između Čehoslovačke i bivše SFR Jugoslavije koji su ostali na snazi i nakon sukcesije država.¹²⁵

125 Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, op.cit., p. 319.

R E Z I M E

Polazeći od analize istorijskog razvoja međunarodnog prava, autori predmetne studije želeli su da dokažu da je postojanje ugovora bilo evidentno u svim fazama razvoja ljudske civilizacije. Istina, ugovori su u prošlosti formalno izražavani na drugačiji način i u različitim oblicima nego danas, ali se ipak, u celini uzevši, mnogo se ne razlikuju od savremenih načina preuzimanja međunarodnih obaveza. Međunarodna doktrina potvrđuje da ne postoji jedinstvo u pogledu vremena nastanka međunarodnog prava ugovora. Budući da je međunarodno pravo rezultat razvoja međunarodnih odnosa, a da su međunarodni odnosi uslovljeni kompleksnim sistemom interakcija između raznih društvenih faktora, jedni pisci nastanak međunarodnog prava vezuju za period pre stvaranja prvih država, dok drugi međunarodno pravo dovode u vezu sa periodom koji je sledio nakon toga. Ispitujući teorijske i praktične vidove međunarodnog prava, prva grupa pisaca nastanak međunarodnog prava proširuje na period u kome međunarodno pravo nije predstavljalo potpuno izgrađen sistem pravnih pravila, dok druga grupa pisaca ograničava njegov nastanak na period postojanja integrisanog pravnog sistema čime svesno odbacuju jedan vrlo dug i važan period ljudske civilizacije. Da bi se otklonile navedene krajnosti, u studiji su pružena objašnjenja u pogledu razvoja pravnih pravila kroz razvoj pojedinih pravnih ustanova počev od Starog, Srednjeg do Novog veka, uključujući i savremeni period koji se vezuje za vreme od završetka Drugog svetskog rata do danas. Na pomenuti način, sagledana su najbitnija pravila međunarodnog prava ugovora, a otuda i njihova pravna priroda, odnosno formalni aspekti njihovog stvaranja i sprovođenja u praksi. Iz prvog dela studije proizašli su i određeni zaključci. Prvo, kroz različite istorijske forme ugovori su uvek imali jedan cilj – zadovoljenje socijalnih, ekonomskih, političkih, religijskih ili moralnih potreba društva. Drugo, kako je međunarodno pravo po izvoru i postanju proizvod permanentne evolucije međunarodnih odnosa, tako se i međunarodni ugovorni sistem izgrađivao u skladu sa društvenim napretkom i ideološkim koncepcijama o pravu i državi uopšte.

Prema teorijskom sledu ispitivanja, u drugom delu studije izneta su objašnjenja u vezi ugovora kao izvora međunarodnog prava. Najpre se iznosi pojmovna determinacija ugovora i njegovih bitnih pravnih

karakteristika. Prema savremenom shvatanju, smatra se da je ugovor svaki sporazum zaključen između subjekata međunarodnog prava, s ciljem da se postigne određeno pravno dejstvo. Ugovorima se određuju prava i obaveze ugovornica i utvrđuju se pravila ponašanja koja su strane dužne da poštuju bez obzira na predmet, oblik i naziv ugovornih akata. Iako su međunarodni ugovori regulisani pre svega međunarodnim pravom, pravila o njihovom zaključivanju i izvršavanju obuhvaćena su i normama unutrašnjeg prava. Svi međunarodni ugovori predstavljaju rezultat saglasnosti volja subjekata međunarodnog prava. Tako shvaćeni međunarodni ugovori najviše odgovaraju tzv. kontraktima (*fr. contrat, eng. contract*), privatnopravnim ugovorima prisutnim u unutrašnjem pravu. Kao instrumenti kojima se uspostavljaju, upravljaju, menjaju, obnavljaju, pa i ukidaju odnosi subjekata međunarodnog prava, međunarodni ugovori imaju izuzetno važno mesto u sistemu izvora međunarodnog prava. Ne bi trebalo izgubiti iz vida da se ugovorima stvaraju pravila koja se dodaju opštem međunarodnom pravu. U određenim slučajevima moguće je da ugovorom budu stvorena pravila koja predstavljaju odstupanje od opšteg međunarodnog prava. Reč je najčešće o posebnim ugovorima koji ustanovljavaju pravni režim za jednu ili sve strane ugovornice suprotan opštem pravu. Takođe, moguće je da u nekim situacijama dođe do stvaranja pravnih pravila koja će služiti zameni opšteg međunarodnog prava na snazi. Bez obzira na značaj kodifikovanog međunarodnog prava ugovora, to pravo ne može da zameni opšte međunarodno pravo u svim oblastima, s obzirom da ne postoje ugovori kojima bi bile vezane sve države i ostali subjekti međunarodnog prava koji su u određenom času postojali ili sada postoje. Međutim, svaka kodifikacija, pa i kodifikacija prava ugovora, predstavlja napredak u izgradnji međunarodnopravnog poretka. Donošenjem Povelje Ujedinjenih nacija u kojoj su definisana osnovna načela i ciljevi unapređenja međunarodne saradnje, kodifikacija je, pored progresivnog razvoja, postala deo širih zadataka međunarodne zajednice. Sistematizacija i promena običajnih pravila u pisana konvencionalna pravila obuhvatila je i sistematsku izradu novih, tzv. razvojnih pravila, iz kojih je proizašlo savremeno međunarodno pravo. U navedenom smislu u ovom delu studije opisuje se hronologija rada Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija na izradi nacrtu Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine i Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. Iznose se i opisuju konkretni predlozi specijalnih izvestioca Komisije *Jamesa L. Brierlyja, Herscha Lauterpachta, Geralda Fitzmauricea i Humphreya Waldocka* za pravila prava ugovora između država i *Paula*

Reutera za pravila prava ugovora međunarodnih organizacija. Nakon usvajanja Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, i stupanja na snagu 1980. godine, opšta je ocena bila da je Konvencija uokvirila pravni sistem u oblasti koja je najvažniji izvor međunarodnog prava. Bečka konvencija predstavlja instrument ustavne važnosti za pravni sistem međunarodne zajednice. I pored toga što su pojedina pitanja izostavljena (odredbe Konvencije ne odnose se na dejstvo otvaranja neprijateljstava na ugovore, sukcesiju država, međunarodnu odgovornost, „klauzulu najpovlašćenije nacije“, primenu ugovora kojima se stvaraju obaveze na teret pojedinaca ili prava u njihovu korist i odnos ugovornog i običajnog prava), ipak je većina pitanja dobila zadovoljavajuća rešenja. Počev od 1971. godine, kada se Komisija opredelila za rad na kodifikaciji pravila o pravu ugovora međunarodnih organizacija, postavilo se pitanje da li treba sačiniti kodifikaciju materije u jedinstvenom instrumentu. S obzirom da međunarodne organizacije nisu isto što i države, teškoće su bile prisutne i pored toga što se težilo da se njihov položaj izjednači s njima. Zato se prišlo donošenju potpuno nove konvencije koja će samostalno u odnosu na prethodnu iz 1969. godine, urediti pravo ugovora međunarodnih organizacija. Time se definitivno odustalo od koncepta da se pravila sadržana u Konvenciji iz 1969. godine dopune sličnim odredbama koje bi obuhvatile problematiku ugovora međunarodnih organizacija. Usvajanjem Bečke konvencije o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, pravila tradicionalno prisutana u međunarodnoj praksi bila su potvrđena, a „razvojna pravila“ uvršćena su u sastav pisanih, koordiniranih i sistematizovanih pravila *de lege ferenda*.. S obzirom da je Konvencija iz 1986. godine, rađena po ugledu na Konvenciju iz 1969. godine, rešenja sadržana u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, odgovaraju *mutatis mutandis*, rešenjima kodifikovanim u Bečkoj konvenciji o pravu ugovora. Konvencija iz 1986. godine precizno je utvrdila granice do kojih se može proširivati važnost opštih normi prava međunarodnih ugovora, kao i slučajeve kada je moguće primeniti specijalna pravila. Konvencija iz 1986. godine primenjuje se *rationae materie*, na ugovore koji čine konstitutivni akte međunarodnih organizacija zaključene od jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija, kao i na ugovore koje usvoji jedna međunarodna organizacija, pod rezervom važećih pravila organizacije. Ovim se potvrđuje mogućnost postojanja ugovora drugih subjekata međunarodnog prava, drugačijih od država i međunarodnih organizacija. Pomenuta grupa međunarodnih ugovora obuhvata ugovore tzv. entiteta

koji nisu konstituisani kao države ili međunarodne organizacije (*in statu nascendi*). Obe Bečke konvencije u pogledu primene *rationae temporis*, nemaju retroaktivno dejstvo to jest, odredbe Konvencija primenjuju se isključivo na ugovore koji su zaključeni nakon njihovog stupanja na snagu u odnosu na strane ugovornice. Bečka konvencija iz 1986. godine posle 25 godina od donošenja nije stupila na snagu. Situacija upućuje na zaključak da se države teško odlučuju da ratifikuju Konvenciju s obzirom na specifičnost materije koju pokriva, te vrlo različitu međunarodnu pravnu praksu. To ukazuje da se može očekivati da će proći još dosta vremena dok se ne prihvate pravila iz oblasti prava ugovora međunarodnih organizacija. Presudan uticaj u tom pogledu, imaće države koje su istovremeno i članice međunarodnih organizacija.

U predmetnom delu studije analiziraju se još i vrste ugovora, njihovi nazivi, te mesto ugovora u sistemu izvora međunarodnog prava. U teoriji postoji veliki broj klasifikacija ugovora. Brojnost proizilazi iz različitih kriterijuma koji se generalno svode na formalna i materijalna obeležja i svojstva. S obzirom da sa stanovišta izvora međunarodnog prava sve navedene podele nemaju praktičan značaj, prilikom kodifikacije prava ugovora iste nisu uzete u obzir. Bečke konvencije iz 1969. i 1986. godine, pridale su značaj ugovorima između država, između država i međunarodnih organizacija i između međunarodnih organizacija. Samo uzgred, spominju se i ugovori zaključeni između država i međunarodnih organizacija sa drugim subjektima međunarodnog prava, a potpuno se zanemaruju ugovori između drugih subjekata međunarodnog prava koji nisu države i međunarodne organizacije. Što se tiče drugih klasifikacija, Bečke konvencije su odustale da formulišu ugovore u uprošćenom obliku, kao i višestrane ugovore, već se za te vrste ugovora vezuju samo određene radnje u zaključenju i važenju ugovora (stupanje na snagu, prestanak ugovora i dr.). U studiji su bliže analizirane tri klasifikacije koje se tradicionalno smatraju najvažnijim. Prva klasifikacija odnosi se na forme ugovora, druga na funkcije ugovora, a treća na broj strana ugovornica koje učestvuju u zaključenju ugovora. Polazeći od doktrinarnog stava da ne bi trebalo praviti razlike između ugovora na osnovu razlika u nazivu, autori upoređivanjem raznovrsne državne prakse dolaze do zaključka da nije moguće utvrditi jedinstvenu klasifikaciju naziva ugovora. Iako su sadržinske razlike prisutne (na primer, kod registracije ugovora prema odredbi iz člana 18. Pakta Društva naroda, a potom i prema odredbi iz člana 102. Povelje Ujedinjenih nacija), ugovore kao pravne akte valja izjednačiti u pogledu materijalne vrednosti. S obzirom na mesto ugovora u sistemu izvora, smatra se da međunarodni ugovori predstavljaju bez sumnje najvažnije izvore međunarodnog prava.

Generalno uzevši, postoji saglasnost da član 38. Statuta Međunarodnog suda pravde sadrži taksativno spisak formalnih izvora međunarodnog prava, na čijem se prvom mestu nalaze međunarodni ugovori (međunarodne konvencije, bilo opšte bilo posebne, koje postavljaju pravila izričito priznata od država u sporu). U odnosu između ugovora i običajnih pravila, polazi se od rešenja prihvaćenog u uvodu Konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, gde se potvrđuje da će, „pravila međunarodnog običajnog prava i dalje regulisati pitanja koja nisu uređena odredbama ove Konvencije”, a u članu 38. koji se odnose se na oblast važenja ugovora za treće države još se dodaje i da, „niti jedna odredba iz članova 34. do 37. ne protivi se da neko pravilo izraženo u ugovoru postane obavezno za treće države kao običajno pravilo međunarodnog prava priznato kao takvo”. Istovetne odredbe unete su i u Konvenciju o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine. O određenim dilemama, pa čak i doktrinarnim osporavanjima navedenih konvencionalnih rešenja, bilo je više reči u nastavku ove analize.

U trećem delu studije obrađena su pitanja koja se odnose na nastanak međunarodnih ugovora. Postupak zaključivanja ugovora ima osnov u autonomiji volje strana ugovornica. Osnov je u načelu regulisan odredbama Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine. Po svom karakteru, odredbe Bečkih konvencija predstavljaju *jus dispositivum*. S obzirom da praksa stalno varira stvarajući nove oblike nastanka ugovora, teško je vršiti opštu klasifikaciju. Ipak, moguće je s konceptualne strane, izdvojiti nekoliko načina nastanka ugovora koji su se tokom vremena izdvojili iz međunarodne prakse. Prvi način nastanka ugovora odnosi se na već ustaljen način koji se odlikuje komplikovanom i složenom procedurom koja obuhvata sve faze postupka – od pregovaranja i potpisivanja, do ratifikacije, registracije i objavljivanja. Navedeni način nastanka ugovora dugo vremena bio je preovladavajući u praksi, dok u promenjenim okolnostima nakon Drugog svetskog rata nije došlo do njegove izmene, tako da je moguće razlikovati klasičan oblik nastanka ugovora od savremenog načina nastanka ugovora. Sklapanje ugovora u uprošćenoj formi, putem razmene pisama, nota ili drugih državnih instrumenata slične sadržine, kao manje složen i manje zahtevan oblik od klasičnog oblika nastanka ugovora, postao je deo svakodnevne međunarodne prakse. U tom pravcu delovale su i pojedine međunarodne organizacije razvijajući posebne načine zaključivanja ugovora u kojima nisu sadržane sve faze klasičnog postupka, već je postupak sužen na pregovaranje, potpisivanje i eventualno ratifikaciju. Pod okriljem Ujedinjenih nacija

uneta je jedna nova faza u nastanku ugovora, koja se naziva „prihvatanjem“ (*acceptance*). Posebna pitanja koja su obrađena u ovom delu studije obuhvataju pregovaranje, sposobnost za zaključenje ugovora, ovlašćenja za zaključenje ugovora, sastavne delove ugovora, jezik, redakciju, usvajanje i autentifikaciju teksta ugovora.

Četvrti i peti deo studije obuhvataju analizu načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom i rezerve uz ugovore. U skladu sa metodološkom postavkom iz Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine, posebno su izneta objašnjenja za: potpis, razmenu instrumenata koji sačinjavaju ugovor, ratifikaciju, prihvatanje, odobravanje ili pristupanje, ili bilo koji drugi ugovoreni način (član 11. Konvencije). Usvojenim pristupom uočava se da Bečka konvencija o pravu ugovora prati načelo dispozicije stranaka, a otuda i načela suvereniteta i jednakosti država. Polazeći od pomenutog pristupa, države su ostale slobodne da izraze saglasnost na obavezivanje na način predviđen u samom ugovoru. Pri tome, Bečka konvencija nije utvrdila hijerarhijski odnos između raznih načina izražavanja volje na obavezivanje ugovorom. Strane ugovornice su slobodne da ugovore i druge načine obavezivanja osim onih pobrojanih u Konvenciji. Ne postoji opšte pravilo o načinim obavezivanja ugovorom, niti se u međunarodnom pravu daje prednost nekome od njih. Zaključivanje ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija i zaključivanje ugovora u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija takođe je bilo deo predmetne analize. Bečka konvencija o ugovorima država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine, regulisala je zaključivanje pomenute grupe ugovora. U njoj se navode sledeći načini konačnog pristanka na obavezivanje ugovorom. To su: potpis, razmena instrumenata koji sačinjavaju ugovor, akt formalne potvrde, prihvatanje, odobravanje, pristupanje ili drugi način koji je ugovoren (stav 2, člana 11). Kao i kod Bečke konvencije iz 1969. godine, ne daje se prednost nijednom od načina izražavanja pristanka na obavezivanje ugovorom. Zajedničke karakteristike koje prate zaključivanje višestranih ugovora koji se zaključuju u okviru i pod okriljem međunarodnih organizacija, ogledaju se pre svega, u formalnom propisivanju postupka izrade teksta ugovora, u pribegavanju posebnim radnjama u postupku da bi se povećao broj strana ugovornica s obzirom na njihove funkcije i posebno, u ustanovljavanju novog organa međunarodnih organizacija tzv. depozitara ugovora čije su specifične funkcije sadržane u dužnostima administriranja međunarodnim ugovorima. Objašnjenja u vezi rezervi uz ugovore data je u doktrinarnom i pozitivističkom kontekstu. U tom smislu rezerve su definisane kao

jednostrane izjave volje učinjene u momentu potpisivanja, ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja ugovoru. Rezervama strane ugovornice na formalan način isključuju ili ograničavaju važenje odredaba ugovora. Analiza pravnog režima rezervi po Konvencijama o pravu ugovora obuhvatila je *inter alia*, i pitanja: 1. Stavljanja rezervi; 2. Prihvatanja rezervi; 3. Prigovora na rezerve; 4. Pravnog dejstva rezervi; 5. Povlačenja rezervi i prigovora na rezerve; 6. Postupak u vezi sa rezervama. Autori zaključuju da navedena lista pitanja iz režima rezervi na međunarodne ugovore koja su uređena Konvencijama time nije i definitivna. Druga značajna pitanja koja nisu regulisana Konvencijama, poput interpretativnih izjava (deklaracija), i „Vodiča u praksi stavljanja rezervi“ u čijem je stvaranju učestvovao poznati francuski profesor *Alain Pelleta*, u okviru rada Komisije za međunarodno pravo, obrađena su u nastavku ovog dela studije.

Šesti deo studije sadrži analizu problema registrovanja, objavljivanja i deponovanja ugovora. Objasnjenja su skoncentrisana na međunarodnu praksu Društva naroda, Ujedinjenih nacija i rešenja prisutna u Bečkim konvencijama o pravu ugovora. Ustanova registrovanja ugovora usko je vezana sa namerom da se institucionalizuje „javna“, ili „otvorena“ diplomatija i pristupi ukidanju tzv. tajne diplomatije s ciljem da se umanjí šteta koju međunarodnom pravnom poretku. Bečke konvencije o pravu ugovora potvrđuju rešenja propisana članom 102. Povelje Ujedinjenih nacija, ali i navode neke novine u odnosu na tu odredbu tako da: „1. Posle stupanja na snagu ugovori se dostavljaju Sekretarijatu Ujedinjenih nacija u cilju registrovanja ili zavođenja i upisivanja u listu, već prema slučaju, kao i radi objavljivanja. 2. Imenovanje depozitara predstavlja za njega ovlašćenje da vrši radnje navedene u prethodnom stavu.“ Prilikom interpretacije navedenih odredaba ustanovilo se da postoje izvesna razlikovanja. Dok se obaveza po članu 102. Povelje vezuje u načelu za članice Ujedinjenih nacija, Bečke konvencije postavljaju problem na „univerzalan način“ tako što predviđaju registraciju i objavljivanje ugovora svih strana ugovornica. S početka 19. veka, zbog racionalnosti i ekonomičnosti postupka, strane ugovornice počele su da određuju depozitara ugovora, kome su deponovale ugovore radi daljeg objavljivanja i saopštavanja. Funkciju depozitara može preuzeti jedna ili više država. Ako je reč o ugovorima zaključenim u okviru međunarodne organizacije ili na nekoj diplomatskoj konferenciji pod okriljem međunarodne organizacije, depozitar je obično administrativni ili izvršni organ te organizacije (primera radi, u Ujedinjenim nacijama funkciju depozitara vrši generalni sekretar). U ostalim slučajevima depozitar je obično vlada države domaćina u kojoj se održava konferencija na kojoj se zaključuje

međunarodni ugovor. Odredbe Bečkih konvencija iz 1969. i 1986. godine, bliže propisuju i obaveze država i međunarodnih organizacija u vezi sa obaveštenjima i saopštenjima o zaključenim međunarodnim ugovorima, posebno u vezi sa obavezama depozitara u tim radnjama. Takođe, propisane su i konkretne obaveze strana ugovornica, odnosno depozitara u vezi sa ispravkama u tekstovima ili u overenim prepisima ugovora koje se odnose na: vršenje i parafiranje ispravke u tekstu ugovora; sačinjavanje zapisnika u tekstu ugovora; obaveštavanje strana ugovornica o učinjenim radnjama; određivanje roka za prigovor na prethodne ispravke i njegovo dejstvo; registrovanje ispravke u Sekretarijatu Ujedinjenih nacija, i dr.

Analiza stupanja na snagu međunarodnih ugovora i njihovo dejstvo obuhvaćeno je sedmim i osmim delom studije. Bečke konvencije o pravu ugovora sadrže identično rešenje u pogledu stupanja na snagu ugovora prema kojem: „Ugovor stupa na snagu na način i vreme utvrđeno njegovim odredbama ili sporazumima između država koje su učestvovalе u pregovorima” (stav 1. član 24). Shodno pomenutom, proizilazi da je dispozicija strana ugovornica suštinsko merilo kod stupanja ugovora na snagu. To je najočiglednije kod ispitivanja vremenskog važenja međunarodnih ugovora kod kojih važi opšti princip neretroaktivnosti. Iako je principu neretroaktivnosti pridat apsolutni karakter, načelo ipak trpi određena odstupanja kroz uslovnu formulaciju, „ukoliko iz ugovora ne proističe drugačija namera ili je to na drugi način ustanovljeno” (član 28. Bečkih konvencija). Iz navedenog proizilazi da bi strane ugovornice imale mogućnosti da se dogovore da ugovor važi od određenog vremena unapred to jest, retroaktivno. Pomenute odredbe koje se u ugovor unose izričitom formulacijom, po autorima nisu nepoznate u praksi. U pogledu teritorijalnog važenja ugovora Bečke konvencije na opšti način formulišu u odredbi člana 29. da: „Ako iz ugovora ne proizilazi drugačija namera, ili na drugi način nije utvrđena, ugovor obavezuje svaku stranu ugovornicu u pogledu cele njene teritorije”. Kao i kod vremenskog važenja, i prostorno važenje obuhvaćeno je pravilom *jus dispositivum* od kojeg strane ugovornice mogu odstupiti prema sopstvenom nahođenju. Posebno pitanje obuhvaćeno ovim delom studije odnosi se na sukcesivne ugovore koji regulišu isti predmet, a između kojih može da dođe do konkurentnosti ili sukoba. Bečke konvencije u najvećoj meri uspele su da regulišu najopštije i najbrojnije situacije u praksi i da uvedu hijerarhijski red u pogledu vremenskog važenja ugovora i njegovih pravnih pravila. Dužim uopštavanjima istovremeno je izbegnut rizik suviše podrobnog regulisanja svih mogućih situacija koje su podložne stalnim promenama, čime nije zaustavljen normalni tok unapređenja regulisanja

međunarodnih ugovornih odnosa. U Konvencijama je načinjen jedan opšti izuzetak principijelne prirode time što je preuzeto ograničenje iz člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija po kojem, „u slučaju sukoba između obaveza članica Ujedinjenih nacija na osnovu Povelje i njihovih obaveza na osnovu bilo kojeg drugog međunarodnog sporazuma, prevagu će imati njihove obaveze iz ove Povelje”. S obzirom na dejstvo ugovora, autori dolaze do zaključka da svaki ugovor na snazi obvezuje strane ugovornice, odnosno članice ugovora koje ga moraju savesno izvršavati (*pacta sunt servanda*). Pored toga, ugovori u načelu imaju relativno dejstvo to jest, ugovori važe samo između strana ugovornica (*res inter alios acta*). Za treće države ili međunarodne organizacije, kao i druge subjekte međunarodnog prava, ugovori ne stvaraju prava niti nameću obaveze – *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*. S jedne strane, pravilo da ugovori ne mogu da štete niti da koriste trećim stranama predstavlja izraz nezavisnosti, a sa druge strane pravilo je usko povezano sa suverenim pravom države da slobodno uređuje sopstvene odnose, odnosno da bude vezana sopstvenom voljom. Obe Bečke konvencije propisuju da, „svaki ugovor na snazi obvezuje strane ugovornice i one ga moraju savesno izvršavati“. Podrazumeva se i da ugovorne strane imaju obavezu da ugovor izvršavaju u dobroj veri (član 26). Međunarodni ugovor principijelno uzevši, vezuje ugovorne strane – države ili međunarodne organizacije, a ne neposredno i njihove državljane ili članice međunarodne organizacije. Isto tako, za izvršenje međunarodnih obaveza odgovorne su isključivo ugovorne strane, a ne njihovi pripadnici ili članovi. U međunarodnim odnosima međutim, dolazi i do situacija da ugovor vezuje treće države ili međunarodne organizacije iz nekih posebnih razloga (na primer, obaveza *erga omnes* karaktera iz ugovora o ljudskim pravima). Bečke konvencije o pravu ugovora, unele su izvesne jasnoće u pogledu dejstva ugovora na treće države ili treće međunarodne organizacije o čemu je bliže bilo reći u ovom delu studije.

Deveti deo studije odnosi se na poštovanje i obaveznu snagu ugovora. Međunarodni ugovor uspostavlja pravila koja ugovorne strane moraju poštovati u dobroj veri (*bona fides*). Generalno uzevši, za punovažnost svakog ugovora potrebno je ispunjenje uslova koji *inter alia*, obuhvataju: a) izražavanje volje pravno sposobnog subjekta; b) dozvoljenost predmeta ugovora; c) saglasnost volja strana ugovornica i, d) zaključenje ugovora u propisanoj formi. Navedeni uslovi važeći su uopšte, za sve pravne poslove, a kod zaključenja međunarodnih ugovora neki od uslova dobijaju posebne odlike. Savremeno međunarodno pravo pokazuje tendenciju zabrane ugovaranja predmeta koji su suprotni imperativnim normama međunarodnog prava. Odredbom člana 53. Bečkih konvencija propisano je: „Ništavan je svaki ugovor koji je u trenutku svoga

zaključenja u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava. Imperativna norma opšteg međunarodnog prava je norma koju je prihvatila i priznala celokupna međunarodna zajednica država kao normu od koje nikakvo odstupanje nije dopušteno i koja se ne može izmeniti novom normom opšteg međunarodnog prava istog karaktera“. Član 64. Bečkih konvencija dalje propisuje: „Ako nastane nova imperativna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u sukobu sa ovom normom postaje ništav i prestaje da važi“. Na osnovu interpretacije poslednje odredbe proizilazi da nova imperativna pravila međunarodnog prava imaju retroaktivno dejstvo na postojeće ugovore. Ta retroaktivnost proteže se *mutatis mutandis* i na partikularna običajna pravila, na jednostrane akte država i međunarodnih odrganizacija, te generalno, na sva stečena subjektivna prava. Dalja analiza detaljno ukazuje i na značaj slobodnog pristanka na obavezivanje i savesno izvršavanje međunarodnih ugovora (*pacta sunt servanda*), potom na garancije i sredstva za izvršenje ugovora (hipoteku, okupaciju teritorije, garancije trećih država, garancije i prinudu u okviru međunarodnih organizacija), kao i dnos unutrašnjeg prava prema poštovanju ugovora.

Ispitivanje pravila o izmenama i dopunama međunarodnih ugovora obuhvaćeno je desetim delom. Izmene i dopune ugovora svode se na pitanje prilagođavanja međunarodnog prava sadržanog u ugovorima, odgovarajućoj stvarnosti u međunarodnim odnosima. Bečke konvencije, razlikuju dva pristupa: 1) izmene i dopune ugovora putem amandmana i, 2) izmene ugovora putem modifikacije. Svaka država ili svaka međunarodna organizacija koja ima pravo da postane članica ugovora ima isto tako pravo da postane članica ugovora koji je izmenjen (stav 3, člana 40). Opšte je pravilo da se za izmenu i dopunu višestranih ugovora ne zahteva pristanak svih strana ugovornica, ukoliko sam ugovor ne predviđa drugačije rešenje. To je tzv. rezidualno (postojeće) pravilo. Prava svih ugovornica ograničena su na dva formalna činioca: a) svaki predlog za izmenu i dopunu višestranog ugovora u odnosima između svih strana ugovornica mora biti saopšten svima stranama ugovornicama (državama ili međunarodnim organizacijama) preko depozitara ili na drugi odgovarajući način i, b) svaka strana ugovornica ima pravo da uzme učešće u pregovorima i zaključenju bilo kojeg sporazuma koji ima za predmet njegovu izmenu i dopunu (stav 2, člana 40. Bečkih konvencija). Izmene i dopune ugovora putem amandmana podrazumeva postupak u kome bi trebalo da učestvuju sve strane ugovornice. Bečke konvencije o ugovornom pravu uslovljavaju mogućnost modifikacije višestranih ugovora između nekih strana ugovornica ukoliko je takva izmena: a)

predviđena ugovorom ili, b) ako izmena nije zabranjena ugovorom (stav 1, člana 41). U okviru posebnih ugovornih postupaka ispituju se dometi revizije ugovora koji imaju opšti značaj, a kod kojih se ne traži jedinstvena saglasnost svih strana ugovornica, odnosno revizija konstitutivnih akata međunarodnih organizacija koja se vrši kvalifikovanom većinom već u zavisnosti od slučaja.

Jedanaesti i dvanaseti deo studije odnosi se na ništavost i prestanak ugovora, kao i obustavu od njegove primene. Ništavost ugovora vezuje se za prestanak dejstva ugovora usled otkrivanja nedostataka koji su postojali u momentu zaključenja ugovora. Bečke konvencije utvrdile su elemente radnji kojima se vredaju ugovori, a koji dovode do ništavosti međunarodnih ugovora. Pravna kvalifikacija osnova relativne ništavosti ugovora počiva na jednom od sledećih razloga: 1) povredi propisa unutrašnjeg prava države ili pravila međunarodne organizacije o nadležnosti za zaključenje ugovora; 2) posebnom ograničenju ovlašćenja za izražavanje pristanka države ili međunarodne organizacije; 3) zabludi; 4) prevari i, 5) podmićivanju predstavnika države ili međunarodne organizacije (članovi 46-50. Bečkih konvencija). Za kvalifikaciju osnova apsolutne ništavosti ugovora propisuju se sledeći razlozi: 1) prinuda izvršena nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije; 2) prinuda izvršena nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom silom ili upotrebom sile i, 3) sukob sa prinudnom normom opšteg međunarodnog prava – *jus cogens* (članovi 51-53. Bečkih konvencija). Punovažnost ugovora ili pristanka države ili međunarodne organizacije na obavezivanje ugovorom može se osporiti primenom jedne, odnosno druge Bečke konvencije u celini (stav 1, člana 42). Konačno, održavanje ugovora na snazi može se dovesti u pitanje isključivo iz razloga izričito predviđenih u Bečkim konvencijama. Bečke konvencije o pravu ugovora predviđaju mogućnost deljivosti ugovornih odredaba u vezi sa njihovom ništavošću, pod sledećim uslovima: 1) kad je u pogledu izvršenja ove odredbe moguće odvojiti od ostalog dela ugovora; 2) kad proizilazi iz ugovora ili je na drugi način ustanovljeno da prihvatanje odredaba u pitanju nije za drugu stranu ugovornicu ili druge strane ugovornice u tom ugovoru predstavljalo bitnu osnovu za pristanak na obavezivanje ugovorom u celini i, 3) kad je nepravično da se nastavi sa izvršavanjem preostalog dela ugovora (stav 3, član 44). Prema Bečkim konvencijama, deljivost ugovornih odredaba izričito je zabranjena ako do ništavosti ugovora dođe usled prinude nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije, prinudom nad državom ili međunarodnom organizacijom, pretnjom silom ili upotrebom sile ili usled sukoba ugovora sa normom *jus cogens* (stav 5, člana 44). Država ili međunarodna

organizacija ne može se pozivati na razlog ništavosti ugovora, ako je, pošto je bila upoznata sa činjenicama: 1) izričito prihvatila da je ugovor punovažan ili da ostaje na snazi ili da se i dalje primenjuje, već prema tome kakav je slučaj ili, 2) ako se mora smatrati, na osnovu njenog ponašanja, da se prećutno saglasila, već prema tome kakav je slučaj, sa pravovaljanošću ugovora ili sa njegovim održavanjem na snazi ili daljom primenom (član 45. Bečkih konvencija). Pravo na pozivanje na razloge ništavosti ugovora ne gubi se jedino u slučaju postojanja osnova apsolutne ništavosti ugovora ili u slučajevima prestanka ugovora nastankom nove opšte obavezne norme (*jus cogens*). Kada je ništavost ugovora rezultat primene Bečkih konvencija ili ugovornih odredaba, ništavost nema nikakvog uticaja na dužnost države ili međunarodne organizacije da ispunjava svaku obavezu spomenutu u ugovoru kojoj ta država ili ta organizacija podleže u skladu sa međunarodnim pravom nezavisno od pomenutog ugovora. (član 43. Bečkih konvencija). U tom smislu, strane ugovornice vezane su međunarodnim obavezama nezavisno od ugovora, pa se države ili međunarodne organizacije ne mogu osloboditi obaveza koje proizilaze iz drugih međunarodnopravnih izvora (na primer, običaja, opštih pravnih načela, i dr.). Bečke konvencije pomenutim rešenjem potvrdile su međuzavisnost koja postoji između različitih izvora međunarodnog prava. Prestanak ugovora dovodi do prestanka važenja ugovora za stranu ugovornicu. Obustave ugovora, sa druge strane, povlače sadržajne promene ugovora, dok ugovor i dalje ostaje da važi. „Povlačenje” kao pojam, upotrebljava se u međunarodnoj praksi najčešće radi označavanja jednostranog otkazivanja neke univerzalne konvencije ili međunarodnog sporazuma (na primer, konstitutivnog ugovora međunarodne organizacije). Kod dvostranih sporazuma pak, povlačenje na osnovu jednostranog otkazivanja proizvodi prestanak ugovora. Više nego u drugim oblastima prava ugovora, oblast prestanka i obustave primene međunarodnih ugovora izražava se odsustvom preteranog formalizma. Za prestanak ili obustavu ugovora dovoljno bi bilo utvrditi postojanje razloga predviđenih u samom ugovoru, odnosno postojanje razloga koji nastupaju delovanjem pravila opšteg međunarodnog prava. Bečke konvencije o pravu ugovora postavljaju opšta pravila o prestanku ugovora, njegovom otkazivanju ili povlačenju jedne strane ugovornice. Tako, prestanak, otkazivanje ili povlačenje iz ugovora može doći samo na osnovu primene ugovornih odredaba ili u skladu sa odredbama Konvencije. Jednaki pristup odnosi se i na obustavu primene ugovora (član 42. stav 2). Ukoliko se ugovorom drugačije ne predviđa, ili se strane ugovornice nisu drugačije o tome sporazumele, činjenica da je ugovor okončan na osnovu njegovih

odredaba ili u skladu sa ovom Konvencijom oslobađa strane ugovornice bilo kakve obaveze da nastave s izvršavanjem ugovora i ne dira u bilo koje pravo, obavezu ili pravno stanje strana ugovornica, koje je stvoreno izvršavanjem ugovora pre nego što je okončan (član 70. stav 1, tačke a. i b.). Pomenuta pravna stanja po prestanku međunarodnog ugovora ne mogu se pobijati. Odredbom člana 57. predviđeno da: „Primena ugovora u pogledu svih strana ugovornica ili jedne određene strane ugovornice može biti obustavljena: a) saobrazno ugovornim odredbama ili, b) u svako doba saglasnošću svih strana ugovornica nakon savetovanja s drugim stranama ugovornicama“. Bečke konvencije o pravu ugovora predviđaju mogućnost da dve ili više strana ugovornica jednog višestranog ugovora mogu zaključiti sporazum koji bi za predmet imao privremenu obustavu primene ugovornih odredaba u odnosima *inter se*, odnosno u njihovim međusobnim odnosima (član 58.). Privremena obustava preduzima se iz razloga, što znatan broj višestranih ugovora deluje prvenstveno između pojedinih strana ugovornica. Navedeno stanje u najvećoj meri predstavlja suštinu višestranih ugovora. Uzroci koji utiču na prestanak i obustavu primene ugovora obrađeni su u posebni odeljcima tako da obuhvataju: 1) Uzroke koji utiču na prestanak i obustavu primene ugovora (prestanak ugovora ili obustavu njegove primene usled naknadnog zaključenja novog ugovora; prestanak ugovora ili obustava njegove primene kao posledice njegovog kršenja; naknadne nemogućnosti izvršenja ugovora; otkaza ili povlačenja iz ugovora u slučaju kada ugovor ne sadrži odredbe o prestanku, otkazivanju ili povlačenju; bitna promena okolnosti; prestanak ugovora usled nastanka nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (*jus cogens*) i odricanje); 2) Uzroke prestanka ili povlačenja iz ugovora na osnovu ugovornih odredaba ili saglasnošću strana ugovornica (istek roka; nastupanje rezolutivnog uslova i jednostrani otkaz) i; 3) Ostale načine prestanka ugovora (izvršenje ugovora; nestanak strane ugovornice; prekid diplomatskih i konzularnih odnosa; zastarelost i uticaj rata na važnost ugovora). Regulisanjem postupaka i posledica u slučaju ništavosti i prestanka ugovora, povlačenja jedne strane ugovornice iz ugovora i obustave njegove primene u Odeljcima IV i V Dela V Bečkih konvencija, utvrđuje se njihov konkretan domašaj, a ujedno se izbegava opasnost koju po stabilnost ugovora može imati arbitrarno pozivanje pojedinih strana ugovornica. Postupci su razrađeni do mere koja odgovara potrebama mirnog rešavanja sporova koji proizilaze iz materije prava ugovora. U tom smislu, poseban značaj regulisanja postupaka jeste, što se njima predupređuju sporne situacije koje mogu proizaći zbog pozivanja strana ugovornica na kršenje odredaba ugovora ili zbog pozivanja na bitno promenjene okolnosti (*rebus sic stantibus*).

Tumačenje međunarodnih ugovora zauzima trinaesti deo predmetne studije. U odnosu na međunarodne ugovore, tumačenje obuhvata intelektualnu operaciju ili niz logički povezanih radnji kojima se utvrđuje značenje ugovora kao pravnog akta ili pojedinih njegovih delova, odnosno kojima se precizira pravni smisao ili domašaj njegovih nejasnih, dvosmislenih ili višeznačnih odredbi. Prilikom tumačenja međunarodnih ugovora, u međunarodnoj praksi postavlja se više pitanja, i to: 1) koji je cilj tumačenja, 2) ko tumači ugovor i, 3) kako se tumači ugovor, odnosno koji su metodi i pravila tumačenja? U ovom delu studije, bilo je potrebno dati istovremeno odgovor na sva tri pitanja. Jurističko-logičko rešavanje problema proizašlih iz tumačenja ugovora ima u prvom redu oslonac u međunarodnoj sudskoj praksi koja pruža pravni materijal najveće vrednosti, a potom i u doktrinarnim gledištima uglednih međunarodnih pravnika. Otkrivanje namera strana predstavlja u suštini cilj tumačenja ugovora. Prema pravilu prisutnom u međunarodnoj sudskoj praksi, tumačenje ugovora usko je vezano za njegovu primenu. S obzirom na subjekte tumačenja, u studiji je napravljena distinkcija između tumačenja na unutrašnjem planu i tumačenja na međunarodnom planu, odnosno tumačenja unutrašnjeg organa država i međunarodnih organizacija i tumačenja međunarodnih organa i tela. Pored navedene podele, postoji još i tzv. doktrinarno tumačenje. Tumačenje na unutrašnjem planu bez obzira da li je samostalno ili ne, predstavlja jednostrani akt državnog organa čiji se cilj sastoji u interpretaciji pojedinih odredaba ugovora ili njihovoj primeni na unutrašnjem i spoljnom planu. Na međunarodnom planu tumačenja međunarodnih ugovora mogu da daju međunarodni sudovi ili same ugovornice *in corpore*, potom deo strana ugovornica ili drugi međunarodni organi koji nemaju sudski karakter. Tumačenja se međusobno razlikuju s obzirom na pravnu obaveznost. Sve oblike tumačenja povezuje njihov međunarodni karakter.

Poslednji deo studije odnosi se na sukcesiju država u odnosu na međunarodne ugovore. Sukcesija država predstavlja proces supstitucije državih subjekata u pogledu odgovornosti za međunarodnopravne odnose teritorije na koju se sukcesija odnosi. Odsustvo opštih pravila i nespремnost država da odstupe od postojećih partikularnih pravila o sukcesiji, u prošlosti je često dovodilo do izuzetnih poteškoća u analizi nasleđivanja ugovornih prava i obaveza. Kao potpuno nedovršen sistem da bi se njime regulisali svi problemi nastali izmenom državnog teritorijalnog suvereniteta (*legis imperfectae*), pravo sukcesije vremenom je ispoljilo tendenciju „prilagođavanja” običajnih pravila faktičkoj situaciji nakon državne supstitucije. Savremeni primeri disolucije

Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i SFR Jugoslavije, ujedinjenja dve Nemačke, kao i sticanja nezavisnosti baltičkih država, upravo prikazuju jedno takvo stanje. Sukcesija međutim, ne prejudicira uvek i pravnu zamenu država u odnosu prava i obaveze. Ispitivanje pravnih posledica procesa transfera ili podele državnih nadležnosti u prostoru obuhvaćenih teritorijalnim promenama, pretpostavlja primenu komparativnog metoda u analizi državne prakse, kao i utvrđivanje pravila i principa međunarodnog prava sadržanih u Bečkoj Konvenciji o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore iz 1978. godine, koja pored opštih rešenja sadrži i posebna koja se odnose na različite tipove sukcesije država (sukcesiju koja se odnosi na deo teritorije; sukcesiju koja se odnosi na države koje su stekle nezavisnost; sukcesiju koja se odnosi na države koje su stekle nezavisnost i koje su obrazovane od dve ili više teritorija; ujedinjenje država i sukcesiju u slučaju otcepljenja delova jedne države). Predmetna analiza pretpostavlja prethodno ispitivanje doktrinarnih postavki koje *a priori*, uređuju primenu opštih principa i pravila međunarodnog prava o sukcesiji međunarodnih ugovora.

S U M M A R Y

Taking as a starting point the analysis of the historical development of international law the authors of the study have intended to prove that treaties have existed in all stages of the development of the human civilisation. True, treaties in the past were worded in a different way and in different forms than they are today. However, taking as a whole, they were not much different from the contemporary ways of assuming international obligations. The international law doctrine confirms that there is no consensus on the time when international law of treaties came into existence. Since international law results from the development of international relations and they are stipulated by a complex system of interactions among various social factors, some authors are of the opinion that international law had been established before the creation of the first states. The others think that it was established in the period that followed. Considering the theoretical and practical aspects of international law the first group of authors extends the period when international law was created to the time when it was not a fully built system of legal rules, while the other group of authors is of the opinion that international law was established in the period when it was a fully integrated legal system, thus consciously rejecting a very long and important period of human civilisation. In order to eliminate the extremes mentioned above the study has presented the explications on the development of legal rules through the development of some legal institutions from the ancient times, Middle Ages to the modern time that includes the contemporary period from the end of World War II till the present days. In the way mentioned above, the most significant rules of international law of treaties have been considered, this including their legal nature or formal aspects of their creation and implementation in practice. First, treaties being embodied in various historical forms have always had one objective – to meet social, economic, political, religious or moral needs of the society. Second, as by its source and existence international law has resulted from the permanent evolution of international relations the international treaty system has been being built along with progress and ideological conceptions on law and state in general.

According to the theoretical sequence of exploration, the second part of the study has presented the explications of treaties as a source of international law. First of all, the authors have presented the conceptual determination of treaties and their most significant legal characteristics. In accordance with the contemporary conception, any agreement made by subjects of international law is considered a treaty and its objective is to produce a legal effect. Treaties determine rights and obligations of their parties and define rules of conduct that the parties must comply regardless of the subject, form and title of treaty acts. Although international treaties are regulated above all by international law, the rules on their conclusion and implementation are also included in norms of internal law. All international treaties result from the consent of subjects of international law. Conceived in such a way they are most similar to the so-called contracts (French *contrat*, English *contract*), these being private law agreements which are present in internal law. As instruments that establish, manage, change, re-establish and even break up relations among subjects of international law international treaties are exceptionally important in the system of sources of international law. One should keep in mind that treaties create the rules that are added to general international law. In some cases, a treaty can establish the rules that deviate from general international law. These are most often special treaties that establish a legal regime for one or all parties, which is contrary to general law. Also, in certain situations, some legal rules can be created and they will serve to substitute general international law in force. Regardless of the significance of the codified international law of treaties, it cannot substitute general international law in all fields taking into consideration the fact that there are no treaties that would bind all states and other subjects of international law, which at one moment existed or now exist. However, any codification, this including codification of the law of treaties is a progress in building of the international legal system. By the adoption of the United Nations Charter that defined the basic principles and objectives for the promotion of international cooperation, apart from bringing progressive development, codification has also become a part of broader assignments of the international community. The systematisation and change of customary rules into written conventional rules also involved systematised elaboration of new, so-called developmental rules that produced contemporary international law. Within this context, this part of the study has described the chronology of work of the United Nations International Law Commission on a draft Vienna Convention on the Law of Treaties 1969 and Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International

Organizations or between International Organizations 1986. It also presents and describes particular proposals of special reporters of the Commission, James L. Brierly, Hersch Lauterpact, Gerald Fitzmaurice and Humphrey Waldock on rules of the law of treaties between states and Paul Reuter on rules of the law of treaties between international organisations. After the adoption of the Vienna Convention on the Law of Treaties in 1969, and its entry into force in 1980, it was generally assessed that the Convention put the legal system into a frame within the field that is the most important source of international law. The Vienna Convention is the instrument of constitutional importance for the legal system of the international community. In spite of the fact that some issues have not been included (the provisions of the Convention do not include the effect of opening hostilities to treaties, succession of states, international liability, "most-favoured-nation clause", implementation of treaties imposing individual obligations or rights in favour of individuals and the relationship between contract and customary law) most issues have been resolved in a satisfactory way. Since 1971, when the Commission had decided to work on codification of rules of the law of treaties between international organisations a question was raised whether the subject should be codified into a single instrument. Considering that international organisations are not the same as states the difficulties were present despite the efforts to make their status equal. For this reason, it was decided to adopt a completely new convention that will regulate the law of treaties between international organisations independently from the previous one adopted in 1969 s. In this way, the concept to supplement the rules contained in the 1969 Convention with similar provisions that would include the subject concerning treaties between international organisations was finally abandoned. By the adoption of the Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, the rules that were traditionally present in international practice were asserted, while "developmental rules" were included in the written, coordinated and systematised rules *de lege ferenda*. Since the 1986 Convention was made up by using the 1969 Convention as a model, the solutions contained in the Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations correspond to *mutatis mutandis* solutions codified in the Vienna Convention on the Law of Treaties. The 1986 Convention precisely established the limits to which the importance of general norms of the law of international treaties could be extended as well as the cases when it is possible to implement special rules. The 1986 Convention is

implemented *rationae materie*, what includes the treaties that are a part of constitutional acts of international organisations concluded by one or several states or one or several international organisations, as well as the treaties adopted by an international organisation being under reservation to the current rules of the organisation. This confirms there can also exist a treaty concluded by other subjects of international law that does not include states or international organisations. The group of international treaties mentioned above includes treaties concluded by entities that have not been constituted as states or international organisations (*in statu nascendi*). As for the implementation of *rationae temporis* both Vienna Conventions have no retroactive effects, what actually means that for parties the provisions of the Convention are implemented to treaties concluded after their entry into force. Twenty five years after its adoption the 1986 Vienna Convention has not entered into force. This situation makes one conclude that it is hard for states to make decisions on ratification of the Convention considering the specific nature of the subject it covers as well as rather various international legal practice. It points to the fact that a long time will pass until all rules in the field of the law of treaties of international organisations are adopted. The decisive influence in this regard will have the states that are at the same time members of international organisations.

The subject part of the study also analyses kinds of treaties, their titles and their position in the system of sources of international law. In theory, there are a large number of classifications of treaties. The great number of them results from different criteria that are generally reduced to formal and material characteristics and features. Considering from the aspect of sources of international law all divisions mentioned above has no practical significance and they were not taken into consideration in codification of the law of treaties. The 1969 and 1986 Vienna Conventions attached importance to treaties between states, between states and international organisations and between international organisations. Only in passing, they mention treaties concluded between states and international organisation with other subjects of international law, completely disregarding treaties concluded between other subjects of international law not being states or international organisations. As for other classifications, Vienna Conventions abandoned the idea to formulate treaties in a simplified form, as well as multilateral treaties. Regarding those kinds of treaties, they treat only some actions in their concluding and validating (entry into force, termination of a treaty, etc.). The study has closely analysed three classifications that are traditionally regarded as the most important. The first classification treats treaty

forms, the second treaty functions and the third the number of parties that participate in conclusion of a treaty. Assuming the doctrinarian position that there differences in treaties should not be made by their different titles the authors have concluded by comparing various state practice that it is not possible to establish a single classification of treaty titles. Although there are substantial differences (e.g. in registration of a treaty according to the provisions of the Article 18 of the Covenant of the League of Nations, and then also in accordance with the provisions of the Article 102 of the United Nations Charter) treaties as legal acts should be made equal concerning the material value. Considering the position of a treaty in the system of sources, international treaties are undoubtedly regarded as the most important sources of international law. In general, there is a consensus that the Article 38 of the Statute of the International Court of Justice contains a list of formal sources of international law, and the first listed are international treaties (international conventions, being either general or special that set rules which are expressly acknowledged by states in dispute). As for the relationship between treaties and customary rules it is proceeded from the solution adopted in the introduction of the 1969 Convention on the Law of Treaties "Affirming that the rules of customary international law will continue to govern questions not regulated by the provisions of the present Convention", while in the Article 38 on rules in a treaty becoming binding on third States through international custom it is added that "Nothing in articles 34 to 37 precludes a rule set forth in a treaty becoming binding upon a third State as a customary rule of international law, recognized as such". The same provisions were also incorporated in the 1986 Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations. The dilemmas and even doctrinarian disputing of the conventional solutions mentioned above will be discussed later in the analysis.

The third part of the study treats international treaty making. The procedure of treaty conclusion is based on the autonomous wills of the parties to a treaty. It is principally regulated in the provisions of the 1969 and 1986 Vienna Conventions. By their nature, the provisions of the Vienna Conventions are *ius dispositivum*. Taking into account that the practice constantly varies establishing new forms of treaty making it is hard to make a general classification. However, considering from the conceptual aspect, it is possible to point to several ways of treaty making that in time have become prominent in international practice. The first way of treaty making is the already established way that is characterised by a complicated and complex procedure, which involves all stages in the

procedure – from negotiation and signing to ratification and registration and publication. The above mentioned way of treaty making had for a long time been dominant in practice, while under the changed conditions after World War II it changed, so it is possible to make a distinction between classic forms of treaty making from a contemporary one. Making of a treaty in a simplified form by exchange of letters, notes or other state instruments of similar contents as a less complex and less demanding form from the classic form of treaty making has become a part of everyday international practice. Even some international organisations acted in this direction developing special ways of conclusion of treaties not including all stages in a classic procedure but limited it to negotiation, signing and possibly ratification. A new phase in treaty making was introduced under the auspices of the United Nations and it is called acceptance. Special issues that have been explored in this part of the study include negotiations, capacity to conclude a treaty, powers for conclusion of a treaty, integral parts of a treaty, language, edition, adoption and authentication of the text of a treaty.

The fourth and fifth parts of the study include the analysis of the way of expressing consent to be bound by a treaty and reservations to a treaty. In accordance with the methodological postulate from the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, the following explications have been especially presented concerning: signature, exchange of instruments constituting a treaty, ratification, acceptance, approval or accession or any other means of expressing consent to be bound by a treaty. It is noticed that by adopting the approach the Vienna Convention on the Law of Treaties follows the principle of party disposition, this therefore, including the principles of sovereignty and equality of states. Assuming the approach mentioned above states have remained free to express consent to be bound by a treaty in a way provided by the treaty. By all this, the Vienna Convention has not established a hierarchy relationship between various ways of expressing will to be bound by a treaty. Contracting parties are free to agree other ways of being bound by a treaty except those listed in the Convention. There is neither a general rule on the ways of being bound by a treaty nor international law gives precedence to any of them. Conclusion of treaties between states and international organisations or between international organisations and conclusion of treaties within the scope and under the auspices of international organisations has also been a part of the analysis in this book. The 1986 Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations has regulated conclusion of the group of treaties mentioned above. It

includes the following ways of expressing final consent to be bound by a treaty: signature, exchange of instruments constituting a treaty, act of formal confirmation, acceptance, approval, accession or any other means of expressing consent to be bound by a treaty (paragraph 2, Article 11). As with the 1969 Vienna Convention not any way of expressing consent to be bound by a treaty is given precedence. The common characteristics that follow conclusion of multilateral treaties that are concluded within the scope and under the auspices of international organisations are reflected, above all, in formal regulation of the procedure of working out the text of a treaty, in taking special action in the procedure to increase the number of contracting parties with regard to their functions and especially, in the establishment of a new body of international organisations, the so-called depositary of a treaty whose specific functions involve certain duties in administering international treaties. The explications on reservations to treaties are presented within the doctrinarian and positivist context. In that sense, reservations are defined as unilateral statements of will made at the moment of signing, ratification, acceptance, approval or accession to a treaty. By making reservations contracting parties formally exclude or limit the effect of provisions of a treaty. The analysis of the legal regime of reservations by the Conventions on the Law of Treaties has included, *inter alia*, the following issues: 1. Making of reservations; 2. Acceptance of reservations; 3. Objection to reservations; 4. Legal effects of reservations; 5. Withdrawal of reservations and objections to reservations; 6. Procedure regarding reservations. The authors conclude that the above mentioned list of issues included within the regime of reservations to international treaties that are regulated by the Conventions is not a final one. Other significant issues that have not been regulated by the Conventions such as interpretative declarations (declarations) and “Guide to Practice on Reservations to Treaties” that apart from other experts was also authored by famous French Professor Alain Pellet within the International Law Commission, have been explored in this part of the study.

The sixth part of the study contains the analysis of the problems of registration, making public and depositing of treaties. The explications are focused on international practice of the League of Nations, the United Nations and the solutions present in the Vienna Conventions on the Law of Treaties. The institution for treaty registration has been established with the purpose to institutionalise “public” or “open” diplomacy and eliminate the so-called covert diplomacy aimed at reducing the damage it makes to the international legal system. The Vienna Conventions on the Law of Treaties confirm the solutions

provided by the Article 102 of the United Nations Charter. They also introduce some new solutions in relation to that provision, so that “... 1. Treaties shall, after entry into force, be transmitted to the Secretariat of the United Nations for registration or filing and recording, as the case may be, and for publication. 2. The designation of a depositary shall constitute authorization for it to perform the acts specified in the preceding paragraph.” It was established that there were some differences in the interpretation of the provisions mentioned above. While the obligation provided by the Article 102 should be principally assumed by United Nations members, the Vienna Conventions treat the problem in a “universal way” providing registration and publication of treaties for all contracting parties. In the early 19th century in order to make the procedure rational and economical contracting parties started with appointing depositaries of treaties to which they deposited treaties for further publication and notification. The duty of a depositary can be assumed by one or several states. If treaties are concluded within an international organisation or at some diplomatic conference under the auspices of an international organization a depositary is usually an administrative or executive body of that organisation (e.g. in the United Nations the function of a depositary is performed by Secretary General). In other cases, a depositary is usually the government of the state that hosts the conference at which an international treaty is concluded. The provisions of the 1969 and 1986 Vienna Convention more precisely regulate the obligations of states and international organisations concerning notifications and declaration that relate the concluded international treaties, this especially concerning the obligations of a depositary in those activities. Specific obligations of contracting parties or a depositary are also regulated and they concern the corrections in the texts or in the certified copies of the treaties regarding the following: making and initialling of corrections in the text of a treaty; recording in the text of a treaty; notification of contracting parties on the actions that have been taken; determining the deadline for submitting objections to the previous corrections and its effect; registration of the correction with the United Nations Secretariat, etc.

The analysis of entry into force of international treaties and their effect is made in the seventh and eighth parts of the study. The Vienna Conventions on the Law of Treaties have an identical solution concerning entry into force of treaties according to which: “A treaty enters into force in such manner and upon such date as it may provide or as the negotiating States and negotiating organizations or, as the case may be, the negotiating organizations may agree” (paragraph 1, Article 24). In

accordance with the above mentioned it comes out that disposition of contracting parties is an essential criterion for entry into force of a treaty. This is most obvious in exploring the time scope of international treaties where the principle of non-retroactivity is applied. Although the principle of non-retroactivity has an absolute value there are some deviations from the principle phrased in the conditional formulation “Unless a different intention appears from the treaty or is otherwise established” (Article 28 of the Vienna Conventions). The above mentioned suggests that contracting parties can agree that a treaty will be implemented from a certain date in the future or actually retroactively. The above mentioned provisions that are incorporated in a treaty by an explicit formulation are not unknown in practice. As for the territorial scope of a treaty the Vienna Conventions formulate it in a general way in the provision of the Article 29 that: “Unless a different intention appears from the treaty or is otherwise established, a treaty between one or more States and one or more international organizations is binding upon each State party in respect of its entire territory”. As the time scope, the territorial scope is also involved by the application of the rule *jus dispositivum* from which contracting parties can deviate at their own discretion. A special issue that is included in this part of the study relates to successive treaties that regulate the same subject and which can bring about competitiveness or conflict between them. The Vienna Conventions have as much as possible succeeded in regulating the most general and most usual situations in practice and put in hierarchical order the time scope of a treaty and its legal rules. At the same time, by making lengthy generalisations a risk was avoided of regulating in a too much detailed way all possible situations that are subject to constant change. In this way, the normal course of promotion in regulating international contractual relations has not been prevented. The Conventions have made a general exception of principled nature by taking over the limitation from the Article 103 of the United Nations Charter by which “In the event of a conflict between the obligations of the Members of the United Nations under the present Charter and their obligations under any other international agreement, their obligations under the present Charter shall prevail.” Taking into consideration the effect of a treaty the authors conclude that any treaty in force binds contracting parties or actually parties to the treaty that must implement it conscientiously (*pacta sunt servanda*). Apart from this, in principle, treaties have a relative effect, or only contracting parties are bound by treaties (*res alios acta*). For third states or international organisations as well as for other subjects of international law treaties do not create rights or impose obligations – *pacta tertiis nec nocent nec*

prosunt. On one hand, the rule that treaties cannot do harm or bring benefit to third parties is an expression of independence and on the other, the rule is closely connected to the sovereign right of a state to freely regulate its own relations, or to be bound by a treaty at its own will. Both Vienna Conventions prescribe that “Every treaty in force is binding upon the parties to it and must be performed by them conscientiously.” It implies that contracting parties are obliged to perform it in good faith (Article 26). In principle, an international treaty binds its contracting parties – states or international organisations, this not directly including their citizens or members of the international organisation. At the same time, contracting parties are the only ones responsible for performing international obligations and not their members. However, in international relations there are situations when for some special reasons third states or international organisations are bound by a treaty (e.g. the obligation of *erga omnes* nature from a human rights treaty). The Vienna Conventions on the Law of Treaties have introduced some clarity concerning the effects of treaties on third states or third international organisations. This has already been discussed in this part of the study.

The ninth part of the study deals with respect and obligatory force of a treaty. An international treaty establishes rules that contracting parties must comply in good faith (*bona fides*). In general, in order to be valid any treaty should fulfil the following conditions that, *inter alia*, include: a) expressing of will on the part of a subject that is legally capable; b) permissiveness of the subject of a treaty; c) agreement of contracting parties, and d) conclusion of treaty in a prescribed form. The above mentioned conditions are applied in all legal matters, while when concluding international treaties some of the conditions have special characteristics. Contemporary international law shows the tendency to prohibit negotiating subjects that are in conflict with peremptory norms of international law. The provision in the Article 53 of the Vienna Conventions prescribes the following: “A treaty is void if, at the time of its conclusion, it conflicts with a peremptory norm of general international law. For the purposes of the present Convention, a peremptory norm of general international law is a norm accepted and recognized by the international community of States as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent norm of general international law having the same character.” The Article 64 of the Vienna Conventions further prescribes that: “If a new peremptory norm of general international law emerges, any existing treaty which is in conflict with that norm becomes void and terminates.” As the last provision is interpreted, it comes out that new peremptory norms of

international law have retroactive effects on the existing treaties. That retroactivity also extends *mutatis mutandis* to particular customary rules, to unilateral acts of states and international organisations and generally to all gained subjective rights. The further analysis shows in detail the significance of free consent of a party to be bound by a treaty and conscientious implementation of international treaties (*pacta sunt servanda*), then guarantees and means for implementation of treaties (mortgage, occupation of a territory, guarantees provided by third states, guarantees and coercion within international organisations) as well as the relationship of internal law to compliance of a treaty.

Exploration of the rules on amendments to international treaties is done in the tenth part of the study. Amendments to the treaty are reduced to adjustment of international law contained in treaties to the reality in international relations. There are two approaches in Vienna Conventions and they are the following: 1) changes and modifications of the treaty by making amendments, and 2) changes of the treaty by modifications. Every state or international organisation entitled to become a party to the treaty shall also be entitled to become a party to the treaty as amended (paragraph 3, Article 40). The general rule is that the consent of all contracting parties is not required for amending of multilateral treaties, unless it is provided by a treaty. This is the so-called residual (existing) rule. The rights of all contracting parties are limited to the following two factors: a) Any proposal to amend a multilateral treaty as between all the parties must be notified to all the contracting parties (states or international organisations) through a depositary or in any appropriate way, and, b) each of contracting parties shall have the right to take part in the decision as to the action to be taken in regard to such proposal (paragraph 2, Article 40). Amending the treaty implies a procedure with all contracting parties participating in it. According to the Vienna Conventions on the Law of Treaties two or more of the parties to a multilateral treaty may conclude an agreement to modify the treaty as between themselves alone if: (a) the possibility of such a modification is provided for by the treaty; or (b) the modification in question is not prohibited by the treaty (paragraph 1, Article 41). Within separate contractual procedures the scopes of revisions of treaties of general significance are considered not requiring unanimous consent by all contracting parties, this also including revision of constitutive acts of international organisations, which is being done by a qualified majority, depending on the case.

The eleventh and twelfth parts of the study deal with invalidity and termination of a treaty as well as by suspension of its operation. Invalidity

of a treaty is related to termination of the operation of a treaty due to the errors made when the treaty was concluded. The Vienna Conventions established the elements of actions that breach treaties bringing about invalidity of international treaties. The legal specification of relative invalidity of a treaty relies upon of the following reasons: 1) violation of regulations of internal law of a state or rules of an international organisation on the competences for conclusion of a treaty; 2) Specific restrictions on authority to express the consent of a State; 3) Error; 4) Fraud; 5) Corruption of a representative of a State (Articles 46-50 of the Vienna Conventions). For the specification of the basis for absolute invalidity of a treaty the following reasons are provided: 1) Coercion of a representative of a State or an international organisation; 2) Coercion of a State or an international organisation by the threat or use of force; 3) Treaties conflicting with a peremptory norm of general international law - *jus cogens* (Article 51-53). The validity of a treaty or of the consent of a State to be bound by a treaty may be impeached only through the application of one or the other Vienna Convention as a whole (paragraph 1, Article 42). Finally, keeping a treaty in force can be disputed only by reasons expressly provided for by the Vienna Conventions. The Vienna Conventions of the Law of Treaties provide separability of treaty provisions under the following conditions: 1) the said clauses are separable from the remainder of the treaty with regard to their application; 2) it appears from the treaty or is otherwise established that acceptance of those clauses was not an essential basis of the consent of the other party or parties to be bound by the treaty as a whole; and 3) continued performance of the remainder of the treaty would not be unjust (paragraph 3, Article 44). According to the Vienna Conventions, separability of treaty provisions is strictly prohibited if invalidity of treaty is caused by coercion of a representative of a State or an international organisation, coercion of a State by the threat or use of force or by treaties conflicting with a peremptory norm of general international law *jus cogens* (paragraph 5, Article 44). A State may no longer invoke a ground for invalidating, terminating, withdrawing from or suspending the operation of a treaty under articles 46 to 50 or articles 60 and 62 if, after becoming aware of the facts: it shall have expressly agreed that the treaty is valid or remains in force or continues in operation, as the case may be; or 2) it must by reason of its conduct be considered as having acquiesced in the validity of the treaty or in its maintenance in force or in operation, as the case may be. When invalidity of a treaty results from the operation of the Vienna Conventions or their contractual provisions the invalidity, termination or denunciation of a treaty, the withdrawal of a party from

it, or the suspension of its operation, as a result of the application of the present Convention or of the provisions of the treaty, shall not in any way impair the duty of any State to fulfil any obligation embodied in the treaty to which it would be subject under international law independently of the treaty (Article 43 of the Vienna Conventions). In that regard, contracting parties have their international obligations independently of a treaty, and therefore, states or international organisations cannot be exempted from the obligations resulting from some other international legal sources (e.g. customs, general legal principles, etc.). By incorporating the solution mentioned above, the Vienna Conventions confirmed the interdependence between various sources of international law. Termination of a treaty causes its termination for a contracting party. Suspension of operation of a treaty, on the other hand, includes changes in the contents of the treaty while the treaty itself remains valid. "Withdrawal" as a notion is most often used in international practice to denote a unilateral denunciation of a universal convention or an international treaty (e.g. constitutive treaty of an international organisation). As for bilateral treaties, unilateral denunciation of a treaty, however, implies termination of a treaty. More than in any other field of the law of treaties, there is not much formalism in the area of termination and suspension of operation of international treaties. For termination or suspension of operation of a treaty it would sufficient to establish the reason provided by the treaty itself or to establish the reasons that would result from the effects produced by rules of general international law. The termination of a treaty, its denunciation or the withdrawal of a party, may take place only as a result of the application of the provisions of the treaty or of the present Convention. The same rule applies to suspension of the operation of a treaty. Unless the treaty otherwise provides or the parties otherwise agree, the termination of a treaty under its provisions or in accordance with the present Convention releases the parties from any obligation further to perform the treaty and does not affect any right, obligation or legal situation of the parties created through the execution of the treaty prior to its termination (Article 70, items (a) and (b)). After the termination of an international treaty the above mentioned legal situations cannot be refuted. The provision of the Article 57 provides that "The operation of a treaty in regard to all the parties or to a particular party may be suspended: (a) in conformity with the provisions of the treaty; or (b) at any time by consent of all the parties after consultation with the other contracting States". As provided by the Vienna Conventions two or more parties to a multilateral treaty may conclude an agreement to suspend the operation of provisions of the treaty,

temporarily and as between themselves alone (Article 58). Contemporary suspension of a treaty takes place since a considerable number of multilateral treaties act primarily between some contracting parties. The above mentioned is to mostly the essence of multilateral treaties. The causes for termination or suspension of operation of a treaty are studied in a special part and they include the following: 1) Causes that affect termination and suspension of operation of a treaty (termination or suspension of its operation due to subsequent conclusion of a new treaty; termination or suspension of its operation due to its breach; subsequent impossibility to operate a treaty; denunciation of a treaty or withdrawal from a treaty when it does not include provisions on termination, denunciation or withdrawal from a treaty; substantial change of circumstances; termination of a treaty due to a new peremptory norm of general international law (*jus cogens*) and denunciation; 2) Causes of termination or withdrawal from a treaty based on the contractual provisions and with the consent of contracting parties (expiry of date; resolute condition and unilateral denunciation) and 3) Other ways of termination of a treaty (treaty operation; disappearance of a contracting party; break-up of diplomatic and consular relations; expiration and the impact of war on the validity of a treaty). By regulating the procedures and consequences in case of termination and suspension of its operation in the Parts IV and V of the Vienna Conventions, their specific scope is established, thus avoiding the danger from arbitrary invoking of some of contracting parties on that could affect the stability of a treaty. The procedures have been worked out to the measure that is necessary to peacefully settle the disputes resulting from the law of treaties. In that regard, the regulation of the procedures is of special significance because they prevent controversial situations that can result from invoking of contracting parties on breaches of provisions of a treaty or due to their invoking on substantial changes of circumstances (*rebus sic stantibus*).

The thirteenth part of the study deals with interpretation of international treaties. As for international treaties, interpretation involves an intellectual operation or a number of logically connected actions that establish the meaning of the treaty as a legal act or some of its parts. They actually explain in detail the legal meaning or scope of its unclear and ambiguous provisions. In international practice, in interpreting international treaties several questions are put and they are as follows: 1) what is the goal of its interpretation; 2) who interprets the treaty, and 3) how is the treaty interpreted, or what are the methods and rules applied in interpretation? In the part of the study that follows it is necessary to give an answer to all three questions at the same time.

Juristic-logical resolving of problems resulting from interpretation of treaty primarily relies on international judicial practice that offers legal information of greatest value, and then on the doctrinarian opinions of prominent international lawyers. Discovering of intentions of contracting parties is actually the objective of interpretation of treaties. According to the rule in international judicial practice, interpretation of treaties is closely connected with its operation. Taking into consideration the subjects of interpretation the study has made a distinction between interpretation internally and internationally, this actually referring to interpretation by domestic government bodies and international organisations and interpretation by international organs and bodies. Apart from the division mentioned above, there is also the so-called doctrinarian interpretation. Interpretation on the internal level, regardless of the fact whether it is independent or not is a unilateral act of a governmental body that involves interpretation of some provisions of a treaty or their implementation internally and externally. Externally, interpretation of international treaties can be given by international courts or some other non-judicial international bodies. Interpretations differ among each other taking into consideration that they are legally binding. By their nature, all interpretations are international.

The last part of the study deals with succession of states in relation to international treaties. Succession of states is a process of substitution of state subjects concerning responsibility of international legal relations of the territory to which the succession relates to. No general rules and unwillingness of states to apply particular rules on succession often caused extreme difficulties in the past in analysing the succession of treaty rights and obligations. As a totally incomplete system that would serve to regulate all problems caused by the change of the state territorial sovereignty (*legis imperfectae*) in time the law of succession has manifested a tendency towards "adjustment" of customary rules to the factual situation after the state substitution took place. The contemporary examples of dissolution of the Soviet Union, Czechoslovakia and SFR Yugoslavia, re-unification of Germany, as well gaining of independence by the Baltic States prove the assertion mentioned above. However, succession does not always prejudice legal substitution of states with regard to their rights and obligations. The study of the legal consequences of the process of transfer of division of state authorities in the area involved by territorial changes presumes the application of a comparative method in the analysis of the state practice as well as the establishment of rules and principles of international law contained in the 1978 Vienna Convention on

Succession of States in Respect of Treaties. Apart from general solutions it also contains particular ones that relate to various types of succession of states (succession of a part of a territory; succession relating to the states that have gained independence; succession relating to the states that have gained independence being created of two or more territories; unification of states and succession in case of secession of parts of a state). The subject analysis presumes previous exploration of doctrinarian postulates, which *a priori* regulate the application of general principles and rules of international law on succession of international treaties.

PRILOZI

DOKUMENTI USVOJENI NA BEČKOJ KONFERENCIJI O UGOVORNOM PRAVU¹

I – BEČKA KONVENCIJA O UGOVORNOM PRAVU

Države ugovornice ove Konvencije,

Uzimajući u obzir bitnu ulogu ugovora u istoriji međunarodnih odnosa,

Priznajući sve veći značaj ugovora kao izvora međunarodnog prava i kao sredstva za razvijanje miroljubive saradnje između nacija bez obzira na njihove ustavne i društvene poretke,

*Zapažajući da su načela slobodnog pristanka i savesnosti, kao i pravilo *pacta sunt servanda* sveopšte priznati,*

Potvrđujući da sporovi u pogledu ugovora treba da budu, kao i drugi međunarodni sporovi, rešavani mirnim sredstvima i u skladu s načelima pravde i međunarodnog prava,

Podsećajući na rešenost naroda Ujedinjenih nacija da stvore uslove neophodne za očuvanje pravde i poštovanja obaveza nastalih iz ugovora,

Imajući na umu načela međunarodnog prava uneta u Povelju Ujedinjenih nacija, kao što su načela koja se tiču ravnopravnosti naroda i njihovog prava na samoopredeljenje, suverene jednakosti i nezavisnosti svih država, nemešanja u unutrašnje stvari država, zabrane pretnje silom ili upotrebe sile i sveopšteg i stvarnog poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve,

Ubedene da će kodifikacija i progresivni razvoj ugovornog prava koji su ostvareni u ovoj Konvenciji služiti ciljevima Ujedinjenih nacija izloženim u Povelji, naime očuvanju međunarodnog mira i bezbednosti, razvijanju prijateljskih odnosa među nacijama i ostvarenju međunarodne saradnje,

Potvrđujući da će pravila međunarodnog običajnog prava i dalje regulisati pitanja koja nisu regulisana odredbama ove Konvencije,

Sporazumele su se o sledećem:

1 *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 3, str. 432-453.

DEO I UVOD

Član 1. – Domašaj ove Konvencije

Ova Konvencija se primenjuje na ugovore između država.

Član 2. – Upotrebljeni izrazi

- a) izraz „ugovor” označava međunarodni sporazum zaključen u pismenom obliku između država i koji je regulisan međunarodnim pravom, bilo da je uobličen u jednom jedinstvenom instrumentu, ili u dva ili više međusobno povezanih instrumenata, bez obzira na njegov posebni naziv;
 - b) izrazi „ratifikacija”, „prihvatanje”, „odobravanje” i „pristupanje” označavaju, prema prilikama, međunarodni akt tako nazvan, kojim država daje na međunarodnom planu svoj pristanak na obvezivanje jednim ugovorom;
 - c) izraz „punomoćje” označava dokument koji je izdala nadležna vlast jedne države, a kojim se imenuje jedno ili više lica da predstavljaju državu u pregovorima, usvajanju ili autentifikaciji teksta jednog ugovora, u izražavanju saglasnosti države da bude obvezana ugovorom ili u izvršenja ma kog drugog akta koji se tiče ugovora;
 - d) izraz „rezerva” označava jednostranu izjavu, bez obzira kako je ona sročena ili kakav je njen naziv, koju učini država kada potpisuje, prihvata, ili odobrava ugovor ili mu pristupa, a kojom ona namerava da isključi ili izmeni pravno dejstvo izvesnih odredaba ugovora prilikom njegove primene na ovu državu;
 - e) izraz „država pregovarač” označava državu koja je učestvovala u izradi i usvajanju teksta ugovora;
 - f) izraz „država ugovornica” označava državu koja se saglasila da bude vezana ugovorom, bez obzira da li je ugovor stupio na snagu;
 - g) izraz „ugovorna strana” označava državu koja se saglasila da bude vezana ugovorom i za koju je ugovor stupio na snagu;
 - h) izraz „treća država” označava državu koja nije ugovorna strana tog ugovora;
 - i) izraz „međunarodna organizacija” označava neku međuvladinu organizaciju.
2. Odredbe stava 1. koje se tiču upotrebljenih izraza u ovoj Konvenciji ne utiču na upotrebu ovih izraza niti na smisao koji im može biti dat u unutrašnjem pravu jedne države.

Član 3. – Međunarodni sporazumi koji ne ulaze u okvir ove Konvencije

Činjenica da se ova Konvencija ne primenjuje ni na međunarodne sporazume zaključene između država i drugih subjekata međunarodnog prava, ili između tih drugih subjekata međunarodnog prava, niti na međunarodne sporazume koji nisu zaključeni u pismenom obliku, ne utiče:

- a) na pravnu snagu takvih sporazuma;
- b) na primenu na takve sporazume svih pravila izloženih u ovoj Konvenciji kojima bi oni bili podvrgnuti na osnovu međunarodnog prava nezavisno od pomenute Konvencije;
- c) na primenu Konvencije na odnose između država koji su regulisani međunarodnim sporazumima u kojima su isto tako strane ugovornice drugi subjekti međunarodnog prava.

Član 4. – Isključenje povratnog dejstva ove Konvencije

Bez uštrba po primenu svih pravila izloženih u ovoj Konvenciji kojima bi ugovori bili podložni na osnovu međunarodnog prava nezavisno od ove Konvencije, Konvencija će se primenjivati jedino na ugovore koje države zaključče posle njenog stupanja na snagu u odnosu na te države.

Član 5. – Ugovori kojima se stvaraju međunarodne organizacije i ugovori usvojeni pod okriljem jedne međunarodne organizacije

Ova Konvencija se primenjuje na svaki ugovor koji predstavlja akt o uspostavljanju jedne međunarodne organizacije i na svaki ugovor usvojen pod okriljem neke međunarodne organizacije, pod rezervom bilo kog odgovarajućeg pravila organizacije.

DEO II

ZAKLJUČENJE I STUPANJE NA SNAGU UGOVORA

Odeljak I – ZAKLJUČENJE UGOVORA

Član 6. – Sposobnost država da zaključuju ugovore

Svaka država je sposobna da zaključuje ugovore.

Član 7. – Punomoćje

1. Kao predstavnik države u svrhu usvajanja ili autentifikacije teksta jednog ugovora, ili za izražavanje pristanka države da bude ugovorom obavezana, smatra se lice:
 - a) koje pokaže odgovarajuće punomoćje; ili
 - b) ako iz prakse zainteresovanih država ili iz drugih okolnosti proističe da su imale nameru da ovo lice smatraju kao predstavnika države u te svrhe i da ne zahtevaju podnošenje punomoćja.
2. Na osnovu njihovih funkcija i bez obaveze podnošenja punomoćja smatraju se predstavnici svoje države:

- a) šefovi država, šefovi vlada i ministri spoljnih poslova za sve postupke koji se odnose na zaključenje ugovora,
- b) šefovi diplomatskih misija za usvajanje teksta ugovora između države imenovanja i države kod koe su akreditovani,
- c) akreditovani predstavnici država na međunarodnoj konferenciji ili kod neke međunarodne organizacije ili kod nekog od njenih organa, u svrhu usvajanja teksta ugovora na ovoj konferenciji, u ovoj organizaciji ili ovom organu.

Član 8. – Naknadna potvrda akta izvršenog bez ovlašćenja

Akt koji se tiče zaključenja ugovora izvršen od lica koje se ne može, na osnovu člana 7, smatrati kao ovlašćeno da predstavlja državu u tu svrhu, nema pravnog dejstva, ukoliko ne bude naknadno potvrđen od strane te države.

Član 9. – Usvajanje teksta

1. Usvajanje teksta ugovora vrši se pristankom svih država koje su učestvovala u njegovoj izradi, izuzev slučaja predviđenog u stavu 2.
2. Usvajanje teksta ugovora na međunarodnoj konferenciji vrši se dvotrećinskom većinom država prisutnih i koje su glasale, ukoliko ove države ne odluče istom većinom da primene neko drugo pravilo.

Član 10. – Autentifikacija teksta

Tekst ugovora se utvrđuje kao autentičan i konačan:

- a) prema postupku utvrđenom u tom tekstu ili ugovorenom od strane država učesnica u izradi ugovora: ili
- b) u nedostatku takvog postupka, potpisom, potpisivanjem *ad referendum* ili parafiranjem od strane predstavnika ovih država teksta ugovora ili završnog akta konferencije u koji je unet tekst ugovora.

Član 11 – Načini izražavanja pristanka na obvezivanje ugovorom

Pristanak države da bude obavezana jednim ugovorom može se izraziti potpisom, razmenom instrumenata koji sačinjavaju ugovor, ratifikacijom, prihvatanjem, odobravanjem ili pristupanjem ili bilo kojim drugim ugovorenim načinom.

Član 12. – Izražavanje pristanka da se bude obavezan ugovorom putem potpisivanja

1. Izražavanje pristanka jedne države da bude obavezana ugovorom izražava se potpisom predstavnika te države:
 - a) kad ugovor predviđa da će potpisivanje imati to dejstvo;

- b) kad se na drugi način ustanovi da su se države koje su učestvovala u pregovorima sporazumele da će potpisivanje imati takvo dejstvo; ili
- c) kad namera države o davanju takvog dejstva potpisivanju proizlazi iz punomoćja njenog predstavnika ili je bila izražena u toku pregovora.

2. Za svrhe stava 1:

- a) parafiranje jednog teksta ravno je potpisivanju ugovora kada je utvrđeno da su se države koje su učestvovala u pregovorima tako sporazumele;
- b) potpisivanje *ad referendum* ugovora od strane predstavnika jedne države, ako ga je ova poslednja potvrdila, ravno je konačnom potpisivanju ugovora.

Član 13.– Izražavanje pristanka na obavezivanje ugovorom putem razmene instrumenata koji sačinjavaju ugovor

Pristanak država da budu obvezane ugovorom koji sačinjavaju instrumenti razmenjeni između njih izražava se tom razmenom:

- a) kad instrumenti predviđaju da će njihova razmena imati takvo dejstvo; ili
- b) kad je na drugi način utvrđeno da su se ove države složile da razmena instrumenata treba, da ima takvo dejstvo.

Član 14. – Izražavanje pristanka na obavezivanje ugovorom putem ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja

- 1. Pristanak države da bude obvezana ugovorom izražava se putem ratifikacije:
 - a) kad ugovor predviđa da se ovaj pristanak izražava ratifikacijom;
 - b) kad je na drugi način utvrđeno da su se države učesnice u pregovorima sporazumele da se zahteva ratifikacija;
 - c) kad je predstavnik te države potpisao ugovor pod rezervom ratifikacije; ili
 - d) kad namera države da potpiše ugovor pod rezervom ratifikacije proizlazi iz punomoćja njenog predstavnika ili je bila izražena u toku pregovora.
- 2. Pristanak države da bude obvezana ugovorom izražava se prihvatanjem ili odobravanjem pod uslovima sličnim onima koji se primenjuju na ratifikaciju.

Član 15.– Izražavanje pristanka na obavezivanje ugovorom putem pristupanja

Pristanak države da bude obvezana ugovorom izražava se putem pristupanja:

- a) kad ugovor predviđa da se taj pristanak može izraziti od strane te države putem pristupanja;
- b) kad je na drugi način ustanovljeno da su se države učesnice u pregovorima sporazumele da se taj pristanak može izraziti od strane te države putem pristupanja; ili
- c) kad su se sve strane ugovornice naknadno sporazumele da takav pristanak može od strane te države biti izražen putem pristupanja.

Član 16. – Razmena ili deponovanje instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja

Ukoliko ugovor drugačije ne predviđa, instrumenti ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja ustanovljavaju pristanak države da bude obvezana ugovorom u momentu:

- a) njihove razmene među državama ugovornicama;
- b) njihovog deponovanja kod depozitara; ili
- c) njihove notifikacije državama ugovornicama ili depozitaru, ako je tako ugovorene.

Član 17.– Pristanak na obvezivanje delom ugovora i izbor između različitih odredaba

1. Bez uštrba po odredbe članova 19. do 23, pristanak države da bude obvezana jednim delom ugovora proizvodi dejstvo samo ako ugovor to dozvoljava ili ako druge države ugovornice na to pristanu.
2. Pristanak države da bude obvezana ugovorom koji dopušta da se bira između različitih odredaba proizvodi dejstvo samo ako su odredbe na koje se pristanak odnosi jasno određene.

Član 18. – Obaveza da se ne unište predmet i cilj ugovora pre njegovog stupanja na snagu

Država se mora uzdržati od akata koji bi uništili predmet i cilj ugovora:

- a) kada je potpisala ugovor ili razmenila instrumente koji sačinjavaju ugovor pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja, sve dotle dok nije jasno ispoljila nameru da ne postane strana ugovornica tog ugovora; ili
- b) kad je izrazila svoj pristanak da bude obvezana ugovorom u periodu koji prethodi stupanju na snagu ugovora i pod uslovom da to stupanje na snagu nije neopravdano odloženo.

Odeljak II – REZERVE

Član 19. – Stavljanje rezervi

Država može u momentu potpisivanja, ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja ugovora, ili kada mu pristupa, staviti rezerve, sem:

- a) ukoliko je rezerva zabranjena ugovorom;
- b) ukoliko ugovor predviđa da mogu biti učinjene samo određene rezerve, a među kojima se ne nalazi rezerva u pitanju; ili
- c) ukoliko je rezerva, u slučajevima koji ne spadaju u one navedene u tačkama a) i b), nespojiva s predmetom i ciljem ugovora.

Član 20. – Prihvatanje rezervi i prigovor na rezerve

1. Za rezervu koja je ugovorom izričito dozvoljena ne zahteva se naknadno prihvatanje od strane drugih država ugovornica, ukoliko ugovor to ne predviđa.
2. Kad iz ograničenog broja država koje su u pregovorima učestvovala, kao i iz predmeta i cilja ugovora, proističe da je primena celokupnog ugovora između svih strana ugovornica bitan uslov pristanka svake od njih da bude ugovorom obvezana, za rezervu se zahteva da bude prihvaćena od svih strana ugovornica.
3. Kad ugovor predstavlja akt o uspostavljanju jedne međunarodne organizacije i ukoliko njime nije drugačije određeno, za rezervu se zahteva da bude prihvaćena od nadležnog organa te organizacije.
4. U slučajevima koji nisu navedeni u prethodnim stavovima i u koliko ugovor o tome drukčije, ne određuje:
 - a) prihvatanje rezerve od strane druge države ugovornice čini državu koja je rezervu stavila stranom ugovornicom u odnosu na tu drugu državu ako je ugovor na snazi ili kad stupi na snagu za ove države;
 - b) prigovor koji je učinjen na rezervu od strane druge države ugovornice ne sprečava stupanje na snagu ugovora između države koja je dala prigovor i države koja je stavila rezervu, ukoliko država koja je učinila prigovor nije izrazila suprotnu nameru;
 - c) akt kojim se izražava pristanak države da bude obvezana ugovorom i koji sadrži rezervu stupa u dejstvo čim je bar jedna od ostalih država ugovornica prihvatila rezervu.
5. Za svrhu stavova 2. i 4. i ukoliko ugovor drukčije ne određuje, smatra se da je jedna država prihvatila rezervu ako ona nije učinila prigovor na rezervu bilo do isteka sledećih dvanaest meseci od dana kada je o tome primila obaveštenje bilo do dana kada je izrazila svoj pristanak da bude obvezana ugovorom, ako je ovaj kasnijeg datuma.

Član 21. – Pravno dejstvo rezervi i prigovora na rezerve

1. U pogledu druge strane ugovornice rezerva stavljena shodno članovima 1.9, 20. i 23:
 - a) menja za državu koja je rezervu učinila u njenim odnosima s tom drugom državom odredbe ugovora na koje se rezerva odnosi u onoj meri koja je rezervom predviđena; i
 - b) menja u istoj meri ove odredbe za tu drugu stranu ugovornicu u njenim odnosima sa državom koja je rezervu stavila.
2. Rezerva ne menja odredbe ugovora za druge strane ugovornice tog ugovora u njihovim odnosima *inter se*.
3. Kad se država koja je učinila prigovor na rezervu ne protivi stupanju na snagu ugovora između nje i države koja je stavila rezervu, odredbe na koje se rezerva

odnosi ne primenjuju se između dve države u onoj meri koja je rezervom predviđena.

Član 22. – Povlačenje rezervi i prigovora na rezerve

1. Ukoliko ugovor o tome drugačije ne određuje, rezerva može u svakom trenutku biti povučena, a da za njeno povlačenje nije potreban pristanak države koja je rezervu prihvatila.
2. Ukoliko ugovor o tome ne predviđa drugačije, prigovor na rezervu može biti u svako doba povučen.
3. Ukoliko ugovor o tome ne predviđa drugačije ili ukoliko nije drugačije dogovoreno:
 - a) povlačenje rezerve stupa u dejstvo u pogledu druge države tek kada je ova o tom primila obaveštenje;
 - b) povlačenje prigovora na rezervu stupa u dejstvo tek kada je država koja je stavila rezervu primila obaveštenje o ovom povlačenju.

Član 23. – Postupak u vezi sa rezervama

1. Rezerva, izričito prihvatanje rezerve i prigovor na rezervu moraju se dati napismeno i saopštiti državama ugovornica ma i drugim državama koje ispunjavaju uslove da postanu strane ugovornice tog ugovora.
2. Ako je stavljena prilikom potpisivanja ugovora pod uslovom ratifikacije, prihvatanja ili odobrenja, rezerva mora biti formalno potvrđena od strane države koja je stavlja u trenutku kada izražava svoj pristanak da bude obvezana ugovorom. U takvom slučaju smatraće se da je rezerva stavljena na dan kada je bila potvrđena.
3. Za izričito prihvatanje rezerve ili prigovora koji je učinjen na rezervu, ako su prethodili potvrdi rezerve, nije potrebno da budu i sami potvrđeni.
4. Povlačenje rezerve ili prigovora na rezervu mora se učiniti napismeno.

Odeljak III – STUPANJE NA SNAGU I PRIVREMENO PRIMENJIVANJE UGOVORA

Član 24. – Stupanje na snagu

1. Ugovor stupa na snagu na način i u vreme utvrđeno njegovim odredbama ili sporazumom između država koje su učestvovala u pregovorima.
2. U nedostatku takvih odredaba ili takvog sporazuma, ugovor stupa na snagu čim se ustanovilo da postoji pristanak na obvezivanje ugovorom od strane svih država koje su u pregovorima učestvovala.
3. Kad je ustanovljeno da je pristanak države da bude obvezana ugovorom dat posle stupanja na snagu pomenutog ugovora, za tu državu ugovor stupa na snagu toga dana, ukoliko o tome nije u ugovoru drugačije predviđeno.

4. Odredbe ugovora kojima se regulišu autentifikacija teksta, ustanovljenje pristanka država da se ugovorom obavežu, način ili datum stupanja na snagu, rezerve, funkcije depozitara, kao i druga pitanja koja se nužno postavljaju pre stupanja ugovora na snagu, primenjuju se od momenta usvajanja njegovog teksta.

Član 25. – Privremeno primenjivanje

1. Ugovor ili deo ugovora primenjuje se privremeno u očekivanju njegovog stupanja na snagu:
 - a) ako je u samom ugovoru tako predviđeno; ili
 - b) ako su se države koje su učestvovalе u pregovorima na neki drugi način tako sporazumele.
2. Ukoliko se u ugovoru o tome drugačije ne predviđa ili ukoliko se države koje su učestvovalе u pregovorima nisu na drugi način sporazumele, privremena primena ugovora ili dela ugovora u odnosu na jednu državu prestaje ako ta država obavesti druge države između kojih se ugovor privremeno primenjuje o svojoj nameri da ne želi da bude strana ugovornica tog ugovora.

DEO III

POŠTOVANJE, PRIMENA I TUMAČENJE UGOVORA

Odeljak I – POŠTOVANJE UGOVORA

Član 26. – Pacta sunt servanda

Svaki ugovor na snazi obvezuje strane ugovornice i one ga moraju savesno izvršavati.

Član 27. – Unutrašnje pravo i poštovanje ugovora

Jedna strana ugovornica ne može se pozivati na odredbe svoga unutrašnjeg prava da bi opravdala neizvršenje ugovora. Ovo pravilo je bez uticaja na član 46.

Odeljak II – Primena ugovora

Član 28. – Neretroaktivnost ugovora

Ukoliko iz ugovora ne proističe drukčija namera ili je na drugi način ustanovljena, odredbe ugovora ne obavezuju jednu stranu ugovornicu u pogledu neke radnje ili činjenice koja je prethodila datumu stupanja na snagu tog ugovora u odnosu na tu stranu ugovornicu ili situacije koja je do toga datuma prestala da postoji.

Član 29. – Teritorijalni domašaj ugovora

Ukoliko iz ugovora ne proizlazi drugačija namera, ili je na drugi način ustanovljena, ugovor obavezuje svaku stranu ugovornicu u pogledu celokupne njene teritorije.

Član 30. – Primena uzastopnih ugovora koji se odnose na isti predmet

1. Pod rezervom odredaba člana 103. Povelje Ujedinjenih nacija, prava i obaveze država strana ugovornica uzastopnih ugovora koji se odnose na taj isti predmet utvrdi će se shodno sledećim stavovima.
2. Kad se u ugovoru posebno naznačava da je on podređen jednom ranijem ili kasnijem ugovoru, ili da ga ne treba smatrati nesaglasnim s tim ugovorom; odredbe tog drugog ugovora imaće prednost.
3. Kad su sve strane ugovornice ranijeg ugovora isto tako i strane ugovornice kasnijeg ugovora, a raniji ugovor nije prestao ili njegova primena nije obustavljena na osnovu člana 59, raniji ugovor će se primenjivati samo ukoliko su njegove odredbe u skladu sa odredbama potonjeg ugovora.
4. Kad strane ugovornice ranijeg ugovora nisu sve strane ugovornice potonjeg ugovora:
 - a) u odnosima između država ugovornica oba ugovora primenjuje se pravilo izneto u stavu 3;
 - b) u odnosima između države ugovornice oba ugovora i države ugovornice samo jednog od ovih ugovora, ugovor u kome su obe države ugovornice reguliše njihova uzajamna prava i obaveze.
5. Stav 4. se primenjuje bez uštrbe po član 41, po bilo koje pitanje prestanka ili obustave primene ugovora prema članu 60. ili po ma koje pitanje odgovornosti koje može nastati za jednu državu zaključenjem ili primenom ugovora čije odredbe nisu saglasne s njenim obavezama prema nekoj drugoj državi na osnovu drugog ugovora.

Odeljak III – TUMAČENJE UGOVORA

Član 31. – Opšte pravilo tumačenja

1. Ugovor se mora savesno tumačiti u skladu sa uobičajenim o značenjem koje treba dati ugovornim izrazima u njihovoj celini i u svetlosti predmeta i cilja ugovora.
2. Za svrhe tumačenja ugovora, pored teksta u koji se uključuju i njegov uvod i dodaci, celina ugovora obuhvata:
 - a) svaki sporazum u vezi sa ugovorom do koga je došlo između svih strana ugovornica prilikom zaključenja ugovora;

- b) svaki o instrument koji je sačinila jedna ili više strana ugovornica prilikom zaključenja ugovora i koji su strane ugovornice prihvatile kao instrument koji je u vezi sa ugovorom.
3. Zajedno sa celinom ugovora vodiće se računa:
- a) o svakom naknadnom sporazumu do koga je došlo između strana ugovornica po pitanju tumačenja ugovora ili primene njihovih odredaba;
 - b) o celokupnoj praksi do koje je kasnije došlo primenom ugovora koja predstavlja sporazum strana ugovornica u pogledu tumačenja ugovora;
 - c) o svakom odgovarajućem pravilu međunarodnog prava koje se primenjuje odnosima između strana ugovornica.
4. Posebno značenje pridaje se jednom izrazu ako je utvrđeno da je takva namera strana ugovornica.

Član 32. – Dopunska sredstva tumačenja

Može se pribeci dopunskim sredstvima tumačenja, a naročito pripremnim radovima i okolnostima pod kojima je ugovor bio zaključen, u cilju da se potvrdi smisao koji proizlazi iz primene člana 31. ili da se odredi značenje kada tumačenje dato shodno članu 31:

- a) ostavlja značenje dvosmislenim ili nejasnim; ili
- b) vodi očigledno apsurdnom ili nerazumnom ishodu.

Član 33. – Tumačenje verodostojnih tekstova ugovora

1. Kada je ugovor proglašen izvornim na dva ili više jezika, njegov tekst je verodostojan na svakom od ovih jezika, ukoliko ugovor ne predviđa ili ukoliko se strane ugovornice nisu sporazumele da u slučaju neslaganja prednost ima određeni tekst.
2. Verzija ugovora na nekom drugom jeziku nego što su oni na kojima je tekst bio proglašen izvornim smatraće se kao verodostojan tekst samo ako to ugovor predviđa ili ako su se o tome sporazumele strane ugovornice.
3. Pretpostavlja se da izrazi u jednom ugovoru imaju isti smisao u svim verodostojnim tekstovima.
4. Sem u slučaju kada određeni tekst ima prednost shodno stavu 1., kada se upoređivanjem verodostojnih tekstova otkrije različito značenje koje se primenom članova 31. i 32. ne može otkloniti, usvojiće se značenje koje, vodeći računa o predmetu i cilju ugovora, najbolje usklađuje ove tekstove.

Odeljak IV – UGOVORI I TREĆE DRŽAVE

Član 34. – Opšte pravilo u pogledu trećih država

Ugovor ne stvara za treću državu ni prava ni obaveze bez njenog pristanka.

Član 35. – Ugovori koji predviđaju obaveze za treće države

Obaveza za treću državu nastaje iz odredbe jednog ugovora ako strane ugovornice tog ugovora nameravaju da putem ove odredbe stvore obavezu i ako treća država izričito pismenim putem prihvati ovu obavezu.

Član 36. – Ugovori koji predviđaju prava za treće države

1. Pravo nastaje za treću državu iz odredbe jednog ugovora ako strane ugovornice tog ugovora nameravaju da putem ove odredbe daju takvo pravo bilo trećoj državi ili grupi država kojoj ona pripada, bilo svim državama, i ako treća država na to pristane. Pretpostavlja se da pristanak postoji sve dotle dok nema okolnosti koje ode na suprotan zaključak, ukoliko ugovor o tome drukčije ne predviđa.
2. Država koja vrši pravo prema stavu 1. dužna je da pri vršenju ovog prava :uje uslove predviđene u ugovoru ili ustanovljene shodno njegovim odredbama.

Član 37. – Opozivanje ili izmena obaveza ili prava trećih država

1. U slučaju kad je obaveza za treću državu nastala shodno članu 35, ova obaveza može biti opozvana ili izmenjena samo uz pristanak strana ugovornica toga ugovora i treće države, ukoliko nije ustanovljeno da su se one o tome drugacije sporazumele.
2. U slučaju kada je pravo za treću državu nastalo shodno članu 36, ovo pravo ne može biti opozvano ili izmenjeno od strana ugovornica ako je ustanovljeno da je bila namera da se ne može opozvati ili menjati bez pristanka treće države.

Član 38. – Pravila ugovora koja postaju obavezna za treće države stvaranjem međunarodnog običaja

Nijedna odredba članova 34. do 37. se ne protivi da neko pravilo izraženo u ugovoru postane obavezno za treće države kao običajno pravilo međunarodnog prava priznato kao takvo.

DEO IV IZMENE I DOPUNE UGOVORA

Član 39. – Opšte pravilo o izmeni i dopuni ugovora

Ugovor može biti izmenjen ili dopunjen sporazumom između strana ugovornica. Ukoliko ugovorom nije drugačije predviđeno, na takav sporazum primenjuju se pravila izložena u delu II.

Član 40. – Izmena i dopuna mnogostranih ugovora

1. Ukoliko se ugovorom drugacije ne predviđa, izmena ili dopuna mnogostranih ugovora ravnaće se prema odredbama sledećih stavova:
2. Svaki predlog za izmenu ili dopunu mnogostranog ugovora u odnosima između svih strana ugovornica mora biti saopšten svima državama ugovornicama i svaka od njih ima pravo da uzme učešća:
 - a) u odlučivanju šta da se dalje preduzme u vezi sa ovim predlogom.
 - b) u pregovorima i zaključenju bilo kog sporazuma koji ima za predmet izmenu ili dopunu ugovora.
3. Svaka država koja ima svojstvo da postane strana ugovornica ugovora isto tako poseduje svojstvo da postane strana ugovornica i izmenjenog ili dopunjenog ugovora.
4. Sporazum o izmenama ili dopunama ne obavezuje države koje su već strane ugovornice ugovora, ali koje nisu strane ugovornice ovog sporazuma; u pogledu tih država primenjivaće se član 30, stav 4, tačka b).
5. Svaka država koja postaje strana ugovornica ugovora posle stupanja na snagu sporazuma o izmenama ili dopunama, smatra se, ukoliko nije bila izrazila drugačiju nameru:
 - a) stranom ugovornicom tako izmenjenog ili dopunjenog ugovora; i
 - b) stranom ugovornicom neizmenjenog ugovora u odnosu prema bilo kojoj strani ugovornici ugovora koja nije vezana sporazumom o njegovoj izmeni ili dopuni.

Član 41. – Sporazumi čiji je predmet izmena mnogostranih ugovora u odnosima samo između izuzetnih strana ugovornica

1. Dve ili više strana ugovornica jednog mnogostranog ugovora mogu zaključiti sporazum radi izmene ugovora samo u njihovim međusobnim odnosima:
 - a) ako je mogućnost jedne takve izmene predviđena ugovorom; ili
 - b) ako izmena u pitanju nije zabranjena ugovorom, pod uslovom:
 - i) da ona ne nanosi drugim stranama ugovornicama štetu u uživa nju prava koja im po ugovoru pripadaju ili izvršavanju njihovih obaveza; i

- ii) da se ne odnosi na odredbu čije je ukidanje nespojivo sa uspešnim ostvarenjem cilja i predmeta ugovora uzetog u celini.
2. Ukoliko se, u slučaju predviđenom u tački a) stava 1. ugovorom drukčije ne predviđa, strane ugovornice u pitanju će obavestiti druge strane ugovornice o svojoj nameri da zaključe sporazum i o izmenama koje ovaj unosi u ugovor.

DEO V NIŠTAVOST, OKONČANJE I OBUSTAVA PRIMENE UGOVORA

Odeljak I – OPŠTE ODREDBE

Član 42. – Punovažnost i ostajanje na snazi ugovora

1. Punovažnost ugovora ili pristanka države na obvezivanje ugovorom može se osporavati samo putem primene ove Konvencije.
2. Do okončanja ugovora, njegovog otkazivanja ili povlačenja jedne strane ugovornice može doći samo na osnovu primene ugovornih odredaba ili ove Konvencije. Isto pravilo važi i za obustavu primene ugovora.

Član 43. – Obaveze koje nameće međunarodno pravo nezavisno od ugovora

Ništavost, okončanje ili otkazivanje ugovora, povlačenje jedne strane ugovornice iz ugovora ili obustava primene ugovora, ukoliko proističu iz primene ove Konvencije ili ugovornih odredaba, neće ni na koji način uticati na dužnost bilo države da izvrši ma koju obavezu sadržanu u ugovoru kojoj ona podleže na osnovu međunarodnog prava nezavisno od pomenutog ugovora.

Član 44. – Deljivost ugovornih odredaba

1. Pravo jedne strane ugovornice predviđeno nekim ugovorom ili koje proizlazi iz člana 56, da ugovor otkáže, da se iz njega povuče ili da obustavi njegovu primenu može se vršiti samo u pogledu celokupnog ugovora, ukoliko ovaj poslednji o tome drugačije ne predviđa ili ukoliko se strane ugovornice nisu o tome drugačije sporazumele.
2. Na razlog ništavosti ili prestanka ugovora, povlačenja jedne strane ugovornice ili obustave primene ugovora, koji je priznat prema odredbama ove Konvencije, moguće je pozivati se samo u pogledu celokupnog ugovora, izuzev ako se radi o uslovima predviđenim u sledećim stavovima ili u članu 60.
3. Ako se razlog u pitanju odnosi samo na izvesne određene odredbe, onda se na njega može pozivati samo u pogledu ovih odredaba:
 - a) kad je u pogledu izvršenja ove odredbe moguće odvojiti od ostalog dela ugovora;
 - b) kad proizlazi iz ugovora ili je na drugi način ustanovljeno da prihvatanje odredaba u pitanju nije za drugu stranu ugovornicu ili druge strane

ugovornice u tom ugovoru predstavljalo bitnu osnovu za pristanak na obvezivanje ugovorom u celini; i

- c) kad nije nepravično da se nastavi sa izvršavanjem preostalog dela ugovora.
4. U slučajevima koji potpadaju pod članove 49. i 50, država koja ima pravo da se poziva na prevaru ili podmičivanje može to činiti bilo u pogledu celokupnog ugovora bilo, u slučajevima na koje se odnosi stav 3, samo u pogledu izvesnih određenih odredaba.
 5. U slučajevima koji su predviđeni u članovima 51, 52. i 53. odvajanje odredaba ugovora nije dozvoljeno.

Član 45. – Gubitak prava pozivanja na razlog ništavosti ugovora ili na pobude za njegovo okončavanje, povlačenje iz njega ili obustavljanje njegove primene

Država se ne može više pozivati na razlog ništavosti ugovora ili na pobude za njegovo okončanje, povlačenje iz njega ili obustave njegove primene na osnovu članova 46, do 50. ili članova 60. i 62. ako je ta država, pošto je bila upoznata s činjenicama:

- a) izričito prihvatila da je ugovor punovažan, ili da ostaje na snazi, ili da se i dalje primenjuje, već prema tome kakav je slučaj; ili
- b) ako se mora smatrati, na osnovu njenog ponašanja, da se prećutno saglasila, već prema tome kakav je slučaj, sa pravovaljanošću ugovora ili sa njegovim održavanjem na snazi ili daljom primenom.

Odeljak II – NIŠTAVOST UGOVORA

Član 46. – Propisi unutrašnjeg prava o nadležnosti za zaključenje ugovora

1. Činjenica da je pristanak države na obvezivanje ugovorom bio izražen povredom nekog propisa njenog unutrašnjeg prava o nadležnosti za zaključenje ugovora ne može se isticati odstrane te države kao razlog za ništavost njenog pristanka, ukoliko ova povreda nije bila očevidna i ne odnosi se na pravilo njenog unutrašnjeg prava od osnovnog značaja.
2. Povreda je očevidna ako je objektivno očigledna za svaku državu koja se u tom pitanju ponaša shodno uobičajenoj praksi i savesnosti.

Član 47. – Posebna ograničenja ovlašćenja za izražavanje pristanka države

Ako je ovlašćenje predstavnika da izrazi pristanak države na obvezivanje određenim ugovorom sačinjavalo predmet posebnog ograničenja, činjenica da ovaj predstavnik nije vodio računa o njemu ne može se isticati kao razlog za ništavost pristanka koji je on izrazio, ukoliko ograničenje nije bilo saopšteno drugim državama koje su u pregovorima učestvovala pre nego što je izražen ovaj pristanak.

Član 48. – Zabluda

1. Država se može pozivati na zabludu u ugovoru radi poništenja njenog pristanka na obvezivanje ugovorom ako se zabluda odnosi na činjenicu ili situaciju za koju je ta država pretpostavljala da postoji u momentu kada je ugovor bio zaključen i koja je sačinjavala suštinski osnov pristanka ove države na obvezivanje ugovorom.
2. Stav 1. se neće primenjivati ako je pomenuta država svojim ponašanjem doprinela ovoj zabludi ili kada su okolnosti bile takve da je ona morala biti upozorena na mogućnost zablude.
3. Zabluda koja se tiče samo sastavljanja teksta jednog ugovora ne utiče na njegovu pravovaljanost; u tom slučaju primeniće se član 79.

Član 49. – Prevara

Ako je jedna država navedena na zaključenje ugovora prevarnim ponašanjem druge države koja je učestvovala u pregovorima, ona se može pozvati na prevaru radi poništenja njenog pristanka na obvezivanje ugovorom.

Član 50. – Podmićivanje predstavnika države

Ako je pristanak jedne države na obvezivanje ugovorom bio postignut putem podmićivanja njenog predstavnika neposrednom ili posrednom radnjom druge države koja je učestvovala u pregovorima, država se može pozvati na to podmićivanje radi poništenja njenog pristanka na obvezivanje ugovorom.

Član 51. – Prinuda izvršena nad predstavnikom države

Izražavanje pristanka države na obvezivanje ugovorom postignuto prinudom izvršenom nad njenim predstavnikom putem činjenja ili pretnji uperenih protiv njega lišeno je svakog pravnog dejstva.

Član 52. – Prinuda izvršena nad državom pretnjom silom ili upotrebom sile

Ništav je svaki ugovor čije je zaključenje bilo postignuto pretnjom silom ili upotrebom sile uz povredu načela međunarodnog prava uvršćenih u Povelju Ujedinjenih nacija.

Član 53. – Ugovori suprotni prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava (jus cogens)

Ništav je svaki ugovor koji je u vreme zaključenja u suprotnosti s nekom prinudnom normom opšteg međunarodnog prava. Za svrhe ove Konvencije prinudna Norma opšteg međunarodnog prava je norma prihvaćena i priznata od strane celokupne međunarodne zajednice država kao norma od koje nije dozvoljeno nikakvo odstupanje i koja može biti izmenjena samo jednom novom normom opšteg međunarodnog prava koja ima isto svojstvo.

Odeljak III – OKONČANJE UGOVORA I OBUSTAVA NJIHOVE PRIMENE

Član 54. – Okončanje ugovora ili povlačenje na osnovu ugovornih odredaba ili saglasnošću strana ugovornica

Do okončanja ugovora ili povlačenja jedne strane ugovornice može doći:

- a) shodno ugovornim odredbama; ili
- b) u svako doba saglasnošću svih strana ugovornica nakon savetovanja sa drugim državama ugovornicama.

Član 55. – Smanjenje strana ugovornica jednog mnogostranog ugovora ispod broja neophodnog za njegovo stupanje na snagu

Ukoliko ugovorom nije drugačije predviđeno jedan mnogostrani ugovor ne prestaje samo zbog toga što je broj strana ugovornica spao ispod broja neophodnog ovo stupanje na snagu.

Član 56. – Otkazivanje ili povlačenje u slučaju kad ugovor ne sadrži odredbe o okončanju, otkazivanju ili povlačenju

1. Ugovor koji ne sadrži odredbe o svom okončanju i ne predviđa da se može otkazati ili se iz njega povući ne može biti predmet otkazivanja ili povlačenja, sem:
 - a) ako je ustanovljeno da je namera strana ugovornica bila da dozvole mogućnost otkazivanja ili povlačenja; ili
 - b) ako bi pravo na otkazivanje ili povlačenje moglo biti izvedeno iz prirode ugovora.
2. Strana ugovornica mora saopštiti bar dvanaest meseci unapred svoju nameru da ugovor otkáže ili da se iz njega povuče shodno odredbama stava 1.

Član 57 – Obustava primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili saglasnošću strana ugovornica

Primena ugovora u pogledu svih strana ugovornica ili jedne određene strane ugovornice može biti obustavljena:

- a) saobrazno ugovornim odredbama; ili
- b) u svako doba saglasnošću svih strana ugovornica nakon savetovanja s drugim državama ugovornicama.

Član 58. – Obustava primene mnogostranog ugovora sporazumom samo između nekih strana ugovornica

1. Dve ili više strana ugovornica jednog mnogostranog ugovora mogu zaključiti sporazum koji ima za predmet obustavu primene ugovornih odredaba, privremeno i samo između njih:

- a) ako je mogućnost takve obustave predviđena ugovorom; ili
 - b) ako obustava u pitanju nije ugovorom zabranjena, pod uslovom da ona:
 - i) nije na uštrb uživanja prava drugih strana ugovornica, koja one imaju po ugovoru, niti na izvršenje njihovih obaveza, i
 - ii) nije nespojiva s predmetom i ciljem ugovora.
- 2) Ukoliko se, u slučaju predviđenom u tački a) stava 1, ugovorom drugačije ne predviđa, strane ugovornice u pitanju moraju saopštiti drugim stranama ugovornicama svoju nameru da zaključe sporazum, kao i odredbe ugovora čiju primenu nameravaju da obustave.

Član 59. – Okončanje ugovora ili obustava njegove primene koji nastaju usled zaključenja naknadnog ugovora

1. Smatraće se da je ugovor prestao da važi kada sve strane ugovornice tog ugovora zaključe naknadno ugovor koji se odnosi na isti predmet, i:
- a) ako iz poznijeg ugovora proizlazi ili je na drugi način ustanovljeno da prema nameri strana ugovornica pitanje treba da bude regulisano tim ugovorom; ili
 - b) ako su odredbe poznijeg ugovora nespojive sa odredbama ranijeg ugovora do te mere da je nemoguće istovremeno primeniti oba ugovora.
2. Smatra se da je raniji ugovor samo obustavljen ako iz poznijeg ugovora proizlazi ili ako je na drugi način ustanovljeno da je takva bila namera strana ugovornica.

Član 60. – Okončanje ugovora ili obustava njegove primene kao posledica njegovog kršenja

1. Bitna povreda dvostranog ugovora koju učini jedna strana ugovornica ovlašćuje drugu stranu ugovornicu da se pozove na povredu kao na razlog za okončavanje ugovora ili za obustavu njegove primene u celini ili delimično.
2. Bitna povreda mnogostranog ugovora koju učini jedna strana ugovornica ovlašćuje:
- a) druge strane ugovornice da, jednoglasnim sporazumom, obustave primenu ugovora u celosti ili delimično ili ga okončaju:
 - i) bilo u odnosima između sebe i države prekršioca;
 - ii) bilo između svih strana ugovornica.
 - b) stranu ugovornicu koja je povredom naročito pogođena da se pozove na ovu kao na razlog za obustavu primene ugovora u celosti ili delimično u odnosima između sebe i države prekršioca;
 - c) svaku drugu stranu ugovornicu, sem države prekršioca, da se pozove na povredu kao na razlog za obustavljanje primene ugovora u celosti ili delimično ukoliko se nje tiče, ako je ovaj ugovor takve prirode da bitna povreda njegovih odredaba od jedne strane ugovornice korenito menja

položaj svake strane ugovornice u pogledu daljeg izvršavanja njenih obaveza na osnovu ugovora.

3. Za svrhe ovog člana bitna povreda ugovora sastoji se u:
 - a) odbacivanju ugovora koje nije odobreno ovom Konvencijom; ili
 - b) povredi jedne odredbe bitne za ostvarenje predmeta ili cilja ugovora.
4. Prethodni stavovi su bez uštrba po ma koju odredbu u ugovoru koja se primenjuje u slučaju kršenja.
5. Stavovi 1. do 3. ne primenjuju se na odredbe koje se odnose na zaštitu ljudske ličnosti, sadržane u ugovorima humanitarne prirode, naročito na odredbe koje isključuju svaki oblik represalija u pogledu lica zaštićenih pomenutim ugovorima.

Član 61. – Naknadno nastala nemogućnost izvršenja ugovora

1. Strana ugovornica se može pozvati na nemogućnost izvršenja ugovora kao na razlog za njegovo okončanje ili za povlačenje iz njega ako ova nemogućnost proizlazi iz trajnog nestanka ili uništenja predmeta neophodnog za izvršenje ovog ugovora. Ako je nemogućnost privremena, na nju se može pozivati samo kao na povod za obustavu primene ugovora.
2. Nemogućnost izvršenja ne može biti isticana od jedne strane ugovornice kao razlog za okončanje ugovora, povlačenje iz njega ili za obustavu njegove primene ako je ova nemogućnost posledica kršenja od strane ugovornice koja se na nju poziva bilo obaveze iz ugovora bilo svake druge međunarodne obaveze prema ma kojoj strani ugovornici tog ugovora.

Član 62. – Bitna promena okolnosti

1. Bitna promena okolnosti koja je nastala u odnosu na one koje su postojale u vreme zaključenja ugovora, a koju strane ugovornice nisu predvidele, ne može biti isticana kao povod za okončanje ugovora ili za povlačenje, ukoliko:
 - a) postojanje ovih okolnosti ne sačinjava suštinsku osnovu saglasnosti strana ugovornica na obvezivanje ugovorom; i
 - b) ako ova promena nema za dejstvo korenito preinačenje obima obaveza koje još preostaju da se izvrše po ugovoru.
2. Bitna promena okolnosti ne može se isticati kao razlog za okončanje ugovora ili za povlačenje:
 - a) ako se radi o ugovoru kojim se uspostavlja granica; ili
 - b) ako je bitna promena rezultat kršenja, od strane ugovornice koja se na nju poziva bilo obaveze po ugovoru bilo svake druge međunarodne obaveze prema ma kojoj strani ugovornici tog ugovora.
3. Ako se, shodno prethodnim stavovima, strana ugovornica može da poziva na bitnu promenu okolnosti kao na razlog za okončanje ugovora ili za povlačenje

iz njega, ona se isto tako može na promenu pozvati samo radi obustavljanja primene ugovora.

Član 63. – Prekid diplomatskih ili konzularnih odnosa

Prekid diplomatskih ili konzularnih odnosa između strana ugovornica jednog ugovora je bez dejstva na pravne odnose koji su među njima uspostavljeni ugovorom, sem ukoliko je postojanje diplomatskih ili konzularnih odnosa nužno za primenu ugovora.

Član 64. – Nastanak nove prinudne norme opšteg međunarodnog prava (jus cogens)

Ako nastane nova prinudna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je suprotan ovoj normi postaje ništavan i prestaje.

Odeljak IV – POSTUPAK

Član 65. – Postupak koji se primenjuje u slučaju ništavosti ugovora, njegovog okončanja, povlačenja jedne strane ugovornice ili obustave primene ugovora

1. Strana ugovornica koja se, na osnovu odredaba ove Konvencije, poziva bilo na nedostatak njene saglasnosti za obvezivanje ugovorom bilo na razloge za osporavanje punovažnosti ugovora, njegovog okončanja, povlačenja iz njega ili obustave njegove primene mora svoj zahtev saopštiti drugim stranama ugovornicama. Saopštenje mora ukazati na mere koje se predlažu u odnosu na ugovor i njihovo obrazloženje.
2. Ako posle isteka određenog roka koji, sem u osobito hitnim slučajevima, ne može biti kraći od tri meseca računajući od prijema saopštenja, nijedna strana ugovornica ne stavi prigovor, strana ugovornica koja je učinila saopštenje može, u obliku predviđenom u članu 67, preduzeti mere koje je predložila.
3. Ako je, međutim, neka druga strana ugovornica uložila prigovor, strane ugovornice će morati potražiti rešenje na načine označene u članu 33. Povelje Ujedinjenih nacija.
4. Ništa u prethodnim stavovima ne dira u prava ili obaveze strana ugovornica koje proizlaze iz ma koje odredbe na snazi između njih koja se tiče rešavanja sporova.
5. Bez uštrba po član 45, činjenica da država nije uputila saopštenje prepisano u stavu 1. ne sprečava je da ovo saopštenje učini u odgovoru drugoj strani ugovornici koja zahteva izvršenje ugovora ili koja se poziva na njegovo kršenje.

Član 66. – Postupak sudskog rešavanja, arbitraže i mirenja

Ako u roku od dvanaest meseci od kada je prigovor bio uložen nije bilo moguće postići rešenje shodno stavu 3. člana 65, primeniće se sledeći postupak:

- a) svaka strana u sporu oko primene ili tumačenja članova 53. ili 64. može ga, putem pismenog zahteva, podneti Međunarodnom sudu pravde na odlučivanje, ukoliko strane ugovornice zajedničkim sporazumom ne odluče da spor podvrgnu arbitraži;
- b) svaka strana u sporu oko primene ili tumačenja bilo kog drugog člana iz V dela ove Konvencije može upotrebiti postupak bliže određen u prilogu uz Konvenciju, upućujući u tom cilju zahtev Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija.

Član 67. – Sredstva kojima se proglašava ništavost ugovora, njegovo okončanje, povlačenje ili obustava primene ugovora

1. Saopštenje predviđeno ti stavu 1. člana 65. mora biti pismeno.
2. Svaki akt kojim se proglašava ništavost ugovora, njegovo okončanje, povlačenje ili obustava primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili stavova 2. ili 3. člana 65. mora biti u obliku pismena koje se dostavlja drugim stranama ugovornicama. Ako pismeno nije potpisano od šefa države, šefa vlade ili ministra spoljnih poslova, predstavnik države koji čini saopštenje može biti pozvan da pokaže svoje punomoćje.

Član 68. – Opozivanje saopštenja i pismena predviđenih članovima 65. i 67.

Saopštenje ili pismeno predviđeni u članovima 65. i 67. mogu biti opozvani u svako doba pre nego što budu stupili u dejstvo.

Odeljak V – POSLEDICE NIŠTAVOSTI, OKONČANJA ILI OBUSTAVE PRIMENE UGOVORA

Član 69. – Posledice ništavosti ugovora

1. Ugovor čija je nepunovažnost ustanovljena na osnovu ove Konvencije je ništav. Odredbe ništavog ugovora nemaju pravnu snagu.
2. Ako su ipak bile izvršene radnje na osnovu takvog ugovora:
 - a) svaka strana ugovornica može zahtevati od druge strane ugovornice da u njihovim međusobnim odnosima uspostave ukoliko je moguće stanje koje bi postojalo da ove radnje nisu bile izvršene;
 - b) radnje izvršene savesno pre nego što je ništavost bila istaknuta ne postaju nezakonite zbog same činjenice ništavosti ugovora.

3. Stav 2. se neće primenjivati u slučajevima koji spadaju pod članove 49, 50, 51. ili 52. prema strani ugovornici kojoj se mogu pripisati prevara, delo podmičivanja ili prinuda.
4. U slučajevima kada je saglasnost određene države na obvezivanje mnogostranim ugovorom nevažeća, prethodna pravila primenjuju se u odnosima između pomenute države i strana ugovornica toga ugovora.

Član 70. – Posledice okončanja ugovora

1. Ukoliko se ugovorom drugačije ne predviđa, ili se strane ugovornice nisu drugačije o tome sporazumele, činjenica da je ugovor okončan na osnovu njegovih odredaba ili u skladu sa ovom Konvencijom:
 - a) oslobađa strane ugovornice bilo kakve obaveze da nastave s izvršavanjem ugovora;
 - b) ne dira u bilo koje pravo, obavezu ili pravno stanje strana ugovornica, koji su stvoreni izvršavanjem ugovora pre nego što je okončan.
2. Kad država otkáže mnogo strani ugovor ili se iz njega povuče, stav 1. će se primeniti u odnosima između te države i svake druge strane ugovornice toga ugovora počev od dana kada su otkaz ili povlačenje stupili u dejstvo.

Član 71. – Posledice ništavosti ugovora koji je suprotan prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava

1. U slučaju ništavosti ugovora na osnovu člana 53. strane ugovornice su dužne:
 - a) da otklone, ukoliko je moguće, posledice svakog čina izvršenog na osnovu neke odredbe koja je suprotna prinudnoj normi opšteg međunarodnog prava; i
 - b) da svoje uzajamne odnose dovedu u sklad sa prinudnom normom opšteg međunarodnog prava.
2. U slučaju kad jedan ugovor postane ništav i prestane na osnovu člana 64, okončanje ugovora:
 - a) oslobađa strane ugovornice obaveze da nastave sa izvršavanjem ugovora;
 - b) ne dira ni u kakvo pravo, obavezu ili pravno stanje strana ugovornica koji su nastali izvršavanjem ugovora pre njegovog okončanja. Međutim, ta prava, obaveze ili stanja mogu i dalje opstati samo u onoj meri u kojoj njihovo očuvanje nije samo po sebi u suprotnosti sa novom prinudnom normom opšteg međunarodnog prava.

Član 72. – Posledice obustave primene ugovora

1. Ukoliko se ugovorom drugačije ne predviđa ili ukoliko se strane ugovornice nisu o tome drugačije sporazumele, obustava primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili saobrazno ovoj Konvenciji:

- a) oslobađa strane ugovornice između kojih je primena ugovora obustavljena obaveze da izvršavaju ugovor u njihovim uzajamnim odnosima za vreme obustave;
 - b) s druge strane ne dira u pravne odnose uspostavljene ugovorom između strana ugovornica.
2. Za vreme obustave, strane ugovornice se moraju uzdržati od svakog čina kojim se teži da spreči nastavljanje primene ugovora.

DEO VI RAZNE ODREDBE

Član 73.– Slučaj sukcesije država, odgovornosti države ili izbijanja neprijateljstava

Odredbe ove Konvencije su bez uštrba po bilo koje pitanje koje bi se moglo postaviti u pogledu ugovora usled sukcesije država ili zbog međunarodne odgovornosti države ili izbijanja neprijateljstava između država.

Član 74.– Diplomatski i konzularni odnosi i zaključenje ugovora

Prekid diplomatskih ili konzularnih odnosa ili odsustvo takvih odnosa između više država ne sprečava zaključenje ugovora između pomenutih država. Zaključenje jednog ugovora samo po sebi nema dejstva u pogledu diplomatskih ili konzularnih odnosa.

Član 75. – Slučaj države agresora

Odredbe ove Konvencije su bez uštrba po obaveze koje mogu nastati u vezi sa ugovorom za državu agresora kao posledica mera preduzetih shodno Povelji Ujedinjenih nacija povodom agresije koju je ova država počinila.

DEO VII DEPOZITARI, SAOPŠTENJA, ISPRAVKE I REGISTROVANJE

Član 76. – Depozitari ugovora

1. Određivanje depozitara ugovora može biti izvršeno od strane država učesnica u pregovorima, bilo u samom ugovoru bilo na neki drugi način. Depozitar može biti jedna ili više država, neka međunarodna organizacija ili glavni administrativni službenik takve organizacije.
2. Dužnosti depozitara ugovora imaju međunarodno obeležje i depozitar je dužan da dela nepristrasno u vršenju svojih dužnosti. Posebno, činjenica da ugovor nije stupio na snagu između izvesnih strana ugovornica ili da se pojavilo

razmimoilaženje između jedne države i depozitara u pogledu vršenja dužnosti ovog poslednjeg ne može uticati na ovu obavezu.

Član 77. – Dužnosti depozitara

1. Ukoliko se ugovorom drugačije ne predviđa ili ukoliko se države ugovornice o tome nisu drugačije sporazumele, dužnosti depozitara obuhvataju naročito:
 - a) obezbeđenje čuvanja izvornog teksta ugovora i svih punomoćja koja mu budu predata;
 - b) pripremanje overenih prepisa izvornog teksta i svih ostalih tekstova ugovora na drugim jezicima koji mogu biti traženi po ugovoru, i njihovo dostavljanje stranama ugovornicama tog ugovora i državama koje imaju pravo da to postanu;
 - c) primanje svih potpisa ugovora, primanje i čuvanje svih pismena, saopštenja i dostava koji se odnose na ugovor;
 - d) ispitivanje da li su potpis, pismo, dostava ili saopštenje koji se odnose na ugovor u valjanom i propisnom, obliku i, prema potrebi, skretanje pažnje na to državi o u pitanju;
 - e) obaveštavanje strana ugovornica toga ugovora i država koje imaju pravo da to postanu o radnjama, i saopštenjima i dostavljanjima koji se odnose na ugovor;
 - f) obaveštavanje država koje poseduju svojstvo da postanu strane ugovornice o datumu kada je bio primljen ili deponovan dovoljan broj potpisa ili pismena o ratifikaciji, prihvatanju, odobravanju ili pristupanju, potreban za stupanje ugovora na snagu;
 - g) registrovanje ugovora kod Sekretarijata Ujedinjenih nacija;
 - h) obavljanje dužnosti posebno označenih u drugim odredbama ove Konvencije.
2. Kad se pojavi neslaganje između države i depozitara po pitanju ispunjavanja dužnosti ovog poslednjeg, depozitar će na to skrenuti pažnju državama potpisnicama i državama ugovornicama ili, ako je potrebno, nadležnom organu međunarodne organizacije u pitanju.

Član 78. – Obaveštenja i saopštenja

Sem u slučaju kada se u ugovoru ili ovoj Konvenciji drugačije predviđa, saopštenje koje treba da učini ma koja država na osnovu ove Konvencije:

- a) biće predato, ako nema depozitara, neposredno državama kojima je namenjeno ili, ako postoji depozitar, ovom poslednjem;
- b) smatraće se da je izvršeno od strane države u pitanju samo po prijemu od strane države kojoj je bilo predato ili, već prema slučaju od strane depozitara;
- c) smatraće se, ako je predato depozitaru, da je primljeno od države kojoj je namenjeno samo kada ova primi obaveštenje od depozitara, predviđeno u tački e) stava 1. člana 77.

Član 79. – Ispravke u tekstovima ili u overenim prepisima ugovora

1. Ako se posle autentifikacije teksta o ugovora države potpisnice i države ugovornice zajednički saglase da tekst sadrži greške, pristupiće se ispravci grešaka niže nabrojanim sredstvima, ukoliko pomenute države nisu odlučile o nekom drugom načinu ispravke:
 - a) ispravkom teksta u odgovarajućem smislu i parafiranjem ispravke od strane uredno ovlašćenih predstavnika;
 - b) sastavljanjem pismena ili razmenom pismena u kojima se nalazi zabeležena ispravka za koju je dogovoreno da se unese u tekst;
 - c) uspostavljanjem ispravljenog teksta celokupnog ugovora o prema postupku koji je upotrebljen za izvorni tekst.
2. Kad se radi o ugovoru za koji postoji depozitar, ovaj saopštava državama potpisnicama i državama ugovornicama grešku i predlog za njeno ispravljanje i određuje pogodan rok u kome se mogu činiti prigovori na predloženu ispravku. Ako do proteka roka:
 - a) nikakav prigovor nije učinjen, depozitar će izvršiti i parafirati ispravku u tekstu, sačiniti zapisnik o ispravljanju teksta i njegov prepis dostaviti stranama ugovornica ma toga ugovora i državama koje imaju pravo da to postanu; .
 - b) prigovor bude učinjen, depozitar će dostaviti prigovor državama potpisnicama i državama ugovornicama.
3. Pravila navedena u stavovima 1. i 2. primenjivaće se takođe i kada je tekst bio autentifikovan na dva ili više jezika, pa se pojavi nedostatak usaglašenosti koji, po sporazumu država potpisnica i država ugovornica, treba da bude ispravljen.
4. Ispravljeni tekst zamenjuje *ab initio* tekst koji je pogrešan, ukoliko države potpisnice i države ugovornice drugačije o tome ne odluče.
5. Ispravka teksta ugovora koji je bio registrovan saopštiće se Sekretarijatu Ujedinjenih nacija.
6. Kad se otkrije greška u overenom prepisu ugovora, depozitar sačinjava zapisnik o ispravci i njegov prepis dostavlja državama potpisnicama i državama ugovornicama.

Član 80. – Registrovanje i objavljivanje ugovora

1. Posle stupanja na snagu ugovori se dostavljaju Sekretarijatu Ujedinjenih nacija u cilju registrovanja ili zavođenja i upisivanja u listu, već prema slučaju, kao i radi objavljivanja.
2. Imenovanje depozitara predstavlja za njega ovlašćenje da vrši radnje navedene u prethodnom stavu.

DEO VIII ZAVRŠNE ODREDBE

Član 81. – Potpisivanje

Ova Konvencija biće otvorena za potpisivanje svima državama članicama Ujedinjenih nacija ili članovima specijalizovanih ustanova ili Međunarodne agencije za atomsku energiju, kao i svakoj državi koja je članica Statuta Međunarodnog suda pravde i svakoj drugoj državi koju Generalna skupština Ujedinjenih nacija pozove da postane strana ugovornica Konvencije, na sledeći način: do 30. novembra 1969. u Saveznom ministarstvu spoljnih poslova Republike Austrije, a zatim do 30. aprila 1970. u sedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku.

Član 82. – Ratifikacija

Ova Konvencija podleže ratifikaciji. Pismena o ratifikaciji biće deponovana kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 83.– Pristupanje

Ova Konvencija ostaće otvorena za pristupanje svakoj državi koja pripada jednoj od kategorija navedenih u članu 81. Pismena o pristupanju biće deponovana kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 84. – Stupanje na snagu

1. Ova Konvencija stupiće na snagu tridesetog dana posle deponovanja tridesetpetog pismena o ratifikaciji ili pristupanju.
2. Za svaku od država koje ratifikuju Konvenciju ili joj pristupaju posle deponovanja tridesetpetog pismena o ratifikaciji ili pristupanju, Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana pošto ova država deponuje svoje pismeno o ratifikaciji ili pristupanju.

Član 85.– Verodostojni tekstovi

Original ove Konvencije, čiji su engleski, kineski, španski, francuski i ruski tekst podjednako verodostojni, biće deponovan kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

U potvrdu čega su dole potpisani punomoćnici, uredno ovlašćeni od svojih vlada, potpisali ovu Konvenciju.²

Sačinjeno u Beču, dvadesettrećeg maja hiljadudevetstotinašezdesetdevete.

2 Sledeće zemlje su potpisale Konvenciju na dan 23. maja 1969: Avganistan, Republika Argentina, Barbados, Bolivija, Brazil, Kambodža, Čile, Kolumbija, Kongo (Brazavil), Kostarika, Ekvador, Finska, Gana, Gvatemala, Gijana, Honduras, Iran, Jamajka, Kenija, Liberija, Madagaskar, Meksiko, Maroko, Nepal, Nigerija, Peru, Filipini, Sudan, Trinidad i Tobago, Urugvaj, Jugoslavija i Zambija.

PRILOG

1. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija sačinice i čuvaće listu izmiritelja sastavljenu od osposobljenih pravnika. U tom cilju svaka država članica Ujedinjenih nacija ili strana ugovornica ove Konvencije bići pozvana da imenuje dva izmiritelja te će imena tako određenih lica sačinjavati listu. Imenovanje izmiritelja, uključujući tu i one koji su imenovani da popune upražnjeno mesto, vrši se za vreme od pet godina i može se obnoviti. Po isteku vremena za koje su bili naimenovani, Izmiritelji će nastaviti da vrše svoje dužnosti za koje budu bili izabrani shodno sledećem stavu:
2. Kad Generalnom sekretaru bude podnet zahtev shodno članu 66, Generalni sekretar će izneti spor pred komisiju za izmirenje sastavljenu na sledeći način:
Država ili države koje čine jednu od strana u sporu imenovaće:
 - a) jednog izmiritelja državljanina te države ili jedne od tih država, koji može a ne mora biti izabran sa liste navedene u stavu 1; i
 - b) jednog izmiritelja koji nije državljanin te države ili jedne od tih država, koji se bira sa liste.

Država ili države koje čine drugu stranu u sporu imenovaće dva izmiritelja na isti način. Četiri izmiritelja koje su strane izabrale moraju biti imenovani u roku od šezdeset dana, računajući od dana kada Generalni sekretar primi zahtev.

U roku od šezdeset dana nakon imenovanja poslednjeg od njih, četiri izmiritelja imenuju petog, izabranog sa liste, koji će biti predsednik.

Ako imenovanje predsednika ili ma koga od ostalih izmiritelja ne usledi u napred predviđenom roku za ovo naimenovanje, ono će biti obavljeno od strane Generalnog sekretara u roku od šezdeset dana od isteka ovog roka. Generalni sekretar može imenovati kao predsednika bilo lice upisano u listu bilo jednog člana Komisije za međunarodno pravo. Ma koji od rokova u kojima naimenovanje treba da se obavi, može se produžiti sporazumom strana u sporu.

Svako upražnjeno mesto treba da bude popunjeno na način koji je propisan za prvobitno imenovanje.

3. Komisija za izmirenje utvrđuje sama svoj postupak. Komisija, s pristankom strana u sporu, može pozvati svaku stranu ugovornicu da joj usmeno ili pismeno podnose svoje gledište. Odluke i preporuke Komisije usvajaju se većinom glasova njenih pet članova.
4. Komisija može skrenuti pažnju stranama u sporu na svaku meru podobnu da olakša prijateljsko rešenje.
5. Komisija saslušava strane ugovornice, ispituje zahteve i primedbe i daje predloge stranama ugovornicama u cilju da im pomogne da postignu prijateljsko rešenje spora.
6. Komisija će sačiniti izveštaj u roku od dvanaest meseci po svom obrazovanju. Njen izveštaj biće deponovan kod Generalnog sekretara i dostavljen stranama u sporu. Izveštaj Komisije, uključujući tu i svaki zaključak koji se u njemu nalazi o činjenicama ili o pravnim pitanjima, ne obavezuje strane ugovornice i ne predstavlja ništa drugo do iznošenje preporuka podnetih na proučavanje stranama u cilju da se olakša prijateljsko rešenje spora.

7. Generalni sekretar će pružiti Komisiji pomoć i olakšice koje joj mogu biti potrebne. Troškove Komisije snosi Organizacija Ujedinjenih nacija.

II – ZAVRŠNI AKT KONFERENCIJE UJEDINJENIH NACIJA O UGOVORNOM PRAVU

1. Prvo zasedanje Konferencije Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu bilo je održano u Neue Hofburg, u Beču od 26. marta do 24. maja 1968. Drugo zasedanje Konferencije bilo je održano takođe u Neue Hofburg od 9. aprila do 22. maja 1969.
2. Sto tri države bile su predstavljene na prvom zasedanju Konferencije, a sto deset država na drugom zasedanju, kao što sledi:

Avganistan, Alžir, Argentina, Australija, Austrija, Barbados (samo na drugom zasedanju) Belgija, Bolivija, Brazil, Bugarska, Burma (samo na drugom zasedanju), Bjeloruska Sovjetska Socijalistička Repunlika, Kambodža, Kamerun (samo na drugom zasedanju), Kanada, Centralnoafrička Republika, Cejlon, Čile, Kina, Kolumbija, Kongo (Brazavil), Kongo (Demokratska Republika), Kostarika, Kuba, Kipar, Čehoslovačka, Dahomej, Danska, Dominikanska Republika, Ekvador, El Salvador (samo na drugom zasedanju), Etiopija, Savezna Republika Nemačka, Finska, Francuska, Gabon, Gana, Grčka, Gvatemala, Gvineja (samo na prvom zasedanju), Gijana, Sveta Stolica, Honduras, Mađarska, Island (samo na drugom zasedanju), Indija, Indonezija, Iran, Irak, Izrael, Italija, Obala Slonovače, Jamajka, Japan, Kenija, Kuvajt, Liban, Lesoto (samo na drugom zasedanju), Liberija, Libija (samo na drugom zasedanju), Lihtenštajn, Luksemburg (samo na drugom zasedanju), Madagaskar, Malezija, Mali (samo na drugom zasedanju), Malta (samo na drugom zasedanju), Mauritanija (samo na drugom zasedanju), Mauricijus, Meksiko, Monako, Mongolija, Maroko, Nepal, Holandija, Novi Zeland, Nigerija, Norveška, Pakistan, Panama (samo na drugom zasedanju), Peru, Filipini, Poljska, Portugalija, Republika Koreja, Republika Vijetnam, Rumunija, San Marino, Saudijska Arabija, Senegal, Siera Leone, Singapur, Somalija (samo na prvom zasedanju), Južna Afrika, Španija, Sudan (samo na drugom zasedanju), Švedska, Švajcarska, Sirija, Tajland, Trinidad i Tobago, Tunis, Turska, Uganda (samo na drugom zasedanju), Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika, Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, Ujedinjena Arapska Republika, Ujedinjena Kraljevina Velika Britanija i Severna Irska, Ujedinjena Republika Tanzanija, Sjedinjene Američke Države, Urugvaj, Venecuela, Jemen (samo na prvom zasedanju), Jugoslavija i Zambija.

3. Generalna skupština pozvala je specijalizovane ustanove i zainteresovane međuvladine organizacije da pošalju posmatrače na Konferenciju.
4. Konferencija je izabrala g. Roberta *Ago-a* (Italija) za predsednika.
5. Konferencija je izabrala za potpredsednike predstavnike sledećih država: Avganistana, Alžira, Austrije, Čilea, Kine, Etiopije, Finske, Francuske, Gvatemale (za 1969), Gvineje, Mađarske, Indije, Meksika, Perua, Filipina, Rumunije, Siera Leone, Španije (za 1968), Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Ujedinjene Arapske Republike, Ujedinjenog Kraljevstva Velike

Britanije i Sevele Irske, Sjedinjenih Američkih Država, Venecuele i Jugoslavije.

6. Ser Humphrey Waldock, specijalni izveštilac Komisije UN za međunarodno pravo o ugovornom pravu delao je kao stručni savetnik.

7. Konferencija je takođe usvojila sledeće deklaracije i rezolucije, koje su priložene ovom Završnom aktu:

- *Deklaraciju o zabrani vojne, političke ili ekonomske prinude pri zaključivanju ugovora,*
- *Deklaraciju o sveopštem učešću u Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu,*
- *Rezoluciju u vezi sa članom 1. Bečke konvencije o ugovornom pravu,*
- *Rezoluciju u vezi sa Deklaracijom o zabrani vojne, političke i ekonomske prinude pri zaključivanju ugovora,*
- *Rezoluciju u vezi sa članom 66. Bečke konvencije o ugovornom pravu i njenim Prilogom,*
- *Rezoluciju o zahvalnosti Komisiji za međunarodno pravo,*
- *Rezoluciju o zahvalnosti vladi i narodu Republike Austrije.*

U potvrdu čega su predstavnici potpisali ovaj Završni akt.

Sačinjeno u Beču dvadeset trećeg maja, hiljadudevetstinašezdesetdevete godine, u jednom jedinom primerku na engleskom, kineskom, francuskom, ruskom i španskom jeziku, od kojih je svaki tekst podjednako verodostojan. Jednoglasnom odlukom Konferencije original ovog Završnog akta biće deponovan u arhivi Saveznog ministarstva inostranih poslova Republike Austrije.

III – DEKLARACIJE I REZOLUCIJE USVOJENE NA KONFERENCIJI UJEDINJENIH NACIJA O UGOVORNOM PRAVU

DEKLARACIJA O ZABRANI VOJNE, POLITIČKE I EKONOMSKE PRINUDE PRI ZAKLJUČIVANJU UGOVORA

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

Podržavajući načelo da je svaki ugovor na snazi obavezan za njegove strane ugovornice i da ga one moraju savesno izvršavati,

Potvrđujući načelo suverene jednakosti država,

U uverenju da države moraju biti potpuno slobodne pri vršenju bilo kog čina koji se odnosi na zaključenje ugovora,

Žaleći činjenicu što su u prošlosti države pokatkad bile prisiljavane da zaključuju ugovore pod pritiskom ispoljenim u različitim oblicima od strane drugih država,

Želeći da obezbedi da se ubuduće ne vrši takav pritisak u bilo kom obliku od ma koje države u vezi sa zaključenjem ugovora,

- 1. Svećano osuđuje pretnju silom ili upotrebu pritiska u bilo kom obliku, vojnom, političkom ili ekonomskom, od ma koje države, u cilju prisiljavanja druge države da izvrši neku radnju u vezi sa zaključenjem ugovora, povredom načela suverene jednakosti država i slobodnog pristanka;*
- 2. Odlučuje da ova Deklaracija sačinjava deo Završnog akta Konferencije o ugovornom pravu.*

DEKLARACIJA O SVEOPŠTEM UČEŠĆU U BEČKOJ KONVENCIJI O UGOVORNOM PRAVU

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

U uverenju da mnogostrani ugovori koji se tiču kodifikacije i postepenog razvoja međunarodnog prava ili čiji su predmet i svrha od značaja za celokupnu međunarodnu zajednicu treba da budu otvoreni sveopštem učešću,

Uzimajući na znanje da članovi 81. i 83. Bečke konvencije o ugovornom pravu ovlašćuju Generalnu skupštinu da uputi posebne pozive državama koje nisu članovi Ujedinjenih nacija ili neke od specijalizovanih ustanova ili Međunarodne agencije za atomsku energiju ili nisu stranke Statuta Međunarodnog suda pravde da postanu strane ugovornice Konvencije,

- 1. Poziva Generalnu skupštinu da razmotri, na svom dvadeset i četvrtom zasedanju, pitanje upućivanja poziva kako bi se obezbedilo najšire moguće učešće u Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu;*
- 2. Izražava nadu da će države članice Organizacije Ujedinjenih nacija nastojati da se postigne cilj ove Deklaracije;*
- 3. Moli Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da ovu Deklaraciju stavi do znanja Generalnoj skupštini;*

4. *Odlučuje* da ova Deklaracija sačinjava deo Završnog akta Konferencije Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu.

REZOLUCIJA U VEZI SA ČLANOM 1. BEČKE KONVENCIJE O UGOVORNOM PRAVU

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

Podsećajući da je Generalna skupština Ujedinjenih nacija, rezolucijom 2166 (XXI), od 5. decembra 1966, uputila Konferenciji nacrt članova sadržan u poglavlju II izveštaja Komisije za međunarodno pravo o radu njenog osamnaestog zasedanja,

Uzimajući na znanje da se u nacrtu članova izrađenom od strane Komisije radi samo o ugovorima zaključenim između država,

Priznajući važnost pitanja ugovora zaključenih između država i međunarodnih organizacija, ili između dve ili više međunarodnih organizacija,

Svesna raznovrsnosti prakse međunarodnih organizacija u tom pogledu, i

Želeći da obezbedi da se široko iskustvo međunarodnih organizacija na tom polju upotrebi za najveću korist,

Preporučuje Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija da uputi Komisiji za međunarodno pravo na proučavanje, savetujući se s glavnim međunarodnim organizacijama, pitanje ugovora zaključenih između država i međunarodnih organizacija ili između dve ili više međunarodnih organizacija.

REZOLUCIJA U VEZI SA DEKLARACIJOM O ZABRANI VOJNE, POLITIČKE ILI EKONOMSKE PRINUDE PRI ZAKLJUČIVANJU UGOVORA

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

Usvojivši Deklaraciju o zabrani vojne, političke ili ekonomske prinude pri zaključivanju ugovora kao deo Završnog akta Konferencije,

1. *Moli* Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da Deklaraciju stavi do znanja svim državama članicama i drugim državama koje su učestvovala na Konferenciji, kao i glavnim organima Ujedinjenih nacija;
2. *Moli* države članice da s Deklaracijom upoznaju javnost i da je rasprostrane u najvećoj mogućoj meri.

REZOLUCIJA U VEZI SA ČLANOM 66. BEČKE KONVENCIJE O UGOVORNOM PRAVU I NJENIM PRILOGOM

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

Smatrajući da će prema odredbama stava 7., Priloga uz Bečku konvenciju o ugovornom pravu troškove svake komisije za izmirenje, koja bi mogla biti obrazovana u člana 66. Konvencije, snositi Ujedinjene nacije,

Moli Generalnu skupštinu Ujedinjenih nacija da uzme na znanje odobri stava 7, ovog Priloga.

ZAHVALNOST KOMISIJI ZA MEĐUNARODNO PRAVO

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

Usvojivši Bečku konvenciju o ugovornom pravu na osnovu nacрта članova koji je pripremila Komisija za međunarodno pravo,

Odlučuje da izrazi svoju duboku zahvalnost Komisiji za međunarodno pravo za njen veliki doprinos kodifikaciji i postepenom razvoju ugovornog prava.

ZAHVALNOST SAVEZNOJ VLADI I NARODU REPUBLIKE AUSTRIJE

Konferencija Ujedinjenih nacija o ugovornom pravu,

Usvojivši Bečku konvenciju o ugovornom pravu,

Izražava svoju duboku zahvalnost Saveznoj vladi i narodu Republike Austrije što su omogućili održavanje Konferencije u Beču, kao i za njihovo velikodušno gostoprimstvo i značajan doprinos uspešnom završetku rada Konferencije.

**BEČKA KONVENCIJA O PRAVU UGOVORA IZMEĐU DRŽAVA
I MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA ILI IZMEĐU MEĐUNARODNIH
ORGANIZACIJA, BEČ, (20. mart 1986)³**

Članice ove Konvencije,

Imajući u vidu osnovnu ulogu ugovora u istoriji međunarodnih odnosa,

Svesne konsensualnog karaktera ugovora i njihovog sve većeg značaja kao izvora međunarodnog prava,

*Konstatujući da su principi slobodnog pristanka, i dobre vere i pravila *pacta sunt servanda* univerzalno priznati,*

Potvrđujući da je potrebno jačati procese kodifikacije i progresivnog razvoja međunarodnog prava u celom svetu,

Uverene da kodifikacija i progresivni razvoj pravila koja se primenjuju na ugovore između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija predstavljaju sredstva za učvršćenje pravnog poretka, u međunarodnim odnosima i da služe ciljevima Ujedinjenih nacija,

Svesne principa međunarodnog prava unetih u Povelju Ujedinjenih nacija kao što su principi ravnopravnosti naroda i njihovog prava na samoopredeljenje, suverena jednakost i nezavisnosti svih država, nemešanja u unutrašnje stvari država, zabrana pretnje ili upotrebe sile, i univerzalno i efektivno poštovanje prava čoveka i osnovnih sloboda za sve,

Imajući u vidu odredbe Bečke konvencije od 1969. godine o ugovornom pravu,

Svesne povezanosti između ugovornog prava između država, s jedne strane, i prava ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija, s druge strane,

Uzimajući u obzir značaj ugovora između država i međunarodnih, organizacija između međunarodnih organizacija kao efikasnog sredstva za razvoj međunarodnih odnosa i stvaranje uslova za miroljubivu saradnju između naroda, bez obzira na njihove društvene i, ustavne sisteme,

Imajući u vidu poseban karakter ugovora, čije su članice međunarodne organizacije koje se kao subjekti međunarodnog prava razlikuju od država,

Ističući da međunarodne organizacije uživaju sposobnost zaključivanja ugovora, koja im je potrebna za vršenje njihovih funkcija i postizanje njihovih ciljeva,

3 Nezvanični prevod Konvencije u redakciji dr Tomislava Mitrovića, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, br. 1, str. 123-150.

Svesne da praksa međunarodnih organizacija pri zaključivanju ugovora sa državama ili između njih treba da bude u skladu sa njihovim konstitutivnim aktima,

Potvrđujući da nijedna Odredba ove Konvencije ne treba da bude tumačena tako da nanosi štetu *onim* odredbama o odnosima jedne međunarodne i organizacije i njenih članica, a koji su regulisani pravilima organizacije.

Potvrđujući takođe da sporovi u vezi sa ugovorima, kao i drugi međunarodni sporovi, treba da se rešavaju shodno Povelji Ujedinjenih nacija, miroljubivim sredstvima i u skladu sa principima pravde i međunarodnog prava.

Potvrđujući takođe da će pravila međunarodnog običajnog prava nastaviti da i dalje regulišu pitanja, koja se regulišu odredbama ove Konvencije,

Sporazumele su se o sledećem:

DEO I UVOD

Član 1. – Domašaj Konvencije

Ova Konvencija se primenjuje:

- a) na ugovore *između* jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija i
- b) na ugovore između međunarodnih organizacija.

Član 2.– Upotrebljeni izrazi

1. Za svrhu ove Konvencije izraz:

- a) „ugovor” označava međunarodnu sporazum koji je regulisan međunarodnim pravom i zaključen pismeno,
 - i) između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija; ili
 - ii) između međunarodnih organizacija, bilo da je taj sporazum sadržan u jednom instrumentu ili u dva ili više instrumenata međusobno povezanih, i bez obzira na njegov poseban naziv;
- b) „ratifikacija” označava međunarodni akt kojim država na međunarodnom planu daje svoj pristanak da bude vezana ugovorom;
- b bis) „akt formalne potvrde” označava međunarodni akt koji odgovara aktu ratifikacije od strane jedne države i kojim međunarodna organizacija daje na međunarodnom planu svoj pristanak da bude vezana ugovorom;
- b ter) „prihvatanje”, „odobranje” i „pristupanje” označavaju, zavisno od slučaja, međunarodni akt kojim država ili međunarodna organizacija daje na međunarodnom planu svoj pristanak da bude vezana ugovorom;
- c) „punomoćje” označava dokument koji je izdao nadležni organ jedne države ili nadležni organ jedne međunarodne organizacije, kojim se određuje jedno

ili više lica da predstavljaju državu ili organizaciju prilikom pregovora, usvajanja ili overavanja tekstova i nekog ugovora, da izraze pristanak države ili organizacije da bude vezana ugovorom ili da izvrše bilo koju drugu radnju u vezi s ugovorom;

- d) „rezerva” označava jednostranu izjavu bez obzira kako je sastavljena ili nazvana, koju daje država ili međunarodna organizacija prilikom potpisivanja ratifikacije, akta formalne potvrde, prihvatanja ili odobravanja ugovora ili prilikom pristupanja tom ugovoru, kojom ta država ili ta organizacija želi da isključi ili izmeni pravno dejstvo nekih odredaba ugovora u pogledu njihove primene na tu državu ili na tu organizaciju;
- e) „država koja je učestvovala u pregovorima” i „organizacija koja je učestvovala u pregovorima” označava:
- i) jednu državu
 - ii) jednu međunarodnu organizaciju, koja je učestvovala u izradi i u usvajanju teksta ugovora;
- f) „država ugovornica” i „organizacija ugovornica” označava:
- i) državu
 - ii) međunarodnu organizaciju koja je pristala da bude vezana ugovorom bilo da je ugovor stupio na snagu ili ne;
- g) „članica” označava državu ili međunarodnu organizaciju koja je pristala da bude vezana ugovorom i za koju je ugovor stupio na snagu;
- h) „treća država” i „treća organizacija” označava:
- i) državu
 - ii) međunarodnu organizaciju koja nije članica ugovora;
- i) „međunarodna organizacija” označava međuvladinu organizaciju,
- j) „pravila organizacije” posebno označava konstitutivne akte organizacije, odluke i rezolucije usvojene u skladu sa tim aktima i dobro utvrđenu praksu organizacije.
2. Odredbe par. 1. o upotrebljenim izrazima ove Konvencije neće ići na štetu upotrebe tih izraza i njihovog smisla, koji bi im se mogao dati u unutrašnjem pravu jedne države ili u pravilima jedne međunarodne organizacije.

Član 3. – Međunarodni sporazumi koji ne ulaze u okvir ove Konvencije

Činjenica da se ova Konvencija ne primenjuje

- i) ni na međunarodne sporazume u kojima su članice jedna ili više država, jedna ili više međunarodnih organizacija i jedan ili više subjekata međunarodnog prava, koji su drugačiji od države ili organizacije;
- ii) ni na međunarodne sporazume u kojima su članice jedne ili više međunarodnih organizacija i jedan ili više subjekata međunarodnog prava koji nisu države ili organizacije;

- iii) ni na međunarodne sporazume koji nisu sačinjeni u pismenom obliku između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija;
- iv) ni na međunarodne sporazume između subjekata međunarodnog prava koji su drugačiji od država ili međunarodnih organizacija, ne ide na štetu;
 - a) pravne vrednosti tih sporazuma;
 - b) primene na ove sporazume svih pravila izraženih u ovoj Konvenciji pod koja će potpadati u skladu sa međunarodnim pravom nezavisno od ove Konvencije;
 - c) primene ove Konvencije na odnose između država i međunarodnih organizacija ili na odnose između organizacija kada su ti odnosi regulisani međunarodnim sporazumima čije su isto tako članice drugi subjekti međunarodnog prava.

Član 4. – Nepovratno dejstvo ove Konvencije

Bez štete za primenu svih pravila izraženih u ovoj Konvenciji pod koja bi ugovori između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija potpadali u skladu sa međunarodnim pravom nezavisno od ove Konvencije, ona se primenjuje isključivo na takve ugovore zaključene posle stupanja na snagu ove Konvencije u odnosu na te države i te organizacije.

Član 5. – Konstitutivni ugovori međunarodnih organizacija i ugovori koji se usvoje u okviru međunarodne organizacije

Ova Konvencija se primenjuje na svaki ugovor između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija koji predstavlja konstitutivni akt jedne međunarodne organizacije i na svaki ugovor koji usvoji jedna međunarodna organizacija pod rezervom svakog važećeg pravila organizacije.

DEO II

ZAKLJUČIVANJE I STUPANJE NA SNAGU UGOVORA

Odeljak 1. – ZAKLJUČIVANJE UGOVORA

Član 6. – Sposobnost međunarodnih organizacija da zaključuju ugovore

Sposobnost međunarodne organizacije da zaključuje ugovore reguliše se pravilima te organizacije.

Član 7. – Punomoćja

1. Jedno lice se smatra predstavnikom države u cilju usvajanja ili overavanja teksta nekog ugovora ili izražavanja pristanka države da bude vezana ugovorom:

- a) ako podnese odgovarajuće punomoćje; ili
 - b) ako proizilazi iz prakse ili drugih okolnosti da je bila namera država i međunarodnih organizacija da to lice smatraju predstavnikom države u tom cilju bez podnošenja punomoćja.
2. Na osnovu svojih funkcija i bez obaveza podnošenja punomoćja smatraju se kao predstavnici svoje države:
- a) šefovi država, šefovi vlada i ministri inostranih poslova za sva akta koja se odnose na zaključenje ugovora između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija;
 - b) predstavnici akreditovani od strane država na nekoj međunarodnoj konferenciji u cilju usvajanja teksta nekog ugovora između država i međunarodnih organizacija;
 - c) predstavnici akreditovani od strane država pri nekoj međunarodnoj organizaciji ili nekom njenom organu za usvajanje teksta ugovora u okviru te organizacije ili tog organa;
 - d) šefovi stalnih mistija pri međunarodnoj organizaciji za usvajanje teksta ugovora između država imenovanja i te organizacije;
3. Jedno lice se smatra predstavnikom međunarodne organizacije za usvajanje ili overu teksta nekog ugovora ili za izražavanje saglasnosti te organizacije da bude vezana jednim ugovorom:
- a) ako podnese odgovarajuće ovlašćenje; ili
 - b) ako proizilazi iz okolnosti da postoji namera država i međunarodnih organizacija da se to lice smatra predstavnikom organizacije u tom cilju, u skladu sa pravilima te organizacije, bez podnošenja punomoćja.

Član 8. – Naknadna potvrda akta izvršenog-bez ovlašćenja

Akt, koji u vezi sa zaključenjem ugovora, izvrši lice koje se, na osnovu člana 7. ne može smatrati ovlašćenim da predstavlja državu ili međunarodnu organizaciju u tom cilju bez pravnog je dejstva, osim ako ga ta država ili ta organizacija kasnije ne potvrdi.

Član 9. – Usvajanje teksta

1. Usvajanje teksta ugovora vrši se uz pristanak svih država i svih međunarodnih organizacija ili, zavisno od slučaja svih organizacija koje su učestvovala u njegovoj izradi, osim u slučajevima predviđenim u par. 2.
2. Usvajanje teksta ugovora na nekoj međunarodnoj konferenciji vrši se u skladu sa procedurom koju su ugovorile učesnice te konferencije. Međutim, ako učesnice ne postignu dogovor o toj proceduri, usvajanje teksta vrši se dvotrećinskom većinom glasova učesnica koje su prisutne i koje glasaju, osim ako one ne odluče tom istom većinom da primene neko drugo pravilo.

Član 10. – Overavanje teksta

1. Da je jedan tekst „ugovora između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija verodostojan i konačan utvrđuje se:
 - a) prema postupku utvrđenom u ovom tekstu ili o kojem su se dogovorile države i organizacije koje su učestvovala u izradi, ugovora; ili
 - b) u nedostatku takve procedure potpisom, potpisom *ad referendum* ili parafiranjem predstavnika tih država i tih organizacija teksta ugovora ili završnog akta konferencije u koji je tekst unet.
2. Da je jedan tekst ugovora između međunarodnih organizacija verodostojan i konačan utvrđuje se:
 - a) prema proceduri utvrđenoj u tom tekstu ili o kojoj su se dogovorile organizacije koje su učestvovala u njoj izradi; ili
 - b) u nedostatku takve procedure, potpisom, potpisom *ad referendum* ili parafom predstavnika tih organizacija teksta ugovora ili završnog akta konferencije u koji je tekst unet.

Član 11. – Način izražavanja pristanka za obavezivanje ugovorom

1. Pristanak jedne države da bude vezana ugovorom može biti izražen potpisivanjem, razmenom instrumenata koji sačinjavaju ugovor, ratifikacijom, prihvatanjem, odobravanjem ili pristupanjem, ili na neki drugi dogovoreni način.
2. Pristanak jedne međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom može biti izražen potpisivanjem, razmenom instrumenata koji sačinjavaju ugovor, aktom formalne potvrde, prihvatanjem, odobravanjem, ili pristupanjem ili na svaki drugi dogovoreni način.

Član 12. – Izražavanje pristanka putem potpisivanja za obavezivanje ugovorom

1. Pristanak jedne države ili jedne međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom izražava se potpisom predstavnika te države ili te organizacije:
 - a) ako ugovor predviđa da će potpis imati to dejstvo;
 - b) ako se osim toga utvrdi da su se države i organizacije, ili, eventualno, organizacije koje su učestvovala na pregovorima dogovorile da će potpis imati to dejstvo; ili
 - c) ako namera države ili organizacije da obezbede to dejstvo potpišu proističe iz punomoćja njenog predstavnika ili je izražena u toku pregovora.
2. U smislu par. 1:
 - a) parafiranje, teksta važi kao i potpisivanje ako se utvrdi da su se države i organizacije ili, eventualno organizacije koje su učestvovala na pregovorima tako dogovorile;

- b) potpisivanje *ad referendum* ugovora od strane predstavnika jedne države ili jedne međunarodne organizacije, ako ova država ili ova organizacija to potvrdi, važi kao konačno potpisivanje ugovora.

Član 13. – Izražavanje pristanka za obavezivanje ugovorom putem razmene instrumenata koji čine ugovor

Pristanak država ili međunarodnih organizacija, da budu vezane ugovorom, koji čine međusobno razmenjeni instrumenti izražava se na ovaj način:

- a) ako instrumenti predviđaju da će njihova razmena imati to dejstvo; ili
- b) ako se na drugi način utvrdi da su se te države i te organizacije ili, zavisno od slučaja, te organizacije, dogovorile da će razmena instrumenata imati to dejstvo.

Član 14. – Izražavanje pristanka za obavezivanje ugovorom ratifikacijom, aktom formalne potvrde, prihvatanjem ili odobravanjem

1. Pristanak države da bude vezana ugovorom izražava se ratifikacijom
 - a) ako ugovor predviđa da se pristanak izrazi ratifikacijom;
 - b) ako je na drugi način utvrđeno da su se države i organizacije koje su učestvovalе u pregovorima dogovorile da je potrebna ratifikacija;
 - c) ako je predstavnik te države potpisao ugovor pod rezervom ratifikacije; ili,
 - d) ako namera te država da potpiše ugovor pod rezervom ratifikacije proizilazi iz punomoćja njenog predstavnika ili je izražena u toku pregovora.
2. Pristanak međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom izražava se aktom formalne potvrde
 - a) ako ugovor predviđa da se taj pristanak izražava aktom formalne potvrde;
 - b) ako je na drugi način utvrđeno da su se države ili organizacije ili zavisno od slučaja, organizacije koje su učestvovalе u pregovorima dogovorile da je potreban akt formalne potvrde;
 - c) ako je predstavnik te organizacije potpisao ugovor pod rezervom akta formalne potvrde; ili
 - d) ako namera te organizacije da potpiše, ugovor pod rezervom akta formalne potvrde proizilazi iz punomoćja njenog predstavnika ili je izražena u toku pregovora.
3. Pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom izražava se putem prihvatanja ili odobravanja u uslovima sličnim onima koji se primenjuju na ratifikaciju ili, zavisno od slučaja, na akt formalne potvrde.

Član 15. – Izražavanje pristanka za obavezivanje ugovorom pristupanjem

Pristanak jedne države ili jedne međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom izražava se pristupanjem

- a) ako ugovor predviđa da ovaj pristanak može ta država ili ta organizacija da izrazi pristupanjem;
- b) ako se na drugi način utvrdi da su se države i organizacije ili zavisno od slučaja, organizacije koje su učestvovala u pregovorima dogovorile da ta država ili ta organizacija može da izrazi pristanak pristupanjem; ili c) ako su se sve, članice docnije dogovorile da ta država ili ta organizacija može da izrazi ovaj pristanak pristupanjem.

Član 16. – Razmena ili deponovanje instrumenata o ratifikaciji, formalnoj potvrdi, prihvatanju, odobravanju ili pristupanju

1. Osim ako ugovorom nije drugačije određeno, instrumenti o ratifikaciji, aktu formalne, potvrde ili o prihvatanju odobravanju ili pristupanju utvrđuju pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija u trenutku
 - a) njihove razmene između država ugovornica i organizacija, ugovornica
 - b) njihovog deponovanja kod depozitara; ili
 - c) njihovog saopštavanja državama ugovornicama i organizacijama ugovornicama ili depozitaru, ako je tako dogovoreno.
2. Osim ako ugovorom nije drugačije određeno, instrumenti o aktu formalne potvrde, ili instrumenti o prihvatanju, odobravanju ili pristupanju utvrđuju pristanak međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom između međunarodnih organizacija u trenutku
 - a) njihove razmene između organizacija ugovornica
 - b) njihovog deponovanja kod depozitara, ili
 - c) njihovog saopštavanja organizacijama ugovornicama ili depozitaru, ako je tako dogovoreno.

Član 17. – Pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana jednim delom ugovora i izbor između različitih odredaba

1. Bez štete po članova 19. do 23. pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana jednim delom ugovora ima dejstvo samo ako to dozvoljava ugovor ili ako države ugovornice i organizacije ugovornice ili, zavisno od slučaja, organizacije ugovornice na to pristanu.
2. Pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom koji dozvoljava izbor između različitih odredaba ima dejstvo samo ako je jasno na koje se odredbe ta saglasnost odnosi.

Član 18. – Obaveza očuvanja predmeta i cilja ugovora pre njegovog stupanja na snagu

Država ili međunarodna organizacija dužna je da se uzdrži od akata koji bi lišili ugovor njegovog predmeta i cilja.

- a) ako je ta država ili ta organizacija potpisala ugovor ili razmenila instrumente koji sačinjavaju ugovor pod rezervom ratifikacije, akta formalne potvrde, prihvatanja ili odobravanja sve dok ta država ili ta organizacija ne aspolji nameru da ne postane članica ugovora; ili
- b) ako je ta država ili ta organizacija izrazila svoju saglasnost da bude vezana ugovorom u periodu koji prethodi stupanju na snagu ugovora i pod uslovom da se to stupanje na snagu bez razloga ne odlaže.

Odeljak 2 – REZERVE

Član 19. – Stavljanje rezervi

Država ili međunarodna organizacija može staviti rezervu u trenutku potpisivanja, ratifikacije, akta formalne potvrde, prihvatanja, odobravanja ugovora ili pristupanja ugovoru, osim ako:

- a) ta rezerva nije zabranjena ugovorom;
- b) ugovor raspoláže samo određenim rezervama među kojima se ne nalazi rezerva u pitanju, ili ako je
- c) rezerva, u slučajevima koji nisu spomenuti u stavovima a) i b) nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora.

Član 20. – Prihvatanje rezervi i primedbi na rezerve

1. Rezerva koja je izričito dozvoljena ugovorom ne mora da bude docnije prihvaćena od strane država ugovornica i organizacija ugovornica: ili, eventualno od strane organizacija ugovornica, osim ako to ugovorom nije predviđeno.
2. Ako, usled ograničenog broja država i organizacija ili, zavisno od slučaja, organizacija koje su učestvovalе u pregovorima, kao i predmeta i cilja ugovora, proizilazi da je primena ugovora u celini između svih članica bitan uslov pristanka svake od njih da bude vezana ugovorom, rezervu treba da prihvate sve članice.
3. Ako ugovor predstavlja ustavni akt međunarodne organizacije i ako o tome nije drugačije odlučeno, rezerva zahteva prihvatanje nadležnog organa te organizacije.
4. U drugim slučajevima, osim onih koji su pomenuta u prethodnim tačkama i ukoliko ugovorom nije drugačije odlučeno,
 - a) prihvatanje rezerve odstrane države ugovornice ili organizacije ugovornice ima za posledicu da država ili međunarodna organizacija, koja je stavila rezervu, postane članica ugovora u odnosu na državu ili organizaciju koja je prihvatila rezervu ako je ugovor na snazi ili ako stupa na snagu za državu ili međunarodnu organizaciju koja je prihvatila rezervu;

- b) prigovor na rezervu koji učini država ugovornica ili organizacija ugovornica ne sprečava ugovor da stupi na snagu između države ili međunarodne organizacije koja je stavila primedbu i države ili organizacije koja je izrazila rezervu, osim ako država ili organizacija koja je stavila primedbu nije jasno izrazila suprotnu nameru;
 - c) akt koji izražava pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom i koji sadrži rezervu ima dejstvo čim je bar jedna država ugovornica ili jedna organizacija ugovornica prihvatila rezervu.
5. U svrhu par. 2. i 4. i osim ako ugovorom nije drugačije određeno, smatra se da je jedna država ili jedna međunarodna organizacija prihvatila rezervu ako ne stavi primedbu na rezervu bilo do isteka 12 meseci od datuma prijema saopštenja o tome, bilo na dan kada je dala pristanak da bude vezana ugovorom ako je taj datum dozniji.

Član 21. – Pravno dejstvo rezervi i prigovora na rezerve

1. Rezerva izražena u odnosu na neku drugu članicu shodno članovima 19, 20 i 23:
 - a) menja za državu ili međunarodnu organizaciju koja je stavila rezervu u njenim odnosima sa tom drugom članicom odredbe ugovora na koje se odnosi rezerva u onoj meri u kojoj se to predviđa rezervom; i
 - b) menja te odredbe u istoj meri za tu drugu članicu u njenim odnosima sa državom ili sa međunarodnom organizacijom koja je stavila rezervu.
2. Rezerva ne menja odredbe ugovora za ostale članice ugovora u njihovim odnosima *inter se*.
3. Kada se država ili međunarodna organizacija koja je stavila prigovor na rezervu nije suprotstavila stupanju na snagu ugovora između sebe i države ili organizacije koja je stavila rezervu, odredbe na koje se odnosi rezerva ne primenjuju se između države ili međunarodne organizacije koja je izrazila rezervu i države ili organizacije koja je stavila prigovor u onoj meri u kojoj je to predviđeno rezervom.

Član 22. – Povlačenje rezerve i prigovora na rezervu

1. Osim ako ugovorom nije drugačije određeno; rezerva o može u svakom trenutku biti povučena s tim što za njeno povlačenje nije potreban pristanak države ili međunarodne organizacije koja je prihvatila rezerve.
2. Osim ako ugovorom nije drugačije određeno, prigovor na rezervu može biti povučen u svakom trenutku.
3. Osim ako ugovorom nije drugačije određeno ili ako nije drugačije dogovoreno,
 - a) povlačenje rezerve ima dejstvo u odnosu na neku državu ugovornicu ili neku organizaciju ugovornicu tek kada ta država ili ta organizacija o tome dobije saopštenje;

- b) povlačenje prigovora na rezervu ima dejstvo tek kada država ili međunarodna organizacija koja je stavila rezervu dobije obaveštenje o tom povlačenju.

Član 23. – Procedura stvaranja rezervi

1. Rezerva, izričito prihvatanje rezerve i odgovora na rezervu treba da budu formulisani pismeno i saopšteni državama ugovornicama i organizacijama ugovornicama i drugim državama i drugim međunarodnim organizacijama koje mogu postati članice ugovora.
2. Ako je stavljena prilikom potpisivanja ugovora pod rezervom ratifikacije, akta formalne potvrde, prihvatanja ili odobravanja, rezervu treba izričito da potvrdi država ili međunarodna organizacija koja je tu rezervu stavila u trenutku kada izražava svoj pristanak da bude vezana ugovorom. U takvom slučaju smatraće se da je rezerva stavljena onog dana kada je potvrđena.
3. Izričito prihvatanje rezerve ili prigovora na rezervu, ako su učinjene pre potvrđivanja ove rezerve, nije potrebno da same budu potvrđene.
4. Povlačenje rezerve ili primedbe na rezervu treba da bude formulisano pismenim putem.

Odeljak 3. – STUPANJE NA SNAGU I PRIVREMENA PRIMENA UGOVORA

Član 24. – Stupanje na snagu

1. Ugovor stupa na snagu na način i na dan koji su utvrđeni njegovim odredbama ili sporazumno između država i organizacija ili, zavisno od slučaja između organizacija koje su učestvovala u pregovorima.
2. Ukoliko ne postoje takve odredbe ili takav sporazum, ugovor stupa na snagu čim sve države i sve organizacije ili, zavisno od slučaja, sve organizacije koje su učestvovala u pregovorima budu dale pristanak da budu vezane ugovorom.
3. Ako se pristanak države ili međunarodne organizacije da budu vezane ugovorom utvrdi posle stupanja na snagu ovog ugovora; ugovor, osim ako drugačije nije određeno, stupa na snagu za tu državu ili tu organizaciju tog datuma.
4. Čim se usvoji tekst; primenjuju više odredbe ugovora koje regulišu overavanje teksta, davanje pristanka država da budu vezane ugovorom, način ili datum stupanja na snagu rezerve, funkcije depozitara, kao i ostala pitanja koja se nužno postavljaju pre stupanja na snagu ugovora.

Član 25. – Privremena primena

1. Ugovor ili deo ugovora primenjuje se privremeno dok ugovor ne stupi na snagu
a) ako je samim ugovorom tako određeno; ili

- b) ako su se države i organizacije ili, zavisno od slučaja, organizacije koje su učestvovalе u pregovorima o tome dogovorile na drugi način.
2. Osim ako ugovorom nije drugačije odlučeno ili ako se države i međunarodne organizacije koje su učestvovalе u pregovorima ili, eventualno, organizacije koje su učestvovalе u pregovorima, nisu drugačije dogovorile, privremena primena ugovora ili dela ugovora prema jednoj državi ili jednoj organizaciji prestaje ako ta država ili ta organizacija obavesti ostale države i organizacije, među kojima se ugovor privremeno primenjuje, o svojoj, nameri da ne postane članica ugovora.

DEO III POŠTOVANJE, PRIMENA I TUMAČENJE UGOVORA

Odeljak 1. – POŠTOVANJE UGOVORA

Član 26. – Pacta sunt servanda

Svaki ugovor na snazi vezuje članice one treba da ga izvršavaju u dobroj veri.

Član 27. – Unutrašnje pravo država, pravila međunarodnih organizacija i poštovanje ugovora

1. Država članica ugovora ne može se pozivati na odredbe svog unutrašnjeg prava da bi opravdala neizvršavanje ugovora.
2. Međunarodna organizacija članica ugovora ne može se pozivati na pravila organizacije da bi opravdala neizvršavanje ugovora.
3. Pravila navedena u prethodnim tačkama ne idu na štetu člana 46.

Odeljak 2. – PRIMENA UGOVORA

Član 28. – Neretroaktivnost ugovora

Osim ako drugačija namera ne proizilazi iz ugovora ili nije na drugi način utvrđena, odredbe ugovora ne vezuju jednu članicu u pogledu akta ili činjenice koje su prethodili datumu stupanja na snagu tog ugovora u odnosu na tu članicu ili situaciju koja je prestala da postoji tog datuma.

Član 29. – Teritorijalna primena ugovora

Osim ako drugačija namera ne proističe iz ugovora ili na drugi način nije utvrđena, ugovor između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija obavezuje svaku državu članicu u pogledu čitave njene teritorije.

Član 30. – Primena uzastopnih ugovora o predmetu

1. Prava i obaveze država i međunarodnih organizacija članica uzastopnih ugovora o istom predmetu utvrđuju se prema sledećim odredbama.
2. Ako neki ugovor tačno određuje da podleže ranijem ili kasnijem ugovoru ili da ne treba da se smatra nesaglasnim sa tim ugovorom, odredbe ovog poslednjeg ugovora imaju prednost.
3. Ako su sve članice ranijeg ugovora isto tako i članice kasnijeg ugovora, a raniji ugovor nije prestao ili njegova primena nije obustavljena prema članu 59, raniji ugovor se primenjuje samo ukoliko su njegove odredbe u saglasnosti sa odredbama kasnijeg ugovora.
4. Ako članice ranijeg ugovora nisu sve članice kasnijeg ugovora:
 - a) u odnosima između dveju strana koje su svaka članica oba ugovora, primenjuje se pravilo navedeno u par. 3;
 - b) u odnosima između jedne članice oba ugovora i jedne članice samo jednog ugovora, ugovor u kome su obe članice, reguliše njihova uzajamna prava i obaveze.
5. Par. 4. primenjuje se bez štete po član 41. na svako pitanje gašenja ili obustave primene ugovora prema članu 60. ili svako pitanje odgovornosti koje može da nastane za državu ili međunarodnu organizaciju zaključenjem ili primenom ugovora čije su odredbe nesaglasne sa obavezama koje je ona preuzela prema nekoj drugoj državi ili nekoj drugoj organizaciji na osnovu nekog drugog ugovora.
6. Prethodne tačke ne idu na štetu činjenice da će u slučaju sukoba obaveza koje proističu iz Povelje Ujedinjenih nacija i, obaveza koje proističu iz ugovora, prve obaveze imati prevagu.

Odeljak 3 – TUMAČENJE UGOVORA

Član 31. – Opšta pravila tumačenja

1. Ugovor se mora tumačiti u dobroj veri prema uobičajenom smislu, koji se daje izrazima u ugovoru u okviru i svetlu njegovog predmeta i cilja.
2. U cilju tumačenja ugovora, okvir ugovora (sadržina) obuhvata, osim teksta, uvoda i uključenih priloga:
 - a) svaki sporazum, u vezi sa ugovorom koji postoji između svih članica prilikom zaključivanja ugovora;
 - b) svaki instrument koji sačini jedna ili više članica prilikom zaključenja ugovora a koji prihvate ostale članice kao instrument koji se odnosi na ugovor.
3. Istovremeno će se voditi računa, kao i o okviru i, sadržini ugovora i, o svakom docnijem sporazumu između članica u pogledu, tumačenja, ugovora ili primene njegovih odredaba;

- a) svakoj docnijoj praksi u vezi sa primenom ugovora kojim je postignut sporazum između članica u pogledu tumačenja ugovora;
 - b) svakom relevantnom pravilu međunarodnog prava koje se primenjuje u odnosima između članica.
4. Izraz se uzima u posebnom smislu ako se utvrdi da je takva bila namera strana ugovornica.

Član. 32. – Dopunska sredstva tumačenja

Može se pozivati na dopunska sredstva tumačenja, posebno na pripremljene radove kao i na okolnosti u kojima je ugovor bio zaključen, u cilju da se potvrdi smisao koji proizilazi iz primene člana 31. ili da se odredi smisao ako je tumačenje dato prema članu 31.

- a) dvosmisleno ili nejasno; ili
- b) dovodi do rezultata koji je očigledno apsurdan ili nerazuman.

Član 33. – Tumačenje ugovora overenih na dva ili više jezika

1. Ako je jedan ugovor overen na dva ili više jezika, njegov tekst je verodostojan na svim tum jezicima, osim ako ugovorom nije određeno ili se članice ne dogovore da u slučaju neslaganja važi jedan određeni tekst.
2. Prevod ugovora na nekom drugom jeziku, osim jezika – na kom je tekst overen, smatra se verodostojnim tekstom samo ako to ugovor predviđa ili ako su se članice o tome dogovorile.
3. Pretpostavlja se da izrazi u ugovoru imaju isti smisao u raznim verodostojnim tekstovima.
4. Osim u slučaju kada određeni tekst ima prednost na osnovu par. 1, ako upoređivanje verodostojnih tekstova pokaže razliku u smislu koju primenom članova 31. i 32. nije moguće odstraniti, usvaja se smisao koji, vodeći računa o predmetu i cilju ugovora, najbolje usklađuje ove tekstove.

Odeljak 4. – UGOVORI I TREĆE DRŽAVE

Član 34. – Opšte pravilo o trećim državama i trećim organizacijama

Ugovor ne stvara ni obaveze ni prava za treću državu ili treću organizaciju bez pristanka te države ili te organizacije.

Član 35.– Ugovori koji predviđaju obaveze za treće države ili treće organizacije

Za treću državu – ili treću organizaciju nastaje obaveza na osnovu odredbe ugovora ako se članice sporazumeju da stvore obavezu na osnovu te odredbe i ako treća država ili treća organizacija da izričito prihvati tu obavezu pismenim

putem. Prihvatanje od strane treće organizacije takve odredbe regulisano je pravilima te organizacije.

Član 36. – Ugovori koji predviđaju prava treće države ili treće organizacije

1. Pravo za treću državu nastaje na osnovu odredbe ugovora ako članice ovog ugovora nameravaju da na osnovu ove odredbe daju pravo bilo trećoj državi ili grupi država kojoj ona pripada, bilo svim državama i ako treća država na to pristane. Smatra se da je dat pristanak sve dok ne postoje suprotna obaveštenja, osim ako ugovorom nije drugačije određeno.
2. Pravo za treću organizaciju nastaje na osnovu odredbe ugovora ako članice ovog ugovora nameravaju da na osnovu te odredbe daju to pravo bilo trećoj organizaciji ili grupi međunarodnih organizacija kojoj ona pripada, bilo svim organizacijama i ako treća organizacija na to pristane. Pristanak se reguliše pravilima organizacije.
3. Država ili međunarodna organizacija koja ostvaruje pravo na osnovu par. 1. i 2. dužna je da se za ostvarivanje ovog prava pridržava uslova predviđenih u ugovoru ili ustanovljenih shodno njegovim odredbama.

Član 37. – Poništenje ili izmena obaveza ili prava trećih država ili trećih organizacija

1. U slučaju kada je obaveza za treću državu ili za treću organizaciju nastala shodno članu 35. ova obaveza se može poništiti ili izmeniti samo uz pristanak članica ugovora i treće države ili treće organizacije, ukoliko nije utvrđeno da su se one o tome drugačije dogovorile.
2. U slučaju kada je pravo za treću državu ili treću organizaciju nastalo shodno članu 36, ovo pravo mogu poništiti ili izmeniti članice samo ako se ustanovi daje bilo utvrđeno da se ne može poništiti ili izmeniti bez pristanka treće države ili treće organizacije.
3. Pristanak jedne međunarodne organizacije članice ugovora ili neke treće organizacije, predviđen u prethodnim tačkama, reguliše se odgovarajućim pravilima te organizacije.

Član 38. – Pravila ugovora koja postaju obavezna za treće države ili treće organizacije kroz stvaranje međunarodnog običaja

Nijedna odredba članova 34. do 37. ne zabranjuje da neko pravilo, pomenuto u ugovoru, postane obavezno za treću državu ili treću organizaciju kao običajno pravilo međunarodnog prava, koje je kao takvo priznato.

DEO IV IZMENE I DOPUNE UGOVORA

Član 39. – Opšta pravila o izmeni ugovora

1. Ugovor može biti izmenjen i dopunjen sporazumno između članica. Ukoliko ugovorom nije drugačije određeno, pravila navedena u delu II primenjuju se na takav sporazum.
2. Pristanak međunarodne organizacije na sporazum predviđen u tački 1. utvrđuje se odgovarajućim pravilima te organizacije.

Član 40. – Izmene višestranih ugovora

1. Osim ako ugovorom nije drugačije određeno, izmene višestranih ugovora regulišu se sledećim odredbama.
2. Svaki predlog izmene višestranog ugovora u odnosima između svih članica treba da se dostavi svakoj državi ugovornici i svakoj organizaciji ugovornici i svaka od njih ima pravo da učestvuje:
 - a) u odluci o odgovoru koji treba dati u vezi sa ovim predlogom;
 - b) u pregovorima i zaključivanju svakog sporazuma koji ima za cilj da izmeni ugovor.
3. Svaka država ili svaka međunarodna organizacija koja ima pravo da postane članica ugovora ima isto tako pravo da postane članica ugovora koji je izmenjen.
4. Sporazum o izmeni ne vezuje države ili međunarodne organizacije koje su već članice ugovora, a koje ne postaju članice tog sporazuma; tačka b) stav 4. člana 30. primenjuje se na te države ili te organizacije.
5. Svaka država ili svaka međunarodna organizacija koja postane članica ugovora posle stupanja na snagu sporazuma o izmenama, osim ako ne izrazi drugačiju nameru, smatra se kao:
 - a) članica izmenjenog ugovora; i
 - b) članica neizmenjenog ugovora u odnosu na svaku članicu ugovora koja nije vezana sporazumom i izmenama.

Član 41. – Sporazumi koji imaju za cilj da izmene višestране ugovore u odnosima samo između nekih članica

1. Dve ili više članica višestranog ugovora mogu zaključiti sporazum koji ima za cilj da izmeni ugovor samo u pogledu njihovih uzajamnih odnosa:
 - a) ako je mogućnost takve izmene predviđena ugovorom; ili
 - b) ako ova izmena nije zabranjena ugovorom pod uslovom:
 - i) da ne ide na štetu uživanja prava koja ostale članice izvode iz ugovora i izvršavanja obaveza; i

- ii) da se ne odnosi na odredbu od koje se ne može odstupiti a da ne dođe do nesaglasnosti sa efektivnim ostvarenjem predmeta i cilja ugovora u celini.
2. Ukoliko se, u slučaju predviđenom u stavu a) tačka 1. ugovorom drugačije ne odredi, članice o kojima je reč treba da obaveste ostale članice o svojoj nameri da zaključe sporazum, kao i o izmenama koje se ovim sporazumom unose u ugovor.

DEO V

NIŠTAVNOST, GAŠENJE I OBUSTAVLJANJE PRIMENE UGOVORA

Odeljak 1. – OPŠTE ODREDBE

Član 42. – Važnost i ostajanje ugovora na snazi

1. Važnost ugovora ili pristanka države ili međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom može se osporiti samo na osnovu ove Konvencije.
2. Gašenje ugovora, njegovo otkazivanje ili povlačenje jednog dela može se dogoditi samo primenom odredaba ugovora ili ove Konvencije. Isto pravilo važi i za obustavljanje primene ugovora.

Član 43. – Obaveze koje nameće međunarodno pravo nezavisno od ugovora

Ništavnost, gašenje ili otkazivanje ugovora, povlačenje jedne članice ili obustavljanje primene ugovora, kada su rezultat primene ove Konvencije ili odredaba ugovora, nemaju nikakvog uticaja na dužnost države ili međunarodne organizacije da ispunjava svaku obavezu spomenutu u ugovoru kojoj ta država ili ta organizacija podleže u skladu sa međunarodnim pravom nezavisno od ovog ugovora.

Član 44. – Deljivost odredaba ugovora

1. Pravo jedne članice, predviđeno, u ugovoru ili koje proizilazi člana 56., da otkáže ugovor, da se iz njega povuče ili da obustavi njegovu primenu, može se vršiti samo u pogledu celog ugovora, osim ako ovim ugovorom nije drugačije određeno ili se članice nusu drugačije dogovorile.
2. Na razloge ništavnosti ili gašenja ugovora, povlačenja jedine članice ili obustavljanja primene ugovora koje priznaje ova Konvencija, može se pozvati samo u pogledu celog ugovora, osim pod uslovima koje predviđaju sledeći paragrafi ili član 60.
3. Ako se razlog u pitanju odnosi samo na neke određene klauzule, on se može navesti samo što se tiče ovih klauzula:

- a) ako se ove klauzule mogu odvojiti od ostalih odredbi ugovora u pogledu njihovog izvršenja;
 - b) ako iz ugovora proizilazi ili je uostalom ustanovljeno da prihvatanje ovih klauzula nije predstavljalo za drugu članicu ili za ostale članice ugovora glavnu osnovu njihovog pristanka da budu vezane ugovorom u celini, i
 - c) ako nije nepravedno da se nastavi sa izvršavanjem onoga što je još ostalo u ugovoru.
4. U slučajevima o kojima je reč u članovima 49. i 50. država ili međunarodna organizacija koja ima pravo da se poziva na prevaru ili korupciju može to učiniti u pogledu celog ugovora ili u slučaju navedenom u par. 3. samo u pogledu nekih određenih klauzula.
 5. U slučajevima predviđenim u članovima 51, 52. i 53. odredbe ugovora se ne mogu deliti.

**Član 45. – Gubitak prava pozivanja na uzrok ništavnosti ugovora
ili na razloge za okončanje ugovora, povlačenje
ili obustavljanje njegove primene**

1. Država se ne može pozivati na uzrok ništavnosti ugovora ili na razlog za njegovo okončanje za povlačenje iz njega ili za obustavljanje njegove primene prema članovima 46. do 50. ili članovima 60. i 62. ako je ta država pošto se upoznala sa činjenicama:
 - a) Izričito pristala da smatra, već prema slučaju, da je ugovor važeći, da ostaje na snazi ili da i dalje ostaje primenljiv; ili
 - b) treba zbog njenog ponašanja, da se smatra kao da je pristala, prema konkretnom slučaju, na važnost ugovora ili na njegovo ostajanje na snazi ili na njegovu primenu.
2. Međunarodna organizacija se ne može pozivati na uzrok ništavnosti ugovora ili na razlog za njegovo okončanje, za povlačenje iz njega ili za obustavljanje njegove primene prema članovima 46. do 50 ili članovima 60. i 62. ako je ta međunarodna organizacija pošto se upoznala sa činjenicama:
 - a) izričito pristala da smatra, već prema slučaju, da je ugovor važeći, da ostaje na snazi. ili da se dalje primenjuje; ili
 - b) treba, na osnovu ponašanja nadležnog organa, da se smatra kao da se odrekla prava da se pozove na taj uzrok ili na taj razlog.

Odeljak 2. – NIŠTAVNOST UGOVORA

Član 46. – Odredbe unutrašnjeg prava jedne države i pravila međunarodne organizacije o nadležnosti zaključenja ugovora

1. Država se ne može pozivati na činjenicu da je njen, pristanak da bude vezana ugovorom izražen na osnovu kršenja neke odredbe njenog unutrašnjeg prava

u vezi sa nadležnošću za zaključenje ugovora, kao razlog manjkavosti njenog pristanka, osim ako ovo kršenje nije bilo očigledno i ako se nije odnosilo na neko pravilo unutrašnjeg prava od suštinskog značaja.

2. Međunarodna organizacija se ne može pozivati na činjenicu da je njen pristanak da bude vezana ugovorom na osnovu kršenja pravila organizacije u vezi sa nadležnošću za zaključenje ugovora, kao na razlog manjkavosti, osim ako ovo kršenje nije bilo očigledno i ako se ne odnosi na neko pravilo od suštinskog značaja.
3. Kršenje odredbe je očigledno ako je to objektivno jasno za svaku državu ili svaku međunarodnu organizaciju koja u tom pogledu postupa prema uobičajenoj praksi država, odnosno međunarodnih organizacija i u dobroj veri.

Član 47. – Posebno ograničenje ovlašćenja da se izrazi pristanak države ili međunarodne organizacije

Ako je ovlašćenje jednog predstavnika da izrazi pristanak države ili međunarodne organizacije da bude vezana određenim ugovorom bilo predmet posebnog ograničenja, činjenica da ovaj predstavnik nije vodio računa o tom ograničenju ne može se navoditi kao razlog manjkavosti pristanka koji je on izrazio, osim ako ograničenje nije saopšteno pre izražavanja ovog pristanka ostalim državama u organizacijama koje su učestvovala u pregovorima.

Član 48. – Zabluda

1. Država ili međunarodna organizacija se može pozivati na zabludu u ugovoru koja čini ništavnim njen pristanak da bude vezana ugovorom, ako se zabluda odnosi na činjenicu ili situaciju za koju je ta država ili ta organizacija pretpostavljala da postoji u trenutku kada je ugovor zaključen i koja predstavlja bitnu osnovu pristanka te države ili te organizacije da bude vezana ugovorom.
2. Par. 1. se ne primenjuje ako je ta država ni ta međunarodna organizacija doprinela ovoj zabludi svojim ponašanjem ili ako su okolnosti bile takve da je trebalo da bude obavestena o mogućnosti zablude.
3. Zabluda koja se odnosi samo na redakciju teksta ugovora ne ide na uštrb njegove važnosti; u ovom slučaju, primenjuje se član 80.

Član 49. – Prevara

Država ili međunarodna organizacija navedena da zaključi ugovor obmanjivačkim postupkom neke države ili organizacije koja je učestvovala u pregovorima, može se pozivati na prevaru koja čini ništavnim pristanak da bude vezana ugovorom.

Član 50. – Korupcija predstavnika države ili međunarodne organizacije

Država ili međunarodna organizacija čiji je pristanak da bude vezana ugovorom dobijen putem korupcije njenog predstavnika, neposrednim ili posrednim delovanjem jedne države ili jedne organizacije koja je učestvovala u pregovorima, može se pozivati na ovu korupciju koja čini ništavnim njen pristanak da bude vezana ugovorom.

Član 51. – Prinuda izvršena nad predstavnikom države ili međunarodne organizacije

Izražavanje pristanka od strane jedne države ili jedne međunarodne organizacije da bude vezana ugovorom, koje je dobijeno prinudom izvršenom nad predstavnikom te države ili te organizacije putem postupka ili pretnji upućenih lično njemu, lišeno je svakog pravnog dejstva.

Član 52. – Prinuda izvršena nad državom ili međunarodnom organizacijom pretnjom ili upotrebom sile

Ništavan je svaki ugovor čije je zaključenje postignuto pretnjom ili upotrebom sile suprotno principima međunarodnog prava koji su uneti u Povelju Ujedinjenih nacija.

Član 53. – Ugovori koji su u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava (jus cogens)

Ništavan je svaki ugovor koji je u trenutku svoga zaključenja u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava. Za svrhe ove Konvencije, imperativna norma opšteg međunarodnog prava je norma koju je prihvatila i priznala celokupna međunarodna zajednica država kao normu od koje nikakvo odstupanje nije dopušteno i koja se može izmeniti samo novom normom opšteg međunarodnog prava istog karaktera.

**Odeljak. 3.
GAŠENJE UGOVORA I OBUSTAVLJANJE
NJEGOVE PRIMENE****Član 54. – Gašenje ugovora ili povlačenje iz njega na osnovu odredaba ugovora ili putem pristanka članica**

Gašenje ugovora ili povlačenje jedne članice može nastati:

- a) prema odredbama ugovora; ili
- b) u svakom trenutku, uz pristanak svih članica, posle savetovanja sa državama ugovornicama i ostalim organizacijama ugovornicama.

Član 55. – Broj članica višestranog ugovora ispod broja potrebnog za njegovo stupanje na snagu

Osim ako ugovorom nije drugačije određeno, višestrani ugovor ne prestaje da važi iz jedinog razloga što je broj članica pao ispod broja potrebnog za njegovo stupanje na snagu.

Član 56. – Otkazivanje ili povlačenje u slučaju ugovora koji ne sadrži odredbe o gašenju otkazivanju ili povlačenju

1. Ugovor koji ne sadrži odredbe o njegovom gašenju i ne predviđa da se može otkazati ili iz njega povući ne može biti predmet otkazivanja ili povlačenja, osim:
 - a) ako je ustanovljeno da je bila namera članica da prihvate mogućnost otkazivanja ili povlačenja; ili
 - b) ako pravo otkazivanja ili povlačenja može da se izvede iz prirode ugovora.
2. Jedna članica treba da obavesti najmanje dvanaest meseci unapred o svojoj nameri da otkáže ugovor ili da se iz njega povuče prema odredbama tačke 1.

Član 57. – Obustavljanje primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili putem pristanka članica

Primena ugovora u odnosu na sve članice ili jednu određenu članicu može se obustaviti:

- a) prema odredbama ugovora; ili
- b) u svakom trenutku putem pristanka svih članica posle savetovanja sa državama ugovornica na i organizacijama ugovornicama.

Član 58. – Obustavljanje primene višestranog ugovora sporazumno samo između nekih članica

1. Dve ili više članica višestranog ugovora mogu zaključiti sporazum, koji ima za predmet da obustavi privremeno i samo između njih, primenu odredaba ugovora:
 - a) ako je mogućnost takvog obustavljanja predviđena ugovorom; ili
 - b) ako ovo obustavljanje nije zabranjeno ugovorom pod uslovom da ono:
 - i) ne utiče na uživanje prava ostalih članica ili na izvršenja njihovih obaveza po osnovu ugovora; i
 - ii) nije nesaglasno sa predmetom i ciljem ugovora.
2. Osim ako u slučaju predviđenom u slavu a) tačka 1. ugovorom nije o tome drugačije određeno, članice o kojima je reč treba da obaveste ostale članice o svojoj nameri da zaključe ugovor i o odredbama ugovora čiju primenu imaju nameru da obustave.

Član 59. – Prećutno gašenje ugovora ili obustavljanje njegove primene iz razloga zaključenja docnijeg ugovora

1. Smatra se da ugovor prestaje da važi ako sve članice ovog ugovora zaključe docnije ugovor o istom predmetu i
 - a) ako proističe iz docnijeg ugovora ili ako je s druge strane ustanovljeno da, prema nameri članica, predmet treba da bude regulisan ovim ugovorom; ili
 - b) ako su odredbe docnijeg ugovora nesaglasne sa odredbama ranijeg ugovora do te mere da je nemoguće primenjivati istovremeno oba ugovora.
2. Raniji ugovor se smatra da je samo obustavljen ako to proizilazi iz docnijeg ugovora ili ako je na drugi način utvrđeno da je to bila namera članica.

Član 60. – Gašenje ugovora ili obustavljanje njegove primene kao posledica njegovog kršenja

1. Suštinsko kršenje dvostranog ugovora od strane jedne članice ovlašćuje drugu članicu da se pozove na kršenje kao razlog za prestanak ugovora ili obustavljanje njegove primene u celini ili delimično.
2. Suštinsko kršenje ugovora od strane jedne članice ovlašćuje:
 - a) ostale članice, uz jednoglasan dogovor, da obustave primenu ugovora u celini ili delimično da ga okončaju:
 - i) bilo u odnosima između samih njih države ili međunarodne organizacije koja je učinila povredu;
 - ii) bilo između svih članica;
 - b) članicu koju je posebno pogodilo kršenje da se na njega pozove kao na razlog obustavljanja primene ugovora u celini ili delimično u odnosima između nje i države ili međunarodne organizacije prekršioca;
 - c) svaku članicu, osim države ili međunarodne organizacije prekršioca, da se pozove na kršenje kao razlog za obustavljanje primene ugovora u celini ili delimično, u odnosu na nju samu, ako je ovaj ugovor takve prirode da suštinsko kršenje odredaba od strane jedne članice korenito menja položaj svake članice u pogledu docnijeg izvršenja njenih obaveza u skladu sa ugovorom.
3. U smislu ovog člana suštinsko kršenje ugovora predstavlja:
 - a) odbacivanje ugovora koje nije odobreno ovom Konvencijom; ili
 - b) kršenje odredbe bitne za ostvarenje predmeta ili cilja ugovora.
4. Prethodni paragrafi ne narušavaju nijednu Odredbu ugovora koja se primenjuje u slučaju kršenja.
5. Par. 1. do 3. ne primenjuju se na odredbe o zaštiti ljudske ličnosti sadržane u ugovorima humanitarnog karaktera, a naročito na one odredbe kojima se isključuje svaki oblik odmazde prema licima koja su zaštićena ovim ugovorom.

Član 61. – Nastanak situacije koja čini izvršenje nemogućim

1. Jedna članica se može pozivati na nemogućnost izvršenja ugovora kao razlog njegovog prestanka ili povlačenja iz njega, ako ova nemogućnost proizilazi iz konačnog nestanka ili uništenja predmeta neophodnog za izvršenje ovog ugovora. Ako je nemogućnost privremena, ona se može navesti samo kao razlog za suspenziju primene ugovora.
2. Članica se ne može pozivati na nemogućnost izvršenja kao razlog prestanka ugovora, povlačenja iz njega ili obustavljanja njegove primene, ako ova nemogućnost proizilazi iz kršenja, od strane članice koja se na ovu nemogućnost poziva, bilo obaveze ugovora bilo svake druge međunarodne obaveze u odnosu na svaku drugu članicu ugovora.

Član 62. – Bitna promena okolnost

1. Bitna promena okolnosti, nastala u odnosu na one koje su postojale u trenutku zaključenja ugovora i koje članice nisu predvidele, ne može se navesti kao razlog prestanka ugovora ili povlačenja iz njega, osim ako:
 - a) postojanje ovih okolnosti predstavlja suštinsku osnovu pristanka članica da budu vezane ugovorom; i ako
 - b) ova promena ima za posledicu korenitu promenu značaja obaveza koje još treba ispuniti na osnovu ugovora.
2. Bitna promena okolnosti ne može se uzeti kao razlog prestanka ugovora između dve ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija ili povlačenja iz njega ako se radi o ugovoru kojim se određuje granica.
3. Suštinska promena okolnosti ne može se navesti kao razlog prestanka ugovora ili povlačenja iz njega ako suštinska promena proizilazi iz kršenja od strane članica koja se na nju poziva, bilo obaveze iz tog ugovora bila svake druge međunarodne obaveze u odnosu na svaku drugu članicu ugovora.
4. Ako se članica može, prema prethodnim odredbama pozivati na suštinsku promenu okolnosti kao na razlog prestanka ugovora ili povlačenja iz njega, ona se takođe na njega isto tako može pozivati samo radi obustave primene ugovora.

Član 63. – Prekid diplomatskih ili konzularnih odnosa

Prekid diplomatskih ili konzularnih odnosa između država članica ugovora, između dve ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija je bez dejstva na pravne odnose ustanovljene ugovorom između tih država, osim ako je postojanje diplomatskih ili konzularnih odnosa neophodno za primenu ugovora.

Član 64. – Nastanak nove imperativne norme međunarodnog prava (jus cogens)

Ako nastane nova imperativna norma opšteg međunarodnog prava, svaki postojeći ugovor koji je u sukobu sa ovom normom postaje ništavan i prestaje da važi.

Odeljak 4. – POSTUPAK**Član 65. – Postupak oko ništavnosti ugovora, njegovog gašenja, povlačenja jedne članice ili obustavljanja primene ugovora**

1. Članica koja se na osnovu odredaba ove Koovencije pozove bilo na slučaj manjkavosti svoga pristanka da bude vezana ugovorom, bilo na razlog osporavanja važnosti ugovora njegov prestanak povlačenje iz njega ili obustavljanje njegove primene treba da saopšti ostalim članicama svoju nameru. U saopštenju treba navesti meru koja se predviđa, u pogledu ugovora i razloga za ovu meru.
2. Ako, po isteku roka koji, osim u posebno hitnom slučaju ne bude kraći od tri meseca, računajući od prijema saopštenja, nijedna članica ne stavi prigovori članica koja je obavestila o svojoj nameri može preduzeti u formi predviđenoj u članu 67, planiranu meru.
3. Ako je prigovor stavila neka druga članica, članice treba da traže rešenje na način predviđen u članu 33. Povelje Ujedinjenih nacija.
4. Saopštenje ili prigovor međunarodne organizacije se reguliše odgovarajućim pravilima te organizacije.
5. Nijedna odredba prethodnih tačaka neće uticati na prava ili obaveze članica koji proizilazi iz svake odredbe na snazi među njima u pogledu rešavanja sporova.
6. Bez štete po član 45. činjenica pa država ili međunarodna organizacija nije uputila saopštenje propisana u par. 1. ne sprečava tu državu ili međunarodnu organizaciju da učini ovo saopštenje kao odgovor nekoj drugoj članicu koja traži izvršenje ugovora ili se poziva na njeno kršenje.

Član 66. – Postupak sudskog rešavanja, arbitraže i izmirenja

1. Ukoliko u roku od dvanaest meseci od dana stavljanja prigovora nije bilo moguće postići rešenje shodno par. 3. člana 65. primenjuje se procedura navedena u sledećim odredbama.
2. Ukoliko se radi o sporu oko primene ili tumačenja članova 53. ili 64:
 - a) svaka država-strana u sporu, u kojem su strane jedna ili više drugih država, može da se tužbom obrati Međunarodnom sudu pravde, kako bi on rešio spor;
 - b) svaka država-strana u sporu u kojem su strane jedna ili više međunarodnih organizacija može prema potrebi, posredstvom jedne ili više država članica Organizacija ujedinjenih nacija, zamoliti Generalnu skupštinu ili Savet bezbednosti ili, eventualno, nadležni organ neke međunarodne organizacije koja je strana u sporu i ovlašćena shodno članu 96. Povelje Ujedinjenih nacija, da zatraži savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde shodno članu 65. Statuta Suda;

- c) ukoliko su organizacija Ujedinjenih nacija ili neka druga ovlašćena međunarodna organizacija, shodno članu 96. Povelje Ujedinjenih nacija, da bude strana u sporu, one mogu zatražiti savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde, shodno članu 65. Statuta Suda;
 - d) svaka međunarodna organizacija, osim organizacija navedenih u stavu c), koja je strana u sporu može, posredstvom neke države članice Organizacije ujedinjenih nacija, koristiti proceduru navedenu u stavu b);
 - e) mišljenje koje Sud shodno stavovima b), c) ili d), prihvataju sve strane u sporu, kao odlučujuće;
 - f) ukoliko se ne udovolji zahtevu za savetodavnim mišljenjem, shodno stavu b), c) ili d), svaka strana u sporu može, pismenim saopštenjem drugoj strani ili ostalim stranama, izneti sporna arbitražu, posebno u proceduri određenoj u Aneksu ove Konvencije.
3. Odredbe par. 2. primenjuju se osim ako sve strane u sporu, navedene u pomenutom paragrafu sporazumno ne odluče da povodom spora pokrenu arbitražni postupak posebno proceduru utvrđenu u Aneksu ove Konvencije.
 4. U slučaju spora u vezi sa primenom ili tumačenjem bilo kog člana Dela V ove Konvencije osim članova 53. i 64, svaka strana u sporu može primeniti postupak izmirenja predviđen u Aneksu ove Konvencije, upućujući u tom cilju zahtev Generalnom sekretaru Organizacije Ujedinjenih nacija.

Član 67. – Instrumenti o proglašavanju ugovora ništavnim, njegovom okončanju, povlačenju iz ugovora ili obustavi njegove primene

1. Saopštenje predviđeno u par. 1, člana 65. vrši se pismenim putem.
2. Svaki akt kojim se proglašava ništavnost ugovora, njegovo okončanje ili izvršenje povlačenja ili obustavljanja primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili par. 2. i 3. člana 65. treba da se navede u instrumentu koje se dostavlja ostalim članicama. Ako instrument koji potiče od jedne države ne potpiše šef države, šef vlade ili ministar inostranih poslova, predstavnik države koji daje saopštenje može biti pozvan da pokaže svoje punomoćje. Ako instrument potiče od međunarodne organizacije, predstavnik te organizacije, koji daje saopštenje, može biti pozvan da pokaže svoje punomoćje.

Član 68. – Povlačenje saopštenja i instrumenata predviđenih u članovima 65. i 67.

Saopštenje ili instrument koji su predviđeni u članovima 65. 67. mogu biti poništeni u svako doba pre nego što stupe na snagu.

Odeljak 5. – POSLEDICE NIŠTAVNOSTI GAŠENJA ILI OBUSTAVLJANJA PRIMENE UGOVORA

Član 69. – Posledice ništavnosti ugovora

1. Ugovor čija je ništavnost utvrđena na osnovu ove Konvencije nevažeći je. Odredbe nevažećeg ugovora nemaju pravnu snagu.
2. Ako su akta ipak bila izvršena na osnovu takvog ugovora:
 - a) svaka članica može tražiti od svake druge članice da uspostavi što je moguće više u njihovim međusobnim odnosima, situaciju koja bi postojala dva ova akta nisu bila izvršena;
 - b) akta izvršena u dobroj veri pre povezivanja na ništavnost, nisu postala nezakonita samim tim što je ugovor ništavan.
3. U slučajevima koji potpadaju pod članove 49. i 50. 51. ili 52., par. 2. ne primenjuje se na članicu kojoj se pripisuje prevara, korupcija ili prinuda.
4. U slučajevima kada je pristanak neke države ili neke međunarodne organizacije da bude vezana višestranim ugovorom manjkav, prethodna pravila se primenjuju, u odnosima između te države ili te organizacije i članica ugovora.

Član 70. – Posledice gašenja ugovora

1. Osim ako to nije određeno ugovorom ili ako članice o tome ne odluče drugačije, činjenica da je ugovor okončan na osnovu njegovih odredaba ili shodno ovoj Konvenciji,
 - a) oslobađa članice obaveze daljeg izvršavanja ugovora,
 - b) ne narušava nikakvo pravo, nikakvu obavezu niti bilo kakvu pravnu situaciju članica, koji su nastali izvršenjem ugovora pre njegovog okončanja.
2. Ako neka država ili neka međunarodna organizacija otkáže višestrani ugovor ili se povuče iz njega, par. 1. se primenjuje u odnosima između te države ili te organizacije i svake od ostalih članica ugovora počev od dana kada ovo otkazivanje ili ovo povlačenje stupa na snagu.

Član 71. – Posledice ništavnosti ugovora u sukobu sa nekom imperativnom normom opšteg međunarodnog prava

1. U slučaju ugovora koji je ništav na osnovu člana 53. članice su dužne:
 - a) da otklone, što je više moguće, posledice svakog akta izvršenog na osnovu odredbe koja je u sukobu sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava; i
 - b) da svoje međusobne odnose usklade sa imperativnom normom opšteg međunarodnog prava.

2. U slučaju ugovora koji postaje ništav i prestaje da važi na osnovu člana. 64. prestanak ugovora:
 - a) oslobađa članice obaveze daljeg izvršavanja ugovora;
 - b) ne narušava nikakvo pravo, nikakvu obavezu. niti bilo kakvu pravnu situaciju članica, koji su nastali izvršenjem ugovora pre njegovog prestanka; međutim, ta prava, obaveze ili situacije mogu se održati samo ukoliko njihovo održavanje samo po sebi nije u sukobu sa novom imperativnom normom opšteg međunarodnog prava.

Član 72. – Posledice obustavljanja primene ugovora

1. Osim ako ugovorom nije drukčije određeno ili ako se članice drukčije ne dogovore, obustavljanje primene ugovora na osnovu njegovih odredaba ili u skladu sa ovom Konvencijom:
 - a) oslobađa članice, među kojima je primena ugovora obustavljena, obaveze izvršenja ugovora u njihovim međusobnim odnosima za period obustavljanja;
 - b) ne dira na drugi način u pravne odnose između članica ustanovljene ugovorom.
2. Za vreme perioda suspenzije, članice treba da se uzdrže od svih akata koji bi bili smetnja ponovljenoj primeni ugovora.

DEO VII RAZNE ODREDBE

Član 73. – Odnos sa Bečkom konvencijom o ugovornom pravu

Što se tiče država-članica Bečke konvencije o ugovornom pravu od 1969. godine, njihovi odnosi u okviru ugovora zaključenih između dve ili više država i jedne ili više organizacija, regulisaće se pomenutom Konvencijom.

Član 74. – Pitanja koja neće biti prejudicirana ovom Konvencijom

1. Odredbe ove Konvencije ne prejudiciraju nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa ugovorom između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija zbog sukcesije država ili zbog međunarodne odgovornosti države ili zbog otpočinjanja neprijateljstava između država.
2. Odredbe ove Konvencije ne prejudiciraju nikakvo pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa ugovorom o međunarodnoj odgovornosti međunarodne organizacije, prestanka postojanja ili prestanka učešća države u svojstvu člana organizacije.

3. Odredbe ove Konvencije ne prejudiciraju nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa uspostavljanjem obaveza i prava država članica jedne međunarodne organizacije u odnosu na ugovor u kome je ta organizacija članica.

Član 75. – Diplomatski i konzularni odnosi i zaključivanje ugovora

Prekid diplomatskih ili konzularnih odnosa ili nepostojanje takvih odnosa između dve ili više država neće predstavljati smetnju za zaključenje ugovora između dve ili više pomenutih država i jedne ili više međunarodnih organizacija. Zaključenje takvog ugovora samo po sebi nema dejstvo na diplomatske ili konzularne odnose.

Član 76. – Slučaj države agresora

Odredbe ove Konvencije su bez dejstva na obaveze koje mogu da nastanu povodom nekog ugovora između jedne ili više država i jedne ili više međunarodnih organizacija za državu agresora, kao posledicu mera koje se preduzimaju na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija u vezi sa agresijom koju je počinila ta država.

DEO VII

DEPOZITARI, NOTIFIKACIJE, ISPRAVKE I REGISTROVANJE

Član 77. – Depozitari ugovora

1. Određivanje depozitara ugovora mogu da vrše države i organizacije ili, zavisno od slučaja, organizacije koje su učestvovala u pregovorima; bilo u samom ugovoru bio na neki drugi način. Depozitar može biti jedna ili više država, međunarodna organizacija ili glavni administrativni funkcioner takve organizacije.
2. Dužnosti depozitara ugovora imaju međunarodni karakter i depozitar je dužan da neprestano radi u vršenju svojih dužnosti. Činjenica da ugovor nije stupio na snagu između nekih članica ili da je došlo do neslaganja između jedne države ili međunarodne organizacije i depozitara o pitanju obavljanja dužnosti ovog poslednjeg ne treba da utiče na ovu obavezu.

Član 78. – Dužnosti depozitara

1. Osim ako ugovorom nije određeno drugačije ili ako države i organizacije ugovornice ili, zavisno od slučaja, organizacije ugovornice o tome drugačije ne odluče, dužnosti depozitara su sledeće:
 - a) obezbediti čuvanje originalnog teksta ugovora i punomoćja koju mu budu predati;

- b) izdavati overene kopije originalnog teksta i svih ostalih tekstova ugovora na drugim jezicima koji se na osnovu ugovora mogu zahtevati i dostaviti ih članicama ugovora i državama i međunarodnim organizacijama koje mogu to postati;
 - c) primati sve potpise ugovora, primati i čuvati sve instrumente, saopštenja i dostave u vezi sa ugovorom;
 - d) ispitivati da li su potpis, instrument, saopštenje ili dostava u vezi sa ugovorom u propisanom obliku i, eventualno, na to skretati pažnju državi ili međunarodnoj organizaciji u pitanju;
 - e) obavještavati članice ugovora i države i međunarodne organizacije, koje to mogu postati o aktima, saopštenjima i dostavama u vezi sa ugovorom;
 - f) obavještavati države i međunarodne organizacije koje mogu postati članice ugovora o datumu kada je primljen ili deponovan broj potpisa ili ratifikacionih instrumenata, instrumenata o aktu formalne potvrde ili instrumenata o prihvatanju, odobravanju ili pristupanju, koji je potreban za stupanje na snagu ugovora;
 - g) obezbediti registrovanje ugovora kod Sekretarijata Organizacije Ujedinjenih nacija;
 - h) vršiti dužnosti spomenute u ostalim odredbama ovih članova.
2. Ako se pojave neslaganja između jedne države ili međunarodne organizacije i depozitara u vezi sa vršenjem njegovih dužnosti, depozitar treba da skrene pažnju na pitanje.
- a) državama i organizacijama potpisnicama kao i državama ugovornicama i organizacijama ugovornicama ili
 - b) eventualno, nadležnom organu međunarodne organizacije o kojoj je reč.

Član 79. – Notifikacija i saopštenja

Osim u slučajevima kada ugovorom ili ovom Konvencijom nije drugačije određeno, notifikacija ili saopštenja koja treba da učini država ili međunarodna organizacija na osnovu ove Konvencije

- a) upućuje se ako nema depozitara, neposredno državama i organizacijama, kojima su namenjeni ili, ako postoji depozitar, ovom poslednjem;
- b) smatra se da je notifikaciju ili saopštenje učinila država ili organizacija samo kad ih primi država ili organizacija kojoj su dostavljeni ili, eventualno, kad ih primi depozitar;
- c) ako su dostavljeni depozitaru, smatra se da je primila država ili organizacija kojoj je namenjena samo onog momenta kada ta država ili organizacija primi od depozitara obaveštenje predviđeno u stavu e) par. 1. člana 78.

Član 80. – Ispravke grešaka u tekstovima ili overenim kopijama ugovora

1. Ako, posle overavanja teksta ugovora, države i međunarodne organizacije potpisnice i države ugovornice i organizacije ugovornice zajednički ustanove

da ovaj tekst sadrži neku grešku, pristupa se ispravci greške na jedan od sledećih načina, osim ako spomenute države i organizacije ne odluče o nekom drugom načinu ispravke:

- a) ispravkom teksta u odgovarajućem smislu i parafiranjem ispravke od strane propisno ovlašćenih predstavnika;
 - b) izradom instrumenata ili razmenom instrumenata u kojima je navedena ispravka o kojoj je dogovoreno da se unese u tekst;
 - c) utvrđivanjem ispravljenog teksta čitavog ugovora prema postupku koji je korišćen za originalni tekst.
2. Ako se radi o ugovoru za koji postoji depozitar, ovaj obaveštava države i međunarodne organizacije potpisnice i države ugovornice i organizacije ugovornice o grešci i o predlogu za njenu ispravku i određuje odgovarajući rok u kojem može da se učini primedba na predloženu ispravku. Ako po isteku roka,
- a) nije učinjena nikakva primedba, depozitar vrši i parafira ispravku u tekstu, sastavlja zapisnik o ispravljanju teksta i kopiju tog zapisnika dostavlja članicama ugovora i državama i organizacijama koje mogu postati članice;
 - b) bude učinjena primedba, depozitar dostavlja primedbu državama i organizacijama potpisnicama i državama ugovornicama i organizacijama ugovornicama.
3. Pravila navedena u tačkama 1. i 2. primenjuju se isto tako ako je tekst overen na dva ili više jezika i ako se pojavi greška neslaganja koja uz saglasnost država i međunarodnih organizacija potpisnica kao i država ugovornica i organizacija ugovornica treba da se ispravi.
4. Ispravljen tekst zamenjuje *ab initio* pogrešan tekst osim ako države i međunarodne organizacije potpisnice, kao i države ugovornice i organizacije ugovornice o tome ne odluče drugačije.
5. Ispravka teksta ugovora koj je registrovan dostavlja se Sekretarijatu Organizacije Ujedinjenih nacija.
6. Ako se utvrdi greška u overenom prepisu ugovora, depozitar sastavlja zapisnik o ispravljanju i njegovu kopiju dostavlja državama i međunarodnim organizacijama potpisnicama kao i državama ugovornicama i organizacijama ugovornicama.

Član 81. – Registracija i objavljivanje ugovora

1. Posle njihovog stupanja na snagu, ugovori se dostavljaju sekretarijatu Organizacije Ujedinjenih nacija u cilju registrovanja ili klasiranja i unošenja u registar; kao i njihovog eventualnog objavljivanja.
2. Imenovanje depozitara predstavlja i njegovo ovlašćivanje da vrši akta navedena u prethodnom paragrafu.

DEO VIII ZAVRŠNE ODREDBE

Član 82. – Potpisivanje

Ova Konvencija biće otvorena za potpisivanje do 31. decembra 1986. godine u Saveznom ministarstvu inostranih poslova Republike Austrije a zatim, do 30. juna 1987. godine, u sedištu Organizacije ujedinjenih nacija u Njujorku:

- a) svim državama;
- b) Namibiji koju predstavlja Savet Ujedinjenih nacija za Namibiju;
- c) pozvanih međunarodnih organizacija da učestvuje na Konferenciji Ujedinjenih nacija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija.

Član 83. – Ratifikacija ili akt formalne potvrde

Ova Konvencija podleže ratifikaciji od strane država i Namibije, koju predstavlja Savet Ujedinjenih nacija za Namibiju i aktima formalne potvrde međunarodnih organizacija. Ratifikacioni instrumenti i instrumenti o aktima formalne potvrde biće deponovani kod Generalnog sekretara Organizacije Ujedinjenih nacija.

Član 84. – Pristupanje

1. Ova Konvencija ostaje otvorena za pristupanje svakoj državi, Namibiji, koju predstavlja Savet Ujedinjenih nacija za Namibiju, i svakoj međunarodnoj organizaciji koja može da zaključuje ugovore.
2. Instrument o pristupanju neke međunarodne organizacije sadrži izjavu kojom se potvrđuje da ta organizacija može da zaključuje ugovore.
3. Instrumenti o pristupanju se deponuju kod Generalnog sekretara organizacije Ujedinjenih nacija.

Član 85. – Stupanje na snagu

1. Ova Konvencija stupiće na snagu tridesetog dana od dana deponovanja tridesetpetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju država ili Namibije koju predstavlja Savet Ujedinjenih nacija za Namibiju.
2. Za svaku državu i za Namibiju, koju predstavlja Savet Ujedinjenih nacija za Namibiju, koje budu ratifikovale ovu Konvenciju ili joj pristupe pre nego što bude ispunjen uslov naveden u tački 1., Konvencija stupa na snagu tridesetog dana posle deponovanja od strane te države ili Namibije instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.
3. Za svaku međunarodnu organizaciju koja deponuje instrument o aktu formalne potvrde ili instrument o pristupanju, Konvencija stupa na snagu najkasnije u jednom od sledeća dva datuma, koji bude kasniji: tridesetog dana

posle pomenutog deponovanja ili na dan kada Konvencija stupa na snagu shodno par. 1.

Član 86. – Autentični tekstovi

Originalni tekstovi ove Konvencije na arapskom, engleskom, francuskom, kineskom, ruskom i španskom, jeziku su jednako verodostojni i deponuju se kod Generalnog sekretara Organizacije Ujedinjenih nacija.

U POTVRDU ČEGA dole potpisani opunomoćenici, propisno ovlašćeni od strane njihovih odnosnih vlada, i propisno ovlašćeni predstavnici Saveta Ujedinjenih nacija za Namibiju i međunarodnih organizacija su potpisali ovu Konvenciju.

SAČINJENO U BEČU, dvadesetprvog marta hiljadudevetstoosamdesetšeste godine.

ANEKS

PROCEDURA ARBITRAŽE I KONCILIJACIJE USTANOVLJENJA NA OSNOVU ČLANA 66. KONVENCIJE

I – Obrazovanje arbitražnog suda ili komisije za koncilijaciju

1. Generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija sastavlja i čuva listu kvalifikovanih pravnika od kojih strane u sporu treba da izaberu lica koja će činiti Arbitražni sud ili eventualno, Komisiju za koncilijaciju. U tom cilju svaka država članica Organizacije Ujedinjenih nacija i svaka članica ove Konvencije se pozivaju da Odrede dva lica, a imena tako određenih lica sačinjavaće listu čija će se kopija uputiti predsedniku Međunarodnog suda pravde. Određivanje lica koja se nalaze na listi uključujući lica koja su određena da popune iznenada upražnjena mesta, vrši se za period od pet godina, koji se može obnoviti. Po isteku perioda za koji su određena, gore navedena lica će nastaviti da vrše dužnosti za koje su izabrana shodno sledećim odredbama.
2. Ako je dato saopštenje shodno par. 2, stava A člana 66, ili kada se, postigne sporazum shodno tački 3. o proceduri utvrđenoj u ovom prilogu, spor se podnosi Arbitražnom sudu. Ako se zahtev podnese Generalnom sekretaru shodno par. 4. člana 66. Generalni sekretar iznosi spor pred Komisiju za izmirenje. Arbitražni sud i Komisija za izmirenje su sastavljeni na sledeći način:

Države, međunarodne organizacije ili eventualno, države i organizacije, koje predstavljaju jednu od strana u sporu imenuju sporazumno

- a) arbitra ili, eventualno, izmiritelja koji je izabran ili ne na listi spomenutoj u tački 1;

b) arbitra ili, eventualno, izmiritelja, koji je izabran među licima sa liste koji nemaju nacionalnost nijedne od država i koje nije odredila jedna od organizacija koje predstavljaju datu stranu u sporu budući da se podrazumeva da spor između dve međunarodne organizacije ne smeju da razmatraju državljani samo jedne i iste države.

Države, međunarodne organizacije ili, zavisno od slučaja, države i organizacije, koje predstavljaju drugu stranu u sporu imenuju na isti način dva arbitra, ili zavisno od slučaja, dva izmiritelja. Četiri lica koje izaberu strane treba da se imenuju u roku od šezdeset dana od datuma kada druga strana u sporu primi saopštenje predviđeno u tački 2, stav f) člana 66, ili kada se postigne sporazum shodno tački 3 o proceduri utvrđenoj u ovom prilogu, ili kada Generalni sekretar primi zahtev za izmirenje.

U roku od šezdeset dana od datuma poslednjeg imenovanja, četiri tako izabrana lica imenuju petog arbitra ili zavisno od slučaja, izmiritelja izabranog sa liste, a koji vrši dužnost predsednika.

Ukoliko se imenovanje predsednika ili bilo kog drugog arbitra ili, zavisno od slučaja, izmiritelja, ne izvrši u roku predviđenom za ovo imenovanje, imenovanje će izvršiti Generalni sekretar Organizacije Ujedinjenih nacija u roku od šezdeset dana od isteka tog roka. Generalni sekretar može odrediti kao predsednika bilo jedno od lica sa liste bilo jednog od članova Komisije za međunarodno pravo. Bilo koji rok u kome treba da bude izvršeno imenovanje može se produžiti sporazumno između strana u sporu. Ako je Organizacija Ujedinjenih nacija strana u sporu ili spada u jednu od strana u sporu, Generalni sekretar dostavlja gorenavedeni zahtev predsedniku Međunarodnog suda pravde, koji vrši dužnost koja je poverena Generalnom sekretaru ovim stavom.

Svako upražnjeno mesto treba da se popuni na način utvrđen za prvobitno imenovanje.

Imenovanje arbitara ili izmiritelja od strane međunarodne organizacije, kao što je predviđeno u par. 1. i 2., regulisano je odgovarajućim pravilima te organizacije.

II – Funkcionisanje arbitražnog suda

3. Ukoliko nije drugačije određeno između strana u sporu, Arbitražni sud utvrđuje sam svoj postupak garantujući svakoj od strana u sporu punu mogućnost da bude saslušana i da se grani.
4. Uz prethodni pristanak strana u sporu; Arbitražni sud može pozvati svaku zainteresovanu državu ili međunarodnu organizaciju da joj dostavi svoja gledišta usmenim ili pismenim putem.
5. Arbitražni sud donosi odluke većinom glasova svojih članova. U slučaju podeljenih glasova glas predsednika je odlučujući.
6. Ukoliko se jedna od strana u sporu ne pojavi pred sudom ili se uzdrži od odbrane, druga strana može zatražiti od suda da nastavi postupak i donese

- svoju odluku. Pre donošenja odluke sud treba da bude siguran ne samo da je nadležan da rešava o sporu, već da je zahtev zasnovan činjenično i pravno.
7. Odluka Arbitražnog suda se ograničava na pitanje spora; ona je obrazložena. Svaki član suda može izneti individualno ili suprotno mišljenje.
 8. Odluka je konačna i ne podleže žalbi. Sve strane u sporu treba da poštuju odluku.
 9. Generalni sekretar pruža sudu pomoć i olakšice koje su mu potrebne. Troškove suda snosi Organizacija Ujedinjenih nacija.

III – Funkcionisanje Komisije za izmirenje

10. Komisija za izmirenje utvrđuje sama svoj postupak. Uz prrtstanak strana u sporu Komisija može pozvati svaku članicu ugovora da joj dostavi svoje gledište usmenim ili pismenim putem. Odluke i preporuke Komisije, se usvajaju većinom glasova njenih pet članova.
11. Komisija može skrenuti pažnju stranama u sporu na svaku meru koja može olakšati rešenje na prijateljski način.
12. Komisija saslušava strane, razmatra zahteve i primedbe i daje predloge stranama kako bi im pomogla da dođu do prijateljskog rešenja spora.
13. Komisija sačinjava izveštaj u roku od dvanaest meseci, od njenog obrazovanja. Njen izveštaj se deponuje kod Generalnog sekretara i dostavlja stranama u sporu. Izveštaj Komisije, uključujući sve zaključke u njemu o činjenicama ili o pravnim pitanjima, ne vezuje strane i predstavlja samo preporuke koje se podnose na razmatranje stranama kako bi se olakšalo prijateljsko rešenje spopora.
14. Generalni sekretar pruža Komisiji pomoć i olakšice koje joj mogu biti potrebne. Troškove Komisije snosi Organizacija ujedinjenih nacija.

ZAKON
O RATIFIKACIJI BEČKE KONVENCIJE O SUKCESIJI DRŽAVA
U ODNOSU NA UGOVORE

("Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 1/80)

Član 1

Ratifikuje se Bečka konvencija o sukcesiji država u odnosu na ugovore, sa Prilogom, potpisana 23. avgusta 1978. godine u Beču.

Član 2

Tekst Konvencije, sa Prilogom, u originalu na engleskom jeziku i u prevodu na srpskohrvatskom jeziku glasi:

BEČKA KONVENCIJA
O SUKCESIJI DRŽAVA U ODNOSU NA UGOVORE

Države članice ove konvencije,

Smatrajući da je proces dekolonizacije izazvao duboke promene u međunarodnoj zajednici,

Smatrajući, takođe, da bi i drugi faktori mogli u budućnosti dovesti do sukcesije država,

Uverena stoga u potrebu kodifikacije i postepenog razvoja pravila o sukcesiji država u odnosu na ugovore kao načina garantovanja veće pravne sigurnosti u međunarodnim odnosima,

*Konstatujući da su principi slobodnog pristanka, dobra volja i *pacta sunt servanda* opšte priznati,*

Podvlačeći da je dosledno poštovanje opštih multilateralnih ugovora o kodifikaciji i postepenom razvoju međunarodnog prava i ugovora, za čiji je predmet i cilj zainteresovana celokupna međunarodna zajednica, od posebnog značaja za jačanje mira i međunarodne saradnje,

Imajući u vidu principe međunarodnog prava sadržane u Povelji Ujedinjenih nacija, kao što su principi koji se odnose na jednakost prava naroda i njihovo pravo da raspolazu sami sobom, na suverenu jednakost i nezavisnost svih država, nemešanje u unutrašnje stvari država, zabranu pretnje ili upotrebe sile i opšte i stvarno poštovanje prava čoveka i osnovnih sloboda za sve,

Podsećajući da se Poveljom Ujedinjenih nacija zahteva poštovanje teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti svake države,

Imajući u vidu odredbe Bečke konvencije o ugovornom pravu od 1969. godine,

Imajući, takođe, u vidu član 73. pomenute konvencije,

Potvrđujući da su pitanja ugovornog prava, s izuzetkom pitanja do kojih može dovesti sukcesija država, regulisana odgovarajućim pravilima međunarodnog prava i uneta u Bečku konvenciju o ugovornom pravu od 1969. godine,

Potvrđujući da će se pravilima međunarodnog običajnog prava i dalje regulisati pitanja nerešena odredbama ove konvencije,

Saglasile su se o sledećem:

Deo I OPŠTE ODREDBE

Član 1. – Polje primene Konvencije

Ova konvencija primenjuje se na dejstvo sukcesije država u odnosu na ugovore između država.

Član 2. – Upotrebljeni izrazi

1. Izrazi upotrebljeni u ovoj konvenciji imaju sledeće značenje:

- (a) „ugovor” označava međunarodni sporazum zaključen pismenim putem između država, koji je regulisan međunarodnim pravom, bilo da je sadržan u jednom jedinom instrumentu ili u dva ili više povezanih instrumenata i bez obzira na njegov poseban naziv;
- (b) izraz „sukcesija država” označava zamenu jedne države drugom u pogledu odgovornosti za međunarodne odnose jedne teritorije;
- (c) izraz „država prethodnica” označava državu koju je zamenila druga država prilikom sukcesije država;
- (d) izraz „država sukcesor” označava državu koja je zamenila drugu državu prilikom sukcesije država;
- (e) izraz „dan sukcesije država” označava datum kada je država sukcesor zamenila državu prethodnicu u pogledu odgovornosti za međunarodne odnose teritorije na koju se odnosi sukcesija država;
- (f) izraz „država koja je stekla nezavisnost” označava državu sukcesora čija je teritorija, neposredno pre datuma sukcesije država, bila zavisna teritorija za čije je međunarodne odnose bila odgovorna država prethodnica;
- (g) izraz „notifikacija o sukcesiji” označava notifikaciju bez obzira kako ona glasi ili kako je nazvana, koju u odnosu na jedan multilateralni ugovor upućuje država sukcesor i kojom se daje pristanak te države da bude smatrana vezanom ugovorom;
- (h) izraz „punomoćje” označava, u odnosu na notifikaciju o sukcesiji ili svaku drugu notifikaciju predviđenu ovom konvencijom, dokument koji izdaje nadležni organ jedne države, a kojima se određuje jedno ili više lica da

predstavljaju državu radi dostavljanja notifikacije o sukcesiji ili notifikacije, zavisno od slučaja;

- (i) izrazi „ratifikacija”, „prihvatanje” i „odobranje” označavaju, zavisno od slučaja, odgovarajući međunarodni akt kojim država na međunarodnom planu daje svoj pristanak da bude vezana ugovorom;
 - (j) izraz „rezerva” označava jednostranu izjavu, bez obzira kako ona glasi ili kako je nazvana, koju daje država prilikom ratifikacije, prihvatanja ili odobranja ugovora ili pristupanja ugovoru, ili kada izvrši notifikaciju o sukcesiji u odnosu na ugovor kojim želi da isključi ili izmeni pravno dejstvo nekih odredaba ugovora u pogledu njihove primene na tu državu;
 - (k) izraz „država ugovornica” označava državu koja je pristala da bude vezana ugovorom, bez obzira da li je ugovor stupio na snagu ili nije;
 - (l) izraz „članica” označava državu koja je pristala da bude vezana ugovorom i u odnosu na koju je ugovor stupio na snagu;
 - (m) izraz „druga država članica” označava, u odnosu na državu sukcesora, bilo koju, osim države prethodnice, članicu ugovora na snazi na dan sukcesije država u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država;
 - (n) izraz „međunarodna organizacija” označava neku međuvladinu organizaciju.
2. Odredbe tačke 1. koje se odnose na izraze upotrebljene u ovoj konvenciji ne prejudiciraju upotrebu tih izraza niti smisao koji im se može dati u unutrašnjem pravu država.

Član 3. – Slučajevi koji nisu obuhvaćeni ovom konvencijom

Činjenica da se ova konvencija ne primenjuje na dejstvo sukcesije država u odnosu na međunarodne sporazume zaključene između država i drugih subjekata međunarodnog prava, ili u odnosu na međunarodne sporazume koji nisu zaključeni u pismenoj formi, ne ide na štetu:

- (a) primene na te slučajeve svih pravila navedenih u ovoj konvenciji pod koja bi ona potpadala na osnovu međunarodnog prava, nezavisno od pomenute konvencije;
- (b) primene, između država, ove konvencije na dejstvo sukcesije država u odnosu na međunarodne sporazume u kojima su takođe članice i drugi subjekti međunarodnog prava.

Član 4. – Ugovori o osnivanju međunarodnih organizacija i ugovori koji usvoji jedna međunarodna organizacija

Ova konvencija se primenjuje na dejstvo sukcesije država u vezi sa:

- (a) svakim ugovorom koji predstavlja akt o osnivanju neke međunarodne organizacije, pod rezervom pravila o sticanju svojstva člana i pod rezervom svakog drugog odgovarajućeg pravila organizacije;
- (b) svakim ugovorom koji usvoji jedna međunarodna organizacija, pod rezervom svakog drugog odgovarajućeg pravila organizacije.

Član 5. – Obaveze koje nameće međunarodno pravo nezavisno od ugovora

Činjenica da se ne smatra da je neki ugovor na snazi u odnosu na neku državu usled primene ove konvencije nema nikakvog uticaja na dužnost te države da ispunjava svaku obavezu navedenu u ugovoru, kojoj podleže na osnovu međunarodnog prava, nezavisno od pomenutog ugovora.

Član 6. – Slučajevi sukcesije država koji su obuhvaćeni ovom konvencijom

Ova konvencija primenjuje se isključivo na dejstvo sukcesije država koje se ostvaruje u skladu sa međunarodnim pravom, a posebno sa principima međunarodnog prava sadržanim u Povelji Ujedinjenih nacija.

Član 7. – Početak primene Konvencije

1. Bez štete za primenu svih pravila sadržanih u ovoj konvenciji, pod koja bi potpadalo dejstvo sukcesije država na osnovu međunarodnog prava nezavisno od Konvencije, ova konvencija se primenjuje isključivo na sukcesiju država do koje je došlo posle njenog stupanja na snagu, ukoliko nije drukčije dogovoreno.
2. Država sukcesor može, u trenutku kada izražava pristanak da bude vezana ovom konvencijom, ili u svakom trenutku kasnije, izjaviti da će primenjivati odredbe Konvencije na svoju sopstvenu sukcesiju država do koje je došlo pre stupanja na snagu Konvencije u odnosu na neku drugu državu ugovornicu ili državu koja je članica Konvencije, a koja bude izjavila da prihvata izjavu države sukcesora. Odmah posle stupanja na snagu Konvencije između država koje budu dale takvu izjavu ili posle izjave o prihvatanju, ako je ona data kasnije, odredbe Konvencije primenjivaće se na dejstvo sukcesije država počev od dana pomenute sukcesije.
3. Država sukcesor može, u trenutku kada potpiše ovu konvenciju ili izrazi pristanak da bude vezana Konvencijom, izjaviti da će primenjivati privremeno odredbe Konvencije na svoju sopstvenu sukcesiju država do koje je došlo pre stupanja na snagu Konvencije, u odnosu na svaku drugu državu potpisnicu ili ugovornicu koja bude dala izjavu kojom prihvata izjavu države sukcesora; odmah posle izjave o prihvatanju, odredbe ove konvencije će se primenjivati privremeno na dejstvo sukcesije država između te dve države, počev od dana pomenute sukcesije.
4. Svaka izjava u skladu sa st. 2. ili 3. treba da se u pismenoj formi notifikuje depozitaru, koji će članice i države koje mogu da postanu članice ove konvencije obavestiti o prijemu notifikacije i njenoj sadržini.

Član 8. – Sporazumi o prenošenju ugovornih obaveza ili prava sa države prethodnice na državu sukcesora

1. Obaveze ili prava države prethodnice koji proističu iz ugovora na snazi u pogledu neke teritorije na dan sukcesije država ne postaju obaveze ili prava države sukcesora u odnosu na druge države članice tih ugovora samom

činjenicom da su države prethodnice i država sukcesor zaključile sporazum kojim se pomenute obaveze ili prava prenose na državu sukcesora.

2. Bez obzira na zaključenje takvog sporazuma, dejstvo sukcesije država na ugovore koji su na dan te sukcesije država bili na snazi u odnosu na dotičnu teritoriju reguliše se ovom konvencijom.

Član 9. – Jednostrane izjave države sukcesora o ugovorima države prethodnice

1. Obaveze ili prava koji proističu iz ugovora na snazi u pogledu neke teritorije na dan sukcesije država ne postaju obaveze ili prava države sukcesora niti drugih država članica tih ugovora samom činjenicom da postoji jednostrana izjava države sukcesora kojom se predviđa i dalje važenje ugovora u odnosu na njenu teritoriju.
2. U takvom slučaju, dejstvo sukcesije država na ugovore koji su na dan te sukcesije država bili na snazi u odnosu na dotičnu teritoriju reguliše se ovom konvencijom.

Član 10. – Ugovori kojima se predviđa učešće države sukcesora

1. Kada je ugovorom predviđeno da će, u slučaju sukcesije država, država sukcesor imati mogućnost da se smatra članicom ugovora, ta država može notifikovati svoju sukcesiju u odnosu na taj ugovor u skladu sa odredbama ugovora ili, u nedostatku odredaba u tom smislu, u skladu sa odredbama ove konvencije.
2. Ako je ugovorom predviđeno da će se, u slučaju sukcesije država, država sukcesor smatrati članicom ugovora, ta odredba ima dejstvo samo ako se država sukcesor izričito u pismenoj formi složi s tim.
3. U slučajevima iz st. 1. ili 2. država sukcesor koja daje pristanak da bude članica ugovora smatra se članicom ugovora počev od dana sukcesije država, osim ako ugovorom nije drukčije određeno ili drukčije dogovoreno.

Član 11. – Režim granica

Sukcesija država ne zadire u pitanje:

- (a) granice utvrđene ugovorom;
- (b) obaveza i prava utvrđenih ugovorom koja se odnose na režim granice.

Član 12. – Ostali teritorijalni režimi

1. Sukcesija država ne utiče na:
 - (a) obaveze o korišćenju ili ograničenju korišćenja neke teritorije, koje su utvrđene ugovorom u korist bilo koje teritorije neke strane države, a smatraju se vezanim za dotične teritorije;

- (b) prava ustanovljena ugovorom u korist neke teritorije, koja se odnose na korišćenje ili ograničenje korišćenja bilo koje teritorije neke strane države, a smatraju se vezanim za dotičnu teritoriju.
2. Sukcesija država ne utiče na:
- (a) obaveze o korišćenju ili ograničenju korišćenja neke teritorije, koje su utvrđene ugovorom u korist grupe država ili svih država, a smatraju se vezanim za dotičnu teritoriju;
- (b) prava utvrđena ugovorom u korist grupe država ili svih država, koja se odnose na korišćenje ili ograničenja korišćenja neke teritorije, a smatraju se vezanim za dotičnu teritoriju.
3. Odredbe ovog člana ne primenjuju se na ugovorne obaveze države prethodnice kojima se predviđa uspostavljanje stranih vojnih baza na teritoriji na koju se odnosi sukcesija država.

Član 13. – Konvencija i stalni suverenitet nad prirodnim bogatstvima i resursima

Nijedna odredba ove konvencije ne narušava principe međunarodnog prava na osnovu kojih se priznaje stalni suverenitet svakog naroda i svake države nad njihovim prirodnim bogatstvima i resursima.

Član 14. – Pitanja u vezi sa važnošću ugovora

Nijedna odredba ove konvencije ne treba da bude protumačena tako da na bilo koji način prejudicira pitanja u vezi sa važnošću nekog ugovora.

Deo II

SUKCESIJA KOJA SE ODNOSI NA DEO TERITORIJE

Član 15. – Sukcesija koja se odnosi na deo teritorije

Kada deo teritorije neke države, ili kada celokupna teritorija čije međunarodne odnose zastupa neka država, koja nije sastavni deo teritorije te države, postane deo teritorije neke druge države:

- (a) ugovori države prethodnice prestaju da budu na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država, računajući od dana sukcesije država; i
- (b) ugovori države sukcesora ostaju na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država, računajući od dana sukcesije država, osim ako iz ugovora ne proizlazi da bi primena ugovora na tu teritoriju bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili da bi bitno izmenila uslove izvršenja ugovora, ili ako drukčije ne bude utvrđeno.

Deo III
DRŽAVE KOJE SU STEKLE NEZAVISNOST

Odeljak 1 – OPŠTE PRAVILO

Član 16 – Položaj u odnosu na ugovore države prethodnice

Država koja je stekla nezavisnost nije obavezna da održava na snazi neki ugovor niti da postane članica tog ugovora zbog činjenice da je na dan sukcesije država ugovor bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država.

Odeljak 2 – VIŠESTRANI UGOVORI

Član 17 – Učešće u ugovorima na snazi na dan sukcesije država

1. Pod rezervom st. 2. i 3, država koja je stekla nezavisnost može notifikacijom o sukcesiji uspostaviti svojstvo članice svakog višestranog ugovora koji je na dan sukcesije država bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija države.
2. Stav 1. se ne primenjuje ako iz ugovora proizlazi ili se na drugi način utvrdi da bi primena ugovora na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi bitno izmenila uslove izvršenja ugovora.
3. Ako se na osnovu ugovora ili zbog ograničenog broja država koje su učestvovalе u pregovorima, kao i zbog predmeta i cilja ugovora, smatra da učešće u ugovoru svake druge države zahteva saglasnost ovih članica, država koja je stekla nezavisnost može uspostaviti svojstvo članice ugovora samo na osnovu takve saglasnosti.

Član 18 – Učešće u ugovorima koji nisu na snazi na dan sukcesije država

1. Pod rezervom st. 3. i 4, država koja je stekla nezavisnost može, notifikacijom o sukcesiji, uspostaviti svojstvo države ugovornice u višestranom ugovoru koji nije na snazi ako je, na dan sukcesije država, država prethodnica bila država ugovornica u pogledu teritorije na koju se odnosi ta sukcesija država.
2. Pod rezervom st. 3. i 4, država koja je stekla nezavisnost može, notifikacijom o sukcesiji, uspostaviti svojstvo članice višestranog ugovora koji stupa na snagu posle dana sukcesije država ako je, na dan sukcesije država, država prethodnica bila država ugovornica u pogledu teritorije na koju se odnosi ta sukcesija država.
3. Stavovi 1. i 2. ne primenjuju se ako iz ugovora proistekne ili ako se na drugi način utvrdi da bi primena ugovora na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi bitno izmenila uslove izvršenja ugovora.

4. Ako se, na osnovu ugovora ili zbog ograničenog broja država koje su učestvovala u pregovorima, kao i zbog predmeta i cilja ugovora, smatra da učešće u ugovoru svake druge države zahteva saglasnost svih članica ili svih država ugovornica, država koja je stekla nezavisnost može uspostaviti svojstvo države ugovornice ili članice ugovora samo na osnovu takve saglasnosti.
5. Kada se ugovorom predviđa da je za njegovo stupanje na snagu potrebno da postoji određen broj država ugovornica, država koja je stekla nezavisnost i koja uspostavlja svojstvo države u odnosu na ugovor u skladu sa stavom 1. uračunava se u broj država ugovornica u smislu te odredbe, osim ako neka druga namera ne proistekne iz ugovora ili bude na drugi način utvrđena.

Član 19 – Učešće u ugovorima koje je potpisala država prethodnica pod rezervom ratifikacije, prihvatanja i odobravanja

1. Pod rezervom st. 3. i 4, ako je pre dana sukcesije država, država prethodnica potpisala višestrani ugovor pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja i ako je, pri tom, izrazila nameru da se ugovorom obuhvati teritorija na koju se odnosi sukcesija država, država koja je stekla nezavisnost može ratifikovati, prihvatiti ili odobriti ugovor kao da ga je ona potpisala i može na taj način postati država ugovornica ili članica ugovora.
2. U svrhu stava 1, osim ako neka druga namera ne proističe iz ugovora ili bude na drugi način utvrđena, smatra se da država prethodnica potpisivanjem ugovora izražava nameru da se ugovorom obuhvati celokupna teritorija čije je međunarodne odnose zastupala država prethodnica.
3. Stav 1. se ne primenjuje ako iz ugovora proističe ili ako na drugi način bude utvrđeno da bi primena ugovora u odnosu na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi bitno izmenila uslove njegovog izvršenja.
4. Ako se na osnovu ugovora ili zbog ograničenog broja država koje su učestvovala u pregovorima, kao i zbog predmeta i cilja ugovora smatra da učešće u ugovoru svake druge države zahteva saglasnost svih članica ili svih država ugovornica, država koja je stekla nezavisnost može postati država ugovornica ili članica ugovora samo na osnovu takve saglasnosti.

Član 20 – Rezerve

1. Kada država koja je stekla nezavisnost uspostavi notifikacijom o sukcesiji svojstvo države ugovornice ili članice višestrnog ugovora u skladu sa čl. 17. ili čl. 18, smatra se da zadržava sve rezerve na ugovor koje su se primenjivale na dan sukcesije država na teritoriju na koju se odnosi sukcesija država, osim ako, prilikom upućivanja notifikacije o sukcesiji, ne izrazi suprotnu nameru ili ne stavi rezervu na isto pitanje na koje se odnosi i pomenuta rezerva.
2. Prilikom notifikacije o sukcesiji kojom uspostavlja svojstvo države ugovornice ili članice nekog višestrnog ugovora u skladu sa čl. 17. ili čl. 18, država koja je stekla nezavisnost može učiniti rezervu, osim ako ta rezerva nije od onih

čije se stavljanje isključuje odredbama tač. (a), (b) ili (c) člana 19. Bečke konvencije o ugovornom pravu.

3. Kada država koja je stekla nezavisnost stavi rezervu shodno stavu 2, odredbe iz čl. 20. do 23. Bečke konvencije o ugovornom pravu primenjuju se na tu rezervu.

Član 21 – Pristanak države da bude vezana jednim delom ugovora i izbor između različitih odredaba

1. Kada upućuje notifikaciju o sukcesiji, u skladu sa čl. 17. ili 18, kojom uspostavlja svojstvo države ugovornice ili članice višestranog ugovora, država koja je stekla nezavisnost može, ukoliko to ugovor dopušta, dati svoj pristanak da bude vezana jednim delom ugovora ili da izvrši izbor između različitih odredaba, pod uslovima predviđenim u ugovoru za davanje tog pristanka ili vršenje takvog izbora.
2. Država koja je stekla nezavisnost može, pod istim uslovima kao i ostale članice ili države ugovornice, vršiti sva prava predviđena ugovorom, može da povuče ili izmeni pristanak ili izbor koji je izvršila ona ili država prethodnica u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država.
3. Ako država koja je stekla nezavisnost ne izrazi svoj pristanak ili ne izvrši izbor predviđen u stavu 1, ili ne povuče niti izmeni pristanak države prethodnice ili izbor koji je izvršila država prethodnica kao što je predviđeno u stavu 2, smatra se da zadržava:
 - (a) pristanak koji je izrazila država prethodnica, u skladu sa ugovorom da bude vezana u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država jednim delom pomenutog ugovora; ili
 - (b) izbor koji je država prethodnica, u skladu sa ugovorom, izvršila između različitih odredaba u cilju primene ugovora na teritoriju na koju se odnosi sukcesija država.

Član 22 – Notifikacija o sukcesiji

1. Notifikacija o sukcesiji u odnosu na višestrani ugovor na osnovu čl. 17. ili 18. mora biti izvršena pismenim putem.
2. Ako notifikaciju o sukcesiji nije potpisao šef države, predsednik vlade ili ministar inostranih poslova, predstavnik države koji izvrši notifikaciju može biti pozvan da podnese svoja punomoćja.
3. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno:
 - (a) notifikaciju o sukcesiji dostavlja država koja je stekla nezavisnost depozitaru ili, ako nema depozitara, članicama ili državama ugovornicama;
 - (b) smatra se da je država koja je stekla nezavisnost izvršila notifikaciju o sukcesiji na dan kada je depozitar primio notifikaciju ili, ako nema depozitara, na dan kada su je primile sve članice, odnosno sve države ugovornice.

4. Stav 3. ne utiče na bilo koju obavezu depozitara, utvrđenu ugovorom ili na drugi način, da članice ili države ugovornice obavesti o notifikaciji o sukcesiji ili o svakom saopštenju koje u vezi s tim učini država koja je stekla nezavisnost.
5. Pod rezervom odredaba ugovora, smatra se da je notifikacija o sukcesiji ili saopštenje u vezi sa notifikacijom primljena od strane države kojoj je namenjena tek od trenutka kada je depozitar o tome obavestio tu državu.

Član 23 – Dejstvo notifikacije o sukcesiji

1. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno ili ako nije drukčije dogovoreno, država koja je stekla nezavisnost i koja izvrši notifikaciju o sukcesiji u skladu sa članom 17. ili članom 18. stav 2, smatra se članicom ugovora počev od dana sukcesije država ili počev od dana stupanja na snagu ugovora, ako je taj datum kasnije.
2. Međutim, primena ugovora između države koja je stekla nezavisnost i ostalih članica ugovora smatra se obustavljenom do dana kada notifikacija o sukcesiji bude izvršena, osim ako se ugovor ne primenjuje privremeno u skladu sa članom 27. ili ako nije drukčije dogovoreno.
3. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno ili ako nije drukčije dogovoreno, država koja je stekla nezavisnost i koja izvrši notifikaciju o sukcesiji u skladu sa članom 18. stav 1. smatra se državom ugovornicom u odnosu na ugovor počev od datuma kada je notifikacija o sukcesiji izvršena.

Odeljak 3 – DVOSTRANI UGOVORI

Član 24 – Uslovi potrebni da bi se smatralo da je ugovor na snazi u slučaju sukcesije država

1. Dvostrani ugovor koji je na dan sukcesije država bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država smatra se da je na snazi između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice:
 - (a) ako su se one o tome izričito sporazumele; ili
 - (b) ako, na osnovu njihovog ponašanja, treba smatrati da su se one o tome sporazumele.
2. Ugovor za koji se smatra da je na snazi na osnovu stava 1. primenjuje se u odnosima između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice počev od dana sukcesije država, osim ako iz njihovog sporazuma ne proističe druga namera ili ako ta namera ne bude drukčije ustanovljena.

Član 25 – Odnos između države prethodnice i države koja je stekla nezavisnost

Ugovor za koji se na osnovu člana 24. smatra da je na snazi između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice ne može se, samo zbog te činjenice, smatrati da je takođe na snazi u odnosima između države prethodnice i države koja je stekla nezavisnost.

Član 26 – Gašenje, obustavljanje primene ili izmena ugovora između države prethodnice i druge države članice

1. Kada se na osnovu člana 24. smatra da je ugovor na snazi između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice:
 - (a) taj ugovor ne prestaje da bude na snazi između njih samo zbog činjenice da su kasnije prekinuti odnosi između države prethodnice i druge države članice;
 - (b) primena tog ugovora nije obustavljena u njihovim međusobnim odnosima samo zbog činjenice da je kasnije obustavljena njegova primena u odnosima između države prethodnice i druge države članice;
 - (c) ugovor nije izmenjen u njihovim međusobnim odnosima samo zbog činjenice da je kasnije izmenjen u odnosu između države prethodnice i druge države članice.
2. Činjenica da je ugovor okončan ili, zavisno od slučaja, da je obustavljena njegova primena u odnosima između države prethodnice i druge države članice posle dana sukcesije država ne sprečava da se ugovor smatra na snazi ili, zavisno od slučaja, da se primenjuje između države koja je stekla nezavisnost i druge države članice, ako se ustanovi, u skladu sa članom 24, da su se one tako sporazumele.
3. Činjenica da je neki ugovor izmenjen u odnosima između države prethodnice i druge države članice posle dana sukcesije država ne sprečava da se smatra da je neizmenjen ugovor na snazi, shodno članu 24, između države koja je stekla nezavisnost i druge države ugovornice, osim ako nije utvrđeno da je njihova namera bila da između sebe primenjuju izmenjeni ugovor.

Odeljak 4 – PRIVREMENA PRIMENA

Član 27 – Višestrani ugovori

1. Ako je na dan sukcesije država neki višestrani ugovor bio na snazi u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država i ako država koja je stekla nezavisnost saopšti svoju nameru da se taj ugovor privremeno primenjuje na njenu teritoriju, ugovor se u tom svojstvu primenjuje između države koja je stekla nezavisnost i svake druge članice koja za to izričito da svoj pristanak ili

- za koju se, na osnovu njenog ponašanja, može smatrati da je dala svoj pristanak.
2. Međutim, ako je reč o ugovoru koji pripada kategoriji pomenutoj u članu 17. stav 3, potrebna je saglasnost svih članica za privremenu primenu.
 3. Ako se na dan sukcesije država višestrani ugovor koji još nije stupio na snagu privremeno primenjivao na teritoriji na koju se odnosi sukcesija država i ako država koja je stekla nezavisnost saopšti svoju nameru da se taj ugovor i dalje privremeno primenjuje na njenoj teritoriji, ugovor se po tom osnovu primenjuje između države koja je stekla nezavisnost i svake države ugovornice koja za to izričito da svoj pristanak ili za koju se, na osnovu njenog ponašanja, može smatrati da je dala svoj pristanak.
 4. Međutim, ako je reč o ugovoru koji pripada kategoriji pomenutoj u članu 17. stav 3, za privremenu primenu potrebna je saglasnost svih država ugovornica.
 5. Stavovi 1. do 4. ne primenjuju se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu koja je stekla nezavisnost bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

Član 28 – Dvostrani ugovori

Dvostrani ugovor koji je na dan sukcesije država bio na snazi ili se privremeno primenjivao u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država smatra se kao da se privremeno primenjuje između države koja je stekla nezavisnost i druge zainteresovane države:

- (a) ako su se o tome izričito sporazumele; ili
- (b) ako se na osnovu njihovo ponašanja može smatrati da su se o tome sporazumele.

Član 29 – Prestanak privremene primene

1. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno ili ako nije drukčije dogovoreno, privremena primena nekog višestranog ugovora u skladu sa članom 27. može biti okončana:
 - (a) prethodnim obaveštenjem koje u razumnom roku dostavi država koja je stekla nezavisnost ili članica ili država ugovornica koja privremeno primenjuje ugovor, i to po isteku tog roka; ili
 - (b) u slučaju ugovora koji pripada kategoriji pomenutoj u članu 17. stav 3. prethodnim obaveštenjem koje u tom cilju u razumnom roku dostavi država koja je stekla nezavisnost ili članica ili država ugovornica, zavisno od slučaja, i to po isteku tog roka.
2. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno ili ako nije drukčije dogovoreno, privremena primena dvostranog ugovora u skladu sa članom 28. može biti okončana prethodnim obaveštenjem koje u tom cilju i u razumnom roku

dostavi država koja je stekla nezavisnost ili druga zainteresovana država, i to po isteku tog roka.

3. Osim ako ugovorom nije predviđen kraći rok za okončanje ili ako nije drukčije dogovoreno, razuman rok za prestanak privremene primene iznosi dvanaest meseci, računajući od dana kada je prethodno obaveštenje primila druga država ili druge države koje privremeno primenjuju ugovor.
4. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno ili ako nije drukčije dogovoreno, privremena primena višestranog ugovora u skladu sa članom 27. prestaje ako država koja je stekla nezavisnost saopšti svoju nameru da neće postati članica ugovora.

Odeljak 5 – DRŽAVE KOJE SU STEKLE NEZAVISNOST, OBRAZOVANE OD DVE ILI VIŠE TERITORIJA

Član 30 – Države koje su stekle nezavisnost, obrazovane od dve ili više teritorija

1. Članovi 16. do 29. primenjuju se u slučaju države koja je stekla nezavisnost, a obrazovana je od dve ili više teritorija.
2. Kada se država koja je stekla nezavisnost, obrazovana od dve ili više teritorija, smatra članicom ugovora ili kada postane članica ugovora na osnovu čl. 17, 18. ili 24. i ako je na dan sukcesije država ugovor bio na snazi ili ako je bio dat pristanak da se ugovor primenjuje u odnosu na jednu ili više tih teritorija, ali ne na sve, ugovor se primenjuje na celu teritoriju te države, osim ako:
 - (a) iz ugovora ne proističe ili ako drukčije nije utvrđeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora;
 - (b) u slučaju višestranog ugovora, osim onog predviđenog u članu 17. stav 3. ili u članu 18. stav 4. notifikacija o sukcesiji nije ograničena na teritoriju u pogledu koje je ugovor bio na snazi na dan sukcesije država ili u odnosu na koju je pristanak da bude vezana ugovorom dat pre tog datuma;
 - (c) u slučaju višestranog ugovora iz člana 17. stav 3. ili člana 18. stav 4. država koja je stekla nezavisnost i druge države članice ili, zavisno od slučaja, ostale države ugovornice se ne sporazumeju drukčije; ili
 - (d) u slučaju dvostranog ugovora, država koja je stekla nezavisnost i druga zainteresovana država se ne sporazumeju drukčije.
3. Kada država koja je stekla nezavisnost, obrazovana od dve ili više teritorija, postane članica višestranog ugovora u skladu sa članom 19. i ako je potpisom države ili država prethodnica izražena namera te države ili tih država da se ugovorom obuhvati jedna ili više tih teritorija, ali ne sve, ugovor se primenjuje na celokupnu teritoriju države koja je stekla nezavisnost, osim ako:

- (a) iz ugovora ne proističe ili ako na drugi način nije utvrđeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova promenila uslove izvršenja ugovora;
- (b) u slučaju višestranog ugovora, osim u slučaju predviđenom u članu 19. stav 4. ratifikacija, prihvatanje ili odobravanje ugovora nisu ograničeni na teritoriju ili teritorije za koje se nameravalo da se ugovor primeni; ili
- (c) u slučaju višestranog ugovora predviđenog u članu 19. stav 4, država koja je stekla nezavisnost i druge države članice ili, zavisno od slučaja, ostale države ugovornice se drukčije ne sporazumeju.

Deo IV – UJEDINJENJE I OTCEPLJENJE DRŽAVA

Član 31 – Dejstvo ujedinjenja država na ugovore koji su na snazi na dan sukcesije država

1. Kada se dve ili više država ujedine, obrazujući tako državu sukcesora, svaki ugovor koji je na dan sukcesije država bio na snazi u odnosu na bilo koju od tih država ostaje na snazi u odnosu na državu sukcesora, osim ako:
 - (a) država sukcesor i druga država članica ili druge države članice se ne sporazumeju drukčije; ili
 - (b) iz ugovora ne proističe ili na drugi način ne bude utvrđeno da bi primenu ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova menjala uslove izvršenja ugovora.
2. Ugovor koji ostane na snazi u skladu sa stavom 1. primenjuje se samo na deo teritorije države sukcesora u odnosu na koji je taj ugovor bio na snazi na dan sukcesije država, osim ako:
 - (a) u slučaju višestranog ugovora koji ne pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor ne notifikuje da se ugovor primenjuje na njenu celokupnu teritoriju;
 - (b) u slučaju višestranog ugovora koji pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor i ostale države članice se ne sporazumeju drukčije; ili
 - (c) u slučaju dvostranog ugovora država sukcesor i druga država članica se ne sporazumeju drukčije.
3. Tačka (a) stava 2. ne primenjuje se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju država sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

Član 32 – Dejstvo ujedinjenja država na ugovore koji nisu na snazi na dan sukcesije država

1. Pod rezervom st. 3. i 4, država sukcesor na koju se odnosi član 31. može, notifikacijom u tu svrhu, uspostaviti svojstvo države ugovornice u nekom višestranom ugovoru koji nije na snazi ako je, na dan sukcesije država, bilo koja od država prethodnica bila država ugovornica u tom ugovoru.
2. Pod rezervom st. 3. i 4, država sukcesor na koju se odnosi član 31. može, notifikacijom u tu svrhu, uspostaviti svojstvo članice nekog višestranog ugovora koji stupi na snagu posle dana sukcesije država, ako je na taj dan bilo koja država prethodnica bila država ugovornica u tom ugovoru.
3. Stavovi 1. i 2. ne primenjuju se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.
4. Ako ugovor pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor može u odnosu na ugovor uspostaviti svojstvo članice ili države ugovornice samo uz saglasnost svih članica ili svih država ugovornica.
5. Svaki ugovor u kome država sukcesor postane država ugovornica ili članica na osnovu st. 1. ili st. 2. primenjuje se samo na onaj deo teritorije države sukcesora za koji je bio dat pristanak da bude vezan ugovorom pre dana sukcesije država, osim ako:
 - (a) u slučaju višestranog ugovora koji ne pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor u notifikaciji koju sačini u skladu sa st. 1. ili 2. ne navede da se ugovor primenjuje na celokupnu teritoriju; ili
 - (b) u slučaju višestranog ugovora koji pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. tačka 3. država sukcesor i sve članice, ili, zavisno od slučaja, sve države ugovornice se ne sporazumeju drukčije.
6. Tačka (a) stava 5. ne primenjuje se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju države sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

Član 33 – Dejstvo ujedinjenja država na ugovore koje je potpisala država prethodnica pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja

1. Pod rezervom st. 2. i 3, ako je pre dana sukcesije država jedna od država prethodnica potpisala višestrani ugovor pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja, država sukcesor na koju se odnosi član 31. može ratifikovati, prihvatiti ili odobriti ugovor kao da je ona potpisala ugovor i tako postala država ugovornica ili članica ugovora.
2. Stav 1. ne primenjuje se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

3. Ako ugovor pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor može postati država ugovornica ili članica ugovora samo uz saglasnost svih članica ili svih država ugovornica.
4. Ugovor, u odnosu na koji država sukcesor postane država ugovornica ili članica na osnovu stava 1, primenjuje se samo na onaj deo teritorije države sukcesora za koji je ugovor potpisala jedna od ranijih država, osim ako:
 - (a) u slučaju višestranog ugovora koji ne pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor ne saopšti, prilikom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja ugovora, da se ugovor primenjuje na njenu celokupnu teritoriju; ili
 - (b) u slučaju višestranog ugovora koji pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor i sve članice ili, zavisno od slučaja, sve države ugovornice se ne sporazumeju drukčije.
5. Tačka (a) stav 4. ne primenjuje se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora na celokupnu teritoriju države sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

Član 34 – Sukcesija država u slučaju otcepljenja delova jedne države

1. Kada se jedan ili više delova teritorije jedne države od nje otcepe da bi obrazovale jednu ili više država, bez obzira da li država prethodnica i dalje postoji ili ne:
 - (a) svaki ugovor koji je bio na snazi na dan sukcesije država u pogledu celokupne teritorije države prethodnice ostaje na snazi u odnosu na svaku tako nastalu državu sukcesora;
 - (b) svaki ugovor koji je bio na snazi na dan sukcesije država samo u pogledu dela teritorije države prethodnice, koji je postao država sukcesor, ostaje na snazi samo u odnosu na tu državu sukcesora.
2. Stav 1. ne primenjuje se:
 - (a) ako se zainteresovane države drukčije sporazumeju; ili
 - (b) ako iz ugovora ne proističe ili ako na drugi način nije utvrđeno da bi primena ugovora na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

Član 35 – Slučaj države koja ostane posle otcepljenja dela njene teritorije

Ako posle otcepljenja bilo kojeg dela teritorije jedne države država prethodnica i dalje postoji, svaki ugovor koji je, na dan sukcesije država, bio na snazi u pogledu države prethodnice ostaje na snazi u odnosu na ostatak njene teritorije, osim ako:

- (a) o tome nije drukčije dogovoreno;
- (b) nije utvrđeno da se ugovor odnosi jedino na teritoriju koja se otopila od države prethodnice; ili

(c) iz ugovora ne proističe ili ako nije na drugi način utvrđeno da bi primena ugovora na državu prethodnicu bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.

Član 36 – Učestvovanje u ugovorima koji nisu na snazi na dan sukcesije država u slučaju otcepljenja delova jedne države

1. Pod rezervom st. 3. i 4, država sukcesor na koju se odnosi član 34. stav 1. može, notifikacijom u tu svrhu, uspostaviti svojstvo države ugovornice u višestranom ugovoru koji nije na snazi ako je na dan sukcesije država, država prethodnica bila država ugovornica u tom ugovoru u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država.
2. Pod rezervom st. 3. i 4, država sukcesor na koju se odnosi član 34. stav 1. može, notifikacijom u tu svrhu, uspostaviti svojstvo članice višestranog ugovora koji stupa na snagu posle dana sukcesije država ako je na taj dan država prethodnica bila država ugovornica u tom ugovoru u pogledu teritorije na koju se odnosi sukcesija država.
3. Stavovi 1. i 2. ne primenjuju se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova promenila uslove izvršenja ugovora.
4. Ako ugovor pripada kategoriji predviđenoj u članu 17. stav 3, država sukcesor može uspostaviti svojstvo članice ili države ugovornice u tom ugovoru samo uz pristanak svih članica ili svih država ugovornica.

Član 37 – Učešće u ugovorima koje je potpisala država prethodnica pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja u slučaju otcepljenja delova jedne države

1. Pod rezervom st. 2. i 3, ako je pre dana sukcesije država, država prethodnica potpisala višestrani ugovor pod rezervom ratifikacije, prihvatanja ili odobravanja i ako bi se u slučaju da je bio na snazi na taj dan, ugovor primenjivao na teritoriju na koju se odnosi sukcesija država, država sukcesor na koju se odnosi član 34. stav 1. može ratifikovati, prihvatiti ili odobriti ugovor kao da je potpisala taj ugovor i tako može postati država ugovornica ili članica tog ugovora.
2. Stav 1. ne primenjuje se ako iz ugovora proističe ili ako je na drugi način ustanovljeno da bi primena ugovora u odnosu na državu sukcesora bila nespojiva sa predmetom i ciljem ugovora ili bi iz osnova izmenila uslove izvršenja ugovora.
3. Ako ugovor pripada kategoriji utvrđenoj u članu 17. stav 3. država sukcesor može postati država ugovornica ili članica tog ugovora samo uz pristanak svih članica ili svih država ugovornica.

Član 38 – Notifikacije

1. Notifikacija shodno čl. 31, 32. ili 36. mora biti učinjena pismenim putem.
2. Ako notifikaciju nije potpisao šef države, predsednik vlade ili ministar inostranih poslova, predstavnik države koja vrši notifikaciju može biti pozvan da podnese svoje punomoćje.
3. Osim ako ugovorom nije drukčije predviđeno:
 - (a) notifikaciju dostavlja država sukcesor depozitaru ili, ako nema depozitara, državama ugovornicama ili članicama ugovora;
 - (b) smatra se da je država sukcesor izvršila notifikaciju na dan kada je depozitar primio notifikaciju ili, ako nema depozitara, na dan kada su je primile sve članice ili, zavisno od slučaja, sve države ugovornice.
4. Stav 3. ne utiče na bilo koju obavezu koju može imati depozitar, u skladu sa ugovorom ili drukčije, da obavesti članice ili države ugovornice o notifikaciji ili o svakom saopštenju koje s tim u vezi učini država sukcesor.
5. Pod rezervom odredaba ugovora, smatra se da je notifikaciju ili saopštenje primila država kojoj su namenjeni tek od trenutka kada je depozitar o tome obavestio tu državu.

Deo V

OSTALE ODREDBE

Član 39 – Slučajevi odgovornosti države ili odpočinjanja neprijateljstava

Odredbe ove konvencije ne prejudiciraju nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa dejstvom sukcesije država u odnosu na ugovor zbog međunarodne odgovornosti države ili otpočinjanja neprijateljstava između država.

Član 40 – Slučaj vojne okupacije

Odredbe ove konvencije ne prejudiciraju nijedno pitanje koje bi se moglo postaviti u vezi sa ugovorom zbog vojne okupacije neke teritorije.

Deo VI

REŠAVANJE SPOROVA

Član 41 – Konsultacije i pregovaranje

Ako u vezi sa tumačenjem ili primenom ove konvencije dođe do spora između dve ili više članica konvencije, pomenute članice će nastojati, na zahtev bilo koje od njih, da taj spor reši konsultacijama i pregovaranjem.

Član 42 – Izmirenje

Ako spor ne bude rešen u roku od šest meseci od dana kada je podnet zahtev pomenut u članu 41, svaka strana u sporu može primeniti na spor postupak izmirenja naveden u Prilogu uz ovu konvenciju, dostavljajući u tu svrhu zahtev generalnom sekretaru Organizacije ujedinjenih nacija i obaveštavajući o tom zahtevu drugu državu ili ostale države koje su strane u sporu.

Član 43 – Rešavanje sporova pred sudom i arbitražom

Svaka država može, prilikom potpisivanja ili ratifikacije ove konvencije ili pristupanja ili kasnije u svakom drugom trenutku, izjaviti notifikacijom upućenom depozitaru da se neki spor, ukoliko ne bude rešen primenom postupka navedenog u čl. 41. i 42. može podneti na rešavanje Međunarodnom sudu pravde zahtevom koji podnese bilo koja strana u sporu, ili arbitraži, pod uslovom da je i druga strana u sporu dala sličnu izjavu.

Član 44 – Rešavanje zajedničkim dogovorom

Nezavisno od odredaba čl. 41, 42. i 43. ako dođe do spora između dve ili više članica ove konvencije u vezi sa tumačenjem ili primenom Konvencije, pomenute članice mogu sporazumno odlučiti da taj spor podnesu Međunarodnom sudu pravde ili arbitraži, ili izabrali bilo koji drugi odgovarajući postupak za rešavanje sporova.

Član 45 – Ostale odredbe koje su na snazi za rešavanje sporova

Nijedna odredba čl. 41. do 44. ne utiče na prava i obaveze članica ove konvencije koji proističu iz bilo koje odredbe na snazi između njih u vezi sa rešavanjem sporova.

Deo VII ZAVRŠNE ODREDBE

Član 46 – Potpisivanje

Ova konvencija biće otvorena za potpisivanje svim državama, i to: do 28. februara 1979. u Saveznom ministarstvu za inostrane poslove Republike Austrije, a zatim sve do 31. avgusta 1979. u sedištu Organizacije ujedinjenih nacija u Njujorku.

Član 47 – Ratifikacija

Konvencija podleži ratifikaciji. Ratifikacioni instrumenti deponuju se kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

Član 48 – Pristupanje

Konvencija ostaje otvorena za pristupanje svim državama. Instrumenti o pristupanju deponuju se kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

Član 49 – Stupanje na snagu

1. Konvencija stupa na snagu tridesetog dana posle datuma deponovanja petnaestog instrumenta o ratifikaciji ili o pristupanju.
2. Za svaku državu koja ratifikuje Konvenciju ili pristupi Konvenciji posle deponovanja petnaestog instrumenta o ratifikaciji ili o pristupanju, Konvencija stupa na snagu tridesetog dana posle deponovanja instrumenta o ratifikaciji ili o pristupanju te države.

Član 50 – Verodostojni tekstovi

Original ove konvencije, čiji su tekstovi na arapskom, engleskom, francuskom, kineskom, ruskom i španskom jeziku podjednako verodostojni, deponuju se kod generalnog sekretara Organizacije ujedinjenih nacija.

U potvrdu čega su dole potpisani punomoćnici, propisno ovlašćeni od svojih vlada, potpisali ovu konvenciju.

Sačinjeno u Beču, dvadeset trećeg avgusta hiljadu devet stotina sedamdeset osme godine.

PRILOG

1. Generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija sastavlja i vodi spisak izmiritelja koji sačinjavaju kvalifikovani pravници. U tu svrhu, svaka država članica Organizacije ujedinjenih nacija ili članica ove konvencije pozvana je da odredi dva izmiritelja, a imena tako određenih lica sačinjavaju spisak. Određivanje izmiritelja, uključujući i one koji su određeni da popune iznenada upražnjeno mesto, vrši se za period od pet godina, koji se može obnoviti. Po isteku perioda za koji budu određeni izmiritelji će i dalje vršiti funkcije za koje budu izabrani u skladu sa sledećom tačkom.
2. Ako se zahtev podnese generalnom sekretaru u skladu sa članom 42, generalni sekretar podnosi spor komisiji za izmirenje koja se sastavlja na sledeći način:
Država ili države koje čine jednu od strana u sporu imenuju:
 - (a) jednog izmiritelja državljanina te države ili jedne od tih država, koji može ili ne može biti izabran sa spiska pomenutog u tački 1; i
 - (b) jednog izmiritelja koji nije državljanin te države ili jedne od tih država, koji je izabran sa spiska.

Država ili države koje čine drugu stranu u sporu imenuju dva izmiritelja na isti način. Četiri izmiritelja koje izaberu strane u sporu treba da budu imenovana u roku od šezdeset dana od dana kada je generalni sekretar primio zahtev.

U roku od šezdeset dana od dana imenovanja poslednjeg među njima, četiri izmiritelja imenuju i petog, izabranog sa spiska, koji će biti predsednik.

Ako se imenovanje predsednika ili bilo kog drugog izmiritelja ne izvrši u propisanom roku, imenovanje vrši generalni sekretar u roku od šezdeset dana od dana isteka tog roka. Generalni sekretar može odrediti za predsednika ili jednu od ličnosti navedenih na spisku, ili jednog člana Komisije za međunarodno pravo. Svaki rok za obavezno imenovanje mogu sporazumno produžiti strane u sporu.

Svako upražnjeno mesto popunjava se na način koji je određen za prvobitno imenovanje.

3. Komisija za izmirenje sama određuje svoj postupak. Komisija, uz pristanak strana u sporu, može pozvati svaku članicu ove konvencije da iznese svoje gledište u usmenoj ili pismenoj formi. Odluke i preporuke Komisije donose se većinom glasova njenih pet članova.
4. Komisija može skrenuti pažnju stranama u sporu na svaku meru koja može olakšati sporazumno rešenje.
5. Komisija saslušava strane u sporu, razmatra njihove zahteve i primedbe i daje predloge stranama u sporu kako bi im pomogla da postignu sporazumno rešenje spora.
6. Komisija podnosi izveštaj dvanaest meseci posle svog obrazovanja. Izveštaj se deponuje kod generalnog sekretara i dostavlja stranama u sporu. Izveštaj Komisije, uključujući i sve zaključke koji se u njemu nalaze u vezi sa činjenicama ili pravnim pitanjima, ne obavezuje strane i predstavlja samo preporuku koja se podnosi stranama na razmatranje u cilju olakšavanja sporazumnog rešavanja spora.
7. Generalni sekretar pruža Komisiji pomoć i olakšice koje su joj potrebne. Troškove Komisije snosi Organizacija ujedinjenih nacija.

Član 3.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom listu SFRJ”.

BIBLIOGRAFIJA

Ago, Robert, "Droit des traités à la lumière de la Convention de Vienne, Introduction", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1971-III, vol 134.

Ago, Robert, "La codification du droit international et les problèmes de sa réalisation", *Recueil d'études de droit international en hommage à Paul Guggenheim*, Genève, 1968.

Andrassy, Juraj, *Međunarodno pravosuđe*, Zagreb, 1948.

Andrassy, Juraj, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.

Andrassy, Juraj, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.

Andrassy, Juraj, Bakotić, Božidar, Vukas, Budislav, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, knjiga I.

Anzilloti, Dionisio, *Cours de droit international*, Paris, 1929, vol. I.

Arechaga, Eduardo Jiménez de, "Cours général de droit international", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1978, I, vol. 159.

Aristotel, *Politika*, Kultura, Beograd, 1960.

Aust, Anthony, *Modern Treaty Law and Practice*, University Press, Cambridge, 2003.

Avakov, M.M., *Pravopreenstvo Sovetskogo Gosudarstva*, Moskva, 1961.

Avramov, Smilja, „Pravilo *rebus sic stantibus* u savremenom međunarodnom pravu”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1964, br. 4.

Avramov, Smilja, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1980.

Avramov, Smilja, „Položaj federativnih država u međunarodnoj zajednici”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 1-4.

Avramov, Smilja, „Ugovorni kapacitet i Ustav SFRJ iz 1974”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1983, br. 1-3.

Avramov, Smilja, Kreća, Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 2001.

Bajalski, R., Rančić, D., „SSSR-Kina od spora do pregovora”, *Mala biblioteka, Politika*, br. 24, novembar 1979.

Bakotić, Božidar, Vukas, Budislav, Andrassy, Juraj, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, knjiga I.

- Bartoš, Milan**, *Međunarodno javno pravo*, knjiga I, Kultura, Beograd 1954.
- Bartoš, Milan**, *Međunarodno javno pravo*, Kultura, Beograd, knjiga II, 1956.
- Bartoš, Milan**, *Međunarodno javno pravo*, knjiga III, Kultura, Beograd 1958.
- Bartoš, Milan**, “Les nouveaux Etats et les traités internationaux”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1962, br. 2.
- Bartoš, Milan**, „Rad Komisije za međunarodno pravo”, *Međunarodni problemi*, 1963, br. 3.
- Bartoš, Milan**, „Rad Potkomiteta Komisije organizacije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo na kodifikaciji pravila o sukcesiji država i vlada”, *Međunarodni problemi*, 1963, br. 1.
- Bartoš, Milan**, *Međunarodno javno pravo, Ugovorno pravo*, Službeni list, Beograd, 1986.
- Basdevant, Jules**, “Règles générales du droit de la paix”, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1936-IV, vol. 58.
- Bastid, Suzanne**, *Les traités dans la vie internationale, Conclusion et effets*, Economica, Paris, 1985.
- Baxter, Richard R.**, “Treaties and Custom”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1970-I.
- Bederman, David J.**, *International Law in Antiquity*, University Press, Cambridge, 2002.
- Benoist, Charles**, “L' influence des idées da Machiavel”, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1925, vol. 9.
- Bernhardt, Rudolf**, “Treaties” in : *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt, Amsterdam, 2000, vol. IV.
- Beyerlin, Ulrich**, “Pactum de contrahendo, Pactum de negotiando”, in : *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt, Amsterdam, vol. III.
- Blatova, N. T.**, Модзорян, А. (red.), *Международное право*, Moskva, 1979.
- Blix, Hans**, “The Requirement of Ratification”, *British Yearbook of International Law*, 1953.
- Blix, Hans**, “The Rule of Unanimity in the Revision of Treaties”, *International Comparative Law Quarterly*, 1956.
- Блищенко, I.P.**, *Прецеденты в международном праве*, Moskva, 1977.
- Blum, Yehuda Z.**, “Russia takes over the Soviet Union’s Seat at the United Nations”, *European Journal of International Law*, 1992, vol. 3, n° 2.
- Bluntschli, Johann Caspar**, *Droit international codifié*, Paris, 1881.

Bohte, Borut, Mitrović, Tomislav, „Bečka konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, broj 1.

Bokor-Szegö, Hanna, *The New States and International Law, Questions of International Law*, Budapest, 1970.

Bokor-Szegö, Hanna, *Continuation et Succession en Matière de Traités Internationaux*, Geneviève Burdeau et Brigitte Stern, *Dissolution, Continuation et Succession en Europe de l'Est*, Paris, 1994.

Bolintineanu, Alexandru, “Expression of Consent to be bound by a Treaty in the Light of the 1969 Vienna Convention”, *American Journal of International Law*, 1974, vol. 68.

Borisov, O., *Suvremenni problemi na teorijata i praktikata na meždunarodnia dogovor*, Sofija, 1999.

Bothe, Michael, Schmidt, Christian, “Sur quelques questions de succession posées par la dissolution d'URSS et celle de la Yougoslavie”, *Revue Générale de Droit International Public*, 1992, vol. 96, n°4.

Bourquin, Maurice, “Règles générales du droit de la paix”, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1931-I, vol. 35.

Brierly, James L., *The Law of Nations*, University Press, Oxford, 1955.

Briggs, Herbert, *The Law of Nations*, New York, 1952.

Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, University Press, Oxford, 2003.

Bühler, Konrad, “State Succession, Identity, Continuity and Membership in the UN”, *Rapport pour le Centre d'études et de recherches de la Haye*, 1999.

Buzadžić, Milovan, *Secesija bivših jugoslovenskih republika u svetlosti odluka Ustavnog suda Jugoslavije*, Beograd, 1994.

Caggiano, Giandomato “The ILC Draft on Succession of States in Respect of Treaties: a Critical Appraisal”, *Italian Yearbook of International Law*, 1975, vol.1.

Capotorti, Francesco, “L'extinction et la suspension des traités”, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1971-III, vol. 134.

Casese, Antonio, *International Law*, University Press, Oxford, 2001.

Castren, Eric, “Obligations of States Arising from the Dismemberment of another State”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1951, n°13.

Cavaglieri, Arrigo, “Règles generales du droit de la Paix”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1929-I, vol. 26.

Cavaré, Louis, *Le Droit international public positif*, tome II, Pedone, Paris 1951.

Četković, Zoran, *Međunarodni ugovori u uprošćenoj formi*, magistarski rad, Pravni fakultet u Beogradu 1982.

Charles Rousseau, "La theorie générale des traités internationaux", *Cours de droit international public*, Paris, 1959.

Chen, Lung Fong, *State Succession Relating to Unequal Treaties*, Archon Books, Hamden, 1974.

Chiu, Hungdah, "Communist China's Attitude Towards International Law", *American Journal of International Law*, 1966. vol. 60.

Čok, Vida, „O rezervama nespojivim sa predmetom i ciljevima međunarodnog ugovora”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1987, br. 1-2.

Conforti, Benedetto, "Le role de l'accord dans le système des Nations Unies", *Ibid.*, 1974–III, vol. 142.

Conforti, Benedetto, *The Law and Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden/Boston, 2005.

Crawford, James, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 2006.

Crnić-Grotić, Vesna, *Pravo međunarodnih ugovora*, Pravni fakultet, Rijeka, 2002.

Čukalović, Ivan, Ristić, Momčilo, Đorđević, Stevan, Kreća, Milenko, Etinski, Rodoljub, *Građa Međunarodnog javnog prava*, prva i treća knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988-1989.

Czapliński, Wladyslaw, "Quelques aspects juridiques de la réunification de l'Allemagne", *Annuaire Français de Droit International*, 1990, n° 36.

Dailhier, Patrick, Pellet, Alain, Quoc Dinh, Nguyen, *Droit international public*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 6e édition, 1999.

Davinić, Prvoslav, „Završna faza na izradi pravila o sukcesiji država u pogledu ugovora”, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1975

Degan, Vladimir Đuro, „Rezerve i interpretativne izjave na dvostrane međunarodne ugovore”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1973, br. 1-3.

Degan, Vladimir Đuro, „Jugoslovenske republike i pokrajine i međunarodno ugovoranje”, *Naša zakonitost*, 1982, br. 11/12.

Degan, Vladimir Đuro, *Međunarodno pravo mora i izvori međunarodnog prava*, Informator, Zagreb, 1989.

Degan, Vladimir Đuro, *Sources of International Law*, Hague, 1997.

Degan, Vladimir Đuro, *Međunarodno pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 2006.

Đerić, Vladimir, Papić, Tatjana, Petrović, Vesna, Obradović, Saša, Dimitrijević, Vojin, Račić, Obrad, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

Dimitrijević, Duško, „Međunarodnopravna doktrina o sukcesiji država”, *Pravni život*, 2002, br. 12.

Dimitrijević, Duško, „Nastanak i funkcionisanje međudržavnih foruma za saradnju u Evropi: Jedan pravni pregled”, u: Dragan Đukanović (ur.), *Međudržavni forumi u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007.

Dimitrijević, Duško, „Sukcesija članstva u Ujedinjenim nacijama – slučaj SFR Jugoslavije”, *Međunarodni problemi*, 2007, br. 1.

Dimitrijević, Duško, *Međunarodno pravo sukcesije država - sukcesija državne imovine s posebnim osvrtom na sukcesiju SFR Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007.

Dimitrijević, Duško, *Međunarodnopravno regulisanje teritorije država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.

Dimitrijević, Duško, *Reforma Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.

Dimitrijević, Vojin, Stojanović, Radoslav, Đorđević, Stevan, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1965.

Dimitrijević, Vojin, „Promene na jugoslovenskom prostoru i međunarodna ljudska prava”, u: *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, prir. Milan Šahović, Beograd, 1996.

Dimitrijević, Vojin, Račić, Obrad, Đerić, Vladimir, Papić, Tatjana, Petrović, Vesna, Obradović, Saša, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

Đorđević, Aleksandar, „Razvitak međunarodnog subjektiviteta međunarodnih organizacija i stav doktrine međunarodnog prava”, *Međunarodni problemi*, br. 4, 1962.

Đorđević, Aleksandar, „Sukcesija država i međunarodnopravni položaj novonastalih država”, *Međunarodni problemi*, 1963. br. 3.

Đorđević, B., „Kršenje međunarodnih ugovora i pravne posledice po Bečkoj konvenciji o ugovornom pravu”, magistarski rad, Beograd, 1981.

Đorđević, Stevan, Dimitrijević, Vojin, Stojanović, Radoslav, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1965.

Đorđević, Stevan, *O kontinuitetu država s posebnim osvrtom na međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*, Naučna knjiga, Beograd, 1967.

- Đorđević, Stevan,** Novaković, Stojan, „Inostrani i jugoslovenski sudovi za pomorski plen”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 2.
- Đorđević, Stevan,** Novaković, Stojan, „Praksa jugoslovenskog suda za pomorski plen”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1970, br. 1.
- Đorđević, Stevan,** „Rad na kodifikaciji pravila o sukcesiji država i vlada”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1972, br. 1-3.
- Đorđević, Stevan,** „Dejstvo rata (1941–1945) na ugovore Jugoslavije sa zaraćenim državama”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1978, br. 3.
- Đorđević, Stevan,** *Republike i pokrajine u međunarodnim odnosima jugoslovenske federacije*, Beograd, 1985.
- Đorđević, Stevan,** „Međunarodni ugovori i spoljnotrgovinske klauzule”, *Međunarodni problemi*, 1986, broj 4.
- Đorđević, Stevan,** „Međunarodni ugovori i unutrašnje pravo SFRJ”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1987, br. 3.
- Đorđević, Stevan,** Kreća, Milenko, Etinski, Rodoljub, Čukalović, Ivan, Ristić, Momčilo, *Građa Međunarodnog javnog prava*, prva i treća knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988-1989.
- Đorđević, Stevan,** „Drugi svetski rat i ratna šteta Jugoslavije”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1994, broj 6.
- Đorđević, Stevan,** „Opšta pravna načela prosvetljenih naroda kao izvor međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1995, br. 3.
- Đorđević, Stevan,** „Klasifikacija i hijerarhijski odnos izvora međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1995, br. 4.
- Đorđević, Stevan,** „Pomoćni izvori međunarodnog prava”, *Sudska Praksa*, Beograd, 1995, br. 5.
- Đorđević, Stevan,** „Jednostrani pravni akti u međunarodnom pravu”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1996, br. 4-6.
- Đorđević, Stevan,** „Odnos unutrašnjeg i međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1997, br. 4-6.
- Đorđević, Stevan,** „Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine i međunarodno pravo”, Institut za savremenu istoriju, 1998. (neobjavljeni članak).
- Đorđević, Stevan,** „The Control of the Legality of the Acts of the United Nations Security Council”, *Facta Universitatis, Series: “Law and Politics”*, 2000, vol. 1, n° 4.
- Đorđević, Stevan,** „Saradnja sa Međunarodnim haškim krivičnim tribunalom u svetlu odnosa unutrašnjeg i međunarodnog prava”, *Pravni život*, 2001, br. 9.
- Đorđević, Stevan,** „Ugovori kao izvor međunarodnog prava”, *Međunarodni problemi*, 2001, br. 1.

- Dorđević, Stevan**, „Bitna promena okolnosti i Bečke konvencije o pravu ugovora od 1969. i 1986”, *Pravni život*, 2003, br. 12.
- Dorđević, Stevan**, „Izmena i dopuna (revizija) međunarodnih ugovora”, *Pravni život*, 2005, br. 12.
- Dorđević, Stevan**, „Kodifikacija prava međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2006, br. 2.
- Dorđević, Stevan**, „Poštovanje i obavezna snaga međunarodnih ugovora”, *Pravni život*, 2007, br. 13.
- Dorđević, Stevan**, „Poštovanje i obavezna snaga međunarodnih ugovora”, *Pravni život*, 2007, br. 13.
- Dorđević, Stevan**, „Ništavost međunarodnih ugovora”, *Branič*, 2008, br. 1-2.
- Dupuy, R. J.**, “L’application des règles aux accords conclus par les organisations internationales”, *Annuaire de l’Institut de droit International*, Roma, 1973.
- Durić, Vladimir**, *Ustav i međunarodni ugovori*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2007.
- Ehrlich, Ludwik**, “L’interpretation des traités”, *Recueil des cours de l’Académie de droit international de la Haye*, 1928, vol. 24.
- Etinski, Rodoljub**, Čukalović, Ivan, Ristić, Momčilo, Dorđević, Stevan, Kreća, Milenko, *Građa Međunarodnog javnog prava*, prva i treća knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988-1989.
- Etinski, Rodoljub**, „Datumi sukcesije prema mišljenju Badinterove komisije”, u: *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.
- Etinski, Rodoljub**, *Međunarodno javno pravo*, Novi Sad, 2004.
- Fauchille, Paul**, *Traité de droit international public*, Rousseau, Paris, 1926, vol. III.
- Favre, A.**, *Les principes généraux, fonds commun de droit des gens*, *En hommage Paul Guggenheim*, Faculté de droit de l’Université de Genève, 1968.
- Fiore, Pasquale**, *Le droit international codifié*, Paris, 1911.
- Fitzmaurice, Gerald**, *The Law and Procedure of the International Court of Justice*, Grotius, Cambridge, 1986, vol. I.
- Gabba, C. F.**, “Successione di stato a stato”, *Quistioni di diritto civile*, Turin, 1855, p. 386.
- Gaja, Giorgio**, “Jus Cogens beyond the Vienna Convention”, *Recueil des cours de l’Académie de droit international de la Haye*, 1981, vol. 172.

- Garner, James W.**, Jobst, Valentine, "The Unilateral Denunciation of Treaties by One Party because of Alleged Non-Performance by Another Party or Parties", *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, pp. 569, etc.
- Genet, R.**, *Traité de diplomatie et de droit diplomatique*, Paris, 1932, vol. III.
- Gierke, Otto von**, *Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung*, Weidmann, Berlin, 1877, reprint Hildesheim, 1963.
- Gidel, Gilbert**, *Des effets de l'annexions de territoires sur les dettes de l'Etat démembré ou annexé et sur les concessions*, Larose & Forcel, Paris, 1904.
- Giraud, Emile**, "Le droit international et politique", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1963-III, vol. 110.
- Glaser, Stefan**, "Décolonisation et succession aux traités", *Revue générale du Droit international public*, 1970, n° 4.
- Gnjatović, Dragana**, *Stari državni dugovi, Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije (1862-1941)*, Ekonomski institut, Beograd, 1991.
- Gođevac, Anka**, *Principi i pravila međunarodnog prava koja se izlučuju iz jurisprudencije Stalnog suda međunarodne pravde u Hagu*, Knjižnica Gece Kona, Beograd, 1932.
- Gong, Gerritt W.**, *The Standards of Civilisation in International Society*, Oxford, 1984.
- Green, L.C.**, "Priroda međunarodnog prava", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2.
- Grotius, Hugo**, *De jure belli ac pacis*, ed. by Scott Clarendon Press, Oxford, 1925, vol. I, vol. II.
- Guggenheim, Paul**, *Traité de droit international public*, Gerorg edition, Genève, 1953.
- Guggenheim, Paul**, "Contribution à l'histoire des sources du droit des gens", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1958, vol. 94.
- Guggenheim, Paul**, *Traité de droit international public*, vol. I, Genève, 1970.
- Guskova, Jelena**, *Istorija jugoslovenske krize 1990–2000*, Igam, Beograd, 2003.
- Hegel, G. F. W.**, *Povijest filosofije*, Kultura, Zagreb, 1951.
- Hershey, Amoss Shartle**, "The Succession of States", *American Journal of International Law*, 1911.
- Hobbes, Thomas**, *Livijatan ili materija, oblik ili vlast države crkvene i građanske*, Kultura Beograd, 1961.
- Hoffmann, Gerhard**, "Protectorates", in: *Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Institute for Comparative and International Law, Elsevier Science B.V., Amsterdam, 1997, vol. III.

Holtendorff, Franz von, *Handbuch des Völkerrechts*, Habel, Berlin, 1885–1889, vol. II.

Huber, Max, *Die Staatensuccession, Völkerrechtliche und staatsrechtliche Praxis im 19 Jahrhundert*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1898.

Ibler, Vladimir, „Protivustavna ratifikacija”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2.

Ibler, Vladimir, „Neke primedbe uz član 50. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1973, br. 2.

Ibler, Vladimir, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Zagreb, 1987.

Ilić, D., *Klauzula najvećeg povlašćenja u međunarodnim ugovorima Jugoslavije posle Drugog svetskog rata*, magistarski rad, Pravni fakultet u Beogradu, 1989.

Iriye, Keishiro, “Principles of International Law in the Light of Confucian Doctrine” *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1967, vol. 120.

Janković, Branimir, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1981.

Janković, Branimir, Zoran Radivojević, *Međunarodno javno pravo*, Niš, 2009.

Jelić, Aleksandar, Sukijasović, Miodrag, *Povlastice u međunarodnim ekonomskim ugovorima*, Beograd, 1963.

Jellinek, George, *L'état moderne et son droit*, M. Giard et É. Brière, Paris, 1911, vol. I.

Jellinek, Georg, *Allgemeine Statslehre*, O. Häring, Berlin, 1914.

Jellinek, Georg, *Allgemeine Staatslehre*, Julius Springer, Berlin, 1928.

Jenks, Wilfred, “State Succession in Respect of Law Making Treaties”, *British Yearbook of International Law*, 1952, vol. 29.

Jhering, Rudolf, *L'Esprit du droit Romain dans les diverses phases de son développement*, A. Marescq, Aîné, Paris, 1886, vol. II.

Jobst, Valentine, Garner, James. W., “The Unilateral Denunciation of Treaties”, *American Journal of International Law*, 1934, vol. 28.

Jovanović, Božidar, „Kolonijalna klauzula u posleratnim ugovorima”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1952, br. 1.

Jovanović, Božidar, „Ratifikacija međunarodnih ugovora od strane Narodne skupštine FNRJ”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1950, br. 1.

Jovanović, Božidar, „Pitanje rezervi uz multilateralne ugovore pred UN”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1951, br. 3.

Jovanović, Božidar, „Princip reciprociteta kod rezervi uz međunarodne ugovore”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1954, br. 2.

Jovanović, Božidar, „Rezerve”, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu (neobjavljena), 1955.

Jovanović, Božidar, „Teleološko tumačenje međunarodnih ugovora”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1957, br. 1.

Jovanović, Božidar, „Tri teze u vezi s pojmom međunarodnog ugovora”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1995, br. 1.

Jovanović, Slobodan, *Država*, Geca Kon, Beograd, 1922, knjiga I.

Jovanović, Slobodan, *Država*, Knjižnica Gece Kona, Beograd, 1936, knjiga I.

Keith, Arthur Berriedale, *Theory of State Succession with Special Reference to English and Colonial Law*, Waterlow and Sons, London, 1907.

Kelsen, Hans, “Traité a la charge d’Etats tiers”, *Mélanges offerts a Ernest Mahaim*, 1935, vol. II.

Kelsen, Hans, *The Law of United Nations*, Frederick A. Praeger, New York, 1951.

Kelsen, Hans, *Principles of International Law*, Rinehart & Company, Inc., New York, 1952.

Kherad, Rahim, “La reconnaissance internationale des Etats Baltes”, *Revue Generale de Droit International Public*, 1992, n° 96.

Klabbers, Jan, “The Changing Image of International Organizations”, in: Jean-Marc Coicaud and Veijo Heiskanen (eds.), *The Legitimacy of International Organizations*, United Nations University Press, New York, 2001.

Koloso, I. M., Kuznecov, V. I. (red.), *Meždunarodnoe pravo, avtorskiü kolektiv*, Moskva, 1995.

Korovin, Eugene A., “The Soviet Treaties and International Law”, *American Journal of International Law*, 1928, vol. 22.

Korovin, Eugene A., *Meždunarodnoe pravo*, Moskva, 1951.

Korowicz, Marek Stanislaw, “Some Present Aspects of Sovereignty in International Law”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1961-I, vol. 102.

Kosminski, E. A., *Istorija Srednjeg veka*, Prosveta, Beograd, 1946.

Košutić, Nebojša (sa saradnicima), „Lista međunarodnih ugovora Srbije i Crne Gore 2000-2003”, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo Srbije i Crne Gore*, Beograd, 2004.

Kovačević-Đuković, Ivanka, *Istorija Engleske*, Naučna knjiga, Beograd, 1982.

Koževnikov, F. I., *Učebnoe posobie po meždunarodnomu publičnomu pravu*, Očerki, Moskva, 1947.

- Kreća, Milenko**, "Constitutional Regulation of Treaty-making by Federal Units in Federal States", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1992, br. 1.
- Kreća, Milenko**, "Quelques observations sur le problème de la hiérarchie des règles de droit dans le droit international positif", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1980, br. 1.
- Kreća, Milenko**, „O legalnosti predmeta ugovora u međunarodnom pravu”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1980, br. 1-2.
- Kreća, Milenko**, „O naknadnoj nemogućnosti izvršenja ugovora u međunarodnom pravu”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1981, br. 3-4.
- Kreća, Milenko**, „O formalnoj protivustavnosti međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 1-4.
- Kreća, Milenko**, „Ugovorna sposobnost države i njeno vršenje po međunarodnom pravu”, *Obeležja*, 1983, br. 5-6.
- Kreća, Milenko**, „Ugovorni kapacitet federalnih jedinica”, *Marksistička misao*, 1986, br. 1.
- Kreća, Milenko**, „Povelja Organizacije Ujedinjenih nacija i jus cogens”, *Obeležja*, 1987, br. 1.
- Kreća, Milenko**, *Prestanak dejstva ugovora u savremenom međunarodnom javnom pravu*, Beograd, 1988.
- Kreća, Milenko**, Etinski, Rodoljub, Čukalović, Ivan, Ristić, Momčilo, Đorđević, Stevan, *Građa Međunarodnog javnog prava*, prva i treća knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988-1989.
- Kreća, Milenko**, *Jus cogens u međunarodnom javnom pravu*, doktorska disertacija, Beograd, 1990.
- Kreća, Milenko**, *Badenterova arbitražna komisija – kritički osvrt*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1993.
- Kreća, Milenko**, Avramov, Smilja, *Međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 2001.
- Kreća, Milenko**, Paunović, Milan, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Dosije, Beograd, 2002.
- Kreća, Milenko**, *Međunarodni javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- Krivokapić, Boris**, *Leksikon međunarodnog prava*, Beograd, 1998.
- Krivokapić, Boris**, „O poreklu međunarodnog prava”, *Godišnjak Udruženja za međunarodno pravo*, Beograd, 2004-2005.
- Krulj, Vrleta**, *Promenjene okolnosti i ugovorna odgovornost (nemogućnost ispunjenja, viša sila, klauzula rebus sic stantibus)*, Institut za uporedno pravo, Beograd 1967.

Kuznecov, V. I., Kolosov, Ю. М. (red.), *Международное право, авtorskiū kolektiv*, Moskva, 1995.

Lacharrière, Guy de, *La politique juridique extérieure*, Economica, Paris, 1983, p. 25.

Larivière, L., *Des conséquences des transformations territoriales des États sur les traités antérieurs*, Paris, 1892.

Lauterpacht, Hersch, *Private Law Sources and Analogies of International Law*, Longmans, London, 1927.

Lauterpacht, Hersch, "Decisions of Municipal Courts as a Source of International Law", *British Yearbook of International Law*, 1929.

Lauterpacht, Hersch, Oppenheim, Lassa, *International Law*, London, 1955, vol. I.

Lauterpacht, Hersch, "Codification and Developpement of International Law", *American Journal of International Law*, 1955, vol. 49.

Le Fur, Louis, "La théorie du droit naturel depuis le XVIII siècle et la doctrine moderne", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1927, vol. 18.

Le Fir, Luj, *Međunarodno javno pravo*, Geca Kon, Beograd, 1934.

Le Fur, Louis, *Précis de droit international public*, Dalloz, Paris, 1937.

Lissitzyn, Oliver, "Territorial Entities other then States in the Law of Treaties", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1968, vol. 128.

Modžorjan, A., Blatova, N. T., (red.), *Международное право*, Moskva, 1979.

Makonen, Yilma, "State Succession in Africa: Selected problems", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit international de la Haye*, 1986-V, vol. 200.

Mandžuka, Zoran, „Ugovori u uprošćenoj formi”, Borba, Beograd, 1980.

Mann, Frederick Alexander, "Germany's Present Legal State Revisited", *International and Comparative Law Quarterly*, 1967.

Marinković, Momirka, „Konvencija o sukcesiji država u odnosu na međunarodne ugovore”, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd*, 1978.

Marković, Brana, *Jugoslovenska kriza i svet, hronologija događaja januar 1990 – decembar 1995*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.

Marković, Milan, „Položaj Vatikana odnosno Pape i katoličke crkve u međunarodnom pravu”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1956, br. 2.

Marković, Milan, „Međunarodnopravna pravila prinudne prirode”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1968, br. 3-4.

Marković, Milan, „Načelo savesnog ispunjavanja međunarodnih obaveza u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, Kodifikacija i principi miroljubive koegzistencije”, Zbornik radova u redakciji M. Šahovića, Beograd, 1969.

Marković, Milan, „Savesno ispunjavanje obaveza preuzetih u skladu s Poveljom”, u: *Kodifikacija principa aktivne miroljubive koegzistencije*, Beograd, 1969.

Marković, Milan, „Les traités inegaux en droit international”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1970, br. 2-3.

Marković, Milan, „Ugovorno pravna i poslovna sposobnost država kao subjekata međunarodnog prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1972, br. 1-3.

McDade, Paul V., „The Interim Obligation between Signature and Ratification”, *Netherlands Yearbook of International Law*, 1985.

McNair, Arnold Duncan, *The Law of Treaties*, Stevens and Sons, London, 1961.

McNair, Arnold Duncan, *Constitutional Limitations upon the Treaty-Making Power*, in: Selected Papers and Bibliography, Leiden, Sijthoff, 1974.

McRae, Donald M., „The Legal Effects of Interpretative Declarations”, *The British Yearbook of International Law*, 1978, vol. XLIX.

Menon, P.K., „The Law of Treaties”, *Revue de Droit International de Sciences Diplomatiques et Politiques*, 1978.

Mikulka, Vaclav, „The Dissolution of Czechoslovakia and Succession in Respect of Treaties”, in: Mojmir Mrak (ed.), *Succession of States*, Kluwer Law International, Hague, 1999.

Milojević, Momir, „Problemi rezervi i Bečka konvencija o ugovornom pravu”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1974, br. 1-3.

Milojević, Momir, „Nazivi međunarodnih ugovora”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1983, br. 5.

Mitić, Miodrag, *Međunarodno pravo u jugoslovenskoj krizi*, Beograd, 1996.

Mitrović, Tomislav, Bohte, Borut, „Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija”, Beč, 26. marta 1986, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, br. 1.

Mommsen, Theodor, *Abris des Römischen Staatsrechts*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1907.

Morelli, Gaetano, „Cours général de droit international public”, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1956, vol. 89.

Müllerson, Rein, „The Continuity and Succession of States, by reference to the Former USSR and Yugoslavia”, *International and Comparative Law Quarterly*, 1992, vol. 42.

Müllerson, Rein, "Law and Politics in the Recognition of New States", *International Law: Rights and Politics*, London, 1994.

Nahlik, S. E., "La Conférence de Vienne sur le droit des traités. Une vue d'ensemble", *Annuaire Français de Droit International*, 1969, vol. 15.

Novaković, Mileta, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Jugoslovensko udruženje za međunarodno pravo, Beograd, 1936.

Novaković, Stojan, Đorđević, Stevan, „Inostrani i jugoslovenski sudovi za pomorski plen”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, br. 2.

Novaković, Stojan, Đorđević, Stevan, „Praksa jugoslovenskog suda za pomorski plen”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1970, br. 1.

Nussbaum, Arthur, *A Concise History of Law of Nations*, Macmillan, New York, 1962.

O’Connell, Daniel Patrick, "The British Commonwealth and State Succession after Second World War", *British Yearbook of International Law*, 1949, vol. 26.

O’Connell, Daniel Patrick, *State Succession in Municipal and International Law*, University Press, Cambridge, 1967, vol. II.

O’Connell, Daniel Patrick, *International Law*, Stevens&Sons, London, 1970, vol. I.

O’Connor, D.M., "Materials on the Soviet views of State Succession", *American Society of International Law Study Panel on State Succession*, Working Papers n° 2, 1968.

Obradović, Konstantin, „Zaključivanje i izvršavanje međunarodnih ugovora kao predmet regulisanja u unutrašnjem pravnom poretku SFRJ”, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd, 1978.

Obradović, Kosta, „Pitanje sukcesije država u svetlosti rada komisije UN za međunarodno pravo”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1979, br. 1-3.

Obradović, Kosta, Račić, Obrad, *Međunarodno pravo od tradicionalnog ka novom – problem primene prava oružanih sukoba u svetlosti rezervi država na Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata i njihovih dopunskih protokola*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1987.

Obradović, Konstantin, „Problemi vezani za sukcesiju SFRJ”, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996.

Obradović, S., *Najveće povlašćenje u trgovačkim ugovorima*, Beograd, 1933.

Obradović, Saša, Dimitrijević, Vojin, Račić, Obrad, Đerić, Vladimir, Papić, Tatjana, Petrović, Vesna, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

Oppenheim, Lassa, *International Law*, David McKay Co., London, 1948, vol. I.

Oppenheim, Lassa, Lauterpacht, Hersch, *International Law*, London, 1955, vol. I.

Oppenheim's *International Law*, Longman, London, 1992.

Papenfuss, Dieter, "The Fate of the International Treaties of the German Democratic Republic within the Framework of the German Unification", *American Journal of International Law*, 1998.

Papić, Tatjana, Petrović, Vesna, Obradović, Saša, Dimitrijević, Vojin, Račić, Obrad, Đerić, Vladimir, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

Pati, Sinha Bhak, *Unilateral Denunciation of Treaty because of prior Violations of Obligations by Other Party*, Hague, 1966.

Paunović, Milan, Kreća, Milenko, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Dosije, Beograd, 2002.

Pellet, Alain, Quoc Dinh, Nguyen, Daillier, Patrick, *Droit international public*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 6e édition, 1999.

Pellet, Alain, "Legal Opinion on Certain Questions of International Law Raised by the Reference", in: *Self-determination in International Law Qubec and Lessons Learned*, The Hague, 2000.

Perazić, Gavro, *Međunarodno ratno pravo*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.

Pereira, Albert G., *La succession d' Etats en matière de traité*, Pédone, Paris, 1969.

Perović, Slobodan, *Obligaciono pravo*, Beograd, 1981.

Petrović, Vesna, Obradović, Saša, Dimitrijević, Vojin, Račić, Obrad, Đerić, Vladimir, Papić, Tatjana, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

Pollux, Hambro, "The Interpretation of the Charter", *British Yearbook of International Law*, 1946, vol. 23.

Pomykalo, Davor, „Međunarodni ugovori Republike Hrvatske”, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova, Zagreb, 1997.

Popović, Đuro, *Klasici međunarodno-pravne doktrine*, Izdavačka knjižnica Rajković, Beograd, 1933.

Popović, Đura, *Međunarodno ugovorno pravo*, Novi Sad, 1939, knjiga I.

Potemkin, V. P. *Istorija diplomatije*, Državni izdavački zavod, Beograd, knjiga treća, 1951.

Potemkin, V.P., *Istorija diplomatije*, Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd, knjiga prva, 1945.

Potter, P.B., "Development de l'organisation internationale (1815-1914)", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1938, vol. 64.

Pouritch, B., *De la clause rebus sic stantibus en Droit international public*, thèse, Paris 1918.

Pufendorf, Samuel von, *De jure naturae et gentium Libri Octo*, Clarendon Press, Oxford, 1934, vol.

Quoc Dinh, Nguyen, Daillier, Patrick, Pellet, Alain, *Droit international public*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 6e édition, 1999.

Račić, Obrad, Dimitrijević, Vojin, *Međunarodne organizacije*, Beograd, 1980.

Račić, Obrad, Dimitrijević, Vojin, *Međunarodne organizacije*, Savremena administracija, Beograd, 1988.

Račić, Obrad, „Međunarodni sud i ovlašćenja Saveta bezbednosti: Od savetodavnog mišljenja o Namibiji do slučaja Lokerbi”, *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 1997, br. 1-3.

Račić, Obrad, „Relevantno pravo sukcesije država u oblasti državne imovine, arhiva i dugova”, u : *Sukcesija i kontinuitet Savezne Republike Jugoslavije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2000.

Račić, Obrad, Đerić, Vladimir, Papić, Tatjana, Petrović, Vesna, Obradović, Saša, Dimitrijević, Vojin, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.

Radivojević, Zoran, „Protivustavnost ugovora međunarodnih organizacija”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1985, br. 3.

Radivojević, Zoran, *Poštovanje međunarodnih ugovora*, Stručna knjiga, Beograd, 1989.

Radivojević, Zoran, *Ugovori međunarodnih organizacija u savremenom međunarodnom javnom pravu*, Studentski kulturni centar, Niš, 1996.

Radivojević, Zoran, „Dno mora i okeana kao zajedničko dobro čovečanstva – pravna iluzija ili stvarnost”, *Pravni život*, 1997, br. 12.

Radivojević, Zoran, *Kodifikacija prava ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija*, Studentski kulturni centar, Niš, 1998.

Radivojević, Zoran, Janković, Branimir, *Međunarodno javno pravo*, Sven, Niš, 2005.

Radoikovitch, Miloche, *La révision des traités et le Pacte de la Société des Nations*, Pedone, Paris, 1930.

Radojković, Miloš, *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947.

Rančić, D., Bajalski, R., „SSSR-Kina od spora do pregovora”, *Mala biblioteka, Politika*, br. 24, novembar 1979.

Reid, A.D., “Les servitudes international”, *Recueil des Cours de l’Academie de Droit International de la Haye*, 1933, vol. 45.

Ress, Georg, “Die Rechtslage Deutschlands nach dem Grundlagenvertrag vom 21. Dezember 1972”, *Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, Bd. 71, Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg/New York, 1978.

Reuter, Paul, “Principes de droit international public”, *Recueil des cours de l’Académie de droit international de la Haye*, 1961, vol. 103.

Reuter, Paul, *La convention de Vienne sur le droit des traités*, Armand Collin, Paris, 1970.

Reuter, Paul, *Introduction au droit des traités*, Armand Colin, Paris, 1972.

Reuter, Paul, *Le droit des traités et les accords internationaux conclus par les organisations internationales*, Miscellanea, I, W. J. Ganshof van der Mers, 1972.

Reuter, Paul, *Introduction au droit des traités*, Presse universitaire de France, Paris, 1985.

Ribbelink, Oliver, “State Succession and the Recognition of States and Governments”, in: *Pilot Project of the Council of Europe*, Kluwer Law International, The Hague, 1999.

Rich, Roland, “Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, *European Journal of International Law*, 1993, vol. 4, n° 1.

Ristić, Momčilo, Dorđević, Stevan, Kreća, Milenko, Etinski, Rodoljub, Čukalović, Ivan, *Građa Međunarodnog javnog prava*, prva i treća knjiga, Dnevnik, Novi Sad, 1988-1989.

Rivijer, Alfons, *Osnovi međunarodnog prava*, Srpska kraljevska štamparija, Beograd, 1897.

Robledo, Antonio Gómez, “Le jus cogens international: sa genèse, sa nature, ses fonctions”, *Recueil des cours de l’Academic de droit international de la Haye*, 1981, vol. 172.

Rosenne, Shabtai, *The Law of Treaties: A Guide to the Legislative History of the Vienna Convention on the Law of Treaties*, Oceana Publications, Leyden, 1970.

Rosenne, Shabtai, *Breach of Treaty*, Hersch Lauterpacht Memorial Lectures, Grotius Publications, Cambridge, 1985.

Rosenne, Shabtai, *Conceptualism as a Guide to a Treaty Interpretation*, Mélanges Robert Ago, Giuffrè, Milan, 1987, vol. I.

Rosenne, Shabtai, *The World Court – What It is and how It works*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2003.

Rousseau, Charles, *Principes généraux du droit international*, Pédone, Paris, 1944.

- Rousseau, Charles**, *Droit international public*, Recueil Sirey, Paris, 1953.
- Rouesseau, Charles**, “La théorie générale des traités internationaux”, *Cours de Droit International Public*, Paris, 1958.
- Rousseau, Charles**, *Droit international public*, Sirey, Paris, 1970, tome I.
- Rozakis, Christos L.**, “The Invalidity of Treaties”, *Archiv des Volkerrechts*, 1974, vol.16.
- Ruda, J. M.**, “Reservations to Treaties”, *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1975, vol. 146.
- Rudolf, Walter**, *Völkerrecht und deutsches Recht*, Tübingen, 1967.
- Sabel, Robbie**, *Procedure at International Conferences*, Cambridge, 1997.
- Sack, Alexandre N.**, *Les effets des transformations des Etats sur leurs dettes publiques et autres obligations financières*, Sirey, Paris, 1927, vol. I.
- Schmidt, Christian**, Bothe, Michael, “Sur quelques questions de succession posées par la dissolution d’URSS et celle de la Yougoslavie”, *Revue Générale de Droit International Public*, 1992, vol. 96, n°4.
- Stojanović, Radoslav**, Đorđević, Stevan, Dimitrijević, Vojin, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1965.
- Šahović, Milan**, *Opšta pitanja kodifikacije međunarodnog prava*, disertacija, Savez Udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1958.
- Šahović, Milan**, „Uticaj novih zemalja na današnje shvatanje međunarodnog prava”, u: *Putevi savremenog razvoja međunarodnog prava*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1969.
- Šahović, Milan**, „Sukcesija država u odnosu na međunarodne ugovore”, *Međunarodna politika*, 1978, br. 684.
- Šahović, Milan**, “La reconnaissance mutuelle entre les Républiques de l’ex-Yugoslavie”, *Annuaire Français de Droit International*, 1996.
- Šahović, Milan**, „Raspad SFRJ i stvaranje novih država”, u: Milan Šahović (ur), *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1996.
- Salvioli, Gabriele**, “Les règles de la Paix”, *Recueil des cours de l’Académie de droit international de la Haye*, 1933, vol. 46.
- Scelle, George**, *Cours de droit international public*, Domat-Monchrestin, Paris, 1948.
- Schermers, Henry G.**, “Succession of States and International Organizations”, *Netherlands Yearbook of International Law*, 1975, vol. VI.
- Schmidt, Christian**, Bothe, Michael, “Sur quelques questions de succession posées par la dissolution d’URSS et celle de la Yougoslavie”, *Revue Générale de Droit International Public*, 1992, vol. 96, n°4.

- Schönborn, Walther**, *Staatensukzessionen*, Kohlhammer, Stuttgart, 1913.
- Schoenborn, Walter**, "La nature juridique du territoire", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1929, vol. 30.
- Schrike, Christian**, "L'unification Allemande", *Annuaire Français de Droit International*, 1990, n° 36.
- Schwarzenberger, Georg**, *International Law, International Law as Applied by International Courts and Tribunals*, Stevens & Sons, London, 1957.
- Schwelb, Egon**, "The Law of Treaties and Human Rights" *Archiv des Volkerrechts*, 1974, pp. 1-27.
- Sevastik, Per**, *The Binding Force of Treaties under International Law*, Iustus förlag, Uppsala, 1997.
- Shaw, Malcolm N.**, *International Law*, University Press, Cambridge, 1997.
- Shaw, Malcolm N.**, "State Succession Revisited", *Finnish Yearbook of International Law*, 1994, n° 5.
- Shearer, I.A.**, *Starke's International Law*, London, 1994.
- Simon, Denys**, *L'interprétation judiciaire des traités d'organisations internationales*, Pedone, Paris, 1981.
- Sinclair, Ian**, "Vienna Conference on the Law of Treaties", *International and Comparative Law Quarterly*, 1970.
- Sinclair, Ian**, *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, University Press, Manchester, 1984.
- Skrk, Mirjam**, "The Practice of Slovenia in Respect of State Succession to Treaties Constitution International Organisations and Treaties adopted within International Organisations", in ILA Committee Seventieth Report: *Aspects of the Law of State Succession*, London, 2002.
- Spektorski, Evgenije V.**, *Država i njen život*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1933.
- Stojanović, Radoslav**, Đorđević, Stevan, Vojin Dimitrijević, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1965.
- Stojčević, Dragomir**, *Rimsko privatno pravo*, Savremena administracija Beograd, 1979.
- Strupp, Karl**, "Les règles générales du Droit de la Paix", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1934-I, vol. 47.
- Sukijasović, Miodrag**, Jelić, Aleksandar, *Povlastice u međunarodnim ekonomskim ugovorima*, Beograd, 1963.
- Szafarz, Renata**, "Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties: a General Analysis", *Polish Yearbook of International Law*, 1979-1980, vol. 10.

- Talalaev, A. N.**, *Pravo međunarodnih dogovorov*, Moskva, 1985.
- Tasić, Đorđe**, *Savremeni politički sistemi i shvatanja o državi*, Biblioteka Kolarčevog narodnog univerziteta, Beograd, 1936.
- Taube, Michel de**, "L'inviolabilité des traités", *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1930-II, vol. 32.
- Temperley, Harold**, *A History of the Peace Conference of Paris*, H. Frowde, and Hodder & Stoughton, London, 1920-1924, vol. I.
- Tripel, Heinrich**, *Völkerrecht und Landesrecht*, C.L. Hirschfeld, Leipzig, 1899.
- Triepel, Heinrich**, *Droit international et Droit interne*, Pedone, Paris-Oxford, 1920.
- Tunkin, Grigorii I.**, *Droit international public: Problèmes théoriques*, Paris, 1965.
- Tyranowski, Jerzy**, "State Succession: Bundaries and Boundary Treaties", *Polish Yearbook of International Law*, 1979-1980, vol. 10.
- Vajić, Nina**, „Interpretativne izjave uz mnogostrane međunarodne ugovore”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1987, br. 1-2.
- Vali, F.A.**, *Servitudes of International Law*, London, 1958.
- Vattel, Emmerich de**, *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliqués a la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, 1758, vol. II, chap. XVII (*The Law of Nations or the Principles of Natural Law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereign*, Carnegie Institution, Washington, 1916).
- Verdross, Alfred**, "Le fondament du droit international", *Recueil des Cours Académie de Droit International*, 1927-I, vol. 16.
- Verdross, Alfred**, *Völkerrecht*, Springer, Wien, 1950.
- Villiger, Mark**, *Custumary International Law and Treaties*, Kluwer, Hague, 1985.
- Visscher, Charles de**, "Cour général de principes de droit international public", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1954, vol. 86.
- Visscher, Charles de**, *Les effectivités du Droit international public*, Pédone, Paris, 1967.
- Visscher, Charles de**, "Cours général de droit international public", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1970, vol. 136.
- Viswanatha, S. V.**, *International Law in Ancient India*, Longmans, Green & Co., Bombay, 1925.
- Voitovich, Sergei A.**, „The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model”, *European Journal of International Law*, 1993.
- Vukas, Budislav**, *Relativno djelovanje međunarodnih ugovora*, Školska knjiga, Zagreb, 1975.

Vukas, Budislav, Andrassy, Juraj, Bakotić, Božidar, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, knjiga I.

Waldemar, Erich, Rafael, "La naissance et la reconnaissance des Etats", *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, 1926, vol. 13.

Weil, Prosper, "Droit international et contrats d'Etat", *Mélanges offerts a Paul Reuter, Le droit international: unité et diversité*, Paris, 1981.

Whiteman, Marjorie M., *Digest of International Law*, Government Printing Office, Washington, 1963, vol. I.

Whiteman, Marjorie M., *Digest of International Law*, Government Printing Office, Washington, 1970.

Wilkinson, Herbert A., *The American Doctrine of State Succession*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1934.

Willems, Pierre, *Rimsko javno pravo ili rimske političke ustanove od postanka Rima do Justiniana*, Srpska državna štamparija, Beograd, 1898.

Williams, Paul R., "The Treaty Obligations of the Successor States of the Former Soviet Union, Yugoslavia, and Czechoslovakia: Do They continue in Force", *Denver Journal of International Law and Policy*, 1994.

Wolf, Francis, "Les Conventions internationales du travail et la succession d'Etats", *Annuaire Français de Droit International*, 1961.

Wolfrum, Rudger, "Internationalization", in: *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt ed., Vol. II, Amsterdam, 1995.

Zimmermann, Andreas, *State Succession in Respect of Treaties, in State Practice Regarding State Succession and Issues of Recognition: The Pilot Project of the Council of Europe*, Hague, 1999.

Žugić, Vuk, *Rezerve na međunarodne ugovore posle Drugog svetskog rata*, magistraski rad, Pravni fakultet u Beogradu, 1988.

ODABRANI IZVORI IZ MEĐUNARODNE PRAKSE

"Alma-Ata Declaration", *International Legal Materials*, 1992, n° 31.

"Aspects of the Law of State Succession", *Report of the 67th Conference of the International Law Association*, Helsinki, 1996.

Annuaire de l'Institut de Droit International, 1956, vol. 46, *Ibid.*, 1950, vol. 43/I; *Ibid.*, 1952, vol. 44/II; *Ibid.*, 1956, vol. 46.

Annuaire de la Commission de Droit International, 1951, vol. II, *Ibid.*, 1952, vol. I, vol. II, *Ibid.*, 1953, vol. II, *Ibid.*, 1956, vol. II, *Ibid.*, 1957, vol. II, *Ibid.*, 1958, vol. II, *Ibid.*, 1959, vol. I, vol. II, *Ibid.*, 1960, vol. II, *Ibid.*, 1961, vol. I, vol. II, *Ibid.*, 1962, vol. I, vol. II, *Ibid.*, 1963, vol. II, *Ibid.*, 1964, vol. II, *Ibid.*, 1965, vol. I, vol. II, *Ibid.*, 1966, vol. II, *Ibid.*, 1968, vol. II, *Ibid.*, 1969, vol. II, *Ibid.*, 1970, vol. II,

Ibid., 1971, vol. III, *Ibid.*, 1972, vol. II, *Ibid.*, 1973, vol. II, *Ibid.*, 1974, vol. II, 1978, vol. I, vol. II, *Ibid.*, 1982, vol. II, *Ibid.*, 1988, vol. II,

Annual Digest and Reports of Public International Law Cases, 1919, Case n° 45.

A/CONF. 39/C.1/L.289 et Add.1; A/CONF. 39/C.1/L. 321 et Add.1; A/CONF. 39/C.1/L.67/Rev.1/Corr.1; A/CONF. 39/L.31; A/CONF.39/C.1./L.311; A/CONF.39/C.1/307 et Add.1 et 2; A/CONF.39/SR.8.

Bečke konvencije o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama sveopšteg karaktera iz 1975. godine, *Službeni list SFRJ*, 1977, br. 3.

“Conférence des Nations Unies sur le droit des traitès, Première session”, Vienne, 26 mars–24 mai 1968, *Documents officiels*; *Ibid.*, Deuxième session”, Vienne, 9 avril–22 mai 1969.

“Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women”, *UN Treaty Series*, vol. 1249.

“Czech and Slovak Federal Republic, Constitutional Act n° 542/1992 on the Extinction of the Czech and Slovak Federal Republic”, 25 November 1992.

“Declaration by the Heads of State of the Republic of Belarus, the Russian Soviet Federative Socialist Republic”; “Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States”, between the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine, Minsk, 8 December 1991, *International Legal Materials*, 1992, n° 31.

“Declaration on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union”, *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex II (1992), *International Legal Materials*, vol. 31.

“Declaration on Yugoslavia”, *UN Security Council Document S/23293*, 17 December 1991, Annex I (1992); reprinted in *European Journal of International Law*, 1992, vol. 4, p. 73; *Međunarodna politika*, 1991, br. 998/1000.

Dictionnaire de la terminologie du droit international, edition Jules Basdevant Paris, 1960.

Doc. A/CN. 4/101; Doc. A/CN. 4/49; Doc. A/CN. A/120; Doc. A/CONF. 129/15; Doc. A/CONF.80/C.1/L.3.

Document de l' Commission sur la succession d'Etats et de Gouvernements, *Commission du Droit International*, préparé par Milan Bartoš, A/CN.4/SC.2/WP.5, 1962.

Documentation officielles de l'Assemblée générale, quatrième session, Supplément 10, A/925.

Documents officiels de l'Assemblée générale, XVI Session, Supplément No 9, (A/4843).

Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur le droit des traités, Doc. F.70. V/5.

Documents officiels de la Conférence des Nations Unies sur la succession d'Etats en matière de traités, 1978. (Doc. A/CONF. 80/15; A/CONF. 80/31).

“Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries”, *Yearbook of International Law Commission*, 1966, vol. II.

“Draft Code of Offences against the Peace and Security of Mankind”, *Report of the International Law Commission on the Work of its thirty-sixth session*, 7 May–27 July 1984, G. A. Official records, Supp. No 10/A/39/10.

“Draft Convention on the Law of Treaties”, Research in International Law under the Auspices of the Faculty of the Harvard Law School, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Part III, Supplement.

General Assembly Official Records, 29th Session, Supplement n° 10, A/9610/Rev. 1, para. 25.

“International Covenant on Civil and Political Rights”, *UN Treaty Series*, vol. 999, p. 171. and vol. 1057.

“International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination”, *UN Treaty Series*, vol. 66.

Interim Reports of the International Law Association, Conferences held at: Helsinki, 1966; Buenos Aires, 1968; The Hague, 1970.

International Law Commission Report, 51st Session, 2000.

International Legal Materials, 1990, n° 30; *Ibid.*, n° 29.

Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1954, br. 1, *Ibid.*, 1954, br. 2, *Ibid.*, 1969, br. 3, *Ibid.*, 1986, br. 1; *Ibid.*, 1995, br. 1, *Ibid.*, 1995, br. 2.

Kurs međunarodnoga prava, I, Moskva 1967.

„Konvencija o pravu ugovora iz 1969. godine”, *Službeni list SFRJ, Dodatak, Međunarodni ugovori*, br. 30/1972; *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1969, broj 3 (nezvanični prevod);

„Konvencija o pravu ugovora između država i međunarodnih organizacija ili između međunarodnih organizacija iz 1986. godine”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1986, broj 1 (nezvanični prevod).

“Letter dated 29 September 1992, from the Under-Secretary-General, The Legal Counsel, addressed to the Permanent representatives of Bosnia and Herzegovina and Croatia to the UN”.

„Mišljenja Arbitražne komisije od br. 1 do br. 7”, *Međunarodna politika*, 1992, br. 1001, str.13–19. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 8 do br. 10”, *Ibid.*, br. 1005-6, str. 26–28. „Mišljenja Arbitražne komisije od br. 11 do br. 15”, *Revue Générale de Droit International Public*, Paris, 1994, n° 4.

“Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General”, Status as at 31. December 2001, Vol. I, Part I, Ch. I to XI and Vol. II, Part I, Ch. XII to XXIX, and Part II. ST/LEG/SER.E/20; *Ibid.*, vol. II, Part I, Ch. 23. ST/LEG/SER.E/20.

Nation Unies, *Recueil des Traités*, vols. 111, 112, 113, 114, 115, 116, 325.

Nirnberska presuda, Beograd, 1948.

Odluka Ustavnog suda Jugoslavije broj SU 50/11-81, od 3. juna 1981.

Précis de la pratique du Secrétaire général, dépositaire d'accords multilatéraux (ST/Leg/7).

“Protocol to the Agreement on the Establishment of the Commonwealth of Independent States signed on December 8, 1991 at the city of Minsk, by the Republic of Belarus, the Russian Federation (RSFSR) and Ukraine”, between the Republic of Azerbaijan, Republic of Armenia, Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, Russian Federation, Republic of Tajikistan, Turkmenistan, Republic of Uzbekistan and Ukraine, Alma-Ata, 21 December 1991, *International Legal Materials*, 1992, n° 31.

“Report of Seventieth Conference of the International Law Association held at New Delhi”, 2002; *Ibid.*, Sixty-Seventh Conference held at Helsinki 1996.

“Report of the International Law Commission on the Work of its 26th Session”, 6 May–26 July 1974.

“Report on the Work of International Law Commission Fifty-fifth session”, 5 May to 6 June and 7 July to 8 August 2003.

Rapport de la Commission du droit international, 1431 séance.

Recueil des clauses finales, ST/LEG/6.

“Resolution of the Institute of International Law adopted during the Session of Lisbonne”, First Commission Rapport of Sir Ian Sinclair, 1995.

“Rezolucije Saveta bezbednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji (i drugi dokumenti)”, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1994.

Službeni list SFRJ, dodatak Međunarodni ugovori, br. 30/1972; *Ibid.*, broj 66/1974; *Ibid.*, dodatak Međunarodni ugovori, 1980, br. 1; *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije*, br. 1/1992; *Službeni list Srbije i Crne Gore*, br. 1/2003 i 6/2003; *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 98/2006.

“Službeni glasnik BiH”, 2000, br. 29; “Službeni vesnik na Repulika Makedonija”, 1991, br. 42; “Uradni list Republike Slovenije”, 1991, br. 1; *Ibid.*, 1992, br. 24; “Narodne novine” Republike Hrvatske”, br. 31/1991; br. 53/91 i 73/91; *Ibid.*, “Međunarodni ugovori”, 1992, br. 1; 1993, br. 12; 1994, br. 2, 4, i br. 8; 1995, br. 3 i 6.

The Effects of Independance on Treaties, ILA, London, 1965.

Traitées *internationaux et droit interne dans le système yougoslave*, Publications de l'Institut suisse de droit comparé, Zurich, 1986.

Treaty's Handbook, Internet: [http://untreaty.un.org/English/treaty handbook](http://untreaty.un.org/English/treaty%20handbook)

"United Nations Conference on the Succession of States in Respect of Treaties", *Comments of Governments*, A/CONF.80/5, 1977.

"United Nations Security Council Resolutions", 713, 25 September 1991; 721, 27 November 1991; 724, 15 December 1991; 727, 8 January 1992; 740, 7 February 1992; 743, 21 February 1992; 749, 7 April 1992.

UN Doc. A/49/40/; UN Doc. A/CN.4/Sr 621; UN Doc. CCPR/SP/40 and CERD/SP/51 and 52; UN Doc. A/47/485; UN Doc. E/CN.4/1995/80.

United Nations, Reports of the International Arbitral Awards, vol. XI.

"Vienna Convention on the Law of Treaties", UN Doc. A/CONF.39/11 and Adds. 1- 2, *International Legal Materials*, vol. 8, 1969.

"Vienna Convention on the Law of the Treaties between State and International Organisation or between International Organisations", *Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations*, vol. II, United Nations Publication, Sales No. E.94.V; UN doc. A/CONF.129/15.

"Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties", August 23, 1978, UN Doc. A/CONF.80/31, *International Law Materials*, vol. 17;

"Vienna Convention on the Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts (1983)", *United Nations Document A/CONF. 117/14*, *International Legal Materials*, vol. 22.

Yearbook of International Law Commission, 1949, *Ibid.*, 1950, Vol. I, Vol. II, *Ibid.*, 1953, vol. II, *Ibid.*, 1956, vol. I, Vol. II, *Ibid.*, 1958, vol. II, *Ibid.*, 1959, vol. I, *Ibid.*, 1961, Vol. II, *Ibid.*, 1962, vol. II, *Ibid.*, 1963, vol. II, *Ibid.*, 1965, vol. II, *Ibid.*, 1966, vol. II, *Ibid.*, 1968, vol. II, *Ibid.*, 1974, vol. II, *Ibid.*, 1982, vol. II

Zakon o ratifikaciji Sporazuma između Saveta ministara Srbije i Crne Gore i Vlade Republike Francuske o sukcesiji bilateralnih ugovora zaključenih između SFRJ i Francuske, *Službeni list SCG, Međunarodni ugovori*, 2003, br. 6.

Zakon o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora, *Službeni list SFRJ*, 1978, br. 55.

56 *Bundesgesetzblatt* 1973, vol.II.

"50 Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands", *BullBReg.*,1990, n° 104.

IZVORI IZ MEĐUNARODNE JURISPRUDENCIJE

“Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey)”, *International Court of Justice Reports*, 1978.

“Aerial Incident Case” (Israel v. Bulgaria), *International Court of Justice Reports*, 1959.

“Ambatielos Case (Jurisdiction)”, *International Court of Justice Reports*, 1952.

“Anglo Iranian Oil Company Case”, *International Court of Justice Reports*, 1952.

“Asylum Case”, *International Court of Justice Reports*, 1950.

“Award of the King of Spain Case”, *International Court of Justice Reports*, 1960.

“Barcelona Tranchion Case”, *International Court of Justice Reports*, 1970.

“Cambodia v. Thailand (Temple of Preah Vihear Case)”, *International Court of Justice Reports*, 1962.

“Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia)”, *International Court of Justice Reports*, 1996.

“Case Concerning Border and Transborder Armed Actions” (Nicaragua v. Honduras), *International Court of Justice Reports*, 1988.

“Case Concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area”, *International Court of Justice Reports*, 1984.

“Case Concerning Kasikili/Sedudu Island” (Botswana v. Namibia), *International Court of Justice Reports*, 1999.

“Case concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain”, *International Court of Justice Reports*, 1995.

“Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *International Court of Justice Report*, 1984.

“Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, (Merits), *International Court of Justice Report*, 1986.

“Case Concerning Oil Platforms”, (Islamic Republic of Iran v. United States of America), *International Court of Justice Reports*, 1994.

“Case Concerning Rights of Nationals of the USA in Morocco”, *International Court of Justice Reports*, 1952.

“Case Concerning the Application of the Convention of 1902 governing Guardianship of Infants”, *International Court of Justice Reports*, 1958.

“Case Concerning the Factory of Chorzow”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series B, N° 15.

“Case Concerning the Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria”, *International Court of Justice Reports*, 1998.

“Case Concerning the Temple of Preah Vihear”, *International Court of Justice Reports* 1961.

“Case Concerning the Temple of Preah Vihear”, *International Court of Justice Reports*, (Judgment), 1962.

“Case concerning the Temple of Preah Vihear”, Judgment-Merits, *International Court of Justice Reports*, 1974.

“Case Concerning the Territorial Dispute (Lybia v. Chad)”, Judgement, 1994, *International Court of Justice Reports*, 1994.

“Case of the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex (First Phase)”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1929, Series A, N° 22.

“Case of Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1932, Series A/B, N° 46.

“Certain Expenses of the U.N. (Art. 17, para 2 of the Charter)”, *International Court of Justice Reports*, 1962.

“Certain Norwegian Loans Case”, *International Court of Justice Reports*, 1957.

“Competence of the General Assembly for the Admission to the U.N”, *International Court of Justice Report*, 1950.

“Competence of the International Labour Organization in regard to International Regulation of the Conditions of Labour of Persons Employed in Agriculture”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1922, Series B, N° 2-3.

“Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations”, *International Court of Justice Reports*, 1947-1948.

“Corfu Channell Case”, *International Court of Justice Reports*, Judgement, 1949.

“Customs Regime between Germany and Austria”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 41.

“De Becker”, ECHR, N° 214/56, (Judgement), 9 June, 1958.

“Delimitation of the Polish-Czechoslovakian Frontier” (Question of Jaworzina), *Publications of Permanent Court of International Justice*, Ser. B, n° 8, 1923.

“Designation of Worker’s Delegate at ILO Conference”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1922, Series B, N° 1.

“Eastern Greenland Case” *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 53.

“Effect of Awards of compensation made by the U.N. Administrative Tribunal”, *International Court of Justice Report*, 1954.

“Electricity Company of Sofia Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series A/B, N° 77.

“Eletronica Sicula”, (Judgement), *Cour internationale de justice, Recueil*, 1989.

“Exchange of Greek and Turkish Populations”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series B, N° 10.

“Factory at Chorzów Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series A, N° 7.

“Fisheries Jurisdiction Case” (United Kingdom v. Iceland), *International Court of Justice Reports*, 1973.

“Gabičikovo–Nagymaros Project Case”, *Report of International Court of Justice*, 1997.

“German Interests in Polish Upper Silesia Cases”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1926, Series A, 7.

“German Interests in Polish Upper Silesia Cases” (Interpretation of Judgments Nos. 7 and 8), *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1927, Series A, N° 13.

“German Minority Schools in Upper Silesia Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1931, Series A/B, N° 40.

“Greco-Bulgarian Communities Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1930, Series B, N° 17.

“Interhandel Case”, *International Court of Justice Reports*, 1959.

“Interpretation of Convention concerning Employment of Women during the Night”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1932, Series A/B, N° 50.

“Interpretation of Peace Treaties Cases” (Second Phase), *International Court of Justice Reports*, 1950.

“Interpretation of Peace Treaties Cases”, *International Court of Justice Reports*, 1952.

“Interpretation of Treaty of Lausanne”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1925, Series B, N° 12.

“Island of Palmas Case”, *American Journal of International Law*, 1928, vol. 32.

“Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt”, *International Court of Justice Reports*, 1980.

“Ivancevic v. Artukovic”, 211 F 2d. 565, 1954, p.573; Cert.denied, 348 U.S. 818; Rehearing denied, 348 U.S. 889.

“Jurisdiction of the Courts of Danzig”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1928, Series B, N° 15.

“Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila” *Ibid.*, 1927, Series B, N° 14.

“LaGrand Case”, *International Court of Justice Reports*, 2001.

“Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolutinon 276”, *International Court of Justice Reports*, 1971.

“Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, *International Court of Justice Reports*, 1996.

“Minority Scools in Albania” (Advisory Opinion), *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1935, Series A/B, N° 64.

“Nationality Decrees issued in Tunis and Morrocco”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, Series B, N° 4.

“North Sea Continental Shelf”, *International Court of Justice Reports*, 1969.

“Nottebohm Case”, *International Court of Justice Reports*, 1955.

“Nuclear Test Case”, *International Court of Justice Reports*, 1974.

“Oder River Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1929, Series A, N° 23.

“Polish Postal Service in Danzig”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1931, Ser. B, N° 11.

“Provisional Measures Order in the Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising form the Aerial Incident at Lockerbie”, *International Court of Justice Reports*, 1992.

“Question concerning the Acquisition of Polish Nationality”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1923, Series B, N° 7.

“Railway Traffic between Lituania and Poland”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1931, Series A/B, N° 42.

“Rainbow Warrior Case”, *International Law Reports*, 1990, vol. 82.

“Recourse against the Reich, Procedure Case”, *International Law Review*, 1952, Case n° 12. *Ibid.*, Case n° 11.

“Reparation for injuries suffered in the service of the UN”, *International Court of Justice Reports*, 1949.

“Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, *International Court of Justice Reports*, 1951.

“Right of Passage over Indian Territory Case” *International Court of Justice Reports*, 1960.

“Serbia Loans Case”, *Publication of Permanent Court of International Justice*, 1929, Series A, N° 20.

“South West Africa Case” *International Court of Justice Reports*, 1996.

“The Oscar Chinn Case”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1934, Series A/B, N° 63.

“The Diversion of Water from the Meuse”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1937, Series A/B, N° 70.

“The Fishers Jurisdiction Case”, *International Court of Justice Reports*, 1973.

“The Mavrommatis Palestine Concessions (Jurisdiction)”, *International Court of Justice Reports*, 1924, Series A, N° 2.

“The S.S. Wimbledon”, *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1923, Series A, N° 1.

“Treatment of Polish nationals and other persons of Polish origin of speech in the Danzing Territory”, (Advisory Opinion), *Publications of Permanent Court of International Justice*, 1932, Series A/B, N° 44.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.24

ЂОРЂЕВИЋ, Стеван, 1927-

Pravo međunarodnih ugovora / Stevan
Đorđević, Duško Dimitrijević. - Beograd :
Institut za međunarodnu politiku i privredu,
2011 (Beograd : Želnid). - 688 str. ; 24 cm

Tiraž 300. - Prilozi: str. 571-657. -

Napomene i bibliografske reference uz tekst.

- Bibliografija: str. 659-688. - Summary.

ISBN 978-86-7067-155-3

1. Димитријевић, Душко, 1965- [аутор]

а) Међународно уговорно право б)

Међународни уговори

COBISS.SR-ID 183200524

ISBN 978-86-7067-155-3